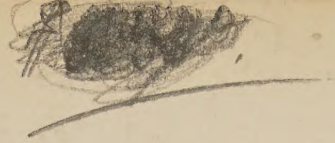

Sel #

BIBLIOTHECA

FF. PRÆDICATORUM

CONVENTUS

CIVIT. BENITIÆ

Lit. 226 9. 12

Pl. 1.

Digitized by the Internet Archive
in 2025

St. Albert's College Library

INTRODUCTIO

IN

SACRAM SCRIPTURAM

AD USUM SCHOLARUM

PONT. SEMINARIUM ROMANUM ET COLLEGIUM URBANI

AUCTORE

UBALDO UBALDI

PRESBYTERO ROMANO SS. LITTERARUM PROF.

Ne auferas de ore meo verbum veritatis usquequaque, Domine, quia in iudiciis tuis supersperavi.

(Ps. 118, 43)

VOL. I.

INTRODUCTIO CRITICA

PARS PRIMA

Property of

COSA

Please return to

Graduate Theological
Union Library

ROMAE

EX TYPOGRAPHIA POLYGLOTTA

S. C. DE PROPAGANDA FIDE

MDCCLXXVII.

Auctor sibi vindicat ius proprietatis.

Property of

COZA

Please return to

Graduate Theological

Union Library

PRAEFATIO AD CLERICOS

Opus, quod nunc, rogantibus, imo et compellentibus amicis, in lucem edere constitui, vobis dicatum volo, adolescentes lectissimi, qui in Scholis Seminarii Romani et Collegii Urbani Sacrarum Literarum studiis incumbitis. Neque enim auderet Introductio haec mea, ut est pauperculis induta vestibus, iisque ut plurimum mutuo acceptis, coram aliquo ex clarissimis ac doctissimis viris se sistere, quibus Alma haec Urbs abundat; vos autem adire nequaquam verbitur, quod conspectu vestrum iam diu assueta sit, et vestram non modo indulgentiam sed etiam favorem iampridem experta. Accipite ergo munusculum, quod vestrae utilitati inserviturum spero.

Ipsius vero operis rationem, quid in eo perficere tentaverim, quem finem propositum in scribendo habuerim, paucis aperiam. Speciosa ac peregrina hic frustra quaeritis: non fuit animus haec docere, etiamsi potuissem. Ea ipsa quae necessaria vel utilia visa sunt ex aliorum operibus quae praestantissima in re biblica iudicantur, ut plurimum, excerpti. Multa quoque doctorum amicorum colloquiis ac monitis debere me fateor. Qua in re nominandus mihi praeceteris est clarissimus antecessor meus Philippus Arcangeli, vir doctissimus, quo magistro ac duce usus sum, et cui potissimum acceptum refero si quid in hoc studiorum genere

profeci. Non solum enim ex eius ore plurima excepi, cum, pro sua animi modestia ac suavitate, me crebro ad se accedentem complecteretur, sed ex eius etiam praelectionibus calamo exceptis multa in usum meum converti. Atque utinam viro praestantissimo licuisset *Institutiones biblicas* in lucem edere, quod nobis rogantibus se facturum saepe promiserat, sed immatura morte abreptus exequi non potuit. Haberetis nunc profecto opus de S. Scriptura longe praestantius, atque ita absolutum ut laboribus meis facile carere possetis. Aliorum libros quod attinet, iis potissimum usus sum, quos in Prolegomenis laudatos, vel passim in ipsa rerum tractatione citatos invenietis. Qui quidem cum rariores, vel cariores saepe sint quam ut omnibus in promptu esse possint, operae pretium me facturum existimavi, si optima quae in illis occurrunt, suis quaeque locis digesta ad communem omnium usum exponerem. In rerum ac opinionum delectu hanc mihi legem constitui ut scientiae biblicae, et aliarum disciplinarum, quae cum illa quavis ratione coniunctae sunt, recentiores progressus et nova inventa haud plane ignorarem aut negligere, simul tamen a praecipiti et inconsiderato rerum novarum studio caverem, et eorum tantum rationem haberem quae gravioribus momentis probari, et sapientissimorum hominum iudicio commendari comperissem. In his vero colligendis ac digerendis duo prae oculis habui, quae totis viribus assequi conatus sum. Primum est ut universam tractationem scholasticae methodo accommodarem, et ceteris Theologiae partibus magis coniunctam et conformem, quam vulgo fieri soleat, efficerem. Experientia enim didici ab huiusmodi studiis absterreri tirones, et animis cadere, cum in libros incidunt de Sacra Scriptura pertractantes tamquam de re a Sacrae Theologiae scientia, ut ita dicam, diversa, et eo sermonis genere qui historicis vel philologicis disquisitionibus aptior videri posset. Quod incommodum ut vitarem, initio quidem aperte do-

cendum existimavi quo loco Introductio in S. Scripturam habenda sit, et qua ratione cum reliquis partibus Sacrae Theologiae coniungatur; tum vero singulas veritates quae demonstrandae erant propositis *Thesibus*, seu conclusionibus, ut in aliis scholis fieri solet, probandas et vindicandas suscepi. Alterum quod mihi proposui illud est, ut in qualibet disputatione, prae ceteris orationis dotibus, perspicuitatis ac facilitatis rationem haberem. Hinc curae fuit res singulas a suis elementis repetere, conceptus et vocabula clare definire, a facilioribus ad magis ardua progredi, nec plus scientiae in discipulis supponere quam reipsa praesumi possit, denique mentem lectorum non copia eruditionis obruere, sed sobria et selecta rerum varietate iuvare ac docere. Particulares saepe quaestiones, etsi non omnino necessarias, inserere malui tum ad pleniorum rerum intelligentiam et veritatis defensionem, tum etiam ut opem qualemcumque ferrem iis quoque, qui, emenso studiorum curriculo, in *Academia Theologica* heic Romae, tamquam in nobiliori ingeniorum palaestra, exercitari solent. Non deerunt qui multo plures huius generis disquisitiones a nobis expectaverint: sed eos meminisse oportet nos hic pro tironibus, non pro doctioribus scribere, nec absolutum de Sacra Scriptura opus, sed *introductionem* dare voluisse. Aliis contra videbitur nimis multa a nobis in medium prolata, nonnullas etiam quaestiones, praesertim in fine huius primi voluminis, nimis copiose pertractatas fuisse: quos rogo ut animadvertant inter medios hostes nos versari, qui Sacrarum Scripturarum veritatem novis sophismatibus aggrediuntur, adeoque novo quodam praeliandi genere, similibusque armis propulsandi et prostrandi sunt. Quamquam, si de prolixitate et mole libri quaestio sit, difficile non erit grandiora volumina aliquando in compendium redigere, quod in pluribus aliis Sacrae Theologiae tractationibus factum video. Ceterum in his omnibus si quid utile vobis videbitur, Deo Omnipotenti gra-

tias agite; si quid autem minus rectum offenderitis, mihi libenter ignoscite, et amice monete: quod non vobis modo, sed et ceteris Sacrarum Literarum studiosis dictum velim, quorum reprehensiones libenter suscipere, et monitis acquiescere paratus sum. Imprimis vero S. Apostolicae Sedis iudicio quidquid scripsi vel scripturus sum ex corde submitto. Ad me quod attinet, si hoc opus vel tantillum ad Dei gloriam, et ad animarum bonum contulerit, id unum laborum ac vigiliarum mearum amplissimam mercedem habebo.

Vos autem, dilectissimi in Domino, Ecclesiae spes et corona, alacrius in dies Divinarum Literarum studiis incumbite, et, ut Hieronymi verbis vos alloquar, « nunquam de manibus sacra lectio deponatur. Discite quod doceatis; obtinete eum qui secundum doctrinam est fidelem sermonem, ut possitis exhortari in doctrina sana, et contradicentes revincere » (Hieron. ad Nepot.). Si enim haec quovis tempore a clericis et sacerdotibus praestanda sunt, multo magis hac qua vivimus aetate fieri oportet: dum scilicet teterrimum bellum contra sanctissimam nostram Fidem, eiusque custodem Christi Domini Ecclesiam ubique conclamatum est; dum sacra Religionis Catholicae dogmata ab impudentissimis hominibus in ludibrium vertuntur, et Divinae Revelationis iura conculcantur. Undique impetimur, undique premimur: ubique videre est illustrium ingeniorum miseranda naufragia, infirmiorum expugnatam fidem, et animarum cladem longe lateque grassantem. Nos igitur, qui in sortem Domini vocati sumus, nos, inquam, oportet prae ceteris festinare ad pugnam non solum pietate, et vitae sanctimonia munitos, sed etiam *scientia*, quam *labia sacerdotis custodire* debent. Sunt enim refutandi errores, impiorum libellorum pestis detegenda et eliminanda, ingeniosorum hominum sustentanda fides, et dubitationes removendae, simpliciorum animi solida ac incorrupta doctrina imbuendi ne vafrorum hostium laqueis irretiantur: haec sunt quae difficillimis hisce

temporibus a sacerdotibus poscit Ecclesia, et plebs fidelium iure expectat: eaque nos praestabimus si viribus nostris diffusi, et a Deo sapientiam postulantes totum animum ad sacra studia conferamus, si a profanis dogmatum novitatibus abhorreamus, si Ecclesiam ducem ac magistram ubique sectemur, si finem laborum nostrorum non inanem gloriam, non privata commoda, sed Dei honorem, Ecclesiae decus, animarum salutem constituamus. Valete.

PROLEGOMENA

DE INTRODUCTIONIS OBIECTO, NECESSITATE, HISTORIA, ET PARTITIONE

I. Introductionis in S. Scripturam definitio, obiectum, et necessitas

Nomine *Introductionis in sacram scripturam* intelligimus «Scientificam earum rerum tractationem quae mentem praeparant ad legitimum usum, rectamque intelligentiam divinorum librorum». Huius Introductionis necessitas ex ipsa SS. Scripturarum natura ac conditione oritur. Sunt enim S. Scripturae libri prae ceteris obscuri atque difficiles, eorumque usus atque intelligentia multis obstaculis impeditur. Quod quidem ita esse experientia docet; causae vero quae id efficiunt plures afferri possunt. Partim enim id nascitur ex ipsa librorum vetustate; magna siquidem horum librorum pars antiquissimos quosque profanos scriptores aetate praecedit, quo saepe fit ut, ob monumentorum inopiam, impossibile, vel admodum difficile sit sacris quibusdam narrationibus lucem affundere: partim ipsa rerum, quae in hisce libris continentur sublimitas difficultatem parit. Accedit stylus in variis libris diversus, et quae nimis elegans ac poëticus, quae humilis et neglectus; quin et ipsa lingua qua sacri scriptores utuntur a nostris maxime aliena: quod quidem incommodum non satis per versiones levatur; hae siquidem originalium linguarum idiotismos plerumque retinent. Ex quibus omnibus fit ut libri sacrae scripturae prae ceteris antiquis litterarum monumentis *Introductione* aliqua indigeant ut recte a studiosis intelligantur et legitime adhibeantur.

II. Introductionis historia

Huiusmodi tractationis necessitas veteres Ecclesiae Patres non fugit, qui, data opportunitate, non omiserunt aliquid de ea scribere. Verum huic theologiae parti illud accidit, quod in reliquis disciplinis fieri solet, ut nempe a parvis initiis exorta paullatim incrementa acceperit, donec, accedentibus multorum studiis, ac laboribus, seriori aetate ad suam perfectionem adducta est. Itaque breviter dicemus de historia Introductionis I. Aevo *antiquo*. II. Aevo *medio*. III. Aevo *recentiore*.

I. In antiquorum operibus haec potissimum quae sequuntur specimen quoddam Introductionis continent.

S. Hieronymus († 420) tum in suis praefationibus in libros sacrae scripturae, tum in prima parte *catalogi virorum illustrium* tum denique in variis epistolis quae *criticae* appellantur plura sapienter tradit de sacrorum librorum origine, auctoritate, stylo, nec non de recta eos interpretandi ratione (1).

Nonnulla etiam de hoc argumento in scriptis S. Ioannis Chrysostomi († 407) Theodori Mopsuesteni, et Theodoreti († 458) sparsa inveniuntur.

Paullo post, haec omnia in unum colligi coeperunt, et scientificae tractationis formam induere, quod primum a S. Augustino († 430) factum est in opere cui titulus: *De doctrina Christiana libri quatuor* ubi de librorum sacrorum auctoritate, eorumque canone et de modo eos recte legendi et explicandi copiose disserit.

Idem postea praestiterunt Eucherius Lugdunensis († 459) in libro *Formularum spiritualis intelligentiae*, et Iunilius Africanus († circa a. 460) in duobus libris quos inscripsit: *De partibus divinae legis*, ubi plura complexus est de scripturarum partitione, earumque auctoritate, canone, auctoribus, aliisque ad Introductionem pertinentibus ex scriptis Pauli Nisibeni deprompta.

Notatu etiam dignissima est *Synopsis Athanasiana*, quae saltem anno 450 antiquior videtur, quaeque integram poene introductionem complectitur.

(1) Cfr. librum *quaestionum Hebraicarum in Genesim*, item *de nominibus, et locis Hebraicis* et epistolam ad Pammachium *de optimo genere interpretandi*.

Hos excipiunt saeculo Ecclesiae VI Adrianus in sua *Isagoge in divinas scripturas*, et Aurelius Cassiodorus in libro *de institutione divinarum litterarum*.

II. Medio Aevo nihil novi in hac disciplina tentatum est, sed pauca tantum ex antiquioribus scriptoribus excerpta occurrunt in Alcuini *Disputatione puerorum*, et in Rabani Mauri *Allegoriis*, ac praesertim in *Prolegomenis ad postillas* Nicolai de Lyra († 1340).

III. Post medium saeculum XV in communi bonarum litterarum restauratione etiam studia biblica reflorescere coeperunt, quibus iampridem stimulos adiecerat Concilium Viennense praecipiens ut in universitatibus cathedrae linguarum orientalium instituerentur: hinc nova veluti epocha incepit in qua nostra disciplina meliori et pleniori forma apparuit in plurium scriptorum operibus quae identidem vulgata sunt sub sequentibus vel similibus titulis: *Clavis*, *Isagoge*, *Prologomena*, *Apparatus*, *Praeloquia* etc. in *sacram scripturam*.

Orta mox reformatione saeculo XVI, maiori etiam ardore in hoc studiorum genere adlaboratum est. Siquidem ex una parte Protestantes, cum Ecclesiae magisterium repudiassent, ac sacram scripturam unicum fidei fontem proclamassent in eius studium omnem industriam contulerunt eoque maiori eruditionis apparatu ac ingenii acumine eam tractare conati sunt, quo magis difficultatem persentiebant verba scripturae ad suos errores utcumque accommodandi. Ex alia parte Catholici doctores hoc adversariorum studio excitati, dum eorum errores refellere, falsas sacri textus expositiones explodere, et Catholicorum dogmatum fundamenta ex sacris literis depromere satagunt, totius S. Scripturae indolem diligentius perscrutari ac rectam eius interpretandi methodum subtilius investigare, ac clarius proponere coacti sunt.

Quapropter fere innumera hinc inde prodire scripta quae ad Introductionem pertinent, quorum si vel nomina tantum recensere vellemus, brevitatis, quae proposita nobis est, limites cogeremur excedere. Praecipua tamen huiusmodi opera hic breviter indicabimus ad hunc etiam finem ut sciant SS. litterarum studiosi quos auctores adire possint cum uberiore earum rerum tractationem inquirant, quas in praesenti libro breviter perstrictas invenient. Vix est quod moneamus, auctores heterodoxos, quos hic ob erudi-

tionis et scientiae praestantiam nominabimus non sine debitis facultatibus et cum necessariis cautelis legendos esse.

A. Ex parte Catholicorum.

Sanctis Pagnini († 1536) ex Ord. S. Dominici *Isagoge in sacras literas Lugd.* 1536 itemque: *Isagoge ad mysticos S. Scripturae sensus* Colon. 1540. Eum longe superavit Sixtus Senensis († 1569) ex Iudaeo Christianus, et Ordinem S. Dominici ingressus tum in suo opere cui titulus: *Ars interpretandi scripturas sacras absolutissima* Ven. 1566 tum praecipue in sua *Bibliotheca Sancta* Ven. 1566 et alias: quod opus tanta eruditionis copia refertum est, ut etiam nunc post recentiores scientiae biblicae progressus cum fructu legatur: notandum tamen est nonnulla auctori huius operis excidisse quae censuram meruerunt, quare editio Neapolitana a. 1742 expurgata a Milante ceteris praeferenda est.

Claudii Frassen *Disquisitiones biblicae* (Paris 1682) Salmeronis *Prolegomena biblica* (Matriti 1607), Nic. Serarii *Prologomena* (Mogunt. 1682), Fr. Bonfrerii *Praeloquia in totam S. Scripturam* (Antuerp. 1625) et Bernardi Lamy *Apparatus biblicus* († 1696) magno eruditorum plausu excepta sunt saeculo XVII. Hos omnes eruditionis copia, et tractationis amplitudine superavit eadem aetate celeberrimus Richardus Simon in sua: *Histoire critique du Vieux Testament* (Par. 1678) et *Histoire Critique du Nouveau Testament* (Rotterd. 1689-95) in quibus tamen operibus vir doctissimus erga sanctos Ecclesiae Patres minus aequum se praebet, ac temerariis quibusdam sententiis indulget; quibus de causis merito S. Congregationis Indicis censuram incurrit.

Illius etiam Huetius in sua *Demonstratione Evangelica* (Paris 1679), praesertim Propos. I-IV et IX quaestiones Introductionis ita persequitur ut eius opus veluti biblicae eruditionis thesaurus merito habeatur; quamvis saepe multa proferat quae parum ad rem facere videntur.

Saeculo XVIII apparuerunt Commentarii Augustini Calmet, ex quibus extracta *Prologomena* et *Dissertationes* seorsim edita sunt (Luc. 1729) P. Fabricy in opere *Des titres primitifs de la revelation* (Rome 1772) criticam sacram docte exponit. Hermannii Goldhagen: *Introductio in S. Scripturam* (Moguntia 1765), et Gregorii Mayr *Institutio interpretis sacri* (Vien. 1789) item opus Marchini: *De divinit. et canonicit. ss. biblicorum* Taur. 1777 in magno pretio habentur.

Saeculo XIX dum rationalismus, iam aetate praecedente per Semlerum inductus, opera, praesertim Br. Bauer, Berthold, De Wette, Paulus, Strauss aliorumque ex schola, uti vocant, Tubingensi, longe lateque propagatur, Catholici scriptores praeclaris editis operibus tanto malo remedium opponere student. Initio huius saeculi Io. Iahn professor Viennensis Introductionis scientiam illustrare ac promovere aggressus, et ipse a Rationalismi placitis non satis abhorruit, quare eius *Enchiridion hermeneuticae generalis V. et N. T.* (Viennae 1812) merito damnatum est; eius tamen *Introductio in libros V. T.* ubi pariter quaedam minus recta auctor posuerat, ad Catholicae iuventutis commodum a Fourerio Ackermann expurgata atque reformata est, ac Viennae edita a. 1825 sub titulo *Introductio in libros sacros V. T. usibus academicis accommodata*; quod opusculum brevitate simul, et doctrinae copia ac soliditate se commendat. Circa idem tempus Io. Nepom. Alber in suis *Institutionibus Scripturae sacrae A. et N. T.* (Pesth. 1804-18) solide ac docte Catholicam SS. Scripturas tractandi methodum constituit ac vindicat, et liberiores etiam Io. Iahnii opiniones castigat. Io. H. Ianssens *Hermeneutica sacra* Leod. 1818 et alibi saepius excusa omnium manibus teritur. Io. Bern. De Rossi, magnum in literis Orientalibus nomen, praeter insigne opus: *Variae lectiones V. T. cum eruditis Prolegomenis*, plura edidit Scripta Isagogica nempe: *Introduzione alla S. Scrittura* (Parma 1817) item: *Compendio di Critica Sacra* etc. (ib. 1811) nec non: *Sinossi della Ermeneutica sacra, o dell'arte di ben interpretare la sacra Scrittura* (ib. 1819).

Paullo post apparuit Leonardi Hug *Introductio in scripturam N. T.* (Germanice) 3^a editio 1826 4^a 1847 quod opus eruditionis copia, animadversionum subtilitate et novitate, nec non luciditate ac ordine tractationis ita excellat ut ab ipsis Ecclesiae Catholicae hostibus laudes extorserit; quamvis fatendum sit cl. Auctorem opinionibus audacioribus aliquando indulsisse, alias etiam magis ingeniosas quam solidas rationes afferre. Adhuc serius plures aliae Introductiones in S. Scripturam in Germania vulgatae sunt a Catholicis viris, ut Scholz, Herbst et Welte, Mayer, Hanneberg, Reusch, Reithmayr, quae omnes germanica lingua exaratae sunt. Latine edidit suam *Introductionem in Sacros N. T. libros* (Pragae 1863) cl. G. I. Güntner; opus mole quidem exiguum, sed ob accuratam

et bene digestam rerum tractationem plurimi aestimandum, et studiosis S. Scripturae utilissimum: huic libello alterum addidit cl. auctor cui titulus: *Hermeneutica biblica generalis iuxta principia catholica* (Pragae 1863 ed. 3^a) Markfii *Introductio in SS. libros N. T.* (Budae 1856) rerum copiae, et doctrinae soliditati coniungit miram styli perspicuitatem, et quemdam pietatis affectum quo lectores docendo movet, et ad religionis amorem informat.

Hisce addendi sunt Ranolder, et Kohlgrüber uterque in *Hermeneutica biblica*, qui accurate et docte artem S. Scripturam interpretandi iuxta Catholicae fidei regulam exponunt. Apud Anglos Car. Butler scripsit *Horas biblicas*, ubi multa de Sacris textibus et versionibus erudite adnotantur, et Eñus Wiseman praeter alias disciplinas Introductionem quoque biblicam illustravit tum in suis *Horis Syriacis*, tum in variis dissertationibus. Ios. Dixon in Hibernia Anglice edidit Introductionem in S. Scripturam (Dublini 1852) in qua XVIII dissertationibus praecipuas partes Introductionis facili et plano stylo pertractat: singulare autem prorsus est meritum Guil. Smith Sacerdotis Scoti in Anglico Opere: *The book of Moses, or the Pentateuc* etc. (Lond. 1868) quod egregiam defensionem Librorum Mosaicorum continet adversus rationalistarum cavillationes. Atque utinam gravissima negotia, quibus clarissimus Auctor detinetur illi permisissent opus absolvere, aut saltem secundum volumen edere, quod se facturum promisit in *Praefatione* (pag. V, VI) sed nondum implere potuit. Ex Gallis notissimus est I. B. Glaire cuius opus: *Introduction historique et Critique aux livres de l'ancien et du nouveau Testament* pluries editum est omnesque partes Introductionis fusiori calamo tractatas complectitur: in Belgio cl. T. J. Lamy nuper edidit suum opus: *Introductio in S. Scripturam* 2 Vol. cuius secunda editio a. 1873 Mechliniae prodiiit, et actualem scientiae biblicae statum accurate sistit.

Ex Italis praeter citatum De Rossi, et alios antiquiores Introductionum scriptores, ut Lanzoni, Mellini, Ballerini, Moralia etc. nominamus cl. Aloys. Vincenzi quo nemo melius ac copiosius tractavit de libris Deuterocanonicis V. T. Eius operis titulus est: *Actio IV Concilii Tridentini vindicata, seu, Introductio in libros Deuterocanonicos V. T.* (Romae 1842) item I. Ghiringhello. *De libris Historicis antiqui Foederis*, et: *De libris poeticis et propheticis A. F.*

(Augustae Taurin 1845-48) quibus operibus magnam in scientia biblica laudem meritus est: quamvis autem Introductionem in libros Novi Testamenti hic postremus auctor non scripserit, in sua tamen refutatione Ernesti Renan italice scripta omnes pene quaestiones Isagogicas de Novo Testamento mira sagacitate et eruditione persequitur. Vide eius opus cui titulus *La vita di Gesù romanzo di Ernesto Renan preso ad esame da G. Ghiringhella Sacerd. Torinese* (Torino 1864). Hisce addimus cl. Ungarelli, cuius *Praelectiones de Novo Testamento*, una cum praeclaro opusculo de historia correctionis Vulgatae Latinae edidit eius discipulus. P. Car. Vercellone (Romae 1847). Adde in primis Fr. Xav. Patrizi tum in libris: *De interpretatione scripturarum sacrarum* (Romae 1844 et iterum 1862 et 1876) tum in praeclaro tractatu: *De Evangelii libri tres* (Friburgi 1855). Laudati autem Vercellone opera de re biblica eruditi omnes norunt: ex iis nonnulla ad *Introductionem* pertinent, scilicet quaedam *disertationes*, et imprimis *Prolegomena* operis: *Variae lectiones Vulgatae Latinae* (Romae 1859).

Haec satis esse possunt ad notitiam aliquam praebendam de historia scientiae Introductionis in S. S. apud Catholicos.

B. Ex parte Protestantium.

Usque a Saeculo XVI, quo ortus est Protestantismus, plura a novis haereticis opera vulgari coeperunt de S. Scriptura, quorum non pauca isagogica sunt. Ex iis laudatur Matthiae Flacci: *Clavis scripturae sacrae* (Basil. 1567) cuius prima pars philologica est, altera vero tractationem de regulis S. S. interpretandi continet. Saeculo XVII plures ex protestantibus Biblica Scientia inclaruerunt uti sunt Sixtinus Amama, Hottinger, Carpzovius, Millius, qui criticam Sacram praecipue illustrarunt. Duo tamen scriptores huius aetatis in primis celebres evaserunt ob huiusmodi studia scilicet Brianus Walton, cuius *Prolegomena* ad Biblia Polyglotta Anglica singulare meritum praeseferunt, et Salomon Glassius cuius extat opus sub titulo: *Philologia Sacra* (Ienae 1623) ubi de stylo Sacrae Scripturae, eiusque variis sensibus, nec non de regulis eam interpretandi disserit: hoc opus in multis reformatum et ad recentiorum scientiae Biblicae progressum accomodatum denuo vulgavit Io. Aug. Dathe (Lips. 1776) et iterum G. Lud. Bauer (1797).

Saeculo XVIII nemo fortasse inter Protestantes maiorem in no-

stra scientia famam adeptus est quam I. Dav. Michaëlis ob suam *Introductionem in scripturas N. T.* Germanice exaratam (Gottin-
gae 1750) quae sub respectu critico et historico magnam profecto
laudem meretur. Magnam quoque laudem sibi compararunt in Cri-
tica biblica Humphredus Hody auctor classici operis *De Bibliorum
textibus originariis* etc. (Oxonii 1705) et Carpzov per suam *Cri-
ticam Sacram Vet. Test.* (Lipsiae 1738). Augusti Ernesti *Institutio
interpretis N. T.* (Lips. 1761) multa acute observata, et feliciter
exposita continet, quae ad literalem sacrorum librorum sensum
intelligendum pertinent: verum hoc opus rationalisticam methodum
non parum redolet. Plures alios eiusdem aetatis auctores omittimus
ut Löscher, Deyling, Baumgarten, aliosque qui vel criticam vel
hermeneuticam illustrarunt. Speciali tamen mentione dignus est ex
Anglis Protestantibus Lardner cuius *Credibilitas Evangeliorum* (An-
glice edita anno 1755-57) praeclaram continet Evangeliorum de-
fensionem; quare etiam a Catholicis impense laudata est, et in va-
rias linguas conversa.

Denique Saeculo XIX innumera fere Biblica scripta e protestan-
tium castris prodire, quorum tamen maior pars *rationalismo* in-
fecta sunt, et quin mentem praeparent ad sacrorum librorum stu-
dium et intelligentiam, potius ita depravant ut omnem erga sacras
scripturas reverentiam, omnemque fidem penitus amittat. Huius
pestis auctor habendus est Io. Sal. Semler in suo *Apparatu ad
liberalem N. T. interpretationem* (Halaë 1767); et in *Apparatu ad
liberalem V. T. interpretationem* (Ibid. 1773). Hunc magno numero
sequuntur saeculi nostri Scriptores, quos rationalistas appellamus,
quamvis ad varias scholas pertineant et diversis sistematibus indul-
geant. Tales sunt I. G. Eichhorn, Berthold, Corrodi, Bruno Bauer,
De Wette, Schott, Paulus, Strauss et postremis hisce annis Ernestus
Renan, et Anglicanus Episcopus Colenso, item Ewald et ii omnes
qui *criticam negativam* uti aiunt, in Sacra Scriptura tractanda se-
quuntur.

Fatendum tamen est non paucos ex recentioribus protestantibus
ab huiusmodi excessibus abhorrere, qui etiam Scripturarum aucto-
ritatem et saniora eius interpretationis principia in suis operibus
defendunt. Ex his nominamus Horne, cuius *Introductio* anglice
scripta uti praecipuum huius generis opus a Protestantibus habetur

(attamen multa ibi offenduntur quae Catholicis probari non possunt; ut nihil dicamus de odio contra Catholicam Ecclesiam quod passim in citato opere sese prodit): item Tholuck, Olshausen, Haevernick, Thiersch iuniorem, Hengstenberg et alios nonnullos.

III. Introductionis divisio, et totius operis partitio

Ex Introductionis historia quam breviter delineavimus iam satis apparet, progressu temporis huiusmodi scientiam, opera tum Catholicorum, tum etiam quorundam sanioris mentis protestantium, paulatim auctam et perfectam fuisse; quae quidem perfectio in duobus potissimum collocanda videtur. Primo quidem in eo quod res ad Introductionem proprie spectantes separatae fuerint a quaestionibus Theologicis, Philosophicis, et Canonicis quibus solebant apud antiquiores immisceri. Secundo autem in eo quod singulae tractationes isagogicae magis completae fuerint et meliori ordine distributae.

Hinc totius Introductionis divisio facta est in tres partes quarum prima: *Introductio* simpliciter appellatur a recentioribus, nos autem eam vocabimus *Introductionem Criticam*, altera vocatur *Hermeneutica*, tertia *Archaeologia Biblica* (1). Ut haec divisio intelligatur recolendum est quod initio dicebamus, obiectum Introductionis esse, mentem disponere ad rectum usum atque intelligentiam S. Scripturae. Iam vero ad hoc ut quis S. Scripturam recte intelligat atque adhibeat duo cognitionum genera praerequiruntur. Primo scilicet *constituendus est valor seu auctoritas Sacrorum librorum*, eaque contra impugnantes vindicanda, ut, hoc constituto fundamento, testimoniis eorundem librorum uti possimus ad veritates Theologice demonstrandas, ac errores revincendos, secundo autem *cognoscendus est modus eosdem sacros libros rite intelligendi atque explicandi*. Illud ergo primum fit in prima parte Introductionis, quam

(1) Non satis apparet cur vox *Introductio* (Einleitung) a Germanis scriptoribus ad solam primam partem designandam coarctata fuerit. Si enim *Introductio* significat tractationem praeliminarem quae ad alicuius scientiae plenioris notitiam adipiscendam aditum aperit, ac viam sternit, non intelligimus cur *Hermeneutica* et *Archeologia* hoc nomine non comprehendantur, cum et ipsae non minus, immo magis quam *Critica* hoc officio fungantur. Nobis igitur *Introductio* erit vocabulum genericum universam scientiam isagogicam in SS. libros complectens; cuius partes erunt tres illae superius memoratae.

ideo *criticam* appellavimus quia critices officium est de librorum valore iudicare; alterum vero fit in secunda parte quam *hermeneuticam* appellant, quo graeco vocabulo ars interpretandi designatur. Quoniam vero, ad pleniorum sacrarum librorum intelligentiam multum confert notitia antiquitatum Iudaicarum, scilicet geographiae Palaestinae, consuetudinum sacrarum, civilium et domesticarum, aliorumque Hebraicae gentis adiunctorum, hinc etiam rerum istarum tractatio praemitti solet tamquam tertia Introductionis pars sub nomine *Archeologiae Biblicae*. Tertiam hanc partem in hoc opere omittimus, praesertim quia in omnium manibus est *Archaeologia Biblica* Fourerii Ackermann, vel ea quae in To. 2° Introductionis Glaire continetur, quae nihil desiderandum relinquunt.

Alia Introductionis divisio est in *generalem*, et *specialem* prout scilicet vel ea tradit quae sunt omnibus S. Scripturae libris communia, vel ea, quae sunt singulorum propria. Hanc divisionem hodie communiter receptam non reiicimus, sed pro elementari institutione non necessariam ducimus. Experientia enim comperimus praecipua quae de singulis libris scienda sunt, commode posse in generali tractatione comprehendere; ex alia vero parte animadvertimus, tractatores Specialis Introductionis, dum volunt de singulis libris separatim agere, aut vim argumentorum extenuare, aut in superfluas earundem rerum repetitiones passim incidere. Nostra igitur Introductio neque *generalis* tantum erit, nec tantum *particularis*, sed utramque quodammodo complectens. Itaque totius nostri operis divisio erit sequens. Duae erunt totius operis partes distinctis voluminibus comprehensae: prima pars vocabitur *Introductio critica*; altera *Introductio exegetica*, seu *Hermeneutica biblica*.

INTRODUCTIO CRITICA

IN SACRAM SCRIPTURAM

PRAENOTANDA

I. De Sacrae Scripturae libris generatim

Nomine *Sacrae Scripturae* intelligimus eos omnes et solos libros qui ab Ecclesia Catholica ut sacri et divini habentur. Horum canonem seu catalogum tradit Concilium Tridentinum (Sess. IV *Decreto de Canonicis scripturis*), sequentibus verbis:

« Sacrorum vero librorum indicem huic decreto adscribendum censuit (S. Synodus) ne cui dubitatio suboriri possit, quinam sint qui ab ipsa Synodo suscipiuntur. Sunt vero infrascripti: Testamenti Veteris, quinque Moysi, id est Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium; Iosue, Iudicum, Ruth, quatuor Regum, duo Paralipomenon, Esdrae primus et secundus, qui dicitur Nehemias, Tobias, Iudith, Esther, Iob, Psalterium Davidicum centum quinquaginta psalmorum, Parabola, Ecclesiastes, Canticum canticorum, Sapientia, Ecclesiasticus, Isaias, Ieremias, cum Baruch, Ezechiel, Daniel, duodecim Prophetæ minores, id est Osea, Ioel, Amos, Abdias, Ionas, Michaeas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias, Malachias; duo Machabaeorum primus et secundus. Testamenti novi, quatuor Evangelia, secundum Matthaeum, Marcum, Lucam, et Iohannem, Actus Apostolorum a Luca Evangelista conscripti: quatuordecim Epistolae Pauli Apostoli, ad Romanos, duae ad Corinthios, ad Galatas, ad Ephesios, ad Philippenses, ad Colossenses, duae ad Thessalonicenses, duae ad Timotheum, ad Titum, ad Philemonem, ad Hebraeos; Petri Apostoli duae, Iohannis Apostoli tres, Iacobi Apostoli una, Iudae Apostoli una, et Apocalypsis Iohannis Apostoli. Si quis autem libros ipsos integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia Catholica legi consueverunt, et in ve-

teri Vulgata Latina editione habentur..... pro sacris et canonicis non suscepit; anathema sit. »

Sunt igitur omnino libri Sacrae Scripturae numero LXXII ex quibus XLV ad Vetus, XXVII ad Novum Testamentum pertinent. Hi libri primo seorsim editi, et propagati, postea in unum collecti sunt, primum scilicet libri V. T. a Synagoga, tum vero etiam libri N. T. ab Ecclesia Christiana. Haec librorum collectio variis nominibus appellata est. Hieronymus in lib. de Script. Eccles. passim, et Isidorus Etymolog. I. IV C. 3 illam appellant *Bibliothecam sanctam*: Cassiodorus *Instit. Divin. liter* C. 4 et Alcuinus *Sacram Pandecten*: Tertullianus de Pudic. C. 10, Augustinus de Civit. Dei I. XX. C. 4. Hieronymus in C. XVI. Is. *Instrumentum authenticum*. Communiores tamen sunt sequentes appellationes: *Libri Sacri*, *Sacrae Scripturae*, *Sacrae Litterae*, vel (antonomastice) *Scripturae*, *Biblia*.

II. Librorum Sacrorum divisio

Libri S.S. variis modis dividi solent 1° Prima divisio est in *Vetus* et *Novum Testamentum*, qua designantur libri vel ante vel post Christi adventum conscripti. Appellatio figurata est: vocantur scilicet ipsi libri Testamentum quia Testamentum Dei pro hominibus sancitum continent. Huiusmodi denominatio ex ipsis sacris libris desumpta est. Cfr. 2 Cor. III C. 14 coll. Matt. XXVI, 28. Gal. III, 17. Hebr. VIII, 8, IX, 15, 15-20 ubi $\delta\iota\alpha\theta\eta\kappa\eta$ occurrit respondens Hebraeo בְּרִית (*Berith*). Hanc vocem Hieronymus semper vertit per *foedus*, *pactum* « Quod autem, inquit, *pactum pro testamento ponimus Hebraicae veritatis est* » (in Ierem. C. XVII) siquidem, ut alias loquitur « Notandum quod ubicumque in Graeco testamentum legimus, ibi in Hebraeo sermone sit foedus sive pactum, idest *Berith*. » (libr. quaest. Hebr. in gen. C. 16) et pro se citat versiones graecas Aquilae, Symmachi et Theodotionis, qui vocem *Berith* vertunt non per $\delta\iota\alpha\theta\eta\kappa\eta$ (ut LXX interpretes) sed per $\sigma\upsilon\lambda\lambda\eta\kappa\eta$ idest, *pactum*, *foedus*. Verum communiter interpretes habent *testamentum* loco foederis: et re quidem vera utrumque illud pactum a Deo cum hominibus initum quamdam testamenti similitudinem habuit, quod morte testatoris confirmatur. Scilicet vetus illud pactum morte ac sanguine victimarum sancitum fuit, quo

Christi mors praefigurabatur, novum autem vera ipsius Christi morte, ut profunde explicat Paulus Hebr. IX. Itaque Testamentum Vetus est tota oeconomia antiquae legis, promissiones divinae Iudaeis factae, comminationes, instituta, legis totius apparatus: item Testamentum Novum est oeconomia legis Evangelicae cum suis institutionibus et sanctione. Quoniam igitur haec continentur exposita in libris Sacrae Scripturae ipsi libri per metonymiam *Testamentum* appellati sunt.

2° Alia divisio librorum V. T. apud Hebraeos recepta est in *Legem, Prophetas, et Agiographa* hebraice תּוֹרָה (Thorah), נְבִיאִים (Neviim), כְּתוּבִים (Chethuvim).

Quam divisionem etiam Hieronymus in *Prologo galeato*, et alii ex antiquis retinuerunt. Nomine *Legis* intelligunt libros Moysis, nomine *Prophetarum* intelligunt tum praecipuos libros Historicos (1), quos appellant *prophetas priores* (נְבִיאִים רִאשׁוֹנִים), tum prophetas proprie dictos, quos appellant *posteriores* (נְבִיאִים אַחֲרֹנִים) Denique ceteros libros in classem *Agiographorum* reticiunt.

3° Plenior est et ad utrumque Test. pertinens divisio apud nostros usitatissima in libros *Legales, Historicos, Morales* (ex quibus aliqui Poëtici dicuntur et sunt) et *Propheticos*. Legales sunt qui principaliter legem continent; sunt autem in V. Testamento quinque libri Moysis; et in N. T. quatuor Evangelia: Historici dicuntur qui principaliter res praeteritas narrant, uti sunt in V. T. Iosue, Iudices, Reges etc. usque ad libros Machabaeorum, in N. T. liber actuum apostolorum. Morales appellantur qui monita virtutum exhibent uti sunt in V. T. Psalmi, libri Salomonis etc., in N. T. Epistolae Apostolorum. Tandem prophetici vocantur qui proprie vaticinia continent; sunt autem in V. T. quatuor prophetae *maiores*, Isaias, Ieremias, Ezechiel et Daniel, et duodecim Prophetae *minores*: qui maiores vel minores dicuntur non ratione auctoritatis, quae eadem omnibus inest, sed ex eo dumtaxat quod plura vel pauciora scripserint; in N. T. autem unus est liber Propheticus Apocalypsis Iohannis.

(1) Ad *Prophetas priores* referunt sequentes libros: Iosue, Iudices, 1 et 2 Samuelis, 1 et 2 Regum.

4° Divisio librorum sacrorum est in *protocanonicos*, et *deuterocanonicos*: de qua divisione cum plura dicturi simus in altera huius tractationis parte, sufficiat hic animadvertere libros sacros ita distingui ex diverso tempore quo fuerunt in *canonem* relati. Est autem *canon* collectio, seu melius catalogus librorum, qui uti sacri et divini in Ecclesia habentur. Illi igitur libri qui in canone Ecclesiastico usque ab initio recensebantur protocanonici appellati sunt, qui vero per aliquod tempus in quibusdam Ecclesiis recepti non erant, et serius tantum in Canonem universalem SS. librorum fuerunt inserti *deuterocanonici* vocantur. Hi sunt *septem* in Veteri, itemque *septem* in Novo Testamento, praeter nonnullas pericopas seu sectiones librorum protocanonicorum quas hic non est necesse commemorare. Libri deuterocanonici V. T. sunt: 1° Tobias. 2° Iudith. 3° Sapientia. 4° Ecclesiasticus. 5° Baruch. 6° Machabaeorum primus. 7° Machabaeorum secundus, qui omnes desunt in textu Hebraico. Deuterocanonici autem Novi Testamenti sunt. 1° Epistola ad Hebraeos, 2° Epistola S. Iacobi, 3° Epistola secunda S. Petri, 4° et 5° Epistola secunda et tertia S. Iohannis, 6° Epistola S. Iudae, 7° Apocalypsis.

His paucis exceptis, reliqui utriusque Testamenti libri protocanonici sunt.

En igitur libros, quorum auctoritatem in hac Critica Introductione defendendam suscipimus.

III. Introductionis Criticae partitio

Critices obiectum est, ut superius vidimus, demonstrare valorem seu auctoritatem sacrorum librorum. Hoc autem fieri potest vel circa libros integros, et maiores earum partes, vel circa minimas partes ac singula etiam verba. Quae duo distincta ac prorsus diversa sunt; potest enim libri alicuius auctoritas apprimè constare quin probari possit minima quaeque in eo libro genuina et integra esse. Si primo modo tractetur de librorum auctoritate dicitur *Critica sublimior*; si vero altero modo dicitur *Critica verbalis*. Rursum cum Sacra Scriptura duos characteres ac duplicem valorem habeat, prout scilicet consideratur vel tamquam historicum monumentum, vel tamquam opus divinitus inspiratum et uti tale ab

Ecclesia propositum; ex hoc inquam fit, ut critica sublimior duas distinctas tractationes complectatur alteram scilicet *de humana et historica sacrorum librorum auctoritate*, alteram *de divina et Canonica eorumdem auctoritate*. Totam igitur Introductionem criticam in tres partes dividemus I. De auctoritate humana et historica librorum Sacrae Scripturae II. De Auctoritate Divina et Canonica librorum Sacrae Scripturae III. De critica verbali sacrorum textuum.

Prima pars videri posset inutilis eo quia auctoritas divina humanam includit et superat. Verum imprimis distinctam tractationem postulat adversariorum indoles ac dispositio, quos si saltem humanam scripturae auctoritatem admittere cogamus, divina facile exinde demonstrabitur. Deinde logicus ordo videtur omnino postulare ut duo haec distinguantur et seorsim tractentur, ut mox dicemus. Quibusdam etiam videbitur divinam et canonicam Scripturarum auctoritatem primo demonstrandam esse, cum haec praecipua sit scripturarum dignitas, eaque ex Ecclesiae testimonio infallibiliter nobis innotescat. Quibus tamen respondemus aliud esse fidem, aliud scientiam; ad *fidem* sufficere testimonium Ecclesiae, ad *scientiam* vero ipsum Ecclesiae testimonium demonstrandum esse verum. Porro ad id praestandum necessarium videtur prius historicum sacrorum librorum valorem constituere. Hic enim est logicus demonstrationis processus; primo scilicet criticis argumentis ab Ecclesiae infallibilitate independentibus probatur libros S. S. fide dignos esse, tum vero ex testimonio Christi et Apostolorum in iisdem libris consignato, nec non ex vaticiniis, prodigiis totaque revelatae religionis historia, quae in iis legitur, Christi et Apostolorum divina missio, Ecclesiae Christianae institutio, natura et proprietates demonstrantur, quibus constitutis ad scripturarum inspirationem et canonem stabiliendum, ipsa Ecclesia duce, tuto accedi potest. Insuper ad scripturarum divinitatem probandam ipsarum scripturarum testimoniis utimur, quae proinde saltem ut historice vera praesupponi debent, ideoque prius demonstrari. Ita scientificus tractationis ordo servatur, ac nullus admittitur circulus vitiosus, qui in contraria methodo quomodo vitari possit non satis apparet. Hisce praemissis ad primam tractationis partem accedimus.

INTRODUCTIONIS CRITICAE

PARS PRIMA

DE AUCTORITATE HUMANA ET HISTORICA LIBRORUM S. SCRIPTURAE

Ob diversam sacrorum librorum aetatem atque indolem non potest omnium simul auctoritas commode demonstrari. Separabimus igitur libros Veteris a libris Novi Testamenti. Ordo *chronologicus* postulare ut a primis illis initium duceremus: verum contrarium suadet ordo *logicus*. Ratio praecipua est, quod ad probandam auctoritatem V. T. maxime indigemus testimoniis ex Novo Testamento desumptis, quorum proinde valorem necesse est antea in tuto collocare. Hanc igitur primam Introductionis criticae partem in duas Sectiones dividemus.

Sectio I. erit de auctoritate N. T., Sectio II. de auctoritate V. T.

SECTIO I.

DE AUCTORITATE HUMANA ET HISTORICA LIBRORUM NOVI TESTAMENTI

Ad ostendendam alicuius libri auctoritatem historicam tria solent investigari: 1° genuinus ne sit liber, an spurius et suppositus; quia fidem non meretur liber qui ab impostore, scriptus fuit (1): 2° quaerendum est an liber ille lapsu temporis vitiat

(1) Quamvis verum sit in abstracto et metaphysice fieri posse, ut etiam liber spurius et sub ementito nomine vulgatus nihilominus verax sit, id tamen ordinario non accidit, et vitium originis praesumptionem parit falsitatis, ideoque in antiquis libris primo loco quaeritur de eorum genuinitate. Accedit cognitionem auctoris et aetatis libri alicuius viam aperire ad eius veracitatem probandam.

fuerit, an vero integer et incorruptus manserit: nam etiamsi genuinus sit et a viro fide digno conscriptus, si tamen non sit amplius talis qualis ab auctore prodiit, hic et nunc auctoritate caret: 3° probandum est libri auctorem *veracem* esse; potest enim libri auctor cognosci, ac insuper constare de libri integritate quin tamen eidem libro ulla fides sit habenda, si nempe auctor illam non meretur. Ut igitur librorum N. T. auctoritatem constituamus distinctis capitibus agemus. I. De N. T. *Genuinitate*. II. De eiusdem *integritate*. III. de eius *veracitate*.

CAPUT I.

DE GENUINITATE LIBRORUM NOVI TESTAMENTI

Antequam ad probationes veniamus opportunum iudicavimus nonnulla praemittere 1° de accurata notione genuinitatis 2° de argumentis in hoc genere quaestionum adhibendis, eorumque valore tum absoluto, tum relativo.

I. *Genuinitas* (1) solet passim ita definiri « *genuinus est ille liber qui ab eo auctore conscriptus est, cuius nomen praesefert, vel cui vulgo tribuitur.* » Huiusmodi definitio imperfecta est, cum multi sint libri quorum auctores prorsus ignorantur quin tamen ex hoc spurii dici possint. Ad hunc defectum supplendum alii addunt definitioni « *vel ad eam aetatem pertinet ad quam referri solet* » quae quidem additio licet meliorem efficiat definitionem non tamen omnino sufficere videtur. Quot enim sunt libri, quorum non solum auctor sed etiam aetas vel prorsus ignota vel incerta est, nec tamen ideo ut spurii habentur? Quod quidem etiam in quibusdam S. S. libris accidit v. g. in libris Esther, Iudith etc. Ad haec igitur incommoda vitanda et accuratam genuinitatis notionem exhibendam animadvertimus genuinitatem librorum considerari posse vel *absolute* vel *relative*. Absolute inspecta genuinitas signi-

(1) Ad aequivocationes vitandas animadvertimus apud plures auctores genuinitatem vocari *authenticam* et *authenticum* idem esse ac genuinum. Sed quoniam vox ista *authenticum* alias accipitur pro *fide digno*, hinc maluimus voces *genuinum*, et *genuinitas* adhibere, quae nullam ambiguitatem admittunt. Apud alios auctores pro Latino vocabulo *genuinitas* occurrit Graecum γνησιότης.

ficat, originem libri alicuius nulla fraude vitiatam esse, seu librum hunc editum non fuisse tanquam opus alterius auctoris, vel alterius aetatis. Hunc dicimus absolutum genuinitatis conceptum, quia hoc est quod cogitatur cum liber aliquis absolute et simpliciter genuinus dicitur, et hoc est quod vocabulum primum significat; genuinum enim idem est ac *sincerus*, *germanum*, *legitimum*, (V. Forcellini ad hanc vocem). Relative vero inspecta genuinitas est relatio ad aliquem specialem auctorem vel determinatam epocham: haec autem potest locum habere, vel potest deesse quando scilicet auctor vel aetas libri ignoratur. Dicam etiam amplius; potest liber aliquis non esse genuinus in sensu relativo, qui tamen genuinus sit in sensu absoluto et ut talis auctoritatem faciat: exemplo sit symbolum Athanasianum quod probabilius genuinum non est si relative ad sanctum Athanasium, consideretur, est tamen absolute genuinum quia non solum sine fraude vulgatum est, sed tamquam fidei regula semper in magna veneratione habitum. Haec paulo subtilius disputare voluimus ne quis turbetur cum viderit de quorundam sacrorum librorum auctoribus vel aetate acriter disputari, nec quidquam certi definiri posse. Hoc tamen fit de libris quibusdam V. T. tantum; nam in N. T. singulorum librorum auctores certo cognosci et probari possunt.

II. Omnia argumenta quae pro librorum genuinitate afferri possunt ad duo genera revocantur vel enim *externa* sunt vel *interna*. Externa continentur in attestationibus eorum qui libri originem certo cognoverunt et veraciter tradiderunt, quae quidem attestationes vel *explicitae* vel *implicitae* sunt prout vel claris verbis auctorem sive aetatem libri designant, vel tantummodo insinuant vel supponunt aut quavis ratione ad eam alludunt. Interna vero argumenta constant quibusdam indiciis in ipso libro, de quo quaeritur, extantibus, ex quibus libri originem argumentari licet: libri enim auctorum suorum characterem velut filii parentum indolem ac vultus quodammodo praeseferunt. Haec porro argumenta interna vel *negativa* sunt vel *positiva*. Priora consistunt in defectu indiciorum contrariorum, quae scilicet cum aliquo auctore vel aliqua certa aetate convenire nequeunt; positiva autem sunt ipsa indicia quae auctorem illum vel illam aetatem referunt. De hoc itaque duplici argumentorum genere in primis statuendum est,

ea quae externa vocantur, esse praecipua ac veluti nativa argumenta in quaestione de librorum genuinitate. Siquidem quod aliquis liber hanc vel illam originem habuerit, est res facti: facta autem, ut vulgatum fert adagium, per testes probanda sunt. Interna vero indicia ac coniecturae magno quidem adiumento sunt, praesertim ubi veterum scriptorum testimonia non satis clara aut copiosa suppetant; non parum etiam iuvant ad eadem externa argumenta illustranda et libri alicuius genuinitatem plenius suadendam, numquam tamen argumentis externis praeferri, aut contra illa quidquam valere possunt. Quod imprimis dictum sit contra receptum apud rationalistas morem, qui inanibus coniecturis praesumunt libros sacros adversus constantem traditionem, et repugnante totius antiquitatis testimonio, suis auctoribus abiudicare. Hisce praenotatis ad genuinitatem librorum N. T. probandam accedimus. Quoniam vero probationes quae pro libris proto-canonice afferuntur non semper pro deutero-canonice etiam valent, hinc ne imperfecta sit et manca demonstratio, distinctis thesibus de utraque librorum classe tractabimus; rursum vero de protocanonice primum universim agemus, tum vero pauca addemus de singulis.

ARTICULUS I.

DE LIBRIS PROTOCANONICIS NOVI TESTAMENTI UNIVERSIM SUMPTIS

THESIS I.

Libri Protocanonici Novi Testamenti genuini sunt.

§. I. Argumenta externa

Omnia argumenta externa quae pro thesi afferri possunt, ad constantem Ecclesiae traditionem revocantur, cui etiam haereticorum atque adeo ipsorum paganorum testimonium addi potest. Claritatis gratia argumentum ita scholastica forma proponimus.

Illi libri fuerunt revera ab Apostolis eorumque Discipulis conscripti, quorum nomina praeseferunt, qui ab universa societate Christiana usque ab Apostolica aetate iis semper adscripti sunt.

Atqui libri proto-canonici N. T. ab universa Ecclesia usque ab aetate Apostolica semper adscripti sunt illis Apostolis vel Discipulis quorum nomina gerunt. Ergo ab iis revera fuerunt conscripti: id est genuini sunt.

Maior propositio certissimum principium enunciat, quod a nullo critico repudiari potest: neque enim aliud certius cognoscitur medium ad libri cuiuscumque genuinam originem probandam, quam constans domestica traditio eorum apud quos liber ille vulgatus ac propagatus est: neque aliam viam ipsi adversarii ineunt ad profanorum librorum genuinitatem demonstrandam, eorum etiam, quos magna confidentia libris nostris opponere solent, non attendentes nullum ferme librum existere pro cuius authentia tam certa, tam constans, tam copiosa testium series invocari possit, quam ea quae pro libris nostris affertur. Quam contradictoriam agendi rationem iam Sanctus Augustinus in Manichaeis notaverat, qui prima Evangelii S. Matthaei capita tamquam spuria reiciebant, ubi de Mariae virgineo partu sermo est « *Cum coepero*, inquit, *Matthaei Evangelium recitare Apostoli eius, ubi narratio nativitatis eius tota contextitur, continuo dices, illam narrationem non esse Matthaei quam Matthaei esse universa dicit Ecclesia ab Apostolicis Sedibus usque ad praesentes Episcopos certa successione perducta.* » Tum retorquet contra adversarios argumentum. « *Tu mihi quid contra lecturus es? Aliquem forte librum Manichaei, ubi Iesus negatur esse natus ex Virgine: sicut ergo ego credo librum illum esse Manichaei quoniam ex ipso tempore quo Manichaeus vivebat in carne, per discipulos eius certa successione praepositorum vestrorum ad vestra usque tempora custoditus atque perductus est; sic et istum librum credite esse Matthaei quem ex illo tempore quo Matthaeus ipse in carne vixit, non interrupta serie temporum, Ecclesia certa successione usque ad tempora ista perduxit.* (C. Faustum Manichaeum lib. XXVIII, C. 2). » De veritate igitur principii in propositione maiore enunciati nulla quaestio esse potest. Ad minorem igitur probandam accedimus, in medium afferentes testimonia, quae constantem illam Ecclesiae traditionem ostendunt.

Adducemus itaque primo testimonia *orthodoxorum*, tum vero etiam *haereticorum* atque ipsorum *gentilium*, quibus Ecclesiasticae traditionis veritas maxime confirmatur.

A. *Testimonia Orthodoxorum:*

Ut constans Ecclesiae traditio clarius intelligatur ita inverso temporum ordine procedemus. Certum est, et ultro ab adversariis admittitur libros N. T. protocanonicos, inde a saeculo Ecclesiae tertio in universa Ecclesia notos fuisse, illisque auctoribus unanimi consensu adscriptos, quorum nomina praeseferunt. Inutile esset adducere auctoritates quae hanc rem confirmant. Satis erit commemorare. 1° *Versiones* tum Orientales, tum Occidentales, in primis vulgatam latinam et Syriacam simplicem, in quibus omnes nostri libri ordine recensentur cum nominibus suorum Auctorum, quod quidem receptam in Ecclesia persuasionem manifestat; huiusmodi enim versiones in Ecclesiasticis officiis ac liturgia publice in Ecclesia legi consueverunt. 2° Alterum argumentum exhibent quamplurimi *canones* seu *catalogi* sacrorum librorum, qui intra hoc temporis spatium, modo a singulis Episcopis, modo a Romanis Pontificibus, modo a Conciliis, sive Provincialibus, sive Oecumenicis vulgati sunt; in quibus omnibus singuli libri de quibus loquimur numerantur, ac iisdem auctoribus tribuuntur, quibus nos eos adscribimus. Tales sunt canon Concilii Tridentini sess. 4^a, canon Eugenii IV (A. 1441), canon Gelasii (A. 494), canon Innocentii I. (A. 405), canones Ecclesiae Africanae (A. 393-97) et alii de quibus in secunda parte tractationis dicemus. Hoc itaque admissio, demonstrare aggredimur etiam tribus prioribus saeculis eandem fuisse in Ecclesia persuasionem.

Saeculo III. libros N. T. suis auctoribus adscriptos fuisse communi omnium consensu, ex pluribus testimoniis illius aetatis doctorum ostendi potest.

1° *Origenes* praecipuum Ecclesiae lumen per hanc aetatem, in Sacris Scripturis et in critica arte doctissimus, pluribus in locis de origine Apostolica nostrorum librorum aperte testatur. Et primo de Evangeliiis insigne habet testimonium apud Eusebium Hist. Eccles. L. VI c. 25. « *Sicut ex traditione accepi de quatuor Evangeliiis, quae sola in universa Dei Ecclesia quae sub caelo est citra controversiam admittuntur; primum scilicet Evangelium scriptum a Matthaeo prius quidem publicano postea vero Apostolo I. C. qui illud hebraico sermone conscriptum Iudaeis ad fidem conversis publicavit. Secundum fuisse accepimus Evangelium Marci, qui prout Petrus*

ipsi exposuerat in literis retulit. Tertium Evangelium Lucae, quod a Paulo commendatur, in gratiam gentilium conscriptum. Postremum vero Evangelium Iohannis. » De omnibus autem libris N. T. luculentum exhibet testimonium in homil. VII in Iosue, ubi mystice exponit historiam ruinae urbis Iericho hisce verbis. « *Iericho tubis subruitur sacerdotum. Statim enim ut tubarum clangor increpuit, murorum deiectus est ambitus. Dixeramus etiam et prius, quod Iericho formam saeculi praesentis obtineat, cuius robur et munimenta sacerdotalibus tubis videmus esse destructa. Firmitas namque et munimenta, quibus velut muris mundus iste nitebatur idolorum cultus erat, divinationum fallacia arte daemonum ministrata, augurum atque aruspicum, magorumque commenta, quibus omnibus velut muris validissimis ambiebatur hic mundus. Insuper etiam diversis philosophorum dogmatibus et eminentissimis assertionibus ac disputationibus velut proceris quibusdam et robustis turribus firmabatur. Veniens vero Dominus noster Iesus Christus, cuius ille prior filius Nave designabat adventum, mittit sacerdotes apostolos suos portantes tubas ductiles, praedicationis magnificam coelestemque doctrinam. Sacerdotali tuba primus in Evangelio suo Matthaeus increpuit, Marcus quoque, Lucas et Ioannes, suis singulis tubis sacerdotalibus cecinerunt. Petrus etiam duabus Epistolarum suarum personat tubis, Iacobus quoque et Iudas. Addit nihilominus adhuc et Iohannes tuba canere per Epistolas suas et Apocalypsim, et Lucas apostolorum gesta describens: novissime autem ille reniens, qui dixit: Puto autem nos Deus novissimos apostolos ostendit, et in quatuordecim epistolarum suarum fulminans tubis muros Iericho, et omnes idololatriae machinas, et philosophorum dogmata usque ad fundamenta deiecit.* » Quibus verbis expresse testatur Origenes de genuinitate omnium et singulorum librorum Novi Testamenti.

2° Tertullianus passim libros nostros laudat in suis operibus. De quatuor Evangelii insignis est locus in libro IV. contra Marcionem c. 2. « *Constituimus, inquit imprimis evangelicum instrumentum Apostolos auctores habere, quibus hoc munus Evangelii promulgandi ab ipso Domino sit impositum; si et apostolicos (1) non*

(1) Hoc est: si non solum Apostolos sed etiam Apostolicos (viros) auctores facimus Evangeliorum etc. Alludit ad Marcum et Lucam qui Apostoli non erant, ut postea ipse explicat.

tamen solos, sed cum Apostolis, et post Apostolos. Quoniam praedicatio discipulorum suspecta fieri posset de gloriae studio, si non adsistat illi auctoritas magistrorum, imo Christi, qui magistros Apostolos fecit. Denique, nobis fidem ex Apostolis Iohannes et Matthaeus insinuant, ex Apostolicis Lucas et Marcus instaurant, iisdem regulis exorsi quantum ad unicum Deum attinet Creatorem, et Christum eius, natum ex Virgine, supplementum Legis et Prophetarum.» In capite III et IV. Epistolas Pauli ad Galatas et ad Corinthios laudat: sed praecipue in Cap. V fere omnes N. T. libros cum suis auctoribus commemorat sequentibus verbis « In summa, si constat id verius quod prius, id prius quod et ab initio, id ab initio, quod ab Apostolis; pariter utique constabit id esse ab Apostolis traditum quod apud Ecclesias Apostolorum fuerit sacrosanctum. Videamus quod lac a Paulo Corinthii hauserint, ad quam regulam Galatae sint reorrecti, quid legant Philippenses, Thessalonicenses, Ephesii; quid etiam Romani de proximo sonent, quibus Evangelium et Petrus et Paulus sanguine quoque suo signatum reliquerunt. Habemus et Iohannis alumnas ecclesias... Sic, et caeterarum generositas recognoscitur (1). Dico itaque apud illas, nec solas iam apostolicas, sed apud universas, quae illis de societate sacramenti confoederantur, id Evangelium Lucae ab initio editionis suae stare, quod cum maxime tuemur: Marcionis vero plerisque nec notum, nullis autem notum, ut non eo damnatum: Habet plane et illud Ecclesias, sed suas tam posteras quam adulteras; quarum si censum requiras, facilius apostaticum invenias, quam Apostolicum; Marcione scilicet conditore, vel aliquo de Marcionis examine. Faciunt favos et vespae, faciunt Ecclesias et Marcionitae. Eadem auctoritas ecclesiarum apostolicarum caeteris quoque patrociniabitur Evangeliiis, quae proinde per illas et secundum illas habemus, Iohannis dico et Matthaei, licet et Marcus quod edidit, Petri affirmetur, cuius interpretes Marcus, nam et Lucae digestum Paulo adscribere solent. » Ut hoc testimonium recte intelligatur recolendum est Marcionitas omnia evangelia reiecisse praeter Evangelium Lucae ab ipso tamen Marcione interpolatum et truncatum. Contra eos igitur arguit Tertullianus, Evangelium quidem Lucae (non quidem illud a Marcione depravatum sed integrum et sincerum) ab initio editionis suae stare, eo vero

(1) Id est caeterarum scripturarum genus, origo legitima.

admisso, coetera quoque Evangelia admittenda esse, quia eorum Apostolica origo (*generositas*) eodem fundamento innitebatur, scilicet certa et constanti Ecclesiarum Apostolicarum traditione.

Denique de Apostolorum ac praesertim Pauli Epistolis ita loquitur in libro de praescr: c. 36. « *Age iam, qui voles curiositatem melius exercere in negotio salutis tuae, percurre Ecclesias Apostolicas, apud quas ipsae adhuc cathedrae Apostolorum suis locis praesident; apud quas ipsae authenticae litterae eorum recitantur, sonantes vocem et repraesentantes faciem uniuscuiusque. Proxima est tibi Achaia? habes Corinthum. Si non longe es Macedonia, habes Philippos, habes Thessalonicenses. Si potes in Asiam tendere, habes Ephesum. Si autem Italiae adiaces, habes Romam unde nobis quoque auctoritas praesto est.* » Facile esset addere testimonia aliorum eiusdem aetatis doctorum, ut sancti Cypriani, Dionysii Alex. etc. Verum inutile ducimus eorum verba recitare. Omittere tamen non possumus *fragmentum Muratorianum*, quod ad initium Saeculi III vulgo refertur, quamvis et ad finem saeculi secundi revocari commode posset. De hoc antiquissimo monumento distincte agemus, ubi de sacrorum librorum *canone* sermo erit. Sufficiat hic animadvertere in citato fragmento Catalogum librorum N. T. contineri, ibique expresse nominari Evangelia *Lucae et Iohannis, actus Apostolorum S. Lucae, tresdecim Epistolas Pauli* (excepta nempe Epistola ad Hebraeos) et duas catholicas Epistolas, quae inter proto-canonicas recensentur, *Petri* scilicet primam et *Iohannis* primam. Si Evangelia *Matthaei* et *Marci* omittuntur, hoc fit quia documentum in principio mutilum est: quod autem etiam duo illa Evangelia contineret, evidenter patet ex eo, quod Evangelium *Lucae* dicat esse *tertium* ut infra citato loco videbimus. Ex his omnibus merito concludimus saeculo Ecclesiae III. unanimem ac certam fuisse in Ecclesia persuasionem de Apostolica librorum N. T. origine.

Si ad Saeculum II. ascendamus, eadem occurrit persuasio in altera huius saeculi parte, quod sequentibus testimoniis luculenter ostenditur.

Primus sese offert sub finem saeculi secundi *Clemens Alexandrinus* Origenis Magister. Hic imprimis N. T. libros in duas partes dividit *Evangelium* et *Apostolos* (Strom. V, 5, VI, 11, VII, 3). Alias

quatuor Evangelia agnoscit et nominat, itemque *Actus Apostolorum* Lucae adscribit (apud Eusebium Hist. Eccl. VI, 13, 14. Strom. V. 12) *Epistolas Pauli omnes* commemorat, sola illa ad Philemonem excepta (apud Eus. VI, 14). *Epistolas Catholicas* omnes Clementem admisisse ac commentatum fuisse idem Eusebius testatur (VI, 14), ex quibus commentariis superest interpretatio in I. Petri II. Ioh. et Iudae epistolas quas nominatim hisce sacris auctoribus tribuit (V. adumbration. et strom. III, 11, II, 15, III, 2 et paedag. III, 8).

Ante Clementem *Pantaenus* scholae Alexandrinae moderator, cum ad Indos penetrasset, Evangelium Matthaei ibidem reperit, illuc a S. Bartholomaeo Apostolo delatum, qui eos populos evangelizaverat, ut narrat Eusebius (Hist. Eccl. V, 10).

Theophilus Antiochenus antistes (176-186) in tribus ad Autolyicum libris, quos religionis defendendae causa conscripsit, Autolyicum frequenter remittit ad libros N. T., ex iisque plura loca suis argumentationibus inserit sub formulis denotantibus sacram scripturam. Libro III, c. 13 et 14 affert Matth. V. 28, 32, 44, et VI, 3. hac formula utens: « *Evangelica autem vox dicit* » et « *Evangelium autem dicit*, » In eodem capite 14. allegat testimonia ex Pauli Epistolis ad Romanos (XIII, 7, 8) et ad Timotheum prima (II, 1. 2) hisce verbis: « *adhuc praecipit nobis divinus sermo* ». In I. II, c. 22 ait « *Quemadmodum docent nos sacrae scripturae et omnes Spiritu Sancto pleni scriptores* (πνευματοφόροι) *ex quibus Iohannes dicit: in principio erat Verbum etc.* (Io. I, 1). » (1) De eodem Theophilo testatur Hieronimus in Catalogo; « *Legi sub eius nomine in Evangelium commentarios* » scilicet in quatuor Evangelia, ut in epistola ad Algasiam q. 6. idem Hieronymus distinctius explicat inquires Theophilum *quatuor Evangelistarum dicta* in unum compegisse, et exposuisse: ubi etiam recitat locum ex iisdem commentariis in quo Theophilus historiam conversionis S. Pauli uti legitur in Actis c. IX ingeniose explicat juxta parabolam Evangelicam de villico iniquitatis.

Hisce addere possemus *S. Melitonem Sardensem* Episcopum (circa an. 160) qui plura ex nostris Evangeliiis allegat in sua *Clavi*,

(1) V. Patrol. Graec. edit. Migne t. VI, col. 1139-1142. — Hic autem opportunum ducimus animadvertere testimonia omnia SS. PP. a nobis citari ex laud. edit. Migne Patrum tum Lat. tum Graec. nisi aliter notetur.

quam ex codice Argentinensi primo edidit Card. Pitra in suo *Spicilegio Solesmensi*, to. II. (Paris 1853); item *Claudium Apollinarem* in libro *de Paschate*, et *Athenagoram* in *Legatione pro Christianis*, qui nonnulla ex Matthaeo citant testimonia. Verum praecipue insistemus in testimoniis *Iustini* et *Irenaei*, quorum uterque doctrinae et sanctitatis fama post medium saeculum secundum inclaruit, atque ideo tamquam testes maxime idoneos ad fidem Ecclesiae per illam aetatem repraesentandam hic eos prae caeteris producimus. *Iustinus* itaque imprimis *Evangelia* ab *Apostolis* conscripta fuisse diserte tradit in pluribus locis: quamvis soleat ea *commentarios Apostolorum* appellare (ἀπομνημονεύματα τῶν Ἀποστόλων) iisque dicit ab omnibus Christianis fidem haberi. Sane in Apol. I, 33 probans Christum iuxta vaticinia prophetarum ex Virgine natum esse, refert apparitionem Gabrielis Archangeli, eiusque verba prout a Luca referuntur, addens » *quemadmodum docuerunt qui omnia ad Salvatorem Nostrum Iesum Christum pertinentia litteris mandarunt, quibus et credimus.* » Item in Dial. cum Tryphone Iudaeo n. 105. « Cum spiritum in Cruce redderet, (Christus) dixit: Pater in manus tuas commendo spiritum meum, ut » ex *Apostolorum commentariis* didici. Et cum hortaretur discipulos suos ut *Pharisaeorum* vivendi genus superarent..... haec » dixisse in *commentariis* narratur: nisi abundaverit iustitia vestra » plus quam scribarum et *Pharisaeorum* non intrabitis in regnum » coelorum. » (Cfr. Matth. V, 20. Luc. XXIII, 46 etc.). In citata Apologia I, n. 67 testatur de consuetudine in Ecclesia tunc recepta legendi haec *Apostolorum commentaria* una cum scriptis prophetarum in publicis fidelium conventibus. « *Ac solis, ut dicitur die fit omnium sive urbes sive agros incolentium in unum locum cum conventus, et commentaria Apostolorum aut Scripta Prophetarum leguntur.* » Quod autem huiusmodi *Apostolorum commentaria* nihil aliud fuerint quam nostra quatuor *Evangelia* manifestum est non solum ex testimoniis quae exinde allegat *Iustinus* tum in loco superius citato tum alibi, sed etiam ex aperta eius declaratione, ex. g. num. 83. « *Apostoli in Commentariis suis quae vocantur Evangelia, ita sibi mandasse Iesum tradiderunt: Eum scilicet accepto pane, cum gratias egisset, dixisse: hoc facite in meam commemorationem, actisque gratis, dixisse: hic est sanguis*

» meus, ipsisque solis tradidisse. » Ubi notandum quod ea scripta quae *commentaria* appellaverat cum paganis loquens, *Evangelia* vocari dicit, scilicet apud fideles. Unde apparet hosce libros circa medium saeculum II. vulgo notos fuisse sub nomine Evangeliorum eorumque apostolicam originem ab omnibus admissam. Sed clarior etiam est locus in dial. cum Tryph. n. 103 ubi ait « in commen-
» tariis, quos ab eius Apostolis eorumque discipulis scriptos dico,
» proditum est, sudorem veluti guttas sanguinis ex eo defluxisse
» cum precaretur ac diceret: si fieri potest, transeat a me calix
» iste. » Nota distinctionem inter *Apostolos* et apostolorum *discipulos*, a quibus dicit *scriptos* fuisse hosce commentarios, seu Evangelia; qua distinctione evidenter designat nostra quatuor Evangelia, quorum primum et quartum Apostolos, secundum et tertium apostolorum discipulos habent auctores, Marcum scilicet interpretem ac sectatorem Petri, et Lucam Pauli familiarem ac comitem. Opportune autem huiusmodi distinctio in citato loco a Iustino facta est; historia enim illa Christi in horto Gethsemani languentis et Patrem adprecantis partim a Mattheo (XXVI, 39) *Apostolo*, partim vero (nempe circumstantia sanguinei sudoris) a solo Luca *Discipulo* (XXII, 44) narratur.

Si Iustini esset fragmentum *libri de resurrectione* (περὶ ἀναστῆσεως) quod a S. Iohanne Damasceno recitatur in *Parallelis sacris*, et a Grabio insertum est in *Spicilegio SS. Patrum* saeculi II. (Oxon. 1700) pag. 177 et seqq. atque eidem S. Martyri a laudato Grabio, Halloixio, Dav. Humphreys aliisque non infimae notae criticis adscribitur, nova haberemus testimonia Iustini pro Evangeliiis et pro Actibus Apostolorum; siquidem in laudato fragmento C. II et III citantur testimonia Marci XII, 25. Luc. XX, 34 et in C. IX citatur Luc. XX, 32; et Act. I, 9 (1): Et de Iustino satis.

Succedit *Irenaeus* Lugdunensis Episcopus et Martyr, cuius auctoritas in re nostra praecipua est non solum ob doctrinae copiam, sub quo respectu ab antiquis Ecclesiae scriptoribus summis laudibus effertur, et a Tertulliano (in lib. contra Valent. c. 5.) inter viros *insignes* recensetur vocaturque *omnium doctrinarum curiosissimus explorator*, sed etiam ob eius studium investigandi apostolicas traditiones ab immediatis Apostolorum discipulis et familiaribus,

ex quibus primo magistrum habuit Polycarpum, ut ipse refert (in l. III, adv. haeres. c. III, et apud Euseb. V, 20), tum Papiam ut narrat Hieronmyus (in catalogo, et in epist. 53 alias 29 ad Theod.), tum praecipue alium quemdam insignem Apostolicum virum, ad cuius auctoritatem frequenter appellat in libris contra haereses, quamvis incertum sit quinam fuerit. Notandum insuper est, laudatos adversus haereses libros, qui aetatem tulerunt, fuisse a s. viro ante Episcopatum conscriptos, ac proinde non diu post medium saeculum secundum.

Irenaeus itaque Apostolicae traditionis bene conscius et pro defensione Catholicae fidei contra Gnosticorum deliramenta scribens pro certo assumit libros Novi Testamenti genuinos esse atque uti tales in universa Ecclesia haberi.

Sane 1°. Quod pertinet imprimis ad quatuor Evangelia, ita de iis loquitur in libro III, adversus haereses. c. I, « Non enim per » alios dispositionem salutis nostrae cognovimus, quam per eos, per » quos Evangelium pervenit ad nos: quod quidem tunc praeconave- » runt, postea vero per Dei voluntatem *in scripturis nobis tradi- » derunt* fundamentum et columnam fidei nostrae futurum.... Ita » *Matthaeus* in Hebraeis ipsorum lingua scripturam edidit Evangelii » cum Petrus et Paulus Romae evangelizarent et fundarent Eccle- » siam. Post vero horum excessum *Marcus* discipulus et interpres » Petri, et ipse, quae a Petro annunciata erant, per scripta nobis » tradidit. Et *Lucas* autem sectator Pauli, quod ab illo praedica- » batur, Evangelium in libro condidit. Postea et *Iohannes* discipu- » lus Domini qui et supra pectus eius recumbebat, et ipse edidit » Evangelium Ephesi Asiae commorans. » V, etiam c. 47, et alibi passim.

2°. Ex *Actibus Apostolorum* integra fere capita. I, II, III, IV, V, VIII, IX, X, XVII, XX, XXI, XXVII, XXVIII ad verbum exscribit in cit. l. III, cc. XII, XV ubi exponit quaenam fuerit reliquorum Apostolorum (praeter Evangelistas) doctrina; hunc autem librum a Luca conscriptum pluries testatur. ex. gr. c. XV init. ubi hoc ex professo tradit scribens. « Eadem autem dicimus iterum et » iis qui Paulum Apostolum, non cognoscunt, quoniam aut reliquis » verbis Evangelii, quae per solum Lucam in nostram venerunt » agnitionem, renuntiare debent, et non uti eis: aut si illa reci-

» plunt omnia, habent necessitatem recipere etiam testificationem
 » quae est de Paulo, dicente ipso primum quidem Dominum ei
 » de coelo esse loquutum: Saule, Saule quid me persequeris?
 » (Act. IX)..... Neque (enim) *Lucam* mendacem esse possunt os-
 » tendere veritatem nobis cum omni diligentia annuntiantem. For-
 » tassis enim et propter hoc operatus est Deus plurima Evangelii
 » ostendi per Lucam, quibus necesse haberent omnes uti, ut *se-*
 » *quentem testificationem eius, quam habet de actibus et doctrina*
 » *Apostolorum* omnes sequentes, et regulam veritatis inadulteratam
 » habentes salvari possint. »

3°. *Epistolas Paulinas* Irenaeus commemorat primum in genere
 in eod. lib. c. XII, n. 11. « Unde et Marcion, et qui ab eo sunt,
 » ad intercidendas conversi sunt scripturas, quaedam quidem in
 » totum non cognoscentes, Evangelium autem secundum Lucam et
 » *Epistolas Pauli* decurtantes, haec sola legitima esse dicunt quae
 » ipsi minoraverint. » In specie vero allegat et Paulo auctori di-
 » serte adscribit *Epistolam ad Romanos* ib. c. XVI, n. 3. « Hoc ipsum
 » interpretatus est Paulus *scribens ad Romanos*: Paulus Apostolus
 » Iesu Christi, praedestinatus in Evangelium Dei etc. etc. » (Rom. 1.).
 » *Epistolam ad Corinthios primam* ibid. c. XI, 9. « In ea enim epi-
 » stola quae est *ad Corinthios* de Propheticiis charismatibus diligen-
 » ter locutus est (Paulus) » v. 1. Cor. XII-XIV. *Secundam ad Co-*
 » *rinthios* ib. c. VII: uti solvit obiectionem ex 2. Cor. IV, 5. desum-
 » ptam. « Quod autem dicunt, aperte *Paulum in secunda ad Corin-*
 » *thios*, dixisse: in quibus Deus huius saeculi excaecavit mentes
 » infidelium..... non sumus nos in causa, si hi qui, quae de Deo
 » sunt mysteria scire se dicunt, ne quidem legere Paulum sciunt etc.»
 » *Epistolam ad Galatas* ibidem commemorat n. 2. « Sed in ea quae
 » est ad Galatas sic ait (Paulus): *Quae ergo lex factorum? Posita*
 » *est usquequo veniat semen* etc. » (Gal. III. 19). *Epistolam ad Co-*
 » *lossenses laudat* in Cap. XIV, 1. « Et iterum in Epistola quae
 » est *ad Colossenses* ait; salutat vos Lucas medicus dilectus » (Col.
 IV, 14) *Epistolas ad Tymotheum* memorat c. III, 3. « Huius Lini
 » Paulus in his quae sunt ad *Tymotheum Epistolis* meminit. »

Epistolam ad Titum in c. III, fin. « *Quemadmodum et Paulus*
 » ait: haeticum hominem post unam correptionem devota etc.
 (Tit. III, 10). » *Epistolam ad Ephesios* in lib. IV, c. 27. « Et iterum

« ait Apostolus: *nemo vos seducat inanibus verbis; propter haec*
 » *enim venit ira Dei in filios diffidentiae.* Nolite ergo fieri parti-
 » cipes eorum. » (Ephes. V, 6, 7) *Epistolas ad Thessalonicenses*
 praeter alia loca laudat in l. III, c. 7 « Et iterum in *secunda ad*
 » *Thessalonicenses* de Antichristo dicens (Paulus) ait: et *tunc revela-*
 » *bitur iniquus quem Dominus I. C. interficiet spiritu oris sui etc.* »
 (2, Thessal. II, 8). Si secundam vocat hanc epistolam, ergo suppo-
 nit *primam Epistolam ad Philippenses* in l. IV, c. 9 « Et Paulus
 » ait: non quod iam acceperim, aut iustificatus sim aut iam perfe-
 » ctus sim (Philip. III, 12): » adde locum ex lib. IV, 18 « *Quemad-*
 » *modum* Paulus *Philippensibus* ait: Repletus sum acceptis ab Epa-
 » phrodito quae a vobis missa sunt (Phil. IV, 18). » Omnes igitur
 Paulinas epistolas Irenaeus nominatim adscribit Paulo Apostolo, ex-
 ceptis epistolis ad *Philemonem*, et ad *Hebraeos*, quam tamen ali-
 quando citat, ut suo loco videbimus.

4°. De *Epistolis Catholicis Petri et Iohannis* non minus explicita
 est Irenaei sententia. Sane *primam Petri* Epistolam laudat in l. IV,
 c. 9 hisce verbis. « *Et Petrus ait in epistola sua; quem non vi-*
 » *dentes diligitis, in quem nunc videntes credidistis, et gaudebitis*
 » *gaudio inenarrabili* (1, Pet. 1, 8). » Epistolam autem Iohannis pri-
 mam in l. 3, c. 16, n. 3 « *Quemadmodum Iohannes domini disci-*
 » *pulus confirmat dicens: haec autem scripta sunt, ut credatis etc.*
 » (Io. XX, 31). Propter quod et in *Epistola sua* sic testificatus est
 » nobis: filioli novissima hora est et quemadmodum audistis quo-
 » niam Antichristus venit etc. etc. (I, Io. 11, 18 seqq.) » et alibi
 passim.

Quod pertinet ad *Epistolam ad Philemonem* nemo mirari de-
 bet eam ab Irenaeo, et ab aliis etiam Patribus, qui caeteras Pauli
 epistolas citare solent, silentio praeteritam fuisse. Haec enim epi-
 stola et brevissima est, et tota familiaris, nihilque continet, quod
 ad dogmata probanda vel haereticos revincendos valeat. Quare nul-
 la erat necessitas vel occasio eam citandi, quemadmodum et nunc
 a Theologis vel concionatoribus vix umquam commemoratur, cum
 tamen omnes teneant eam canonicam esse et ab Apostolo scriptam.
 Caeterum antiqui scriptores, etiam ab aetate Irenaei parum remoti,
 qui Pauli epistolas non citando et tamquam ex occasione laudant,
 sed data opera recensent ac enumerant, hi inquam omnes episto-

lam ad Philemonem inter Paulinas referunt; nullus enim *canon* ecclesiasticus afferri potest, in quo haec epistola omissa fuerit. Et sane vera eam referunt canon Concilii Carthaginensis III, a. 397, canon S. Augustini De Doct. Christ. I. II, c. 8 canon Innocentii I et caeteri omnes. *Fragmentum Muratorianum* Irenaei aetate conscriptum dum, omissa epistola ad Hebraeos, *tresdecim* enumerat Pauli epistolas, expresse illam ad Philemonem nominat; idemque implicite facit Origenes paulo post Irenaei mortem, cum citra omnem dubitationem *quatuordecim* epistolas Paulum scripsisse refert in loco superius citato (hom. VII, in Iosue). Quibus addere placet Tertullianum qui in libro V adversus Marcionem ex professo agens de Pauli epistolis quas Marcion plerumque mutilaverat uti Evangelium Lucae, cum venit ad epistolam ad Philemonem, ita de ea loquitur in c. ultimo: « Soli huic epistolae brevitatis sua profuit, ut falsarias » manus Marcionis evaderet. Miror tamen, cum ad unum hominem » literas factas receperit, quid *ad Timotheum* duas, et unam *ad Titum* de ecclesiastico statu compositas recusaverit. » Haec paulo fusius de hac epistola monere voluimus, ad omnem difficultatem removendam. Nunc ad ordinem demonstrationis revertamur.

Ex recitatis igitur testimoniis apertissime liquet circa medium saeculum II. nullam in Ecclesia dubitationem extitisse de Apostolica origine librorum protocanonicorum N. T.

Itaque retrocedentes ab aetate nostra usque ad medium saeculum II invenimus perpetuam atque constantem in Ecclesia persuasionem, quod libri N. T. ab iis auctoribus fuerint conscripti quorum nomina gerunt. Restaret nunc demonstranda Ecclesiae traditio aetate, quae sanctos Iustinum et Irenaeum praecessit id est in prima parte saeculi secundi et ipso saeculo primo quae *aetas Apostolica* vocatur quia vel Apostoli vel immediati eorum discipuli adhuc in vivis erant. Cum tamen testimonia scriptorum per hanc aetatem nec tam copiosa nec tam explicita sint, quam in aetate sequenti, ad rem clare demonstrandam ita procedendum duximus. Primo scilicet, supposita Ecclesiae persuasioni circa medium saeculum secundum *indirecte* demonstrabimus, etiam aetate praecedente, seu Apostolica, eandem persuasionem extitisse, eamque proinde ab immediatis testibus derivatam esse: tum vero aliqua *directa* afferemus testimonia scriptorum illius aetatis, qui *Apostolici* vocantur.

I. Primum argumentum indirectum erit illud *praescriptionis*. Sane vidimus, saeculo secundo, et tertio, certam extitisse Ecclesiae persuasionem de origine apostolica librorum nostrorum: huius aetatis scriptores, qui hanc Ecclesiae fidem testantur, rem non tamquam novam sed apud omnes diu receptam tradunt; non numquam etiam ad maiorum traditionem expresse appellant. Quapropter praesumendum omnino est eos id ab Apostolis ipsis accepisse. Qui hoc negare audet, dicat quo tempore post Apostolorum aetatem N. T. scriptum fuerit; dicat quandonam inceperint hi libri tamquam Apostolici in Ecclesia haberi; vel undenam venerint. Quorum cum nihil ab adversariis cum aliqua veritatis specie affirmari possit, cessent recentiorem N. T. originem obtrudere contra totius antiquitatis persuasionem.

II, Aliud indirectum argumentum suppeditant *absurda* quae necessario admittenda essent in adversariorum hypothesis. Sane si supponamus libros N. T. genuinos non esse, consequens esset Ecclesiam universam saeculi II et III fuisse circa hosce libros deceptam. Iamvero haec affirmare plane absurdum est.

Et 1° quidem *moraliter* absurdum est errorem in re tanti momenti supponere, non in uno scilicet aut altero homine, sed in tot Ecclesiae pastoribus tam doctis aequae ac piis, in tanto fidelium numero, in tot dissitis regionibus, verbo in universa christiana societate Orientis atque Occidentis, quin ullus unquam fuerit, qui errorem vel fraudem detexerit.

2° Crescit absurditas si consideremus ex una parte librorum de quibus loquimur *naturam*, qui scilicet doctrinam Christi continere dicuntur, et tamquam fidei regula ab Ecclesia semper sunt habiti; ex altera vero parte *officium*, quod Ecclesia semper sibi a Christo impositum existimavit, custodiendi depositum doctrinae revelatae et invigilandi ne quid contra eius puritatem introducatur; hinc est quod antiqui Patres Ecclesiae testimonium in re de qua agimus uti peremptorium semper habuerunt: « Quaenam, unquam » litterae, inquit Augustinus, ullum habebunt pondus auctoritatis, » si litterae quas Apostolorum esse dicit et tenet Ecclesia ab ipsis » Apostolis propagata.... utrum Apostolorum sint dubitetur? » Et ante illum Tertullianus adversus Marcionem lib. IV, c. 5 « Utique, » ait, constabit id esse ab Apostolis traditum, quod apud Ecclesias » Apostolorum fuerit sacrosanctum. »

3° Absurda est praefata suppositio *historice* etiam considerata; scilicet ex iis, quae scimus de adiunctis Ecclesiae saeculo secundo et tertio, deceptio illa impossibilis prorsus apparet. Siquidem ex una parte constat fideles, et multo magis Ecclesiae pastores facile potuisse de librorum sacrorum origine inquirere ac fraudem quamlibet detegere, ex alia vero parte in huiusmodi inquisitione facienda eos minime negligentes fuisse sed imprimis sollicitos ac vigilantissimos. Quod primum attinet, imprimis ipsi vicini erant aetati apostolicae: multi ex iis cognoverant immediatos Apostolorum discipulos, a quibus profecto acceperant quid Apostoli docuissent et scripsissent; extabant plures Ecclesiae ab Apostolis ipsis fundatae, a quibus facile requiri poterat num hic vel ille liber ab aliquo Apostolo conscriptus iisque relictus fuisset; praesertim cum maxima pars nostrorum librorum pro particularibus illis Ecclesiis scripti dicerentur ex. gr. Evangelium Marci pro Romanis, Iohannis pro Ephesiis, Epistolae Pauli pro variis Ecclesiis quarum nomina praefixa gerebant. Quae quidem omnia in primis valebant pro Ecclesia Romana, quae semper tamquam ceterarum Ecclesiarum mater atque magistra habita est. Dicimus itaque multo facilius Ecclesiae Romanae fuisse veritatem in re de qua agimus investigare ac reperire; et id *primo* propter frequentem et necessariam cum omnibus Ecclesiis communicationem. « Ad hanc enim Ecclesiam, aiebat Ireneus lib. III, c. 5, propter potentiolem principalitatem necesse est omnem convenire Ecclesiam, idest omnes qui sunt undique fideles. » *secundo* quia omnes fere auctores qui dicuntur libros N. T. scripsisse Romae aliquando fuerunt et commorati sunt, Petrus scilicet, Paulus, Marcus, Lucas et etiam Iohannes. Concludamus igitur nihil facilius fuisse saeculo secundo, quam de origine librorum N. T. investigare ac veritatem invenire.

Quod autem fideles et Pastores Ecclesiae diligentes ac vigilantes in hoc negotio se praeberint aperte ex historia constat. Huc pertinet distinctio ab antiquis scriptoribus passim memorata inter libros *Canonicos*, *Apocryphos*, et *Ecclesiasticos*, de qua alibi recurret sermo; huc refertur studium Episcoporum *canones* conficiendi in quibus *genuini* Apostolorum libri ab *apocryphis* secernerentur; huc etiam pertinet severitas illa, qua saepe impostores puniti sunt etiam cum bona fide se egisse faterentur; quemadmodum cuidam

Asiae presbytero accidisse referunt Tertullianus in libro de Baptismo, et Hieronymus in *Catalogo* sub voce *Lucas*; qui convictus quod *acta sancti Pauli* vulgasset, licet fateretur se id ob devotionem erga Apostolum fecisse, tamen de suo gradu ob hanc causam depositus est. Igitur Ecclesiae pastores in hoc negotio vigilantissimos fuisse constat. Cum ergo facile etiam illis esset veritatem invenire et fraudem detegere, ut supra vidimus, dicere eos omnes circa librorum sacrorum originem simul deceptos fuisse neque unquam ex hoc errore emergere potuisse, quid aliud est quam apertae historiae attestationi contradicere?

Concludamus itaque, etiam si nulli extarent aetatis Apostolicae testes, ex subsequenti Ecclesiae testimonio satis et abunde genuinitatem librorum N. T. demonstrari.

III. Verum testes Apostolici non omnino deficiunt, quorum testimonia tamquam *directum* pro re nostra argumentum nunc afferemus.

Ex scriptoribus Apostolicis vix aliquod adduci potest testimonium, in quo fiat *explicita* mentio auctorum N. T. Neque id quemquam movere debet; tunc enim jure aliquo possent adversarii a nobis exigere huiusmodi testimonia, si multa haberemus illorum temporum scripta, atque in iis mentio expressa fieri omnino debuisset singulorum auctorum sacrorum. Quorum utrumque falsum est. Nam, neque multa a Patribus Apostolicis scripta sunt, et ex paucis quae scripserunt, magna pars iniuria temporum intercidit, ut scimus factum esse de scriptis Papiæ, Clementis aliorumque. Insuper scripta illa dogmatica aut polemica non erant, sed potius moralia et ad fidelium pietatem fovendam exarata, quos necesse non erat argumentis revincere et de sacrorum librorum genuinitate certiores facere: hinc sancti illi viri scripturam plerumque pro data opportunitate allegant non expresso nomine auctoris, nec etiam semper verborum seriem accurate servant, de sententia tantum solliciti.

Ceterum fere omnes Patres Apostolici, quorum aliquod scriptum ad nos pervenit, *implicitum* aliquod testimonium exhibent de genuinitate librorum N. T. cum vel ad eos alludunt, vel sententias ex ipsis excerptas allegant, ex quo saltem hoc deducitur libros N. T. Apostolorum aevo prodiisse, proindeque falsam esse Straussii asser-

tionem eorum originem ad medietatem saeculi II. referentis. En testimonia.

1° *S. Clemens Romanus* Petri discipulus et successor de quo mentio fit a Paulo Philip. IV, 3 prae manibus habuit nostros libros N. T. Siquidem in primis in sua prima ad Corinthios epistola omnium consensu recepta (V. Eusebium Hist. Ecc. l. III, c. 16) manifeste commemorat primam *S. Pauli* epistolam ad eosdem; ait enim c. 47.... « Sumite epistolam B. Pauli Apostoli quid primum » vobis in principio Evangelii scripsit? Profecto in Spiritu S. ad » vos literas dedit de seipso, de Cepha, et Apollo, quia etiam tunc » diversa in studia scissi eratis » (V. Patr. Gr. to. I, col. 305-308) et sane de hisce loquitur Paulus in I, Cor. c. I, v. 12 seqq. Insuper multa inveniuntur in epistola Clementis allegata ex nostris libris ex. gr. in c. 37, coll. 1, Cor. XII, 12 seq. ubi ex similitudine corporis ostendit mutuam habendam dilectionem: in c. 49 ellogium texit charitatis fere verbatim desumptum ex 1, Cor. XIII.

Ex Evangeliiis *Matthaei*, *Marci* et *Lucae* plurima occurrunt citata a Clemente in eadem epistola: ex. gr. in C. XIII « Praecipue » memores sermonum Domini quos locutus est.... Sic enim dixit: » estote misericordes ut misericordiam consequamini, dimittite ut » dimittatur vobis; sicut facitis ita vobis fiet.... sicut iudicatis ita » iudicabimini, qua mensura metimini in ea mensurabitur vobis » conferatur hic locus cum Matt. VII, 1-2, et Luc. VI, 36-38. In Cap. XLVI « Recordamini verborum Domini Iesu. Dixit enim: Vae » homini illi, bonum erat ei si natus non fuisset, quam ut unum » ex electis meis scandalizaret; melius erat ut ei mola circum pone- » retur, et in mare demergeretur, quam ut unum de pusillis meis » scandalizaret » Cfr. Matth. XVIII, 6, 7; Marc. IX, 44; Luc. XVII, 1, 2.

In aliis etiam locis Evangelia citat, ut videre est in Patrol. Gr. to. I ubi ad calcem singularum paginarum notantur loca S. Scripturae a Clemente allegata. Inde etiam apparebit Clementem citasse alias *Pauli epistolas* fere omnes, nec non *actus Apostolorum*, et *primam epistolam Petri*. Si Evangelium Iohannis, eiusdemque Epistolas numquam allegat, ratio esse potest quod Clemens ante Iohannem scripserit. Plura denique inveniuntur citata ex libris N. T. in *secunda Clementis ad Corinthios* epistola, quae licet non ab omnibus recipiatur, probabilius tamen genuina est, et in duabus

epistolis ad Virgines, quae ab antiquis scriptoribus laudatae sed iamdiu deperditae, saeculo elapso in Syriaca versione repertae sunt et a multis eruditis viris, ut Clementis opus habentur. (V. PP. Gr. to. I col. 379 seqq. Syriace et Latine).

2° *S. Ignatius M.* († 105) in suis epistolis (quarum septem ut genuinae ab omnibus habentur) idem testimonium praestat. Imprimis enim in sua epistola ad Ephesios c. 12 non obscure alludit ad *epistolam Pauli* ad eosdem missam. Sic enim alloquitur Ephesios; « Transitus estis eorum qui ita interficiuntur, ut ad Deum veniant; » Pauli symmystae (mysteriorum consortes, socii) qui sanctificatus, » martyrium consecutus, et digne beatus est, ad cuius vestigia con- » tingat mihi ut inveniar quando Dei particeps fio; qui *tota epistola* » *memor vestri* est in Christo Iesu ».

Idem in epistola ad *Smyrnenses* C. 1 « Baptizatus est Christus a Iohanne ut impleretur ab eo omnis iustitia » (coll. Matth. III, 15). Ibid. c. I coll. Rom. I, 3, 4. In epistola ad *Ephesios* c. 18 « Crux non credentibus est scandalum, vobis autem salus et vita aeterna » (coll. 1 Cor. 1, 18, 23). Ep. Ad *Magnesianos* c. 10. « Abiicite malum fermentum inveteratum et acidum, et transmutamini in novum fermentum, quod est Christus Iesus » (coll. 1 Cor. V, 7, 8) Epist. ad *Polycarpum* c. 5 (coll. Eph. V et Matth. X, 16) « Similiter » et fratribus meis manda in nomine I. C. ut diligant coniuges » suas sicut Dominus Ecclesiam » etc. Verum praeter singulares istas allegationes, vel allusiones, maxime notanda sunt loca illa *S. Ignatii* ubi de integra collectione librorum N. T. non obscure mentionem facit, illos distinguens in *Evangelium* et *Apostolos*, quae distinctio postea adhibita est a Clemente Alexandrino, Melitone aliisque Patribus Graecis, et respondet divisioni Veteris Testamenti in *Legem* et *Prophetas* ab iisdem Doctoribus passim adhibitae. Itaque *S. Ignatius* in epistola ad *Philadelphenses* c. 5 ait « Oratio vestra ad Deum me perficiet, ut sorte per misericordiam mihi assignata potiar, confugiens ad *Evangelium* tamquam ad corporaliter praesentem Christum, et ad *Apostolos* tamquam ad praesens Ecclesiae presbyterium: sed et *Prophetas* diligamus etc. » et c. 9 « Eximium autem quidpiam habet *Evangelium*, nimirum adventum Domini nostri Iesu Christi, passionem ipsius ac resurrectionem. Dilecti namque *Prophetae* annuntiaverunt eum; *Evangelium* vero est per-

fectio vitae aeternae ». Et in epist. ad *Smyrnenses* c. 5 « Quibus (Docetis haereticis) nec *prophetiae* persuasere, nec *Moyſis Lex*, sed neque *Evangelium* usque in hunc diem » et c. 7 « Decet itaque abstinere a talibus (haereticis), et nec in privato nec in communi colloquio de illis verba facere: attendere autem *Prophetis*, praecipue autem *Evangelio*, in quo passio nobis ostensa, et resurrectio perfecte demonstrata est » Notatu dignum est eandem divisionem librorum Canonicorum in *Legem*, *Prophetas*, et *Evangelium*, *Legem*, *Prophetas* et *Apostolos* etiam in Decretis Ecclesiae circa S. Scripturam aliquando occurrere ut ex. g. in formula fidei Concilii Carthaginensis IV quae servata est in Pontificali Romano ad consecrationem Episcopi, et in Decreto Eugenii IV. Quare dubium esse non potest Ignatium de *Scriptis Evangelistarum* et *Apostolorum* loquutum esse, quemadmodum certe de *scriptis* Moysis et Prophetarum loquebatur cum *Legem* et *Prophetas*, iuxta receptam divisionem, laudabat.

3° Sit *Papias Hierapolitanus* episcopus qui licet Apostolos non viderit, diligenter tamen ex illorum discipulis et familiaribus collegit quidquid ab Apostolis audierant, eaque in quinque libros digressit, quos appellavit *Λογιων Κυριακων Εξηγησεις* (V. Irenaeum l. V, adv. haer. c. 33 et Eusebium Hist. Ecc. l. III, c. 39). Sanctum hunc virum agnovisse libros N. T. aperte constat. Nam *Marci* Evangelium, itemque *Matthaei* commemorat in sequenti fragmento ab Eusebio servato l. c. « Aiebat etiam presbyter ille (Iohannes » quidem apostolorum familiaris cuius auditor Papias) Marcum Petri » interpretem quaecumque memoriae mandaverat diligenter per- » scripsisse, non tamen ordine pertextuisse quae a Domino aut di- » cta aut gesta fuerant etc. » De *Matthaeo* vero sic habet « Mat- » thaeus quidem Hebraico sermone divina scripsit oracula, inter- » pretatus est autem unusquisque illa prout potuit » subiungit vero Eusebius « Porro idem Papias testimoniis ex *priore Iohannis Epi-* » *stola* et ex *priore* itidem *Petri* desumptis utitur. »

4° Succedit S. *Policarpus M.* episcopus Smyrnensis apostolorum coaevus. De eo Irenaeus l. III, adv. haer. c. 3 ait « sed et Poly- » carpus, vir qui non solum ab Apostolis eruditus est, et cum mul- » tis qui Dominum viderant familiariter conversatus, verum etiam » in Asia Smyrnensis Ecclesiae ab ipsis Apostolis ordinatus est Epi-

» scopus; quem nos quoque adhuc adolescentes vidimus (vixit enim » diutissime, et in ultima senectute summa cum gloria illustre per- » pessus martyrium excessit e vita) hic, inquam Polycarpus semper » docuit quae ab Apostolis didicerat et quae etiamnum tradit Ec- » clesia, et quae sola sunt vera » (Cfr. etiam Eusebium H. E. I. IV c. 14). Is itaque epistolam scripsit ad Philippenses in qua testimonium fert pro genuinitate librorum N. T.

In hac enim epistola c. 2, 7 citat loca manifeste desumpta ex Evangeliiis Matth. V, 3, 40, VII, 1, 2, Marc. XIV, 38, Luc. VI, 36-38 Mt. XXVI, 41 item c. 11 dicit: « An nescimus, quod sancti mundum iudicabunt, *sicut docet Paulus?* » (1 Cor. VI, 2): item c. 12 citat locum ex epistola ad Ephesios et quidem sub nomine SS. litterarum « Confido enim inquit vos exercitatos esse in sacris literis... In his scripturis dictum est: Irascimini et nolite peccare » (ps. 4) et: *sol non occidat super iracundiam vestram* (Ephes. IV, 26). » Item c. 1 citat ea verba « *In quem non videntes creditis, credentes autem gaudebitis gaudio inenarrabili et glorificatio* » quae verba leguntur 1^a Petri I, 8. Ex eadem 1 Petri epistola haec verba citat c. 2. « *Propter quod succincti lumbos mentis vestrae servite Deo etc.* » (1, Pet. 1, 13). In c. 1 citat verba ex epistola ad Ephesios (II, 8, 9). « *Gratia estis salvati, non ex operibus* » Ibidem citat Actus Apostolorum (II, 24): « *Quem suscitavit Deus solutis doloribus inferni* » In sequentibus etiam capitibus citat epistolas Pauli ad *Galatas*, ad *Corinthios* 1^{am} et 2^{am}, ad *Romanos*, ad *Thessalonicenses* (c. 11) ad *Timotheum* 1^{am} et 2^{am} (V. cc. 4 et 5), epistolam 1 Petri (V. c. 5, 7, 10 et al.), epistolam 1 *Iohannis* in c. 7 ubi recitat ea verba: « *Omnis qui non confessus fuerit Iesum Christum in carne venisse Antichristus est.* » (I, Io. IV, 3). Sed tota epistola Polycarpi exscribenda esset si vellemus indicare omnia testimonia quae ex Novo Testamento ibidem referuntur, unusquisque ea consulat in cit. Patrol. Gr. to. V col. 1005-1016 ad calcem paginarum: tota enim haec epistola ex verbis s. scripturae veluti contexta est; indicato etiam aliquando sacri auctoris nomine, ut de Paulo superius vidimus, vel saltem generatim innuendo ea verba ex ss. libris deprompta esse, ut ex gr. in c. 12 ubi post multa testimonia in capitibus praecedentibus allegata praecipue ex N. T. concludit: « *Confido enim vos bene exercitatos esse in sacris literis.* »

Omittere tamen non possumus Polycarpum specialem et explicitam fecisse mentionem de epistola Pauli ad Philippenses, quibus et ipse scribebat, missa, et id in duobus locis. Primus locus est in c. 3 ubi ait « Haec fratres non quod mihi arrogem, scribo vobis de iustitia; sed quia vos provocastis me; neque enim ego, neque alius mei similis beati et gloriosi Pauli sapientiam assequi potest, qui cum esset apud vos coram hominibus tunc viventibus perfecte ac firmiter verbum veritatis docuit, qui et absens vobis scripsit epistolas, in quas si intueamini aedificari poteritis in fide, quae vobis data est, quaeque est mater omnium nostrum etc. »

Alter locus est in c. 11 ubi loquens de avaritia fugienda ait: « Quis autem ignorat iudicium Dei? An nescimus quia sancti dum iudicabunt: sicut Paulus docet? Ego autem nihil tale sensi in vobis, vel audiui, in quibus laboravit beatus Paulus; qui estis laudati in principio epistolae eius (scilicet ad eosdem Philippenses). De vobis etenim gloriatur in omnibus Ecclesiis ». (V. Philip. I, 5 seqq.).

Denique, antequam Polycarpum dimittamus commemorare licet Ecclesiae Smyrnensis epistolam de martyrio eiusdem Polycarpi, in qua multa citantur ex nostris libris, (V. PP. Gr. to. V col. 1030-48); et praesertim *fragmenta e capitulis responsionum S. Polycarpi* quae tamquam genuina habentur a Grotio, Huetio. G. Bullo, quibus nuper accessit Eñus Card. Pitra (V. Spicilegium Solesmense, Prolegom. p. LI). In fragmento itaque V. quatuor Evangelistae nominantur et ratio redditur de vario modo quo singuli Evangelium suum exordiuntur.

Et haec satis de Polycarpo.

5° *Hermas*, quem alii dicunt saeculo II vixisse, alii vero coaevum et comitem Pauli Apostoli asserunt, de quo idem Paulus loquitur in epistola ad Romanos (XVI, 14), opus conscripsit, cui titulus *Pastor* (Ποιμήν) in tres libros divisum, quorum primus *Visiones*, alter *Mandata*, tertius continet *Similitudines*. In hisce porro libris tanta apparet idearum et locutionum cum N. T. conformitas ut exinde evidens sit Hermam libros nostros agnovisse et in suum usum convertisse. In specie vero quaedam inserit ex *Matthaei*, *Marci*, *Lucae*, et *Iohannis* Evangeliiis, ex *Actis Apostolorum*, ex *Epistolis Pauli ad Romanos*, et *ad Ephesios*, et ex *prima Petri*. (v. cit. ed. PP. Graecor. to. II col. 891 seqq.)

6° S. Barnabas (sive ille Apostolus, sive alter, ut videtur, eiusdem nominis vir Apostolicus) in celebri epistola a vetustissimis Ecclesiae PP. laudata, et magna in veneratione habita plurimis locis N. T. utitur. Cfr. cit. to. II col. 727 seqq. « *Attendamus ergo, ne forte, sicut scriptum est; multi vocati, pauci electi inveniantur* » coll. Mat. XX, 16, XXII, 14. In c. 19, Πάντε ἀίτοῦντε σε δίδου, *omni petenti te tribue*, (coll. Luc. VI, 30).

7° Sit Anonymus auctor Epistolae ad Diognetum, hunc auctorem virum Apostolicum fuisse, et Apostolorum auditorem ex externis internisque argumentis eruditi communiter confirmant. Sane in c. XI ait: « Non facio verba de rebus peregrinis, neque secus » quam rationi consentaneum sit quaero sed cum Apostolorum fuerim discipulus fio gentium Doctor; quae tradita sunt mihi sub ministro iis qui discipuli sunt digni veritate. » Is itaque in citata epistola eodem c. XI de Evangeliiis habet testimonium: loquens enim de nova Christi doctrina ac lege. « *Deinde, inquit, metus Legis decantatur, et Evangeliorum fides stabilitur* (καὶ Εὐαγγελίων πιστις ὁδρουται) *et Apostolorum traditio custoditur et Ecclesiae gratia exsultat.* » Conferri etiam possunt in citata edit. PP. Graecor. to. V epistolae RR. PP. Evaristi, Alexandri I, Sixti I, Thelesphori, Hygini, Pii I, aliaque, scripta antiqua, quae tamen a multis vel tamquam spuria, vel uti suspecta habentur. Porro in his scriptis innumera leguntur citata ex libris N. T., expresso etiam aliquando nomine auctoris. Haec de Patribus Apostolicis. Ex his quae diximus tum *indirecte* tum *directe* demonstratum est libros N. T. protocanonicos etiam ante Iustinum et Irenaeum notos fuisse in Ecclesia Catholica et unanimi consensu tamquam Apostolorum genuina opera receptos. Quo iam demonstrata est perpetua et constans Ecclesiae usque ab Apostolorum aetate traditio de nostrorum librorum genuinitate.

Addemus tamen ad maiorem rei confirmationem etiam testimonia eorum, qui ad veram Christi Ecclesiam non pertinebant, maxime eorum, qui aetate ipsa Apostolica vel paulo post vixerunt.

B. Testimonia adversariorum Ecclesiae.

Distinguendum est sedulo testimonium de *genuinitate* librorum a testimonio de eorum *veritate* et a fide iis praestita. Etiamsi multi ex antiquis haereticis fidem negarent libris N. T., admitte-

bant tamen eos ab Apostolis et Evangelistis conscriptos quibus nos illos tribuimus.

Eorum vero confessio tanto magis valet quanto maiori odio ferebantur adversus dogmata quae in hisce libris continentur.

1° Saeculo I. *Cerinthus, Ebionitae.*

Cerinthus coaevus Iohannis Apostoli *epistolas Pauli* reiiciebat ex eo quod diceret Apostolum errasse in eo quod circumeisionem aliosque ritus Mosaicos damnaret (V. Epiphanium in haeresi 28, 5). Ergo aetate Iohannis Apostoli epistolae Pauli existebant. Ex iis etiam in specie citabatur a Cerintho locus Gal. V, 3, 4 ubi dicebant Paulum mentitum fuisse.

De Ebionitis seu Nazaraeis pariter constat eos suscepisse Evangelium Matthaei, et epistolas Pauli repudiassse quem etiam pseudo-Apostolum appellabant (V. Epiphanium haeresi 30, et Eusebium III, 27).

2° Saeculo II. *Tatianus*, cum *Encratitis*, seu *Severianis* (Encratitarum auctor *Tatianus*, promotor et propagator *Severus*, unde et Severiani dicti). Tatianus S. Iustini M. discipulus, postea in haeresim lapsus, librum composuit appellatum διατέσσερων quod nempe concordiam quamdam quatuor Evangeliorum continebat, de quo Eusebius Hist. l. IV, c. 29, Chronic. Pasch. ad Olymp. 238, Epiphanius haer. XLVI, Theodoretus haeretic. fabular. C. XX, quorum postremus narrat sese plusquam bis centum exemplaria huius operis vidisse, et ex manibus fidelium removisse, qui fraudem non suspicantes eo tamquam Evangeliorum compendio utebantur.

Praeterea Eusebius loco super citato: *Aiunt etiam nonnulli, inquit, ausum illum (Tatianum) fuisse dicta Pauli Apostoli elegantioribus verbis exprimere, utpote qui compositionem verborum illius corrigere studeret.*

De eius autem sectatoribus Encratitis seu Severianis universim sumptis, haec habet Eusebius ibidem. « *Hi legem quidem, et prophetas cum Evangeliiis admittunt, sed proprio quodam sensu scripturas exponunt. Paulum autem Apostolum maledictis impetentes Epistolas eius repudiant ac ne Apostolorum quidem actus recipiunt.* » ex quibus apparet, eos dum recusabant fidem adhibere quibusdam libris N. T. eos tamen suis auctoribus adiudicasse.

3° Marcion cum suis qui veterem legem damnabant Evangelia quidem repudiabant praeter illud Lucae et quidem mutilatum, sed ea ab Apostolis et discipulis scripta fuisse ultro admittebant; imo hac praecipue de causa ab Irenaeo, Tertulliano aliisque reprehenduntur quod admittentes eos libros ab Apostolis vel Discipulis conscriptos fuisse, eos tamen mendacii arguere non verebantur. Ita Irenaeus. Lib. I, cap. 27 « Et super haec id quod est secundum » Lucam Evangelium circumcidens, et omnia quae sunt de generatione Domini conscripta auferens et de doctrina sermonum Domini multa abscindens, semetipsum veraciorem iis qui Evangelium tradiderunt Apostolis suasit discipulis suis non Evangelium » sed particulam Evangelii tradens eis » idem clarius refert Irenaeus lib. III, cap. 2 « Cum autem ad eam iterum traditionem quae » est ab Apostolis, quae per successionem presbyterorum in Ecclesiis custoditur provocamus eos, adversantur traditioni, dicentes se non solum presbyteris, sed etiam apostolis existentes sapientiores, sinceram invenisse veritatem. Apostolos enim admisuisse ea quae sunt legalia Salvatoris verbis; et non solum Apostolos sed etiam ipsum Dominum etc. » Eisdem Haereticos Epistolae Pauli admisisse auctor est idem Irenaeus in lib. III, cap. 12, num. 12 ubi ait « Unde et Marcion, et qui ab eo sunt ad intercidendas conversi sunt scripturas, quasdam quidem in totum non » cognoscentes, secundum Lucam autem Evangelium, et Epistolae Pauli decurtantes, haec sola legitima esse dicunt, quae ipsi minoraverint » V. etiam Epiphanium Haeres. XLII et Theodoretum haeret. fab. L. I, c. 24. Haec satis de Marcionitis.

4° Succedunt variae *Gnosticorum* sectae quarum origo in prima parte saeculi secundi collocanda est. Valentinus enim, ex quo Valentiniani nomen ducebant, circa annum 140, floruit, et Basilides iuxta Eusebium sub Adriano (an. 117–138) suos errores sparsit; imo si fides habenda sit auctori libri *Philosophuménon*, secta Ophitarum hisce omnibus antiquior est, et ad ipsa saeculi secundi initia est referenda (V. Philosophum lib. V, n. 6). Dicimus itaque hosce omnes, libros N. T. admisisse et suis auctoribus tribuisse, quamvis contenderent eorum sensum ad suos errores accommodare. Constat id ex testimonio antiquissimorum Ecclesiae Patrum qui contra illorum errores scripserunt; tum etiam ex fragmentis quae ex eorum scriptis supersunt.

Sane in primis de universa Valentinianorum secta testatur Irenaeus in Proemio in libros adv. haer. eos praeter *Legem* et *Prophetas* etiam *Evangelia* et *Epistolas* admisisse. De singulis autem huius sectae scriptoribus idem facile demonstrari potest. Et quidem de ipso Valentino id constat. 1°) Ex testimonio Tertulliani L. de praescript. cap. 38 ubi ait Valentinum *integro instrumento* usum fuisse. Haec sunt Tertulliani verba « Neque enim si Valentinus » integro instrumento uti videtur non callidiore ingenio, quam Marcion, manus intulit veritati, Marcion enim exerte et palam machaera, non stylo usus est, quoniam ad materiam suam caedem » scripturarum confecit. Valentinus autem pepercit, quoniam non » ad materiam scripturas, sed materiam ad scripturas excogitavit: » et tamen plus abstulit, et plus adiecit, auferens proprietates singulorum quoque verborum et adiiciens dispositiones non comparentium rerum. » 2°) Id apparet ex toto Valentini systemate quod male intellectis verbis Evangeliorum superstruitur, ita ex. gr. doctrina de Aeonibus inter quos nominantur *mens* (νοῦς) *verbum* (Λόγος), *Unigenitus* (Μονογενής), *Vita* (Ζωή) etc. fundatur in primo capite Evangelii Iohannis; et cetera etiam quae de numero Aeonum, eorumque generatione Valentinus somniabat ex variis tum Evangeliorum, tum aliorum Novi Testamenti librorum testimoniis confirmare conabatur ut minute et copiose exponit prae ceteris S. Irenaeus, auctor coevus, in l. 1 adv. haer. praesertim c. III et VIII.

Quae dicimus de magistro etiam de praecipuis eius sectatoribus probari possunt. Ex quibus *Heracleon* commentarium scripsit in *Evangelium Iohannis* cuius plura fragmenta ab Origene recitantur, in quibus etiam *Matthaei* Evangelium laudat. Videtur etiam *Evangelium Lucae* exposuisse (V. Spicilegium Grabii tomo II pag. 73-117) Constat etiam eum Epistolas Pauli admisisse et allegasse. *Ptolomaeus* alter Valentini discipulus in Epistola ad Floram relata a S. Epiphanio Haeres. XXXIII. Evangelia S. *Matthaei* et *Iohannis* citat; item Pauli Epistolas *ad Romanos*, *ad Corinthios* et *ad Ephesios*.

Bardesanes eiusdem sectae haereticus omnes prorsus Novi Testamenti libros admisit teste Epiphanio (1). Idem dici potest de

(1) Haeres. LVII n. 2. ubi narrata huius alioquin docti viri perversione hoc de eo fatetur. « Porro Legis ac prophetarum libros, adeoque vetus ac Novum Te-

Theodoto, Isidoro, Marco aliisque pluribus Gnosticis quorum scripta perierunt, sed non pauca ex iis fragmenta ab Irenaeo, Origene, Epiphanio, Clemente Alex. et ab auctore Philosophumenon conservata sunt. Atque hic obiter animadvertimus quam plenum ac splendidum evasurum esset nostrum argumentum ex vetustissimorum haereticorum testimonio si omnia eorum scripta superessent, cum ex solis particulis eorum scriptorum tam multa pro authentia N. T. desumere datum sit. Qui plura de hoc argumento scire cupit adeat primam partem Introductionis L. Hug. ubi ex solis haereticis thesim demonstrat.

5° Addere placet etiam Paganorum testimonium. *Celsus* et *Porphyrius* quorum alter secundo, alter tertio saeculo vixit, libros N. T. eorumque auctores certo cognoverunt. Et de *Celso* quidem id constat e testimoniis quae ex eius opere ἀληθης λόγος recitat Origenes in VIII libris contra eundem scriptis; non solum enim libros Christianorum sub nomine *Evangelii* commemorat, sed plurima etiam loca ex iis recitat quae quidem irridet et falsa esse contendit, eorum tamen authentiam nunquam in dubium revocat. Sane in citato opere Celsus inducit Iudaeum Christianos irridentem ob ea quae de Christo Iesu ab eiusdem Iesu Discipulis scripta fuerunt, et ea omnia minute pesequitur iuxta quatuor Evangelistas incipiens a Christi Nativitate ac tota eius infantiae narratione quemadmodum in Matthaeo et Luca legitur, deinde Christi Baptismum cum suis circumstantiis totamque vitae eius publicae seriem nec non prodigia de eo narrata et circumstantias omnes passionis ac mortis refert non omittens antilogias quae inter diversas Evangelistarum narrationes videntur existere. De his omnibus confer Origenem praesertim in primis duobus contra Celsum libris.

Ad *Porphyrium* quod attinet omnium paganorum qui contra Christianam fidem scripserunt doctissimum quamvis is libros N. T. vehementer impugnaverit eorum tamen genuinitatem numquam negavit quae certe compendiaria via fuisset ad Christianam fidem labefactandam. In specie vero Evangelia Matthaei et Iohannis, Epistolam ad Galatas, Actus Apostolorum et alios etiam N. T. libros, teste Hieronymo, refutare conatur.

„stamentum.... adhibet” et paulo post ita eum urget: „Nam si vetus Testamentum ac Novum admittis, nonne et corrupisse veritatis viam et a verissima Do-
mini vita abhorreere manifeste convinceris?”

Hisce addi solet Iulianus Apostata cuius tamen epoca nimis recens est ut in re nostra aliquid ponderis habeat. Merito igitur S. Ioh. Chrysostomus ad horum etiam Gentilium libros appellabat pro authentia librorum N. T. scribens in homil. 6 in I Cor. « Sufficiunt etiam, qui nobis adversantur, ad contestandam librorum nostrorum antiquam originem, libri scilicet scripti a Celso et Bataneote (1) qui cum ipso faciebat. Neque enim libris qui post ipsos scripti fuerint, contradicere potuissent (οὐ γὰρ δὴ τοῖς μετ' αὐτοῖς συνεθεῖσιν ἀντέλεγον) » Haec de haeticis et paganis.

Concludere itaque possumus, quod demonstrandum assumpsimus, persuasionem de apostolica origine librorum N. T. in Ecclesia certam ac universalem inveniri omnibus saeculis, cuius initium aliud assignari non potest quam ipsorum Apostolorum ac Apostolicorum virorum testimonium, cuius persuasionis firmitati atque evidētia neque ipsi acerrimi fidei hostes et corruptores contradicere potuerunt: quae proinde librorum nostrorum genuinitatem inconcusse demonstrat.

§. II. Argumenta interna

Quid sint argumenta *interna* iam diximus; scilicet *indicia* quaedam in ipso libro existentia ex quibus libri genuinitas apparet. Huiusmodi indicia vidimus esse vel *positiva* vel *negativa*. De negativis non agimus tum quia haec in argumento positivo includuntur tum etiam quia in solvendis difficultatibus adversus librorum nostrorum veracitatem demonstrabitur nihil adduci ab adversariis potuisse quod ostendat ea quae in his libris continentur cum adiunctis temporum ac personarum quibus tribuuntur non convenire. Hic itaque sub oculos ponemus *positivam* concordiam existentem inter libros N. T. et ea quae de aetate Apostolica et de Auctoribus nostris aliunde nota sunt. Vis istius argumenti fundatur in sequenti principio quod scilicet difficile sit, imo moraliter impossibile, ut Auctor qui vult aetatem et auctorem antiquum simulare seipsum suamque aetatem non prodat. Nam decursu temporis loco-

(1) Nomine Bataneotis intelligendus est Porphyrius, ita vocatus quia Batanea oriundus.

rum ac personarum circumstantiae, lingua etc. mutantur, et unusquisque proprium habet characterem atque ingenium, quod penitus exuere ac dissimulare nequit; ac proinde admodum difficile est ut impostor ita se transferat ad aliam epocham, et ita alterius personam induat, ut nihil ei excidat quod illi aetati ac personae repugnet. Crescit difficultas si post aetatem illam in qua dicitur scriptus liber, magna catastrophe locum habuerit, qua omnia susdeque versa, et tota rerum facies immutata fuerit: atque id multo magis valet, si desint monumenta clara ad ideam illius epochae distinctam efformandam. Hinc omnes impostores qui se antiquiores in libris suis fecerunt citius serius detecti sunt, ut accidit inter coeteros Philostrato in vita Apollonii Thianaei, et, uti communiter censent eruditi, etiam Aristae qui se simulat coevum et oculatum testem historiae versionis Alexandrinae quam narrat. Quapropter si ostendere possumus ea quae in libris N. T. leguntur conformia esse iis quae aliunde scimus de aetate Christi et Apostolorum et de personis Auctorum quibus vidimus eos libros semper adscriptos fuisse, ex hoc vehementer confirmabitur genuina eorum origo iam argumentis externis probata: praesertim si consideremus Palaestinae regionem et Hierosolimam magnas subisse mutationes paulo post Christi mortem. Siquidem capta urbe et solo aequata, destructo templo, dispersa Iudaeorum gente, vix ullum vestigium remansit antiqui status regionis illius quae est theatrum historiae a nostris Auctoribus narratae. Nec facile fuisset aetatis sequentis scriptoribus omnia illius temporis adiuncta praesertim minutiora et levioris momenti recolere, et rerum ac personarum statum veluti reconstruere ob defectum accuratae descriptionis, et geographiae subsidiorum, quae tunc imperfectissima erant. [Quod si nunc eruditis multa de illius aetatis adiunctis nota sunt, quibuscum narrationes librorum N. T. conferre licet, recolendum est plurimum saeculorum studio et multorum collatis laboribus huiusmodi cognitionem partam esse, expilatis scilicet profanis omnis generis auctoribus, consultis antiquis monumentis, nummis, inscriptionibus, adhibita in subsidium Graeca et Hebraica philologia etc., quae omnia a nostris Auctoribus perfici non poterant, praesertim cum omnino rudes et in profana literatura hospites eos fuisse certum sit, et adversarii ultro admittant.

Notamus insuper, indicia, de quibus loquimur, eo magis ad probandum valere, quo magis ex una parte minuta sunt et ad factorum substantiam non pertinentia, et ex alia parte obiter et absque studio in narratione occurrunt.

Postremo animadvertimus, indicia haec interna non esse singulatim considerata, quia sic nullam fere vim praeseferunt; sed in suo complexu, ita enim accepta moralem pariunt evidentiam, et probandi vim habent, quamvis et hoc intelligendum sit intra eos limites quos initio huius disputationis assignavimus.

Hisce de argumentorum internorum indole ac valore prae notatis ad eadem exponenda accedamus.

Quoniam vero non omnia indicia eundem valorem habent, ad duas classes ea revocabimus: alia scilicet generatim produnt *aetatem*, qua libri scripti sunt, alia magis in specie ipsas *Auctorum personas* manifestant.

I. Indicia aetatis Apostolicae.

Cum huiusmodi indicia multa et varia sint opportunum erit eadem ad certa quaedam capita reducere.

1° Primum caput indiciorum respicit statum *politicum* et *religiosum* Hebraeorum aetate Christi et Apostolorum. — Quod pertinet ad politicum regimen ex auctoribus profanis praesertim Tacito et Iosepho Flavio constat Palaestinam pluribus rapidisque politicis mutationibus per illam aetatem obnoxiam fuisse; scilicet post Cassii et Bruti mortem Herodem gente Idumaeum ab Antonio potestatem super Iudaeos obtinuisse, quae postea, Caesaris Augusti sententia, regalis prorsus evasit (V. Tac. Hist. L. V, c. 9) (1): ita tamen Herodem regnasse ut a Caesare omnino independens non esset. Siquidem Iosephus narrat ob infelicem exitum belli contra Arabes gesti Augustum exclamasse « se Herodem aliquando in amicis habuisse, nunc vero pro subdito habiturum » (Antiqu. L. XVI, c. 9, n. 3): itemque mortuo Herode eiusdem testamentum ab Augusto fuisse immutatum (Antiqu. L. XVII, c. 8, n. 4 et de Bello Iud. L. II, c. 6). Tunc vero regnum Herodis tripartitum fuisse, ita ut Archelaus Herodi patri succederet in regimine Iudaeae sub nomine Ethnarchae,

(1) « Regnum ab Antonio Herodi datum victor Augustus auxit. »

Philippus vero et Antipas eius fratres sub nomine Tetrarcharum reliquas provincias gubernarent, ille scilicet Batanasam, Trachonitidem et Auranitem, hic vero Peraeam et Galilaeam (1). Cum autem Archelaus tyrannice regnum administraret, decimo regni anno poscentibus Iudaeae et Samariae primoribus a Caesare in exilium pulsus est, atque eius Ethnarchia ad romanam provinciam redacta a romanis praesidibus seu procuratoribus gubernari coepit. Haec refert Iosephus Flavius Antiq. L. XVII, c. 13, n. 2 (2), et De Bello Iud. L. II, c. 9 ubi ait. « Archelai autem Ethnarchia in provinciam » redacta reliqui Philippus et Herodes cognomine Antipas Tetrarchias suas administrabant. » Inter praesides autem romanos recensentur a Iosepho Pilatus (De Bello Iud. L. II, c. 9), Felix (ibid. c. 12, n. 8) et Festus (ibid. c. 14, n. 1 et Antiq. L. XX, c. 9). Rursus autem post Pilati tempora reges apparent in Iudaea. Narrat enim idem auctor Herodem Agrippam primum a Tiberio in carcerem coniectum, postea a Caio liberatum et regem constitutum in ditione Philippi et Herodis Antipae, denique edicto Claudii Caesaris etiam Archelai Ethnarchia auctum fuisse, atque ita in universa ditione Herodis Magni avi sui regnasse (Antiq. L. XVIII, c. 7, n. 10 et L. XIX, c. 5, n. 1). Denique Agrippae regi filius successit uti Iosephus refert De Bello Iud. L. II, c. 12. « Post obitum autem » Herodis Claudius Agrippam filium Agrippae patruum regno praefecit » (scilicet in Chalcidis ditione), et in cap. seq. « ille quidem (Nero), inquit, regno Agrippae quatuor urbes addidit, cum » illarum Toparchis Abilam et Iuliadem in Peraea, Tarichaeas et » Tiberiadem in Galilaea. » — Haec de politicis mutationibus, quae Christi et Apostolorum aetate in Palaestina contigerunt, ex antiquis monumentis discimus.

(1) Iosephus loc. cit. ait: « Et tunc quidem, Caesar.... Archelao dat regni dimidium..... reliquum vero dimidium in duas Tetrarchias divisum duobus aliis » Herodis filiis tribuit unam Philippo, alteram (Herodi) Antipae, qui cum Archelao » de regno contendebant. Et huic quidem in ditionem cedebat Peraea et Galilaea.... » Philippo subiciebantur Batanaea et Trachon et Auranites..... Archelai vero ad » Ethnarchiam pertinebant et Idumaea et Iudaea omnis et Samaria » (V. etiam Tac. loc. cit.).

(2) « Anno autem decimo principatus Archelai primores viri Iudaeorum et » Samaritanorum eius crudelitatem et tyrannidem non ferentes eum apud Caesarem » accusant..... Ubi autem Romam venit, Caesar, postquam illum causam suam agentem » audivit, eum in exilium abegit Vienna Galliarum urbe in commorandi locum » ei assignata pecuniaque spoliavit. »

Si igitur demonstrari possit Auctores N. T. inter tot rerum vicissitudines semper veritatem tenuisse, et neque epochas, neque personas neque ditionum limites permiscuisse, validum exinde sequetur argumentum eos non post Hierosolymae excidium, sed ipsa aetate qua haec accidebant vixisse. Iamvero ex attenta librorum nostrorum lectione id manifeste apparet, si nempe conferantur loca ubi nostri Auctores obiter et absque ullo studio de politico regionum statu mentionem ingerunt, aut aliquod politicum adiunctum supponunt, vel ad illud alludunt.

Sane cum Christus nascitur, *Herodes (Magnus)* in Iudaea regnat iuxta nostros Evangelistas (V. Matth. II, 1), ita tamen regnat ut Augusto aliquatenus subditus sit: hic enim narratur census in Herodis ditione imperasse (Luc. II, 1, 2) quod in alterius ab eo independentis regno facere non potuisset. Mortuo Herode (Matth. II. v. 19) *Archelaus* eius filius regnans inducitur, non ita tamen ut in omnes Herodis provincias ius habeat; siquidem Ioseph ex Aegypto reversus timens in Iudaea consistere, ubi regnat Archelaus (Matth. II, 22) « secessit in partes Galilaeae » (ibid.), quod supponit in Galilaea alium mitioris ingenii principem tunc temporis extitisse: hunc autem fuisse *Herodem (Antipam)* docet Lucas (III, 1), qui etiam eum non regem sed *Tetrarcham* vocat, eique alterum adiungit Tetrarcham Ituraeae et Trachonitidis, *Philippum*. Archelaus vero mortuus non dicitur, sed is illico ex scena recedit, et in eius loco apparent Romani praesides; ex quibus *Pontius Pilatus* Iudaeam administrat, cum Ioannes Baptista turbas ad Iordanem docet (Luc. III, 1), sub quo etiam Christi passionem et mortem accidisse narrant Evangelistae. Post Christi autem mortem nominatur *Felix*, ad cuius tribunal Paulus adductus est (Act. XXIII, XXIV), quem excipit *Portius Festus* (Act. XXIV, 27). Rursus autem post aetatem Pilati Iudaeorum rex *Herodes (Agrippa)* nominatur qui Iacobum occidit, et Petrum in vincula coniecit (Act. XII, 1 seqq. 11) ac probrosa morte sublatus dicitur (ibid. 22-24), post quem alter *Agrippa* rex occurrit, apud quem Paulus causam suam Caesareae dixit (Act. XXV, 13, XXVI, 1-32).

Et haec de politicis mutationibus.

Quod autem pertinet ad *religiosum* Hebraeorum statum haec ex historia scimus: Nempe imprimis magnum Iudaeorum Synedrium

non integram sub Romanis servasse auctoritatem, sed eam ita attemperatam fuisse ut in levioribus causis sententiam dicere posset, ac levioribus poenis ex. g. flagellatione sotes plectere; graviores vero criminum causas cognoscere quidem permetteretur, non vero capitali supplicio reum addicere. Constant haec ex Iosepho Flavio, Tacito (Annal. XII, 54), Dione Cassio (Hist. l. 53, 58) et ex Themudistis, qui de limitata per id temporis synedrii potestate conqueruntur in tractatibus *Sanhedrin* et *Shabbath*.

Scimus insuper summum Iudaeorum Pontificem etiam extra Palaestinae limites, et apud exterarum gentes, ubi Iudaei essent, ius suum exercuisse a Romanis probatum et privilegio munitum (V. Ios. Antiq. XIV, 10, XVI, 6). Item scimus aliquando factum esse ut summo Pontifice a Romanis procuratoribus, vel Iudaeorum rebus deposito, alter in eius locum substitueretur, titulo tamen atque honoribus pontificalibus priori aliquando relictis. Huius rei exempla refert Iosephus Antiq. XV, 9, 3, XIX, 8, 1, XX, 9, 10, etc.

Denique citati Auctores narrant circa Christi aetatem varias apud Hebraeos extitisse religiosas sectas, Pharisaeorum praesertim et Sadducaeorum, quorum primi severiora instituta sectantes, literae legis tenacius adhaerebant, et magna in populum auctoritate pollebant; Sadducaei vero laxiora dogmata professi immortalitatem animorum et corporum resurrectionem negabant, et vix ulla apud Iudaeos gaudebant potestate (Ios. Antiq. L. XVIII, c. 1, n. 2, 3; De Bello Iud. L. II, c. 9 et alibi).

Iamvero hisce omnibus apprimè respondent ea quae in Libris N. T. leguntur. Sane Iudaeorum procures causam Apostolorum cognoscunt, eosque verberibus animadvertunt (Act. V, 40), eademque ratione in causa Pauli sese gerunt (2^a Cor. XI, 24): causam etiam Christi ad suum tribunal trahunt, sed cum ad exitum ventum est, optatam in Eum mortis sententiam ferre nequeunt: « *nobis, inquit, non licet interficere quemquam* » (Ioh. XVIII, 31); quare eam tumultuarie a Romano praeside extorquent (Ioh. XIX, 6, 7, Matth. XXVII, 22-26; Marc. XV, 12-15; Luc. XXIII, 1-3, 23-24).

Pontificis auctoritatem ultra limites Palaestinae se porrexisse historia Sauli docet, qui ab eo petiit epistolas in Damascum ad Christifideles ibidem degentes vi et armis coercendos (Act. IX, 1, 2); duos autem simul fuisse summos Pontifices Annam et Caipham,

cum Christus ad necem raperetur, ex historia evangelica notissimum est.

De sectis autem Pharisaeorum et Sadducaeorum omnes pene Evangelii paginae, itemque Actus Apostolorum et Pauli epistolae loquuntur, et ita quidem ut Pharisei de affectata morum austeritate, et de corrupto pravis interpretationibus legis spiritu reprehendantur, itemque magnae apud plebem auctoritatis fuisse dicantur (Matth. III, 4, 7, XXVI, 2 seqq.; Marc. VII, 3, 4; XII, 18; Luc. V, 27-33; Iohan. IX, 13 seqq.; Act. XXIII, 6-11; Phil. III, 5). Sadducaeii autem de negata corporum resurrectione et de Scripturarum ignorantia redarguantur (Act. I. c. et in Evang. passim).

2. Alterum caput indiciorum suppeditant Iudaeorum *instituta ac consuetudines*, de quibus obiter in nostris libris ingeritur mentio. Sane ex successiva Graecorum, et Romanorum dominatione necessario oriri debuit apud Hebraeos, aetate Christi, commixtio quaedam consuetudinum Iudaicarum, Graecarum et Romanarum quemadmodum reipsa factum esse profani etiam scriptores testantur. Porro huiusmodi varietatis et commixtionis indicia in Novo Testamento passim occurrunt: Exemplo sint in primis *monetae*. Omnes sciunt quam difficile sit vulgo antiquarum monetarum et pristinae pecuniae divisionis oblivisci, novisque monetis assuescere. Quapropter aetate Christi omnino expectanda erat apud Hebraeos Iudaicarum, Graecarum ac Romanarum monetarum commixtio saltem in ratione loquendi, et pecuniam supputandi. Iamvero id est adamussim quod Novi Testamenti paginae testantur. Matth. XVII, 24; Luc. XV, 8, 9 et alibi commemoratur δραχμη, διδραχμον et στατηρ quae Graecae monetae sunt: monetae Romanae sunt *asses, denarii, quadrans*, de quibus Evangelia passim; Iudaica vero moneta est *siclus* (שֶׁקֶל) argenteus, quem simpliciter *argenteum* vocat Matthaeus XXVI, 15. Ubi insuper notandum est quam bene in nostris libris diversae huiusmodi monetae diversis ac propriis usibus plerumque respondeant. Nam cum de propriis Iudaeorum usibus est sermo, Iudaicae adhibentur monetae, ut in cit. Matthaei loco; cum de civilibus contractibus et de vectigalibus solvendis agitur Romanae monetae sunt (Matth. X, 29; Mr. XII, 15; Ioh. XII, 5, 6); Graeca tandem moneta apparet cum de tributo viritim solvendo (Matth. XVII, 23, 26) et de oblationibus templo faciendis (Mr. XII, 42) agitur,

quod institutum, teste Iosepho Flavio, sub Graecorum dominatione apud Iudaeos initium habuit.

Simile aliquid occurrit in eo quod respicit *iura* ac *leges* in N. T. laudatas. Ita ex. gr. Mt. V. 25. seqq. (1) supponitur posse creditorem ob negatam quacumque ex causa debiti solutionem debitorem in carcerem conicere, ibique detinere donec integrum debitum solverit. Verum huiusmodi dispositio ab Hebraeorum lege aliena est, pertinet vero ad ius Romanum. Eiusdem rei plura exempla suppeditat historia passionis ac mortis Christi Domini prout ab Evangelistis narratur. Ita ex. gr. dicitur Pilatus cruci titulum affixisse *Hebraice*, *Graece* et *Latine* scriptum; porro usus affigendi patibulo damnationis titulum apud Romanos vigeat quemadmodum Svetonius et Dio Cassius testantur; quod autem diversis linguis scriberetur ad consuetudinem pertinet magistratuum Iudaicorum illius temporis, teste Iosepho Flavio. Item Christus ante crucifixionem flagellatur, Crucem in humeris gestare cogitur, demum duobus una crucifixis crura suffringuntur ad mortem accelerandam (Ioh. XIX. 31. seq.): iamvero haec omnia in usu fuisse eo tempore quo narrant Evangelistae, profani scriptores Iosephus, Livius, Plutarchus et Aurelius Victor tradiderunt.

3. Alia indiciorum classis respicit notitias *geographicas* et *topographicas* in N. T. occurrentes, quarum nonnullas hic breviter innuemus. Praeter maiores provinciarum divisiones Iudaeam, Samariam, Galilaeam, Peraeam, etc. earumque situm ac limites, in quibus omnibus Auctores nostri cum profanis accurate conveniunt (V. praeter Iosephum Flavium, Tacitum Histor. II. 6. Strabonem lib. XVI), in minutis etiam locorum adiunctis accuratissimi deprehenduntur; ita ex. gr. Ioh. XIX, 13. Pilatus ex Praetorio egreditur et sedet in loco qui appellatur *λιθόστρωτον*, qui proinde Praetorio vicinus et adiacens supponitur; nunc Iosephus animadvertit hunc locum fuisse adnexum aedificiis templi prope vicum Antoniae; Philo autem in legatione ad Caium obiter innuit Romani praesidis habitationem in palatio Herodis fuisse, quod aliunde scimus ad latus Nord-Ovest templi et vici Antoniae fuisse collocatam. Distantia oppidi Emmaus

(1) « Esto consentiens adversario tuo cito dum es cum eo in via, ne forte » tradat te adversarius iudici et iudex tradat te ministro et in carcerem mittaris. » Amen dico tibi non exies inde donec reddas novissimum quadrantem. »

a Hierosolymis, scilicet *stadiorum sexaginta* a Luca assignata (XXIV, 13) eadem est quam Iosephus Flavius exhibet (De Bello Iud. VII, 6, 6): item distantia et situs ignobilis castelli Bethphage (Matth. XXI, 1, Marc. XI, 1, Luc. XIX, 29) confirmatur a Thalmude Babylonico in tractatu Sanhedrim (cap. I, n. 3).

In urbibus Capharnaum et Iericho magna portitorum multitudo fuisse supponitur in Evangelio (Matth. IX, 9, 10, Mar. II, 14, 15, Luc. V, 27-29, XIX, 1, 2) ubi Matthaeus publicanorum plures convivio excipit, et Zachaeus *princeps publicanorum* et dives appellatur. Iamvero Iustinus Histor. lib. 36, cap. 3, refert divitias urbis Iericho potissimum ex vectigalibus opobalsami, quod in illis regionibus colligebatur, accrevisse; Strabo autem lib. XVI refert non procul a Capharnaum navigationem Aradiorum incepisse, quae circumstantiae portitorum copiam in iis locis necessariam reddebant.

Nomina ipsa locorum a nostris Auctoribus memorata illa ipsa sunt quae aetate Christi in usu erant, quorum nonnulla paucis ante annis, vel brevi post illam epocham mutata sunt. Sic frequenter memoratur *Sichem* quae paulo post *Flavia* vel *Mabartha* dicta est; item *Caesarea Philippi* (Mt. XVI, et al.) quod nomen ab adulatoribus illius Tetrarchae civitati impositum fuerat, quae paulo ante *Paneas* vocabatur, et statim post Philippi mortem in desuetudinem abiit: item *Bethsaida* frequenter nominatur, quae tamen civitas sub Tiberio Caesare *Iulias* appellata fuerat.

4. Aliam indiciorum classem exhibent *characteres* et *adiuncta personarum*, de quibus in nostris libris fit mentio, quae adamussim respondent earundem personarum characteri et adiunctis prout ex historia innotescunt.

De Phariseis et Sadducaeis iam supra diximus. *Iudaei* universim repraesentantur ut corrupti moribus, et ad rebellionem contra Romanos proclives; *Athenienses* dicuntur prae caeteris superstitiosi et rerum novarum cupidi (Act. XVII, 21, 22); *Corinthii* philosophiae et eloquentiae studio addicti, ac vana gloria inflati, simulque morum corruptione insignes (1^a et 2^a Cor.); *Cretenses* mendaces ac pigri (Tit. I, 12); *Ephesii* cultui Dianae et magiae artibus devoti sistuntur (Act. XIX, 19, 23, seqq.). Iamvero haec omnia apprimè cohaerent cum iis, quae de his gentibus referunt Iosephus Flavius, Demosthenes, Plato, Pausanias, Cicero, Plutarchus et alii

antiquitatis scriptores. *Herodes magnus* (Matth. II) describitur ambitiosus, suspiciosus ac maxime crudelis; quod apprime consentit cum Herodis historia ab Iosepho Flavio narrata, ubi principis illius vitia ac crimina referuntur, qui nec uxori Mariamne, nec Alexandro et Aristobulo filiis pepercit, et quinque solum ante mortem diebus Antipatri filii supplicium imperavit, omnibus denique ac sibi ipsi exosus atque infensus evaserat. *Archelaum* patris sui immanitatem aemulatum fuisse innuit Matthaeus (II, 22); *Herodem* (Antipam) Tetrarcham - incestuosum et voluptatibus deditum referunt idem Matthaeus, Marcus et Lucas (Mt. XIV, 1-3, Mr. VIII, 15-27, Luc. III, 19, seq.); *Herodes Agrippa* in Actis Apostolorum (XII, 1-4.) repraesentatur favoris Iudaeorum cupidus, quam ob causam, occiso Iacobo, *videns quia placeret Iudaeis*, Petrum quoque comprehendi iussit; *Pontium Pilatum* de Caesaris gratia amittenda immodice sollicitum ostendit Iohannes (XIX, 12-20), cum narrat eum ad illas Hebraeorum voces: *si hunc dimittis, non es amicus Caesaris* ita turbatum fuisse, ut Iesum, quem innocentem declaraverat, morti addiceret - Consentunt haec omnia adamussim cum profana historia. - Nam de Archelao narrat Iosephus Flavius eum « *civium tribus millibus caesis regno praelusisse* » ac ita crudelem se prae buisse ut ea de causa regno spoliatus, atque in exilium actus a Romanis fuerit (Vide locum super. citat.). Herodis Antipae incestuosam unionem cum Herodiade commemorat idem auctor (Antiq. XVIII, 5), eamque causam dicit fuisse belli cum Arabum rege gesti, in quo Herodes victus est, quam calamitatem populus uti poenam interfecti Iohannis Baptistae habuit. Herodes autem Agrippa iuxta citatum auctorem (XIX, 6) conciliandae sibi Iudaeorum gratiae studiosissimus, ad hunc finem Hierosolymitanis tributa quaedam remisit, et Legis praescripta ipse servavit, et ab aliis servanda curavit. De Pilati denique agendi ratione nemo mirabitur, qui Svetonium legerit Tiberii Caesaris vitam narrantem, unde apparet hunc principem in maiestate tuenda omnem modum excessisse, et in reos violatae maiestatis severissimé animadvertisse (Cfr. Svetonium in Tiberio 58); quae etiam a Tacito confirmantur Annal. VI. Quare Pilato ira Caesaris timenda fuisset, si Christum de seditione accusatum dimisisset.

5. Denique plura occurrunt in libris N. T. quae ad aliquam

specialem et accidentalem temporum illorum *circumstantiam* alludunt, de qua recentior scriptor nunquam cogitasset. Unum vel alterum exemplum afferamus. In Evangelio Lucae III. 14. narratur milites turmatim ad Iohannem Baptistam accessisse in deserto Iudaeae praedicantem, quod quidem inverosimile prorsus lectoribus videri posset. Ecce enim milites in deserto prope Mare Mortuum? Verum opportune succurrit Iosephus Flavius referens eo praecise tempore Herodem Tetrarcham adversus Aretam regem Arabiae Petraeae bellum gessisse; quod eum cogebat exercitum in parte meridionali Palaestinae ac in deserto Iudaeae instructum habere. Qui in Actis Apostolorum (XIII. 7.) legerit Sergium Paulum in Cypro insula *Proconsulem* fuisse existimabit Lucam ex Romanae historiae ignorantia errasse; constat enim Cyprum non a *Proconsule* sed a *Praetore* olim gubernatam fuisse. Attamen Dio Cassius narrat ab Augusto Cyprum insulam cum Gallia Narbonensi senatui fuisse concessam ac proinde Proconsulem in locum Praetorum successisse. Confirmatur hoc ex Claudii numismate, de quo vide Patin: *Imperatorum Roman. Numism.* in Claudio pag. 101. Quamplurima huius generis indicia addi possent; quo enim magis quis in profana historia et archaeologia doctus est eo maiorem invenit concordiam inter res etiam minimas a profanis scriptoribus traditas, et ea quae in N. T. leguntur: quae quidem saepe saepius ita inexpectata sunt, ita opportune et absque studio sacris libris inseruntur, ut eruditum lectorem omnino certum reddant de *Apostolica* librorum nostrorum *aetate* (1).

II. Indicia personalia Auctorum N. T.

Ea, quae superius vidimus, probant quidem Libros N. T. ipsa Apostolorum aetate conscriptos fuisse, a quibus tamen conscripti fuerint, non docent. Quare alia nunc indicia afferenda sunt, quae propius ipsas *Auctorum personas* designent.

Characteres et adiuncta quae determinant et a caeteris distin-

(1) Qui plura de hoc argumento scire cupit, adeat primam partem Introductionis L. Hug., qui interna de quibus loquimur indicia magno numero collegit et erudite exposuit; vel Introductionem in Libros Novi Testamenti G. I. Güntner P. I., sect. II., c. 1. par. 75-81.

guunt auctores quibus libri nostri tribuuntur sunt praecipue sequentes 1°. Auctores isti non unus aut alter sed sex sunt diversi (1). 2°. Hi omnes Iudaei vel gente vel saltem religione fuerunt antequam Christo sese adiungerent. 3°. Ex eisdem duo litterati ac cultioris ingenii fuerunt, Paulus nempe Gamalielis discipulus et ex Phariseorum secta doctor, et Lucas medicus Antiochenus: caeteri omnes rudes, indocti, ac plebei. 4°. Denique ex iis alii in Christi schola fuerunt, eius vitae ac praedicationis testes eiusque familiares ac comites individui: alii vero quamvis ex primis illis apostolis non fuerint, iis tamen coaevi fuerunt; forte etiam Christi factorum oculati testes, ac certissime ex diuturna cum Apostolis consuetudine immediatis spectatoribus omnino comparandi.

Si igitur viderimus ex internis indiciiis, ex modo res narrandi, ex lingua ac stylo aliisque characteribus nostrorum librorum quatuor illa adiuncta eorum auctoribus omnino convenire, consequens erit ab illis sex Apostolis aut discipulis eos esse conscriptos. Hoc autem difficile non erit ex sequentibus indiciiis demonstrare.

1. Comparatis inter se libris N. T. facile apparet eos a *sex diversis auctoribus* prodiisse. Sane imprimis ex attenta Evangeliorum lectione manifestum est *quatuor Evangelia* fuisse scripta a quatuor distinctis viris. Quartum enim Evangelium differt ab aliis stylo, materia et ordine: quippe *stylus* multa habet propria; ita vox *Λόγος* *verbum* (I, 1, 14), metaphorae *lucis* et *tenebrarum* (I, 4, 8, 9, III, 19-21), metaphora *aquae vivae* ad designandam gratiam (IV, 10, 13, 14, VII, 37, 39, et al.) et alia plura huic Evangelio propria sunt; tota autem dicendi ratio mysticam quamdam ac sublimiorem indolem praesefert, quae in tribus prioribus Evangeliiis minime reperitur. — *Materia* etiam diversa est. Nam licet de Christi gestis pertractet, diversa tamen facta narrat a caeteris omnia: ea vero quae ab aliis Evangelistis referuntur, paucis exceptis silentio praeterit. Sermones Christi dogmaticos potius refert, quam morales, qui in aliis Evangeliiis recitantur, et de aeterna Verbi generatione divinaque natura, data opera, et copiose disserit, dum alia Evangelia in humana Christi natura et Messiana eius dignitate immo-

(1) *Matthaeus* scilicet, *Iohannes*, *Petrus*, *Paulus*, *Marcus* et *Lucas*: de *Iuda* enim et de *Iacobo* non loquimur, quia horum epistolae inter libros protocanonicos, de quibus tantum nunc sermo est, non numerantur.

rantur. Denique ordo narrationis omnino diversus est; alia siquidem Evangelia de Christi gestis ac sermonibus in Galilaea habitis potissimum loquuntur, quartum vero Evangelium narrationem coordinat iuxta varia Christi itinera in Iudaeam ac Hierosolymam, quae (uti opportune observat laudatus Hug) totidem festis Hierosolymae celebratis respondent, quae sunt 1° *festum Paschae* (primum) II, 13: 2° *festum Iudaeorum* V, 1: quo significatur vel alterum *Pascha* vel festum *Phurim*; 3° aliud *Pascha* VI, 4: 4° *Festum Tabernaculorum* VII, 2; 5° *Ultimum Pascha* X, 22.

Ex quibus aliisque notis tantum apparet inter quartum Evangelium et tria priora discrimen, ut nemo ea uni eidemque auctori adscripserit. Verum etiam tria illa priora Evangelia (quae a recentioribus *Synoptica* appellantur) ita inter se differunt, ut tres diversos auctores sibi vindicent; siquidem horum materia ex una parte tam similis, et ex alia tam diversa est, ut ab eodem auctore scribi non potuerint. Sic primum et alterum Evangelium fere easdem res referunt, attamen secundum est valde brevius et meliori ordine digestum. Stylus etiam differt: primum Evangelium scriptum est hebraico stylo, quod confirmat veterum testimonium asserentium Evangelium primum hebraice scriptum, et postea in Graecum conversum fuisse; secundum vero ab hebraica forma magis recedit; tertium differt a duobus praecedentibus, quia ordinem chronologicum accurate servat, eiusque stylus multo purior est caeteris et classicam graecitatem refert. Ergo quatuor Evangelia quatuor diversos habent auctores. — Si inspiciamus *Actus Apostolorum* manifeste apparet auctorem huius libri esse eundem qui scripsit tertium Evangelium: non solum quia auctor in exordio sui operis Evangelium a se antea scriptum commemorat, eidemque Theophilo utrumque librum dedicat, sed praecipue ex stylo et modo expositionis, qui idem prorsus utrobique est. — *Epistolae XIII* quae sequuntur unius eiusdemque auctoris opus a praecedentibus diversi esse dignoscuntur. Eadem ubique leguntur de vanitate circumcisionis, de praecellentia N. T. super Vetus etc.: stylus autem modo sublimis, modo humilis, aliquando philosophicus, aliquando familiaris est semper tamen sibi constans. Unica enim exceptio quae fieri posset, respicit epistolam ad Hebraeos, de qua hic non loquimur. En itaque quintus librorum auctor. — Denique consulen-

tes *Epistolas Catholicas*, invenimus eam quae Ioannis nomen gerit illius esse auctoris, qui quartum scripsit evangelium; tanta est inter duo haec scripta conformitas tum in rebus tum in verbis, styloque sermonis. Sane scopus *Epistolae* atque Evangelii idem est, ut nempe probet Christum esse filium Dei (1 Io. I, 3, II, 22-23, III, 23, VI, 6, 10, 20). Stylus etiam convenit: Christus eiusque doctrina dicitur, ut in Evangelio, *lux, lux mundi* (I, 5-7, II, 8-10) et *vita* (I, 2, V, 11, 12): quae de charitate leguntur in hac epistola (II, 7-11, III, 16, IV, 12-21) gemina prorsus sunt iis quae in Evangelio Ioannis occurrunt (XIII, 34, XV, 12, 13 et al.): est igitur unus idemque auctor huius Epistolae ac quarti Evangelii. Denique *Epistola* quae Petro adscribitur characterem omnino singularem exhibet, quanto enim magis stylo simplici et inconcinno scripta est, tanto sublimiorem complectitur sensum, et peculiarem quamdam gravitatem et auctoritatem spirat: quae nos cogunt sextum auctorem praecedentibus addere. Ergo concludendum est revera sex fuisse auctores librorum, de quibus agimus.

2° Hos autem fuisse *Iudaeos* natione et religione constat non modo ex eo quod ipsi hoc affirmant, sed quia ostendunt facto suo hoc ita esse. Et 1° ex scientia S. Scripturae V. T. quae vix legabatur a Paganis et exteris, nostris vero auctoribus familiaris omnino est: siquidem citant copiosa testimonia ex Prophetis et aliis libris sacris, et quanto magis apparent rudes in litteratura profana, tanto magis se eruditos ostendunt in litteratura hebraica. 2°) Ex stylo qui est hebraicus quamvis sint verba graeca; sic etiam phrasis et syntaxis sunt hebraicae.

3° Apparet illos fuisse *rudes et indoctos* duobus exceptis; siquidem scribunt stylo vulgari et ineleganti, repetitiones non vitant, ordinem factorum ac doctrinarum non servant nulloque artificio rhetorico vel philosophico utuntur. In quatuor Evangelii licet argumentum sit adeo sublime et sanctum, tamen nulla invenitur exaggeratio circa ea quae narrantur, nulla philosophica animadversio circa vitam Christi, nulla comparatio cum illustribus aliarum gentium viris, aut alia cultioris ingenii vestigia quae in scriptis eruditorum hominum passim occurrunt. Eadem observare est etiam in epistolis Petri et Ioannis. Auctor tamen tertii Evangelii et Actorum in romana historia satis peritus apparet, item graecis litteris

apprimè imbutus. Quod etiam de Auctore XIII Epistolarum dicendum est. Quamvis enim is plerumque simpliciter loquatur, tamen saepe ad sublimem stylum assurgit, et artis oratoriae minime ignarum sese exhibet: Vide e. g. c. 13 ep. 1 ad Cor.; epist. ad Philipp., ad Philem. et alibi. In graeca etiam litteratura hospes non est, ut apparet tum ex stylo, tum ex mentione quam identidem ingerit Graecorum poetarum ut Epimenidis (Tit. I, 12).

4° Apparet denique istos auctores fuisse *Christi comites* et *oculatos testes* eorum quae Christus gessit, vel cum iis coaevos et ex eorum consuetudine cum immediatis testibus omnino comparandos. Siquidem licet stylus simplex sit, tamen ita vivae sunt expressiones et factorum narrationes et ita illas sub oculos ponunt, ut nullum dubium in lectore relinquant quod ex propria experientia loquantur. Quare omnes characteres, qui proprii sunt nostris auctoribus, ipsi librorum indoli ac conditioni apprimè respondent. Ergo ab iis revera scripti sunt quemadmodum Traditio docet.

Quae cum ita sint, omnia quae huc usque diximus in unum colligentes, concludamus oportet tum ex rationibus externis, tum ex internis indiciis libros N. T. revera fuisse scriptos ab illis quibus tribuuntur auctoribus.

§. III. Obiectionum solutio

Possemus merito praeterire ea quae ab incredulis contra demonstratam thesim obiici solent: sunt enim levissima ac minime apta ad prudentem virum commovendum. Cum enim pro libri alicuius origine integrae societatis testimonium innumeris testimoniis firmatum, nulla prorsus aetate interruptum, ab ipsis adversariis invitis licet admissum afferri potest, cui etiam interni eiusdem libri characteres apprimè consonant, cum, inquam, haec pro libri alicuius genuinitate suppetunt, si quae ex specialibus auctoribus, aut ex internis coniecturis contra afferantur, spernenda potius quam refellenda sunt. Ut tamen morem adversariis geramus, et ut nihil ad plenam scholasticam disputationem deesse videatur, in praecipuis quibusdam difficultatibus expendendis aliquantum immorabimur.

Quae contra genuinitatem librorum N. T. afferri solent, ad duas

classes redigi possunt: alia enim sunt *generalia*, quae scilicet universim totius N. T. genuinitatem impetunt, alia sunt *specialia*, quae uni vel alteri libro adversantur.

I. Obiectiones generales.

Huiusmodi obiectiones in impugnandis argumentis pro thesi adductis versantur. Cum autem haec vel externa sint vel interna, de obiectionibus adversus interna argumenta adductis non loquimur; de his enim (ut supra animadvertimus) opportunus erit dicendi locus cum de N. T. *veracitate* agemus.

Obiectiones autem generales quae adversus *externa* argumenta afferuntur ad sequentes potissimum revocantur.

Obiect. 1^a desumitur ex historia apocryphorum, ex qua ita adversarii nostrum argumentum ex Traditionis testimonio desumptum impugnant.

Illud testimonium non valet ad probandam genuinitatem librorum N. T. quod etiam pro libris apocryphis invocari potest.

Atqui testimonium traditionis Ecclesiae etiam pro libris apocryphis invocari potest.

Ergo etc.

Minorem propositionem argumenti ex historia probant. Sane primis Ecclesiae saeculis multa apocrypha scripta prodiisse scimus, uti erant Evangelia *secundum Aegyptios*, *secundum Hebraeos*, *secundum Petrum*, *secundum Thomam*, *secundum Nicodemum*, et alia plura: Acta quoque Apostolorum apocrypha, uti erant *Acta Andreae*, *Philippi* et *Thomae*: item *Periodi Pauli* et *Theclae*, aliaque huiusmodi: Pauli etiam epistolae diversae uti illae *ad Laodicenses* et *ad Senecam*; quemadmodum etiam *epistolae Barnabae*, et *Clementis*, et *Hermiae Pastor*. Porro huiusmodi scripta a Patribus laudata, probata et frequenter allegata inveniuntur, nonnulla etiam in Ecclesiis legi consueverunt. Ergo....

Resp. Scholastica forma.

Ad minor. *Distinguo*; Testimonium traditionis invocari potest pro apocryphis *in bono sensu acceptis*, seu *non canonicis*, *transeat*; pro apocryphis *in malo sensu* seu *spuriis* ac *supposititiis*, *subdistinguo*; invocari potest testimonium *universale*, *firmum* atque *perpetuum*

quale pro nostris libris allatum est, *nego*; testimonium alicuius scriptoris vel particularis Ecclesiae, *concedo vel transeat*.

Adversarii multa in obiectione confundunt, quae omnino distinguenda sunt. Et primo quidem ignorare videntur quod vox *apocryphum* variam apud antiquos praeseferebat significationem; aliquando enim apocryphum dicebatur ad oppositionem *canonici* seu libri in canonem ecclesiasticum relati, quo sensu *epistola Barnabae*, et *Pastor Hermiae* aliquando apocrypha vocata sunt, non quod ab iis auctoribus scripta non fuerint, sed quod in canonem librorum non essent recepta. Alias vero *apochryphum* accipitur ad oppositionem *genuini*, sub quo respectu apocrypha dicebantur Evangelia falso Apostolis adscripta, quae Eusebius L. III, c. 25 clariori vocabulo appellat *ῥῆζα* seu *spuria* (1). Unusquisque videt testimonium virorum ecclesiasticorum in favorem alicuius apocryphi in priori sensu accepti, quantumcumque illud fuerit, ad praesentem quaestionem non pertinere: illi enim libri genuini erant, ac proinde qui eos recipiebant, in quaestione de *genuinitate librorum* non errabant: erant insuper ii libri plerumque pii atque utiles, dignique, qui in Ecclesia ad fidelium aedificationem legerentur. Si quid in hac re errarunt nonnulli Ecclesiae doctores, in eo tantum errarunt quod aliquem ex iis libris inspiratum crederent, quod Ecclesiae iudicio confirmatum non est: sed id, uti diximus, cum praesenti quaestione nihil commune habet. Quod vero pertinet ad apocrypha in malo sensu accepta, ea scilicet scripta quae sub Apostolorum falso nomine vulgata fuerunt, vel alicui Apostolorum per errorem adscripta, adversarii frustra pro iis invocant testimonium Ecclesiae, testimonium inquam, quod aliqua ratione comparari possit cum consensu illo traditionis, quem pro canonicis libris adesse demonstravimus. Primo enim testimonium illud *universale* nunquam fuit, imo neque multorum opinione firmatum, sed paucorum tantum, ut ex veterum doctorum testimoniis constat. Sane quod pertinet ad *Evangelia* Origenes in loco alias citato quatuor tantum ab universa Ecclesia admissa fuisse testatur: « *quae sola*, inquit, *in universa quae sub coelo est Ecclesia citra controversiam admittuntur* » et in Hom. 1^a in Lucam explicans primum versiculum huius Evangelii ait: « In Novo Testamento

(1) De apocryphis plura referemus in secunda parte huius Introductionis Criticae sectione II.

» multi conati sunt scribere Evangelia sed *non omnes sunt recepti*.... Ecclesia quatuor habet Evangelia, Haeresis plurima, ex
 » quibus quoddam scribitur secundum Aegyptios, aliud secundum
 » duodecim Apostolos.... quoddam appellatum secundum Thomam,
 » et secundum Matthiam etc. sed (concludit) in his omnibus nil
 » aliud probamus, nisi quod probat Ecclesia; idest quatuor tantum
 » Evangelia recipienda. » Et ante Origenem Irenaeus L. III c. 2
 quatuor nostris Evangeliiis commemoratis, quamvis apocrypha plura
 existere non ignoraret absolute pronunciat: « neque autem *plura*
 numero quam haec sunt, neque rursus *pauciora* capit esse Evangelia. » De *Actis* vero Apostolorum apocryphis idem sancti illi viri
 ferebant iudicium. *Acta S. Petri, Peregrinationes Pauli*, aliaque
 huiusmodi communi suffragio reiecta sunt auctoresque detecti ac
 poenis animadversi (V. Hieronymum in Cat. sub *Luca*, Tertullianum de Bapt., Eusebium III, 25 etc.). *Epistolas* etiam *Pauli* supposititias nonnisi pauci receperunt caeteris reclamantibus: ita Hieronymus in Catal. in *Paulo*, enumeratis genuinis Pauli epistolis, in fine addit: « Legunt quidam et *ad Laodicensis* sed *ab omnibus exploditur*. » Denique Eusebius antiquiorum Patrum iudicia colligens haec de huiusmodi commentitiis Apostolorum scriptis asserit: « hoc modo (scilicet per accuratum catalogum librorum dubiorum
 » vel tantum ecclesiasticorum) tum hos ipsos libros facilius dignoscere poterimus, tum alios sub Apostolorum nomine ab haeretici-
 » cis vulgatos, qui Petri, Thomae, Mathiae et quorundam aliorum
 » *Evangelia*, Andreae quoque, Ioannis aliorumque Apostolorum
 » *Actus* continent » deinde addit: « quos quidem libros nullus unquam qui continuata ab Apostolis successione in Ecclesia docuit
 » in scriptis suis commemorare dignatus est » (H. E. III, 25).

Ex quibus iam patet huiusmodi testimonium neque *firmum* unquam fuisse, quemadmodum pro libris canonicis. Non enim decreto aliquo Conciliorum aut Romanorum Pontificum unquam ii libri probati fuerunt, neque in authenticis librorum sacrorum catalogis, qui canones vocantur, usquam apparent. Sed neque *perpetuum* ac constans hoc testimonium fuisse evidens est; progressu enim temporis ipsa illorum librorum memoria oblitterata est, et plerique ex iis nunc vix de nomine cognoscuntur. Contra vero testimonium a nobis adductum ad universam Ecclesiam pertinet, innumeris Ecclesiae decretis firmatur, nullaue aetate interruptum aut mutatum est.

Obiect. 2^a Ut demonstrari possit factum originis Apostolicae librorum N. T. deberent afferri testimonia illorum qui ipsa aetate apostolica vixerunt.

Atqui haec non adsunt. — Ergo.

Resp. 1° Nego maior. — Etenim ad demonstranda facta *notoria* et *magni momenti* non sunt omnino necessarii testes *coevi*, sed sufficiunt *suppares*, quia certum est testes istos veritatem ab iis qui saeculo anteriori vixerunt accepisse, ideoque eorum auctoritas in coevorum testimonio fundatur. Iamvero nullum factum gravioris momenti ac magis de se notorium esse poterat, quam origo Apostolica librorum, qui Ecclesiae traditi dicebantur ut fidei ac morum regula. Ad hoc igitur factum admittendum sufficerent nobis testes quasi coevi vel suppares a nobis adducti ex. gr. Iustinus, Melito, Irenaeus et alii, quorum testimonium tanto magis valere deberet, quod ipsi ad coevos appellant, uti vidimus.

Resp. 2° Ad minorem. Testimonia coeva afferri non possunt, *distinguo*, explicita *transeat*, implicita *nego*. Diximus: *transeat* quia aliqua testimonia explicita adsunt. Vide loca superius citata ex Polycarpo, Ioanne presbytero apud Papiam, aliisque.

Instant (1). Testimonia implicita non probant genuinitatem librorum N. T. Testimonia enim haec implicita sunt citationes verborum S. Scripturae apud Patres Apostolicos occurrentes. Iamvero ut ex his citationibus demonstraretur origo Apostolica librorum N. T. ostendendum esset verba illa quae citantur non potuisse derivari ex aliis fontibus quam ex libris nostris. At hoc non ostenditur; nam 1° potuerunt derivari a Traditione in qua plura servata sunt de factis ac verbis Christi, quae etiam in Scriptura leguntur; 2° potuerunt PP. ea verba ex quibusdam libris apocryphis haurire, sciimus enim usque a primo Ecclesiae saeculo plurimos fuisse libros apocryphos, in quibus multa legebantur, quae etiam in libris canonicis relata sunt. Ergo ex citationibus Patrum Apostolicorum logice non ostenditur libros N. T. aetate ipsa Apostolica extitisse.

(1) Sequentes obiectiones proponuntur a Nic. Freret in opere cui titulus: *Examen critique des preures du Christianisme*: pag. 9-16, quem docte ac nervose more suo refutat Cl. Nic. Spedalieri in opere: — *Analisi dell' esame critico del Sig. Nicola Freret sulle prove del Cristianesimo*. — Roma 1778 pag. 19. seqq.: cuius insignis viri responsiones, mutato tamen ordine, et nonnullis adiectis, hic referemus.

Resp. 1° Adversarii supponunt testimonia implicita tantum ex *citationibus* constare; quod omnino verum non est: adduximus enim testimonia quaedam in quibus verba proprie non citantur, sed ad aliquem Apostolorum librum aliqua ratione *alluditur*. 2° Hoc etiam omisso, defendimus vim argumenti ex citationibus desumpti. Sane adversarii dicebant potuisse illas citationes ex Traditione vel ex Apocryphis derivari. Respondemus 1°) hic esse quaestionem de facto, non de eo quod fieri potuit. Porro verba a Patribus magno numero citata *de facto* in nostris libris leguntur; quod autem in Apocryphis quoque legerentur adversarii ostendere non possunt, quia Apocrypha aetatis Apostolicae perierunt, et nonnisi in paucis fragmentis supersunt. 2°) Possumus praeterea utramque hypothesim adversariorum excludere. Nam quod pertinet ad Traditionem, non negamus Patres allegare potuisse, et aliquando allegasse nonnulla ex orali traditione, sed plura testimonia quae nos adduximus ex scriptis libris citari manifestum est ex illis formulis: *sicut scriptum est*; et *alia scriptura dicit* etc., quibus eadem allegantur. Quod vero pertinet ad alteram hypothesim de Apocryphis, etiamsi adversarii ostendere possent testimonia illa a Patribus citata reperta fuisse in libris Apocryphis, tamen praesumptio esset quod Patres ex iis libris tam copiosa testimonia non citaverint. Nam ex historia vidimus libros Apocryphos generatim loquendo nullam habuisse apud Patres aestimationem.

Instant. Atqui praesumptio stat in favorem Apocryphorum, scilicet quod Patres revera ex libris Apocryphis testimonia illa hauserint. Etenim ex una parte illae allegationes plerumque non respondent locis librorum N. T. ad quae referri volunt, et ex altera parte nonnullae adamussim respondent libris apocryphis. Sic Barnabas in Epistola n. 4 citat haec verba: « Resistamus omni iniquitati et odio habeamus eam » quod nullibi legitur in N. T. Clemens Romanus in 2^a epistola ad Corinthios n. 5 ait: « Ait enim » Dominus: eritis sicut agni in medio luporum; respondens autem » Petrus dixit: si ergo lupi agnos discerpserint?... Respondit Iesus » Petro: ne timeant agni post mortem meam lupos, et vos nolite » timere qui occidunt vos, et post nihil habent facere; sed timeate » eum qui postquam mortui fueritis, habet potestatem animae, et » corporis, et mittere vos in gehennam. » Qui dialogus in N. T.

non adest. — Idem Clemens n. 11 ait: « Longe a vobis sit scriptura » illa quae dicit: miseri sunt qui animo sunt duplices, qui dicunt » haec audivimus a Patribus nostris et ecce consenuimus et nihil » eorum nobis accidit. » Haec non ita certe leguntur in N. T. et Clemens tamen citat *Scripturam*. — S. Ignatius in Epistola ad Smyrnenses n. 3 loquens de Christo post resurrectionem discipulis apparente, ait: « Et quando venit ad Petrum, et ad eos qui cum » Petro erant, ait ipsis: apprehendite, palpate me et videte quia » ego non sum daemonium incorporale. » Haec verba non sunt in nostro Evangelio, imo Hieronymus dicit ea reperiri in Evangelio *secundum Hebraeos*: in Catalogo enim c. 16 loquens de epistola Ignatii ad Smyrnenses ait: « In qua et de Evangelio quod a me » nuper translatum est (Evangelium secundum Hebr.) super per- » sona Christi ponit testimonium dicens: Et quando venit ad Pe- » trum etc... » — Idem Clemens in citata epistola n. 12 ait: « In- » terrogatus a quodam Dominus quando venturum esset regnum » suum respondit: quando duo erunt unum, et quod foris est sicut » quod intus, et masculus cum foemina neque masculus erit neque » foemina »; quae verba non solum evidenter apocrypha sunt, et a stylo S. Scripturae aliena, sed praeterea Clem. Alexandrinus Strom. I. III de his loquens ait: « In quatuor Evangeliiis quae no- » bis tradita sunt, hoc dictum non habemus, sed invenimus in eo » quod est *secundum Aegyptios*. » Ergo PP. Apostolici revera aliquando citarunt ex Apocryphis: ergo praesumptio est in favorem Apocryphorum.

Resp. Ad primam partem propositionis. *Distinguo*: non respondent *semper verbatim*: transeat: non respondent *quoad substantiam verborum*: nego. Dixi — *transeat* — quia aliquando verbo tenus respondent, uti ex exemplis a nobis adductis patet. Concedimus tamen plerumque aliquam verbalem differentiam intercedere inter allegata a Patribus Apostolicis et loca quae iis in nostris libris respondent. Id tamen mirum esse non debet: nam 1° a Patribus citabatur textus graecus non versio latina; 2° ipsum textum legebant in codicibus antiquissimis qui nunc amplius non sunt; notum est autem textum graecum accidentales quasdam variationes post illam aetatem subisse. 3° Patres solebant citare scripturam non ex scripto sed memoriter; hinc saepe verborum se-

riem leviter immutabant, vel etiam data opera substantiam verborum brevius referebant, aut suis verbis immiscebant neque de singulis verbis, neque de auctore et loco indicando solliciti; neque enim cum incredulis et scepticis agebant, sed cum fidelibus, quibus magna erat in SS. Scripturis familiaritas, et par veneratio. Quod autem etiam testimonia ab adversariis citata in sua substantia reperiantur in libris N. T. facile ostendi potest. Et 1° ad testimonium Clementis Romani in 2^a ad Corinthios n. 5 dicimus integrum locum respondere quoad substantiam iis quae leguntur Mt. X, 16, 28, Luc. X, 3. Unica differentia est in verbis Petri: « Si ergo lupi agnos discerpserint? »; sed haec potuerunt addi a Clemente ad clariorem loci intelligentiam, praesertim cum valde verosimilia sint; ex historia enim evangelica apparet Petrum solitum fuisse *in huiusmodi interrogationes ferventius prosilire*, ut ait Chrysostomus (hom. 87 in Ioan.): forte etiam potuit Clemens hanc circumstantiam ab aliis Apostolis, vel ex ipso Petri ore discere. — Ad verba S. Barnabae, concedere possumus ea non esse in Scripturis; neque enim Barnabas dicit se ex SS. Libris ea allegare: quod si non placet adversariis, respondebimus ea in SS. libris quoad sensum reperiri: *fugiendam enim esse omnem iniquitatem et odio habendam* universa Scriptura clamat. Quod spectat alia verba Clementis Romani 2 Cor. n. 11 ea etiam praecise in Scriptura non leguntur, sed eorum substantia ibidem reperitur; vide Is. V, 19 et 2 Petri III, 4. — Ad duo postrema loca Ignatii et Clementis, quae adversarii dicunt ex una parte respondere libris apocryphis, et ex alia parte non respondere libris N. T. animadvertimus imprimis retorqueri posse contra eos argumentum. Si enim adversarii cum omni diligentia et studio Patrum illorum opera perscrutantes non potuerunt invenire nisi duo loca, quae certo ex apocryphis citata fuerint, id manifeste ostendit Patres Apostolicos *solitos non fuisse* apocrypha allegare. Verum praestat etiam duo haec loca expendere: et primo verba S. Ignatii in epistola ad Smyrneneses n. 3. Salva reverentia erga S. Hieronymum animadvertere possemus eadem ad sensum reperiri in nostris Evangeliiis ex. g. Luc. XXIV, 39 ubi legitur: « videte manus meas et pedes quia ego ipse sum, » palpate et videte quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut » me videtis habere: » siquidem *daemonium incorporale* in graeco

idem sonat ac spiritus seu mortuorum animae. Quod autem Hieronymus dicit verba illa desumpta esse ex Evangelio *secundum Hebraeos*, difficultatem facere non debet; in primis enim Hieronymus id obiter animadvertit, et cum forte hoc testimonium simile esset alicui loco libri illius apocryphi, de eo potius cogitavit quam de Evangelio Lucae (XXIV, 39) fortasse quia, ut ipse innuit, librum illum nuper ex Hebraeo in Graecum et Latinum verterat. Insuper notamus Origenem in Praefatione in Periarcon de eodem Ignatii loco animadvertere illum ex apocrypho cui titulus *Doctrina Petri* derivatum esse, non autem ex Evangelio secundum Hebraeos, ut ait Hieronymus. Quare summis istis viris inter se non consentientibus, liceat nobis opinari locum illum neque ex uno neque ex altero ex citatis apocryphis desumptum esse, sed potius ex nostris Evangeliiis, ubi eadem fere leguntur. — Restat alter locus Clementis in 2^a ad Corinthios n. 12 quem ultro concedimus ex apocrypho aliquo desumptum esse, et a simplicitate librorum canonicorum abhorrere. Verum quid est unus locus inter tot centena a Patribus apostolicis allegata? Exceptio firmat regulam.

II. Obiectiones speciales.

Obiiciunt 1° contra genuinitatem Evangeliorum hypothesim Evangelii primitivi.

Auctor huius hypothesis est Eichhorn inter Rationalistas notissimus. Animadvertens scilicet iste criticus priora tria Evangelia (Evangelia synoptica) in multis convenire ita ut non solum *easdem res* referant, sed saepe etiam *iisdem verbis*, ad hoc factum explicandum supponit ab initio unum tantum Evangelium admodum breve scriptum fuisse lingua Aramaea, seu Syro-Chaldaea, praecipua Christi facta et dicta continens; quod statim in linguam Graecam conversum coepit in omnibus Ecclesiis legi, et fidelium manibus versari. Hoc appellat *Evangelium primitivum* seu *Proto-Evangelium* (Germanice Ur-Evangelium). Cum autem multi coepissent huic compendio aliqua addere vel mutare, decursu temporis factum est ut in variis Ecclesiae partibus tres evaserint diversae eiusdem Evangelii editiones, quae sunt ipsa tria nostra Evangelia; quae quidem Matthaeo, Marco et Lucae adscripta sunt, non quod ab iis fuerint conscripta, sed ex eo quod diversae essent opiniones

de Evangelii illius primitivi auctore, quod diversae Ecclesiae diversis illis auctoribus tribuere solebant.

Hanc hypothesim cum plausu exceperunt alii etiam critici heterodoxi, inter caeteros Gratz, et Marsh Anglicanus Episcopus: qui tamen ut clarius explicant transformationem illius Proto-Evangelii supponunt illud periisse, et paulo post a diversis fuisse memoriter restitutum; quapropter ubi memoria fidelis fuit inter se conveniunt; ubi vero eos fefellit, vel etiam data opera unusquisque aliquid addere voluit, apparet discrepantia (1).

Resp. 1° Dato etiam quod huiusmodi hypothesis nullam intrinsecam absurditatem contineret, ideo tamen esset reiicienda, quod historiae non respondeat. Cum enim de factis agitur non quid fieri potuit, sed quid revera factum sit quaerendum est. Iamvero nihil magis historiae testimonio repugnat, quam hypothesis de qua loquimur. Vetustissimi enim Scriptores qui de Evangeliorum origine loquuti sunt, nusquam commemorant Evangelium aliquod primitivum variis deinde modis auctum et immutatum, sed absolute affirmant Matthaeum, Marcum, Lucam et Iohannem suum quemque Evangelium exarasse; circumstantias etiam scriptionis commemorant, uti de Evangeliiis Matthaei et Marci faciunt Papias et Iohannes presbyter Apostolorum coevus, et de omnibus Evangeliiis Irenaeus, Tertullianus, et Origenes ad traditionem antiquiorum appellantes: inutile esset hic eorum testimonia repetere, quae superius a nobis recitata sunt. Neque ab his dissentiunt posterioris aevi scriptores, qui ex diligenti indagatione historiam primitivae Ecclesiae narrant

(1) Ulterius progressus est Strauss in *vita Iesu* affirmans quatuor nostra Evangelia saeculo secundo exarata fuisse, non ex aliquo praeexistente Evangelio sive scripto sive non scripto, sed ex mera traditione populari exaggerata, et mythicis adiunctis plena. Quid in hac re sentiat postremus impietatis coryphaeus E. Renan difficile est iudicare: ita enim vago scribendi genere delectatur frivolus iste scriptor, ita incohaerenter loquitur, ut saepe eius mens definiri nequeat: ita ex. gr. in *Vie de Jesus* Introd. p. XXXVII. dicit se admittere authenticam Evangeliorum, eaque dicit esse *plus minus* eorum auctorum quibus tribuuntur « J'admets comme authentiques les quatre Evangiles. Tous, selon moi, remontent au premier siècle et sont à peu près des auteurs à qui on les attribue. » Verum antea expresse negaverat authenticam Evangeliorum, nam ibid. p. XVI. de Evangelistis loquens ait eos proprie auctores Evangeliorum non esse, sed solum Evangelia iuxta eorum doctrinam ab aliis scripta fuisse, et eorum nomine ornata. — Alii Rationalistae genuina esse Evangelia plerumque non negant, sed, iis admissis, ut veteres Gnostici, eorum sensum pervertunt, pravisque explicationibus ad sua placita trahere conantur.

ut Eusebius (H. E. III, 25, et alibi) et Hieronymus in Catalogo. Quare existentia illius primitivi Evangelii inter somnia amandanda est, et nostra Evangelia tamquam originaria suorum auctorum opera sunt habenda, nisi historiae contradicere et facta ad lubitum confingere velimus.

Accedit 2° adversariorum hypothesim internis Evangeliorum characteribus repugnare: siquidem unumquodque Evangelium suum proprium habet characterem ab aliis distinctum, ad scopum specialem dirigitur, stylum proprium et uniformem praesefert; quae omnia ostendunt singula Evangelia a suis auctoribus prodiisse in ea forma quam nunc habent, non autem ea ex communi fonte et posterioribus accessionibus fuisse consarcinata.

Denique 3° hypothesis, de qua loquimur, minime necessaria est ad explicandum factum illud, cuius explicandi gratia excogitata fuit, scilicet *concordantiam verbalem* inter Evangelia. Potest enim hoc factum aliunde explicari, servata Evangeliorum authenticia et originalitate, quam tota antiquitas uti certam semper habuit. Explicationes a criticis allatae sunt praecipue sequentes. Alii repetunt concordiam verbalem Evangeliorum a divina inspiratione, neque hoc falsum ostendi potest: licet enim divina inspiratio generatim loquendo ad verba stylumque sermonis non extendatur, ut suo loco videbimus, nihil tamen prohibet dicere in quibusdam locis gravioris momenti etiam strictiorem hanc inspirationem Evangelistis concessam fuisse. Verum huiusmodi responsio nec ipsa necessaria videtur, cum possint etiam naturales assignari causae, quae factum illud sufficienter explicant. Hug sibi videtur veram rei causam invenisse in eo quod posteriores Evangelistae nonnulla ex praecedentibus Evangelis exscripserint. Cum enim, inquit, certum sit Marcum plures annos post Matthaeum, et Lucam diu post utrumque scripsisse, et ex alia parte certum sit posteriores priorum scripta non ignorasse; quid vetat supponere eos aliqua ex illis ad verbum in suum Evangelium derivasse? — Haec hypothesis nihil quidem absurdi continet; verum non satis cum historia Evangeliorum ab antiquis Patribus narrata convenire videtur: siquidem singuli Evangelistae ad diversum scopum et pro diversa occasione scripsisse narrantur, et nusquam dicuntur ex praecedentibus Evangelis materiam aut verba hausisse, sed Marcus quidem *ex Petri praedicatione* (Papias, Ire-

naeus, Origenes etc.), Lucas vero ex Pauli sermonibus et ex caeterorum Apostolorum diligenti consultatione (Vid. praeter citatos auctores Tertullianum, Hieronymum, et ipsum Lucam I, 2, 3). Itaque satius erit simpliciore ac magis obviam explicationem admittere, quam A. Norton alique proponunt: supponamus scilicet Evangelistas ideo inter se convenire aliquando etiam in verbis quia eadem verba memoriter conservabant. Ut id facilius intelligatur animadvertimus imprimis identitatem verbalem Evangeliorum Synopticorum in paucis tantum inveniri. Calculo enim instituto, apparet Evangelia Matthaei et Marci vix in sexta parte convenire, utrumque vero cum Luca comparatum multo minorem exhibet verbalem concordiam. Notandum insuper est concordiam illam in solis fere verbis Christi et Apostolorum referendis observari. Porro verosimile omnino est Apostolos sermones Christi in memoria conservasse, eaque postea discipulis Marco et Lucae communicasse. Facilius etiam id concedetur, si animadvertatur Apostolos tum ante tum post Christi mortem simul vixisse ac de rebus ad praedicationem Evangelii pertinentibus contulisse: ex quibus nihil gravioris momenti aut magis Apostolis desiderandum videbatur, quam ipsa magistri verba accurate recolere et conservare. Cum igitur ad scriptionem Evangeliorum post plures annos ventum est, singuli seorsim eosdem Christi sermones iisdem verbis retulere. Confirmatur haec hypothesis ex caractere ac moribus Orientalium, ex quibus Arabes longiora etiam poemata et historiae fragmenta memoriter conservare solent, et ipsi Hebraei Rabbiorum responsa et sententias diu memoriter retinuerunt, donec scilicet secundo post Christum saeculo in Mischnah (משנה) Thalmudis a Iuda Sancto scripto consignata sunt.

Instant adversarii ex modo quo Patres Apostolici Evangelia citare solent: non enim diversa citant Evangelia, sed singulariter *Evangelium* usitatis illis formulis: *Evangelium dicit, sicut in Evangelio scriptum est* etc. Ergo non plura sed unum tunc erat Evangelium, ex quo deinde quatuor nostra emanarunt.

Resp. Imprimis falsum esse Evangelium semper singulari numero a viris apostolicis allegari; vidimus enim Papiam, eiusque magistrum Iohannem Evangelia Matthaei et Marci nomine tenus allegantes, auctorem epistolae ad Diognetum de fide *Evangeliorum* loquentem, Irenaeum et Origenem *quatuor Evangelia* ex traditione

maiorum accepta commendantes. Quod si alii Evangelium singulari numero commemorant, id Evangeliorum distinctioni ac numero non contradicit: Evangelium enim et unum et quadruplex est, unum in substantia et doctrina, quadruplex in forma; unum quod pertinet ad principalem eius auctorem Christum, quadruplex quoad singulares eius scriptores, nempe Evangelistas. Hinc est quod etiam post saeculum secundum, cum, fatentibus ipsis adversariis, quatuor Evangelia nec plura nec pauciora ab universa quae sub coelo est Ecclesia admissa sunt, sancti tamen doctores et ipsa Ecclesia in liturgia ac divinis officiis unicum appellat Evangelium in illa consueta formula « sanctum Evangelium secundum Matthaeum, secundum Marcum etc. »

Instant nonnulli ex recentissimis rationalistis cum Gieseler, De Wette, Schleiermacher aliisque, saltem primitivum quoddam Evangelium *oretenus traditum* admittendum esse, quod postea a diversis fuerit litteris consignatum, atque ita quatuor evaserint Evangelia.

Resp. praefatam hypothesim, quae postremis hisce annis tantum in scholis Protestantium rumorem excitavit, vel prorsus falsam, vel tantum inverosimilem, vel etiam veram esse posse, prout nempe intelligitur et explicatur quod non semper a cit. auctoribus clare et accurate fit. Si enim nihil aliud volunt adversarii nisi Evangelium antequam scriberetur orali Apostolorum praedicatione conservatum et propagatum fuisse, id ultro admittimus ac vehementer contendimus. Si vero id volunt, Evangelium sub speciali quadam forma memoriter servatum ac recitatum fuisse antequam scriberetur a nostris quatuor Evangelistis, hoc 1° dicimus inverosimile, 2° nullo prorsus fundamento inniti, imo vero historiae Evangeliorum et veterum Scriptorum testimoniis contradicere, 3° explicandum restat quomodo tanta sit inter Evangelistas diversitas, quanta reipsa apparet tum in factis tum in sermonibus Christi referendis. Si tandem id adversarii contendunt, quemadmodum Strauss, Baur caeterique scholae Tubingensis critici volunt, Evangelia nostra non ab Apostolis aut Christi discipulis, sed sequiori aetate ab incertis auctoribus ex vulgaribus de Christo traditionibus *oretenus* conservatis compilata fuisse, tum hypothesim absolute reiicimus, appellantes ad argumenta externa et interna superius adducta quae contrarium demonstrant.

Obiiciunt 2° contra Evangelium Iohannis. Nonnulli ex Rationalistis cum Bretschneider, et Baur quartum Evangelium speciatim impugnant affirmantes illud a Iohanne Apostolo conscribi non potuisse sequentibus ducti rationibus. 1° Quod Evangelium Iohannis a Clemente numquam citatur, et a Papias (apud Eusebium III, 39) omittitur, ubi de aliis Evangelistis expressam facit mentionem. 2° Quod stylus huius Evangelii ab Apostolica simplicitate recedat, et philosophicus ac mysticus sit quemadmodum in scriptis Platoniorum occurrit. 3° Doctrina de Λόγῳ manifestissime ex Gnosticorum systemate deprompta est, qui saeculo II floruerunt.

Resp. 1° adversariorum rationes vel coniecturas nihil adversus constans traditionis testimonium valere posse. Iohannem enim esse auctorem quarti Evangelii absque ulla dubitatione universa Ecclesia semper tenuit ut ex omnibus divinorum librorum canonibus, nullo prorsus excepto, manifestum est. Tertullianus et Origenes, ut superius vidimus, Iohanni Evangelium quartum adscribunt, hic quidem ad traditionem generatim provocans, Tertullianus vero speciatim ad traditionem Apostolicarum Ecclesiarum, quam dicit *nostris patrocinari Evangeliiis, quae proinde per illas et secundum illas habemus, Iohannis dico et Matthaei* (adv. Marcion. IV, 2, 5); Irenaeus saeculo secundo Evangelium nostrum a Iohanne scriptum affirmat cum Ephesi Asiae commoraretur (adv. haeres. III, 1); Theophilus Antiochenus (ad Autol. III, 22) Iohannis Evangelium (I, 1) citat inter Sacras Scripturas, ipsumque Iohannem inter inspiratos Scriptores nominat. Iustinus non obscure Iohannis Evangelium indicat dum *commentaria Apostolorum* ab iis, quae *discipulorum* sunt distinguit (Dial. cum Tryph. n. 103); Patres ipsi Apostolici ut Ignatius, Polycarpus et Hermas testimoniis ex hoc Evangelio depromptis utuntur.

2° Quod si Clemens et Papias de Iohannis Evangelio silent, argumentum est mere *negativum*, quod contra certum et positivum testimonium Ecclesiae nihil probat. Accedit posse eorum silentium probabili aliqua ratione explicari: fortasse enim Clemens ante Iohannem scripsit, quem scimus post reliquos Evangelistas, et circa finem primi saeculi Evangelium litteris consignasse (1). Quod autem

(1) Epiphanius haeres. XXXI, 12 ait Iohannem nonagenario maiorem fuisse cum Evangelium exaravit, alii etiam (ut Suidas in *Lexico*) centenario proximum.

Papias hoc Evangelium ignoraverit gratis adversarii affirmant, nec enim Papiæ libri supersunt; Eusebius autem non citat eius testimonium de Iohanne, quia id eius scopus non postulabat: siquidem in citato l. III, Hist. Eccles. Eusebius non affert antiquorum testimonia de omnibus N. T. libris, sed de iis tantum de quibus aliqua erat dubitatio, et de protocanonicis (ομολογουμενοις, ut ipse loquitur) ea tantum testimonia profert quæ circumstantiam aliquam specialem auctoris vel scriptionis eorundem aperiebant, uti est Papiæ testimonium de Matthæi et Marci Evangeliiis. Caeterum Eusebius in eodem loco affirmat Papiam priorem Iohannis epistolam agnovisse (V. sup. p. 37); hæc autem Evangelium supponit, eundemque prorsus auctorem præsefert.

3° Nunc pauca de internis difficultatibus. Quod stylus Evangelii quarti sublimior sit, ac magis mysticus quam stylus synopticorum mirum esse non debet. Imprimis enim notandum est non tam in historia texenda stylum esse sublimiorem ac mysticum quam in divina Verbi natura enarranda c. I, et in Christi sermonibus referendis, illo præsertim quem post ultimam coenam ad discipulos habuit, quem Iohannes integrum recitat a c. XIII. usque ad caput XVIII. Porro ad primum quod spectat ipsa argumenti sublimitas sublimiorem efficit tractationem; quam solus Iohannes attingit, non quia caeteri Evangelistæ ea ignorarent, sed quia in diversis adiunctis et ad diversum finem Iohannes scriberet, ut paulo ante dicebamus. Quod vero pertinet ad alterum locum tota diversitas ab ipso Christo repetenda est; qui post ultimam coenam iam iam mortem subiturus, et discipulos relicturus, maiori quadam sollicitudine ac intensiore charitate cordis sui secreta illis patefacit, suæque sapientiæ arcana sublimi oratione revelat. Caeterum si quid differt Iohannis stylus a caeteris Evangeliiis posset id imprimis a peculiari Dei inspiratione repeti, quemadmodum Epiphanius, et Clemens Alex. observant, sed etiam hoc omisso, satis commode

Consentiunt interni Evangelii characteres, siquidem eo consilio scriptum apparet ut divinam in Christo naturam adversus Cerinthianos et Ebionitas asserat: quæ hæresis post caeterorum Apostolorum mortem et non multo ante finem sæculi primi ortum habuit: ea etiam quæ de regione circa Hierusalem leguntur (Io. XI 18, XVIII 1, XIX 41) non obscure innunt auctorem post Hierosolymæ excidium scripsisse.

posset ex Iohannis caractere et adiunctis explicari. Cur enim non potuit *discipulus ille quem diligebat Iesus* ex intimiore cum eo consuetudine, et ex diuturniore eius dogmatum meditatione profundius ea penetrare, et sublimius edicere?

4° Quod denique addunt adversarii de Gnosticis ineptissimum est. Constat enim non Evangelium a Gnosticis, sed Gnosticos ex Evangelio suam terminologiam hausisse, ut expresse tradunt Irenaeus et Epiphanius; ipsique Gnosticorum coryphaei Valentinus et Heracleon Evangelium Iohannis agnoverunt, et commentati sunt, ut suo loco vidimus.

Instat denique Strauss, varias adducens contradictiones, in quas dicit Evangelistas incidisse.

Cui *respondemus ad hominem*, negantes consequentiam. Cum enim adversarius divinam inspirationem non admittat, ex suppositis hisce contradictionibus circa res et adiuncta levioris momenti, multo melius ei esset concludere auctores N. T. in aliquot errores incidisse, quam eisdem libros N. T. abiudicare. Ceterum nullas *reales* contradictiones inter Evangelistas existere alio loco demonstrabitur.

Obiiciunt 3° contra epistolas *pastorales* Pauli. Duae Pauli epistolae ad Timotheum et una ad Titum *pastorales* vocantur eo quod de officiis Ecclesiae pastorum tractant. De his itaque dubia moverunt Schleiermacher, et Eichhorn, quorum alter primam ad Timotheum speciatim ut spuriam reiicit, alter vero etiam alteram, una cum epistola ad Titum, opportune animadvertens tres illas epistolas ita similes esse inter se, uniusque auctoris manum ita praesefere ut vel omnes simul ut genuinae recipiendae sint, vel omnes ut supposititiae habendae. Rationes quibus ducuntur, sunt praecipue sequentes. — 1° Arguunt ex stylo, ex quo dicunt apparere auctorem harum epistolarum Pauli phrases ac dicendi modum imitari voluisse, quin tamen id ei e voto succedat; hinc plures etiam voces adhibet, quae in Pauli epistolis nusquam recurrunt. — 2° Ex contradictionibus quas dicunt inter has epistolas existere ex. gr. in 1^a Tim. I, 20. Alexander et Hymenaeus uti falsi doctores et haeresum seminatores exhibentur, contra vero in 2^a epistola cum Hymenaeo non Alexander coniungitur, sed nescio quis Philetus (II, 17), Alexander autem non falsus doctor, sed aerarius fuisse dicitur (III, 14). — 3° Denique

in epistola ad Titum I, 12 notant paganum scriptorem allegari scilicet Epimenidem eumque *prophetam* appellari: « Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces, malae bestiae, ventres pigri. » Quod Paulus certe nunquam scripsisset.

Resp. futilia haec esse et nullius prorsus momenti ad convellendum totius antiquae traditionis testimonium. Praefatas enim epistolas Apostolo semper adscripsit Ecclesia, ut ex citatis superius testimoniis patet; eas scilicet nominatim laudant Origenes, Tertullianus, Irenaeus, Canon Muratorianus; ad eas appellant Hermas, Clemens Romanus alique Apostolici viri, eas denique usque ab initio tamquam pastoralium officiorum exemplar ac normam Patres habuerunt. — Ad styli diversitatem respondemus eam ex diversitate argumenti repetendam esse, si tamen diversitas haec revera existit, quod ab adversariis gratis affirmari videtur. Quod autem voces quaedam occurrant nusquam alias a Paulo usitatae, nihil probat: quid enim? nonne poterat Paulus alias atque alias voces ad sua cogitata exprimenda usurpare? Si haec ratio valeret, reiiciendae quoque essent aliae Pauli epistolae in quibus singulares voces et *απαξ λεγομεν* occurrunt, puta epistolae ad Philippenses et ad Galatas. — Quod pertinet ad contradictiones, dicimus eas nullas prorsus esse; ex eo enim quod in 2^a ad Timotheum Philetum cum Hymenaeo coniungat, non sequitur etiam Alexandrum cum illo non fuisse; quod autem iste aerarius dicatur optime conciliari potest cum falsi doctoris caractere qui illi in superiore epistola tribuitur; neque enim in historia primitivae Ecclesiae novum est haereses a viris plebeiis fuisse aliquando in Ecclesia disseminatas. Quid demum responderet adversarius si negare vellemus Alexandrum hunc de quo in 2^a epistola eundem esse ac illum de quo in 1^a fit sermo? Certe ipse unum eundem hominem fuisse demonstrare nequit. — Ad ultimam difficultatem ex citatione Epimenidis animadvertimus neminem Paulo vetare potuisse quin ad profanos scriptores appellaret, cum id ad rem facere videretur. Porro testimonium Epimenidis et in se verum est, et ad Pauli scopum conducebat, monendi scilicet Titum Cretensi Ecclesiae praepositum de gentis illius moribus et de ratione cum illis agendi. *Prophetam* autem Apostolus Epimenidem vocat non absolute, et ex propria sententia, sed ex Cretensium opinione, ait enim: *proprius ipsorum propheta*; et quod reapse

auctor ille apud suos uti propheta haberetur, aliunde scimus: non solum enim generatim poetae a paganis divino quodam spiritu afflati dicebantur (1), verum etiam in specie iste Epimenides veluti spiritu deorum afflatus ab Aristotele exhibetur (Rhetoric. l. III, c. 18), et a Platone (De Legibus l. II) *divinus* appellatus est, et a Tullio (De divin. l. I) futura praedixisse dicitur: quare a Cretensibus post mortem divinos recepit honores teste Plutarcho in *Solone*.

Haec de difficultatibus contra libros protocanonicos adductis sufficiant; graviores enim quae contra deuterocanonicos afferri solent in sequentibus thesibus expendemus (2). Sed antea sit:

ARTICULUS II.

DE PROTOCANONICIS N. T. SINGILLATIM SUMPTIS

Quamvis nonnulla de singulis N. T. libris in praecedenti articulo pro data occasione, et sparsim dicta sint, praestabit tamen nunc

(1) Cicero in Orat. pro Archia poeta ait: "*Noster Ennius sanctos appellat poetas quod quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur.*"

(2) Varias Rationalistarum cavillationes ad examen revocare placuit quemadmodum et in reliquo opere data occasione praestabimus: hi enim sunt hostes quibus hodie certandum est, hostes, inquam, non unius tantum aut alterius dogmatis sed totius penitus fidei, cuius bases ipsas ac fundamenta convellere conantur. Exinde discant tyrones quid de nova hac, quam vocant, scientia indicandum sit, quam arroganter contra coelestem Ecclesiae doctrinam opponunt et sub magnorum nominum umbra incautis obtrudunt. Scilicet si paucos excipias, vanissimum hoc est scriptorum genus, qui nuper sacros Libros vexandos potiusquam tractandos susceperunt: qui totum vitae suae tempus in codicibus excutiendis et grammaticorum minutiis rimandis insumunt, de vera autem sapientia ac salutis doctrina, quae in sacris Scripturis continetur, vix umquam cogitant: sudant et algent ut nova in dies systemata aedificent brevi collapsura ut novis superextruendis dent locum: nullis laboribus parcunt ut rebus clarissimis tenebras affundant: absurda quaeque devorant ne illa cogantur admittere quae Deus per sanctos suos nobis revelavit, quaeque per decem et octo saecula sapientissimo cuique certa ac explorata semper visa sunt; *semper discentes et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes*. Cum hoc adversariorum genere hanc proeliandi viam tenere propositum est: nempe aliquando, cum res id postulare videatur, non recusabimus in arenam philologiae et philosophiae cum iis descendere, paribusque armis congredi; plerumque tamen breviorē inibi- mus viam: nempe operosas eorum disputationes, ac erudita somnia ad prima logices et critices elementa revocabimus, ut uno veluti ictu ea demoliamur ostendentes quam longe a veritate et a communi, uti dicitur, sensu aberrant. Quo etiam flet ut existimatio illa qua homines huiusmodi apud imperitos gaudent, ita coerceatur, ut eos in philologia quidem laudem mereri aliquam, in Theologica vero ac Biblica scientia delirare prorsus, aut caecorum more nihil omnino videre arbitremur.

distincte de singulis tractare. Non ita tamen plene et fusiori stylo haec persequemur, sed breviter et quantum elementari tractationi satis esse possit.

I. Quatuor Evangelia.

A. *Evangelium S. Matthaei.*

Matthaeus, qui etiam Levi (Mt. IX, 9), Iudaeus fuit, et antequam a Iesu vocaretur, publicani, seu portitoris munere apud Capernaum fungebatur. Quod tamen munus illico dereliquit cum Christi voce ad apostolatam vocatus est, eundemque Christum cum discipulis convivio excepit, quo etiam ingens aliorum portitorum turba convenit. Exinde Christi sequelae et scholae addictus inter duodecim Apostolos numerari coepit. Haec sunt quae ex Evangelio didicimus de Matthaeo: quibus traditio plura addit quae tamen incerta sunt, parum convenientibus veterum testimoniis, ut ex: gr: eum Chaldaeis vel Aethiopibus Evangelium praedicasse, eiusque causa in Arabia aut in Aethiopia martyrium subiisse (1). Illud tamen apud omnes certissimum est, Matthaeum auctorem esse primi ex quatuor Evangeliiis: quod unanimi consensu veteres tradiderunt.

Narrant enim Papias, Irenaeus, Origenes caeterique, quorum testimonia in praecedenti thesi recitavimus, Matthaeum pro Hebraeis hebraica lingua Evangelium scripsisse antequam Apostolici muneris causa e Palaestina discederet, ut « quod praesentiae suae deerat illis a quibus discedebat per scripturam compensaret » ut ait Eusebius (Hist. Eccl. III, 25). Ad scopum et indolem Evangelii quod attinet Matthaeus sibi proposuit demonstrare Iesum esse Messiam a prophetis V. T. praenunciatum; nec alium esse expectandum: hinc non integram Christi Domini historiam aut doctrinam exponendam suscepit, sed ea tantum dicta vel facta quae cum laudato fine maxime conveniebant. Haec quidem tum ex attenta huius Evangelii lectione et analysi constant, tum ex expresso sacrorum doctorum testimonio. In primis capitibus et saepe etiam in reliquis partibus plura adducit prophetarum oracula, eaque ostendit in variis Christi gestis

(1) Haec videri possunt apud Eusebium Hist. Eccl. III 24, et V 18, ubi refert testimonium Apollonii de Matthaeo; item apud Irenaeum Advers. Haer. III 1, Clementem Alex. Strom. IV, 9 aliosque (V. Dupinii Dissert. prelim. sur la Bible I. II, 3).

impleta fuisse: Christi sermones morales etiam longiores integre et multo prolixius quam Marcus et Lucas refert, imprimis sermonem in monte habitum totis V. VI. VII capitibus, item apostolorum instructionem X, 1-42 etc. In historia vero narranda, ut alias innuimus, chronologicum ordinem accurate non sequitur. Potest tamen sub hoc respectu in tres partes dividi totum Matthaei Evangelium. *Pars I^a* a cap. I usque ad IV, 16 veluti *prooemium* continet in quo narratur historia infantiae Christi (I, II) et inauguratio muneris publici eiusdem Christi Domini per Baptismum Iohannis, et quadraginta dierum ieiunium in deserto (III, IV-16). *Pars II^a* a cap. IV, 17-XVI, 20 continet historiam *vitae publicae* Iesu, scilicet apostolorum vocationem, sermonem montanum, miracula plurima in variis Galilaeae locis patrata, primam duodecim Apostolorum emissionem et plurimos exantlatos labores in docenda plebe et Evangelii semine spargendo. *Pars III^a* a cap. XVI, 21 usque ad finem refert passionem, mortem et resurrectionem Christi; scilicet cap. XVI, 21-XXVI, 35 narrat praeparationem Apostolorum ad passionem, ultimum iter Ierosolymitanum, eaque quae in urbe ab eo gesta sunt paulo ante passionem praesertim ultimam coenam paschalem, et SS. Eucharistiae institutionem: reliqua vero capita ipsius passionis, mortis et resurrectionis narrationem continent.

De aetate qua Matthaeus scripsit in fine huius numeri dicemus.

B. *Evangelium S. Marci.*

Marcus Evangelista a nonnullis idem esse creditur ac Iohannes Marcus, de quo mentio fit in Actibus Apostolorum (XII, 12, 25, XIII, 5 et al.), ab aliis vero confunditur cum Marco, cuius saepe meminit S. Paulus (Colos. IV, 10, 2, Tim. IV, 11, etc.). Sed haec omnia incerta sunt et meris coniecturis innixa. Quidam inter antiquos Marcum Evangelistam unum ex 72 discipulis faciunt, quod tamen repugnare videtur testimonio historicorum affirmantium Marcum ex testimonio S. Petri didicisse quae in Evangelio scripsit. Eum tamen secundi Evangelii auctorem fuisse omnes concedunt; post cuius editionem a S. Petro eius magistro in Aegyptum missus est, ubi Evangelium praedicavit et florentissimam ecclesiam Alexandriae fundavit cuius primus Episcopus consecratus est. Obiit octavo Neronis anno et sepultus est Alexandriae succedente sibi Aniano (Hier. Catal. Vir. Ill. c. 8).

Quo consilio, qua occasione et quo loco Evangelium scripserit Marcus distincte ab antiquis Patribus discere possumus. Testimonia Papiæ, et Irenæi alias recitavimus: addimus nunc disertam Clementis Alex. attestationem. Is itaque apud Eusebium Hist. Eccl. VI, 14 hæc refert. « Cum Petrus Romæ verbum Dei publice prædicasset, et Spiritu Sancto afflatus Evangelium promulgasset, multi qui aderant Marcum exhortati sunt, utpote qui Petrum iamdudum esset sectatus et dicta eius memoria teneret, ut quæ ab Apostolo prædicata erant conscriberet. Marcus igitur Evangelium composuit iisque qui illud ab ipso rogabant impertiit. Quod cum Petrus comperisset, nec prohibuit directe rem fieri, nec ut fieret incitavit. » Hanc circumstantiam de Petri agendi ratione clarius a laudato Eusebio explicatur, et quidem ex eiusdem Clementis Alex. sententia: narrata enim historia de evangelii compositione per Marcum addit: « Quod cum Petrus per revelationem S. Spiritus cognovisset, delectatus ardente hominum (Romanorum) studio librum istum auctoritate sua comprobasse dicitur, ut deinceps in Ecclesiis legeretur. Clemens in Sexto Hypotyposeon libro retulit hanc historiam » (Eusebius II, 15). E quibus apparet postrema verba prioris testimonii intelligenda esse de tempore antecedente illam Spiritus Sancti revelationem. Similia leguntur apud Hieronymum loco cit. Ex his apparet consilium seu scopum Evangelistæ fuisse non modo historiam sed etiam doctrinam Christi brevi compendio exponere ad memoriam servandam eorum quæ a S. Petro viva voce prædicata fuerant.

Ad scribendi rationem quod attinet Marcus ceteris Evangelistis brevior est et in rebus narrandis rapido et desultorio stylo utitur: ordinem chronologicum accuratius servat quam Matthæus, et transitum ab una ad aliam factorum seriem clarius indicat; ceterum Matthæi historiam sequitur præsertim a Cap. VII et deinceps, quod recte notavit S. Augustinus Marcum appellans *abbreviatorem Matthæi*. Ob ipsam indolem, et scopum Evangelii huius plura in eo omittuntur tum facta tum dicta Christi, quæ prolixè a Matthæo relata sunt: vicissim tamen nonnulla in eo habentur a Matthæo ommissa, ut ex. gr. sanatio daemoniaci in Synagoga Mar. VII, 34-37, et alia cæci cuiusdam VIII, 22-26, item duæ breviores parabolæ IV, 26-29 et XIII, 32-36. Quinimo non obstante generali sermonis concisione in quibusdam narrandis Marcus uberior est non solum

Matthaeo, sed etiam Luca ex. gr. in descriptione daemoniaci Ger-
raseni VI-16, et pueri lunatici IX, 43-28: quaedam etiam minuta
refert a caeteris Evangelistis omitta, quaeque profecto ab ore S. Petri
exceperat, ut sunt nonnullae circumstantiae (Mar. XIV, 66-72) de
trina ipsius Petri negatione in atrio principis sacerdotum, repre-
hensio a Christo ipsi facta Mar. VIII, 32-33, et alia huiusmodi, quae
Apostolus ob humilitatem distincte narrare solebat, dum contra ea
quae ipsi Petro gloriosa erant parcius et obscurius indicat, vel omit-
tit ex. gr. Petri confessionem et primatus promissionem a Christo
acceptam (Mar. VIII, 27 seq. coll. Matth. XVI) eiusdemque prima-
tus collationem (Io. XXI) aliaque similia.

Dispositio seu analysis Evangelii haec potest esse. *Pars I^a*
Cap. I, 1-12 prooemium continet, in quo Iohannem Baptistam prae-
cursorem sistit in deserto praedicantem, a quo Christus ipse ba-
ptizatur. *Pars II^a* a Cap. I, 13-IX, 49 gesta et praedicationem Iesu
in Galilaea describit ab eo tempore quo Iohannes Baptista in car-
cerem detrusus est usque ad ultimum discessum Christi e Galilaea.
Pars III^a a Cap. X-XVI, 20 refert ultimum Iesu Christi iter in Iu-
daeam et Ierosolymam, et ibidem ab eo dicta et facta, tum coenae
paschalis celebrationem, Eius passionem, mortem et resurrectionem
cum nonnullis redivivi Domini apparitionibus, et in caelum ascen-
sionem. Marci Evangelium graeca lingua non vero latina, ut quidam
dixerunt, exaratum fuisse ex unanimi veterum testimonio probatur,
cui nihil solidum opponi potest, ut in capite sequenti declarabimus.

C. *Evangelium S. Lucae.*

Lucam auctorem esse tertii Evangelii et Actorum Apostolico-
rum superius demonstravimus. Eum fuisse patria Antiochenum tra-
dunt Eusebius, Hieronymus alique Ecclesiastici scriptores ex antiqua
traditione: professione medicum fuisse docet Paulus Colos. IV, 14,
et confirmat tum elegantior et cultior librorum stylus, tum accu-
ratus et technicus loquendi modus ubi de morborum descriptione
sermo est, quemadmodum a recentioribus quibusdam criticis inge-
niose ostenditur (1). Utrum Iudaeus an Ethnicus fuerit antequam
Christo nomen daret ambigitur: nam Ethnicum fuisse insinuat
Paulus Col. IV, 10, 14 ubi Lucam ab iis *qui sunt ex circumcissione*

(1) Lucam pictorem fuisse primus tradidit Nicephorus, nullo veterum testi-
monio innixus.

distinguit; contra vero Iudaeum fuisse suadet institutorum, rituum, et rerum Iudaicarum accurata cognitio quam ubique prodit, nec non locus Act. XXI, 27-29 ubi legimus Iudaeos Asianos excitate tumultum contra Paulum Apostolum quod homines Ethnicos in templum introduxisset, nec tamen nominatur Lucas, qui tunc Pauli comes erat, sed tantum quidam Trophimus Ephesius. Quare dicendum est Lucam parentibus quidem Ethnicis natum esse, sed Iudaeum proselytam fuisse antequam ad Christum converteretur, quod forte opera Pauli Apostoli factum est cum Antiochiae Evangelium praedicaret (1). Cum Paulus secundo iter faceret per Syriam et Asiam minorem Lucas eidem se comitem adiunxit, et cum eo in Macedoniam profectus est (Act. XVI, 10 seqq.); et iterum post annos quatuor Paulo ex Achaia redeunti se consociavit eumque Hierosolymam usque comitatus est (Act. XX, 5-XXI, 15 seqq.), imo etiam cum Caesaream, et deinde Romam Paulus captivus duceretur ei adhaesit, et toto biennio captivitatis Romae adfuit (Act. XXVII); denique etiam in secunda captivitate Romana, Lucam solum, non obstantibus periculis, apud Paulum mansisse discimus ex 2 Tim. IV, 8. Post mortem Apostoli Evangelium praedicasse fertur in variis Europae meridionalis regionibus, et etiam in Aegypto ac Lybia; eum alii martyrio sublatum dicunt, alii naturali morte obiisse et id quidem sive Thebis Boeotiae, sive Ephesi, sive in Bithynia, sive, ut vult Sedulius, in Achaia postquam coelibem vitam usque ad annum aetatis 74 perduxisset.

Lucas nequaquam more Hebraeorum ab ipsa rerum narratione librum exorditur, sed iuxta Romanorum et Graecorum scriptorum consuetudinem brevem quemdam prologum praemittit, in quo eleganter, et bene composita periodo, occasionem et scopum libri aperit, fontes a se adhibitos, et scribendi methodum docet, et aliorum libros de eodem argumento antea vulgatos commemorat; denique librum dedicat cuidam Theophilo, quem *optimum* (Graece *κράτιστον*) vocat; qui cum esset titulus honoris Senatoribus, Prae-

(1) Quod dicit Epiphanius Lucam unum ex 70 Christi discipulis fuisse, et quod addit Theophylactus eum fuisse unum de duobus discipulis quibus in Emmaus iter agentibus Christus redivivus apparuit (Luc. XXIV) conciliari vix possunt cum ipsius Lucae testimonio, qui in exordio sui Evangelii (I. 2, 3) seipsum a testibus immediatis et oculatis gestorum distinguit.

fectis et magistratibus tribui solitus, inde multi concludunt hunc Theophilum nobiliorem et potentiorum virum fuisse iam Christi fide imbutum: alii vero id negant cum titulus ille etiam amicis et familiaribus aliquando tribueretur, et in exordio Actorum I, 4 idem vir simpliciter Theophilus appelletur a Luca.

Ex laudato prologo Evangelii apparet scopum S. Lucae in Evangelio scribendo fuisse historiae ac doctrinae Christi *pleniorum* (ἁπλοῦς) expositionem tradere, idque servato *accuratiori ordine* chronologico (καταχρονολογῶν), ut Theophilus caeterique lectores certo cognoscerent totam factorum Christi seriem de quibus oretenus edocti fuerant. Ad hunc finem dicit se *assequutum fuisse omnia diligenter* ab iis qui ab initio testes ac ministri fuerant evangelicae historiae (Luc. I, 1-4). Iuxta hunc finem Lucae Evangelium quod pertinet ad *materiam* plenius est quam Marci et etiam Matthaei: plura enim narrat Lucas ab illis ommissa ex. gr. de Christi nativitate et infantia (Luc. I et II) ubi totam historiam nativitatis Baptistae, Annunciationis B. M. V., Circumcisionis et Praesentationis Pueri Iesu in templo etc., item disputationem eius cum doctoribus anno aetatis XII, et plures alias circumstantias solus refert, quae primam illam historiae Evangelicae epocham mirifice illustrant. Item gesta Christi Domini in Iudaea a Matthaeo et Marco breviter tantum indicata a Luca plenius narrantur (IX, 51-XIX, 37). Denique in iis etiam quae illi cum Matthaeo vel Marco communia sunt quasdam circumstantias aliquando addit quae accuratorem reddunt rerum narrationem ex: gr: cum duo illi Evangelistae generatim dixissent latrones cum Christo Cruci affixos eidem insultasse (Mat. XXVII, 44. Mar. XV, 32), Lucas distinctius explicat unum tantum ex latronibus Christum blasphemasse, alterum autem Christi defensionem suscepisse et ab eo peccatorum remissionem et aeterni praemii promissionem meruisse (Luc. XXIII, 39-43): idem praestat in narranda Christi agonia in horto (XXII, 44-45) ut alias vidimus, et in pluribus aliis locis. Caeterum solet Lucas nunc Matthaeum, nunc Marcum sequi, prout scilicet hic vel ille plenius et accuratius factum aliquod narraverat. Quod autem pertinet ad *formam* narrationis, et dispositionem rerum Lucas magis cum Marco quam cum Matthaeo convenit, quia ille ut diximus ordinem chronologicum diligentius servaverat, quamvis hic ordo in Luca adhuc melior et accuratior

sit. Totum Evangelium quemadmodum alia duo in tres partes dividi potest. *Pars I^a* (a cap. I usque ad III, 20) continet praeparationem ad Christi adventum, scilicet historiam prodigiosae nativitatis Iohannis praecursoris, et Mariae annunciationem, tum Christi Domini ortum in Bethlehem aliaque de ipsius Christi infantia ac adolescentia. *Pars II^a* (a cap. III, 21-XXII) complectitur narrationem gestorum Christi in Galilaea et in variis itineribus Ierosolymam factis. *Pars III^a* (a XXII, 1-XXIV fin.) exhibet historiam Passionis ac Resurrectionis Christi Domini, ubi etiam additur apparitio duobus discipulis in castellum Emmaus pergentibus a Matthaeo omissa, et a Marco obiter indicata (Luc. XXIV, 13-35): denique concluditur Evangelium gloriosa Christi in coelum ascensione (ibid. 50 seqq.).

Stylus et lingua S. Lucae, ut saepe alias monuimus, maiorem elegantiam praesefert quam in aliis Evangeliiis videre sit, ut facile appareat profundiorē graecae linguae notitiam et literariam culturam in auctore fuisse. Quod quidem ex simplici Graeci textus lectione constat; potest tamen cum cl. Hug ex variis locis confirmari, ubi Lucas sententias Matthaei et Marci referens formam tamen verborum et ipsas voces corrigit iuxta graecae linguae elegantiam. Ita ex: gr: Mar. XII, 38 legitur: *βλεπετε απο των γραμματαων* (*cavete a scribis*). Lucas vero XX, 46 pro *βλεπετε* substituit *προσεχετε* quia primum verbum in illa significatione graecum non est: item Mat. XXI, 26 legitur: *παντες γαρ εχουσι Ιωαννην ως προφητην*, phrasis minus graeca est; Lucas XX, 6 elegantius habet: *ο λαος πεπεισμενος γαρ εστιν Ιωαννην προφητην ειναι*. Cf. etiam Mat. VIII, 9, coll. Luc. VII, 8. Mat. XI, 8, coll. VII, 25 etc. — Haec de Evangelio S. Lucae.

D. *Evangelium S. Iohannis.*

De huius Evangelii auctore non est cur multa dicamus: omnibus enim notum est Iohannem Apostolum fratrem Iacobi Maioris ac filium Zebedaei fuisse galilaeum et ut probabilius videtur Bethsaida natum ad lacum Genesareth, ubi a Christo Domino post Petrum et Andream fratres ad Apostolatū vocatus est. Eum quamvis humiliori piscatoris professioni addictum tamen opibus destitutum non fuisse satis colligitur tum ex eo quod Salome eius mater recenseatur inter pias matronas, quae Christo et Apostolis victum suppeditabant (Luc. VIII, 3 coll. Mat. XXVII, 56, et Mar. XV, 41)

et mortuo Christo ad eius corpus ungendum pretiosa aromata emisse dicuntur (Luc. XIII, 55, 56), tum etiam ex eo quod summo pontifici notus fuisse dicitur (Io. XVIII, 15), quare potuit non solum ipse eius domum ingredi sed etiam Petro aditum obtinere (ib. 15, 16). Quod autem nihilominus rudis et illiteratus esset constat ex Act. IV, 13 ubi dicitur *compertum* fuisse quod Petrus et Iohannes *homines essent sine literis, et idiotae*. A Christo specialiter dilectus Iohannes et una cum fratre Iacobo et Simone Petro aliis apostolis frequenter praepositus magistro indivulse adhaesit non solum toto praedicationis tempore, sed etiam in eius passione, cum, caeteris fugientibus, Dominum sequutus est usque ad Calvarium, ibique solus iuxta crucem impavidus permansit, et Beatissimam Christi Matrem sibi ab eodem moriente commendatam uti suam accepit (Io. XIX). Post Christi ascensionem Hierosolymis plures annos commoratus plurimum in regno Dei dilatando firmandoque laboravit, postea vero in Asiam minorem perrexit, ubi plures ecclesias fundavit et gubernavit quemadmodum SS. Polycarpus, Ignatius, Irenaeus alique testantur; quod nonnisi post an. 63 aerae vulgaris factum videtur. Etiam Romae Iohannem fuisse testantur Tertullianus et Hieronymus (Tertul. Praescr. Cap. XXXVI, Hier. Adv. Iovin. I, 26), qui dicunt eum Romae ob Christi confessionem in ferventis olei dolium demersum fuisse, sed cum inde illaesus evasisset in insulam Patmos relegatum fuisse anno XIV Domitiani (Euseb. in Chron. Hier. De Vir. Illustr. etc.). Ab exilio revocatus in Asiam minorem reversus est et Ecclesiam praesertim Ephesinam rexit usque ad mortem, quae Ephesi contigit cum nonagenario maior esset, imperante Traiano imperatore. Cum adhuc adolescens a Christo vocatus fuisset eius mors circa annum centesimum aerae vulgaris collocanda est. Character Iohannis, ut ex eius scriptis et ex discipulorum traditione innotescit (Vid. Clem. Alex. ap. Euseb. H. E. III, 23, Hier. de Vir. Ill. C. IX et com. in Gal. VI, 10 etc.) charitate fervidus, et mira suavitate praeditus, mysticam etiam et contemplativam indolem praesefert.

Occasio scribendi Evangelii Iohanni fuerunt errores, qui contra divinam Christi naturam spargi coeperant in Asia ab Ebionitis et Cerinthianis, nec non fidelium et praesertim Episcoporum desiderium ac preces. Haec tum ex ipsius Evangelii exordio et ex prima

Epistola Iohannis apparent, tum etiam ex veterum testimoniis e. g. Clem. Alex. (apud Eus. H. T. VI, 14), et Hieronymi, quorum alter praef. in Mat. breviter haec exponit inquit « Iohannes cum esset in Asia (etiam tum haereticorum semina pullularunt) coactus est ab omnibus paene tunc Asiae Episcopis et multarum Ecclesiarum legationibus de divinitate illius (Christi) scribere » addit fragmentum Muratorianum Iohannem omnium discipulorum nomine scripsisse. Praeterea constat Iohannem post ceteros Apostolos scribentem voluisse supplere quae ab illis ommissa fuerant et declarare quae obscuriora in illis videbantur, vel falsis interpretationibus occasionem praebuerant. Id expresse tradunt Theodorus Mopsuestenus, et Eusebius (H. E. III, 24), et ex ipsa Evangelii lectione suadet. Duplicem igitur scopum prae oculis habuit Iohannes alterum *dogmaticum*, alterum *historicum*; Christi Divinitatem ostendere contra haereticos, et historiam Evangelicam complere, ac declarare. Iuxta primum scopum in ipso exordio Evangelii de Verbi divinitate sublimiter disserit, quod postea hominem factum esse dicit ipsumque esse Christum: cuius gesta narrans ea potissimum refert quae eius Divinam naturam clarius arguebant; et quoties occasio sese offert expresse animadvertit dicta et facta Iesu motivum praebuisse variis hominibus firmiter in eum credendi, ut facit ex. gr. I, 33 seq. 48 seq., II, 11, 23, III, 2 seq. IV, 19, 42, 53, VI, 14 seq. IX, 32 seq. 38, XI, 27. 32, 45, XII, 11 etc. Ad alterum vero scopum, scilicet historicum, pertinet quod multa etiam gravissima Iohannes praetermittat ex. gr. totam historiam infantiae Christi Domini, eius gesta in Galilaea, institutionem SS. Eucharistiae et alia huiusmodi quia semper a praecedentibus Evangelistis haec diligenter narrata fuerant, et alia potius referat ab illis ommissa vel obiter tractata, ut ex. gr. varia itinera Iesu per Iudaeam, et ibidem gesta, quae solus Lucas et ex parte tantum retulerat, item promissionem Eucharistiae instituendae (Io. VI), sermones Christi dogmaticos et profundiores praesertim illum quem post ultimam coenam ad discipulos habuit (XIV–XVII), nonnullas etiam circumstantias de Christi Domini passione (XVIII, 4–9, XIX, 20–37 etc.) et resurrectione (XXI). Huc etiam pertinent frequentes explicationes adiectas factis vel dictis quae obscura vel ambigua videri poterant, ut ex. gr. de solvendo et reaedificando templo (II, 19–21), de

Christo baptizante (IV, 1-2), de aqua viva (VII, 38-39), de Caiphae Pontificis vaticinio (XI, 49-54), de Christi exaltatione (XII, 32-33), de incredibili obstinatione Iudaeorum (ib. 37-41), de verbis Christi: *Sic eum volo manere donec veniam* etc. (XXI, 23) et aliis similibus.

Totius Evangelii dispositio, et divisio haec est. Duae partes in eo distingui possunt: *Pars I^a* (I-XII) post enarratam tum aeternam tum temporalem Christi generationem, statim publicam eius vitam refert, ita tamen ut praecipue immoretur in iis exponendis quae Salvator fecit in Iudaea, quae quidem distribui possunt chronologice iuxta varia eius itinera per illam regionem, et varios adventus in Urbem Ierosolimam occasione totidem festorum solemnum, quemadmodum monuimus in solutione obiectionum contra primam Thesim. Quinimo Iohannes ad factorum epochas accuratius distinguendas frequenter notat ipsos dies et horas, ut ex. gr. I, 29, 35, 43, II, 1, IV, 43, VI, 22, VII, 14, 37, XII, 1, 12 etc. *Pars II^a* constat capp. XIII-XX cum appendice cap. XXI: et in hac parte narrantur ea quae Christus in ultima nocte private cum Apostolis peregit, tum vero series passionis eius, mors, ac resurrectio. Caput XXI haberi potest tamquam appendix adiecta post conclusum Evangelium (XX, 30, 31), in qua variae apparitiones redivivi Domini narrantur, aliaque magni momenti, inter quae collatio Primatus Petro (XXI, 15-17). Stylus Ioannis multa habet sibi propria ut animadvertimus in Thesi praecedente.

Haec satis sint de Evangeliiis singillatim sumptis.

Restat tantum ut pauca dicamus de aetate qua Evangelia scripta sunt. Potest autem aetas Evangeliorum considerari vel *relative* vel *absolute*. Et primo quidem dicemus de aetate *relativa*, seu de ordine chronologico quo Evangelia se se mutuo excipiunt.

Itaque sciendum est apud antiquos non semper eodem ordine Evangelia recenseri. Triplex autem vel quadruplex ordo recurrit, scilicet

1° *Matthaeus, Marcus, Lucas, Iohannes.*

2° *Matthaeus, Iohannes, Lucas, Marcus.*

3° *Iohannes, Matthaeus, Marcus, Lucas.*

4° Addi potest ordo a Clemente Alexandrino notatus (ap. Eus. Hist. Ec. VI, 14) nempe « *Matthaeus, Lucas, Marcus, Iohannes.* »

Primus ordo communis est, et in omnibus occurrit antiquis versionibus, nec non in codicibus graecis omnibus praeter unum vel alterum, et apud Patres et Doctores Ecclesiasticos, nunc autem est unicus ordo in Ecclesia receptus. *Secundus* ordo deprehenditur in duobus graecis codicibus, scilicet in cod. D. Cantabrigensi et in cod. 29 et in pluribus codicibus latinis, ut Vindobonensi, Corbeiensis etc. *Tertius* ordo occurrit in graeco cod. 19, in quibusdam Latinis ut Brixiensi, Vercell. etc. et in versione gothica. *Quartus* denique ordo indicatur a Clemente Alexandrino apud Euseb. loc. cit. ubi narrat se ab antiquis presbyteris accepisse Evangelia illa prius scripta esse, quae Christi genealogiam continent, scilicet Matthaei et Lucae, postea vero Marci Evangelium, et postremo Iohannis.

Hisce breviter expositis, contendimus primum tantum ordinem ex recensitis vere chronologicum esse, seu veram Evangeliorum successionem chronologicam repraesentare. Et re sane vera: secundus et tertius ordo non respiciunt chronologicam relationem, sed potius dignitatem ac munus Evangelistarum, ita ut Matthaeus et Iohannes praepositi sint quod Apostoli essent, Lucas autem et Marcus Apostolico munere carentes postpositi. Sane Iohannis Evangelium, ad aetatem quod attinet, postremum omnium esse omnes unanimiter tradunt etiam illi qui in serie Evangeliorum illud primo loco nominant, ut Tertullianus Adv. Marc. IV, 2 qui tamen in eodem opere ut alias vidimus expresse tradit Iohannem postremum omnium scripsisse. Quod pertinet ad ordinem indicatum a Clemente Alex. huius auctoris testimonium relinquendum videtur, quum solum sit adversus concordem antiquorum traditionem, nisi forte velimus Clementem cum reliquis testibus conciliare supponentes illum de *scriptione* Evangeliorum vel partis alicuius loquutum esse, non autem de eorum *editione*. In loco enim citato affirmat Matthaei et Lucae Evangelia ante reliqua *scripta* esse (προγεγράφει): possemus autem non incongrue supponere, Lucam mature omnino scripto mandasse prima Evangelii capita, ubi genealogia continetur et infantia Salvatoris, quae debuit sollicite a B. M. V. aliisque testibus adhuc superstitibus exquirere, deinde vero post plures annos, et postquam Marcus Evangelium suum Romae vulgaverat, suum opus absolvisse et in lucem edidisse. Itaque primus tantum ordo dicendus est exhibere *relativam* Evangeliorum epocham. Et sane haec Evangelio-

rum dispositio et successio non solum in codicibus, patribus et canonicis fere omnibus reperitur, et a multis saeculis unice in scripturarum editionibus observatur, ut superius innuimus, sed etiam expressis antiquissimorum scriptorum testimoniis innititur, qui diserte affirmant ante omnes Matthaeum, deinde Marcum, tertio Lucam, postremo Iohannem scripsisse. Ita ex apostolicis patribus Papias (ap. Eus. H. E. III, 39), ut alias vidimus, paulo post Irenaeus adv. haer. III, 1 ubi ait Matthaeum inter Hebraeos propria eorum lingua scripturam edidisse Evangelii, deinde Marcum, postea Lucam, denique Iohannem Ephesi commorantem evangelium edidisse (Vid. Thes. I, §. 4): eadem habet Origenes in celebri testimonio ap. Eus. H. E. III, 44, qui quidem *ex traditione* haec accepisse fatetur (V. etiam Hom. 7 in Ios.): consentit vetustissimus canon Muratorianus, item Epiphanius haer. 51, Hieronymus in Epist. ad Damasum, Augustinus de cons. Evangelist. lib. 2, Cap. III, et alii plures.

Nullus igitur dubitandi locus relinquitur de *relativa* Evangeliorum aetate.

Absolute vero singulorum Evangeliorum epocham determinare multo difficilius est, imo etiam impossibile si sermo sit de praeciso anno quo singula scripta sunt. Contenti igitur erimus haec *approximative* definire.

Imprimis vero illud certum est, tria priora Evangelia (synoptica) ante excidium Ierosolymae per Titum (Aer. Vulg. 70) prodidisse, quartum vero Evangelium, scil. Iohannis, post illum eventum seu post a. 70. In hoc enim non modo conveniunt omnes antiqui testes alias citati, sed etiam interni Evangeliorum characteres. Siquidem Matthaeus, Marcus et Lucas ita scribunt ut manifeste supponant adhuc stare urbem et rempublicam Iudaeorum, et vaticinium de futuro urbis excidio referunt (Mt. XXIV. Mr. XIII. Luc. XXI) quin ulla ratione innuant illud iam eventu confirmatum esse: contra vero Iohannes non obscure innuit se scribere eversa iam Ierosolyma, cuius statum, et vicinorum locorum tamquam res praeteritas et non amplius extantes memorat (XI, 48, XVIII, 1, XIX, 41 et al.) (1).

(1) Nec obstat quod legitur V, 2: "*Est autem (ἐστὶ) Ierosolymis probatica piscina.*" Nam imprimis multi codices Graeci habent *ἢν erat* pro *ἐστὶ est*, quibus consentiunt versiones Syriacae et versio Armeniaca: deinde potuit piscina illa manere etiam eversa urbe, quod valde verosimile videtur.

Ut autem magis in specie de singulis Evangeliiis dicamus,

1° Evangelium Matthaei paucis annis post Christi Domini ascensionem scriptum fuit. Multi codices Graeci in subscriptionibus huius Evangelii dicunt illud editum fuisse *octo annis* post Christi Ascensionem; alii vero testes plures vel pauciores annos ponunt, et generatim fluctuant inter III et X annum a Christi morte, seu XXXII et XXXIX aerae Vulgaris (1), quare hoc temporis intervallum assignare possumus scriptioni huius Evangelii.

2° Evangelium Marci ex dictis scriptum est vivente adhuc Petro († 67) et ante Evangelium Lucae, quod ante a. 61 editum est, ut mox dicemus. Sed insuper Marcus diu ante istam epocham scripsisse dicendus est si velint ea omnia servari quae antiquissimi et probatissimi testes de illo tradiderunt (vid. super.). Nam vivente et praedicante Petro Romae eum scripsisse ferunt, postea vero Alexandriam missum ubi octavo Neronis anno (aerae vulg. 62) mortuus est, postquam amplius decem et octo annis illam Ecclesiam rexisset, ut colligitur ex Eusebio hist. Eccl. II, 16 coll. 14, 15 et in Chronico ad a. 11 Claudii, ex Hieronymo de vir. ill. c. 8, aliisque.

Ergo ante annum 47 retrahenda est editio eius Evangelii. Cl. P. Patrizi magis determinate contendit Marcum circa finem a. 42 vel medio anno 43 scripsisse, eo quod ex laudatis testimoniis constet Marcum Alexandriam profectum esse (post scriptum Romae Evangelium) imperante Claudio, et vivente adhuc rege Agrippa maiore, quem ante finem a. 43 mortuum esse ostendit. Marcus igitur scripsisset Evangelium ante finem a. 43 et post medium a. 42, nam post Pascha huius anni 42 Petrus primum Romam venit secum ducens Marcum comitem ac interpretem. Non est tamen hic dissimulanda difficultas quae oritur ex testimonio S. Irenaei, quo omnia huc usque asserta perturbari videntur atque omnino everti. Is enim in l. III c. 1 postquam dixisset apostolos Evangelium quod antea praedicaverant postea scripto consignasse, prosequitur: « Ita Matthaeus in Hebraeis ipsorum lingua scripturam edidit Evangelii

(1) Sequimur hic communem et antiquam sententiam qua Christi mors ponitur anno U. C. DCCLXXXII, qui est aerae Vulgaris XXIX, aetatis Christi XXXIV. Notum est enim aeram Vulgarem non incipere ipso anno Christi natali, sed anno quinto post Christi nativitatem.

cum Petrus et Paulus Romae evangelizarent et fundarent Ecclesiam. *Post vero horum excessum* (μετὰ δὲ τὴν τούτων ἐξόδον) Marcus discipulus et interpretes Petri, et ipse quae a Petro annuntiata erant per scripta nobis tradidit. Et Lucas autem sectator Pauli quod ab illo praedicabatur Evangelium in libro condidit; postea et Ioannes etc. » In hoc testimonio multa occurrunt quae cum superius demonstratis pugnant. Nam Evangelium Matthaei post Pauli adventum Romam, idest post a. 64 scriptum dicit contra id quod ostendimus ex antiqua traditione, et Marci Evangelium serius quam par est vulgatum asserit; si enim verba illa: *post horum* (Petri et Pauli) *excessum* intelliguntur de morte Apostolorum, tunc Marcus scripsisset post a. 67, proindeque verum non esset eius librum a Petro probatum fuisse, eumque ante Lucam scripsisse, et octavo Neronis anno mortuum esse; si autem excessus (ἐξόδος) accipiat pro *discessu* Petri et Pauli ab urbe Roma (paulo ante memorata), etiam tunc epocha minus apta exurgeret; tunc enim Marcus scripsisset post completum biennium primae captivitatis Pauli Romae, de quo loquitur Lucas in fine actorum, idest post a. 63, atque ideo scripsisset post Lucam, qui ante hunc annum non modo Evangelium sed etiam *Actus* vulgaverat, quod admitti non potest: et praeterea, iuxta Eusebii aliorumque testimonium, tunc temporis Marcus iam e vita excesserat postquam multos annos Alexandrinam Ecclesiam gubernasset. Ad hasce difficultates solvendas diversas vias inierunt critici. Grotius (adnot. init. Marc.) et Christophorson difficultatem de medio tollunt leviter immutata loci lectione, ubi pro: τούτων ἐξόδον legunt: τουτοῦ ἔκδοσιν (*huius editionem*) scilicet Evangelii Matthaei antea laudati, atque ita, quod pertinet ad Marcum, omnia recte se haberent: siquidem Marcum post Matthaeum edidisse evangelium certissimum est. Sed quoniam haec lectio unius tantum vel alterius codicis auctoritati innititur, nec illam agnoverunt antiqui editores Irenaei et Eusebii (qui hunc locum refert) imo nec antiquiores utriusque latini interpretes, minus probabilis videtur. Itaque clarissimus Patrizi, servata antiqua lectione, duas alias solutiones difficultatis suggerit. Prima est ut deleatur punctum, quod est in citato loco inter ea quae sunt de Marco et ea quae de Luca, et aliud punctum, quod invenitur post incisum de Petri et Pauli praedicatione ante illud retrahatur ita ut totus locus ita legendus

sit: « Matthaeus in Hebraeis ipsorum lingua scripturam edidit Evangelii. Cum Petrus et Paulus Romae evangelizarent et fundarent Ecclesiam, post tamen horum exitum, Marcus discipulus et interpres Petri et ipse quae a Petro annunciabantur per scripta nobis tradidit, et Lucas sectator Pauli etc. » Hac ratione utrumque Evangelium Marci et Lucae refertur ad praedicationem et ad exitum Petri et Pauli (scilicet discessum ab urbe, nam de morte ut diximus intelligi non potest) non tamen *collective*, uti aiunt, sed *distributive*, scilicet Evangelium Marci post praedicationem et discessum Petri, quae a. 42 et 43 locum habuerunt, Lucae vero post praedicationem et discessum Pauli. Quod quidem difficultatem solvit saltem quoad Marcum. Difficultas etiam de Matthaei evangelio tollitur interposito illo puncto quod disiungit incisum de Matthaeo a sequenti de Petro et Paulo. Alia solutio in eo est ut verba illa μετὰ δὲ τὴν τούτων ἐξόδον *post vero horum exitum*, non referantur ad Petrum et Paulum, sed ad omnes Apostolos, ita ut antithesis sit inter epocham Evangelii Matthaei, et epocham aliorum evangeliorum, quod illud scriptum fuerit in *Hebraeis* idest com-morantibus adhuc in Iudaea Apostolis, haec vero post horum *exitum*, id est postquam Apostoli ex Iudaea egressi sunt, et in varias regiones profecti ad disseminandum Evangelium, quod a. 42 factum esse creditur: atque ita difficultas componitur. Non est igitur cur recedamus ab epocha Evangelii Matthaei et Marci superius assignata.

3° Evangelium Lucae qua aetate scriptum fuerit determinandum est partim ex comparatione cum Evangelio Marci, quod ex dictis antiquius est, partim ex epocha libri Actorum Apostolicorum qui ab ipso Luca post Evangelium scriptus est ut apparet ex eiusdem libri exordio Act. I, 1. « *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quae coepit Iesus facere, et docere etc.* » Itaque planum est Lucae Evangelium post a. 43 scriptum esse, ante a. 63, quo tempore Actorum liber scriptus videtur ut postea dicemus. Difficile autem est accuratius huius Evangelii tempus definire. Cum tamen non videatur multum temporis intercedere potuisse inter Evangelium et Actus, et Lucas nonnisi serius Paulo sese adiunxerit, quo magistro ac duce Evangelium ab eo scriptum esse docent Irenaeus, Tertullianus alique ex veteribus, hinc a vero

fortasse non aberrabimus collocantes Lucae Evangelium inter a. 58 et 61. (1).

4° Evangelium Iohannis, omnibus consentientibus, postremum est ordine temporis, et post a. 70, quo Hierosolyma capta est, exaratum. Non conveniunt tamen antiqui scriptores in epocha praecise determinanda qua Iohannes illud scripserit, cum alii dicant eum scripsisse in insula Patmos qua relegatus fuerat sub Domitiano, alii ante relegationem, alii vero post reditum in Asiam. Epiphanius (haer. XXXI) Iohannem nonagenario maiorem, Suidas (in lexico) centenarium scripsisse dicunt; approximative igitur assignare possumus epocham huius Evangelii inter a. 90 et 100 aerae vulgaris.

Haec de quatuor Evangeliiis. De quibus plura videri possunt accuratissime disputata in libro 1° operis P. Patrizi *De Evangeliiis*.

II. Actus Apostolorum.

Liber iste, quem *Actus Apostolorum* πράξεις τῶν Ἀποστόλων vocamus, Lucam habet auctorem, ut superius ostendimus. Est autem veluti appendix seu continuatio Evangeliorum, quatenus Ecclesiae a Christo fundatae originem, incrementa, et per varias mundi partes propagationem narrat. Vocatur autem Actus Apostolorum eo quod Apostolorum gesta referat, per quos Ecclesia stabilita et propagata est. Totum opus in duas partes commodè dividi potest, quarum prima generalis est, altera vero speciatim de Pauli gestis pertractat. Itaque *Pars I^a* a cap. I–XII post memoratam Christi Domini ascensionem, et Mathiae electionem ad Apostolatam loco Iudae proditoris (Cap. I), exponit Ecclesiae nascentis exordia, et propagationem primum quidem inter Iudaeos, dein etiam inter

(1) Plures auctores contendunt Evangelium a S. Luca conscriptum fuisse inter an. 48–52. Sed rationes quas afferunt minus solidae nobis videntur, et ex altera parte praefata epocha non respondet adiunctis Lucae, praesertim in relatione cum Paulo Apostolo, ut supra innuimus. Afferunt nonnulli locum ex 2, Cor. VIII, 18 „Misimus cum illo fratrem cuius laus est in Evangelio per omnes Ecclesias” quae verba dicunt respicere Lucam Evangelistam, ac proinde Evangelium ab eo scriptum fuisse antequam Paulus 2^m epistolam ad Corinthios mitteret seu ante a. 57. Verum incertum omnino est an verba illa respiciant Lucam scriptorem Evangelii an eundem vel alium collaboratorem (συγγραφεύς) Apostoli in Evangelio, seu in praedicatione, quales multi erant in epistolis Pauli passim laudati.

gentes. Die Pentecostes iuxta Christi promissionem Spiritus Sanctus visibili specie in Apostolos illabatur, eosque protinus in alios viros immutat, ita ut magno animi fervore et divina eloquentiae vi statim Christi Evangelium praedicare incipiant. Ad primam Petri praedicationem eodem die tria hominum millia Christi fidem amplexi, primitias Ecclesiae Hierosolymae efformarunt: paulo post eodem Petro praedicante postquam insigni prodigio claudum a natiuitate coram universo populo sanasset alia quinque hominum millia parvo gregi se adiunxerunt (II-IV). Haec fuerunt Ecclesiae initia. Narrantur postea ea quae a magistratibus Hebraeorum Apostoli passi sunt, primorum fidelium fervor in Evangelicis sive praeceptis sive etiam consiliis sectandis, exemplaris Ananiae et Saphirae punitio, diaconorum electio (VI), martyrium B. Stephani (VII), fidei propagatio inter Iudaeos et Samaritanos, mirabilis conversio Pauli (IX), itemque Cornelii Centurionis cum tota familia, qui veluti gentilitatis primitiae a Petro baptizati et in Ecclesiam, Dei iussu, recepti sunt (X), nova deinde Evangelii propagatio per Syriam usque Antiochiam ubi discipuli primum *Christiani* appellari coeperunt (XI, 26), denique martyrium Iacobi maioris, et Petri vincula quibus per Angelum mirabiliter solutus est (XII). *Pars II^a* a Cap. XIII-XXIII vix aliud continet quam varia Pauli Apostoli itinera, labores et passionem pro Evangelii causa, quorum omnium Lucas testis, saepe etiam particeps fuit. Paulus igitur et Barnabas a Spiritu Sancto ad Apostolatum electi (XIII, 2, 3) ex Antiochia Syriae proficiscuntur in Cyprum, inde in Asiam minorem transeunt, et Evangelium Antiochiae Pisidiae, Iconii et Listris praedicant in Synagogis Iudaeorum, Iudaeis vero resistentibus et Evangelium recusantibus ad gentiles convertuntur, quorum magnus numerus Christi fidem susceperunt (XIII, 46-49): tunc, constitutis in variis locis presbyteris, Paulus et Barnabas Antiochiam Syriae revertuntur (XIV). Mox oritur controversia de necessitate circumcidendi ethnicos ad fidem conversos, ad quam dirimendam cogitur Hierosolymae primum Apostolorum concilium, ubi, Petro primas partes gerente, definitum est non esse gentiles conversos Mosaicis ritibus obligandos (XV, 1-33). Sequitur narratio plurium peregrinationum Pauli Apostoli per Ciliciam, Asiam, Lysiam, Phrygiam, Galatiam, Macedoniam etiam et Graeciam, et repetita in Antiochiam et Hierosolymam itinera, do-

nec idem Paulus a Iudaeis accusatus coram romano praeside Hierosolymae in vincula conicitur, unde paulo post Romam iudicandus mittitur, ibique per biennium in carcere detinetur (XVI–XXVIII). Hic desinit historia actuum Apostolicorum. A cap. XVI v. 40 Lucas in prima persona plurali loquitur ostendens se ab eo tempore quo Paulus in Macedoniam profectus est eiusdem socium ac cooperatorem fuisse. Historia Actuum Apostolicorum triginta et quatuor annos circiter complectitur scilicet a Christi Domini ascensione usque ad biennium captivitatis Pauli a. 61–63. Ex dictis apparet scopum Lucae non fuisse omnium Apostolorum facta narrare, aut integram nascentis Ecclesiae historiam, sed praecipua tantum quae ad Ecclesiae origines noscendas necessaria videbantur. Non solum enim de pluribus Apostolis nihil prorsus dicit, sed etiam de Petro ac Paulo plura omittit, quae aliunde, ex. gr. ex ipsius Pauli epistolis, et ex antiquorum scriptorum testimonio discenda sunt.

De *tempore* et *loco* quibus actus Apostolorum conscripti sunt non convenit inter criticos. Attamen ex eo quod Lucas historiam absolvat cum prima Romana Pauli captivitate non videtur post hanc aetatem editum fuisse librum; secus enim cur nihil addidisset de reliquis Pauli gestis, et de gloriosa eius morte quae paucis post annis accidit? Videtur itaque collocanda scriptio Actuum Apostolicorum in fine praefati biennii a. 63, et quidem Romae ubi Lucas Paulo adhaesit usque ad finem captivitatis: quod quidem Hieronymus pro certo habet inquit Catal. Vir. Ill. C. 7. « Aliud quoque edidit (Lucas) volumen quod titulo Apostolicarum πράξεων praenotatur, cuius historia usque ad biennium Romae commorantis Pauli pervenit, idest usque ad quartum Neronis annum: ex quo intelligimus in eadem urbe librum esse conscriptum. » Eandem sententiam vulgo sequuntur critici, paucis repugnantibus.

Stylus et lingua Actuum Apostolorum conveniunt adamussim cum stylo et lingua tertii Evangelii, et eundem Auctorem produnt.

III. Epistolae S. Pauli.

Paulus, antea Saulus dictus (Act. XIII, 9), Tarsi in Ciliciae metropoli florentissima natus est parentibus Iudaeis et Pharisaeorum Sectae addictis, cui et ipse nomen dedit, et ardentius se se de-

vovit. Titulo ac iure Civis Romani a nativitate ornatus erat (Act. XXII, 29). Adhuc adolescens Ierosolymam venit, et Gamalielis celeberrimi tunc temporis Iudaeorum Doctoris disciplinae se tradidit, quo magistro tantum profecit ut in Iudaica Lege et eruditione doctissimus evaderet (Act. XXII, 3); studia etiam literarum Graecarum prosequutus est, ut ex eius scriptis apparet. Placita Phariseorum tanto zelo prosequeretur, ut nascentis tunc Christi Ecclesiae vehementissimus impugnator ac persecutor fieret (Act. VII, 57, IX, 1, 2). Verum Christus Dominus qui eum ex lupo agnum efficere destinaverat, et ex persecutore Apostolum, eundem mirabili prorsus modo ad se convertit dum « *spirans minarum et caedis in discipulos Domini* » pergeret Damascum ut Christianos ibi forte inventos comprehenderet et Ierosolymam puniendos duceret. In ipso itaque itinere coelesti splendore subito percussus ac prostratus, auditaque Christi voce eum redarguentis repente mutatus est, et suscepto Damasci baptismate, coepit exinde maiori ardore rem Christianam promovere quam quo antea impedire et evertere conatus fuerat (Act. IX), idque tam constanter ut usque ad ultimum vitae halitum non cessaverit pro Christo ardua quaeque suscipere, et omnis generis molestias pati. Suscepto Baptismo per triennium partim in Arabia partim Damasci Christum intrepide praediceavit, ita ut Iudaeorum odium in se concitaverit. Tum Ierosolymam primum venit ut videret Petrum, Apostolorum et totius Ecclesiae Caput (Gal. I, 18), apud quem nonnisi quindecim dies manere potuit (ibid.) agentibus scilicet adversus eum Iudaeis et necem parantibus; quare discedere coactus per Caesaream Tarsum Ciliciae venit, ibique diu commoratus est (Act. IX, 23, Gal. I). Deinde a Barnaba ductus Antiochiam, ubi iam Ecclesia florescere coeperat, ambo per integrum annum docuerunt, et ab eadem Ecclesia postea Ierosolymam ablegati sunt ut collecta subsidia fratribus Iudaeam incolentibus deferrent, quibus fames imminabat (Act. XI, 25 seqq.). Inde reversus Antiochiam Paulus (Act. XII, 25) una cum Barnaba et Marco *primum iter Apostolicum* suscepit in Ethnicorum regiones, et Evangelii vexillum fixit, ecclesiasque fundavit in insula Cypro, Pergae in Pamphilia, Antiochiae in Pisidia, Iconii, Lystris et Derbae (XIII, 1, XIV, 26). Reversus inde Antiochiam Syriae (XIV, 28) ibique diu commoratus *secundum iter Apostolicum* una

cum Sila suscepit primum per Syriam et Ciliciam usque Derben et Lystram, dein vero, assumpto Timotheo, per Phrygiam, Galatiam, Mysiam, et Bithyniam usque ad Troadem: inde vero, comitante etiam Luca in Europam Orientalem transgressus est, et primum in Macedonia Philippos, Thessalonicam, et Beraeam Evangelii doctrina imbuunt; denique Athenis quoque, et Corinthi, Christum praedicavit (Act. XV, 36, XVIII, 22).

Post aliquod tempus *tertium iter Apostolicum* aggressus est in regiones Asiae minoris, quas antea visitaverat, Ephesum usque, ubi per triennium circiter docuit (Act. XXI, 31): Epheso vero relicta in Macedoniam venit et usque ad Illyricum (Rom. XV, 19); Nicopoli in Epiro hiemavit, tres menses in Achaia, praesertim Corinthi, transegit, denique per Macedoniam, Asiam Minorem, Tyrum et Caesaream reversus est Hierosolymam (Act. XVIII, 23, XXI, 17).

Hierosolymis a Iudaeis de legis contemptu et de apostasia accusatus in carcerem coniectus est, unde Caesaream missus sub Felice et Festo Romanis procuratoribus captivus per biennium detentus est; cum autem ad Caesarem appellasset a Festo Romam mittitur (Act. XXI, 18, XXV, 12). Post varias vicissitudines, et plura pericula superata in maritimo itinere, tandem Romam pervenit ubi sub militari custodia per biennium mansit (XXVII, 1, XXVIII). Hucusque pertingit Actorum liber, ut supra vidimus. Postea vero e captivitate dimissus in Orientem reversus est, unde iterum Romam venit ubi cum Petro Apostolorum principe martyrium subiit (A. 67). Haec quae a Luca non referuntur ex traditione innotescunt, de qua legendi sunt Eusebius (Hist. Eccl. II, 22–25) et antiquiores Caius Romanus, Dionysius Corinthius, Tertullianus aliique. Utrum Apostolus Romam rediens in Hispaniam venerit (quod ipse se facere voluisse dicit Rom. XV, 24–28), inter criticos controversatur. Haec est summa gestorum Pauli Apostoli, quorum series *chronologica* melius patebit ex tabula synoptica quam huic numero appendemus.

Nunc dicendum de Pauli scriptis.

Vidimus in superiori articulo *quatuordecim* esse Pauli Epistolas Canonicas (utrum alias praeterea scripserit dicetur in II Parte) quarum postrema quae ad Hebraeos dicitur deuterocanonica est.

In his omnibus Apostolus praecipua Christianae Religionis dogmata sive theoretica sive practica subtiliter, eloquenter, et coelesti quadam unctione proponit, evolvit, ac vindicat. Stylus harum epistolarum uniformis est et Paulo omnino proprius, excepta fortasse laudata Epistola ad Hebraeos, de qua seorsim tractabimus. Epistolae Pauli usque ab aetate Apostolica in unum collectae fuerunt, ut ex testimoniis Origenis, Tertulliani, Irenaei, imo ipsius S. Petri (2 Pet. III, 15, 16) innotescit. Non semper tamen eodem ordine dispositas fuisse ex codicum varietate apparet, nunquam tamen ordine chronologico distributae fuisse videntur. Vulgata latina partim sequitur ordinem dignitatis Ecclesiarum vel personarum ad quas singulae destinatae sunt, partim materiam, de qua pertractant, reiecta tamen ad ultimum locum epistola ad Hebraeos, quia serius apud latinos in Canonem universalem recepta est. Hic itaque brevissime dicemus de singulis iuxta ordinem vulgatae notata tamen quantum fieri potest uniuscuiusque epocha quod postea in citata tabula synoptica sub uno conspectu exhibebimus.

A. *Epistola ad Romanos.*

Occasio et scopus Epistolae. — Postquam Petrus, aliique Apostoli Evangelium gentibus annunciare coeperant, et Ecclesia in variis regionibus partim ex Iudaeo-Christianis partim ex Ethnico-Christianis coalesceret, aemulatio quaedam et contentio inter utramque partem oriri coepit, cum illi de sua origine Iudaica gloriarentur, et vocationem ad fidem proprio quodam iure sibi vindicarent, eo quod populus electus fuissent ex quo Messias ortum habuit, ideoque fideles ex gentilitate conversos despicerent, hi vero vicissim Iudaeos contemnerent eo quod divinis beneficiis ingrati fuissent, ipsumque Messiam mundi Salvatorem crucifixissent, sibi autem potius debitam fuisse dicerent lucem Evangelii, quia Legem naturalem coluerant, et Philosophiae praeceptis obsequuti fuerant, et si peccaverant ignorantiae excusationem habebant. Utraque igitur pars de suis meritis gloriabatur. Haec occasionem praeberunt Apostolo Epistolam scribendi, cuius proinde scopus directus et praecipuus est ostendere, *vocationem ad Fidem et gratiam non meritis sive Iudaeorum, sive Ethnicorum esse debitam, sed a Dei libera electione, et misericordia repetendam esse*, omnes autem peccatores esse, Iudaeos in lege, et gentiles sine lege, et

omnes egere gratia Dei. Plura vero addit in fine ad morum praecepta pertinentia, et eorum ad quos scribebat conditioni accommodata. Tota epistola XVI capitibus constat.

Summa et analysis epistolae. — Duae sunt epistolae huius partes altera *theoretica*, altera *practica*. *Pars I theoretica* a cap. I–XI quaestionem illam pertractat, quae occasionem praebuit scribendae epistolae, scilicet de gratiae et praedestinationis gratuitate, necessitate et efficacia. Hinc multa profunde disserit de praedestinis et praescitis, de gratia et merito, de libero arbitrio et de lege peccati, de humanae naturae corruptione per Adam et reparatione per Christum, de lege naturae et lege Moysi, de occulto et inscrutabili Divino consilio circa hominum salutem, et concludit totum iustificationis et salutis negotium ex Dei beneplacito, et Christi meritis pendere, nec esse ex observantia legis Moysi, aut ex propriis meritis sperandam salutem, sed unice per fidem in Iesum Christum Redemptorem et mediatorem inter Deum et homines. *Pars II practica* a cap. XII–XVI pertractat de vitiis ac virtutibus; Romanos hortatur ut bene utantur charismatibus a Deo acceptis, ut charitatem mutuam in omnibus servant, magistratibus ex conscientia obediant, luxuriam vitent (XII–XIII). Addit plura de ciborum distinctione tum in se considerata, tum in ordine ad scandalum infirmorum (XIV–XV): denique nonnullas particulares personas commendat, et plures salutationes mittit (XVI).

In hac epistola, quae ceteras fortasse antecellit rerum copia ac profunditate, plura speciali animadversione digna sunt, scilicet 1° quod Ecclesiam Romae iam constitutam ac florentem supponit antequam Paulus eo advenisset (I, 7, 8, 12 coll. 13), quod supponit Petrum iam pridem Romae fuisse ut fert vetus traditio, de aliis enim Apostolis praeter Petrum id nemo affirmavit; quod etiam confirmatur ex singulari modo quo Paulus Romanos alloquitur, scilicet cum quadam reverentia, et veluti sese excusans quod iis praedicare vellet (I, 8, 11); quare id temperat illis verbis « *idest simul consolari in vobis per eam, quae invicem est fidem vestram, atque meam* » quae confirmant quae diximus de Petro Apostolorum principe, a quo fiebat ut Romana Ecclesia iam inciperet esse mater omnium ecclesiarum. 2° Praeter principalem doctrinam de gratia et de praedestinatione notanda est doctrina de fide, quam dicit

homines iustificare *sine operibus legis* (scilicet Mosaicae) quod perperam a novatoribus intellectum est de sola fide, secluis bonis operibus. 3° Doctrina explicita et apertissima de peccati originalis propagatione in omnes homines. 4° Praedictio de futura Iudaeorum conversione ad Christum (XI, 1 seqq. 25-31). 5° Doctrina de origine civilis seu politicae auctoritatis a Deo (XIII, 1-7).

Tempus, locus aliaque adiuncta epistolae. — Communis sententia est epistolam ad Romanos a Paulo scriptam esse a. 58; unde apparet eam primam non esse ordine temporis quamvis primo loco ponatur tum ob dignitatem Ecclesiae Romanae, ad quam est directa, tum ob argumentum quod pertractat, de ipsis scilicet Christianismi fundamentis. Scripta autem est *Corinthis*, quod colligitur tum ex salutatione quam mittit *Caii hospitis sui, et Erasti Arcarii civitatis* (XVI, 23), quos aliunde scimus Corinthi cives fuisse (1 Cor. I, 14, Act. XIX, 22, 2 Tim. IV, 20), tum ex eo quod Romanis commendet Phoebe quae videtur epistolam Romam attulisse, quae etiam erat diaconissa Ecclesiae Cenchrensis; erat autem Cenchrae florentissimus Corinthi portus. Epistola a Paulo Apostolo dictata est, et calamo excepta a quodam Tertio qui salutationem mittit (XVI, 22). « *Saluto vos ego Tertius, qui scripsi Epistolam, in Domino.* » Allata autem est, ut superius innuimus, a Phoebe diaconissa, quam Apostolus Romanis commendat, ut eam suscipiant in Domino, eique assistant quemadmodum ipsa multis astiterat et ipsi Paulo (XVI, 1, 2).

B. *Epistola 1 ad Corinthios.*

Duae ad Corinthios extant Pauli epistolae quae secundo et tertio loco inter Paulinas numerantur.

Occasio et scopus epistolae 1 ad Corinthios. — Postquam Apostolus per solidum annum et sex menses Evangelium praedicasset Corinthi, in urbe totius Achaiae florentissima ac populosissima, Ecclesiam ibi fundavit Ecclesiarum Achaiae metropolim. Contigit autem ut post Pauli discessum abusus, scandala et dissensiones in laudata Ecclesia enascerentur. Corinthii enim ex una parte Philosophiae et scientiarum studiis maxime addicti erant, ex alia vero morum corruptione celebres, unde apud graecos Κορινθιαῖς εἰσθαι idem erat ac lasciviae indulgere et Κορινθια κορη (puella corinthia) idem ac meretrix; quare multi ex iis post acceptam fidem in

vitia relabi coeperant. Haec fuit prima occasio scribendi hanc epistolam. Insuper ipsi Corinthii ad Apostolum scripserant de quibusdam quaestionibus praecipue circa matrimonium et virginitatem, quod etiam occasionem scribendi Paulo praebuit. Hinc patet duplicem esse scopum huius epistolae, nempe abusibus et dissensionibus remedium apponere, et Corinthiorum consultationibus respondere.

Epistolae analysis et summa. — Itaque in principio epistolae post salutationem et gratiarum actionem pro spiritualibus donis quibus Corinthii a Deo cumulati fuerant, statim eos increpat ob discordiam inter eos ortam quod plus aequo gloriarentur de diversis magistris a quibus singuli edocti et baptizati fuerant. Crucis porro humilitatem vehementer commendat, eamque saeculari scientiae, cui homines illi addictissimi erant, praeferendam esse docet, simulque eos arcet a iudicandis Dei ministris et a vana gloria; monet etiam ut a pseudo-apostolis caveant (I-IV). Mox Corinthios redarguit quod fratrem publice incestuosum tolerarent, quem ipse *satanæ tradit in interitum carnis ut spiritus salvus sit in die Domini nostri Iesu Christi*, concludens vitandos esse fornicarios aliosque criminosos fratres (V). Transit deinde ad alium abusum reprehendendum quod nempe iudicio inter se contenderent *et hoc apud infideles iudices*: tum vero matrimonium commendat, cui tamen praeferendam docet virginitatem (VI-VII). Corinthios docet ex se quidem licitum esse vesci idolothytis (seu carnibus idolis immolatis), ab iis tamen abstinendum si quis ex certa conscientia, quamvis erronea, putaret id prohiberi, aut si scandalum infirmorum exinde sequeretur (VIII-X). Nonnulla praescribit de modo orandi in ecclesia, scilicet ut viri aperto capite, mulieres autem velato in ecclesia orent, tum etiam de ratione instituendi agapes seu convivia charitatis, et de sumptione Eucharistiae (XI). Plura docet de charismatibus, fidelibus tunc frequenter concessis, quae monet ad commune bonum conferenda esse, omnibus tamen longe praeferendam esse charitatem virtutum omnium principem, et perfectionis vinculum (XII-XIV). Resurrectionem mortuorum pluribus rationibus convincit, eiusque modum docet (XV). Denique Corinthios monet de eleemosynis colligendis pro fratribus Hierosolymitanis, Timotheum et Stephanam familiam commendat et salutationes addit (XVI).

Speciatim notanda sunt: 1° Sententia in incestuosum Corinthium lata, quae uti primum solemnis excommunicationis exemplum habetur (V, 3-5), 2° Doctrina de *virginitate* et *matrimonio* (VII), 3° Doctrina de *Sanctissimae Eucharistiae institutione*, 4° Clarus et elegans conceptus *unitatis ecclesiae*, similitudine desumpta ex humano corpore (XII), 5° Splendidum ac vere divinum *elogium charitatis* (XIII), 6° denique luculenta expositio dogmatis de *corporum resurrectione* (XV).

Locus et tempus. — Nonnulli codices graeci in subscriptione huius epistolae eam Philippis scriptam asserunt: sed hoc repugnat ipsius epistolae verbis (XII, 5, 6) ubi Paulus affirmat se nondum in Macedoniam venisse. Itaque vera et communis sententia est hanc epistolam Ephesi fuisse scriptam, ut plane intelligitur ex salutatione (XVI, 19) « *Salutant vos Ecclesiae Asiae. Salutant vos in Domino multum Aquila et Priscilla, cum domestica sua Ecclesia, apud quos et hospitor.* » Aliunde autem constat Aquilam et Priscillam Ephesi tunc habitasse (vid. Act. XVIII, 17). Missa fuit epistola per Stephanam, Fortunatum et Achaicum, ut habent codices graeci. Ad tempus quod attinet haec epistola scripta creditur circa a. 56 aer. vulg. ut ex serie gestorum et itinerum Pauli desumi potest.

C. Epistola 2 ad Corinthios.

Epistolae occasio et scopus. — Postquam Apostolus primam ad Corinthios epistolam misisset Ephesi locum habuit tumultus a Demetrio argentario excitatus, de quo legitur Act. XIX; quare coactus est Paulus inde discedere (I, 8); venit autem in Troadem sperans ibi Titum sibi obviam venturum, quem Corinthum miserat ut illius Ecclesiae statum coram disceret, et ad se referret quemnam effectum prima epistola habuisset (II, 12, 13). Non inveniens in Troade Titum, sollicitudine plenus in Macedoniam venit (ibid.) ubi tandem gaudio repletus est invento Tito et faustissimis ab eo acceptis nunciis de reverentia ac submissione qua Corinthii eius admonitiones et reprehensiones susceperant et de studio quo satagebant praeteritas culpas expiare ac reparare (VII, 5-7). Simul tamen didicit adhuc inter Corinthios manere pseudo-apostolos, qui omnibus modis conabantur antiquos abusos excitare ac fovere, utque id facilius assequerentur non cessabant Pauli auctoritatem deprimere eo quod ex numero primorum Apostolorum non esset, et

ideo legitima missione eum carere dicerent. His auditis, Apostolus cum non statim posset Corinthum venire *secundam* hanc *scripsit epistolam* ad eosdem Corinthios et ad omnes Achaiae fideles non suo tantum sed etiam Timothei nomine. Igitur hunc scopum prae oculis habet, Corinthiis scilicet gratulari, eosque consolari, dein vero pseudo-apostolos arguere suamque contra illos auctoritatem vindicare.

Epistolae analysis et summa. — Postquam sese excusavit quod nondum ad Corinthios venire potuerit, agit de suo munere Apostolico et obiter perstringit pseudo-apostolorum invidiam et hypocrisim, simul vero Corinthios hortatur ad Christianae vitae instituta sectanda, et ad infidelium consortium vitandum (I–VI), tum vero iis ostendit quanto amore eos prosequatur et quam ingens gaudium inter maximas afflictiones ei attulerit eorum emendatio. Qua de causa dicit se non poenitere quod eos contristaverit in prima epistola, quia *contristati sunt ad poenitentiam* (VII). Postquam plura de eleemosynis colligendis dixit (VIII–IX) incipit suam auctoritatem asserere contra suos detractores, ideoque multa, licet invitatus et iuxta omnes modestiae leges, de se narrat, scilicet exantlatos pro Christo labores, persecutiones et afflictiones pro Evangelio toleratas, denique etiam superna charismata, visiones et raptum usque ad tertium coelum (X–XII): concludit Corinthios aliosque Achaiae Christianos reprehendens de quibusdam abusibus nondum sublatis et salutationibus bonisque ominibus epistolam absolvit (XIII).

Tempus et locus huius epistolae vulgo ita definiri solent, ut ea credatur a. 57 scripta Philippis in Macedonia. Horum primum ex serie factorum desumitur, alterum vero ex subscriptionibus codicum et ex ipsis verbis Epistolae (II, 12, 13, IX, 2–4) ubi Paulus dicit se in Macedonia consistere. Missa autem est epistola per Titum et alios duos fratres (VIII, 16–24).

D. Epistola ad Galatas.

Occasio et scopus Epistolae. — Est Galatia regio Asiae minoris quae nomen accepit a Gallis, qui patria relicta ibi sedes fixerant. Hi quidem pagani erant, sed plurimis Iudaeis commixti. Hunc itaque populum Paulus Evangelio imbuere sine dubio in secundo suo itinere per Asiam minorem (Act. XVI, 6), iterum vero in tertio

itinere apostolico eos in fide confirmavit (XVIII, 23) eiusque praedicationem et monita magno animi fervore Galatae susceperant, ita ut multa quoque pro causa Evangelii tolerarent ac miraculorum etiam dono inclarescerent. Verum dum omnia prospere se habebant, supervenerunt post Pauli discessum falsi quidam doctores qui Galatis persuadere conati sunt necessariam adhuc esse ad salutem observantiam circumcisionis, et aliorum rituum legalium, et quoniam idem Apostolus contrarium docuerat conabantur eius auctoritatem ac doctrinam in populi aestimatione deprimere. Statim ac de his certior factus est Paulus ad Ecclesiam Galatae hanc scripsit epistolam, cuius proinde scopus et argumentum est tum divinam Apostolatus sui auctoritatem vindicare, tum etiam ostendere legalium observantiam inutilem evasisse nec ullam in iis spem collocandam esse post promulgatum Christi Evangelium.

Epistolae analysis et summa. — Itaque in *Parte I* a cap. I–III vehementer arguit Galatas quod tam cito passi fuerint se transferri in aliud Evangelium, et statim Apostolatuum suum vindicare incipit, enarrans suam conversionem, revelationem et missionem a Christo acceptam, nec non communionem ab eo quaesitam cum aliis Apostolis, et praesertim Petro, *ne forte in vacuum curreret aut cucurrisset*. In *Parte II* a cap. III–VI de praefato pseudo-apostolorum errore pertractat, et eloquenter exponit inutilitatem legalium ad salutem quam non per legis observantiam sed unice per fidem in Christum obtineri posse demonstrat. Denique Galatas hortatur ad vitia fugienda et virtutes exercendas imprimis charitatem erga proximum, et in fine Epistolae repetit propositionem quam pluribus antea confirmaverat scilicet *neque circumcisionem neque praeputium aliquid valere in Christo Iesu, sed novam creaturam* (VI, 15) et salutatione epistolam claudit.

Tempus et locus. — Quamvis nonnulli asseruerint epistolam ad Galatas Antiochiae in Syria scriptam fuisse circa a. 50, et alii Romae multo serius, probabilior tamen et communior est sententia eam Ephesi scriptam esse et quidem a. 54 vel 55. Argumenta pro prima sententia, eorumque solutio videri possunt apud Güntner (Introductio in N. T. §. 162). Sententia vero quae Romae epistolae scriptionem collocat vel ex eo refutatur quod nullum in ea vestigium occurrat de Pauli vinculis ut in omnibus epistolis Romae

scriptis fit; deinde excluditur ob rationes quas mox producemus pro communi sententia. Communis itaque sententia ex chronologia Actorum Apostoli probatur: quia nempe oportet fateri epistolam hanc a Paulo scriptam esse postquam bis Galatis praedicasset quod quidem factum est primum in secundo eius itinere et iterum in tertio itinere Apostolico ut apparet ex Act. XVI, 6 et XVIII, 23: rursum fatendum est brevi post alteram praedicationem epistolam datam fuisse ob ea quae leguntur I, 6 ubi Apostolus *miratur Galatas tam cito a veritatis tramite aberrasse*. Itaque nullum aptius tempus eius scriptioni assignari potest quam biennium illud quo Paulus in praedicto tertio itinere Ephesi substitit Act. XIX seqq. scilicet a. 54–55.

E. *Epistola ad Ephesios.*

Ephesus urbs Ioniae, Asiae proconsularis metropolis erat, et celeberrimum totius Asiae citerioris emporium, oratoribus ac poetis ac philosophis celebratissima, simul tamen Falsorum Deorum cultui ac praesertim Dianae devotissima et magicis quoque artibus addicta, ut apparet ex eo quod Ephesii ad Pauli praedicationem ingentem copiam librorum magicorum combusserint (Act. XIX) et ex eo quod apud antiquos Εφησια γράμματα (*characteres Ephesii*) significant characteres magicos. Huic itaque genti Paulus Evangelium praedicaverat et quamplures ad Christum converterat primo quidem in secundo suo itinere a. 54 (Act. XVIII, 20), et iterum in tertio itinere post peragratas superioris Asiae regiones, cum denovo Ephesum venit autumnali tempore eiusdem anni, ibique per biennium et tres menses commoratus est (Act. XIX, XX). Epistola de qua loquimur ad laudatos Ephesi fideles missa creditur iuxta titulum quem in plerisque codicibus gerit, et ex testimonio antiquorum Patrum ex. gr. S. Ignatii martyris, S. Irenaei, Tertulliani et aliorum. Non desunt tamen qui putant epistolam hanc encyclicam esse ad omnes ecclesias Asiae proconsularis directam. Quae tamen sententia cum communi facile conciliatur si dicamus epistolam directe quidem ad Ephesios missam esse, ut in eius exordio I, 1 expresse affirmatur, sed eo consilio ut exinde ad alias quoque Asiae proconsularis ecclesias legenda mitteretur.

Occasio et scopus. — Paulus Romae captivus acceperat ab Ephra nuncium de plurium civitatum Asiae minoris conversione,

simul tamen audivit ingens periculum illis Ecclesiis imminere, praesertim Ephesinae, ob falsos doctores Semi-Iudaeos et Semi-paganos qui pravis opinionibus et superstitionis institutis conabantur neophytos illos a simplicitate Evangelii abducere, affirmantes etiam suam vocationem ad fidem observantiae legis mosaicae vel naturalis tribuendam esse. Haec itaque occasionem praebuerunt Apostolo huius epistolae scribendae, eo scilicet scopo ut fideles illos contra seductionis pericula praemuniret, in verae fidei professione confirmaret, et ad vitam vere christianam, damnatis impiis superstitionibus, institueret.

Epistolae analysis et summa. — Haec epistola, quemadmodum superior ad Romanos, duas habet partes alteram *dogmaticam* alteram *paraeneticam*. In *Parte I* dogmatica (c. I–III), praemissa dedicatione et salutatione, Apostolus Deum laudat ob Evangelii lucem, et gratiam fidelibus illis concessam, et de gratuita tum Iudaeorum tum praecipue Gentilium vocatione multa disserit, sub oculos ponens maximum Dei beneficium, quo illi, cum in peccatis et delictis suis mortui essent, *convivificati sunt in Christo*, ut iam non sint *hospites et advenae, sed cives sanctorum, et domestici Dei*. Hoc vero mysterium vocationis gentium prophetis et Apostolis revelatum esse dicit, eiusque dispensationem et exequutionem sibi speciali modo a Christo commissam, ad quem finem preces ad Deum fundit. In *Parte II* paraenetica (IV–VI) ex dictis consecutaria deducit ad fidelium illorum vitam vere Christianam formandam, cuius fundamentum et conditio est ut unitatem in fide et charitate servant, a paganorum superstitionibus et vitiis abhorreant, Christi exempla sibi imitanda proponant, obedientiam, humilitatem aliasque virtutes sedulo exercent.

Notanda sunt speciali modo 1° doctrina de Ecclesiae unitate (IV, 11–17), 2° doctrina de sanctitate coniugii, et mystica eius significatione (V, 22–23).

Tempus et locus. — Epistola haec sine dubio Romae scripta est in prima Pauli captivitate circa a. 63. Nam imprimis captivum se dicit pluries in hac epistola (III, 1, IV, 1, VI, 20), sed ita captivum ut speret se cito liberatum iri, et interim ostendat sibi facultatem praedicandi et cum amicis colloquendi concessam esse (V, 19–22), quod de prima Romana captivitate dici poterat non vero de al-

tera. Confirmantur haec ex epistola ad Colossenses, quae huic valde similis est, et eodem tempore scripta, et per eundem Tychicum missa (Eph. VI, 21, 22, Colos. IV, 7, 8), et ex epistola ad Philemonem eadem occasione data (Col. IV, 9); unde etiam colligitur tres istas epistolas circa finem Romanae captivitatis scriptas esse (Philem. 22).

F. Epistola ad Philippenses.

Philippi, olim Kronides dicta, a Philippo Macedone ampliata et in arcem conversa, primaria erat Macedoniae Urbs, ad fines Thraciae sita. In hac urbe Paulus Evangelium praedicaverat in secundo suo itinere cum primum in Europae regiones advenit; sed cum spiritum Pythonis e puella quadam eiecisset, ii quibus lucrum exinde parabatur Paulum et Silam eius socium ad iudices traxerunt, qui eos virgis caesos coniecerunt in carcerem: unde paulo post cum honore dimissi sunt. Itaque Paulus ab urbe discedens ibi Lucam reliquit, qui opus praedicationis ab Apostolo inceptum tanto successu prosequutus est, ut brevi Ecclesia florentissima ibi formata fuerit de qua Paulus prae ceteris gloriari videtur (Act. XVI, Philip. I, 1, IV, 1).

Occasio et scopus epistolae. - Philippenses Paulo patri suo ac magistro addictissimi ut audierunt eum Romae captivum detineri statim illuc miserunt cum collectis pecuniis *Epaphroditum*, qui et captivo Apostolo assisteret, et de eorum Ecclesiae statu illum certiores redderet. Is itaque narravit Ecclesiam Philippensium Christianis moribus et insigni sanctitate florescere, quamvis non deessent privatae nonnullae discordiae, et aliquod periculum ex parte pseudo-apostolorum qui ultro citroque cursantes tentabant falsa dogmata fidelibus suadere. Quibus auditis Paulus hanc epistolam suo et Timothei nomine direxit ad illos omnes fideles una cum *episcopis et diaconibus* (I, 1), eamque misit per eundem Epaphroditum, qui ex gravi aegritudine Romae contracta convalescens Philippos revertebatur. Scopus autem epistolae est Philippensibus gratias agere, eorum virtutes laudare, simulque eos ad perseverantiam hortari et adversus pericula communire. Est igitur tota fere moralis et hortatoria, et quamvis satis brevis (IV capita) ut perfectionis Evangelicae synopsis haberi potest.

Epistolae summa. - Postquam gratias egit Philippensibus de mis-

sis ad eum subsidiis, Apostolus impense laudat eorum pietatem, fervorem et in fide constantiam. Hortatur illos ad mutuam dilectionem, obedientiam, et tolerantiam passionum, ubi de suis vinculis loquitur, eaque ad Evangelii propagationem multum contulisse dicit (I-11). Tum eos admonet ut a pseudo-Apostolis caveant, docens gratiam et salutem non ab observantia legalium esse sperandam ut illi dicebant, sed a Christo (III). Duas matronas Evodiam et Syntychen speciatim ad concordiam invitat, alia monita addit, et bona omnia Philippensibus adprecatus, salutationibus concludit epistolam (IV).

Praeter moralem doctrinam, notandus est locus dogmaticus I, 5-11 de Christo Domino, eius duplici *forma*, seu natura, in unitate personae, eiusque humiliatione et subsequuta gloria.

Locus et tempus. - Dubium esse nequit hanc epistolam Romae in captivitate scriptam esse; nam ibi de suis vinculis Paulus loquitur (I, 7) et de Praetorio mentionem facit (I, 14) et de *sanctis qui de domo Caesaris sunt*, quorum nomine salutatur Philippenses (IV, 22). Non possunt autem haec intelligi de secunda Pauli captivitate praesertim ob verba I, 25 ubi dicit Apostolus se *scire* quia *manebit et permanebit*, idest adhuc diu superstes erit, ad fidelium bonum, et ad Philippenses iterum se venturum promittit. Ergo loquitur de prima captivitate Romana an. 61-63.

G. Epistola ad Colossenses.

Occasio, scopus et argumentum huius epistolae fere eadem sunt ac in epistola ad Ephesios, cuius videtur quasi repetitio, seu compendium (IV capita).

Colossis in Phrygiae urbe inter Laodiceam et Hierapolim sita Evangelium praedicaverat *Epaphras* et Ecclesiam ibi condiderat (I, 7, 12, 13). Is itaque Romam veniens Paulum ibi in custodia detentum adiit, et illius Ecclesiae statum aperuit monens Colossenses a quibusdam falsis praedicatoribus corrumpi coepisse, qui docebant legis Mosaicae ritus necessario servandos esse, non Christum sed angelos mediatores esse nostrae salutis, aliaque plura ex Paganis et Iudaicis superstitionibus deprompta.

Paulus itaque muneris rei esse existimavit hisce malis ac periculis occurrere per hanc epistolam, in cuius *Parte I^a* (1-11) post actas Deo gratias de Colossensium fide, docet *unum* esse mediato-

rem Dei et hominum Christum Iesum qui cum omnium creator sit etiam Angelorum, nos Patri reconciliavit per sanguinem suum (I). Caveant igitur a pseudo-prophetis et philosophis humana scientia inflatis, qui aliena ab hac fide praedicant (II). In *Parte II^a* hortatur Colossenses ut vitia fugiant, virtutibus studeant, mulieres viris suis subditae sint, filii parentibus obediant, servi dominis ex conscientia et propter Deum; vicissim autem patres filiis et domini servis cum mansuetudine et aequitate imperent, omnes vero orationi instant: denique variis salutationibus epistolam claudit (III-IV).

Tempus, et locum huius epistolae determinavimus loquentes de epistola ad Ephesios; nam eodem tempore et loco hae duae epistolae scriptae sunt, scilicet Romae in primâ Pauli captivitate circa an. 63, et per eundem Tychicum missae (Col. IV, 7).

H. *Epistola 1^a ad Thessalonicenses.*

Thessalonica una erat ex praecipuis Macedoniae urbibus. Hanc Paulus Evangelii fide imbuit postquam Philippis discedere coactus fuisset (Act. XVII, 1-1), et Ecclesiam ibi fundavit ex Ethnico-Christianis praecipue constantem, quamvis plures etiam ex Iudaismo conversos admixtos haberet. Ad hos igitur duas dedit epistolas quae 1^a, et 2^a ad Thessalonicenses dicuntur.

Occasio et scopus epistolae 1^{ae}. — Post praedicatum Thessalonicensibus Evangelium, Paulus a Iudaeis eiectus est qui seditionem contra eum commoverant. Inde igitur digressus venit in Beroeam, et deinde Athenas, unde Timotheum misit Thessalonicam qui statum nascentis Ecclesiae investigaret, et fideles illos consolaretur et inter afflictiones erigeret. Timotheus ad Paulum reversus, qui tunc Corinthi degebat, illi exposuit ferventem Thessalonicensium fidem, amorem erga ipsum Apostolum et desiderium eum iterum videndi. Cum itaque non posset Paulus illico ad eos reverti hanc primam misit epistolam, quae, ordine temporis, est *prima inter Pauli* epistolas. Scopus autem huius epistolae est Thessalonicenses in amore veritatis confirmare, eosque uberius edocere de nonnullis Evangelicae doctrinae articulis: quod quidem Apostolus mirabili arte praestat reprehensiones suavitate et sinceri amoris attestationibus temperans, et lectores commendans pro virtutibus quibus praediti erant, ut facilius admonitiones et correctiones recipiant.

Epistolae summa. — Itaque in ipso epistolae exordio Thessaloni-

censes laudat de eorum fide, patientia, et propensiori charitate tum erga se tum erga ceteros verbi Dei ministros, eosque in tribulatione consolatur suam in eos benevolentiam significans, et illis congratulans quod ipsius imitatores facti sint, et Domini Nostri Iesu Christi, omniumque fidelium in Achaia et Macedonia existentium exemplum ac forma (I-III). Eos tamen monet ut ab omni impuritate caveant, et a cupiditate rerum alienarum, et quoniam nonnulli ex iis nimia de parentum suorum morte tristitia conficiebantur, alii etiam de tempore extremi iudicii nimis anxii ac solliciti erant, eos consolatur spe futurae resurrectionis cuius certitudinem probat simulque circumstantias nonnullas tradit (IV), veram etiam de extremo iudicio doctrinam tradit, quod non adeo timendum esse ait iis qui diligenter ad illud se praeparant (V, 1-12); concludit nonnullis moralibus principiis, Thessalonicenses hortatus ut charitatis officia erga se invicem exerceant et in omnibus subiecti sint suis praepositis et Evangelii ministris (Ib. 12-28).

Tempus ac locus. - In codicibus graecis saepe occurrit subscriptio qua dicitur haec epistola *Athenis* scripta; verum cum ex ipsa epistola appareat, post Timothei reditum Thessalonica eam datam esse (III, 1, 2, 6) et cum aliunde constet Timotheum ad Paulum reversum fuisse postquam is Athenas reliquisset, et Corinthum venisset, hinc standum est pro communi sententia quae hanc epistolam Corinthi scriptam docet, in secundo Pauli itinere Apostolico, a. 53 vel 54, unde patet hanc esse primam epistolam a Paulo conscriptam, ut supra innuimus.

I. Epistola II^a ad Thessalonicenses.

Haec epistola veluti prioris complementum habenda est. In priori enim epistola (II, 17, 18) Paulus vehementer se desiderare dixerat ad Thessalonicenses reverti, sed a Satana impeditum fuisse, deinde etiam (III, 10) *die ac nocte se orare* ut Deus illi concedat ad eos redire, et *complevere ea quae desunt fidei* eorum. Cum igitur gravissimis de causis diutius impediretur quin hoc consilium perficere posset, per hanc secundam epistolam facit absens quod praesens facere voluisset, scilicet Thessalonicensium fidem laudat, ac roborat, spem erigit, eosque ad fortiter et constanter patiendum pro Christo hortatur. Quoniam vero de mortuorum resurrectione et de extremo iudicio multa disseruerat in priori epistola, iisque

non bene intellectis, Thessalonicenses in hanc persuasionem venerant ut crederent finem mundi iam instare, et hunc errorem impostor quidam confirmare satagebat tum fictis revelationibus, tum suppositis ipsius Pauli epistolis, hinc clarius mentem suam aperit Apostolus docens non prius Christum ad iudicium venturum quam apparuerit *homo peccati filius perditionis* (id est Antichristus) in *omni virtute et signis et prodigiis mendacibus, quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui* (II, 1-11). Rursum quoniam in prima epistola (V, 14) otiosos quosdam et inquietos redarguerat, sed eos nondum emendatos esse audierat eos hic severius monet (III, 1-6); multa praeterea addit ad lectorum mores informandos, hortaturque ut pravorum hominum consortium evitent, et constanter teneant *traditiones* quas sive *per sermones sive per epistolam* ab eo acceperant. Denique ad fraudes cavendas circa suas epistolas hanc tesseram, seu signum tradit ad eas dignoscendas (III, 17): «*Salutatio mea manu Pauli:*» quod est signum in omni epistola, ita scribo. Gratia Domini Nostri Iesu Christi cum omnibus vobis; amen.

Ex hisce patet tum *occasio* tum *scopus* et *argumentum* huius epistolae. Quod attinet *tempus* et *locum*, non obstantibus subscriptionibus quorundam codicum graecorum, clare patet, et communi suffragio a criticis admittitur, hanc alteram epistolam brevi post primam scriptam esse Corinthi ante finem an. 54.

K. *Epistola I^a ad Timotheum.*

Tres epistolae sequentes scilicet duae ad Timotheum et una ad Titum a quibusdam appellantur *epistolae pastorales* eo quod de officiis pastorum Ecclesiae pertractant.

Timotheus Lystris in Licaonia ex patre gentili et Eunice matre Iudaea natus (Act. XVI, 1, 2 Tim. I, 5), in christiana fide ac religione a sua matre et ab avia Laide instructus fuerat (2 Tim. I, 5), in eaque multum profuerat cum Paulus illum Lystris sibi socium praedicationis et laborum adiunxit, et, ne gentilis eius origo obstaret, eum circumcidi curavit (Act. XVI, 3). Timotheus, recepta a Paulo manuum impositione, illi semper adhaesit et plerasque tribulationes, peregrinationes ac labores cum eo divisit, eius quoque nomine Thessalonicensem, Philippensem, Corinthiam aliasque Ecclesias visitavit et administravit. Tandem Paulus Timotheum Ephesi episcopum reliquit, ut curam Ecclesiarum Asiae gereret et ad eum duas celebres misit epistolas.

Occasio et scopus 1^a epistolae ad Timotheum. — Postquam Timotheus adhuc iuvenis episcopus consecratus fuisset, et Ephesi relictus Apostolus opportunum duxit ad eum scribere ut eum instrueret de officiis Episcopi et de modo se gerendi in regimine Ecclesiae Ephesinae.

Epistolae summa et analysis. — Initio epistolae post gratulationem salutationem monet Timotheum ut attente invigilet contra pseudo-Apostolos qui genealogiis interminatis et fabellis indulgentes a sincera et simplici Ecclesiae doctrina fideles avocabant (c. I). Deinde iubet fieri publicas orationes pro omnibus, etiam pro Ethnicis principibus, et magistratibus, quia *Deus vult omnes homines salvos fieri, et ad agnitionem veritatis venire*, addens praecipuas virtutes quae christianas mulieres decent, modestiam in ornatu, silentium in Ecclesia, subiectionem viris (II). Transit ad officia pastoralia magis directe tradenda: quales ordinandi sint episcopi, vel diaconi et quatenam sint eorum dotes et officia; itemque mulierum quae sacris ministeriis addicendae sint (III): Timotheum hortatur ut sedulo se exerceat ad pietatem quae *ad omnia utilis est*, falsa et inepta devitet, lectioni, exhortationi et doctrinae incumbat, et, quamvis adolescens, vitae exemplar seipsum praebeat fidelibus (IV): plura addit de ratione gubernandi seniores, anus, iuenculas, viduas, et de conditionibus ad viduam eligendam requisitis: presbyteros, qui bene praesunt duplici honore dignos esse, accusationem adversus presbyterum non facile recipiendam, nec cito cuiquam manus imponendas (V): denique iterum praemuniens Timotheum adversus instantes haereses, eumque iterum ad virtutes omnes, et ad perseverantiam in Dei famulatu vehementer adhortatus, salutatione epistolam claudit (VI).

Tempus, locus etc. huius epistolae haud certo constant. Multi cum Baronio hanc epistolam a Paulo scriptam existimant an. 57 in Macedonia quo se receperat postquam coactus est Epheso discedere ob tumultum a Demetrio argentario excitatum (Act. XIX, XX, 4) proindeque in tertio itinere Apostolico: huic sententiae videtur favere quod in ipsa epistola dicitur I, 3, sed obstat quod legitur III, 14 seq., IV, 13 ubi propositum suum aperit brevi Ephesum revertendi, quod in illo tertio itinere nec fecit (Act. XX, 2, 3) nec facere voluit aut desideravit (Act. XIX, 21, coll. 1, Cor. XVI, 4).

Alii putant epistolam hanc datam esse inter primam et alteram Pauli captivitatem Romae (63-67).

Alii denique cum Reithmayr, Güntner aliisque recentioribus hanc epistolam collocant in brevi itinere Apostoli in Achaïam quod includitur in triennio illo quo Ephesi commoratus est: ideoque an. 56. Secunda opinio probabilior videtur. Locus autem definiri nequit.

L. Epistola 11^a ad Timotheum.

Haec est *postrema* Pauli epistola ordine temporis, et veluti eius testamentum dilectissimo filio relictum haberi debet.

Occasio et scopus. - Cum Romae iterum in carcere detineretur Apostolus, et brevi se moriturum probe nosceret hanc ad Timotheum dedit epistolam charitate et paterno affectu plenam, ut illum de pastoralibus officiis iterum erudiret, simulque induceret ut Romam ad se veniret.

Epistolae summa et analysis. - Timotheum hortatur ut *resuscitet gratiam Dei* acceptam *per manuum impositionem*, et iterum pastoralia munera illi exponit monens ut pergat in suis officiis adimplendis sive intrepide Evangelium praedicando, sanam doctrinam tradendo, depositum fidei custodiendo et aliis committendo *qui idonei erunt et alios docere*, sive peccatores arguendo, contentiones, vaniloquia et stultas quaestiones vitando, et haereticos confutando fidei puritati insidiantes. Praeterea Timotheum munit contra instantes persecutiones, et ad patientiam invitat, studium sacrarum Scripturarum illi commendans, quas *a Deo inspiratas* dicit, et ad omnem spiritualem profectum utilissimas (I-III): eum deinde vehementer obtestatur per Christi iudicium, ut se falsis doctoribus eorumque asseclis constantissime opponat instando doctrinae praedicationi, et defensioni. Addit mortem sibi imminere, et cito se praemium laborum suorum a Christo iusto iudice recepturum: bis Timotheum rogat ut cito ad se veniat secum adducens Marcum, et nonnullis de sua captivitate aliisque afflictionibus breviter adnotatis Timotheo vale dicit (IV).

Locus et tempus. - Epistolam Romae in vinculis scriptam esse omnes admittunt, et ex ipsis epistolae verbis apparet (I, 8, 16-18; II, 9; IV, 6, 16). Quaeri posset in prima ne, an in altera Romana captivitate, in qua Paulus mortuus est? Primum tenent nonnulli

praesertim recentiores, inter quos Hug ingeniosissime hanc opinionem propugnat; at rem conficere non videtur. Itaque communis sententia est hanc epistolam in *secundis Pauli vinculis* Romae brevi ante eius martyrium (an. 67) datam esse: quod quidem tum ex laudato loco IV, 6-8 desumitur, ubi Apostolus ait *tempus resolutionis suae instare*, et *cursum iam esse consummatum*, tum ex eo quod circumstantiae indicatae IV, 9, 11, 12 cum prima captivitate non convenient.

M. Epistola ad Titum.

Titus alter Apostoli discipulus gentilibus parentibus natus est, ut discimus ex Gal. II, 1, 3 ubi primum eius mentio occurrit. Paulus eum sibi comitem adiunxit cum Hierosolymam apostolici concillii causa se conferret. Dein in tertio suo apostolico itinere eum iterum socium habuit, eumque bis Corinthum misit ad fideles illos monendos, et solandos (2 Cor. II seq., VIII, 16 seqq.); adeo vero carus Apostolo erat, ut is testaretur se non habuisse in Troade requiem eo quod Titum fratrem suum non invenisset (2 Cor. II, 13). Postea in insula Creta a Paulo relictus est *ut ea quae deerant corrigeret, et constitueret per civitates presbyteros* (Tit. I, 5): in Dalmatiam quoque eum missum fuisse discimus ex 2 Tim. IV, 10. Eusebius et Hieronymus (Eus. H. E. III, 4; Hieron. Comment. in Tit. II, 7) tradunt Titum coelibem vitam duxisse, et in Creta obiisse annos natum 94.

Occasio et scopus epistolae ad Titum. — Postquam Apostolus in Creta praedicasset et Ecclesiae fundamenta iecisset Titum ibi reliquit ut inceptum opus absolveret: pro sua tamen apostolica sollicitudine opportunum duxit hanc epistolam ad eum mittere, in qua de pastoralibus officiis eum docet tum in genere consideratis, tum relate ad peculiares circumstantias in quibus Ecclesia illa versabatur.

Epistolae summa. — Epistola haec valde similis est secundae ad Timotheum. In ea Paulus rursus exponit munera boni pastoris, ad quae implenda hortatur Titum in mentem illius revocans ad hunc finem eum in Creta insula relictum fuisse: attendat igitur imprimis ministrorum electioni et ordinationi, quorum officia et dotes requisitae hic rursus enumerantur: incumbat fidelium institutioni et quidem diverso modo pro diversa eorum conditione: denique fideles Iudaizantes severe redarguat, *Cretenses pigros dure* increpet,

vanas quaestiones, genealogias, pugnas Legis devitet, haereticum hominem post unam et alteram correptionem a se arceat. Haec sunt quae in brevi hac epistola (capita III) continentur.

Tempus et locus scriptionis huius epistolae certo definiri nequeunt. Alii illam collocant ante primam Pauli captivitatem Romae, alii postea, alii circa a. 56 alii circa a. 66. Nonnulli eam volunt Ephesi scriptam, alii Nicopoli.

N. Epistola ad Philemonem.

Occasio et scopus epistolae. — Philemon civis Colossensis et Pauli amicus servum habebat Onesimum, qui rebus nonnullis domino suo furto sublatis Romam aufugerat, quo tempore Paulus ibi in primis vinculis detinebatur. Itaque, divina aspirante gratia, facti poenitens ab eodem Paulo Christianae religionis mysteriis imbutus et baptizatus est, mox vero cum hac epistola commendatitia ad herum remissus, in qua Paulus Philemonem amicum et hospitem suum obnixe deprecatur ut fugitivum servum ad ipsum revertentem benigne suscipiat *iam non ut servum, sed pro servo charissimum fratrem*, se interim sponsorem offerens ad quodvis damnum ab illo illatum ultro reparandum.

Haec pauca cum nonnullis salutationibus constituunt huius epistolae *summam*, quae licet brevissima sit (caput unicum) pulcherrima tamen est ac suavissima, et Apostoli charitate digna.

Scripta est epistola *Romae* in priori Pauli captivitate (vv. 1, 9, 13 coll. 22).

Quartadecima Pauli epistola est illa *ad Hebraeos* de qua in sequenti articulo.

Nunc addere placet *tabulam synopticam* gestorum et scriptorum Pauli, ad clariorem eorum quae diximus intelligentiam. Eam desumpsimus ex Introductione Cl. Lamy to. II pag. 326 ed. 2 Mechliniae a. 1873 cum levissima aliqua immutatione.

SYNOPSIS

SAULUS QUI ET PAULUS	ANNO AERAE VULGARIS.	ORDO CHRONOLOGICUS EPISTOLARUM
1° Ad Christum convertitur.	85	
2° In primo itinere apostolico praedicat variasque fundat Ecclesias.	42-50	
3° In secundo itinere apostolico Paulus per annum et sex menses Corinthi degens, scribit	53-54	<i>I et II ad Thessalon.</i>
4° In tertio itinere apostolico Ephesi commoratur circiter per triennium Apostolus.	54-56	
et scribit	55	<i>Epist. ad Galatas.</i>
Ex eadem urbe paulo post scribit.	55 vel 56	<i>I ad Corinthios.</i>
Pergit Paulus in Macedoniam unde scribit.	56 vel 57	<i>II ad Corinthios.</i>
Profeiscitur Corinthum ibique commoratur tres menses et scribit.	57 vel 58	<i>Epist. ad Romanos.</i>
5° Absoluto tertio illo itinere, Paulus Ierosolymae in vinculis conicitur Romamque deportatur ubi per biennium sedens scribit	61-63	<i>Epist. ad Philippenses</i> — <i>ad Colossenses</i> — <i>ad Ephesios.</i> — <i>ad Hebraeos.</i> — <i>ad Philemonem</i>
6° Captivitate solutus, Paulus nova suscipit itinera apostolica et e Macedonia scribit.	64 vel 65 (?)	<i>I ad Timotheum.</i>
7° Praedicat Apostolus in Creta insula, qua relicta, e Nicopoli scribit	65 (?)	<i>Epist. ad Titum.</i>
8° Paulus Romae iterum captivus scribit.	66-67	<i>II ad Timotheum.</i>
Deinde gladio perimitur	67	

IV. Epistolae Catholicae.

Duae ex epistolis Catholicis protocanonicae sunt, nempe *prima Petri*, et *prima Iohannis* de quibus nunc pauca.

A. *Epistola 1 Petri.*

Misit Petrus hanc epistolam ad fideles dispersos per Asiae ceterioris provincias in principio epistolae numeratas I, *1 occasione* persecutionum, quibus illi obnoxii erant ex parte Ethnicorum, quorum depravatos mores verbo et exemplo redarguebant, et eo *scopo* ut eosdem fideles consolaretur, et in fide ac bonis moribus confirmaret.

Epistolae summa. — Itaque exposita primum doctrina, quam Prophetæ V. T. prænunciaverant de Verbi Divini incarnatione, pas-

sione, redemptione, de vocatione Iudaeorum et gentium ad Christi gratiam, fideles adhortatur Petrus ut hanc doctrinam ab Apostolis clarius praedicatam constantissime teneant, et ad eam tuendam ardua quaeque libenter tolerare parati sint exemplo Christi animati qui pro nostra salute mortem subiit. Simul autem monet ut quoniam sanguine Christi redempti fuerunt *de vana conversatione paternae traditionis* tamquam peregrini ab omnibus *carnalibus et terrenis abstineant*, principibus pareant, et sancte inter gentes vivant, ut decet *genus electum, regale sacerdotium et populum acquisitionis* (I, II). Dein specialim de mutuis coniugum officiis loquitur, et de mulierum ornatu, et ad varias virtutes exercendas provocat, imprimis autem ad mutuam charitatem et concordiam et ad hilarem passionum tolerantiam amore Christi (III, IV). Tandem *seniores* (πρεσβυτέρους seu *sacerdotes*) instruit quomodo *gregem* sibi commissum *pascere* debeant *forma facti gregis ex animo*, omnes autem praesertim adolescentes ut subiectioni ac animi demissioni studeant, et Divinae Providentiae seipsos committant: et varias in fine salutationes addit (V).

Epistolam hanc *Romae* scriptam esse communiter tenent critici innixi auctoritati Papiae, Clementis Alex., Hieronymi, Chrysostomi aliorumque Patrum, et plurium codicum subscriptionibus; in hac sententia metaphorice designatur Roma illis verbis V, 13: « *Salutat vos ecclesia quae est in Babylone coelecta* » quae metaphora Iudaeis usitata erat per id temporis, et occurrit etiam in Apocalypsi (XVI, 19, XVII, 5, XVIII, 2). Ad *tempus* quod attinet vulgo creditur scripta haec epistola circa a. 63.

B. Epistola 1 Iohannis.

Epistola haec cum Iohannis Evangelio magnam habet similitudinem considerato sive argumento sive stylo. — Scilicet ad eundem scopum scripta videtur ac Evangelium, ut nempe *Divinitatem Christi*, et *Incarnationis mysterium* contra nascentes errores defenderet.

Itaque imprimis adstruit veram de Verbi Divinitate et Incarnatione doctrinam, et exinde fideles ad charitatem in Deum et proximum hortatur, et ad vitandos seductores qui errores contra praefatam doctrinam spargebant (I, II). Multa addit de Dei erga nos dilectione, de distinctione inter eos qui ex Deo sunt et eos qui ex

diabolo, de amore et odio fratrum, et de sincera in Christum fide, qua omnia a Deo impetrantur (III). Iterum charitatem inculcat, qua oportet Deum toto corde diligere quia *ipse prior dilexit nos* et filium suum pro nobis tradidit; charitatem autem perfectam dicit *foras mittere timorem* (IV). Demum nonnulla addit de charitate et fide (ubi iterum seductores perstringit); item de tribus in terra et in coelo testibus, et de peccato ad mortem et non ad mortem, concludens Christum esse *verum Deum et vitam aeternam*, et a simulacris abstinendum (V). - Tota epistola fervorem et charitatem Iohannis spirat, eiusque characterem apertissime praesefert.

Ad quos epistola haec directa fuerit, et ubi scripta incertum est. Creditur autem circa idem tempus quo Evangelium editum est a Iohanne missam fuisse.

Reliquae quinque *epistolae Catholicae* deuterocanonicae sunt, quemadmodum etiam *Apocalypsis* Iohannis, de quibus mox in sequenti articulo.

ARTICULUS III.

DE GENUINITATE LIBRORUM DEUTEROCANONICORUM NOVI TESTAMENTI

Evidentia illa externa et interna quae librorum N. T. genuinitatem certam atque inconcussam reddit, aliquatenus deficere videtur pro septem illis libris, quos *deuterocanonicos* appellari diximus, scilicet epistola *ad Hebraeos*, epistola *Iacobi*, *secunda Petri*, *secunda et tertia Iohannis*, epistola *Iudae* et *Apocalypsi*.

Quapropter, ne difficultatem dissimulare videamur, operae pretium erit de horum genuinitate singillatim pertractare: ac primo de *Epistola ad Hebraeos*.

THESIS II.

*Auctor epistolae quae ad Hebraeos inscribitur
est Paulus Apostolus.*

Epistola *ad Hebraeos*, quae quartodecimo loco inter Pauli epistolas legitur tum in textu Graeco tum in versionibus, partim *dogmatica* est et partim *exhortatoria* ita tamen ut dogmata exhorta-

tionibus misceantur nec constituent duas distinctas epistolae partes. Ad dogmata quod attinet, tractatur hic praecipue de Christi Domini Sacerdotio et Sacrificio, et de eius excellentia supra Sacerdotium et Sacrificium Leviticum. In magnifico exordio epistolae exponitur et probatur Christi dignitas supra Prophetas, supra Angelos omnesque creatas res, unde statim concluditur multo gravioris criminis reum esse qui Legem novam a Christo datam violaverit, quam qui veterem per Moysen et per Angelos traditam contempserit, et salutis doctrinam a Christo, eiusque Apostolis annunciatam firmiter tenendam esse (c. I-IV, 14). Deinde de Christi Sacerdotio sublimiter disseritur: Christus Dei filius, sed verus etiam homo, et humanae infirmitati obnoxius, excepto peccato, omnes sacerdotis partes explevit, eiusque sacerdotium secundum ordinem Melchisedech longe superat sacerdotium Aaronicum, propter Christi excellentiam, et quia aeternum est, imprimis vero ratione sacrificii a Christo semel oblati quod ad omnium peccata delenda et ad omnes sanctificandos satis fuit, quod veteris Legis sacrificia quamvis repetita efficere non poterant (IV, 14-X, 18); his vero exhortationes et reprehensiones miscentur (c. V et VI). Transit deinde Auctor ad hortandos Hebraeos ne talem ac tantum Pontificem per infidelitatem deserant, et divinam ultionem in se provocent; mox vero in spem et fiduciam erigit, propositis praesertim sanctorum Veteris Testamenti exemplis, qui per fidem Deo placuerunt, et mira egerunt ac passi sunt (X, 19-XI-40). Addit multa de afflictionibus, et persecutionibus fortiter tolerandis, proposito Christi patientis exemplo (XII), item de charitate, hospitalitate, obedientia aliisque virtutibus sectandis (XIII-1-18) et salutationibus epistolam claudit (ib. 24, 25). Epistola Romae scripta creditur in prioribus Pauli vinculis (a. 61-63), quod non solum ex codicum antiquorum subscriptionibus colligitur sed etiam ex salutatione XIII, 24.

Hanc igitur epistolam Paulo olim abiudicarunt Caietanus et Erasmus rationibus ducti potissimum internis: quorum opinionem nihil morantes Tridentini Patres epistolam ad Hebraeos inter Paulinas numerarunt, quod iam a multis saeculis universae Ecclesiae persuasum fuerat. Verum dubia de huius Epistolae auctore apud Protestantes manserunt et adhuc manent, praesertim apud eos qui rationalistica placita sequuntur. Quamvis enim huius Epistolae au-

ctorem admittant nonnulli *Paulum* esse, ut Boutel, Forster, Wordsworth, Davidson aliique, plures tamen ex Protestantibus negant, et alii quidem *Barnabam* eius auctorem faciunt, ut Wieseler, et Thiersch; alii *Lucam*, quae iam Grotii sententia fuerat; alii *Apollo* ut iam Lutherus et Clericus et post eos Bleek, Dewette, Bunsen aliique autumant; nonnulli etiam *Silam*; nec defuerunt qui *Tertulliano* hanc epistolam adscriberent. - Contra hos omnes demonstrare aggredimur auctorem *Epistolae ad Hebraeos* esse *Paulum Apostolum*: ad quod ostendendum sequentem ordinem tenebimus: afferemus imprimis argumenta seu rationes dubitandi, quae adversus Paulinam epistolae ad Hebraeos originem adduci solent; tum vero argumenta pro Paulo auctore exponemus et contrarias rationes solvemus.

§. I. Rationes dubitandi ab extrinseco petitae.

1° Ecclesiae Latinae traditio prorsus contraria videtur. Testatur hoc in primis Hieronymus in c. VI, Isaiae, ubi citans epistolam ad Hebraeos ait: « *quam latina consuetudo non recipit* » eademque verba repetit in epistola ad Dardanum (l. infer. cit.) et in Catalogo ad vocem *Paulus*: « Epistola, inquit, quae fertur ad Hebraeos *non eius creditur* propter styli, sermonisque dissonantiam, sed vel » *Barnabae* iuxta Tertullianum, vel *Lucae* Evangelistae iuxta quosdam, vel *Clementis* Romanae postea Ecclesiae Episcopi, quem » aiunt sententias Pauli proprio ordinasse et ornasse sermone. » Quorum dubiis ipse accedit in cit. epist. ad Dardanum ubi variis ea de re opinionibus commemoratis addit: « *Nihil interest cuius sit*, cum Ecclesiastici viri sit, et quotidie Ecclesiarum lectione » celebretur. »

Hieronymum autem in hoc non exaggerasse ostendunt plurima Ecclesiae Latinae monumenta.

Sane tribus prioribus Ecclesiae saeculis apud Latinos haec epistola vel omnino praetermittitur, vel citatur sine nomine auctoris, vel alteri auctori quam Paulo adscribitur, vel denique omnino repudiatur. Clemens Romanus eam citat sine nomine auctoris; Cyprianus, Arnobius et Lactantius in Africa eam ignorasse videntur; Tertullianus vero (De pudic. c. 20) eam Barnabae adscribit. - In

quaestione cum Montanistis abutentibus c. VI, 4-6, hanc epistolam plures repudiabant, ut scimus fecisse Gaium Romanum presbyterum (Euseb. VI, 20) sub finem Saec. II. - In Canone Muratoriano omittitur, item in Canone Philastrii Brixienensis († 387) in haer. 88. - In ipsa Romana Ecclesia hanc epistolam non fuisse ut Pauli habitam apparet tum ex citato Gaii exemplo tum ex Hieronymi testimonio in Catalogo n. 59: « *Apud Romanos usque hodie quasi Pauli Apostoli non habetur.* » Idemque repetit Eusebius l. cit. qui etiam alias observat (III, 3) hanc fuisse causam cur multi eam repudiarent (1). - Etiam post canones Innocentii I et Gelasii, ubi epistola ad Hebraeos inter Paulinas recipitur non defuerunt inter Latinos qui eam reiicerent, immo paulo ante Concilium Tridentinum Erasmus in adnotationibus in hanc epistolam (in fine), et Caetanum in commentario in eandem (initio) eam Paulo abiudicarunt.

2° Quod si Orientalium traditio magis Paulinae origini epistolae ad Hebraeos favere videtur, exceptiones tamen non desunt. Siquidem Irenaeus in libris adversus haereses dum caeteras Pauli epistolas sub nomine Pauli allegat, hanc, de qua loquimur, omittit: idemque facit Hippolytus: immo utrumque eam Paulo abiudicasse testis est Photius in Bibliotheca cod. 131, et Stephanus Gobarus apud eundem cod. 232, ubi ait: « Hippolytus et Irenaeus epistolam Pauli ad Hebraeos dicunt non esse illius. » Et quod magis est ipse Origenes apud Eusebium (VI, 25) auctorem epistolae ignorari fatetur, inquit: « *Quis vero hanc epistolam scripserit solus Deus scit;* ex historia autem didicimus alios quidem eam *Clementi* Romanae Urbis episcopo tribuisse, alios vero *Lucae*, qui Evangelium et Actus conscripsit. » - Ex his concludunt traditionem Ecclesiae aut contrariam esse genuinitati epistolae ad Hebraeos, aut eam saltem in incerto relinquere.

§. II. Argumenta externa pro genuinitate Epistolae ad Hebraeos et praecedentium difficultatum solutio.

Ne quis tanta argumentorum machina terreatur, antequam ad demonstrationem thesios et difficultatum solutionem veniamus, duo censemus praemittenda.

(1) « Sciendum tamen est, inquit, Epistolam ad Hebraeos a nonnullis idcirco esse repudiatam quod dicerent eam ab Ecclesia Romana pro certa ac genuina Pauli epistola non haberi. »

1° Quamvis maxima sit connexio inter quaestionem de *auctore* epistolae et quaestionem de *canonica* eius *auctoritate*, per se tamen duae illae quaestiones distinctae sunt; quamvis enim ex prima alteram pendere concederemus, ut nempe admissio Paulo epistolae auctore sequatur eam sacris Scripturis accensendam esse, non tamen e contra quicumque auctoritatem epistolae admisit necessario eam Paulo adscribere debuit: poterat enim eam alteri tribuere quin eius auctoritatem negaret. Porro id fecisse scimus quosdam ex antiquis Patribus, puta Tertullianum et Cyprianum, qui originem Paulinam huius epistolae vel in dubium revocabant vel prorsus negabant, cum tamen ipsam epistolam ut sacram Scripturam reciperent. Nec par est etiam nunc utriusque quaestionis conditio: negare enim epistolam ad Hebraeos esse sacram et canonicam contra fidem esset (Concil. Trid. Sess. IV, decreto de canon. script.); negare autem illam a Paulo scriptam quamvis contra fidem esse putent Catharinus et Sixtus Senensis ob laudatum Tridentinum decretum, rectius tamen a caeteris Theologis fidei contrarium absolute non creditur; non enim quidquid in Conciliorum decretis continetur de fide est, sed id tantum in quod decreti vis cadit, et quod Concilium definire voluit: Concilium autem Tridentinum in laudato decreto non praecise quinam fuerint librorum auctores, sed quinam libri *ut sacri et canonici habendi sint* definire voluit, quamvis auctores nominet. — Caeterum epistolam ad Hebraeos esse opus Pauli certum omnino est ut ex dicendis patebit.

2° Plures ex veteribus qui epistolam ad Hebraeos Paulo abiudicare videntur, reipsa tamen nobis contrarii non sunt. Hi enim distinguebant epistolae *scriptorem* ab eius *auctore*; hunc Paulum esse fatebantur, alium vero epistolam ea forma, eoque stylo exarasse, quo nunc extat. Et id quidem duobus modis explicatum est; alii enim existimarunt Apostolum hebraica lingua ad Hebraeos scripsisse epistolam, quae deinde a Luca eius comite et familiari, vel a Barnaba aut alio Apostolico viro graece reddita fuerit: ita Clemens Alexandrinus, Theodoretus, Oecumenius, Eusebius: alii vero arbitrati sunt Paulo materiam et conceptus esse tribuendos, qui ab alio graece expressi fuerint; ita Origenes, ut inferius declarabimus; Hieronymus utramque sententiam commemorat (De Viris illustr. in *Paulo*) ut explicet differentiam styli inter hanc et caeteras Pauli

epistolas. Utraque sententia quamvis neget epistolam in eo statu in quo nunc est e Pauli calamo prodiisse, eius tamen auctorem Paulum esse tuetur; neque enim ex. gr. Iesus filius Sirac est minus auctor libri *Ecclesiastici* quia, deperdito originali eius libri textu, sola graeca superest versio; vel Pontificiae Constitutiones Romanis ipsis Pontificibus tribuendae non sunt, eo quod ab eorum Praelatis et scriptoribus ad eorum mentem et sub eorum directione fuerint concinnatae. De hisce tamen hypothesibus plura dicemus inferius: hic in genere defendimus Paulum esse *auctorem* epistolae ad Hebraeos: idque primum *ex argumentis externis*.

Non pauci auctores cum Bellarmino (De Verbo Dei l. I, c. 17), et Marchini (De div. et canonic. ss. libr. part. II, pag. 428, ed. Taurin. 1874), argumentum desumunt ex secunda Petri epistola III, 14, 15, ubi Petrus scribit: « Propter quod, charissimi, haec expectantes, satagite immaculati et inviolati ei inveniri in pace; et Domini Nostri longanimitatem salutem arbitremini: *sicut et charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis.* » Ex quibus verbis hoc conficiunt argumentum: ex S. Petri testimonio Paulus ad eos epistolam scripserat, ad quos secunda Petri epistola dirigebatur. Atqui secunda Petri epistola ad Hebraeos dirigebatur. Ergo Paulus ad Hebraeos scripsit.

Probant autem assumptum minoris ita: ad eos dirigitur secunda Petri epistola, ad quos prima eiusdem directa fuerat: siquidem in secunda epist. III, 1, 2, ait: « Hanc ecce vobis, charissimi, *secundam scribo epistolam*, in quibus vestram excito in commonitione sinceram mentem, ut memores sitis eorum *quae praedixi* verborum a Sanctis Prophetis, et Apostolorum vestrorum praeceptorum Domini et Salvatoris.... (V. I Petr. I, 10-13, II, 6-25, IV, 9-11). » Iamvero prima epistola certe ad Hebraeos destinata fuerat, ut ex eius titulo apparet (I Petr. I, 1). Ergo et secunda.

Hoc quidem argumentum peremptorium esset, et caeteris praefendum, si tamen certo constaret eosdem esse Hebraeos, quibus scribebat Petrus, ac illos quibus epistola, de qua hic agitur, inscribitur. Atqui id probari non posse arbitramur. Quin imo longe probabilius videtur de diversis Hebraeis sermonem esse in utraque epistola. Et sane Petrus misit utramque epistolam ad *electos advenas dispersionis Ponti, Galatiae, Cappadociae, Asiae et Bythiniae*

(I Petr. I, 4); quo nomine vulgo intelliguntur Hebraei per provincias illas extra nativam Palaestinae sedem disseminati. Contra vero epistola nostra ad Hebraeos in Palaestina commorantes missa videtur, ut externa et interna argumenta omnino suadent. Id enim affirmant unanimi consensu veteres, qui de hac epistola loquuti sunt, qui etiam hac de causa existimarunt epistolam Hebraice seu Syro-Chaldaice fuisse scriptam (1). Interni autem characteres epistolae ad Hebraeos id confirmant: in cap. XIII, 7, mentio fit *de eorum praepositis* pro fide defunctis, quod nonnisi de S. Stephano et de S. Iacobo intelligendum videtur, qui Hierosolymis martyrio sublati sunt; in cap. X, 32-34, Hebraei ad quos est sermo, *vincula et bonorum direptionem et magnum certamen passionum* pro fide toleraverant; porro id nonnisi de Ecclesia Hierosolymae verum esse potest, in aliis enim Ecclesiis ante Neronis persecutionem haec non acciderant. Iidem neo-Christiani in fide nutantes exhibentur III, 7, IV, 13, VI, 3, seqq. X, 23-39; quod in Palaestinensem Ecclesiam apprime quadrat, quam scimus circa finem gubernii Felicis, in magno defectionis periculo versatam fuisse. Denique totius epistolae contextus supponit lectores ad quos destinatur adhuc legis studio addictos, et externo legis apparatu ac splendore ita affectos, ut minus recte sentirent de maiestate et dignitate legis Christianae, quae magis spiritualis erat, et per homines non per angelos illis annunciata fuerat (VIII, 4, 5, IX, 6-10, 1, seqq., X, 25), quibus occurrit auctor praecellentiam novae legis, novique sacerdotii demonstrans, simulque asserens prioris legis ritus novi foederis instituta praefigurasse (cf. I-III, 6, IV, 14-V, 11, VIII, 6-13, IX, 1, X, 18 etc.); porro haec omnia in Iudaeos Palaestinos apprime quadrant, ut apparet ex Actis Apostolorum (c. XV, 4-6 et XXI, 17-21). Ex quibus aliisque indiciis concludendum videtur epistolam, de qua loquimur, ad Hebraeos in Iudaea ac praesertim Hierosolymis commorantes missam fuisse; cum igitur Petrus ad Hebraeos *dispersionis* scribat non epistolam nostram laudat in citato loco 2, Petr. III, sed potius aliam eiusdem Pauli epistolam puta *ad Ephesios*, quae videtur encyclica esse, ad omnes Asiae minoris

(1) Hebraei qui extra Palaestinae vivebant, quamvis scripturam hebraicam plus minus intelligerent, graece tamen non hebraice loquebantur, unde etiam *Hebraei hellenistae* appellati sunt.

Ecclesias destinata, quamquam in plerisque codicibus Ephesiorum nomen praeseferat (1).

Hoc itaque omisso argumento, thesim ex traditione ostendimus.

Ac primo quidem Latinorum quorundam dubitationibus opposimus *consensum Ecclesiarum et scriptorum Orientalium*, quo argumento praecipue moti sunt Hieronymus (ad Dardanum) et Augustinus (de pecc. mer. et remiss. l. I, c. 27) ad epistolam ad Hebraeos inter Paulinas recipiendam.

Consensum hunc plenum fuisse usque a prima Ecclesiae aetate tradit imprimis idem Hieronymus, qui, teste Augustino, omnes pene ecclesiasticos scriptores legerat. Is itaque in citata epistola ad Dardanum ait: « Illud nostris (Latinis) dicendum est, hanc epistolam quae inscribitur ad Hebraeos *non solum ab Ecclesiis Orientis, sed ab omnibus retro Ecclesiasticis Graeci sermonis scriptoribus* quasi Pauli Apostoli suscipi. »

Et revera Ecclesiae Graecae et Orientalis quae supersunt monumenta id manifestissime ostendunt.

Imprimis enim Patres *Ecclesiae Alexandrinae* epistolam ad Hebraeos Paulo tribuebant; *Pantaenus* et *Clemens Alex.* saeculo II, id tenebant, et difficultates internas quae adversari videbantur solvebant (apud Eusebium hist. Eccles. VI, 14) (2). Qui post illos in

(1) Concessum a nobis fuit, quod totius argumenti fundamentum erat, Petri epistolas ad Hebraeos dispersas datas fuisse, quo etiam admissio, argumentum non valere ostendimus. Quid vero si etiam illud nunc in dubium revocaremus? Neque enim desunt indicia ex quibus colligatur per *advenas dispersionis* quibus Petrus scribebat (1, Petr. I, 1) Christianos ab Ethnica superstitione conversos intelligendos esse saltem praecipue; quos proinde Petrus asserit *redemptos de vana conversatione paternae traditionis* (Cap. I, vers. 18) qui *aliquando non populus nunc autem populus Dei*, qui *non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti* (cap. II, 20) etc. Sed haec innuisse sufficiat.

(2) De *Clemente* enim scribit: « Epistolam autem ad Hebraeos Pauli quidem » esse affirmat, sed hebraico sermone, utpote ad Hebraeos, primum scriptam fuisse: « Lucam vero eandem graeco sermone studiose interpretatum fuisse, ac Graecis » hominibus edidisse, atque ideo in hac epistola et in Actibus Apostolorum eundem dictionis colorem rejeciri. Solitam autem inscriptionem: *Paulus Apostolus* » recte ab Apostolo omissam fuisse observat. Cum enim Hebraeis scriberet, qui » sinistram de ipso opinionem conceperant.... prudenti consilio usus illos abstertere » statim ab initio apposita nominis sui inscriptione noluit. » — De *Pantaeno* autem Clementis magistro eiusdem Clementis testimonium adducit, ibidem « Iamvero sicut » beatus ille presbyter (Pantaenus) dicebat quandoquidem Dominus Omnipotentis » Dei Apostolus ad Hebraeos missus fuerat, prae modestia Paulus, qui ad Gentes

Ecclesia Alexandrina floruerunt cum iis consentiunt, nempe *Dionysius Alex.* (Apud Euseb. VI, 41), *Petrus Alex.* in Can. Poenit. c. 9, *Athanasius* epist. festiv. 39, *Alexander Alex.* apud Theodoretum (hist. Eccles. l. I, c. 3), *Auctor synopseos Athanasianae* et alii. Eamdem fuisse traditionem *Ecclesiae Antiochena*e constat ex litteris missis a Synodo Antiochena an. 264 ad Paulum Samosatenum et ex *Methodio* in Convivio decem virginum orat. X. — *Ecclesiae Palaestinae* fides apparet ex *Cyrillo Hierosolymitano* in Catech. IV, et ex *Eusebio* Hist. Eccles. III, 3. — Pro Ecclesia *Syriaca* testes sunt praeter versionem Syriacam de qua mox dicemus, *S. Iacobus Nisibenus* (Serm. II, c. 13, Serm. XII, c. 7, 8), eiusque discipulus *S. Ephrem* (de virt. et vit. et de tormentis in f.) qui epistolam ad Hebraeos sub nomine Apostoli citant; quibus addere placet antiquum *fragmentum Syriacum* recenter vulgatum a Cl. Beelen in appendice ad suam editionem epistolarum S. Clementis ad Virgines (1). — Pro caeteris Orientis Ecclesiis innumera suppetunt testimonia. Concilium *Laodicenum* can. 60 epistolam nostram annumerat aliis Pauli epistolis, quod etiam fit in canonibus *Apostolorum* can. 85. — *Gregorius Nazianzenus* in Carmine de S. Scripturis eam recenset inter epistolas Paulinas, nam quatuordecim epistolas Pauli enumerat: Δέκα δέ Πυλον τέσσαρες τ' ἐπιστολαί. — *Amphilochius* in iambis ad Seleucum inter epistolas Paulinas recenset.... καὶ πρὸς Ἑβραίου, μίαν. — Idem faciunt *Epiphanius* haer. 42, 59 et 76; — *Basilius* adv. Eunom. l. I, c. 11 et l. III, c. 6. — *Iohannes Chrysostomus* homil. in epist. ad Hebraeos. — *Gregorius Nyssenus* et caeteri Patres Graeci.

Hisce consentiunt etiam haeretici, quorum plures testimoniis huius epistolae errores suos cohonestare satagebant; nempe Mani-

» erat directus, Hebraeorum Apostolum se minime inscribit tum ob suam erga Do-
» minum reverentiam, tum quod ex abundanti ipse gentium praeco et Apostolus ad
» Hebraeos scriberet, »

(1) Cfr. S. Clementis R. epistolas binas de Virginitate Syriace Lovanii 1856. Appendix *Fragmenta anecdota* exegetici argumenti. In p. 34 ultimo loco legitur sequens fragmentum: « Hanc epistolam (Paulus) scripsit Hebraeis per Timotheum; » ex Hebraeo vero Graecam fecit Clemens, iuxta alios Lucas. Ideo autem nomen » non apposuit quia noverat se esse Hebraeis exosum, et quia Apostolatus inter » Gentes illi concreditus fuerat non inter Iudaeos. Sanctus Iohannes (scil. Chrysost.) » sermonibus triginta quatuor hanc epistolam explanavit. »

chaei ex c. VIII, 13, Melchisedechiani ex c. VII, 3, 4, 7, Montanistae, Novatiani et Cathari ex VI, 4. — Etiam Arianos hanc epistolam initio recepisse et Apostoli verba c. I ad errorem suum accommodasse auctor est Epiphanius haer. 55, 59, 67 licet postea a Catholicis lacesiti ex eiusdem epistolae verbis, eam reiecerint, ut inter caeteros tradit Theodoretus, qui eos ex traditione refellit in Praef. in epist. ad Hebraeos. Attamen Eusebius quamvis Arianis favens non potuit contra unanimem Ecclesiarum consensum aut reiicere epistolam ad Hebraeos, aut saltem uti dubiam traducere; sed eam inter scripturas unanimi consensu receptas (ὁμολογούμενας) collocat. Sane in l. III c. 3 ait: « Pauli vero quatuordecim epistolae notae sunt omnibus et perspicuae » et quamvis statim addat a nonnullis dubitatum fuisse de epistola ad Hebraeos, eorum tamen dubia nihili facienda esse putat, nam in c. 25 ubi libros certos a dubiis, et genuinos a spuris se distinguere profitetur, iterum epistolas Pauli libris ὁμολογούμενοις accenset, nulla facta exceptione de epistola ad Hebraeos, quam etiam (c. 38) putat hebraice fuisse scriptam et a Clemente in graecum conversam. Merito igitur Theodoretus in loco citato testimonium Eusebii adversus Arianos urget (1).

Consensus Orientalis Ecclesiae confirmatur validissime ex *Codicibus* et *Versionibus* antiquis. In Codicibus enim Graecis inter Paulinas epistolas reperitur epistola ad Hebraeos, et quidem plerumque non ultimo loco posita, uti nunc in editionibus N. T. sed aliis epistolis commixta: ita in celebri Codice *Vaticano* et in Codice *Parisiensi* Ephremi legitur post epistolam ad Galatas, in Codice *Sinaitico* post 2^{am} ad Thessalonicenses, alias quarto loco apparet post epistolas ad Corinthios. — Quod pertinet ad versiones, omnes praestantissimae et vetustissimae versiones Orientales nostram habent epistolam: versiones *Aegyptiacae* seu Copticae illam collocant post 2^{am} ad Corinthios; versio *Armeniaca* eam continet, et in prologo praefixo Pauli epistolis, docet epistolam ad Hebraeos Hebraica lingua a Paulo exaratam a Clemente fuisse Graece red-

(1) « Oportet, inquit, ipsos, etsi nihil aliud, temporis saltem diuturnitatem » revereri, quo hanc epistolam in Ecclesiis perpetuo legerunt alumni veritatis.....
 » Eusebius divinissimi Pauli hanc esse epistolam confessus est: et veteres omnes
 » hanc de ea tenuisse sententiam assernit. »

ditam (1). Denique versio *Syriaca* non solum Philoxeniana, quae recentior est, sed etiam *Simplex* quae ab aevo Apostolico descendere existimatur, epistolam ad Hebraeos cum caeteris Pauli exhibet; quod testimonium eo magis notandum est, quod fere certum sit quatuor Catholicas epistolas (2^{am} Petri, 2^{am} et 3^{am} Iohannis, et Iudae), de quibus aliquando dubitabatur, in ea versione originario desideratas fuisse.

Ex quibus iam concludere licet Graecorum et Orientalium consensum certum ac plenum semper extitisse pro Paulo auctore epistolae ad Hebraeos.

Exceptiones ab adversariis adductas non admittimus.

Sane quod pertinet ad *Irenaeum* et *Hippolytum*, imprimis hi ad Orientalem Ecclesiam non pertinent, cum alter Lugdunensis, alter Portuensis episcopi fuerint, quamvis Graece scripserint, qui Latinorum Doctorum mos erat tribus primis Ecclesiae saeculis, exceptis Africanis. Deinde adversarii non probant eos nobis contrarios esse. Si enim *Irenaeus* in libris adversus haereses non commemorat epistolam ad Hebraeos, non ideo dicendus est eam reiecisse, aut Paulo abiudicasse: neque enim catalogum librorum sacrorum usquam exhibet Irenaeus, in quo epistolam nostram praetermiserit; sed solum Scripturas pro data opportunitate citat, aliquando expresso, saepe vero omisso nomine auctoris: quis autem illum cogebat omnes omnino libros N. T. citare? potuit igitur omittere epistolam ad Hebraeos sicut omisit epistolam ad Philemonem, de qua tamen nulla umquam extitit dubitatio. Quamquam si de mera citatione verborum sermo sit, Irenaeus in laudato opere nonnulla affert ex epistola ad Hebraeos; ex. gr. lib. II c. 30 coll. Hebr. I, 3, l. IV, 11, n. 4 coll. Hebr. X, 1 et alibi. Praeterea non solos libros adversus haereses scripsit S. Doctor, sed alia etiam de quibus Eusebius mentionem facit (lib. V c. 25, 26); inter haec autem extabat libellus variarum disputationum (βιβλίον τι διχλέξεων διαφόρων) « in quo, ait Eusebius, *epistolae ad Hebraeos* et Sapientiae Salomonis mentionem facit, et quasdam ex iis libris sententias adducit ».

Eadem plus minus dicenda sunt etiam de *Hippolyto* Portuensi. Quod enim is reiecerit epistolam ad Hebraeos aut alteri quam

(1) Cfr. magnam editionem criticam huius versionis Venetiis 1805, to. IV.

Paulo tribuerit ex eius operibus probari nequit. Immo in eius scriptis non semel allegata reperiuntur huius epistolae verba ut ex. gr. in comment. in Dan. XIII coll. Hebr. X, 31. (V. edit. *La Garde* p. 149) in libro de fine mundi et Antichr. coll. Hebr. XI, 38 (ibid. p. 118), in demonstr. C. Iudaeos coll. Hebr. XIII, 12 (ibid. p. 64) et si verum est partem libri VIII Constitt. Apostolicarum ex Hippolyti scriptis excerptam esse, ut plures recentiores critici existimant, aliud haberemus ab eo citatum testimonium, nempe Hebr. XIII, 17 (ibid. p. 89). — In omnibus autem Hippolyti scriptis ne verbum quidem occurrit ex quo appareat illum originem Paulinam nostrae epistolae negasse.

Post haec parum nos movebit auctoritas Stephani illius Gobari obscuri haeretici Tritheitae apud Photium in Bibliotheca codice 232 (1) affirmantis Irenaeum et Hippolytum epistolam ad Hebraeos Paulo abiudicasse. Quod si idem de Hippolyto affirmat Photius ipse in codice 121 dicens se id legisse in eiusdem Hippolyti libello *adversus haereses* (2), cum hic libellus amplius non extet, neque alium praeterea testem huius rei habeamus, possemus id merito in dubium revocare; cur enim Photius saeculi IX scriptor decipi non potuisset, libellum hunc ex dictis S. Irenaei conflatum Hippolyto tribuens, qui forte alterius esset? Certe de genuinis vel suppositis Hippolyti libris magna olim videtur extitisse controversia, et adhuc existit.

Restat tamen aliquid dicendum de *Origene* qui et Graecus fuit et inter Graecos SS. Scripturarum scientia facile princeps; quem adversarii sibi vindicant eo quod de epistola ad Hebraeos disserens apud Eusebium VI, 25, dicit *soli Deo notum esse quis hanc epistolam scripserit*. Verum si integer locus Origenis legatur, apparebit eum sententiae nostrae favere potius quam contradicere. Ait enim: « Ego vero ita censeo: sententias quidem ipsas Apostoli » esse, dictionem autem et compositionem verborum esse alterius » cuiusdam qui dicta Apostoli commemorare et quasi in commentarium redigere voluerit ea quae a magistro audiverat. Proinde » si quae Ecclesia *hanc epistolam pro Paulina habet, eo nomine » laudetur. Neque enim temere maiores eam Pauli esse tradide-*

(1) V. Patrol. Gr. to. CIII, col. 1103-4.

(2) V. ibidem col. 403-4.

» *runt*. Quis autem revera illam *scripserit*, soli Deo notum esse » arbitror. Sed scriptores, quorum monumenta ad nos pervenerunt, » partim Clementi Romanae Urbis Episcopo eam adscribunt, partim » Lucae qui Evangelium et Actus Apostolorum literis tradidit » (1).

Origenes itaque epistolam ad Hebraeos *tamquam Pauli Apostoli* suscipi vult ex maiorum traditione, et laudat Ecclesias quae eandem Epistolam ut Paulinam habebant. Arbitratur autem Apostolum sententias tantum seu conceptus (νοήματα) suppeditasse, qui alterius stylo ac phrasi (ἡ φράσις καὶ ἡ σύνθεσις) fuerunt ornati; quisnam autem is fuerit qui in epistola concinnanda Paulo operam praestitit se ignorare fatetur, ac varias de eo veterum sententias refert. Verba igitur Origenis ab adversariis obiecta, non ad epistolae *auctorem* quem Paulum esse dicit, sed ad eius *scriptorem* referenda sunt iuxta distinctionem superius indicatam (2): hinc in aliis locis ex. gr. hom. VII in Ios. Origenes quatuordecim Pauli epistolas absque ulla exceptione admittit. Quibus perpensis apparet neque Origenem adversariis concedendum esse.

(1) Patrol. Gr. to. XX, col. 584-86.

(2) Origenis verba possent ita intelligi, ut epistolam ad Hebraeos nulla ratione a *Paulo* compositam dixerit, sed tantum ex eius dictis et monitis ab altero concinnatam. Graeca enim verba haec sunt: « τὰ μὲν νοήματα τοῦ Ἀποστόλου ἔστιν, ἡ δὲ φράσις καὶ ἡ σύνθεσις ἀπομνημονεύσαντός τινος τὰ Ἀποστολικὰ, καὶ ὥσπερ σχολιογραφήσαντος τα εἰρημένα ὑπο τοῦ διδασκάλου » quamvis autem duo illa verba ἀπομνημονεύειν et σχολιογραφῆν a quibusdam interpretibus reddita fuerint: *in commentarios redigere* et *dictata ex praeceptoris ore scribere*, quod difficultatem tolleret, eorum tamen verborum vis, ut recte observat Valesius in hunc locum potius est: *commemorare*, et *veluti in commentarium redigere*. Verum huiusmodi loquendi ratio ita accipienda est, ut conveniat cum communi Graecorum sententia de *Paulo auctore* epistolae ad Hebraeos. Origenes itaque existimavit Clementem, vel Lucam ad modum *scholii* vel *commentarii* exposuisse conceptus Pauli non quoscunque, sed illos quos Paulus Hebraeis significare volebat, et *eiusdem Pauli nomine*; ut nunc fit ex. gr. in Congregationibus Romanis cum *mens*, uti aiunt, datur scriptori, ut eam suis verbis exponat, et nomine eiusdem Congregationis ad eos mittat, quibus epistola vel rescriptum destinatum est. Hanc esse Origenis sententiam apparet tum ex eo quod dicat epistolam *Pauli* esse, et in aliis locis absolute dicat Paulum XIV scripsisse epistolas; tum ex mente antiquiorum scriptorum, ad quos appellat, qui tantum in sensu a nobis explicato affirmaverant a Luca vel Clemente epistolam ad Hebraeos fuisse scriptam; tum denique ex eiusdem epistolae characteribus, quibus Origenes contradicere nec potuit nec voluit: nam haec epistola et ad Hebraeos inscripta est, et exhibetur ut ad eos missa ab ipso Paulo qui eos in fine salutatur XIII, 20-25, eisque nomine se loquitur, et epistolam se scripsisse dicit eodem capite XIII versiculis citatis, et praecipue vers. 22, 23.

Haec de Ecclesia Graeca et Orientali.

II. Accedimus nunc ad traditionem *Ecclesiae Latinae* seu Occidentalis, quam adversarii nobis omnino contrariam esse putant. Immerito tamen. Non enim est confundenda Ecclesiae traditio cum privatis hominum opinionibus, quae saepe praeiudicatae esse possunt, et ab Ecclesiae sensu alienae.

Itaque contendimus traditionem Ecclesiae Latinae universim et proprio sensu acceptam minime contradicere Paulinae Epistolae ad Hebraeos origini, imo illam apprime confirmare, quamvis nonnulli olim extiterint apud Latinos qui Apostolum huius epistolae auctorem non agnoscerent. Et sane dissensus ille Latinorum ab adversariis obiectus 1° nunquam fuit *universalis* in Latina Ecclesia, 2° nec fuit *auctoritate* aliqua *Ecclesiastica firmatus*, sed inter privatas hominum opiniones circumscriptus, 3° nec criticis rationibus alicuius momenti innixus, sed ex accidentalibus adiunctis veluti casu exortus, 4° non fuit *constans ac perpetuus*. Quae omnia cum desint, quis vere dixerit *Ecclesiam Latinam*, eiusque traditionem nobis adversari?

Sed iam quatuor illa breviter ostendenda sunt.

Et 1° dissensus non fuit *universalis*. — Plura enim afferri possunt testimonia Latinorum qui epistolam ad Hebraeos ut Pauli susceperunt: quod in primis Hieronymus testatur in epist. 126 ad Evagrium inquit: « Epistolam ad Hebraeos omnes Graeci recipiunt et *nonnulli Latinorum*; » imo antiquiores Latinos plerumque illam admisisse non obscure innuit S. Doctor in epistola ad Dardanum ubi ait non solum Orientis Ecclesias, sed *omnes retro Ecclesiasticos Graeci sermonis scriptores* illam epistolam ut Pauli Apostoli recepisse. Cum enim sciamus Latinos scriptores tribus primis saeculis generatim Graeco sermone scripsisse et Hieronymus eos ab Orientalibus distinguat, possumus merito sub ea appellatione etiam antiquiores Latinos Scriptores intelligere: praesertim cum contrariam sententiam uti *recentem* habeat Hieronymus, eamque appellet *huius temporis consuetudinem*, cui *veterum scriptorum auctoritatem* opponit (V. infra integrum locum). Et revera latini Doctores non pauci vel aequales vel antiquiores Hieronymo in nostra sententia fuerunt, scilicet: *Lucifer Calaritanus* De non conveniendo cum haeret. *Ambrosius* De fide ad Gratianum l. I c. 4, et

etiam De Poenitentia II, 2 ubi contra Novatianos agit qui huius epistolae verbis (VI, 4) abutebantur, *Hilarius* De Trin. IV, 4 et in ps. 14, 5, *Victorinus* Afer Adv. Arium lib. I c. 2, *S. Soter* Rom. Pontifex (Patrol. Gr. to. X col. 1135), *Cassianus* Collatione prima c. 14, *Rufinus* expos. in symbolum ubi enumerans sacros libros n. 37 post Evangelia et Actus ait: « Pauli epistolae quatuordecim. » *S. Philastrius Brixienensis* haeres. 89 ubi reprehendit eos qui epistolam ad Hebraeos uti Pauli non recipiebant, *Gaudentius Brixienensis* serm. II in Exodum, *Pacianus* ad Sympronianum epistola 3 n. 13, *Faustinus* Romanus presbyter lib. c. Arianos, *Augustinus*, de quo infra, *Chromatius* Aquileiensis De octo beatitudinibus; *Auctor* libri de operibus cardin. et Expos. symboli inter opera Cypriani, et alii plures, quibus hic addimus testimonium nondum observatum *Luculentii* vetusti Latini Doctoris, cuius commentariorum fragmenta ex codicibus Vaticanis edidit Card. Mai (Scriptorum Veterum Vaticana collectio to. IX pag. 189 seqq.) et I. P. Migne (Patrol. Lat. to. LXXII col. 851 seqq.): hic auctor qui iuxta laudati Eminentissimi viri coniecturas valde antiquus est (1) in fragmento comment. in epistolam ad Hebraeos eius auctorem Paulum esse docet, idque data opera defendit respondens consuetis obiectionibus ex omissione nominis et ex diversitate styli petitis: existimat autem epistolam a Paulo Hebraice scriptam, et post eius excessum a Luca in Graecum conversam (PP. Lat. to. cit. col. 854).

Accedunt *Canones* et *Decreta* Conciliorum Latinorum de quibus mox dicemus. Ex quibus omnibus apparet oppositionem Latinorum non solum non universalem fuisse, sed multo leviolem quam nonnullis visa est, ita ut plerique et nobiliores Ecclesiae Latinae testes nobis faveant (2). Praecipua difficultas quae nobis obstare

(1) Qua praecise aetate Luculentius iste floruerit, tacentibus de hac re Ecclesiasticis monumentis, definiri nequit: laudatus Cardinalis Mai (to. cit. praef. p. XXI) eum valde antiquum existimat, idque arguit 1° ex reprehensione Arianorum quam passim auctor inicit, 2° ex iis quae habet (ib. p. 195) de catechumenis nobilioribus baptismi susceptionem distrahentibus, et negligentibus; qui abusus incidit in epocham priorum Christianorum Imperatorum. Quare videtur hic auctor ad Saeculum IV vel ad primam Saeculi V partem pertinere.

(2) Opportune animadvertit Eñus Franzelin in *Tract. de Div. Tradit. et Script.* thesi XVI, quod licet Eusebius et alii post eum saepe mentionem faciant de Latinis qui epistolam ad Hebraeos repudiabant, nemo tamen dicit quinam isti fuerint; interim ex omnibus Latinis Scriptoribus quorum opera supersunt, vix unus

videretur, est Hieronymi auctoritas in locis ab adversariis citatis praesertim in epistola ad Dardanum. Verum respondemus Hieronymum tum in citato loco, tum alibi nobiscum omnino sentire, non obstantibus aliorum dubiis, quae ipse historice refert, et quibus minime assentitur. Recitandus est itaque in primis integer locus epistolae ad Dardanum: — « *Vas electionis*, inquit, loquitur ad » *Hebraeos*: fide qui vocatur Abraham obedivit egredi in locum, » quem accepturus erat in possessionem (Ep. ad Hebr. c. XI v. 8)... » multisque in medio Sanctis commemoratis ad extremum intulit: » et hi omnes testimonium habentes in fide non acceperunt re- » promissionem, Deo nobis melius quid providente ne sine nobis » perfecti fierent (ib. v. 39, 40)... Nec me fugit quod perfidia He- » braeorum haec testimonia non suscipiat, quae utique V. T. au- » ctoritate firmata sunt. *Illud nostris dicendum est hanc epistolam » quae inscribitur ad Hebraeos non solum ab Ecclesiis Orientis, » sed ab omnibus retro Ecclesiasticis Graeci sermonis scriptoribus » quasi Pauli Apostoli suscipi*, licet plerique eam vel Barnabae » vel Clementis arbitrantur; et nihil interesse cuius sit, cum Ec- » clesiastici viri sit, et quotidie *Ecclesiarum lectione celebretur.* » Quod si eam Latina consuetudo non recipit inter Scripturas Ca- » nonicas, nec Graecorum Ecclesiae Apocalypsim Iohannis eadem » libertate suscipiunt: et tamen nos utramque suscipimus, *nequa- » quam huius temporis consuetudinem, sed veterum scriptorum » auctoritatem sequentes* qui plerumque utriusque abutuntur testi- » moniis non ut interdum de apocryphis facere solent, quippe qui » et gentilium literarum raro utuntur exemplis, *sed quasi cano- » nicis et Ecclesiasticis.* » Igitur Hieronymus non consentit dubiis circa genuinitatem epistolae ad Hebraeos. Imprimis enim absolute eam citat sub nomine Apostoli. « *Vas electionis* (i. e. Paulus) lo- quitur ad Hebraeos » quod etiam alibi facit, ex. gr. in libro 1° adv. Iovinian. c. 15. « *Apostolus ad Hebraeos: propterea*, inquit, » debemus intendere amplius his quae dicuntur, ne forte peref-

aut alter afferri potest qui in hac sententia fuerit; canones librorum sacrorum apud Latinos confecti laudatam epistolam inter Paulinas recipiunt; illi ipsi qui contrariam sententiam commemorant eam reprehendunt et nobiscum sentiunt. Ex quibus apparet neque ita generalem neque tanti ponderis fuisse illam consuetudinem Latinorum quae nobis obicitur.

» fluamus » (Hebr. II, 4). Deinde reprehendit illos ex Latinis, qui auctorem Paulum negabant, ipsisque Orientalium et Graecorum omnium traditionem opponit. Tandem non obstantibus his dubiis Hieronymus fatetur se recipere epistolam ad Hebraeos. Illa autem verba: « Licet *plerique* etc. » ostendunt distinctionem inter *auctorem* et *scriptorem* Epistolae a Hieronymo admissam (quod aliunde constat ex clarissimo eius testimonio in Catalogo sub voce *Paulus* et alibi), qua posita dicit quaestionem de *scriptore* non magni esse momenti cum alioquin certum sit epistolam scriptam esse a viro Apostolico. Hanc autem fuisse mentem Hieronymi apparet ex integro contextu. Dicit enim epistolam ad Hebraeos ab *omnibus* tamquam Pauli suscipi, licet *plerique* arbitrentur illam esse Clementis vel Barnabae; quae essent contradictoria nisi dicamus Hieronymum distinctionem posuisse inter auctorem et scriptorem Epistolae. Igitur omnibus perpensis est concludendum Hieronymum nobis omnino consentire. Quod vero pertinet ad Africanos scriptores adversarii non probant Cyprianum, Arnobium et Lactantium reiecis-
se epistolam ad Hebraeos: duo enim postremi scriptores cum adversus Paganos scripserint, qui philosophicis argumentis non scripturarum testimoniis revincendi erant, mirum non est si hanc epistolam nusquam commemorent; neque enim alios libros magis citant nisi quosdam rarissime: Cyprianus etiam nihil habet quod ostendat eum Epistolam ad Hebraeos Paulo abiudicasse: quod si in libro de martyr. ait Paulum *ad septem Ecclesias* scripsisse, quo videretur excludere epistolam ad Hebraeos, responsio in promptu est, nempe Hebraeos ad quos Paulus scribebat specialem Ecclesiam non constituisse, sed per varias Palaestinae Ecclesias fuisse dispersos. — Quid autem moverit Tertullianum ut epistolam nostram Barnabae adscriberet divinare non possumus; in hoc tamen sectatores nullos habuisse videtur. — Caeterum quaenam fuerit Africanae Ecclesiae traditio in re de qua agimus, ex Conciliorum Africanorum decretis et canonibus apparebit quae mox afferemus, ubi etiam de sententia Ecclesiae Romanae sermo erit. — Interim concludamus Latinorum dissensum minime universalem fuisse, sed ad quosdam dumtaxat pertinuisse.

2° Non fuit *auctoritativus*. — Provocamus adversarios ut in medium proferant monumentum aliquod auctoritativum Ecclesiae La-

tinae, in quo negetur Epistolam ad Hebraeos esse Pauli Apostoli. Immo ex Ecclesiae Latinae monumentis contrarium prorsus eruitur. Sane in *Conciliis* apud Latinos habitis non solum nihil contra nostram epistolam actum est, sed e contra eadem inter canonicas Pauli epistolas relata est: ita in Concilio Arausicano II in causa Pelagianorum celebrato, circa finem, ubi de fide supernaturali est sermo legitur: « Unde Abel iusto, et Noe, et Abraham, et Isaac, et » Iacob omnique antiquorum sanctorum multitudini illam *praeclaram* » *fidem* quam in ipsorum laudem *praedicat Apostolus Paulus* non » per bonum naturae... sed per gratiam Dei credimus fuisse col- » latam » illud autem fidei Patriarcharum elogium legitur ad Hebraeos XI. — Ante Concilium Arausicanum celebrata fuerant Africana concilia, nempe *Carthaginiense III* (a. 397) et *Hipponense* (a. 393) in quibus catalogus seu canon librorum sacrorum editus est iuxta *Patrum traditionem*, et epistola ad Hebraeos cum ceteris Pauli epistolis connumerata: *Pauli epistolae tredecim; eiusdem ad Hebraeos una*; idemque repetitur in Concilio *Carthaginiensi IV* (a. 449) can. 29. Huius doctrinae non immemores Episcopi *Africani in Sardiniam relegati* in epistola sua *synodica* cap. 13 ad gratiae necessitatem confirmandam utuntur testimonio Hebr. XIII, 21 quod Paulo adscribunt: « De Domino enim (inquiunt) dicit *Apostolus*: Aptet » vos in omni bono, ut faciatis voluntatem eius faciens in vobis » quod placeat coram se (Hebr. XIII, 21). » Et haec quidem de Conciliis Latinorum circa Hieronymi aetatem. Idem dicendum est de *canonibus* seu *catalogis LL. SS.* a Latinis Doctoribus confectis ut est catalogus Rufini l. super. cit. et canon S. Augustini De Doctr. Christ. l. II c. 8 in quibus legitur epistola ad Hebraeos sub Pauli nomine: in canone Muratoriano omittitur, sed haec omissio a nobis suo loco explicabitur, ubi etiam videbimus hunc canonem privata auctoritate confectum esse: ad Philastrium autem quod pertinet qui in haer. 88 omisit in canone epistolam ad Hebraeos, respondemus eum per quamdam oeconomiam id fecisse, cum tamen epistolam ad Hebraeos et reciperet et Pauli esse contenderet; sane in seq. haer. 89 ait epistolam ad Hebraeos *interdum legi* in Ecclesiis, et eos qui negabant eam a Paulo scriptam damnat ac refellit, ut supra vidimus. — Hisce adde argumentum ex *Latina Vulgata* in qua sive ante sive post Hieronymianam recensionem epistola ad Hebraeos

cum ceteris Pauli semper adfuit; adde etiam antiquissimos libros *liturgicos* Ecclesiae Latinae in quibus lectiones ex *epistola B. Pauli Apostoli ad Hebraeos* assignantur ex. gr. in die Nativitatis Domini ad 3. Missam.

Sed iam de *Ecclesia Romana* nonnulla speciatim dicenda sunt, quam nobis contrariam olim fuisse adversarii contendunt testimoniis innixi Eusebii et Hieronymi.

Respondemus tamen etiam in Ecclesia Romana distinguendas esse privatas hominum opiniones qui Romae vixerunt, ab ipsius Ecclesiae et Sedis Apostolicae sententia. Illas concedimus aliquando adversas fuisse (si tamen probari possit alios quosdam Romanos in horum numero extitisse praeter unum Gaium presbyterum); ipsius vero Ecclesiae Romanae et Apostolicae Sedis fidem ac traditionem nobis omnino consentientem semper invenimus. Et re sane vera primus inter Romanos praesules quorum scripta habemus, *S. Clemens*, vir Apostolicus, epistolam ad Hebraeos et agnovit et passim allegavit, ut diserte testantur Eusebius (III, 38) et Hieronymus (in Catalogo « *Clemens* »), et unusquisque observare potest in prima eiusdem epistola ad Corinthios. Ibi enim S. Doctor plures inserit sententias ex epistola ad Hebraeos desumptas, iisdemque interdum verbis utitur; inter caetera integrum pene caput primum huius epistolae exscribit, ac generatim stylum eiusdem ita refert, ut hac de causa plures ex antiquis, quibus assentitur Eusebius l. c. existimaverint epistolam ad Hebraeos ab eodem Clemente ex Hebraico in Graecum fuisse conversam: quod si Paulum non nominat, recolendum est Clementem neque alios sacros scriptores unquam nominare quorum testimoniis passim utitur. Post saeculum autem IV. Romani Pontifices Epistolam ad Hebraeos absque ulla dubitatione inter Paulinas recensent, ut fit in Canone Innocentii I (a. 405) in epistola ad Exsuperium Tolosanum; in canone Gelasii in Synodo Romana LXX Episcoporum (a. 496); in epistola Bonifacii II ad Caesarium Arelatensem ubi *Beato Paulo* tribuit testimonium ad Hebraeos XII, 1, 2; item in canone Eugenii IV; in Constitutionibus Sedis Apostolicae, etc. Primus autem ex laudatis Romanis PP. Innocentius initio citatae epistolae ad antiquam traditionem provocat affirmans se responsurum quod *custodita temporum series* sequendum esse demonstraverit; quo nomine procul dubio antiquiorum

Pontificum et Sedis Apostolicae traditionem praecipue intelligere oportet. Unus Gaius Romanus presbyter nobis est contrarius, qui cum Proclo Montanista disputans huius Epistolae testimonio abunde putavit se nodum quaestionis praecidere negando Paulinam eiusdem epistolae originem. Testimonium igitur est privati hominis in Romana Ecclesia degentis, non vero ipsius Romanae Ecclesiae. — Quod autem Gaius epistolam ad Hebraeos Paulo abiudicaverit, refert Hieronymus De Viris illustribus in *Gaio* ubi ait: « epistolas quoque » que Pauli tredecim tantum enumerans, decimamquartam quae fertur ad Hebraeos *dicit non eius esse* » quod ex Eusebio videtur desumptum l. VI c. 20 ubi eadem fere verba leguntur; quamvis non dicat Eusebius Gaium abiudicasse Paulo epistolam sed tantum: *eam quae ad Hebraeos inscripta est cum reliquis non annumerasse*. Utrum vero cum Gaio alii quoque Romani Doctores idem senserint non satis constat, vel certe pauci tantum et obscuriores esse debuerunt. Eusebius enim id aliquando obiter et veluti ex incerto rumore refert l. III c. 3, et in cit. l. VI c. 20 enarrata Gaii sententia subdit: « Sane haec epistola etiam nunc a *quibusdam Romanis* Apostoli esse non creditur. » Ex quibus apparet temperandum esse Hieronymi assertum, qui in citato loco pariter post Gaii opinionem emphatice addit: « sed et *apud Romanos* usque hodie quasi Pauli Apostoli non habetur. »

Postremo omittendum non est in citatis Eusebii et Hieronymi locis a quibusdam sub *Romanorum* nomine intelligi generatim *Latinos*, non vero homines Romae degentes: solent enim aliquando veteres vocibus illis promiscue uti: et ipse locus Eusebii superius citatus III, 3 ubi ait: « epistolam ad Hebraeos ideo esse a nonnullis repudiatam quod dicerent eam ab *Ecclesia Romana* pro certa ac genuina Pauli epistola non haberi » in versione Rufini ita redditur: « scio tamen apud *Latinos* de ea, quae ad Hebraeos inscribitur haberi dubitationem » (V. notam Valesii in h. l.).

Ex hisce omnibus manifestum fit Latinorum oppositionem ac dissensum privatis opinionibus conflatum fuisse nullaque Ecclesiarum Latinarum *auctoritate* sancitum.

3° Latinorum dissensio non ex criticis rationibus orta est sed ex incommodis quae ex Pauli epistola provenire videbantur, et a quibus nonnulli disputantes nesciebant se expedire, ut iam ex di-

ctis apparet. Haec vero causa utpote omnino *extrinseca et accidentalis* nullius ponderis est contra critica et positiva argumenta pro Epistolae nostrae genuinitate. Scilicet primum Montanistae, tum etiam Novatiani in testimoniis huius epistolae praesidium suorum errorum collocantes, eandem nonnullis suspectam reddiderunt; qui hac de causa illam omittere consultius putarunt, aut caute et parce adhibere; posteriores vero scriptores huiusmodi haesitationem vel silentium antiquorum animadvertentes in eandem suspicionem vel dubitationem inciderunt, ad quam confirmandam non parum fortasse contulit saeculo IV Arianorum audacia qui verba capituli I, 2-4 huius epistolae ad errorem suum trahere solebant. Cum autem periculum cessasset, re mature perpensa, apparuit dubitationes illas nullo solido fundamento innixas fuisse.

Hinc 4° dubia illa parum durarunt. Et sane ante saeculum III in cuius initio disputatio illa Gaii habita est, nullum eorum vestigium apparet; post saeculum vero IV vel V iam dubitationes istae fere evanuerant, scilicet post canones Concilii III Carthaginensis, Innocentii I et Gelasii; quod apparet ex testimoniis Concilii Arausiacani secundi, et Bonifacii II sup. cit. item ex Gregorio M., Isidoro Hispalensi, Avito Viennensi, Cassiodoro caeterisque Latinis scriptoribus usque ad Concilium Florentinum, in quo canon divinatorum librorum editus est, et epistola ad Hebraeos inter canonicas Pauli epistolas recensita, quod rursus confirmatum est in Concilio Tridentino sess. IV. Apud nonnullos dumtaxat videntur antiqua dubia, ex inveterata potius consuetudine, quam ex critica aliqua ratione perseverasse de quibus mentio fit apud Primasium (Praef. in epist. ad Hebraeos) qui eorum opinionem cum indignatione respuit.

Ita mature admodum universa Ecclesia Latina, dissipatis dubiis, epistolam ad Hebraeos uti Paulinam suscepit.

§. III. Rationes dubitandi internae.

Nunc vero singillatim expendendae sunt rationes illae internae, quae multos moverunt ne epistolam ad Hebraeos inter Paulinas reciperent: quamvis enim ut supra vidimus, nonnulli Latinorum ex antiquiorum silentio vel dubitationibus in hanc sententiam

adducti sunt, plerique tamen ac praesertim antiquiores internis difficultatibus perterriti fuerunt. Sunt autem istae praecipue sequentes.

1° *Omissio nominis Pauli*. Solet enim Apostolus nomen suum epistolis vel inscribere vel subscribere, idque etiam tamquam epistolarum suarum authenticæ tesseram assignare videtur (1). In epistola autem ad Hebraeos Pauli nomen nusquam comparet.

2° *Styli diversitas*. Facile enim est observare epistolam hanc a caeteris Paulinis aliquantum diversam esse, eiusque stylum longe copiosorem, graviorem ac elegantiorum esse, quam in aliis Pauli epistolis.

3° *Citatio Sacrae Scripturae iuxta versionem Graecam Alexandrinam*, quod iam observaverat Hieronymus in l. III in Isaiam. Si enim, inquiunt adversarii, Paulus hanc epistolam scripsisset, cum Hebraeus Hebraeis loqueretur, procul dubio Hebraicum textum citasset. Nunc autem graecam versionem citat: neque id potest epistolae interpreti adscribi, ipsae enim auctoris argumentationes et sermonis nexus in graeca versione fundantur, quae iuxta lectionem hebraici textus haud recte procederent. Ita ex. gr. in cap. VIII, 8 sequitur verba Ieremiae XXXI, 34, et ex natura *Testamenti* ibidem promissi argumentatur: quod argumentum fundatur in graeca voce διζαρχα quae proprie *Testamentum* est, dum in hebraeo textu Ieremiae legitur *berith* (בְּרִית) quod Testamenti notionem non praefert. Hisce addendum est quod auctor nomina quaedam hebraica ut *Melchisedech* et *Salem* (cap. VII, 2), lectoribus explicat, quod certe facere non potuisset si scripturam hebraice citasset.

4° *Errores et contradictiones cum iis quae vel in aliis Pauli epistolis vel in libris V. T. leguntur*. Ex quibus haec potissimum urgent adversarii.

a) Cap. II, vers. 3, auctor narrat gratiam Evangelii sibi allatam fuisse per Apostolos ac prodigiis confirmatam; quod repugnat Paulo dicenti Gal. I, 12, se non ab hominibus accepisse Evangelium sed per revelationem Iesu Christi.

b) Cap. VI, 4-6 impossibilem dicit poenitentiam iis qui post baptismum peccarunt, quibus etiam negat ullam relinqui pro peccatis

(1) 2° ad Thess. III, 17.

hostiam (X, 26): quo nihil magis repugnat sive universae Scripturae sive speciatim Paulo Rom. II, 4; 2^a Cor. VII, 9, 10; XII, 21, omnes ad poenitentiam invitanti et gravissimis etiam peccatis veniam concedenti.

c) Cap. IX, vers. 1-4 descriptio Tabernaculi foederis quosdam errores continet. Nam 1° thuribulum aureum (χρυσοῦν θυμιατηριον) intra Sanctum Sanctorum collocat cum nihil huiusmodi in Pentateucho legatur, immo ex Exodo XXX, 6 (1), et Iosepho Flavio Antiq. VI, 8, id omnino falsum appareat. — 2° In arca ponit vasculum continens *manna*, et *virgam Aaronis*, cum tamen certum sit ex aliis Scripturae locis in arca nihil praeter tabulas legis asservatum fuisse; ita enim legitur III, Reg. VIII, 9: « In arca autem *non erat* » aliud nisi *duae tabulae lapideae*, quas posuerat in ea Moyses in » Horeb quando pepigit Dominus foedus cum filiis Israel, cum egre » derentur de terra Aegypti; » eademque verba repetuntur in II, Paralip. V, 10.

5° Obiiciunt verba illa cap. XIII, 23: « Cognoscite fratrem nostrum Timotheum *dimissum* (Syrus habet *vinculis solutum*): » ex quibus deducunt epistolam ad Hebraeos post Pauli mortem scriptam fuisse: siquidem Timotheus vivente Apostolo nunquam in vinculis fuerat; cum de hoc nihil occurrat in Pauli epistolis ad eundem missis, quarum alteram paulo ante mortem Apostolus scripsit. Haec ergo Timothei captivitas et liberatio post eius mortem accidit, et tunc etiam epistola de qua loquimur data est.

§. IV. Argumenta interna pro Paulo epistolae auctore et contrariorum solutio.

1° *Positive* plura occurrunt quae Paulum auctorem produunt, sive *materiam* epistolae sive *formam* inspiciamus.

Sane huius epistolae *materia* est prorsus Paulo familiaris et cum coeteris eius epistolis convenit: talia sunt quae hic habet de vanitate rituum Mosaicorum, de praestantia novae legis supra ve-

(1) « Ponesque altare (θυμιαματος) contra velum quod ante arcam pendet » testimonii..... et adolebit incensum super eo Aaron suave fragrans mane etc. » Quod hic dicitur altare thymiamatis, idem est ac thuribulum aureum (Χρυσοῦν θυμιατηριον) de quo sermo fit in loco ab adversariis obiecto.

terem, de typica legis antiquae significatione, et alia huiusmodi. — Ad *formam* vero quod spectat, permultae hic occurrunt formulae, phrases et imagines Paulo familiares ac propriae. Pauca exempla dabimus. In cap. VIII, 5 et X, 1, res antiquae legis vocantur *umbra* rerum futurarum et coelestium, qui loquendi modus Pauli proprius est (V. Coloss. II, 17). In cap. II, 2, vocatur lex per angelos dictus sermo (ὁ δι' αγγέλων λαληθεὶς λόγος) quae phrasis Pauli propria recurrit ad Gal. III, 19. Item in epistola ad Hebraeos V, 13, 14, debiliores vocantur *νήπιοι*, firmiores autem *τέλειοι*, quae appellatio Paulo familiaris est (1, Cor. III, 1, XIV, 20 et alibi). Idem dic de imagine *gladii* sub qua repraesentatur verbum Dei in epistola nostra IV, 12, quae recurrit ad Ephesios VI, 17; item metaphora *lactis* et *solidioris cibi* qua designatur doctrina vel faciliior vel difficiliior (Hebr. V, 13), quae pariter legitur 1, Cor. III, 2.

Haec sunt pauca exempla similitudinis inter epistolam de qua loquimur et caeteras Paulinas, ex quibus idem epistolarum auctor non obscure innuitur.

Alia etiam in hac epistola occurrunt indicia quae Pauli personam produnt: ita ex. gr. quod de Timotheo legitur XIII, 23: « Co- » gnoscite fratrem nostrum, Timotheum dimissum, cum quo si ce- » larius venerit videbo vos; » quae quidem Apostolo omnino conveniunt, cuius familiaritas cum Timotheo ex aliis epistolis notissima est, ubi etiam illum aliquando fratrem suum appellat: ex. gr. 1^a Thess. III, 2: « Misimus Timotheum fratrem nostrum.... ad con- » firmandum vos etc. » Modus etiam epistolam claudendi totus Pauli est XIII, 14–25: « Salutate omnes praepositos vestros et omnes » sanctos; gratia cum omnibus vobis. Amen. » Quae gemina prorsus sunt iis quae in fine aliarum Pauli epistolarum leguntur. Adde mentionem *vinculorum* Pauli in c. X, 34: « Nam et vinctis (graece: τοῖς δεσμοῖς μου, *vinculis meis*) compassi estis » cuius rei mentio in pluribus suis epistolis a Paulo ingeritur ex. gr. Philip. I, 7, 13, 14, 17; Col. IV, 18; 2^a Tim. II, 9; Philem. vers. 10 seqq. Item quae leguntur cap. XIII, 18: « Orate pro nobis, confidimus enim quia bonam » conscientiam habemus in omnibus benevolentes conversari » quae duo Paulus frequenter in suis epistolis facit, scilicet orari pro se postulat ex. gr. Rom. XV, 30; Eph. VI, 19; Col. IV, 3; 2^a Thess. III, 1: testimonium autem suae bonae conscientiae appellat Rom. IX, 1; 2^a Cor. I, 12 et alibi.

Ex hisce aliisque indiciis Paulum epistolae huius auctorem fuisse satis apparet.

2° Crescit vis argumenti si *negative* consideramus, nemini ex aliis auctoribus, quibus aliquando epistola tributa fuit, indicia interna convenire. Sane de *Tertulliano*, cui a nonnullis epistolam ad Hebraeos adscriptam fuisse refert Xistus Senensis (in Bibliotheca Sancta lib. VII), vix est dicendum; nihil enim absurdius atque oscitantius ab istis affirmari potuit, cum et Tertulliani stylus toto caelo diversus sit, et ante Tertullianum epistola haec Clementi Alexandrino, Pantaeno et Clementi Romano nota fuerit, et ipse Tertullianus eam citet (C. Iud. cap. II etc. Adv. Marc. l. II, c. 8), et in libro *de Pudicitia* c. 20 eam Barnabae adscribat. — Hoc itaque omisso dicimus neque caeteris praesumptis auctoribus huius epistolae characterem convenire. Non *Barnabae* cui Tertullianus, isque solus, epistolam tribuit; nam epistola Barnabae, quae adhuc superest, si eius est, a nostra epistola quam maxime differt stylo et graeca dictione. Accedit quod Barnabam in Italiam venisse et ibi in vinculis fuisse, quod auctor epistolae ad Hebraeos de se dicit, (XIII, 24, X, 34), a nemine traditum est; denique Barnabas fortasse eloquentia illa caruit, quae in nostra epistola elucet, unde in suis cum Paulo apostolicis itineribus eidem Paulo utpote eloquentiori officium concionandi relinquebat: quare Act. XIV, 44: « Listrenses vocabant Barnabam Iovem, » Paulum vero *Mercurium*, *quoniam ipse erat dux verbi*. » — *Clementi* autem *Romano* multo minus favent epistolae huius characteres; quidquid enim sit de stylo, certe epistolae compositio huic auctori tribuenda non est; quomodo enim latinus homo tam peritus in hebraica litteratura esse potuit, atque tanta legis Mosaicae eiusque mysticorum sensuum doctrina instructus, quemadmodum auctor epistolae ad Hebraeos fuisse apparet? Accedit verba illa cap. X, 34, Clementi non convenire, qui neque Timothei familiaris fuit, neque Hebraeos in Palaestina degentes umquam invisere cogitavit. — Non maiori probabilitate *Lucae* nostra epistola tribueretur, cum stylus Lucae minus hebraicus sit, isque Hebraeorum doctor numquam fuerit, caeteraque superius memorata adiuncta non magis Lucae quam Clementi convenient. — De *Sila* autem, aut *Apollone* aut *Marco* quid dicemus? Qui iis epistolam tribuerunt, divinando potius quam argumentando id affirmarunt, nulla prorsus sive ex-

terna sive interna ratione ducti; quorum proinde sententia eodem iure negatur, quo asserta est.

Cum igitur alius praeter Paulum epistolae ad Hebraeos auctor verosimiliter assignari nequeat, iterum concludendum est Paulum et non alium esse epistolae auctorem.

Restat nunc ut internas difficultates in superiore paragrapho propositas diluamus; ex quarum solutione veritas nostrae theseos validissime confirmabitur, cum in iis adversarii potissimum sententiae suae fundamentum collocent.

Obiectio 1^a desumebatur *ex omissione nominis* Pauli in nostra epistola.

Resp. 1° argumentum esse mere *negativum*; non enim possunt adversarii ostendere Paulum omnino debuisse suum nomen epistolae apponere. Nam quod dicit 2, Thess. III, 17: « Salutatio mea manu » Pauli: quod est signum in omni epistola: ita scribo. Gratia Do- » mini Nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. Amen » non significat se nomen semper inscribere voluisse, sed ad salutationem ipsam referendum est, quam Paulus solebat *manu sua* addere epistolis quae plerumque ab alio, eo dictante, scribebantur (Cfr. Rom. XVI, 22). Cum autem salutatio illa in epistola ad Hebraeos non desit (XIII, 25), patet argumentum contra adversarios retorqueri posse.

Resp. 2° posse rationes probabiles assignari cur nomen suum Paulus omiserit in nostra epistola: ac prima quidem ratio esse potest ea quam Pantaenus affert (apud Eus. VI, 14), scilicet Apostoli modestia eo quod non esset Hebraeorum Apostolus, sed potius gentium: alteram rationem assignat Clemens Alex. (Eus. l. c.) ex eo quod Hebraei infensi essent Paulo quia vehementius legis abolitionem et rituum Mosaicorum vanitatem proclamabat: hinc ne eorum animos irritaret abstinuit a more sibi consueto seipsum nominandi atque Apostolum vocandi in principio vel in fine epistolae suae. Hae rationes satis probabiles sunt: quibus tamen tertiam addere possumus ex natura epistolae desumptam, quae tota dogmatica est et magis tractatus theologicus appellari posset quam epistola; unde mirum non est si consuetae epistolarum formae uti sunt inscriptio et subscriptio nominis omissae fuerint. Caeterum si Paulus nomen suum omittit, ea tamen ponit praesertim in fine epistolae, ex quibus lectores facile eum dignoscere poterant, ut superius vidimus.

Obiectio 2^a ducebatur ex diversitate styli.

Resp. Ex iis quae in expositione argumentorum internorum diximus apparet diversitatem styli tantam non esse quantam adversarii iactant, imo tot ac tantos esse characteres similitudinis ut ex eis non spernendum exurgat argumentum pro Paulo auctore. Verum cum ex alia parte diversitas aliqua styli negari non possit, quod iam Hieronymus et Origenes notaverunt, possumus commode huius diversitatis rationem reddere. — Et 1° quidem difficultas removeretur si eorum hypothesim amplecteremur qui dicebant Paulum hanc epistolam non scripsisse sed vel sententias et materiam dedisse, quam postea alter scriptor, puta Clemens vel Barnabas sive Lucas stylo suo exposuerit, quemadmodum vidimus Origenem sensisse, vel Paulum hebraico sermone scripsisse, alium autem eius scriptum graece reddidisse, ut Hieronymus et Eusebius existimant. In utraque hypothesi difficultas evanescit: si enim primum admittas, statim intelligitur cur stylus sit diversus, scilicet quia Pauli non est; si vero alterum supponas, adhuc res facile explicatur, et quidem respectu habito tum ad auctorem tum ad interpretem. Ex parte quidem *auctoris* quia hebraice scribens elegantiori et vehementiori sermone uti potuit: ita rem explicat Hieronymus in Catalogo: « Scripserat ut Hebraeus Hebraeis Hebraice, idest suo elo- » quio disertissime, ut ea quae eloquenter scripta fuerant in He- » braeo eloquentius verterentur in Graecum: et hanc causam esse » dicunt quod a caeteris Pauli epistolis discrepare videatur: » ex parte vero *interpretis* quia supponendum necessario non est eum, quisquis fuerit, verbum verbo reddidisse; potuit enim sensum sermonis elegantiori et copiosiori stylo reddere. — Verum 2° licet quis praedictas hypotheses admittere nollet, posset etiam diversitas styli epistolae ad Hebraeos explicari. Sane sapientis et eruditi scriptoris est stylum suum accommodare materiae quam tractat. Iamvero epistola ad Hebraeos neque familiaris est neque moralis, sed tota theologica atque dogmatica. Quid mirum si Apostolus in sublimiori descriptionis genere paullo eloquentiore stylo usus sit? Accedunt circumstantiae in quibus scribebat, quae maiorem dicendi vim postulare videbantur. Iudaei enim ad quos scribebat, uti supra diximus, male erga Paulum affecti erant: quare maior eloquentia et sermonis vis adhibenda fuit ad eorum animos commovendos. — Caeterum in

aliis Pauli epistolis et in eius sermonibus a Luca relatis plura elegantissima atque eloquentissima occurrunt quae epistolae ad Hebraeos nullatenus inferiora sunt. In exemplum adducimus caput XIII, epistolae primae ad Cor., capp. IV, V et IX, epistolae ad Rom., epistolam ad Philippenses, orationem in Areopago Athenis habitam (Act. XVII, 22-32), eiusdem orationem coram Felice praeside (Act. XXIV, 10-22), item aliam coram Agrippa rege (Act. XXVI, 1-30).

Obiectio 3^a erat ex citationibus Scripturae factis iuxta versionem LXX.

Huic obiectioni *resp.* 1° difficultatem prorsus evanescere si admittamus epistolam ad Hebraeos graece scriptam fuisse: quod quidem a pluribus Doctoribus ac Theologis admittitur et etiam nobis verosimilius videtur (1). Hoc enim admissio pronum erat Scripturam ex graeca versione communiter recepta allegare. Quod etiam confirmatur exemplo Petri et Iohannis qui licet Hebraei essent et ad Hebraeos scriberent, testimonia tamen proferunt ex eadem versione Alexandrina. Scilicet Apostoli et Graece scribebant, et graecam Scripturam citabant quia eorum aetate ea lingua eaque versio Hebraeis satis nota et familiaris erat. — Attamen 2° etiam si quis omnino vellet epistolam hebraica lingua a Paulo fuisse exaratam, adhuc explicari posset citatio locorum S. S. iuxta graecam versionem: scilicet haec ab interprete epistolae usurpata fuisset. Neque argumentandi ratio Apostoli deficeret in hebraico textu; nam vox illa בְּרִית (berith) quamvis non necessario *testamentum* significet, hanc tamen notionem non excludit, et cum aliunde foedus illud a Deo cum hominibus initum naturam testamenti haberet potius ex ea notione Paulus argumentari dicendus est (Hebr. VIII, IX). Hinc LXX interpretes vocem illam plerumque reddiderunt per vocem διαθηκη *testamentum* idemque fecit aliquando Hieronymus ex. gr. in c. IX, Zachariae. Quod autem pertinet ad explicationes nominum *Melchisedech* et *Salem* (VII, 1, 2), potuisset Paulus etiam hebraice scribens eas ponere, significationem nominum etymologicam tradens,

(1) Clemens enim Alexandrinus primo affirmavit Epistolam hanc hebraice fuisse scriptam, cuius testimonio innixi plures postea idem repetere consueverunt: nemo autem argumento aliquo innixus hoc asseruit, sed ex coniectura tantum, et ad difficultatem ex diversitate styli desumptam aliquo modo dissolvendam.

quemadmodum si quis latine scribens nomina quaedam propria ex etymologia explicaret dicens puta: *Lucifer*, idest *lucem ferens*, *Pacificus* idest *pacem faciens*, aut aliud simile.

Obiectio 4^a desumebatur ex erroribus, quos adversarii dicunt in nostra epistola contineri, quorum primus est ille in cap. II, v. 3, ubi auctor dicit se ab Apostolis Evangelium suscepisse.

Quibus *resp.* 1° non necessario ea verba de ipsa auctoris persona intelligenda esse; potuit enim Paulus *communicative* loqui plurali numero de omnibus Hebraeis ad quorum gentem ipse pertinebat, quamvis id de quo loquitur, sibi taxative applicare non posset; quemadmodum in prima persona plurali loquitur alias, cum de gravissimis Hebraeorum sceleribus loquitur, quibus tamen ipse minime participaverat. — Verum 2° possunt ea verba etiam ad Paulum extendi quin ulla exinde oriatur contradictio inter hunc locum et Gal. I, 12, ubi Paulus narrat se a Christo immediate edoctum fuisse. Sane in loco obiecto proprie non dicit auctor se ab Apostolis accepisse Evangelium, sed ab iis confirmatum fuisse, quod quidem cum immediata Christi revelatione bene consistere potest, immo cum historia Pauli apprime concordat, qui accepto Evangelio ad Apostolos venit ut ab iis probaretur et *conferret cum iis Evangelium ne in vacuum curreret aut cucurrisset* (Gal. I, 18, II, 1, 2).

Alter locus erat ex cap. VI, 4 seqq. ubi auctor iis qui peccant postquam illuminati fuerint omnem spem veniae videtur adimere.

Diversae sunt interpretum sententiae de huius loci sensu. Alii enim explicant de gratia Baptismatis, quam Paulus impossibile dicit recuperari eo quod Baptismus iterari nequit. Baptismus enim ab antiquis solebat *illuminatio* (φωτισμός) appellari: et auctor in v. 1, 2, huius capitis dixerat se nolle amplius insistere in primis Christianae doctrinae elementis, *baptismatum doctrina* etc. — Alii vero explicant locum de recuperanda simpliciter gratia per poenitentiam: tunc autem verbum *impossibile* accipiendum esset hyperbolice pro *valde difficili*; quae explicatio ex contextu confirmari videtur: nam similitudo terrae sterilis et spinas germinantis, cuius consummatio in combustionem, quam illico post obiecta verba subiungit Apostolus, ad peccatorum veniam simpliciter referri videtur potiusquam ad baptismi gratiam: hyperbole autem maxime convenit scopo totius epistolae et praecipue huius capitis VI, extollendi san-

ctitatem et sublimitatem novae legis prae veteri, ac exaggerandi malitiam eorum qui in nova lege Deum offendunt; quare in cap. II exclamabat: « Si enim qui per Angelos dictus est sermo, factus est » firmus, et omnis praevaricatio et inobedientia accepit iustam mercedis retributionem: quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem? » — Verba autem illa X, 26, ubi *voluntarie peccantibus post acceptam notitiam veritatis* ait *non relinqui pro peccatis hostiam*, hoc tantum significant, fidelibus peccantibus, et praecipue iis, qui ex malitia et ex divinae bonitatis contemptu peccant, valde timendum esse ne pereant cum aliud sacrificium pro iis valere non possit nisi Christi sacrificium cuius tamen beneficium ac fructum ingrati respuunt. — Sed de his locis plura disputare solent dogmatici Theologi in tractat. de Poenit. et de Sacrificio Missae ad quos lectorem remittimus. — Caeterum si adhuc duriores videantur huiusmodi auctoris locutiones recolendum est plura in Scripturis occurrere quae non minus dura videntur ut ex. g. Mat. XII, 31, ubi peccatis contra Spiritum Sanctum negatur remissio sive in hoc saeculo sive in futuro: item 1, Ioh. V, 16, ubi sermo est de peccato ad mortem, et 2, Pet. II, 21, ubi melior dicitur conditio eorum qui numquam ad fidem venerunt, quam qui post acceptam fidem peccatis rursus implicati superantur; et ipse Paulus in aliis locis, puta in epistola ad Romanos et alibi similia habet.

Tertius locus erat ex capite IX, v. 3 et 4, ubi tabernaculi descriptio fit, in qua duos errores adversariiprehendunt, alterum de thuribulo aureo intra Sanctum Sanctorum posito, alterum de manna et virga quae in arca collocantur. — Verum ad primum quod attinet respondemus auctorem epistolae ad Hebraeos praecise non dicere χρυσοῦν θυμιατήριον (quod latinus interpres vertit per *aureum thuribulum*) intra Sanctum Sanctorum fuisse, sed tantum ait: *Sanctum Sanctorum aureum habens thuribulum*: quod quidem verum est. Nam etiamsi thuribulum illud esset extra Sanctum Sanctorum, ad illud tamen pertinebat, et in illud inferendum erat semel in anno in magna die expiationis ad suffitum thymiamatis excitandum (Lev. XVI, 12, 13). Quare auctor noster dicere potuit Sanctum Sanctorum *habuisse* thuribulum sicut recte dicitur quod arx habet fossam, quod urbs habet pomerium, caput habet collum, quae tamen extra posita sunt. — Quod pertinet ad virgam et manna

variae suppetunt responsiones; alii enim dicunt illud *in qua* ἐν ἣ non ad arcam sed ad tabernaculum esse referendum: nam in Graeco textu tum *arca* (ἡ κιβωτός) tum tabernaculum (ἡ σκηνή) sunt generis foeminini. Tunc itaque locus ita legendus esset (IX, 3, 4): « Post velamentum autem secundum, tabernaculum, quod dicitur Sancta Sanctorum aureum habens thuribulum, et arcam testamenti circumtectam ex omni parte auro, *in quo* (tabernaculo) erat etiam *urna aurea habens manna et virga Aaron* quae fronderat, et tabulae testamenti. » Obstat tamen huic lectioni non solum auctoritas vulgatae quae illud ἐν ἣ ad arcam refert; sed ipse contextus: statim enim sequitur vers. 5: « *Superque eam* erant Cherubim etc. » porro Cherubim non super tabernaculum sed super arcam collocati erant. Alii dicunt propositionem ἐν *in* non esse stricte accipiendam pro *intra*, sed latius pro *iuxta*, *prope*: et afferunt plura exempla ad hunc usum particulae *in* probandum: ita ex. gr. Ier. XXXV, 2 de Rechabitis legitur: « Et introduces eos *in domum Domini* in unam exedram thesaurorum » et similiter v. 4, « et introduxi eos *in domum Domini* ad gazophylacium filiorum Hanan » cum tamen exedra thesaurorum seu gazophylacium illud non esset intra templum, sed in proximo aedificio: ita etiam Moyses et Elias in transfiguratione Domini « dicebant excessum eius, quem completurus erat *in Ierusalem* » Luc. VI, et tamen excessus Christi, seu mors Crucis extra Ierusalem in monte Calvariae locum habuit: item Iesus Ioh. IX dicitur ambulasse « *in templo in porticu Salomonis* » licet porticus certe extra templum esset. Quare in obiecto loco manna et virga dicerentur in arca fuisse, idest iuxta arcam, vel in thecis ipsi arcae adnexis. — Alii vero quibus haec parum obvia ac verosimilia videntur, verba Pauli in proprio sensu accipiunt, ita nempe ut manna et virga dicantur intra arcam fuisse: hoc autem dicunt non contradicere testimonio 3 Reg. VIII et 2 Paralip. V, 10, siquidem in his locis sermo est de rerum sacrarum dispositione in templo Salomonico, Paulus vero loquitur de tabernaculo a Moyse confecto: potuit igitur manna et virga stante tabernaculo in arca foederis asservari, quae postea aedificato templo extra arcam collocata fuerint, ita ut in dedicatione templi *non esset aliud in arca nisi duae tabulae lapideae*.

Obiectio 5^a ex verbis Hebr. XIII, 23 ubi de Timothei captivi-

tate et liberatione sermo est facile solvitur. Unde enim sciunt adversarii Timotheum ante Pauli mortem numquam in vinculis fuisse? Contrarium certe videtur colligi posse ex prima ad eundem Timotheum epistola c. VI v. 12 ubi Apostolus eum laudat quod *confessus fuerit bonam confessionem coram multis testibus*. — Quod autem adversarii dicunt epistolam ad Hebraeos post secundam ad Timotheum datam fuisse falsum est: scilicet iuxta communio- rem sententiam epistolam ad Hebraeos scripsit Paulus a. 63, secundam vero ad Timotheum a. 66-67.

THESIS III.

Auctor primae Epistolae Catholicae est Iacobus Apostolus Minor dictus.

Septem Epistolae quae post Paulinas in Canone recensentur a Graecis et Latinis scriptoribus *Catholicae* appellari consueverunt, vel etiam aliquando *Canonicae* ut apud Iunilium Africanum (l. I De partibus divinae legis cap. V) Cassiodorum et alios. Sunt autem una epistola Iacobi, duae Petri, tres Iohannis et una Iudae. In vulgata vero Latina prima tantum et ultima *Catholicae* titulum inscriptum gerunt. Si ratio quaeratur huius primae appellationis non una videtur esse doctorum sententia. Origenes enim (apud Eus. VI, 25 et in Ieremiam hom. X etc.) Catholicam videtur accipere pro *omologumena* seu communi consensu recepta: Eusebius (II, 23 et III, 3, 25) incerte loquitur: nam inter Catholicas epistolas etiam *dubias* recenset, iisque *apocrypha* opponit. Verum communior explicatio est, quam Oecumenius, Theodoretus alique tradunt, qui Catholicam pro *circulari* seu *Encyclica* epistola ponunt. Ratio igitur cur septem illae epistolae Catholicae dictae sunt, haec est quod non ad singulares Ecclesias vel personas, ut Pauli epistolae destinatae sunt, sed ad omnes universim Christi fideles. Difficultas moveri posset ex secunda et tertia Iohannis, quae reapse privatis personis inscribuntur. Verum hoc non obstante duae illae epistolae cum Catholicis adnumeratae sunt vel quia semper cum prima eiusdem Iohannis epistola, quae vere Catholica est, coniunctae fuerint, vel quia alteri classi minus apte quadrarent. Graeci solent complexum harum septem epistolarum singulari vo-

cabulo *Καθολικόν* appellare. Difficilius est alterius denominationis rationem reddere qua nempe epistolae illae *Canonicae* appellantur: si enim id dicatur, quia canones seu regulas morum tradunt, hoc etiam Pauli epistolis commune est; si vero *Canonicae* dicantur quia in Canonem sunt relatae, minus apte id dici videtur cum omnes N. T. libri hoc sensu canonici sint, et quidem plerique ex iis semper in Canone fuerint quod de quinque ex Catholicis epistolis verum non est. Fortasse hic aliquid valet Richardi Simonis coniectura affirmantis, epistolas illas cum aliquando incertae fuerint apud quosdam, atque ideo in nonnullis canonibus omissae, sed tandem superatis difficultatibus et dissipatis dubiis in canonem fuerint receptae, hac de causa veluti *autonomastice* a pluribus *Canonicas* appellatas fuisse. Quidquid sit de huiusmodi explicationibus, denominatio haec vix amplius in usu est, manente prima appellatione epistolarum *Catholicarum*.

Ex septem hisce epistolis duae tantum sunt protocanonicae, nempe *prima Petri*, et *prima Iohannis*, de quibus, praecedentibus articulis actum est. Caeterae quinque ad deuterocanonicas scripturas pertinent de quibus proinde nunc singillatim tractabimus incipientes ab *epistola Iacobi*, cuius auctorem dicimus esse Apostolum, qui Iacobus Alphaei vel Iacobus Minor vocari solet.

In hac epistola auctor, praemissa salutatione, docet imprimis tentationum utilitatem, et sapientiam a Deo cum fiducia postulandam esse (c. I). Refellit deinde haeresim illorum qui in sola fide confidebant, et opera neglegebant, docens *fidem sine operibus mortuam esse* (1, 22—II, 26). Tertio mala linguae recenset, quam gubernare et refraenare difficillimum est, subditque differentiam inter terrenam et coelestem sapientiam (III). Quarto agit de moribus, et virtutibus patientiae, mansuetudinis, iustitiae, poenitentiae, timoris Dei, temperantiae et castitatis, religionis, charitatis et correctionis fraternae (IV—V, 13). Postremo Unctionis extremae Sacramentum promulgat, et orationis efficaciam commendat (V, 14—20). — Sed ad auctorem epistolae veniamus.

§. I. Argumenta quae Epistolae Iacobi authenticam
generatim ostendunt.

Quod Iacobus initio huius epistolae commemoratus, auctor fuerit eiusdem numquam videtur serio in dubium revocatum fuisse. Hieronymus quidem *De Viris illustribus* in *Iacobo* ait loquens de hac epistola: « Quae et ipsa ab alio quodam sub nomine eius edita » asseritur, licet paulatim tempore procedente obtinuerit auctoritatem; » quod iam antea Eusebius notaverat in fine Cap. 23, L. II. Attamen quinam hoc affirmaverint neque Eusebius neque Hieronymus, neque alius quisquam dixit. Contra vero quicumque ex antiquis huius epistolae mentionem fecere eam Iacobo adscribunt. — Dubitatio autem, si qua fuit, respicit 1° personam illius Iacobi cuius nomen epistola gerit, 2° canonicam ipsius epistolae auctoritatem. — Ut igitur ordine procedamus 1° breviter afferemus argumenta, quae genuinam huius epistolae originem ostendunt; tum vero 2° quaestionem instituemus quisnam ille sit Iacobus epistolae auctor. — De canonica autem epistolae auctoritate non est hic dicendi locus, sed hanc quaestionem ad secundam sectionem II partis remittimus.

Itaque epistolam nostram Iacobo semper adscriptam fuisse probant ecclesiae tum Occidentalis, tum Orientalis monumenta.

1° Ad Occidentales seu Latinos quod pertinet, vetustissimus huius Ecclesiae scriptor *Clemens Romanus* Iacobi epistolam inter Apostolicas scripturas citat pluribus in locis ex. gr. in 1^a epistola ad Corinth. cap. 38 dum ait « sapiens ostendat sapientiam suam non in verbis sed in bonis operibus » quae evidenter ex Iacobo III, 13 deprompta sunt: item cap. 30 incipit verbis Iacobi c. IV, 6 « Deus enim superbis resistit: » et mox transit ad reprehendendam *detractionem* ut Iacobus ibidem v. 11, et concludit cum doctrina de iustificatione ex operibus et non ex fide tantum, quod est praecipuum argumentum Iacobi epistolae. De hac vero doctrina iterum loquens Clemens in cap. 30 Abrahami et Rahab exempla, item alia argumenta profert eodem modo ac iisdem pene verbis quibus Iacobus II, 20–25. Quod autem Iacobum expresse non nominet mirum non est cum Clemens nullum ex Agiographis nominare soleat. — Nobis tamen sufficit epistolam Iacobi Clementi

notam fuisse, et cum aliis Apostolicis scriptis citatam, quod praefatam calumniam quorundam apud Hieronymum omnino refellit. — Post Clementem *Irenaeus* adv. haer. IV, 16 affert verba illa Iacobi II, 23: « Credidit Abraham Deo et reputatum est illi ad iustitiam et amicus Dei factus est: » quae postrema verba neque in Genesi XV, 6, neque in Paulo Rom. IV, Gal. III, sed tantum in cit. Iacobi loco leguntur. — *Hieronymus* quamvis in citato loco quorundam dubitationes innuat, ipse tamen epistolam Iacobo tribuit inquam: « *Iacobus* qui appellatur frater Domini *unam* tantum scripsit Epistolam, quae de septem Catholicis est » eamque dicit procedente tempore obtinuisse auctoritatem. In epistola vero ad Paulinum absolute affirmat: « *Iacobus, Petrus, Iohannes, Iudas Apostoli septem epistolas scripserunt* tam mysticas quam succinctas et breves pariter et longas, breves in verbis, longas in sentiis. » — Ante Hieronymum Concilia Africana *Carthaginense* III can. 47 et *Hipponense* can. 29 inter canonicas scripturas a Patribus acceptas in Ecclesia legendas numerarunt Iacobi epistolam; hisque assentitur *Augustinus* in l. II. De doctr. Christ. cap. 8, et *Rufinus* in expositione Symboli, Romanique Pontifices *Innocentius, Gelasius, Hormisdas* caeterique omnes quotquot apud Latinos librorum divinarum canonem confecerunt. — Quibus addendum est argumentum ex vetustissima latina versione, in qua semper epistola nostra Iacobo inscripta extitit, atque in Ecclesia sub eius nomine lecta fuit, quod etiam ex liturgicis Latinorum libris evidenter ostenditur.

2° Si autem Ecclesiam Orientalem consulamus, non minor apparet in ea consensus de Iacobi epistola. Sane Canones Graecorum, etiam antiquissimi Iacobo epistolam inscribunt: ita canon Synodi Laodicensae saeculo III, canon 85 inter Apostolicos, canon Gregorii Naz. in Carmine et caeteri omnes. — Ante istos *Clemens Alex.* commentarium in Iacobi epistolam scripsit ut testatur Eusebius II, 23; *Origenes* apud eundem Eusebium III, 25 hanc epistolam Iacobo adscribit eamque inter Scripturas citat in comm. in Iohan. quod si eam *φερομένην Ἰακώβου* appellat, haec loquendi ratio non ostendit eam uti dubiam habuisse: nam, teste Eusebio (II, 15; III, 25), eodem modo de certis etiam libris loquitur, ut cum dicit *τὴν φερομένην Ἰωάννου πρῶτην*; et alibi *Μάρκου οὗ τὸ Ἐυαγγέλιον φέρειται* etc. — *Athanasius* epistolam Iacobi inter Apostolicas nume-

rat apud Euseb. III, 25, quibus consentiunt Epiphanius, Chrysostomus, Amphilochius ac reliqui Graeci Doctores primorum saeculorum. — Notandum maxime est testimonium versionis Syriacae in qua epistola Iacobo inscripta usque ab initio, idest usque ab Apostolica aetate, adfuit, quia, ut alias monuimus, versio illa quatuor alias Catholicas epistolas omisisse videtur. — Ex quibus concludere iam licet controversiam de epistolae genuinitate proprio sensu nunquam in Ecclesia extitisse, quidquid sit de canonica eius auctoritate, de qua hic non loquimur.

Difficultas moveri posset ex antiquissimo canone Muratoriano, in quo mentio huius epistolae non fit, nec non ex auctoritate Eusebii qui hanc epistolam inter controversas (ἀντιλεγόμενας) collocat. — Verum ex dictis responsio in promptu est; hos scilicet auctores quaestionem non instituere de librorum authentia sed de publica et canonica auctoritate eorundem. — Caeterum Eusebius suam hac de re sententiam promit, cum epistolam de qua loquimur, citat ex. gr. in ps. 56 scribens..... « ait Sacer Apostolus: tristatur quis in vobis? oret » (Iac. V, 13). — Ex quibus apparet ferendam omnino non esse Erasmi et Caietani audaciam, qui saeculo XVI de authentia nostrae epistolae dubitare visi sunt, ac multo minus Lutheri temeritatem, qui videns in hac epistola palmare suum dogma de sola fide iustificante expresse damnari eam arroganter et rustice *stramineam* appellavit, et tamquam *Apostolico Spiritu indignam* ex numero librorum sacrorum expunxit.

§. II. Proponitur controversia de tribus Iacobis, atque ostenditur Iacobum fratrem Domini unum eundemque esse cum Iacobo Alphaei, seu Iacobo minore.

Quod duo inter Apostolos Iacobi nomine appellati fuerint nemo ignorat: scilicet 1° *Iacobus Zebedaei*, frater Iohannis, post Petrum et Andream a Christo vocatus (Mat. IV, 21; Marc. I, 19) qui tertio loco nominatur in serie Apostolorum (Mat. X, 3; Luc. VI, 14, 15; Act. I, 13) et ab Herode Agrippa gladio interemptus dicitur circa annum 44 aerae Christianae (Act. XII, 2): 2° Iacobus alter qui semper post primum collocatur in citatis catalogis Apostolorum, et *Iacobi Alphaei* appellatione a priore distinguitur. Hosce duos Iacobos

in numero Apostolorum extitisse omnes admittunt. — Verum in aliis Scripturae locis inter eos qui *fratres Iesu* dicuntur quidam Iacobus apparet (Mat. XIII, 55; Marc. VI, 3) de quo etiam Paulus mentionem facit (Gal. I, 19) qui etiam Iacobus *minor* aliquando dicitur (Marc. XV, 40). Hunc vero Iacobum *fratrem Domini* episcopum Hierosolymitanum fuisse tradunt Clemens Alexandrinus et Hegesyppus (apud Euseb. II, 23), eundemque referunt cognomento *Iustum* et *Obliam* fuisse appellatum, quod etiam Ios. Fl. confirmat (Antiq. XX, 8); eum denique citati auctores narrant de templi pinaculo praecipitatum propter Christi confessionem obivisse. Hunc igitur Iacobum nonnulli a duobus Iacobis Apostolis distinguunt, atque ita tres numerant Iacobos 1° *Iacobum Zebedaei* seu maiorem. 2° *Iacobum Alphaei* seu minorem, utrumque Apostolum. 3° *Iacobum fratrem Domini* Hierosolymorum Episcopum, non Apostolum: hunc autem postremum Iacobum epistolae Catholicae auctorem faciunt, ea praesertim de causa quod auctor huius epistolae se Apostolum non dicat. Ita inter veteres opinati sunt Epiphanius (haer. 76), Auctor constitutionum apostolicarum l. 2 c. 59 et alii pauci quos sequuntur recentiores nonnulli, imprimis Franciscus Antonius Zaccarias in speciali tractatione de tribus Iacobis. Nos vero cum communi sententia defendimus non tres sed duos esse admittendos Iacobos cum Iacobus frater Domini unus idemque sit cum altero ex duobus omonymis Apostolis seu Iacobo Alphaei.

Argumenta quibus nostra sententia innititur sunt potissimum haec quae sequuntur: 1° praesumptionem parit pro identitate utriusque Iacobi, Alphaei scilicet et fratris Domini, quod Matthaei XIII et Marc. VI inter fratres Domini Iacobus, Simon et Iudas inveniuntur (1). Hi autem tres etiam in Catalogis Apostolorum recurunt in cit. loc. Mat. X, Luc. VI, Act. I, et quidem ex iis Iacobus et Iudas dicuntur fratres fuisse, id enim non obscure innuit Lucas VI, 16 ubi Iudam appellat *Iudam Iacobi*, et clarius ipse Iudas in epistola sua se vocans fratrem Iacobi Iud. I, 1.

Ex quibus colligitur sine causa distingui fratres illos Domini

(1) Mat. XIII, 55 Iudaei loquentes inducuntur de Christo « Nonne hic est fabri filius? Nonne mater eius dicitur Maria? et fratres eius Iacobus et Ioseph (graece Ιωσφ) et Simon et Iuda? » Eadem repetuntur Marc. VI, 3 « Nonne hic est faber filius Mariae, frater Iacobi et Ioseph et Iudae et Simonis? »

ab eiusdem nominis Apostolis. Quare videtur Iacobum illum fratrem Domini ipsum esse Apostolum, vocari autem Iacobum Alphaei ut ab altero Iacobo Apostolo Zebedaei filio distinguatur.

Argumentum 2um. Verum clarius id apparet ex Pauli verbis Gal. I, 18, 19 ubi Iacobus frater Domini simul Apostolus fuisse dicitur. En Pauli verba « Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum, et mansi apud eum diebus quindecim; *aliū autem Apostolorum vidi neminem nisi Iacobum fratrem Domini.* » Quibus verbis nullum luculentius pro re nostra argumentum afferri posse videtur. Non ignoramus Grotium contrariae sententiae fautorem verba citata ita intelligere: « nullum reperi Apostolorum (quippe qui alio iverant Evangelii spargendi causa) *sed* reperi eum qui eorum vices obibat, Iacobum fratrem Domini (Grot. Adnot. in Gal. I, 19). » Scilicet particulam illam *ἐὶ μὴ* vult significare *sed*, non autem *nisi*, citans in confirmationem huius significationis alia loca ut v. 7 huius capituli, et II, 16; Mat. XII, 4; Apoc. II, 5 etc. Attamen violentam esse huiusmodi explicationem et ex praeiudicata opinione exortam nemo non videt: verba enim Pauli in contextu considerata hunc sensum praeseferunt: *praeter Petrum ex numero Apostolorum vidi solum Iacobum fratrem Domini.* Praeterea omnem cavillandi locum praecludit Lucas Act. IX, 26 et seqq. Hic enim de eodem primo Pauli adventu Hierosolymam loquens non diu post eius conversionem, et postquam ex insidiis Iudaeorum Damasci sibi paratis evasisset, haec habet vers. 26 usque ad 28. « Cum autem venisset in Ierusalem tentabat se iungere discipulis, et omnes timebant eum non credentes quod esset discipulus. Barnabas autem apprehensum illum *duxit ad Apostolos* et narravit *illis* quomodo in via vidisset Dominum, et quia locutus est ei et quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Iesu. » — Cum igitur ad *Apostolos* accesserit Paulus necesse est ut saltem duos ex illis viderit: si autem Iacobus ille frater Domini (Gal. I, 19), quem solum praeter Petrum vidisse se narrat Paulus, non fuisset Apostolus, iam unum tantum ex Apostolis vidisset. Quod quidem confirmatur ex rei convenientia: cur enim si Iacobus ille Apostolus non fuerit, tam sollicitus de eo invisendo fuisset Paulus ita ut eum solum, relictis Apostolis, conveniret? Concludamus igitur Iacobum hunc fratrem Domini in numero Apostolorum fuisse, atque ideo

unum eundemque esse cum Iacobo Alphaei, seu Iacobo minore; quod enim Iacobus Zebedaei fuerit frater Domini nemo umquam dixit.

Argumentum 3um suppeditat diversa ratio qua Agiographi N. T. de Iacobo minore loquuntur tum ante tum post mortem Iacobi maioris: hoc enim vivente, duos Iacobos sedulo distinguunt, alterum appellantes Iacobum Zebedaei, alterum Iacobum Alphaei vel Iacobum minorem. Statim autem post prioris Iacobi mortem, quae decem circiter annis post Domini ascensionem accidit, supersitem Iacobum simpliciter *Iacobum* vocant. Quod ostendit nonnisi duos insignes in Ecclesia Iacobos tunc fuisse, qui dum ambo in vivis erant sedulo erant distinguendi, alterutro autem mortuo alter distinctione nulla egebat: quae distinctio adhuc necessaria fuisset, si Iacobus frater Domini Episcopus Ierosolymae et in Ecclesia celeberrimus idem non fuisset ac Iacobus minor Apostolus.

Praefata autem diversa loquendi ratio de duobus Iacobis ex sequentibus exemplis patebit. — Praeter Mt. X, 3, Luc. VI, 14, 15 ubi duo Iacobi, apposito patris nomine distinguuntur, Lucas in Actis Apostolorum I, 13 post Domini ascensionem alterum Iacobum addito Alphaei nomine adhuc a priore distinguit; idemque facit etiam in c. XII, 1, 2, ubi *Iacobum fratrem Iohannis* ab Herode occisum refert; verum ex hoc tempore nullo amplius distinctionis caractere utitur: ita in eodem cap. XII, 17. Petrus e carcere liberatus ait: « nuntiate *Iacobo* et fratribus haec: » in cap. XV, 13 in Concilio Apostolorum « postquam tacuerunt (Barnabas et Saulus) respondit *Iacobus*: Viri fratres audite me. » Et in cap. XXI, 18 cum Paulus Hierosolymam venisset introibat ad *Iacobum*. Eadem ratione sese gerit Paulus in ep. ad Gal., ubi historiam suae conversionis et Apostolicae missionis pertexit: siquidem in c. I, 19 de primo suo adventu Hierosolymam loquens (a. 38 aer. vulg.) vivente adhuc Iacobo maiore, alterum Iacobum, quem vidisse se dicit, appellat *Iacobum fratrem Domini*; in cap. vero III, 9 cum tertio se contulisset ad Apostolos *post annos quatuordecim* (v. 1) (mortuo iam Iacobo maiore) dicit *Iacobum* una cum Cepha et Iohanne sibi dexteram dedisse. Iudas etiam, initio suae epistolae, se *fratrem Iacobi* simpliciter appellat. Ex quibus apparet post mortem Iacobi Zebedaei unum superfuisse Iacobum in Ecclesia per-

celebrem qui cum nullo alio confundi posset. Hunc autem et Apostolum et episcopum Hierosolymitanum simul fuisse ex ipsius Lucae testimoniis superius citatis colligitur; ad eum enim statim misit Petrus qui nunciaret suam e carcere Hierosolymitano liberationem Act. XII, 17; idem in Concilio Apostolorum Hierosolymae habito locutus est et sententiam primo a Petro latam argumentis fulcivit caeteris Apostolis tacentibus Act. XV, 13 seqq.; ad eum venit Paulus Hierosolymam, et in eius domo *collecti sunt seniores* Act. XXI, 17, 18.

Argumentum 4um Si extrinseca auctoritas nostrae sententiae perpendatur, ea omnino praeferenda erit: siquidem longe maior pars Doctorum et interpretum tum veterum tum recentiorum Iacobum Alphaei non distinguit a Iacobo fratre Domini et Hierosolymae episcopo; quam sententiam sequitur Ecclesia in Breviario in festo S. Iacobi minoris (die 1 Maii) et ipsum Concilium Tridentinum in sess. XIV cap. 1 de *Extrema Unctione* quod sacramentum *per Iacobum Apostolum et Domini fratrem commendatum ac promulgatum* asserit.

Ea quae adversarii contra afferunt non magni ponderis sunt. Obiiciunt enim *negative*.

1° In serie Apostolorum Mt. X, Luc. VI, Act. I Iacobus Alphaei numquam *frater Domini* appellatur; et e contra Iacobus *frater Domini* numquam *Apostolus* dicitur.

Resp. Nulla erat necessitas haec duo simul commemorandi. In locis illis ubi series Apostolorum ponitur, Iacobus alter a priore distinguitur appposito patris nomine iuxta consuetum Hebraeorum morem, nec locus erat dicendi illum fratrem Domini fuisse; ubi autem de Domini fratribus est sermo Mat. XIII, 55; Mar. VI, 3, Christi concives loquentes inducuntur, qui illum despiciebant, nec Apostolorum dignitatem sciebant aut admittere parati erant. Paulus vero Gal. I, 19 ubi de Iacobo fratre Domini loquitur si eum Apostolum non vocat, aequivalenter tamen id facit ut superius demonstratum est.

2° Dicunt Iacobum initio suae epistolae se Apostolum non nominare.

Resp. Iacobus se appellans *Dei et Domini nostri Iesu Christi servum* satis innuit se unum ex Apostolis fuisse, quibus appellatio

illa veluti antonomastice propria adhaeserat. Expressa autem Apostoli appellatio necessaria non erat: nam etiam Paulus in epistolis ad Thessalonicenses, ad Philippenses, ad Philemonem, se *Paulum* nude appellat, vel addit tantum *Dei servus*; idem dic de Iohanne in prima sua epistola.

Obiiciunt deinde *positive*.

1° Locum Io. VII 5 ubi *fratres Domini* increduli fuisse dicuntur: « *neque enim*, inquit, *fratres eius credebant in eum.* » Quod de Apostolo absonum esset suspicari.

Resp. 1° Si diceremus etiam aliquos Apostolos tunc temporis non satis in Iesum credidisse, non tam absurdum esset, cum aliunde sciamus imperfectam eorum fuisse fidem, et hic non de absoluta incredulitate, sed de quadam in fide haesitatione sermo sit, qua fiebat ut illi confirmationem quaererent divinae Christi missionis. — Verum 2° certum non est in citatis Iohannis verbis omnes Christi fratres includi: quin imo ex contextu apparet de his tantum sermonem esse quos Christus tunc adivit in urbe Nazareth aliisque locis Galilaeae commorantes, quique Christo suadebant ut ab ea regione discederet et in Iudaeam abiret, ut ibi missionem suam evidenter probare posset; quare Iacobus in horum fratrum numero computari nequit, cum iam a multo tempore Christi assecula esset.

2° Potissimum urgent Iacobum Alphaei et Iacobum fratrem Domini distinctos esse eo quod eundem non habeant patrem. Sane collatis duobus Evangelii locis Matt. XXVII, 56 et Ioh. XIX, 25 (1), apparet Iacobum fratrem Iuda et Ioseph, seu Iacobum fratrem Domini, fuisse *filium Cleophae*; dicitur enim filius *Mariae Cleophae*, idest uxoris *Cleophae*. Iamvero Iacobus minor Apostolus erat filius Alphaei ut ex locis saepius citatis evidens est, ubi Iacobus Alphaei constanter appellatur. — Ergo duae diversae personae sunt.

Resp. variis modis huiusmodi difficultatem solvi posse.

Nam 1° quidam dicunt Cleopham illum non virum sed patrem Mariae fuisse: Alphaeum autem fuisse eius virum. Attamen cum

(1) In hisce locis sermo est de piis mulieribus quae iuxta Crucem Domini perstiterunt; ex iis una dicitur a Matthaeo *Maria Iacobi et Ioseph mater*, scilicet Iacobi et Ioseph fratrum Domini de quibus Mt. XIII, 55; Mr. VI, 3; a Iohanne vero eadem mulier vocatur *Maria Cleophae* (XIX, 25). Unde sequitur Cleopham patrem esse Iacobi et Ioseph fratrum Domini.

foeminae non ex nomine patris sed ex nomine viri designari solerent dicere possemus 2° Mariam forte duos successive viros habuisse, primum Alphaeum ex quo Iacobus noster natus est, alterum vero Cleopham nomine. Qua hypothese admissa evanescit difficultas: siquidem Iacobus appellaretur *Alphaei* quia hic fuisset eius pater; mater autem eius Maria vocaretur *Cleophae* quia uxor non nomine mariti defuncti sed mariti viventis designanda est. Verum 3° si cui non placeret duos Mariae viros dare, supponere tuto posset Alphaeum et Cleopham duo nomina esse unius eiusdemque viri. Sane binomines viri inter Hebraeos passim occurrunt; ita ut in exiguo Apostolorum numero habeantur Matthaeus qui et Levi, Simon qui et Cephas vel Petrus, Thomas qui et Dydimus, Iudas qui et Taddaeus et Lebbaeus, quibus postea accessit Saulus qui et Paulus: quid igitur prohiberet addere etiam Alphaeum, qui et Cleophas? — Tandem 4° Alphaeus et Cleophas (in graeco textu Κλωπας) non solum unum eundemque virum designant, sed fortasse *unum idemque nomen* sunt diversa ratione pronunciatum. Scilicet huius viri nomen Hebraice erat *Hhalphai* (חֲלַפַּי) quod per punctorum mutationem legi etiam poterat *Hhlophai* (חֲלֹפַי) mutato scilicet *pathakh* in *sceva compositum* quod, ut punctum brevissimum, solebat in pronuntiatione omitti, et interposito *cholem*: porro Graeci ex prima forma *Hhalphai* fecerunt Ἀλφειος omissa scilicet gutturali פ et mutata terminatione *ai* in *aios* iuxta consuetum morem (ut ex. gr. nomen Prophetae *Hhaggai* (חַגַּי) Graecis est Ἀγχιος); ex secunda vero forma *Hhlophai* fecerunt Κλωπας mutata nempe gutturali in K et terminatione Hebraica *ai* in *as*, quod etiam alias facere solent; Latinus autem interpret ex Κλωπας fecit *Cleophas* (1).

Hisce difficultatibus enodatis iterum concludimus Iacobum fratrem Domini nullatenus distinguendum esse a Iacobo Alphaei, atque ideo non tres sed duos tantum insignes in Apostolica Ecclesia Iacobos admittendos (2).

(1) Nomina propria Hebraica a Graecis et Latinis ob pronuntiationis difficultatem nulla fere certa lege immutantur, ut innumeris exemplis declarari posset.

(2) Superfluum est monere Iacobum dici *fratrem Domini* non germanum, quod esset contra perfectam B. M. Virginis integritatem a Scripturis et ab universa Traditione proclamatum, sed sensu latiore, scilicet propinquum vel consanguineum: solet enim Scriptura omnes propinquos *fratres* appellare. Si vero quaeratur quo

§. III. Quaestione ad duos Iacobos redacta,
contendimus Iacobum minorem seu Alphaei,
non autem Iacobum maiorem seu Zebedaei
epistolae catholicae esse auctorem.

Et sane argumenta tum externa tum interna id evidenter ostendunt.

I. Ad argumenta externa quod attinet 1° *universa traditio* in id consentit; nemo enim ex Patribus Iacobo Zebedaei epistolam nostram tribuit: idemque dicendum de Theologis et interpretibus, si excipiantur nonnulli Hispani scriptores (apud Cornelium a Lapide Praef. in Iacobi epistolam) quibus ignoscendum est si S. Iacobum maiorem Hispaniae patronum hac etiam laude cumulare conati sunt, nullo tamen praeter laudandi studium, fundamento innixi. Universalis itaque traditio epistolam catholicam tribuit vel Iacobo *Alphaei* vel Iacobo *fratri Domini* quos cum demonstraverimus unam eandemque esse personam, tota traditio nobis favet. Notandum imprimis est testimonium Concilii Milevitani in can. 7, et Concilii Tridentini in cit. sess. XIV, ubi *Iacobo Apostolo fratri Domini* epistola adscribitur. 2° Codices antiqui sive Graeci sive Latini huius epistolae inscriptionem et subscriptionem gerunt huiusmodi: « *Epistola catholica S. Iacobi Apostoli fratris Domini; finis epistolae S. Iacobi Apostoli fratris Domini* » (V. Tischendorf. edit. VII Novi Testamenti Graec. in h. l.). Unus vel alter codex (apud eundem Tischendorf.) habet: « *Epistola Iacobi Zebedaei* » quod dicitur etiam legi in nonnullis exemplaribus Syriacis; sed istae voces anomaliae contra omnium instrumentorum criticorum consensum attendendae non sunt.

II. *Interni characteres* epistolae hoc ipsum luculenter evincunt. Nam 1° epistola Iacobi destinata est *duodecim tribubus quae sunt*

propinquitatis gradu Iacobus esset cum Christo Domino coniunctus, non una est auctorum sententia. Plures inter Graecos Patres existimarunt Iacobum eiusque fratres fuisse S. Iosephi filios, qui eos ex primo coniugio suscepisset antequam nuberet B. M. Virgini. Verum haec opinio Latinis Patribus non probatur, et communiter nunc reiicitur a Theologis qui existimant etiam S. Ioseph virginem semper mansisse. Itaque non est recedendum ab iis quae ipsa Scriptura innuit in locis superius citatis; scilicet Iacobum fuisse fratrem Domini eo quod filius esset Mariae Cleophae, quae B. M. V. *soror* Ioh. XIX, 25 dicitur: erat igitur Christi Domini consobrinus.

in dispersione (I, 1) idest Iudaeis qui in variis mundi partibus disseminati Christi fidem amplexi fuerant; tota enim epistola supponit lectores christianam fidem profiteri. Ergo quando haec epistola data est, religio christiana longe lateque diffusa erat extra Iudaeam et Palaestinam. Iamvero ante mortem Iacobi maioris (an. 43 vel 44 aerae vulg.) Evangelium fere intra limites Palaestinae conclusum fuisse constat. Ergo non a Iacobo maiore sed a Iacobo Alphaei seu minore epistola catholica scripta est, quem scimus usque ad annum 62, vel 65 aerae vulgaris superstitem fuisse, cum iam opera aliorum Apostolorum salutaris Evangelii lux innumeris per orbem regionibus affluisset. — Et recte quidem *ad Iudaeo-christianos* Iacobum hanc epistolam dedisse patet ex Gal. II, 9, ubi Iacobus Apostolatum in circumcisionem accepisse dicitur. — 2° Epistola Iacobi supponit epistolas Pauli ad Romanos, et ad Galatas. Atqui hae scriptae fuerunt diu post mortem Iacobi maioris. Ergo et illa, proindeque non a laudato Iacobo maiore scripta fuit, sed a superstite altero Iacobo minore seu Alphaei. Quod epistola Iacobi supponat Pauli epistolas praesertim ad Romanos et ad Galatas plures ex veteribus Patribus observarunt, praesertim Augustinus in lib. de fide et oper. c. 14. Observarunt scilicet epistolam Iacobi fuisse scriptam eo consilio ut occurreret pravae interpretationi doctrinae Pauli de fide iustificante. Cum enim Paulus in citatis epistolis vehementer urgens fidei necessitatem scripsisset: *iustificari hominem per fidem sine operibus legis* (Rom. III, 28) et: *ei qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium reputari fidem eius ad iustitiam* (ib. IV, 5) et iterum: *quia ex fide iustificat gentes Deus.... in lege autem nemo iustificatur apud Deum* (Gal. III, 8, 11) cum inquam haec et similia scripsisset Paulus, nonnulli in pravam sensum eadem accipientes existimabant bona opera ad salutem non requiri, sed sufficere fidem in Iesum Christum. Hunc itaque errorem imprimis refellit Iacobus et necessitatem bonorum operum urget affirmans *fidem sine operibus mortuam esse* et quemadmodum *corpus sine spiritu* esse habendam (Iac. II, 14-26); dum autem haec praedicat, prae oculis habet dicta illa Pauli eaque explicat, aliquid addens vel clarius proponens: hinc etiam eisdem, quibus Paulus, exemplis utitur, scilicet Abraham et Rahab, ad Rom. IV, 3; Gal. III, 6; — Iacob. II, 21-25, sed observat in illis fidem ab ope-

ribus disiunctam non fuisse. Alia etiam occurrunt deprompta ex epistola ad Rom. ex. gr. Iac. I, 3, coll. Rom. V, 3, Iac. IV, 12-15, coll. Rom. XIV, 4, seq. et Iac. IV, 13, coll. Rom. XIV, 4: ex quibus apparet Iacobum Pauli epistolas ad Galatas et ad Romanos prae oculis habuisse. Porro hasce Pauli epistolas post Iacobi maioris mortem (an. 44) scriptas fuisse omnes admittunt; in epistola enim ad Galatas (II, 1, coll. I, 18) Paulus loquitur ut de re diu praeterita de suo adventu Hierosolymam decem et septem annis post suam conversionem; quae cum acciderit anno Chr. 35 sequitur epistolam ad Galatas post annum 52 scriptam fuisse: epistola vero ad Romanos adhuc serius scripta est anno 58. Cum igitur post hasce Pauli epistolas edita fuerit epistola Iacobi, non potuit a Iacobo maiore conscribi.

Concludamus igitur Iacobum epistolae primae catholicae auctorem non esse Iacobum *Zebedaei*, sed Iacobum *Alphaei* seu minorem, *fratrem Domini*; qui quidem hac honorifica appellatione initio suae epistolae seipsum non designat, vel quia mortuo altero Iacobo haec distinctio amplius necessaria non erat, ut supra vidimus, vel etiam reverentiae ac modestiae causa; Christo enim Domino iam in coelum recepto, et ad dexteram Patris sedente, minus congruum Iacobo videri potuit se eius fratrem secundum carnem appellare.

THESIS IV.

Tertia inter catholicas Epistolas (quae secunda Petri dicitur) genuina est.

Praenotanda. - Auctor huius epistolae seipsum Simonem Petrum servum et Apostolum I. C. appellat, atque idem prorsus auctor haberi vult ac ille qui praecedentem epistolam conscripsit (III, 1). In hac autem epistola brevi se moriturum praenoscens (I, 14), fideles praesertim Iudaeo-Christianos per orbem dispersos in fide confirmare satagit. Et in primo quidem capite eos provocat ad virtutum omnium exercitium, in memoriam eorum revocans divina beneficia, promissiones et gloriosum Christi adventum in die iudicii. In cap. vero secundo lectores praemonet de pseudo-prophetis qui brevi apud illos surrecturi essent, eorumque subdolan pravamque indolem vivacibus coloribus ac vehementiori stylo sub oculos ponit,

simulque praenunciat gravissimas poenas, quae illis ex iusto Dei iudicio impendebant. In tertio atque ultimo capite cavillationes pseudo-prophetarum refutat, qui adventum Christi ac iudicii diem in dubium revocabant: moralia addit monita, et solemni doxologia epistolam claudit.

Ex dictis apparet auctorem huius epistolae aut Petrum esse aut impudentissimum impostorem qui Petri personam simulaverit. Quod autem vere Petrus fuerit certissimis argumentis constat, ut ex dicendis patebit.

Ut tamen consueto ordini insistamus afferemus primo rationes dubitandi, tum vero argumenta pro authentia epistolae simulque contraria diluemus.

§. I. Rationes dubitandi.

I. Rationes dubitandi *externae*. - 1° Silentium Patrum Apostolicorum, nec non Iustini, Irenaei ac Tertulliani. - 2° In versione Syriaca simplici haec epistola omittebatur. In canone etiam Muratoriano deesse videtur: eius enim verba obscurissima haec sunt: « Et » Petri tantum recipimus quam quidem (quidam) ex nostris legi in » Ecclesia nolunt: » quae verba nonnulli referunt ad 2^{am} Petri, quae per errorem scriptoris in hoc canone omissa fuerit, quamque auctor uti dubiam ponat, ita ut legi debuerit: « et Petri *unam* (μονήν pro μόνον) recipimus, praeter quam alteram quidam ex nostris legi nolunt: » alii vero de ipsa 1^a Petri haec verba intelligunt vel de apocrypha Petri apocalypsi. - 3° Origenes, Eusebius et Hieronymus hanc epistolam uti dubiam traducunt. Origenes l. V, Exposit. in Iohan. (apud Eus. VI, 25) de epistolis Petri ita loquitur « Petrus » autem..... unam epistolam omnium consensu receptam reliquit: » concedamus vero et alteram, de hac enim ambigitur. » Eusebius autem in saepius cit. capite 25, l. III, epistolam nostram inter dubias collocat. Denique Hieronymus de viris illustribus cap. I: « Secunda, inquit, Petri a plerisque eius esse negatur propter styli » cum priore dissonantiam. » - Gravior est etiam auctoritas Didymi Alex. (saec. IV) qui in Comment. in 2. Petri scribit: « Non est ignorandum praesentem epistolam esse *falsatam*, quae licet publicetur, non tamen in canone est. »

II. Rationes dubitandi *internae*. - 1° Ex internis epistolae characteribus unum tantum, quod sciamus, ab antiquis obiici solebat, nempe differentia styli, ut supra ex Hieronymo vidimus. - 2° Grotius tamen aliam rationem desumptam ex cap. III, 9, 15, adiecit in Praef. adnot. in 2. Petr.: « Nemo enim christianus, inquit, ultimum » mundi diem venturum credidit, nisi postquam evenisset eversio » Iudaici status... Post eam vero brevi admodum futuram mundi » ruinam multorum animo obversabatur. Hic vero scriptor (auctor » 2. Petr.) christianos vult (c. III) patientes adhuc esse in illius » diei expectatione, si forte sperato tardius adveniat. » Unde concludit auctorem hunc post Hierosolymae per Titum eversionem scripsisse, proindeque Petrum esse non posse qui iam sub Nerone cruci affixus fuerat. - Verum haec omnia tanti momenti non sunt ut nos de auctore huius epistolae dubitare sinant. Argumenta enim tum externa tum interna hanc epistolam a Petro scriptam luculenter demonstrant. Praefatae autem dubitandi rationes facili negotio dissolvi possunt.

§. II. Argumenta externa pro genuinitate 2^{ae} epistolae Petri, et contrariorum solutio.

Ut ab externis argumentis incipiamus, demonstrari facile potest traditionem Ecclesiae universim sumptam stare pro Petro auctore. Sane *Clemens Alex.*, teste Eusebio, 2^m Petri cum reliquis catholicis epistolis commentatus est, cui consentit *Origenes* non solum in ipso loco ab adversariis obiecto, ut infra melius videbimus, sed et in hom. IV in Leviticum et in Comm. in cap. IV, epistolae ad Romanos, et in hom. VII in Iosue, quibus in locis epistolam Petro absolute tribuit. *Firmilianus* Episcopus Cappadociae (quae est una ex ecclesiis ad quam epistolae Petri destinatae sunt) in epistola ad Cyprianum (inter Cyprianicas 75^a) ait: « Petrus et Paulus in suis epistolis haereticos execrati sunt: » iamvero Petrus non in 1^a sed in 2^a epistola haereticos vehementer insectatur ut superius vidimus. *S. Epiphanius* haeres. LXVI, al. XLVI, n. 64, quae est Manichaeorum, explicans verba Ioh. I, 5: *Et lux in tenebris lucet* etc., quae pravo sensu a Manichaeis explicabantur ait: « Cum peccati caligine obcaecatae mentes hominum forent, principio lex est a Deo

missa, qua, veluti sublata lucerna, collustraret: quod in *epistola sua Petrus indicat* his verbis: attendentes prophetico sermoni, tamquam lucernae lucenti in caliginoso loco donec etc. (2 Pet. I, 19). » (Patr. Gr. to. XLII, col. 129-30). — *Novatianus* in l. de Trinit. cap. VIII, verba illa citat tamquam ex Scriptura « Dies Domini sicut mille anni » quae leguntur in 2^a Petri III, 8 (1). — *S. Methodius* apud Epiphanium haer. 64, n. 31, *Cyrellus Alex.* Comm. in 2^a Petri, *S. Ephrem Syrus* in locis infra citandis, *S. Athanasius* epistola Fest. 39, *S. Basilius*, auctor *Synopseos*, *Gregorius Nazianzenus* in Carmine, *Concilium Laodicenum* in canone librorum divinorum, cui praeiverat *Canon Apostolicus* 85, et caeteri omnes Patres Graeci atque Orientales 2^{am} Petri inter catholicas epistolas recensent et Petro adscribunt. — Diversa non erat *Ecclesiae Latinae* sententia. — Sane *Irenaeus* l. V, c. 23, n. 2, citat verba superius laudata (2^a Petri III, 8), *Hippolytus* Irenaei discipulus ad hanc epistolam alludit (V. Patol. Gr. Tom. X, colum. 730, 859), in *versione Itala* quae ex Apostolica aetate descendit, teste Cassiodoro, epistola nostra inter catholicas aderat. *Ambrosius* l. de Incarn. c. 8, *Hilarius* l. I, de Trinit., *Gregorius M.* in c. 18, *Ezech.* eam admiserunt. *Rufinus*, *Augustinus*, *Concilium Hipponense* et *Carthaginense III*, *Innocentius I*, *Gelasius*, *S. Philastrius* (in haer. 88) et caeteri omnes quotquot apud Latinos canones librorum sacrorum ediderunt *duas Petri epistolas* numerant, ad maiorum traditionem appellantes. Ex vetustissimis Missalibus latinis constat in festo Transfigurationis Domini epistolam 2^{am} Petri lectam fuisse ut et nunc fit. — Merito igitur Concilium Florentinum, ac postea Tridentinum et Vaticanum epistolam hanc sub Petri nomine divino canoni inseruerunt.

Contra huiusmodi Ecclesiarum consensum nihil valent, quae ab adversariis superius prolata sunt. Et sane.

1° Silentium Patrum Apostolicorum etiamsi certum esset, argumentum constitueret mere *negativum*: cum aliud sit omittere aliud

(1) Opportunum ducimus hic monere quaestionem de canonica auctoritate Epistolae 2 Petri a quaestione de eius genuinitate omnino pendere: cum enim auctor se Petrum Apostolum diserte nominet, si vere Petrus non esset, turpissimae fraudis reus fuisset, ac proinde nunquam inter Sacros Scriptores computandus. Quicumque igitur ex veteribus Scriptoris epistolam hanc uti canonicam Scripturam citant eo ipso tamquam genuinam eam habuerunt, quamvis Petri nomen omittant.

negare; nec ulla esset hanc epistolam citandi necessitas. Accedit etiam epistolam secundam Petri paulo ante Petri mortem conscriptam, et Hebraeis neophytis destinata fortasse prima illa aetate parum notam in Ecclesia fuisse. — Sed verum ne est Patres Apostolicos epistolam nostram omnino praeteriisse? Contrarium colligi videtur ex *Clementis* Romani ep. 1^a ad Cor. cap. VII, coll. 2^a Pet. II, 5 et cap. XI et XXIII, cum 2^a Pet. III, 3, 4: item ex *Hermae Pastore* vis. III, n. 7 et vis. IV, n. 3, coll. cum 2^a Pet. II, 15, 20. Eadem dicenda sunt de *Iustino M.* et *Irenaeo*: hic enim, ut supra vidimus, 2^{am} Petri allegavit: ille autem in dial. cum Tryph. n. 81, saepius laudata verba usurpat quae 2^a Petri III, 8 leguntur.

2° Quod pertinet ad versionem *Syriacam*, praeterquamquod illi opponi potest *Latina* versio eiusdem antiquitatis, non est omnino certum 2^{am} Petri in ea omissam fuisse. Contrarium vehementer defendit cl. Hug in sua introductione, cui assentitur Franzelin in op. alias citato. Quidquid vero sit de huiusmodi quaestione, de qua alias redibit sermo, haec duo certa sunt 1° in omnibus Syriacae versionis editionibus epistolam nostram contineri, 2° Patres Ecclesiae Syriacae eam ut canonicam habuisse (1), nec non in liturgicis Syrorum libris eandem ut canonicam haberi, quod ad fidem illius Ecclesiae probandam nobis satis est. — Ex canone Muratoriano nihil inferri potest, cum locus obscurus sit: attamen probabilius videtur ibi secundam Petri non negari sed potius admitti, quamvis observet auctor *quosdam* latinos illam in Ecclesia legi noluisse, forte ob dubium illud a Hieronymo relatum, quod ex diversitate styli in quorundam mente exortum fuerat. Sed haec melius alio loco expendemus.

3° Paulo gravior videri posset difficultas quae ex Origenis, Eusebii et Hieronymi testimoniis desumitur. — Respondemus tamen eorum testimonia immerito nobis opponi; distinguenda enim est aliorum quorundam opinio quam illi historice referunt, a vera ipsorum

(1) Quod pertinet ad *S. Ephrem*, eius testimonia plura sunt, et clarissima; ita ex. gr. in *Serm. adv. impud.* integrum fere caput II epistolae 2 Petri exscribit; item in alio loco (*Opp. Syr. et Lat. to. II, pag. 342*) citat 2 Pet. III, 10, 12 hisce verbis: « Clamat et Petrus Apostolorum vertex et caput de illa die dicens: dies Domini sicut fur adveniet..... in qua coeli solventur igne. » Cfr. etiam eiusdem paraenesim ad monachos, *serm. de secundo Domini adventu*, et alibi. — Adde *S. Iohannem Damascenum* qui *Parall. I. I, c. 6* et in aliis locis secundam Petri allegat.

sententia quam nobis potius favere contendimus. Sane, ut imprimis de Origene dicamus, recitandus est locus ab adversariis obiectus, quem servavit Eusebius in l. VI, H. E. cap. 25, ex deperdito V tomo in Iohan. Quamvis autem de aliis etiam epistolis hic loquatur Origenes, integrum tamen locum dabimus ne in frustra dissectus recte intelligi non possit, in sequentibus autem thesibus ad illum appellare sufficiat. Sic igitur de Apostolorum epistolis loquitur Origenes: « Is vero quem Deus idoneum reddidit qui Novi Testamenti minister esset, non littera et verbis tenus sed spiritu ipsius, Paulus scilicet, qui ab Hierosolymis et finitimis locis usque ad Illyricum Evangelium adimplevit non omnibus Ecclesiis quas docuerat, scripsit. Sed et iis quibus scripsit paucas admodum lineas exaravit. Petrus autem cui tamquam fundamento superstructa est Ecclesia Christi, adversus quam nec ipsae inferorum portae praevaliturae sunt, unam dumtaxat omnium consensu receptam reliquit epistolam. Concedamus vero et secundam eius esse: de hac enim ambigitur. Iamvero quid dicendum de eo qui in sinu Christi recubuit, Iohanne? Qui quidem unum reliquit Evangelium, tametsi fateatur tot se libros scribere potuisse, quot nec orbis ipse terrarum posset continere. Scripsit praeterea revelationem, iussus silere, nec septem tonitruum voces perscribere. Scripsit etiam epistolam admodum brevem; sed concedamus, si placet, et secundam et tertiam ab illo scriptas esse; neque enim has genuinas illius esse omnes consentiunt. » - Ex recitato testimonio apparet Origenem hoc prae oculis habere, non esse multos libros scribendos, quod quidem videtur sibi per modum obiectionis opponere et exemplo Apostolorum confirmare. Eius igitur scopus ferebat ut epistolarum Apostolicarum numerum restringeret quantum posset. Hoc autem posito argumentum ex eius testimonio desumptum contra adversarios retorquetur: si enim contra suum scopum *concedit* alteram epistolam a Petro scriptam esse, non obstantibus quorundam aliorum dubiis; ergo epistolae illius authenticia apud eum certa erat. Et sane in aliis locis ubi propriam sententiam libere exponit, absque ulla haesitatione epistolam Petro tribuit, uti ex. gr. in Hom. IV, in Lev.; in comment. in cap. IV ad Rom.; et in saepius laudata Hom. VII in Iosue. - Eadem de Hieronymo dicenda sunt, qui licet in obiecto loco quorundam dubitationes referat, iis tamen minime consentit;

non solum enim in eodem loco absolute pronunciat « Petrus scripsit duas epistolas » verum etiam alibi, puta in epistola ad Paulinum duas Petri epistolas commemorat inquires « Iacobus, Petrus, Iohannes, Iudas Apostoli septem epistolas ediderunt » scilicet Iacobus unam, Petrus duas, Iohannes tres, Iudas unam ut septenarius numerus constare possit. Alibi etiam difficultatem ex styli diversitate petitam solvit ut infra videbimus. — Denique Eusebium quod attinet, recolendum est hunc auctorem severioris criticae leges secutum, omnia dubia de libris deuterocanonicis historice referre, nullamque difficultatem dissimulare, proindeque ex iis quae in obiecto loco exponit non sequitur ipsum quoque in ea dubitatione fuisse; immo aliorum quoque dubitationes decursu temporis imminutas aut dissipatas fuisse non obscure innuit in l. III, c. 3, ubi sic loquitur: « Quae vero (Petri) secunda appellatur eam quidem inter sacros Novi Testamenti libros relatam non fuisse accepimus, sed tamen cum utilis esse videretur quamplurimis una cum reliquis Sacrae Scripturae libris lectitata est. » Denique in l. II, c. 23 Eusebius septem catholicas epistolas recenset, ac proinde secundam Petri in earum numero includit.

Restaret aliquid dicendum de auctoritate Dydimi Alex. qui epistolam nostram *falsatam* appellat in comm. in eandem epistolam. Verum non desunt critici, qui existimant verba illa aliena manu scriptoris illius libro adiecta fuisse, praesertim quia Dydimi eiusdem sententia in reliquis scriptis nobis favet. (V. Guerike de Schola Alex. V. II, pag. 30). Quod si omnino testimonium illud genuinum sit eius auctoritas esset deserenda praesertim cum ratio quae illum movisse videtur, scilicet in cap. 3° epistolae nostrae Platonium de saeculi revolutionibus systema contineri, falsa prorsus sit, et quod ibidem affirmat epistolam illam ea de causa in canone non fuisse falsum etiam appareat ex supracitatis canonibus Dydimi coaevis vel etiam antiquioribus. — Et haec satis de externis argumentis pro genuinitate 2^{ae} Petri epistolae.

§. III. Argumenta interna et obiectorum solutio.

I. Quae in hac epistola leguntur Petri Apostoli personam portant. — C. I, 1. Auctor se appellat *Simonem Petrum servum et Apostolum Iesu Christi*. — C. I, 16-18 ait: se *speculatorem factum*

magnitudinis Christi. « Accipiens enim (inquit) a Deo Patre honorem et gloriam, voce delapsa ad eum huiuscemodi a magnifica gloria: hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite. Et hanc vocem nos audivimus de coelo allatam cum essemus cum ipso in monte sancto. » Quae quidem acciderunt in monte Thabor in transfiguratione Domini (Matth. XVII, Mar. IX, Luc. IX). Porro huic facto non aderant alii praeter Iohannem, Iacobum et Petrum; quare unus ex iis epistolam scripsisse dicendus est: nemo autem umquam suspicatus est eam a Iohanne vel Iacobo scriptam. - C. III, 1 ait: « Hanc ecce vobis, charissimi, *secundam scribo epistolam*, in quibus vestram excito in commonitione sinceram mentem, etc. » quibus verbis sibi vindicat auctor etiam primam Petri epistolam, cuius genuinitas a nemine umquam negata est. - C. III, 15 de Paulo loquens ait: « Sicut et *charissimus frater noster Paulus* scripsit vobis » quae loquendi ratio nemini melius quam Petro convenit, cuius familiaritas et laborum consortium cum Paulo Apostolo omnibus nota sunt, quare semper horum Apostolorum memoriam Ecclesia simul coniungit, qui quomodo in vita sua dilexerunt se, ita et in morte non sunt separati.

Ex hisce omnibus manifestum fit auctorem epistolae de qua loquimur, absque ullis ambagibus ut Petrum Apostolorum principem se lectoribus prodere. Aut igitur Petrus est, aut impostor qui intolerabili audacia Petri personam et auctoritatem usurpat. Verum eum non esse impostorem multa suadent. Imprimis enim ipse candor et simplicitas quae in hac epistola elucet, charitas ac pietas quam tota spirat, huiusmodi fraudis suspicionem ab auctore removeant. Deinde quisnam ita stultus fuisset qui existimaret se posse Apostolorum Principis scriptum confingere et universae Ecclesiae imponere; nonne potius de alio aliquo Apostolo cogitasset, cuius gesta minus perspicua et explorata in Ecclesia essent? Aut certe quomodo fieri potuisset ut Ecclesia fraudem illam numquam detegeret? Certe si in omnium Apostolorum scriptis recipiendis semper vigilanter et caute se gessit Ecclesia, multo magis in Petri scriptis ita se gerere debuit, ac numquam permisisset spuria pro genuinis vulgari. Quod quidem et historia confirmat: nam et *Petri Evangelium*, et *Petri acta* statim ac in vulgus edita sunt orthodoxi pastores proscripserunt et inter apocrypha amandarunt: idem ergo

fecisset Ecclesia de epistola nostra, si ea per fraudem Petro supposita et falso Petri nomine inscripta olim apparuisset: idque potissimum fecisset Ecclesia Romana a Petro fundata et diu gubernata, unde etiam haec epistola scribi a Petro debuisset paulo ante martyrium.

II. Quae ab adversariis obiecta sunt ex internis characteribus facile diluuntur.

1° Diversitas styli variis modis explicari potest. S. Hieronymus qui hanc difficultatem in obiecto loco commemorat, eandem solvit in epistola ad Hedibiam q. 11: « *Duae, inquit, epistolae quae feruntur Petri stylo inter se et caractere discrepant, structuraque verborum. Ex quo intelligimus, pro necessitate rerum diversis eum usum esse interpretibus.* » Supponit nempe S. Doctor Petrum non per se scripsisse, sed amanuensibus lingua Chaldaica dictasse quae illi Graece scriberent, quod etiam Clemens Alex. in VII Strom. affirmat; quare diversitas styli ex amanuensium vel interpretum, qui Marcus et Silvanus (1 Pet. IV, 12) fuisse dicuntur, diversitate explicaretur. - Verum haec hypothesis necessaria non videtur; nam idem Petrus potuit diverso stylo uti, sive ob diversitatem materiae utriusque epistolae, sive etiam ob diversam aetatem, qua scribebat; secunda enim epistola viginti et amplius post primam annis, in summa senectute, paulo ante mortem a Petro scripta est; quod ex verbis I, 14, 15 eruitur: « Certus sum quod velox est depositio tabernaculi mei, secundum quod et D. N. I. C. significavit mihi. Dabo autem operam et frequenter habere vos post obitum meum, ut horum memoriam faciatis. » Quis autem ignorat scriptorum stylum procedente aetate aliquando immutari?

2° Grotii coniectura, ex qua concludit epistolam secundam Petri post Hierosolymae eversionem scriptam esse (forte a Simone vel Simeone illius urbis post Iacobum episcopo), haec inquam coniectura levissima est et tanto viro indigna. Ait enim christianos nonnisi post excidium Hierosolymitanum in eam persuasionem venisse de vicino mundi fine, ad quam allusio fit 2 Pet. III, 2-14. Sed unde hoc probat Grotius? nonne eadem persuasio etiam ante Hierosolymitanum excidium existere potuit? Immo eam vivente adhuc Christo Domino, inter discipulos, atque adeo ipsos Apostolos obtinuisse non obscure colligitur ex c. 24 Matthaei ubi illi Christum

simul interrogant de duobus illis eventibus, ac si eodem fere tempore futuri essent. Cum enim Christus templi destructionem praedixisset (Matth. XXIV, 1, 2) hanc ei quaestionem sollicite proponunt: « Dic nobis quando haec erunt? et quod signum adventus tui, et consummationis saeculi? » ibid. v. 3. — Poterant ergo Iudaei illi ad fidem conversi, de quibus Petrus loquitur, in eadem esse persuasione, quam cum impletam non cernerent, (neque enim Iudaici status eversio, nisi diu post Christi mortem locum habuit) occasionem inde sumebant dubitandi de Christi promissionibus et christianae legis severitatem relaxandi: quibus occurrit Petrus, non quidem directe confirmans Hierosolymae et mundi excidium tempore coniuncta fore, sed indirecte ostendens adventum Domini diu non tardare, atque ideo omnes hortatur, ut vigilantes ac parati esse studeant: « Quia unus dies apud Dominum sicut mille anni et mille anni sicut unus dies » (III, 8). Simili oeconomia usus fuerat Christus in cit. cap. XXIV Matth. respondens quaestioni illi Apostolorum (ib. 4-51); in ea enim responsione duos illos eventus simul coniungit atque inde occasionem sumit discipulos hortandi, ut ad Domini adventum paratos se praebeant.

THESIS V.

Secunda et Tertia Epistola Iohannis genuinae sunt.

Post primam Iohannis epistolam, de qua in prima thesi loquuti sumus, duae aliae in graeco textu et in vulgatae editionibus sub Iohannis nomine leguntur: quarum prima inscribitur Electae Dominae et natis eius, alia vero Gaio cuidam auctoris amico et familiari. In prima ex citatis epistolis auctor Electam eiusque filios in fide et charitate confirmat, eosque paucis monet ut ab haereticorum seductione caveant, simul promittens plura de iis dicturum coram, et *os ad os* cum iis loquuturum: in altera vero Gaium laudat ob fidei sinceritatem et ob charitatem peregrinis praesertim exhibitam, de Diotrephis cuiusdam arrogantia et inhumanitate conqueritur, Demetrium autem publico testimonio probatum asserit, denique promittit se Gaium brevi invisurum et plura coram cum

eo communicaturum. Utraque epistola brevissima est, prima enim tresdecim alia quatuordecim tantum versiculos continet.

Quaeritur utrum Iohannes Apostolus quemadmodum primae ita et duarum istarum epistolarum sit auctor.

§. I. Rationes dubitandi de genuinitate 2 et 3 Iohannis.

I. Rationes dubitandi *externae*. 1° De laudatis epistolis plures ex veteribus dubitasse testantur Origenes, Eusebius, Hieronymus. — Origenes quidem in sup. cit. loco (apud Eus. VI, 25) inquit: « neque enim has genuinas illius esse omnes consentiunt. » — Eusebius in saepius cit. loco III, 25 ubi inter dubias seu antilegomenas scripturas eas recenset et dubia de harum auctore exponit his verbis: « Iohannis item secunda et tertia sive illae ab ipso revera Evangelista sive ab altero eiusdem nominis compositae sint. » — Hieronymus autem de vir. ill. in Iohanne « Scripsit autem, inquit, Iohannes unam epistolam quae ab universis Ecclesiis et eruditis viris probatur; reliquae autem duae quarum principium: Senior etc. Iohannis presbyteri esse asseruntur, cuius et hodie alterum sepulcrum apud Ephesios ostenditur. » — 2° Dubia huiusmodi eo usque progressa sunt, ut in versione Syriaca illae epistolae omitterentur, itemque in nonnullis aliis antiquis scripturarum canonibus, in canone vero Muratoriano duae tantum Iohannis epistolae recensentur his verbis « *epistola sane Iude (Iudae) et superscriptio (superscripti) Iohannis duas (duae) in catholica habentur.* »

II. Rationes dubitandi *internae*. 1° Praecipua coniectura ab antiquis adversariis itemque a recentioribus Grotio, Erasmo, Bretschneider aliisque contra nostras epistolas adducta ea est, quam a Hieronymo super. indicatam vidimus, scilicet quod harum epistolarum auctor sese apostolum nequaquam nomet sed seniores « *Senior Electae Dominae et natis eius: Senior Gaio charissimo* » quae coniectura originem dedit illorum opinioni qui hasce epistolas Iohanni presbytero, idest seniori, a Iohanne Apostolo distincto tribuebant. — 2° Nonnulli addebant argumentum ex illis verbis 3 Ioh. v. 9. « *Scripsissem forsitan Ecclesiae: sed is qui amat primatum gerere in eis Diotrephes, non recipit nos.* » Iamvero impossibile est, inquit, Diotrophem istum in tantum audaciae ac potentiae venisse,

ut Iohanni Apostolo, qui totius Asiae fundaverat et regebat Ecclesias, obsistere vellet, aut posset, ita ut is a scribendo deterreretur. Alius igitur Iohannes est harum epistolarum auctor.

Verum rationes istae facili negotio dissolventur, postquam gravissima ac certissima pro harum epistolarum genuinitate argumenta protulerimus. Sit igitur

§. II. Argumenta externa pro genuinitate 2 et 3 Iohannis et contrariorum solutio.

Ecclesiae traditione accurate inspecta manifestum fit 1° epistolas, de quibus loquimur, usque a prima aetate uti Iohannis Apostoli scripta habitas fuisse, nec umquam unanimi Ecclesiarum consensu reiectas, aut alteri auctori adiudicatas; 2° privatos quosdam auctores de earum authentia dubitasse quidem sed causas eorum dubitationis notas esse, eorumque sententiae numquam accessisse Ecclesiam; quin immo post quartum saeculum sublata omni dubitatione epistolas illas sub Iohannis Apostoli nomine ubique receptas fuisse.

Quae omnia nunc breviter demonstranda sunt.

I. Testimonia veterum plurima et clarissima suppetunt. — *Irenaeus* in l. III c. XVI n. 5, 8 demonstrans ex apostolorum scriptis unum eundemque Christum verum Deum verumque hominem confitendum appellat ad testimonia Iohannis Apostoli inquires: « Quemadmodum Iohannes Domini discipulus confirmat dicens: haec autem scripta sunt ut credatis quoniam Iesus est filius Dei etc. (Io. XX, 31)... Propter quod et in epistola sua sic testificatus est nobis: Filioli novissima hora est et quemadmodum audistis quoniam Antichristus venit, nunc antichristi multi facti sunt.... Quis est mendax nisi qui negat quoniam Iesus est Christus? (1 Ioh. II, 18, 22); » et paucis interpositis in n. 8 de iisdem haereticis loquens ait: « quos et Dominus nobis cavere praedixit et discipulus eius Iohannes in praedicta epistola fugere eos praecepit dicens: multi seductores exierunt in hunc mundum, qui non confitentur Iesum Christum in carne venisse. Hic est seductor et Antichristus. Videte eos ne perdatis quod operati estis » quae verba leguntur in 2^a Ioh. v. 7, 8. Tum vero addit: « Et rursus in epistola ait:

multi pseudo-prophetae exierunt de saeculo. In hoc cognoscite spiritum Dei. Omnis spiritus qui confitetur I. C. in carne venisse ex Deo est etc. » quae sunt verba 1^a Ioh. IV, 1, 3. Ubi notandum est S. Irenaeum primam et secundam Iohannis epistolam promiscue citare ac si una eademque esset. Videtur igitur in prima illa aetate duas breviores Iohannis epistolas, vel saltem secundam veluti prioris epistolae appendicem habitam fuisse. Idem Irenaeus in l. I c. XVI n. 3 de vitandis haereticis loquens ait: « Iohannes enim Domini discipulus superextendit damnationem in eos, neque *ave* a nobis eis dici volens: qui enim, inquit, dicit eis *ave* communicat operibus eorum nequissimis » (2^a Ioh. v. 11). — *Canon Muratorianus* circa eandem aetatem nobis favet cum *duas Iohannis epistolas* inter Catholicas numerari affirmat; quo saltem unam ex epistolis, de quibus loquimur, Iohanni adscribit; immo probabilius utramque, si nempe dicamus, ut supra innuimus, secundam Iohannis primae adiectam fuisse appendicis loco; quo fiebat ut omnes Iohannis epistolae a nobis admissae, non tres, sed duae dici possent et sole- rent. — Eadem est *Tertulliani* sententia qui nostras epistolas non semel commemorat in suis operibus ex. gr. l. de pudic. c. 19 ubi multa ex prima Iohannis afferens, eam epistolam *Iohannis primam* appellat (V. Patrol. Lat. to. II col. 1020); quare alias supponit. — In *Concilio Carthaginensi* saec. III celebrato sub S. Cypriano in quaestione de Baptismo haereticorum inter episcoporum suffragia (sent. 81) hoc testimonium legitur: « Iohannes apostolus in epistola sua posuit dicens: si quis ad vos venit, et hanc doctrinam non affert, nolite recipere eum in domum..... (2 Ioh. v. 10). » — Ipse *Cyprianus* eam allegat in libris ad Quirinum (l. II c. 27; l. III c. 78). — Qui canones librorum divinatorum confecerunt apud Latinos ut Philastrius (1), Rufinus, Augustinus, Concilia Africana, Romani Pontifices Innocentius, Gelasius, alique tres Iohannis epistolas re-

(1) Quoniam de Philastrii canone in haer. 88 saepe mentionem fecimus, opportunum existimamus ipsa eius verba recitare, quae peculiarem quamdam vim habent ad traditionem Ecclesiae in re, de qua agimus, constituendam « Statutum est, inquit, ab Apostolis eorumque successoribus nihil aliud legi debere in Ecclesia Catholica (ut scripturam canonicam) nisi Legem et Prophetas et Evangelia et Actus Apostolorum et Pauli tredecim epistolas (de epistola ad Heb. quid sentiat Philastrius alio loco vidimus) et septem alias Petri, duas, *Iohannis tres*, Iudae unam, Iacobi unam, quae septem Actibus Apostolorum coniunctae sunt. »

censent. — Vetus Latina versio hisce omnibus antiquior tres Iohannis epistolas semper complexa est.

In Ecclesia Graeca et Orientali eadem testium series occurrit. — *Clemens Alex.* lib. II. Strom. c. 15 (Patr. Gr. to. VIII col. 1003) primam Iohannis epistolam citans, vocat eam *maiolem epistolam*, quod supponit alias extare Iohannis epistolas minores ut revera sunt 2^a et 3^a (1). Et in fragmentis *adumbrationum* de 2 Iohannis ait: « *secunda Iohannis epistola*, quae ad Virgines scripta est, simplicissima est. » Demum in libris ὑποτυπώσεων Clementem omnes epistolas Catholicas compendiose enarrasse auctor est Eusebius I. VI c. 16. — Clementis vestigia premit *Origenes* ut ex ipso loco ab adversariis obiecto (ap. Eus. VI, 25) et a nobis in superiore thesi recitato luculenter apparet, si iuxta mentem et scopum auctoris intelligatur, ut ibidem monuimus; ait enim: « Scripsit enim (Iohannes Apostolus) epistolam admodum brevem. Sed concedamus si placet et secundam et tertiam ab illo scriptas esse (neque enim has genuinas illius esse omnes consentiunt); ambae tamen vix centum versus continent. » Praeterea in aliis locis Origenes ubi suam sententiam libere aperit tres Iohanni epistolas tribuit: ut in laudata hom. VII in Iosue. — In eadem sententia fuit *Dydimus Alexandrinus* Hieronymi et Rufini magister, qui commentarios in tres Iohannis epistolas caeterasque Catholicas conscripsit laudatos a Casiodoro in Instit. Divin. Liter. c. 8, quorum fragmenta adhuc supersunt (Fragmenta Comment. in 2 et 3 Iohannis V. in Patrol. Gr. to. XXXIX col. 1809–12). — *Dionysius Alex.* etiam 2 et 3 Iohannis commemorat ut ostendat morem Iohannis Apostoli fuisse proprium nomen scriptis suis non apponendi (apud Euseb. VII, 25). Postquam enim observasset neque in Evangelio, neque in prima epistola Iohannem seipsum nominare addit: « Sed neque in secunda quae fertur Iohannis, neque in tertia, brevibus sane epistolis, Iohannis nomen prostat, verum absque nomine scribitur: *senior*. » — *Alexandrum Alex.* verba 2 Io. v. 10 contra Arium allegasse testatur Socrates Hist. Eccl. I, 16. — *S. Athanasius* et auctor *synopseos*,

(1) En Clementis verba ubi de peccatorum differentia loquitur: « Videtur autem Iohannes quoque in *maiore epistola*, in his peccatorum docere differentias: si quis viderit fratrem suum peccantem peccatum non ad mortem petet et dabit ei vitam.... » (1, Io. V, 16 seq.).

Concilium Laodicenum can. 60, *Cyrillus Hierosol.* catech. IV, *Gregorius Nazianz.* in *carm. de SS. Script.*, caeterique Graeci Doctores post saeculum IV utramque epistolam Iohanni Apostolo adscribunt.

In Ecclesia Syriaca S. Ephrem easdem ambas citat sub nomine Iohannis Apostoli. Ita ex. gr. in sermone de amore paupert. « Non meus est, ait, hic sermo sed *Iohannis Theologi* (quo nomine solebant Orientales designare Iohannem Apostolum) sic dicentis: omnis qui recedit et non permanet in doctrina Dei, Deum non habet » (2 Io. 9): et in sermone *de timore Dei* « Ait Scriptura: maius gaudium non habeo quam ut audiam filios meos in veritate ambulare » (3 Ioh. 4). — Mirus ergo apparet Ecclesiarum consensus in recipiendis 2 et 3 Iohannis epistolis.

II. Oppositio illa quam citatae epistolae apud quosdam nactae sunt, minime attendenda est; tum quia intra limites privatae illorum opinionis definita fuit, ac brevi dissipata est circa saeculum Ecclesiae IV vel V, tum quia eius rationes commode reddi possunt. Quod privata esset opinio eorum qui contradicebant laudatis epistolis ex eo patet quod praecipuae Ecclesiae in eis recipiendis semper consenserint et in Catalogis librorum divinarum plerumque appositae fuerint ut ex dictis apparet: nec ullum afferri posset Ecclesiae decretum in quo eadem epistolae reiectae aut in dubium revocatae, aut Iohanni Apostolo abindicatae fuerint. — Si versio Syriaca obiiciatur respondemus (quod etiam alias observatum est) imprimis certum non esse eam originario omisisse 2 et 3 Iohannis: quod si id admittere cogeremur, possemus id commode repetere ex causis mox referendis. Caeterum Ecclesiam Syriacam mature admodum recepisse laudatas epistolas patet ex citatis Ephremi (Saec. IV) testimoniis. — De Origenis sententia superius diximus. — Ad Hieronymum et Eusebium quod attinet quamvis hi more suo referant a quibusdam dubitatum fuisse de 2 et 3 Iohannis, non tamen haec fuit eorum sententia aut sententia Ecclesiae ea aetate qua scribebant. Sane Eusebius in *Praeparat. Evangel.* l. III c. 5 easdem epistolas allegat inter divinas Scripturas: et Hieronymus diserte eas tribuit Iohanni non solum in superius laudato testimonio ex epistola ad Paulinum ubi *septem* Catholicas epistolas Petri, Iohannis, Iacobi et Iudae recenset, sed etiam in epistola 85 quae est

ad Evagrium ubi legitur « Clangat tuba Evangelica filius tonitru (1), quem Iesus amavit plurimum, qui de pectore Salvatoris doctrinarum fluentia potavit: Presbyter Electae Dominae et filiis eius, quos ego diligo in veritate (2 Io. 1). Et in alia epistola: Presbyter Gaio charissimo quem ego diligo in veritate (3 Ioh. 1). » — Sed iam aliquid dicendum est de causis quae dubias effecerunt apud quosdam laudatas Iohannis epistolas. — Causae fuerunt sequentes. 1° quod ambae illae epistolae privatis personis inscriptae ac prorsus familiares essent, ideoque potuerunt aliquamdiu latere, vel minus innotescere Ecclesiae: praesertim cum 2° brevissimae sint, et fere nihil novi contineant ad dogma, vel disciplinam pertinens; ideoque nulla erat necessitas eas statim exscribendi et exemplaria Ecclesiis communicandi. 3° Multis etiam aevo Apostolico aut proxime sequenti innotescere potuerunt, quin tamen occasio illis se offerret eas citandi ob praedictam rationem atque indolem earumdem epistolarum. Hinc igitur 4° factum est ut Saec. III et IV nonnulli rem critice expendentes, cum ex una parte nomen Iohannis deesset, et ex altera parum antiquitati notae ipsae epistolae viderentur, coeperint eas ut dubias habere vel alteri Iohanni tribuere. Verum paulo post, re maturius perpensa, et Ecclesiarum traditione consultata, communi suffragio receptae sunt; sane in omnibus librorum sacrorum catalogis inde a saeculo IV confectis tres Iohannis epistolae apparent.

§. III. Argumenta interna et difficultatum internarum solutio.

Ob epistolarum, de quibus agimus, brevitatem interna indicia copiosa ac varia expectanda non sunt. Non desunt tamen quaedam rationes internae quae genuinitatem earumdem epistolarum iam ex traditione demonstratam confirmant.

(1) Iohannes et Iacobus fratres a Christo Domino vocati sunt *boanerges* seu *filiū tonitruū* (Mr. III, 17) ad designandam eorum in praedicando vehementiam et in Ecclesia fundanda ac propaganda efficaciam ac constantiam. De nominis illius etymologia variae sunt eruditorum opiniones: prima nominis pars certe est vox בְּנֵי *filiū* leviter immutata pronuntiatione; altera pars probabilius est vox רָעַע quae proprie *commotionem* aut *concussionem* significat (V. Zach. XIV, 5; Ezech. III, 5 al.). Literam *y* a Graecis in *γ* et litteram *ו* in *σ* permutari notissimum est.

I^o Conceptus, stylus ac phraseologia Iohanni Apostolo apprime conveniunt. Sane utraque epistola teneram charitatem spirat et nihil magis quam mutuum dilectionem inculcat (2, Ioh. 1, 5, 6. — 3 Ioh. 1, 4, 5, 6) qui est proprius character Evangelii et epistolae primae Iohannis. — De veritate sui testimonii loquitur 3 Io. 12 « *et nos testimonium perhibemus, et nosti quoniam testimonium nostrum verum est* » prorsus ut Iohannes facit in Evangelio (XIX, 35); — haereticos vocat antichristos 2 Io. 7, quemadmodum Iohannes facit 1 Io. II, 18 seq. 22: — item phrases nonnullae Iohanni familiares hic occurrunt uti ex. gr. *cognoscere veritatem, manere in veritate, ambulare in veritate, in mandato, in doctrina, ex Deo esse, videre Deum*, etc. — Haec styli similitudo tam evidens est, ut etiam difficiliores critici Protestantes et Rationalistae ut Michaëlis, Eichhorn, De Wette, Ewald aliique recentissimi eam admittere coacti sint, ac eo nomine defendant harum epistolarum genuinitatem.

II° Inscriptio epistolarum *Senior Electae, Senior Gaio*, aliud indicium suppeditat pro Iohanne auctore. Quis enim alius praeter Iohannem sperasset se ex generico illo *Senioris* seu presbyteri titulo statim agnitum iri? — Unicum ergo effugium restat adversariis, ut nempe supponant impostorem aliquem, data opera, et stylum et titulum Iohannis Apostoli usurpasse ut ita epistolas suas illi supponeret. Verum

III° Haec hypothesis suppositionis ita inverosimilis est ut a nemine admitti possit, nec admissa umquam fuerit. — Sane quidnam impostorem illum inducere potuisset, ut epistolas tam breves, nihil novi continentes, ad privatas personas directas confingeret? Nullum sane prorsus motivum huiusmodi suppositioni faciendae excogitari potest.

Et haec de internis argumentis.

Obiectiones internae superius adductae nullo negotio dissolvuntur.

I^o Obiciebant inscriptionem epistolarum ubi nec nomen Iohannis nec Apostoli titulus apparet.

Respondemus 1° neque in prima epistola Iohannis nomen aut Apostoli titulum legi, et tamen hanc epistolam nunquam Iohanni abiudicatam fuisse. 2° Titulus *presbyteri* Iohanni Apostolo veluti proprium evaserat tum quia caeteris Apostolis superstes ad extre-

mam senectutem pervenerat; tum quia maximam et supremam in omnes Asiae Ecclesias habebat auctoritatem. Notum est enim vocem *Presbyter* (πρεσβύτερος) in N. T. non tam aetatis nomen esse quam dignitatis et auctoritatis Ecclesiasticae V. Act. XX, 14, Iac. V. 14 etc. Quare Iohannes recte dici potuit veluti antonomastice *senior*, Presbyter (graece cum articulo ὁ Πρεσβύτερος), quemadmodum et Petrus in prima sua epistola eodem titulo seipsum designavit aiens: « Seniores ergo (idest sacerdotes et episcopos) qui in vobis sunt obsecro *consenior* (συμπρεσβύτερος) et testis Christi passionum.... Pascite qui in vobis est gregem Dei etc. » (1 Pet. V, 1). Quod autem nonnulli senioremem illum epistolarum auctorem existimaverint alium esse Iohannem Papiam magistrum, cuius sepulcrum Ephesi ostendebatur, hoc inquam sine ullo fundamento coniiciebant, idque nonnisi ex male intellectis Papiæ verbis ortum habuisse videtur. Papias enim apud Eusebium l. III c. 39 distinxit utique duos Iohannes alterum apostolum alterum *senioremem*, quo magistro se usum fuisse narrat, sed hic vocem senioremem ad aetatem tantum designandam adhibuit; volebat enim ostendere se ab iis didicisse qui cum apostolis vixerant et conversati fuerant ut ex integri loci lectione evidenter apparet: hoc autem non excludit etiam Iohannem Apostolum, dum viveret, presbyterum appellatum fuisse, et quidem absolute et antonomastice respectu habito in primis ad supremam eius in Asiae Ecclesias iurisdictionem. — Nec Papias affirmat hunc alterum Iohannem esse epistolarum auctorem, sed tantum ex coniectura insinuat Eusebius post recitatum Papiæ testimonium huic Iohanni Apocalypsim tribui posse si Iohannis Apostoli non sit, quam coniecturam alii postea ad 2 et 3 epistolam extendere consueverunt, ut Hieronymus in loco ab adversariis citato refert. — Quod etiam de duobus sepulcris Ephesi extantibus ex Eusebio l. c. et Hieronymo affertur, nullius momenti est; praesertim quia, ut idem Hieronymus observat, alii existimabant duas illas fuisse memorias unius eiusdemque Iohannis Apostoli (1), ac si probaretur alterum sepulcrum alterius Iohannis presbyteri fuisse, non sequeretur eum esse epistolarum auctorem.

(1) Addit enim post citata verba ex catalogo c. 9: « Nonnulli putant duas memorias eiusdem Evangelistae esse. »

II° Obiciebant ea quae 3 Io. 9, 10 leguntur de Diotrephe, qui ut auctoris epistolae adversarius sistitur, et a quo deterritum se dicit ne Ecclesiae scriberet.

Verum id non probat auctorem Iohannem Apostolum non esse. Quo enim progredi non potest quorundam superbiorum audacia ac arrogantia? Nonne pseudo-prophetae et haeretici despiciebant Paulum, Iacobum et ipsum Petrum Apostolorum principem? Falsum est tamen Iohannem a Diotrephe *deterritum* fuisse: quod enim eius causa Ecclesiae non scripserit, id non timori sed prudentiae et charitati sanctissimi Apostolitribuendum est, ne scilicet scandalis et turbis occasionem daret. Minime autem se timuisse Diotrophem satis ostendit Iohannes sequentibus verbis v. 10: « Propter hoc, si venero, commonebo eius opera quae facit » quo ostendit se et posse et velle in hunc ipsum Diotrophem, qui in illa Ecclesia *primum* gerere amabat, severe animadvertere.

Concludamus igitur 2 et 3 Iohannis unum eundemque cum prima epistola auctorem habere *Iohannem Apostolum*.

Quaeri solet quinam fuerint *Electa* illa, et ille *Gaius*, quibus praefatae epistolae inscribuntur.

Ad primam quaestionem quod attinet, nonnulli affirmarunt *Electam Dominam* non esse foeminam aliquam illustrem Iohanni familiarem, sed figurate designare *Ecclesiam* aliquam. Quod quidem licet absurdum non sit minus tamen probabile videtur, quia in tota epistola videtur auctor loqui de particulari persona, cuius etiam *filios* (v. 1) et *sororem*, ac *sororis filios* (v. 13) commemorat. Quare communiter creditur eam esse matronam aliquam in aliqua Asiae Ecclesia commorantem. Quodnam autem fuerit eius nomen etiam disputatur: cum enim Graecus textus habeat ἐκλεκτῇ καὶ ὁρίῃ, Vulg. *Electae Dominae*; alii dicunt *Electam* esse nomen foeminae illius, *Dominam* autem esse honoris titulum: alii e contra Κύριαν esse nomen, *electam* autem seu *distinctam*, *illustrem* honoris causa appositum esse; alii denique opinantur utrumque esse titulum, nomen autem proprium foeminae expressum non esse: quod aliquo modo confirmari videtur ex eo quod soror eius etiam *Electa* vocetur v. 13: non videtur enim probabile duarum sororum idem fuisse nomen: Κυρία autem seu *Domina* per se titulus est, non nomen. — Quod autem pertinet ad *Gaium* nihil de eo certe affir-

mare possumus: nisi forte sit unus ex iis qui Paulo Apostolo familiares fuisse dicuntur (Act. XIX, 29, XX, 4; Rom. XVI, 23; 1 Cor. I, 14).

THESIS VI.

Epistola Iudae genuina est.

Praenotanda. — Auctor postremae epistolae Catholicae sese vocat *Iudam Iesu Christi servum*, *fratrem autem Iacobi*: epistolam autem ad omnes universim fideles dirigit praesertim eos qui ex Iudaismo crediderant, eosque monet ut in semel accepta evangelica fide firmi maneant adversus impios atque impudicos homines qui eos pervertere conabantur « Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, et solum Dominatorem et Dominum nostrum Iesum Christum negantes » (v. 4). Horum autem pravitatem vehementiori stylo describit eos appellans *nubes sine aqua*, *arbores autumnales*, *infructuosas*, *bis mortuas*, *eradicatas*, *fluctus feri maris despumantes suas confusiones*, *sidera errantia*, *quibus procella tenebrarum servata est in aeternum* (v. 12, 13), *animales spiritum non habentes* (v. 19), *illusores secundum desideria sua ambulantes in impietatibus* (v. 18), eorumque supplicium praedicat, atque de iis vaticinia Henoch et Apostolorum in mentem revocat (v. 14, 15, 17, 18): denique solemnī doxologia epistolam concludit. « Ei autem qui potens est vos conservare sine peccato..... soli Deo Salvatori nostro per Iesum Christum Dominum nostrum gloria et magnificentia, imperium et potestas ante omne saeculum, et nunc et in omnia saecula saeculorum. Amen. »

Brevissima est huiusmodi epistola viginti quinque versiculis in nostris editionibus constans; similitudinem autem maximam gerit cum 2 Petri, ad eundem scopum tendit, contra eosdem haereticos et seductores dirigitur (Simonianos nempe et Nicolaitas) iisdemque saepe exemplis, imaginibus ac phrasibus contexta est (Vide Iud. 6 coll. 2 Pet. II, 4; Iud. 11 coll. 2 Pet. II, 15; Iud. 12 coll. 2 Pet. II, 17; Iud. 18 coll. 2 Pet. III, 3).

Quaeritur itaque, an haec epistola genuina sit, et quisnam ille sit Iudas, qui se eius auctorem dicit. Nos certum omnino esse contendimus iuxta constantem Ecclesiae traditionem, eam genuinam

esse, eiusque auctorem esse Iudam Apostolum, qui Taddaeus dicitur, quemque Iacobi minoris fratrem fuisse alias obiter innuimus: erat enim unus ex fratribus Domini una cum Iacobo et Simone, de quibus in locis alias citatis Mat. XIII, 55; Mr. VI, 3 fit mentio, qui proinde a Luca cap. VI, 16 in serie Apostolorum *Iudas Iacobi* (idest *Iacobi frater* ut ipse in titulo epistolae se vocat) appellatur, et ita a Iuda proditore distinguitur. Iudas hic Marc. III, 18 *Taddaeus* vocatur, apud Matth. vero Taddaeus simul et Lebbaeus (in textu Graeco) dicitur. Ex testimonio Paulini in carmine 27 scimus Iudam Taddaeum in Lybia evangelium praedicasse: in latinis autem martyrologiis ex testimonio Fortunati asseritur eum in Perside sepultum fuisse. — Confundi autem non debet hic Taddaeus Apostolus cum alio eiusdem nominis Apostolico viro et uno ex 70 Christi discipulis, quem Eusebius L. I, c. 43 ad Abgarum Syriae regem missum narrat, et a quo plures opinantur Syriacam Sacrorum Librorum versionem confectam esse. Ut autem ad epistolam revertamur, tertio et quarto Ecclesiae saeculo de ea dubitatum fuisse scimus; quare hic primum dubitandi rationes afferemus quibus post demonstratam epistolae authenticam respondebimus.

§. I. Rationes dubitandi de authentia Epistolae Iudae.

I. Rationes dubitandi *externae*. — 1° *Ex silentio veterum scriptorum*. — Eusebius l. II c. 23 affirmat hanc epistolam raro ab antiquis allegatam fuisse: loquens enim de epistola Iacobi ait: « Sane pauci admodum ex vetustioribus tum huius epistolae, tum illius Iudae, quae et ipsa in septem canonicarum numero recensetur, mentionem fecere. » Sane neque apud Patres Apostolicos, neque apud sanctos Iustinum et Irenaeum huius epistolae mentio occurrat. — 2° *Ex dubiis antiquorum*. — Saeculo IV plures de hac epistola adhuc dubitasse referunt Eusebius l. III c. 25 et Hieronymus in cat. c. IV nec non Amphiloehius in carmine ad Seleucum. — 3° In versione Syriaca simplici haec epistola omissa fuit. — Difficultatem augent

II. Rationes dubitandi *intrinsecae*. — 1° Auctor Apostolum sese non vocat et insuper se fratrem Iacobi appellat, quasi ad auctoritatem sibi conciliandam. — Immo 2° Vers. 17 ait « Vos autem cha-

rissimi memores estote verborum quae praedicta sunt ab Apostolis Domini Nostri I. C. etc. » quibus verbis videtur se distinguere ab iisdem Apostolis, ac proinde non esse Apostolum. — 3° In vers. 14, 15, Auctor verba Henoch citat ut prophetica. « Prophetavit autem et de his septimus ab Adam Henoch, dicens: Ecce venit Dominus in sanctis millibus suis, facere iudicium contra omnes et arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impie egerunt, et de omnibus duris quae locuti sunt contra Deum peccatores impii. » - Notum est autem librum Henoch unde ea verba allegantur, apocryphum esse; porro indignum Apostolo videtur apocrypha citare. — Item 4° Vers. 9 narrat pugnam inter diabolum et Michaellem Archangelum de corpore Moysi, quae quidem a nullo agiographo narratur, sed ex apocrypho libro deprompta est cui titulus « *Assumptio Moysis*. »

Ex his igitur merito concludit Grotius (Adnot. in ep. Iudae) non Iudam Apostolum sed alium eiusdem nominis Episcopum Hierosolymitanum, qui Hadriani temporibus floruit, eam epistolam scripsisse: verba autem illa *frater autem Iacobi* aliena manu adiecta fuisse ad auctoritatem epistolae conciliandam, cum auctor duntaxat *Iudam Iesu Christi servum* sese appellasset.

§. II. Argumenta pro authentia epistolae Iudae, et contrariorum solutio.

Quaestio de authentia epistolae Iudae fere confunditur cum quaestione de eius canonica auctoritate, quemadmodum ex dictis apparet. Siquidem ea epistola ante Grotium numquam uti spuria habita est, aut post aevum Apostolicum conscripta, sed tantum an divina esset a nonnullis subdubitatum fuit, forte quia putabant Iudam fratrem Iacobi alium esse a Iuda Apostolo, eo quod et Iacobum illum a Iacobo Alphaei distinguerent, ut in thesi III vidimus. Hoc tamen genuinitati epistolae non officeret, ut ex alias dictis apparet. Hic igitur afferemus testimonium traditionis quo appareat generatim epistolam Iudae in antiqua Ecclesia pro authentica habitam fuisse, et *Iudae* seu *Iudae Apostolo* adscriptam.

Ex Apostolica aetate luculentum exhibet testimonium vetus *latina versio* in qua semper *epistola catholica B. Iudae Apostoli* le-

cta est. Item in *Pastore* Hermae non pauca leguntur quae ex eadem epistola deprompta videntur. (V. Patrol. Gr. to. II, col. 891 seqq.).

Canon Muratorianus saec. II epistolam Iudae inter *Catholicas* haberi testatur, ut superius vidimus. — *Clemens Alex.* eandem epistolam memorat *Paedagog.* l. III c. 8 ubi scribit: « Scire enim vos volo, inquit Iudas, quod Deus qui semel servavit populum ex Aegypto secundo perdidit eos qui non crediderunt; et angelos qui non custodierunt etc. » (Iud. 5, 6); deinde prosequitur recitare verba v. 11. — Item *Strom.* l. III c. 2. « De his, ait, et similibus haereticis existimo Iudam propheticè dixisse in epistola. » — *Tertullianus* De hab. foemin. l. I c. 3. « Henoch, ait, apud Iudam Apostolum testimonium possidet » nempe Iud. 14, 15. — *Origenes* comment. in Matth. XIII, 55. « Iudas epistolam scripsit paucorum quidem versuum sed plenam efficacibus verbis gratiae coelestis. » Et rursus in comment. in Rom. V. « Quomodo etiam quod Iudas Apostolus in epistola catholica dicit, poterit explicari? Ait enim ita Angelos quoque, qui non servaverunt suum principatum sed dereliquerunt etc. (Iud. v. 6). » Cfr. etiam hom. 13 in Genes. et hom. 7 in Iosue. — Ubi notandum est usque a saeculo II Iudae epistolam inter septem Catholicas computatam fuisse; quod etiam Eusebius, et alii testantur quamvis nonnullorum dubitationes referant. — *Pamphilus* Eusebii magister nostram epistolam ut canonicam scripturam habuit, ut apparet ex eius *apologia pro Origene* et ex comment. in Matth. — *Didymus Alex.* epistolam Iudae cum caeteris catholicis exposuit (V. Patr. Gr. to. 39. col. 1811-18). — *Concilium Laodicenum* can. 60 eam sacris libris adnumerat. — *S. Ephrem Syrus* serm. adv. impud. « Arguit autem eos, ait, et alius discipulus dicens: Iudas Iesu Christi servus, frater autem Iacobi etc. (hic integram epistolam recitat). » — *Concilia Africana Hipponense et Carthaginense III.* — *S. Augustinus* — *Rufinus* — *Philastrius* — *Innocentius I.* — *Gelasius* — alique in saepius laudatis librorum divinorum canonibus epistolam Iudae inter Catholicas recensent. Post saeculum autem quartum unanimi consensu ab omnibus inter sacras Scripturas computatur et Iudae Apostolo tribuitur, quam Ecclesiae persuasionem Concilium Tridentinum in Decreto de Canonicis Scripturis comprobavit, catholicis epistolis adnumerans *Iudae Apostoli unam* (sess. IV).

Constat itaque de testimonio Ecclesiae in favorem epistolae Iudae.

Nunc pauca de obiectionibus *externis*.

1° *Ad silentium antiquorum* respondemus quod saepe alias animadvertimus, breviores quasdam epistolas non necessario debuisse a primis Ecclesiae Doctoribus allegari, ac de Iudae epistola tanto minor erat necessitas quod in ea nihil novi contineatur, quod in aliis apostolicis scriptis uberius non occurrat. — Quamquam verum non est omnes Patres primis duobus saeculis hanc epistolam praeteriisse, ut ex dictis apparet (1); neque Eusebius dicit a *nemine* fuisse allegatam sed a *paucis*; quod ultro concedimus. — 2° Fate-mur etiam saeculo III et IV nonnullos extitisse, qui de hac epistola *dubitarent*. Verum imprimis eorum dubia divinam epistolae auctoritatem respiciebant, potius quam eius authentiam: deinde ea dubia Ecclesiam non moverunt, ut epistolam umquam abiiceret; nam eadem publice legi consuevit in Ecclesiis, ut Eusebius in ipso loco ab adversariis obiecto testatur (II, 23), et in canones librorum sacrorum relata est, ac demum post IV saeculum a nemine amplius est in dubium revocata. — Hieronymus aliorum dubia commemorat, ipse tamen epistolam ut genuinam et canonicam recipit, atque uti talem iam sua aetate ubique receptam esse testatur. « *Iudas*, inquit, *frater Iacobi parvam quidem, quae de septem Catholicis est epistolam reliquit*. Et quia de libro Henoch, qui apocryphus est, in ea assumit testimonium, a plerisque reiicitur (2): tamen auctoritatem a vetustate iam et *usu* meruit, et inter Sacras Scripturas compu-

(1) Sane testimonia a nobis adducta (quibus addere possemus Irenaeum qui non semel ad verba Iudae provocat, quamvis non expresso eius nomine) satis ostendunt prima illa aetate epistolam hanc Ecclesiae notam fuisse; quod quidem ex eo praecipue ostenditur, quod saeculi II scriptores, ut auctor Canonis Muratoriani, Clemens Alex., Tertullianus etc. eam ut notam supponunt tamquam unam ex septem Catholicis.

(2) Inutile non erit hic animadvertere vocem *plerique* apud Latinos scriptores sequioris aetatis praesertim Ecclesiasticos non semper significare *maiorē partem*, sed passim usurpari pro voce *aliqui*, *plures*. Notus est locus Gregorii M. in hom. 12 in Evangel. « *Sunt namque plerique continentes, qui.... pro laboribus suis recipere laudes humanas nolunt.... Et sunt plerique, qui corpus per abstinentiam affligunt, sed de ipsa sua abstinentia favores humanos expetunt* » ubi cum invicem opponantur *plerique* et *plerique*, evidens est non *maiorē partem* sed tantum *aliquot*, vel *nonnullos* ea voce significari; similia exempla passim occurrunt in scriptis eiusdem Gregorii M., Augustini, ac Hieronymi.

tatur. » Praeterea in epistola ad Paulinum absque ulla haesitatione Iudam inter auctores epistolarum Catholicarum collocat. - Ad *Eusebium* quod attinet, ipse non negat epistolae Iudae authenticam, sed tantum monet eam apud quosdam dubiam fuisse, atque ideo inter antilegomenas scripturas eam collocat (III, 25). - *Amphilochius* autem quamvis eadem nonnullorum dubia innuat, epistolam tamen Iudae inter libros canonicos N. T. recenset, idemque facit Gregorius Nazianzenus in carmine de veris ac germanis S. Scripturae libris, nulla facta mentione de controversia circa eandem epistolam (1). - 3° Quod pertinet ad *versionem Syriacam* idem repetendum est, quod de tribus aliis epistolis diximus.

Dicendum modo aliquid de obiectionibus *intrinsecis*.

1° Omissionem tituli *Apostoli* nihil probare contra Apostolicam alicuius libri originem saepe alias ostendimus. - 2° Verba v. 17 ubi vaticinium Apostolorum in mentem lectorum revocatur, non demonstrant auctorem extra Apostolorum numerum fuisse. Non enim iis verbis se distinguit ab omnibus universim Apostolis, sed ab iis tantum quorum verba repetit, qui videntur esse Petrus et Paulus, in quorum epistolis revera occurrit praedictio illa de venturis illusoribus *secundum desideria sua ambulantibus in impietatibus*, ad quam hic Iudas appellat (V. 2 Pet. III, 3, 1 Tim. IV, 1 seq., 2 Tim. III, 1, 7). Quare ex his tantum sequeretur Iudam post Petrum et Paulum scripsisse aut etiam post eorum mortem, nam de iis loqui videtur ut iam defunctis, et a consortio fidelium sublatis. Quod si citata verba ad alios etiam Apostolos extendere quis vellet, nihil prohiberet dicere Iudae epistolam post Hierosolymae excidium et ceterorum Apostolorum mortem (excepto Iohanne) conscriptam fuisse, ut plures critici cum Millio opinantur. - 3° et 4° At enim auctor citat apocryphos libros, inquiunt adversarii. Ergo Apostolus esse nequit. - Respondemus, immerito hoc ab adversariis inferri. Et imprimis quod pertinet ad vaticinium Henoch nondum probatum est verba illa v. 15 ex apocrypho libro Henoch derivata esse; in huius enim libri fragmentis, quae supersunt, eadem non leguntur, neque Iudas dicit se citare librum, sed tantum dicta sancti illius Patriarchae, quae quidem poterant aliunde cognosci

(1) Notandum est carmen ad Seleucum quod Amphilochio tribui solet, a multis criticis eidem Gregorio Nazianzeno adscribi.

per traditionem. Quod si verba illa omnino ex apocrypho Henoch depromi debuissent, non tamen id officeret Apostolicae origini epistolae Iudae. Non enim omnia, quae in libris apocryphis continentur, apocrypha sunt et conficta, sed multa etiam vera et utilia occurrunt; quibus uti potuit Iudas Apostolus, eodem iure quo Paulus Apostolus Act. XVII et Tit. I paganorum poetarum verba allegavit: atque eo vel magis id praestare potuit Iudas, quod haeretici et osiores fidei, contra quos agit, libros apocryphos in magno pretio haberent; quare eorum testimonium potuit $\kappa\alpha\tau'$ $\acute{\alpha}\nu\theta\rho\omega\pi\omicron\nu$ adversus eos urgere.

Quod autem pertinet ad altercationem Michaelis Arch. cum diabolo de corpore Moysi v. 9 animadvertimus pariter Iudam ibi nulum librum citare, sed factum illud tamquam lectoribus notum simpliciter commemorare, ut morale exinde documentum inferat; potuit ergo ex traditione illud accipere. Quod si ex apocrypha *Assumptione Moysi* ea derivasset, non tamen id auctorem ex Apostolorum numero excluderet, ut ex sup. dictis apparet. — Historia vero illa v. 9. nihil fabulosi aut absurdi continet. Ut enim sancti et docti viri observarunt, conatus est diabolus efficere ut corpus Moysi in loco publico et Iudaeis noto sepeliretur, ut ita occasionem arriperet eosdem pertrahendi in idololatricum eius corporis cultum; quod ut impediret Michael Arch. diabolo restitit, et in occulto loco Moysi corpus sepeliit. (V. Deuter. XXXIV, 6).

THESIS VII.

Auctor Apocalypsis est Iohannes Apostolus.

Praenotanda. — Postremus inter deuterocanonicos atque adeo inter omnes libros sacros N. T. est Apocalypsis; liber mysteriis et vaticiniis plenus, quae Ecclesiae Christi pugnas, triumphos, ac gloriosum exitum symbolice adumbrant, de quo merito scribebat Hieronymus ad Paulinum « Apocalypsis Iohannis tot habet sacramenta quot verba: parum dixi et pro merito voluminis laus omnis inferior est. In verbis singulis multiplices latent intelligentiae. »

Tria priora capita Apocalypsis totius libri prooemium exhibent, in quo auctor Christi Domini iussu ad septem Asiae minoris Epi-

scopos et Ecclesias totidem veluti epistolas dirigit iisdemque integrum volumen proxime dedicat. - Post prooemium sequitur ipsa Apocalypsis, idest *revelatio*, quam in insula Patmos Iohannes se vidisse narrat (1, 9, 10). Itaque in capp. IV et V Iohannes in coelum raptus gloriosum Dei thronum conspicit, simulque librum videt septem sigillis munitum, quae nemo praeter Agnum aperire potuit. In capp. VI et sequentibus ab eodem Agno singula sigilla removentur inter laudes et cantica coelitum. Remoto primo sigillo (cap. VI) equus albus apparet cui heros insidet victoriae ac triumphis signis ornatus, deinde sublati secundo, tertio et quarto sigillo tres alii equi, nempe alter rufus, tertius niger, quartus pallidus in medium prodeunt. Ad quinti sigilli fractionem auditur vox Sanctorum martyrum vindictam a Deo poscentium de hostibus et persecutoribus Ecclesiae, quibus respondetur ut adhuc brevi spatio *requiescant, donec compleantur conservi eorum et fratres eorum, qui interficiendi sunt sicut et illi* (VI, 9, 11). Post remotum sextum sigillum, obscuratur sol, luna in sanguinem vertitur, concutitur terra, aliaque prodigia describuntur iis prorsus similia quae in fine mundi eventura narrat Evangelium (Mat. XXIV Marc. VIII Luc. XXI). Tum vero signantur in fronte electi ut a plagis super impios effundendis immunes evadant (cap. VII). Aperto demum septimo sigillo silentium fit in coelo, et septem angelis tuba clangentibus septem plagae in terram immittuntur (capp. VIII, IX) quae eadem esse videntur ac illae de quibus postea in capp. XV, XVI fit sermo. In cap. X Angelus alta voce conclamat *quia tempus non erit amplius*; ac propheta librum devorare praecipitur (cap. X v. 8 et seqq.). Postquam Iohannes c. XI mensus est templum, ac audit de duobus testibus, qui post praedicationem a bestia occisi ad vitam revocandi sunt et in coelum transferendi, narratur Satanae et Antichristi bellum adversus Ecclesiam (c. XII), eiusdem vero Antichristi eiusque administri ac adiutoris character graphice describitur cap. XIII sub figura bestiae septem capita et decem cornua habentis et alterius ferae duobus cornibus instructae, quae primam adiuvat atque homines ad eam adducere conatur: his tamen fortiter resistunt virgines, quorum gloria celebratur cap. XIV ubi etiam imminens iudicium et reproborum excidium innuitur. In capp. XV et XVI septem plagae describuntur quae ex phialis aureis septem

angelorum in terras effusae sunt: post quas exterminium Babylo-
niae sub imagine meretricis variis ornamentis vestitae, sanguine mar-
tyrum ebriae super bestiam sedentis (cap. XVII, XVIII), ad cuius
mortem laetantur sancti et laudis hymnos Deo fundunt (cap. XIX).
Sequitur plenus Christi triumphus super antichristum ac super dia-
bolum, qui ante mille annos a Christo ligatus, extremo illo tem-
pore solvetur, ac contra Christum eiusque Ecclesiam pugnare per-
mittetur: mox iudicium extremum omnium hominum (cap. XX);
quo peracto iusti gloriose regnant in coelesti Ierusalem, cuius ma-
gnifica descriptione clauditur Apocalypsis (capp. XXI, XXII), addita
in fine severa comminatione, ne quis huic libro addere vel demere
aliquid audeat.

Hoc est sublime ac splendidum Apocalypsis argumentum, in
quo interpretando Sacri DD. ac interpretes omnium aetatum insu-
darunt; quamvis impossibile videatur omnem obscuritatem ex qui-
busdam locis remove, qui fortasse sacra quadam caligine obducti
permanebunt usque ad illam aetatem, in qua ipse rerum eventus
vaticiniis lumen effundet. Nos de arcanis libri sensibus nonnulla
dicemus in solutione obiectionum, interim vero ipsius libri genui-
nitatem demonstrare aggredimur ostendentes eum Iohannem Apo-
stolum et Evangelistam habere auctorem. Qua quidem de re non
parva aliquando extitit controversia ita ut quemadmodum postre-
mus est hic liber inter Scripturas N. T. ita etiam postremus in ca-
nonem sacrorum librorum dissipatis dubiis communi consensu re-
ceptus fuerit, postquam Ecclesia caetera eiusdem nominis scripta ut
Apocalypsim Petri, Apocalypsim Thomae, Apocalypsim Cerinthi et
similia constanter reieciisset.

Ut igitur in gravissima hac quaestione diligenter versemur, ei-
dem ordini insistemus quem tenuimus in thesi de epistola ad He-
braeos, quacum praesens quaestio magnam habet similitudinem.
Sit itaque

§. I. Rationes dubitandi contra genuinitatem Apocalypsis Iohannis.

I. Rationes dubitandi *externae*. — Ecclesiae Orientalis traditio
omnino contraria videtur Iohanni auctori, Sane. — 1° In graecis co-
dicibus Apocalypsis *Iohanni theologo* adscribitur, non autem *Iohanni*

Apostolo. Hunc enim titulum praeseferunt Ἀποκαλύψις Ἰωαννου τοῦ Θεολόγου. — 2° Patres Apostolici Apocalypsim ignorasse videntur: nunquam enim eam citant. Quod quidem silentium tanto magis valet, quo magis opportunum vel necessarium quibusdam Patribus Apostolicis fuisset hunc librum citare, si vere Iohannis opus esset. Sane *Ignatius* martyr Iohannis discipulus et ad easdem Ecclesias scribens, ad quas Apocalypsis directa est, Smyrnensem scilicet, Ephesinam, Philadelphiensem, certe non omisisset hoc Iohannis opus laudare quemadmodum ex. gr. ad Ephesios scribens non omisit Pauli epistolam ad eosdem missam commemorare. — *Papias* etiam et ipse fortasse Iohannis discipulus et Chiliastarum errori addictus qui in cap. XX Apocal. fundamentum sui erroris collocabant, sine dubio Iohannis apostoli auctoritatem pro eodem errore invocasset, quod tamen non facit (V. Euseb. III, 39). — 3° Non solum Alogi et Marcionitae sed et plures orthodoxi ante saec. III^m Apocalypsim Iohanni abiudicabant et Cerintho adscribebant, ut testatur Dionysius Alexandrinus in l. II de Promissis apud Eusebium l. VII, c. 25 (4). Ipse vero (Dionysius) instituto in integrum librum examine quamvis non audeat Apocalypsim inter opera haereticorum reiicere, negat tamen eam a Ioanne Apostolo fuisse conscriptam (2). — 4° Eandem fuisse sententiam Graecorum saeculo IV et V testatur Hieronymus in epistola ad Dardanum inquires: « *Nec Graecorum quidem Ecclesiae Apocalypsim Iohannis eadem libertate suscipiunt.* » Idemque refert Iulius Africanus de part. div. leg. I, 4. — Hinc 5° Apocalypsis omittitur in pluribus librorum sacrorum canonibus in Oriente confectis etiam in illis ubi deuterocanonicae epistolae recensentur

(1) « Nonnulli quidem, inquit, ex iis qui nos praecesserunt librum hunc repudiarunt omnino ac refutarunt.... Ad haec inscriptionem libri falsam esse dicunt, neque enim auctorem eius esse Iohannem..... et non modo Apostolorum neminem sed ne ullum quidem de Sanctis et Ecclesiasticis viris huius libelli conditorem fuisse affirmant; Cerintum enim qui nominis sui sectam conflavit cum magnae auctoritatis nomen ad faciendam fidem commentis suis vellet praefigere, Iohannis titulum operi suo indidisse dicunt. » (Patr. Gr. to. XX, col. 697-8).

(2) « Iohannem igitur (concludit) hunc vocari et librum a Iohanne scriptum esse non inficior. Fateor enim Sancti cuiusdam et divinitus inspirati viri opus esse. Sed hunc ipsum esse Apostolum Zebedaei filium et fratrem Iacobi, cuius est Evangelium illud, quod secundum Iohannem inscribitur, et Epistola Catholica, haud facile concesserim. » — Et prosequitur rationes contrarias proferens ex internis libri characteribus, ut infra videbimus.

ut ex. gr. in can. 85 inter Apostolicos, in can. 60 Laodicensi et in canonibus Cyrilli Hier. Cat. IV et Gregorii Nazianzeni carm. 33: Eusebius in locis saepius citatis haesitat inter *omologumenas* et *nothas* scripturas (III, 23, 25). In canone Ecclesiae Syriacae defuisse Apocalypsim constat ex versione Syriaca simplici. - 6° Denique ex latinis etiam Gaius Romanus presbyter Apocalypsim Cerintho adscribebat (apud Eus. III, 28).

Crescit difficultas si interni characteres Apocalypsis inspiciantur.

II. Rationes dubitandi *internae*. - 1° Summa libri *obscuritas*. Cui enim bono liber hic a Iohanne scriptus fuisset, quem nemo unquam intelligere potuit? - 2° *Styli diversitas*. Imprimis enim dictio multo incultior est, quam quae in Iohannis Evangelio ac epistolisprehenditur (1). Praeterea ut Dionysius in citato loco observat, auctor Apocalypsis seipsum frequenter in prima persona nominat: *Iohannes septem Ecclesiis* (I, 4): *Ego Iohannes frater vester* (I, 9): *Et ego Iohannes* (XXI, 2): *Et ego Iohannes qui audiivi et vidi haec* (XXII, 8) etc. Hoc vero a Iohannis Apostoli consuetudine omnino abhorret, qui in toto Evangelio atque in epistolis suis vel in tertia persona de seipso loquitur « *discipulus ille quem diligebat Iesus* » vel sub *senioris* nomine latet. - 3° *Errores* qui in Apocalypsi occurrunt, quos Iohanni Apostolo tribuere non licet: ex quibus duos praesertim notarunt veteres scriptores scilicet: 1° cap. I, 11 et II, 18 nominatur Ecclesia *Thyatirae* una ex septem, quibus inscribitur Apocalypsis. Porro de hac Ecclesia in Asia minore existente nullum vestigium in historia occurrit: 2° cap. XX docetur error Chiliastarum, seu Millenariorum, qui existimabant post diem iudicii et mortuorum resurrectionem iustos cum Christo in terris regnuros mille annis. Sane narrato extremo iudicio auctor Apocalypsis subdit de electis « *et regnaverunt cum Christo mille annis* » (XX, 4) et iterum vers. 6: « *Beatus et sanctus qui habet partem in resurrectione prima, in his secunda mors non habet potestatem sed erunt sacerdotes Dei et Christi, et regnabunt cum illo mille annis.* »

(1) Hanc differentiam Dionysius in loc. cit. animadvertit: « Ex ipsa dictione, inquit, conici potest, quantum Evangelium et epistola (Iohannis) differant ab Apocalypsi. Nam illa quidem non modo emendate quod ad Graecum sermonem attinet, verum etiam cum summa elegantia tum in verbis, tum in argumentationibus et in tota orationis compositione perscripta sunt.... Dictionem vero Apocalypsis non admodum graecam animadverto, sed barbarismis, atque interdum soloecismis inquinatam » (Tom. cit. col. 703-4).

Haec sunt argumenta, quae sive ab antiquis, sive a recentioribus Apocalypsis adversariis contra eius authenticam allata sunt, quae tamen nullius ponderis esse demonstrabimus postquam externa et interna argumenta proposuerimus quae Iohannem Apostolum eius auctorem esse certissime ostendunt.

§. II. Argumenta externa pro Iohanne Apocalypseos auctore
et obiectionum externarum solutio.

Ecclesia Occidentalis numquam de Iohanne Apocalypsis auctore dubitavit: Ecclesia vero Orientalis ab initio quidem usque ad aetatem Origenis et Dionysii Alex. in eadem persuasione fuit; ortis deinde dubiis occasione erroris millenariorum, qui in provincia Alexandrina saeculo III propagari coeperat, a nonnullis repudiata est Apocalypsis vel alteri auctori adscripta; quorum auctoritas plures sequenti aetate permovit ut eum librum tamquam suspectum haberent, et in canonibus SS. Librorum omitterent. Vicit tamen aliquando veritas, et re maturius perpensa inde a saeculo VI Apocalypsis ut Iohannis Apostoli opus in toto Oriente suscepta est (1).

Haec autem omnia nunc breviter demonstrabimus. - Quod *Ecclesia Occidentalis* semper Apocalypsim Iohannis Apostoli suscepit, ex historia certissimum est, et adversarii non negant. - Imprimis enim in vetustissima *Latina versione* semper lecta est *Apocalypsis Iohannis Apostoli*. - *Tertullianus* adv. Marcionem IV, 5: «Habemus, inquit, et Iohannis alumnas Ecclesias, nam etsi Apocalypsim eius Marcion respuit, ordo tamen Episcoporum ad originem recens in *Iohannem* stabit auctorem.» Quod testimonium auctoris saec. II eo magis faciendum est, quod ad primitivam Ecclesiae traditionem appellat. - Ante Tertullianum *Irenaeus* Iohannis per Polycarpum discipulus luculentum suppeditat pro re nostra testimonium. In lib. enim IV adv. haer. cap. 20, n. 11 scribit: «Sed et *Iohannes*

(1) Notanda est diversa atque contraria ratio qua Ecclesiasticus consensus de *Apocalypsi* et de *Epistola ad Hebraeos* propagatus est. Nam epistola ad Heb. dum apud Latinos in dubium revocabatur, in Orientali Ecclesia communi consensu semper recepta fuit, et ex hoc Occidentalium quorundam dubia correctae atque sublatae sunt; contra vero Apocalypsis in Oriente adversarios experta totius Ecclesiae Occidentalis patrocinium nacta est, atque ex Occidente in Orientem erroris remedium dimanavit.

discipulus Domini in *Apocalypsi* sacerdotalem et gloriosum regni eius videns adventum: conversus sum, inquit, videre vocem, quae loquebatur mecum et conversus vidi septem candelabra etc. (Apocal. I, 12 seqq.) » Idem repetit S. Doctor in l. IV, c. 30, ubi loquens de mystico illo numero 666 Apoc. XIII, 18, ad eorum testimonium appellat qui Iohannem Apostolum viderant, nec non ad omnes antiquos et probatissimos codices Apocalypseos; ait enim in principio cit. cap. « his autem sic se habentibus (scilicet quod revera 666 sit numerus in Apoc. legendus) et in *omnibus antiquis et probatissimis Scripturis* numero hoc posito, et testimonium perhibentibus his, qui *facie ad faciem Iohannem viderunt*.... nescio quomodo quidam erraverint sequentes idiotismum et medium frustrantes numerum nominis etc. » Quae verba ad probandam tum Apocalypsis existentiam aetate Apostolica, tum primitivam traditionem de eius auctore Iohanne Apostolo efficaciora sunt quam ut declaratione indigeant.

Neque omittenda est auctoritas antiquissimi inter latinos scripturarum canones, *fragmenti* scilicet Muratoriani Apocalypsim Iohannis inter canonicas scripturas recensentis. — Facile esset sequentium aetatum testimonia colligere apud Occidentales; unanims enim prorsus apud eos apparet consensus. — Sane *Cyprianus* (de Bono Patientiae cap. 24, et ad Quirin.) Apocalypsim *Iohannis Apostoli* inter canonicas Scripturas refert; — *S. Hippolytus* Apologiam et commentarium in Apocalypsim Iohannis conscripsit (1), eademque est sententia *Confessorum Romanorum* (in ep. 26 inter Cyprianicas), item *Victorini Petavioniensis* (Patr. Lat. Tom. V, col. 318), *S. Hilarii* (Prologo in Psalmos, et comm. in ps. I et in psalmum CXL), item *Philistrii*, qui in haer. 32 ait: « Sunt haeretici qui Evangelium secundum Iohannem et *Apocalypsim ipsius* non accipiunt et non intelligunt virtutem

(1) Quemadmodum apparet ex Catalogo eius operum apud Ebediesu et in alio insculpto eius antiquissimae statuae in Musaeo Lateranensi asservatae, nec non ex Hieronymo de Viris illustribus. — In libro autem de Christo et Antichristo §. 36 scribit Hippolytus: « Hic enim (Iohannes) cum in insula Patmos versaretur vidit Apocalypsim, qua detecta horrenda mysteria, eaque narrans etiam alios affatim docet »; et postea ipsum Iohannem alloquitur: « Dic, quaeso, beate Iohannes Apostole et discipule Domini, quidnam audivisti et vidisti de Babylone? » — Notandum tamen est postremum hunc librum a quibusdam criticis alteri Hippolyto tribui Adenae in Arabia episcopo; quod si admitteremus, tanto maior esset testimonii huius vis pro thesi nostra, utpote scriptoris *Orientalis*, qui saeculo Ecclesiae tertio vixit. —

Scripturae. » His adde *S. Ambrosium* (de Poeniten. l. I, cap. 9); *S. Hieronymum* (in ep. ad Dardanum, in Isaiam cap. 18; adv. Iovin. I, 26; de Vir. Illustr. cap. IX et alibi passim); *S. Pacianum*, *Augustinum*, *Orosium* (Apologia contra Pelagium); *Faustinum Romanum* presbyterum (contra Arianos cap. III). — Denique *Canones* omnes, quotquot sunt a *Latinis* editi, *Africani*, *Romani*, *Florentinus* et *Tridentinus* Apocalypsim Iohanni Apostolo tribuunt.

Quid de Gaio Rom. presbytero sentiendum sit videbimus infra in responsione ad ultimam difficultatem. Est igitur res certissima in Occidentali Ecclesia nunquam de auctore Apocalypsis dubitatum fuisse; quod erat primo loco demonstrandum.

Nunc de *Ecclesia Orientali*, quam primo affirmavimus ab aetate Apostolica usque ad Origenis et Dionysii tempora Apocalypsim recepisse ut Iohannis Apostoli opus. Quod facile est demonstrare. — Sane scriptores Orientales et Graeci ante praedictam aetatem Apocalypsim sub nomine Iohannis Apostoli laudant, eiusque vaticinia exponunt, quin ullum appareat apud eos vestigium dubitationis circa eius authenticam. De Patribus Apostolicis *Polycarpo* et *Papia*, quamvis eorum testimonia pro Apocalypsi non supersint, merito tamen possumus ea conicere ex sup. cit. Irenaei testimonio (V. 30), ubi ad viros Iohanni coevos appellat, sub quorum nomine tum in genere viros Apostolicos, tum in specie Polycarpum et Papiam intelligere datur: hos enim duces et magistros Irenaeus praecipue sequitur in opere adv. haeres.; idem etiam apparet de *Papia* ex testimonio *Andreae Caesar.* infer. cit. — Succedit gravissimum *Iustini martyris* testimonium in dial. cum Triph. Iudaeo Ephesi habito n. 81, ubi de regno mille annorum loquens ait: « Huc accedit quod vir apud nos nomine Iohannes unus ex Christi Apostolis in *revelatione ipsi facta* (ἐν ἀποκαλύψει γενομένη αὐτῷ) mille annos Hierosolymis traducturos praedixit eos qui Christo nostro crediderint » etc. Apoc. XX (Patr. Graec. Tom. VI, col. 669, 670). — *Melito Sardensis* eodem saeculo II, testibus Eusebio et Hieronymo, de Iohannis Apocalypsi librum conscripsit (Eus. IV, 26; Hier. de Vir. Ill.). — *Theophilus Antiochenus* circa eamdem aetatem (nempe circa annum 170) Apocalypsi contra haereticos utebatur aiente Eusebio IV, 24: « Alius etiam extat eius liber quem contra Hermogenis haeresim inscripsit, in quo testimoniis utitur ex Iohannis Revelatione desumptis. » —

Clemens Alexandrinus Apocalypsim ut Iohannis genuinum librum et ut talem ab omnibus receptum passim laudat (V. Paedagogi l. II, cap. 12, Stromat. VI, 13 et saepe alias). - *Apollonius Ephesinus* presbyter eodem tempore contra Montanum disputans « usus est etiam testimoniis ex Iohannis Revelatione » inquit Eusebius (V, 18). - *Origenes* qui dubia circa epistolas 2^{am} et 3^{am} Iohannis aliosque deuterocanonicos libros diligenter notat in locis alias citatis, de Apocalypsi tamen nihil huiusmodi refert, sed eam uti Iohannis Apostoli opus ab omnibus orthodoxis receptam tradit. Sane non solum in hom. VII in Iosue scribebat « addit adhuc et Iohannes tuba canere per epistolas suas et *Apocalypsim* » sed etiam in loco sup. cit. ex tom. V in Iohannem (apud Euseb. VI, 25), ubi scopus eius postulabat restringere numerum librorum ut alibi innuimus: « Iamvero, inquit, quid dicendum est de eo qui in sinu Christi recubuit, Iohanne? Qui quidem unum reliquit Evangelium... scripsit praeterea *Revelationem* (Ἀποκάλυψιν), iussus silere, nec septem tonitruum voces perscribere » (Apoc. X, 4). Cfr. etiam tom. I in Iohan. et alibi. - Denique *Andreas Caesar.* in prologo in Apocalypsim de antiquiorum Patrum praesertim Graecorum traditione generatim testatur hisce verbis: « De Apocalypsis Theopneustia, testantibus eam fide dignam esse viris beatis Gregorio Theologo, Cyrillo et aliis prioribus Papia, Irenaeo, Methodio et Hippolyto, multa verba facere necesse non est. » Quae verba licet ad Apocalypsis divinitatem directe referantur, indirecte tamen Iohannem eius auctorem respiciunt; quotquot enim inter antiquos (excepto Dionysio) Apocalypsim susceperunt inter sacras Scripturas, eam Iohanni tribuebant, qui autem de eius auctoritate dubitabant, ideo dubitabant quod eam a Iohanne Apostolo scriptam non crederent. - Concludamus igitur, ab aetate Iohannis et ab eius immediatis discipulis usque ad medium saeculum III in Ecclesia Graeca et Orientali nullum inter orthodoxos apparere vestigium dubitationis circa Apocalypsim Iohannis Apostoli. - Primus igitur qui eam in dubium revocavit, est *Dionysius Alex.* qui auctoritate sua plures in eandem dubitationem pertraxit. - Verum haec agendi ratio S. Doctoris 1° ex circumstantiis externis explicari potest, 2° nedum Ecclesiam Occidentalem non permovit, sed neque Orientalem et Graecam, quae etiam post Dionysium in eadem mansit persuasione, paucis exceptis, donec

omne dubitationis vestigium post saeculum V evanuit. - Ad I^{um} quod attinet occasio erroris Dionysio fuit opinio Chiliastarum quae in Aegypto coeperat propagari. Scilicet postremis annis Origenis (circa an. 250) quidam Nepos praefecturae Arsinoiticae episcopus nonnulla loca Apocalypseos cap. XX verbaliter explicans, errorem de regno millenario defendere coepit, immo etiam generatim affirmabat scripturas in sensu proprio explicandas esse, et librum *adversus allegoristas* edidit. Non pauci in Aegypto Nepotis errori adhaeserunt, et mortuo Origene eo res processerat, ut apertum schisma in illa Ecclesia timeretur. Itaque Dionysius Origenis in regenda schola Alexandrina successor, et paulo post episcopus Alexandrinus creatus, statim sopiendo schismati et extirpando errori Nepotianorum operam dedit, adversariorum primoribus ad disputandum invitatis, quibus revincendis etiam libros *de Promissionibus* ab Eusebio citatos conscripsit, in quorum altero de Apocalypsi fusius disserit. Cum autem videret praecipuum adversariorum fundamentum in testimoniis ipsius Apocalypsis collocari, et ex alia parte difficile esset veram eorum locorum explicationem demonstrare ob libri obscuritatem, conatus est ipsius libri auctoritatem infirmare, commemorans imprimis quosdam (quinam fuerint non dicit) qui ante suam aetatem reiecerant Apocalypsim, et licet non auderet eorum sententiam amplecti ne ab aliorum episcoporum (fratrum) sensu recederet, coepit tamen dubia spargere de origine apostolica illius libri, ut in loco sup. cit. vidimus. Quamvis autem haec dubia non magni ponderis essent, ut ex eorum solutione apparebit, Dionysii tamen auctoritas effecit ut alii quidam doctores eiusdem et sequentis aetatis in eodem dubio haererent, ac nollent Apocalypsim inter canonicos libros referre. - Verum 2° longe maior pars Doctorum in ipsa provincia Alexandrina, ac in caeteris Graecis et Orientalibus Ecclesiis ab avita traditione non recessit. Sane S. *Athanasius* Or. 2^a contra Arianos n. 23, et Or. 4^a n. 28 et alibi ad Apocalypsim Iohannis appellat, et in epist. fest. absque ulla controversiae mentione eam inter libros canonicos enumerat. - Didymus Alex. De Trinit. l. I, c. 15 (Patr. Gr. tom. XXXIX, col. 297-8) post citata verba Evangelii Iohannis I, 1, citat Apocalypsim eiusdem, hac ratione: « Similiter autem, inquit, *Iohannes Theologus* quoque in *Evangelio* quidem ait: in principio erat verbum, etc... et tenebrae

eam non comprehenderunt, in *Apocalypsi* vero ait: qui est, qui erat, et qui venturus est » (Apoc. I, 8; IV, 8); item in enarrat. in 1^{am} Iohan. et in catena in psalmos a Corderio edita (in ps. 50) *Apocalypsim* Iohanni Apostolo tribuit. Eadem postea fuit sententia *Cyrilli Alexandrini* saec. V (De adorat. in spir. et al.) et *Macarii Aegyptii* hom. 27 et 30. — In Ecclesia Palaestinensi *Pamphilus* Caesareae episcopus (saec. IV) in Apol. pro Origene, et *Methodius* Tyri antistes (in Conv. decem virgin. 1, 5, V, 8, VIII, 4 et de Resurrect. 9) *Apocalypsim* Iohanni Apostolo adscribunt. *Eusebius* Caesar. non contradicit, ut postea videbimus.

In insula Cypro *Epiphanius* (saec. IV) haer. LI, n. 32 et LXXVI, n. 5 et alibi *Apocalypsis* authentiam discrete affirmat. Haeresis enim LI (al. XXXI) inscribitur: « Haeresis, quae Iohannis *Evangelium* et *Apocalypsim* reiicit » quam Ἀλόγων idest *amentium* vocat, et in cit. n. 32 collatis iis quae leguntur de *angelorum tubis* Apoc. VIII cum iis quae de iisdem habet Paulus 1 Cor. XV, 52, 1 Thessal. IV, 15 concludit hisce verbis: « Postquam igitur cum Apostolo Paulo *Apostolus* aequae *Iohannes* in *Apocalypsi* adeo mirifice consentit, quid est quod ab illis possit opponi? » S. milia habet in altera haeresi 76, n. 5 ubi catalogum sacrorum librorum summatim recenset et *Apocalypsim* Iohannis postremo commemorat: denique in pluribus aliis locis *Apocalypsim* ut sacram Scripturam sub Iohannis Apostoli nomine allegat, quin umquam significet de ea aliquando dubitatum fuisse. — S. *Basilius Cappadox* idem sentit (adv. Eunom. l. I, n. 14 et alibi) nec ab eius sententia alienus est sanctus eius frater *Gregorius Nyssenus* citans sub Iohannis Evangelistae nomine verba Apoc. III, 15 (1). In Ecclesia Syriaca S. Ephrem (saec. IV) *Apocalypsim* recipit et Iohanni adscribit in serm. exeget. in ps. 140: « Vidit in *Apocalypsi* sua Iohannes librum magnum etc. » (Opp. tom. II Syr. lat. p. 332) item in tom. III, p. 636 et alibi.

Permansit ergo Orientalis Ecclesia in maiorum suorum sententia etiam post Dionysii dubitationem et Eusebii haesitationem; donec

(1) « *Audivi Evangelistum Iohannem* aenigmatice huiusmodi homines in apocryphis allegantem, utinam, inquit, frigidus esses vel calidus » ubi vox illa *apocryphis* vel per errorem librariorum posita est pro *Apocalypsi* (quod probabilius videtur cum S. Doctor illud testimonium absolute citet ut Iohannis Evangelistae), vel certe *Apocryphum* in sensu bono accepit pro libro non ubique in canonem recepto, sed tamen genuino.

3° post saec. V nulla amplius vestigia veteris dissensionis apparent in Oriente. Sane canones librorum sacrorum post saec. V confecti Apocalypsim Iohannis Apostoli recensent. Patres etiam passim illam citant sub Iohannis nomine: et si qui mentionem faciunt de Orientalium dubitatione, id repetunt ex antiquiorum praesertim Eusebii et Hieronymi verbis, non autem ex eo quod serius eadem dubia perseverarint: hinc etiam sectae Orientales ab Ecclesia Romana diu separatae Apocalypsim venerantur et suscipiunt; scilicet non solum Ecclesia Graeca schismatica proprie dicta, sed etiam sectae haereticæ Nestorianæ et Monophysiticae apud Syros, quae inde a saec. V ab Ecclesia Latina recesserant.

Quae cum ita sint, patet iam responsio ad rationes dubitandi superius propositas; de quibus tamen pauca hic subiicere praestat. 1° Ad titulum codicum Graecorum quod attinet, animadvertimus in primis non omnes codices hunc titulum habere. Deinde appellatio *Iohannis Theologi* non solum non excludit Iohannem Apostolum, sed illum aperte et indubitanter designat. Iohannes enim Apostolus apud veteres praesertim Graecos solebat eo nomine appellari ut ex testimoniis Didymi Alex., Cyrilli Alex., Cyrilli Hieros., Chrysostomi, Ephremi aliorumque certissime constat (1). - Nec sane alteri Apostolorum melius conveniebat huiusmodi titulus quam Iohanni. Si enim *theologus* dicitur qui de divina natura disserit, quis aptius quam Iohannes hoc nomine decorabitur, qui aquilae similis humana ac creata omnia transvolans, in ipso Evangelii limine intuitum in divina luce defigit, aeternumque Verbum in sinu Patris contemplatur? quapropter adversariorum argumentum in ipsos retorquetur. 2° Ad alteram obiectionem ex *silentio Patrum Apostolicorum* responsio facilis est. Imprimis enim silentium argumentum est mere negativum, ea vero quae animadvertebant adversarii non demonstrant Patres illos omnino *debuisse* Apocalypsim laudare. Deinde nonnulla Patrum Apostolicorum scripta prodierunt antequam Apocalypsis vel scripta fuisset, vel sufficienter universae Ecclesiae innotuisset, ex iis vero, quae postea vulgata sunt, nonnisi pauca ad nos pervenerunt, ut ex. gr. accidit de scriptis Papiae. Denique quod nemo ex Patribus apostolicis in scriptis suis lauda-

(1) Nonnulla ex hisce testimoniis superius allata sunt, ut S. Ephrem p. 160, Didymi p. 195.

verit Apocalypsim falsum esse ostenditur ex testimonio Irenaei (adv. haer. IV, 30) superius citato, ubi ad coaevos et immediatos testes appellat Iohannis Apostoli familiares (intellige praecipue Ignatium et Polycarpum), itemque ex testimonio pariter citato Andreae Caesar. qui de *prioribus Patribus*, et nominatim de *Papia* testatur. 3° Haereticorum quorundam sententiam non moramur; superbi enim homines rebellionis vexillo adversus Ecclesiam semel sublato in absurda quaeque praecipites ruunt. Quinam autem fuerint illi, quorum opinionem Dionysius in obiecto loco commemorat certo non constat: longe tamen probabilius arbitramur eos alios non esse quam supradictos haereticos, Alogos praesertim, qui paulo ante Dionysium Apocalypsim impugnaverant. Atque ideo eorum sententiam reprobare cogitur Dionysius ex ea saltem parte qua Cerinthum illius libri auctorem affirmabant; quod aliunde scimus fecisse Alogos; nam ea quae narrat Epiphanius in haer. LI, n. 3, et 32 seqq. de Alogis eadem prorsus sunt ac ea quae de his nonnullis refert Dionysius in citato loco. Ad haec accedit quod si Orthodoxi quidam ante Dionysium dubitassent de Apocalypsis auctore, id certe Origenes ignorare non potuisset, ac proinde de eorum dubitatione aliquando mentionem inieciisset saltem in iis locis ubi totus est in referendis dubiis quae de nonnullis libris quomodocumque mota fuerant. Illos ergo haereticos vel alios eis similes designat Dionysius, non vero Catholicos.

Ipsius vero Dionysii auctoritas, caeteroquin gravissima, in re de qua agimus derelinquenda est: non enim hic testis est traditionis Ecclesiae sed privatam suam opinionem, et hanc *novam*, et argumentis tantummodo *internis* innixam, ex difficultate *adiunctorum* expressam *haesitanter* et conicientis more proponit. Quare tanti facienda est quanti valent rationes ab eo adductae, quas nihil valere inferius demonstrabimus. 4° Quosdam extitisse etiam saeculo IV qui de Apocalypsi dubitarent Eusebio et Hieronymo id narrantibus ultro credimus, quamvis neuter dicat quinam illi fuerint, aut cuius auctoritatis. Id tamen factum esse dicimus ex laudati Dionysii auctoritate, quae maxima semper fuit praesertim apud Graecos, quaeque nonnullos sequenti aetate rem intimius non expendentes veluti suspensos ac ancipites relinquebat. Occidentalis tamen Ecclesia hunc influxum numquam experta est; et etiam inter Graecos et Orien-

tales praecipui Ecclesiae Doctores post Dionysium eius exemplo minime se dimoveri passi sunt ab antiqua Patrum sententia, ut superius vidimus: ipse Hieronymus dum Graecorum dubia refert, iisdem contradicit et pro antiquiorum sententia iudicium pronunciat. Nam post citata verba epistolae ad Dardanum concludit: « Et tamen nos *utraque suscipimus* (epistolam ad Hebraeos, et Apocalypsim) nequaquam *huius temporis* consuetudinem, sed *veterum scriptorum* auctoritatem sequentes. » 5° Eodem modo explicanda est omissio Apocalypseos in quibusdam catalogis librorum divinatorum. In his enim nolebant referre nisi eos libros qui aut numquam in controversiam vocati fuerant, aut de quibus saltem controversia finita erat: de Apocalypsi vero adhuc dubia manebant saec. IV et V apud quosdam. Hinc est quod Latinorum canones omnes (non excepto Muratoriano) Apocalypsim recensent, quia nulla apud eos extabat dubitatio (1): Graecorum vero, qui hac aetate confecti sunt, alii omitunt, alii vero iique plures (ut canones Athanasii, Synopseos Athanasianae, Epiphanii, Amphilochii etc.) admittunt, pro diverso scilicet iudicio quod eorum auctores de Dionysii et aliorum dubitationibus tulerant; canones vero post saeculum V vulgati cum Latinis conveniunt in Apocalypsi referenda. — Quod attinet speciatim Eusebii canonem notanda est singularis et parum cohaerens huius scriptoris loquendi ratio circa Apocalypsim: imprimis enim inter omologumenas scripturas collocat Apocalypsim; nam l. III, c. 23 post quatuor Evangelia, Actus Apostolorum, Pauli epistolas, 1^{am} Petri et 1^{am} Iohannis, subdit: « Postremo adiungas, si ita videbitur, *Iohannis Revelationem* (᾿Αποκάλυψιν): de qua quid veteres senserint suo loco exponemus. Et haec quidem communi omnium consensu recepta sunt (ἐν ὁμολογουμένῃς). » Postea vero numerat libros dubios (ἀντιλεγόμενα); denique libros spurios (νοθεα) et nonnullis ex iis recensitis addit: « His adiunge, si lubet, Iohannis Revelationem, quam nonnulli, ut superius dixi, ex albo scripturarum expungunt, alii inter libros omnium consensu receptos adnumerant. » Non igi-

(1) Philastrius in saepius citata haer. 88 canonem scripturarum statuens omittit quidem Apocalypsim; sed ea tantum de causa quod sciret de ea apud Orientales dubitari; caeterum in haer. 32 inter haereticos collocat qui Apocalypsim reiciebant « Sunt haeretici (inquit) qui Evangelium Iohannis et *apocalypsim ipsius* non accipiunt et non intelligunt virtutem scripturae. »

tur inter dubias scripturas Apocalypsim collocat, quemadmodum facit de aliis deuterocanonicis, sed anceps quodammodo haeret utrum eam inter libros communi consensu receptos an omnino inter spurios connumeret. Quae singularis agendi ratio ex eo tantum explicatur quod Eusebius ex una parte videbat plenum esse consensum Occidentalium in recipienda Apocalypsi Iohannis, apud Orientales etiam usque ad Origenem et Dionysium nullum dubitationis vestigium occurrere, ac proinde inter libros *omologoumenos* eam esse recipiendam: verum ex alia parte legerat apud Dionysium nonnullos Apocalypsim reiecissee, et Cerintho tribuisse, eosque putans esse catholicos, haesit incertus an forte Apocalypsis inter *nothos* seu spurios libros esset amandanda: ceterum quaestionem minime definire voluit, semper enim cum haesitatione loquitur; *si ita videbitur; si lubet*, quod numquam de ceteris libris deuterocanonicis facit. Quod autem huius haesitationis causa nulla alia Eusebio fuerit praeter illud Dionysii testimonium ex eo etiam apparet quod in cit. l. III, c. 25 promittit se suo loco expositurum quid de Apocalypsi veteres senserint: nullus autem alius locus occurrit in eius historia, ubi de hac re ex proposito pertractet praeter illum ipsum locum l. VII, c. 24, 25 in quo Dionysii opinio et testimonium unice refertur. Ceterum quod ipse Eusebius Apocalypsim receperit iuxta antiquam traditionem satis apparet ex aliis locis, ubi non historice quid alii senserint, sed quid ipse teneat edicit ex. gr. Histor. l. III, c. 18, itemque in Chronico ad an. 14 Domitiani (1) et alibi. Illa tamen Eusebii agendi et loquendi ratio procul dubio et alios nonnullos permovit ut de Apocalypsi dubitare pergerent, vel illam prudenter omitterent, praesertim cum aliunde nimis obscura videretur, nec populo commode explicari posset (2), et Chiliastae non cessarent ea abuti ad errorem suum confirmandum. — Ut nunc de Syriaca versione aliquid dicamus, etiamsi concederemus in ea defuisse aliquando Apocalypsim, non inde tamen sequeretur hunc li-

(1) In hoc altero loco scribit Eusebius: "Secundus post Neronem Domitianus Christianos persequitur, ut sub eo Apostolus Iohannes in Patmos insulam relegatus, Apocalypsim vidit, quam Irenaeus interpretatur." Quae fere exscribit Hier. De Vir. III, c. 9.

(2) Haec ratio potissimum suasit Cyrillo Hierosol. ut Apocalypsim in catech. IV omitteret; ibi enim catechumenis suis commendat libros sacros, quorum lectioni eos incumbere vult: porro lectio Apocalypseos minus opportuna eis videbatur.

brum Syriacae Ecclesiae ignotum fuisse, quemadmodum de aliis diximus. Verum pro Apocalypsi et aliud respondere possumus, scilicet versionem Syriacam simplicem fortasse confectam fuisse antequam Apocalypsis vel scriberetur, vel Ecclesiis extra Asiam minorem constitutis sufficienter innotesceret; constat enim admodum sero hunc librum a Iohanne scriptum esse, nempe uti vulgo creditur circa finem imperii Domitiani seu circa an. 96 aerae vulgaris; hoc enim Irenaeus (V. 30), Eusebius l. c., Hieronymus (De vir. ill. c. 9) ac plerique veterum affirmant; atque etiam interni operis characteres insinuant uti ex. gr. quod ibi in sola Asia minore tot Ecclesiae bene constitutae supponantur (c. I–III); quod nonnullae ex hisce Ecclesiis iam a pristino fervore defecisse dicantur (II, 4); quod haeresis iam distincta speciali nomine occurrat (II, 6, 15) quod in nullo alio N. T. libro legitur, et alia huiusmodi. — 6° Denique de Gaio Romano presbytero duae sunt eruditorum sententiae: alii enim concedunt eum Apocalypsim reiecisse, et in hoc errasse, quemadmodum erravit circa epistolam ad Hebraeos, et quidem ob similem causam; sicut enim hanc negavit ut Montanistis ea abutentibus fundamentum erroris eriperet, ita et Apocalypsim reprobavit, quod ea abuterentur Chiliastae, quorum errorem idem Proclus, adversus quem disputabat, amplexus fuerat. Alii vero probabilius negant Gaium Apocalypsim repudiasse, quam quidem sententiam omnino veram arbitramur. Sane imprimis Eusebius et Hieronymus quum de viro illo loquuntur, quamvis notent eum epistolam ad Hebraeos reiecisse, vel omisisse, nihil tale de Apocalypsi affirmant. Eius vero testimonium (Eusebii III, 28) in quo unice innituntur adversarii, hoc minime probat. Gaii verba haec sunt: « Sed et Cerinthus per revelationes quasdam tamquam a magno aliquo Apostolo conscriptas (δι' ἀποκαλύψεων ὡς ὑπὸ ἀποστόλου μεγάλου γεγραμμένων) portenta quaedam quasi ab Angelis sibi ostensa commentus nobis introducit, affirmans post resurrectionem regnum Christi in terris futurum, ac rursus homines Hierosolymis degentes cupiditatibus et voluptati corporis obnoxios fore. Additque hostis ille divinarum Scripturarum mille annorum spatium in nuptialibus festis transactum iri, quo facilius imperitos homines decipiat. » Ex hisce verbis colligi posse videtur Gaium non de nostra Apocalypsi, sed de Cerinthis scriptis loquutum esse. Nam imprimis

Apocalypses non *Apocalypsim* nominat; deinde absurda illa de nuptiis, conviviis ac carnalibus deliciis quibus iusti Hierosolymis fruuntur post resurrectionem, ne specie quidem tenus in nostra Apocalypsi occurrunt, ubi hoc tantum legitur *iustos cum Christo regnatos milles annis* (Apoc. XX).

§. III. Argumenta interna pro Iohanne auctore Apocalypsis, et contrariorum solutio.

I. Ut omittamus argumentum desumptum ex ipso nomine Iohannis saepe ab Auctore repetito (Ap. I, 1, 4, 19 etc.) quod ita absolute positum, nonnisi Iohannem Apostolum designare poterat; item quod auctor sibi tribuat ea quae Iohanni Apostolo unice conveniunt uti ex. gr. quod fuerit *in insula quae appellatur Patmos propter verbum Dei et testimonium Iesu* (I, 9) idest illuc in odium fidei relegatus, quod de Iohanne Apostolo unanimiter referunt veteres scriptores non autem de alio Iohanne presbytero: ut, inquam, haec et similia omittamus (1),

II. Ipse stylus libri Iohannem prodit auctorem; quamvis enim verum sit Apocalypsim ab Evangelio et epistolis Iohannis non parum differre, de quo discrimine inferius loquemur, tot tamen ac tanta beati illius auctoris veluti impressa gerit vestigia ut facile dignosci possit. Voces enim plures, imagines, phrases Iohanni Apostolo propriae in Apocalypsi passim occurrunt. Ita ex. gr. in c. I, 2 auctor de se loquens ait: *qui testimonium perhibuit verbo Dei, et testimonium Iesu Christi quaecumque vidit*: conferantur haec cum Evangelio Iohannis XIX, 35 et cum prima Iohannis epistola I, 1, 2, 3. — Tales sunt etiam voces *Agnus*, *Verbum* pro Christo (Apoc. V, 6-13, VI, 16, VII, 14, 17, XIX, 11, 13 etc.) vox testimonium (μαρτυρία) absolute pro confessione fidei (I, 2, 9, VI, 9, XII, 17 etc.) *fluvius aquae vitae* (XXII, 1) *fons aquarum vitae* (VII, 17, XXI, 6, XXII, 17 etc.) *vincere* absolute positum pro eo quod est vincere semetipsum et spirituales hostes propriae salutis (II, 7, 17; III, 12, 21 al.) et alia similia.

(1) Huiusmodi rationes aliquid valent sub hoc saltem respectu quod ostendunt auctorem Apocalypsis aut esse Iohannem Apostolum, aut impostorem. Porro eum impostorem esse nemo dicere ausus fuit praeter haereticos illos qui Apocalypsim Cerintho tribuebant eo quod eorum errori contradiceret.

III. In tribus prioribus capitibus auctor cum magna auctoritate et severitate loquitur septem Ecclesiis, idemque facit in capite ultimo. Nemo autem praeter Iohannem illarum Ecclesiarum fundatorem et Christi Apostolum ita se gerere potuisset; quod si alius eum loquendi modum assumpsisset, Apocalypsis ab eisdem Ecclesiis non facile fuisset suscepta. Nos autem ostendimus duobus primis Ecclesiae saeculis eam in Oriente ita receptam fuisse, ut nulum de ea dubium extaret.

Nunc pauca de obiectionibus internis.

Obiic. 1° libri obscuritatem.

Resp. - Obscuram esse Apocalypsim nemo negabit: non tamen inde sequitur eam inutilem esse, aut apostolico scriptore indignam. Qui enim hoc assereret, pari iure vaticinia Ezechielis et Danielis obscurissima repudiare posset. Obscuritas autem illa imprimis tanta non est, ut non multa etiam clarissima eaque maximae utilitatis passim occurrant; uti est ex. gr. illud: « *Vincenti dabo manna absconditum* » et « *faciam illum columnam in regno Dei mei* » et « *dabo ei sedere mecum in throno meo; sicut et ego vici et sedi cum Patre meo in throno eius* » (II, 17, III, 12. 21) et illud: « *Ego quos amo arguo et castigo. Aemulare ergo et poenitentiam age* » (III, 19): item illud: « *Quia tepidus es, nec frigidus, nec calidus, incipiam te evomere ex ore meo* » (III, 16); denique, ut alia multa omittamus, ea quae in capp. XXI et XXII leguntur de coelesti Hierusalem et de aeterna beatorum felicitate et clarissima sunt, et ad animos spe erigendos aptissima.

Insuper ea ipsa quae obscuriora videntur utilitate non carent: nam licet in specie quid singulis symbolis adumbretur definiri nequeat, ea tamen lectoris animum altissimo divinae potentiae ac maiestatis sensu afficiunt ac sacro quodam terrore percellunt.

Denique horum symbolorum obscuritas ex eo nascitur, quod de futuris rebus vaticinia complectantur; est autem vaticiniorum proprium ut obscura sint donec eventu ipso declarentur, quemadmodum etiam in citatis Ezechielis et Danielis prophetiis videre est. Unde etiam fit ut obscuritas Apocalypseos paulatim minuatur, prout nempe Ecclesiae vicissitudines ac veluti phases evolvuntur, quae sacri illius dramatis obiectum atque argumentum constituunt. - Sane plura occurrunt in Apocalypsi praesertim in capp. VI, XVII,

XVIII, quae primis Ecclesiae Patribus impervia videbantur, nunc autem post Ecclesiae persecutiones et triumphos, post Imperii Romani lapsum, post exortas et devictas haereses clariora nobis sunt, idemque fiet de iis quae in posteriori libri parte occurrunt, quaeque ad extremam mundi epocham pertinere creduntur (1).

Obiic. 2° stylum esse diversum.

Resp. Unum eundemque auctorem diversum adhibere posse stylum alias observatum est. Id scilicet fit cum diversa est materia de qua scribitur, et diversa scribentis conditio. — Nulla autem maior argumenti diversitas excogitari potest quam ea quae inter historiam aut familiares epistolas, et prophetiam intercedit. Stylus propheticus ex ipsa rei natura obscurior est, insolitus, vehemens; propheta enim suipsius veluti obliviscitur, ac suam individualitatem magna ex parte exuit, proindeque a consueta loquendi ratione recedit. Quis igitur mirabitur Iohannem Evangelistam, et Electae ac Gaii amicum stylum immutasse cum prophetae personam assumeret in Apocalypsi? Huc accedit Iohannem, ut aptas inveniret loquendi formas ad novas imagines sibi oblatas significandas, veteres prophetas imitatum fuisse, eorumque familiares voces atque figuras ab iis mutuatum fuisse: ut apparet conferendo Apocalypsim praesertim cum Ezechiele et Daniele. Vide Ezech. I, coll. Ap. IV, Ezech. XXXVIII, 2 seq. coll. Apoc. XX, 7 seq., Dan. VII, 10, coll. Apoc. V, 11, Dan. XII, 5–7, coll. Apoc. X, 5, 6, et alibi.

Quod pertinet ad soloecismos et barbarismos eadem valet responsio; scilicet Iohannem impetu spiritus abreptum, et in grandium imaginum contemplatione defixum de stylo expoliendo minus cogitasse. Vel fortasse ut alii animadvertunt, huiusmodi grammaticales defectus in aliis quoque Iohannis scriptis initio occurrebant, sed a codicum scriptoribus sensim sine sensu sublatis sunt; in Apocalypsi autem manserunt eo quod pauciores eius codices fuerint

(1) Apocalypsim explanare ad nos non pertinet; nec prudens esset regionem explorare in qua tot ante nos praeclari duces aberrarunt ac in devia abeuntes doctorum et indoctorum irrisioni patuerunt. Qui varias interpretum expositiones scire cupit eas breviter enarratas inveniet apud Calmet Praef. in Apocal. — Celebris est Apocalypsis expositio *Pastorini*; item opus Cl. Bossuet, qui splendide et eloquenter ut solet Apocalypsis vaticinia iuxta varias Ecclesiasticae historiae epochas exponit. Magni pretii etiam est opus Cl. Fr. de Bovet Archiepiscopi Tolosani cui titulus: *L'esprit de l'Apocalypse*. Paris 1840.

descripti ob libri obscuritatem quae eius usum minus frequentem postulabat. Huiusmodi rationes satis superque sunt ad difficultatem tollendam, quin recurrendum sit ad illam responsionem a recentiore quodam auctore allatam, scilicet Iohannem ideo incultiori stylo scripsisse Apocalypsim, quia in insula Patmos relegatus ea subsidia in promptu non habebat, quae necessaria illi erant ad stylum expoliendum.

At vero Apocalypsis auctor de se ipso in prima persona loquitur, seque Iohannem frequenter vocat, quod a Iohannis Apostoli consuetudine abhorret. — *Resp.*: etiam in hoc Iohannes prophetarum morem sequutus est, qui solent se ipsos nominare, ut ex. gr. Ieremias et Daniel passim: in Evangelio autem et in epistolis propriae consuetudini indulsit.

Obiic. 3° errores in Apocalypsi obvios.

Resp. 1° quod attinet ad Thyatiram (I, 11, II, 18) quam dicunt Iohannis aetate non extitisse, respondemus hoc commentum esse Alogorum apud Epiphanium haer. LI (al. XXXI) n. 33. His quidem respondet S. Doctor concedendo Ecclesiam in ea urbe nondum formatam fuisse aetate qua scribebat Iohannes, qui proinde prophetico spiritu eam futuram designaverit. — Verum id probabile non videtur. — Dicimus itaque aetate Iohannis revera extitisse Ecclesiam Thyatirae in finibus Mysiae et Lydiae, acceptis in historico sensu Iohannis verbis, quae falsa esse adversarii nullo argumento probare possunt (1). De quodam Carpo huius Ecclesiae episcopo nonnulla antiqua martyrologia testantur. Post aetatem vero Apostolicam fatemur illam Ecclesiam a fide defecisse et erroribus Montanistarum et Cataphrygarum ita detentam fuisse ut sub finem saeculi II et initio III (seu Alogorum aetate) nulla revera eius nominis catholica Ecclesia agnosceretur. — 2° Pauca addimus de c. XX ubi adversarii contendunt errorem Chiliastarum doceri. Verum eos mentem S. Iohannis assequutos non fuisse ex toto libri contextu et ex ipsius XX capitis inspectione clarissime ostenditur. Vel enim sermo est de turpi et abiecta sentiendi ratione Cerinthianorum qui iustos in

(1) Grotius coniicit aetate Apostolica Thyatirae fideles omnes Iudaeo-Christianos fuisse, nondum autem gentiles regionis incolae ad fidem fuisse conversos, quare illa Ecclesia tempore Apostolico nondum satis innotuerat, sed tamen vera existeret (Grot. Adnotat. in Apoc. II, 18).

hoc mundo terrenarum omnium et carnalium deliciarum copia fru-
turos credebant; vel de mitiori et puriori eiusdem opinionis forma
qualis Iustino, Papiæ et aliis paucis antiquis doctoribus placuit.
Iamvero prima illa Chiliasmī forma ne specie quidem tenus in cit.
c. XX occurrit, uti superius monuimus; nullum enim ibi verbum
de nuptiis, convivii aliisque huius generis voluptatibus; sed dum-
taxat de regno electorum cum Christo fit sermo: « Sed erunt Sa-
cerdotes Christi et Dei et regnabunt cum illo mille annis » (v. 6).
- Sed et altera opinionis forma in eo loco non docetur, imo certe
excluditur. Siquidem iuxta Chiliastas regnum millenarium post cor-
porum resurrectionem locum habiturum esset; contra vero mille
anni de quibus hic loquitur Apocalypsis ante iudicium extremum et
ante resurrectionem decurrent. Sane generale iudicium et resur-
rectio universalis clare describuntur in versiculis 11-13, postquam
« consummati fuerint mille anni » (v. 7): et post iudicium statim
sequitur gloria beatorum non in terris, sed in coelesti Ierusalem
(c. XXI seq.). Quid igitur sunt hi mille anni, et de quo regno hic
est sermo? Inter varias interpretum explicationes unam indicabi-
mus, quam Augustinus affert in l. XX de Civ. Dei c. 7, 8 quamque
vulgo interpretes sequuntur. Iuxta hanc explicationem mille anni
designant totum temporis spatium a Christi morte, vel ut alii vo-
lunt a pace Ecclesiae concessa usque ad Antichristi tempora: ac-
cepto scilicet numero millenario pro indefinito ut saepe fit in sacris
Scripturis. « Mille annos, inquit Augustinus, pro annis omnibus hu-
ius saeculi posuit, ut perfecto numero notaretur ipsa temporis ple-
nitude. » Toto hoc temporis spatio diabolus est ligatus: « Et ap-
prehendit draconem serpentem antiquum, qui est diabolus et Sa-
tanus et *ligavit eum per annos mille* » (v. 1-3) siquidem virtute
Christi passionis et mortis « *princeps huius mundi eiectus est foras* »
ne scilicet Ecclesiam impugnet ultra certos limites a Deo praesti-
tutos. Interim (mille istis annis) Ecclesia propagatur et de hostibus
triumphat ac iusti qui fuerunt « decollati propter testimonium Iesu
et propter Verbum Dei » (v. 4) regnant cum Christo (ibid.) tum
scilicet in coelis ubi beati Deum vident, tum in terris ubi ab uni-
versa Christi Ecclesia in honore habentur. Verum circa mundi exi-
tum « solvetur Satanus de carcere suo » (v. 7) idest permittetur
toto impetu Ecclesiam Dei adoriri idque « *modico tempore* » (sup.

v. 3); ac talem ac tantam contra illam persecutionem excitabit, qualem numquam antea Ecclesia experta fuerit. At paulo post et ipse a Christi virtute vincetur et mittetur « in stagnum ignis et sulphuris, ubi et bestia et pseudo-propheta (alii Ecclesiae hostes de quibus antea fuit sermo) cruciabuntur die ac nocte in saecula saeculorum » (v. 9, 10) et tum demum fiet resurrectio omnium mortuorum (resurrectio secunda) et supremum de iis iudicium (12, 13). — Post haec erunt coeli novi et terra nova et in coelesti Ierusalem iusti beati erunt (c. XXI, XXII).

CAPUT II.

DE LIBRORUM N. T. CONSERVATIONE ET INTEGRITATE

Parum prodesset scire libros N. T. genuinos esse et a sanctis Christi discipulis conscriptos, nisi certo demonstrari posset eosdem libros incorruptos et integros ad nos pervenisse. Si enim corrupti fuerint, quamvis alioquin a fide dignis auctoribus compositi, hic et nunc auctoritate carerent. Oportet itaque nunc N. T. *integritatem* ostendere. Huiusmodi demonstratio veluti complementum praecedentis habenda est, siquidem integritatis notio, ut ex dicendis patebit, cum notione genuinitatis arctissime coniungitur, et est eiusdem veluti extensio vel applicatio ad singulas libri partes. Antequam vero ad demonstrationem accedamus, accuratius definienda est notio integritatis, eiusque limites ac gradus designandi, denique status quaestionis et tractationis ordo aperiendus est.

I. Itaque libri alicuius *integritas* definiri potest: immunitas a corruptione. Corruptio autem in libris triplici modo occurrere potest, vel enim aliquid *additur* textui auctoris, vel aliquid *demitur*, vel aliquid *immutatur* ita ut diversus exurgat verborum sensus. Prima corruptionis species proprie *interpolatio* dicitur; interpolare enim apud Latinos erat diversa et aliena alicui rei immiscere, quo sensu interpolatae vel interpoles dicebantur vestes quibus alterius panni segmenta assuta essent. Altera corruptionis species *mutilatio* dicitur, quia mutilare proprie est aliquod corporis membrum amputare. — Ubi tamen notandum est secundam hanc corruptionis speciem aliquando fidem libris non adimere, quando scilicet alicuius

loci detractio sensum reliquarum partium non perturbat. Tertia species corruptionis simpliciter corruptio dicitur vel proprio vocabulo *depravatio* quia verborum sensum a genuina et recta auctoris mente detorquet. Attamen huiusmodi appellationum discrimen non semper observatur; et aliquando nomine interpolationis quodlibet corruptionis genus designari solet. — Cum igitur aliquis liber uno vel altero ex citatis modis vitiatum fuerit, corruptus dicitur, secus appellatur integer. Haec de notione integritatis.

II. Integritas alicuius libri varios gradus habere potest prout nempe corruptiones tantum maiores excludit, vel etiam minores et minimas. Hinc nonnulli distinguunt in sacris libris, de quibus nunc loquimur, integritatem *dogmaticam*, quam defendunt, ab integritate *critica* quam negant. Verum huiusmodi distinctio vel potius distinctionis termini non satis accurati videntur. Siquidem ex una parte corruptiones a sacris libris excludere debemus non solum in doctrina, sed etiam in historia quae magnam Scripturae partem occupat; nam liber aliquis potest esse corruptissimus et ab originario statu omnino diversus, quin tamen falsam doctrinam contineat aut a mente auctoris alienam. Ex altera vero parte *critica* sacrorum librorum integritas negari nequit ob minimas immutationes quas forte subierit, cum coeteri libri non obstantibus huiusmodi mutationibus *critice* integri dicantur et sint. Quare melius erit ad gradus integritatis designandos distinguere integritatem *substantialem*, et integritatem *absolutam* seu mathematicam. Nomine integritatis substantialis intelligimus immunitatem a corruptione quae rerum substantiam immutet; nomine vero integritatis absolutae intelligimus immunitatem etiam ab accidentalibus corruptionibus quae voces et apices respiciunt, salva rerum substantia. Hisce declaratis, ut statum quaestionis constituamus, libros N. T. absoluta et mathematica integritate gaudere minime contendimus, sed tantum integritate substantiali. Sane libri ante tot saecula exarati, ab amanuensibus tot successive vicibus transcripti non potuerunt a communi librorum sorte immunes esse, ut nempe sive casu, sive oscitantia scribarum leviores aliquas mutationes subirent nisi supponamus maximum divinae providentiae miraculum. Porro huiusmodi miraculum tum *a priori* admittendum non est, quia superfluum, (non enim a vocibus et apicibus pendet fides et animarum salus, quae sunt librorum

sacrorum obiectum et finis, sed potius a sensu et substantia rerum) tum *a posteriori* factum non esse constat, siquidem S. S. codices et editiones in minutis quibusdam discrepant. Ceterum huiusmodi leviores defectus non magis S. S. integritati nocere debent, quam optimis quibuscumque profanis libris noceant, qui cum multo plures huius generis mutationes subierint, ab omnibus criticis ut integri et incorrupti habentur. Integritatem igitur *substantialem* librorum N. T. defendendam suscipimus (1).

III. Divisio tractationis. — Libri N. T. duobus modis ad nos pervenerunt, in *textu* scilicet originario, idest in illa lingua, in qua primo a suis auctoribus scripti fuerunt, et insuper in variis *versionibus*, idest in diversis linguis, in quas progressu temporis translati sunt. Ut igitur librorum eorumdem integritas in concreto demonstretur et quibuscumque cavillationibus via praecludatur, proposuimus distincte agere de N. T. integritate 1° in *textu origina-*

(1) Si quis subtilius inquirat quinam sint limites inter *substantialem* et *absolutam* integritatem, et quid praecise per illam *rerum substantiam* intelligendum sit, respondebimus difficile esse rem accurate definire: ut tamen aliquid ad mentem nostram aperiendam dicamus, animadvertimus vocem illam *substantia* in praesenti quaestione in triplici significatione adhiberi posse: *laxiori* scilicet, *strictiori*, et *media*. Laxior esset significatio si quis vocem *substantia* referret aut ad *integrum* N. T. aut ad *integrum* quemque *librum*, ita ut integra esset habenda S. Scriptura si totus complexus doctrinae et historiae quae in ea continetur, idem nunc sit ac erat ab initio. Strictior esset acceptio si quis vocem *substantia* ad *singulos textus* referret, in quos aliqua corruptio irrepsit, ita ut si brevis periodus aut incisus vel phrasis ob illam corruptionem diversum reddat sensum eo ipso *substantialiter* corrupta dicatur S. Scriptura. Prima acceptio sufficere non videtur ad integritatem librorum sacrorum tuendam; posset enim fieri ut in aliquo libro multa resecata fuerint, multa addita, quin tamen liber universim sumptus, et multo minus tota S. Scriptura substantiam suam amiserit, sed hoc in sacris libris admittere non possumus. Contra vero altera acceptio nimis rigida videtur, neque de facto in S. S. ostendi potest, ubi minores quaedam partes, periodi et incisa diversum *substantialiter* sensum in diversis editionibus aliquando praeseferunt. Itaque media via incedendum videtur, ut nempe *substantia* neque ad *integros libros*, neque ad *singulos textus* referatur, sed potius ad *singulos contextus*, qui quidem diversi esse possunt pro varia locorum natura. Puta si de dogmaticis locis sit sermo *integrum* doctrinae caput erit inspicendum ex. gr. doctrina de corporum resurrectione 1^a Cor. XV: vel, si sit sermo de historia *integrum* factum considerandum erit ex. gr. narratio itineris Tobiae, vel facta narrata in libro Iobi, quae si *substantialiter* eadem permanserint Scriptura *substantialiter* integra erit, quamvis in iisdem contextibus aliqua leviora adiuncta vel explicationes immutatae fuerint etiam quoad sensum. Haec tamen melius patebunt in 3^a parte ubi agemus de *Critica verbali*.

rio, 2° in variis versionibus ab Ecclesia probatis praecipue vero in Vulgata latina, qua maxima Ecclesiae pars utitur, quaeque a Conc. Trid. (sess. IV) *authentica* declarata est. Sit igitur

ARTICULUS I.

DE LIBRORUM N. T. INTEGRITATE
QUATENUS IN TEXTU ORIGINARIO CONTINENTUR

I. Ostenditur quinam sit N. T. textus originarius.

Libri N. T. generatim *lingua graeca* a sacris auctoribus scripti sunt; si vero unus vel alter alia lingua scriptus est, deperdito iampridem hoc originario textu, eius graeca versio ad instar textus habetur. Itaque universim statuimus textum originarium librorum N. T. esse *Textum Graecum*.

Libros N. T. generatim graeca lingua fuisse conscriptos nemo in dubium umquam revocavit; neque id sane mirandum est, siquidem auctores N. T. quamvis Hebraei essent, graecam tamen linguam callebant, eademque lectoribus nota erat sive Hebraeis, pro quibus nonnulli ex iis libris conscripti sunt, sive ethnico-Christianis, ad quos maior librorum pars destinabatur. Et ad Hebraeos quidem quod attinet sive auctores sive lectores notum est ex historia inde a tempore Alexandri Magni seu imperii Macedonici, graecam linguam apud Hebraeos vulgarem et familiarem evasisse: occupata enim a Graecis Palaestina, multisque Hebraeorum millibus in Aegyptum abductis, victorum lingua victis addiscenda fuit. Post vero Alexandri mortem, diviso regno, Palaestina ac Syria Seleucidis paruit, atque ita in Graecorum lingua et institutis perseveravit. Postquam vero in Romanorum ditionem Hebraei cesserunt non minus graecae linguae assueti erant, siquidem ea lingua et ipsis Romanis erat familiaris: quare titulus Christi Cruci affixus est scriptus literis *hebraicis, graecis, et latinis* (Luc. XXIII, 38). Ad gentiles autem lectores quod attinet, omnes norunt graecam linguam aetate Christi et Apostolorum per omnes imperii provincias longe lateque fuisse diffusam, ut ex testimoniis Ciceronis, Horatii et Iuvenalis abunde constat (1). — Hanc igitur linguam utpote magis diffusam ac

(1) Cuius indolis sit lingua ista Graeca apud Hebraeos vulgaris qua N. T. scriptum est dicemus in hermeneutica.

longe pluribus lectoribus notam quam lingua hebraica vel aramaica nostri scriptores elegerunt ad suos libros pro omnium gentium utilitate destinatos conscribendos.

Exceptio fieri solet pro duobus libris, Matthaei scilicet Evangelio, et Epistola ad Hebraeos, qui *hebraice* scripti perhibentur, quibus nonnulli addunt Evangelium Marci, quod *latine* scriptum putant. De his statuimus 1° Evangelium Marci falso prorsus ab illis latine scriptum existimari; certissime enim textus eius originarius graecus est: 2° Epistolam ad Hebraeos, licet a pluribus hebraice conscripta existimetur, probabilius nobis videri graeca lingua compositam: 3° ad Evangelium Matthaei quod attinet certum existimamus, testante hoc universa antiquitate, hebraica (idest aramaica) lingua ex Matthaei calamo prodixisse. — Tria haec nunc breviter demonstrabimus. — 1° Marci Evangelium latina lingua scriptum veteres nonnulli critici cum Baronio asseruerunt, ea praesertim ratione ducti quod Venetiis in Basilica S. Marci codex eiusdem Evangelii latinus antiquissimus asservetur, quod *autographum* S. Marci appellare solebant. Praeterea opinionem suam confirmabant ex eo quod, testibus Pappia et Hieronymo, Marcus Romae pro Romanis Evangelium conscripsit. Quare videbatur eorum lingua scribendum fuisse. — Verum haec sententia excluditur imprimis ex eo quod nemo ex antiquis Patribus aut historicis id umquam affirmavit; imo id aperte negant cum dicunt omnes Evangelistas graece scripsisse, excepto Matthaeo, ut ex testimoniis infra afferendis patebit. Ex alia parte rationes ab adversariis adductae infirmae prorsus sunt. Siquidem, ut de altera primum dicamus, Romae et Romanis graeca lingua prorsus familiaris erat; quapropter potuit Marcus non latina lingua, quam forte ignorabat, sed graeca pro iis scribere, quemadmodum e. g. Paulus ad eosdem Romanos graecam epistolam dedit, et Iosephus Flavius opus suum de Bello Iudaico graece confectum Romae scripsit et Romano Caesari (Vespasiano) dedicavit (C. Appion. I, 9). — Altera vero ratio in falso supposito innititur, codicem nempe Venetum esse *autographum* Marci: cum tamen nunc certissimum sit illum esse exemplar latinae antiquae versionis, et quidem, ut videtur, cum correctionibus S. Hieronymi. Et sane codex Venetus originem habet ab antiquo codice latino Evangelii Marci, qui inde a saeculo IV. Aquileiae asservabatur: ex eo duo postremi quaterniones

(cap. XII, 26 usque ad totum caput XVI) anno 1354 ab imperatore Carolo IV extracti sunt, et cathedrali Pragensi donati, ubi adhuc religiose asservantur, et constituunt sic dictum *codicem Pragensem*. Caeterae vero partes ex Aquileia Foroiulii migrarunt (anno 1409), inde postea Venetias (anno 1420) ubi adhuc asservantur et constituunt *codicem Venetum*, de quo nunc loquimur. Codex huiusmodi ita detritus est ut diu eruditi disputaverint graecene an latine conscriptus esset; verum post diligens examen a Montfauconio institutum latinum esse codicem omnes tenent. Eum autem una cum codice Pragensi cuius pars est, nequaquam autographum esse Marci, sed exemplar latinae versionis ex eo potissimum apparet quod uterque codex extractus fuerit ex ampliori codice quatuor Evangeliorum adhuc Foroiulii conservato ubi Evangelium Marci totum deest; id enim ex manu scriptoris, qualitate membranae aliisque criticis argumentis eruditi ostendunt. Cum autem hic codex latinam Evangeliorum versionem, et quidem ex Hieronymi recensione, complectatur (habet enim praefixam epistolam Hieronymi ad Damasum, et Hieronymianas correctiones exhibet), sequitur etiam Marci Evangelium ex eadem versione constare, ne dicamus ipsum beati Evangelistae autographum cum vulgaribus latinae editionis exemplaribus in unum volumen compactum et consutum fuisse. Ex quibus aliisque argumentis concludendum est codicem Venetum ad saeculum V pertinere (1). — 2° Ad Epistolam B. Pauli ad Hebraeos quod attinet, in secunda thesi vidimus plures post Eusebium et Hieronymum eam hebraice scriptam docuisse: verum horum sententia multum abest quominus critice certa sit. Imprimis enim magna hac de re dissensio apud veteres apparet, cum alii hebraice alii graece, alii a Paulo alii ab eius discipulis epistolam exaratam affirment. Deinde illi ipsi qui hebraicum eius textum fuisse dicunt nullam ad hoc probandum criticam rationem adducunt, in traditione scilicet et antiquorum testimonio

(1) Quae hic brevissime perstrinximus contra Baronium aliosque contrariae sententiae fautores copiose pertractata inveniuntur apud recentiores criticos, inter quos praecipue legendus est Ios. Blanchinius: *Evangeliarium quadruplex* P. II *Appendix*, ubi integrum Foroiuliensem codicem supra laudatum exhibet una cum erudita dissertatione Laur. a Turre presb. Oratorii Utinensis, ubi de re nostra copiose disputatur (V. praesertim pag. DXLVIII-DLII).

fundatam, sed per modum coniecturae aut probabilis opinionis illud in medium afferunt eo fine ut facilius difficultatem solvant, quae ex differentia styli eiusdem epistolae ab aliis Pauli scriptis obici solebat; quae omnia ex iis quae in citata thesi diximus satis aperta sunt. Nobis igitur valde probabilius videtur epistolam ad Hebraeos graeca lingua originario prodiisse. - 3° Restat igitur Matthaei Evangelium, quod quidem hebraice (idest aramaice) fuisse exaratum libenter admittimus: non enim haec criticorum coniectura est sed vetus et constans traditio, cui nihil solidum ab Erasmo contrariam sententiam tenente, aliisque paucis qui eum sequuntur, opponi umquam potuit. Operae pretium erit praecipua veterum testimonia hac de re in medium adducere, quamvis nonnulla iam alias citata fuerint. Itaque ex Apostolica aetate Papias apud Eusebium (L. III c. 39) aiebat « Matthaeus quidem *hebraico sermone* divina scripsit oracula » cui concinit discipulus Irenaeus inquit (adv. haer. III, 1) « Ita Matthaeus in Hebraeis *ipsorum lingua* scripturam edidit Evangelii », et non minus clare Origenes (ap. Eus. VI, 25) « Primum scilicet Evangelium scriptum esse a Matthaeo prius quidem publicano, postea vero Christi discipulo, qui illud *hebraico sermone* compositum Iudaeis ad fidem conversis publicavit » itemque Eusebius III, 24 « Matthaeum Evangelium suum *patrio sermone* conscripsisse » affirmat; quin imo in l. V, 10 refert Pantaeum cum in Indias penetrasset, Matthaei codicem ibidem reperisse *litteris hebraicis* exaratum Apostolicae originis, scilicet a S. Bartholomaeo illuc allatum. Eadem est sententia Cyrilli Hieros. (catech. 14), Epiphani (haer. 29 et 30) et caeterorum omnium qui hac de re aliquid scripserunt inter veteres. Quorum traditionem complectens S. Hieronymus in praef. in quatuor Evangelia ad Damasum absolute pronunciat Matthaeum hebraice scripsisse: « De novo, inquit, nunc loquor testamento, quod graecum esse non dubium est, *excepto Apostolo Matthaeo*, qui primus in Iudaea Evangelium Christi *hebraicis litteris* edidit. » Quod Augustinus (de consensu Evang. L. I, c. 4) confirmat scribens « horum sane quatuor *solus Matthaeus hebraico* perhibetur scripsisse *eloquio*, caeteri graeco. » - Nos igitur qui in omnibus huiusmodi quaestionibus traditionis argumentum caeteris omnibus praefendum esse profitemur, ne hic a nobis ipsis dissentiamus, Evangelium Matthaei hebraice idest Syro-Chal-

daice scriptum certissime tenemus. Ea quae afferunt Clericus, Erasmus, Wetstein, quibus recenter accessit Leonardus Hug, praefati argumenti vim infringere nequeunt: negativas enim afferunt rationes et leviores coniecturas: scilicet hebraicum Matthaei textum a Patribus numquam visum referri; veteres scriptores unico Papiae testimonio inniti, Syriacam Matthaei versionem extare, quae minime necessaria fuisset, si Matthaeus Aramaice scripsisset, denique hebraicorum nominum interpretationes in laudato Evangelio inveniri. Verum haec omnia levissima sunt. Duo enim priora argumenta sunt mere negativa, et iis etiam admissis, vis testimoniorum, quae adducuntur, non destruitur, uti patet. Tertium ex eo falsum apparet quod Syriaca lingua, qua extat versio S. S. eadem non sit ac dialectus Palaestinensis, qua Matthaeus Evangelium scripsit. Interpretationes autem nominum hebraicorum vel in ipso textu Syro-Chaldaico necessariae aut saltem opportunaesse poterant, vel ad summum a graeco interprete repeti possunt.

Caeterum hebraicus Matthaei textus mature admodum in graecam linguam translatus est, quae versio, utpote facilioris et generalioris usus ita recepta est, ut textus in oblivionem abierit et ipsa ad instar textus habeatur. Quis autem versionem hanc perfecerit, definiri nequit: ita Hieron. de Vir. Ill. c. 3: « Matthaeus qui et Levi ex publicano Apostolus primus in Iudaea propter eos qui ex circumcisione crediderant, Evangelium Christi hebraicis litteris verbisque composuit, quod quis postea in graecum transtulit non satis certum est. »

II. De autographis et apographis Graeci Textus Novi Testamenti.

Autographum appellatur primum libri alicuius exemplar, quod ipse auctor vel manu sua, vel amanuensis opera descripsit: coetera vero exemplaria ab aliis postea exscripta *apographa* dicuntur. Operae pretium erit pauca praemittere de autographis et apographis N. T. ad viam sternendam quaestioni de eorundem librorum conservatione et integritate.

1°. Apostoli libros suos aliquando, licet raro, manu propria describebant (Philem. I, 19) saepius vero iuxta morem tunc receptum *amanuensi* seu *notario* dictabant quae postea a *librariis* elegantio-

ribus characteribus describebantur (Rom. XVI, 22). Ad certio- rem autem reddendam authenticam librorum vel epistolarum in hoc casu, vel familiaribus suis committebant officium ea deferendi ad Eccle- sias, vel manu propria aliquid addebant, ut scimus Paulum facere solitum fuisse (V. 2 Thess. III, 17, 1 Cor. XVI, 21). — Huiusmodi autographa librorum N. T. mature admodum intercidis- se videntur. Siquidem veteres Ecclesiae Patres contra haereticos disputantes qui aliquando Scripturarum textum depravabant, numquam ad au- tographa appellant. Dubium est an ipso saeculo II desinente amplius extarent. Id quidem affirmarunt plures innixi verbis Tertulliani qui in l. De Praescript. c. 36 ad *authenticas Apostolorum* litteras pro- vocat. « Percurre, inquit, Ecclesias Apostolicas, apud quas ipsae authenticae ipsorum litterae recitantur sonantes vocem et reprae- sentantes faciem uniuscuiusque. » Verum alii observant vocem *au- thenticas* non necessario significare *autographas*, sed solum genui- nas et incorruptas, quo sensu idem Tertullianus in l. De Monoga- mia c. XI textum Graecum vocat *authenticum*, relate ad versio- nem latinam quam in quibusdam locis minus accuratam esse con- tendit. Si fides est Chronico Alexandrino, autographum Evangelii Iohannis (τὸ ἰδιόχειρον τοῦ Ἐυαγγελιστοῦ Ἰωάννου) adhuc Ephesi asservabatur saeculo IV; ad illud enim provocat ibidem Petrus Ale- xandrinus († 311). Post haec nullum amplius de autographis Apo- stolorum in historia occurrit vestigium. Nec sane mirandum est autographos codices vulgari charta confectos, quotidiano usu detri- tos, et forte etiam persecutionum turbine dispersos mature admo- dum deperditos fuisse; aliunde autem eorum conservatio minime erat necessaria Ecclesiae, cum statim plurima eorumdem exempla- ria accuratissime descripta per totam Ecclesiam sparsa fuerint.

2°. Nunc pauca de *apographis* Graeci Textus Novi Testamenti.

Ob naturam et finem librorum N. T. fieri necessario debuit ut apographa eorumdem tum pro publico Ecclesiarum, tum pro pri- vato fidelium usu in immensum numerum excrescerent: hinc ma- gna manuscriptorum graecorum copia in omnibus Ecclesiae partibus praesertim vero in Ecclesiis Graecis et Orientalibus semper exti- tit; quorum non pauca etiam nunc post inventam artem typogra- phicam in bibliothecis asservantur. De his pauca generatim adno- tabimus ad intelligentiam eorum quae de textus Graeci integritate

postea dicenda erunt (1). Itaque codices omnes manuscripti textus graeci, qui adhuc supersunt, plusquam septingenti sunt: hi vero ad usum criticum in varias classes dividuntur.

1°) Prima divisio, et maximi momenti est in codices *unciales*, et codices *minusculos*. Unciales dicuntur qui omnibus litteris maiusculis, quas antiqui unciales vocabant, exarati sunt: minusculi vero qui caractere cursivo, ut aiunt, sunt scripti. Omnes codices antiquiores saeculo X unciales sunt, posteriores vero sunt minusculi; cum autem antiquitas codicum maxime attendenda sit, hinc apparet codices unciales minusculis longe praestantiores esse in re critica. Codices unciales Graeci N. T. nonnisi LX circiter innotuerunt, caeteri sunt minusculi.

Ut intelligatur citatio horum codicum animadvertimus a recentioribus criticis diversa ratione citari solere utriusque classis codices. Minusculi enim numeris arabicis designantur, addito plerumque nomine loci vel bibliothecae ubi extant ex. gr. Cod. 4 Basileensis totius N. T.; cod. 33 regius Parisiensis; cod. 347 Vaticanus Actorum et Epistolarum etc. - Unciales vero codices duobus modis citantur, vel scilicet 1° nomine proprio loci vel personae ad quam pertinuerunt, vel pertinent, ut ex. gr. Codex Vaticanus, Codex Alexandrinus, Codex Cantabrigensis seu Theod. Bezae, Codex Coislinianus etc.; vel 2° per litteras maiusculas alphabeti Latini et Graeci: ita codex Alexandrinus est codex A., codex Vaticanus est codex B., codex Cantabrigensis est codex D., codex Parisinus Ephreми rescriptus est codex C., et ita porro: aliquando etiam uterque designandi modus simul coniungitur.

Ne autem hic confusio oriatur, sedulo notandum est unam eandemque litteram plures aliquando codices designare; quando scilicet diversas N. Testamenti partes complectuntur; quae tunc exprimendae sunt ad codices distinguendos. Sub hoc autem respectu totum N. T. in quatuor Partes divisum est, scilicet - 1° Evangelia; (codices Evangeliorum) - 2° Actus Apostolorum et epistolae Catholicae; (codices Actor. et Epist.) - 3° Epistolae Paulinae; (codices epist. Paul.) - 4° Apocalypsis; (codices Apocal.) - Paucissim

(1) Plenior historia textus Graeci et codicum manuscriptorum accuratior notitia huius loci non sunt; sed ea reservamus ad tertiam partem huius introductionis Criticae.

sunt codices unciales qui integrum N. T. continent, inter quos eminet codex Sinaiticus nuper a Tischendorffo inventus; plerique nonnisi unam vel alteram ex citatis partibus complectuntur, saepe etiam breviora tantum fragmenta.

2°) Altera divisio est in codices *unilingues* et *bilingues*; prout scilicet, vel solum textum graecum exhibent, vel simul cum textu aliquam versionem (praesertim latinam) sive interlinearem sive a latere positam.

3°) Tertia divisio est in codices semel *scriptos* et *rescriptos* Graece *παλιμψήστους* (*palimpsestos*). Quod ut intelligatur, sciendum est veteres codices plerumque ex pellibus seu membranis confectos fuisse; cum autem membranae non exiguo pretio emendae essent, fiebat ut in eadem membrana bis scriberetur; erasa scilicet vel diluta priori scriptura, aliquid aliud inscribatur. At non semper prior scriptura ita deleri poterat ut nulla vestigia in membrana relinqueret. Si igitur vetus scriptura iterum suscitari possit ac legi, eaque contineat textum SS. Librorum habetur codex palimpsestus S. Scripturae. Ex his celeberrimus est codex C. qui *Ephremi rescriptus* dicitur, quia deleta veteri scriptura N. T. opera Syriaca S. Ephrem ei superscripta fuerant. Eñus Mai ex palimpsestis Vaticanis plura veterum scriptorum pretiosa fragmenta in lucem protulit.

Relate ad usum criticum istorum codicum notandum est, antiquiores criticos solitos fuisse considerare codices singillatim veluti totidem distinctos et independentes testes, ita ut, ceteris paribus, ex maiori codicum numero quaestiones dirimerentur. Verum recentiores animadvertentes plures codices similes esse inter se, et easdem lectiones praeserferre, novam methodum invexerunt, iuxta quam codices in varias classes, seu *familias* distribuuntur, et eiusdem familiae codices non ut totidem distincti testes habentur sed unum dumtaxat testimonium, seu *unam*, uti aiunt, *vocem* constituunt. Hoc est celebre principium *familiarum*, seu *recensionum*, quod sufficiat hic innuisse, plura enim de eo dicturi sumus in Critica verbali. Haec de codicibus manuscriptis.

Inventa saeculo XV arte typographica coepit etiam Graecus textus praelo submitti et inde ortae sunt editiones typographicae Graeci textus, quarum aliae simplices sunt, aliae vero *criticae*,

scilicet ex multorum codicum collatione adornatae, additis prolegomenis, variantibus lectionibus etc. De quibus in accuratiori Textus historia suo loco pertractabimus.

Hisce breviter adnotatis, quaestio oritur an Sacer Textus in tot successivis transcriptionibus et editionibus ita integer conservatus fuerit, ut apographa, quae nunc habentur, cum autographis saltem substantialiter conveniant.

Huic quaestioni respondebit sequens

THESIS VIII.

*Textus Graecus N. T. integer et incorruptus
quoad substantiam ad nos pervenit.*

Praemittimus 1° Aliud esse corruptionem unius vel alterius particularis codicis, aliud corruptionem textus. Quod enim aliqui codices substantialiter corrupti fuerint opera praesertim haereticorum libenter concedimus: negamus tamen exinde textum corruptum esse. Ut enim hic corruptus diceretur, oporteret omnes codices ita corruptos fuisse ut verus ac sincerus textus perierit; quod minime factum esse contendimus; siquidem in maxima codicum parte (ex quibus nostrae editiones prodierunt) integer atque incorruptus idem textus habetur, et ex eorum collatione quorundam codicum vitia detegi, et emendari possunt. — 2° Argumenta quibus nostra thesis ostenditur, alia sunt *indirecta*, alia vero *directa*. Indirecta vocamus quae ostendunt corruptionem S. Textus fieri non potuisse, aut ostendi non posse: directa vero, quae demonstrant eam revera factam non esse, seu nullam reipsa in S. Textu corruptionem extare.

§. I. Argumenta indirecta.

1° Corruptio N. T. gratis asseritur. Sane librorum tanti momenti depravatio res est non praesumenda sed demonstranda. Dicant igitur adversarii quo tempore et a quibus nostri libri corrupti sint, proferant codices et designent loca ubi corruptio facta fuerit: quorum omnium cum nihil ostendere possint, merito nos adversus illos urgebimus argumentum praesumptionis ac *praescriptionis*.

Verum assertio adversariorum non solum gratuita sed etiam absurda et inadmissibilis est, consideratis temporum et personarum adiunctis. Dico itaque

2° Impossibilis fuit corruptio sive fortuita sive dolosa ob *temporum* adiuncta. Vel enim ea facta dicitur aetate apostolica vel epocha aliqua sequenti. Aetate Apostolica corruptio sacrorum textuum absurdissime supponitur. Quis enim ausus fuisset sub oculis Apostolorum, aut viventibus immediatis eorum discipulis tantum facinus attentare? Quod si etiam id factum fuisset aut casu accidisset, statim corruptio detecta fuisset et sublata. Extabant eo tempore ipsa sacrorum librorum autographa in Ecclesiis religiose asservata; recens erat memoria rerum, quae in iisdem libris describuntur; plurimi supererant ex primis librorum lectoribus parati quamlibet eorumdem depravationem animadvertere ac denunciare. Restat igitur ut corruptio facta dicatur post Apostolica tempora. Verum secunda hac aetate, remotis quibusdam ex citatis impedimentis, alia plura successerunt quae sacri Textus corruptionem impossibilem reddebant. Ac 1° quidem numerus ingens codicum obstabat textus depravationi: unum enim vel alterum libri alicuius exemplar facile vitari potest; sed quomodo vitari possunt libri quorum exemplaria pene infinita sunt, per totum orbem diffusa, qui in varias etiam linguas sunt conversi et quotidiana Ecclesiarum lectione celebrati, et in plurimis sacrorum Doctorum scriptis passim allegati inveniuntur? 2° Obstabat vigilantia pastorum Ecclesiae in sacris libris custodiendis. Sane ex ecclesiastica historia scimus, quoties haeretici manus intulerunt in sacros codices eosque interpolare ausi sunt, toties Ecclesiae Pastores et Doctores adversus illos alte conclamasse quemadmodum ex. gr. Irenaeus et Tertullianus, Epiphanius et Augustinus praestiterunt adversus Marcionitas aliosque sacrorum librorum corruptores. Huc etiam pertinet magna ex parte severitas veterum Episcoporum in condemnandis Apocryphis N. Testamenti: nam plura ex illis nihil aliud erant quam libri nostri variis modis ab haeticis depravati ac interpolati, ut ex. gr. Evangelium Marcionis de quo agit Tertullianus in l. IV adv. Marc. capp. IV et V; item Evangelium Ebionitarum etc. Huiusmodi Pastorum severitas eo usque perducta est ut aliquando nimia videri possit: quo pertinet factum a Sozomeno narratum (hist.

Ecc. l. I cap. 44) de quodam Triphylo, qui sermonem ad populum habens et citans verba illa Evangelii: « tolle grabatum tuum et ambula » vocem illam *grabatum* in aliam, ut ipsi videbatur, elegantiores (*scimpodion*) mutaverat: statim enim S. Spiridion Episcopus eum coram populo severe reprehendit, et e solio assurgens de templo exivit. — 3° Obstabat ipsorum fidelium consuetudo et vigilantia. Sane studium ac lectio S. Textus tum privata tum publica solemnis semper fuit in Ecclesia; Sacrae Scripturae verba memoriae mandabant fideles eiusque codices religiose custodiebant, secumque ferebant ad solatium et tutamen, tempore praesertim persecutionum. Hinc impossibile prorsus erat locum aliquem N. T. substantialiter corrumpi, quin omnes statim id animadverterent ac condemnarent. Hanc fidelium sollicitudinem apprime illustrat testimonium et exemplum S. Hieronymi, qui in praefatione ad Evangelia sese excusat a suscipienda correctione versionis N. T. ob timorem ne fidelium aures immutationibus ab eo factis quamvis opportunis aut necessariis offenderentur. Accedit historia persecutionis sub Diocletiano Imperatore in qua scimus plurimos fideles tormenta ac mortem passos fuisse, ne sacros codices impiis paganorum satellitibus traderent.

3° Corruptio Sacri Textus admitti nequit ob *personarum* adiuncta. Sine nulla hominum classis assignari potest, quae illam perficere potuerit. Hi enim vel pagani fuissent vel Iudaei vel Christiani. Atqui pagani corruptio tribui non potest. Nam praeter generales difficultates ex codicum numero etc. accedit 1°) tantam fuisse inter paganos et Christianos contrarietatem ut isti neque illis permitterent sacros codices habere, ut supra vidimus, et multo minus depravatos ab eis codices suscepissent. 2°) Si pagani libros sacros corrumpere voluissent, id sane eo fine fecissent, ut praeclara pro Christiana religione et contra ethnicam superstitionem argumenta de medio tollerent. Atqui loca huiusmodi minime sublata sunt a sacro textu. — Iudaeis non maiori probabilitate corruptio tribueretur ob easdem fere rationes. Siquidem ad primum quod attinet non minor semper extitit aemulatio et simultas Iudaeorum quam paganorum adversus Christianos, nisi forte Iudaeorum maior fuit et certe diuturnior. Ad alterum vero quod pertinet libri, de quibus agimus, non minus Iudaeis quam paganis infensi

sunt. Continent enim ex una parte demonstrationem veritatis Christianae Religionis et Iudaici cultus abolitionem (Evangelia, Epistolae ad Galatas ad Hebr. etc.); ex alia vero parte multa Iudaeis probrosa, caecam eorum obstinationem et perfidiam, Phariseorum hypocrisim, Sacerdotum invidiam, Doctorum arrogantiam (Evang. passim, Actus App. etc.), Iudaeorum vanas traditiones et superstitiones et similia, quae tamen omnia intacta manent in codicibus nostris, ut ex iis Iudaicam perfidiam revincere possimus. Restat igitur ut Christianos de sacri textus corruptione accusemus. Verum haec postrema hypothesis caeteris absurdior est. Vel enim fingitur aliquos Christianos sacros libros depravasse, vel omnes simul in hoc facinus conspirasse: utrumque absurdum. Quod enim aliqui inter Christianos pauca exemplaria depravaverint, et fieri potuit et revera factum esse constat, sed eorum temeritas a caeteris ita condemnata est et eorum interpolationes ita celebres in Ecclesia factae sunt (loquor de haereticis Marcionitis, Valentinianis aliisque similibus) ut eorum scelus non parum integritatis sacrorum librorum causam promoverit. — Quod autem omnes Christiani in hanc fraudem consenserint repugnat 1° *moraliter* cum tam ingens usque ab initio fuerit eorum numerus, tam diversae gentes, tam variae apud eos oppositae opiniones ac sectae, tam diversa temporum et locorum adiuncta; quare absonum prorsus esset omnium conspirationem in codicibus omnibus eodem modo corrumpendis suspicari quin ullum istius fraudis indicium umquam detectum fuerit. Repugnat 2° ipsi historiae ex qua scimus Christianos universim sumptos, nedum scripturas corrumpere voluerint, potius eas religiose custodisse et corruptioni vehementer obstitisse.

§. II. Argumenta directa;

quae quidem in *externa et interna* dividi possunt.

A. Argumenta directa *externa*.

Notio integritatis, ut superius innuimus, affinis prorsus est notioni genuinitatis, et eius veluti extensio et applicatio ad singulas libri partes habenda est: integer enim erit liber et incorruptus, cuius singulae partes et in eo statu in quo nunc sunt, ab auctore prodierunt; corruptus autem erit si alterius manu aliquid insertum

vel immutatum fuerit. Ex hoc sequitur eadem argumenta quibus librorum N. T. genuinitas demonstrata est, si ulterius urgeantur, eorum etiam integritatem demonstrare.

Quare urgemus in primis argumentum ex constanti Ecclesiae testimonio ac traditione.

1° Per singulas Ecclesiae aetates invenimus nostros libros in Ecclesiae possessione ac usu, ac firmam omnium fidelium persuasionem, quod ii ipsi essent libri ab Apostolis conscripti: ergo constat de *identitate* horum librorum ab aetate Apostolica usque ad nos. Crescit vis argumenti, si consideretur natura istius testimonii; quod directe et per se singulas librorum partes respicit: Ecclesia enim et Patres singulas eorum partes citant, fidelibus proponunt, haereticis opponunt, commentantur, omnesque ac singulas nullo facto discrimine ut verba Christi et Apostolorum habent. — Hinc veteres Ecclesiae Patres hoc ipso argumento traditionis utebantur tum pro genuinitate tum pro integritate SS. Librorum: ita Tertullianus adv. Marc. l. IV c. 4, 5 loquens de corrupto a Marcionitis Evangelio Lucae ait: « Ego meum (Evangelium Lucae) dico verum, Marcion suum. Quis inter nos determinabit nisi temporis ratio, ei praescribens auctoritatem quod antiquius reperiatur, et ei praedicans vitiationem quod posterius revincetur? In quantum enim falsum corruptio est veri, in tantum praecedat necesse est veritas falsum... Dico itaque apud illas (Ecclesias Apostolicas) nec solum iam Apostolicas, sed apud universas quae illis de societate sacramenti confoederantur, id Evangelium Lucae ab initio editionis suae stare, quod cum maxime tuemur, Marcionis vero plerisque nec notum, nullis autem notum ut non eo damnatum..... Eadem auctoritas Ecclesiarum caeteris quoque patrociniabitur Evangelii etc. » Similia habet Augustinus respondens Manichaeis, qui de corruptione SS. Librorum Catholicos accusabant (adv. Faustum Manich. l. XXVIII, XXXII et al.).

2° Ex *collatione codicum* idem ostenditur.

Si nullos haberemus codices N. T. nisi recentioris aetatis, posset forte suboriri dubium, an conformes sint protographis vel autographis eorundem librorum. Verum de facto habemus codices et editiones omnium aetatum; ita ut retrocedentes per varias Ecclesiae epochas usque ad saeculum III comparare possimus nostrum

textum cum illo quem ante nos legerunt Ecclesiae et Patres. Ubi vero desinunt codices (nullos enim habemus antiquiores saeculo III) opportune subveniunt opera Sanctorum Patrum, qui tribus Ecclesiae saeculis floruerunt; in his enim operibus copiose allegatus invenitur textus Graecus N. T. ex. gr. apud Clementem Alexandrinum, Origenem, Irenaeum, Clementem Romanum aliosque, praesertim illos qui commentarios in N. T. scripserunt, ubi integra SS. Librorum testimonia recitant. — Accedunt versiones, quarum multae omnibus hodie extantibus codicibus antiquiores sunt, et ex quibus apparet quid et quomodo eorum aetate legeretur in Graeco Textu, unde derivatae sunt. Porro facta huiusmodi comparatione, apparet Graecum N. T. textum semper eundem quoad substantiam fuisse, eundemque nos textum in nostris editionibus habere, quem Patres primitivae Ecclesiae legebant. Hinc merito Augustinus in lib. de utilitate credendi (III, 7) « Nihil mihi, inquit, videtur ab iis (incredulis) impudentius dici, vel, ut mitius loquar, incuriosius et imbecillius, quam scripturas divinas esse corruptas cum id nullis in tam recenti memoria extantibus exemplaribus possint convincere. » — « Quisquis enim (addit in l. XXXII c. Faustum c. 16) hoc primitus ausus fuisset, multorum codicum vetustiorum collatione confutaretur: maxime quia non una lingua sed multis eadem scriptura continetur. Nam etiam nunc nonnullae codicum mendositates, vel de antiquioribus codicibus, vel de lingua praecedente emendantur.

Hisce accedunt

B. Argumenta directa *interna*.

1° Corruptionis vestigia nulla occurrunt: nulla styli varietas, nulla contextus violenta abruptio vel perturbatio, nulli in contextu hiatus etc. quae tamen indicia vix abesse possunt in libris interpolatis et corruptis.

2° Intacta manent in nostro textu ea omnia loca, ad quae auferenda sive haeretici, sive superstitiosi aliqui orthodoxi motiva validissima habebant: et e contra ea desunt, ad quae inserenda valide sollicitabantur, puta testimonium aliquod magis explicitum de processione Spiritus Sancti a Patre simul et Filio, de ratione sacramenti in matrimonio, de necessitate confessionis auricularis, de Sacramento confirmationis etc. quae testimonia in quaestionibus cum haeticis valde opportuna fuissent.

3° Cum Ecclesiae traditio et oralis praedicatio complectatur omnia ea quae olim in libris sacris scripta fuerunt, si aliquid ex his substantialiter immutatum fuisset, statim oriretur discordia inter scripturam et traditionem. Atqui huiusmodi discordia nunquam apparuit. Ergo.

S. III. Obiectionum solutio.

Plura sunt quae adversarii contra N. T. integritatem obiiciunt, quae tamen possunt ad duas classes commode revocari; vel enim *generatim* impetunt omnes N. T. libros vel *speciatim* unam vel alteram ipsorum partem vel pericopam. Ut igitur adversariis satis faciamus, primum aliquid hic dicemus de generalibus obiectionibus, tum vero speciales difficultates distinctis thesibus breviter expendemus.

A. Difficultates generales.

Obiic. 1° Manichaei apud S. August. (in libris c. Faustum) Christianos de corruptis codicibus accusabant: — idem etiam fecerunt pagani, inter quos Celsus (apud Origenem in l. II c. Celsum c. 27) ait: « Postea ex fidelibus esse qui similes illis quos ebrietas impellit ut sibi manus inferant, primi Evangelii textum ter, quater, pluries mutant, pervertuntque ut habeant quo res sibi obiectas inficiantur. » — Ergo constat primis Ecclesiae saeculis Textum N. T. a Christianis fuisse corruptum.

Resp. Admissis testimoniis negamus consequentiam. — Nam 1° quidem impossibile fuisse corruptionem sive Christianis, sive aliis superius demonstratum est: atque ita Augustinus respondet Manichaeorum calumniae in locis superius citatis. — 2° Tum Manichaeorum tum paganorum accusatio commode potest ad haereticos nonnullos referri, quos quidem ultro concedimus sacros codices aliquando corrupisse. Ita Celso respondet Origenes in citato loco: « Equidem, inquit, non alios novi qui Evangelii contextum immutaverint, quam Marcionis, Valentini fortasse et Lucani sectatores. Id vero criminis nostrae doctrinae imputandum non est: in culpa sunt qui Evangelium depravare audent. » — Non solum autem horum crimen orthodoxis imputandum non est, sed neque ulla ratione potuit eorum codicibus et sacri textus integritati nocere, ut ex dictis clarissime patet. — 3° Adde etiam verba Celsi

de varietatibus inter nostra quatuor Evangelia extantibus intelligi posse, quas ille fortasse ex ignorantia pro unius eiusdemque Evangelii corruptionibus habere potuit. — 4° In genere autem quod pertinet ad huiusmodi calumnias observamus veteres illos hostes Christianae Religionis immerito contra nos afferri, sunt enim iudices in hac re prorsus incompetentes. Imprimis enim temere et incognita causa adversus Christianam religionem scribebant ut Christiani apologistae illis exprobrant et argumentis ostendunt: deinde manifestum est eos immani odio adversus Christianos obcaecatos fuisse et cum nihil solidi possent afferre, ad calumnias confugere solitos. Notavit hoc Augustinus in l. XI c. Faustum Manich. c. 2 ubi Manichaeos hisce verbis compellat: « O vocem a veritate fugacem et in amentia pertinacem! Usque adeo invicta sunt, quae adversus vos de divinis codicibus proferuntur, ut non sit aliud quod dicatis, nisi eos esse falsatos... Vides in hac re quid Ecclesiae Catholicae valeat auctoritas, quae ab ipsis fundatissimis sedibus Apostolorum usque ad hodiernum diem succedentium sibimet Episcoporum serie et tot populorum consensione firmatur. »

Instant 2° Non solum hostes Ecclesiae sed etiam eius Doctores de textus corruptione conqueruntur. — S. Hieronymus in praefatione ad Damasum super Evangelia ait: « Magnus siquidem hic in nostris codicibus error inolevit dum quod in eadem re alius Evangelista plus dixit in alio, quia minus putaverint, addiderunt: vel dum eundem sensum alius aliter expressit ille qui unum e quatuor primum legerat, ad eius exemplum caeteros quoque existimaverit emendandos. Unde accidit ut apud nos mixta sint omnia et in Marco plura Lucae ac Matthaei, rursus in Matthaeo plura Iohannis et Marci, et in caeteris reliquorum, quae aliis propria sunt, inveniantur. »

Resp. 1° Testimonium Hieronymi non graecum textum sed Latinam N. T. versionem respicit; siquidem idem S. Doctor praefatam codicum corruptionem consultis graecis exemplaribus antiquioribus emendavit ac sustulit, ut in ipsa citata praefatione narrat. 2° Confusio illa de qua S. Doctor conqueritur in occidentalibus tantummodo occurrebat, eaque plerumque consistebat in brevibus quibusdam adnotationibus declarativis ex aliis Evangeliiis desumptis. Quod quidem ex ipso Hieronymi facto constat; cum enim ad emendationem ventum est, nonnisi levissima quaedam

necessario corrigenda invenit, ut patebit consulentibus commentarios S. Doctoris in N. T. et comparantibus Hieronymianam editionem cum antiquiori versionis latinae statu prout in nonnullis codicibus infra citandis adhuc exhibetur. Quod autem pertinet ad graeci textus integritatem eam Hieronymus ut certam habebat: nam et graecum textum tamquam unicam normam suae correctionis habuit, et disputans contra Helvidium « Stultissime, inquit, tibi persuasisti graecos codices esse falsatos » (cap. 16).

Instant 3° Quatuor Evangeliorum textum initio saeculi VI opera Graeci Imperatoris corruptum fuisse ex historia constat. - Sane Victor Tunonensis in Africa episcopus saec. VI in suo chronico scribit: « Messala consule a. 505. Constantinopoli iubente Anastasio Imperatore, sancta Evangelia tamquam ab idiotis Evangelistis composita, reprehenduntur et emendantur » (Patrol. lat. to. LXVIII col. 950). Eadem repetit paulo post S. Isidorus Hispalensis († 636) in Chronico: « Anastasius, inquit Acephalorum errorem vindicans, episcopos Chalcedonensis synodi defensores exilio damnavit. Evangelia quoque tamquam ab idiotis Evangelistis composita reprehendit et emendat. » - Ergo saeculo VI ineunte textus N. T. corruptus est (1).

Resp. 1° Factum ipsum ab adversariis assertum merito negari potest, vel ita dubium reddi, ut nihil exinde contra thesim iam demonstratam concludere liceat.

Sane ex una parte suspicionem ingerit contra huius facti veritatem silentium omnium historicorum coaevorum, quorum auctoritas maior est quam Victoris, uti sunt Cedrenus, Evagrius, Procopius alique: quorum silentium magnam vim habet; nam et in Imperio Orientis floruerunt, et singula Anastasii gesta referentes eius famae minime pepercerunt, nihilque de eius erroribus et criminibus dissimularunt. Ex alia vero parte Victor ille longe a sede imperii in Africa degens facile decipi potuit falsis vulgi rumoribus. Anastasius enim Imperator utpote fautor Acephalorum et Catholicorum Episcoporum persecutor Christianae plebi exosus erat; quare eius vitia exaggerabant, eique plura tribuebant quorum reus non fuerat; inter quae potest referri etiam praedicta Evangelio-

(1) Huic argumento praecipue innititur Collins in opere: *Sur la liberté de penser.*

rum corruptio. Tanto autem facilius id credere potuit Victor, quo magis ipse immodicus erat defensor Synodi Chalcedonensis et trium Capitulorum etiam contra decreta Vigili et Iustiniani Imperatoris, a quo etiam ea de causa in exilium actus est. — Quare dubium admodum est illud factum a Victore narratum. — Accedit quod Liberatus diaconus eiusdem aetatis scriptor in Breviario historiae Ecclesiasticae c. XIX aliquid omnino contrarium refert de Anastasio: eum scilicet Macedonium quemdam Episcopum e Sede sua expulisse et exilio mulctasse eo quod Sancta Evangelia falsare ausus fuisset (1).

Quod pertinet autem ad Isidorum evidens est eum Victorem exscribere, ut etiam in aliis quibusdam: iisdem enim Victoris verbis utitur.

Resp. 2° Admisso facto negamus consequentiam. Aliud est enim corruptionem textus tentare, aliud perficere. Nam 1° impossibile fuisset huic Principi omnes corrumpere codices, quorum plurimi extra provincias imperii Orientis disseminati erant; nec intra fines ipsius imperii id perficere potuisset, cum fideles et Episcopi sine dubio id fieri non permisissent, ac sacros codices surripuissent quemadmodum fecerant ex. gr. sub Diocletiano Imperatore. 2° Codices sacros universim sumptos minime ab Anastasio corruptos fuisse factum ipsum ostendit; plura enim adhuc extant exemplaria graeca antiquiora Anastasio Imperatore, plures etiam versiones; cum iis si comparentur codices saeculo VI conscripti etiam Constantinopolitani, concordēs in omnibus inveniuntur. Nec in istis ulla apparet maior elegantia ex Anastasii emendatione repetenda.

Resp. 3° Etiam si per absurdam hypothesim daremus adversariis Anastasium corruptionem non tentasse modo, sed etiam perfecisse, et quidem in omnibus codicibus, adhuc demonstrandum superesset eam fuisse corruptionem substantialem; quod adversarii ostendere nequeunt. Certe verba Victoris et Isidori, quibus tantummodo innititur historiola haec, contrarium suadent; cum clarum sit de rudi et inculto scriptorum sacrorum stylo eos loqui, qui Graeci Principis aures offendeat, potius quam de rerum substantia.

(1) Liberatus Diaconus in suo *Breviario historiae Ecclesiasticae* cap. XIX scribit: „Hoc tempore Macedonius Constantinopolitanus Episcopus ab Imperatore „Anastasio dicitur expulsus, tamquam Evangelia falsasset, et maxime illud Apostoli dictum *quod apparuit in carne* etc. (1 Tim. III, 16). „

Obiic. 4° corruptionem in textu N. T. de facto existere. — Sane collatis inter se codicibus atque editionibus eiusdem textus quamplurimae discrepantiae inventae sunt quas *variantes lectiones* critici appellant. Iohannes Millius triginta millia harum variantium lectionum notavit in sua editione N. T. elapso saeculo: ex recentiorum autem studiis earum numerus ita auctus est ut ad duplum fere ascenderint. Iamvero textus qui tam immensum corruptionum numerum subierit quantumvis leves eae supponantur sine dubio substantialiter corruptus dicendus est: ergo etc.

Resp. variantium lectionum existentiam et numerum minime officere substantiali textus integritati, quin imo illam multis modis iuvare. Et I° quidem variantes lectiones a criticis collectae *non nocent* integritati substantiali sacri textus. Sane omnes illae varietates levissimae prorsus sunt ita ut longe maior earum pars neque variantium nomine proprie dignae sint. Millius enim aliique critici incredibili patientia ac labore codices omnes excusserunt ac minimas quascumque differentias notarunt ut ex. gr. in vocabulorum orthographia, in accentibus et spiritibus, in usu articuli determinati, in synonymarum vocum substitutione aliisque similibus quae ab attento lectore statim animadvertuntur et emendantur: hisce autem non contenti versiones antiquas consuluerunt, et opera SS. Patrum expilarunt ubicumque pars aliqua sacri textus citata occurrit, atque ita numerum variantium auxerunt. Itaque maxima pars variantium nullius sunt momenti, paucissimae sensum immutant, nulla autem doctrinae aut historiae substantiam. — At enim, inquiunt adversarii, discrepantiae huiusmodi si non singillatim sumptae, saltem complexive officiunt textus integritati. — Huiusmodi adversariorum instantia in falso rei conceptu fundatur; supponunt enim variantes illas in unum coalescere ita ut ex plurimis parvis corruptionibus magna aliqua corruptio exurgere possit. Quod quidem falsum atque absonum est. Non enim unus idemque codex omnes illas mutationes continet, sed alii alias, ita ut quod male legitur in uno recte legatur in alio, atque ita unus alterum emendet, ut infra melius declarabimus. Quapropter leviorum varietatum numerus quantumvis magnus gravem corruptionem numquam efficere potest. Confirmatur hoc exemplo profanorum librorum eiusdem vel maioris antiquitatis ac libri N. T.: in horum enim exemplaribus quamplurimas

et graviores etiam discrepantias critici notarunt, quin tamen exinde ipsi libri substantialiter corrupti dicantur. Quod si numerus variantum lectionum in profanis libris non ita ingens sit ac in textu N. T. recolendum est 1° numerum exemplarium horum librorum exiguum prorsus esse, si comparetur cum numero codicum N. T.; 2° non eadem diligentia istos codices fuisse collatos: in textu enim N. T. expendendo diuturno et pertinaci labore omnis generis homines insudarunt sive bono sive malo animo affecti, quod in profanis codicibus nunquam certe factum est. - Il° Diximus variantum lectionum numerum causam integritatis sacri textus *maxime iuvare*. Et sane in primis tanta codicum varietas in accidentalibus coniuncta cum tanta concordia in rerum substantia clarissime ostendit sacrum textum in diversis et ad invicem independentibus instrumentis in universa Ecclesia semper fuisse religiose custoditum ita ut nulla substantialis immutatio in eum irrepere permetteretur. Accedit etiam collectionem variantum lectionum possibilem atque adeo facilem reddere emendationem textus etiam in accidentalibus: falsae enim unius codicis lectiones ex aliis codicibus corrigi possunt et ubi plures probabiles lectiones occurrunt, locus datur examini ac iudicio comparativo, quatenus caeteris praeferenda sit. Hinc quo plures inveniuntur libri alicuius codices eo facilius est correctam eiusdem editionem dare, ut accidit ex. gr. de comoediis Terrentii et de Tullii operibus, quorum editiones accuratissimae sunt: contra vero ubi pauciores sunt codices et pauciores inventae sunt varietates, impossibile est textum accurate emendare, ut accidit ex. gr. de Hesychio et Velleio Paterculo. Sed de his fusius in critica verbali.

Urgent adversarii non solum leviores mutationes, sed etiam gravissimas et omnino substantiales in sacro Textu factas esse, quae cum speciales quosdam locos respiciant constituunt

B. *Difficultates speciales.*

Speciales huiusmodi corruptiones aliquando unam vel alteram sententiam respiciunt ex. gr. 1^a Cor. XV, 51 ubi de mortuorum resurrectione agitur, 1^a Ioh. V, 7 de tribus testibus in coelo et alia nonnulla. - Aliae vero longiores respiciunt pericopas praesertim Evangeliorum. Nos primam locorum classem remittimus ad criticam verbalem; de altera classe hic breviter agemus.

Pericopae autem illae quae ab adversariis dicuntur intrusae per interpolationem in sacrum textum sunt sequentes: Matth. I, II, ubi de Christi genealogia et infantia sermo est, Marci XVI, a vers. 8 usque ad finem: in Evangelio Lucae XXII, verss. 43, 44 de sudore Christi sanguineo et Angeli apparitione: denique in Evangelio Iohannis duae pericopae, altera cap. VIII, verss. 1-12 de muliere adultera, et integrum cap. XXI postremum eiusdem Evangelii.

Has igitur partes paucis defendendas suscipimus.

THESIS IX.

Duo priora Matthaei capita genuina sunt.

I. Ea quae contra praedictam pericopam afferri solent, ad haec revocantur.

1° Duo priora Matthaei capita in vetusto Ebionitarum Evangelio secundum Matthaeum deerant.

2° Marcus qui Matthaeum presse sequitur, eiusque veluti compendium exhibet, totam Christi infantis historiam in iis capitibus narratam omittit.

3° Facta in laudata pericopa descripta in aliis Apostolorum scriptis numquam commemorantur nec ulla ad ea fit allusio: quin imo ex iis quae habet Lucas cap. I de Christi infantis circumcisione, praesentatione in templo, ac commoratione in Nazareth, prorsus excludi videntur.

II. Attamen laudata duo capita adscititia non esse evidenter ostendit consensus omnium instrumentorum criticorum. — 1° Omnes enim quotquot extant Matthaei codices hanc partem continent exceptis illis, qui in principio mutili sunt, ex quibus nullum argumentum desumi potest. Fatemur quidem nonnullos graecos codices incipere a vers. 18, cap. I. Verum hi omnes reliquam partem primi capituli et integrum caput secundum exhibent: primos autem illos versiculos omisisse dicendi sunt, quod pars illa exhibens Christi genealogiam potius ut praefatio Evangelii quam ut ipsius Evangelii pars haberetur; quod critici recentiores cum Griesbachio confirmant ex eo quod codices omnes manuscripti huius Evangelii per titulos et sectiones divisi, primam sectionem non numerant, sed caput

primum a secunda sectione inchoant. — 2° Ad versiones quod attinet, nulla est ex antiquis ac probatissimis versionibus quae laudata capita non praeseferat. Legitur enim in versione Itala, in Syriaca utraque, in copticis ac caeteris omnibus. — Addimus 3° pericopam nostram ab antiquissimis Ecclesiae patribus citatam inveniri. Ad eam appellat Iustinus in Apol. I, n. 33, 34 et in Dial. n. 88, 100, 102, 103, Irenaeus adv. haer. III, 11 et Tertullianus in libro V, adv. Marc. cap. 9 aliique veteres doctores passim. Hisce addimus testimonium Celsi apud Origenem (contra Cels. l. I, n. 40, 58, 66; l. II, n. 3), item haereticos Cerinthianos et Carpocratianos apud Epiph. haer. XXX, cap. 14. — Denique nota est controversia apud SS. Ecclesiae Patres de conciliando Matthaeo cum Luca circa Christi genealogiam, de qua scripserunt Africanus saec. III, Eusebius, Augustinus et plures alii. Quae tamen controversia evidenter supponit primum caput Matthaei ut genuinum habitum fuisse. — 4° Internum etiam argumentum pro re nostra suppeditat initium cap. III: « In diebus autem illis venit Iohannes Baptista... » quod aliquid praecessisse in historiae contextu supponit.

III. Adversariorum argumenta nullo negotio solvuntur. — 1° Textum Matthaei apud Ebionitas duobus primis capitibus caruisse ultro concedimus et ratio est quia illi sacrum textum mutilaverant ne cogerentur admittere Christum ex matre Virgine natum. Caeterum ipsi suam fraudem aperiebant incipientes Evangelium hisce verbis « *In diebus Herodis regis Iudaeae factum est ut veniret Iohannes Baptista...* » ubi maximus anachronismus continetur: Herodes enim Iudaeae rex iamdiu mortuus erat cum Iohannes suam praedicationem auspicatus est, eumque Ebionitae ex ignorantia confundebant cum Herode Tetrarcha qui in Galilaea tunc regnabat (V. Epiph. haer. XXX, c. 14). — 2° Quod Marcus omittat historiam Christi infantiae nihil probat adversus eius historiae authenticam apud Matthaeum: propositum enim erat Marco non omnia referre, sed breve tantum compendium tradere eorum quae Christus Dominus gessit in publica sua vita et praedicatione, in qua etiam narranda plura alia omittit, quae in Matthaeo etiam adversarii admittunt ex. gr. totum sermonem Christi in monte Matth. V–VIII. — 3° Ad postremam obiectionem internam respondebimus in alio loco, ubi de concilianda Christi genealogia apud Matthaeum et Lucam et de fa-

ctis Christi infantis ab utroque Evangelista narratis simul componendis speciales instituemus quaestiones.

Et haec satis de initio Evangelii Matthaei.

THESIS X.

Immerito contendit Tischendorfius postremos duodecim versiculos Evangelii secundum Marcum (XVI, 9-20) ad originarium eiusdem Evangelii textum non pertinere.

§. I. Rationes dubitandi de Marci XVI, 9-20.

1° Deest huiusmodi pericopa in codicibus antiquissimis optimae notae uti sunt Codex B. Vaticanus, Codex Sinaiticus, Codex L. Parisiensis, item in Codicibus versionis Armenicae Venetis et versionis Arabicae Vaticanis, in uno codice Italiae (Cod. Bobbiensis).

2° In quibusdam Codicibus minusculis ex. gr. 137, 138 asterisco notatur. In aliis autem ut ex. gr. in cod. 274 et in versione Philoxeniana quibus praeiverat laudatus codex L. alia clausula post versiculum 8 apponitur ad complendum Evangelium hisce verbis: « Omnia vero haec mandata iis qui cum Petro erant breviter narrarunt (mulieres). Post haec autem et ipse Iesus ab Oriente usque ad Occasum misit per ipsos sanctam et incorruptam praedicationem aeternae salutis. »

3° Quod autem magis est etiam tribus prioribus Ecclesiae saeculis scilicet ante epocham omnium exemplarium nunc extantium laudata pericopa non legebatur in plerisque et accuratioribus codicibus. Constat id ex testimoniis Eusebii, Hieronymi et Gregorii Nysseni quorum primus in epist. ad Marin. quaest. 1^a (apud Card. Mai collect. nova Vol. 1, pag. 34) ait Evangelium Marci in omnibus fere exemplaribus finiri verbis: *Timebant enim* (ἐφοβοῦντο γὰρ v. 8), et eiusdem Eusebii canones pluribus Codicibus adiecti (ex. gr. Cod. A, U, et pluribus minusculis) non pertingunt nisi usque ad v. 8. Hieronymus autem in epistola ad Hedibiam quaest. 3 affirmat sectionem nostram *in raris ferri Evangeliiis ac in omnibus paene Graeciae libris desiderari* (1). Denique Gregorius Nyssenus orat. 2

(1) Respondens enim difficultati ex Marc. XVI, 9 coll. Matth. XXVIII, 1 circa horam resurrectionis Domini « Huius, inquit, quaestionis duplex solutio est. Aut

de resurrectione refert in *accurationibus* exemplaribus caput XVI finiri verbis: *timebant enim*.

Quibus rationibus permotus Clarissimus Tischendorfius in sua editione VII N. T. graeci sectionem istam ut spuriam traducit, quamvis eam in textu retinendam censuerit (pag. 324-325).

4° Accedunt rationes internae. — Nam imprimis tota haec pericopa a stylo reliqui Evangelii differt et brevem compilationem ex aliis Evangeliiis factam redolet; deinde quae leguntur versiculo 9: « Surgens mane... » contradicunt Matth. XVIII, 4: « Vespere autem Sabbathi...; » denique apparitionis Iesu in Galilaea vers. 7 promissae nullam facit mentionem.

§. II. Argumenta pro authenticia Marci XVI, 9-20.

Ex ipsis documentis a cl. adversario diligenter enumeratis contraria prorsus conclusio sequitur, nempe sectionem de qua loquimur genuinam esse, quemadmodum revera fere omnes recentiores critici etiam Protestantes concludendum existimarunt ut Millius, Matthaei, Bengel, Wetstein, Alter, Birch, Hug, Scholz aliique: siquidem omnia critica instrumenta in ea referenda consentiunt exceptis paucis illis supra citatis scilicet — 1° consentiunt omnes codices manuscripti praeter tres laudatos: codex D. septem priores versiculos 8-15, seu partem potiore exhibet caeteros autem alia manu adiectos. Constat etiam sectionem nostram extitisse in recensionibus N. T. saeculo III factis ab Hesychio, Origene et Luciano. Denique Victor Antiochenus saec. IV testatur eam lectam fuisse in *accuratis* plerisque codicibus: en Victoris verba ex catena in Marcum XVI, 9: « Nos autem *ex accuratis exemplaribus*, quoniam haec in plerisque codicibus invenimus, secundum Palaestinense Marci Evangelium, sicut veritas habet, posuimus et Dominicam resurrectionem quae in illo legitur post verba *timebant enim*. » — 2° Augetur vis argumenti ex testimonio versionum antiquarum sive Orientalium sive Occidentalium, quae omnes nobis favent: nempe Itala

enim non recipimus Marci testimonium: quod in raris fertur Evangeliiis, omnibus pene Graeciae libris hoc capitulum in fine non habentibus, praesertim cum diversa ac contraria caeteris Evangelistis narrare videatur: aut hoc respondendum est: quod uterque verum dixerit; Matthaeus quod Dominus surrexerit vespere Sabbati...

(excepto uno Codice sup. cit.), Vulgata, Syriaca simplex, Syriaca Philoxeniana, et alia a Cureton edita, Armenica, exceptis paucis codicibus, Aethiopica Gothica, Coptica ac reliquae omnes: quarum plures antiquiores sunt textibus ab adversario productis. - 3° Denique allegati inveniuntur versus, de quibus agimus, apud plures antiquos scriptores etiam ante aetatem Hieronymi et Eusebii. Irenaeus adversus haereses lib. III, c. 2 citat versiculum penultimum his verbis: « In fine autem Evangelii ait Marcus: et quidem Dominus Iesus postquam locutus est eis receptus est in caelo et sedet ad dexteram Dei. » S. Hippolytus initio libri de Charismatibus allegat vers. 18. Etiam Iustinus in Apol. I, n. 45 ad hanc Marci pericopam respicere videtur. Idem dicendum est de aliis pluribus scriptoribus ecclesiasticis; ut sunt Constit. Apost. VI, 15, VIII, 1. - Synopsis Athan. n. 48. - Caesarius Const. dial. 4. - Clemens Alex. - Dionysius Alex. - Augustinus lib. III de consensu Evangelistarum cap. 24 et alii plurimi tum graeci tum latini, quorum plures ab ipso adversario citantur.

Quod si critica instrumenta non singillatim sed secundum eorum familias seu recensiones considerentur iuxta receptum a pluribus systema, de quo alias loquemur, adhuc clarior erit demonstratio. - Sane quanam familia afferri potest contra sectionis nostrae authenticam? Num familia Palaestina? Sed haec illam habebat teste Victore Antiocheno loc. cit. et antiquis scholis. Num familia Alexandrina? Verum eam nobis favere constat ex Codice G, ex versione Coptico-Memphitica, ex Dionysio Alexandrino, ex Synopsi Athan. et aliis. Codex quidem Vaticanus contrarius est, sed hoc ut eius anomalia haberi debet, cum caeteri eiusdem familiae codices, nec non Patres et versiones illo antiquiores pericopam habeant. De familia Occidentali et Africana testatur antiqua latina versio, et Doctores latini. Denique ad familiam Constantinopolitanam quod attinet constat recensionem Luciani et omnes praedictae familiae Codices eam admisisse. Est igitur pro nobis omnium familiarum consensus, quod ut peremptorium habetur in re critica argumentum.

4° Hisce merito addimus argumentum ex publica Ecclesiae lectione ad quam potissimum appellat Conc. Trid. in sess. IV, Decr. de Canonicis Scripturis ubi praecipit omnes et singulos libros in-

tegros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia catholica legi consueverunt, pro sacris et canonicis recipi. Porro haec pars Marci XVI, 220 legi consuevit in Ecclesia catholica usque a remotissima aetate, praesertim in solemnibus festis Resurrectionis et Ascensionis ut videre est in antiquissimis Evangelistariis et Synaxariis.

5° Denique confirmatur thesis ex internis indiciis. Nam 1° quidem absonum prorsus esset opus finiri verbis illis: *timebant enim quae conclusio ita abrupta apparet*, ut Codices qui sequentia omitunt, coacti fuerint hunc defectum per quamdam clausulam supplere ut sup. vidimus. 2° Narratio de Christi resurrectione imperfecta maneret, quin imo ipsius facti veritatem in dubio relinqueret: descripta enim *fuga mulierum*, nihil de earum relatione ad Apostolos facta et de veritate visionis ab iis receptae subiungeret. 3° Adenda est uniformitas styli. Est enim rapida et compendiosa narrandi ratio, quemadmodum indoli Evangelii Marci apprime congruit.

§. III. Difficultatum solutio.

Post ea quae disputavimus facile erit contrariis respondere. — 1° Quod pertinet ad Codices nunc extantes, ex dictis apparet eorum auctoritatem attendendam non esse, cum sint exceptiones adversus omnium instrumentorum consensum. Accedit etiam Codic. A. absolute non repugnare, nam in fine Marci vacuum columnam relinquit pro nostra pericopa. — 2° Quoad codices autem antiquiores apud Hieronymum et Eusebium imprimis si isti antiquiores sunt codicibus hodiernis, illis tamen opponimus versionem Italam, Syriacam et alias quae eos aetate praecedunt, item antiquiores Patres Iustinum Irenaeum Hippolytum aliosque. Deinde testimonia ab adversariis adducta minime ostendunt plerosque codices aetate Hieronymi Eusebii et Gregorii Nysseni nostram pericopam omisisse. Sane Hieronymum hyperbolice locutum fuisse apparet ex citatis Victoris Antiocheni verbis, quae contrarium affirmant, nec non ex allegatis versionibus et Patribus Hieronymo antiquioribus vel aequalibus. Quin imo ipse S. Doctor in alio loco hoc ipsum implicite fatetur; nam commemorans variantem lectionem vers. 14 dicit « in quibusdam et maxime in Graecis Codicibus hoc capitulum inveniri » (Adv. Pelag. II, 13). Deinde factum ipsum Hieronymi ostendit quanam

esset eius mens: siquidem in recensione N. T. latini ab eo facta iuxta *Graecorum codicum antiquorum fidem* pericopam illam reliquit. — Gregorius Nyssenus cum ait in *accuratioribus manuscriptis* desiderari nostram sectionem, fortasse loquitur de exemplaribus elegantius et diligentius exaratis, non autem de iis quae critice maioris essent auctoritatis vel forte de paucis codicibus loquitur quos prae manibus habebat: quod enim manuscripta accuratiora et maioris momenti illam pericopam haberent constat ex dictis, et praesertim ex citatis Victoris verbis, qui eadem aetate floruit et id praecise de accuratioribus exemplaribus plerisque testatur. — Denique omittendum non est citatam orat. 2 de Resurr. a plerisque criticis Gregorio Nyss. abiudicari et vel Hesychio (saec. VI) adscribi, ut existimant Combefisius et Gallandi, vel alteri recentiori auctori, ut aliis placet. — Difficultas remaneret ex Eusebii auctoritate. — Verum respondemus Eusebium omnino contrarium non esse, sed id tantum affirmare, in quibusdam exemplaribus locum in quaestione omissum fuisse, quod libenter concedimus; haec enim sunt eius verba quae a Tischendorfio non integra recitantur: « Qui capitulum ipsum, id est sectionem in qua id narratur (1) delet, dicit eam non in cunctis haberi exemplaribus Evangelii secundum Marcum: accurati enim codices historiam secundum Marcum concludunt iis verbis *nemini quidquam dixerunt. Timebant enim.* Hoc enim in loco in omnibus exemplaribus Evangelium Marci concluditur. Sequentia autem quae raro in aliquot, non in omnibus occurrunt, supervacanea videntur praesertim si pugnare videantur cum testimonio caeterorum Evangelistarum. *Haec fortasse dicet aliquis...* Alius vero quispiam *nihil omnino delere audens eorum quae Scripturae evangelicae commendata fuerunt, duplicem esse dicit lectionem, ut saepe numero alias, et utramque recipiendam; quoniam credentium ac religiosorum iudicium haud huic potiusquam illi accedit.* » Ex quibus apparet Eusebium non ex propria sed ex alterius sententia haec affirmare, cui aliam sententiam opponit eorum qui locum illum Marci ut genuinum habebant quibus satis clare accedit cum eos laudat quod *nihil omnino delere auderent de Evangelica veritate* et utramque lectionem aequae receptam dicit. — Si autem canones Eusebii

(1) Loquitur scilicet de quaestione quomodo Mr. XXVIII, 1 conciliandum sit circa horam resurrectionis Domini.

et sectiones Ammonii praefatos versiculos omittunt in nonnullis Codicibus, in aliis tamen pluribus eos habent, ut adversarius fatetur.

Quoniam vero omissio istius pericopae in pluribus antiquis monumentis negari non potest, ad pleniorē difficultatis solutionem investiganda est eiusdem omissionis causa. Itaque variae hypotheses a criticis afferuntur ad hoc explicandum. Prima hypothesis est quorundam qui supponunt Marcum cum ad v. 8 capitis ult. pervenisset morte praeventum fuisse, atque ita incompletum mansisse librum, qui postea ab Ecclesia Alexandrina fuerit absolutus. Haec hypothesis admitti nequit tum quia Evangelii authenticae et canonicitati officeret, tum quia ex veteri traditione constat S. Evangelistam opus a se perfectum Romanis tradidisse cum adhuc Petri comes ac interpret esset, post vero illud secum Alexandriam tulisse. — Secunda hypothesis a cl. Hug excogitata supponit mortem B. Petri causam fuisse, cur Marcus eius directione destitutus a continuando Evangelio abstinuerit, interim vero quaedam exemplaria imperfecti Evangelii descripta fuisse, ex quibus repetendi sunt Codex Vaticanus, alique qui postremam Marci partem non habent: postea vero Marcum cum Alexandrinae Ecclesiae praeesset, opus suum brevi conclusione absolvisse, atque inde originem habere caetera instrumenta in quibus haec conclusio legitur. — Hypothesis haec quamvis Evangelii authenticae non obstat, traditioni tamen non congruit quae satis unanimiter docet secundum Evangelium Marci, imo et tertium Lucae ante Petri et Pauli obitum completa et Ecclesiae tradita fuisse. — Ceterum superfluum est has vel similes coniecturas afferre, cum aliunde omissio illius pericopae repeti possit: scilicet 1° ex apparenti contradictione inter Mar. XVI, 9 et Matth. XXVIII, 1. Sane Eusebius et Hieronymus hac praecise de causa dubium de huius loci authenticā commemorant (1). Nec mirum esset si superstitiosi quidam codicum scriptores ob inanem timorem contradictionis inter Evangelistas locum illum omiserint, vel asterisco notaverint. Scimus enim ex Epiphanio et Augustino hoc ipsum nonnullos fecisse de Luc. XXII, 43 seq. et Ioh. VIII, 1-12 eo quod putarent ea loca scandalum parere posse (2). 2° Alia ratio omissionis vel

(1) Notandum est tum Eusebium ad Marinum, tum Hieronymum ad Hedibiam eandem quaestionem tractare, imo Hieronymum in cit. quaest. III Eusebii verba fere recitare, quemadmodum facit etiam in duabus sequentibus quaestionibus.

(2) De hisce loquemur in sequentibus thesibus. Quomodo autem Marcus et

dubitationis fortasse fuit interpolatio huius loci a Manichaeis facta quam refert Hieronymus dial. 2 cont. Pelag.: « In quibusdam exemplaribus, ait, et maxime in graecis codd. iuxta Marcum, in fine eius Evangelii legitur: postea cum accubuissent undecim apparuit eis et exprobravit incredulitatem eorum etc. (v. 14). Et illi satisfaciebant dicentes: saeculum istud iniquitatis et incredulitatis substantia est, quae non sinit per immundos spiritus veram Dei apprehendi virtutem: idcirco iam nunc revela iustitiam tuam » quae verba interpolata sunt et errorem Manichaeorum de principio malo redolent. Fortasse igitur huiusmodi interpolatio totum locum suspectum reddidit quibusdam Orthodoxis, ita ut in nonnullis codd. signo aliquo eum notaverint; alii vero postea omnino omiserint. - 3° Reliquum est ut pauca de internis obiectionibus dicamus. - Stylum narrationis diversum esse adversarii gratis affirmant, cum potius brevitatis et ariditatis huius loci conformis omnino sit indoli Evangelii Marci, quod ad modum commentarii vel synopsis conscriptum est. Conferatur ex. gr. caput I, ubi de Iohanne Baptista et de Christi tentatione sermo est, ac similis prorsus narrandi modus occurrit. Quod autem ea quae in nostra pericopa dicuntur ex aliis Evangeliiis extracta videantur hoc etiam Marci indoli convenit, qui Matthaeum in aliis pluribus presse sequitur aliquando etiam fere exscribit. - Ea quae leguntur vers. 9 minime repugnant Matth. XXVIII, 1 quia *mane prima sabbathi* idem est cum *vespere sabbathi quae lucebit in prima sabbathi*; quemadmodum suo loco videbimus. - Denique praedictionem vers. 7 commemoratam adimpletam ostendere, in brevi commentario necessarium non erat, praesertim cum a Matthaeo illius implementum accurate descriptum fuisset XXVIII, 16-20 (1).

Matthaeus concilientur circa horam resurrectionis expendemus in Hermeneutica part. II, sect. II ubi erit sermo de apparentibus antilogiis in S. S. occurrentibus.

(1) Haec quidem breviter a nobis tractata fusius exponuntur a nonnullis ex superius laudatis criticis: praecipue tamen laudamus W. Burgon in recenti opere: *Postremi 12 versiculi Evangelii secundum Marcum vindicati* (Anglice) Oxon. et Lond. 1871, ubi caeteris copiosius de hoc argumento disputat: plura etiam tum in operis decursu tum in variis appendicibus affert ad criticam sacram promovendam aptissima.

THESIS XI.

Historia apparitionis Angeli

*et sanguinei sudoris Christi in horto patientis Lucae XXII, 43, 44
ut genuina textus Evangelici pars habenda est.*

Lucae XXII, 43, 44 dum de Christi Domini oratione ac passione in horto Gethsemani sermo est a caeteris etiam Evangelistis narrata, duae circumstantiae commemorantur, quae ab aliis omissae sunt: « Apparuit autem, inquit, illi Angelus de coelo confortans eum. Et factus in agonia prolixius orabat. Et factus est sudor eius sicut guttae sanguinis decurrentis in terram. »

§. I. Rationes dubitandi.

1. Deest huiusmodi particula in antiquissimis codicibus Vaticano B. et Alexandrino A., in cod. R. et in versione Sahidica. Item in codd. E. S. V. Δ. et nonnullis minusculis asterisco vel etiam obelo notatur.

2. In codd. etiam antiquioribus eam defuisse apparet ex versione Philoxeniana, in margine notat eam apud Alexandrinos non reperiri: Photius etiam in ep. CXXXVIII narrat Armenos a suis codicibus eam expunxisse: quin imo S. Hilarius in l. X de Trin. a. 44 affirmat in quamplurimis exemplaribus tum graecis tum latinis eam desiderari: « Nec sane ignorandum est, inquit, et in graecis et in latinis codicibus quamplurimis vel de adveniente Angelo, vel de sudore Christi sanguineo nihil scriptum reperiri. » - Eadem repetit Hieron. in dial. 2 adv. Pelag.

3. SS. Ambrosius et Cyrillus Alex. in suis commentariis in Lucam duos illos versiculos omittunt, quod eorum negationi aequivalet, ut patet.

4. Accedunt denique difficultates *internae*. Et 1° quidem prostratio virium et Angeli confortatio divinae Christi dignitati repugnare videntur. 2° Praeposterus etiam apparet factorum ordo: nam post narratam Angeli apparitionem et confortationem sequitur agonia et sanguineus sudor, cum potius haec aut cessare aut saltem mitigari debuissent. 3° Secunda illa circumstantia absurda etiam vi-

detur, nam et in genere sanguinis sudor impossibilis videtur, quin statim mors consequatur; in specie autem et in casu Christi languentis absurdior est, nam affectus timoris taedii et moestitiae quibus tuncangebatur, quin sanguinem ad cutem vehementer propellant contrarium prorsus effectum iuxta leges physiologicas habere debuissent sanguinem scilicet ad cordis regionem revocandi, quemadmodum quotidiana experientia docet homines pavore aut vehementi tristitia affectos citata de causa pallorem vultu ostendere ac frigidum sudorem toto corpore manare.

Ex hisce omnibus concludunt duos versiculos, de quibus loquimur, Evangelio Lucae aliena manu insertos fuisse.

§. II. Demonstratur authenticia Luc. XXII, 43, 44.

Hisce non obstantibus certissima omnino est citati loci authenticia, quemadmodum inter caeteros cl. Tischendorfius, quem hic aequiorem iudicem habemus, ostendit in cit. edit. 7^a pag. 518, 519. Et sane. — 1° Longe maior pars codicum uncialium qui supersunt, laudatam particulam exhibent, omnes nempe qui illud Lucae caput continent exceptis paucis in obiectione citatis. Illam itaque habent codex Sinaiticus et codd. D. F. G. H. K. L. M. Q. U. X. FA. alique cum minusculis fere omnibus.

2° Favent etiam versiones: reperitur enim iste locus in omnibus codicibus versionis Italiae (uno excepto), in versione Vulgata, in Syriaca utraque, in versione Armenica et Aethiopica, quarum multae obiectis codicibus antiquiores sunt.

3° Favet auctoritas Patrum antiquorum, qui eos versiculos tamquam Lucae referunt. Ex his S. Iustinus M. in dial. cum Tryph. n. 103: « In libris, inquit, qui sunt a Christi discipulis eorumque sectatoribus compositi memoriae mandatum est sudorem ipsius tamquam guttas sanguinis defluxisse in terram eo deprecante et dicente: Transeat si fieri potest poculum hoc. » Paulo post Irenaeus in l. III adv. haeres. cap. 22, n. 2 ait: « Si Christus veram carnem non sumpsisset de Maria, nec ipse lacrymasset super Lazarum, nec sudasset globos sanguinis nec dixisset: tristis est anima mea, nec percusso latere exiisset sanguis et aqua. » — Hippolytus contra Noetum c. 48 eosdem versiculos refert et iterum in serm. de Resur-

rectione apud Anastasium Sinaiticum. - Epiphanius in haer. 69, n. 19 et 59 et in Anchorato c. 34 et 37 non solum eos refert, sed etiam defendit citans pro se auctoritatem Irenaei loc. cit. - Ex reliquis Graecis ac Latinis Patribus sufficiat nominare Ammonium (saec. II) in concordia Evang., Auctorem de coelesti Hierarchia c. 4, Athanasium in Anathem., Chrysostomum Hom. 84 in Matth., Theodoretum (cit. a Tischendorffo), S. Augustinum l. III de Cons. Evang. c. 4.

Ex quibus concludendum est consensum instrumentorum usque ab aetate Apostolica pro nostra pericopa existere; obiecta autem monumenta pro exceptionibus habenda, quarum etiam ratio commode reddi potest, ut mox dicemus.

§. III. Solvuntur difficultates.

1° Codices nonnullos contrarios nobis esse non negamus, qui tamen tam pauci sunt ut caeterorum testimonium infirmare non valeant. Pauci vero, iique non valde antiqui, qui asteriscis vel obelis notant, directe non contradicunt; huiusmodi enim signa dubitationem tantum aliquam ex parte scriptoris innuunt, quae quidem ex praecedentium quorundam exemplarium omissione vel etiam ex causa mox afferenda repeti potest. Scilicet Epiphanius refert versiculos illos a nonnullis pia fraude fuisse sublato eo quod timerent ne ansam praeberent haereticis Christi divinitatem negantibus (Vid. Anchor. 34) quos S. Doctor omnino reprehendit ostendens imo ex eo loco demonstrari veritatem Incarnationis ac Passionis Christi. Eadem habet Hieronymus in dial. 2° contra Pelag. affirmans eundem locum fuisse a quibusdam e suis codicibus erasum, timentibus « ne haec humanae Christi naturae testimonia Divinitati eius obsessent. » - Hoc ipsum fuit motivum quo quidam Armeni (haeretici) hanc historiam uti etiam illam mulieris adulterae Iohan. VIII e codicibus suis expunxerant quemadmodum testatur Photius in cit. ep.; quorum tamen temeritatem et inanem superstitionem ipse damnat, uti etiam eos damnat Nikon in lib. *De pessima religione Armenorum*. Hi igitur coeperunt illos duos versus vel omittere, vel signo aliquo notare ut caute legendos: quod animadvertentes alii etiam posteriores et ipsi vel omiserunt vel

notarunt. En itaque in promptu ratio ad explicandam quorundam codicum omissionem vel dubitationem. Contra vero in hypothesi quod haec pericopa spuria esset impossibile foret adversariis explicare quomodo in longe maiorem partem codicum, in omnes versiones et in Ecclesiae universalis usum irrepserit, attenta praesertim eius natura, quae cum occasionem aliquam haereticis praebere posset, cautiores reddere debebat orthodoxos ne eam reciperent.

2° S. Hilarius in loco obiecto quamvis horum versuum in pluribus codicibus omissionem memoret, minime tamen eosdem reiicit; siquidem post citata verba addit: « ambigentibus igitur utrum hoc in libris variis aut desit, aut superfluum sit (incertum enim hoc nobis relinquatur de diversitate librorum) certe... » — Hieronymus etiam non negat illorum versuum authenticam imo eos absolute recipit, et in quaestione dogmatica adducit: sic enim loquitur in dial. adv. Pelag. II, 16: « In quibusdam exemplaribus tam graecis quam latinis invenitur, scribente Luca: *apparuit illi angelus de coelo confortans eum*, haud dubium quin Dominum Salvatorem: et *factus in agonia prolixius orabat, factusque est sudor eius sicut guttae sanguinis decurrentis in terram.* » Hunc textum S. Doctor absolute contra haereticos illos urget; ita enim prosequitur retorquens contra eos argumentum: « Salvator in passione ab angelo confortatur, et Critobolus meus non indiget auxilio Dei habens liberi arbitrii potestatem: et tam vehementer orabat ut guttae sanguinis prorumperent ex parte, quem totum erat in passione futurus. »

3° Ambrosius et Cyrillus in suis commentariis non sibi proposuerunt singulos Lucae versiculos explicare, sed praecipuos tantum, de quibus maior esse poterat difficultas: ex eo igitur quod duos nostros versus omittant, non potest concludi eos negasse, ne forte cogamur quamplures alios tamquam spurios habere, quia a sanctis illis Doctoribus pariter omittuntur.

4° Sed iam aliqua de internis obiectionibus dicenda sunt. — Aiebant 1°) prostrationem virium et angeli confortationem Christo indigna fuisse. At nihil magis inscite ab adversariis dici potuit. Nam haec omnia ad infirmitatem naturae assumptae pertinent, neque sine divinitatis ac voluntatis Christi nutu fiebant. Quod si ea

de causa neganda essent, eliminari etiam ex Evangelio oporteret, quae ab aliis quoque Evangelistis narrantur de Christi pavore et taedio (Mt. XVI, 37 et seqq. — Mr. XIV, 33 et seqq.) et quod esuriit et ploravit, et caetera huiusmodi. Tantum autem abest quominus haec Christo indigna dicenda sint, ut potius ad ostendendam veritatem humanae naturae et passionis eius, ad charitatem eius manifestandam et ad exemplum nostrum mirifice conferant. Ita S. Epiphanius de hoc loco disputans in cit. haer. LXIX n. 59 et seqq. — 2°) Factorum ordinem in citatis versiculis praeposterum esse falso contendunt adversarii: quin imo eum valde accuratum esse apparebit ex dicendis in solutione sequentis obiectionis. 3°) Dicebant sudorem Christi tum *in genere* tum *in specialibus* Christi adiunctis impossibilem fuisse. — Sed immerito prorsus. Siquidem et factum hoc in genere possibile esse certo constat, et Christi adiunctis apprime convenire demonstrari potest. — Notamus tamen imprimis non defuisse qui responderent non satis ex textu Lucae constare Christum verum sanguinem sudasse. Observant enim Lucam non dicere *sanguinem* ex Christi corpore defluxisse, sed sudorem eius fuisse *sicut guttas sanguinis*: quod per similitudinem intelligi posset de extraordinario et densiori sudore naturali. Verum haec explicatio admitti nequit; nam ei obstat, praeter obvium verborum sensum, communis Doctorum interpretatio et fidelium sensus, quibus semper persuasum fuit Christum Dominum vere ac proprie sanguinem sudasse. — Nonnulli etiam post Euthymium et Theophilactum putarunt hic esse hyperbolicam locutionem ad denotandum ingentem animi dolorem et angorem. — Verum narratio Lucae ita simplex est ut huiusmodi audaciorem figuram excludat; deinde repugnat Ecclesiae sensus ut superius diximus. Admittimus igitur omnino litteralem et obvium huius loci sensum: quo posito dicimus sudorem sanguineum nec generatim impossibilem esse, nec in casu Christi legibus physiologicis repugnare. — Ad primum quod attinet, omisso etiam prodigio, ad quod confugere possemus, dicimus sudorem sanguineum tamquam effectum naturalem vehementiorum animi affectionum haberi posse; ad quod ostendendum auctoritatem adducimus physicorum ac medicorum magni nominis, qui id affirmant et exemplis ostendunt. — Aristoteles in historia Animalium l. III, c. 19 et Galenus lib. de util. respir.

contendunt ex vehementioribus animi motibus sanguinem e poris interdum effluere posse. — Durius in ephem. German. observatione 179 narrat iuvenem in carcerem detrusum tanto terrore affectum fuisse, ut corpore deficiens in pectore, manibus et brachiis sanguinem sudaverit. — Gregorius Leti (Vita di Sisto V lib. 6) refert virum morti damnatum per noctem magnam sanguinis copiam sudasse. — Similem casum refert Thuanus hist. lib. II de praefecto Montis Marini, et Fagonius medicus Parisiensis in sua thesi die 15 Ianuarii 1665 de virgine quadam Deo consecrata. Alia etiam exempla collegerunt eruditi viri ex quibus legi potest Calmet in speciali dissertatione de sudore Christi sanguineo, et imprimis doctus medicus Anglus Guillelmus Stroud, cuius opus inferius laudabimus. — At vero, inquiunt adversarii, esto rem absolute possibilem esse, non poterat tamen in Christo locum habere, cum affectus quibus tuncangebatur, contrarium prorsus phaenomenon producere debuissent. — Respondemus adversarios verba Evangelistae non recte intellexisse. Non enim tribuit Lucas sanguineum sudorem pavori vel tristitiae, qui affectus revera sanguineum sudorem efficere nequeunt, sed tamquam peritus et ipse medicus aliam propriam assignavit causam, scilicet *agoniam*, seu internam animi conflictationem (quae est graecae vocis ἀγων significatio) et vehementem conatum, quo nihil magis aptum est ad praefatum effectum producendum. Postquam enim narravit Christi prostrationem et orationem in horto, quam scimus ex aliis Evangelistis pavorem, taedium et moestitiam comitam fuisse, refert angelum illi apparuisse, eique solamen praebuisse, quo accepto Christus vehementius coepit contra inferioris appetitus repugnantiam colluctari (agonia) et prolixius orationi instare, et tunc « factus est sudor eius sicut guttae sanguinis decurrentis in terram: » ex quibus apparet haec omnia non solum cum legibus physiologicis bene congruere sed etiam distincte et accurato ordine a Luca fuisse narrata, quod adversarii in obiectione secunda negabant.

Scholion. Quoniam de medicorum sententia circa sanguineum sudorem mentionem fecimus, inutile non erit recentiorum quorundam opinionem innuere circa praecisam causam tum sudoris Christi sanguinei in horto, tum eius mortis in cruce. — Praecipue memorabimus G. Stroud in opere: *Tractatus de physica causa*

mortis Christi (Anglice) edit. 2 Lond. 1871 cui additae sunt eruditae epistolae de eodem argumento alterius Angli medici I. G. Simpson. Hi igitur unam eandemque dicunt fuisse causam tum sanguinei sudoris tum mortis Christi, *vehementem* scilicet *accelerationem motus cordis* ex interno conflictu et animi angore causatam, quae quidem in horto coepit post apparitionem et confortationem Angeli (Luc. XXII, 43) et in tantum excrevit ut sanguinem magno impetu propulerit contra superficiem corporis ita ut per poros efflueret (ib. 44); postea vero renovata est in Cruce maiori vehementia ita ut, addita etiam debilitate corporis, cordis parietes fracti fuerint, et sanguis in pericardium effusus, quae immediata mortis causa fuit. Post prolixum et eruditum examen plurium casuum sudoris sanguinei, et fracturae cordis ob similes causas morales iuxta medicas theorias et observationes, probare conantur laudati Auctores hanc fuisse causam Christi mortis 1°) negative, excludendo alias causas quae afferri solent, ut doloris intensitatem, amissionem sanguinis, virium exhaustionem; quas dicunt non potuisse tam cito mortem inducere. Hinc etiam « *Pilatus mirabatur si iam obiisset. Et accersito centurione interrogavit eum si iam mortuus esset* » (Mr. XV, 44); 2°) positive ex circumstantiis quae comitatae sunt mortem Christi, quas inter praecipue notant eam non gradatam aut lentam fuisse, sed subitanam et violentam, et praecedente *clamore valido, et voce magna* (Mt. XXVII, 50; Mr. XV, 27) praecise ut in casu fracturae cordis semper fit; alia circumstantia est quod aperto latere Christi mortui *exivit sanguis et aqua* (Ioh. XIX, 34), quod ostendit sanguinem iam ex corde in pericardio diffusum et collectum extitisse, ibique partem rubram ab aquea (sero) iam separari coepisse, ut semper fieri solet, ita ut separatim ex lateris apertura exire potuerint. — Hactenus citati auctores. Quorum sententia utrum possit cum S. Scripturae testimoniis et cum Ecclesiae sensu conciliari ipsi videant; non enim ad nos pertinet de hac re iudicium ferre.

THESIS XII.

*Perperam Tischendorffus post Erasmus et Grotium
pericopam de muliere adultera Ioh. VIII, 1-12
tamquam adscititiam ac spuriam reiecit.*

Gravissima inter omnes criticas quaestiones de Novo Testamento habenda est ea quae respicit praefatam pericopam de muliere adultera in Evangelio Iohannis, quam ex antiquioribus criticis Erasmus et Grotius impugnarunt, ex recentioribus autem Semlerus, Wegscheiderus aliique, et novissime Tischendorffus in pluries citata editione septima N. T., ubi non solum eam spuriam iudicavit, sed ex textu omnino expunxit. Defenditur tamen invictis argumentis a pluribus tum protestantibus, tum catholicis, ex quibus unum laudabimus Cl. Car. Vercellone sodalem Barnabitam in doctissima et numeris omnibus absoluta dissertatione cui titulus: *La storia dell'Adultera nel Vangelo di S. Giovanni. Dissertazione critica*. Roma 1867, quam potissimum sequemur in huius thesisi expositione.

Ut itaque diligenter in re gravissima versemur, totam quaestionem iuxta consuetum ordinem dividemus in tres paragraphos, quorum primus adversariorum difficultates exhibebit, secundus et tertius argumenta in favorem thesisi et difficultatum solutionem.

§. I. **Rationes dubitandi ab adversariis propositae.**

A. **Rationes dubitandi externae.**

Instrumenta critica universim sumpta contraria prorsus videntur, ut apparet ex monumentis a Tischendorffo collectis (edit. cit. pag. 605-606). Sane 1° Contraria est auctoritas *Codicum*. Multi enim codices et quidem praecipui et maximae antiquitatis hunc locum omittunt. Tales sunt codices Sinaiticus, Vaticanus B., Alexandrinus A., et Cod. Ephremi C. item Codd. L. T. X. Δ. Omittunt etiam codices minusculi plus quam sexaginta, et triginta circiter Evangelistaria. Quare Maldonatus (comm. in Iohan.) scribere potuit: « Consului veteres Graecorum codices multos; nullus ex Mss. habebat praeter unum. » - Asterisco notant Cod. E. et quatuordecim minusculi. - Obelo transfigunt Cod. S. et triginta septem mi-

nusculi. — Alia autem monumenta extra suum locum ponunt; scilicet vel ad finem Evangelii reiciunt, ut fit in 8 minusculis et in uno Evangelistario; vel post cap. XXI. Lucae ut in 4 minusc. vel post Io. VII, 36 aut post VIII, 12 ut in quibusdam aliis. — II° Contrariae etiam sunt *versiones*. Nam fere omnes versiones antiquae hac pericopa carent: scilicet Itala in pluribus manuscriptis, Syriaca simplex, versiones Copticae duae (Memphitica et Sahidica), item versio Gothica et nonnulla exemplaria versionis Armenae. — III° Contrarium est testimonium *Patrum*, qui generatim loquendo sectionem istam Iohannis omittunt etiam cum Iohannis Evangelium exponunt. Eam scilicet praetereunt Origenes, Apollinaris, Cyrillus Alex., Chrysostomus, Theodorus Mops., Basiliius, Cosmas, Theophilactus et caeteri Patres quorum testimonia afferuntur in catenis Graecis, et ex Latinis Tertullianus, Cyprianus et Iuvenius presbyter. Denique Eusebius in hist. Eccl. l. III c. 39 loquens de scriptis Papias ait: « Aliam quoque exponit historiam de muliere, quae multorum criminum coram Domino accusata est. Quae quidem historia in Evangelio *secundum Hebraeos* scripta habetur. » En igitur origo huius narrationis ex evangelio apocrypho; quae inde in aliquot codices Iohannis inducta est, addito tamen asterisco vel obelo, postea vero sublati huiusmodi signis diacriticis, plures recentiores codices pervasit. Crescit difficultas si considerentur

B. Rationes dubitandi *internae*.

I° Narratio contextum Evangelii perturbat: ea vero sublata optime connectitur Ioh. VII, 52, cum VIII, 12, est enim eiusdem sermonis continuatio. — Accedit non satis conservari personarum characterem contra morem Iohannis; nam II° verosimile non est Phariseos et Scribas honorificum munus iudicium ferendi in causa gravissima Christo detulisse. III° In vers. 5 dixisse perhibentur: « In lege autem Moyses mandavit nobis huiusmodi (adulteras) lapidare. » Quod quidem Pharisei et scribae in lege periti numquam dixissent, cum poena huiusmodi minime determinetur a Moyse Deut. XXII, 22; Lev. XX, 11. — IV° Christus, qui semper alias prompta responsione confundit adversarios, hic exhibetur haesitans (vv. 6, 7, 8) ac veluti deliberans quomodo se a difficultate expediat. — V° Est etiam a Christi gravitate alienum quod legitur ibidem Christum responsionem meditantem inclinasse se

in terram, et *digito in terra scripsisse*. Augustinus hanc obiectionem memorat in l. XXII, c. Faustum c. 25. « Nonnulli, inquit, Paganorum reprehendunt tamquam puerilis cuiusdam fatuitatis effectum quod inclinato capite, digito scribebat in terra, et cum hominibus interrogantibus respondisset, rursus hoc facere coepit. » — VI° Quin imo circumstantia haec etiam absurda apparet: nam marmoreum pavementum templi, in quo Christus consistebat, scriptionem recipere non potuisset. — VII° Denique Iesum ut v. 9 legitur in templo solum cum muliere esse relictum incredibile est ob notam in similibus circumstantiis populi curiositatem, qui rei exitum certe expectare voluisset.

Argumenta haec praesertim externa valde speciosa sunt, ac difficultatem criticis facessunt, non tamen tam gravem ut superari non possit, ut mox ostendemus.

**§. II. Demonstratur authenticia Ioh. VIII, 1-12
argumentis externis, et difficultates solvantur.**

I° Ad *Codices* quod attinet pericopam nostram exhibent Codices Graeci unciales saltem *undecim* fatente ipso Tischendorfio: scilicet imprimis antiquissimus et maximae auctoritatis Cod. D. Cantabrigensis, item Codd. E. F. G. H. K. M. S. U. P. A. Hisce addendi sunt plures alii antiquiores saec. V qui amplius non extant, quos tamen narrationem illam continuisse certum est ex testimonio imprimis S. Hieronymi: is enim in l. II adv. Pelag. c. 17 scribit: « In Evangelio secundum Iohannem in multis et Graecis et Latinis codicibus invenitur de adultera muliere quae accusata est apud Dominum, » illos autem codices graviores vel numero vel auctoritate fuisse codicibus contrariis apparet ex facto ipsius S. Doctoris, qui Evangeliorum versionem corrigens iussu Damasi Papae ad normam *Codicum Graecorum* (V. eius Praef. in Evang. ad Damasum) locum illum intactum reliquit, ut patet ex antiquis codicibus Hieronymianae recensiois Amiatino et Toletano. Codices vero minusculi 300 et amplius pericopam continent absque ullo signo diacritico. Si ergo 1°) ex codicum numero res definienda sit habemus extantes codices unciales undecim contra octo ab adv. citatos et 300 minusculos contra 60. Antiquiores autem extantibus

habemus codices vel multo plures vel certe gravioris auctoritatis. - Crescit argumentum si attendatur testimonium codicum ab adversariis allatum non esse omni exceptione maius. Nam codd. L et Δ vacuum spatium relinquunt Ioh. VIII 1-12 ita manifeste ostendentes incertum haesisse scriptorem an historia illa referenda esset; atque ita absolute contrarii non sunt: Codex Alexandrinus A et codex Ephremiticus C in hac parte mutili sunt, nempe Cod. A a cap. VI, 50 usque ad VIII, 52 et Cod. C a VI, 3 - VIII, 34, et nonnisi divinando conicere possumus nostram historiam ibidem defuisse. Remanent igitur quatuor tantum codices unciales absolute et certo nobis contrarii. - Verum 2°) si codices iuxta *familias* ad quas pertinent considerentur, multo magis eorum auctoritas favebit causae nostrae: nam octo codices adversariorum ut unius eisdemque familiae (nempe Alexandrinae vel Africanae) sunt habendi: nostri vero ad varias regiones et diversas familias pertinent.

Codices qui asterisco vel obelis notant locum non ideo eum reiicere dicendi sunt, ut alias innuimus, sed tantum dubium testantur, quod aliunde etiam satis notum est: ii vero qui reiiciunt ad finem Evangelii ob eandem causam id fecisse dicendi sunt, quin tamen ex eo contradicant; pauci vero qui post Luc. XXI collocant, ad id moti sunt ob parallelismum inter finem Luc. XXI (vv. 37, 38) et initium Ioh. VIII (1, 2). - Demum 3°) auctoritas contrariorum codicum minuitur eo quod ratio eorum omissionis reddi potest ut inferius declarabimus (1).

II° *Versiones* aliquot antiquas nobis non favere fatemur. Verum illis opponimus versionem *Aethiopicam*, *Anglo Saxonica*, *Persicam*, *Slavonicam*, *Syriacam* Palaestinensem, et ipsam *Armenicam*, quae licet in nonnullis manuscriptis comma nostrum omittat, in caeteris autem iisque antiquioribus illud continet (V. ed. criticam versionis Armenicae Venetiis 1805). Praecipue vero urgemus testimonium versionis *Latinae* sive ante Hieronymum (*Italiae*) sive iuxta Hieronymi recensionem (*Vulgatae*), quae versio ob antiqui-

(1) Si haec quae de codicibus diximus animadvertisset Maldonatus, numquam scripsisset verba ab adversariis sup. recitata. Codd. enim in Romanis et Parisiensibus Bibliothecis iam eius aetate collecti fere omnes historiam adulterae continebant. Rob. Stephanus eadem aetate illam invenit in 16 mss. ab eo collatis pro editione N. T. et ex 17 paulo post a Theodoro Beza consultis unus tantum pericopam omittebat.

tatem et ob universalem eius in Ecclesia Latina usum caeteris omnibus auctoritate praeferenda est. Iamvero antiqua Itala ante Hieronymum historiam adulterae habebat ut apparet ex eius exemplaribus adhuc extantibus, uti sunt codd. Colbertinus, Corbeiensis, Sangermanensis et alii apud Sabatier: *Bibliorum sacrorum antiquae versiones Latinae* to. III part. I, et Blanchini: *Evangeliarium quadruplex* part. I, p. 75, et pag. CCCXLI et DXXXII. De versione autem ipsa post Hieronymi recensionem testantur codices eiusdem antiquissimi, quales sunt codex Amiatinus, Toletanus, Fuldensis (apud Lachmann N. T. Graece et Latine Berolini 1842), Vallicellianus alique.

III° Denique testimonium Patrum et publicus Ecclesiarum usus luculentum nobis suppeditat argumentum. - Et ut imprimis de Ecclesia Latina loquamur, unanimem PP. et Ecclesiarum latinarum consensum paucorum Graecorum silentio opponimus. Sane latini Doctores pericopam nostram allegarunt, exposuerunt, uti authenticam data opera defenderunt, et quidem ita ut ostenderent eam ab universa Ecclesia Occidentali fuisse indubitanter receptam. Testantur de hoc

1°) Pro Ecclesiis Italiae *S. Ambrosius* in locis inferius citandis, *S. Leo M.* (serm. 62), *S. Petrus Chrysologus* (serm. 115), *S. Gregorius M.* (L. I Moralium c. 6. - L. XIV, c. 15) et *Cassiodorus* (in ps. 31 et 56).

2°) Pro Ecclesiis Hispaniae *S. Isidorus Hispalensis* (Alleg. S. Script. p. 149 ed. Arevali to. V), *Idacius Carus* (cont. Varimad. l. III c. 78).

3°) Pro Ecclesiis Galliae *S. Prosper* (de voc. gent. l. I, c. 8, et alibi), et *Eusebius Gallicanus* (in Bibliotheca Maxima Patrum to. VI p. 732).

4°) Pro Ecclesia Anglica *Sedulius* in carm. paschali l. IV apud Gallandi to. IX p. 553, 590 etc. et Ven. *Beda* Patrol. lat. Migne to. XCII col. 735 et to. XCIV col. 106.

5°) Pro Ecclesiis Africanis *S. Augustinus* in l. IV de cons. Evang. c. 17, in epist. ad Macedonium 153 et in variis sermonibus inferius citandis; et *S. Fulgentius* hom. 9. - Hisce alii addendi sunt pene innumeri quorum opera in Patrol. lat. reperiuntur, et a Vercellone in cit. dissert. pag. 15 seqq. allegantur.

Probandum vero nunc est in publico et liturgico Ecclesiae Occidentalis usu nostram pericopam adhibitam et probatam fuisse usque a remotissima aetate; hoc autem constat 1° ex veteri Latina versione quae saltem a saeculi secundi initio descendit, quaeque in publico Ecclesiae usu semper fuit adhibita; eam enim continuisse nostram historiam superius ostendimus. — Constat 2° ex Doctorum latinorum testimoniis et praxi; ex iis enim apparet partem istam Evangelii Iohannis fuisse coram populo in Ecclesia perlectam et a S. Doctoribus postea explanatam. Sane Ven. Beda, Paulus Diaconus et Fulgentius in loc. cit. eam in homiliis, et sermonibus ad populum explicant: praecipue vero id faciunt SS. Augustinus et Ambrosius. Augustinus enim non solum in pluribus locis suorum operum ad eam appellat, sed et populo exponit in variis sermonibus: ut in tract. XXXIII in Iohannem, in serm. XIII, n. 4, 5, serm. CCCII, n. 14 et praecipue in serm. CLVIII a Card. Mai vulgato in nova Bibliotheca Patrum tom. I, p. 17 qui hunc titulum praefixum habet: *sermo de muliere adultera*: hunc autem sermonem a S. Doctore habitum fuisse post solemnem lectionem citati commatis Evangelii apparet ex eius exordio quod ita legitur: « Agnovistis, fratres, si tamen *Evangelium diligenter audistis*, qualem Iudaei tentationis laqueum Christo Domino posuerunt... » — Ante Augustinum Ambrosius hanc historiam non solum saepe citat in suis epistolis (epist. I, ep. 25, n. 4-7, ep. 26, n. 2, 3, 10, 20, ubi etiam *celebrem* appellat) item in lib. III, n. 15, cap. III de Spiritu Sancto et in comm. in Lucam I. V, n. 47 quin umquam vestigium ullum dubitationis relinquit; sed insuper in *Apologia David altera* c. 1 ostendit se commentatum fuisse coram populo hanc historiam post publicam eius lectionem: « Non mediocre, inquit, scrupulum movere potuit imperitis *lectio quae decursa est*, in qua advertistis adulteram Christo oblatam, eandemque sine damnatione dimissam. Nam profecto si quis eam auribus accipiat otiosis, incentivum erroris incurrit cum leget adulterae absolutionem » et prosequitur ostendens illius scrupuli vanitatem. 3° Accedit argumentum ex libris liturgicis saec. IV et V. — *Evangeliarium palatinum* editum a Tischendorf Lips. 1847; *Evangeliarum Veronense* editum a Blanchinio (*Evangeliarum quadruplex* p. CCCXLIV et p. 75 quamvis posteriori manu fuerit pene erasa) nostram historiam habent; item *Evangeliarum*

Claromontanum nunc Vaticanum ex parte editum in *Script. Vet. nova collectio* Card. Mai tom. III. - Quamvis fatendum sit nonnulla antiquissima Evangelitaria ut *Vercellense* et *Brixienne* nobis contraria esse (apud Blanchini op. cit.). - Adde antiqua Missalia latina ubi nostra historia legenda assignatur vel in Sabbato ante Dom. IV^{am} Quadragesimae (ut in Missali Romano et Gothico seu Mozarabico) vel in Dom. II^a Octobris (ut in Missali Ambrosiano).

Idem de Ecclesia Graeca et Orientali dicendum est. - Sane historiam nostram iam saec. II° allegatam invenimus apud Tatianum in Diatessaron, et apud Ammonium in harmonia Evangelica cap. 120; quibus accedit auctor Constitutionum Apostolicarum lib. II, c. 24 quod testimonium etiam in quibusdam scholiis marginalibus Codicum Graecorum citatum occurrit; item Eusebius in Canonibus Evangelicis; Synopsis Athanasiana et iuxta quosdam etiam Chrysostomus in homilia 61 in Iohannem (quod tamen negant Fabricius et Montfauconius) (1) aliique, ex quibus apparet primis etiam quatuor Ecclesiae saeculis hanc historiam apud Graecos tamquam authenticam admissam fuisse.

Quod autem pertinet ad usum publicum et liturgicum eiusdem Ecclesiae Graecae non pauca monumenta supersunt ad illum probandum. Huc in primis referendus est Codex Vaticanus Syriacus recenter a cl. Francisco Miniscalchi Veronae vulgatus (2), ubi ex ordine recensentur lectiones S. Evangelii iuxta ritum Ecclesiae Graeco-Melchiticae; nostra autem pericopa partim in Dominica Pentecostes partim in festis S. Pelagiae sub die 8^a Octobris legitur. Insuper plurima Graecorum Evangelistaria, nec non *Menologia* in festis S. Pelagiae, S. Mariae Aegyptiacae, S. Theodorae Alexandrinae et S. Eudociae eamdem Evangelii partem exhibent. Plura antiqua horum exemplaria citantur a Scholz (N. T. graece Lipsiae 1830 Vol. I, p. 382), multa etiam asservantur in Bibliotheca Monachorum S. Basilii Cryptae Ferratae. Huiusmodi Liturgiae Graecorum testimonium prorsus negligitur a Tischendorfio qui contentus est innuere *per multa* Graecorum Evangelistaria contraria esse, pro quibus ad Scholz-

(1) Hi dicunt S. Doctorem non ad adulteram Ioh. VIII alludere in cit. loco, sed potius ad mulierem Luc. VII, 47.

(2) Evangeliarium Hierosolymitanum ex Codice Vaticano Palaestino ed. Franc. Miniscalchi Erizzo. Veronae 1861-1864.

zium remittit, cum tamen hic contrarium prorsus dicat in citato loco (1). Et haec satis sint de Patrum et Ecclesiae testimonio pro re nostra.

Huiusmodi testimonii pondus minime levatur ex iis quae adversarii contra afferebant. Imprimis enim adversariorum argumentum mere negativum est; laudant enim Patres, qui nostrum Iohannis locum praetereunt, minime vero qui impugnent aut tamquam spurium reliciant. Deinde 2° non omnes Patres ab adversariis citatos constat revera omisisse hunc locum. Sane Origenis tomus 18 in Iohannem deperditus est in quo fortasse historia adulterae exponebatur: nam tomus 19 incipit immediate post hanc historiam: hinc adversarii demonstrare nequeunt illam ab Origene fuisse omisam. — De S. Chrysostomo observamus eum in suis homiliis non omnes Evangelii Iohannis locos explicare, sed selectos tantum, qui ad eius scopum conducebant. Theodori Mops. et Apollinaris commentarios integros non habemus, quare horum silentium nullum argumentum suppeditat. Ad caeteros autem quod attinet, respondemus eos vel usos esse exemplaribus illam historiam non habentibus, vel quamvis haberent ab ea referenda prudenter abstinuisse ob rationes mox exponendas.

IV°. Quaeri tamen posset ab adversariis, quomodo fieri potuerit si pericopa Iohannis VIII, 1-12 genuina sit, ut ex tot exemplaribus exularet et a tot scriptoribus omitteretur?

Quibus respondemus 1° retorquendo argumentum. Si pericopa illa genuina non sit, quomodo fieri potuit ut in tot codices et in pleraque Patrum opera recepta fuerit? Quomodo etiam publico Ecclesiae utriusque usu et publica lectione probata est? In hypothesi enim adversariorum longe difficilior esset explicare factum, quemadmodum ex rei natura apparet. — Verum 2° respondemus difficile non esse rationem assignare illius facti, scilicet omissionis, negationis, vel dubitationis in pluribus antiquis monumentis. Huiusmodi rationem aperit S. Augustinus praesertim in libro de adult. coniug. II, c. 7 ubi ait « hoc infidelium sensus exhorret ita ut nonnulli modicae fidei, vel potius inimici verae fidei metuentes pec-

(1) Ait enim cit. pag. 382: « Evangelistaria 18, 19, 20, 37, 41, 67, cum *per multis aliis*, cum *pluribus menologiis* pericopae partem scilicet cap. VIII a versic. 8 ad 11 praelegendam exhibent. »

candi impunitatem dari mulieribus suis, illud quod de adulterae indulgentia Iesus fecit, auferrent de codicibus suis. » Quorum inanem timorem et temeritatem S. Doctor reprehendit: prosequitur enim: « Quasi permissionem peccandi tribuerit, qui dixit: *iam amplius noli peccare*; aut ideo non debuerit mulier a medico Deo illius peccati remissione sanari ne offenderentur sani. » Ex hac igitur causa factum est ut nonnulli graecorum nimium vel superstitiosi vel delicati laudatam historiam in ecclesiastica lectione omittebant censuerint; atque ad hoc indicandum asterisco vel obelo in Codicibus suis notaverint vel omnino praeterierint, quorum exemplo factum est ut etiam serius librarii eosdem vetustorum exemplarium defectus exscripserint. — Denique locus Eusebii (II, 39) ab adversariis adductus ad rem non facit, siquidem historia, de qua loquitur Papias apud Eusebium, alia est a nostra: in loco enim Iohannis, quem defendimus, non est sermo de *muliere multorum peccatorum apud Dominum accusata*, sed de foemina in adulterio deprehensa et ad Christum adducta ut sententiam in eam ferret.

§. III. Argumenta interna pro authenticâ Ioh. VIII, 1-12
et contrariorum solutio.

1° Vers. 12 legitur: « Iterum ergo locutus est eis (Pharisaeis) Iesus: » particula illa *iterum* ostendit paulo ante Iesum cum Pharisaeis locutum fuisse, quod falsum esset, si historia mulieris adulterae abscindatur. — Quin imo collato cap. VII cum VIII integer contextus clarissime apparet. Christus summo mane inceperat populum in templo docere (VIII, 2) quemadmodum etiam praecedentibus diebus fecerat (VII, 14-28). Sermo Christi interruptus est a Scribis et Pharisaeis adulteram mulierem ad illum adducentibus (VIII, 3-11). Confusis accusatoribus et dimissa foemina Christus interruptum sermonem resumit (v. 12): iterum a Pharisaeis interrumpitur identidem (v. 13, 19), ipse autem eorum obiectionibus satisfacit, quemadmodum antea fecerat. Apparet igitur contextum apprime cohaerere.

2° Modus agendi ac loquendi tum Christi, tum Pharisaeorum eorum characteri adamussim convenit. Quod enim mulier ista absoluta dimittitur, apprime convenit cum boni Pastoris characterē, qui

misericordiam suam erga peccatores semper ostendit, severitatem autem adversus hypocritas mendacis sanctitatis ostentatores, ac simile aliquid exhibet cum dialogo ab eodem habito cum Samaritana (Io. IV, 7 et seqq.) item cum peccatricis mulieris dimissione (Luc. VII, 37 ad 50) cum mulieris Syro-Phoeniciae exauditione (Matth. XV, Mar. II) aliisque similibus. Respondendi autem ratio hic a Christo adhibita eius agendi rationi prorsus consentanea est, qua scilicet solebat intentatos quaestionum laqueos, summa dexteritate evadere, et adversariorum malitiam detegere ac confundere: quemadmodum ex. gr. se gessit proposita ei quaestione de necessitate aut liceitate solvendi censum (Matth. XXII, Mar. XII, Luc. XX, Matth. XVII, 23-26) et de origine suae potestatis (Matth. XII, 24-28 coll. Luc. XI, 17-20 et alibi). Pharisaeorum autem et Scribarum agendi ratio genuinum eorum characterem sistit, qui semper parati erant Christi praedicationi obstacula ponere, eumque si fieri posset in aliquam contradictionem vel errorem inducere ut praetextum eum calumniandi haberent.

3° Ipsae difficultates exegeticae quae in nostra historia offenduntur eius authenticam confirmant. Nam ex una parte nisi evidenter authentica esset certe obstitissent, ne ut talis reciperetur; ex alia vero parte auctor interpolationis easdem difficultates sine dubio vitare studuisset, ac magis aptas circumstantias loci, temporis, et personarum elegisset.

Ex his iam satis praeoccupata est solutio internarum difficultatum, quae ab adversariis allatae fuerunt. Praestabit tamen pauca de singulis dicere.

1° Ad contextum quod attinet falsissimum est historiam de qua loquimur contextum perturbare, quin imo eundem accurate servat, eaque sublata contextus intelligi non posset, ut superius declaravimus.

2° Ad secundam difficultatem respondemus, Pharisaeos et Scribas mulierem illam ad Dominum adduxisse non quidem eum honorandi causa, sed maligno animo ut occasionem eum accusandi invenirent quemadmodum saepe alias facere consueverant. Quaestio enim Christo proposita talis erat ut si Christus respondisset mulierem esse lapidandam eum apud Romanum Praesidem accusarent tamquam populum instigantem ad poenam infligendam Romano iuri

contrariam: Romanis enim nec adulterium capitale crimen erat, nec lapidatio umquam legibus permissa. Si vero respondisset non esse lapidandam, illum apud Synedrium Iudaeorum de violata lege ac traditione reum facerent.

3° Ad tertium dicimus vere Phariseos affirmare potuisse lapidationis poenam iuxta legem Moysi decretam esse. Nam imprimis quamvis verum sit in citatis locis Deuter. XXII, 22, Lev. XX, 2 de solo mortis supplicio mentionem fieri, poena tamen lapidationis in specie determinata fuerat ex consuetudine: quod autem ex consuetudine legem determinante inductum est, ipsa lege statutum dici potest. Insuper sciendum est lapidationis poenam revera in lege determinari (Deut. XXII, 23-24) in speciali casu sponsae quae intra moenia civitatis se violari permiserit. Quomodo autem ostendere possunt adversarii non fuisse hunc praecise casum huius mulieris ad Christum adductae? Qui certe ob ipsam raritatem ad Christum tentandum aptissimus videri poterat.

4° Quod dicunt adversarii Christi responsionem eius sapientiae non convenire ineptissimum est. Non enim haesitavit Christus, sed maturo consilio usus est ad adversariorum proterviam frangendam et hypocrisim revelandam. Et revera sapientem fuisse Christi respondendi rationem effectus declaravit; etenim « audientes unus post unum exhibant incipientes a senioribus: et remansit solus Iesus » (v.9). Hinc Christi responsum admiratur S. Ambrosius epist. XXVI, 12: « Quid tam divinum, inquit, quam ista sententia: qui sine peccato est prior lapidet eam? » Eique concinit S. Augustinus in tract. 32 in Iohannem: « Videte quam plenum sit iustitia, plenum mansuetudine et veritate id quod respondit sapientia... Attulit veritatem ut Doctor, mansuetudinem ut liberator, iustitiam ut cognitor. » Et Euthymius in commentario ad hunc locum « Vide, inquit, sapientiam eius qui est ipsa sapientia; quam sagaciter illorum decepit machinationes. »

5° Circumstantia autem illa de descriptione in terra Christi gravitati nequaquam repugnat. Ista enim agendi ratio intelligere volentibus clarissime significabat Christum in huiusmodi forensibus causis nolle se immiscere, et adversariorum furorem et procacitatem spernere. Si vero cum Hieronymo aliisque nonnullis interpretibus dicamus Christum Phariseorum peccata in terra descripsisse

multo magis haec circumstantia ad rem faceret, utpote ad finem confundendi adversarios, quem Christus intendebat, valde opportuna.

6° Addebant adversarii pavementum templi scriptioni excipienda ineptum fuisse. Verum imprimis pavementum marmoreum pedibus incedentium protritum satis pulveris gerere debebat ut scripturam excipere posset. Deinde necessarium non est affirmare cum laudatis auctoribus veram scripturam a Christo exaratam fuisse, magis enim obvium fortasse erit supponere Christum nullos characteres efformasse, sed gestum tantummodo scribendi exhibuisse tamquam aliud agentem, ut hoc ipso ostenderet se adversariorum agendi rationem fastidire et detestari. — Codices Graeci plusquam 24 legunt « Digito scribebat in terra *simulans*, vel *dissimulans* » quam lectionem sequitur Euthymius in laud. comment. — Sane postquam primo in terra scripsisset Iesus, Pharisei minime deterriti *perseverabant interrogantes eum* (v. 7) et postquam iterum id fecisset, illi tandem non quidem aliquid scriptum videntes sed *audientes* (v. 9) Christi scilicet verba « Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat » confusi abierunt.

7° Denique quod dicunt Iesum in templo solum manere non potuisse, in male intellecto verborum sensu fundatur. Verba enim illa « et remansit solus Iesus » (v. 9) non *absolute* sed *relative* accipienda sunt ad eos scilicet qui mulierem ad Christum adduxerant qui quidem timore et conscientiae stimulis correpti discesserant relinquentes Iesum cum discipulis aliisque spectatoribus et mulierem « in medio stantem » (ibid.).

THESIS XIII.

Caput XXI seu postremum Evangelii secundum Iohannem eidem sacro Scriptori tribuendum est.

Primus qui huius capitis authenticam impugnavit fuit Hugo Grotius, quem secutus est Clericus et recentius Schott, Dewette, Credner, Neudecher, aliique. Hos tamen non solum catholici omnes, sed etiam plerique inter protestantes, certis argumentis refutarunt, ita ut causa iam finita habeatur a melioris notae criticis. Sane adversarii huius pericopae nihil afferunt, nisi internas quasdam con-

iecturas, quae et facile solvi possunt et universam traditionem et externa critica argumenta contraria habent. Paucis igitur postremam hanc quaestionem expendemus.

I. Adversariorum difficultates ad haec revocantur.

1° Finis cap. XX evidenter exhibet conclusionem totius Evangelii; ita enim legitur in duobus ultimis versibus (30-31): « Multa quidem et alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorum suorum, quae non sunt scripta in libro hoc. Haec autem scripta sunt ut credatis, quia Iesus est Christus Filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine eius. » Quare sequens caput XXI aliena manu deinceps adiectum est.

2° Styli diversitas alium a Iohanne auctorem postulat. Sane 1° cum Iohannes in caeteris locis de se loquatur in tertia persona hic prima persona utitur in v. 24 et in seqq. dicens *scimus*, *arbitror*. — 2° In v. 25 graeca voce οἶμαι utitur quae Atticam formam refert, qua Palaestinensis scriptor usus non fuisset. 3° A Iohannis stylo aliena est commutatio verborum ἀγαπᾶν et φιλεῖν, βοσκειν et ποιμαίνειν, ἀρνία et προβατα. 4° Denique ab Evangelistae simplicitate omnino abhorret hyperbole v. 25: « Sunt autem et alia multa, quae fecit Iesus: quae si scribantur per singula nec ipsum arbitror mundum capere posse eos, qui scribendi sunt, libros. » Praesertim si haec conferantur cum verbis capituli praecedentis (v. 30) ubi Iohannes idem sed simplicius et modestius scribit.

3° In v. 14 narrata Christi apparitione discipulis in mare Galilaeae piscantibus additur « hoc iam tertio manifestatus est Iesus discipulis suis cum surrexisset a mortuis. » Iamvero plura in hoc occurrunt falsa: nam in capite praecedente iam tres apparitiones narratae fuerant, et discipuli in Galilaea morari non poterant cum Christus eis praecepisset ut *manerent in civitate*, et ab *Hierosolymis ne discederent* (Luc. XXIV, 49, Act. I, 4).

4° Denique in v. 23 occurrunt verba illa « sic eum volo manere donec veniam » quibus videtur immortalitas Iohanni tribui, quod et falsum est et ipse Iohannes numquam scripisset.

II. His tamen non obstantibus certissimum est caput XXI Iohannem habere auctorem, quod argumenta sive *externa* sive *interna* demonstrant.

A. Argumenta quidem *externa* ita concordia sunt in hoc com-

mate adstruendo ut nullam prorsus admittant exceptionem. Omnes enim Codices illud habent, omnes item versiones; Patres omnes, qui Iohannis Evangelium commentantur, caput illud cum caeteris exponunt: plures etiam ab obiectionibus praesertim ex v. 22 adductis defendunt: plurimi citant praesertim ad primatum Petri ostendendum ex v. 15-18: ita ut usque ad Grotium nec unus quidem auctor inventus fuerit sive orthodoxus sive haereticus, qui de huius loci authenticia dubitaverit.

B. Confirmatur traditio ex rationibus *internis*. 1° Ipsa rerum narratio in hoc capite auctorem prodit Iohannem rerum ipsarum oculatum testem: res enim vivide describit, et minutas quasdam circumstantias memorat quas posterior scriptor omisisset: ex. gr. quod Petrus tunica se praecinxerit antequam se in aquam proiiceret (v. 7), quod Iohannes distantiam a litore oculis metitus fuerit ut peritus navigator (v. 8) quemadmodum et alias fecerat (c. VI, 19), item quod numerum praecisum piscium memoria tenet et admirationem adhuc experitur quod non fuerit scissum rete (v. 11).

2° Scribendi modus Iohanni prorsus convenit: ita cum Iohannes solitus semper sit difficiliora Christi verba explicare et ambiguitates expedire hoc etiam fit v. 19 de figuratis Christi verbis ad Petrum directis: et quidem eadem formula recurrit: « Hoc autem dixit (Iesus) significans qua morte clarificaturus esset Deum, » quae legitur in praecedente cap. XII, v. 33 in simili figurata locutione explicanda.

Denique Iohannes veluti praevidens hoc caput a nonnullis negatum iri in v. 24 protestatur se eius esse auctorem usitata ab eo formula (XIX, 35): « Hic est discipulus ille qui testimonium perhibet de his, et scripsit haec, et scimus quia verum est testimonium eius. »

III. Rationes adversariorum nullius roboris sunt.

1° Conclusio cap. XX, 34, 35 probare quidem videtur caput XXI appendicis loco habendum esse: sed inde non sequitur illud a Iohanne scriptum non esse. Nonne potest ipse auctor operi suo aliquid addere? Exempla obvia sunt etiam in profanis scriptoribus. Ita ex. gr. Cornelius Nepos in *Pomponio* post absolutam eius historiam alia subinde adiunxit scribens: « Hactenus Attico vivo edita haec a nobis sunt. Nunc quoniam fortuna nos superstites ei esse

voluit, reliqua prosequamur, et quantum potuimus, rerum exemplis docebimus, sicut supra significavimus, suos cuique mores plerumque conciliare fortunam. » — Nec deest probabilis ratio cur Iohannes manum iterum Evangelio suo voluerit apponere; scilicet verba illa Domini: « Si eum volo manere donec veniam quid ad te? » occasionem dederant discipulis existimandi Iohannem non esse moriturum; ut igitur hunc errorem auferret qui fidem Christi promissionibus debitam labefactare pōtuisset, appendicem istam Evangelio addendam existimavit, ubi tota res explicatur, et falsa illa Christi verborum explicatio redarguitur.

2° Ad stylum et loquendi rationem quod attinet nihil in hoc capite occurrit quod Iohanni repugnet. 1° Si enim alias solet Apostolus de seipso in tertia persona loqui id non adeo stricte intelligendum est ut numquam prima verbi persona utatur: sane in prima persona aliquando loquitur Iohannes tum in Evangelio (I, 14), tum in prima sua epistola (I, 1-3). 2° Formae atticae verborum non sunt insolitae Iohanni; nam etiam ἀκηκόαμεν, εὐωλόαμεν et alia similia atticae formae sunt, quibus tamen Iohannes utitur III, 11; IV, 42; XIV, 9 et 1 Epist. I, 1 et 5. — 3° Non intelligitur cur non potuerit Iohannes vocum varietate uti ad ideas amandi, pascendi et alias significandas, cum et in aliis id facere soleat, ex. gr. in cap. VI ubi *edendi* notio vers. 52 et seqq. verbo φαγεῖν exprimitur, mox vero v. 54-58 verbo τρώγειν redditur, et alias etiam in capite XVI de Christi discessu ex hoc mundo ad Patrem promiscue adhibentur verba ὑπάγειν, ἀπέρχεσθαι, πορεύεσθαι. 4° Neque a Iohannis usu prorsus abhorrent hyperbolae ut ex variis Evangelii locis (I, 11, III, 32, XII, 19) constat; si autem hyperbole in fine nostrae pericopae occurrens paullo audacior nobis videtur, recolendum est in familiari Orientalium sermone, huiusmodi audaciores figuras frequentes esse, prout ex aliis etiam Scripturae locis, ex. gr. Gen. XI, 4, Num. XIII, 33, 34 etc. clarissime apparet.

3° Verba quae leguntur in vers. 14 nullam contradictionem continent cum aliis ipsius Iohannis vel caeterorum Evangelistarum dictis. Fatemur quidem apparitionem quae ibi narratur, post tres alias factam esse a Iohanne commemoratas, imo vero post sex, ita ut omnino septimo loco ponenda sit (1). Hoc tamen non obstante

(1) Sane ex variis Evangelii locis constat quod sequentes praecesserant apparitiones. 1^a facta est Mariae Magdalenae (Io. XX, 14). 2^a Mulieribus Hierosolymam

vere dicere potuit Iohannes eam fuisse *tertiam*: siquidem non ei propositum erat omnes Christi apparitiones numerare, sed eas tantum quae discipulis simul congregatis contigerunt ut ex ipsis obiectis verbis vers. 14 et ex vers. 1 apparet. Porro inter illas apparitiones discipulis congregatis factas haec de qua loquitur vers. 14 vere tertia fuit. Nam 1^a contigit ipso die resurrectionis (XX, 19 et seqq.), 2^a die octavo (XX-26), 3^a denique post aliquot dies, de qua sermo est in hoc cap. XXI. Quod autem Apostoli in Galilaea sistantur non contradicit Lucae XXIV, 32 et seqq. ubi iubentur Hierosolymis manere, siquidem praeceptum illud Christi posterius est facto quod hic narratur. Sane non ipsa resurrectionis die illud praecepit Christus, nec paullo post, sed brevi ante suam in coelum ascensionem ut ex ipso Lucae testimonio XXIV, 49-50 et clarius ex Act. I, 3-5 colligitur: Apostolos autem antequam praeceptum illud reciperent in Galilaea versatos fuisse aliunde etiam scimus (Matth. XXVIII, 16, 1^a Cor. XV, 6).

4° Denique Christi verba vers. 22: « Sic eum volo manere donec veniam » nequaquam adstruunt Iohannis immortalitatem, quemadmodum idem beatus auctor expresse monet, quo autem sensu praecise intelligenda sint disputatur apud interpretes. Certum autem est Christum non absolute sed conditionate locutum esse cum illud *sic* per librariorum errorem pro particula *si* positum videatur; graece enim legitur: « ἐξ ἂν αὐτον θελῶ μένειν *si eum volo manere* quid ad te? » atque ita veteres Patres legebant. Scilicet postquam Christus violentam Petro mortem praenunciasset (v. 18, 19) cum ille praepropere curiositate de Iohannis futura sorte percontaretur eam Christus retundit responsione illa: si eum volo manere, id est absque violenta morte in mundo agere, donec veniam, nempe vel usque ad excidium Hierosolymae, vel usque ad finem mundi, si, inquam, id vellem quid ad te? tu me sequere; scilicet tu negotium tuum age, et officium tibi commissum imple, de caeteris curam mihi relinquens.

Et haec satis de specialibus N. T. partibus ab adversariis critice impugnatis.

festinantibus (Matth. XXVIII, 9). 3^a Petro (Luc. XXIV, 34). 4^a Duobus discipulis Emmaumentem pergentibus (Luc. XXIV, 13-31). 5^a Apostolis simul congregatis absente Thoma (Io. XX, 19). Quae omnes apparitiones ipsa resurrectionis die factae sunt. 6^a Iisdem discipulis congregatis praesente Thoma post dies octo (Io. XX, 26). 7^a Tandem est ea, de qua loquimur.

ARTICULUS II.

DE LIBRORUM N. T. CONSERVATIONE ET INTEGRITATE
QUATENUS IN *VERSIONIBUS* CONTINENTUR.

Praenotanda. — Libri N. T. mature admodum coeperunt in varias linguas converti: prout nempe variae gentes Christi fidem recipiebant singulae sua lingua Scripturam legere cupiebant atque ita paulatim factum est, *ut omnis lingua confiteretur Dominum Iesum Christum*, et quod in die Pentecostes Apostolis contigit, perpetuum ac perenne in Ecclesia fieret, ut nempe *unusquisque audiret lingua sua illos loquentes*. Verum in tanta versionum multitudine ac varietate divisio aliqua facienda est. Non enim omnium par est auctoritas vel usus. Itaque distinguendae sunt

1° Versiones *antiquae* a versionibus *recentioribus* seu vulgaribus: primae illae linguis antiquis nunc demortuis conscriptae sunt, nec primario et immediate pro usu privato fidelium, sed potius pro publico Ecclesiarum usu in Liturgia destinabantur. Recentiores vero versiones privato fidelium usui destinatae variis linguis hodie viventibus seu vernaculis constant. Qua in re notatu dignum est quanta veneratione Ecclesia primas illas versiones semper retinuerit. Nam apud omnes fere gentes factum est ut populi lingua decursu temporis immutata fuerit, ita ex. gr. nos Latinam in Italicam immutavimus, Syri et Chaldaei suam linguam in Arabicam, Arabes ipsi antiquam dialectum in recentiorem diversam, et ita reliqui. Ecclesiastica tamen et liturgica lingua immutata non est, et in publico Ecclesiarum usu vetustae illae versiones sacrae Scripturae manserunt. Ex quibus apparet duplici ex causa primae classis versiones praeferendas esse recentioribus, primo scilicet critice ob earum antiquitatem, sub quo respectu antiquiorem textus statum repraesentant: secundo theologicæ ob Ecclesiae explicitam vel implicitam approbationem.

2° Distinguendae sunt versiones *mediatae* ab *immediatis*. Immediatae dicuntur quae directe ex ipso originali textu derivantur: mediatae vero quae ex aliqua textus versione, puta ex vulgata latina depromptae sunt. Unusquisque videt in criticis quaestionibus maius esse pondus versionis immediatae, quam mediatae.

3° Versiones distinguuntur solent in *Occidentales* et *Orientales*, quatenus scilicet pro Ecclesiis sive Orientis sive Occidentis, et diversis utriusque Ecclesiae linguis exaratae sunt.

Hisce breviter praemissis, contendimus Novum Testamentum integrum et incorruptum servari in versionibus ab Ecclesia probatis ita ut etiamsi textus originarius periret, Ecclesia nihil de thesauro Verbi Dei amitteret. Quoniam vero recentiorum versionum auctoritas fere nulla est, hinc pauca tantum de istis in fine dicemus, praecipue vero de antiquis disputabimus et quidem distincte primum de Occidentalibus, tum vero de Orientalibus.

§. I. De versionibus Novi Testamenti Occidentalibus,
in primis de *Vulgata Latina*.

Versiones Occidentales N. T. plures sunt. Latina scilicet, Gothica, Anglo-Saxonica etc. Ex omnibus tamen latina versio quae *Vulgata* dicitur praecipuum tenet locum, tum ob summam eius antiquitatem, tum ob constantem totius Ecclesiae Occidentalis usum, denique ob solemne Concilii Tridentini decretum, quo eadem versio probata et *authentica* declarata est. — De hac igitur in primis loquimur, pauca de reliquis postea dicturi.

A. *Vulgata Latina*. — Antequam vero huius versionis valorem expendamus quaedam historice de eius origine et fati praemitenda sunt.

I. Usque a primis Ecclesiae temporibus in Occidente plures extitisse versiones *latinas* apparet tum ex facto ipso quod Latini Patres diversa ratione Scripturam allegant, tum ex veterum testimoniis ex quibus S. Augustinus in lib. II de Doctr. Christ. cap. II scribit: « Qui scripturas ex hebraica in graecam verterunt linguam numerari possunt, latini vero interpretes nullo modo. Ut enim cuiquam primis fidei temporibus in manus venit Codex Graecus et aliquantulum facultatis sibi utriusque linguae habere videbatur, ausus est interpretari. » — Quod quidem de utroque Testamento intelligendum est. — Id etiam expresse notavit S. Hieronymus in praefatione in quatuor Evangelia ubi de pluribus N. T. interpretibus loquitur: « Si autem, inquit, veritas est quaerenda *de pluribus*, cur non ad graecam originem revertentes ea quae *a vitiosis interpretibus* male reddita sunt... corrigimus...? Neque ego de veteri dis-

puto instrumento..... de N. T. loquor, quod graecum esse non dubium est. » Et alibi etiam conqueritur quod apud Latinos *tot sunt exemplaria quot codices*. Nonnullis quidem visum est laudata testimonia non de diversis interpretationibus intelligenda esse, sed potius de variis unius eiusdemque versionis editionibus seu recensionibus, quae in diversis locis factae fuerint, quemadmodum contendit Sabatier, quem sequitur Card. Wiseman et recentius cl. Vercellone. Nobis probabilius videtur diversas revera fuisse interpretationes: nam id videntur innuere veterum testimonia in suo obvio sensu accepta, et discrepantiae apud Latinos Patres occurrentes, quae plus aliquid praeseferunt, quam meram editionum varietatem.

Quidquid vero sit de hac quaestione certum est inter varias illas seu versiones seu editiones latinas unam semper fuisse caeteris praestantiorē, cuius usus magis probatus, magisque universalis semper extitit. Hanc versionem Augustinus *Italā* appellat in citato lib. II de D. C. cap. 16 inquit: « In ipsis vero interpretationibus *Itala* caeteris praeferatur: nam est verborum tenacior cum perspicuitate sententiae. » Hieronymus illam *vulgatā* appellat in cap. XIV, 46 Isaiae. — Gregorius autem in praefatione ad libros moralium *veterem* vocat.

Quaeri potest primum quo tempore, quo loco, quibusque auctoribus haec versio prodierit, quae tamen certo definiri non possunt.

Quod pertinet ad aetatem, hoc saltem certum est vel primo desinente saeculo vel secundo ineunte hanc versionem confectam fuisse: Augustinus enim loco cit. cap. 11 latinas versiones dicit *primis fidei temporibus* apparuisse, Hieronymus autem (contra Rufinum l. II) hanc *nascentis Ecclesiae fidem roborasse* dicit. — De loco autem non consentiunt critici. Plures ex iis, quibus accessit Card. Wiseman, in Africa eam versionem prodixisse arbitrantur, eo praesertim moti argumento quod styli ratio, idiotismorum indoles, vocabula quaedam archaica proprium Africanorum loquendi modum referant. Alii vero Italiae regionibus eam acceptam referunt, ducti praesertim nomine Italiae, quod antiquitus illi inhaesit. Utraque sententia fortasse simul componi potest si dicamus cum cl. Vercellone (1)

(1) In dissert. cui titulus: *Frammenti dell' antica Itala scoperti in un codice Vaticano* quae est numero secunda inter *dissertationes Academ. varii argumenti*. Romae 1864.

auctorem Italiae Africanum fuisse hominem, versionem tamen non in Africa sed in Italia fuisse confectam, fortasse etiam Romae vel saltem Romanorum Pontificum iussu. Sane omnes norunt temporibus Romani Imperii literatorum turbam ex omnibus provinciis Romam convenisse, et nota sunt plurium scriptorum nomina, qui ex Africa oriundi Romae floruerunt. Ex alia vero parte probabile non est Romanam Ecclesiam latina liturgia diu carere voluisse, quamvis enim Romani passim graece scirent, latina tamen erat propria eorum lingua: aliunde etiam notum est Romanam liturgiam a remotissima aetate descendere. Si vero liturgia latina cura Romanorum praesulum inducta est, necessarium ad hoc erat ut latinam S. S. versionem conficiendam curarent, quae quidem opera Africani cuiusdam scriptoris prodire potuit. Quisnam autem auctor ille fuerit, et utrum unus fuerit vel plures ita obscurum mansit, ut impossibile sit etiam probabili aliquo argumento id definire. Haec itaque satis sint de versionis nostrae origine.

II. Versio Itala communi Ecclesiarum usu recepta decursu temporis in innumeris exemplaribus longe lateque disseminata est: in tot vero successivis transcriptionibus illud paulatim accidit quod in caeteris antiquis libris fieri solet, ut nempe plures defectus et mendas contraheret, de quibus veteres Doctores conqueruntur. Augustinus, qui ut vidimus Italiam caeteris praeferebat, in cit. lib. cap. 14 affirmat: « Codicibus emendandis primitus invigilare debet solertia eorum qui scripturas divinas nosse desiderant. » Acrius de eodem incommodo queritur Hieronymus in sup. cit. praef. in Evang. ubi etiam causas corruptionum assignat, scilicet interpretum vitiositatem, emendatorum licentiam, librariorum oscitantiam. Cum igitur eo res devenisset, de remedio huic malo afferendo cogitari coepit. Quid vero de Veteris Testamenti versione factum fuerit alio loco dicemus. Interim historiam versionis N. T. prosequemur. Itaque S. Damasus R. P. consilium suscepit antiquam illam versionem expurgandi et ad pristinam puritatem revocandi eiusque operis perficiendi onus imposuit S. Hieronymo presbytero, quo nemo peritior in S. S. scientia tunc aderat. Praecepto obtemperat Hieronymus non sine magna trepidatione, cuius causas ingenue aperit in cit. praef. super Evang. ad eundem Damasum: « Novum opus, inquit, facere me cogis ex veteri, ut post exemplaria Scripturarum toto

orbe dispersa, quasi quidam arbiter sedeam, et quia inter se variant, quae sint illa quae cum graeca consentiant veritate decernam. Pius labor sed periculosa praesumptio iudicare de caeteris ipsum ab omnibus iudicandum, senis mutare linguam, et canescentem mundum ad initia retrahere parvulorum. Quis enim doctus pariter vel indoctus cum in manus volumen assumpserit et a saliva quam semel imbibit, viderit discrepare quod lectitat, non statim irrumpat in vocem me falsarium, me clamans esse sacrilegum, qui audeam aliquid in veteribus libris addere, mutare, corrigere? Adversum quam invidiam duplex causa me consolatur; quod et tu, qui summus sacerdos es, fieri iubes, et verum non esse quod variat etiam maledicorum testimonio comprobatur.» Hisce tamen non obstantibus opus absolvit S. Doctor circa annum 383. Quamvis autem citata praefatio de quatuor tantum Evangeliiis loquatur, certum tamen est integrum N. T. ab eo fuisse correctum ut ex eius testimoniis clarissime apparet: nam in ep. 52 alias 71 quae est ad Lucin. ait: « Novum Testamentum graecae reddidi auctoritati; » idemque repetit in ep. 27 ad Marc. et in fine Catalogi ubi de suis scriptis modeste loquens ait: « Novum Testamentum graecae fidei reddidi, Vetus iuxta hebraicam transtuli. »

Quod pertinet ad methodum, quam Hieronymus in sua correctione sequutus est, duo notanda sunt. Primo scilicet eum non ex antiquiorum latinorum exemplarium collatione, sed potius ex graecis codicibus et quidem antiquioribus Luciani et Hesychii recensione latinam versionem correxisse: ex quo apparet eum non solum ex librariorum aut emendatorum erroribus illam expurgasse, sed etiam ea quae ab originario interprete minus accurate versa fuerant in melius adduxisse. Alterum quod notamus est non omnia prorsus a Hieronymo correcta fuisse quae corrigi potuissent, sed ea tantum quae graviora visa sunt. Duo haec ex eius verbis in cit. praef. colliguntur: postquam enim animadvertit se Graecos codices a Luciano et Hesychio nuncupatos praetermisisse, addit: « Igitur haec praesens praefatiuncula pollicetur quatuor tantum Evangelia... codicum graecorum emendata collatione, sed et veterum. Quae ne multum a lectionis latinae consuetudine discreparent ita calamo temperavimus, ut his tantum, quae sensum mutare videbantur, correctis, reliqua manere pateremur ut fuerant. »

Haec Hieronymi recensio vel editio N. T. latini, quemadmodum ipse praeviderat, plures nacta est adversarios, quae quidem oppositio partim causis illis ab eo commemoratis tribuenda est, partim etiam fortasse morti Damasi, quae statim anno 384 subsecuta est, quapropter nova editio tam valido destituta patrocinio, obtrektorum accusationibus patuit nec statim ab Ecclesiis recepta est. Interim vero multi ex sapientioribus Doctoribus meritum Hieronymiani operis agnoverunt, et novam recensionem libenter susceperunt, quos inter praecipue memorandus est Augustinus, qui licet vehementer adversatus fuerit novae Hieronymi versioni V. T. recensionem tamen novi Testamenti statim suscepit, ut ex eius epistola ad Hieronymum (ep. 10 n. 4) atque huius ad eum responsione (ep. 11) apparet. Paullatim vero defervescente animorum aestu caeteri quoque Episcopi atque Ecclesiae opus illud receperunt, ita ut vetus Itala ante-Hieronymiana in desuetudinem abierit, ac inde a saeculo VII. Hieronymiana editione generaliter omnes Ecclesiae uterentur (1). Semel autem suscepta Hieronymiana editio numquam a Latinis dimissa est, et haec ipsa est editio qua nunc utimur sub nomine vulgatae Hieronymianae, vel *Vulgatae simpliciter*. Hoc quidem ex subsequenti historia clarius apparebit: interim vero sufficiat innuere 1° argumentum, quod ex codicum collatione conficitur: cum enim plures extent codices Hieronymianae vulgatae paulo post Hieronymum exarati, ut ex. gr. Amiatinus, Foroiuliensis et Fuldensis, isti omnes eandem cum nostra versionem continere deprehenduntur. 2° Alterum argumentum quod exurgit ex collatione illorum locorum, quos Hieronymus in suis commentariis vel epistolis affirmat se in antiqua versione correxisse: istae enim correctiones in Vulgata nostra leguntur (2).

(1) Antiqua Itala prout erat ante Hieronymi recognitionem adhuc superest in nonnullis codicibus mss. quales sunt ex. gr. pro *Evangeliiis* Codd. Vercellensis, Veronensis, Colbeatinus, pro *Actibus* Codd. Laudianus, et Cantabrigensis, pro *Epistolis* Codd. Claromontanus, Sangermanensis, Boernerianus, Corbeiensis. Haec quidem de N. T. tantum: nam ex V. T. nonnisi fragmenta quaedam Italiae supersunt de quibus alias.

(2) Ita ex. gr. Mt. II, 6 antiqua versio legebat: „et tu Bethleem terra *Iudaeae*“, Hieronymus comm. in hunc loc. legi vult terra *Iuba* — Rom. XII, 11 Itala legebat: *tempori serrientes*, Hieronymus corrigit: *Domino servientes* (epist. ad Marcellam) — 1 Cor. VII, 34 legebatur: „*Divisa est mulier et virgo*“, Hieronymus in lib. 1 adv. Iov. corrigit: „*mulier innupta et virgo*. — Gal. II, 5 „*quibus ad ho-*

Ex dictis apparet Vulgatam nostram latinam, quod pertinet ad Novum Testamentum, nihil aliud esse nisi veterem Italam a Hieronymo tamen emendatam et expolitam. De hac igitur versione sit

THESIS XIV.

*Vulgata latina omnes libros Novi Testamenti
integros atque incorruptos continet.*

Post demonstratam integritatem graeci textus maxime obvia theseos demonstratio confici posset ex comparatione vulgatae latinae cum eodem textu, ex qua apparet eam cum illo in omnibus convenire quoad substantiam. Verum aliam viam inire praestat, ne scilicet integritas vulgatae ab integritate textus hodierni omnino pendere videatur, cum tamen Concilium Tridentinum vulgatam ipsam *cum omnibus suis partibus* solemniter probaverit (sess. IV) non quidem ex eius collatione cum hodierno statu textus, sed ex aliis independentibus rationibus, lectione scilicet et publico per tot saecula Ecclesiae usu.

Thesim igitur sequenti ratione ostendemus.

Si probatum fuerit I. Vulgatam latinam cum ex Hieronymi manibus et calamo prodiit, originarium textum integrum bene repraesentasse; II. si insuper constet a Hieronymi aetate usque ad nos eandem versionem ita conservatam esse ut, exceptis nonnullis levioribus immutationibus, in eodem prorsus statu permanserit ac erat ab initio, eo ipso constabit vulgatam latinam, qua nunc utitur Ecclesia, libros omnes N. T. integros atque incorruptos continere.

Atqui duo haec certa omnino sunt. Ergo.

I. Quod initio Hieronymiana Vulgata Novum Testamentum integrum fideliter repraesentaret ex eo apparet quod 1° antiqua Italia etiam ante Hieronymum, non obstantibus eius defectibus sive interpretis sive librariorum, bona tamen versio erat et Sacram Scripturam quoad substantiam integre et fideliter referebat, 2° Hieronymus au-

ram cessimus », Hieronymus in comment. h. l. « quibus *neque ad horam cessimus*. » — Ephes. I, 14 « Qui est pignus hereditatis nostrae *in redemptionem adoptionis* », Hieronymus in comment. legit: « *in redemptionem acquisitionis*. » — 1 Tim. I, 15 « *humanus sermo* », Hieronymus in epist. ad Marcell. « *fidelis sermo*. »

Porro istae et aliae permultae Hieronymi correctiones in nostra Vulgata omnes occurrunt.

tem illam a praecipuis defectibus expurgavit et ad longe meliorem statum adduxit. — Primum ostenditur duplici argumentorum genere: scilicet ex Patrum testimoniis et ex usu universali Ecclesiae. Patres unanimes sunt in laudanda Itala, eaque caeteris versionibus praeferenda: ex his Hieronymus ait illam *nascentis Ecclesiae fidem roborasse*; Augustinus autem in cit. lib. II de Doctr. Christ. cap. 15 affirmat eam caeteris versionibus praeferendam esse ob intrinsecum eius valorem « nam est, inquit, verborum tenacior cum perspicuitate sententiae » scilicet ob fidelitatem et claritatem quae sunt duae praecipuae dotes bonae versionis. Idem vero certius apparet ex publico Ecclesiae testimonio. Hac enim versione universa latina Ecclesia usque ad Hieronymum usa est: haec versio legebatur quotidie in sacris Christianorum conventibus; haec in Liturgia et divinis officiis canebatur; hanc sacri Doctores in homiliis explicabant plebi fidelium; hanc in suis commentariis exponebant; huius testimoniis fidei dogmata demonstrabant ac haereses refellebant. Iamvero publicum hoc et universale Ecclesiae latinae testimonium satis superque demonstrat versionem illam nullam substantialem et gravis momenti corruptionem praesetulisse, et originalem textum satis fideliter repraesentasse. Testimonia autem Hieronymi superius allata non de gravioribus Italiae vitiis sed de levioribus tantum defectibus ac praesertim de brevibus glossis explicativis, quae huc illuc in versionem irrepserant, intelligenda esse patet, quemadmodum alio loco innuimus, tum ex ipsis eius verbis (in prael. ad Evangelia) recte perpensis, tum praesertim ex eius agendi ratione: cum enim ad correctionem ventum est, nonnisi leviora quaedam resecavit vel mutavit. — 2° Quoniam vero negari non potest multa huius generis vitia in Itala versione ante Hieronymum extitisse, hinc secundo dicimus ea per S. Doctorem maxima ex parte sublata fuisse ipsamque versionem non solum a librariorum erroribus expurgatam, sed etiam multo meliorem effectam. Hoc autem apparebit si demonstraverimus S. Hieronymum et necessariis dotibus instructum fuisse ad opus correctionis rite perficiendum, et assidue ac diligenter in eodem opere versatum fuisse. Quae duo ex historia certissime constant. Quod enim pertinet ad dotes interpretis hae praecipue revocantur ad *scientiam* tum *linguarum* ex quibus et in quas versio fieri debet, tum *rerum* de quibus liber

pertractat, qui vertendus est. Porro multiplicem hanc scientiam atque eruditionem cumulatissime in Hieronymo fuisse tota antiquitas testatur, ita ut interpretationi SS. Librorum perficiendae nemo illo aptior inveniri potuerit. — Ad scientiam linguarum quod attinet, Hieronymum latinam graecam et hebraicam linguam calluisse notissimum est. De latina enim et graeca quae ad editionem perficiendam praecipue requirebantur, testes sunt eius libri epistolae et commentarii, testis est et ipse Hieronymus, qui in classicae litteraturae studio per excessum potiusquam per defectum se peccasse fatetur. Hebraicae vero notitiam, quae ad graecam dialectum N. T. intelligendam plurimum iuvat, S. Doctor ex sapientissimis Hebraeorum magistris longo et pertinaci studio hausit, ut ipse testatur in ep. ad Rusticum monachum, in ep. ad Pammachium et Oceanum et in praefationibus in Dan. in Iob et in Paralip. Hanc denique laudem Hieronymo concedunt antiqui omnes, ex quibus S. Prosper notissimum illud elogium de Hieronymo cecinit:

« Hebraeo simul et Graeco Latioque venustus
Eloquio, morum exemplar, mundique magister. »

et August. in l. I contra Iovin. « Hieronymus, inquit, presbyter graeco et latino insuper et hebraeo eruditus sermone; hic omnes, vel pene omnes qui ante illum ex utraque parte orbis de doctrina Ecclesiastica scripserunt, legit. » Ad scientiam autem rerum biblicarum quod attinet, incredibilis pene fuit Hieronymi eruditio, ut vel sola epistolarum et commentariorum eius lectio cuique persuadere potest. Quare mirum non est Ecclesiam eum in Scripturis exponendis Doctorem Maximum usque ab remotissima aetate salutare. — De dotibus igitur Hieronymi ad opus correctionis rite perficiendum idoneis certissime constat. — Quis autem dubitaverit S. Doctorem omnem diligentiam atque industriam ad hoc opus contulisse? Hoc certe et Damasi Papae iussio ab eo requirebat, et ipsa operis difficultas, adversariorum multitudo, hominum praeiudicia eum magis magisque urgebant ut summa diligentia ac industria opus illud perficeret, ne quam scilicet accusandi occasionem et praetextum cuiquam praeberet. Praeterea in cit. praef. in Evang. et alibi de laboribus a se susceptis et de vigilantia qua N. T. expolivit ipse S. Doctor testatur. — Denique factum ipsum demon-

strat excellentiam Hieronymiani operis; nam post breve tempus ab universa Latina Ecclesia susceptum est ac vetus editio oblivioni tradita. Oppositio autem illa quam initio nactus est Hieronymus apud plures latinos Doctores nedum infirmet valorem eius editionis eum potius mirifice commendat; quia scilicet tanti eam pretii fuisse ostendit, ut de omnibus obstaculis plenissime triumphare, et tot doctissimorum hominum oppositionem superare potuerit. — Stat igitur quod secundo loco demonstrare voluimus Hieronymum et voluisse et potuisse correctionem antiquae versionis recte et accurate perficere ac proinde Hieronymi editionem libros omnes N. T. integre ac fideliter repraesentasse.

II. Quod autem Hieronymiana Vulgata a saec. V usque ad nostram aetatem pura atque incorrupta conservata fuerit vel ex eo tantum demonstrari posset, quod eius exemplaria paulo post Hieronymum exarata ex. gr. codex Amiatinus a nostris editionibus parum aut nihil differunt. Verum praestat hic historice referre vicissitudines omnes, quas Hieronymiana Vulgata per varias aetates experta est, tum ad biblicam eruditionem, tum etiam ut ex eadem historia constet quanta cura eadem versio ab Ecclesia et sacris Doctoribus semper custodita fuerit. In duas periodos hanc historiam dividemus 1° ab aetate Hieronymi usque ad Conc. Trid. 2° a Concilio Trid. usque ad aetatem nostram. Haec historia usque ad nostra fere tempora parum nota et multis obscuritatibus involuta fuit, nunc vero in plenissima luce collocata a duobus praesertim nostratibus biblicis scriptoribus nempe cl. P. Ungarelli, eiusque discipulo Carolo Vercellone (1), quos duces in hac historia sequimur.

1° Historia vulgatae a saec. V usque ad Concil. Trid. — Iam diximus Hieronymianam editionem non quidem statim sed paulo post ac saeculo saltem VII ita ab omnibus susceptam esse ut universam latinam Ecclesiam occuparet. Hinc factum est ut codicum

(1) P. Ungarelli erudita *prolegomena* scripserat de historia correctionis Vulgatae latinae, quae primum Romae apparuerunt a. 1837 in *Annali delle scienze religiose* to. IV, postea vero a Vercellone seorsim edita sunt a. 1847 et denique inserta in *Prolegomenis* operis eiusdem Vercellone cui titulus « *Variae lectiones Vulgatae Latinae bibliorum editionis.* » Idem vero Vercellone magna eruditione eandem historiam illustrat tum in citatis *Prolegomenis* tum in variis dissertationibus quae sunt II, III, IV, XVII inter eius *Dissertationi di vario argomento*, quas inferius citabimus.

scriptores neglecta antiquiore editione novam vulgatam passim exscriberent, et innumera pene eius exemplaria in vulgus ederent. Cum autem notum sit librariorum errores pro exemplarium numero augeri, et cum aliunde notissima sit miseranda litterarum conditio per illam aetatem, nemo mirabitur si circa finem saeculi VIII multa vitia in vulgatae codices irrepserint ac eius corrigendae necessitas apparuerit. Huius correctionis necessitatem persensit eximius ille Romani Imperii restitutor et litterarum ac scientiarum patronus Carolus Magnus, eiusque perficiendi munus commisit Alcuino Diacono studiorum in Palatio Imperiali magistro. Emen- datio peracta est ab Alcuino (1) non ex textu Graeco, ut putarunt nonnulli, sed ex codicibus latinis antiquioribus ut ostendit Vallarsius (Opp. S. Hieron. praef. ad to. IX) et Blanchini (Vindiciae canon. script. p. CCCXXVIII). Fama Alcuini et Imperatoris zelus effecerunt ut novae recensionis exemplaria statim diffunderentur (capitul. regum Franc. VI, 227 ap. Güntner p. 84 n. 4) sub nomine biblicorum Alcuini, vel Caroli Magni, ex quibus aliquot supersunt, vel saltem ex iis paulo post diligenter et eleganter descripta ex quibus est Cod. Vallicellianus. — At ne tunc quidem librarii cautiores fuere. Hinc saec. X et XI tam multae variationes irrepserant in codd. ut necessarium visum fuerit novam correctionem perficere: hunc laborem non pauci docti ac sancti viri aggressi sunt saec. XI ut Lanfrancus Cantuariensis (Patrol. Lat. Migne to. CL col. 55, 94) Petrus Damiani (to. CXLV col. 334) Francus scholasticus (to. CLX col. 585) Olpertus (ib. col. 625) Gondulphus (histoire litteraire de la France to. VII, p. 448, to. IX, p. 374); itemque sequente saec. XII Stephanus Abbas Cisterciensis (Patrol. CLXVI col. 1373 histoire litter. to. IX p. 423) Nicolaus Diaconus, Dunstanus Cantuar. (Patrol. Lat. to. CXXXVII col. 443) alique nonnulli. Verum horum correctiones utpote privata auctoritate susceptae, et sua quaeque methodo confectae parum diffusae sunt, nec sufficiens remedium malo attulerunt (2). Quare saec. XIII Universitates et familiae religiosae cogitarunt de aliqua correctione systematica facienda, quod et praestiterunt conficientes sic dicta *Correctoria*.

(1) Ipse Alcuinus in lib. VI Commentar. in Ioh. de hoc testatur.

(2) Id constat ex testimoniis Nicolai Diaconi et bibliothecarii S. Ecclesiae, et Hugonis a S. Victore apud Vercellone dissert. cit. pag. 43.

Sunt autem *Correctoria* codices latinae Vulgatae cum amplo margine in quo adnotatae leguntur variantes lectiones ex codicibus tum Alcuini tum etiam antiquioribus desumptae, itemque breves ex operibus Patrum et textu originario observationes, cum iudicio etiam de lectionum valore hisce verbis (Correct. Sorbon.) *est de textu; non est de textu: vera est litera, falsa est litera*, aut aliis similibus. - Primum Correctorium prodiisse ab Universitate Parisiensi circa a. 1230 affirmant nonnulli, sed hoc negat P. Vercellone (dissert. Dei Correttorii biblici della Biblioteca Vaticana) et contendit Correctorium sorbonicum posterius esse pluribus annis Correctorio Dominicano, quod scilicet Fratres Praedicatorum Parisiis confecerunt a. 1236 iussu et directione Hugonis a S. Caro, ac postea novis curis reformatum et auctum iterum ediderunt a. 1256 atque omnibus suae familiae religionis iniunxerunt ut illud, priori abrogato, reciperent; eoque usi sunt laudatus Hugo, Albertus M., S. Thomas alique. - Aliud Correctorium quod Robertus Stephanus alique Sorbonicum appellarunt, P. Vercellone tribuit anonymo cuidam, de quo Rogerus Bacon loquitur (Opus maius ed. Lond. 1733 p. 50). - Aliud Correctorium adornarunt Franciscani, aliud Chartusiani. - Horum labores valde commendandi non parum utilitatis attulerunt, sed universale et efficax remedium constituere non poterant, praesertim quia suprema Ecclesiastica auctoritate destituti (1).

Interim medio saeculo XV invenitur ars typographica; in tanta autem codicum varietate typographi modo unum vel alterum codicem typis edebant, modo, crisi adhibita, ex variis codicibus editionem suam adornare satagebant, ut primus fecit Card. Ximenes in Polyglottis et Robertus Stephanus in pluribus editionibus 1523, 1528, 1540, 1543 etc. Huius tamen editiones utpote adnotationibus heterodoxis infectae damnatae fuerunt a Parisiensi et Lovaniensi Universitate. Ita res se habuerunt usque ad Concilium Tridentinum.

2° Paulo post celebratur Concilium Tridentinum. In eo Patres statim cogitare coeperunt de uniformi et certa Scripturae lectione Ecclesiae procuranda; nec defuerunt, qui novam latinam versionem perficiendam suggererent (Palavicinius in sess. IV). Sed consultius visum est Patribus antiquam Vulgatam probare et *authen-*

(1) Horum operum codices nonnulli supersunt, vel integri, scilicet textus cum variantibus in margine, vel breviori forma, scilicet solae variantes sine textu.

ticam declarare; quod apposito decreto sess. IV fecerunt, simul tamen votum exprimentes, ut haec ipsa vetus Latina versio *quam emendatissime imprimeretur*. Huic voto satisfacere curarunt Theologi Lovanienses, quorum consilio Hentenius adhibita editione Roberti Stephani a. 1540, collatis insuper triginta Mss. Codd. typis B. Graevii primam suam editionem vulgavit Lovanii 1547, quae editio saepius recusa fuit. Mortuo Henteno Theologi Lovanienses novam recensionem typis emiserunt a. 1574 curante praesertim Luca Brugensi, cuius optima habetur editio in fol. a. 1583 qua saepius usi sunt postea Romani Correctores. Verum hae editiones omnium votis non satisfaciebant, neque auctoritate Ecclesiae suprema suffultae prodierant. Itaque rem ad se traxerunt RR. PP. Ac primo Pius IV, qui Concilium Tridentinum absolvit et confirmavit, Congregationem doctorum virorum instituit, qui videntur iidem saltem ex parte fuisse, qui postea sub Sixto V opus impensius prosecuti sunt, scil. *Card. Carafa* praeses, Doctores *Laelius* et *Fulvius Orsini*; *Antonius Agellius*, *Robertus Bellarminus*, *P. Morinus*, *Valverde* Hispanus, *Alanus* Anglus (1) -. Verum cum hi vellent in antecessum graecam τὸν LXX versionem emendare, hinc huiusmodi labore detenti sub eodem Pio IV, Pio V, et Gregorio XIII, nonnisi sub Sixto V Vulgatae latinae emendandae serio incumbere coeperunt initio a. 1588. Iam comparati fuerant Codices antiquissimi non solum Romae sed in aliis etiam regionibus extantes, inter quos Cod. Amiatinus, Cod. Paulinus, Cod. Vallicellianus, Cod. Toletanus et Legionensis insuper commissum officium doctis viris plures alios codices consulendi, uti ex. gr. Benedictinis Florentiae et Montis Cassini, qui suorum studiorum fructum et variantum lectionum congeriem Romam miserunt. Congregatio apud Card. Carafa conveniebat: doctissimus Laelius codicum latinorum collationem suscepit, Agellius loca dubia cum textu originario conferebat, seorsim singuli; deinde vero in Congregatione correctiones faciendae discutebantur. Adnotationes apponebantur ad marginem editionis Lovaniensis a. 1583 in fol. Consilium autem Congregationis erat unice ut versio et recensio

(1) Hi quidem recensentur a M. Ghislerio, ex quo hausit Ungarelli, sed animadvertit Vercellone alios nonnullos iis addendos esse a Ghislerio omissos ut constat ex coaevorum testimonio, qui nominant etiam *Petrum Ciacconium* et *Petrum Comitolum S. I.*, nec non *D. Antonium Aquinatem* (V. Vercellone in laudatis *Prolegomenis* §. III, pag. XXIII et nota 1 ibid.).

Hieronymiana ad pristinum statum revocaretur, *talisque prodiret qualis primum ab ipsius interpretis manu styloque prodierat* (Constit. *Aeternus ille*). Sixtus V operi instabat, omnia attente perlegebat, emendationes pro parte admittebat, et pro parte reiiciebat, in consilium tamen adhibitis Fr. Toletus et S. I. postea S. R. E. Cardinali, et Augustino Rocca. Sub finem a. 1589 novam editionem annuntiavit in Bulla « *Aeternus ille* » ac demum sequenti anno 1590 post duorum annorum laborem typis Vaticanis in lucem emisit, praefixa laudata bulla, in qua exponit quid ipse in hoc opere praestiterit. Pauca tamen exemplaria vulgata sunt. — Data vix in lucem Vaticana editione Vulgatae moritur Sixtus (27 Aug. 1590) cui succedit Urbanus VII post 13 dies defunctus, quem excipit Gregorius XIV (5 Dec. 1590). Hic R. P. cum animadverteret editionem Sixtinam non omnium votis satisfacisse, novam instituit Congregationem ab initio e sex Cardinalibus et duodecim consultoribus constantem, qui praefatam editionem ad trutinam revocantes restituerent quae temere fuerant resecata, quae perperam assumpta omitterent, et praecipue rationem haberent editionis Lovaniensis: censoribus dissentientibus res erat ad Pontificem referenda. (Haec cum nominibus Cardinalium et consultorum refert Ungarelli op. cit. p. 171). Gregorius ad opus accelerandum postea numerum censorum minuit: manserunt Ant. Columna et W. Alanus Cardinales, Bart. Miranda, Andreas Salvaner, Ant. Agelli, Rob. Bellarminus, Valverda, Laelius Landius, P. Morinus, et Angelus Rocca Theologiae scientia et linguarum peritia celebres. Verum Gregorius morte abreptus est (15 Oct. 1591) antequam opus absolvi posset; successit Innocentius IX qui vix Sedem Pontificiam adeptus obiit, et suo successori Clementi VIII reliquit gloriam opus correctionis ad finem perducendi. Hic itaque Pontifex adiutus praesertim ab Aug. Valerio, et Frider. Borromaeo Cardinalibus, et Fr. Toletus S. I. correctionis opere absoluto, editionis typographicae curam commisit Aldo Manutio Aldi abnepoti, cuius typographaeum iam ante annos quinque Sixti V iussu in ipsa Bibliotheca Vaticana constitutum fuerat. Is itaque ante finem a. 1592 vulgatam editionem in lucem emisit in folio iisdem characteribus impressam ac illam Sixti V 1590. Cum vero nonnulla typographica menda adhuc in ea animadverterentur, nonnulla fuerunt correctae in editionibus sequentibus 1593 in quarto,

1598 in octavo, vel quarto minori, quae editio triplicem indicem *erratorum* habet unum scilicet pro editione principe (1592), alterum pro editione 1593, tertium pro editione 1598, cui affixus est, quos indices ab ipsis correctoribus Pontificiis Angelo Rocca et P. Fr. Toletto prodiisse ostendit P. Ungarelli l. c. §. 24. — Quamvis autem editio sub Clemente perfecta fuerit et prodierit non tamen nomen Clementis praefixum gerebat sed tantum Sixti V his verbis: *Biblia Sacra Vulgatae editionis Sixti V iussu recognita atque edita. Romae ex Typographia Vaticana*. Nomen Clementis coepit primum apponi, ut videtur, ab Antonio Laurent in sua editione Lugduni a. 1675 fol. quae additio exinde communiter recepta est.

Haec igitur est *Vaticana Vulgatae latinae editio*, quam omnes sequi debent et quam reliquae posteriores editiones repraesentant.

Ex his, quae huc usque diximus consequitur Vulgatam latinam ab Ecclesia et a Sacris Doctoribus ita vigilanter custoditam fuisse ut numquam permetterent eius exemplaria substantialiter corrumpi, sed levioribus etiam in eam inductis mendis per opportunas correctiones occurrerent, proindeque laudatam versionem praesertim post Pontificias correctiones in Clementina editione integram et incorruptam contineri. Quod ut diximus, facto ipso confirmatur, si scilicet Clementina editio cum Codice Amiatino aliisque vetustis Vulgatae exemplaribus, vel cum Hieronymi commentariis, ubi eadem passim sistitur, comparetur.

Haec interim de Vulgata latina satis esse possunt. De qua iterum sermo erit in sequenti sectione, ubi de Veteris Testamenti versionibus loquemur. Plura etiam de critico et dogmatico Vulgatae valore dicemus tum ibidem, tum in critica verbali (1).

Nunc pauca de reliquis Occidentalibus versionibus.

B. *Versio Gothica*. — Inter antiquissimas occidentales versiones recensenda est Gothica, quam Ulphilas Gothorum Episcopus circa annum 360 confecit. Ulphilas iste quamvis semiarianismi errore infectus, in quem etiam magnam Gothorum partem pertraxit, qui trans Danubium in Moesia et Thracia sedem fixerant, ingenio tamen et eruditione praestans characteres literarum gothicos invenit, et

(1) Obiectiones nonnullae adversus Vulgatam latinam solvuntur a Bellarmino *De Verbo Dei* l. II, c. 14 ad quem lectorem remittimus.

in veterem illam Gothorum linguam sacros utriusque Testamenti libros transtulit, ut referunt Socrates hist. Eccl. lib. II, c. 33 et Cassiodorus hist. tripart. lib. VII, c. 13. - Quod pertinet ad N. T. Gothica versio immediate ex graeco textu derivata est, quae lingua tum Gothis saeculo quarto, tum praecipue Ulphilae ipsi nota erat, qui plura Graece conscripsit: ipsa versionis indoles Graecum textum prodit, cum auctor saepe etymologias vocum graecarum exprimere conetur gothicis vocabulis, et ipsi aliquando errores versionis explicari non possint, nisi ex similium verborum graecorum permutatione. - Codices huius versionis huc usque inventi sunt sequentes - 1°) *Codex argenteus* ita appellatus quia literis uncialibus argenteis in membrana tenuissima purpurei coloris scriptus est. Continet autem in foliis 188 quatuor Evangelia cum multis tamen lacunis. Codex antiquissimus est sub finem saec. IV vel certe in eunte saeculo V exaratus et Westphaliae diu asservatus, unde post varias vicissitudines praesertim durante bello triginta annorum in Sueviam migravit, et adhuc in Universitate Upsalensi custoditur: editus autem est a Francisco Iunio anno 1665 et ab aliis deinceps. - 2°) *Codex Guelpherbitanus* rescriptus qui fragmenta versionis Gothicae continet: pertinet ad saec. IX. - 3°) *Codices Mediolanenses palimpsesti* ab Eñno Card. Mai et ab E. O. Castellione inventi ac vulgati in quibus gothica versio Epistolarum S. Pauli, et fragmenta Matthaei inventa sunt, pertinent autem ad saeculum VIII et IX. De caeteris N. T. libris nihil adhuc reperiri potuit (1).

C. *Versio Anglo-Saxonica*. - Notum est Anglo-Saxones per S. Augustinum aliosque Monachos a Gregorio M. in Angliam missos ad fidem conversos fuisse saeculo Ecclesiae VI. Eos versionem N. T. proprio idiomate habuisse antiqui gentis illius historici referunt, quis autem eam versionem confecerit incertum est: supersunt adhuc Anglo-Saxonice quatuor Evangelia quae primum a Parker edita sunt (Lond. 1571) deinde, post alias editiones, coniuncta cum gothicis Evangeliiis a laudato F. Iunio iterum vulgata (Dordrecht 1665).

D. *Versio Slavica*. - Historia Ecclesiastica narrat varias tribus

(1) Omnia versionis Gothicae fragmenta in unum collecta edita sunt a doctis viris H. C. de Gabelentz et I. Loebe (Lipsiae 1843-1846) rursus autem a Migne (Patr. lat. to. XVIII) denique recentius ampliorem editionem etiam addito graeco textu curavit Massman Lipsiae 1857.

Slavicas saeculo IX fidem suscepisse. Ex his Bulgari et Moravi cum ab Imperatore, missis Constantinopolim legatis, Evangelicos operarios flagitassent, ad eos missi sunt circa annum 863 duo fratres S. Cyrillus (antea Constantinus, cognomine Philosophus) et S. Methodius qui proinde Slavorum Apostoli appellantur. Hi quidem sancti viri praeter alios Apostolicos labores etiam Scripturae versionem patriam Slavorum lingua conficiendae insudarunt, invento etiam ad hoc alphabeto quo gentes illae huc usque caruerant. Verterunt autem totum N. T. et etiam libros V. T. saltem liturgicos, et ex eo tempore in divinis officiis, annuente Iohanne VIII, gens illa propria Scripturarum versione uti coepit. Quare versio Slavica in altera parte saeculi IX confecta est: derivatur autem quoad N. T. immediate ex textu graeco iuxta Codices Byzantinos. Saepius haec versio antiquitus edita, recentius Moscoviae a. 1783 apparuit.

Pauca haec sufficiant de huiusmodi versionibus, quarum duae priores integrae non supersunt, neque in ullius Ecclesiae usu amplius sunt: critice tamen alicuius momenti sunt praesertim Gothica, ut in critica verba dicemus. Tertia vero seu Slavica adhuc superest et usui Ecclesiastico inservit. Quare de eius integritate tum ob Auctorum eius doctrinam et sanctitatem, tum ob constantem Ecclesiarum illarum usum dubitare non licet.

§. II. De versionibus N. T. Orientalibus.

Orientales N. T. versiones, quae scilicet in Ecclesiis Orientalis ritus in usu fuerunt ac sunt ad sequentes revocantur: Syriacae plures, Aegyptiacae seu Copticae, Armenica, Aethiopica, Persicae et Arabicae; de quibus nunc pauca dicemus.

A. *Versiones Syriacae.* Plures apud Syros versiones occurrunt, ut versio *Phscito* seu simplex dicta, *Hexaplaris*, *Figurata*, *Philo-xeniana*, *Heracleensis*, *Karkaphensis*, *Palaestina* seu Hierosolymitana, *Curetoniana*, versio *Simeonis Abbatis*, et aliae nonnullae. De hac versionum multitudine non parva apud antiquiores auctores etiam Orientales confusio et obscuritas deprehenditur. Recenter tamen a literarum Syriacarum cultoribus magna lux huic quaestioni allata est, ex quibus tres potissimum laudabimus, qui de Syriacis versionibus bene meruerunt, scilicet Assemani in celebri *Biblio-*

theca Orientali passim, Card. Wiseman in opere: *Horae Syriacae* Romae 1828 et Adler: *N. T. versiones Syriacae* Halae 1789, quibus praeclara de singularibus quibusdam versionibus addita sunt a recentissimis criticis Uhlemann, Bernstein, Wichelhaus, Cureton, Lehir, aliisque. Ex horum studiis apparuit imprimis non omnes illas versiones easdem Scripturae partes continere, sed alias solum V. T., ut versio Hexaplaris vel Figurata, vel etiam aliquam tantummodo partem veteris Testamenti, ut laudata versio Simeonis Abbatis, quae solos psalmos continet: alias vero solum N. T. ut versio Philoxeniana et Palaestinensis, deinde plures ex iis aut esse nomina tantum diversa unius eiusdemque versionis, aut tantum diversas eiusdem versionis recensiones. Nos itaque omissis versionibus quae V. T. unice respiciunt, de versionibus N. T. tantum pauca dicemus, quas quidem ad tres revocamus, scilicet *Simplicem*, *Philoxenianam* et *Palaestinensem*.

1° Antiquissima inter omnes Orientales versiones, et maximae auctoritatis est versio Syriaca quae *Phscito* (ܦܫܝܬܐ) id est *simplex* appellari solet. Haec versio utrumque Testamentum complectitur et quidem immediate ex textibus hebraico et graeco translatum. De versionis huius auctore disputatur inter eruditos quemadmodum de antiquae latinae versionis auctore fieri vidimus. Omissis quae apud Syros circumferuntur opinionibus de auctore versionis V. T. quem nonnulli aera vulgari multo antiquiorem faciunt, auctorem versionis N. T. de qua nunc loquimur, Syrorum scriptores nominant Addaeum Apostolum (id est S. Iudam Thaddaeum) vel melius eius discipulos, et in specie quemdam Achaeum, quemadmodum apparet ex subscriptione quorundam antiquissimorum huius versionis exemplarium relata ab Assemani in Bibl. Orient. tom. II pag. 486 quae ita legitur: « Absolutus est sacer ille liber (Evangeliorum) anno Graecorum 389 (Christi circiter 80) propria manu Achaei Apostoli socii Mar-Maris, discipuli Mar-Addaei Apostoli. » Etiam Bar-Hebraeus, seu Abulpharagius, doctissimus Syrorum Scriptor saec. XIII in libro *Dynastiarum* et in *Horreo mysteriorum* apud Assemani Op. cit. tom. II pag. 130 eidem sententiae subscribit. Quidquid autem sit de huiusmodi opinione critici omnes fatentur versionem istam ab aetate Apostolica vel ab initio saeculi II descendere: etenim ex una parte constat Syros iam saeculo Apostolico ad

fidem Christianam conversos fuisse, ex alia vero parte S. Ephrem mediante saeculo IV versionem istam iam omnibus notam et iamdiu apud Syros communiter receptam supponit. Praeterea usque a saeculo II et III constat lectionem librorum N. T. Syris familiarem fuisse: iamvero si in Occidentali Syria (Antiochena nempe et Damascena) Graeca lingua populo nota erat, non ita dicendum est de Syria Orientali trans Euphratem, ubi vernacula lingua Syriaca permanserat. Ex quo etiam apparet probabilius versionem nostram in Orientalibus provinciis, Edessena fortasse, originem habuisse. Hac versione Syri Orthodoxi semper usi sunt, et adhuc utuntur, quamvis et apud heterodoxos, Nestorianos scilicet et Monophysitas, in honore sit. Ex pluribus antiquis manuscriptis huius versionis plures editiones adornatae sunt, quarum princeps est illa quae a Mose Iacobitarum sectae presbytero, favente Ferdinando Imperatore, Vienne 1555 vulgata est. Postea vero in pluribus aliis editionibus apparuit versio Syriaca praecipue vero in Polyglottis Anglicis, ubi multo accuratius quam in praecedentibus editionibus legitur, et in editione Romana a. 1703 ex codicibus Maronicis. — In prima illa editione Viennensi desunt epistola 2^a Petri, 2^a et 3^a Iohannis, item epistola Iudae et Apocalypsis, nec non historia adulterae et versiculus 7. 1^a Ioh. V. Verum incertum est utrum haec in Versione Syriaca originario defuerint: contrarium enim suaderi videtur ex eo quod Doctores Syri partes illas usque a saeculo IV Syriace allegant, et commentantur, et in Liturgia Syriaca antiquissima ab immemorabili aetate leguntur. — Anno 1858 fragmenta Evangeliorum Syriaca a Cureton in Anglia vulgata sunt iuxta versionem huc usque in Europa incognitam. Verum constat eam non esse nisi antiquam recensionem versionis Phscito, quemadmodum ipse editor fatetur et prae ceteris ostendit laudatus Lehir (1).

2° *Versio Philoxeniana.* — Initio saeculi VI cum versio simplex apud omnes Syros in usu esset, occidentales Syri Monophysitae et Iacobitae, qui cum graecis continuum habebant commercium et in graeca literatura peritiores erant animadvertere coeperunt versionem illam non semper graecum textum verbaliter reddere ut pro scopo exegetico desiderandum erat. Quare Philoxenus (alias Xenaias

(1) Cfr. eius opus: *Etude sur une ancienne version Syriaque des Evangiles récemment découverte, et publiée par le Docteur Cureton.* Paris 1859.

dictus) Episcopus Monophysitarum Hierapolitanus accuratiorem versionem perficiendam curavit: quae revera a. 508 a Polycarpo Chorepiscopo exarata est, sed a primo eius auctore vel instigatore Philoxeniana appellari coepit. Versio haec N. T. libros una cum Psalterio complectitur, et graecum textum ita verbaliter refert ut etiam graecum articulum, pronomen αὐτοῦ, et alia similia contra indolem Syriacae linguae exprimat (1). Plura huius versionis exemplaria manuscripta supersunt, quorum unum prae coeteris accuratum et integrum ex Bibliotheca Ridleyana typis imprimendum curavit D. White Profess. Oxoniensis a. 1778 et seqq. - Initio saeculi VII versio haec Philoxeniana novis curis expolita est a quodam Thoma Charklensi seu Heracleensi in Palaestina, qui huic operi insudavit Alexandriae in Monasterio S. Antonii, illudque perfecit a. 646, ut ipse refert in testimonio ab Assemani citato (tom. II pag. 93 et 334). Haec est versio Heracleensis, quae, ut ex dictis apparet, nihil aliud est quam Philoxenianae editio ac recensio. Eius vero fragmenta tantum quaedam residua sunt.

3° *Versio Syro-Palaestinensis*. - In antiquo lectionario Syriaco an. 1030 conscripto inventae sunt lectiones ex quatuor Evangeliiis secundum Dominicas et festa totius anni distributae, iuxta versionem quamdam, quae a duabus praecedentibus diversa omnino apparet, et ratione habita linguae et styli, nec non characterum formae ad Palaestinensem provinciam refertur, ideoque Syro-Palaestinensis vel Hierosolymitana vocatur. Creditur a saeculo circiter V vel VI descendere.

Quod pertinet ad valorem versionum istarum manifestum est versionem *Phscito* maximi momenti esse, et N. T. libros fideliter referre. Quod quidem apparet 1°) ex constanti Ecclesiae Syriacae usu publico et liturgico, et ex veneratione in qua semper habita est sive in Orientali, sive in Occidentali Ecclesia. 2°) Apparet etiam ex interno versionis eiusdem examine, quae cum textu graeco et Vulgata latina ubique cohaeret, et ad sensum difficiliorum locorum illustrandum magno cum fructu consulitur. - Versio altera seu *Philoxeniana* auctoritate quidem extrinseca destituitur, utpote quae ab haereticis hominibus confecta fuit: intrinsece tamen cum textu

(1) Constant haec omnia ex testimoniis Orientalium apud Assemani Bibl. Orient. tom. II, pag. 10, 53, 83; tom. I, pag. 352; tom. III, pag. 383, parte I°.

fideliter concordat ut supra diximus, et cum textum ipsum verbaliter et pene superstitione repraesentet, in critica verbali non parvum usum praestat.

Denique tertia illa versio neque integra reperitur neque in usu Ecclesiastico usquam adhiberi constat: ex ea tamen plura emolumenta percipi posse erudite ostendit Lehir in opere citato.

B. *Versiones Aegyptiacae seu Copticae.* — Aegyptiacae seu Copticae appellantur versiones quae lingua Coptica exaratae sunt, scilicet antiqua lingua Aegyptiorum cum graecis vocabulis post aetatem Alexandri M. commixta, quae Coptica dici solet. Cum autem huius linguae variae extarent dialecti, variae etiam sunt Copticae versiones. Horum origo ad prima Ecclesiae saecula referenda est. Constat enim usque a saeculo Apostolico, agente praesertim S. Marco Evangelista, qui Alexandrinam Ecclesiam diu rexit, totam Aegyptum ad fidem conversam fuisse. Aliunde etiam constat, excepta provincia Alexandrina, in caeteris provinciis tum superioris tum inferioris Aegypti graecam linguam vulgarem non fuisse. Quare oportebat ibidem in propriam linguam sacram Scripturam convertere pro usu Ecclesiae et fidelium. Confirmatur hoc ex historia Monachorum Aegypti, qui tempore persecutionis deserta illius regionis praesertim Thebaidos incolere coeperunt. Sane refert S. Athanasius S. Pachonium monachis suis praecepisse ut N. T. et regulae a se praescriptae lectioni sedulo incumbere. Iamvero regula ista Coptice scripta erat, quod ostendit hanc fuisse monachorum linguam, ideoque etiam libros sacros eadem lingua lectos fuisse videtur. Praeterea notum est S. Antonium Pachonii magistrum in sua adolescentia (anno Christi 271) vitam monasticam amplexum fuisse audita in Ecclesia lectione verborum Christi Matth. XIX, 21: iamvero narrat Palladius Antonium graecae linguae ignarum fuisse: quare lectio illa Evangelii ex versione Aegyptiaca fieri debuit. Accedit eundem Antonium in suis scriptis, puta in epistolis ad varia monasteria directis, et in sermonibus ad Anachoretas Thebaidos saepius testimonia Scripturarum adducere et non exiguum in N. T. interpretando peritiam ostendere. Ex quibus omnibus concludere licet N. T. inde a saeculo III forte etiam a saeculo II in Aegyptiacam seu Copticam linguam conversum fuisse.

Pro triplici Copticae linguae dialecto tres etiam Copticae ver-

siones in Aegypto extiterunt 1^a scilicet *Thebaica* seu *Saidica* pro regionibus superioris Aegypti, 2^a *Memphitica* seu inferioris Aegypti, 3^a denique *Baschmurica* quam alii *Ammoniacam* appellant, et M. Quatremère *Oasiticam* appellari vult. Ex prima et tertia solum fragmenta supersunt, recenter a doctis viris variis in locis vulgata; ex Memphitica autem integrum superest N. T. quod primo editum est a Wilkens cum versione latina Oxonii 1716.

Si versionum Copticarum antiquitas spectetur, si etiam Ecclesiasticus earum usus, qui adhuc apud Coptos perseverat, consideretur, nemo dubitabit eas accurate sacros libros repraesentare. Internum autem examen, imprimis Memphiticae quae sola integra superest, docet eam cum optimae notae codicibus A. B. C. D. et cum versione Syriaca simplici ubique concordem esse.

C. *Versio Aethiopica* seu *Abyssinica*. — Aethiopica dicitur lingua, quam antiquitus Abyssini loquebantur, et quae in hodiernam dialectum postea mutata est Amharicam dictam (1). Antiqua illa Aethiopica lingua versio S. S. confecta est saeculo Ecclesiae IV probabilius ab Aedisio et Frumentio, qui cum in Aethiopiam iter suscepissent, ibidem, trucidatis sociis, in captivitate detenti sunt, donec ob sanctitatis et eruditionis laudem principis favorem adepti et libertate donati, immo etiam in regni administrationem adsciti Christianae fidei causam sedulo promoverunt. Postea vero Frumentius Alexandriam reversus cum S. Athanasium de fidei progressibus in Abyssinia certiolem fecisset, ab eodem episcopus consecratus est; qui Abyssiniam repetens totam illam gentem ad fidem perduxit et ita Ecclesia Abyssinica fundata est, quae ad ditionem Patriarchae Alexandrini pertinebat. Eodem tempore versio S. S. usibus Ecclesiasticis necessaria lingua Abyssinica confecta fuit, quae quidem quod pertinet ad N. T. immediata versio est ex textu graeco. Versionis huius editio minus perfecta prodiit Romae an. 1548–49 quae editio postea in polyglotta Anglica transiit, deinde vero accuratius ab Edmundo Castelli cum versione Latina vulgata est Londini 1657, singuli vero libri seorsim tum Romae tum alibi saepius apparuerunt, plura tamen eius manuscripta exemplaria in bibliothecis as-

(1) Veterem linguam Aethiopicam seu Abyssinicam philologi nunc appellare solent linguam *Gheez*, vel *Axumiticam*, et ita ab Aethiopica vulgari distinguunt, quae *Amharica* dicitur.

servantur, ex quibus accuratior editio expectari posset. - Versio Aethiopica ob eius antiquitatem, ob primorum praedicatorum a quibus prodiit eruditionem et sanctitatem, denique ob constantem Aethiopicae Ecclesiae usum in magno pretio habenda est.

D. *Versio Armeniaca et Iberica.* - Lingua antiqua Armeniaca, quae ab Armenis ipsis *Haicana* vocatur, antiqua extat versio S. S. quae quidem in V. T. ex versione graeca Alexandrina deducta est, in N. vero T. immediate ex Graeco textu. Huius origo repetenda est a S. Mesrobo eiusque discipulis sub initium imperii Theodosii iunioris circa an. 410. Mesrob iste scientia et sanctitate inter Armenos celeberrimus characteres Armenicos excogitavit, cum usque ad illam aetatem Armeni literis Persicis, Syriacis, vel etiam Graecis suam linguam scribere soliti fuissent. Haec omnia imprimis constant ex Moyse Chorenensi auctore quinti saeculi et Armenorum historiae patre; cuius opus de historia Armenorum doctis Europae viris notum est ex versione latina, quam dederunt fratres Whiston Lond. 1736 et ex italica versione a Mechitaristis Venetis recenter edita curante Nicolao Tomasseo. - Versio Armeniaca, quae a gentis illius hominibus ob styli puritatem et elegantiam maxime laudatur, est etiam accuratissima in graeco textu referendo, quod non parum debetur affinitati, quae inter antiquam Armeniacam et Graecam linguam intercedit. Liber Apocalypsis creditur antiquitus defuisse; postea vero additus est, et in omnibus eius editionibus et codicibus invenitur. Primam huius versionis editionem in Europa divulgavit Uschan Armenorum Episcopus ex praecepto Synodi Armenicae anno 1662: prodiit Amstelodami 1668 (N. T. seorsim). Cum tamen huiusmodi editio omnium votis non satisfacisset, et iuxta vulgatam latinam in multis locis refecta crederetur, aliam editionem curarunt Armeni Constantinopoli 1705; deinde vero Armeni Mechitaristae qui prope Venetias sedem habent, accuratorem dederunt editionem, quae apparuit Venetiis 1789, et iterum 1816. Prae caeteris vero notatu digna est *magna editio critica*, quam isti curante imprimis Zohrab Armenorum doctore adornarunt an. 1805, quae editio ex septuaginta circiter antiquis codicibus expressa est, additis praefationibus, variantibus lectionibus etc. - Versio Armeniaca a criticis maxime laudatur, immo a nonnullis, ut La Croze, *regina omnium versionum N. T.* vocatur in quo siquid exaggeratum est, minime

tamen dubitamus eam ob intrinsecum et extrinsecum simul valorem statim post Syriacam simplicem collocare.

Extat etiam versio *Iberica* seu *Georgiana* quae in Iberia (nunc Georgia) exarata est: cum enim in ea regione quae Armeniae vicina est, usque a tempore Constantini Magni plures essent Christiani fideles eorumque numerus agente praesertim supra laudato Mesrobo valde auctus fuisset, idem Mesrobus eorum utilitati consulens, characteres invenit Georgianos et gentem illam ad versionem SS. LL. faciendam excitavit, quae tamen nonnisi sequente saeculo VI perfecta est et adhuc extat.

E. *Versiones Persicae*. - In Perside Christiana religio aevo ipso Apostolico et probabilius per ipsos Apostolos stabilita est. Initio quidem Christianis illius regionis versio Syriaca fortasse sufficere poterat, cum sciamus Edessae scholam Persicam erectam fuisse ad hunc finem ut Persae imprimis clerici in Syriaca litteratura instituerentur. Verum propagata Christiana religione per interiores Persiae provincias, ubi usus Syriacae linguae minor erat, probabile sane est aliquam saltem N. T. versionem Persica lingua confectam fuisse. Et revera S. Iohannes Chrysostomus in hom. 2^a in Iohan. ad versionem Persicam appellat. Attamen huiusmodi antiqua versio ad nos non pervenit. Habent vero Persae alias versiones, quarum una legitur in Polyglottis Anglicis tom. IV impressa iuxta manuscriptum Ed. Pocockii an. 1314 conscriptum, quae certe saeculo VIII antiquior non est, nec est immediata versio, sed ex Syriaca derivata, nec integrum N. T. sed Evangelia tantum complectitur. Altera etiam Persica versio ex Graeco textu confecta vulgari coepit a Whelock Lond. 1652 eiusque editio absoluta est a Pierson Lond. 1657. - Haec etiam quatuor tantum Evangelia continet, et est priore multo recentior. - Utraque versio, ut ex dictis sequitur, parvi momenti et exiguae auctoritatis est.

F. *Versiones Arabicae*. - Usque a saec. III in Arabia Septentrionali plures Christiani florebant, quorum numerus postea auctus est a Saracenis, quorum multi ad Christum serius conversi sunt. Quamvis Graeca lingua in Arabia ignota non esset, plebs tamen graece nesciebat, quare versio aliqua S. S. in Arabicam linguam necessaria videbatur. Itaque creditur iam saeculo IV quatuor Evangelia Arabice reddita fuisse, serius autem etiam reliqui N. T. libri in Syria

et in Aegypto conversi sunt, plerumque post saeculum VII. In Polyglottis Parisiensibus et Londinensibus integrum N. T. ex graeco textu derivatum Arabice sistitur ex antiqua Romana editione an. 1590 cum multis tamen correctionibus; quo autem tempore aut quibus auctoribus haec versio confecta fuerit, valde incertum est. - Altera versio N. T., Actorum et Epistolarum edita fuit ab Erpenio an. 1616. - Aliae etiam innotuerunt versiones Arabicae in variis mundi partibus ab Arabibus olim occupatis confectae, quarum nonnullae nondum praelo submissae sunt. Speciatim vero memoranda est Arabica versio Romae vulgata ex antiquis codicibus iussu S. Congregationis de Propaganda Fide an. 1671. Hanc editionem curavit Sergius Rissius, qui ex plurium codicum collatione eam expressit, lacunas autem supplevit ex textu originali et vulgata latina.

Quare in Arabicis versionibus, ut patet, magna est varietas, nec minor confusio. Eam tamen quam Orientales quaedam Ecclesiae Orthodoxae, ut Graeci Melchitae, in ecclesiasticis usibus adhibent, fideliter sacros libros repraesentare ex ipsa Romanae Sedis approbatione certum est. Caeterum Arabicae versiones praesertim N. T. vel quia recentes admodum sunt, vel quia de earum origine non constat, vel quia iterum atque iterum iuxta alias versiones Syriacam, Copticam et Latinam refictae sunt, in critica Biblica vix ullum habent valorem.

Haec sufficiant de antiquis versionibus N. T. sive Occidentalibus, sive Orientalibus. Caetera quae ad antiquas versiones pertinent, dicemus in sectione sequenti, ubi de Veteris Testamenti integritate sermo erit. Ibi etiam nonnulla addemus de Bibliis Polyglottis, quae plures huiusmodi versiones simul collectas et iuxta positas lectoribus sistunt.

Hic locus esset de *vernaculis* seu *recentioribus* versionibus dicendi. Verum in animo est de his plura dicere in Hermeneutica Biblica, ubi de sacrae Scripturae lectione in lingua vulgari et de varia in hac re Ecclesiae disciplina disseremus. Sufficiat interim animadvertere vix ullam nunc extare gentem quae S. S. in sua lingua non habeat; omnes istae versiones nullum criticum habent valorem: earum tamen puritas et fidelitas diiudicanda est tum ab intrinseco, spectata scilicet eius conformitate cum textu originali vel cum vulgata latina, tum praecipue ex tacita vel expressa S. Sedis approbatione. Ita ex. gr. versio Italica illius A. Martini et versio

Hispanica P. Philippi Scio tacite approbatae sunt missis a Romano Pontifice Pio VI ad auctores honorificis literis: Germanica vero confecta a I. F. Allioli, et Polonica P. Wuijek, specialibus Brevibus Pontificiis probatae sunt. Plures quoque extant vulgares versiones non solum non probatae sed etiam damnatae utpote quae ab haereticis hominibus, vel in haereticorum favorem confectae ut est apud nos versio Iohannis Diodati et apud Germanos versio Martini Lutheri, et aliae huiusmodi: tales etiam sunt omnes vulgares versiones editae a *Societatibus* protestantibus, quas *Biblicas* vocant, de quibus dicemus in citato loco.

CAPUT III.

DE LIBRORUM N. T. VERACITATE

Demonstrata librorum nostrorum authenticia et integritate ad illud nunc accedendum est, quod totius controversiae caput constituit, et ad quod praecedentes quaestiones tamquam ad finem et scopum suum principalem diriguntur, libros scilicet N. T. *veraces* esse ac *fide dignos*. Adversarios habemus praeter antiquos religionis hostes ingentem sane turbam incredulorum hominum qui aetate hac nostra religionem omnem revelatam impugnare ac lacerare non desinunt, qui quidem non contenti divinam sacrae Scripturae inspirationem et auctoritatem negasse, ipsam factorum veritatem et historicam eorundem librorum fidem audacter impetunt: quos inter Strauss et Renan cum innumeris asseclis nobis refutandi erunt.

Primum vero *generali* thesi demonstrabimus N. T. veracitatem tum vero *in specie* quasdam partes ab adversariis speciatim impugnatas impugnabimus.

THESIS XV.

Auctores Librorum Novi Testamenti

*tum in factis enarrandis tum in doctrina Christi referenda
plenissimam fidem merentur.*

Ad veracitatem scriptorum ostendendam duo argumentorum genera afferri possunt *directa* nempe et *indirecta*. Directa ex auctorum ipsorum dotibus desumuntur, qui si fide digni demonstren-

tur, eorum scripta ut veracia habenda sunt: indirecta vero constant ex aliorum testimoniis, qui res in libro contentas suffragio suo confirmant.

§. I. Argumenta directa.

Dotes quae in testibus requiruntur ac sufficiunt ad fidem faciendam ad duas revocari notissimum est, ad *scientiam* scilicet et *sinceritatem*. *Scientiae* nomine nequaquam eruditio seu doctrina intelligenda est, quae minime in testibus requiritur, verum simplex tantum rerum quae scribuntur notitia, quae etiam in rudibus et imperitis hominibus esse potest: huic testium doti opponuntur *ignorantia* et *error*. *Sinceritas* autem est voluntas verum dicendi, seu res narrandi quemadmodum cognitae sunt; huic opponitur *mendacium*. Haec duo si constant fides testibus plenissima adiungenda est. Ut enim subtilius rem declaremus, per scientiam inducitur aequatio inter rem et mentem auctoris, per sinceritatem autem aequatio inter mentem eius et scriptum, unde sequitur rem obiective spectatam et scriptam rei narrationem convenire, seu hanc *veracem* esse. Has igitur duas dotes in nostris auctoribus probabimus. Quoniam vero ea omnia quae in libris N. T. leguntur vel dogmatica sunt, vel historica, et haec quidem vel naturalia sunt facta vel supernaturalia, hinc opportunum duximus ea in thesi exprimere, ut ita incredulos ac rationalistas expresse impugnemus, qui modo omnia simul, modo singillatim unum vel alterum ex laudatis SS. Librorum subiectis impetunt.

I. Auctores N. T. ea quae scribunt *scire poterant ac debebant*.

Quod auctores N. T. notitiam rerum quas scribunt habere debuerint ex ipsis eorum adiunctis certissimum est: quam ob causam diximus genuinitatem librorum N. T. praecipuum esse fundamentum eorum veracitati demonstrandae. Sane ex dictis in cap. I sequitur auctores nostros coevos fuisse factis quae referunt, immo eorum oculos testes, plerumque etiam in iisdem partem habuisse. Quare omnium nomine Iohannes unus ex illis aiebat in prima epistola cap. I: « Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus et manus nostrae contrectaverunt de verbo vitae, et vita manifestata est et vidimus, et testamur, et annuntiamus vobis vitam aeternam, quae erat apud patrem, et ap-

paruit nobis: *quod vidimus et audivimus annuntiamus vobis.*» Et in Actis IV, 20 Petrus et Iohannes magistratibus Iudaeorum respondebant: « Non enim possumus *quae vidimus et audivimus* non loqui. » Idem testatur Petrus 2 Pet. I, 16-18, et alii pro data opportunitate. Ergo fieri non potuit ut ea de quibus scribunt ignorarent. — Removenda tamen hic sunt quaedam dubia quae statim occurrunt sive ex parte quorundam ex laudatis auctoribus sive ex parte quarundam rerum quae in N. T. leguntur. 1°) enim obiici posset Lucam, Marcum et Paulum nequaquam Christi comites fuisse, neque immediatos factorum testes. — Respondemus tamen tres istos auctores in iis adiunctis constitutos fuisse ut cum reliquis testibus sint prorsus comparandi. Et sane imprimis omnes coevi fuerunt: deinde, iuxta quosdam, Marcus et Lucas quamvis non Apostoli, fortasse in numero Christi discipulorum fuerant (1), atque ita plurimum rerum testes esse potuerunt; aut certe, si hoc negetur, ita cum Apostolis aliisque immediatis testibus coniuncti erant ac ita diligenter ab eis edocti, ut unum cum illis testimonium moraliter efficerent. Id sane Lucas de se testatur initio sui Evangelii, cum ait se scribere « *sicut tradiderunt nobis, qui ab initio ipsi viderunt et ministri fuerunt sermonis:* » de Marco autem testantur aevi Apostolici scriptores illum a Petro potissimum ea didicisse, quae in Evangelio scripsit, quemadmodum prae caeteris tradidit Papias seu potius Iohannes presbyter Apostolorum coevus et familiaris a Papia citatus apud Eus. hist. Eccl. lib. III, cap. 39 ubi postquam dixisset Marcum Petri interpretem iuxta illius testimonium scripsisse subdit: « Id unum studebat (Marcus) ut ne quid eorum quae audierat praetermitteret, aut ne quid falsi eis affingeret. » Constat praeterea Marcum vix aliquid referre quod etiam in Evangelio Matthaei non legatur, qui Christi Apostolus et comes fuerat. Ad Paulum vero quod attinet, ut omittamus eum a Christo immediate edoctum fuisse (Act. IX, Gal. I), ea quae scribit in suis epistolis non sunt proprie Christi gesta, sed potius ea quae ipsi Paulo contigerunt, vel sub eius oculis facta sunt. Praeterea Paulus post suam conversionem ad Apostolos accessit, omnia cum illis communicavit

(1) Id de Marco expresse refert Epiphanius, et cum eo plures alii Doctores; de Luca autem idem Epiphanius cum Theophylacto aliisque, quamvis plures id negent et quidem probabilius, ut alias vidimus.

et in eorum societatem adscitus est. Stat igitur horum trium testimonium uti immediatum haberi posse, nec ab Apostolorum testimonio posse seiungi. — Ex ipsis autem rebus quae a nostris auctoribus referuntur quaeri posset 1°) undenam scire potuerint ea quae ante eorum vocationem acciderunt qualia sunt illa omnia quae referunt de Christi nativitate infantia et adolescentia usque ad eius publici ministerii inaugurationem. — Verum responsio in promptu est, eos scilicet ex aliorum testimonio et publica fama scire potuisse; haec enim omnia plures habuerant testes, Iohannem Baptistam, Mariae ac Elisabeth cognatos et amicos, item pastores aliosque multos; nam apud populum etiam res illae statim divulgatae fuerant. Quod si haec suspecta videantur, nonne satis erat Apostolis testimonium Christi ipsius? Nonne Mariae testimonium sufficiebat, quae horum omnium testis ac intime conscia erat et certe cum Apostolis ea communicare volebat ad eorum et nostram utilitatem? Neque enim frustra Lucas, qui haec praecipue narrat bis in cap. II animadvertit: « Maria autem conservabat omnia verba haec (omnia haec facta atque dicta) in corde suo. » Nec temere veteres scriptores tradiderunt Lucam ex diuturna cum Bñna Virgine consuetudine ac familiaritate multa edoctum fuisse. — 2°) Dubitari posset an doctrinam Christi auctores nostri recte intellexerint, ita ut sine errore eam referre potuerint; nam ex una parte Evangelicam doctrinam valde sublimem esse constat, ex alia vero parte Apostoli rudes et imperiti apparent. Similis etiam dubitatio circa miracula oriri posset: cum enim haec facta sint supernaturalia non videtur rudes homines potuisse iudicium de iis tuto ferre. — Verum dubitationes huiusmodi equivocationibus et inaccuratis rerum conceptibus innituntur. Nam doctrina Evangelica sublimis quidem est si *in se* spectetur, et hoc ipso non potuisset umquam a viris imperitis aut ab ullo prorsus humano ingenio confingi, ut infra dicemus; sed si spectetur modus quo proposita est, nihil illa facilius esse poterat. Christus enim non philosophorum more per eruditas et subtiles disputationes doctrinam suam praedicavit, sed per exempla, per parabolas, ac breviores sententias centies ac milies repetitas, scilicet prout ferebat eius scopus religionem universalem stabiliendi; quare facile omnino erat Apostolis ea quae audierant memoriae mandare ac postea fideliter referre: praesertim

cum iis praeter publicam et communem praedicationem privata quoque ac sollicita praesto esset magistri instructio atque schola. Neque officit quod Apostoli saepe exhibeantur in ipso Evangelio tamquam verba Christi non recte intelligentes: nam imprimis id post adventum Spiritus Sancti iis a Christo promissi Io. XVI amplius accidere non potuit; deinde hic non tam agitur de recte intelligendis Christi sententiis, quam de illis memoria retinendis ac fideliter scribendis: hoc enim est quod faciunt Evangelistae dum verba Christi, prout ab eius ore prodierant, simpliciter referunt accuratum eorum sensum et profundiorum explicationem omittentes. Paulus prae caeteris sublimiora et arcana exponere solet in suis epistolis; is autem eruditionis laude praestabat, nec rusticitatis accusari potest. Denique omittendum non est rectam intelligentiam religiosae ac moralis doctrinae non ex ingenii acumine aut ab eruditionis amplitudine pendere, sed potius a recta animi dispositione, a cordis simplicitate et vitae conformitate; quo sensu ipse Christus Dominus de sua doctrina vere dicere potuit Matth. XI, 25: « Confiteor tibi Pater Domine coeli et terrae, quia abscondisti haec a sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis. » Quare optime poterant Apostoli doctrinam Christi ita agnoscere ut sine errore eam exponere possent. Apertum autem est nos hic praescindere ab divina inspiratione quae auctoribus nostris scribentibus praesto fuit, qua semel admissa nodus difficultatis omnino praeciditur ut patet. — De miraculis autem dicimus aliud esse factum ipsum prodigiosum quod sensibus percipitur, aliud vero facti ipsius intimam naturam atque explicationem. Porro auctores nostri facta ipsa narrant, prout oculis suis viderant, iudicium vero de eorum natura lectoribus relinquunt. Caeterum miracula in N. T. descripta tot sunt, tam evidentia, tam omnibus naturae legibus contraria, ut prodigiosam eorum naturam nemo ignorare aut negare possit.

II. De *sinceritate* auctorum N. T. in rebus narrandis. — Auctores N. T. non solum ea de quibus scribunt scire omnino debebant, sed ea sincere et fideliter referre et voluerunt et debuerunt. Quod quidem multis modis convinci potest sive ipsae auctorum personae spectentur, sive res quas scribunt. Id igitur ostendimus

A. Ex parte ipsorum *Auctorum*. 1°) Cum res ab auctoribus coaetivis immediatis earum testibus et invicem consentientibus narran-

tur eorum sinceritas non est necessario probanda, sed *praesumenda* donec contrarium ostendatur: hinc solent critici et historici narrationes coaevalorum ut veras habere nec sollicitè inquirunt de eorum veracitate, cum nihil occurrat quod suspicionem ingerat erroris atque mendacii, quinimo etiam auctorum paulo recentiorum testimonio acquiescere solent. Ita gesta Alexandri Magni quamvis mirabilia a criticis admittuntur ex testimonio Arriani et Q. Curtii, item gesta Socratis eiusque doctrina ex testimonio Platonis et Xenophontis eius scholae scriptorum. Possemus igitur adversariis negare ulteriorem demonstrationem sinceritatis auctorum N. T. Verum hanc etiam afferemus, et argumentum adducemus — 2°) ex *personali caractere* Auctorum. — Character quem auctores nostri praeseferunt, talis est ut ex una parte constet eos minime entusiasmo aut phantasiae aestu abreptos fuisse ut ad exaggerandum proclives fuerint, ex alia vero parte eos ab omni mendacio alienos fuisse quamvis supponeremus eos impune mentiri potuisse. Id suadent imprimis brevitās ac paritas narrationum, item simplicitas in rebus etiam gravissimis referendis, quae fidem superare videbantur, quas tamen ita referunt ut nihil solliciti sint de lectorum animis captivandis aut disponendis, vel de difficultatibus removendis, rerum ipsarum veritati unice confisi: in Christi et suis gestis narrandis ab omni humana sentiendi ratione veluti expoliatos sese exhibent; numquam suscipiunt magistri vel suiipsius defensionem, non indignantur, non irascuntur inimicis; a proprio iudicio ferendo et a personarum caractere definiendo ubique abstinent; denique eadem simplicitate ac ingenuitate narrant tum ea quae legentibus grata tum ea quae ingrata fore sciebant, tum ea quae in eorum honorem tum ea quae in dedecus vertunt: quae quidem ex mera librorum lectione ab omnibus probari possunt, quin opus sit notissima exempla in medium adducere. Haec igitur omnia evidentē ostendunt animi candorem, quo auctores nostri praediti erant ita ut veritati unice inhaerentes caeteris posthabitis nihil scribere vellet, nisi quod certo sciebant ab omni prorsus vel simulatione vel fictione vel exaggeratione alieni. Confirmantur haec validissime

3° Ex *adiunctis* ipsorum auctorum. — Supponamus parumper auctores nostros non ita sinceros ac candidos fuisse quemadmodum eos fuisse ostendimus; imo supponamus eos animum mentiendi

habuisse. Hac etiam hypothese admissa adhuc certi essemus eos non fuisse mentitos. Nam saepe ea incidunt adiuncta in quibus mendaces etiam homines veritatem dicere coguntur, et eorum testimonium certissimum est; scilicet quando ex mendacio non solum nihil illis sperandum esset, sed ardua quaeque timenda ac perferenda; unde notum illud adagium « nemo mendax in caput suum. » Porro in his adiunctis Apostoli versabantur cum Christi Evangelium praedicarent et scriberent. Quid enim illis sperandum fuisset? Nonne sciebant novam religionem Iudaeis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam videri? an ita ignari erant corruptionis humanae naturae et praeiudiciorum, quibus homines tunc detinebantur, ut non viderent suae praedicationi ac testimonio undique contradictum iri, nihilque aliud sibi expectandum esse, quam persecutiones et mortem, quemadmodum Christo ipsi religionis auctori contigerat? Quae quidem etiamsi ab initio ignorare potuissent Apostoli, ipsa tamen experientia illos docuerat, antequam ad scribendum accederent, iam enim in carcerem detrusi, flagellati in synagogis et pro Christi nomine contumeliam passi fuerant: et haec persecutio nedum cessaret, in dies potius ingravescerebat; quare Paulus omnium nomine: « Usque in hanc horam, inquit, et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis caedimur, et instabiles sumus; et laboramus operantes manibus nostris: maledicimur et benedicimus, persecutionem patimur et sustinemus: blasphemamur, et obsecramus: tamquam purgamenta huius mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc » (1 Cor. IV, 11 seqq.) et in cap. XV vere observat: « Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus. » — Nec dici potest eos spe futurae vitae erectos fuisse. — In hypothese enim quod mentiti fuerint probe sciebant nullam sibi pro mendacio ac fraude mercedem a Deo expectandam esse. — Ergo certissime apparet eos solo veritatis amore ductos fuisse.

B. Idem probatur ex parte rerum quas scribunt.

Quoniam vero res omnes quae in N. T. continentur vel historica facta sunt vel doctrinae capita, placet ex utroque rerum genere distinctum sumere argumentum. 1°) Igitur ex *historiae* et *factorum* indole argumentabimur, 2°) ex *doctrinae* natura, quibus 3°) addemus argumentum ex *sublimitate characteris Christi*, prout

a nostris auctoribus describitur, quo simul et historia et doctrina N. T. confirmabitur: character enim Christi ex utraque simul exurgit. Ostendemus itaque tria haec in se spectata huiusmodi esse, ut non potuerint a nostris auctoribus confingi, sed evidentem in se ipsis veritatis characterem gerere.

1° Ad *historiam* quod attinet ita argumentamur. Ea historia vera omnino dicenda est, quae refert facta publica et natura sua notoria, ea aetate quae proxime eorumdem eventum subsecuta est, illis in locis ubi facta dicuntur accidis, iis audientibus et legentibus qui factorum veritatem vel falsitatem compertissimam habere debebant: atqui talis est historia N. T. — Ergo historia N. T. vera omnino dicenda est.

Sane auctores N. T. paulo post Christi mortem scribentes tum eius, tum sua gesta referunt non ut secreta et sibi solum comperta, sed uti publica et notoria coram immensa testium multitudine patrata, quorum innumeri homines subiectum fuerint, quaeque sub oculis ipsorum adversariorum acciderint: ita ut cum haec scriberent, magna horum testium pars superstites esse deberent: haec autem omnia non modo indefinito et vago narrant, sed loca ubi acciderunt designant, personas quae praesentes fuerunt nominant, tempus accurate determinant, ad populi et ad ipsorum adversariorum testimonium provocant. Huiusmodi esse facta in N. T. narrata ex eius lectione apparet: sufficiat hic praecipua quaedam in mentem revocare: uti sunt ex. gr. conversio aquae in vinum (Io. II), visus redditus caeco a nativitate (Io. IX), duplex panum et piscium multiplicatio ad plura hominum millia saturanda (Matth. XIV et XV), omnis generis morborum repentina sanatio (Evang. passim), plures mortui ad vitam revocati (Matth. IX, Luc. VII, Io. XI), prodigia quae tempore mortis Christi locum habuerunt (Matt. XXVIII, 51 et seqq. Luc. XXIII, 44 seq.), Christi ipsius resurrectio, apparitiones, et ascensio in coelum (Matth. XXVIII, Mar. XVI, Luc. XXIV, Io. XX et seq., Act. I); denique miracula per Apostolos vel in Apostolis peracta praesertim claudi sanatio ad portam templi coram Hebraeorum turba (Act. III), et Pauli prodigiosa conversio ad Christum (Act. IX). De nonnullis gravioribus factis Auctores nostri dicunt etiam examen a Iudaeorum doctoribus et magistratibus institutum fuisse eosque coactos factorum veritatem admittere ut prae-

sertim factum est de Lazari resurrectione Io. XI, 47 et seqq., de sanatione caeci Io. XI, et de claudo a Petro et a Iohanne liberato (Act. IV, 15 et seqq.). Tam publica igitur et tam certa esse debuit horum factorum notitia, tot eorum praesentes testes, ut impossibile fuisset auctoribus nostris in iis referendis aut errare aut mentiri.

2° De *doctrina* in N. T. proposita. — Doctrinae N. T. indoles et sublimitas novum suppeditat argumentum pro sinceritate auctorum in ea referenda. Doctrina enim illa non potest ab ingenio alicuius auctoris repeti, quae eius capacitatem longe superat. Atqui doctrina in N. T. exposita longe superat capacitatem auctorum nostrorum. Ergo ab iis excogitari vel fingi numquam potuisset: ergo nihil aliud ipsi Auctores praestare valuerunt, nisi eandem doctrinam prout acceperant fideliter ac sincere referre. Ad haec ostendenda sufficiat breviter percurrere praecipua doctrinae Evangelicae capita, ex quibus religiosum et morale Christianae fidei systema exurgit; quae tamen brevissime innuamus, lectoribus relinquentes, ut singula uberius evolvent. — Itaque imprimis pars *speculativa* doctrinae N. T. longe sublimior est omni Paganorum philosophia, ipsaque religione Mosaica. Nam Dei naturam et attributa non solum absque ullis absurditatibus, sed sublimiter ac magnifice proponit, Deumque ut patrem providentissimum atque amantissimum ubique exhibet. Quae respiciunt hominis naturam et destinationem, sublatis philosophorum erroribus ac Iudaicae doctrinae obscuritatibus clarissima in luce collocat: mundi et hominis originem, corruptionis humanae veram causam, peccati remedium, cultum Deo dignum et gratum, verum denique hominis finem apertissime tradit: atque haec omnia ita exponit, ut quamvis in se difficilia, ab omnibus tamen facile apprehendi et animo teneri possint. Ipsa mysteria quamvis rationis captum superent, eius tamen principia non solum non destruunt sed confirmant, accuratius definiunt, ac mirifice complent; eademque mysteria altiore et sublimiore de Deo ideam animo ingerunt, nec tantum inter se sed etiam cum veritatibus naturalibus harmonice cohaerent, ita ut ex utriusque ordinis veritatibus unum exurgat systema connexum et compactum, sanae rationis dictatis et humanae naturae exigentis apprime respondens, in quo unice bona ingenia omnium aetatum conquiescere potuerunt.

Practica vero doctrina N. T. longo intervallo post se relinquit

omnium moralium Philosophorum monita ac documenta, immo et ipsam Mosaicam legem quae Evangelicae comparata minus perfecta ac sublimis apparet.

Consulantur potissimum sequentia doctrinae capita: Matrimonii unitas et indissolubilitas, continentiae et coelibatus consilium, dilectio inimicorum, voluntaria paupertas, humilitas, suipsius abnegatio: expendantur imprimis *octo beatitudines* (Mt. V, Luc. VI), in quibus purioris Evangelicae moralis doctrinae veluti compendium continetur. Haec autem sive praecepta sive consilia quantis urgentur momentis! cum quanta legislatoris auctoritate proponuntur! quibus confirmantur exemplis! quibus fulciuntur auxiliis! Scilicet nihil in hoc doctrinae systemate deest ad homines non modo erudiendos, sed et ad sublimiorem perfectionis apicem efficaciter perducendos. — Iamvero haec excogitare superabat ingenium et capacitatem non modo paganorum, quorum etiam sapientissimi in turpissimos errores morales lapsi sunt, sed etiam Iudaeorum, praesertim illius aetatis. Praeterquamquod enim Mosaica doctrina circa mores etiam in se spectata multo minus perfecta ac sublimis erat quam Evangelica, Iudaeorum doctores Legis literae tenacius adhaerentes, et variis praeiudiciis animum praeoccupatum habentes huius etiam imperfectioris doctrinae non satis adaequatam ideam sibi efformaverant; quare sublimitas Evangelii numquam in eorum animum cadere potuisset, aut eorum ingenio excogitari. Quanto igitur minus haec a nostris auctoribus repeti posset, quos etiam inter suos rudes et incultos fuisse compertum est?

3° *Character Christi Domini* prout in nostris libris describitur idem demonstrat. — Ex historiae Evangelicae factis veluti ex totidem lineis imago Christi seu character existit qui adeo sibi constat, tantaque dignitate praefulget ut fingi ab hominibus praesertim simplicioribus, quales erant scriptores N. T. nullatenus potuerit. Sane in Christi ingenio summam animi nobilitatem cum singulari lenitate ac modestia coniunctam admiramur; unde grandia illa consilia, quibus perficiendis advenerat, diuturno pressa silentio, non nisi sub vitae exitum explevit. Animi dotes virtutesque ex gente aut ordine, ad quem pertinebat, non traxit sed sibi tantum debuit. Nam tum maxime in Iudaica gente vigeabant opiniones de moribus absurdissimae, ac vitae corruptio omnis ordinis homines

invaserat. Nihilominus Christus ex infimae plebis medio, cum qua totam fere vitam transegit egressus illico totam morum disciplinam abstergit a maculis, quae apud Phariseos, Sadducaeos, item Platonicos ceterosque Philosophos in rebus Ethicis ac Religiosis inoleverant, atque nitori pristino restitutam, ad illud perfectionis culmen deducit, quo nihil sublimius ac praestantius cogitari potest. Hic vero totius humani generis amicus tanta omnes charitate complectitur, ut vitam profundere libenter non dubitet pro omnibus, atque adeo pro suis etiam acerrimis inimicis. Hic autem Christi character per omnes vitae casus ac discrimina traductus in humili recessu Nazareth aequae ac in urbe principe ac in frequenti populi concursu, cum infima plebe aequae ac cum Iudaeorum primoribus, cum hominibus diversi atque contrarii ingenii et instituti, cum amicis et cum inimicis, per infamiam et bonam famam, inter insidias ac cavillationes, per medios cruciatus usque ad crudelissimam mortem sibi perpetuo cohaeret. Ubique enim consilium et gravitas illum comitantur, miraque in eo benignitas ac prudentia elucet; adeo ut ex eius vitae factis exurgat practicum illudque perfectissimum archetypon doctrinae, quam ipse tradidit hominibus. — Iamvero tam sublimem viri characterem fingere tantaque constantia illum in tot diversis adiunctis perpetuo sibi cohaerentem conservare drama est, quod ingenium Iudaicum illius aetatis praesertim plebeium omnino superabat. — Neque forte dicas Socratis characterem ita describi a Platone et Xenophonte potuisse, ut posthabita historiae veritate, nobilissimi philosophi potiusquam Socratis imaginem, sibi tamen satis constantem expresserint: nam praeterquamquod Socratis character longe inferior est Christi caractere in N.T. expresso, ut vel ipse incredulus Rousseau fatetur, ac eloquenter evincit, hoc, inquam, etiam omisso, si scribendi facultatem spectemus cum rusticioribus Christi biographis conferri nullatenus possunt Plato, cuius eloquentia divina divinumque ingenium est habitum, aut Xenophon quem Philosophorum Isocratem ob miram dicendi artem dixerunt. Nostri enim eo tantum narrando valebant ut quae audiverant et viderant, simpliciter nullo styli fuco aut verborum lenocinio referrent. Lucas, qui dicendi facultate caeteris praestabat, ea non utitur, sed presse secutus Matthaei Marci que commentarios, eos fere excribit, pauca subinde apponens quae aliunde innotuerant, neque characteris Christi substantiam afficiunt.

Quae cum ita sint, sequitur Christi characterem esse realem et historicum ideoque vera esse facta veramque doctrinam, ex quibus ille coalescit (1).

Quoniam vero ex ore adversariorum veritatis confessio magnam ad eius confirmationem vim habere videtur, placet haec omnia quae diximus de N. T. doctrina et Iesu Christi caractere testimonio confirmare, quamvis notissimo, I. I. Rousseau in opere: *Emile* l. IV.

« Voyez les livres des philosophes avec toute leur pompe, qu'ils sont petits près de celui-là ! Se peut-il qu'un livre à la fois si sublime et si simple soit l'ouvrage des hommes ? Se peut-il que celui, dont il fait l'histoire ne soit qu'un homme lui-même ? Est-ce la le ton d'un enthousiaste, ou d'un ambitieux sectaire ? Quel douceur ! quelle pureté dans ses mœurs ! quelle grâce touchante dans ses instructions ! quelle profonde sagesse dans ses discours ! quelle présence d'esprit ! quelle finesse, quelle justesse dans ses réponses ! quel empire sur ses passions !... Où est l'homme où est le sage qui sait agir et souffrir sans faiblesse et sans ostentation ? Quand Platon peint son juste imaginaire couvert de tout l'opprobre du crime et digne de tous les prix de la vertu, il peint trait pour trait Jesus-Christ. La ressemblance est si frappante que tous les pères l'ont senti, et qu'il n'est pas possible de s'y tromper. Quel préjugé, quel aveuglement ne faut-il pas avoir pour oser comparer le fils de Sophronisque au fils de Marie ! Quelle distance de l'un à l'autre ! Socrate mourant sans douleur, sans ignominie soutient aisément jusqu'au bout son personnage, et si cette facile mort n'eût honoré sa vie, on douterait si Socrate avec tout son esprit, fût autre chose qu'un sophiste. Il invente, dit-on, la morale ; d'autres avant lui l'avaient mise en pratique ; il ne fit que mettre en leçons leurs exemples. Aristide avait été juste, avant que Socrate eût dit ce que c'était que justice, Leonidas était mort pour son pays, avant que Socrate eût fait un devoir d'aimer la patrie : Sparte était sobre avant que Socrate eût loué la sobriété ; avant qu'il eût défini la vertu, la Grèce abondait en hommes vertueux. Mais où Jesus avait-il puisé chez les siens cette morale élevée et pure

(1) Hoc argumentum copiose et eloquenter proponit Hug in parte I Introductionis in N. T. cuius disputationis substantiam hic exhibuimus.

dont lui seul a donné les leçons et l'exemple ? Du sein du plus furieux fanatisme la plus haute sagesse se fit entendre ; et la simplicité des plus heroïques vertus honora le plus vil de tous les peuples. La mort de Socrate philosophant tranquillement avec ses amis est la plus douce qu'on puisse désirer : celle de Jesus expirant dans les tourments, injurié, raillé, maudit de tout un peuple, est la plus horrible qu'on puisse craindre. Socrate prenant la coupe empoisonnée bénit celui qui la lui presente et qui pleure ; Jesus au milieu d'un supplice affreux prie pour ses bourreaux acharnés. Oui, si la vie et la mort de Socrate sont d'un sage, la vie et la mort de Jesus sont d'un Dieu. Disons-nous que l'histoire de l'Evangile est inventée à plaisir ? Mon ami, ce n'est pas ainsi qu'on invente, et les faits de Socrate, dont personne ne doute, sont moins attestés que ceux de J. C. Au fond c'est réculer la difficulté sans la détruire. Il serait plus inconcevable que plusieurs hommes d'accord eussent fabriqué ce livre, qu'il ne l'est qu'un seul en ait fourni le sujet. Jamais des auteurs juifs n'eussent trouvé ni ce ton, ni cette morale, et l'Evangile a des caractères de vérité si grands, si frappants, si parfaitement inimitables, que l'inventeur en serait plus étonnant que le heros. »

§. II. Argumenta indirecta.

Diximus testimonium auctorum N. T. posse indirecte confirmari ab extrinseco, idest ex eius conformitate cum aliorum testimoniis fide dignis. Hic igitur aliqua afferemus testimonia in eorumdem librorum confirmationem. Ita vero argumentum proponimus :

Illa facta uti vera habenda sunt quae uti talia admissa fuerunt ab iis qui de ipsorum veritate facillime poterant inquirere et quorum valde intererat ea non admittere, nisi eorum veritatem omnino perspectam haberent ; atqui talia sunt quae in N. T. narrantur. Ergo vera dicenda sunt.

Ad minorem probandam testimonium afferemus A. eorum qui Christianae fidei nomen dederunt, B. etiam eorum qui extra Ecclesiam manserunt, eique vehementer adversati sunt.

A. Testimonium eorum qui aetate Apostolica ad Christum conversi sunt.

Itaque quod pertinet ad primos illos Christianos tria haec ex historia constant: 1° magnam fuisse eorum multitudinem qui tum ex Iudaismo, tum praecipue ex ethnica superstitione conversi sunt ipsa aetate Apostolica; 2° constat eos facile potuisse factorum veritatem investigare; 3° validissima motiva habuisse ad istam investigationem suscipiendam et ad rerum veritatem certius cognoscendam antequam illis fidem adiungerent. Quae tria nunc breviter ostendemus. — 1° Magnam fuisse Christianorum multitudinem in prima aetate Ecclesiae probatur certissimis illius aetatis testimoniis. — Apostolus ad varias Christianorum societates numerosissimas et florentissimas suas epistolas dirigit, et ad Romanorum Ecclesiam scribens ait I, 8: « Primum quidem gratias ago Deo meo per I. C. pro omnibus vobis quia fides vestra annuntiatur *in universo mundo* »; idem patet ex Act. Apostolorum II, 41, VI, 1 et Epistolis Catholicis. — Ex profanis scriptoribus item scimus Christianis omnia plena fuisse in omnibus Imperii provinciis. — Plinius iunior Asiae proconsul sub finem saec. I in celebri epistola ad Traianum ait: « Visa mihi res est digna consultatione propter periclitantium numerum, multi enim omnis aetatis, ordinis, sexus vocantur in periculum et vocabuntur: non modo enim civitates et insulas, sed vicos etiam et agros Christianae superstitionis contagio pervagata est, Deorum templa deserta et sacra diu intermissa » Lib. X epist. 97. — Seneca (apud August. lib. VI de Civ. Dei c. XI): « Cum interim usque eo consuetudo convaluit sceleratissimae gentis, ut per omnes iam terras recepta sit, victi victoribus leges dederunt » (1). Eadem paulo post dicebat Tertullianus in Apologetico c. XXXVII Romanos alloquens ita: « Hesterni sumus et vestra omnia implevimus, urbes, insulas, castra ipsa, Palatium, senatum, forum; sola vobis reliquimus templa. » Sane vestigia Christianismi innumera ad prima duo saecula pertinentia tum in omnibus fere regionibus, tum Romae praecipue videri possunt.

Constat igitur magnam fuisse tum Iudaeorum, tum paganorum multitudinem, qui aetate ipsa Apostolica Christi religionem am-

(1) Loquitur de Christianis, quos per ignorantiam cum Iudaeis confundit, quemadmodum et Rutilius facit in notis illis versibus « Atque utinam nunquam Iudaea subacta fuisset Pompei bellis, imperioque Titi! Latius excisae pestis contagia serpunt, Victoresque suos natio victa premit. » Cfr. inter caeteros Mamachium *Orig. et Antiq. Christian.* to. I, Ed. Rom. 1749, pag. 348 seqq.

plexi sunt. Quod autem ii omnes N. T. historiae plenam fidem adhibuerint probatione non indiget. Siquidem constat Christianos semper hos libros in magna veneratione habuisse, et ex alia parte nisi haec vera esse credidissent, non fuissent ad fidem conversi (1).— 2° Quod hi omnes facile possent rei veritatem investigare certissimum est ex aetate ipsa qua vivebant. Tunc scilicet superstites adhuc erant plurimi qui dicebantur vel factorum oculati testes, vel etiam immediatum eorum subiectum. Multi etiam in iis locis degebant, ubi facta evenisse dicebantur; omnibus autem praesto erat viva adhuc fama, et populi traditio; ex quibus omnibus nihil erat facilius quam Evangelicae historiae veritatem investigare eiusque certitudinem expendere. — 3° Illos autem gravissima motiva habuisse ad huiusmodi examen accurate instituendum ex eo manifeste ostenditur quod historiae illius veritas vel falsitas non erat quaestio mere speculativa, sed eminenter practica; agebatur enim de nova religione recipienda quemadmodum reipsa hi omnes eam receperunt. Iamvero obstacula et difficultates gravissimae eos ab hoc avertere debebant. Quarum quidem aliae *intrinsecae* erant, aliae *extrinsecae*. Ad intrinsecas difficultates pertinebat imprimis *moralis societatis status*: Pagani enim in summam morum atque animi corruptionem prolapsi erant; scepticismus mentibus insederat, egoismus, voluptatum amor ferocia eorum corda occupaverat, nec multo meliores erant illius aetatis Iudaei. Nova autem religio doctrinam praedicabat sublimem ac difficilem, in multis etiam humanae rationi imperviam ac sola fide credendam: moralia autem praecepta proponebat severa et humanae corruptioni maxime ardua, humilitatem, patientiam, inimicorum amorem, alienationem a terrenis rebus, aliaque similia. Hanc difficultatem non parum augebant *praeiudicia*, quibus tum Iudaei tum Pagani detinebantur. Iudaeorum animis alte insederat falsus de Messia conceptus, quem futurum expectabant potentissimum regem, per quem Iudaicum regnum restituendum esset, aliisque gentibus subiugatis ad summum glo-

(1) Notum est Augustini argumentum De Civ. Dei l. XXII, cap. 5 a Dante Aligherio eleganter expressum Paradiso canto XXIV, terzina 36:

« Se il mondo si converse al Cristianesimo,
Diss'io, senza miracoli, quest' uno
È tal che gli altri non sono il centesimo. »

riae fastigium evehendum, contra vero Christus illis praedicabatur humilis, despectus, crucifixus. Gentiles autem sibi persuaserant ex Deorum cultu imperii stabilitatem pendere, ita ut cultu illo sublato, qui cum politico regimine, cum domesticis et civilibus institutis populi moribus tam arcte connexus erat, a legibus suffultus, vulgo carus, et ob antiquam consuetudinem veluti in naturam conversus, imperium quoque diu stare non posset. Hisce addenda est tum *Judaicae* tum *Romanae nationis superbia*. Illi enim non poterant Christi fidem amplecti, quin eo ipso fateri cogerentur se turpiter errasse in Christo ipso repudiando ac morti addicendo: renunciare etiam oportebat gloriae nationis tamquam soli a Deo electae, seque Gentilium turbae sibi maxime invisae commiscere. Gentiles autem oportebat antiquae apud se receptae religioni et clarissimorum suorum scriptorum doctrinae valedicere, ut se ipsos paucorum hominum ex infima plebe abiectissimae et ab iis despectae gentis discipulos facerent, quod quidem Romanis de propria potentia gloriantibus, et Graecis sua scientia tumidis durissimum erat. Hisce accedunt calumniae contra novam religionem vulgatae, atheismi, incestus, antropophagiae etc. quae magis magisque Paganorum animos ab ea avertebant, agentibus etiam philosophis et Sacerdotibus idolorum, quos maxime intererat populi animos in avita superstitione confirmare. Si quis vero haec omnia obstacula superare potuisset, manebat tamen durius certamen adversus Christianae religionis persecutores, et non solum honori valedicendum erat, ut nomen abiectae et exosae Christianorum sectae daretur, sed periculum etiam subeundum erat inter exquisita tormenta vitam amittendi. Imperatorum enim et praefectorum edictis plerumque cautum erat ut comprehensis Christi asseclis ab exquisitoribus torturis cum iis initium fieret et demum lenta morte necarentur. Notissima est praesertim Neronis in Christianos crudelitas, quae tanta fuit, ut in coaevorum scriptorum narrationibus horrorem excitet: inter quos Tacitus lib. XV Annalium n. 44 scribit: « Igitur primo correpti qui fatebantur, deinde indicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendii, quam odio humani generis convicti sunt. Et pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis connecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defecisset dies in usum nocturni

luminis uterentur. » — Cum igitur tot ac tantae essent difficultates superandae certissimum exinde fit omnes illos, qui initio Christiani facti sunt, non temere et inconsulto fidem Apostolis praeuisse, sed post maturum examen, et nonnisi veritatis evidentia compulso. Quare eorum suffragium pro re nostra gravissimum est.

B. Idem demonstrari potest de Iudaeis et Paganis, qui recusarunt Christi religionem amplecti, eique vehementer obstiterunt.

I° Ad Hebraeos quod attinet iam vidimus quid Pharisei et scribae putaverint de Christi miraculis: « Quid facimus, inquit, quia hic homo multa signa facit? si dimittimus eum sic, omnes credent in eum (Ioh. XI, 47, 48). » Similiter et de Apostolorum prodigiis testati sunt Act. IV, 16, 17. « Quid faciemus hominibus istis? quoniam quidem notum signum factum est per eos, omnibus habitantibus Ierusalem: manifestum est et non possumus negare. Sed ne amplius divulgetur in populum comminemur eis ne ultra loquantur in nomine hoc ulli hominum. » Quae quidem ostendunt eos saltem factorum mirabilium existentiam et veritatem admisisse, quamvis negarent idcirco Iesum esse Messiam conantes eadem facta per daemonis operationes vel aliis modis explicare. Verum etiam extra libros N. T. Hebraeorum testimonium invenire datur. Duo sunt Iudaeorum doctores et scriptores Iudaici, qui aetate Christi floruerunt, Philo nempe et Iosephus Flavius. Apud Philonem de Christi et Apostolorum gestis nullum occurrit testimonium, quod quidem mirum esse non debet si consideretur hunc auctorem neque proprie historicum esse, nec in Palaestina vixisse, ut infra melius videbimus. Alter autem seu Iosephus, de historia Evangelica frequenter testatur tum in libris de Bello Iudaico, tum in Antiquitatibus Iudaicis. Imprimis enim multa refert de Herode, de Pontio Pilato, de sectis Iudaeorum, de moribus populi, de regionis statu tempore Christi et Apostolorum, quae omnino cum narrationibus N. T. concordant, de quibus aliquid dictum est in thesi prima. Hisce accedit quod ab eo narratur de Iohanne Bapt. in antiquitat. l. XVIII cap. 5 ubi scribit: « Hunc enim Herodes necari iusserat, quum esset vir bonus, Iudaeosque ad virtutis studium excitaret praecipiens, ut iuste quidem inter se, erga Deum autem pie agentes ad lavacrum accederent. Deo enim acceptum iri lavacrum, cum eo non ad expiationem criminum uterentur, sed ad

corporis munditiam, utpote mentibus iam ante per iustitiam purificatis. » Quae adamussim cum testimonio Evangelistarum conveniunt. Verum prae caeteris notatu dignum est eiusdem Iosephi testimonium in eodem libro cap. 3 n. 3 ubi ex publica fama de Christi sanctitate, prodigiis, morte, resurrectione et Christianorum in eum fide diserte loquitur. En testimonium: « Fuit hoc tempore Iesus, vir sapiens, si tamen virum illum oportet dicere. Erat enim mirabilium operum effector, et plurimos quidem ex Iudaeis, plurimos etiam ex gentibus ad se pertraxit. Hic erat Christus. Cumque eum a primoribus gentis suae accusatum Pilatus ad mortem damnasset, ab eo diligendo non abstinuerunt, qui primum coeperant. Nam post tertium diem redivivus ipsis apparuit, cum divini vates haec aliaque quamplurima admiranda de eo praedixissent. Neque ad hanc usque diem defecit denominatum ab eo Christianorum genus. » Non ignoramus criticos quosdam protestantes cum Osiandro et Blondello citatum testimonium uti spurium et ab aliquo Christiano Iosephi operibus insertum reiicere. Ad quod ostendendum sequentes afferunt rationes: 1°) Locum illum nullo nexu cum praecedentibus et consequentibus cohaerere. 2°) Incredibile omnino esse Iosephum hominem Iudaeum qui numquam in Christum credidit, voluisse tam praeclare de illo loqui, eumque *Christum*, seu Messiam, et appellare et demonstrare. 3°) Denique hunc locum ignotum fuisse Origeni, Iustino, Tertulliano, aliisque Apologistis ante Eusebium, qui certe non omisissent tam efficaci argumento praesertim adversum Iudaeos uti. Verum huiusmodi rationes minime ostendunt laudatum testimonium supposititium esse. Inprimis enim illud esse genuinum demonstrant positiva argumenta gravissima. Omnes enim antiqui codices operum Iosephi eum locum referunt absque ullo dubitationis signo. In primitivis etiam exemplaribus melioris notae illum extitisse merito deducimus ex auctoritate Eusebii et Hieronymi, qui saeculo IV scribentes antiquos auctores iuxta antiquos et approbatos codices critice solebant expendere. Porro ambo Iosephi testimonium uti certissimum afferunt. Eusebius quidem in demonstr. Evang. l. III c. 5 et hist. Eccles. lib. 1 cap. 11; Hieronymus autem in Catal. Viror. illustr. cap. 13. Plures etiam post eos insignes Ecclesiastici scriptores verba Iosephi allegant ex. gr. Isidorus Pelusiota, Sozomenus, Cedrenus, Nicephorus, Callixtus, Suidas et alii. Contra

haec positiva argumenta nihil facit 1°) Silentium Origenis et aliorum primis tribus Ecclesiae saeculis: potuit enim fieri ut isti vel inciderint in aliqua exemplaria a quibus testimonium illud fuit a Iudaeis abrasum (1), vel, variantibus Codicibus, ab eodem loco afferendo abstinendum putaverint; vel melius dicendum eos superfluum duxisse pro Christi religione tot certissimis rationibus confirmata argumentum ex Iosephi auctoritate depromere, cum eius nomen nec apud Paganos, nec apud Iudaeos magni ponderis esset; apud illos quidem utpote hominis Iudaei, apud hos autem ob nimiam erga Romanos assentationem, quam profitebatur, et ob applicata Vespasiano acerrimo Iudaeorum hosti et debellatori prophetarum vaticinia. 2°) Quod autem Iosephus homo Iudaeus tam praeclare de Iesu scribere non potuerit falsum est: nam ille ut sincerus historicus Christi gesta iuxta famam, quae de illo percubuerat, refert, quin suam de eo sententiam promat; vel si etiam in animo suo Christum admiraretur, non sequitur eius fidem amplexum de facto fuisse: aliud est enim Christi characterem et facta suspicere, aliud eius doctrinae, omnibus superatis obstaculis, nomen dare. Quin potius argumentum ex hoc capite posset contra adversarios retorqueri. Nam incredibile prorsus est Iosephum diligentem et curiosum historicum de Christo nihil in sua historia scripsisse, cum tamen et de Iohanne Baptista (Antiq. XVIII, 5) et de Iacobo fratre Domini (apud Eusebium Hist. Eccles. II, 23) honorifice loquatur ex publica fama, quae tamen certo tanta non fuit quanta Christi Domini. Accedit Iosephum in altero loco mox citato Iacobum designare per appellationem: *fratris Iesu qui dicitur Christus*, quod supponit et illi Iesum notum esse, et huius famam clariorem quam Iacobi fuisse. Nec difficultatem facere debet quod in laudato testimonio absolute dicatur: *hic erat Christus*, quod certe Iosepho persuasum non erat, et in eo prophetarum vaticinia impleta dicantur, siquidem haec omnia non tam ex propria sententia, quam ex publica aestimatione refert Iosephus ita ut in illis verbis: ὁ Χρυστὸς οὗτος ἦν suppleri voluerit ὁ λεγόμενος (qui dicitur) quemadmodum in alio loco superius citato praestitit. Unde merito

(1) Fraude Iudaeorum abrasum a nonnullis codicibus Iosephi testimonium fuisse, quemadmodum etiam alia quaedam, variis rationibus suadet Clarissimus Huetius Demonstr. Evang. prop. III, n. XI.

Hieronymus nostrum locum latine referens in Catalogo c. 13 ita vertit illa verba: *credebatur esse Christus*. Hoc sensu etiam Pilatus homo gentilis Iesum appellavit *Christum*: « Quem vultis, ait, dimittam vobis Barabbam an Iesum qui dicitur *Christus*? » (Matth. XXVII, 17) et absolute Tacitus (Annal. XV, 44) de Christianorum secta loquens: « Auctor, inquit, nominis eius *Christus* qui Tiberio imperante per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat. » Si vero Origenes alicubi observat Iosephum numquam Iesum agnovisse esse Messiam, hoc laudato Iosephi testimonio non repugnat; quamvis enim de Christo ut fama ferebat loquutus sit, numquam tamen eius religionem professus est nec de eius divina missione penitus persuasus fuit. 3° Denique textui non congruere locum de quo agimus immerito observant adversarii; est enim mentio illa de Christo obiter inserta in narratione gestorum Pilati, sub cuius Procuratore Christus publicum ministerium exercuit ac morte affectus est: in his vero quae incidenter et pro data occasione ab historicis referuntur non est accuratus nexus quaerendus: caeterum nulla est cum praecedentibus aut consequentibus pugna: stylus etiam hellenisticus, narrandi modus, phrases peculiare cum reliqua Iosephi historia apprime conveniunt (1).

Post Iosephum Iudaei perrexerunt factorum Evangelicorum veritatem seu existentiam admittere; ita ut Tertullianus in lib. adversus Iudaeos cap. 9 de Christi prodigiis loquens ita eos compellere potuerit: « Haec operatum esse Christum nec vos diffitemini. » Et in Actis S. Pionii M. (apud Bollandistas die 1 Februarii) Iudaei affirmant Christum necromantiae artibus addictum fuisse et eorum ope a mortuis surrexisse. Quod quidem effugium iam a coaevis Hebraeis excogitatum recentiores eorum scriptores passim arripuerunt, cum scilicet non possent factorum existentiam in dubium revocare; id fit etiam in Talmude in tractatibus *Schabbat* et *Sanhedrim*: ubi tamen tot Christi et Apostolorum facta referuntur, ut quamvis fabellis rabbinicis sint commixta, veritas historiae N. T. ex iis non leviter confirmetur, ut prae caeteris ostendit Raym. Martini in *Pugione Fidei*.

(1) Quae hic rapide et leviter tetigimus, copiose disputata sunt a criticis viris, inter quos confer praecipue Huetium in *Demonstr. Evang. Prop.* III, n. XI-XIX.

Et haec de Iudaeorum testimonio.

II° De Paganis qui tum Christianam religionem impugnabant constat 1° *in genere* eos non potuisse factorum veritatem negare. Siquidem Apologistae numquam sollicitos se ostendunt miraculorum existentiam contra illos demonstrandi sed eam uti certam supponunt. — Praeterea id probat eorundem Paganorum agendi ratio cum conarentur variis hypothesibus explicare Christi prodigia, de quibus ita Arnobius in lib. I adv. gentes: « Magus fuit, clandestinis artibus omnia illa perfecit Aegyptiorum... remotas furatus est disciplinas. Quid dicitis, o parvuli, incomperta vobis et nescia temerariae vocis loquacitate garrientes? Ergone illa quae gesta sunt daemonum fuere praestigia ac magicarum artium ludi? Potestis nobis aliquem designare ex omnibus illis magis, qui umquam fuerunt per saecula, consimile aliquid Christo millesima ex parte qui fecerit? » De prodigiorum existentia cum adversariis conveniebat. — Accedit 2° *in specie* testimonium praecipuorum ex paganis scriptoribus. — *Pontium Pilatum* authenticam relationem de Christi gestis Romam misisse constat ex antiquissimis Apologistis qui Romanos provocant ad haec acta in suis archiviis consulenda, uti facit Iustinus in utraque Apologia, et Tertullianus Apologet. c. 24: « Haec omnia super Christo Pilatus, et ipse pro sua conscientia Christianus Caesari tum Tiberio nunciavit. » Haec vero Pilati acta perierunt, siquidem ea quae inter opera PP. extant, non sunt genuina. — *Tiberius Caesar* hac Pilati relatione de Christi gestis ita permotus est ut de Christo inter Deos recensendo cogitaverit, et rem ad senatum detulerit qui eius consilio restitit: id testantur etiam Tertullianus, Eusebius et Orosius. — Idem de *Hadriano* et *Alexandro Severo* testatur Lampridius Ethnicus Scriptor in vita Alexandri Severi: « Templum Christo facere voluit eumque inter Deos recipere, quod et Hadrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus civitatibus sine simulacris iusserat fieri, quae hodie idcirco quia non habent numina, dicuntur Hadriani, quae ille ad hoc posuisse dicebatur; sed prohibitus est ab iis qui consulentes sacra repperant omnes Christianos futuros, si id optato evenisset, et templa reliqua deserenda. » — *Svetonius* in vita Neronis Christianos uti incantatores traducit. — *Celsus* apud Origenem in lib. I adv. Celsum Christi prodigia non inficiatur sed ea tribuit arcanis et magicis artibus, et negat ideo

Christum habendum esse ut Deum quia caecos et claudos sanaverit. — Plura testimonia afferemus in solutione obiectionum. — 3° Hisce addi potest testimonium *apostatarum*, quos numquam Christi et Apostolorum prodigia negasse constat. Ipse *Julianus* Apostata apud Cyrillum Alex. or. 2^a indirecte fatetur Christum caecos et claudos sanasse aliaque miracula patrasse, quae tamen nullius momenti esse dicit « nisi quis, inquit, claudos et caecos curare et daemone corruptos adiurare in pagis Bethsaida et Bethania magni alicuius facinoris loco habeat. »

Iamvero istos omnes Iudaeos, Paganos et Apostatas facile potuisse quamcumque fraudem detegere apparet ex adiunctis temporum et locorum quibus vivebant; ad examen autem instituendum validissime impellebantur tum ipsa religionis contrarietate quae solet mutuum inspirare diffidentiam, tum continua Christianorum provocatione, qui hisce factis innixi contra eos decertabant, tum (quoad apostatas) ut suam aliquo modo defectionem cohonestarent asserendo se fuisse deceptos, et fraudes, quarum ipsi participes fuissent, revelando.

§. III. Solvuntur obiectiones.

Contra veritatem librorum N. T. et praesertim Evangeliorum vix credi potest quanto impetu recentiores increduli ac religionis osiores ferantur: hinc obiectiones innumerae ab iis prolatae sunt, quas si vellemus omnes expendere maiori certe volumine opus esset. Itaque nonnullas tantum, quae praecipuae visae sunt, solvendas suscipiemus, pro caeteris remittentes ad praeclara doctorum virorum opera, qui singula ab incredulis obiecta persequuntur. Ex his operibus, quae plurima sunt, et satis nota, unum praecipue laudabimus a Laurentio Veith conscriptum sub titulo: « *Scriptura sacra contra incredulos propugnata* » quod opus universam sacram Scripturam in singulis suis partibus adversus incredulorum calumnias et cavillationes tuetur, idque tam selecta simul et sobria eruditione, tam solido ac maturo iudicio ut nullum videatur huius generis opus tyronum usibus aptius commendari posse (1). Ut au-

(1) Hinc optime de studiosa iuventute meritis est Hyacinthus Marietti, qui hoc opus iam distractis exemplaribus perraro obvium, nova eaque nitida et eleganti editione in lucem protulit Taurini 1867.

tem ordine procedamus, obiectiones omnes dividimus in *generales* et *speciales*.

Primum generales obiectiones diluamus, tum vero ad speciales quod attinet praecipuas quasdam speciminis gratia distinctis thesibus expendemus.

1° Itaque quoad *generales obiectiones*, earum scopus est sacras Scripturas N. T. universim impetere atque a fundamentis evertere: id autem perficere tentant tribus praesertim modis: 1° scilicet *a priori* tamquam certum assumentes nihil admitti posse quod captum rationis superet, aut naturae physicae ordini sit contrarium: ita passim hodierni Rationalistae: 2° *argumento intrinseco*, ex defectu qualitatum quae ad fidem faciendam requiruntur in testibus: 3° denique *ab extrinseco* opposcentes nostrorum testimonio contrarios et, ut ipsis videtur, meliores testes. Ex tribus hisce obiectionum capitibus primum penitus omittemus: possibilitatem enim revelationis et miraculorum hic demonstratam supponimus et Rationalistas eam negantes ad philosophos remittimus. — Alterum argumentorum genus, quamvis ad rem nostram maxime pertineret, ita tamen futile est ut non sit operae pretium in eo refutando tempus insumere. Quid enim afferunt adversarii? Apostolos rudes homines fuisse, eosdem in propria causa testes existere, nimio erga Magistrum amore praereptos. — Unusquisque videt quam levia sint ista, et quam plene praeeoccupata et soluta dicenda sint per ea quae in thesi disputavimus de auctorum N. T. dotibus, deque accedente aliorum multiplici et ineluctabili testimonio. Restat igitur tertia classis argumentorum, de quibus breviter dicemus. Itaque

Obiiciunt 1° Christianae Religionis et Evangelicae historiae testibus contradixerunt Iudaei et Pagani. Ergo illorum testimonium contrario testimonio prorsus eliditur ac vincitur. — Confirmatur argumentum si dotes testium utrinque considerentur. Contrarium enim testimonium maioris ponderis est 1° ratione numeri; nam adversus paucos testes a nobis adductos stat testimonium immensae multitudinis seu integrae Iudaicae et Paganae societatis. 2° ratione qualitatum personalium; ex parte enim contradicentium habemus viros doctrina prudentia et sociali statu praestantissimos, philosophos, oratores, historicos, sacerdotes, magistratus ac viros principes, contra vero testes a nobis adducti tum scilicet ipsi scriptores N. T.,

tum illi qui eis se adiunxerunt, ad vulgus ignobile et ad rudem ac simplicem hominum classem pertinent. Fatentur id ipsi N. T. auctores ex quibus Paulus 1^a Cor. I, 26 seq. scribit: « Videte vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed quae *stulta* sunt mundi.... et *infirmi* mundi.... et *ignobilia* et *contemptibilia* elegit Deus. »

Resp. 1° Adversarii duo confundunt omnino distinguenda, negationem scilicet religionis Christianae et negationem factorum quibus eadem religio innititur. Totam illam adversariorum turbam Christianam religionem negasse ac reiecissee res est notissima. Eos vero factorum veritatem seu existentiam in dubium revocasse et testes nostros falsitatis et mendacii redarguisse probari non potest; immo certo contrarium ex historia constat, et a nobis superius adductis testimoniis demonstratum est.

Resp. 2° Sive isti negaverint factorum etiam veritatem sive non, eorum testimonium non elidit vim testimonii a nobis adducti: siquidem manifestum est eos valida habuisse motiva ad haec neganda, utpote fundamentum religionis invisae, quae bellum passionibus movebat eosque in incommoda et ipsius vitae discrimen vocabat. Eorum igitur testimonium contrarium in hac hypothesi valde suspectum esset, contra vero auctoritas a nobis allata testium immediatorum qui sua commoda, voluptates, vitam ipsam pro hisce factis testandis ultro dederunt, omni exceptione maior est.

Quod vero addebant adversarii de nostrorum testium dotibus comparatis cum dotibus adversariorum Christianae religionis nihil probat. Siquidem in primis falsum est omnes testes a nobis productos fuisse homines rudiores et nullius momenti in societate: tales certe non fuerunt inter Agiographos N. T. Paulus, et Lucas; tales non fuerunt e primis Christianis Nathanael, Ioseph ab Arimathea *nobilis decurio*, Lazarus, Iairus *principes synagogae*, Pudens *senator*, Flavius Clemens *vir consularis*, Sergius Paulus *proconsul*, Cornelius *centurio*, Eunuchus reginae Aethiopiae (Act. VIII) plures *Asiae Principes* (Act. XVII, 11) Aulici Caesaris non pauci (Philip. IV, 22) multae *nobiles Matronae* romanae (Act. XVII, 12); et si doctrina spectetur conspicui erant hoc nomine Gamaliel et Nicodemus legis *Doctores*, Apollo, Dionysius Areopagita aliique *philosophi* Athenienses (Act. XVII, 24), turba

sacerdotum (Act. VI, 7) Clemens Rom., Ignatius M., Polycarpus, Iustinus M., Athenagoras, Aristides, Quadratus, etc. etc. — Deinde vero animadvertimus dotes, quae testibus fidem conciliant, eas non esse de quibus adversarii loquuntur, nempe divitias, potentiam, generis nobilitatem aut ipsam humanam sapientiam et philosophiam, sed solum rerum quas narrant scientiam, et animum a mendacio alienum et veritatis amicum; quae duo si inveniantur, etiamsi testes sint ignobiles et indocti iis credendum est, contra vero si deficiant ceterae qualitates nihil ad fidem faciendam valent. Porro duarum illarum conditionum praesentiam in nostris testibus iam ostendimus, earum vero defectus in Christianae religionis inimicis superstitione et praeiudiciis praeoccupatis, et coeco furore abreptis satis apparet.

Nec valet opponere, minutam plebem (quam certe non negamus maximam primitivae Ecclesiae partem efformasse) valde credulam esse, et rerum novarum studiosam, siquidem cum hoc verum sit in genere, falsum tamen est quando agitur de iis rebus credendis quae avitae consuetudini, nationalibus praeiudiciis, naturae humanae tendentiis contraria sunt, vitaeque tranquillitatem et securitatem in manifestum discrimen adducunt; in hisce enim populus non ita stultus est, ut facile decipi patiatur, sed potius obstinator apparet.

Obiiciunt 2° Gravissimum argumentum adversum veritatem historiae N. T. desumitur ex silentio scriptorum Iudaeorum, Graecorum, et Romanorum. Siquidem multa, quae narrantur in N. T., eius naturae sunt, ut si unquam accidissent neque ignorari a scriptoribus coaevs potuissent, neque omnino silentio praeteriri. Ex. gr. apparitio stellae (Matth. II, 2, 9), strages infantium Bethlemiticorum (Matth. II), de qua Flavius tacet, cum caetera Herodis regis crimina narraverit, item prodigia defectionis solis, terraemotuum etc. quae in Christi morte dicuntur accidisse (Matth. XXVII, 45, 51. Mar. XV, 33. Luc. XXIII, 34 seq.) aliaque similia. Ergo haec falsa et ab Evangelistis conficta sunt.

Resp. 1° Falsum est *omnes* profanos scriptores de factis citatis aliisque eventibus extraordinariis commemoratis in N. T. siluisse. Plura enim occurrunt in antiquis scriptoribus testimonia, quae ostendunt eventus illos paganis et Iudaeis ignotos non fuisse. Ex his testimoniis nonnulla illustriora recitabimus. — *Calcidius* philosophus

Platonius in suo commentario in Timaeum Platonis scribit: « Est quoque sanctior et venerabilior historia quae perhibet, ortu stellae cuiusdam non morbos mortesque denunciatas, sed descensum Dei venerabilis ad humanae conversationis rerumque mortalium gratiam: quam stellam quum nocturno itinere inspexissent Chaldaeorum profecto sapientes viri, et consideratione rerum caelestium valde exercitati, quaesisse dicuntur recentem ortum Dei, repertaque illa maiestate puerili veneratos esse et vota tanto Deo convenientia nuncupasse. » — *Phlegon* libertus Hadriani in hist. Olympiad. lib. XIII postquam Christum uti prophetam laudasset praesertim ob vaticinium eventu confirmatum de excidio Hierosolymorum, diserte meminit prodigii tenebrarum, et terraemotuum qui in eius morte acciderunt. Haec sunt eius verba laudata ab Eusebio in Chronico, et ab Origene in lib. 2 contra Celsum n. 33 (Cfr. etiam Fabricium Bibliotheca Graec. tom. IV, c. XIII, n. 4): « Quarto autem anno, inquit, ducentesimae secundae Olympiadis magna et excellens inter omnes, quae ante eam acciderant, defectio solis facta est. Dies hora sexta in tenebrosam noctem versus, ita ut stellae in coelo visae sint, terraeque motus in Bithynia Nicaeae urbis multas aedes subvertit. » — Porro annus hic quartus Olympiadis 202 coincidit cum anno decimo octavo Tiberii qui est annus Christi emortalis: eoque anno nulla naturalis eclipsis locum habuit, praeter prodigium tenebrarum, quas tenebras ideo mirabiles et singulares appellat *Phlegon*, quia non in novilunio sed in plenilunio sol defecit (1). — De eodem facto iam primo saeculo mentionem fecerat *Thallus* in Historia Syriaca lib. III laudata ab Eusebio. — Romani idem prodigium observarunt, eiusque memoriam in archivis recensuerunt teste Tertulliano qui ita alloquitur Romanum magistratum (Apol. c. 1): « Eodem momento dies, medium orbem signante sole, subducta est... Eum mundi casum relatum in archivis vestris habetis. » — S. Lucianus Martyr (apud Ruffinum hist. Eccles. lib. IX, 6) suos iudices confidenter alloquebatur hoc modo: « consulite annales vestros: in-

(1) Non est dissimulandum a multis recentioribus hoc testimonium excludi eo quod contendant Christum non anno 4° sed anno 1° 202° Olympiadis mortuum esse. Verum ex alia parte circumstantiae a *Phlegonte* memoratae tam bene quadrant in prodigia quae Christo moriente acciderunt, et doctissimi et antiquissimi Patres *Origenes*, *Hieronymus*, *Iulius africanus*, *Eusebius* tam confidenter hoc testimonium urgent ut non facile dimittendum sit ob meras chronologicas supputationes.

venietis Pilati temporibus dum pateretur Christus, media die fugatum solem et lucem interruptam. » — Denique quoad stragem innocentium notum est lepidum Augusti dictum quod refert *Macrobius* Saturnalium l. II, c. 4: « Cum audisset (Augustus) inter pueros quos in Syria (Syriae nomine Palaestinam solebant designare Romani) Herodes rex Iudaeorum infra bimum iussit interfici, filium quoque eius occisum (1), ait: *Melius est Herodis porcum esse quam filium* » alludens scilicet ad legem illam quae suillam carnem Iudaeis vetabat. Porro quamvis *Macrobius* quarto Ecclesiae saeculo haec scripserit, magna tamen est eius auctoritas, cum constet eum opus Saturnalium ex veterum scriptorum et documentorum fide composuisse. — Testimonia P. Pilati, Celsi, Svetonii et aliorum superius produximus. Hisce addere merito possumus eorum paganorum testimonia qui postea ad fidem conversi sunt, uti Iustinus, Quadratus, Athenagoras, Aristides, aliique; nam viri erant eruditi et magni apud suos nominis; nimis autem iniquum esset eorum auctoritatem contemnere hac tantum de causa, quod rerum veritate compulsi Christo nomen dederint et pro earumdem rerum confessione mortem subierint; cum id potius apud aequum iudicem maxime augere debeat vim eorum testimonii. Itaque praeter Iustinum et Tertullianum alias laudatos praestat hic audire Quadratum in ea oratione quam pro Christianis Aelio Hadriano obtulit: « Servatoris nostri, inquit, opera semper conspicua erant, quippe quae vera essent: ii scilicet qui morbis liberati, aut qui ex morte ad vitam revocati fuerant. Qui quidem non solum dum sanabantur conspecti sunt ab omnibus, sed sequito deinceps tempore. Nec solum quamdiu in terris moratus est Servator noster, verum etiam post eius discessum diu superstites fuerunt, adeo ut nonnulli eorum ad nostra usque tempora pervenerint » (apud Euseb. H. E. l. IV, c. 3). — Concludamus igitur falsum esse primo quod adversarii asserunt neminem ex profanis scriptoribus mentionem fecisse de extraordinariis illis factis, quae ab Auctoribus N. T. narrantur. — Verum quoniam negare non possumus maximam coevorum scriptorum partem facta haec silentio praeteriisse,

(1) Falsus hic erat rumor: nam licet verum sit Herodem filium suum Antipatrem occidisse, non tamen infantem occidit sed adultum, neque occasione stragis Bethlemiticae. Sed nobis substantia factorum sufficit.

Resp. 2° Nihil ex silentio profanorum scriptorum concludi posse adversus factorum veritatem. Et sane tunc tantum silentium scriptorum officit historicae factorum veritati cum constat eos scriptores et occasionem imo necessitatem habuisse ea commemorandi, et ex alia parte non habuisse motiva ad ea facta omittenda. Si haec duo non constant, et multo magis si contrarium demonstretur, silentium scriptorum nihil omnino probat. Porro ita est in casu nostro. Etenim vel ii scriptores occasionem nullam habuerunt commemorandi facta N. T., vel si ex illis aliqui habuerunt huiusmodi occasionem, ex gravibus tamen motivis silentium servare maluerunt. Et sane ex Iudaeis soli qui afferri possunt sunt Iosephus Flavius, et Philo. Porro Iosephum de Christo et Apostolorum factis mentionem fecisse superius vidimus. Philo autem de his loqui non debuit: is enim potius philosophus est quam historicus ut vel ex titulis eius operum apparet: praeterea Philo in Palaestina non vixit, sed Alexandriae Aegypti, quare serius ad eum notitia illorum factorum pervenire debuit. Ad Graecos scriptores quod attinet qui primo et secundo Ecclesiae saeculo floruerunt hi omnes grammatici fuerunt, poetae, philosophi, mathematici, etc. duo tantum proprie historici erant, *Arrianus* et *Appianus*: verum ille gesta Alexandri magni narravit in quibus de factis Evangelicis sermo esse non poterat; hic autem in sua historia provinciarum Imperii Romani Iudaeam omisit: quare Christi gesta praeterire debuit. — Inter Romanos Tacitus, Svetonius, Plinius soli sunt qui de Christo et Christianis loqui potuissent. Verum ad Plinium quod attinet is honorifice de Christianis loquitur in sua epistola ad Traianum superius a nobis laudata. Tacitus autem et Svetonius Romae scribebant cum Christiana religio severissimis Imperatorum edictis prohibita fuisset, et ut felicitati Imperii contraria ab omnibus haberetur: quid mirum si de ea obiter et cum contemptu loquuntur? Svetonius tamen in vita Neronis Christianos ut magnos incantatores traducit. Denique omittendum non est magnam partem librorum, qui aetate Augusti et Tiberii scripti fuerunt, iniuria temporum intercidisse. — Et haec satis de silentio profanorum scriptorum.

II° Obiectiones speciales. — Ex pluribus obiectionibus specialibus, quae contra libros N. T. afferri solent, nonnullas speciminis gratia expendendas suscipimus ac de iis totidem distinctas theses consti-

tuimus. Initium autem ducemus a quaestione quae prima est in ordine chronologico historiae Evangelicae, et respicit descriptionem totius Orbis a Caesare Augusto imperatam, quae iuxta Lucam occasio fuit cur Christus Dominus in pago Bethlehem nasceretur. Sit itaque

THESIS XVI.

*Sanctus Lucas cum censum ab Augusto imperatum
et tempore Nativitatis Christi
in Iudaea peractum (Cap. II° 1-5) narrat,
falsitatis aut anachronismi insimulari nequit.*

I. Plures ex recentioribus Criticis heterodoxis, quos inter Strauss, Eichthal et Mommsen Lucam falsitatis accusant ob sequentem narrationem de censu in Palaestina peracto: « Factum est autem in diebus illis, exiit edictum a Caesare Augusto ut describeretur universus orbis. Haec descriptio prima facta est a praeside Syriae Cyri-
no: et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem. Ascendit autem et Ioseph a Galilaea de civitate Nazareth in Iudaeam in civitatem David, quae vocatur Bethlehem eo quod esset de domo et familia David, ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore praegnante (Luc. II, 1-5). » Qua in narratione adversarii plures errores deprehendunt. — 1° Ipsius facti *substantiam* negant. Sane, inquit, Augustus nullum imperavit censum anno Christi natali; siquidem nulla huius facti occurrit mentio apud Tacitum, Svetonium et Dionem Cassium qui res ab Augusto gestas diligenter persequuntur: hi quidem commemorant tres census ab Augusto perfectos, sed nullus ex iis in citatum annum incidit; primus enim locum habuit anno 23 ante aeram vulgarem, secundus anno 8 ante aeram vulg., tertius denique anno 13 aerae vulgaris. Ipse Augustus in monumento Ancyrano de hoc censu silet (1). — 2° *Circumstantias* etiam locorum ac personarum falsas esse contendunt et facti ipsius falsitatem confirmare. Sane si census iuxta morem Romanorum confectus est, Ioseph non debuit Bethlehem se conferre, nam id ad

(1) Ita inter ceteros Mommsen qui Lucae testimonium reiicit ex eo potissimum quod solitorium sit. V. Theod. Mommsen: *Res gestae Divi Augusti ex monumentis Ancyrano et Apolloniensi*. Berolini 1865 pag. 122, 125.

censum perficiendum lex non praecipiebat: vel si id praeceptum fuisset, numquam ad locum ubi David ortum habuerat pergere coactus fuisset, sed tantum ad locum suum natalem. Addunt etiam Mariam nequaquam adigi potuisse Bethlehem proficisci iam praesertim partui proximam. Denique impossibile est *praesidem Syriae* in Iudaea, ubi Herodes regnabat, potuisse descriptionem seu censum agere. — 3° Errorem esse dicunt circa *epochas* factorum. Nam ex Iosepho Flavio Antiq. XVII, 13, 5, XVIII, 1 scimus hunc Cyrinum (idest *Quirinium*) nonnisi post exilium Archelai, seu pluribus annis post Christum natum praefecturam Syriae suscepisse: non ergo erat Praeses cum Christus nasceretur: quinam autem tunc praesideret Syriae ex profanis historicis discimus, qui nominant P. Quintilium Varum. Lucas autem confundens tempora descriptionem post Archelai discessum factam transtulit in annum Christi natalem. — Quare narratio Lucae multis de causis falsa est. Inde autem sequitur falsum esse etiam Christum in Bethlehem natum fuisse; hoc enim alterum ex priore facto omnino pendet.

II. Hisce tamen non obstantibus verissimam esse contendimus Evangelistae narrationem.

Imprimis enim ad substantiam facti quod pertinet absonum est dicere Lucam in re tam gravi et notoria vel errare potuisse vel mentiri: constat siquidem illum et natione Syrum, et coevum fuisse, et imprimis accuratum ac diligentem cum de rebus politicis mentionem aliquam ingerit. Praeterea impossibile est Lucam tertium Augusti censum de quo loquuntur Iosephus et Svetonius hoc anno collocasse. Iste enim census Lucae bene notus erat, eiusque epocham probe noverat, ut apparet ex Act. V, 36, 37 ubi de eo loquens eum antonomastice appellat *censum* seu *professionem* (ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ἀπογραφῆς), eiusque epocham assignat aetate Iudae Galilaei, qui exinde occasionem sumpsit rumores et turbas excitandi. Quomodo ergo fieri potuit ut in Evangelio idem factum tot ante annis collocaret? Quare etiam si solus Lucas hoc factum attestaretur, fides ei esset adhibenda.

Verum non est solus Lucas qui de laudato Augusti censu loquatur. Sane scriptores Ecclesiastici secundi saeculi et sequentium, ad censum illum confidenter appellant cum paganis loquentes, et ad publica archivaria et authentica documenta provocant. — Ita *Iusti-*

nus *M.* in Dialogo n. 78 : « Sed cum census, inquit, in Iudaea tunc primum haberetur sub Cyrenio (1); ex oppido Nazareth in quo degebat, Bethlehem, unde erat oriundus, profectus est (Ioseph) ut censeretur. Nam ex tribu hanc terram incolente genus ducebat: » et paullo post Tertullianus in lib. IV adv. Marcion. cap. 7 ait: « De censu denique Augusti, quem *testem fidelissimum Dominicae Nativitatis Romana archivum custodiunt.* » Et in cap. 19: « Sed et census, inquit, constat actos sub Augusto tunc in Iudaea per Sentium Saturninum, apud quos genus eius inquirere potuissent. » Eadem postea repetit Chrysostomus in comment. in hunc locum. « Ex his liquet primae descriptionis tempore natum esse Christum. Et cui veteres historiarum codices, qui Romae publice asservantur, lectitare libeat, perfacile poterit etiam tempus huius descriptionis discere. » Denique omissis testimoniis Orosii (hist. VI, 22) Isidori Hispalensis (Orig. V, 3) Cassiodori (Variar. epistol. III, 52), idem testatur Suidas in Lexico ad vocem: Ἀπογραφή: ubi scribit Caesarem Augustum selectis viginti notae probitatis viris, eos in omnes regiones sibi subiectas misisse ut personas et substantias omnium describerent ad tributum publico aerario addicendum. Quare factum tam publicum et tot testibus confirmatum immerito prorsus in dubium vocaretur.

Neque vero rationes ab adversariis adductae facti huius veritatem infirmant. — Sane 1° silentium Taciti, Svetonii et aliorum ab adversariis obiectum, imprimis utpote negativum argumentum non valet Lucae et aliorum positivum testimonium elidere. Deinde difficile non est rationem eiusdem silentii reddere. Sane Tacitus occasionem non habuit de hac re loquendi cum in suis annalibus de Augusto ex professo non loquatur sed obiter tantum, et ad viam sternendam subsequenti historiae, quae proprie cum regno Tiberii incipit. Svetonius autem potius biographum quam historicum agit, et non tam singula Caesarum gesta accurate narrare sollicitus est

(1) Latinus Iustini interpres posuit *Cyrenium* sicut Vulgata latina Luc. II, 2 *Cyrium*, servata scilicet graeca forma Κυρηνιος. Sed nomen hoc latinum est et est P. Sulpicius *Quirinius* ut apparet ex Actis fratrum Arvalium et ex Calendario Praenest. prid. Non. Mart. et IV Kal. Mai. (apud Fogginium Fastor. anni Rom.). Graeci vero ob litterarum diversitatem et defectum scribebant Κυρηνιος sicut etiam *Quirinum* et *Quirites* dicebant Κυρηνον et Κυρητας, et *Quintilium* Κυνηλιον etc. ut in antiquis inscriptionibus videre est.

quam singulorum indolem ac ingenium fideliter exprimere. Dionis Cassii historia Romana, in qua nostri census mentio expectanda erat, in hac parte mutila est: liber enim LV qui complectitur periodum annorum 745-761 U. C. quo tempore laudatus census locum habuit nonnisi abbreviatus et cum pluribus lacunis ad nos pervenit. Augustus autem licet in inscriptione monumenti Ancyranī laudatum censum omittat, forte quia aliud non fuit nisi praeparatio ad censum bonorum postea peractum, de eo tamen satis clare mentionem fecit in *Breviario*, seu *Rationario Imperii*, ubi accurate recensuit «*quantum civium sociorumque in armis, quot classes, regna, provinciae, tributa, aut vectigalia imperio Romano essent*» (Tacitus Annal. I, 44) (1). Apud Tacitum etiam et Svetonium nonnulli huius descriptionis vestigia inveniri putant vel cum mox relatam copiarum Imperii descriptionem memorant, quae sine aliqua *personarum generali descriptione* (απογγραφή) vix fieri potuisset, vel cum alterum Augusti censum anno octavo ante aeram vulgarem referunt. Fortasse enim hic unus idemque est cum illo a Luca commemorato, quin obstet epochae diversitas: sane in primis notum est initium aerae vulgaris non incidere in annum Christi natalem, sed eo quatuor saltem annis posterius esse: quare Christus anno IV vel V ante aeram vulgarem natus est, tribus tantum annis post praefatum Augusti censum. Nihil autem prohibet quin supponamus censum illum non uno vel altero anno compleri potuisse ob ipsam rei difficultatem, et in Palaestina non nisi post tres annos exequutioni mandatum fuisse. Quo posito Lucas de eodem censu loqueretur, de quo Svetonius alique, cuius quidem *edictum exiit* (Luc. II, 1) tribus ante Christum annis, seu VIII ante aeram vulgarem, perfectus autem est in Iudaea a praeside Cyrino (ib. v. 2) ipso anno Christi natali.

2° Ad circumstantias vero quod attinet ea omnia quae ab adversariis obiiiciuntur nullum in Lucae narratione errorem ostendere valent. Iuxta leges Romanas, inquirunt, non debuisset Ioseph ad locum originis proficisci. Adversarii non attendunt aliam fuisse rationem census *bonorum*, aliam census *personarum*. Ubi de bonis agebatur census fiebat in loco ubi bona aderant (Digest. Lib. L,

(1) De hoc *rationario Imperii* Augusti manu conscripto mentionem faciunt etiam Svetonius in Octavio §. 28, et 101, et Dio Cassius hist. l. LVI, 83 coll. LIII, 30.

Tit. XV, §. 4, n. 2), ubi vero de personis, singuli ad locum originis pergere debebant. Et licet verum sit (ut hic P. Patrizi opportune animadvertit) per locum originis iuxta morem Romanorum patriam uniuscuiusque seu nativitatis locum esse intelligendum, tamen cum de Iudaeis ageretur iuxta Hebraeorum legem recensio seu professio fieri potuit ita ut Ioseph non in urbe Nazareth, ubi forte natus erat, sed Bethlehem, ubi David eius familiae auctor ortus fuerat (Luc. II, 4) profiteri debuerit. Verum curnam Maria Ioseph comitari in itinere Betlehemitico adacta est, quod certe Romana lege cautum non erat? - Respondemus Lucam non dicere Mariam lege coactam fuisse ad illud iter suscipiendum; potuit igitur sponte sua ne a sancto coniuge divideretur, iter illud suscipere; potuit etiam speciali Dei instinctu id facere cum in consiliis divinae providentiae decretum esset Iesum in Bethlehem nasci oportere. Denique certum non est feminas in Romanorum censibus praetermissas fuisse; nam contrarium, saltem pro quibusdam casibus, colligi videtur ex Tito Livio (Decade III, c. 3) et ex eius breviatore (apud Graevium Thesaur. antiq. Roman. tom. I, col. 34). Ad ultimam vero difficultatem, quod scilicet Syriae praeses non potuisset in regno Herodis, ubi erat Bethlehem, ius dicere, respondemus id speciali Caesaris iussu factum esse ut ex infra dicendis melius apparebit: Caesarem autem in Herodis ditione auctoritatem exercere potuisse alias dictum est; erat enim Herodes in multis a Caesare dependens, eius regnum iam sub Pompeio Romanis tributarium factum fuerat, idem autem Herodes hisce omnibus tanto libentius consentiebat, quo magis de amittendo regno suspicionem ac timorem animo conceperat, et cum in amore subditorum confidere nec posset nec vellet, Caesaris gratiam omnibus modis conservare studebat.

3° Gravior nunc quaestio solvenda restat de praeside Cyrino seu Quirinio qui censum perfecisse dicitur: hunc enim non anno Christi natali sed pluribus post annis Syriae Proprætoorem fuisse adversarii contendunt, et adductis historiae documentis probant.

Huic difficultati duplex dari solet responsio. - Responsio 1^a est graeca verba textus paulo aliter reddi posse ac in vulgata latina redduntur. Graecus textus ita habet: *αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ὑπὸ τοῦ ἐπιμενέοντος τῆς Συρίας Κυρηνίου*: quae redduntur a Vulgata: *Haec descriptio prima facta est a praeside Syriae Cyrino*.

Iamvero observant nonnulli vocem illam πρώτη posse commodè accipi pro comparativo πρωτερος, particulam autem *a* in textu non haberi, ita ut sensus sit: « Haec descriptio fuit *prior praeside Syriae Cyrino* » seu « *priusquam Cyrinus Syriae praesset* »: quae versio si admittatur evanescit difficultas; tunc enim Lucas non solum non confunderet epocham Quirinii cum epocha census a se narrati sed expresse distingueret. — Quod autem Graecus textus ita reddi possit variis exemplis tum sacrorum tum profanorum scriptorum confirmant; ita ex. gr. ex sacris litteris Io. I, 15 ubi Iohannes Bapt. de Christo loquens ait: « Qui post me venturus est, ante me factus est: quia *prior* me erat » in textu habetur non πρωτερος sed πρώτος: « ὅτι πρωτός μου ἦν; » simile exemplum recurrit in v. 30 eiusdem capituli, et cap. XV, v. 18: ex profanis autem sufficiat citare exemplum ex Aeliano (hist. animal. lib. VIII, cap. 12) « οἱ πρωτοὶ μου ταῦτα ἀνιχνεύουσιντες, qui *ante me* haec investigarunt. » Alia etiam exempla dat Henr. Stephanus in thesauro linguae Graecae ad vocem πρώτος. — Quare iuxta grammaticas leges verba Evangelistae praefatum sensum habere possunt. Nec deesset ratio cur Lucas hanc animadversionem fecisset, nempe ad confusionem illam vitandam, de qua postea a rationalistis accusatus fuit; descriptio enim quae postea sub praeside Quirinio facta est, longe celebrior evaserat, eiusque exosa memoria adhuc vivida in animis Hebraeorum haerebat cum ipse Evangelium scriberet, secus ac prioris illius descriptionis quae anno Nativitatis Christi accidit: facile ergo fieri potuisset ut lectores audientes descriptionem ab Augusto imperatam de altera descriptione cogitarent atque ita errarent circa epocham qua Christus natus est.

Haec responsio licet tuto defendi possit, multis tamen nimis ingeniosa, et minus obvia, videtur. Hi itaque

Resp. 2° Accepta obvia lectione textus et Vulgatae Latinae, ut nempe descriptio facta dicatur a Quirinio praeside, vel sub eius praesidentia, adhuc potest Lucas cum Tacito, Iosepho aliisque auctoribus conciliari, si nempe ponamus duplicem Cyrini adventum duplicemque ab eo ibidem gestam magistraturam; primo scilicet adhuc praeside Syriae Quintilio Varo, vel, ut alii volunt, Sentio Saturnino, cum tamquam legatus extraordinarius a Caesare missus est iste Quirinius ad difficile opus descriptionis perficiendum; rursum autem

post tresdecim et amplius annos cum tamquam praeses ordinarius in Syriam et Palaestinam missus est post pulsum in exilium Archelaum, cum tota illa regio in provinciam Romanam redacta est. Neque offleat huic explicationi sive appellatio Praesidis, quae legato extraordinario convenire non videtur, sive mos aut lex aliqua Romanorum. Siquidem pro vore *praeses* quae in vulgata habetur, magis lata appellatio occurrit in graeco textu ubi legitur ἡγεμονεύοντος της Συρίας Κυρηναίου: vox enim illa ἡγεμονεύοντος de qualibet potestate sive ordinaria sive extraordinaria accipi potest quemadmodum ex. gr. ab eodem Luca Act. XXIV usurpatur de Felice qui solum procurator erat: ita ut commode intelligi posset eodem tempore Quintilium Varum fuisse ordinarium Syriae praesidem (ἡγεμόν), Quirinium vero extraordinaria potestate directorem (ἡγεμονεύοντα) extitisse operis descriptionis tum in Syria proprie dicta tum in finitima regione Palaestinae (1). Ad morem autem Romanorum quod attinet, nihil magis cum eo conveniebat quam praedicta Quirinii missio: ita enim et in similibus casibus factum fuisse scimus ut ex. gr. in censu Galliarum, ad quem perficiendum Tiberius misit legatos Vitellium et Cantium (Tacitus Annal. II, 6), quamquam ibi non deesset ordinarius Galliarum praeses. Quirinio autem additus fuit Cn. Sentius Saturninus, cum duobus viris solerent semper haec negotia committi: atque ita etiam conciliatur Lucas cum Tertulliano, qui in loco sup. cit. per Sentium Saturninum descriptionem illam factam dicit. Nec deest ratio quae suadeat cur Quirinio potius quam alteri tam difficile simul et honorificum munus commissum fuerit: nempe is vir consularis et ob victoriam super Homonadenses recenter relatum (Tacitus Annal. III, 48) illustris in Oriente tunc versabatur; nihil igitur magis obvium erat Augusto, quam ad eum scribere ut paulisper in Syriam et Palaestinam diverteret et descriptionem ibidem faciendam curaret.

Resp. 3^a Cl. P. Patrizi qui in opere *de Evangeliiis* praecedentem responsionem plus minus adoptaverat, in recentissimo opusculo quod in lucem edidit de hac quaestione, aliam viam iniiit ductus

(1) Palaestina iam antea a Pompeio addicta fuerat Praefecturae (ἐπαρχία) Syriae, ut inter caeteros docet Iosephus Flavius Antiq. XIV, 4, 5; nec ab Augusto autonoma prorsus facta est, cum illi Herodem dedit regem: quamvis opportune cavisset ut Procuratores seu Proprietores Syriae nonnisi ex consensu Herodis quidquam in eius ditione perficerent (V. Iosephum ibid. XV, 10, 3).

praesertim rationibus quas Clar. I. B. De Rossi secum communcasse dicit. Itaque iuxta laudatum Auctorem Quirinius anno Christi natali (seu DCCXLVII U. C.) fuisset Syriae Praeses non extraordinarius sed *ordinarius*, idest Propraetor, atque ita bis Syriae Propraetor fuisset, semel anno Christi natali, et iterum post exilium Archelai. De hac duplici Quirinii Propraetura vestigium reperiri putant idem Patrizi cum aliis in vetusta quadam inscriptione in agro Tiburtino reperta an. 1764, et in Musaeo Lateranensi asservata, ubi, licet nomen viri cui dedicata est non legatur (est enī mutila), sermo tamen est de quodam illustri viro cui tribuuntur *supplicationes binae, ornamenta triumphī, Asiae Proconsulitus*, et *duplex Propraetura* in Syria et Phoenicia utraque sub regno Augusti: quae omnia simul dicunt in neminem alium convenire posse nisi in Quirinium nostrum. Igitur iuxta Cl. Patrizi descriptio sen census Palaestinae de quo loquitur Lucas II, 2 actus fuisset durante prima Propraetura Quirinii: Sentius autem Saturninus non fuisset praeses Syriae ordinarius, sed unus ex illis viginti extraordinariis legatis quos ab Augusto destinatos fuisse ad censum perficiendum Sadas tradit in loco sup. cit. Is autem Saturninus fuerat Quirinii antecessor in regimine Syriae, expleta tamen magistratura in Syria manserat, et graviora provinciae negotia per aliquod tempus administrare pergebat, Quirinio novo Propraetore in bellica expeditione contra Homonadenses occupato: dum haec ageret ab Augusto deputatus est ad censum in Syria et Palaestina agendum, qui ideo dici potuit actus *per Sentium Saturninum*, uti habet Tertullianus, sed *praeside Syriae Quirinio*, ut habet Lucas. Ad Quintilium Varum quod attinet, is, iuxta Patrizi, post Quirinium Syriae administrationem suscepit sequenti anno DCCXLVIII. Nec obstat quod Iosephus Flavius (Antiq. XVII, 5, 2) dicat Quintilium Varum Saturnino successisse. Cum enim, ut superius diximus, iste Saturninus post expletum tempus Propraeturae continuasset provinciae negotia tractare, et Quirinius eius successor brevi admodum tempore (vix uno anno) Syriam administrasset, et interim externis bellis gerendis potius quam civili provinciae regimini operam dedisset, facile potuit existimare Iosephus toto hoc tempore Saturninum suam magistraturam retinuisse.

Haec satis sint de Augusti censu a Luca narrato (1).

(1) Plura de hac quaestione invenies apud Noris: *De cenotaph. Pism. Dissert.* II, c. 16, apud Sanclementi: *De vulgaris aerae emendat.* I. IV, c. 3, 4 et prae-

THESIS XVII.

Matthaeus et Lucas in narrandis factis ad Christi infantiam pertinentibus sibi invicem non contradicunt.

De Christi nativitate et infantia Matthaeus tantum et Lucas aliqua narrant, ita tamen ut inter se convenire non videantur: unde difficilis oritur quaestio cum adversariis de accurata illarum narrationum veritate.

Ut autem quaestio facilius intelligatur operae pretium duximus factorum summam ac seriem iuxta utrumque Evangelistam sub oculos ponere in sequenti schemate.

Matthaeus II.

Christus nascitur (v. 4). - Ecce Magi veniunt ad eum adorandum (ib.) - Iis discedentibus ecce Angelus monet in somnis Ioseph, isque cum puero et matre fugiunt in Aegyptum (v. 13). - Mox strages Innocentium (v. 16 seq.). - Mortuo deinde Herode sacra familia ex Aegypto redit (v. 22). - Et Nazareth sedem figunt (v. 23).

Lucas II.

Christus nascitur (v. 7). - Mox a pastoribus adoratur (v. 8). - Post diem octavum circumciditur (v. 21). - Post diem quadagesimum Purificatio Mariae in templo et pueri oblatio (v. 22 et seq.). - Hisce perfectis, Nazareth revertuntur (v. 39). - Et puer crescebat et confortabatur etc. (vers. 40).

Ex praecedenti factorum expositione duplex oritur difficultas. - 1° Ex silentio Lucae circa Magorum adventum, fugam in Aegyptum et infantium caedem. Quae difficultas, inquit adversarii, ex eo gravior fit quod Lucas ex una parte aliorum minus accuratas narrationes emendare volebat (Lucae I, 4, 3) ex alia vero parte historiam Christi infantis specialiter et ex professo, ut aiunt, narrare sibi proposuerat. - 2° Non solum autem unus Evangelista tacet quae ab alio narrantur, sed ea narrat quae alterius historiae con-

sertim apud laudatum Patrizi tum in lib. III de *Evangeliiis* Dissert. XVIII tum in egregio opusculo sup. cit. cui titulus est: *Della descrizione univrsale mentovata da S. Luca, e dell' anno in cui venne eseguita nella Giudea*. Roma 1876.

tradunt, eamque excludunt. Sane si post Magorum discessum statim secuta est fuga in Aegyptum, ut refert Matthaeus, nullus relinquitur locus purificationi et praesentationi in templo Ierusalem a Luca narratae; similiter si expleta caeremonia praesentationis, statim secutus est adventus Nazareth et stabilis ibidem commoratio, ut est apud Lucam, excluditur omnino fuga in Aegyptum quam describit Matthaeus.

Utrique difficultati satisfaciemus, ita tamen ut breviter primam expediamus, in altera vero quae multo implicatior est praecipue immoremur.

1° Respondemus itaque ad primam difficultatem ex silentio S. Lucae; aliud esse omittere aliquod factum, aliud negare. Multa siquidem alia etiam magni momenti facta Evangelistae omiserunt; imprimis Iohannes qui nec Christi infantiam, nec privatam vitam ullatenus tangit, nec maximam partem prodigiorum, quae a Matthaeo narrata fuerant, nec ipsam SS. Eucharistiae institutionem, quam reliqui Evangelistae diligenter referunt. Nulla vero erat ratio, quae Lucam cogeret ad facta illa ab adversariis laudata describenda. Quod enim initio Evangelii aliorum narrationes de Christi gestis tacite reprehendit, hoc nullo modo ad praecedentes Evangelistas Matthaeum et Marcum referri potest, sed ad eos tantum, qui absque divino impulsu historiae Christi conscribendae operam dederant, ut expresse docent et probant Origenes, Eusebius, Ambrosius alique veteres Ecclesiae Patres. Origenes hom. I in Lucam explicans prima verba Lucae: *Quoniam quidem multi conati sunt ordinare narrationem* etc. « Hoc, inquit, quod ait: *conati sunt*, latentem habet accusationem eorum, qui absque gratia Spiritus Sancti ad scribenda Evangelia prosilierunt, Matthaeus quippe, et Marcus et Iohannes et Lucas non sunt *conati scribere*, sed Spiritu Sancto pleni *scripserunt* Evangelia. » Eadem habet Eusebius in Hist. Eccles. III, 23. Ambrosius autem Comment. in Luc. I, 4: « Multi conati sunt, inquit, sed Dei gratia destituti sunt..... non conatus est Matthaeus, non conatus est Marcus.... sed Divino Spiritu ubertatem dictorum, rerumque omnium ministrante, sine ullo molimine coepta complerunt; » ita etiam alii Patres et interpretes loquuntur.

Nec plus valet illud quod adversarii obiiciebant, Lucam de Christi

infantia accurate loqui voluisse. Hoc enim verum quidem est, sed minime probat, eum omnes et singulas circumstantias referre debuisse: quin imo cum vellet ea manifestare, quae minus nota erant, et ab aliis ommissa, quaeque ipse a B. Maria Virgine, ut Patres docent, acceperat, quaedam vicissim brevitatis causa omittenda duxit, quae iam ab aliis Evangelistis narrata fuerant, et toti mundo nota erant. Accedit tandem facta illa a Luca ommissa, non Matthaei tantum testimonio inniti, sed profanorum etiam Scriptorum, ut supra vidimus: quapropter certissima etiam apud adversarios esse debent.

Respondemus ad II. difficultatem: seriem factorum apud Matthaeum et Lucam optime componi posse. Ut autem id melius intelligatur animadvertimus totam quaestionem revocari posse ad tempus in quo purificatio fieri potuerit in citata factorum serie. Porro hac in re tres diversae hypotheses, seu explicationes in medium adductae sunt, quas modo singillatim expendemus.

HYPOTHESIS PRIMA

Purificatio ponitur post reditum ex Aegypto.

Haec quidem hypothesis difficultatem truncaret: tunc enim Lucas locum relinqueret omnibus illis quae a Matthaeo narrantur, quibus expletis factum illud purificationis ac praesentationis accidisset, et hoc peracto, Christus puer Nazareth reversus, ibique commoratus fuisset.

Verum ex alia parte opinio ista inverosimilis prorsus apparet. Nam

1° Incredible est Mariam post plurimum annorum spatium voluisse purificationi se subicere, et puerum in templo sistere; praesertim cum neuter legibus illis (Lev. XII, 2-8. Ex. XIII, 2, 12 seqq. Num. VIII, 16) teneretur, ut patet (1).

(1) Leges duae erant in citatis locis propositae, una scilicet ad matrem, alia ad filium pertinens. Mater praecipiebatur a sacris abstinere tamquam immunda, idque diebus quadraginta si masculum peperisset, octoginta vero si feminam, quo tempore expleto ad templum accedere debebat et facta oblatione purificari (Lev. XII). Ad filios autem quod pertinet lex erat qua omnes masculi primogeniti debebant Deo offerri in memoriam primogenitorum Aegyptiorum, quos Deus occidit ad populum liberandum; verum infantes sic oblato statim redimebantur a parentibus, retio quinque siclorum argenti (Ex. XIII, 15, XXXIV, 20). Ratione immaculati et virgi-

2° Contraria videtur verbis Lucae v. 22: « *Postquam impleti sunt dies purgationis eius secundum legem Moysi* » quae videntur indicare caeremoniam illam statuto tempore peractam esse, scilicet die quadragesimo vel sequenti (Lev. XII), quemadmodum supra dixerat circumcisionem legali tempore seu die VIII factam fuisse; accedit quod in v. 28 de fesu infante agitur, non autem de grandiusculo puero, qualis fuit post reditum ex Aegypto.

3° Nec omittenda est ratio quae desumitur ex praxi Ecclesiae celebrandi festum Purificationis die quadragesimo post festum Nativitatis Domini, seu die 2 Februarii; quamvis enim Ecclesia non semper observare soleat epochas in celebratione festorum, in hoc tamen casu videtur omnino sequutam esse indicium a Luca exhibitum diei quadragesimi, quemadmodum et festum Circumcisionis celebrat die octavo iuxta eundem Evangelistam.

Quare praefata hypothesis communiter relictur: et aliae duae proferri solent, in quibus purificatio et praesentatio die quadragesimo collocantur, sed diverso modo in ordine ad reliqua facta. Itaque duas hasce hypotheses hic proponemus, rationes hinc inde proferentes, quae singulis vei suffragantur vel obstant, ut iudicet unusquisque ultra sit praeferenda.

HYPOTHESIS SECUNDA

In hac hypothesis *Purificatio* ponitur *inter adventum Magorum et fugam in Aegyptum*, ita: Nativitas et adoratio pastorum (Luc. II, 7-18). — Circumcisio die octavo (Luc. II, 21). — Adventus Magorum, puta die 13 (Matth. II, 1). — His abeuntibus *Purificatio* et *Praesentatio* in templo die quadragesimo (Luc. II, 22). — Post purificationem fuga in Aegyptum (Matth. II, 18). — Strages innocentium (ib. 10). — Reditus ex Aegypto (Matth. II, 21). — Adventus Nazareth et commemoratio ibidem (ib. 23).

Itaque in hac hypothesis *Purificatio* collocatur post adventum Magorum, et ante fugam in Aegyptum, et sic utriusque Evangelistae narrationes simul componuntur.

nei partus Beata Maria Virgo nulla purificatione indigebat; Christus autem, praeterquamquod supra legem esset, non comprehendebatur lege illa eo quod, licet esset primogenitus, tamen non aperuisset vulvam, quo in casu tantum lex praecipiebat offerri infantem (Loc. cit.).

Verum multa sunt quae huic explicationi obstare videntur. Itaque

Obiicies 1° Matth. II, 13: « Qui (Magi) cum recessissent, ecce angelus Domini apparuit in somnis Ioseph, dicens surge etc. Qui consurgens accepit puerum, et matrem eius nocte, et secessit in Aegyptum. » Ergo post discessum Magorum non fuit tempus Purificationi, quia statim facta est fuga in Aegyptum.

Resp. Illa vox *ecce* apud S. Scriptores non semper denotat immediatam unius rei post alteram consequutionem, sed plerumque latius accipienda est, immo proprie loquendo tempus nullum designat, sed est particula emphatica. Ita ex. gr. initio huius capituli: *Cum natus esset Iesus etc. ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam etc.*, quum certe non venerint eadem nocte Nativitatis. Itaque inter discessum magorum, et Angeli apparitionem quidam dies intercessissent, quo tempore purificatio peracta est.

Instant. Dato etiam quod non statim sequuta fuerit apparitio Angeli, et fuga in Aegyptum, incredibile tamen est Mariam voluisse puerum in urbem regiam inducere, cum sciret Herodem eius perrendi consilium suscepisse.

Resp. Obiectio duo supponit quae adversarii ostendere non possunt. Scilicet 1° obiectio supponit Herodem statim post discessum magorum edictum dedisse de occidendis pueris. Iamvero id demonstrari nequit, immo nec verosimile est. Et 1° quidem quia Herodes expectabat reditum magorum (vv. 7, 8, coll. v. 16) proindeque nonnisi post aliquod tempus comperit se fuisse *illusum* (v. 16); neque eius politica agendi ratio, aut universalis erga omnes diffidentia, qua tunc laborabat, permiserat ut aliquem ministrum cum Magis mitteret ad totam rem investigandam. 2° Possumus non inepte supponere Herodem fuisse compulsum illis diebus ab urbe discedere vel ob causas *politicas*, vel causa *sanitatis*. Quoad primum narrat Iosephus Fl. gravissimas turbas in id temporis incidisse, ut seditionem 6000 Phariseorum (Antiq. XVII, 2), iudicium contra Antipatrum Herodis filium, cui ipse pater una cum Praeside Syriae praefuit (ib. c. V, et de B. Iud. I, 31, 32), discordias, et machinationes ex parte ipsius propinquorum, et familiarium: sunt etiam qui supponunt in hoc tempus incidisse iter Herodis Romam cum duobus filiis Aristobulo et Alexandro, ut eos apud Caesarem accusaret,

sed hoc iter non videtur ad hos dies referendum. Quoad alterum narrat Iosephus hunc principem postremis vitae suae annis morbo atrabiliari correptum medicorum consilio compulsus fuisse frequenter ab urbe discedere ad puriorem aerem captandum, vel aquas thermales experiendas idque etiam paucis ante mortem diebus fecisse (ib. c. VI). Itaque decretum non statim editum est ab Herode. At etiamsi supponere vellemus eum statim rem animadvertisse, et de caede Bethleemitica cogitasse, dicendum esset non statim edictum promulgatum, et *exequutioni* mandatum fuisse, puta ob immensum populi concursum in eas regiones causa census, ne tantae crudelitatis spectaculum multitudini obiiceretur. — Dilationem decreti probat etiam contextus narrationis. Siquidem ex Matth. II, 13, coll. 16 manifestum est, Angelum apparuisse Iosepho et de fuga illum monuisse antequam Herodes caedem Bethleemiticam imperasset. Prius enim narratur Angeli apparitio v. 13, et postea v. 16 Herodes dicitur animadvertisse se illum a Magis, etc. Et Angelus de periculo futuro, non praesenti loquitur: « *Futurum est enim*, ait, *ut Herodes quaerat puerum ad perdendum eum.* » Cf. Augustinum L. II, de Consensu Evang. c. XI.

2° Dato etiam et non concesso edictum statim ab Herode latum fuisse, adversarii supponunt Mariam idem decretum bene cognovisse, ac proinde non potuisse absque temeritate puerum in urbem ac templum inducere; hoc tamen probare nequeunt. Sane potuit Maria decretum illud ignorare, Deo sic disponente ut purificatio in templo locum habere posset, eodemque interim providente nequid adversus pueri incolumitatem perficeretur. Et sane quando Maria et Ioseph illud scire debuerunt, necessaria fuit Angeli revelatio.

Obiic. II. Ex Luc. II, 39: « *Et ut perfecerunt omnia secundum legem Domini, reversi sunt in Galilaeam, in civitatem suam Nazareth.* » Ergo peracta purificatione non fugerunt in Aegyptum, ut in hac explicatione supponitur.

Resp. Nego consequentiam. Et hic possunt fieri diversae hypotheses.

1° Verba Lucae « *et ut perfecerunt* » possent accipi lato sensu, ita ut non referantur ad tempus proxime sequutum purificationem, sed ad tempus quo Christus rediit ex Aegypto: ita ut inter purificationem, et adventum Nazareth intercesserit fuga in Aegyptum et

reditus exinde, de quibus tamen factis Lucas nihil dixerit (1). Praesertim cum, uti notat Hug (Introd. p. II, p. 239, ed. II^a), soleat Lucas suas maioris momenti narrationes, et periodos suae historiae generalibus hisce clausulis concludere, quae proprie ad tempus determinatum non referuntur. Ex. gr. I, 80 post historiam nativitatis Iohannis Baptistae concludit: « Puer autem crescebat et confortabatur spiritu: et erat in desertis usque in diem ostensionis suae ad Israel. » Cum certe neque statim natus creverit, nec statim in desertum abierit: item II, 20 de pastoribus; et v. 52 post inventionem pueri in templo: *Iesus autem proficiebat* etc.: item IV, 44. *Et erat praedicans in Synagogis Galilaeae* etc.

Sed haec responsio nonnihil violenta videtur. Itaque dici posset 2° fortasse Angelum apparuisse statim post purificationem et fugam iussisse, Iosephum autem fugisse quidem eadem nocte, ut dicit textus Matthaei, sed in ipsa fuga paulisper divertisse in Nazareth, ut videbatur necessarium ad aliquid domi comparandum pro longa et incerta peregrinatione, vel de rebus suis utcumque disponendum. Neque periculum ita imminens erat ut id non permitteret; nondum enim Herodes iusserat occidi infantes, ut supra animadvertimus, et Angelus non de praesenti, sed de futuro periculo loquutus fuerat (v. 13). Verum etiam haec responsio inverosimilis videtur; siquidem Nazareth fugientibus ex Hierosolyma vel Bethlehem in Aegyptum in directione prorsus contraria iacebat, scilicet ad septemtrionem, et quidem plurium dierum itinere distabat.

Itaque potius *Resp.* 3°: Concedere possumus sacram familiam post purificationem revera Nazareth venisse, sed brevissime ibi fuisse commoratos, postea vero ibidem Angelum apparuisse Ioseph, et exinde fugisse.

Urgebis 1° Adversus hanc alteram responsionem, Lucam sermonem habere de mansione stabili in Nazareth, non autem de adventu momentaneo, et in fuga. Ait enim « *reversi sunt.... Nazareth. Puer autem crescebat et confortabatur, plenus sapientia, et gratia Dei erat cum illo* » (II, 39, 40).

(1) Ita posse explicari similes voces *ecce*, in illo tempore, in diebus illis etc. multis exemplis confirmatur: clarissimum est illud quod exhibet Matthaeus, qui in fine c. II narrat reditum Christi pueri ex Aegypto, mox vero incipit c. III « *In diebus illis venit Iohannes Baptista praedicans in deserto Iudaeae.* » Quamvis inter reditum ex Aegypto et praedicationem Iohannis viginti et amplius anni interceaserint.

Resp. Nihil nos cogit coniungere verba v. 40 *Puer autem crescebat* etc. cum verbis versiculi praecedentis de adventu in Nazareth, veluti si ad idem tempus sint referenda. Posset igitur separari v. 39, a 40, ita ut v. 39 sit clausula illius periodi historiae quae narrata est in prima parte cap. II de Christo infante, et v. 40 sit exordium alterius periodi de Christo adolescente, ad quem pertinet factum disputationis cum doctoribus etc. quod statim subiicitur in altera parte eiusdem capitis.

Instabis 2° Adventum istum Nazareth ante fugam admitti non posse eo quod Matth. II, 23 dicat de puero ab Aegypto redeunte: « Et veniens habitavit in civitate, quae vocatur Nazareth: ut adimpleretur quod dictum est per prophetas: quoniam Nazaraeus vocabitur. » Igitur tum primum Christus Nazareth venit, quando rediit ex Aegypto, et tum primum impletum est illud vaticinium: *quoniam Nazaraeus vocabitur.*

Resp. In hac hypothesi admittendus est duplex Christi adventus Nazareth, alter ante fugam, alter post reditum; neque Matthaeus primum excludit, sed solum tacet. Quod autem dicat vaticinium illud impletum fuisse in secundo isto adventu, id plane intelligitur, nam quis nomen suae patriae acquirit per stabile domicilium, non autem per transitoriam moram in loco ubi natus non est. Porro primus ille adventus, uti diximus, esse debuit omnino transitorius, et cum mora brevissima: ut omittam nunc vaticinium illud potius mystice accipiendum esse quam literaliter, ut Hieronymus observat commentans hunc locum Matthaei.

Obiic. III. iuxta hypothesim, de qua loquimur, tempus adventus magorum male assignatur circa diem 13 a nativitate. Videtur enim impossibile eos potuisse tam brevi temporis spatio tam longum, et arduum iter conficere.

Resp. Tempus abunde suffecisse Magis ad iter conficiendum. Et primo quidem non desunt qui supponunt stellam Magis apparuisse, eosque ab Oriente profectos antequam Christus nasceretur. Quod quidem verosimile non videtur ex eo quod Magi dixerunt *ubi est qui natus est?* (quare stella Christum ostendebat iam *natum*); et ex communi traditione quae tenet stellam eadem nativitatis nocte apparuisse. Verum si haec opinio admittatur quae veteribus multis placuit, inter ceteros Iohanni Chrysostomo, difficultas omnino eva-

nescet, ut patet. Sed etiam hoc omisso, *secundo* nihil certi constat de regione ex qua Magi venerint. Scriptura ait eos *ab Oriente venisse* (Matth. II, 1), sed Oriens longe lateque patet; sunt regiones a Hierosolyma immenso terrarum spatio distantes, sunt aliae Palaestinae conterminae, ex quarum finibus usque Bethlehem non ita ingens spatium interiacet. Iamvero nulla est necessitas Magos vocandi ab extremo Oriente; sed possumus commode supponere eos ex viciniore aliqua regione venisse, puta ex Arabia Felice, uti Iustinus, Tertullianus, Hilarius, Epiphanius, alique contendunt (1) qua in hypothesis iter ad summum 50 leucarum tantum conficere debuis- sent. Porro hoc iter vel etiam multo longius paucorum dierum spatio ab iis confici potuisse patebit cuique consideranti media quae iis praesto erant, imprimis dromedarios quorum ope 50 aut 60 milliariorum iter singulis diebus nullo negotio percurrere potue- runt (2), quo fieret ut quindecim dierum spatio 1000 circiter mil- liaria confecissent itineris. Quare supponentes eos ex. gr. decimo post Christi nativitatem die profectos esse, ante diem trigesimum pervenissent. Imo etiamsi poneremus eos die XIII post nativitatem Christum adorasse, quo die Epiphaniam Ecclesia celebrat, adhuc posset eorum iter explicari.

(1) Haec hypothesis caeteris probabilior videtur cum ea omnia quae de Magis narrat Matthaeus in Arabes apprime quadrent. Quamvis autem nonnullae Arabiae partes quae latissima est, ad meridiem Iudaeae iaceant, tamen Arabia Felix proprie ad Orientem est, hinc in S. Scriptura Arabia Orientalis dicitur (Cf. Gen. XX, 3; XXV, 6; Iud. XVIII; Iob. I, 3; 1 Reg. IV; Is. II, 14 etc.) et Tacitus Iudaeam describens L. V Hist. ait: « *Terra et fines, quae ad Orientem vergunt Arabia terminantur.* »

(2) De Camelis V. Bochartum in *Hierozyico*. Camelorum duplex est genus: alii grandiores גמלים *cameli*, alii minoris molis כרכרות *saltatores*, Gr. *dromedarii*, ob incredibilem celeritatem et perseverantiam: Shaw (Voyages to. I, p. 310) scribit « Cet animal (le dromedaire) est particulièrement remarquable par sa vitesse; les Arabes disent qu'il peut faire autant de chemin dans un jour qu'un de leurs chevaux en huit ou dix. Le Sheikh qui nous conduisit au Mont Sinai était monté sur un de ces chameaux, et prenait souvent plaisir à nous divertir par la grande diligence de sa monture; il quittait notre caravane pour aller en reconnaître une autre, que nous pouvions à peine apercevoir, tant elle était éloignée, et revenait à nous en moins d'un quart d'heure. »

HYPOTHESIS TERTIA

Purificatio ante adventum Magorum die XL. — deinde adventus Magorum post diem XL. — postea vero fuga in Aegyptum.

In hac hypothesis apprime conciliantur Lucas et Matthaeus quia tota narratio Lucae (II, 1-39) praecedat totam narrationem Matthaei (II, 1-23), et hic incipit ubi Lucas desinit, nempe ab adventu in urbem Nazareth post purificationem; tunc enim venissent Magi (Matth. II, 1) et iis abeuntibus apparuisset Angelus Ioseph (v. 13) et fugissent in Aegyptum (v. 14) etc.

Ostendi potest 1. in hac sententia Magos Puerum adorasse in Nazareth non vero in Bethlehem. Atqui hoc contrarium est narrationi Matthaei (v. 8, 9), et communi fidelium persuasioni qui semper soliti fuerunt repraesentare Magorum adorationem in antro Bethlehem, ubi antea pastores divinum infantem invenerant; et Ecclesia celebrat Epiphaniam die 6 Ianuarii seu ante Purificationem, quae celebratur die 2 Februarii.

Respondent huius sententiae fautores ad 1um: Matthaeus in v. 8, 9 proprie non dicit ubinam Magi adoraverint divinum Infantem. In v. 8 utique dicit Herodem *misisse Magos in Bethlehem*, sed Magi non Herodis iussa sed stellam ducem sequebantur (v. 9). Quid igitur si stella eos Nazareth non Bethlehem duxerit? stella dicitur stetisse *supra ubi erat Puer*. Sed ubi erat puer? hoc Evangelista non aperit. — Nihil igitur est in narratione Matthaei quod excludat hanc hypothesim de Iesu in Nazareth invento a Magis. Quin immo aliquid in favorem huius hypothesis invenitur in textu, ubi dicitur (Matth. II, 11) Magos *intrasse domum*, ibique Puerum cum matre invenisse; quae verba potius designare videntur B. M. V. *domum* Nazarethicam quam *speluncam* Bethlehemiticam. Accedit etiam verosimile non videri B. M. V. voluisse diu in Bethlehem commorari extra domum, et sine illis mediis quae ibidem habuisset; neque sanitatis ratio illam detinebat, cum mirabilis eius partus nulla incommoda aut pericula ipsi attulisset. Denique addi potest quod si Magi ante Purificationem venissent, Maria et Ioseph paulo ditiores eorum muneribus effecti non obtulissent tantum *turtures*, vel *pullos columbarum*, quae lex loco oblationis agni permittebat tantum ratione paupertatis.

Obic. II. Matth. II, v. ult. ubi dicitur Christum post reditum ex Aegypto Nazareth venisse, et tunc impletum fuisse vaticinium *quoniam Nazaraeus vocabitur*.

Resp. Iam vidimus Matthaeum dum haec narrat non excludere alium praecedentem Christi adventum Nazareth, ac brevem ibidem commorationem, sed de eo mentionem non facere cum occasionem non habuerit; unde etiam sit ut alio modo loquatur ac Lucas; hic enim v. ait *in civitatem suam Nazareth*: Matthaeus autem *in civitatem quae vocatur Nazareth* quia scilicet tunc primum illam nominat. Haec satis de historia infantiae Christi Domini.

Plura alia eiusdem generis ab adversariis opponuntur, ex eo scilicet quod nostri auctores sibi invicem contradicere videantur, quod difficultatum genus graeca voce *antilogiae* biblicae appellari solent. Ex iis praeter superius expositam celebriores sunt illae quae respiciunt Christi *Genealogiam* apud Matthaeum Cap. I, et Lucam Cap. III, horam crucifixionis apud quatuor Evangelistas, et circumstantias resurrectionis Domini a diversis Evangelistis narratas. Verum propositum nobis est de iis sermonem instituere in Hermeneutica Biblica ubi de regulis interpretationis agemus. Nunc igitur ad alia properamus.

Cum vero adversarii contra quos agimus praecipue supernaturalium rerum narrationes in nostris libris impugnent praestabit nonnulla de his speciatim dicere. Ac primo quidem de Daemonum obsessionibus frequenter in Novo Testamento commemoratis, quaeque thaumaturgae Christi et Apostolorum virtutis obiectum fuisse dicuntur; deinde vero de aliis prodigiis et de ratione, qua aetate nostra a Strauss praesertim et Renan impugnata sunt. Itaque sit

THESIS XVIII.

*Possessiones diabolicæ quæ in pluribus N. T. locis referuntur
ut verae ac reales habendæ sunt.*

Legentibus N. T. libros praesertim Evangelia, nihil frequentius occurrit, quam mentio de hominibus a diabolo obsessis vel possessis, quos energumenos appellare solemus, quique a Christo Domino vel ab eius discipulis, imperio super Daemones exercito, passim liberati dicuntur. Praecipua loca in quibus de his sermo sit

sunt sequentia: apud Matthaeum IV, 24, VIII, 16, IX, 32 et seqq. XII, 24 et seq.; apud Marcum V, 2 et seq. IX, 16-26, XII, 24 et sequenti, XVI, 18, ubi sermo est de charismate Apostolis concesso *eiiciendi daemonia*; apud Lucam IV, 34 et seq. IX, 42; X, 17 et seq. XI, 20; etiam post Christi mortem similia facta occurrunt in actis Apostolorum X, 38, XVI, 16 et seq. et alibi, quibus nonnulli addunt 1 Cor. V, 5, ubi incestuosus Corinthius *traditur Satanae in interitum carnis, ut spiritus salvus fiat*.

Itaque increduli tum antiqui tum recentiores haec omnia reiiiciunt et irrident tamquam inanes Iudaeorum superstitiones, id autem variis rationibus persuadere conantur, quas hic primo loco proferemus.

I. Adversariorum obiectiones.

Citata facta variis modis ab incredulis impugnantur. — Alii enim aperte insimulant falsitatis vel mendacii sacros scriptores, tamquam si communibus Hebraeorum praeiudiciis cedentes morbos mere naturales diabolicae possessioni falso adscripserint; ita Semlerus in speciali dissertatione: *De Daemoniis quorum in Evangeliiis fit mentio*; Wegscheider in opere cui titulus: *Institutio Theologiae Christianae dogmaticae*, §. 106, Strauss alique plures. Alii vero characterem veracitatis ss. librorum specie tenus conservant simulque supernaturalem factorum illorum characterem negant, affirmantes Christum et Apostolos non quidem mentiendi studio, sed ex prudentia et charitate infeliciam illorum hominum turbatae phantasiae sese accommodasse, fingentes se credere eos a Diabolo obsessos esse, cum tamen naturali tantum morbo laborarent: vel etiam Evangelistas in aegrotorum sanationibus narrandis usitatas apud Hebraeos loquendi formulas adhibuisse quibus illi a Daemone obsessi dicebantur, quin de obiectiva rei veritate iudicium ferrent; ita Rosenmüller in scholiis ad Matth. VIII, 28 seqq., et Marc. IX, 16 seqq. alique, quibus accessit Iahn in editione Germanica suae *Archaeologiae biblicae* §. 194 seqq., quem tamen corrigit et refellit Ackermann in latina editione eiusdem archaeologiae (§. 196, 197). Horum itaque argumenta revocari possunt ad sequentia.

Obiiciunt 1° Obsessio diabolica proprie dicta humanae naturae repugnat. Ita enim in uno eodemque supposito duae independentes vires ponerentur, et duo diversa principia operationum.

Obiiciunt 2° Idem repugnat divinae Sapientiae et Providentiae. Sic enim induceretur ens rationale, et Deo inimicum operans contra leges ab eo stabilitas, et ordinem naturalem perturbans.

Obiiciunt 3° Admissa etiam diabolicae obsessionis *possibilitate* non ideo essent ut verae habendae omnes illae, quae in N. T. narrantur. Sane in aliarum gentium historia nihil tale occurrit. Quomodo ergo admitti potest apud solos Iudaeos haec locum habuisse tam frequenter, et quidem praecise Christi et Apostolorum aetate? Nec quidquam iuvat discrimen quod intercedebat inter populum Hebraeum et ceteras gentes. Hoc enim potius vim difficultatis auget: quis enim sibi persuaserit Diabolum maiorem habuisse potestatem in populum Dei electum, et in cultores verae religionis, quam in paganos cultui idolorum addictos?

Obiiciunt 4° Quasdam circumstantias in praefatis narrationibus occurrere quae manifeste absurdae vel ridiculae sunt. Ut ex. gr. in historia daemoniaci Geraseni (Marc. V) qui dicitur in se habuisse integram *legionem* daemonum (v. 9), et hi a Christo impetrasse dicuntur ut possent in gregem porcorum ingredi, qui statim in mare se proiecerunt, et suffocati sunt (v. 11–13). Quis haec non irrideat? Sed praeterea undenam *magnus ille porcorum grex apud Gerasenos* (v. 11) cum porcorum usus Hebraeis prohibitus esset? et quomodo Christus voluntati daemonum indulisset, quod tantum damnum dominis afferebat?

Obiiciunt 5° Miracula admittenda non sunt, ubi res naturaliter explicari possunt. — Iam vero casus omnes daemoniacorum in N. T. narrati facile possunt per morbos naturales explicari et nonnisi ex Iudaica superstitione daemoni tribuuntur. Et primo quidem multa adscribi possunt morbo *insaniae*, vel furoris, ut ex. gr. praedictus casus daemoniaci Geraseni Marc. V, 2 et seqq. « qui domicilium habebat in monumentis, et neque catenis iam quisquam poterat eum ligare: quoniam saepe compedibus et catenis vinctus dirupisset catenas, et compedes comminuisset, et nemo poterat eum domare; et semper die ac nocte in monumentis et in montibus erat, clamans, et concidens se lapidibus. »

Secundo plures casus adscribi possunt morbo *hypocondriaco*, quo quis absurdissima quaeque sibi persuadet ob turbatam imaginandi facultatem. Isti autem sibi persuaserant se daemonium in

corpore habere, vel se in daemones esse conversos. Denique quaedam etiam explicari possunt per morbum *epilepticum*, qui similes effectus producere solet iis qui in praefatis daemoniacis describuntur, ut insolitas vires, membrorum violentam agitationem, allisionem in terram, spumam ex ore d'fluentem et alia huiusmodi, ut ex. gr. videre est in daemoniaco ad Christum adducto Mar. IX, quem statim *spiritus conturbavit, et elisus in terram volutabatur spumans* (v. 19).

Obiiciunt 6° Ea omnia quae de huiusmodi factis leguntur, salva etiam veracitate scriptorum, possent ita explicari ac si ex communi cogitandi et loquendi ratione Hebraeorum dicta sint. Hi enim solebant calamitates et graviore morbos omnes Daemoni tribuere, ita ut *Daemonium habere* idem significaret ac infortunio vel morbo subiectum esse, et *Daemonium eicere* idem ac a morbo liberare.

Sane ipsi Evangelistae daemoniacos recensent inter aegrotos Matth. IV, 23, 24; Mar. I, 34; Luc. IV, 40, 41 etc. imo Act. X, 38 Petrus de aegrotis a Christo sanatis summatim loquens ait illum pertransisse benefaciendo et sanando *omnes oppressos a diabolo*. Hinc etiam daemoniaci qui liberati sunt dicuntur *sanati* vel *curati* Luc. VII, 21; VIII, 2, et alibi, quod significat eos morbo aliquo correptos fuisse.

Obiiciunt 7° Si vero omnino explicandae sint laudatae loquendi formulae de vera Daemonis possessione nihil impedit quominus dicamus Christum et Apostolos ut naturalem fatuitatem vel hypochondriacae morbum in illis hominibus curarent sese eorum pravae imaginandi rationi accommodasse fingentes se eorum deliramentis credere, quibus sibi persuaserant se daemonium habere; hanc enim agendi rationem in similibus casibus saepe expedire medici fatentur, et experientia confirmat.

II. Argumenta pro thesi et contrariorum solutio.

Haec tamen non obstant quominus certissima sint exempla diabolicae possessionis in Novo Testamento relata. Imprimis vero hic supponimus angelorum existentiam, lapsum, ac proinde distinctionem inter bonos ac malos angelos. Si haec adversarii negant eos ad dogmaticos Theologos remittimus. Admissa autem daemonum existentia

dicimus in praefatis N. T. locis aperte doceri quosdam homines ab eis misere obsessos ac vexatos fuisse: ideoque cum sacrorum scriptorum veracitas demonstrata fuerit istas obsessiones veras omnino esse. Et sane ad narrationum sensum quod attinet primo quidem omne effugium praecludit ipsa earum simplicitas quae ab omni insolita ac audaciori loquendi forma seu figura alienissima est. Praeterea tales circumstantiae referuntur, quae figuratam explicationem prorsus excludunt, siquidem Christus cum maligno spiritu loquens inducitur, illum increpat, eius nomen postulat, isque vicissim respondet, deprecatur, irascitur, ut ex. gr. legitur de daemoniaci Geraseno Marc. V, et de alio in Synagoga a Christo liberato Luc. IV, 33, 36, et IV, 41, ubi ad manuum Iesu impositionem: « *Exibant daemonia a multis clamantia: Quia tu es Filius Dei: et increpans non sinebat ea loqui, quia sciebant ipsum esse Christum:* » et alibi passim. Tertio Apostolis Marc. XVI, 17 virtus eiiciendi daemonia conceditur, et quidem ita ut distinguatur a virtute curandi morbos naturales: « *In nomine meo, inquit, daemonia eiicient, linguis loquentur novis, super aegros manus imponent et bene habebunt.* » Denique idem Christus et Apostoli eiectionem daemonum tamquam argumentum ad veram religionem demonstrandam saepe adhibent ut ex. gr. Matth. XII, 22–30, Luc. XI, 20, Act. X, 38 etc. Quare certum omnino est sacros scriptores non figurate tantum loquutos esse, sed vera exempla diabolicae possessionis narrare voluisse, ac proinde vel haec ut vera admittenda sunt, vel mendacii iidem scriptores imo Christus ipse insimulandus erit, quod prorsus impium est atque absurdum.

Accedit quod omnes Patres, etiam antiquissimi loca illa S. Scripturae ubi de daemoniacis est sermo in sensu obvio ac literaliter acceperunt ut ex eorum commentariis apparet: similesque casus obsessionis etiam post Christi et Apostolorum aetatem aliquando evenisse testantur, et quidem ita ut ad paganorum testimonium confidenter appellent; ut ex. gr. Tertullianus qui in c. 23 Apologetici ita urgebat Paganos: « *Edatur hic aliquis sub tribunalibus vestris, quem daemone agi constet; iussus a quolibet Christiano loqui spiritus ille tam se daemonem confitebitur de vero, quam alibi Deum de falso...* iam ergo subiecta Christianis divinitas vestra; » et ante illum Irenaeus adv. haer. II, X, 32, loquens de charismatibus qui-

bus fideles saepe instructi erant: « Alii, inquit, daemones excludunt *firmissime* et *vere*, ut etiam saepissime credant ipsi qui emendati sunt a spiritibus immundis, et sint in Ecclesia » (Patr. Gr. tom. VII, col. 829). Alia testimonia congerit Bergier in opere cui titulus *La certitude des preuves du Christianisme*, 1re partie chap. V. Aut igitur fides omnino neganda est omnibus scriptoribus, aut diabolicae obsessiones ut verae habendae.

Nec quidquam valent ad contrarium demonstrandum rationes ab adversariis superius allatae.

Sane 1° Nulla absurditas inducitur per veram diaboli possessionem, tamquam si in uno eodemque individuo duo contraria operationum principia ponerentur. Adversarii enim non intelligunt diaboli possessionem esse aliquid omnino diversum ab hypostatica unione, haec enim intima omnino est et ad intimum operationum principium pertinet. Illa vero tota extrinseca est, unionem constituens mere accidentalem, ut inter motum et motorem, et externas corporis actiones directe respicit, internas autem tantum indirecte, quatenus nempe diabolus per potestatem quam exercet in corporis membra et in sensus patientis potest etiam animae facultates impedire, earumque operationes perturbare. Manet igitur semper unum dumtaxat intimum ac metaphysicum operationum principium.

2° Nec repugnat divinae providentiae ac sapientiae daemonum possessio. Tunc enim repugnaret si contra Dei voluntatem aut sine eius permissione possent mali spiritus haec perficere, quod tamen omnino falsum est. Illi enim tantum valent quantum a Deo efficere permittuntur quod ipsi in citatis Evangelii locis fatentur cum Christi virtutem metuentes ab illo poseunt ne eos e corporibus obsessis exire compellat. Causae vero cur Deus haec aliquando permittat, quamvis non sint curiosius investigandae, saepe tamen sufficienter innotescunt. Aliquando enim in poenam quorundam criminum diabolica possessio a Deo permissa est ut Sauli videtur contigisse, et incestuoso Corinthio, et aliis pluribus de quibus ecclesiastica narrat historia. Aliquando vero ad virtutem iustorum exercendam, qui durissima hac tribulatione probantur, ut in patientia ac humilitate quam maxime proficiant, ut ex. gr. Beatae Eustochio contigisse legitur. Semper vero ad Dei gloriam pertinet potestas quam eius ministri in hisce casibus adversus daemonem exercent, quod etiam

ad Ecclesiae veritatem probandam et honorem ac reverentiam eadem conciliandam apprime conducit.

3° Frustra vero obiiiciunt adversarii inverosimile esse tam frequentes fuisse aetate Christi apud Iudaeos Daemonum obsessiones cum nihil tale apud alias gentes occurrat. Etenim imprimis falsum est obsessionum exempla apud alias gentes non occurrere. Sane ea quae a profanis scriptoribus narrantur de *furiis* quas Graeci *Eumenides* vocabant et quibus saepe homines correptos fuisse et agitados dicunt nihil aliud esse videntur quam diabolicae invasiones: quae quidem tam frequentes aliquando evaserant ut Athenienses templum dedicaverint ad eas effugiendas, teste Tullio in lib. III, de natura Deorum; Romani autem lucum ob eandem causam in Latio consecraverint, qui *Furinae* dicebatur. Idem etiam factum diabolicae obsessionis significari videtur a Latinis per homines *Larvatos*, seu a malis geniiis obsessos, per *Cerritos* quasi Cereritos, seu a Cerere agitados (1), item per *Pythones* vel *Pythias*, homines scilicet ab Apollinis spiritu afflatos et energumenum more furentes qualis est illa quae a Virgilio in lib. VI. Aeneidos describitur, dum Aeneae responsa daret

« Cui talia fanti
» Ante fores subito non vultus, non color unus,
» Non comptae mansere comae; sed pectus anhelum,
» Et rabie fera corda tument, maiorque videri,
» Nec mortale sonans, afflata est numine quando
» Iam propiore Deo »

Atque idem dicendum est de coeteris, qui aliorum Deorum vel Dearum spiritu agitabantur: *omnes enim Dii gentium daemonia*. Etiam Plutarchus in lib. de *fluviiis* (περί ποταμῶν) de daemoniacis mentionem facit. Narrans enim fabulam de origine Nili fluminis scribit: « Producitur in eo lapis fabae speciem referens, quem statim ac canes viderint non allatrant (2). Iuvat etiam a *daemone*

(1) Vide Testimonia Festi, Nonni, Plauti aliorumque in lexico Forcellini ad voces *Cerritus*, et *Larvatus*.

(2) Alludit ad fabulam quam antea recitaverat, scilicet Nilum Garmathae maritum ad Cerberi canis latratum in furorem actum se in flumen *Aegyptum* praecipitasse, quod exinde coepit ab eo *Nilus* vocari.

possessos (τοὺς δαίμονιζομένους); ubi enim admotus est naribus expellitur subito daemonium. »

Si vero frequentiores huiusmodi obsessiones apparent apud Iudaeos aetate de qua loquimur, id mirum esse non debet. In primis enim diabolus cum Ethnicorum animis et cordibus imperaret et cultum ab iis reciperet minus sollicitus erat de eorum corporibus torquendis, idque potius contra Hebraeos praestare adamabat, qui verae religionis custodes erant, et idolorum cultum detestabantur. Deinde maiorem ei licentiam contra Iudaeos Dominus concesserat ob sapientissimos suae providentiae fines, ut nempe et maiorum spirituum existentiam a Sadducaeis negatam stabiliret, et sensibili modo ostenderet se omnibus daemoniis potentiorum esse, qui solo nutu ac imperio ea e corporibus expellere posset, et quocumque vellet ablegare, atque ita suaviter ac fortiter viam pararet ad idololatriam, seu diaboli regnum super terram exterminandum.

4° Quod pertinet in specie ad daemoniacum Gerasenum Marc. V, nihil prorsus in eius historia occurrit quod absurdum sit vel ridiculum. Sane ad numerum daemonum quod spectat si potest Deus uni ex iis permittere ut corpus hominis obsideat, cur non potuit etiam multis? Forte etiam mendacium vel exaggeratio ex parte daemonum adfuit cum se *legionem* appellarunt. Quod autem a Christo postulaverint ut eis permitteret in gregem porcorum ingredi mirum non est si attendatur eorum nocendi voluntas, ob quam expulsi ab hominis corpore cupiebant saltem animalibus obesse, atque ita etiam dominis damnum inferre. Inepte autem adversarii putant non potuisse in regione illa ingentem porcorum numerum inveniri: aliud est enim quod Hebraeis vetitum esset eorum carnibus vesci, aliud quod non liceret eos pascere et custodire, puta ad illos vendendos et commercium cum aliis gentibus exercendum: praeterea regio Gerasenorum erat in superiori parte Palaestinae prope lacum Tiberiadis, ubi multi gentiles ex Phoenicia vel Syria oriundi commorabantur. Quid igitur si gregem illum ad paganos homines pertinuisse dicamus? Denique iustitiae aut sanctitati Christi Domini nequaquam repugnat licentia illa spiritibus malis concessa; siquidem cum esset rerum omnium Dominus potuit de hominum illorum substantia disponere quin cuiquam iniuriam faceret: ad hoc autem sanctissimis et gravissimis rationibus moveri potuit, sive ad gentis

peccata punienda, sive ad potentiam suam ostendendam, sive denique ut sensibili signo ostenderet, quam terribilem inimicum ex eorum finibus expelleret atque ita de magnitudine beneficii eis collati persuasos eos redderet.

5° Frustra vero adversarii per morbos naturales explicare conantur facta illa daemoniacorum in Novo Testamento relata. In primis enim circumstantiae nonnullae, quae similes sunt illis in furiosis vel epilepticis observatis, paucis tantum in casibus leguntur nempe in narratione citati daemoniaci Geraseni Marc. V, et alterius descripti Marc. IX, in reliquis autem nihil huiusmodi observatur. Deinde adversarii non attendunt alias circumstantias quae omnino Diaboli praesentiam et obsessionem demonstrant, sive inspiciantur circumstantiae ex parte Christi sive ex parte daemoniacorum: uti sunt ex. gr. quod Christus malos spiritus allocutus sit et increpaverit, isque vicissim responderit ut in primo ex citatis factis dicitur, et in aliis passim; item quod Christus adstantes de fidei defectu redarguerit (Marc. IX, 18) ac discipulis postea *secreto* revelaverit hoc genus (Daemoniorum) *in nullo posse exire nisi in oratione et ieiunio* (vers. 28) et alia huiusmodi. Quod si adversariis omnino videatur in quibusdam daemoniacis Evangelicis quorundam morborum symptomata occurrere, non valde repugnabimus, dummodo realis diaboli obsessio non excludatur. Quid enim prohibet quominus dicamus homines illos tum naturali tum praeternaturali morbo simul correptos fuisse? Supponere enim licet vel diabolum ipsum illorum corporibus insidentem quosdam morbos ex vi illis illata produxisse, ita ut illi tum a diaboli obsessione tum ab eius physicis effectibus liberandi essent, vel etiam iis iam morbo aliquo laborantibus, tamquam subiectis naturaliter dispositis diaboli obsessionem supervenisse.

6° Quod vero per meras loquendi formulas Hebraeis usitatas omnia haec explicanda sint merum est adversariorum commentum. Falsum est enim apud Hebraeos morbos *daemonia*, vel aegrotos *daemoniacos* (δαίμονιζόμενους) appellatos fuisse, cum id nullis testimoniis probari possit. Nec quidquam iuvat adversariorum explanationem loquendi modus ab Evangelistis adhibitus cum de daemoniis scribunt: falsum est enim eos tamquam aegrotos exhiberi, quin imo saepe ab aegrotis accurate distinguuntur ut fit ex. gr.

Marc. I, 34, ubi legitur quod Christus Dominus « *curavit multos qui vexabantur variis languoribus, et daemonia multa eiiciebat et non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum,* » idemque fit III, 10, 11, et clarius vers. 15 et Cap. XVI, vers. 17, 18 in quibus locis potestas eiiciendi daemonia Apostolis concessa a potestate sanandi morbos distinguitur. Si vero aliquando simul cum aegrotis daemoniaci nominantur non inde sequitur eos ut simpliciter aegrotos habitos fuisse, sed tantum in aliquo sensu quatenus non minus, imo magis quam illi infelices erant, ac divina Christi ope indigebant. Petrus vero omnes generatim homines a Christo liberatos dicere potuit *oppressos a diabolo*, vel quia speciatim ad daemoniacos alludit quorum liberatio evidentius praebebat virtutis Christi argumentum, vel quia multi etiam naturales morbi diabolo adscribi possunt saltem indirecte quatenus ex peccatis ad diaboli instigationem commissis oriuntur. Quod denique daemoniaci *sanari* vel *curari* dicantur non probat quod volunt adversarii: omisso enim quod huiusmodi loquendi ratio in plerisque locis non recurrit, ut Matth. IX, 33, 34; X, 8; VII, 22; Marc. VI, 13; VII, 26 et seq. et alibi passim, ubi e contra distinguitur *sanatio* aegrorum et *eiectio* daemonum, hoc inquam omisso, sanandi vocabulum recte aliquando usurpari potuit etiam de daemoniacis vel quia, ut diximus, cum diabolica obsessione morbus etiam naturalis saepe coniungebatur, vel quia sensu quodam latiori seu translato cuiusvis corporalis afflictionis remotio *sanatio* vel *curatio* dici potest.

7° Impossibile vero est per meram *accommodationem* omnia illa explicare quae Christus et Apostoli de huiusmodi casibus dicunt. Siquidem Christus non solum quando cum ipsis daemoniacis loquitur illas loquendi formulas adhibet, quae diaboli obsessionem indicant, sed etiam cum discipulis loquens, ut in citato exemplo Marc. IX, 27, 28 et alibi; item de *virtute eiiciendi daemones* in genere sermonem habet ut in locis supra citatis, quibus aliisque similibus in casibus si Christus praeiudicium Hebraeorum confirmasset ac veluti suum fecisset, causam veritatis prodidisset, quod nefarium est cogitare.

Praeterea in laudata narratione daemoniaci Geraseni diaboli praesentia ita evidens fit ut per meram patientis phantasiam et opportunam Christi *accommodationem* nunquam explicari possit: mali

enim spiritus non modo loquuntur, et Christum obsecrant, eique respondent, sed externo etiam signo se manifestant cum in immunda animalia ingrediuntur, eaque *magno impetu praecipitant in mare* coram plurimis facti huius spectatoribus, cum interim homo a daemonibus liberatus, et in se reversus ad pedes Iesu sederet (Marc. V, 13, 15). Quapropter concludendum est aut laudatas narrationes falsas esse, quod absit dicere, aut eas veram ac realem diaboli obsessionem continere, quemadmodum Patres, et interpretes unanimi consensu tradunt, qui, ut superius innuimus, citata loca N. T. in sensu obvio atque literali semper intellexerunt (1).

THESIS XIX.

*Miracula quae in Novo Testamento narrantur
nec mythicis figmentis ornata, cum Strauss et Renan, dicenda sunt,
nec, si historice vera sint, ulla ratione possunt,
iuxta Paulus aliosque, ad eventus mere naturales revocari.*

Post ea quae disputavimus in defensionem quorundam factorum N. T., operae pretium duximus generalem adiacere disputationem de Christi et Apostolorum prodigiis, quae hodierni rationalistae potissimum impugnant. Hi vero diversa ratione solent procedere. Alii enim apertae falsitatis accusant sacros libros ac si pro veris falsa sive ex integro sive ex parte contineant, et Evangelica prodigia tamquam *mythos*, vel *legendas*, ut aiunt, traducunt: ita citati Strauss et Renan, uterque in *Vita Iesu*, alter autem etiam in opere cui titulus: *Les Apôtres*, et cum eis alii plurimi ex incredulis et rationalistis. Alii vero magis subdole miraculorum fidem evertere conantes narrationes quidem ut historice veras accipiunt, ipsa tamen facta subtilioribus et sophisticis interpretationibus in eventus mere naturales convertere satagunt: ita Paulus professor Heidelbergensis. Quamvis de horum systematibus et scriptis in Her-

(1) Qui plura de hac re legere cupit adeat praeceteris Benedictum XIV *De servorum Dei beatificat., et beator. Canoniz.* l. IV, part. I, cap. 29, Calmet in *Disseratat. De daemonibus hominum corpora obsidentibus* etc. praefixa eius commentario in Evang. Marci, P. Perrone in *Tractatu de Deo creatore* part. I, cap. IV, art. V.

meneutica biblica fusior erit disputatio, praestabit tamen hic etiam breviter eos refutare quantum pertinet ad miracula in Novo Testamento ac praesertim in Evangeliiis narrata.

§. I. **Miracula Evangelica a mythicis figmentis immunia esse probatur contra Strauss et Renan.**

I. Primum ac praecipuum argumentum contra adversarios supeditant ea omnia quae diximus in thesi XV ad probandam scriptorum Novi Testamenti *veracitatem*. Quomodo enim fieri potuit ut auctores coevi, immediati factorum testes, sinceri ac simplices, qui rerum quas testati sunt veritatem tanta animi constantia tenebant, ut acerbissima quaeque ac mortem ipsam pro ea tuenda libenter passi fuerint, quomodo, inquam, fieri potuit, ut vel ipsi deciperentur vel alios decipere vellent aut possent, ac fabulas pro vera historia narrare? Quibus accedit ceterorum testimonium qui miracula Christi et Apostolorum pro veris habuerunt, quamvis et facile ea investigare possent, et ad id praestandum gravissimis causis impellerentur. Quae omnia et alia a nobis cit. loc. disputata satis superque essent ad praefatos auctores refellendos. Praestabit tamen nonnulla magis in specie ad eorum hypotheses et errores accommodata breviter adnotare.

II. Adversariorum systemata *gratuitis* imo *falsis hypothesis* innituntur. 1° Totum Straussii systema in hoc supposito innititur, quod Evangelia alique Novi Testamenti libri authentici non sint, sed post Apostolorum aetatem saeculo secundo desinente conscripti. Huc enim redit totius Straussii systematis summa. Christi discipuli nihil scripserunt sed tantum de eius gestis ubique praedicarunt, omnibusque persuadere conati sunt illum esse Messiam a Iudaeis expectatum. Ex hac discipulorum praedicatione factum est ut paullatim Christo applicarentur mirabilia omnia quae de Messia Iudaei cogitare soliti erant, et Christi ipsius gesta sensim sine sensu in prodigia transformata fuerint, et ex Christo historico, Christus idealis et mythicus efformatus fuerit. Cum autem res eo devenissent nonnulli ex Christianis Evangelia conscripserunt, in quibus poeticam illam et mythicam Christi vitam fideliter consignarunt. Quare totum adversarii fundamentum in ea suppositione continetur quod Evan-

gelia diu post aetatem Apostolicam, et post gradatam et lentam mythorum formationem scripta fuerint; qua suppositione sublata, totum systema corruat necesse est, quemadmodum ipse auctor ingenue fatetur in opere citato Introd. §. XIII. Ibi enim huiusmodi sibi proponit difficultatem: Christianorum religionem et primitivam historiam in hoc maxime differre a fabulosis aliarum gentium narrationibus, quod istae ex incertis traditionibus et poetarum figmentis longo post tempore absque tabulis et testibus consarcinatae fuerint, contra vero Evangelica historia a coaevis et immediatis testibus, ipsa factorum aetate scripto mandata sit; cui difficultati respondet: « Huiusmodi argumentum esset revera *peremptorium* (*von » entscheidendem Gewichte*) si probatum esset historiam biblicam a » testibus oculatis vel saltem a *coaevis* scriptoribus exaratam fuisse. » Fatente igitur Strauss, si probetur Evangelia ab Apostolis et discipulis quorum nomina gerunt conscripta fuisse totum eius systema illico corrui. Iam vero Apostolica Evangeliorum origo certissimis argumentis superius a nobis demonstrata est. Ergo concludere iam liceret nullum esse pondus systematis adversarii. Ea vero quae Strauss congerit ad authentiam Evangeliorum evertendam non sunt huius loci: sufficiat tantummodo animadvertere eum, neglectis prorsus antiquorum testimoniis, in internis Evangeliorum notis unice insistere, praecipue vero in antilogiis, quas putat se inter varias Evangeliorum narrationes deprehendisse, quo simul et recentiora ea esse et mythica demonstrare nititur. Quae quidem argumentandi ratio et logice praepostera est, et falsis assumptis innititur, ut ex rei natura et ex praecedentibus thesibus apparet. Et haec quidem de Strauss. Ad Renan autem quod spectat eius sententia circa genuinitatem Evangeliorum incerta et fluctuans apparet. In Introductione enim pag. XXXVII, ait quatuor evangelia *a primo saeculo descendere*, et *plus minus ad eos auctores pertinere quibus tribuuntur*; verum in aliis locis eorum genuinitatem multis modis extenuat, ita ex. gr. Matthaei Evangelium originarium solos Christi sermones continebat iuxta Renan, contra vero illud Marci sola Christi facta exhibebat; postea vero christiani ea simul componentes, et plura addentes ad hodiernam formam redegerunt (ib. XVIII, XXI, XXII etc.). De Evangelio vero Iohannis loquens dicit se in eam opinionem *proclivem esse* quae tenet sermones Christi in eo relatos non fuisse scriptos

a Iohanne: ceterum hanc quaestionem parvi momenti esse dicit, quia semper certum est Evangelium quartum compilatum et ad praesentem formam redactum fuisse in sinu magnae Ecclesiae Asia-ticae, quae Iohannis discipula erat, eumque repraesentabat (ib. XXV, XXXVI). En qua levitate homines isti de rebus gravissimis disputant!

2° Aliud adversariorum suppositum in principio quodam a priori constituto continetur, scilicet miracula esse impossibilia, quod Strauss aperte profitetur. Verum quam falsum et gratuitum hoc sit ostendunt philosophi, qui animadvertunt physicas leges non ita necessarias esse et in rerum essentia fundatas ut a divina omnipotentia immutari nequeant; unde sequitur non esse a priori pronuncian-dum miracula non accidisse, nec esse iuxta praeconcepam hanc opinionem historiae fidem negandam, sed ad testium veracitatem totam quaestionem unice revocandam. — Quod pertinet ad Ernestum Renan difficile est iudicare an miraculorum possibilitatem admittat. Ipse enim in citato opere pag. 41 expresse dicit: « Nos minime affirmamus: miraculum impossibile est, sed dicimus: nullum adhuc miraculum factum est, de quo certo constet. *Nous ne disons pas: le miracle est impossible, nous disons: Il n'y a pas eu jusqu'ici de miracle constaté.* » Verum, sibi contradicens Introd. LI, LIII, ita pronunciat: « Interim nos hoc *principium critices historicae* tene-bimus, scilicet, narrationem prodigiosam et supernaturalem *uti ta-lem* admitti non posse, eam vel credulitatem, vel imposturam *sem-per* involvere, et historici officium esse ut illam interpretetur et sedulo inquirat quid veri quid falsi contineat. » Denique ipsa agendi ratio adversarii qua miracula omnia qua talia admittere recusat, evidenter ostendit idem praeiudicium de miraculi impossibilitate eius animo inhaesisse. De hoc tamen in secunda parte huius thesis plura dicemus.

III. Aliud argumentum quod adversariorum systema evertit de-sumi potest ex ipsa *aetate* qua facta Novi Testamenti acciderunt. Et sane mythi seu fabulae ex ea aetate descendunt qua populi ad quos pertinent in statu veluti infantiae adhuc existebant, cum sci-licet scientiarum et artium cultura carebant, memoriam rerum scripto consignare aut nesciebant, aut negligebant, sed phantasiae et poeticae indoli unice fidentes suorum maiorum gesta aliosque

eventus figmentis exornabant, et populari traditione conservabant: huc pertinent omnes Graecorum et Romanorum fabulae, quae ex prima et obscurissima harum gentium aetate descendunt. Mox vero ut populi cultiores effecti sunt et veram historiam et discere et posteris tradere coeperunt mythica figmenta cessarunt, ita ut nec nova excogitarentur, nec antiqua saltem a doctioribus amplius crederentur. Ita ex. gr. frustra quaeres apud Graecos fabulas aetate Thucididis, Aristotelis, Plutarchi primum inventas, frustra etiam apud Romanos requires mythos saeculo Augusti enatos; contra doctissimos quosque utriusque gentis homines per illam aetatem inveniēs antiquas poetarum fabulas irridentes, vel sub earum cortice philosophicas veritates detegere conantes. Iamvero omnia illa quae in libris Novi Testamenti leguntur tempore Romani Imperii, aetate scilicet excultissima, et in plena scientiarum et historiae luce acciderunt, eaque ab innumeris omnium gentium hominibus, et a praestantissimis ingeniis, tamquam vera habita sunt. Immerito igitur et contra critices historicae principia vellent adversarii eadem facta ad mythos revocare. Confirmatur hoc argumentum ex antithesi quam nostri scriptores instituunt inter facta quae narrant et gentilium fabulas, seu mythos, ut ex pluribus Novi Testamenti locis apparet. Ita ex. gr. Paulus 1 Tim. I, 4 rogat Timotheum ut Ephesios doceret « *ne intenderent fabulis* » (μυθόις) idemque in Capite IV, vers. 7 monet eundem Timotheum « *ineptas autem et aniles fabulas evita: exerce autem te ipsum ad pietatem* » et clarius etiam Petrus rerum, quas praedicabat, veritatem gentilium fabulis et poetarum figmentis opponens « non enim, inquit, *doctas fabulas secuti notam fecimus vobis Domini nostri Iesu Christi virtutem et praesentiam; sed speculatores facti illius magnitudinis* » 1 Pet. I, 16 ubi postea speciminis gratia affert factum transfigurationis Christi cuius ipse testis fuerat, et testimonium Patris de Filio ab ipso auditum « hanc vocem, ait, nos audivimus de caelo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto. » Igitur inepte prorsus existimaretur scriptores N. T., qui doctas gentilium fabulas tam aperte impugnant et proscribunt, novos mythos novasque fabulas iis substituere voluisse, easque pro fundamento novae religionis assumpsisse.

IV. Accedit *nexus*, qui inter Evangelicas narrationes occurrit, ita ut factorum consequentiae exponantur et narrationes se mutuo

excipiant, et invicem lucem afferant, quod in mythicis figmentis non solet occurrere.

V. In primis vero recolendum est, quod iam supra in thesi XV notavimus, miraculorum Christi et Apostolorum veritatem esse *suppositum necessarium* ad Ecclesiae Christianae foundationem et propagationem explicandam, ita ut ea sublata primitiva Ecclesiae historia intelligi nequeat. Quomodo enim fieri unquam potuisset ut pauci homines Iudaei ex plebe profecti tam cito hominum mentes immutaverint et non solum suis connationalibus quam plurimis, sed etiam immensae Graecorum et Romanorum multitudini, qui temporali potentia et humana scientia superbiebant omnisque generis praeiudiciis detenti, ac vitiis mancipati erant, quomodo, inquam, fieri potuisset ut iis omnibus religionem tam severam, tam difficilem, tam ab eorum sentiendi ratione alienam persuaderent, et ita persuaderent ut omnibus vitae bonis posthabitis pro ea mortem quoque libenter subirent, nisi vi miraculorum eorum mentem percellere et assensum extorquere possent? Unde illud Augustini argumentum, quod si mundus sine miraculis ad Christum conversus fuisset, hoc longe maius esset prodigium, quam omnia illa quae de Christo et Apostolis in Novo Testamento narrantur (1). Non igitur Christiani miracula confinxerunt, sed iis certo cognitis et demonstratis crediderunt ut Christiani fierent.

§. II. Miracula quae in N. T. leguntur
nullatenus possunt ad eventus mere naturales revocari.

Ad alteram theses partem iam veniendum est, qua dicimus, supposita historica veritate narrationum Novi Testamenti, impossibile omnino esse non agnoscere in iis miracula, et nonnisi per violentas et ineptas verborum et contextus detorsiones ad naturales eventus revocari posse.

I. Si quis attente et absque animi praeiudicio legat miraculorum Novi Testamenti narrationes statim animadvertet de rebus agi,

(1) Idem argumentum breviter et concinne proponit Angelicus Doctor C. Gent. l. I, c. 6 hisce verbis "Esset autem omnibus signis mirabilibus si ad credendum tam ardua, ad operandum tam difficilia, et ad sperandum tam alta mundus absque mirabilibus signis inductus fuisset a simplicibus et ignobilibus hominibus."

quae vires naturae superant. Quis ex. gr. cum legat ad solum Christi imperium Lazarum e sepulchro vivum prodiisse, qui quartum iam diem ibidem iacuerat (Io. XI, 44), aut filium viduae Naimitidis cum ad tumultum efferretur e feretro vivum surrexisse (Luc. VII, 14, 15), aut paucos panes et pisces in Christi manibus ita multiplicatos fuisse ut pluribus hominum millibus satiandis sufficerent (Matth. XIV), aut ad meram Christi vocem seu simplicem tactum modo coecis a nativitate visum restitutum, modo aegros insanabilibus ac diutinis morbis uno temporis momento curatos, vel ad Apostolorum nutum mortuos suscitatos, et omnis generis infirmitates depulsas (Act. III, 6, 7, IX, 34, 40 etc.), quis, inquam, cum haec legat non statim persentiat ibi maxima prodigia narrari? Ex. gr. in solo capite VIII Matthaei quatuor huiusmodi narrationes occurrunt quae ceterarum specimen esse possunt. Prima est de leproso qui ad Christum confugiens sanitatem petiit « Domine si vis potes me mundare. Et extendens Iesus manum tetigit eum dicens: *Volc: mundare. Et confestim mundata est lepra eius* » (v. 2, 3). Altera est de puero centurionis cuius sanitatem hic a Christo postulaverat; Christus autem extra domum consistens respondit: « Vade et sicut credidisti fiat tibi. Et sanatus est puer in illa hora » (v. 13). Tertia est de socru Petri febricitante: « Et tetigit (Iesus) manum eius, et dimisit eam febris, et surrexit et ministrabat eis » (v. 15). Quarta est de tempestate a Christo sedata ut periclitantibus in navicula discipulis succurreret: « Tunc surgens imperavit ventis et mari, et facta est tranquillitas magna. Porro homines mirati sunt dicentes: qualis est hic quia venti et mare obediunt ei? » (26, 27).

Similia occurrunt in c. XIV, 18–21, 29, XXI, 9 et in aliis Evangeliiis passim. Quibus perpensis impossibile est candido lectori ex hoc dilemmate evadere: aut narrationes veras non esse, aut miracula in iis narrari: cum autem primum nulla ratione admitti possit, alterum certissime tenendum est.

II. Quae quidem clarius apparebunt, examine instituto in ea quae adversarii afferunt ut Christi et Apostolorum prodigia naturaliter explicent. Et primo quidem, ut de Paulusio dicamus, eius interpretandi ratio ita arbitraria, ita violenta est ut ab ipsis rationalistis plerisque reiecta fuerit. Ut enim prodigiosam factorum naturam auferat vim infert contextui, significationem vocabulorum

pro lubitu immutat, circumstantias vel omittit vel addit omnemque sermonem misere torquet ut invitum ac repugnantem ad suum sensum trahat. En pauca exempla. In suo *Manuali exegetico super tria priora Evangelia* explicans auctor factum Matth. XIV, 25 et seq. ubi Christus dicitur discipulis tempestate iactatis subito apparuisse *ambulans super mare* asserit sine dubio Iesum non proprie *super* aquas, sed *iuxta* aquas idest in littore maris ambulasse. Item primum Christi miraculum conversionis aquae in vinum quod a Iohanne (II, 41) *initium signorum* (σημείων) *Iesu* appellatur, affirmat aliud non fuisse quam nuptialem iocum, et vocem *signum* hoc loco nihil aliud significare quam actum humanitatis et *urbanitatis*. Item in *Vita Iesu* part. 1, pag. 298 tractans de *probatica piscina* et de aegrotis ibidem expectantibus aquae motum (Io. V) affirmat illam nihil aliud fuisse quam publicum *nosocomium*! Nec felicior est Renan quoties conatur Paulusium imitari in hoc explicandi genere. Sic ex. gr. loquens de multiplicatione panum et piscium a Christo facta Matth. XIV, duobus verbis ab hoc evidenti prodigio sese expedit: « Sancta illa turba, inquit (pag. 198), extrema frugalitate vixit in deserto: *prorum erat* miraculum in hoc agnoscere. » Splendidum Christi miraculum quo Lazarum a mortuis suscitavit nullo negotio explicatur: scilicet nihil aliud fuit nisi quaedam pia fraus seu collusio inter Christum et Lazarum qui se mortuum finxerit, ad scopum confirmandae Christi missionis, et auctoritatis ei conciliandae (pag. 360 seq.).

Lepidus autem omnino est adversarius noster cum de charismate prophetiae loquitur toties in nostris libris commemorato, quod dicit nihil aliud esse nisi speciem quamdam dementiae seu alienationis mentalis: « Angustae et imperfectae notiones (inquit pag. 453) quae nunc vigent circa mentem, gravissime perturbant nostra iudicia in huius generis quaestionibus. Status quidam animi in quo homo loquitur sine conscientia eorum quae dicit, et cogitationes efformat independentem ab influxu et dominio voluntatis hodie vocatur alienatio mentalis, alias dicebatur prophetia, et inspiratio: » et ibidem: « Demens pene confunditur cum homine inspirato: hoc tantum est discrimen quod dementibus nunquam res e voto succedit, aut saltem huc usque nunquam potuit alienatio mentalis realem et efficacem influxum in humanitatis processum exercere. » Quis haec

non irideant? aut potius quis non irascatur novis istis doctoribus, qui huiusmodi nugis apertissima miracula labefactare praesumunt et Dei omnipotentiam suo ingenio suisque viribus dimetiri audent? Quidnam de universa historia fieret si lectoribus liceret quidquid non aridet contortis et violentis interpretationibus in alienum sensum trahere? Sed de hac Scripturas exponendi ratione iterum sermo erit in hermeneutica.

Difficultates quae ab adversariis afferri solent ex ignorantia qua laboramus virium naturalium, ex efficacia daemonum, ex difficultate vera miracula discernendi et alia huiusmodi, quoniam generatim omnium miraculorum possibilitatem vel credibilitatem impetunt, in praesenti quaestione omitti possunt. Inutile tamen non erit hic referre quae E. Renan contra miraculorum biblicorum certitudinem opposuit. Audivimus paulo ante eum veluti ex tripode pronunciantem nullum adhuc factum esse miraculum de quo *certo* constet: in pagina 41 introductionis rationem aperit, cur omnia prodigia incerta sint, quia nempe illis conditionibus carent quas ipse praescribit ut prodigium aliquod ut certum haberi possit.

Accipite huiusmodi condiciones ipsis auctoris verbis (1). « Fac, inquit, crastina die thaumaturgum quemdam in medium prodire qui declaret se posse ex. gr. mortuum ad vitam revocare. Quid fieret? Illico collegium physiologorum, physicorum, chymicorum, hominum in *critica historica* exercitatorum deputaretur, qui ca-

(1) En textum auctoris: « Que demain un thaumaturge se presente avec de garanties assez serieuses pour être discuté; qu'il s'annonce comme pouvant, je suppose, ressusciter un mort; que ferait-on? Une commission composée de physiologistes, de physiciens, de chymistes, de personnes exercées à la *critique historique* serait nommée. Cette commission choisirait le cadavre, s'assurerais que la mort est bien réelle, en designant la salle où devrait se faire l'expérience, réglerait tout le système de précautions nécessaires pour ne laisser prise à aucun doute. Si dans telles conditions la resurrection s'opérait une *probabilité presque égale à la certitude* serait acquise. Cependant, comme une expérience doit toujours pouvoir se répéter, que *l'on doit être capable de refaire ce que l'on a fait une fois*, et que dans l'ordre du miracle il ne peut être question de facile ou de difficile, le thaumaturge serait invité à reproduire son acte merveilleux dans d'autres circonstances, sur d'autres cadavres, dans un autre milieu. Si chaque fois le miracle réussissait, deux choses seraient prouvées: la première c'est qu'il arrive dans le monde des faits surnaturels; la seconde c'est que le pouvoir de les produire appartient, ou est délégué à certaines personnes. Mais qui ne voit, que jamais miracle ne s'est passé dans ces conditions-là? »

daver seligerent, certis argumentis probarent hominem vere mortuum esse, aulam designarent in qua experimentum exhibendum sit ceterasque cautelas adhiberent, quae necessariae sunt ad quodlibet dubium amovendum. Si in huiusmodi adiunctis resurrectio mortui accideret *probabilitas* fere certitudini aequalis haberetur de prodigio. Attamen, quoniam *experimentum* semper ad libitum repeti potest, *et qui semel aliquid facere potuit, potestatem necessario habere debet idipsum iterum efficiendi*, et cum de miraculo agitur non potest esse quaestio de facili vel difficili, thaumaturgus ille rogaretur ut prodigium suum repeteret in aliis circumstantiis, super alio cadavere, in medio diverso. Si singulis vicibus miraculum eveniret duo essent demonstrata; nempe 1° in mundo facta quaedam supernaturalia accidere: 2° potestatem ea patrandi ad quasdam personas pertinere vel iis esse delegatam. Verum quis non videt nullum unquam prodigium cum huiusmodi conditionibus patratum fuisse? » Optime quidem! Ergo quoties Deus Omnipotens prodigium patrare vult, praevidiam monitionem mittere debet universitatibus et scientiarum academiis, ut coram doctis viris ex earum gremio delectis suam virtutem experiatur. Secus enim opus illud utpote incertum inutile foret ad finem ob quem patratum! Nec subiectum quidem miraculi ipsius arbitrio relinquetur, sed a doctis illis deputatis assignandum erit! Histrionum et circulatorum sunt ista non autem Dei Optimi Maximi qui *omnia quaecumque voluit fecit in coelo et in terra*. Sed omissa etiam horum omnium impietate, videte quam iniquae sint conditiones ab adversario appositae, et quam sint omnia absurditatibus et contradictionibus plena. Requiritur iudicium virorum doctorum in scientiis physicis, et etiam in *critica historica* (quasi de monumento aliquo antiquitatis ageretur, et non de facto *praesenti* iudicando) ut mortui resurrectio certo constet. Sed quorsum, aut quo iure? Nonne aliquem vere mortuum esse certissime omnibus apparet ex quotidiana experientia, absque ullo doctorum hominum iudicio? Nonne certissima erat mors Lazari quem quatuor iam dies defunctum et in sepulchro iam foetentem non sorores modo, sed totus Bethaniae pagus sciebat? Si vero mors alicuius absque peritorum iudicio certo innotescere potest, cur non erit aequae certa resurrectio, cum nempe homines illum quem mortuum certo noverant surgentem viderint, et non

uno tantum vel altero momento sed diu post ambulantiem, loquentem, convivio accumbentem, ut in Lazaro factum est, quotidie aspiciant? Nihil autem absurdius dici potuit iis quae adversarius addit de prodigiosi operis repetitione. Imprimis enim si primum factum certum est cur eius repetitio exposcitur? At enim, inquit, prioris facti *probabilitas* tantum habetur: sed quare non certitudo? Si enim cum omnibus illis conditionibus certitudo non acquiritur, nullum factum certum erit, quod communi hominum sensui repugnat. Deinde illa repetitionis possibilitas et necessitas contradictionem involvit: si enim de vero miraculo agitur, hoc sola divina virtute et ad solum Dei nutum perfici potest; ideoque falso assumitur thaumaturgum qui semel prodigium operatus est necessario facultatem habere illud repetendi si velit: scilicet confundit noster philosophus supernaturalem et extraordinariam Dei Providentiam, quae hominum ministerio aliquando utitur ad miros effectus producidos, cum *naturali virtute vel habitu* homini inhaerente, qui ad eius libitum erumpere potest in actum. Notanda est etiam hominis vafrities qui *scientias humanas* ubique ad coelum extollit, et exinde occasionem sumit fidei veritates impugnandi. Hac arte nunc passim utuntur omnes fidei et religionis osiores; sciunt enim nostra hac aetate vix aliud in pretio haberi quam scientias physicas, seu naturales, quas proinde a proprio suo fine detortas adversus Evangelium et adversus Christum *Dei sapientiam* perpetuo obtrudunt, ut facilius incautos decipiant. Miseri, quibus sua superbia excoecatis datum non est scire *supereminentem scientiae charitatem Christi*, in quo sunt *omnes thesauri sapientiae et scientiae absconditi*. Nos vero in hac charitate firmati constanter devitemus huiusmodi *oppositiones falsi nominis scientiae* (1 Tim. VI), ac certissime tenentes veritatem veritati repugnare nunquam posse, quidquid scientiae ac eruditionis in nobis est non in nostram aliorumque perniciem, sed ad illius honorem unice conferamus *qui est super omnia Deus benedictus in saecula*.

THESIS XX.

Admissa historica librorum N. T. auctoritate, Divina Christi et Apostolorum missio, ideoque Christianae religionis veritas ac divinitas, necessario admittenda est.

Praenotanda. — Huiusmodi thesis veluti corollarium omnium praecedentium habenda est. Si enim libri N. T. historice certi ac veraces sunt, certum est Christum Dominum eiusque Apostolos ea omnia fecisse et docuisse, quae ibidem referuntur; si autem haec certa sunt necessario exinde sequitur eos divina legatione functos esse, divinamque religionem in terris constituisse. — Fatemur quidem veritatem Christianae religionis etiam independentem a libris N. T. validissimis argumentis probari posse qualia sunt ex. gr. rapida et mira eiusdem propagatio, ac per tot saecula duratio ac stabilitas non obstantibus gravissimis internis ac externis impedimentis, numerus ingens martyrum qui sanguinem pro eius confessione effuderunt, aliaque huiusmodi quae *motiva credibilitatis* dicuntur, sed hic ex solis libris N. T., quorum historicam auctoritatem huc usque demonstravimus, argumenta proferemus quae satis superque sunt ad rem evincendam. Immo nec omnia proferemus argumenta quae aliquo modo ex nostris libris erui possent, puta ex memorata mirabili propagatione Christianae religionis, quae sufficienter innotescit etiam ex sacris libris, vel ex sublimitate doctrinae Evangelicae, de qua alias loquuti sumus, sed unice insistemus in miraculis et vaticiniis quae constituunt praecipuos characteres, et signa operum divinorum. Thesim itaque demonstrabimus 1° ex miraculis Christi et Apostolorum: 2° ex vaticiniis: 3° speciatim ex Christi Domini resurrectione quae simul et maximum prodigium fuit, et clarissimi vaticinii implementum ac tantam habet cum tota Christi et Apostolorum missione connexionem ut vere potuerit Paulus affirmare (1 Cor. XV, 14) si Christus vere a mortuis non surrexit vanam fore fidem nostram.

**§. I. Christi et Apostolorum miracula
divinam eorum missionem ostendunt.**

Christum Dominum vera miracula patrasse, et quidem numero plurima, indole stupenda, evidentiali ac certitudine omni exceptione maiora superius demonstratum est. Apostolos etiam mirabilium ope-

rum auctores fuisse ibidem innuimus, et ex lectione Actorum Apostolicorum evidenter innotescit, ubi insignia quaedam prodigia ab eis patrata narrantur (III, IX, 33, 40, XX, 9-12) eaque magno numero fuisse innuitur II, 43 et alibi, ut cum dicitur (V, 15) *Ierosolymis fideles solitos fuisse eiicere in plateas infirmos et ponere in lectulis et grabatis, ut, veniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, et liberarentur ab infirmitatibus suis*; et additur *omnes aegros ad Apostolos adductos sanatos fuisse* (v. 16); vel cum narratur (XIX, 11, 12) quemadmodum Ephesi « *virtutes non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli; ita ut etiam super languidos deferrentur a corpore eius sudaria et semicinctia, et recedebant ab eis languores, et spiritus nequam egrediebantur* ». Hinc etiam factum est ut Iulianus apostata S. Paulum ut insignem magum traduceret (apud S. Cyrillum l. 3, contr. Iulian.) itemque Hierocles in suo *Philalethe*, quem refutavit Eusebius, Paulum, Petrum ceterosque Apostolos *magos* appellaret, quia nempe eorum prodigia negare non poterant. Cum igitur haec certa sint ita argumentamur:

I. Cum quis novam religionem annunciat, et tamquam Dei legatus haberi vult, miracula ab eo patrata *per se* cedunt in confirmationem divinae eius missionis, et religionis ab eo praedicatae. Atqui Christus et Apostoli novam religionem praedicantes tamquam Dei legati haberi voluerunt. Ergo eorum prodigia divinam eorum missionem probant.

Ratio maioris ex conceptu Divinae providentiae repetenda est. Cum enim miracula nonnisi ex Dei virtute proficisci possint, qui plura et stupenda miracula passim perficit is necessario ab hominibus habetur ut Dei instrumentum, et a Deo specialiter probatus. Cum igitur Deus non possit homines in errorem necessario inducere in negotio religionis, nec fraudem testimonio suo solemniter confirmare, hinc sequitur necessario praedicatorem illum vere a Deo missum esse, ac vere divinam religionem annunciare.

Quod autem revera Christus et Apostoli se ut Dei legatos prodiderint dum evangelium praedicarent ex apertis eorum testimoniis apparet. Sane Christus non solum se a Deo missum passim affirmat, sed et Dei filium se vocat. Matth. IV, 18 sibi applicat Isaiae verba: « Spiritus Domini super me; propter quod unxit me,

evangelizare pauperibus *misit me* etc. » Io. III, 17 : « Non enim, inquit, *misit Deus filium suum* in mundum ut iudicet mundum sed ut salvetur mundus per ipsum: » et in cap. VI, 38: « *Descendi de coelo* non ut faciam voluntatem meam sed voluntatem eius *qui misit me* » et paulo post (v. 58): « *Sicut misit me vivens Pater*, et ego vivo propter Patrem, et qui manducat me et ipse vivet propter me: » et in cap. seq. v. 15: admirantibus Iudaeis eius doctrinam aiebat: « Mea doctrina non est mea, sed eius *qui misit me*, » et clarissime in c. XVII, 3: « *Haec est autem, inquit, vita aeterna*, ut cognoscant te, solum Deum verum, et *quem misisti Iesum* Christum. » Item Petro dicenti: *Tu es Christus filius Dei vivi*, respondit: « Beatus es Simon Bar-Iona quia caro et sanguis non revelavit tibi sed Pater meus qui in coelis est. » Similia occurrunt in evangeliiis passim. Apostoli etiam se ut Dei legatos traducunt: « Pro Christo legatione fungimur, inquit Paulus (2 Cor. V), tamquam Deo exhortante per nos: » et in 1 Cor. IV, 1: « Sic nos, inquit, existimet homo ut ministros Christi et dispensatores mysteriorum Dei. »

Ex hisce itaque concludendum est miracula omnia a Christo et Apostolis patrata necessario et sponte sua cedere in confirmationem divinae eorum legationis, et, quoad Christum, divinae etiam filiationis, etiamsi non fuissent ad hunc finem expresse patrata. Hinc recte Iohannes postquam Christi gesta, praesertim miracula narrasset, ita concludit: « Haec autem scripta sunt ut credatis quia Iesus est Christus filius Dei, et ut credentes vitam habeatis in nomine eius » (Io. XX, 31); Christi enim historia hoc revera probat. Marcus autem de miraculis Apostolorum generatim loquens ait Deum per ea *confirmasse* Apostolorum praedicationem. « Illi autem, inquit, profecti praedicaverunt ubique, Domino cooperante *et sermonem confirmante sequentibus signis* » (Marc. XVI, 20).

II. Verum crescit argumentum si consideremus magnam horum prodigiorum partem *eo fine* a Christo et ab Apostolis expresse patrata fuisse ut divinam suam missionem hominibus probarent, ac proinde invictum et evidens eiusdem argumentum praebere cum Deus non possit in patrocinium erroris et fraudis operari. Et ad Christum Dominum quod attinet, insignis est locus Luc. VII, 18-22 ubi cum Ioannes Baptista duos discipulos ad Iesum misisset ut eum

de divina eius missione interrogarent illis verbis: Tu es qui venturus es, an alium expectamus? Christus coram eis « multos curavit a languoribus et plagis, et spiritibus malis, et coecis multis donavit visum. Et respondens dixit illis: euntes renuntiate Iohanni quae audistis et vidistis: quia coeci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt, pauperes evangelizantur, et beatus est qui non fuerit scandalizatus in me.» Quibus verbis miracula a se patrata universim adducit tamquam argumentum ad ostendendum se esse Christum a Iudaeis expectatum, et a Deo missum ad salutem mundi. Eodem modo se gessit Christus cum Lazarum a mortuis suscitavit; ait enim: « Pater gratias ago tibi quoniam audisti me; ego autem sciebam quia semper me audis; sed propter populum qui circumstat, dixi, *ut credant quia tu me misisti*. Haec autem cum dixisset voce magna clamavit: Lazare veni foras » (Io. XI). Et clarissime (Io. V. 36) idem affirmat hisce verbis Iudaeos redarguens: « Opera quae dedit mihi Pater ut perficiam ea, ipsa opera quae ego facio, testimonium perhibent de me, quia Pater misit me: » eadem recurrunt Io. X, 36-38 et alibi. Ad Apostolos autem quod attinet primum Petri et Iohannis prodigium (Act. III) evidenter ab eis patratum est ad finem demonstrandi divinam suam missionem. Nam iubent claudum surgere *in nomine I. C. Nazareni*, eoque sanato, statim ex hoc prodigio demonstrare satagunt Iudaeis, Christum quem ipsi crucifixerant esse Messiam, et ab eo unice salutem omnium esse repetendam (Act. III, 6-26, IV, 8-12). Paulus etiam (Rom. XV, 18, 19) dicit miracula esse apostolatus sui certissima signa; et alibi affirmat praedicationem suam fundari non in persuasibilibus humanae sapientiae verbis, sed in ostensione spiritus et *virtutis* (1 Cor. II, 4) idest miraculorum. Et haec de miraculis.

§. II. Idem probatur ex vaticiniis eventu confirmatis.

Cum solus Deus qui futura contingentia intuetur auctor prophetiae esse possit, vaticinia non secus ac miracula veritatem religionis demonstrant.

Nihil hic dicemus de vaticiniis in veteri Testamento prolatis de Christo eiusque Ecclesia, ex quorum implemento luculentissimum

efficitur pro Christiana religione argumentum, sed de iis tantum loquimur quae in N. T. ipse Christus protulit, quaeque omnia ac singula eventu confirmata sunt.

Christus itaque multa praedixit futura de seipso, de Apostolis, de Ecclesia a se fundata, et de iudaicae gentis sorte, quae a Dei vel hominum arbitrio omnino pendebant, ideoque naturaliter praevideri non potuissent, eaque tam claris verbis praenunciavit, tam accurate definitis factorum circumstantiis, ut nullo modo ambigua vel vaga dici possint; quae tamen omnia ea praecise ratione, eoque tempore quo futura praedicta sunt reapse evenerunt. Ergo etc.

1° Quod pertinet ad vaticinia Christi Domini de seipso clarissima sunt ea quae protulit de sua passione, morte ac resurrectione cum omnibus adiunctis etiam minutis quae a libera hominum voluntate et malitia unice pendebant: « Ecce ascendimus Ierosolymam (inquirebat duodecim Apostolis) et filius hominis *tradetur* principibus sacerdotum, et scribis, et *condemnabunt eum morte*, et *tradent eum gentibus ad illudendum*, et *flagellandum*, et *crucifigendum*, et *tertia die resurget* » (Matth. XX, 18 seq.) « *et illudent ei*, et *conspuent eum*, et *flagellabunt eum*, et *interficient eum* » (Marc. X, 34). Similia occurrunt Matth. XVI, 21, Luc. XVIII, 31 seqq., Io. III, 14. — Quae quidem praedictio in omnibus suis partibus eventu confirmata est, quemadmodum ex narratione omnium evangelistarum de Christi Domini passione luculenter apparet.

2° Quod pertinet ad discipulos, multa Christus de iis praedixit omnino contingentia ac libera: ex. gr. eorum fugam: « Ecce venit hora (inquit Io. XVI, 32) et iam venit, ut dispergamini unusquisque in propria, et me solum relinquantis »; negationem Petri, non obstante eius protestatione: « Amen dico tibi quia in hac nocte antequam gallus cantet ter me negabis » (Matth. XXVI, 34, Marc. XIV, 30, Io. XIII, 38); prodicionem Iudae: « Amen dico vobis, quia unus vestrum *me traditurus est*.... Respondens autem Iudas qui tradidit eum dixit: numquid ego sum, Rabbi? Ait illi (Iesus): *tu dixisti* » (Matth. XXVI, 21–25). Quae omnia prout ab eo praedicta fuerant paulo post acciderunt, nam Iudas quidem Iscariotes cum iam de tradendo magistro convenisset cum principibus sacerdotum (Matth. XXVI, 14, 15) mox in hortum Gethsemani « venit, et cum eo turba multa cum gladiis et fustibus missi a principibus

sacerdotum et senioribus populi » (ib. 47 seqq.) a quibus comprehenso Iesu: « *Discipuli omnes, relicto eo fugerunt* » (Matth. XXVI, 56) mox autem Petrus eum « *negavit coram omnibus* » atque iterum ac tertio cum iuramento affirmavit « quia non novisset hominem. Et continuo *gallus cantavit* » (ib. 69-74). Praedixit praeterea Christus Spiritum Sanctum paulo post suam ascensionem super discipulos effusum iri (Io. XIV, XVI, Act. I, 4, 5) quod revera in die Pentecostes accidisse refert liber Actorum (c. II). Item persecutiones et opprobria etiam in specie Apostolis praenunciavit: « Tradent enim vos (inquit Matth. X) in conciliis et in synagogis suis flagellabunt vos, et ad reges et ad praesides ducemini propter me; » et iterum Io. XVI, 2: « Absque synagogis facient vos: sed venit hora ut omnis qui interficit vos arbitretur obsequium se praestare Deo » et rursus Matth. XXIV, 9: « Tunc tradent vos in tribulationem et occident vos: et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum, » quae omnia adamussim impleta fuisse Apostolorum historia testatur.

3° De Ecclesia autem a se fundata non solum Christus praedixit persecutiones quibus affligenda erat, sed et triumphos, stabilitatem et per totum orbem propagationem, quae quidem nulla humana ratione praenosci poterant; tot enim ac tam gravia novae religioni obstacula undique parabantur, ut iuxta humanae prudentiae iudicium de eius universali diffusionem ac indefectibilitate valde dubitandum videretur: hisce tamen non obstantibus Christus absolute et absque ambagibus aiebat (Matth. XXIV, 14): « Et praedicabitur hoc evangelium regni in universo orbe in testimonium omnibus gentibus » et apud Iohannem (XII, 32): « Et ego, inquit, cum exaltatus fuero a terra omnia traham ad me ipsum: » et Matth. XVI, 18, constituto Ecclesiae visibili fundamento praenunciavit adversus eam numquam praevalituras esse inferorum portas, item Matth. XXVIII, 20 pastorum regimen, et magisterium adeoque integram atque incorruptam ecclesiasticam societatem usque ad finem mundi duraturam: « Ecce ego vobiscum (pastoribus Ecclesiam docentibus et gubernantibus) sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi. »

Haec autem omnia quam bene impleta sunt in Christi Ecclesia! Quam cito Evangelium usque ad barbaras gentes, et ad remotissimas mundi plagas delatum est! Quot Ecclesiae ubique constitutae!

Quot et quam diros adversariorum impetus, Iudaeorum, Paganorum, haeticorum, politicorum Ecclesia sustinuit, et sustinet, quin unquam potuerit deiici, aut superari! Profecto coniuratae inferorum portae nihil aliud efficere potuerunt nisi triumphos et palmas Ecclesiae parare eiusque divinam originem illustrioribus in dies argumentis confirmare.

4° Nec omittenda sunt Christi vaticinia de Iudaeorum reprobatione, dispersione, et de Ierosolymorum excidio, templique ever- sione, quae quidem eo tempore praedicta sunt quo nulla proba- bilis ratio ea praevidendi suppetebat, et tam claris verbis in suis omnibus adiunctis praenunciata, ut nihil ambiguum vel minus de- finitum relinquant. Quodam die, narrata parabola de agricolis infi- delibus coram principibus sacerdotum, et pharisaeis concludebat Iesus terribili hoc vaticinio: « Ideo dico vobis quia auferetur a vobis regnum Dei et dabitur genti facienti fructus eius » (Matth. XXI, 43) quod etiam alias variis modis insinuat et praedicit. Huius vaticinii implementum historia Iudaeorum prodit, ex qua constat eos per- tinaciter Christum eiusque Evangelium repudiasse, eaque de causa reprobatos reiectosque fuisse, et in eorum locum Gentiles in Ec- clesiam undique confluisse. De templi autem et urbis excidio il- lustre admodum vaticinium edidit (Matth. XXIV, Mar. XIII) cum paulo ante passionem suam e templo egrediens, et mirantibus di- scipulis eique ostendentibus templi structuram atque elegantiam: « Ipse autem respondens dixit illis: Videtis haec omnia? Amen dico vobis non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruat; » postea vero multa addit de extremis calamitatibus quibus Ierusalem affligenda erat, quae quidem brevius expressit cum ad montem Calvariae pergens conversus ad pias mulieres eas compellavit his verbis: « Filiae Ierusalem, nolite flere super me, sed super vos ipsas flete et super filios vestros. Quoniam ecce venient dies in qui- bus dicent: beatæ steriles, et ventres qui non genuerunt, et ubera quae non lactaverunt » (Luc. XXIII, 28, 29) et addit Mar. XIII, 19: « Erunt enim dies illi tribulationes tales quales non fuerunt ab initio creaturae, quam condidit Deus, usque nunc, neque fient; » denique in eius triumphali ingressu in urbem, multas circumstan- tias eius obsidionis, et excidii speciatim designat: « Videns (enim) civitatem flevit super illam dicens: quia si cognovisses et tu, et

quidem in hac die tua, quae ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te; et circumdabunt te inimici tui vallo, et circumdabunt te, et coangustabunt te undique, et ad terram prosternent te, et filios tuos, qui in te sunt, et non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuae » (Luc. XIX, 41-44). Addit etiam Luc. XXI, 11: « Terroresque de caelo et signa magna erunt; » item populi excidium, et dispersionem: « Et cadent in ore gladii, et captivi ducentur in omnes gentes, et Ierusalem calcabitur a gentibus donec impleantur tempora nationum » (ib. v. 24). Quam plene haec omnia implementum suum habuerint docet historia belli Ierosolymitani quam coevi profani auctores praesertim Iosephus Flavius in libris *De Bello Iudaico*, et Tacitus histor. l. V, ex professo tradiderunt. Ex hac enim scimus Vespasianum cum Iudaeorum gentem subdere decrevisset, ingenti exercitu Palestinam invasisse, atque ita rapide urbes reliquas ac oppida Iudaeorum occupasse ut ingens Iudaeorum multitudo qui Ierosolymam confluerant ad festum azymorum « de repente bello circumdati ac conclusi fuerint » (Ios. Fl. B. Iud. l. VII, c. 17). Ut autem facilius ad deditionem fame adigerentur Titus Vespasiani filius, cui Ierosolymae expugnatio ab imperatore commissa fuerat, in illud venit consilium ut muros circa urbem extrueret, ad quamlibet cum circumstante regione communicationem interrompendam, idque operis tanta alacritate ab universo exercitu perfectum est ut, teste Iosepho (op. cit. l. VI, c. 13), novem et triginta murorum stadia cum tredecim castellis trium dierum spatio extracta fuerint: quo factum est ut Ierusalem revera « *circumdaretur vallo et undique coangustaretur* » iuxta Christi prophetiam. In hisce rerum adiunctis, in immensa hominum multitudine, quam Eusebius, duce Iosepho, ad tricies centena millia ascendisse affirmat, consumpta annona, fames dire ingravescere coepit, quae brevi in tantum excrevit ut multa hominum millia absumpserit, et mater quaedam carnibus filii vesci non exhorruerit, ut fuse narrat Iosephus l. VII, c. 8, et Eusebius Hist. Eccles. l. III, c. 3. Ex cadaverum autem copia mox sequuta est teterrima pestis; tum etiam intestinae discordiae, violentiae, crimina, quae omnia simul sumpta infelicitis gentis calamitatem ita auxerunt ut revera nihil simile unquam auditum fuerit, quem-

admodum Christus praedixerat. Nec defuerunt « *signa terroresque de caelo* » ut patet ex Iosepho qui ea accurate describit (l. VII, c. 12) quaeque bellum ipsum aliquamdiu praecesserunt; Tacitus etiam hist. l. V, c. 15, eadem paucis perstringit: « Visae, inquit, per noctem concurrere acies, rutilantia arma, et subito nubium igne collucere templum, expansae repente delubri fores, et audita maior humana vox, excedere Deos, simul ingens sonus discedentium. » Capta vero urbe, templum incendio consumptum est, et quidem invito et repugnante ipso Tito: is enim tam insigne religionis, artisque monumentum servare decreverat (Iosephus Fl. l. VII, c. 9), sed frustra: cum enim milites Romani seditiosos quosdam usque ad templum persequerentur « miles quidam (sunt verba Iosephi) non exspectato cuiusquam mandato, nec tantum facinus veritus, sed divino quodam impetu actus, ex ardenti materia aliquid rapit, et a milite altero sublevatus ignem per fenestram auream iniecit. » Excitato mox incendio impossibile fuit illud extinguere, quamvis Titus illico occurrisset cum ducibus exercitus et magna militum turba, et flammam extinguere conaretur (ibid. c. 10).

Ita etiam de portentosa Iudaici populi caede haec refert Iosephus lib. V, cap. 12, n. 4: « Has (fossas scilicet in quas cadavera proiecta fuerant) cum Titus forte circumiret ubi oppletas cadaveribus conspexit, altamque sanie putrefactis corporibus diffluentem, ingemuit, sublatisque in caelum manibus Deum testatus est facinus illud suum non esse. » Intellexit scilicet Romanus Imperator tam ingentem populi calamitatem non hominum virtuti aut viribus, sed speciali Divinae Providentiae consilio tribuendam esse. Addit vero idem auctor lib. VII, cap. 17: « Titus considerans solidam earum turrium altitudinem et singulorum lapidum molem, exactissimamque coagmentationem, Deo, inquit, favente bellavimus, Deus est qui Iudaeos ex istis munimentis deturbavit; nam hominum manus et machinae quid contra tales turres valuissent? » Ex quibus omnibus apparet quam bene et accurate Christi vaticinium in singulis adiunctis impletum fuerit. Neque epocham a Christo assignatam eventus fefellit, siquidem haec omnia anno septuagesimo aerae vulgaris, idest quadragesimo circiter post praedictionem locum habuerunt quo vera demonstrantur Christi verba Matth. XXIV, 34, « *non praeteribit generatio haec, donec omnia haec fiant.* »

§. III. Ex Christi Domini Resurrectione Thesis confirmatur.

De Christi resurrectione speciatim disserere proposuimus tum quia ceterorum argumentorum veluti complementum et corona habenda est, tum quia simul et insigne prodigium continet et illustris vaticinii implementum: prodigium quidem ut per se patet, vaticinium autem quia Christus non semel neque ambiguis verbis suam resurrectionem praedixerat: quemadmodum exempli gratia praestitit Io. II, et Matth. XII cum Iudaeis signum poscentibus signum ullum praebere recusavit, nisi *signum Ioniae Prophetae*, aut iterum iis signum quaerentibus respondit « solvite templum hoc, et in *tribus diebus excitabo illud* » (Io. II, 19), quibus figuris suam post triduum resurrectionem praenunciavit ut Evangelista loc. cit. v. 21 expresse monet. Sed multo clarius et absque ullis figurarum ambagibus idem praedixit Christus cum suos discipulos alloqueretur ut ex. gr. in Matthaei loco alias citato ubi praedicta filii hominis passione ac morte subdit « *et tertia die resurget* » quod etiam antea non semel fecerat, ut legitur Matth. XVI, 21, Matth. XVII, 22. Hoc autem vaticinium tam clarum et tam bene universo populo notum erat ut inde primores Hebraeorum occasionem sumpserint custodiam pro Christi sepulchro ac cadavere a Romano Praeside postulandi: « Domine (inquiunt Matth. XXVII, 63) recordati sumus quia seductor ille dixit adhuc vivens: *post tres dies resurgam*. Iube ergo custodiri sepulchrum usque in diem tertium: ne forte veniant discipuli eius, et furentur eum, et dicant plebi: surrexit a mortuis, et erit novissimus error peior priore. Ait illis Pilatus: habetis custodiam, ite custodite sicut scitis. Illi autem abeuntes, munierunt sepulchrum, signantes lapidem, cum custodibus... »

Ex his igitur apparet quanti momenti sit gloriosam Christi resurrectionem in tuto collocare. Quod etiam Christianae Religionis hostes probe sentientes nihil intentatum reliquerunt ut dubia de huius facti veritate moverent quemadmodum nostra aetate praestare conati sunt duo illi hodiernae incredulitatis antesignani Strauss et Renan contra quos superius a nobis disputatum est.

Ut veritas resurrectionis Christi Domini demonstretur nihil aliud

a nobis praestandum est nisi adversarios ad ea argumenta revocare quibus facta quaelibet historica demonstrantur, quae omnia ita perfecte et cumulate in huius facti veritatem concurrunt ut tuto affirmari possit nihil in universa sive sacra sive profana historia aequè certum ac testatum haberi. Sane veritas facti de quo loquimur innititur testibus 1° numero plurimis, 2° scientia facti necessario instructis, 3° in eo admittendo minime credulis immo vero difficilioribus ac paene obstinatis, 4° mire inter se consentientibus et in facto asserendo usque ad tormenta et mortem constantibus, 5° demum in talibus adiunctis constitutis, in quibus alios decipere eis prorsus impossibile fuisset.

1° Testes Resurrectionis, qui Christum redivivum viderunt, *plurimos* numero fuisse referunt N. T. libri. Nam praeter Mariam Magdalenam (Io. XX), aliasque mulieres (Matth. XXVIII, 9), ipso resurrectionis die testes occurrunt duo discipuli Emmauntem pergentes (Luc. XXIV), tum vero omnes simul Apostoli praeter Thomam (Marc. XVI, 14); iterumque omnes cum Thoma octavo resurrectionis die (Io. XX, 26); rursus eorum septem in lacu Genesareth piscantes (Io. XXI); mox omnes in monte Galilaeae (Matth. XXVIII, 16, 17); seorsim vero Petrus, Iacobus, Paulus (1 Cor. XV, 5, 7, 8) nec non *plusquam quingenti* discipuli simul (1 Cor. XV, 6), quorum plures in vivis erant cum Paulus haec scriberet: « Deinde (inquit Paulus loc. cit.) visus est plus quam quingentis fratribus simul: ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt. »

Alias etiam Christi redivivi apparitiones generatim refert Lucas inquitens Act. I, 3: « Quibus et praebuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis per dies quadraginta apparens eis, et loquens de regno Dei » quod etiam repetit Paulus Iudaeis praedicans Act. XIII, 30, 31. Testes igitur resurrectionis plurimos fuisse compertum est.

2° Hos vero testes *facti notitiam certam* habuisse ex dictis satis innotescit. Siquidem non semel tantum Christus eis se videndum praebuit sed pluries toto quadraginta dierum spatio (Act. I, 3). Neque videndum tantum sed et palpandum ac tractandum (Luc. XXIV, 39): « Videte manus meas et pedes quia ego ipse sum: *palpate* et videte quia spiritus carnem et ossa non habet sicut me videtis habere; » praeterea cum iis diu colloquutus est et convivio exceptus

cum iis manducavit (Luc. XXIV, 41, 42, 43, Io. XXI, 5-14) aliisque modis sui corporis veritatem iis demonstravit ita ut Lucas vere dixerit eum *in multis argumentis se ipsum vivum praeuisse*.

3° Nec suspicio deceptionis ex parte discipulorum ulla esse potest, quasi nempe inconsiderate et temere sibi persuaserint resurrexisse Christum. Ii enim nequaquam proclives ad credendum fuerunt, quin imo praeter modum *difficiles* atque *increduli*, ita ut nonnisi rei evidentia convicti tandem plenum praeberint assensum. Sane annunciantibus resurrectionem mulieribus, quamvis omnem eventus seriem quam suis oculis spectaverant ex Angeli iussu referrent, fidem tamen praebere recusarunt: « Et visa sunt (inquit Lucas XXIV, 11) ante illos sicut deliramentum verba ista, et non crediderunt illis. » Petrus et Iohannes ad sepulchrum festinant, illud ingrediuntur, corpus non inveniunt, rem ad alios referunt, neque adhuc credunt; nam sub vesperam eiusdem diei duo discipuli adhuc de eventu dubii ipsius Christi reprehensionem merentur: « O stulti et tardi corde ad credendum » (Luc. XXIV, 25); qui tandem de veritate resurrectionis convicti, cum rem ad undecim discipulos retulissent: « *nec illis crediderunt* » (Marc. XVI, 13). Cum autem ipsis Apostolis simul congregatis apparuisset Iesus, ipsi « conturbati et conterriti existimabant se spiritum videre » imo etiam postquam palpaverant adhuc non *credentes* et *admirantes* exhibentur (Luc. c. I, v. 41). Prae ceteris vero Thomas eo usque progressus est ut neque postquam ceteri credidissent assensum praeberit, sed nova apparitione novisque argumentis convinci debuerit. Quapropter Apostoli et Discipuli nimiae difficultatis aut pervicaciae insimulari possunt, non vero credulitatis ac fanaticismi, ita ut merito ab ipso Domino reprehensi fuerint cum « novissime recumbentibus illis undecim apparuit, et *exprobravit incredulitatem eorum*, et *duritiam cordis*, quia iis qui viderant eum resurrexisse non crediderunt » (Marc. XVI, 14). Post haec cum videamus hos ipsos testes tandem aliquando de facti veritate convictos, quis eis fidem negare poterit?

4° Sed crescit argumentum ex ipsorum testium *constantia* in Christi resurrectione semel certo cognita affirmanda et praedicanda: non enim semel tantum aut iterum rem testati sunt, sed exinde praecipuum hoc fuit eorum praedicationis argumentum,

idque per plures annos usque ad eorum mortem; neque ab hoc testimonio vel minis, vel carcere, vel tormentis vel morte ipsa intentata deterri potuerunt. Hebraeorum sacerdotes ac procures districtè inhibent Apostolis talia praedicare, at illi pristinae timiditatis obliti mira constantia respondent: « Si iustum est in conspectu Dei vos potius audire quam Deum iudicare: non enim possumus quae vidimus et audivimus non loqui » (Act. IV, 19, 20). Tum vero, sprete Iudaeorum comminatione, in Christi resurrectione attestanda alacrius perseverant. Ventum est ad flagella: at illi « ibant gaudentes a conspectu Concilii quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati » (Act. V, 40, 41); donec in eadem confessione constantes Iacobus gladio peremptus (Act. XII, 2), lapidibus obrutus Stephanus (Act. VII), alter Iacobus ex Templi summitate praeceps datus, ceteri Apostoli vario mortis genere necati sunt. Quis non credat testibus, qui in sui testimonii confirmationem tam diu perseverant atque illud sanguine effuso confirmare non dubitant? Nullum effugium adversariis relinquitur. Sciebant enim Apostoli ac Discipuli resurrectionis veritatem esse tesseram veritatis totius Christi praedicationis, ita ut, ea sublata, *vana esset fides nostra* (1 Cor. XV, 14) proindeque impossibile illis omnino fuisset cum tanto incommodo et cum vitae ipsius stipendio in ea affirmanda perseverare, nisi de illius veritate intime persuasi fuissent, cum scilicet secus nihil iis in altera etiam vita sperandum fuisset a Deo qui mendacium non probat sed punit. Quare certe Paulus *Apostolorum novissimus* de Christi resurrectione disserens (1. c.) aiebat: « Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus miserabiliores sumus omnibus hominibus (cum scilicet nec temporalia nec aeterna praemia eos manerent). Nunc autem (prosequitur) Christus resurrexit a mortuis, primitiae dormientium. »

5° Verum fac, per absurdam hypothesim, Apostolos et Discipulos Christi mentendi animam habuisse, quomodonam fraus illis succedere e voto potuisset? quin imo nihil facilius erat quam fraudem publice delegere et testes ipsos falsitatis revincere. Sane totius eventus circumstantiae in mentem revocandae sunt. Christi cadaver in sepulchro conditur non ab Apostolis electo, sed ab alio mutuato, et aliis destinato (Matth. XXVII, 60) sepulchrum autem in saxo excisum erat ita ut nulla secreta ad ipsum via esse posset

(Matth. ibid. Luc. XXIII, 53); ad ostium sepulchri ingens saxum advolvitur (Matth. l. c. Marc. XV, 46; XVI, 3, 4) ac veluti si omnes istae cautela parum essent, saxum ipsum sigillo sacerdotum munitur, ita ut nonnisi eo fracto removeri posset (Matth. XXVII, 66); denique milites ad sepulchri custodiam collocantur. In hisce rerum adiunctis quomodo possibile Apostolis fuisset corpus e sepulchro educere, ita ut postridie mane amplius inventum non fuerit? Numquid discipuli vim adhibuerunt? Sed quisnam haec de iis suspicari poterit cum paulo ante timore perculsi aufugerint et Magistrum in manibus satellitum solum reliquerint, eoque occiso, ob metum Iudaeorum per plures adhuc dies latitaverint? Deinde si tantam in iis audaciam supponere velimus, quomodo milites iis non restiterunt, et violentiam fraudemque populo non proclamarent? Vis igitur ab Apostolis illata non est. Sed neque collusio inter milites et Apostolos cogitari potest: quomodo enim sperassent Apostoli homines plebei, Romanis aequae ac Iudaeis invisae, pauperes et nullius auctoritatis, hominis a publico magistratu morte damnati sectatores et comites, quomodo, inquam, sperassent Romanorum cohortem fidelitate ac integritate celebrem corrumpere posse? Profecto si tam insanum consilium suscepissent eorum fraus statim a Romanis ipsis denunciata ac punita fuisset. Deinde factum ipsum dubitationem omnem excludit. Nam de militum collusione nulla orta est suspicio, quamvis Iudaei praetextus omnes aucuparentur ad resurrectionis evidentiam infirmandam. Nullum igitur ipsis effugium relictum est nisi militibus persuadere, ut sibi dormientibus cadaver sublatum fuisse dicerent (Matth. XXVIII, 13-15). Miserum sane effugium! Imprimis enim, ut merito Iudaeos urget Augustinus (Enar. in Ps. 63), quandonam auditum est ad facta probanda *dormientes testes* adhiberi? Sed praeterea quis unquam sibi persuaserit Romanos milites severae ac rigidae disciplinae assuetos omnes simul dormissey cum maxime vigilandum foret, aut, hoc etiam per hypothesim admissa, quomodo potuerunt discipuli sepulchrum adire, sigillum frangere, lapidem ingentis molis revolvere, et sepulchrum ingressi cadaver inde auferre, linteamina solvere, ac sua quaeque loco diligenter reponere (1) ac si temporis

(1) (Io. XX, 5-7) « Et cum se inclinasset (Iohannes) vidit posita linteamina, non tamen introivit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum, et introivit in monu-

copia superesset, denique corpus in humeros sublatum alio asportare quin ullus e militibus evigilaret, ac ceteris sociis e somno excitatis facinus impediret audacesque discipulos pro merito castigaret? Et re sane vera, ipsi Iudaeorum sacerdotes ac seniores tam inverosimilis suppositionis pudore affecti statim ab eadem urgenda cessarunt, et praedicantibus Apostolis Christi resurrectionem non amplius ausi sunt illis eam obiicere, sed silentio iis imposito, additisque minis ac verberibus, facti illius famam obliterare conati sunt, ut ex citatis locis Actorum apparet: quae agendi ratio Sacerdotum et Seniorum tamquam implicita de resurrectionis veritate confessio habenda est. Concludamus igitur gloriosam Christi resurrectionem a tot testibus, et talibus instructis dotibus, talibusque in adiunctis assertam esse, ut, si historice vera non sit, nullum in historia factum certum foret.

§. IV. Obiectionum solutio.

Contra demonstratam thesim plura sunt quae ab incredulis obiici solent, ex quibus tamen alia generatim ad totam quaestionem referuntur, alia speciatim factum resurrectionis respiciunt. De altera hac obiectionum serie nihil hoc loci dicemus cum in animo sit de his peculiarem instituere disputationem in hermeneutica. Ex generalibus item obiectionibus nonnullas omittimus quas in Apologia Religionis aut in Metaphysica refutatas supponimus, qualis est illa: Miracula et vaticinia vim probandi non habere; aut illa: Nullam esse viam vera prodigia a falsis discernendi, et alia similia, quibus ceteroquin a nobis etiam in superioribus quaestionibus satis responsum est. Hic igitur speciosas quasdam adversariorum difficultates ex historia religiosa populorum desumptas breviter expendemus. Itaque

Obiiciunt I. Increduli adversus primam thesis partem quae ad miracula pertinet. Illud argumentum Christianae Religionis divinitatem non probat quod pro falsis etiam religionibus adduci potest.

mento, et vidit *lintheamina posita et sudarium*, quod fuerat super caput eius, non cum lintheaminibus positum, sed *separatim involutum in unum locum*. » Quae verba commentans Grotius subdit: « haec tam accurata collocatio lintheorum amovebat furti suspicionem. Fures enim festinant, nec agunt aliena a suo instituto. »

Atqui argumentum ex miraculis desumptum etiam ad falsas religiones confirmandas adduci potest. Ergo etc.

Sane, inquit, nulla est religio quantumvis absurda quae sua miracula non habeat. Et, ut de Graecis et Romanis tantum loquamur, omissis vetustioribus miraculorum narrationibus quae in Herodoto, Diodoro Siculo, Dionysio Halicarnaseo, Tito Livio, Valerio Maximo, aliisque leguntur, notissima sunt prodigia Vespasiani, Hadriani, et imprimis Apollonii Thyanaei nec non plura alia in templo Aesculapii patrata quae apud probatissimos auctores descripta reperiuntur. Vespasianus scilicet, testibus Svetonio et Tacito, Alexandriae in templo Serapidis coeco visum restituit et claudum sanavit, Hadrianus item coecum ex Pannonia oriundum sanasse dicitur quem admodum videre est apud Spartianum eius biographum: prodigia paene innumera de Apollonio Thyanaeo refert Philostratus in eius vita. De prodigiis denique per Aesculapium patratis veteres scriptores passim testantur. Haec adversarii.

Respondemus. Antiquissima haec obiectio est et a priscis Ecclesiae doctoribus soluta, ut videre est apud Augustinum epistola 5^a ad Marcellum, apud Origenem in libris contra Celsum, et Eusebium in opere contra Hieroclem aliosque antiquos Ecclesiae Patres. Antequam vero directe obiectioni respondeamus iuvabit nonnulla animadvertere quae vim difficultatis extenuant. Et 1° quidem, si veteres Christianae Religionis hostes ad Christi et Apostolorum prodigia infirmanda ad comparisonem cum praefatis Ethnicorum prodigiis confugiebant, eo ipso implicite fatebantur Christianorum prodigia historice vera esse. Secus enim brevior et tutior via fuisset ea absolute negare, quod tamen numquam facere ausi sunt, ut in superioribus thesibus demonstravimus. Animadvertimus 2° Si omnes religiosae sectae sua prodigia iactant, ergo in eadem conditione religio nostra esset, iisdemque fundamentis innixa ac ceterae sectae religiosae, ut revera contendunt adversarii. Unde ergo factum est ut Christi et Apostolorum prodigia in universo mundo credita fuerint, et illorum vi adactae gentes paene omnes Christianam Religionem susceperint, in eaque profitenda post tot saecula adhuc perseverent, contra vero Ethnicorum prodigia vix a vulgo credita, a sapientibus irrita, brevi in oblivionem lapsa fuerint, ipsaque Ethnicorum superstitio Christianismo locum cedere debuerit? Non aliter

explicari huiusmodi phaenomenon potest nisi ex immenso discrimine quod inter certa et clara Christianorum prodigia, et ficta vel suspecta Ethnicorum intercedit. Ex quibus apparet adversariorum obiectionem contra ipsos commodè retorqueri posse. Addimus 3° laudata ab adversariis prodigia nequaquam ad confirmationem Ethnicae Religionis effecta fuisse: quapropter etiamsi quaedam ex illis vera essent (ut de Sibyllarum, et de Vestalium virginum miraculis nonnulli ex nostris affirmant) nihil tamen ex iis concludi posset. Sed iam directe respondendum est.

Si falsa miracula ab Ethnicis vel ab aliis iactantur, non ideo omnia miracula falsa sunt neque omnia indiscriminatim neganda, sed sana ratio dictat examen criticum instituendum esse, ut vera a falsis discernantur. Iam vero, examine instituto, apparet Ethnicorum prodigia absque solido fundamento affirmari, Christianorum vero omni exceptione maiora esse. Et re sane vera superius demonstratum est quam certis historiae monumentis, quanta testium multitudine ac fide, Christi et Apostolorum prodigia innitantur, quam splendida ac indubitata ea dicenda sint. Videamus igitur an prodigia ab adversariis allegata cum iis comparari possint. Imprimis igitur magna de illorum factorum falsitate suspicio oritur ex eo quod ipsi auctores qui ea referunt dubios de illis sese exhibent. Ita ex. gr. Valerius Maximus ea narraturus in lib. I, cap. 8 hisce verbis lectorem monet: « Sed quia non nova dicuntur, sed tradita repetuntur fidem auctores vindicent, » nempe prudens scriptor de rerum istarum veritate vadem se praebere recusat. Clarius Titus Livius in suae historiae prooemio de Romuli aliorumque prodigiis universim affirmat « *ea poeticis magis decora fabulis esse, quam incorruptis rerum gestarum monumentis,* » proindeque ait se eadem neque affirmare velle neque refutare; denique laudatus Philostratus de praecipuo Apollonii prodigio quo dicebatur mulierem a mortuis suscitasse haec scribit l. IV, cap. 45: « Utrum matrona aliquam etiam tum retinuerit quasi vitae scintillam, quam medici non advertissent, an re ipsa excessisset, non mihi modo, sed et omnibus adstantibus incerta res fuit, cum visum est ab Apollonio vitam ei esse restitutam. » Quis credat prodigiis quibus nec Ethnici ipsi fidem praebere audent aut ea posteris ut certa commendare? Verum si singula expendamus validiora adhuc motiva reperiemus non modo

dubitandi de factorum veritate, sed et falsitatis eadem arguendi. Et quod imprimis pertinet ad Vespasiani Imperatoris prodigia criticorum sententia est, totam rei seriem ad imposturam et adulationem referendam. Scilicet cum Imperator Alexandriam advenisset (ubi superstitio et magiae usus prae ceteris regionibus invaluerat) factum est ut Serapidis sacerdotes Vespasiano persuaserint ut memorata prodigia tentaret, quo simul et Iudaeorum gratiam iniret eadem prodigia efficiendo, quae a Christo patrata credebantur, simulque imperium suum quod paulo ante susceperat populorum religione firmaret. Sane hoc ex Taciti et Svetonii testimoniis colligitur. Tacitus rem totam sic refert *Histor. l. IV, c. 81*: « Ex plebe Alexandrina quidam oculorum tabe notus, genua eius advolvitur, remedium caecitatis exposcens gemitu, monitu Serapidis Dei, quem dedita superstitionibus gens ante alios colit. Precabaturque principem, ut genas et oculorum orbes dignaretur respergere oris excremento. Alius manu aeger, eodem Deo auctore, ut pede ac vestigio Caesaris calcaretur, orabat. Vespasianus primo irridere, aspernari: atque illis instantibus modo famam vanitatis metuere, modo obsecratione ipsorum, et vocibus adulantium in spem induci; postremo aestimari a medicis iubet, an talis caecitas ac debilitas, ope humana superabiles forent. Medici varie disserere. Huic non exsam vim luminis, et redituram si pellerentur obstantia: illi elapsos in pravum artus, si salubris vis adhibeatur, posse integrari. Id fortasse cordi Diis, et divino ministerio principem electum; denique patrati remedii gloriam penes Caesarem; irriti, ludibrium penes miseros fore. Igitur Vespasianus cuncta fortunae suae patere ratus, nec quidquam ultra incredibile, laeto ipse vultu, erecta, quae adstabat, multitudine, iussa exequitur. Statim conversa ad usum manus, ac caeco reluxit dies. Utrumque qui interfuere nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium. »

Ex qua narratione satis apparet ad auctoritatem Imperatori conciliandam haec facta fuisse praesertim cum *Serapidis iussu* duo illi homines sanitatem a Vespasiano impetrasse dicantur. (Notum est Serapidem Aegyptiorum numen fuisse in cuius templo coram Sacerdotibus eius cultui addictis haec facta sunt). Idem non obscure insinuat Svetonius, in Vespasiano cap. VII, cum eadem portenta relaturus ait: « Auctoritas et quasi maiestas quaedam, ut scilicet

inopinato et adhuc novo Principi deerat: haec quoque accessit. » Postquam vero animadvertisset Imperatorem aegre ac reluctanti animo hortantibus amicis opus tentasse sobrie ac modeste addit *eventum non defuisse*. Quod autem fidem omnem laudatis prodigiis detrahit illud est quod superius ex Tacito recitavimus, medicorum scilicet sententiam fuisse, alteri ex aegris illis non omnino *exesam vim luminis et redituram si pellerentur obstantia*, alteri vero languentes artus *vi adhibita posse integrari*. Ex quibus apparet non de veris miraculis tunc actum esse, quae scilicet vires omnes naturae superarent, sed de sanationibus potius quae in iis adiunctis sive per imaginationis lusum, sive hominum fraude prodigiosae existimari potuerunt. Nec omittenda est discordia inter duos laudatos scriptores: quem enim Tacitus *manu aegrum* dicit hunc Suetonius *debilem crure* appellat.

Ad Hadrianum quod pertinet notamus imprimis eius prodigia solius Aelii Spartiani auctoritate inniti, qui saeculo tertio desinente historiam Augustam conscripsit. Is itaque in historia Hadriani (Hist. lib. IV, cap. 82) refert mulierem quamdam ad Imperatorem accessisse, quae in somnis se *a Diis monitam* dicebat ut Hadrianum adiret, eique renunciaret brevi eum convaliturum (tunc enim morbo laborabat Imperator), cumque id facere neglexisset lumen oculorum se amisisse; iterum vero iussam fuisse idem facere ac genua Imperatoris osculari et ad id exequendum se venisse. Quibus peractis, et oculis aqua ablutis visum recepit. Addit citatus scriptor et aliud prodigium: caecum nempe quemdam Hadriano febriente contrectato visum recuperasse. Quis non videat quam haec omnia incerta sint ac suspectae fidei? Res narrantur ab auctore qui post duo fere saecula scribebat, nullis adductis testibus, immo res ipsae non in publico sed privatim et coram paucis Hadriani familiaribus evenisse dicuntur. Quin imo nec ipse historicus dubia de eventus veritate dissimulat: cum enim haec dixisset in Marii Maximi historia (quae nunc deperdita est) lecta fuisse, candide animadvertit « *quamvis Marius Maximus haec per simulationem facta commemoret*. » Itaque eruditorum opinio est duo illa portenta ex pia quadam fraude Antonini, quem Hadrianus filium sibi adoptaverat, repetenda esse. Per id enim temporis Imperator in gravem melancholiae morbum inciderat adeo ut necem sibi inferre cogitaret. Quare ad eius men-

tem a tanto crimine avertendam, eiusque animum inopinato aliquo eventu erigendum Antoninus mulierem illam, alterumque, qui se aegros simularent, in iacentis Principis conclavem introduxit, ut postea se eius ope sanatos dicerent, simulque spem recuperandae valetudinis eius animo ingererent.

Sed iam ad Apollonii prodigia veniendum est quae tum numero tum splendore maxima fuisse dicuntur ac praecipuum adversariorum obiectionis fundamentum constituunt. Quid de iis dicemus? Scilicet certum apud omnes est ea omnia vel conficta esse, vel, si vera sint, medicae artis peritiae, aut fraudi, vel magicis artibus tribuenda. Et sane imprimis recolendum est, prodigiorum Apollonii unum afferri testem, Philostratum, qui centum et amplius post Apollonium annis scribens ex incerta fama et populari traditione Apollonii vitam conflavit, quae romanensis potius fabula quam vera historia seu biographia dici meretur: hinc Eusebius Caesariensis opus illud mendaciis somniisque refertum affirmat, et probat in lib. contra Hieroclem, et Photius aequus veterum scriptorum aestimator eundem Philostratum *fabulosum auctorem* appellat. Verum quidem est citatum auctorem affirmare se Damidis cuiusdam scriptis usum fuisse qui Apollonii comes fuisset. Verum ipse fatetur scripta illa nunquam antea vulgata fuisse, imo per longum tempus omnibus ignota in tenebris latuisse; tandem ait sua aetate Iuliam Augustam, quae Apollonii famam audierat, eiusque admiratione capta erat, a quodam familiari eadem scripta dono accepisse et exinde sibi (Philostrato) tradidisse ut vitam Apollonii lucubraret. Fraus manifestat! Quae etiam ex internis libri characteribus satis elucet: plura enim evidenter absurda et aniles fabellas continet ut ex. gr. Apollonii matrem praegnantem Proteum conspexisse; eundem Apollonium volucrum loquelam intellexisse; ac in Creta insula nympharum cantus audisse quae illum ad coelum vocabant et alia huiusmodi. Quae omnia iam satis essent ad fidem omnem citatis prodigiis adimendam. Verum non negamus mira quaedam ab Apollonio patrari potuisse; hoc tantum negamus, ea quae vere ab illo facta sunt prodigia dici posse. Sane Apollonius ut solemnis impostor a tota antiquitate habitus est, eundemque in arte medica, et in physica scientia peritum, simulque magiae ac praestigiis deditum fuisse constat. Refert haec et ingenue fatetur ipse Philostratus (in lib. I, cap. 1° 2°).

Magiae crimen eidem impegit Euphrates Tyrius philosophus coae-
vus ac sapientissimus: ipse Apollonius Brachmanes (quos praesti-
giatores fuisse fatetur Philostratus lib. VII, cap. 14) sapientes ac
beatos nuncupat, eosque uti Deos et magistros suos veneratur. Moe-
ragenes etiam qui Apollonii vitam pariter conscripserat eum Magum
appellat (apud Origenem contra Cels. lib. VI), Domitianus autem
ea de causa captum Apollonium in carcerem detrussit. Quae omnia
suadent hominem illum mira multa non tantum physicae scientiae
ope sed et daemonum virtute ac magicis artibus patrare potuisse,
non autem proprie dicta prodigia. Id vero etiam ex natura ac cir-
cumstantiis eius operum arguere licet; quae enim de eo portenta
narrantur ea plerumque hominibus inutilia, saepe ridicula ac Deo
prorsus indigna sunt, et in iis adiunctis peracta quae fraudis vel
astutiae vel diabolicae operationis suspicionem ingerunt. Denique
haec omnia ad eum finem a Philostrato narrantur, ut Ethnicis Prin-
cipibus gratificetur, et crescentem in dies et invalescentem Christi
Religionem infirmet eiusque fundamenta apud vulgus hominum
dubia reddat. Contra vero Christi et Apostolorum prodigia coaevis
plurimisque testibus innituntur, ad hominum salutem, Deique glo-
riam apprime tendunt et in iis adiunctis effecta sunt, quae omni
suspicioni omnique dubitationi locum praecludunt, denique ad Chri-
stianam Religionem firmandam patrata sunt, ad quam recipiendam
non modo non proclives sed maxime difficiles atque adversi homi-
nes erant. Quae maximum inter utrumque prodigiorum genus dis-
crimen constituunt.

Pauca nunc de sanationibus in Aesculapii templo patris. De
his igitur ita sentiendum est: plures nempe medicae artis ope per-
fectas fuisse, alias bene multas fraudi doloque tribuendas. Ad pri-
mum quod attinet recolendum est, sacerdotes Aesculapii medicam
artem calluisse, quinimo in remotiori epocha solos eos fuisse illius
artis peritos. Multos ergo morbos naturalibus remediis curare po-
tuerunt, quod ignaro ac superstitioso vulgo prodigium videbatur.
Ita certe sensit Arnobius saeculi tertii scriptor, qui ex gentilium
superstitione ad Christi fidem conversus de Aesculapii sanationibus
scribit (lib. I, advers. gent.): « Beneficia ista rerum sunt, non sunt
curantium potestates. » Quod autem saepe saepius dolus ac impo-
stura in huiusmodi factis partem habuerit, suadet imprimis ipsa

factorum narratio: plerumque enim intercessisse narratur Deorum oraculum (idest sacerdotum responsum), vel somnium ab Aesculapio immissum quo remedia vel conditiones recuperandae sanitati necessariae aegris revelatae dicuntur. Idem confirmant gravissimi scriptores eorum temporum, et de rerum veritate testes idonei, qui non dubitant multa ex citatis prodigiis fraudi tribuere; ut facit Aristophanes in Pluto (Act. 3, Sc. 2^a), Auctor Clementinarum (Homil. 9^a) et Origenes (lib. 3° contra Celsum).

Obiiciunt 2° Contra argumentum ex vaticiniis desumptum: prophetiae donum etiam inter Gentiles extitisse, pluraque apud Ethnicos vaticinia reperiri quae eventu confirmata sunt. Nihil proinde ex laudato argumento pro veritate Christianae Religionis deduci posse.

Respondemus. Adversarii non attendunt immensum extare discrimen inter vaticinia a nobis adducta et ea quae ab Ethnicis scriptoribus iactantur. Veri enim vaticinii characteres sunt 1° ut res naturaliter praenosci non potuerit: 2° ut certum et determinatum habeat sensum neque in utramque partem trahi possit: 3° ut veram doctrinam confirmet verumque hominis bonum respiciat. Quis autem in fictis Ethnicorum oraculis huiusmodi characteres agnoscat? Pudet in hisce refellendis immorari, quae etiam sapientioribus inter Ethnicos fictitia ac ridicula visa sunt. Audiatur pro omnibus Cicero in lib. 2° de Divinatione, de hac re adversus Chrysippum disputans: « Num igitur, inquit, me cogis etiam fabulis credere? quae delectationis habeant quantum voles; verbis, sententiis, numeris, cantibus adiuventur; auctoritatem quidem nullam debemus, nec fidem commentitiis rebus adiungere: eodemque modo nec ego Publicio nescio cui, nec Marciis Vatibus, neque Apollinis opertis (oraculis) credendum existimo, quorum partim ficta aperte, partim efficta temere nunquam ne mediocri quidem cuipiam, non modo prudenti, probata sunt. » Tum vero ad Apollinem conversus ait: « Tuis enim oraculis Chrysippus totum volumen implevit partim falsis, ut ego opinor, partim casu veris, ut fit in omni oratione saepissime: partim flexiloquis et obscuris, ut interpretes egeat interprete et sors ipsa ad sortes referenda sit, partim ambiguus et quae ad dialecticum pertineant. » Et revera talia esse apparent ea quae apud veteres scriptores leguntur, ut est illud apud Herodo-

tum: *Croesus Halym penetrans magnam pervertet opum vim*; aut illud ab Ennio relatum: *Aio te, Aeacida, Romanos vincere posse*; quae captiosa potius aenigmata sunt, quam vaticinia, et in quolibet rei eventu, sive Croesus hostium sive suam vim opum pervertisset, sive Pyrrhus Romanos, sive ii Pyrrhum vicissent, impleta dici possent. Contra vero vaticinia Christi et clarissima sunt, et nullo humano consilio praenosci poterant, et ita ad unum sensum determinata ut nonnisi in uno rei eventu impleri possent. Sed iam de his satis.

Hoc unum addere praestat ad aequivocationem omnem tollendam, absolute loquendo non repugnare unum vel alterum veri nominis prodigium apud Gentiles patratum fuisse, aut verum aliquod apud eos vaticinium editum esse: imo, ut superius innuimus, non desunt inter doctores Ecclesiae qui existimant ex. gr. verum esse prodigium Vestalis virginis aquam in cribro ad Capitoli arcem deferentis, vel oracula quaedam a Sibyllis prolata vera vaticinia fuisse. Sed haec nobis minime officiunt. Non enim in confirmationem Ethnicae superstitionis haec facta sunt, neque ad eam confirmandam ullo modo pertrahi possunt, sed per eadem Deus aliquam veritatem confirmare voluit, aut aliquam veram virtutem, quae in Gentilibus quibusdam inveniretur, probare. Ita ex. gr. citatum Vestalis miraculum ad virginitatem eius et castitatem probandam editum fuisset, quemadmodum inter ceteros sanctus Thomas affirmari posse opinatur inquiring (De potent. quaest. 6^a art. 5°): « Non est remotum a veritate quod in commendationem castitatis Deus per Angelos suos bonos huiusmodi retentionem aquae per miraculum fecisset. » At vero miracula Christi et Apostolorum numero paene infinita ad Christianae Religionis confirmationem patrata sunt eamque certissime veram demonstrant.

Concludamus igitur: semel admissa librorum Novi Testamenti veritate, necessario divinam Christi et Apostolorum missionem, et consequenter Christianae Religionis veritatem, divinamque originem esse admittendam.

SECTIO II.

DE AUCTORITATE HISTORICA LIBRORUM VETERIS TESTAMENTI

Praenotanda. Probata Novi Testamenti veritate, iam tuto accedere possumus ad Veteris Testamenti libros considerandos, quorum veneranda antiquitas, summa difficultas atque obscuritas fundamento illo indigebant, ut certa demonstratione ut authentici et veri demonstrari possint. Antea vero nonnulla de hisce libris generatim praemittenda sunt.

I. Libri Veteris Testamenti sunt ii omnes qui ante Christi adventum a sacris Hebraeorum scriptoribus prodierunt. Sunt autem omnino numero quadragintaquinque: ex quibus, ut alias vidimus, septem *deuterocanonici* appellantur, scilicet *Baruch*, *Tobias*, *Judith*, *Ecclesiasticus*, *Sapientia*, et duo libri *Machabaeorum*, ceteri triginta octo *protocanonici* sunt scilicet in canone Sacrorum Librorum apud Hebraeos usque ab initio recepti. Hi autem in *viginti duas* sectiones ab Hebraeis dividi solebant iuxta numerum litterarum alphabeti hebraici, ab aliis etiam in *viginti septem* sectiones, computatis nempe quinque literis finalibus, aliquando etiam, praesertim apud recentiores Hebraeos, in *viginti quatuor* (1) unde orta apud eos appellatio סֵפֶר הָאַרְבָּעָה וָעֶשְׂרִים idest *codex viginti quatuor* (librorum): iterum autem totum librorum canonem in tres partes dividebant, ut alias diximus, quas appellabant *Legem*, *Prophetas* et *Agiographa*. Quinam autem libri ad singulas classes pertineant ibidem innuimus.

II. Quanta porro istorum librorum gravitas sit, pro nobis etiam Christianis, et quantus ex eorum studio sperandus sit fructus ex

(1) Nempe isti separant librum *Ruth* a libro *Judicum*, et *Lamentationes* Ieremiae ab eius *prophetia*, quae in communiiori Hebraeorum divisione coniuncta sunt, et ita efficiunt numerum XXIV: ut autem literae alphabeti iis sufficiant ter repetunt litteram *jod*, et id quidem in honorem nominis Dei; nam litera *jod* ter repetita apud Chaldaeos et Rabbinos Chaldaizantes stat pro nomine tetragrammato יהוה.

eo imprimis apparet, quod ii libri non secus ac Novi Testamenti Spiritu Sancto inspirante exarati sint, eo fine, ut omnium temporum hominibus auxilio ac solatio esse possint, dicente Apostolo: « Quaecumque enim scripta sunt ad nostram doctrinam scripta sunt, ut per patientiam et consolationem scripturarum spem habeamus » (Rom. XV). Si vero in specie Veteris Testamenti utilitatem indagare velimus, apparebit eos libros tum *dogmatice*, tum *historice*, tum etiam *philologice* maximi momenti esse. 1° Quidem *dogmatice*, nam licet verum sit Christianae fidei dogmata in Novo Testamento praecipue inveniri, ad fidei tamen confirmationem multum conferunt Veteris Testamenti libri. Huc pertinent imprimis Prophetarum vaticinia de Christo et Ecclesia, ex quorum implemento veritas Christianae religionis mirifice confirmatur: item concordia et harmonia inter Legem Veterem et Novam, quae utriusque veritatem divinamque originem etiam difficilioribus persuadendi vim habet, et miram Christianae religioni lucem affundit: huc etiam pertinent plurima expressa pro singulis dogmatibus testimonia, quibus Theologi ad eadem demonstranda post Christi et Apostolorum exemplum passim utuntur, item plurima virtutum vel monita vel exempla ad mores informandos aptissima: 2° *historice*, hi enim libri historiam continent remotissimae aetatis ac totius humani generis originem, populorum initia, ac mundi veluti infantiam referunt, quae nusquam alibi inveniri possunt. Hinc maximi momenti est eorundem librorum authenticam et veritatem in tuto collocare a quibus omnem historiam incipere necesse est. 3° Denique etiam *philologice*, et sub aspectu mere literario. Omissa enim variarum rerum notitia, sublimitate eloquentiae, poeseos admirabili pulchritudine ac nobilitate, hi libri continent unicum monumentum *directum* quod superest linguae hebraicae, ex ea scilicet aetate profectum qua eadem lingua vernacula erat. Quapropter si quis hebraicae linguae notitiam acquirere amat ad hosce libros necessario confugiat oportet; inde autem etiam Graeci textus Novi Testamenti recta intelligentia magna ex parte pendet; quamvis enim Graecis vocabulis constet, indolem tamen et idiomata hebraicae linguae passim retinet.

Ex hisce omnibus manifestum est quam gravis sit controversia quam modo tractandam aggredimur de Veteris Testamenti auctoritate ac veritate.

III. Adversarios habemus eos omnes, quos incredulos vel Deistas olim appellabant, nunc autem rationalistas vocare solent. Qui omnes probe animadvertentes revelatae Religionis initia ac fundamenta in hisce libris contineri eorum veritatem magno molimine, pertinaci labore, ingenti eruditionis ac philologiae praesertim apparatu aggressi sunt et in dies aggrediuntur. Quorundam nomina lectoribus iam nota sunt ex disputatis de Novo Testamento: multo plures commemorandi erunt in sequentis tractationis decursu, prae ceteris vero Colenso pseudo-episcopus Anglicanus in dioecesi Natalensi in Africa, qui postremis hisce annis primum Moysis ac Iosue libros, tum etiam ceteros historicos V. T. pluribus editis voluminibus impugnandos suscepit (1862-63 seqq.).

IV. Antequam vero ad rerum tractationem accedamus pauca de methodo disputationis, et de vario demonstrationis genere monenda sunt. Duae itaque sunt viae, quas inire possumus ad ostendendum valorem historicum librorum V. T.; altera est *via auctoritatis*, si scilicet ex testimonio scriptorum N. T., seu Christi et Apostolorum, qui in iis libris loquuntur, probetur libros V. T. authenticos esse et fide dignos; altera vero est *via critica*, si nempe criticis argumentis per quosdam veluti gradus auctoritas eorundem librorum stabiliatur, quemadmodum pro N. T. factum est. Alter hic modus procedendi difficilior profecto est, et incertior ob summam temporis vetustatem ad quod libri V. T. pertinent, et ob inopiam monumentorum ac testium. Qua in re longe dispar est conditio horum librorum, ac librorum N. T. Pro his enim seriore epocha conscriptis omnis generis monumenta et ingens testium numerus adduci potest, qui historicam eorum veritatem extra omnem dubitationis aleam collocant: contra vero fit de libris V. T. ut alias innuimus. Quare altera via, auctoritatis scilicet, facilius multo ac certior est. Cum enim a nobis veritas librorum Novi Testamenti, et exinde Christi divinitas et divina Apostolorum missio certissime demonstrata sit, si nunc eorum testimonio demonstraverimus libros V. T. fide dignos esse, res confecta erit, nec adversarii alteram illam et operosam disquisitionem iure a nobis exigere poterunt. Verum ne difficultatem effugere videamur postquam laudatam demonstrationem dederimus ex libris N. T. desumptam, addemus etiam postea *criticam* V. T. demonstrationem, et paribus armis cum rationalistis congrediemur.

CAPUT I.

DEMONSTRATUR POSITIVE, SEU VIA AUCTORITATIS
VERITAS LIBRORUM V. T.

THESIS XXI.

*Libri sacri V. T., saltem proto-canonici,
veri ac authentici demonstrantur ex testimonio Christi
et Apostolorum, quod in libris N. T. continetur.*

In propositione diximus *saltem proto-canonici*: nam licet verum sit testimonia Christi et Apostolorum posse aliquo modo extendi etiam ad deuterocanonicos, habita praesertim ratione Graecae versionis Alexandrinae, ad quam passim appellant, quaeque libros etiam deuterocanonicos complectebatur, tamen hoc argumentum non ita certum et indubitatum omnibus videtur, nec in praesentiarum in animo est litem cum adversariis hac de causa movere. Satis igitur erit de proto-canonice agere, qui alioquin fere integrum V. T. constituunt, reservata ad alium locum quaestione de libris deuterocanonicis. Quibus praemissis,

I. Thesim sequenti argumento demonstramus.

Hi libri fide digni sunt, qui uti tales a Christo et ab Apostolis habiti ac propositi fuerunt. Atqui libri V. T. proto-canonici a Christo et ab Apostolis ut fide digni habiti ac propositi fuerunt. Ergo fide digni sunt.

Maioris propositionis veritas ex eo pendet quod Christus et Apostoli errare in hoc iudicio ferendo non potuerunt, utpote qui divina missione fungebantur, Christus autem ipse Deus erat: quod quidem ex tota praecedenti sectione colligitur et in superiori thesi expresse demonstratum est.

Minorem propositionem ita probamus.

Hi libri tamquam fide digni habiti ac propositi sunt a Christo et ab Apostolis qui ab iis fuerunt 1° frequentissime allegati: 2° indiscriminatim et absque ulla restrictione commendati: 3° tamquam fundamentum suae doctrinae passim assumpti. Atqui tales sunt libri V. T. Ergo etc.

Maiores propositionis veritas apertissima est; siquidem divini legati et Christus ipse nunquam ita se gessissent erga libros V. T. nisi persuasum eis fuisset, eos undequaque veraces et authenticos esse. Agebatur enim de libris in quibus divina revelatio contineri credebatur, quique proinde tamquam fidei ac morum regula habendi erant. Quare si eorum veritas vel ex integro vel ex parte certissima non fuisset, praefata Christi et Apostolorum agendi ratio homines in errorem et quidem invincibilem ac irreparabilem in negotio religionis induxisset. Quod autem Christus et Apostoli ita se gesserint ut in minori affirmavimus, ex libris N. T. facile demonstratur.

Et sane 1° ad *allegationes* quod attinet pleni sunt libri N. T. testimoniis ex Moyse, Prophetis, Psalmis et generatim ex omnibus partibus V. T. a Christo et ab Apostolis citatis. Confer ex. gr. Matth. cap. I et II, ubi plura Prophetarum testimonia allegantur de Christo infante: item historiam passionis Christi Domini praesertim apud Iohannem (cap. XIX): item Act. cap. II, III, XV, Rom. IV, IX, X et Hebr. I, ubi Paulus plura ex V. T. loca congerit ad scopum suum accommodata: et ne plura afferamus satis erit oculos conicere in indices locorum qui ad marginem, vel ad calcem librorum N. T. in plerisque editionibus apponi solent, ex quibus apparet nullum fere esse librum V. T. (proto-canonicum) ex quo aliqua testimonia Christus et Apostoli non allegaverint; imo ex praecipuis libris quamplurima testimonia allegata fuisse apparet: sic ex. gr. ex Pentateucho Moysis LXVIII testimonia, LXIV ex Psalmis Davidis, fere totidem ex Isaia, ex ceteris prophetis quamplurima. Ubi etiam notandum est, praefata testimonia promiscue allegari ex omnibus V. T. partibus sive dogmaticis, sive propheticis, sive tantum historicis, quod manifeste ostendit nullam a Christo et ab Apostolis factam fuisse inter partes et partes distinctionem.

2° Verum non tantum allegarunt Christus et Apostoli V. T. libros, sed et indiscriminatim *commendarunt* ut omni exceptione maiores. Ut autem id melius intelligatur praenotamus Sacram Scripturam V. T. aetate Christi uno volumine comprehensam generali appellatione *Scripturae* (γραφή) designatam fuisse, quandoque etiam iuxta divisionem alias memoratam appellatam fuisse *Legem*, *Prophetas* et *Psalmos*, in qua enumeratione Psalmi pro tota classe

Agiographorum (כְּתוּבִים) ponuntur. Quoties igitur sub hisce appellationibus sacros libros commendari videmus in N. T. huiusmodi commendatio de integro V. T. intelligenda est. Hisce animadversis, breviter indicabimus praecipua loca ubi Christus et Apostoli Scripturam V. T. commendant. Imprimis itaque *generalibus* quibusdam *formulis* Christus et Apostoli Scripturam laudant: ita ex. gr. Matth. VII, 12: « Omnia ergo, ait Christus, quaecumque vultis ut faciant vobis homines et vos facite illis. Haec est enim *Lex et Prophetarum*: » et Matth. XXII, 40: « In his duobus mandatis *universa Lex pendet et Prophetarum*. » Paulus etiam *omnem Scripturam* summis laudibus extollit in celebri loco 2 Tim. III, 16, 17, cui consentit Petrus in secunda sua epistola cap. I, v. 19. Verum non generali tantum elogio sacros libros exornant, sed eas etiam *praerogativas* illis tribuunt quae absolutam plenissimamque fidem iisdem conciliant. Aliquando enim eorumdem librorum *studium* fidelibus indiscriminatim commendant, eiusque *utilitatem* amplissimis verbis extollunt: ita Io. V, 39 ait Christus: « Scrutamini Scripturas,... et illae sunt quae testimonium perhibent de me: » et Paulus loc. cit. Timotheum laudat eo quod « ab infantia sacras literas nosset, » easque utiles dicit « ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia: » et Petrus fideles commendat quod lectioni Prophetarum « attenderent quasi lucernae lucenti in caliginoso loco » (2 Pet. I). Tum etiam Iudaeos aequae ac Christianos saepe redarguunt eo quod Scripturarum studium negligerent, aut iis non satis crederent: ita Christus Matth. XXII, 29 Sadducaeos increpat hisce verbis: « Erratis nescientes Scripturas, neque virtutem Dei; » et Luc. XXIV duo discipuli adhuc de Christi resurrectione dubitantes audire meruerunt: « O stulti et tardi corde ad credendum in omnibus quae loquuti sunt Prophetarum!.... et incipiens a *Moyse et omnibus Prophetis* interpretabatur illis in *omnibus Scripturis* quae de ipso erant, » et Io. V, 46: « Si crederetis Moyse, inquit Christus, crederetis forsitan et mihi: de me enim ille scripsit. » Hinc etiam saepe saepius idem Christus Scripturae loca *explicabat* sive publice in synagogis, ut Luc. IV, 16 seq., sive private ut in citato loco Luc. XXIV, Io. X, 34 et alibi. Denique Scripturae veritatem ita commendant ut eas prorsus *infallibiles* affirmant: ita Matth. V, 16 absolute Christus pronunciat « donec

transeat coelum et terra *iota unum, aut unus apex* non praeteribit a lege donec omnia fiant: » ubi de universa Scriptura loquitur cum antea praemiserit se non venisse ut solveret *Legem* ac *Prophetas*.

Eodem sensu aiebat Io. X, 34: « *Non potest solvi Scriptura,* » idest, iuxta hebraicam phrasim, non potest falsa esse, aut eventu frustrari: etiam Petro Christum in horto defendere volenti respondit Dominus: « *Quomodo ergo implebuntur Scripturae quia sic oportet fieri?* » Et discipulis apparens post suam resurrectionem idem inculcabat inquires: « *Quoniam necesse est impleri omnia quae scripta sunt in Lege Moysi et Prophetis et Psalmis de me.* » Ex quibus omnibus apparet, Christum et Apostolos libros V. T. ita commendasse, ut eis certissimam auctoritatem tribuerint.

3° Crescit argumentum si consideremus usum, ad quem saepe Christus et Apostoli Scripturam V. T. adhibuerunt, scilicet *confirmandi, ac demonstrandi doctrinam* a se praedicatam: quod quidem passim occurrit in N. T. Ita ex. gr. Mt. XXII, 44-45 divina *Christi missio* ac *Filiatio* testimonio Ps. 109. a Christo ipso evincitur; interrogatis enim Phariseis quid ipsis videretur de Christo et cuius filius esset, cum illi respondissent: David, « ait illis, quomodo ergo David in Spiritu vocat eum Dominum dicens: Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis etc. » itemque Io. X, 34 mirantibus et indignantibus Iudaeis quod Christus se dixisset eiusdem cum Patre naturae eos Christus revincit adducto testimonio Ps. 81, 6: « Ego dixi Dii estis: » et Io. V, 46. ad testimonium Moysi eos provocat, ut supra vidimus. Paulus quoque ad Hebraeos scribens C. I. eandem veritatem pluribus testimoniis demonstrat ex Ps. II, 7; 2° Reg. VII, 14; Ps. 96, 7; Ps. 44, 7; Ps. 101, 26, etc. Veritas *Resurrectionis Christi* testimoniis Scripturarum ab ipso Christo suadetur Luc. XXIV, 25-27 et 44-47; et paulo post a Petro Act. II, 30-31, XIII, adducto in medium testimonio Ps. 15, 10: « Non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. » Alia etiam Christiana dogmata Scripturarum testimoniis demonstrant: ut fit ex. gr. de *mortuorum resurrectione* Matth. XXII, 31, 32, ubi Christus Sadducaeis Resurrectionem negantibus aiebat « de resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est a Deo dicente vobis: Ego sum Deus Abraham, et Deus Isaac, et Deus Iacob? non est Deus mortuorum

sed viventium. » Ita etiam mysteria *praedestinationis* et *gratiae* pluribus Scripturae locis probantur a Paulo Rom. IV, 3, 17, 18, IX, 14, seq. X. 5, 6, 8, 11, 13, 15, 16, etc. Gal. 3, 6, 8, 11, 13, etc. ubi testimonia congerit ex libris Geneseos, Levitici, Numerorum, Psalmorum, Isaiae, Habacuc etc. *Matrimonii proprietates*, imprimis indissolubilitatem, probat Christus Matth. XIX ex verbis Gen. II, 24: « Propter hoc dimittet homo patrem et matrem et adhaerebit uxori suae et erunt duo in carne una, » ex quibus infert Christus « Itaque iam non sunt duo sed una caro. Quod ergo Deus coniunxit homo non separet. » Ex iisdem Geneseos verbis Paulus Eph. V, 28-31 deducit viros uxores suas diligere oportere. Denique *moralia* etiam praecepta et consilia Scripturarum testimoniis in N. T. suadentur. Ita Christus Phariseos eius benignitatem erga peccatores calumniantes redarguit Oseae verbis « Euntes, inquit, discite quid est: misericordiam volo et non sacrificium: non enim veni vocare iustos sed peccatores » (Matth. XIX, 13, coll. Os. VI, 6), idemque argumentum repetit Matth. XII, 7. « Si autem sciretis quid est: Misericordiam volo et non sacrificium numquam condemnassetis innocentes » ubi discipulos suos spicas legentes die sabbati contra Phariseorum reprehensionem defendit. Quos etiam ibidem revincit, adducto Davidis exemplo, qui panes propositionis laicis vetitos comedit, et appellat ad locum Scripturae ubi hoc factum legitur (I Reg. XXI): « Non legistis quid fecerit David etc. » et iterum adducit exemplum sacerdotum qui iuxta Scripturam in Sabbatis servitio templi operam dare debent. « Non legistis, inquit, in Lege quia Sabbatis sacerdotes in templo Sabbatum violant, et sine crimine sunt? Dico autem vobis quia templo maior est hic. » Paulus quoque saepissime ad moralia insinuanda verba Scripturae adducit ut 1, Cor. IX, 9, seq. X, 6-11, Hebr. IV, 1-11, et alibi: et in citato loco 2 Tim. III universam Scripturam utilem dicit « ad *corripiendum* et ad *erudiendum in iustitia*, ut perfectus sit homo Dei *ad omne opus bonum instructus*. » Ex quibus omnibus apparet quam frequenter Christus et Apostoli Scripturas V. T. allegaverint, et indiscriminatim commendaverint, ac denique ut fundamentum veritatum quas praedicabant assumpserint. Unde sequitur eos laudatas Scripturas tamquam fide dignas habuisse et fidelibus proposuisse.

II. Difficultatum solutio.

Obiic. 1° Cum Christus et Apostoli testimonia Moysi, Prophetarum, Davidis in medium adducunt dubitari merito potest utrum illorum auctoritatem et verba tantum allegare voluerint, an etiam eorum *scripta*, seu *libros*, quos sub eorum nomine Iudaei venerabantur. Ergo Christi et Apostolorum testimonium certo non demonstrat eorundem librorum veritatem.

Respondemus. Ut vanitas huius difficultatis appareat, notandum est 1° apud Hebraeos nomine Legis, Prophetarum et Psalmorum ipsos *libros* designatos fuisse, non autem aliam doctrinam aut aliam legem oretenus traditam. Quoties igitur citantur Lex, Prophetae et Psalmi de ipsis libris allegatio intelligenda est. Verum 2° omne dubium removet modus quo haec allegantur a Christo et Apostolis, inquiunt enim: *Scriptum est; Scriptura dicit; numquam legis?* et alias similes formas adhibent quibus evidenter ostendunt se verba agiographorum *scripta*, seu *ipsos eorum libros* allegare. Accedit 3° omnia loca sic allegata in libris nostris re ipsa contineri.

Instant 2° Admisso etiam Christum et Apostolos sacros libros allegasse, eorum tamen testimonium non refertur nisi ad libros, quos Iudaei illius temporis prae manibus habebant, minime vero ad libros qui nunc sub nomine V. T. existunt.

Respond. Sophistica huiusmodi dubitatio excluditur 1° ex constanti et nunquam interrupta tum Christianorum tum Iudaeorum traditione, ex qua certissime constat libros quos nunc habemus V. T. illos ipsos esse quos Iudaei aetate Christi uti sacros venerabantur: 2° ex comparatione locorum a Christo et ab Apostolis allegatorum cum V. T. editionibus quas nunc prae manibus habemus: in his enim laudata illa testimonia leguntur et in iisdem locis unde allegari dicuntur; quod quidem de librorum identitate nullam dubitationem relinquit, praesertim si ad allegationum *frequentiam* et *promiscuitatem* attendamus.

Instant 3° Admissa etiam librorum identitate, et allegationibus inde factis a Christo et ab Apostolis, adhuc tamen eorum testimonium veritatem librorum non demonstraret. Probandum enim esset eos ex propria sententia, sive ex animo Scripturarum loca citasse, et ad veritates probandas adduxisse. Atqui id nequit ostendi.

Poterant enim ex Iudaeorum sententia, seu *ad hominem*, uti aiunt, Scripturae testimoniis uti. Cum enim Iudaei illorum librorum auctoritatem admitterent, Christus et Apostoli testimonia ex iis deducta contra eos afferebant, ut propriis eos armis expugnarent, quin tamen de obiectiva eorum veritate iudicarent.

Respond. Difficultas haec quae prima fronte speciosa videtur prorsus evanescit, si sequentia animadvertantur. 1° Si Christus et Apostoli Scripturas citassent ad hominem, et ut se Iudaeorum opinioni accommodarent, eas nonnisi in controversiis cum Iudaeis allegare debuissent. Quomodo ergo factum est ut eodem modo se gerant etiam cum ad Gentiles loquuntur vel scribunt? Ita Paulus non minus Scripturae locis utitur in Epistola ad Hebraeos quam in Epistolis ad Corinthios, ad Ephesios, ad Romanos aliosque missis quorum saltem plerique nunquam Iudaei fuerant, nec Scripturis V. T. crediderant antequam Christi religionem amplecterentur. Non ergo ad hominem, sed ex animo, et ex propria sententia Scripturas adducunt. 2° Christus Dominus non solum cum Iudaeorum turbas aut legis doctores alloqueretur Scripturas in medium adducebat, sed etiam cum discipulos privatim doceret, ubi argumenta ad hominem, et accommodatio locum habere non poterant: Apostoli enim intimi eius familiares erant, et novae religionis adversus Phariseos et legis doctores praecones ab eo constituti, quibus proinde Christus absque ullis ambagibus veritatem manifestabat iuxta illud: *vobis datum est nosse mysterium regni Dei, ceteris autem in parabolis* (Luc. VIII, 10, Matth. XIII, 44). 3° Denique testimonia a nobis adducta non tantum allegationibus constant, sed etiam generalibus quibusdam sentiis quibus Sacrae Scripturae summis laudibus extolluntur atque *utiles, verae, infallibiles* absolute praedicantur: quae quidem cum adversariorum hypothese consistere nequeunt. Qui enim ad hominem argumentatur potest quidem adversariorum principia assumere ad eos revincendos, minime vero ipsa principia laudare, et tamquam vera absolute et indiscriminatum omnibus commendare, nisi ea vera esse sciat et ipse uti talia habeat.

Quae hucusque disputata sunt satis superque essent ad plenam auctoritatem libris V. T. vindicandam, neque adversarii aliam de-

monstrationem (criticam scilicet) a nobis iure exigere possent. Ut tamen liberalius cum iis agamus praestabit nunc criticam etiam demonstrationem adiacere, qua scilicet eidem ordini insistentes, quem pro libris N. T. secuti sumus, criticis argumentis ostendemus librorum V. T. I° authenticam, seu *genuinitatem*: II° conservationem atque *integritatem*: III° *veracitatem*. Sit itaque

CAPUT II.

DE LIBRORUM VETERIS TESTAMENTI GENUINITATE DEMONSTRATIO CRITICA.

Recolantur quae alio loco disseruimus de genuinitatis conceptu. Hic tantum monebimus in controversia de libris V. T. conceptum genuinitatis *absolutum* et *negativum* potius quam *relativum* ac *positivum* spectandum esse eo quod plurium librorum V. T. auctores lateant, et quandoque etiam epocha ignoretur, aut saltem haec omnino incerta sint, quum tamen de librorum suppositione, vel illegitima origine nulla prorsus suspicio moveri possit.

Ut autem demonstratio accuratior ac plenior sit, dividemus libros Moysi, seu Pentateuchum, a posterioribus libris. Praemittemus vero demonstrationem de genuinitate librorum Pentateucho posteriorum non solum quia facilius est, et opportunum videtur a facilioribus initium ducere, sed potissimum quia horum librorum auctoritas nobis necessaria erit ad Pentateuchi auctoritatem demonstrandam, de quo nobis praecipua cum Rationalistis erit controversia. Rursum in tractatione de libris Pentateucho posterioribus non agemus fuse de singulorum authenticam, cum eadem argumenta plus minus pro omnibus valeant: nec tamen ex alia parte ea quae singulis propria sunt omnino praeteribimus.

Itaque I° generali thesi omnes libros Pentateucho posteriores genuinos demonstrabimus, eo scilicet sensu, quod minime spurii vel per fraudem aliquam editi dici possint: II° vero de singulis aliqua subiiciemus, scilicet de eorum argumento, epocha, auctoribus quatenus ex antiqua traditione vel ex internis ipsorum librorum characteribus concludere fas est: III° denique de Pentateuchi genuinitate sermo erit.

ARTICULUS I.

DE LIBRIS PENTATEUCHO POSTERIORIBUS UNIVERSIM SUMPTIS.

THESIS XXII.

Omnes libri V. T. Pentateucho posteriores genuini sunt.

Argumenta pro thesi afferemus *externa et interna*.

I. Argumenta externa.

Omnia externa argumenta revocari possunt ad constans et universale *testimonium* tum Iudaeorum tum Christianorum praesertim in suis *adiunctis* spectatum.

Imprimis itaque certissimum factum est Iudaeos aequè ac Christianos laudatos libros uti genuinos semper habuisse. De Christianis quidem id probare superfluum esset, cum etiam adversarii concedant post Christum magnam semper in Ecclesia fuisse horum librorum auctoritatem. De Iudaeis itaque eorumque testimonio ante aeram Christianam tantum dicemus. Itaque Iudaeorum historiam consulentes inveniemus eos per omnes aetates libros, de quibus loquimur, tamquam legitimos et authenticos habuisse. Id quidem de Iudaeis aetate Christi et Apostolorum viventibus iam implicite a nobis demonstratum est in praecedenti thesi. Quod etiam desumi potest ex testimonio Iosephi Flavii contra Apionem (Lib. I, cap. 8) quod postea recitabimus. Si vero ad tempora Christo antiquiora paulatim ascendamus eadem semper persuasio apud Iudaeos occurret. Sane tertio ante Christum saeculo scimus apparuisse Graecam sacrorum librorum versionem, quae *Alexandrina* vel *Septuaginta interpretum* dicitur, quod ostendit hos libros apud Iudaeos iam tunc in veneratione fuisse, ideo enim eos in Graecum verti curarunt ut eorum lectioni tum publice in synagogis, tum privatim incumbere. Non ignoramus a nonnullis dubitatum esse an versio ista originaria omnes V. T. libros complecteretur, an vero solos libros Moysi; de qua quidem re in capite sequenti sermo erit: interim vero sufficiat animadvertere hoc saltem certum esse, iam tertio ante Christum saeculo extitisse Graecam nostrorum librorum versionem. Id enim apparet ex constanti Iudaeorum Alexandrinorum

traditione, qui usque ab aetate Ptolemaica iis libris Graece translatis utebantur, quod etiam ex testimonio Graeci interpretis libri Ecclesiastici colligitur, qui in prologo suae versionis clare innuit sua aetate idest tertio ante Christum saeculo desinente totum V. T. Graece extitisse. Ad antiquiorem epocham retrocedendo, saeculo sexto ante Christum occurrit factum Esdrae qui Iudaeis ex captivitate Babylonica reversis sacros libros in unum canonem collectos et a mendis codicum expurgatos tradidit ut constans Iudaeorum traditio refert. Isti vero libri ab Esdra collecti non tamquam novi ac recentes, sed ex antiquorum patrum traditione ut genuini ac omnimoda veneratione digni Iudaeis traditi sunt.

Constat igitur usque a remotissima aetate memoriam apud Hebraeos extitisse librorum V. T. eosque uti authenticos et maximae auctoritatis semper fuisse habitos. Quae quidem omnia Iosephi testimonio in loco sup. cit. confirmantur, ubi numeratis V. T. libris addit « quanta porro veneratione libros nostros prosequamur ex ipso facto apparet: nam *cum tot iam saecula effluerint* nemo adhuc vel adicere quidquam illis vel demere vel mutare ausus est. Omnibus enim Iudaeis inde a nativitate hoc insitum, ac innatum est haec divina dogmata appellare, et in his permanere, ac propterea si oporteat libenter mori. »

Haec autem quae de Iudaeorum traditione breviter innuimus validiora fiunt inspectis adiunctis; ex quibus duo potissimum prae oculis habenda sunt. 1° *Status religiosus* et *politicus* Iudaeorum per varias aetates, qui talis fuisse deprehenditur ut consensum Iudaeorum circa sacros libros impossibilem et inexplicabilem redderet in hypothesi quod iidem libri spurii essent. Sane ipsa aetate Iudicum dissensiones in negotio religionis apud Iudaeos extiterunt, cum pars populi in Legis observantia permaneret, pars autem in idololatriam propenderet, unde tot calamitates et tam frequentes servitutes, quibus a Deo puniti sunt. Aetate Regum, initio quidem apparent inimicitiae inter familiae David fautores et Saulis sectatores, quae postea in apertum schisma eruperunt, quo decem tribus a Iuda et a Davidis dynastia separatae sunt: duo vero populi inde exorti adversis animis, et perpetuis simultatibus in re praesertim religiosa a se invicem discordabant. Successit captivitas Babylonica qua omnia sus deque versa sunt, populusque Iudaicus vix non est extinctus.

Iam vero in hisce rerum adiunctis quomodo potuisset liber aliquis tamquam a Propheta vel sacro alio scriptore exaratus per fraudem vulgari, ita ut ab omnibus communi consensu reciperetur? Si enim ab una populi parte vel factione confictus atque editus fuisset, ab altera procul dubio fuisset reiectus vel in quaestionem vocatus, atque ita fraus ac suppositio detecta.

2° Ipsorum librorum *indoles* et *materia* vim argumenti auget. Libri enim de quibus loquimur non sunt opera mere literaria de quibus Iudaei minus solliciti esse possent, sed eius naturae sunt ut totius gentis attentionem ac sollicitudinem mererentur. Continent scilicet historiam nationis, civilia ac religiosa praecepta, agendi normas pro publicis aequae ac privatis negotiis, vaticinia de futura populi conditione aliaque similia, quae omnia libros huiusmodi maximi momenti efficiebant pro omnibus Iudaeis. Multa praeterea ibidem continentur difficilia, dura, ac probrosa, sive integrae genti sive praecipuis et maxime ab ea dilectis hominibus; quare nec indifferentes esse poterant Iudaei in iis libris aestimandis, nec proclives ad eos recipiendos nisi eorum genuina origo evidens fuisset, ac prorsus indubitata. Itaque gentis Iudaicae testimonium utpote contra se ipsam testantis omni exceptione maius est. Nec difficultatem ingerit quod nomina auctorum in quibusdam libris ignorantur. Iudaei enim ex una parte eos libros pari veneratione semper prosequuti sunt, ex alia vero auctorum nomina se ignorare aut certo non cognoscere ingenue fatentur; quod argumento est, eos nolle testari nisi quae a maioribus accepta extra omnem dubitationem posita sunt, atque ideo huiusmodi circumstantia traditionis sinceritatem non minuit, sed confirmat. Concludamus authentiam librorum V. T. perpetuo ac publico integrae gentis testimonio inniti, quod sive *per se*, sive potissimum *in suis adiunctis* spectatum rem prorsus evincit.

II. Argumenta interna.

Libri V. T. de quibus agimus sive singillatim considerentur, sive invicem comparentur genuinitatis characterem praeseferunt.

1° Si enim seorsim considerentur apparet imprimis eos non unius auctoris vel unius aetatis opus esse, sed diversorum auctorum ac diversarum aetatum praecise ut eorum tituli et lu-

daeorum de iis traditio testantur. Quod quidem tum ex *materia* quae in iis continetur, tum ex *forma* styloque sermonis satis colligitur. Sane ad *materiam* quod attinet antiquiores ex iis libris vetustam populi Hebraici atque aliarum gentium historiam, mores, consuetudines aliaque adiuncta maxima narrationis simplicitate, et absque ullo sermonis artificio sub oculos ponunt, quin unquam inconvenientia aut recentiora illis admisceant; quod a superioribus scriptoribus praestari non potuisset; posteriores vero libri eadem simplicitate ac vivacitate cultioris aetatis descriptionem exhibent. Atque haec quidem tam bene respondent variis historiae epochis, ut adamussim referant successivum sive humani generis universim, sive Hebraicae gentis speciatim progressum. In primis enim libris Iosue, Iudicum, Ruth, Iobi etc. simplicissimi ac patriarchales hominum mores exhibentur; in sequentibus autem Regum, Prophetarum, ac Salomonis scriptis primum lenti progressus, frequentes remorae ac relapsus, mox rapidum culturae civilis incrementum usque ad exorbitantem luxum occurrunt. Neque omittenda est mirabilis illa progressio qua in hisce libris sensim sine sensu venturi Messiae, et futurae Ecclesiae tempora praenunciantur; nam primum obscure, tum clarius, ac denique in postremis prophetis apertissime haec omnia praedicta ac veluti digito commonstrata leguntur, ita ut ope istorum librorum Pentateuchus Moysi cum Evangelio arctissimo nexu coniungatur. Accedit *lingua* ipsa ac *sermonis indoles*: nam haec pro variis libris maxime diversa apparent et variis Iudaeorum epochis respondent; scilicet vocabulorum delectus, inflexio atque usus non parum diversus est in libris Iosue et Iudicum, ac in libris ex. gr. Paralipomenon, Danielis, Esdrae, ac Nehemiae; varietas etiam apparet in tropis atque imaginibus; denique totius sermonis indoles atque ut ita dicam color ita differt ut in prioribus libris archaicus sit, in mediis, ut Regum, Isaiae, Oseae, Psalmorum etc. cultissimus, in posterioribus denique a primaeva puritate paullatim deflectens, donec in Daniele, Esdra ac Nehemia chaldaismis refertus appareat. Quae omnia lectoribus suadent hosce libros a diversis auctoribus, diversisque aetatibus prodiisse. Sed insuper ex attento eorundem librorum examine colligitur eorum scriptores variis historiae periodis plus minus coevos, vel aetate proximos fuisse. Id enim evincitur praecipue ex familiaritate quam

auctores exhibent in rebus etiam minutis, quae singulis aetatibus propria sunt. Huc pertinent tot historiae adiuncta non solum de Iudaeorum gente, sed de exteris etiam nationibus Philistinorum, Persarum, Chaldaeorum, Assyriorum aliorumque, quae licet ex occasione tantum et obiter huc illuc commemorentur, veritati tamen historiae aliunde notae per omnia consentiunt: item temporum ordo, locorum descriptiones et nomina, sermones, hominum cognomenta, familiarum genealogiae, principum, regum, pontificum series minute expositae, aliaeque sexcenta quae nonnisi ab auctoribus coaevis vel quasi coaevis expectari possunt.

2° Crescit vero argumentum si *mutua* horum librorum *consensio* et mutuum quod sibi praestant auxilium consideretur. Siquidem libri recentiores ubique supponunt antiquiores, eos laudant, ad eos provocant, ut ex. gr. libri Iosue vel saltem eius argumenti meminit liber Iudicum, rursus Iosue et Iudices laudantur in Psalmis et in libris Regum, ii vero apud Prophetas passim commemorantur, item prophetae antiquiores laudantur a posterioribus, et ita de ceteris ut cuique biblicorum margines, vel concordantias percurrenti facile constabit. Unusquisque videt quam validum pro singulorum librorum authenticia argumentum exurgat ex hac *mutua concordia*, ac *conspiratione*. Hac enim posita, libri huiusmodi vel omnes spurii vel omnes simul authentici esse debent. Quod autem omnes spurii sint nec adversarii affirmare audent. Et *revera* si omnes spurii essent vel ab uno auctore eodem tempore omnes confecti fuissent, vel a diversis auctoribus diversisque aetatibus. Porro primum absurdissimum est. Quis enim credat potuisse quempiam recentiorem scriptorem totam librorum seriem conflare tam diverso stylo ac variis aetatibus tam bene accommodatam, eosque tanquam Iosue, Davidis, Salomonis, Isaiae aliorumque scripta vulgare et universae Iudaeorum genti persuadere sanctorum illorum libros esse, de quibus illi nunquam audissent? Quod si dicamus a variis auctoribus diversisque aetatibus libros editos fuisse, supponendum esset apud Iudaeos seriem quamdam continuam impostorum extitisse, qui per multa saecula alter alteri successerint, atque opus illud suppositionis continuaverint in unum semper conspirantes, et sibi semper cohaerentes, quin unquam ab integra gente Iudaeorum sacrorum voluminum observantissima, et cuius sortes libri isti maxime respi-

ciebant, detecti fuerint. Quod certe ita absonum est, ut neque refutatione indigeat.

Haec quidem satis esse possunt ad ostendendum libros V. T. Pentateucho posteriores genuinos esse.

Obiectiones quas adversus hanc thesim oggerunt Rationalistae levissimae sunt. Nihil enim aliud afferunt nisi grammaticas animadversiones, chronologicas obscuritates, notulas quasdam forte textui serius adiectas, quae profecto desperatam adversariorum causam produnt. Si enim haec aliquid valerent, nullus antiquitatis liber nullumque monumentum authenticum dici posset. Has igitur difficultates hic omitemus, de iis aliqua dicturi in sequenti articulo ubi de laudatis libris singillatim, et in cap. IV, ubi de eorumdem veracitate sermo erit.

ARTICULUS II.

DE LIBRIS V. T. PENTATEUCHO POSTERIORIBUS SINGILLATIM SUMPTIS.

Alias monuimus aptissimam librorum sacrorum divisionem esse in libros 1° *Legales*, 2° *Historicos*, 3° *Propheticos*, 4° *Morales*. Hanc itaque divisionem nunc sequemur, omissis tamen *Legalibus*, qui sunt ipsi Moysi libri, de quibus nunc non agimus.

I. Libri V. T. historici.

Libri historici V. T. Hebraicae gentis gesta ac vicissitudines referunt ab eius ingressu in Palestinam usque ad tempora Christo proxima. Haec quidem historia in tres epochas dividi potest, quarum *prima* Iudaeos exhibet sub *Iudicum* regimine a Iosue usque ad Samuelem: protenditur autem ab anno mundi 2550 circiter usque ad 2910 (A. C. 1450–1090). *Secunda epocha* Iudaeorum gentem sistit a *Regibus* gubernatam a Saule usque ad Sedeciam, sub quo regnum excisum est a Chaldaeis. Cum autem post Salomonis mortem decem tribus a Davidis dynastia recessissent, duo inde regna orta sunt, quorum alterum *regnum Iuda* dicebatur, quia tribu Iuda praecipue constabat et parva Benjamin tribu eidem adhaerente, regebatur autem a principibus recta linea a David oriundis: alterum vero *regnum Israel* appellatum est, quod reliquis decem tribubus constitutum suos reges habuit non ex una, sed ex

pluribus diversis familiis ac stirpibus, in urbe principe Samaria residentes. Utriusque itaque regni historiam sacri libri narrant ita tamen ut in Regum Iuda gestis narrandis praecipue immorentur. Haec secunda epocha protenditur ab initio regni Saulis circa annum 2910 mundi (1090 ante Christum) usque ad annum 3400 circiter (A. C. 600), quo regnum Iuda a Nabuchodonosor eversum est ac populus in captivitatem Babylonicam adductus, cum iam ante centum viginti annos regnum Israel opera Assyriorum corruiisset, ac decem tribus in Assyriam deportatae fuissent. *Tertia epocha* incipit cum captivitate Babylonica et porrigitur usque ad Christi adventum complectens postremos 600 annos reipublicae Iudaicae. Ad hanc tertiam epocham pertinet historia ipsius captivitatis quae 70 annos duravit, tum reditus gentis in Palestinam ex Cyri regis Persarum licentia, Ierusalem ac templi reaedificatio (quod secundum templum dicitur) ac variae Iudaeorum vicissitudines usque ad Graecorum, idest Seleucidarum, dominationem, qui in Syria Antiochena regnum obtinentes post Alexandri magni mortem, etiam Palestinam in suam ditionem redegerunt, et cum secundo ante Christum saeculo gravissimo iugo Iudaeos opprimerent ac verum Dei cultum exterminare conarentur, fortissimos hostes in Machabaeorum familia nacti sunt. Sub Machabaeis Iudaeorum regnum resurgere ac brevi tempore florere visum est, donec sub Romanorum dominationem reducti sunt, ac demum ab ipsis Romanis Herodem regem acceperunt hominem extraneum ex Idumaea oriundum, cuius proinde susceptum in Iudaeos imperium imminens Messiae adventum iuxta prophetarum oracula designabat. Tota haec historia in nostris libris narratur non tamen plene et adaequate, sed quantum satis est ad ordinem divinae Providentiae erga populum Hebraicum, veramque religionem intelligendum. Immo pro ultima epocha deest continuata series factorum quae per profanos scriptores, praesertim Iosephum Flavium, supplenda est.

Ad primam epocham pertinent liber *Iosue*, liber *Iudicum*, et *Ruth*: ad secundam quatuor libri *Regum*, duo *Paralipomenon*, *Tobias*, et probabilius *Iudith*: ad tertiam duo libri *Esdrae*, liber *Esther* et duo *Machabaeorum*. De his itaque libris singillatim pauca dicemus iuxta ordinem superius memoratum. Qui plura de his legere amat adire potest auctores, qui haec ex professo pertractant, im-

primis *Huetium: Demonstr. Evang. Prop. IV.*, et *Ios. Ghiringhello: De libris historicis A. F. Taurini 1845-46.*

A. *Liber Iosue.*

Liber Iosue historiam narrat huius invicti Hebraeorum ducis, qui post Moysi mortem populum in terram Chanaan introduxit, ibique stabilivit. Eius nomen olim erat Oseas hebr. הוֹשֵׁעַ idest *salus* vel *salvator*, postea vero mutatum est, fortasse ab ipso Moyse post caedem Amalecitarum (Num. XIII, 9, coll. Ex. XVII. 40-43) mutatum, inquam, est in *Iosue* hebr. יְהוֹשֻׁעַ (*Iehosciua*), idest, *cuius auxilium Deus est*, unde per apocopem factum est יֵשׁוּעַ (*Iesciua*), atque hinc (pronunciatione apud Alexandrinos recepta) Ἰησοῦς *Iesus*, quo nomine in graeca versione appellatur. Iosue filius fuit *Nun*, per errorem tamen librariorum, qui ultimam huius vocis literam *v* vel *N* cum *η* vel *H* permutarunt, dictus est a Graecis Ἰησοῦς Ναυῆ unde etiam a Latinis aliquando *Iesus Nave* vocatur.

Is itaque a Moyse in successorem electus, postquam exploratores in urbem Hiericho misisset, statim Iordane per prodigium transmisso, populum in terram promissam introduxit (Ios. I-IV). Tum Hebraeos circumcidit, qui hunc ritum durante peregrinatione omiserant, et pascha celebravit, deficiente tunc primum manna quae hucusque Hebraeos sustentaverat in deserto (V): resistente autem progressui Hebraeorum urbe Hiericho, eius moenia, clangentibus Sacerdotum tubis, corruerunt, urbsque capta ac diris devota fuit (VI). Sequitur expugnatio urbis Hai et victoria de quinque coniuratis regibus Chananaeorum, quo die Deus pro Hebraeis pugnans lapidum grandinem in hostes immisit, et sol ad Iosue nutum constitit, diesque duplo longior effecta est (VII-XI). Narratur deinde aliorum regum profligatio qui in capite XII omnino triginta et unus numerantur, quorum tamen nonnulli ante transitum Iordanis debellati fuerant. Post haec Iosue terram promissam populo distribuit septimo, ut videtur, anno post eorum in illam ingressum (XII-XXII), traditis XLVIII urbibus in usum Levitarum, ex quibus XIV in meridionali parte regionis sacerdotibus cesserunt. Tandem Iosue anno aetatis decimo supra centesimum, postquam populum gravissima oratione ad Legis observantiam cohortatus fuisset, supremum diem obiit (XXIII-XXIV). Haec est totius libri summa iuxta literalem historiae sensum; sub quo tamen difficile non est mystice

adumbrata deprehendere Christi Reparatoris gesta, cum quo Iosue non solum nomen commune habuit, sed et eius characterem in typo ac figura quodammodo expressit. Utrumque libri Iosue sensum ita paucis proponit Hieronymus in epistola ad Paulinum: « Veniam, inquit, ad Iesum Nave, qui typum Domini non solum gestis, verum etiam nomine praeferit. Transit Iordanem, hostium regna subvertit, dividit terram victori populo, et per singulas urbes, viculos, montes, flumina, torrentes atque confinia Ecclesiae coelestisque Ierusalem spiritualia regna describit. »

De *auctore* libri Iosue quaestio est inter criticos. Omissa enim rationalistarum quorundam opinione, qui librum hunc recentem esse opinantur et ex variis diversorum fragmentis conflatum, ipsi sanioris scholae critici ambigere solent, an liber Iosue dicatur quia a Iosue ipso conscriptus, an vero tantum quia de eius historia pertractat, quemadmodum dicimus librum Iudith, Ruth etc. quamvis nemo credat a sanctis istis feminis hosce libros prodiisse. Nobis verosimilior videtur sententia (quae etiam communior est inter Catholicos), quae tenet ipsum Iosue libri auctorem fuisse. Sane imprimis certum est librum Iosue antiquiorem esse regno Davidis, vel saltem septimo eius regni anno: siquidem in c. XV, 63 legimus « Iebusaeum autem habitatorem Ierusalem non potuerunt filii Iuda delere: habitavitque Iebusaeus cum filiis Iuda in Ierusalem usque in praesentem diem; » iamvero ex 2 Reg. V, 6-8 scimus Davidem anno septimo regni sui arcem Sion expugnasse et Iebusaeos illam occupantes expulisse. Insuper collatis simul libro Iosue cum libro Iudicum apparet primum altero antiquiorem esse; nam liber Iudicum imprimis narrationem a Iosue morte exorditur, cuius proinde historiam, quae Hebraeos maxime intererat, iam scriptam supponit: neque enim verosimile est sacros Hebraeorum historicos narrare omisisse historiam occupationis et distributionis terrae Chanaan antequam ad Iudicum gesta scribenda accederent. Praeterea liber Iudicum plura ex libro Iosue iisdem fere verbis exscribit, ut patebit conferenti sequentes locos: Iud. II, 6-9 cum Ios. XXIV, 28-31, Iud. I, 29 cum Ios. XVI, 10 etc. Est igitur liber Iosue antiquior libro Iudicum; cum autem hic ad prima regum tempora seu ad Saulis regnum referatur, hinc sequitur librum Iosue ad aetatem Iudicum pertinere. Quod si verum sit, cur non erit ab

ipso Iosue conscriptus, quo certe nemo aptior erat ad huiusmodi opus conficiendum, cum et rerum omnium testis et auctor fuisset, et ad eum maxime pertineret cura servandi earum memoriam apud Hebraeos? Confirmantur haec ex aliis libri indiciiis. Nam imprimis hic omnia tam accurate et minute describuntur, ut auctorem coae-vum praeserant: lege ex. gr. ea quae habentur de Caleb c. XIV, de Phinees et legatis c. XXII, de iurgio inter tribus quae erant trans Iordanem et ceteras tribus c. XXII, ubi rerum et persona-rum adiuncta, ipsaque hominum verba minute referuntur: quin imo Ios. V, 1 ubi vulgata legit *donec transirent* in textu Hebraico habetur in prima persona **עַד-עָבַרְנִי** *donec transissemus*. Denique in c. XXIV, 25-26 legitur « Percussit ergo Iosue foedus et proposuit populo praecepta atque iudicia in Sichem. *Scriptis quoque omnia verba haec (scilicet res istas) in volumine Legis Domini.* » Cum autem haec quae Iosue scripsisse dicitur extremam libri partem constituent, cur non dixerimus cetera quoque quae praecedunt ab eo conscripta fuisse? Neque obest quod haec scripta dicantur *in volumine legis Domini*: nam saepe tota Scriptura sacra *Lex* vocatur ut ex. gr. Ioan. X, 34 et XV, 25, vel etiam Iosue dicitur scripsisse in volumine Legis, quia eius liber veluti appendix vel conclusio libri Legis seu Pentateuchi habendus est. Accedit testimonium *Ecclesiastici* XLVI, 1 ubi post laudes Moysi elogium textitur Iosue, isque dicitur *successor Moysi in Prophetis*, quod videtur significare illum post Moysen scripsisse primum ex sacris libris, quos Hebraei vocant *prophetas*.

Quae in contrarium afferri solent facile solvi possunt.

Obiiciunt enim 1° animadversionem illam quae saepe in libro Iosue occurrit, nempe aliquas res a Iosue vel eius tempore constitutas durasse *usque in praesentem diem* (Ios. IV, 9, V, 9, VI, 25, VIII, 29, IX, 27 etc.). — Verum haec non probant librum diu post Iosue conscriptum fuisse. Cum enim Iosue diu post res illas gestas superstes fuerit, et librum circa vitae suae finem scribere, vel absolute et expolire potuerit, non incongrue observare poterat res illas, puta lapides duodecim in alveo Iordanis depositos (IV, 9), adhuc post tot annos perdurasse. Simile exemplum habemus in Matthaeo, qui licet paucis tantum annis post passionem Domini scriberet, loquens tamen de agro, quem Sacerdotes ex pretio Iudae proditoris

coemerant ait: « Propter hoc vocatus est ager ille Haceldama, hoc est, ager sanguinis, *usque in hodiernum diem* » (Mt. XXVII, 8).

Obiiciunt 2° quaedam occurrere in hoc libro aetate Iosue recentiora, ut sunt quorundam locorum nomina ex. gr. *Hebron* (Ios. XIV, 15) quae aetate Iosue vocabatur Cariath Arbe, *Dabir* (XV, 15) quae tunc dicebatur Cariath Sepher, *Ierusalem* (XVIII, 28) pro vetusto nomine Iebus, *Tyrus* urbs munitissima (XIX, 29) quae diu post aetatem Iosue aedificata fuit, *Galilaea* superior et inferior (XXI, 32; XX, 7) quae appellatio regionis, ac divisio post captivitatem Babylonicam obtinuit.

Respondemus imprimis posse uno ictu nodum difficultatis praecidi, si dicatur haec nomina non ab auctore libri posita esse sed ab Esdra sacrorum voluminum collectore, qui claritatis causa obsoleta quaedam nomina cum recentioribus commutaverit, quemadmodum etiam in libris Moysi eum fecisse multi opinantur. Sed neque haec suppositio necessaria est. Nam adversarii ostendere non possunt nomina illa esse Iosue recentiora. Nam plures ex illis urbibus duo vel tria nomina gerebant ipsa Iosue aetate, ut scimus de *Cariath Arbe*, quae etiam *Arbea*, vel *Mamre* vel *Hebron* dicebatur usque ab aetate Patriarcharum (Gen. XXXV, 27), et de *Iebus*, quae et *Salem*, et inde *Ierusalem* seu *pacis habitatio* dicta est (Gen. XIV). Alia vero nomina non easdem urbes hic designant quae post Iosue extiterunt, sed alias antiquiores eiusdem nominis; ita ex. gr. *Tyrus*, de qua loquitur noster, non est celeberrima *nova Tyrus* in insula aedificata diu post Iosue, sed vel *antiqua Tyrus* (ἡ πάλαια Τύρος) e regione in continenti sita, quae aetate Iosue certo exstabat, vel alia omnino urbs in monte extracta; nam hebraica vox צור vel צר *rupem* significat, quare pluribus locis hoc nomen commune esse potuit, ut apud nos nomina *mons*, *collis*, *urx* et vernacula *Castello*, *Monte*, *Rocca* etc. Denique ad *Galilaeam* quod attinet, observamus hebraicam vocem גליל vel גלילה a radice גלל ortam esse nomen quoddam genericum, quod *circuitum* significat, respondens Italico *circondario*, quod proinde cuilibet provinciae vel regionis divisioni denotandae aptum est, sed post captivitatem Babylonicam ex communi factum est proprium superioris Palaestinae; quemadmodum ex. gr. in Galliis genericum nomen *Provinciae* postea specialem regionem designavit (*Province*),

et in Hispania nomen Mauricum *Medina* quod Semitice etiam provinciam, vel urbem in genere significat, speciali urbi proprium evasit, et apud nos genericum nomen *Marca*, *Marche* peculiare unius regionis factum est. - Concludamus igitur nihil ob stare quominus dicamus cum communiore sententia librum Iosue ab ipso Iosue conscriptum fuisse.

Ceterum etiam illi qui negant Iosue esse libri auctorem, admittunt tamen illum ex antiquioribus monumentis excerptum esse. Omnes denique fatentur postremos versiculos c. ultimi ubi mors et sepultura Iosue narratur ab alio fuisse scriptos, ut planum est, fortasse a sequentis libri auctore.

B. *Liber Iudicum.*

Liber Iudicum hebraice שְׁפִטִּים (Sciophetim) historiam Hebraeorum continuat a morte Iosue usque ad Samuelis aetatem quo temporis intervallo populus a *Iudicibus* regebatur. Erant autem Iudices sapientes quidam ac fortes viri specialiter a Deo electi ad populi regimen ac tutelam; dicebantur autem Iudices, quia vox שָׁפַט *iudicare* apud Hebraeos significat etiam *regere* ac *ius dicere* (1). Eorum tamen munus non tam in condendis novis legibus, quam in urgenda observantia Legis Moysi et in gerendis bellis continebatur. Iudices isti omnino sexdecim, vel septem et decem numerantur, scilicet *Othoniel*, *Aod*, *Samgar*, *Barac* cum *Debbora*, *Gedeon*, *Abimelech*, *Thola*, *Iair*, *Iephthe*, *Abesan*, *Ahialon*, *Abdon*, *Samson*, *Heli* et *Samuel*. De duobus postremis sermo est in primo Samuelis, vel Regum libro, de reliquis usque ad Samsonis mortem in nostro Iudicum libro, ita tamen ut paucorum gesta fusius exponantur, ut Barac et Debborae, Gedeonis, Iephthe et Samsonis, reliquorum vero obiter tantum et festinanter commemorentur. Totus autem liber in duas partes dividi potest. *Prima pars* (I-XVI) continuatam historiae seriem exhibet, imprimis varias captivitates quibus Hebraei a Dei famulatu recedentes obnoxii fuerunt, et ad bonam frugem revertentes liberati sunt per Iudices, quae relatio inter legis custodiam et populi felicitatem specialis scopus huius libri esse videtur. Itaque Hebraei 4° octo annis sub Chusan rege Mesopotamiae servie-

(1) Notum est apud Carthaginenses supremos magistratus vocatos fuisse *suffetes*, quod est ipsum nomen שָׁפֵט : Carthaginensium enim, seu Poenorum lingua Hebraicae dialectus erat.

runt et ab Othoniele liberati sunt; 2° decem et octo ánnis captivi fuerunt sub Eglon rege Moab, et ab Aod servati; 3° viginti annis sub Iabin potestate fuerunt unde a Barac et Debbora erepti sunt; 4° septem annis Madianitis servierunt, donec a Gedeone liberarentur; 5° decem et octo annis Ammonitis obnoxii fuerunt, quorum iugum per Iephtem excussum est; 6° denique quadraginta annis Philistaeorum dominationi subditi fuerunt, a quibus strenue ac miris modis saepe defensi sunt a Samsone, quin tamen potuerint se ab eorum potestate penitus eripere, quod postea sub rege Saul factum est. Haec in prima libri parte. *Altera vero pars* (XVII-XXI) nonnullas historias refert de Micha Ephraimita eiusque idolo, de Levita quodam eiusque uxore a Gabaonitis violata, et de bello inde exorto inter tribum Benjamin et reliquas tribus; quae omnia appendicis loco habenda sunt; referuntur enim haec nullo servato temporum ordine, nec ulla facta mentione de epocha ad quam referenda sint. Denique omittendum non est Iudices ipsos, eorumque gesta mysticam quoque significationem habere iuxta illud Hieronymi in epistola ad Paulinum « In Iudicum libro quot principes populi, tot figurae sunt. »

Ad *auctorem* libri quod attinet, variae sunt eruditorum sententiae. Alii enim Esdram, alii Ezechiam, alii Samuelem eius auctorem fuisse opinantur, alii demum non uni sed pluribus auctoribus eum tribuunt, existimantes singulos Iudices aliqua scripsisse quae postea in unum volumen conflata fuerint. Postrema haec sententia minus verosimilis videtur praesertim ex eo quod stylus uniformis sit, et historiae partes bene inter se connexae, excepta postrema parte, quae ut superius diximus appendicis loco habenda est. Ex tribus autem superioribus sententiis verosimilior videtur tertia, quae librum Samueli adscribit; hic enim et postremus fuit inter Iudices et prophético spiritu afflatus, et inter agiographos computatus. Aliunde etiam apparet librum Iudicum aetate Esdrae et Ezechiae antiquiorem esse, immo etiam antiquiorem primis duobus Regum libris, ubi gesta postremorum Iudicum, Heli et Samuelis, narranda suscipiuntur ubi Iudicum liber desiverat. Accedit quoque hanc esse communiorem inter Iudaeos sententiam, quam Rabbi Kimchi, Abarbanel et plerique Rabbiorum sequuntur, quibus etiam Sanctus Isidorus alique Ecclesiae Patres, et recentius Huetius,

Bonfrerius, Gravesonius alique doctissimi inter christianos interpretes accedunt.

Obiectiones satis multae ex nominibus propriis, ex notis chronologicis, aliisque internis argumentis desumptae accurate expendantur a laudato Huetio (*Demonstr. Evang. Prop. IV*) et a Ghiringhello (*De libris hist. A. F. Cap. II. Art. 1º*) qui hanc sententiam strenue defendit.

C. *Liber Ruth.*

Libellus Ruth pulcherrimam narrat historiam puellae huius Moabitidis, quae mirabili Dei providentia ad populum electum adducta nupsit Booz viro ex tribu Iuda, ex quo genuit Obed avum David Regis, atque ita inter progenitrices Christi connumerari meruit. Quare opportune Hieronymus illi applicat Isaiae vaticinium (*XVI, 1*) hisce verbis loc. cit. « Ruth Moabitidis Isaiae explet vaticinium dicentis: *Emitte agnum Domine dominatorem terrae de Petra deserti ad montem filiae Sion* » ubi notandum est *Petram deserti* esse urbem principem Moabitarum, unde foemina illa egressa est, et de hac urbe loqui Isaïam, cum caput XV et XVI eius prophetiae de Moab unice pertractent. Historiae summa haec est. Elimelech quidam Bethlehemita cum uxore sua Noemi, ac duobus filiis famis tempore in regionem Moab migravit, ubi brevi mortuus est. Duo filii paulo post Moabitudas uxores duxerunt, quarum una Ruth vocabatur: sed mox et ipsi defuncti sunt absque liberis, atque ita tres viduae solae et egenae relictæ. Tunc Noemi iam senescens in patriam reverti voluit, quo eam sequuta est nurus Ruth vehementer obtestans se eam nunquam relicturam, eiusque patriam, ac religionem libentissime amplexuram. Itaque ambo simul Bethlehem venerunt (c. I). Ibi cum pauperum more viverent, Ruth in campum Booz divitis ac potentis viri pergere coepit tempore messis, ut spicas a messoribus relictas cum aliis puellis legeret, accepta ab ipso domino amplissima facultate, qui eam benignissime excepit, et de fidelitate ac filiali erga socrum Noemi amore laudavit (c. II). Cum id Noemi comperisset, simulque sciret hunc Booz mariti sui Elimelech propinquum esse, puellae suasit ut nuptias ab eo peteret iuxta legem leviratus. Booz, interpellato prius alio propinquiore cognato, eoque iuxta gentis consuetudinem ad portam urbis iuri suo solemniter renunciante, nupsit Ruth Moa-

bitidi, universis amicis et contribulibus laeta ac fausta adprecantibus, et ex eo coniugio ortus est Obed, qui fuit pater Isai patris David (c. III, IV). Liber Ruth perutilis est ad Christi genealogiam declarandam; praeterea tam praeclara exhibet fidei, simplicitatis, charitatis et domesticarum virtutum exempla in ipsa Ruth eiusque socru Noemi, ac Booz Ruth marito, ut eius lectio maximum fructum afferat.

Certum est historiam Ruth aetate Iudicum accidisse, et quidem sub finem illius aetatis ut apparet ex eo quod Ruth filius Davidis avus fuerit. Sub quo autem Iudice haec facta fuerint incertum est. Multo magis est incertum quis librum scripserit; multi illum tribuunt Samueli quemadmodum praecedentem Iudicum librum, cuius veluti appendix est et cum quo solebat ab Hebraeis coniungi. Ita Thalmudistae, quibus plures etiam inter Christianos assentiuntur. Argumenta quae id confirmant eadem fere sunt ac illa quae pro praecedenti libro innuimus, nec quidquam solidum aut gravis momenti in contrarium afferri potest. (Vide Ghiringhello op. cit. Cap. III).

D. *Quatuor Libri Regum.*

Graeci interpretes et post eos Latina vulgata *quatuor Regum*, seu *Regnorum* libros numerant, Hebraei vero duos tantum. Siquidem duos primos libros *Samuelis* שְׁמוּאֵל *Shemuel* appellant, tertium autem et quartum appellant מְלָכִים (*Melachim*) idest *Reges*, et hos quidem antiquiores Hebraei in unum librum coniungebant, recentiores vero Hebraei textus editiones post Borbergianam (an. 1517) in duos libros dividunt. Itaque qui a nobis appellantur primus et secundus Regum, apud Hebraeos sunt *primus* et *secundus Samuelis*, tertius vero et quartus Regum apud nos, respondent *primo et secundo Regum* apud Hebraeos.

In his itaque Samuelis et Regum libris gesta Hebraeorum referuntur sub Regibus. In *primo libro* exordium ducitur ab historia Samuelis, cuius nativitas, infantia et acceptum a Deo munus propheticum ac politicum narrantur in primis IX capitibus. A capite vero X incipit historia Saulis, quo Rege constituto per ipsum Samuelem, politicum Hebraeorum regimen immutatum est. Huius gesta in reliqua parte libri narrantur quomodo nempe Philistaeos et Amalecitas devicerit, postea vero in poenam suae inobedientiae

a Deo reprobatus fuerit (X-XV) atque in eius locum Dei iussu David electus in futurum Hebraeorum regem. Rem suspicatus Saul, et Davidis fortitudine, atque egregiis gestis in Philistaeos et in Goliath, praeclarisque encomiis inde ei partis invidia permotus mortem ei saepius molitus est, donec ipse cum Philistaeis pugnans una cum filio Ionatha Davidis amico occubuit, atque ita liberum ipsi David solium reliquit (XVI-XXXI).

In *secundo libro* Davidis historia narratur, qui primum a tribu Iuda rex salutatus septem annis cum dimidio in Hebron regnavit, reliquis tribubus familiae Saulis adhaerentibus, deinde vero ab his quoque receptus arcem Sion, expulsis Iebusaeis, occupavit, atque arcam foederis illuc adduxit, sibiue Regium palatium ibidem aedificavit, unde Sion *civitas David* appellari coepit (I-VI), atque exinde super integrum Hebraeorum populum usque ad annum quadragesimum regnavit. Toto hoc temporis spatio multa a Davide fortiter gesta, multa quoque eius pietatis ac virtutis exempla, crimen etiam cum aliena uxore commissum, atque sequuta poenitentia **narrantur** usque ad libri finem (VII-XXIV).

Tertius Regum liber historiam Davidis claudit narrans eius mortem in senectute bona postquam Salomonem filium, quem ex Bersabea susceperat, sibi in regno successorem designasset (I et II). Tum huius historia subnectitur, eiusque sapientia, divitiae, templumque ab eo aedificatum graphice describuntur (III-XII). Salomoni succedit filius Roboam, sub quo regnum in duas partes scissum est, manentibus cum Roboamo tribu Iuda, et tribu Benjamin cum integra fere tribu Levi, ceteris autem decem tribubus recedentibus sub duce Ieroboam, a quibus *regnum Israel* constitutum est. Prosequitur liber utriusque regni historiam usque ad mortem Achab regis Israel et Iosaphat regis Iuda (XIII-XXII). Postrema quinque capita (XXIII-XXVII) multa etiam narrant de Elia propheta, qui in regno Israel potissimum munus suum propheticum exercuit, et fideles Hebraeos qui in medio Idololatriae ac impietatis a scelestis illis Regibus promotae vivebant in Religione veroque Dei cultu confirmavit.

Quartus denique *liber* regnorum Iuda et Israel historiam prosequitur usque ad Ierosolymae eversionem, ac Iudaeorum deportationem in Babyloniam. Multa in hoc libro occurrunt virtutum

exempla in Regibus Iuda, praesertim Ezechia, et Iosaphat, multa etiam a Deo patrata prodigia in gratiam Iudaeorum, ac praesertim immissa divinitus strages in castra Assyriorum, qui sub duce Sennacherib Hierosolimam excindere parabant; plura etiam Eliae eiusque discipuli Elisaei miracula in prioribus capitibus describuntur. Notandum tamen est in duobus hisce posterioribus Regum libris scopum auctoris non fuisse singulorum Regum res gestas, seu politicam utriusque regni historiam fuse narrare: sed ea tantum breviter tangere quae ad Divinam erga Hebraeos providentiam ostendendam maxime opportuna erant, et ad probandum familiam Davidis superstitem fuisse usque ad extrema reipublicae tempora iuxta Dei promissionem. Tota librorum Regum historia spatium quingentorum circiter annorum complectitur.

Si quaeratur horum librorum *auctor* et *aetas*, respondemus sedulo distinguendos esse duos priores libros, seu Samuelis, a duobus sequentibus. Duo enim priores libri scripti creduntur ab ipso Samuele una cum Nathan et Gad prophetis, eo quod istis tribuatur descriptio gestorum Davidis quae constituunt praecipuum horum librorum argumentum: legimus enim in 1 Par. XXIX, 29. « Gesta autem David Regis priora et novissima scripta sunt in libro Samuelis videntis, et in libro Nathan prophetae, atque in volumine Gad videntis. » Favet Iudaeorum traditio. Ad reliquos vero duos libros quod attinet nihil certi constitui potest. Alii illos tribuunt Ieremiae, alii Esdrae, alii etiam aliis prophetis, qui tamen ex antiquioribus scriptis ac monumentis historiam ipsam conflaverint. Neque omittendum est quosdam auctores etiam duos priores libros adscribere recentiori agiographo, qui tamen Samuelis, Nathan et Gad scriptis usus fuerit; horum tamen sententia inverosimilis videtur tum ob antiquam Iudaeorum traditionem, tum ob internos librorum characteres, ut videre est apud Ghiringhello (op. cit. cap. IV art. 1°).

E. *Libri Paralipomenon.*

Duo isti libri a Graecis Παράλειποντων seu *Praetermissorum* appellati sunt, ab Hebraeis vero vocantur דִּבְרֵי הַיָּמִים (*Dibrè haïamim*) seu *verba dierum*, quasi diceret *diarium*, *ephemerides*; et revera libri isti breviter pertextunt totam seriem historiae Hebraeorum incipientes a mundi creatione usque ad epocham liberationis

populi a captivitate Babylonica; genealogias diligenter enumerant; quae in libris praecedentibus aut omissa aut obscure narrata fuerant supplent vel declarant, circumstantias quasdam referunt ad historiae nexum intelligendum maxime opportunas, et haec quidem potissimum praestant pro aetate Regum. Hinc maxima est horum librorum utilitas ad praecedentes libros recte intelligendos; ita ut merito scribat Hieronymus in Epist. cit. « Paralipomenon liber, idest instrumenti veteris epitome, tantus ac talis est, ut absque illo si quis scientiam Scripturarum sibi voluerit arrogare seipsum irrideat. Per singula quippe nomina, iuncturasque verborum et praetermissae in Regum libris tanguntur historiae, et innumerabiles explicantur Evangelii quaestiones. »

Auctor Paralipomenon ex communi Iudaeorum et Christianorum sententia fuit Esdras, qui post solutam captivitatem sacros libros collegit, ac recensuit, et ad quem proinde confectio horum librorum, qui praecedentibus lucem afferunt, maxime pertinebat. Accedit, postrema Paralipomenon verba eadem esse ac prima libri Esdrae: stylus etiam atque narrandi modus Esdrae omnino convenit.

F. Liber Tobiae.

Librum Tobiae ad epocham Regum revocamus quia historiam continet quae tempore captivitatis non Babylonicae sed Assyriacae contigit, stante adhuc Regno Iudae. Liber hic primus est inter *deutero-canonicos* V. T. Historiam vero complectitur utriusque Tobiae, patris nempe ac filii. Tobias igitur senior ex tribu Nephtali sub Salmanassar captivus in Assyriam ductus eiusdem principis gratiam iniit, eaque constanter usus est ad Hebraeos concaptivos in vera Religione confirmandos, ac omnigena pietatis officia ipsis praestanda. Cum autem et bonis spoliatus fuisset et lumine oculorum orbatus utramque calamitatem patienter tulit (I–III). Arbitratus autem vitae finem sibi instare filio adolescenti egregia tradidit monita, eumque in urbem Rages misit ut pecuniam iampridem Gabelo mutuo datam ab eo reciperet. Adolescenti Angelus Raphael sub humana specie sese comitem adiunxit, eumque in itinere ab immani pisce liberavit. Cum vero Rages pervenisset Tobias ex Angeli consilio Saram sibi propinquitatem coniunctam in uxorem accepit, et ad patrem reversus eius oculos felle piscis linivit, quo ille con-

tinuo visum recepit. Tot beneficiis a coelesti comite affecti Tobias pater ac filius de mercede ei reddenda cogitabant, sed ille Angelum se illis declarans in caelum se recepit (V–XIV). Historia haec admirabili styli simplicitate et candore exarata ad pietatem, ad patientiam, ad fiduciam erga Divinam providentiam, et bonorum Angelorum tutelam lectoris animum movet. Utilissima imprimis documenta praebebat charitatis erga proximum, fortitudinis in rebus adversis, moralis ac religiosae filiorum educationis, et coniugii caste sancteque celebrandi, quae omnia in utriusque Tobiae gestis ac dictis mirifice elucet, et Evangelicam perfectionem tot ante saeculis adumbrasse videntur.

Quisnam libri huius auctor fuerit difficile est definire. Inter recentiores nonnulli cum Iahn, Scholz et Ackermann tempore imperii Macedonici ab aliquo Propheta librum conscriptum putant: alii cum Estio, Welte etc. post captivitatem Babylonicam ab Esdra vel Nehemia. Verum communior est sententia, quam post multos antiquiores Sixtus Senensis, Huetius aliique plures tenent, utrumque Tobiam patrem ac filium hunc librum durante Assyriaca captivitate conscripsisse. Suadet haec sententia 1° ex eo quod in exemplaribus Graecis et Syriacis Tobias pater in primis tribus capitibus in prima persona loquitur. Incipit enim Cap. I vers. 3°. « Ἐγὼ Τωβίτ ὁδοῦς ἀληθείας ἐπορευόμην κ. τ. λ. » idest *Ego Tobias in viis veritatis ambulabam* etc. et ita prosequitur usque ad caput IV. 2° Ex verbis cap. XII, vers. 20 ubi Angelus ait utrique Tobiae « γράψατε πάντα τὰ συντελεσθέντα εἰς βιβλίον » idest « *Scribite omnia quae facta sunt in libro.* » Eadem loquendi ratio servatur in Hebraica versione Tobiae. 3° In iisdem exemplaribus Cap. XIII *scriptum a Tobia* dicitur quod ibidem legitur « Καὶ Τωβίτ ἔγραψε προσευχὴν εἰς ἀγαλλίαν. » *Et scripsit Tobias* etc. Ex hisce concludunt multi primam libri partem fortasse usque ad Cap. XIII a Tobia seniore conscriptam esse, iuniorem vero Tobiam Cap. XIV addidisse, excepta conclusione, quam putant ab aliquo ex Tobiae nepotibus additam esse.

Liber hic in textu Hebraico non reperitur, neque hebraice scriptus videtur: existimant tamen plures illum chaldaica lingua exaratum, quod affirmare videtur Hieronymus in praefatione in Tobiam ad Chromatium et Eliodorum: « Exigitis enim, inquit, ut

librum chaldaeo sermone conscriptum, ad latinum stylum traham: librum utique Tobiae etc. » Nunc tamen neque ipsa chaldaica exemplaria supersunt sed graeca eius versio, quae ad instar textus habetur, et latina a Hieronymo confecta, quae in nostra Vulgata legitur.

G. *Liber Iudith.*

Liber Iudith fortissimae huius foeminae historiam narrat, quae cum nobilitate generis et castitatis laude floreret ac multos iam annos viduitatem inter pietatis opera exegisset, gentem suam ab excidio servavit, occiso Holoferne regis Assyriorum duce, et Bethulia ab eorum obsidione liberata. Capitibus XVI liber hic constat, et quamvis nunc tantum in Graeca versione supersit, Chaldaice tamen scriptus creditur, quod Hieronymus expresse testatur in praefatione in hunc librum. Inter *deutero-canonicos* secundum tenet locum.

Non solum libri auctor sed ipsa aetas qua historia Iudith contigit incerta est, nec quidquam ex aliis Scripturae libris adduci potest quod quaestionem dirimat. Itaque critici et interpretes in varias abeunt sententias. Alii quidem historiam hanc contigisse autumant post reditum ex captivitate Babylonica, ut Eusebius, Augustinus, Syncellus, et ex recentioribus Estius, Cornelius a Lapide, Wouters et alii. Plures vero alii historiam referunt ad tempora Regum, ut Bellarminus, Serarius, Calmetus, Montfauconius, Marchini et satis communiter recentiores. Ex his vero alii sub Rege Manasse historiam collocant, quae communior est sententia, alii sub postremis Regibus Sedecia vel Ioachim; Glaire singulari satis opinione paullo post mortem Regis Amasiae haec accidisse existimat. Praestabit breviter rationes proferre, quae pro variis hisce sententiis vel contra illas afferri solent.

I^a Sententia eorum qui post captivitatem Babylonicam collocant historiam Iudith his rationibus innititur. 1°) Aetate Iudith Eliachim seu Ioachim Pontifex erat (Iud. cap. IV, 5, XV, 9); atqui nullus fuit huius nominis pontifex ante captivitatem, ut apparet ex genealogiis Pontificum in libris Paralipomenon, et apud Iosephum. 2°) In capite V, Achior Holoferni referens Hebraeorum gesta de eorum reditu ex captivitate mentionem facit tamquam de eventu qui paulo ante locum habuerit. « Nam et ante hos annos, inquit,

cum recessissent a via quam dederat illis Deus, ut ambularent in ea, exterminati sunt praeliis a multis nationibus, et plurimi eorum captivi abducti sunt in terram non suam. Nuper autem reversi ad Dominum Deum suum, ex dispersione qua dispersi fuerant, adunati sunt, et ascenderunt montana haec omnia, et iterum possident Ierusalem, ubi sunt sancta eorum. » 3°) Ex tota historia Iudith praesertim c. VI apparet Hebraeos tunc sine rege fuisse, et a senioribus et principibus una cum Summo Pontifice rempublicam fuisse administratam: quod tempori post-Babylonico unice convenit. 4°) Iudith in c. VIII, 18, 19, absolute affirmat Iudaeos sui temporis in Dei famulatu fideles mansisse et Deos alienos nescivisse; quod de Iudaeis post captivitatem dici poterat, minime vero de Iudaeis aetate regum, praesertim sub Manasse. 5°) Denique ante captivitatem nullus occurrit sive Arphaxad rex Medorum, sive Nabuchodonosor rex Assyriorum, de quibus Iud. I, 1, 5, fit sermo.

II^a Sententia quae ad aetatem Regum hanc historiam refert sequentibus rationibus innititur. 1° In libro Iudith narratur, Nabuchodonosor regem Assyriorum per Holofernem subiugasse Mesopotamiam, Cappadociam, Syriam, Arabiam, Mediam et magnam Iudaeae partem (Iud. II–III). Iam vero omnes illae regiones post captivitatem Babylonicam regibus Persarum subiectae erant. Ergo ante captivitatem illa expeditio Assyriorum collocanda est. 2° Narratur in hoc libro Iudaeos Assyriorum incursioni fortiter restitisse seque ad bellum parasse. At vero post captivitatem Iudaei neque autonomiam unquam recuperarunt, neque ad tantam potentiam pervenerunt, ut possent Assyriis ulla ratione resistere. 3° Ninive tamquam urbs florentissima commemoratur in Cap. I vers. 5°. Porro post captivitatem urbs illa a Regibus Persarum deiecta fuerat. 4° Item Rex Medorum Arphaxad, rex Assyriorum Nabuchodonosor ut potentissimi repraesentantur in Cap. I, II seq. Sed hoc ad epocham tantum quae captivitatem praecessit referri potest: siquidem post captivitatem a Cyro Persarum rege subiugati reges illi potentiam omnem amiserant, ac regibus Persarum parebant. Haec sunt praecipua quae in secundae sententiae confirmationem afferri solent. Cuius tamen defensores ut superius innuimus concordēs non sunt in praecisa epocha assignanda qua haec historia contigerit. Qui dicunt sub Sedecia aut Ioachim eam accidisse non attendunt quod

in fine libri legitur, post liberatam Bethuliam, toto tempore quo Iudith superstes fuit, et diu post eius mortem « *non fuisse qui perturbaret Israel* » (XVI, 28-30): quod certe de aetate Sedeciae ac Ioachim dici non potuisset, cum statim vastatio Iudaeae ac Ierusalem, et populi captivitas sequuta sit. Qui ad tempus mox sequutum mortem Amasiae historiam referunt (ut Glaire) non satis explicant (ceteris etiam omissis) quomodo Iudaei absque rege sistantur, et omnia per summum Pontificem administrata dicantur. Nam quod cl. auctor animadvertit, Oziam seu Azariam Amasiae filium utpote infantem non statim regnasse, sed post tresdecim annos regem fuisse constitutum in primis non omnino certum videtur; Scriptura enim non dicit Oziam hunc, seu Azariam diu post patris mortem regem constitutum esse, immo contrarium innuere videtur (1); et hoc etiam admissio, regnum a ministris, regis nomine, fuisset gubernatum, non autem a senioribus ac principibus populi Summoque Pontifice quemadmodum in Libro Iudith legimus. Itaque communior est auctorum sententia Bethuliae obsidionem ac liberationem incidisse in eos annos quibus Manasses rex captivus Babylone detinebatur, quo tempore rex omnino aberat apud Hebraeos, et populi regimen in primaevam veluti formam relapsum fuerat. In hac opinione satis etiam explicatur tranquillitas illa quae post Bethuliae liberationem diu perdurasse dicitur, hoc enim revera factum esse constat sub extremo Manassis regno, post eius scilicet reditum, ac sub sequenti regno Iosiae.

lis vero, quae superius in contrarium allata sunt huius sententiae fautores ita respondere solent.

Ad 1um) De Summo Pontifice respondent verum quidem esse in serie Pontificum nullum ante tempora captivitatis occurrere nomine Eliachim seu Ioachim (quae duo nomina idem in Hebraeo significant et promiscue usurpantur). Verum non omnia Pontificum nomina in Paralipomenis (1 Par. VI) et in Iosephi libris Antiq. Iudaic. recensentur, quemadmodum ex comparatione instituta inter genealogias ab eis exhibitas et historiam Regum colligitur. Potuit igitur

(1) Narrata enim Amasiae occisione 4° Reg. XIV. 19 prosequitur Sacer Textus « Et asportaverunt (cadaver Amasiae) in equis, sepultusque est in Ierusalem cum patribus suis in civitate David. Tulit autem universus populus Iudae Azariam annos natum sexdecim, et constituerunt eum regem pro patre eius Amasia. »

aliquis pontifex nomine Eliachim seu Ioachim apud Hebraeos existere aetate ex. gr. Manassis, cuius mentio in genealogiis facta non fuerit.

2° Verba Achior (V, 22, 23) ubi de reditu ex captivitate Babylonica sermo esse videtur, nequaquam de Babylonica captivitate intelligenda sunt, iuxta hos auctores, sed de captivitate plurium Hebraeorum, qui una cum Manasse in Assyriam deportati fuerant, et paulo post dimissi ad suam regionem rediverant, atque ut tutiores in posterum viverent in *montana secesserant*. Accedit, quod Achior Hebraeorum gesta summatim referens, multas captivitates, quae variis aetatibus acciderunt simul coniungere videatur, ut ex eius verbis apparet: ait enim Hebraeos *exterminatos esse praeliis a multis nationibus, et plurimos eorum captivos abductos*. Denique observant non esse nimis insistendum in hominis istius verbis, qui extraneus cum esset potuit Hebraeorum historiam ignorare atque eventus confundere.

3°) Quod autem in libro Iudith Hebraeorum populus a senioribus et a Sacerdotibus regeretur optime componitur cum iis quae scimus de aetate Manassis. Cum enim Rex iste ab Assyriis captus fuisset, neque successor in Regnum adesset, sponte sua reipublicae regimen ad Seniores et Pontificem devolutum est.

4°) Quod etiam a Iudith asseritur (VIII, 18, 19) neminem in populo idolorum cultui addictum esse intelligi potest de incolis Bethuliae, non autem de omnibus Iudaeis praesertim Ierosolymitanis. Potuit enim fieri ut etiam sub impio rege Manasse urbs illa fidelis in Dei cultu permaneret; aut etiam ipso Manassis exemplo tam severe a Deo puniti didicerant non esse colendos Deos alienos.

5°) Gravis denique difficultas, quae ex epocha Arphaxad, et Nabuchodonosor oritur, qui iuxta profanam historiam ad Manassis epocham non pertinent, dissolvi potest, si tantum attendatur Orientales principes aliis atque aliis nominibus a Graecis historicis et ab Hebraeis vocatos fuisse, vel quia plura reapse nomina gererent, vel quia nomina quaedam communia essent, cum officium potius quam personam designarent; vel quia unum idemque nomen, varia ratione ab Hebraeis et a Graecis pronunciatum, diversum nomen esse videatur, ut multis exemplis de nominibus Nabuchodonosor, As-

suerus, aliisque demonstrari potest (1). Itaque Nabuchodonosor, de quo liber Iudith loquitur, non est ille, qui Iudaeam subiugavit ac templum evertit, sed unus ex Assyriorum Regibus qui illum praecesserant, et Manassis aetate potentissimi erant; scilicet vel Assarhaddon, vel eius successor Saosduchin, quem auctor huius libri, communi quodam nomine, Nabuchodonosor vocat. Arphaxad autem, rex Medorum, alius non est quam *Phraortes* Herodoti; nam et ipse a Graecis *Aphruates* vocatus est, quod non multum differt ab Arphaxad; vel etiam Arphaxad titulus erat omnibus illis regibus communis, ut *Caesar* apud Romanos. Et re sane vera, Phraortis historia apud Herodotum, cum iis quae de Arphaxad narrantur in libro Iudith apprime convenit; nam iuxta Herodotum, Phraortes quoque, domitis Persis, multas gentes subiugaverat, ac totum paene Orientem in suam ditionem redegerat, plane ut Arphaxad Iud. I, II. Hic in libro Iudith a rege Assyriorum superatur ac interficitur; Phraortes quoque apud Herodotum, cum ad Ninivem oppugnandam accessisset, ab Assyriis praelio devictus est, et cum toto exercitu periit. Quapropter nihil obstat quin per Arphaxad Phraortem intelligamus, atque ita profana historia sententiae isti non contradicit.

Nostrum non est iudicare quaenam sententia ceteris praefenda sit. Qui plura de hac controversia legere cupit adire potest, pro prima sententia, Vincenzi (Sessio 4^a Conc. Trid. vindicata Parte III prop. 2^a); pro altera vero sententia (de epocha Manassis) Huetium, (Op. cit. prop. IV) Calmetum (Praef. in librum Iudith et in eundem Comment.) et Ghiringhello (Op. cit. Cap. X) ubi difficultates ex profana historia desumptas doctissime discussas inveniet.

Si quaeratur quisnam librum Iudith conscripserit, adhuc difficilior est responsio. Sunt qui ipsi Ioachimo librum adscribunt, ut Glaire. Rationalistae nonnulli, ut Eichhorn, De Wette, Volkmar aliique ausi sunt scriptionem huius libri ad epocham Christianam reicere, non attendentes Graecam huius libri versionem Hebraeis ante Christum notam fuisse, eamque a S. Clemente Rom. Petri

(1) Ita ex. gr. apud Graecos *Nabuchodonosor* et *Nabucchodrosor* et *Nabucolasser* promiscue usurpantur; *Assarhaddon* vocatur a Samaritanis *Asenaphor*; *Sargon* idem est ac *Sennacherib*; *Nahopolassar* Graecorum in libro Tobiae cap. ult. vocatur *Nabuchodonosor*; *Assuerus*, in libro Esther, est unus ex Persarum regibus fortasse *Xerxes Magnus*; etiam nomen *Artaxerxes* pluribus regibus tribuitur. Et ita porro.

discipulo laudari. Itaque communior eruditorum sententia est hunc librum ab aliquo recentiore agiographo, non diu post Iudith aetatem, probabilius durante captivitate Babylonica, exaratum fuisse ad leniendum dolorem, animumque Hebraeorum erigendum, tam insignis divini beneficii recordatione. Hoc sane suadere videtur ex una parte libri antiquitas, qui in Graeca versione Alexandrina semper extitisse creditur; et ex alia parte Chaldaica lingua, qua, teste Hieronymo, conscriptus fuerat, quae ante exilium Babylonicum apud Hebraeos in usu non erat. (Vide Huetium loc. cit.) Ceterum id certo tenendum est, libri auctorem antiquioribus scriptis documentis usum fuisse quemadmodum styli ratio, et minuta locorum, temporum, nominum, sermonum atque adiunctorum descriptio suadet.

H. *Esdrae libri duo.*

Graeci et Latini duos Esdrae libros numerant; Iudaei vero recentiores primum tantum *Esdras* appellant (Hebr. עֶזְרָא, quod significat *adiutorium*), alterum vero appellant *Nehemiam* (Hebr. נְחֶמְיָה, idest *consolator a Deo*) antiquiores autem Iudaei utrumque in unum librum compingebant, ut videre est apud Iosephum, Talmudistas et plures etiam inter Ecclesiae patres. Duo isti libri historiam referunt liberationis Hebraeorum a captivitate Babylonica, eorumque reditus in Iudaeam, nec non restorationis Ierusalem, Templi ac reipublicae Iudaicae. Hoc enim discrimen fuit inter captivitatem Iudaeorum sub Chaldaeis, ac Israelitarum sub Assyriis, quod isti semel deportati ac dispersi nunquam ad suam regionem reversi sunt; illi vero, apud quos divina revelatio usque ad Christum conservanda erat, post septuaginta annos iterum libertate donati, et in Iudaeam regressi, in populum distinctum rursus coaluerunt. Haec autem historia ita in praefatis libris ordinata reperitur.

Primus liber in duas partes dividi potest. *Prima pars* (I–IV) narrat Cyrum, Persarum imperio potitum solemnī edicto Iudaeos a servitute solvisse, eosdemque invitasse ut in Palestinam reverterentur, templumque restituerent: quod mox factum est, pluribus Hebraeorum millibus, duce Zorobabele, in patriam reversis, qui statim urbi ac templo reaedificando operam dederunt. Haec pars viginti annorum spatium complectitur, scilicet a primo anno Cyri usque ad sextum Darii Hystaspis (A. C. 536–515). *Alterā pars* (VII–X)

narrat gesta Esdrae, viri sanctissimi atque in Legis studio doctissimi, qui septimo Artaxerxis anno aliam Iudaeorum coloniam in Iudaeam reduxit, acceptis a rege epistolis, et amplissima facultate quaecumque vellet praestandi, ut res Iudaeorum in integrum restitueret; quod revera summa prudentia ac zelo praestitit, restaurato Divino cultu et dimissis uxoribus alienigenis, quibuscum multi Hebraeorum, contra Legis praescriptum, nuptias iniverant. Haec anno ante Christum 458 circiter fieri coeperunt. Hinc apparet inter primam et alteram libri partem plurium annorum lacunam relictam esse.

Secundus Esdrae liber, idest *Nehemiae*, eandem historiam continuans narrat quomodo Nehemias, pincerna regis Artaxerxis, dum Susae degeret, certior factus de afflictione qua Iudaei in Palestinam reversi opprimebantur, facultatem a rege impetravit eos invisendi, atque urbem contra finitimarum gentium invasiones muniendi. Itaque anno vigesimo primo Artaxerxis (A. C. 445) in Iudaeam venit, atque Esdrae se adiunxit in urbis restauratione promovenda; operi alacriter institerunt Iudaei, hostibus undique prementibus, ac moenium aedificationem impedire conantibus, ita ut Iudaei *una manu opus facerent, et altera gladium tenerent* (Cap. IV, v. 17). Haec quidem narrantur in sex prioribus capitibus. In reliquis (VII-XIII) refertur Esdram cum Nehemia cultus divini restorationi adlaborasse, ita ut totus populus solemniter promiserit se legem Moysis fideliter observaturos. Varii etiam indices exhibentur virorum, ac familiarum, quae ex captivitate redierant, et novam Hebraeorum rempublicam constituebant.

Auctor primi libri, consentientibus omnibus Iudaeis ac Christianis, est ipse *Esdras*, cuius nomen praesefert, qui etiam in prima persona a capite VII° et deinceps loquitur. Auctor vero secundi libri est *Nehemias*, qui pariter in prima persona res a se gestas narrat, cuique librum communis Iudaeorum traditio adscribit. Notandum tamen est historiam de reditu ex captivitate, quae legitur a VII, 6 usque ad X, 40 esse fragmentum antiquius a Nehemia in Hebraeorum archiviis inventum, quod suo libro inserendum censuit.

De utriusque libri literalis simul ac mystico sensu ita Hieronymus in saepius laudata epistola « Esdras et Nehemias, adiutor videlicet, et consolator a Domino, in unum volumen coarctantur;

instaurant templum, muros extruunt civitatis, omnisque illa turba populi redeuntis in patriam, et descriptio sacerdotum, levitarum, Israelis, proselytarum, ac per singulas familias murorum ac turrium opera divisa, aliud in cortice praeferunt, aliud retinent in medulla. »

Uterque liber hebraice scriptus est; ita tamen ut multa chaldaica admixta habeat, immo integrae pericopae chaldaicae occurrunt in primo libro, scilicet Cap. IV, 1–VI, 18, et VII, 12–26, quae partes publica documenta et regum edicta continent.

I. *Liber Esther.*

Liber Esther pulcherrimam quamdam historiam refert, quae sub Persarum regibus, soluta scilicet Babylonica captivitate, locum habuit. Cum Assuerus rex Persarum reginam Vasthi repudiasset, Esther, Hebraeam puellam, reginam designavit. Erat tunc praecipuus regis minister vir quidam nomine Aman, qui omnium Iudaeorum in Perside degentium ruinam molitus rescriptum ex regis licentia ad omnes satrapas et provinciarum praefectos misit, quo omnes Iudaei uno die interficiendi erant. Mardocheus autem, Estheris avunculus, Amani consilium edoctus totam rem Estheri aperuit, rogans ut apud regem pro suae gentis salute intercederet. Esther quamvis nondum a rege vocata, spreto vitae periculo, ad eum accessit, a quo benigne excepta est; et cum regem ad convivium invitasset, inter epulas Amani conspiracyem, ipso praesente, revelavit. Rex ministri audacia permotus, eundem cruci affigendum curavit, et, inverso decreto, Iudaeis per varias provincias dispersis mandavit, ut quo die iuxta Amani literas interficiendi fuissent, ipsi de hostibus suis vindictam sumerent. Hostium strage sequuta, Mardocheus in rei memoriam festum instituit quod dicitur *Phurim*, idest sortium, die 13 et 14 mensis Adar. Tota haec historia eleganter et dramatice exponitur usque ad Cap. X, 3. Reliqua quae in cap. X usque ad XVI et ultimum leguntur veluti appendix historiae habenda sunt; continent autem Mardochei orationem et somnium, exemplar epistolae Amani, orationem quam Esther effudit antequam Assuerum conveniret, epistolam Assueri, aliaeque nonnulla ad praecedentem historiam illustrandam et confirmandam opportuna. Haec omnia vocari solent *additamenta Estheris*, quae deuterocanonica sunt, et in hebraico textu desiderantur;

inveniebantur tamen in antiqua graeca versione, et inde ea Hieronymus in latinum vertit; antiqui deinde codices inventi sunt, in quibus haec chaldaice continentur, et ab Assemani et De Rossi vulgati ac critice expensi sunt.

Quaestio fit de *epocha* tum historiae quae in libro narratur, tum ipsius libri.

Ad historiam quod attinet, tota quaestio ad hoc revocatur: quisnam Assuerus ille fuerit, sub quo historia ista contigit? Cum in historia Persarum nullus occurrat huius nominis rex, apud Hebraeos autem plures Persarum reges eo nomine designentur (1), non potest res aliter quam ex historiae adiunctis et ex internis libri characteribus definiri. Itaque alii dicunt Assuerum Estheris maritum esse *Cambysem*. Quod tamen admitti nequit, cum hic nonnisi octo annis regnaverit, Assuerus autem Estheris ultra duodecim annos regnum tenuerit. Alii *Astyagem* pro Assuero intelligunt; sed neque ista sententia probabilis est, quia Astyages non Persarum sed Medorum rex fuit, neque eius imperium ad tantam amplitudinem unquam pervenit quanta in nostro Assuero describitur Esth. I ubi dicitur « *regnasse ab India usque Aethiopiam, super centum viginti septem provincias;* » quibus etiam excluditur eorum sententia, qui cum Welte et Nickes *Cyaxarem* Medorum regem eum fuisse dicunt. Itaque melius alii Assueri nomine *Artaxerxem* intelligunt, innixi praesertim versionis graecae auctoritate, quae quoties in Esther nomen Assueri (Hebr. אֲחַשְׁוֵרֶשׁ *Ahasverose*) recurrit graece ponit Αρταξέρξης. Cum tamen tres huius nominis reges apud Persas occurrant, dubium adhuc remaneret quisnam ex tribus sit Assuerus: et Eusebius quidem in Chronico Assuerum habet pro *Artaxerxe Mnemone*; sed communior est inter veteres sententia eum esse Artaxerxem *Longimanum* quemadmodum Iosephus (antiq. Lib. X cap. VI) diserte tradit, quem plures ex Patribus sequuntur, et ex recentioribus Bellarminus, Petavius, Devence aliique. Alii etiam de *Dario Hystaspis* cogitarunt, propterea quod in libro tertio Esdrae (apocrypho) et in Herodoto (Hist. Lib. 3) legatur hunc principem centum viginti septem provincias in ditione sua habuisse, ac ma-

(1) Sane Dan. IX, 1 Astiages Daril pater Assuerns vocatur; 1 Esdr. IV, 6 Cambyses Cyri successor Assueri nomine designatur. Scilicet videtur hoc commune fuisse regibus Persarum nomen, ut *Pharao* Aegyptiis, et *Caesar* Romanis principibus.

gnum optimatibus suis instruxisse convivium, quemadmodum de Assuero narrat liber Esther. Alii denique tum ex antiquioribus tum ex recentioribus Assuerum hunc existimant esse ipsum *Xerxem* Magnum in Graecorum historia celebratissimum. Inter tot sententias postrema haec multis, praesertim recentioribus, probatur, eo quod maior indiciorum cumulus, et maior historiae convenientia ei favere videatur. Praestabit haec breviter innuere.

I. Quod pertinet ad historica adiuncta 1°) Assuerus (Esth. I, 3) tertio anno imperii sui, splendido convivio principes omnes ac praefectos regni excipit centum octoginta diebus; item Xerxes, teste Herodoto (Lib. VII, cap. 44, 49), *tertio anno regni sui*, magistratus ac praefectos provinciarum de expeditione contra Graecos suscipienda consulit; aliunde vero scimus Persarum reges de regni negotiis in conviviis tractare solitos fuisse (Vide Herodotum Lib. I cap. 133, Ammianum Marcellinum Lib. XVIII cap. 5°, Strabonem in Geographia libr. XV, 49, 20). Cum autem tantus principum numerus esset, et tam difficile negotium, mirum non est plurium mensium spatio convivia iterari debuisse. 2°) Electa Esther in reginam ipso anno tertio regni, nonnisi septimo anno, mense decimo ad regis palatium admittitur (Esth. II, 16). Tam longa dilatio cum Xerxis historia apprime convenit qui, memorata expeditione suscepta tertio regni anno, eaque infelicitate gesta, septimo anno in Persidem rediit. 3°) Assuerus circa idem tempus novum tributum subditis imponit (Esth. X, 4): Xerxes quoque profusis in Graeca expeditione regni thesauris, pecunia indigebat; quare et auream statuam Babylonem abstulisse narratur ab Herodoto (Lib. I cap. 183).

II. Accedunt alia quoque indicia: et imprimis moralis Assueri *character*, qui quantum ab aliis Persarum regibus diversus est, tantum cum Xerxe convenit. Sane Assuerus exhibetur luxuriosus, praecipitis iudicii, et crudelis; talem autem fuisse Xerxem veteres historici cum Herodoto testantur.

Ad pleniorum huius opinionis explicationem legatur prae ceteris eruditum opus Aloysii Coletta cui titulus: *Del Libro di Ester — Commentario Storico-Filologico* Napoli 1868-69, ubi simul et ceterarum opinionum crisis habetur (toto cap. II) et postremae sententiae plenissima expositio (cap. III et IV).

K. *Machabaeorum libri duo.*

Quatuor exstant libri Machabaeorum, quorum tamen tertius et quartus apocryphi sunt. Duo vero primi inter *Deutero-canonicos*, atque adeo inter omnes V. T. libros, postremum locum occupant. Duo isti libri historiam continent familiae Mathathiae eiusque asseclarum, qui contra patriae ac religionis hostes fortissime pugnantes, a Syrorum iugo Iudaeos liberarunt. Hi quidem, idest Mathathiae familia, a Iosepho (antiquit. Lib. XII cap. 6°) appellantur *Hasmonaei*, solus autem Iudas fortissimus inter Mathathiae filios proprie *Machabaeus* dicitur 1 Mac. II, 4 et alibi. Verum postea non solum ad totam familiam, sed et ad omnes qui eorum vexilla sequuti sunt hoc nomen extensum est, et inde orta librorum appellatio. De nominis origine variae sunt eruditorum opiniones. Communiter derivari solet ab initialibus literis huius sententiae, desumptae ex Ex. XV, 11. « Quis sicut tu inter Deos, Domine? » quae Hebraice sonant **מִי כְמוֹךָ בְּאֱלֹהִים יְהוָה** cuius sententiae initiales literae sunt **מכבי**, quae, additis vocalibus, in unam vocem *Machabi* conflatae fuerunt, unde Graeci **Μαχχαβαιοι** fecerunt; cum autem praedictae literae vexillis Iudaeorum contra Syros pugnantium intextae essent nomen inde ipsis militibus factum est. Verum communi huic explicationi obstare videtur, quod **כ** *Caph* Hebraeorum, per graecum **χ** reddi soleat; quare scribendum fuisset **Μαχχαβαιοι**, non autem **Μαχχαβαιοι** quemadmodum perpetuo scribitur. Quare alii nomen derivant ab Hebraica voce **מַכְבֵּה** (*Makkabah*) quae *malleum* significat, unde derivatum fuerit **Μαχχαβαιοι** quasi *malleator* ob fortitudinem qua hostes percussit, quemadmodum apud Gallos Carolus *Martellus* dicitur.

Historia Machabaeorum secundo ante Christum saeculo contigit. Ut autem eadem recte intelligatur recolendum est Iudaeos, ex captivitate reversos, diu sub Persarum dominatione mansisse, quamvis eis aliqua autonomia concederetur, et iuxta patrias leges ac consuetudines vivere permitterentur; deinde cum Alexander Magnus Persarum imperium evertisset, ac toto Oriente potitus esset (A. C. 330), etiam Iudaei sub Graecorum potestatem redacti sunt. Post mortem vero Alexandri, imperio Macedonico in varia regna dispartito, Syria ac Palestina Seleuco eiusque successoribus paruerunt. Ex his Antiochus Epiphanes dire adversus Iudaeos desaevit, Hierosolymam depraedatus est, templum spoliavit et profanavit, mul-

tosque Iudaeorum partim interfecit partim servituti addixit (A. C. 169) ac paulo post (A. C. 167) ex aegyptiaca expeditione redux, omnes Hierosolymorum cives interfici iusserat, urbis moenia dirui, et arcem Sion a militibus paganis occupari, missis quoque in universam Iudaeam praefectis qui Hebraeos ad cultum idolorum cogerent, et refractarios morte mularent. Cum multi Hebraeorum timore percussi iussa regis facerent, Mathatias sacerdos ex 24^a classe cum quinque filiis exercitum fidelium Iudaeorum collegit, simulque religionis zelo accensi Iudaeam peragrarare coeperunt, apostatas punierunt, et regios praefectos populum ad apostasiam cogentes trucidarunt. Mortuo Mathatia (A. C. 166) in eius locum successit filius Iudas, qui proprie Machabaeus dicebatur, isque cum paucis copiis strenue dimicans ingentes hostium exercitus in multis praeliis superavit, eos ex arce Sion exturbavit, ac templum a profanationibus paganorum expurgatum reparavit, atque solemniter dedicari curavit. Cum Iudas in praelio adversus Demetrium fortiter occubisset, in eius locum Ionathas frater suffectus est, quo etiam sublato, Simon primogenitus principatum simul et summum Sacerdotium suscepit, qui etiam post plures annos interfectus est (A. C. 135) postquam multas hostibus clades intulisset. Hucusque liber primus Machabaeorum, qui proinde historiam quadraginta annorum continet ab initio regni Antiochi (A. C. 175) usque ad Simonis mortem.

Liber secundus Machabaeorum non est prioris continuatio, sed eamdem continet historiam, ita tamen ut multa referat, quae ad prioris libri narrationem declarandam, et complendam opportuna sunt. Sunt ibi epistolae duae Iudaeorum Palestinensium ad Iudaeos Aegypti missae (Cap. I et II), episodium Heliodori, qui ad diripiendos templi thesauros a rege missus (scilicet a Seleuco Philopatore) ab Angelis flagellatus, et a facinore deterritus est (Cap. III); item Eleazari senis historia; matris invictae cum septem filiis martyrium (Cap. VI et VII), pluraque Iudae Machabaei, eiusque fratrum adversus Antiochi Epiphanis, Eupatoris, et Demetrii exercitus fortiter gesta (Cap. IV–XIV) quae in primo libro omissa fuerant. Unde apparet utrumque librum simul comparandum esse, ut integra et ordinata Machabaeorum historia conficiatur. Qua de re legi potest opus Fr. X. Patrizi: *De consensu utriusque libri Machabaeorum*. Romae 1856.

Quod pertinet ad librorum istorum auctorem, hoc imprimis statuendum est, non unum esse utriusque libri auctorem; quod quidem tum ex eo patet quod uterque liber eandem contineat historiam, tum ex styli atque linguae diversitate: primus enim liber hebraice scriptus est, ut Hieronymus testatur (in Prol. Gal.) et ex latina versione hebraismis referta aperte liquet; alter vero Graeca lingua, eaque eleganti, exaratus est, unde etiam Latina eius versio quam in vulgata habemus ceteris eiusdem vulgatae partibus elegantior est. Quisnam vero primi libri auctor fuerit penitus ignoratur. Videtur tamen non ante finem saeculi secundi ante Christum scripsisse; siquidem affirmat (1 Mac. XVI, 23) gesta Iohannis Hyrcani, qui patri Simoni successerat, annalibus Iudaeorum inserta fuisse: porro Iohannes Hyrcanus circa finem secundi A. C. saeculi mortuus est (A. C. 106). Ad secundum vero librum quod attinet de eius auctore nulla prorsus coniectura proferri potest; hoc tantum scimus ex ipsius testimonio (2 Mac. II, 24) eum quinque libros a quodam lasone Cyrenaeo de hac historia conscriptos excerptisse, ac in compendium redegisse, quod factum videtur primo A. C. saeculo.

II. De Libris Propheticis V. T.

Praenotanda. Plures apud Hebraeos extiterunt prophetae qui antiquius *videntes* (Hebr. רֵאִים) appellari solebant, dein vero *prophetae* (Hebr. נְבִיאִים) dicti sunt, iuxta illud 1 Reg. IX, 9: « Qui enim *propheta* vocatur hodie, vocabatur olim *videns*. » Appellatio videntis ex eo orta est, inquit S. Basilius (praef. in Is.), « quia futura tamquam praesentia videbant » vel, ut ait Hieronymus, quia illum videbant quem ceteri non videbant, nempe Christum. Ceterum huiusmodi appellatio rarius occurrit in V. T. Communis et usitata appellatio est נְבִיא, seu *Propheta*. Notandum tamen est, huiusmodi vocem aliquando latiori, aliquando strictiori, alias denique strictissima et propria significatione in Sacra Scriptura usurpari. Latiori significatione propheta accipitur de viro qui divinam legem populum doceat, vel de eo qui divinis laudibus concinendis operam dat, quo sensu Aaron dicitur Moysis fratris *propheta* (Ex. VII, 1) « et Aaron frater tuus erit *propheta tuus* » idest interpret tuus, qui tuo nomine ad populum et ad Regem loquatur; et in 1 Par. XXV, 1 Asaph, Heman et Idithum praefecti cantorum

a Davide constituti dicuntur « *Prophetare* in cytharis et psalteriis et cymbalis, » scilicet divinas laudes ad sonitum instrumentorum decantare. Alia vero strictior huius vocis significatio hominem designat, qui ex divina revelatione arcanas res et humano ingenio impervias sive praeteritas, sive praesentes, sive futuras cognoscit; quo sensu Samaritana mulier (Io. IV, 19) Christum vocavit prophetam, « Video quia *propheta* es tu » eo quod illi revelasset malam eius consuetudinem quae ab eo naturaliter cognosci non poterat. Denique strictissima et maxime propria significatione propheta dicitur qui ex divina revelatione res *futuras* ex causis naturalibus minime cognoscibiles certo praenoscit, ac praenunciat, hoc enim est quod vox Propheta (Προφητης) iuxta etymologiam spectata (a verbo προφημι) designat.

Apud Hebraeos, ut superius innuimus, plures semper extiterunt Prophetae proprie dicti, maxime Regum aetate. Horum munus multiplex erat. Imprimis enim a Deo missi sunt, ut futurum Messiam, iam protoparentibus non obscure promissum, ac futuram humani generis reparationem annunciarent, ut scilicet fides in Christum reparatorem apud Iudaeos conservaretur, ac novis revelationibus in dies confirmaretur. Alterum munus erat consulere moribus populi et divinae legis observantiae; quare magnam partem eos habuisse legimus in extirpandis abusibus, in impiis regibus corrigendis, et ad saniores mentem revocandis, saepe etiam in bellis gerendis aliisque politicis negotiis expediendis, quae cum populi electi conservatione ac prosperitate coniuncta erant. Munus propheticum non erat haereditarium quemadmodum sacerdotium, vel regia potestas, sed speciali Dei vocatione ex qualibet hominum classe eligebantur prophetae, et sacro etiam unctionis ritu consecrabantur. Ita ex. gr. Elias in prophetam unxit Elisaeum dum arando campo operam daret (3 Reg. XIX, 19 seq.); Isaias ex stirpe regia; Ieremias ex genere sacerdotali usque a nativitate in prophetam electus est; Amos ex pastoribus Thecuae assumptus, et ita reliqui. Notandum etiam est, antiquiores prophetas plures habuisse discipulos, qui eos ubique sequebantur, et cum iis convivebant, quorum ministerio prophetae utebantur. Ii vocari solent in Scripturis *fili prophetarum* (4 Reg. II, 3, 5, VI, 2 etc.); ex istis scholis seu collegiis prophetarum prodiiit ille *cuneus prophetarum* qui Sauli

occurrit (1 Reg. X, 10), et turba illa *quingenta filiorum prophetarum* qui ad ripas Iordanis Eliam in coelum euntem conspexerunt (4 Reg. II, 7).

Non omnes prophetae sua vaticinia scripserunt, aut canonicis libris nomen dederunt. Ita Elias et Elisaeus, maximi inter antiquos prophetas, nihil scriptum reliquerunt; sed nonnulla eorum vaticinia postea a sacris auctoribus librorum Regum et Paralipomenon literis mandata sunt; idem dicatur de Ahia Silonite, de Nathan, de aliis pluribus. Qui vero scriptos libros reliquerunt sunt numero decem et septem scilicet: *Isaias, Ieremias, Baruch, Ezechiel, Daniel, Oseas, Ioel, Amos, Abdias, Ionas, Michaeas, Nahum, Habacuc, Sophonias, Aggaeus, Zacharias et Malachias*. Ex his Isaias, Ieremias, Ezechiel et Daniel vocantur *prophetae maiores*, quibus additur Baruch, qui solet Ieremiae adiungi quasi appendix eius prophetiae; erat enim Baruch scriba ipsius Ieremiae: reliqui duodecim ab Osea usque ad Malachiam vocantur *prophetae minores*, et ab Hebraeis in unum librum compinguntur, quem appellant Chaldaice תְּרֵי עָסָר (*there asar*) idest *duodecim*. Nemo autem ignorat laudatos prophetas *maiores* vel *minores* appellari non ratione auctoritatis, quae par omnium est; sed ratione tantum voluminum quae scripserunt, ita ut maiores appellentur, qui maiores libros scripserunt, minores vero qui breviores et minoris molis prophetias reliquerunt.

De his itaque singillatim pauca.

A. *Prophetia Isaiae.*

Isaias (Hebr. יִשְׁעִיָּה, idest *salus Domini*), patre Amos natus, qui regis Ioas filius fuisse perhibetur, vaticinatus est sub regibus Ozia, Ioatham, Achaz et Ezechia (Is. I, 1). Vaticinia sua scripto consignavit, quae librum Isaiae constituunt in LXVI capita distributum. Totus liber in duas partes dividi potest. *Prima pars*, a cap. I usque ad XXXIX, multa vaticinia continet contra Iudam et Israel, nec non contra alias gentes, quae cum illis relationem habebant; speciatim vero praedicit eversionem regni Israel; expeditionem Sennacherib contra Aegyptum; vastationem Iudaeae ab eo peractam, eiusque exercitus prodigiosum excidium; item finalem Iudaeae vastationem et captivitatem Babylonicam; denique Philistinorum, Moabitarum, Idumaeorum, nec non Aegypti, Damasci, ac

Tyri sortem. *Secunda* vero *pars*, a cap. XL usque ad LXVI, laetiora continet; scilicet, eversionem regni Chaldaeorum, exulum Iudaeorum liberationem ac reditum, Templi restaurationem et consequentem pacem ac concordiam Israelis cum Iuda usque ad Messiae tempora. De Messia vero et hominum redemptione in utraque parte passim vaticinatur Isaïas, imo nullus est inter prophetas qui tam clara et tam magnifica de epocha Messiana praedixerit qualia in Isaïae libro leguntur. Unde Hieronymus bene aiebat de Isaïa: « Non prophetiam mihi videtur texere sed Evangelium. » Isaïas ceteros prophetas superat non solum splendore et multitudine oraculorum, sed etiam styli sublimitate atque elegantia. Grotius eum comparat Demostheni, Sanctius vero, Bossuet et Fenelon eum anteponunt quibuslibet profanis scriptoribus. Et revera hebraicus stylus in Isaïa summum elegantiae apicem attingit; ubi vero auctor ad poeticum dicendi genus assurgit, tam sublimis, tam vehemens, tam nobilis est, sive in conceptibus ac imaginibus, sive in verborum delectu, ut laudem omnem excedere videatur. Legantur, speciminis gratia, Cap. I et II ubi propheta Iudaeorum crimina vehementer insectatur, et novam Ecclesiam tamquam praesentem sub oculis ponit; Cap. V ubi pariter populi scelera deplorat sub figura vineae sterilis in direptionem traditae; Cap. IX et XI, ubi Messiae character et felicitas ab eo adducenda vivis coloribus pinguntur; item magnificum canticum eucharisticum cap. XXVI; et, ut alia omittamus, vaticinium de humiliatione et excidio Babylonis cap. XLVII, et apostrophe ad Ecclesiam per Christum renovandam et fundandam cap. LIV et LX.

Notandum hic est, nonnullos ex recentioribus Rationalistis negasse authenticam secundae partis libri Isaïae, ut fecerunt Paulus, Bauer, Gesenius, Ewald alique. Horum tamen opinio nullo alio fundamento innititur, nisi praeiudicio apud rationalistas recepto, quod vaticinium proprie dictum impossibile sit, ac proinde non potuerint res futurae diu ante eventum tam clare et distincte enarrari; quod tamen falsissimum est ut philosophi ac theologi demonstrant. Ceterum omnia sive externa sive interna argumenta conspirant in demonstranda integri libri Isaïae genuinitate. Siquidem et titulus, ubi reges nominantur sub quibus Isaïas prophetavit, spatium temporis totum complectitur quo totius libri vaticinia

edita sunt: agiographi posteriores postrema etiam Isaiae vaticinia passim laudant, ut 2 Paral. XXXII, 32, Eccli. XLVIII, 25, 28, 1 Esdr. I, 2 ubi Cyrus ad Isaiae vaticinium cap. XLIV, 28 et XLV 4-8 appellat, Zac. VII, 4, 7 ubi ad Is. LVIII, 5 respicit; denique, aliis omissis, agiographi N. T. quamplurima ex libro Isaiae afferunt, etiam ex altera libri parte desumpta, et quidem sub eius nomine; praecipue vero ipse Christus qui (Luc. IV, 16-21) Isaiae verba cap. LXI in synagoga legit, et commentatus est: accedit constans et perpetua Hebraeorum traditio. Externa haec argumenta, internis etiam confirmantur. Primum enim sublimitas illa et elegantia styli, de qua loquuti sumus, non minus in altera parte quam in prima elucet, quae cum tanta sit, ut ceteros scriptores superet, quis audeat eandem partem alteri tribuere? Deinde phrases quaedam Isaiae propriae ibidem occurrunt, ut ex. gr. *Sanctus Israel* (קֹדֶשׁ יִשְׂרָאֵל) quae ab Isaia frequentissime adhibetur pro nomine Dei, non solum in prima prophetiae parte, sed etiam in eius sermone 4 Reg. XIX, 22 relato; in aliis autem scriptoribus solum quinquies legitur, scilicet ter in psalmis et bis apud Ieremiam (Cap. L, 29, LI, 5) qui forte hanc loquendi formam ab Isaia mutuatus est. Alius dicendi modus est illud: *et vocabitur*, quo Isaias passim uti solet pro communi aliorum prophetarum formula: *et erit*. Denique multa occurrunt in altera parte Isaiae, quae ab auctore recentiori scribi non potuissent, ut est illud de Babylonis ruina nondum praedicta (Is. XLVIII, 4-8), cum tamen paulo post Isaia Ieremias illam diserte praedixerit (Ier. L, LI). Item auctor idololatriam passim in populo redarguit, quae tamen, post Iudaeorum regni eversionem, non amplius locum habuit.

Quae Gesenius, De Wette, alique in contrarium afferunt, plerumque in praeconcepta opinione de vaticinii impossibilitate fundantur; nonnulla vero quae adducunt ex usu quarundam vocum ex. gr. *Servus Dei* (עֶבֶד יְיָ) ad Israellem, vel prophetam ipsum designandum, *iustitia* (צֶדֶק) pro salute, et alia huiusmodi; item ex vivaci descriptione captivitatis Babylonicae quae scriptorem coevum indicare videtur; denique ex silentio Ieremiae de Isaiae vaticiniis, haec, inquam, omnia levissima sunt, nec quidquam contra perpetuam Iudaeorum et Christianorum traditionem valent. Quod enim voces nonnullae adhibeantur quae in prima parte prophetiae

non recurrunt minime probat auctoris diversitatem, siquidem argumenti diversitas voces illas poscebat: ita ex. gr. in Cap. LII et LIII de Messiae passione ac morte primum sermo fit, et ipse Messias *servus Dei* ibidem vocatur, non autem Israel vel propheta, ut adversarii falso existimant. Descriptio vero captivitatis Babylonicae ex spiritu prophetico explicatur, quo Isaïas eventum postea futurum quasi praesentem cernebat. Ad Ieremiam quod attinet, si is vaticinia Isaïae non nominat recolendum est eius morem fuisse antiquiorum prophetarum oracula ad sensum referre, non indicato nomine auctoris.

B. *Prophetia Ieremiae.*

Ieremias (Hebr. יֵרֵמְיָהוּ), filius Helciae Sacerdotis, in utero matris sanctificatus et in prophetam electus est (Ier. I, 1-10). Adhuc adolescens prophetare coepit anno decimo tertio Regis Iosiae (A. C. 629), et sub eius successoribus munus suum prosequutus est, scilicet sub Ioachaz, Ioakim, Ieconia et Sedecia, qui sunt postremi Iudaeorum reges, sub quibus Ierusalem capta et vastata est, et captivitas Babylonica initium habuit. Cum Ieremias nunquam cessaret instantem calamitatem populo ac Regibus praedicere, ab iis male habitus est (Ier. XXVI, XXIX, XXXVIII). Capta Hierosolyma, a duce Chaldaeorum libertati redditus est: qua facultate usus propheta in regione Iudaeae permansit cum paucis qui ibidem relictii fuerant, et urbis ruinam suaeque gentis excidium flebili carmine luxit. Denique in Aegyptum abire coactus perrexit vaticinari de flagellis in Iudaeos a Deo immittendis, et de futuris Aegypti calamitatibus. Quare Ieremias totus lugubris est, sed suavissimum ac planiorem habet stylum, et in lamentationibus elegiaci carminis nobile specimen praebet.

Distinguenda autem est *Prophetia Ieremiae* proprie dicta, quae LII capitibus comprehenditur, ab eius *Lamentationibus* quas Graeci *Θρηνησους* appellant, Hebraei autem *kinoth* (קִנּוּת), quae ad finem prophetiae seorsim leguntur appendicis loco. Iterum prophetia in duas partes dividi potest. *Prima pars* (I-XLV) Iudaeos spectat, *secunda pars* (XLVI-LII) exterarum gentes, Aegyptios scilicet, Philistaeos, Phoenices, Moabitas, Ammonitas, Idumaeos, Aelamitas ac praecipue Chaldaeos et Babylonem, quorum calamitates praenunciat et vivaci stylo describit. In prima parte multa quoque historica admiscet.

Quaedam etiam inter tristia exhibet ad Iudaeorum animum levandum opportuna, quale est illud de fine captivitati imponendo post septuaginta annos (XXV, 41), itemque plura huc illuc sparsa de venturo Messia et de novo foedere ab eo ineundo.

Ieremias tum lamentationum tum prophetiae auctor est, ut constans Iudaeorum traditio, et explicita auctoris attestatio in singulis fere capitibus, item posteriorum agiographorum testimonia (1) demonstrant. Styli etiam indoles Chaldaismis referti, et lugubris sermonis tonus epocham captivitatis evidenter praeseferunt. Excipendum tamen est Caput ultimum seu LII quod a posteriore agiographo (probabilius Esdra) additum est, fere totum ex 4 Reg. XXIV-V excerptum; quod quidem in textu expresse monetur: caput enim LI clauditur his verbis: *Ilucusque verba Ieremiae*. Additio autem illa facta est ut conclusio historica cum vaticinio coniungeretur, quae eius implementum sub oculos poneret.

Lamentationes poetice scriptae sunt carmine acrostico; scilicet literae initiales versuum vel singulorum vel ternorum sequuntur ordinem hebraici alphabeti, cumque id quatuor distinctis carminibus fiat recte ait Hieronymus « *Ieremias quadruplex diversis metris nectit alphabetum.* » Harum Lamentationum Ieremiam auctorem esse unanimis traditio probat, nec non inscriptio seu *praefatiuncula* iisdem praefixa, quae licet canonica non sit antiquissima tamen est. Recentissime Thenius communem persuasionem impetere ausus est, sed rationibus adeo levibus, ut non solum a Catholicis sed etiam a protestantibus et rationalistis communi consensu refutatus sit.

C. *Prophetia Baruch.*

Brevis haec prophetia (VI capita), ut superius diximus, Ieremiae adiungi solet eo quod Baruch Ieremiae scriba esset (Ier. XXXVI, 2-4, 28-32) et eius vaticinia veluti continuatio et confirmatio vaticiniorum Ieremiae habentur. Scripsit Baruch ut ipse refert initio sui libri « *in anno quinto, in septimo die mensis in tempore quo ceperunt Chaldaei Ierusalem et succenderunt eam igni* » scilicet, ut communiter intelligitur, anno quinto Iechoniae; quamvis alii diverso modo explicent hebraica verba, scilicet *anno quinto a tempore* (pro *in tempore*) quo Ierusalem capta est.

(1) Cfr. 2 Paral. XXXVI. 20 seq. Dan. IX. 2. 1 Esdr. I. 1. Eccli. XLIX, 8. Matth. II. 18. XXVII. 9 etc.

Baruch librum suum legit coram Iechonia et universo populo, qui ieiunantes et orantes pecuniam collegerunt et miserunt Ierosolymam (haec Babylone inter Iudaeos captivos facta sunt), simulque Iudaeis in Palestina relictis piam orationem tradiderunt ad placandam Dei iram eiusque misericordiam impetrandam (Cap. I, II, III). Praedicit dein Baruch Divini Verbi Incarnationem, et in terris habitationem, ubi verba illa recurrunt toties a Patribus (saepe sub Ieremiae nomine) citata « Hic est Deus noster, et non aestimabitur alius adversus eum. Hic adinvenit omnem viam disciplinae et tradidit illam Iacob puero suo et Israel dilecto suo. Post haec in terris visus est, et cum hominibus conversatus est » (Cap. III, 36-38). Tum Ierosolyma inducitur tamquam vidua filios suos alloquens, eisque futuram reparationem praedicens, cui vicissim propheta solamen praebet felicioris aetatis praedictione (IV et V). Denique Capite VI et ultimo recitatur epistola Ieremiae consolatoria et hortatoria ad Iudaeos captivos directa.

Librum Baruch hebraice scriptum fuisse certum est tum ex eius aetate, tum ex versionis Graecae indole quae hebraismis scatet, tum ex versione Syriaca hexaplati nuper edita a Ceriani, in qua variae lectiones ex Hebraeo desumptae notantur. Hic vero hebraicus textus iam a tempore S. Hieronymi deperditus erat, extabat tamen et adhuc extat Graeca eius versio in Bibliis Alexandrinis, et latina interpretatio ante Hieronymum confecta quae in nostra Vulgata conservata est.

D. *Prophetia Ezechielis.*

Tertius inter maiores prophetas est Ezechiel (hebraice **יְחֶזְקֵאל**). Hic Ieremiae coaevus, ipso tamen iunior, in Babyloniam cum Iechonia et decem millibus Iudaeorum captivus ductus est undecimo ante urbis eversionem anno. In exilio domicilium fixit iuxta flumen Chobar quod Mesopotamiam interfluens in Euphratem illabatur (Ez. I, 3, VIII, 1, XXIV, 18), ibique anno quinto suae captivitatis a Deo vocatus est ad munus propheticum, in eoque perseveravit usque ad annum suae captivitatis XXVII, seu XVI post Ierusalem ac templi ruinam (XXIX, 17). Quid post hunc annum praestiterit Ezechiel et quousque vitam protraxerit Scriptura non refert. Iuxta antiquam traditionem hic propheta in odium Religionis occisus est, eiusque memoria recolitur in martyrologio Romano IV. Id. Aprilis.

Prophetia Ezechielis obscurissima est praesertim in principio ac fine, quod quidem partim ex stylo oritur, partim ex symbolis ac visionibus quibus futura adumbrantur. Potest autem in tres partes dividi. *Prima pars* (I-XXIV) vaticinia continet ad Hebraeos directa ante urbis obsidionem et expugnationem. In hac parte refertur celebris visio quatuor animalium quadruplici facie quae thronum Dei sustentabant, deinde prophetae praedictio de vicina urbis direptione ac Iudaeorum dispersione in poenam eorum criminum. Quinimo initium obsidionis propheta quamvis procul ab urbe constitutus, eadem die cognovit, itemque clare praedixit Sedeciam perforatis muris noctu fugam arrepturum esse, sed a Chaldaeis capiendum et Babylonem asportandum, quam tamen oculis suis visurus non esset (XII, 12 seq.): quae licet inverosimilia viderentur, adamussim impleta sunt (V. 4 Reg. XV, 4-7). *Secunda pars* (XXV-XXXII) vaticinia exhibet adversus Ammon, Moab, Edom, Philistaeos, Sidonios, Tyrios, Aegyptios. *Tertia pars* (XXXIII-XLVI) vaticinia continet post excidium Ierosolymae prolata, ibique Iudaeos rursus reprehendit, sed mox consolatur praedicto fine captivitatis, et reditu in patriam, simul vero multa interserit de futuro Messiae regno, cuius magnifica descriptio habetur a Cap. XL usque ad finem.

Ezechielis liber hebraice scriptus est, stylo, ut ait Hieronymus, nec satis diserto nec admodum rustico sed ex utroque temperato; « principium autem et finem, inquit, tantis habet obscuritatibus involuta ut apud Hebraeos istae partes ante annos triginta non legantur » (Hieron. ad Paul.). Ista obscuritas occasionem nonnullis prae-buit novem postrema capita Ezechieli abiudicandi, sed haec ratio nullius momenti est praesertim adversus constantem traditionem quae integrum librum Ezechieli semper adscripsit.

E. *Prophetia Danielis.*

Daniel de tribu Iuda si non regia saltem nobili stirpe natus adhuc adolescens anno quarto regis Ioachim (A. C. 606) a Nabuchodonosor Babylonem deportatus est, ibique una cum Anania, Azaria et Misael pueris electus est qui speciatim educaretur ad famulatum Regis, eique nomen Babylonicum datum est *Balthassar* in textu בִּלְתַּשְׁשַׁרְצַר (Dan. I, 1-8 coll. 2 Reg. XXIV, 8, Ier. XXV, 1). In hoc statu constitutus tantum abest quominus profanis Babyloniorum moribus inquinaretur, ut potius legis Mosaicae observantis-

simus eximiae sanctitatis exemplum praeberit. Adhuc iuvenis castam Susannam ab atroci calumnia defendit et a morte liberavit, suorum tranquillitati ac saluti vigilantissime consuluit, pro Divinae Legis observantia persecutiones sustinuit, et in foveam leonum non semel proiectus divina ope servatus est: supernis etiam charismatibus, prophetiae scilicet et facultate visiones interpretandi ita clariuit, ut apud ipsos reges Babylonis magno honore affectus fuerit, et praecipua regni munera obtinuerit: verbo tanta eius sanctitas ac sapientia fuit ut apud Ezechielem XIV, 14–20, XXVIII, 3 cum sanctissimis Iob et Noe comparetur. Ad summam senectutem pervenisse Daniele ex eo apparet quod post captam a Cyro Babylonem adhuc in vivis fuisse dicatur, nam tertio Cyri anno visionem habuit quae C. X refertur (ib. v. 1).

Danielis* prophetia in tres partes dividi potest. *Prima pars* (I–VI) historica est, et in ea narratur Danielis captivitas, deportatio, et educatio nec non somnium Nabuchodonosoris de statua ex auro, argento, aere, ferro ac luto confecta quam abscissus de monte lapillus contrivit, ipse vero lapillus in magnum montem excrevit; quod somnium Daniel de quatuor monarchiis (scilicet Babylonica, Persica, Graeca et Romana) interpretatus est, quibus successurum dicit novum spirituale regnum, Ecclesiam scilicet Christi usque ad finem mundi duraturam (Cap. I et II). Mox Daniel cum sociis in ardentem fornacem immittuntur, eo quod recusassent auream regis statuam adorare, sed ab Angelo liberantur (III). Sequitur aliud Nabuchodonosoris somnium de ingenti arbore excisa, et vinculis ad terram alligata, quod somnium magi et arioli Chaldaeorum explicare non potuerunt, Daniel autem de ipso Nabuchodonosor explicavit regno expoliando, et inter feras relegando septem annis; quod post paucos menses eventu confirmatum est (IV). Denique in convivio Balthassaris Daniel ominosa illa verba *Mane, Thechel, Phares* in pariete descripta de imminente regis ruina interpretatur; quae interpretatio cum ipsa nocte eventu confirmata fuisset Danielis sapientia magis magisque admirationem omnium excitavit, ac Darius qui, Balthassare interfecto, eidem in regno successit magno in honore Daniele habuit, et ad suprema regni munera evexit quamvis aliquando fraude Satraparum circumventus invitatus ac reluctans eum ad leones damnaverit.

Secunda pars (VII–XII) continet illustres illas visiones de futura regnorum successione, et de epocha adventus Messiae in dimidio hebdomadis septuagesimae (annorum) occidendi. « Ab exitu, inquit, sermonis, ut iterum aedificetur Ierusalem, usque ad Christum ducentem, hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duae erunt, et rursum aedificabitur platea, et muri in angustia temporum. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus et non erit eius populus, qui eum negaturus est. Et civitatem et sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo: et finis eius vastitas, et post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una: et in dimidio hebdomadis deficiet hostia et sacrificium: et erit in templo abominatio desolationis: et usque ad consummationem et finem perseverabit desolatio. »

Tertia denique *pars* (XIII–XIV) deuterocanonica est; continet autem facta quaedam Danielis extra suum locum posita, scilicet historiam Susannae, et narrationem de idolo Bel, et de Dracone, quem Daniel occidit, eaque de causa in lacum leonum missus est, sed divinitus servatus effecit ut rex omnes subditos iuberet Deum Danielis venerari. Textus libri Danielis est partim *Chaldaicus*, nempe a Cap. II, 4 usque ad Cap. VII, 28 ubi sermones et epistolae regis Babylonis nec non ipsius Danielis sermones coram rege habiti ipsa Babylonica lingua seu Chaldaica referuntur, partim vero *Hebraicus* sed pluribus Chaldaicis aliisque exoticis vocabulis permixtus; duo vero postrema capita, nec non canticum trium puerorum (III, 24–90) *Graece* tantum ad nos pervenerunt.

Danielem esse integri libri auctorem certissimum est. Non defuerunt tamen inter fidei hostes qui eius authenticam impugnarent, eo quod scilicet nullus fere sit sacrae Scripturae liber qui magis ad Religionis veritatem demonstrandam valeat. Itaque ex antiquis Porphyrius, teste Hieronymo (praef. in Dan.), librum Danielis aetate Antiochi Epiphanis scriptum voluit. Eum vero refutarunt Eusebius, Methodius, Apollinaris et Hieronymus. Obsoletum hunc errorem excitarunt recentiores Rationalistae praesertim Corrodi, De Wette, Gesenius, Bleek, Ewald, alique quos strenue refellunt non solum nostri Theologi ac interpretes sed multi etiam doctissimi ex parte protestantium imprimis Hengstenberg, Aevernick et Keil.

Praestabit obiectiones adversariorum paucis enodare et argumenta in favorem authenticæ Danielis innuere.

Statim vero distinguenda est pars deuterocanonica a caeteris partibus proto-canoniceis. Contra primam, quae duo postrema capita Danielis et fere totum caput tertium complectitur, difficultates speciales et graviores afferuntur, de quibus sermo erit ubi de *Canone* SS. LL. agemus. Hic igitur solum indicabimus difficultates quas citati auctores contra totum librum generatim afferunt.

Obiectio 1^a Danielis liber contra historiam peccat cum Balthasarem ultimum Babyloniae regem nominat, de quo nihil ex historia profana scimus, eumque dicit filium Nabuchodonosor; item cum Darium Medum nominat pro Cyaxare II (Dan. IV, 2 et 34). Haec autem Danieli sapientissimo et coaevo auctori adscribi non possunt.

Obiectio 2^a Auctor libri vocibus nonnullis utitur Graecis, vel ex Graeco evidenter derivatis (praecipue in enumeratione instrumentorum musicorum C. III), quales sunt ex. gr. כְּרוֹזָא (κρήνη), כְּרוֹז (κρηρῶσσειν), קִיתְרוֹס (κίθαρις), סַבְכָּא (σάμβύκη), סוּמְפִנְיָא (συμφωνία), כְּסִנְתְּרִין (ψαλτήριον), et aliae nonnullae quae Hebraeis aetate Danielis ignotae erant.

Obiectio 3^a Si liber a Daniele scriptus esset sine dubio a Iudaeis in classe prophetarum collocatus fuisset ubi et Aggaeus, et Zacharias, et Malachias reperiuntur qui post Danielelem vixerunt. Iamvero librum hunc in classe *Chetubim*, seu Agiographorum Iudaei posuerunt. Insuper si Danielis esset liber auctor Ecclesiastici de eo mentionem fecisset in capite XLIX ubi prophetas agiographos enumerat, Danielelem vero omittit.

Obiectio 4^a In visionibus auctor res Persarum et Graecorum, praesertim eas quae spectant ad Antiochum Epiphanem, ita clare et ad vivum depingit ut manifestum sit eum *post factum* scripsisse, scilicet ipsa aetate Antiochi Epiphanis vel paulo post.

Antequam his respondeamus breviter indicabimus argumenta quae Danielis libri genuinitatem demonstrant.

Imprimis auctor libri passim se Danielelem vocat, et visiones sibi oblatas in persona Danielis refert hisce formulis: *Daniel somnium vidit* (VII, 1), *Ego Daniel... vidi* (VIII, 1), *Tu autem Daniel claude sermones* etc. (XII, 4) et aliis similibus. Quare vel Daniel est libri auctor vel est impostor qui Danielis personam assu-

mit suasque fabulas pro Danielis vaticiniis obtrudit. Verum si hoc alterum esset quomodo tantam fidem liber iste apud Iudaeos invenisset, et Canonicis libris absque ulla haesitatione connumeratus fuisset? Accedit secundo, in primis sex capitibus ita minute res gestas Chaldaeorum, circumstantias locorum ac personarum, colloquia, Regum edicta referri ut auctorem coevum et oculatum testem prodant; si qua sunt quae historiae contradicere videntur, ea potius confirmant libri genuinitatem, quam eidem officiant, ut postea videbimus. Denique stylus ipse, ac elocutionis indoles, quae partim Chaldaica est partim Hebraica Chaldaismis commixta in epocham Danielis et in ipsum Danielem utriusque linguae gnarum apprime quadrant.

Internis hisce argumentis externa accedunt.

Siquidem et Hebraei longe ante epocham Antiochi librum hunc habuerunt, et tamquam canonicum venerati sunt, quod ex testimoniis Philonis et Iosephi Flavii constat, quorum alter, praeter locum alias citatum, etiam in libro XI antiq. Cap. 8 refert aetate Alexandri Magni eundem librum extitisse: narrat enim Alexandro Hierosolymam ingressu oblatum fuisse Danielis librum in quo praedicebatur eum Persas debellaturum esse. Neque ulla unquam apud Hebraeos de Danielis libro extitit dubitatio. Accedit testimonium aliorum Agiographorum, et ipsius Christi, qui libri huius vaticinia Danieli adscribunt. Omisso enim Ezechielis testimonio sup. cit., in libro 1° Machabaeorum (II, 60) Mathatias morti proximus filios suos adhortans Sanctorum exemplis ait: « Ananias et Azarias et Misael credentes liberati sunt de flamma: Daniel in sua simplicitate liberatus est de ore leonum » quae quidem narrantur Dan. III, 50 et VI, 22. Christus autem Dominus Mt. XXIV, 15, Marc. XIII, 14. Danieli tribuit praecipuum illud vaticinium de 70 hebdomadibus « quum videritis, inquit, abominationem desolationis quae dicta est a Daniele propheta stantem in loco sancto etc. » (Dan. IX, 27). Denique Christianorum traditio tam unanimis semper fuit in huius libri authentia recipienda, ut nemo ex antiquis afferri possit qui de ea dubitaverit, et cum Porphyrius eam impugnavit ab omnibus doctoribus uno ore condemnatus ac strenue refutatus est: recentius autem nonnisi rationalistae ob praeconceptionem contra vaticinia errorem Porphyrii opinionem e tenebris revocare ausi sunt.

Nec quidquam adversus hanc veritatē valent quae superius prolata sunt. Siquidem

Resp. ad 1^m quamvis Balthassaris nomen in historia regum Babyloniae non recurat id tamen errorem in libro Danielis non arguit. Notum est enim Orientales illos reges variis nominibus appellatos fuisse, et speciatim de Balthassare Danielis Iosephus Flavius (Antiq. Lib. X Cap. 11) refert eum vocatum etiam fuisse Nabonetum, vel Naboandelum, vel Labynetum, quae nomina Graecis historicis ignota non sunt. Quod autem postremus hic Babylonius rex dicatur filius Nabuchodonosor non contradicit profanae historiae ex qua constat eum filium fuisse Evilmerodach filii Nabuchodonosor: hoc enim in usu loquendi Hebraeorum frequentissimum est ut nepos vocetur filius, et avus pater; quemadmodum ex. gr. Gen. XXIX, 5 Labaas vocatur filius Nachor, qui tamen eius avus fuit. Denique primus Medorum rex qui in Babylone regnavit vocatur quidem a Daniele Darius Medus, sed hoc non repugnat historicis Graecis qui illum Cyaxarem vocant; nam Iosephus Fl. expresse monet hunc Darium Astyagis filium alio quoque nomine a Graecis vocari (scilicet Cyaxarem); aliunde autem notum est nomen *Darius* pluribus ex illis regibus commune fuisse, qui proinde variis epithetis invicem distinguī debuerunt.

Resp. ad 2^m De vocibus Graecis in Daniele obviis dicimus eas minime demonstrare recentiore libri aetatem. Imprimis enim certum non est eas Graecae originis esse, quemadmodum de nonnullis vel de omnibus fatentur inter ipsos Rationalistas Rosenmüller (Schol. in Dan. XIV) et Gesenius (in Lexico): nec difficultatem facit similitudo etymologica quarundam vocum ex. gr. συμφωνία, ψαλτηριον etc. cum Graecis vocabulis; hoc enim a Graeco interprete repetendum est (ob aliunde notum Graecorum studium exoticas voces ad Graecam formam reducendi), non autem ex vera vocum etymologia; quemadmodum praecipue apparet in voce *symphonia*, quae vox, spectata etymologia, et usu Graecorum, designaret totum instrumentorum et vocum concentum, in Daniele vero pro speciali instrumento ponitur. Possunt igitur voces istae esse originis Persicae vel Babylonicae (1), ita ut ab Oriente in Graecam linguam

(1) Legatur de origine et significatione istarum vocum laudatum lexicon Gesenii, nec non lexicon Simonis auctum a Winer, et Rosenmüller loc. cit.

migraverint cum aliunde sciamus musicam Orientalium Graeca longe antiquiorem esse, et generatim constet quamplurima Graecos ab Orientalibus mutuatos fuisse. Verum demus eas voces Graecae originis esse: nihil ex eo concludi posset contra authenticam Danielis. Quid enim prohibet dicere nonnulla Graecorum instrumenta cum suis nominibus iam aetate Danielis in Babyloniam delata fuisse? Sane Graecorum cultura aetate illa ad summum perfectionis gradum iam pervenerat neque historiae contrarium est supponere eos iam tunc in interiorem Asiam penetrasse, quamvis verum sit non tantum cum illis gentibus habuisse commercium quantum postea sub Alexandro Magno eiusque successoribus habuerunt.

Resp. ad 3^m Imprimis retorquendo contra adversarios argumentum; si enim, ut dicunt, liber iste serius sub Antiocho Epiphane conscriptus fuisset sub Danielis nomine, Hebraei illum neque inter *Agiographa* neque inter *Prophetas* retulissent, sed omnino e canone exclusissent. Praeterea locus quem in canone occupat liber Danielis non probat Hebraeos Danielelem uti prophetam non habuisse; iam enim alias animadvertimus divisionem illam librorum in tres classes non ita accuratam esse, cum et plures historici libri inter *Prophetas* collocati inveniantur, ut Iosue, Iudices et Reges; Paralipomena autem, quamvis eiusdem generis sint ac libri Regum, inter *Agiographa* referantur, ubi pariter Psalmi Davidis reperiuntur cum tamen Davidem prophetam fuisse Hebraeis certissime persuasum esset. Quod altero loco dicebant adversarii Danielis nomen in libro Ecclesiastici Cap. XLIX omissum fuisse argumentum est mere negativum; neque enim propositum erat Siracidi omnes et singulos Hebraeorum *agiographos*, aut sanctos viros enumerare: omittit enim etiam Iob, Esdram aliosque nonnullos.

Resp. ad 4^m adversariorum objectionem ex eorum praeiudicio derivari, quod nempe vaticinium impossibile sit. Hoc enim praeiudicio sublato nemo mirabitur Danielelem aetatem Antiochi Epiphanis diu post futuram graphice et ad vivum repraesentasse. Hoc enim prophetis proprium erat ut res futuras quasi praesentes cernerent, et pro visionis claritate ac vivacitate aliis describerent quemadmodum ex. gr. Isaias Messiae passionem veluti praesens describit, et Malachias novi cultus novique sacrificii vivam imaginem exhibet et ita reliqui. Possibilitatem vero vaticinii demonstrare non est huius loci.

Haec de *Prophetis maioribus*. Sequuntur *duodecim Prophetas minores*.

F. *Oseas*.

Oseas (hebr. **הוֹשֵׁעַ**) filius Beeri vaticinatus est sub Ozia, Ioathan, Achaz et Ezechia regibus Iuda, et Ieroboamo II rege Israel, proindeque coevus fuit Isaiae quocum magnam habet similitudinem. Eius prophetia XIV capitibus constat. Argumentum autem eius est in *prima* quidem *parte* (I–IV) punitio Israelitarum praecipue ob crimen idololatriae, eorumque futura ad Deum conversio, sub qua typice etiam Gentilium ad Christum conversio adumbratur (V. Rom. IX, 25–27): in *secunda* vero *parte* (IV–XIV) multa congeruntur vaticinia adversus Israel simul et Iudam, cuius captivitatem et sequuturam deinde liberationem Propheta sub oculos ponit. « *Et domui Iuda miserebor* (inquit c. I, v. 7, 11), *et salvabo eos in Domino Deo suo: et non salvabo eos in arcu, et gladio, et in bello, et in equis, et in equitibus... Et congregabuntur filii Israel pariter: et ponent sibimet caput unum, et ascendent de terra: quia magnus dies Iezrahel.* » Et postquam dixisset c. IX, 16, 17 « *Percussus est Ephraim, radix eorum exsiccata est; fructum nequaquam facient. Quod et si genuerint, interficiam amantissima uteri eorum. Abiciet eos Deus meus, quia non audierunt eum: et erunt vagi in nationibus* » eos ab poenitentiam invitat c. XIV, 2 inquit « *Convertere Israel ad Dominum Deum tuum: quoniam corruisti in iniquitate tua* » quod cum praestiterint « *Sanabo, inquit, contritiones eorum, diligam eos spontanee: quia aversus est furor meus ab eis. Ero quasi ros, Israel germinabit sicut lilium, et erumpet radix eius ut Libani.... Convertentur sedentes in umbra eius: vivent tritico, et germinabunt quasi vinea; memoriale eius sicut vinum Libani. Ephraim quid mihi ultra idola? Ego exaudiam, et dirigam eum ego ut abietem virentem: ex me fructus tuus inventus est* (ibid. v. 5–10).

G. *Ioel*.

Secundus ex prophetis minoribus est *Ioel* (hebr. **יוֹאֵל**) filius Phatuel cuius prophetia tribus tantum capitibus constat. Hieronymus existimat eum Oseae coevum fuisse, verum alii Ioelem antiquiorem faciunt Osea, et sub Rege Ioas prophetasse dicunt, alii contra posteriorem credunt et ad Ezechiae vel Manassis tempora referunt.

Certe hebraici styli puritas atque elegantia non sinunt eum ad postrema regum tempora reiicere. Praedicit Ioel mala Iudaeis inferenda a Chaldaeis, Persis, Graecis ac Romanis sub imagine materialis vastitatis camporum ac vinearum « *Residuum erucae, inquit, comedit locusta, et residuum locustae comedit bruchus, et residuum bruchi comedit rubigo* » (I, 4). Tum vero populum ad poenitentiam hortatur, ac futuram praedicit singularem et mirabilem Spiritus Sancti effusionem in fideles Iudaeos, quod vaticinium post Christi mortem ac resurrectionem in die Pentecostes impletum est, ut expresse docet S. Petrus (Act. II, 16 seqq.) « *Et erit post haec: ait Propheta, effundam spiritum meum super omnem carnem; et prophetabunt filii vestri, et filiae vestrae; senes vestri somnia somniant, et iuvenes vestri visiones videbunt. Sed et super servos meos, et ancillas in diebus illis effundam spiritum meum. Et dabo prodigia in coelo et in terra, sanguinem, et ignem et vaporem fumi.... Et erit: omnis qui invocaverit nomen Domini salvus erit: quia in monte Sion et in Ierusalem erit salvatio, sicut dixit Dominus, et in residuis, quos Dominus vocaverit* » (II, 28-32). Demum ad ultimum iudicii diem excurrit et futuram Ecclesiae gloriam in coelesti patria describit « *Ecce in diebus illis, et in tempore illo, cum convertero captivitatem Iuda et Ierusalem: congregabo omnes gentes, et deducam eas in vallem Iosaphat: et disceptabo cum eis ibi super populo meo et haereditate mea Israel, quos disperserunt in nationibus, et terram meam diviserunt etc.* » (III, 1, 2)... « *Consurgant, et ascendant gentes in vallem Iosaphat: quia ibi sedebo ut iudicem omnes gentes in circuitu... Populi, populi, in valle concisionis: quia iuxta est dies Domini in valle concisionis. Sol et luna obtenebrati sunt, et stellae retraxerunt splendorem suum* » (ibid. 12-15). Absoluto autem iudicio « *Erit Ierusalem sancta, et alieni non transibunt per eam amplius... et Dominus commorabitur in Sion* » (ib. 17, 21). Hieronymus in saepius laudata epistola « Ioel, inquit, filius Phatuel describit terram duodecim tribuum eruca, brucho, locusta, rubigine vastante consumptam; et post eversionem prioris populi effusum iri Spiritum Sanctum super servos Dei, et ancillas, id est super centum viginti credentium nomina, et effusum iri in coenaculo Sion. Qui centum viginti, ab imo usque ad quindecim paulatim et per incrementa

surgentes, quindecim graduum numerum efficiunt qui in Psalterio mystice continentur. »

H. *Amos*.

Tertius inter minores prophetas in textu Hebraico et Vulgata latina est *Amos*, quem LXX interpretes secundo loco ponunt. *Amos* (hebraice עֲמוֹס) pastor fuit ex Thecua parva urbe in tribu Iuda ad meridiem Ierusalem, et sub Ieroboamo II rege Israel, et Ozia rege Iuda prophetavit (Am. I, 4, VII, 15). Eius prophetia IX *Capitulis* constat. Hic propheta ad Israelitas praecipue missus est, quorum crimina vehementer redarguit, et futuram regni ruinam et populi captivitatem praenunciat, quibus etiam multa admiscet contra vicinos populos Syros, Tyrios, Philistaeos, Idumaeos et Ammonitas. In fine tamen Iudaeos solatur praedicens eorum reditum ex captivitate, et restaurationem regni Davidis, sub cuius figura mystice designat spirituale Messiae regnum, ut S. Iacobus (Act. XV, 16) testatur.

« *In die illa (ait Amos) suscitabo tabernaculum David, quod cecidit: et reaedificabo aperturas murorum eius, et ea quae corruerant instaurabo: et reaedificabo illud sicut in diebus antiquis... Ecce dies veniunt, dicit Dominus: et comprehendet arator messorum, et calcator uvae mittentem semen, et stillabunt montes dulcedinem, et omnes colles culti erunt. Et convertam captivitatem populi mei Israel: et aedificabunt civitates desertas, et inhabitabunt... Et plantabo eos super humum suam; et non evellam eos ultra de terra sua, quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus* » (IX, 11-15.).

I. *Abdias*.

Quartus est *Abdias* hebr. עֲבִדְיָה (quod significat *servus Dei*). Hic breve edidit vaticinium (*caput unum*) adversus Idumaeos, sublimissimum tamen et gravissimum, ita ut de eo recte dixerit Hieronymus « *Abdias parvus supputatione versuum, non sensuum* » et in epistola ad Paulinum argumentum huius prophetae paucis eleganter complexus « *Abdias, inquit, qui interpretatur servus Dei, per-tonat contra Edom sanguineum terrenumque hominem, fratris quoque Iacob semper aemulum hasta percutit spiritali: » notum est Edom, a quo Idumaei dicti, cognomen fuisse Esau, qui Iacob frater et aemulus fuit.*

Quo tempore prophetaverit Abdias incertum est: Hieronymus tamen (praef. in Abdiam) refert Hebraeorum traditionem qua credebatur Abdiam sub Achabo rege Israel vaticinatum fuisse, et in speluncis prope Samariam centum prophetas pavisse, qui non curvaverant genua ante Baal: addit etiam sepulcrum Abdiae adhuc sua aetate in urbe Sebaste conspicuum fuisse.

K. *Jonas*.

Quintus est *Jonas* (heb. יוֹנָתָן quod *columbam* significat) Amathi filius, qui solus inter prophetas ad gentiles, Assyrios scilicet, missus est. Cum autem iussa facere formidaret conatus est a facie Domini fugere, et in loppe navem conscendit, ut in Tharsis pergeret. Deus vero qui illum ad officium revocare volebat gravem immisit tempestatem ad quam sedandam Jonas crimen suum confessus a nautis in mare proiectus est. Cum autem ab immani cete deglutitus fuisset, in eius ventre triduo, divina ope, servatus incolumis ad litora Palestinae reductus et expositus est (I. II.). Mox iterum iussus Assyriis praedicare, Ninivem amplissimam urbem ingressus coepit Ninivitas ad poenitentiam hortari, imminentem urbis ruinam praedicens nisi resipiscerent « *Adhuc, inquebat, quadraginta dies et Ninive subvertetur.* » Cum vero rex et populus terrore perculsi poenitentiam egissent Deus illis pepercit (III). Tunc Jonas videns vaticinium suum effectum non habuisse in animi moerorem incidit et mortem desideravit: cumque ad Orientem civitatis sub umbra arbusti cuiusdam sederet, Deus, immisso animalculo, quod plantam corroderet, una nocte arbustum arefecit. Ad plantae ruinam Jonas vehementer iratus est eo quod eum a solis aestu defenderet; Deus autem illum reprehendit quod mortem unius plantae tam vehementer doleret, nihil autem curaret de ruina tam ingentis hominum multitudinis, qui in Ninive civitate degebant, sed potius moerore afficeretur quod a Deo servati fuissent. Tota haec historia una cum Ionaе cantico (II, 3-10) *quatuor capitibus* continetur, de qua multa curiose investigari solent praesertim de pisce qui Ionam deglutivit, et de planta ad cuius umbram sedit propheta. Hic sufficiat animadvertere ad primum, in textu Hebraico nullum speciale nomen adhiberi sed *piscem grandem* *Hebr.* דָּג גָּדוֹל nominari: vulgata Latina (Matth. XII, 40) *cetum* vocat, quae tamen denominatio pariter pluribus marinis monstribus

communis est: vulgo tamen creditur balenam fuisse, quae Ionam servavit, cum haec sit maximae molis inter cete, eiusque venter hominem commode capere possit. Ad alterum vero, notissima est quaestio inter Hieronymum et Augustinum de nomine plantae, sub qua sedit Ionas, cum alii iuxta Graecos interpretes *cucurbitam* dicerent, Hieronymus vero *hederam* redderet. Hebraice vocatur קִיקְיוֹן (*kikjion*) quod, teste Hieronymo, qui in Palestina diu vixerat, proprie nec hedera nec cucurbita, sed aliud virgulti genus est latis foliis et densissima umbra, cui tamen cum nullum latinum vocabulum respondeat Hieronymus in versione *hederam* posuit. Nonnulli cum Michæelis existimant *kikaion* esse *ricinum*, quod veteribus Latinis ignotum erat.

Qua aetate Ionas vixerit incertum est. Iosephus (Antiq. IX, 10) eum sub Ieroboamo II vixisse ait, ideoque Isaiae et Oseae coevum esse: quod etiam ex 4 Reg. XIV, 25 colligi posse videtur. Pulchre Hieronymus de Ionae prophetia ait « Ionas, columba pulcherrima, naufragio suo resurrectionem Domini praefigurans mundum ad poenitentiam revocat, et sub nomine Ninive gentibus salutem nuntiat. » Rex Ninive qui ad Ionae praedicationem una cum populo poenitentiam egit (Ion. II, 6-9) videtur fuisse Phul pater Sardanapali.

L. Michaeas.

Michaeas (hebr. מִיכָה Michah) ex Morasthi Palestinae pago prope Eleutheropolim floruit sub Ioathan, Achaz et Ezechia (Mich. I, 1. Ier. XXVI, 18, 19). Eius vaticinium *septem capitibus* comprehenditur, et totum est adversus Israel et Iudae regna, et urbes principes Samariam et Ierusalem, quarum excidium disertis verbis praenunciat. Samariae scilicet ruinam praedicat in Cap. I, 6: « *Et ponam, inquit, Samariam quasi acervum lapidum in agro cum plantatur vinea: et detrahā in vallem lapides eius et fundamenta eius revebo.* » Ierusalem autem excidium describit illis verbis Cap. III, 12: « *Propter hoc causa vestri* (principes et iudices Iudaeorum) *Sion quasi ager arabitur, et Ierusalem quasi acervus lapidum erit, et mons templi in excelsa sylvarum.* » Postea vero venturum Messiam praedicat, eumque ait in Bethlehem nasciturum, per quem salus populo afferenda sit. « *Et tu, inquit, Bethlehem Ephrata parvulus es in millibus Iuda; ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel, et egressus eius ab initio, a diebus aeternitatis* » (V, 2).

M. Nahum.

Nahum (hebr. נְחֻם quod *consolatorem* significat) Elcesaeus vocatur in principio prophetiae I, 1: « Liber visionis *Nahum Elcesaei* » quod quidem alii explicant de patria prophetae cum *Elcesi* parvus vicus fuerit in Galilaea, teste Hieronymo; alii vero explicant de patre Nahumi, quem Elcesaeum appellatum fuisse Hebraei scriptores tradiderunt. Brevis prophetia *Nahum* (III capita) tota est contra *Ninive civitatem sanguinum*, quam praedicit a Chaldaeis humiliandam, et excindendam, et neminem fore qui de eius ruina doleat aut eam consoletur. Quod vaticinium circa annum 625 ante Christum impletum est, cum Cyaxares et Nabopolassar Ninivem subverterunt. Haec quidem stylo valde poetico ac vehementi a propheta exponuntur. Pulcherrima est descriptio exercitus Chaldaeorum properantium ad destruendam *Ninive* cap. II, v. 1-5: « *Ascendit qui dispergat coram te, qui custodiat obsidionem.... Clypeus fortium eius ignitus, viri exercitus eius in coccineis: igneae habenae currus in die praeparationis eius, et agitadores eius consopiti sunt. In itineribus conturbati sunt: quadrigae collisae sunt in plateis (prae multitudine, et festinatione): aspectus eorum quasi lampades, quasi fulgura discurrentia. Recordabitur fortium suorum, ruent in itineribus suis: velociter ascendent muros eius.* » Mox sequitur expugnatio *Ninive*, militum ac populi strages, et captivitas, bonorumque direptio (v. 6-11). Extrema haec calamitas iterum in c. III vivide describitur per figuram apostrophe: « *Vae civitas sanguinum, universa mendacii dilaceratione plena: non recedet a te rapina. Vox flagelli, et vox impetus rotae, et equi frementis, et quadrigae ferventis, et equitis ascendentis: et micantis gladii, et fulgurantis hastae, et multitudinis interfectae, et gravis ruinae: nec est finis cadaverum, et corruent in corporibus suis.... Ecce ego ad te dicit Dominus exercituum..... et proiciam super te abominationes, et contumeliis te afficiam, et ponam te in exemplum. Et erit: omnis, qui viderit te resiliet a te, et dicet: vastata est Ninive: quis commovebit super te caput? Unde quaeram consolatorem tibi? (III, 1-7).* Et iterum in fine cap. III: « *Non est obscura contritio tua: pessima est plaga tua: omnes qui audierunt auditionem tuam compresserunt manum super te (Chaldaeus habet: comploserunt super te manibus laetantes): quia super quem non transit malitia tua semper?* »

Hac scilicet de causa nulla gens dolebit de Ninive eversione, sed contra ut laetum nuntium haec accipient.

De aetate Nahum critici non conveniunt. Iosephus Flavius (Antiq. IX, 2) ait prophetam hunc ruinam Ninive praedixisse ante centum quindecim annos, et tunc vaticinium sub regno Achaz editum fuisset, reliqui tamen Hebraei illud ad epocham Manassis referunt, Hieronymus vero ad tempora Ezechiae.

N. *Habacuc*.

Octavus inter minores prophetas est *Habacuc* (hebr. חֲבַקּוּק) quem Graeci Ἀβραχάμ vocant. Hic brevem quidem (III capita) sed sublimissimam prophetiam edidit in qua futuram Iudaeorum vastationem per Chaldaeos, et rursus ipsorum Chaldaeorum et Babylonis excidium poetico et concitato stylo sub oculos ponit; sub quorum eventuum imagine venturi Messiae de spiritualibus hostibus triumphum, et humani generis liberationem adumbrat. Duo prima capita proprie vaticinium continent, tertium autem pulcherrimam illam orationem, seu canticum exhibet, quod incipit « *Domine audiavi auditionem tuam et timui* » etc. quo etiam Ecclesia in divinis officiis utitur. In cap. I vivis coloribus describitur vastatio Iudaeae per Chaldaeos: « *Quia ecce ego suscitabo Chaldaeos, gentem amaram et velocem, ambulantes super latitudinem terrae, ut possideat tabernacula non sua. Horribilis, et terribilis est: ex semetipsa iudicium et onus eius egredietur. Leviores pardis equi eius, et velociores lupis vespertinis; et diffundentur equites eius: equites namque eius de longe venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendum. Omnes ad praedam venient, facies eorum ventus urens* (omnia ante se vastans), *et congregabit quasi arenam captivitatem* (seu turbam captivorum). *Et ipse de regibus triumphabit, et tyranni ridiculi eius erunt: ipse super omnem munitionem ridebit, et comportabit aggerem et capiet eam.* » Verum cum his triumphis elati Chaldaei arrogantiores in dies evaderent, et a vero Deo aversi in suis idolis confiderent, dolet propheta de eorum prosperitate, et cap. II a Deo quaerit quomodo haec cum eius providentia conciliari possint: « *Super custodiam meam stabo, et figam gradum super munitionem: et contemplanor, ut videam quid dicatur mihi, et quid respondeam ad arguentem me.* » Responsum autem accipit a Domino, ipsos nempe Chaldaeos exemplari poena afficiendos ob sua

crimina, et ob negatam Deo gloriam: « *Quia tu spoliasti gentes multas* (inquit ad Babylonem conversus), *spoliabunt te omnes qui reliqui fuerint de populis, propter sanguinem hominis, et iniquitatem terrae civitatis et omnium habitantium in ea.... Quid prodest sculptile, quia sculpsit illud fictor suus, conflatile, et imaginem falsam?.... Dominus autem in templo sancto suo: sileat a facie eius omnis terra.* » Denique in c. III canticum solvit ob iustam poenam sumptam de hostibus populi, et ob vindicatam a calumniis Dei gloriam. Mysticum simul ac literalem Habacuc sensum eleganter Hieronymus perstringit hisce verbis: « Habacuc, luctator fortis et rigidus (1) stat super custodiam suam, et figit gradum super munitionem, ut Christum in cruce contempletur et dicat: operuit coelos gloria eius, et laudis eius plena est terra, splendor eius ut lux erit, cornua in manibus eius: ibi abscondita est fortitudo eius » (III, 3, 4).

Aetas Habacuc incerta est. Multi tamen cum Hieronymo existimant hunc prophetam eundem esse ac prophetam Habacuc, qui ab Angelo ductus est ad Danielelem in foveam leonum proiectum, ut ei cibum subministraret (Dan. XIV, 32 seq.). Quod si verum esset vixisset propheta initio captivitatis Babylonicae, et paullo ante vaticinium suum edidisset, quod quidem etiam ex eius cantico (vers. 16, 19) fortasse confirmari potest.

O. Sophonias.

Sophonias (hebr. צפניה quod est *speculator Domini*) Chusi filius, vaticinatus est sub Iosia rege Iuda. Brevis eius prophetia (III capita) partim adversus Iudaeos dirigitur, quos vehementer redarguit ob crimen praesertim idololatriae, mox vero ad poenitentiam hortatur, futuram legem a Messia promulgandam, et consequentem Iudaeorum omniumque fidelium tranquillitatem, sanctitatem, ac multitudinem praedicens (c. I–II, 1–3, III), partim vero dirigitur adversus exteris gentes Philistaeos, Moabitas, Ammonitas, Aethiopes, et Assyrios (cap. II, 4–15). Contra Iudaeos invehitur c. I: « *Extendam* (dicit Dominus) *manum meam super Iudam, et super omnes habitantes Ierusalem: et disperdam de loco hoc reliquias Bael et nomina aedituorum cum sacerdotibus: et eos qui adorant super tecta militiam coeli* (scilicet sidera), *et adorant et iurant in Do-*

(1) Haec enim est nominis significatio ex radice חבב.

mino, et iurant in Melchom... Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris a porta piscium (una ex portis Ierusalem), et ululatus a secunda (alia porta urbis in secundo muro), et contritio magna a collibus. Ululate habitatores Pilae (est vicus in inferiori parte urbis): conticuit omnis populus Chanaan, disperierunt omnes involuti argento. Et erit in tempore illo: scrutabor Ierusalem in lucernis etc. » Postea vero ad Messiae tempora excurrans (c. III, 14, 15, 20) laetiora annunciat: « *Lauda filia Sion; iubila Israel: laetare, et exulta in omni corde, filia Ierusalem. Abstulit Dominus iudicium tuum, avertit inimicos tuos: rex Israel Dominus in medio tui, non timebis malum ultra.... Dubo enim vos in nomen, et in laudem omnibus populis terrae, cum convertero captivitatem vestram coram oculis vestris, dicit Dominus.* »

P. Aggaeus.

Omnes laudati prophetae ante captivitatem Babyloniam floruerunt, ac vaticinati sunt: tres vero reliqui, Aggaeus, Zacharias, et Malachias post reditum ex captivitate munus propheticum obierunt.

Aggaeus itaque (Hebr. אֶגְיָא, quod *festivum* significat), anno II Darii filii Hystaspis (A. C. 520) prophetare coepit, ut ex eius prophetiae exordio discimus. Obiectum eius prophetiae (*II capita*) est templi Hierosolymitani reaedificatio, quam Iudaei aliquantum intermiserant, et, domo Dei neglecta, suis domibus ac palatiis aedificandis alacriter instabant. Eos igitur redarguit, simulque Iudaeorum seniores consolatur, qui primi templi (idest Salomonici) splendorem recordabantur, et inferiorem novi templi structuram dolebant, praedicens hoc alterum templum adventante ad illud Messia prioris gloriam superaturum. « *Quis in vobis (inquit) est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima?.... Et movebo omnes gentes: et veniet desideratus cunctis gentibus: et implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum. Meum est argentum et meum est aurum, dicit Dominus exercituum. Magna erit gloria domus istius novissimae plus quam primae, dicit Dominus exercituum* » (II, 4, 8-10). Haec omnia confirmantur ex libro Esdrae qui de Aggaeo eiusque prophetia historice mentionem facit (1 Esdr. V, 1 seq.). De his ita Hieronymus: « Aggaeus festivus et laetus, qui seminavit in lacrymis ut in gaudio meteret; destructum templum aedificat, Deumque Patrem inducit loquentem:

adhuc unum modicum, et ego commovebo coelum et terram, et mare, et aridam, et movebo omnes gentes, et veniet desideratus cunctis gentibus » (Agg. II, 7, 8).

Q. *Zacharias.*

Zacharias (hebr. זַכְרְיָה, seu *memor Dei*), filius Barachiae filii Addo, coaevus fuit Aggaei, eodemque anno vaticinatus est, eadem templi restorationem urgens: quare duo isti prophetae simul coniunguntur in citato Esdrae loco, ubi tamen Zacharias filius Addo dicitur, omisso scilicet Barachiae patris nomine, quod saepe fit in genealogiis Hebraeorum. Prophetia Zachariae paulo longior est (*XIV capita*), simulque obscurior caeteris prophetis minoribus, ut a Hieronymo etiam notatur (Prol. in Zac.). Totus autem liber in duas partes dividi potest. *Prima pars* (I–VIII) continet octo visiones, in quibus symbolice adumbrantur futuri Iudaeorum eventus partim laeti partim tristes, in cap. vero VII de ieiunio sermo fit quod Hebraei occasione praecedentium calamitatum instituerant, et in cap. VIII futura Ierusalem gloria et felicitas, scilicet temporalis quidem iuxta litteram, mystice vero spiritualis per Messiam adducenda praenunciatur. *Altera vero pars* (IX–XIV) nonnulla continet vaticinia adversus Syros et Philistaeos (cap. IX). Mox vero propheta ad Iudaeos redit, eisque praedicat imprimis Messiae adventum, quem *humilem et mansuetum* describit *iumento insidentem*, et pacem universo mundo afferentem, cuius aetate *spiritus gratiae et precum* super fideles Iudaeos effundendus sit, et Iudaei *aspicient in Christum quem confixerunt* eiusque mortem lugebunt (XII–10). Haec paucis eleganter innuit Hieronymus hisce verbis: « Zacharias me- » mor Domini sui, multiplex in prophetia, Iesum vestibis sordidis » indutum, et lapidem oculorum septem; candelabrumque aureum » cum totidem lucernis quot oculis: duas quoque olivas a sinistris » lampadis cernit et dextris: ut post equos nigros, rufos, albos et » varios, et dissipatas quadrigas ex Ephraim, et equum de Ieru- » salem, pauperem regem vaticinetur et praedicet sedentem super » pullum filium asinae subiugalis. » Nonnulli ex Rationalistis secundam partem vaticinii Zachariae abiudicare ausi sunt, aut saltem tria capita nempe IX–XI: ita post Flügge, Michaelis, Bauer, Ewald, Mejer alique nonnulli, qui tamen mirifice inter se discordant in origine horum capitum adsignanda; nam alii ea multo re-

centiora existimant et aetate Alexandri Magni, vel etiam Machabaeorum conscripta; alii contra antiquiora esse affirmant aetate Zachariae eaque ad Achazi aetatem referunt. Frustra tamen haec probare conantur. Siquidem tota Iudaeorum traditio integrum librum Zachariae adscribit, atque eius nomine integra prophetia collocata est in canone Hebraeorum ipsius Zachariae aetate ab Esdra confecto. Accedit nullum in ipso libro vestigium occurrere diversorum auctorum: secunda enim pars cum priore connectitur, auctorem ostendit post captivitatem Babylonicam scribentem (X-6 et XIII-8-9 ubi Ezechielis prophetia laudatur), stylus etiam et peculiares loquendi formae similes occurrunt nec non vaticiniorum argumentum saepe idem est. Adversariorum difficultates levissimae sunt. Dicunt enim:

1° Altera pars diversum a priore auctorem praesert; nam prioris stylus planus et prosaicus est, posterioris poeticus et metricus: insuper prima pars visiones refert et symbolicas actiones, altera vero nihil huiusmodi continet: denique prima pars Messiam describit gloriosum et solium in medio potentis ac felicis populi tenentem, altera vero Messiae ignominiam, passiones, transfixionem mortemque narrat. Ergo alius est a Zacharia secundae partis auctor.

Resp. Differentiae ab adversariis notatae nequaquam ostendunt diversos utriusque partis auctores. Potuit enim unus idemque propheta librum suum partim prosa, partim versu exarare, quod etiam in aliis prophetis aliquando occurrit ut ex. gr. in Isaia, Osea, et Iona in quibus plura occurrunt metricae conscripta; quod autem prima pars prosa oratione constet id etiam exemplo aliorum prophetarum conforme est; visiones enim et symbolicae actiones quae in ea parte continentur etiam apud Ezechielem et Oseam historico planoque stylo referuntur. Verum quoque est primam tantum partem visiones continere, alteram vero sermones propheticos; sed hoc nihil iuvat adversarios, nam etiam Ezechiel, Oseas et Daniel modo visiones ac symbola, modo vero sermones exhibent. Denique mirari non debemus unum eundemque prophetam tum gloriam tum passiones Messiae referre: neque enim haec contraria sunt sed utraque in Christo implenda erant, et alii quoque prophetae utrumque Messiae adspectum gloriosum nempe et humilem repraesentare solent: ita ex. gr. Isaias, qui in cap. VII-XI Christi gloriam ac trium-

phos magnifice describit, postea in cap. LII et LIII eum sistit *percussus a Deo et humiliatum, virum dolorum et scientem infirmitatem, despectum et novissimum virorum*: quod S. Petrus generatim Prophetas fecisse affirmat « qui, inquit, de futura in vobis gratia prophetaverunt, scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis spiritus Christi, praenuncians *eas quae in Christo sunt passionem, et posteriores glorias* » (1 Pet. I, 10 seq.).

2° Dicunt adversarii auctorem secundae partis ante captivitatem vixisse, proindeque diversum esse a Zacharia. Siquidem loquitur de duobus regnis Iuda et Israel quae post captivitatem non amplius stabant: item de Iudaeae vastatione et Ierusalem ruina ut de rebus futuris loquitur.

Resp. Ad primum: Propheta non dicit aetate qua scribebat regna Iudae et Israel stetisse, sed Iudaeorum populum in *Iuda et Israel* distinguit, quod quidem etiam post captivitatem facere potuit, quemadmodum etiam alii scriptores fecerunt; multi enim ex aliis tribubus cum Iudaeis in Palestinam reversi fuerant ita ut populus post captivitatem utrumque Hebraeorum regnum iam diu eversum repraesentaret: caeterum distinctio haec in prima quoque parte prophetiae (VIII, 13) occurrit, proindeque argumentum nimis probaret. Ad secundum respondemus ruinam Ierusalem, de qua loquitur auctor in cap. XII et XIV non esse illam, quae per Chaldaeos effecta est, quaeque aetatem Zachariae praecessit: siquidem Chaldaei nusquam hic designantur, quod fieri solet a prophetis cum de calamitate illa loquuntur, nec adversarii quidquam proferre possunt quo demonstrent de hoc eventu ibi sermonem esse. Quapropter alia vastatio urbis, et alia calamitas, quae diu post accidit, hic praedicitur, vel scilicet illa quae ab Antiocho Epiphane illata est, vel finalis illa quae per Romanos completa fuit.

R. *Malachias.*

Postremus inter prophetas est Malachias hebr. מַלְאָכִי quod *Angelum meum* significat. Hic seriem prophetarum claudit; neque enim ullus inter Hebraeos publicus propheta a Deo suscitatus est a Malachiae tempore usque ad Christi adventum. Cuius rei ratio esse potest, quod Hebraei, extrema hac aetate, experientia praeteriti temporis, et divinis flagellis edocti fideliter divinae legi adhaeserunt, nec proinde extraordinario prophetarum munere quem-

admodum antea indigebant. Quis fuerit Malachias et unde ortus ignoratur. Cum eius nomen Angelum significet, nonnulli cum Origene suspicati sunt eum non hominem fuisse sed angelum, quod tamen falsum omnino ostenditur sive ex eo quod caeteris prophetis adnumeratur, sive ex eius sepulchro quod adhuc Hieronymi aetate exstabat, sive denique ex testimonio Ecclesiastici XLIX, 12: « *Et duodecim prophetarum ossa* pullulent de loco suo: nam corroboraverunt Iacob et redemerunt se in fide virtutis. » Alii etiam cum Hieronymo Malachiam cum Esdra confundunt: quod tamen nullo certo fundamento asseritur. Itaque communis sententia est Malachiam distinctum a caeteris prophetam fuisse, et ordine temporis postremum, qui scilicet tempore Nehemiae vixerit et vaticinatus fuerit post secundum Nehemiae adventum in Iudaeam, scilicet post 32 annum Artaxerxis (A. C. 412-408 circiter). Suadetur hoc non solum ex loco quem Malachias tenet in canone post Aggaeum et Zachariam, sed etiam ex argumento prophetiae, quod tempus posterius indicare videtur, praesertim cap. I, v. 10 et III, v. 1 ubi templum secundum iam extructum supponitur. *

Brevis Malachiae prophetia (*IV capita*) acrem exhibet reprehensionem Iudaeorum ob ingratum eorum animum, nec non sacerdotum ob neglectum Dei cultum, tum vero praedicit Mosaici cultus abolitionem et novae *oblationis mundaе* institutionem et iam proximum Christi adventum, quem praecursor Baptista praecedere debet (III, 1, 2); tunc autem fidelibus quidem felicitas et divinae gratiae copia aderit, infidelibus autem flagella et divinae ultionis severitas. Denique ad universale Iudicium excurrit propheta, quod vivis coloribus describit, et ante illud Eliae prophetae adventum praecessurum nunciat (III, 15). De his Hieronymus « Malachias, inquit, aperte, et in fine omnium prophetarum de abiectioe Israel, et vocatione gentium: Non est mihi, ait, voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum: et munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus: et in omni loco sacrificatur, et offertur nomini meo oblatio munda. »

III. Libri Morales.

A. Liber *Iob*.

Iob inter libros morales recensemus, quia, licet historiam etiam contineat, non tamen historico stylo exaratus est, et morales sermones praecipuam libri materiam constituunt. Liber Iob *XLII capitibus* constat: Hebraice scriptus est elegantissime, ita tamen ut nonnulla ex Arabica lingua deprompta contineat, teste Hieronymo: qui etiam animadvertit hunc librum partim prosa partim versu exaratum esse: scilicet initium et finis, quae historica sunt (I et II, et XLII, 7-46) prosa oratione constant, reliqua vero metricè effe-
runtur.

Argumentum libri hoc est. Iob vir simplex, atque iustus, de terra Hus, quae videtur in Arabia fuisse, a Satana, Deo permittente, primum divitiis ac praediis quibus abundabat privatus est, tum etiam filiis orbatus ac denique ulcere pessimo afflictus, ipsa uxore eum irridente. Mox vero tres Iobi amici Eliphaz The-
manites, Baldad Suhites, et Sophar Naamathites ad eum consolandum accedunt, qui cum primo diu conticuissent miseranda amici calamitate perculsi, postea varia cum eo colloquia miscent. Primus ex eis Iob vehementer redarguit impatientiae, blasphemiae, et crudelitatis, eique persuadere conatur propter sua peccata eum a Deo flagellari, et ad poenitentiam hortatur: Baldad quoque Iobum de impietate et superbia arguit, idemque facit Sophar, mitius tamen quam alii. Hi multa philosophice ac poetice simul de divina Iustitia et bonorum ac malorum sorte disserunt: quibus Iob respondet modo probans, modo reprehendens eorum dicta, seipsum autem a criminibus sibi impactis excusans, et doloris ac calamitatis, qua affligitur, magnitudinem deflens (III-XXXI). Tum vero quartus Iobi amicus ceteris iunior loquens inducitur qui non secus ac ceteri eum redarguit blasphemiae ac temeritatis suamque sapientiam iactat (XXXII-XXXVII). Multis itaque hinc inde disputatis, tandem Deus ipse quaestioni se interponit, et Iobum alloquens pluribus exemplis infinitam suam sapientiam in rerum creatione et gubernatione ostendit: Iob autem se insipienter loquutum esse fatetur; mox vero amici Iobi a Deo reprehenduntur et sacrificium offerre

iubentur, pro quibus Iob orare praecipitur. Denique Iob ad pristinum statum reducitur imo ampliora quam antea tum in divitiis tum in familia ei reddita sunt qui tandem in summa senectute moritur (XXXVIII-XLII). In toto hoc libro plurima occurrunt sublimioris poeseos specimina, praeclara probitatis, patientiae ac religionis exempla, amplissima etiam scientiarum, artium ac historiae naturalis notitia, denique apertissimum de mortuorum resurrectione testimonium (XIX-25-27).

De auctore libri disputatur. Sunt qui ipsum Iob illum scripsisse affirmant, qui Arabica lingua eum exaraverit, unde postea in Hebraicum versus fuerit: ita Origenes, Gregorius Magnus et alii nonnulli: alii vero Salomoni librum tribuunt, alii Isaiae, nec defuerunt qui Danielis esse dicerent. Verum communior sententia est libri auctorem esse Moysem. Quod quidem suadet tum summa libri antiquitas, qui ab aliis agiographis citatur, tum styli ratio, qui in prosa oratione historiae Pentateuchi, in carminibus autem Moysi canticis similis est, tum circumstantia illa quod Moyses pluribus annis apud Madianitas, quae Arabiae gens est, commoratus fuerit, tum praecipue communis Hebraeorum traditio a Thalmudistis confirmata, et a plerisque Christianis doctoribus recepta. Quod pertinet autem ad ipsam Iobi personam, incertum est qua aetate vixerit. Certum tamen est eum vel aequalem vel potius antiquiorem esse Moyse. Hoc enim non modo ex Hebraeorum traditione, et ex clausula libri, quae in graeca versione τῶν LXX legitur, confirmari potest, sed etiam ex internis libri characteribus apparet, qualis est ex. gr. longaevitas Iobi [vixit enim post restitutam sanitatem adhuc CXL annos (XLII, 16)], cultus veri Dei apud gentem sive ipsius Iobi sive eius amicorum, ritus sacrificia offerendi more Patriarcharum, simplex ac pastoralis vita aliaque similia. Communis origine autem opinio est, Iobum Idumaeum fuisse, quae gens erat cum Hebraeis coniuncta, utpote quae ab Esau fratre Iacob Patriarchae originem habebat. Notamus denique historiam Iobi in substantia quidem veram esse, et uti talem a sacris scriptoribus citari (Cfr. Ezech. XIV, 14, Tob. II, 12, Epist. Iac. V, 11), sed tamen poeticis coloribus exornatam; quod praecipue de Iobi et amicorum colloquiis intelligendum est, quae ingeniosa et elaborata poemata sunt versibus Hebraicis expressa, qua ratione nemo existimabit Iobum

in summis doloribus constitutum loqui voluisse, aut eius amicos cum eo disputasse (1).

B. Liber *Psalmorum*.

Sequitur praecipuus huius classis liber qui *Psalmorum* dicitur, Hebraice vero *Tehillim* תְּהִלִּים. Est autem collectio hymnorum seu carminum quae a Graecis ψαλμοι dicti sunt eo quod solerent ad sonitum instrumentorum decantari, unde etiam totum librum ψαλτηριον dixerunt, translata significatione huius vocis quae proprie musicum instrumentum denotat. Hae appellationes a Latinis receptae sunt. Hebraei psalmos dividunt in quinque sectiones. Prima sectio complectitur psalmos I-LX. Secunda LXI-LXX. Tertia LXXI-LXXXVIII. Quarta LXXXVIII-CV. Quinta CV-CL. Notandum tamen est psalmorum numerationem paulisper diversam esse in textu hebraico ac in vulgata latina ita ut a psalmo X usque ad CXLVII textus hebraicus generatim vulgatam unitate praecedat (2).

Argumentum psalmorum admodum varium est nec ullus servatur in collectione sive temporum sive rerum ordo. Multi ex psalmis *deprecatorii* vel *laudatorii* sunt ex. gr. psal. 42, 170 et postremi tres; alii *poenitenciales*, praecipue septem illi, qui hoc nomine fidelibus noti sunt; alii *prophetici* in quibus futura Christi et Ecclesiae tempora praecipue praenunciantur, quales sunt in primis ps. 2, 15, 21-109: plures etiam *historici* dici possunt ut ex. gr. ps. 77, et 104, multi etiam *didactici*, ut ex. gr. ps. 1, 118 etc. Denique quindecim psalmi (scilicet CXX-CXXXIV) dicuntur *graduales*, quia hunc titulum gerunt singuli: *canticum graduum*, Hebraice שִׁיר הַמַּעֲלוֹת, quod quidem diversimode explicatum est. Rabbini passim docent ita vocari hos psalmos, quia solerent decantari a Levitis dum conscenderent quindecim gradus scalae ad orientalem portam templi. Alii dicunt vocem Hebraicam gradum vocis, seu elationem vocis vel toni significare, qua hi psalmi canendi

(1) De hoc et sequentibus libris videsis laudatum Ghiringhello in opere *De libris poeticis A. F.* - Augustae Taurin. 1847-48.

(2) Hebraei enim psalmum nonum in duos dividunt: ita ut psalmus decimus vulgatae sit undecimus in Hebraico, atque ita procedunt usque ad psalmum centesimum decimum tertium « *In exitu Israel de Aegypto* » Qui rursus in duos dividitur ab Hebraeis ad illa verba « *non nobis Domine non nobis* » sed vicissim nonnullos ex sequentibus psalmis, scilicet 114-115, et 146-147 in unum coniungunt, ita ut tandem textus et vulgata conveniant in tribus postremis numerandis qui sunt 148, 149, 150.

erant. Alii demum appellationem illam explicant de ascensu, seu reditu Hebraeorum ex captivitate in Iudaeam: quo tempore varias Iudaeorum turmas eos psalmos cantasse supponunt.

Pro argumenti varietate stylus etiam diversus est, ita ut psal-
morum liber ex omnium poematum generibus exempla, eaque
nobilissima et pulcherrima suppeditet, elegias nempe, lyricas odas,
hymnos, didactica carmina etc. unde non minus recte quam ele-
ganter scribebat Hieronymus « David, Simonides noster, Pindarus
et Alcaeus, Flaccus quoque, Catullus, atque Serenus Christum lyra
personat, et in decachordo psalterio ab inferis excitat resurgentem. »

De auctore psalmore non levis exitit inter doctores contro-
versia. Nonnulli enim ex antiquioribus contendebant omnium psal-
morum auctorem esse David, et aliarum personarum nomina puta
Asaph, Eman etc. in titulis apposita non psalmore auctores sed
cantores designare. Ita Augustinus, Chrysostomus, Theodoretus ali-
que, quos ex recentioribus sequuntur Bellarminus, Goldhagen et alii
pauci. Contra vero alii existimant diversos esse psalmore auctores,
illos scilicet quorum nomina in titulis leguntur. Ita Athanasius,
Hilarius, Eusebius, Hieronymus et plerique recentiores. Haec sen-
tentia verior videtur. Imprimis enim multi psalmi antiquiorem vel
recentiorem Davide auctorem manifeste praeseferunt, ut ex. gr.
psalmus 136 « Super flumina Babylonis ». Deinde 2 Par. XXIX, 30
Ezechias rex levitis praecepit ut « laudarent Dominum sermonibus
(psalmis) David et Asaph videntis. » Denique laudati psalmore ti-
tuli eodem modo ac Davidi aliis etiam psalmos adscribunt, appo-
sito scilicet nomine personae cum *lamed*, quod vocant, *auctoris*.

Itaque *Asapho*, quem David principem cantorum constituerat,
quemque *videntem* seu prophetam Scriptura vocat (1 Par. XVI, 7,
2 Par. XXIX, 30), duodecim psalmi inscribuntur nempe ps. 49,
72-82: *filiis Core* adscribuntur ps. 41, 43-48, 83, 84, 86, *Ethan*
Ezrahitae ps. 88, *Eman* ps. 87, *Salomoni* ps. 71, 126, denique
Moyse ps. 89. Ceterum longe maior psalmore pars Davidem ha-
bet auctorem, unde merito totus liber ab eo nomen accepit, et ipse
David antonomastice vocatur *egregius psaltes Israel* (2 Reg. XXIII, 1).
Sane in ipso psalmore libro *septuaginta tres psalmi* eius nomen
praefixum habent; sed ex aliis Scripturae locis constat plures alios
psalmos anonymos ab eo conscriptos fuisse, ut ex. gr. ps. 2

(Act. XV, 25), psalmum 15 (Act. II, 25), psalmum 17 (2 Reg. XXII), psalmum 21 (Act. IV, 25), psalmum 31 (Rom. IV, 7), psalmum 68 (Rom. XI, 9), psalmos 95, 105 (1 Par. XVI, 8) et alios plures.

De psalmodum *titulis*, in quibus non solum auctoris nomen sed etiam aliquando psalmi argumentum, et alia quoque mystica et obscura continentur, aliqua dicemus in quaestione de *Canone*. De indole vero ac legibus poeseos Hebraicae cuius praecipuum monumentum sunt psalmi sermo erit in Hermeneutica.

C. Liber *Proverbiorum*.

Proverbia, quae ab Hebraeis *mischlè* appellantur, a Graecis autem *προιουμια* sunt primus ex iis libris, qui vulgo *Sapientiales* vocantur; scilicet *Proverbia*, *Ecclesiastes*, *Canticum*, *Sapientia* et *Ecclesiasticus*.

Liber proverbiorum argumentum continet morale non tamen continenti sermone, seu disputatione expressum, sed per breves potius sententias (מִשְׁלֵי) seu aphorismata. Potest autem in tres partes dividi. *Prima pars* (I–IX) veluti introductio operis habenda est, et in ea plura exhibentur monita et exhortationes ad fugienda vitia, et ad excolendam sapientiam, concluditur autem sublimes ac poetico increatae sapientiae encomio. *Secunda pars* (X–XXIV) incipit cum inscriptione: *Parabola Salomonis*, et multa exhibet proverbia de variis argumentis moralibus nullo nexu inter se coniuncta quae plerumque per figuram antithesis illustrantur. In his auctor loquitur de filio sapiente et stulto, de operante et otioso, de simplici et astuto, de virtutum commodis et vitiorum incommodis, de linguae bonis ac malis effectibus, de disciplinae seu virgae necessitate et aliis huiusmodi. *Tertia pars* quae incipit a cap. XXV novam proverbiorum collectionem continet cum hac inscriptione: *hae quoque parabola Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiae regis Iuda*, in fine tamen additur cap. XXX cum hac inscriptione: *verba Congregantis filii Vomantis*, quae Hebraice sonant: *verba Agur filii Iakeh*; et denique caput XXXI cum titulo: *verba Lamuelis regis*: in quo continetur celebre elogium mulieris fortis, quo clauditur Proverbiorum liber.

Libri huius auctorem esse Salomonem universa Hebraeorum et Christianorum traditio docet; hoc etiam apparet ex titulo libri et singularum eius partium, ut supra vidimus. Quaestio movetur de

duobus postremis capitibus, quae aliud nomen praeseferebant: verum non desunt qui sub his nominibus ipsum Salomonem latere existimant, ratione habita significationis illorum nominum, praesertim cum etiam in sequenti libro Salomon sub nomine *Ecclesiastis* lateat, et aliunde nemo occurrat inter prophetas vel reges Hebraeorum nomine *Agur*, vel *Lamuel*. Quamvis autem Salomon libri auctor habendus sit, non tamen ipse librum conscripsit, sed ex eius sententiis ab aliis postea opus conflatum est, ut ex laudata inscriptione cap. XXV apparet. Scilicet Salomon multas protulit vel scripsit sententias quae ad plura millia ascendisse dicuntur 3 Reg. IV, 32 seq. (I): ex his pars aliqua, scilicet Prov. I-XXV iam ante Ezechiam scripto consignata erat; huic aliam partem addiderunt viri Ezechiae (inter quos certe aderat Isaias propheta) qui eas ex antiquioribus scriptis apud reges Iuda asservatis extraxerunt (Prov. XXV, 1). Proverbiorum liber eleganti ac poetico stylo metricè exaratus est.

D. Liber *Ecclesiastis*.

Alter ex Sapientialibus libris vocatur *Ecclesiastes*, graece Εκκλησιαστής quod nomen literaliter respondet hebraicae appellationi *Cohелеth* (חִלְהֵל) quae congregantem seu concionatorem significat; hoc vero nomine auctor designatur quia tamquam sapientiae praeco non unum aut alterum, sed totam fidelium congregationem alloquitur. Praecipuum libri argumentum est *mundi vanitas*, de qua multa philosophice disputat; quibus etiam plura de Divina Providentia, de virtutum sequela et de timore Domini admiscet. Principium et finis libri eius indolem et scopum satis declarant: incipit enim: « *Vanitas vanitatum, dixit Ecclesiastes, vanitas vanitatum et omnia vanitas* » (Eccl. I, 2) concludit autem (XII, 13 seq.) « *Finem loquendi pariter omnes audiamus: Deum time, et mandata eius observa: hoc est enim omnis homo: et cuncta quae fiunt adducet Deus in iudicium pro omni errato, sive bonum sive malum illud sit.* » De vanitate rerum humanarum in principio frequentius auctor conqueritur (I, 2, 14, 17, 18; IV, 4, 7, 16 etc.), deinceps vero rarius, donec prope libri finem querelae prorsus cessant: e contra monita et exhortationes in principio quidem rariores sunt,

(1) « Loquutus est quoque Salomon tria millia parabolas, et fuerunt carmina eius quinque et mille. »

deinceps crebrius occurrunt donec in fine libri totum sermonem occupant. Quod vero laetam vivendi rationem et rerum sensibilibum usum auctor commendat ita intelligendum est, ut intra sobrietatis ac modestiae limites haec contineantur, non autem Epicuraeorum more, ut rationalistae calumniantur: id enim tum ex iudicii divini frequenti recordatione apparet, tum ex necessitate quam asserit timoris Dei, tum ex memoria mortis quam ad vitam recte agendam utilem dicit (VII, 1-3). Denique de futura vita disertum testimonium XII, 7 occurrit: ex quibus etiam apparet, iniuria prorsus fatalismi aut scepticismi notam ab adversariis libro inustam esse (1).

Auctor Ecclesiastis est Salomon. Probatur hoc ex constanti Iudaeorum traditione cui omnes Ecclesiae patres accedunt, ut Gregorius Thaumaturgus, Hieronymus, Theodoretus etc. Confirmatur autem internis argumentis: quae enim auctor de se ipso narrat in Salomonem unice quadrant, scilicet quod fuerit *filius David* et *rex Israel in Ierusalem* (I, 1, 12) siquidem statim post Salomonem reges Israel non amplius regnarunt in Ierusalem: item quod dicit se omnes sapientia praecessisse (ib. 16) itemque quod divitiis abundaverit, et omne genus deliciarum prae ceteris expertus fuerit (II, 4-11). Hinc communiter tradunt Iudaei Salomonem hunc librum scripsisse in senectute postquam ex peccatis resipuisset, quemadmodum Proverbiorum librum in virili aetate, et Canticum in iuventute composuit. Si haec vera essent facile intelligeretur differentia illa styli quae inter Ecclesiastem et alia duo opera observatur, quamvis haec etiam aliunde, puta ex argumenti diversitate, repeti posset. Quae contra ab adversariis afferuntur, ut ostendant librum ab alio conscriptum fuisse, parvi momenti sunt, eaque accurate solvuntur ab Huetio op. cit. et Glaire.

E. *Canticum Canticorum.*

Canticum Canticorum (hebr. *scir hascirim* שִׁיר הַשְּׁכִירִים) iuxta usum loquendi Orientalium idem significat ac canticum pulcherrimum inter omnia cantica. Eius argumentum est amor inter sponsum et sponsam, qui quidem diversa ratione exprimitur ita ut totidem distincta carmina simul collecta dicenda sint, quemadmodum ex. gr. eclogae seu bucolica Virgilii. Sponsa enim modo ut puella

(1) De his obiectionibus plura dicemus in C. IV in speciali Thesi de morali doctrina librorum V. T.

campestris repraesentatur, modo ut urbana, nunc ut principis filia, nunc ut vinearum custos, alias ut Sulamitis. Quodnam sit praecise horum carminum obiectum antiqua est quaestio. Non defuerunt qui de turpi amore haec intelligerent, ideoque librum reiiciendum putarent. Ita Theodorus Mopsuestenus, hac de causa in Conc. Constantinopolitano reprobatus, et nonnulli antiqui haeretici, quos damnat Philastrius in haer. 135. Cum tamen liber iste inter canonicas scripturas semper relatus fuerit certissime tenent Iudaei omnes ac Christiani ibi de licito amore sermonem esse: in eo tamen explicando dissentiunt. Alii enim dicunt duplicem esse horum carminum sensum *literalem* scilicet et *mysticum*: illum quidem referri ad Salomonis nuptias cum filia regis Aegypti, quae tamen rursus adumbrarent mysticam coniunctionem Christi cum Ecclesia: ita Bossuet et Dupin. Alii obiectum immediatum cantici statuerunt in genere honestum viri et mulieris amorem ad matrimonium ordinatum. Verum communior sententia est, unum tantum esse libri sensum, figuratum tamen et poeticum, quo scilicet sub figura vel allegoria Sponsi ac Sponsae exprimitur amor Dei erga populum electum, sive in Veteri, sive in Novo Testamento, et praecipue hoc alterum, scilicet amor Christi erga Ecclesiam sponsam suam. Cum autem nobiliora Ecclesiae membra sint iusti, hinc cantici dicta mysticam etiam Dei unionem cum animabus iustis ac sanctis designant; praecipue vero cum anima Beatissimae Mariae Virginis quae inter omnes iustissima fuit ac sanctissima. Hinc Ecclesia in divinis officiis ipsi Beatae Mariae Virgini cantici verba passim applicat.

Auctorem Cantici esse Salomonem dubitari nequit, tum ob titulum libri qui in textu hebraico et in versione Alexandrina legitur, ubi dicitur *Canticum Canticorum Salomonis* (hebr. שִׁיר הַשְּׁכֵרִים לשלמה) tum ob constantem Hebraeorum traditionem: contra quae fuit tantum coniecturas et nullius ponderis argutias rationalistae afferunt, qui etiam in iis proponendis mire inter se discordant. (V. AA. cit. praesertim Ghiringhello).

F. Liber *Sapientiae*.

Sapientia quartum locum inter libros sapientiales occupat. Liber iste Ecclesiasti similis est: potest autem in duas partes dividi. *Prima pars* (I–IX) elogium sapientiae continet, quam auctor tum omnibus generatim, tum praecipue regibus ac principibus summo-

pere commendat, eosque exhortatur ad eam comparandam, oblata eis tum facilitate eam inveniendi, tum felicitate quae eius possessionem consequitur sive in praesenti, sive praecipue in futura vita, nec non denique calamitate ac miseriis quae ex sapientiae defectu oriuntur. Concluditur magnifica oratione Salomonis ad sapientiam a Deo postulandam. *Secunda pars* (X–XIX) exemplis ab historia petitis tum sapientium tum insipientium confirmat pretium sapientiae et insipientiae ignobilitatem ac incommoda. Manifestum est ex toto libri contextu sapientiam hic laudari moralem imprimis ac coelestem, itemque insipientiam non meram rerum ignorantiam sed virtutum neglectum et impietatem designare.

Liber Sapientiae non hebraice sed graece scriptus est, et quidem ea dialecto quae apud Hebraeos Hellenistas in usu fuit, quamvis stylus copiosus sit et *graeecam eloquentiam redoleat*, ut ait Hieronymus (praef. in Salom.).

Auctor libri a multis habitus est Salomon eo quod graece nomen Salomonis praeseferat in titulo: Σοφία Σαλωμωντος, et auctor in persona Salomonis loquatur (cap. VIII–IX). Alii e contra Sapientiae auctorem fecerunt Philonem Iudaeum, qui circa Christi aetatem vixit. Utrique tamen falluntur. Neque enim aetati Salomonis convenit graeca lingua, qua liber certissime scriptus fuit, et Iudaei illum si Salomonis esset inter Canonicas Scripturas retulissent: Philoni autem Iudaeo tribui nequit tum propter styli diversitatem inter hunc librum et Philonis quae supersunt opera, tum quia Ecclesia numquam in canonem recepisset opus Iudaei qui post Christi mortem in Iudaismo permansit, quin unquam Christianae religioni nomen dederit. Fatendum est igitur auctorem libri Sapientiae ignotum esse. Probabilius tamen est eum fuisse sanctum aliquem virum ex Iudaeis Hellenistis qui paulo post epocham Alexandri Magni floruerit, cum scilicet et graeca lingua Iudaeis Alexandrinis familiaris erat, et graeca philosophia ab eisdem celebrabatur; et ex alia parte canon scripturarum iam clausus et signatus erat, ita ut liber iste quantumvis utilis et veneratione dignus extra canonem manserit. Recolendum enim est librum Sapientiae una cum sequenti libro Ecclesiastici inter *deutero-canonicos* numerari. Quod autem Salomonis nomen gerat in versione graeca et sub eius nomine a Patribus passim citatus fuerit ex eo explicandum est, quod liber Sapientiae

ad imitationem librorum Salomonis confectus sit, et quod plures sententiae, probabilius etiam maior libri pars ex Salomonis dictis sive per traditionem sive per antiquiora scripta acceptis conflata fuerit opera recentioris agiographi: qua posita explicatione, liber Salomoni latiori quodam sensu tribui potest.

G. Liber *Ecclesiastici*.

Ecclesiasticus qui ab *Ecclesiaste* sedulo distinguendus est (1) postremum locum inter libros sapientiales occupat et quemadmodum Sapientia deuterocanonica est seu in canone Hebraeorum non inveniebatur. Liber est satis prolixus (LI capita), moralis et philosophici argumenti, et Proverbiorum librum imitatur, ita tamen ut plura complectatur, et morum ac virtutum praecepta de omnibus paene rebus et pro omnibus vitae adiunctis exhibeat. Hic enim parentum et liberorum officia, iuvenum ac senum, viri et uxoris, servi ac domini exhibentur: hic praecipua vitia notantur, superbia, luxuria, vindictae appetitus, immodicus divitiarum amor; virtutes autem tum publicae tum domesticae laudantur, easque colendi ratio pro variis circumstantiis sapientissime indicatur. Postrema pars inde a capite XLIV quae incipit: « *Laudemus viros gloriosos* etc. » pulcherrimum continet encomium Patriarcharum, Prophetarum aliorumque sanctorum hominum, et concluditur cap. LI sublimi ac piissima oratione qua auctor Deum laudat, eique gratias pro acceptis beneficiis refert, quae incipit illis verbis: « *Confitebor tibi Domine rex et collaudabo te Deum salvatorem meum* » quam orationem Ecclesia de Sanctis Virginibus ac Martyribus in divinis officiis legere consuevit. Hinc est quod vix ullus in tota Scriptura occurrat liber cuius lectio maiorem legentibus afferat utilitatem quam liber *Ecclesiastici*.

Aliquando *Ecclesiasticus* sub nomine Salomonis citatur propter quamdam cum libris Salomonis similitudinem, ut monet Augustinus in lib. XVII de civ. Dei cap. 20. Certum tamen est eius auctorem non esse Salomonem, ut Augustinus ibidem et cum eo reliqui fere Doctores fatentur, sed Iesum quemdam filium Sirach Hierosolymitanum. Hoc enim manifestum est ex cap. L, 29 ubi legitur: « Doctrinam sapientiae et disciplinae scripsit in codice isto Iesus filius

(1) In allegationibus ad utrumque librum distinguendum pro *Ecclesiaste* scribitur *Eccle.* pro *Ecclesiastico* autem *Eccli.*

Sirach Hierosolymita, qui renovavit sapientiam de corde suo » et cap. LI, 1: « Oratio Iesu filii Sirach. » Appellatio vero *Ecclesiasticus* libro data est ad imitationem Ecclesiastis Salomonis et ob similem rationem. Graeci vero librum vocarunt *Sapientiam Sirach* Σοφία Σιραχ, qui titulus confirmat quae diximus de libri auctore.

Ecclesiasticus hebraice scriptus fuit, quemadmodum stylus versionis indicat, et prologus versioni graecae praefixus expresse affirmat: praeterea Hieronymus (praef. in lib. Salomonis) ipsum textum hebraicum vidit Ecclesiasti et Cantico adiunctum sub titulo: *Parabolae*. Hic vero textus iamdiu deperditus est: superest vero et ad instar textus habetur graeca libri versio, quam nepos auctoris confecit, ut ex eius prologo discimus. Si quaeratur auctoris ac libri aetas indicium suppeditat ipse auctor innuens se scripsisse, cum Simon iustus Oniae filius summum sacerdotium teneret (L. 1-22); quoniam vero duo occurrunt huius nominis summi pontifices, alter in principio, alter vero in fine tertii ante Christum saeculi, dubitari potest ad utrius epocham liber referendus sit; verum ad Simonem primum esse referendum apparet ex eo quod nepos auctoris in it. prologo dicat se librum graece vertisse temporibus Ptolemaei Evergetis regis (A. C. 247-221) qui regnavit ante pontificatum Simonis secundi (A. C. 219-199). Latina *Ecclesiastici* versio, quemadmodum et *Sapientiae*, quam in vulgata habemus, non est Hieronymi sed eo longe antiquior, ut in sequenti capite ostendemus. Notandum est versionem hanc in ordine sententiarum aliquantum a Graeca discrepare praesertim in capp. XXX-XXXVI.

Haec de libris Pentateucho posterioribus tum universim tum sigillatim sumptis.

ARTICULUS III.

DE PENTATEUCHI GENUINITATE

Aggredimur nunc gravissimam de Pentateuchi authentia quaestionem, quod opus, quemadmodum inter sacros libros V. T. praecipuum est, et reliquorum veluti basis ac fundamentum, ita ab Religionis hostibus prae ceteris impugnatur. Pentateuchus continet quinque Moysis libros, quos Hebraei uno vocabulo vocant *Thorah* תורה seu *Legem*. Initio quidem nulla videtur facta fuisse operis

divisio, dein vero ab Hebraeis in quinque partes, seu libros, divisum est, qui cum titulis carerent ab Hebraeis ex primis uniuscuiusque libri verbis appellati sunt: scilicet primus Liber appellatus est *Beresith* בְּרֵאשִׁית idest *in principio*; secundus *Veelleh sce-moth* וְאֵלֶּה שְׁמוֹת, idest *et haec sunt nomina*; tertius dictus est *Vajikra* וַיִּקְרָא seu, *et vocavit*; quartus *Vajiedabber* וַיִּדְבֹּר, seu, *et locutus est*; quintus *Elleh Haddevarim* אֵלֶּה הַדְּבָרִים, seu, *haec sunt verba*. Graeci vero eosdem libros distinxerunt quibusdam nominibus quae singulorum materiam designant, scilicet primus liber vocatus est Γενεσις seu *origo vel generatio*, quia mundi et hominum originem narrat, secundus dictus est Ἔξοδος, seu *exitus*, quia Iudaeorum egressum ex Aegypto refert, tertius Λευιτικόν, seu *Leviticum*, quia de Levitarum officiis pertractat, quartus Αριθμοι, idest *Numeri*, quia varias numerationes seu census Hebraeorum continet, quintus denique liber dictus est Δευτερονόμιον, idest, *secunda lex*, vel *iteratio legis*, quia legis repetitionem et veluti recapitulationem exhibet. Integrum autem opus appellatum est πεντατεύχος seu *opus quinque librorum*. Latini has denominationes retinuerunt et opus vocant *Pentateuchum*, singulos autem libros: *Genesis*, *Exodus*, *Leviticus*, *Numeri*, et *Deuteronomium*.

Praecipuum horum librorum argumentum est Legis per Moysem latae expositio, ita tamen ut simul cum lege historia narretur primum humani generis universim, tum gentis Hebraeorum speciatim usque ad Moysi mortem. *Genesis* itaque incipit a mundi creatione, et primis capitibus breviter narrat rerum omnium originem a Deo creatore, protoparentum creationem, felicitatem, lapsum, poenam ipsis universoque humano generi irrogatam, simulque futuri reparatoris promissionem (I–III). Tum breviter narrat hominum propagationem, generalem corruptionem, et immissum a Deo Diluvium (IV–VIII): deinde narrata nova hominum propagatione ex superstitie familia Noe, eorumque in varias stirpes ac gentes divisione (IX–XI) statim ad hebraicae gentis historiam transit, referens fusiori stylo gesta Abraham Hebraeorum stipitis, eiusque filiorum ac nepotum Isaac, Iacob et duodecim eius filiorum unde ortae duodecim tribus; familiae Iacobi adventum in Aegyptum, eorumque in Aegypto commorationem usque ad mortem Patriarchae Ioseph (XII–L). Quare totus hic liber historicus est, et reliquae historiae

non solum sacrae sed etiam profanae fundamenta ac veluti semina complectitur.

Exodus praecedentem historiam continuans narrat Hebraeorum admirabilem in Aegypto multiplicationem, et sub Aegyptiorum tyrannide oppressionem (I-II), a qua divinitus liberati sunt per Moysen, qui ex Hebraea matre natus, sed in aula Pharaonis educatus a Deo electus est ut populum ex Aegypto educeret in vicinam terram Chanaan, quam Deus eorum patribus Abrahamo, Isaaco et Iacobo promiserat. Moyses munus, reluctant licet, suscepit, et una cum fratre Aaron, fracta per decem portentosas plagas Pharaonis contumacia (III-XII), populum ex Aegypto eduxit, et per viam deserti Chanaan versus perrexit. Mox celebratur primum Pascha et Hebraei Pharaonis eos persequentis iram eludunt, transmissio per prodigium mari rubro (XIII-XV). Tum pergentes per desertum post varias stationes, cum ad radices montis Sinai venissent, lex in summitate montis a Deo Moysi data est, et decalogus lapideis tabulis digito Dei insculptus. Huius legis expositio, et praesertim ea quae ad arcam foederis, tabernaculum ac caetera divino cultui destinata pertinent reliquam libri partem occupant (XVI-XL). Liber hic historiam continet peregrinationis Hebraeorum usque ad annum secundum post egressum ab Aegypto.

Leviticus historiam proseguitur per unius tantum mensis spatium: totus autem liber versatur in exponenda parte caeremoniali legis Mosaicae. Itaque in primis septem capitibus traduntur variae oblationes et sacrificia sive pacifica sive pro peccatis, simulque ritus quibus offerenda erant. Sequitur sollemnis consecratio sacerdotum (Aaron et filiorum) nec non tabernaculi, eiusque supellectilis (VIII-X); deinde diversa adduntur de immunditiis legalibus, et de criminibus diversis, pro quibus speciales poenae constituuntur (XI-XX): concluditur liber variis constitutionibus quae ad Sacerdotum munera et ad sacras Hebraeorum festivitates pertinent (XXI-XXVII).

Numerorum liber reliquum peregrinationis tempus complectitur, scilicet 39 circiter annorum spatium, et varias Hebraeorum stationes enumerat, praecipue tamen censum exhibet tum familiarum generatim tum speciatim Levitarum (I, IV, XXVII); narrat etiam mortem Aaronis, plures populi calamitates a Deo immissas, elevationem serpentis aenei in deserto, stragem Madianitarum, se-

ditionem Core, et pulcherrimam Balaami historiam: adduntur huc illuc variae constitutiones ac praecepta de Nazaraeis et de nonnullis oblationum ritibus. Haec omnia XXXVI capitibus exponuntur.

Deuteronomium historiam proprie non refert sed Hebraeorum populum exhibet, expleta iam peregrinatione, campos Moab occupantem prope Iordanem, e regione Iericho. Itaque Moyses in hoc libro imprimis summam repetit peregrinationis historiam in praecedentibus libris narratam (I–IV) et in memoriam revocat beneficia per id temporis populo a Deo concessa. Et haec est prima Moysi oratio ad populum. Sequitur altera oratio qua Moyses decalogum rursus promulgat, idolorum cultum proscribit, et praemia ac poenas legem observantibus vel violantibus constituit (V–XIII). Insequentibus capitibus plura repetit et clarius explicat de legibus iudicialibus et poenalibus alias commemoratis, ubi notanda sunt praecipue cap. XXVII et XXVIII ubi vehementi stylo maledictiones ac benedictiones referuntur pro fidelibus vel infidelibus Hebraeis. Denique Moyses Dei iussu sibi eligit successorem Iosue filium Nun, eique populum et legem a se latam commendat (XXXI), tum pulcherrimum edit canticum, ultimam benedictionem populo imperat, et cum oculis suis procul conspexisset terram promissam, senio confectus moritur antequam ei liceret in ea pedem figere (XXXII–XXXIV).

Haec est totius Pentateuchi summa qui certe opus est pulcherrimum, ac sublimissimum tum ob rerum gravitatem tum ob styli et narrationis elegantiam. Notentur prae ceteris historia sacrificii Abraham (Gen. XXII), historia nuptiarum Isaac cum Rebecca (ibid. XXIV), et historia Iosephi (ibid. XXXVII–L): item promissiones Patriarchis factae et prophetia de Messia venturo (Gen. XII, 7, XV, 18 seq. XXVI etc. Deut. XVIII, 15, 16), nec non duo Moysi cantica (Ex. XV, et Deut. XXXI).

Auctorem Pentateuchi esse Moysem certissime constat. Non defuerunt tamen qui contra universalem traditionem vel totum opus vel partem Moysi abiudicarent.

I. Inter antiquos adversarios imprimis extiterunt Nazaraei, qui, teste S. Epiphanio (haer. XVIII, 1), contendebant Pentateuchum quem nunc habemus eundem non esse ac originarium opus Moysi; quibus accessit auctor Clementinarum (Clement. hom. III, 47) qui

ostendere conatur Moysem Pentateuchum scribere non potuisse. Etiam Ptolemaeus haereticus valentinianus in Epist. ad Floram (apud Epiphanium haer. XIII, 4) eamdem opinionem proposuit. Horum sententia a tota Iudaeorum et Christianorum traditione damnata ac proscripta fuit. Medio aevo duo ex Rabbiniis suorum traditioni contradixerunt, Isaac Benjasciosc saec. XI, et Aben Ezra saec. XII a caeteris damnati ac refutati. Serius Carlostadius, Hobbesius, et Spinosa Pentateuchi authenticam impugnaverunt. Horum vestigia passim sequuntur recentiores Rationalistae imprimis Vater (*Commentär über den Pentat.* Halle 1802) et De Wette (*Beiträge Zur Einleitung ins A. T.* 1806) quos magno numero sequuntur alii eiusdem scholae auctores ut Volney, Ammon, Hartmann, Knobel, Ewald, Gesenius, et in Anglia Geddes, Davidson (*Introduction* 1862), Colenso (*The Pentateuch and Book of Joshua critically examined* 1862), auctor articuli *Pentateuchus* in dictionario Biblico Smithii etc. Horum sententia est Pentateuchum esse opus ex pluribus fragmentis diversorum auctorum conflatum quorum alia Moyse antiquiora sint, alia ab ipso Moyse conscripta, alia vero plura a variis auctoribus post Moysem prodierint, quae omnia denique a quodam recentiore Iudaeorum doctore in unum opus collecta ac digesta fuerint. Si vero ab iis quaeratur qua aetate compilatio haec facta sit, alii assignant in genere aetatem Iudicum, alii aetatem Davidis, alii tempus captivitatis Babylonicae, nec defuerunt qui cum Van Dale ad Esdrae epocham operis compositionem relicerent.

II. Nonnulli autem media via quodammodo incedentes authenticam Pentateuchi ex parte tantum admittere voluerunt ut Richardus Simonius et Peyrerius, quorum primus in sua *Histoire critique du V. T.* Chap. V, VI opinatur Moysem solam legem scripsisse, historiam vero quae in eius libris legitur a publicis notariis vel scribis profectam esse, quos tamen divinitus inspiratos fuisse admittit. Peyrerius autem in suo *Syst. Theol. ex praeadamitarum hypothesi* contendit Pentateuchum hodiernum non esse nisi compendium scriptorum Moysi, quae perierunt. Quem tamen errorem postea auctor cum reliquis retractavit.

III. Denique extiterunt alii et adhuc sunt qui concedentes integrum Pentateuchum a Moyse prodiisse, contendunt tamen non omnia originario ab ipso Moyse esse conscripta, sed in primo libro

praesertim, seu Genesi, plura extare fragmenta Moyse antiquiora ab eo tamen collecta et suo operi inserta: ita primum Carolus Le Cene minister protestans Parisiensis, et Astruc medicus Brussel-lensis, quos etiam Iahnus et Ackermann (Introd. Part. II, §. 16 et seq.) cum aliis nonnullis ex nostris sequuntur. Horum sententia vel omnino reiicienda est, vel tolerari potest pro varia nempe ratione qua proponitur et explicatur, ut postea videbimus.

Vera sententia quam universalis constans traditio nec non interna argumenta certissimam reddunt tenet Pentateuchum a Moyse auctore prodiisse integrum et in ea forma qua nunc extat. Attamen non est hoc ita rigide accipiendum ut excludamus minima quaeque quae in Pentateucho leguntur a Moyse scripta fuisse; scilicet negandum non est quaedam posteriori aetate ab agiographis praesertim Iosue et Esdra Pentateucho adiecta fuisse, puta breves quasdam notas, nominum quorundam explicationes et certe postremi octo versiculi quibus mors et sepultura ipsius Moysi narrantur. Quamvis et haec sobrie admodum admittenda sunt, nec ferenda est temeritas Io. Iahnii qui huiusmodi additamenta eo usque extendit ut ipsius operis authenticam labefactare videatur, et ea de causa ab ipsis protestantibus vulaverit.

In tanta errorum et opinionum varietate ut veram sententiam plene ac pro merito tueamur propositum est tractationem in tres partes dividere. 1° Scilicet de Moysi existentia agemus; nam et hoc demonstrare cogimur adversus quosdam criticos ex rationalistarum scholis, qui ipsam historicam Moysi personam negant eamque mythicam seu fabulosam dicunt. 2° Demonstrabimus Moysem esse Pentateuchi auctorem. 3° Denique crisim instituemus opinionis superius memoratae qua dicitur Geneseos librum ex variis antiquioribus fragmentis a Moyse collectum et compilatum fuisse.

THESIS XXIII.

*Moses Hebraeorum dux et legislator
est persona historica ac realis.*

Proposita thesis breviter a nobis demonstrabitur adversus inanes adversariorum dubitationes et coniecturas 1° ex domestico hebraicae gentis testimonio 2° ex profanorum scriptorum attestatione.

1° Ad Iudaeos quod attinet adversarii non negant Hebraeorum nationem antiquissimam esse et ab ea saltem aetate descendere qua Moyses vixisse dicitur, scilicet quindecim circiter ante Christum saeculis: item negare non possunt Hebraeos a caeteris gentibus separatos plerumque vixisse, propriis vixisse legibus et suarum traditionum tenacissimos fuisse. Haec enim omnia ex historia universali certissime constant. Si igitur demonstrari possit Hebraeos per omnes aetates persuasos fuisse de Moysis existentia eumque veluti legislatorem suum veneratos fuisse, tale aderit pro historico Moysi caractere argumentum quo gravius adversarii nec afferre nec desiderare possunt ad ullius antiqui viri existentiam demonstrandam. Porro constans Hebraeorum traditio ac testimonium patet 1° ex eorum scriptis, quorum authenticam superius demonstravimus 2° ex orali eorum traditione.

1° Testimonium *scriptum* hebraeorum in omnibus paene sacris libris occurrit, qui cum ad varias aetates pertineant seriem seu catenam continuam testium exhibent pro reali ac historica existentia Moysi. Ut enim inverso temporum ordine procedamus Christus et Apostoli de Moyse tamquam persona historica loquuntur, eius verba referunt, gesta narrant, virtutes laudant. Secundo ante Christum saeculo honorifica Moysis mentio occurrit 2° Mac. VII, 6; tribus ante saeculis Esdras et Nehemias de Moyse loquuntur (1 Esdr. III, 2, VII, 6, 2 Esdr. VII, 6, VIII, 23). Ante illos aetate captivitatis Babylonicae Daniel et Baruch Moysem laudant (Dan. IX, 11, 13; Bar. II, 28). Ante captivitatem testimonia occurrunt Iosiae regis (2 Reg. XXIII, 24, 1 Par. XVI, 40, 2 Par. XVII, 9 etc.). Imo in ipso exordio epochae Regum testimonia habemus Samuelis (1 Reg. II), et Davidis (in psalmis passim): denique ante Reges aetate Iudicum, quae Moysi vicina est, testimonia occurrunt in libris Iudicum, Ruth, et Iosue (Iud. III, 4, Ruth IV, Ios. I, 7, 8, VIII, 30 etc.). Atque ita per varias aetates pervenire licet usque ad testes qui aetate proximi Moysi fuerunt, et quidem testes non poetas vel fabularum scriptores sed vere ac proprie historicos.

Oralis autem *traditionis* existentia in re de qua agimus ex tota Hebraeorum historia colligitur: quousque enim extenditur memoria huius gentis, et ubicumque eius mentio occurrit, non aliter eam videmus, quam sub lege Moysi viventem, et ipsius memoriam venerantem.

II° Accedit profanorum scriptorum et exterarum gentium traditio. Sane, omisso gravissimo Samaritanorum testimonio de quo inferius disseremus, Ethnicorum testimonium adducimus, quod Iustinus M. in Cohort. ad gent. Iosephus Flavius in libro 1° contra App. et post eos Eusebius in praep. Evang. Lib. IX Cap. 27-29 exponunt, qui quidem plura antiquissimorum scriptorum testimonia collegerunt, quorum opera nunc deperdita sunt, ubi de Moyse eiusque gestis fit mentio. Inter hos testimonia adducunt *Polemonis* qui aetate Ptolemaei Epiphanis floruit, *Philocori* Atheniensis aetate Ptolemaei Philopatoris, *Eupolemi* et *Artapani* antiquissimorum scriptorum, et aliorum plurima quorum nonnulla a nobis afferentur in sequenti thesi. Hic sufficiat proferre testimonium *Manethonis* vetustissimi Aegyptiorum scriptoris et *Strabonis* ex primis Graecorum historicis. Itaque Manethon apud Iosephum Flavium loc. cit. ait « Politiam et leges composuit eis (Hebraeis) sacerdos quidam Eliopoleos qui vocabatur Moyses »: nec difficultatem facit quod Moysem dicat sacerdotem Eliopolitanum, hoc enim pagano scriptori indulgendum est qui sciens Moysem in Aegypto natum et educatum, eumdemque sacrorum rituum instauratorem fuisse, putavit illum Solis templo addictum esse, ubi celebres erant Aegyptiorum sacerdotes. Strabonis autem testimonium n occurrit in lib. XVI hist. ubi scribit « Moysem exosum profanos Aegyptiorum mores, collecta ingenti piorum hominum multitudine, concessisse in Iudaeam, ibique fixis sedibus et sanctis Dei colendi ritibus institutis, abiectoque potissimum et eiurato idolorum cultu, non tam vi et armis quam pietate imperium confirmavisse. » Huetius in demonstr. Evang. prop. 4^a Capp. 2 et seq. praeter multa antiquorum scriptorum testimonia aliud etiam argumentum adducit ex gentilium mythologiis in quibus omnibus dicit Moysis historiam variis figmentis ornata inveniri, idque mira prorsus et recondita eruditione demonstrare satagit de Indis et Sinensibus (cap. 6), de vetustis Europae et Americae populis (cap. 7), praecipue autem de Graecis et Romanis, apud quos contendit praecipuas fabulosas divinitates et mythicos heroas a Moysi historia originem habuisse; ita ex. gr. Apollo, Priapus, Aesculapius, Minos, Rhadamantus, Orpheus apud Graecos; et Ianus, Vertumnus, Faunus, Silvanus etc. apud Romanos, iuxta Huetium, nihil aliud sunt quam ipse Moyses, cuius historiam per

traditionem acceptam, aliis atque aliis fabularum additamentis, gentes istae vitiaverint atque immutaverint. Qua in re, licet videatur Illūus auctor plus aequo phantasiae atque ingenio indulsisse, negari tamen non potest multa quae ab eo proferuntur revera ostendere veram Moysi personam ac historiam antiquis populis notam fuisse, eorumque traditionibus plus minus corruptis ac fabulis commixtis materiam praebuisse.

Obicit Voltaire in *Lexico-Philosophico*, ubi Moysi existentiam in dubium revocat, silentium Aegyptiorum scriptorum de Moyse. « Si enim, inquit, homo toti naturae prodigiose imperans apud Aegyptios vixisset, numquid tam stupenda facta praecipuam Aegyptiacae historiae partem non efformarent? numquid Sanchoniaton, Manethon, Megasthenes, Hierodotus de iis siluissent? »

Respond. imprimis, si nulla Aegyptiorum scriptorum testimonia afferri possent, non ideo demonstratum esset, Moysem numquam extitisse; cum ex una parte constans Hebraeorum testimonium habeamus, quorum scripta monumenta profanam quamcumque historiam antiquitate superant; ex alia vero parte perpauca ex antiquis Aegypti scriptoribus supersint a Graecis Latinisque servata, eaque relative saltem recentiora. Verum concedendum non est Aegyptios scriptores de Moyse omnino siluisse, vel eum ut fictitiam personam traduxisse. *Manethonis* testimonium superius recitavimus ex Iosepho Flavio, cui addi potest alter Aegyptius scriptor *Chaeremon* qui in sua Aegypti historia de Moysi gestis et de Hebraeorum exitu mentionem fecit. Unde Voltairii sive inscitia sive mala fides apparet: quae etiam clarius innotescit, ex eo quod *Megasthenis* silentium urget; cum scriptor iste non Aegypti historiam sed Indiae conscripserit, et haec ipsa iamdiu perierit. Ad *Sanchoniatonem* quod attinet, praeterquamquod nonnulli dubitent an unquam extiterit (1), is neque in Aegypto floruit, sed in Phoenicia et Phoenicum historiam scripto consignasse traditur; ac prae-

(1) In hac quaestione Doddwel Angelus negativam sententiam tenet, multisque argumentis probare nititur, cui Ursinus et Richardus Simon praeiverant, et plures ex recentioribus criticis subscribunt. Realem vero Sanchoniatonis existentiam communis eruditi defendunt, pro quibus omnibus legi potest Séguier de Saint-Brisson in speciali dissertatione inserta in *Annales de Philos. Chret.* An. 1839. To. XVIII et a Migne reproducta ad calcem tomi III opp. Eusebii.

terea ex eius scriptis nonnisi pauca fragmenta apud Eusebium supersunt. De *Herodoto* autem observamus eum in rebus Aegyptiorum narrandis ignorantiam suam prodere, quod Iosephus Flavius in Lib. I contra App. notavit, et ante illum Tullius in Lib. I De natura Deor. ubi Herodotum *patrem mendaciorum* appellat; quare etiam a Manethone reprehensus dicitur (Ios. loc. cit.).

THESIS XXIV.

Moses. Hebraeorum dux et legislator Pentateuchi auctor est.

Ad hanc thesim probandam argumentis utemur I. externis,
II. internis.

§. I. Argumenta externa.

Ea ipsa testimonia, quibus Moysi existentiam ostendimus, si ulterius expendantur demonstrant etiam Moysem esse Pentateuchi auctorem. Itaque proponendum nunc est, et in suo lumine collocandum praecipue Hebraeorum testimonium, quod quidem vel *scriptum* est vel *non scriptum*, seu traditionale: cui postea addeamus testimonium *profanorum scriptorum*.

A. *Testimonium traditionale* ex tota Hebraeorum historia luculentissime patet. Sane, Iudaeorum consensus numquam alteri quam Moysi Pentateuchum adscripsit; nam sub Moysi nomine eum in synagogis legere consueverunt (1), nec unquam aliter eos sensisse quisquam suspicatus est. Possumus igitur contra adversarios urgere argumentum *praescriptionis*, quod in re facti gravissimum est. Scilicet Iudaeos de Mosaica Pentateuchi origine usque ab immemorabili aetate persuasos videmus; si igitur contrarium adversarii ostendere volunt, oporteret eos certa ac evidentia afferre argumenta, et traditionem Iudaeorum contraria traditione evertere; quod tamen nec praestare possunt, nec tentare quidem audent;

(1) Act. XV, 21. « Moyses, inquit S. Iacobus, a temporibus antiquis habet in singulis civitatibus qui eum praedicent in synagogis, ubi *per omne sabbatum legitur* » quod etiam Paulus 2. Cor. III. 15. testatur inquam « sed usque in hodiernum diem, cum *legitur Moyses*, velamen positum est super cor eorum (Iudaeorum). » Hoc etiam apparet ex antiqua Pentateuchi divisione in 54 sectiones pro publica lectione singulis sabbatis sub Moysi nomine facienda, de quibus in Cap. seq.

nihil enim aliud contra afferunt, nisi leves coniecturas, philologicas subtilitates, ratiunculas a priori petitas et alia huius generis, ut postea videbimus.

Confirmatur validissime hoc argumentum ex Pentateuchi indole ac materia. In hoc enim opere multa continentur Hebraeis ingrata ac probrosa, et lex satis dura ac difficilis, quae proinde Hebraei numquam recepissent nisi certissime eis constitisset Moysem illius operis auctorem esse, cuius imperio ac testimonio resistere non poterant.

B. *Testimonium autem scriptum* in libris ac monumentis Christianorum ac Iudaeorum continetur. Quod quidem tum ex iisdem libris *generatim* inspectis apparet, tum *speciatim* ex apertis testimoniis ibidem extantibus.

Ad 1um quod attinet, omnes libri sacri Iudaeorum Pentateuchum supponunt, in eo innituntur, et eo posito explicantur, eo vero sublato inexplicabiles fiunt. Sane libri Regum et Paralipomenon et ad Moysi legem passim alludunt, et historia in iis narrata tota quanta est eamdem legem supponit, et ab ea explicationem mutuari debet. Huc pertinent quae de Regum sive pietate sive impietate ibidem narrantur, eorum elogia vel reprehensiones, praemia vel poenae, et varia erga populum merita. Libri Prophetarum nihil frequentius urgent quam Legis Mosaicae custodiam, ad quam ubique appellant, quamque varia ratione confirmant aut commentantur. Libri Iudicum et Ruth Hebraeos exhibent iuxta Moysi legem et instituta, prout in Pentateucho leguntur, viventes, a quorum observantia vel violatione eorum sors ac felicitas pendet. Denique ipse liber Iosue Pentateuchum supponit, et eo sublato intelligi minime potest. Quaecumque enim narrat de Iosue et Hebraeorum gestis, de terrae divisione, de diversis tribuum iuribus deque earum iurgiis ac querelis, omnia, inquam, historiam et legem in Pentateucho relatam supponunt. Quare si Pentateuchus recentius opus esset, ut adversarii contendunt, ceteri quoque libri spurii esse deberent, vel saltem ita graviter interpolati ut recentiori illi Pentateucho respondere possent. Quod tamen in tanto librorum numero et tam diversis aetatibus conscriptorum, et ob tam religiosam erga illos Hebraeorum venerationem, absonum est cogitare, quemadmodum etiam superius demonstratum est.

2° Si vero speciatim singulorum librorum testimonia expendantur, occurrit in iis continuata testium series, quae ab aetate Christi usque ad ipsam Moysi aetatem extenditur, ac Pentateuchum cum Evangelio connectit. Sane Christus et Apostoli Pentateuchum Moysi adscribunt passim. Respondens olim Sadducaeorum obiectioni Christus aiebat Mr. XII, 26. « De mortuis autem quod resurgant, non legistis in *libro Moysi, super rubum* quomodo dixerit illi Deus, inquiens: Ego sum Deus Abraham etc.? » ubi Pentateuchum vocat *librum Moysi*, eiusque sectionem Ex. III citat per illum titulum « *super rubum* »; quod etiam clarius apparet ex modo quo Lucas XX, 37 eadem Christi verba refert « Quia vero resurgant mortui, et *Moses ostendit secus rubum* etc. » Rursus loquens de lege divortii Mr. X, 5 « *Moses*, inquit, ad duritiam cordis vestri *scripsit* vobis praeceptum istud » nempe Deut. XXIV, 1. Iterum Io. V, 46, 47. de Moyse loquens ait « De me enim *ille scripsit*: si autem *illius litteris* non creditis, quomodo verbis meis credetis? » Omittimus plurima alia loca, ubi Christus librum Legis universim, vel specialia eius praecepta Moysi adscribit ut ex. gr. Matth. XXII, 23–29 Luc. XX, 37, XXIV, 44 Io. VII, 22, VIII, 5 et alibi. Non minus explicitum est Apostolorum testimonium. S. Iacobus in Concilio Ierosolymis habito (Act. XV, 21) « *Moses*, inquit, a temporibus antiquis habet in singulis civitatibus qui eum praedicent in synagogis, ubi per omne Sabbatum *legitur* » scilicet eius Pentateuchus. Eadem ratione Paulus 2 Cor. III, 15 ait « Sed usque in hodiernum diem cum *legitur Moses*, velamen positum est super cor eorum (Iudaeorum). » Omittimus testimonium Petri Act. III, 22, Iohannis Apoc. XV, 3 et Io. 1, 17, Philippi Io. 1, 45, Lucae II, 22, Stephani Act. VII, 37, 39 et aliorum passim. Unde manifestum sit Christum et Apostolos eorumque discipulos, non secus ac totam Hebraeorum gentem, per illam aetatem, Mosaicam Pentateuchi originem certissime tenuisse. Ab Apostolica aetate paulo altius ascendentes, Pentateuchum ut *Moysi* librum habitum fuisse inde a tempore captivitatis Babylonicae, apparet ex postremis libris canonicis, ex quibus primus Machabaeorum liber mentionem de eo facit (1 Mac. I, 59) « et libros legis Dei combusserunt igni, scindentes eos » et (2 Mac. VII, 6) legitur « Dominus Deus aspiciet veritatem, et consolabitur in nobis, quemadmo-

dum in protestatione *Cantici declaravit Moyses*: et in servis suis consolabitur » quae verba leguntur Deut. XXXII, 36. Paulo ante Machabaeos Malachias prophetarum ultimus in fine sui vaticinii (IV, 4) aiebat « Mementote *legis Moysi servi mei*, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Israel, praecepta et iudicia. » Huic coaevus Nehemias in suo libro cap. XIII, 1 scribit « In die autem illo, lectum est in *volumine (Legis) Moysi* quod non debeant introire Ammonites et Moabites in ecclesiam Dei usque in aeternum » (Cfr. Deut. XXIII, 3, Num. XIII etc.). Item VIII, 1 legitur « Et dixerunt Esdrae scribe ut afferret *librum legis Moysi*, quam praeceperat Dominus Israeli » et postquam Esdras coram populo librum legisset subditur vers. 14 « et invenerunt *scriptum in Lege*, praecepisse Dominum *in manu Moysi*, ut habitent filii Israel in tabernaculis in die solemni, mense septimo » (Cfr. Ex. XXIII, 16, Lev. XIII, 34, Deut. XVI, 13 etc.): et clarius 1, Esd. XII, 18 « et statuerunt sacerdotes in ordinibus suis et levitas in vicibus suis super opera Dei in Ierusalem *sicut scriptum est in libro Moysi* » (Num. III, 6, VIII, 9).

Tempore captivitatis Babyloicae *liber Moysi* laudatur a Daniele (IX, 11) « Et omnis Israel, inquit, praevaricati sunt legem tuam, et declinaverunt ne audirent vocem tuam, et stillavit super nos maledictio, et detestatio, quae *scripta est in libro Moysi* servi Dei, quia peccavimus ei » et vers. 13. « Sicut *scriptum est in Lege Moysi*, omne malum hoc venit super nos » (Deut. XXVII). Paulo ante Danielelem, Baruch scribebat (II, 28 seq.) « Sicut locutus es in manu pueri tui Moysi in die, qua praecepisti ei *scribere Legem tuam* coram filiis Israel dicens: Si non audieritis vocem meam, multitudo haec magna convertetur in minimam inter gentes, quo ego eos dispergam, etc. » quae reapse leguntur Lev. XXVI, 14 et Deut. XXVIII, 15. Ante aetatem Baruch, durante captivitate Assyriaca, in libro Tobiae (VII, 14) Raguel Saram filiam suam Tobiae in uxorem tradit « Ut ista coniungeretur cognitioni suae *secundum Legem Moysi* » (Num. XXXVI, 6).

Pro epocha Regum, plura in sacris libris occurrunt testimonia. Ut enim inverso ordine procedamus 4 Reg. XIV, 6 Rex Amasias parcit filiis interfectorum patris sui « iuxta quod *scriptum est in libro Legis Moysi* » (scilicet Deut. XXIV, 16). Sub rege Iosaphat

(2 Par. XVII) mittuntur Sacerdotes et Levitae ad Iudaeos in Lege docendos, hi autem « Docebant populum in Iuda, habentes *librum Legis Domini*. » Sub rege Iosia (4 Reg. XXII, 8 seq. et 2° Par. XXXIV, 14) Helcias summus sacerdos circa templum reperit « *librum Legis Domini per manum Moysi*, » scilicet ipsum Moysi autographum, ut alias dicemus (1). David morti proximus (3 Reg. II, 3) Salomonem hortatur ut diligenter perficiat quaecumque a Moyse scripta sunt « Observa, inquit, custodias Domini Dei tui ut ambules in viis eius, ut custodias caeremonias eius, et praecepta eius, et iudicia, et testimonia, *sicut scriptum est in Lege Moysi* » idem vero in psalmis de Moysi libris mentionem facit.

Denique ipsa aetate Iudicum, Moysi proxima, testimonia de eius libris occurrunt; et quidem imprimis liber Ruth, cuius historia ad hanc aetatem pertinet, manifeste supponit Pentateuchi existentiam, ut supra vidimus, praesertim cap. IV (Cfr. Deut. XXV, 5-7 etc.). In libro quoque Iudicum III, 4 legitur « Dimisitque (Dominus) eos ut in ipsis experiretur Israel, utrum audiret mandata Domini, quae praeceperat patribus eorum *per manum Moysi*, an non. » Denique in ipso Iosue libro clarissima hac de re occurrunt testimonia: Deus ipse in principio libri (I, 7, 8) ita Iosue alloquitur « Confortare et esto robustus valde: ut custodias et facias *omnem Legem, quam praecepit tibi Moyses servus meus*..... Non recedat *volumen Legis huius* ab ore tuo: sed meditaberis in eo diebus ac noctibus, ut custodias et facias omnia quae scripta sunt in eo. » In capite vero VIII, 30 seqq. legitur « Tunc aedificavit Iosue altare Domino Deo Israel in monte Hebal: sicut praeceperat Moyses famulus Domini filiis Israel, et scriptum est in *volumine Legis Moysi* (Ex. XX, 25, Deut. XXVII, 2-13)..... Et scripsit super lapides Deuteronomium (Hebr. repetitionem seu exemplar) Legis Moysi, *quod ille digesserat coram filiis Israel*. » Eadem recurrunt Cap. ult. v. 26, ubi idem Iosue dicitur scripsisse « omnia verba haec in *volumine Legis Domini*, » scilicet ad calcem ipsius voluminis, ut alias explicatum est. Ex hisce quae breviter innuimus, satis manifeste apparet memoriam *voluminis* seu *libri Moysi* in omnibus scriptis Hebraeorum monumentis extare, quae, cum ad varias ae-

(1) Sub eodem rege Iosia solemniter Pascha celebratum est et oblata sacrificia, sicut *scriptum est in libro Moysi* (2 Par. XXXV. 12).

tates pertineant, continuatam testium seriem efficiunt ab aetate Christi usque ad ipsum Moysem, ac proinde Mosaicam Pentateuchi originem inviete demonstrant.

Argumento superius exposito nonnulla obiecta sunt primum a Rich. Simonio, dein vero a Vater aliisque recentioribus Rationalistis. Simonius itaque obiicit (*Hist. crit. du vieux Test. Chap. 2*) testimonia superius adducta nihil aliud ostendere nisi Moysem auctorem esse *Legis* in Pentateucho propositae, et eam quidem scripsisse, non autem integrum opus, quod magna ex parte historicum est; in citatis enim textibus *Lex Moysi, Liber Legis, volumen Legis* semper commemoratur. Vater autem neque hoc admittere vult, sed praefatos textus hoc unice demonstrare affirmat, plures usque ab aetate Moysi scriptas leges et historias extitisse, quae eiusdem Moysi praecepta vel gesta praecipue continerent; non autem ipsam legem vel historiam in ea forma quam nunc praesefert a Moyse prodixisse.

Quibus tamen respondere facillimum est. Testimonia enim illa non seorsim sed collective accipienda sunt, nec tantum iuxta materiam verborum sonum, sed iuxta usum loquendi Hebraeorum. Iamvero ex tota textuum serie clarissime apparet Iudaeos Moysem ipsum non solum legislatorem, sed et *Legis* scriptorem habuisse; saepe enim dicitur eum *scripsisse* praecepta quae citantur, eaque vocantur *Moysi verba ac litterae*, nec unquam alius nominatur qui *Moysi* legem scripto mandaverit. Omnia vero testimonia quae tamquam *Moysi* allegata inveniuntur tum in N. tum in V. T., quaeque plurima sunt, in nostro Pentateucho suis locis inveniuntur. Quod autem sub *Legis nomine*, etiam historicae Pentateuchi partes veniant, certissimum est tum ex intimo nexu, quo *Lex* et historia in hoc opere sibi invicem cohaerent, ita ut altera ab altera separari non possit; tum etiam et praecipue ex usu loquendi Hebraeorum, qui integros libros Pentateuchi sub nomine *Thorah*, seu *Legis*, in canonem retulerunt, quod sine dubio ex antiqua consuetudine factum est; appellatio enim ex praecipua et potiori operis parte desumitur: nec aliunde in aliis libris nominandis accuratiores fuerunt Hebraei, cum et historicos libros *Prophetas* appellant, et aliquos propheticos inter *Agiographa* collocant, ut alias monuimus. Manet igitur in suo robore argumentum ex Hebraeorum traditione, pro Moyse Pentateuchi auctore.

C. Ad maiorem rei confirmationem addimus etiam *profanorum testimonium* scilicet, 1° Testimonium gentis Samaritanae 2° Testimonium Ethnicorum.

1° Testimonium *Samaritanorum* — Samaritani diversum omnino ab Hebraeis populum constituerunt et adhuc constituunt, quamvis multa cum illis communia habeant, inter quae numeranda est Legis Mosaicae observantia et Pentateuchi veneratio, quem Moysi auctori semper adscripserunt. Sane apud Samaritanos Pentateuchus Moysi reperitur et quidem duplici modo, tum scilicet ipse Textus Hebraicus characteribus tamen Samaritanis descriptus (qui sunt ipsi antiqui Hebraeorum characteres, ante captivitatem apud eos recepti), tum vero versio quaedam eiusdem textus in dialecto Samaritana, quae ex commixtione Syriacae linguae cum Arabica exorta est. Pentateuchus Samaritanorum, nempe textus ipse Pentateuchi antiquis Patribus ignotus non fuit; deinde vero oblivioni traditus, recentiori aetate iterum innotuit cum nempe anno 1616 Petrus Della Valle celeberrimus itinerator Italus, exemplar eiusdem Pentateuchi Damasci emptum in Europam attulit, quem P. Morini in Polyglottis Parisiensibus primo imprimendum curavit; deinde vero alii quoque codices sive textus sive versionis Samaritanae Pentateuchi allati sunt et in variis Europae bibliothecis asservantur. Ex hoc itaque Pentateucho Samaritano non leviter confirmari dicimus Hebraeorum traditionem de eodem Pentateucho, eiusque auctore Moyse. Verum ut argumentum recte intelligatur res altius repetenda est, et pauca de Samaritanae gentis origine ac historia praemittenda sunt (1). Itaque recolendum est ex sacra historia, paulo post Salomonis mortem decem tribus a dynastia Davidis recessisse, et constituto sibi rege Ieroboamo, separatim a regno Iuda et Benjamin regnum constituisse, quod vocatum est regnum Israel. Ieroboam eiusque successores ob politicam rationem, ne populus ad Davidis successores transiret, prohibuerunt ne Israelitae Hierosolymam se conferrent ad sacrificia in templo Salomonis offerenda iuxta Legis Moysi praescriptum; altaria quoque in excelsis aedificaverunt, et vitulum aureum adorandum proposuerunt,

(1) Plura de Samaritanis quaeri possunt apud Morinum et Walton; inter recentiores vero legi meretur opusculum Ab. I. L. Bargès cui titulus: *Les Samaritains de Naplouse*. Paris. 1855.

electis ex infima plebe sacerdotibus profani cultus, et coactis legitimis sacerdotibus ac ministris ex tribu Levi a regno discedere (3 Reg. XII seq. 2 Par. XI, 14, 15). Ita factum est, ut populus Israel non solum politico regimine, sed et religione a Iudaeis discreparet; quod tamen non ita intelligendum est, ac si vera religio et sinceri Legis Mosaicae cultores apud eos omnino defecissent. Constat enim plures ex Israelitis ab idolorum cultu alienos fuisse, et Mosaica instituta, quatenus fieri poterat, observasse, urgentibus Sacerdotibus et Levitis, quorum nonnulli in regione permanserant, ac imprimis Prophetis, qui tunc magno numero a Deo suscitati sunt. Gens ista, cum Samariam ab Amri aedificatam urbem principem ac regni sedem haberet, poterat Samaritana vocari; non tamen solet hoc nomine in Scripturis designari. Post tria circiter saecula, Salmanasar, rex Assyriorum, expugnata Samaria, et Osee rege Israel cum maxima populi parte in Assyriam abducto, finem eidem regno imposuit, quod nunquam deinceps restitutum est (A. C. 724, 4 Reg. XVII). Itaque, vastata regione Samariae, et paucis relictis incolis, rex Assyriae colonos ex Assyriorum provinciis Avah, Emath, Sepharvaim, et praecipue Cutha illuc immisit, ut regionem colerent, et habitarent; qui cum paganae superstitioni addicti essent, ex Dei consilio a leonibus vexabantur et interficiebantur. Cum id ad regem Assyriorum (qui tunc erat Assarhaddon) delatum fuisset, iussit unum de Sacerdotibus Israeliticis quos captivos abduxerat, in regionem Israel redire *ut habitaret cum eis et doceret eos legitima Dei terrae*. Tunc factum est ut gens illa *Dominum* quidem *coleret*, sed simul *Diis quoque suis serviret*. Hic itaque populus, Assyriacae originis maxima ex parte, sed in regione Israel domicilium habens, et cum Israelitarum reliquiis commixtus *Samaritanus* vocari coepit a Iudaeis, aliquando vero etiam *Chutaei* vocantur quia magna eorum pars ex Cutha provincia illuc emigraverat. Quamvis inter Iudaeos et Samaritanos initio discordia aliqua existeret, non tamen haec tanta fuit, quantam postea scimus extitisse. Huius enim simultatis ac animorum aversionis origo repetenda est ex eo tempore quo Iudaei e Babylonia reversi restorationi templi atque urbis instabant. Tunc enim Samaritani conati sunt a Iudaeis impetrare, ut eis permitterent partem in hoc opere habere, et cum a Iudaeis reiecti fuissent, hac repulsa irri-

tati, templi ac urbis aedificationem multis modis impedire conati sunt (2 Esdr. II, 40; IV, VI, etc.). Hinc apertae inter utramque gentem inimicitiae ortae sunt. Crevit autem odium ac discordia aetate Alexandri Magni, cum scilicet Manasses quidam Sacerdos Iudaeus, Summi Pontificis Iaddo frater, sacerdotio privatus eo quod nollet uxorem Samaritanam dimittere, ad Samaritanos transfugit, et impetrata ab Alexandro M. facultate, templum in monte Garizim extruxit, ubi sacrificia ac ritus a Moyse praescriptos celebrare coepit. Tunc enim multi Samaritanorum Manassem sequuti templum Garizim tamquam sedem religionis habere coeperunt, et ex eo tempore relictis omnibus paganis superstitionibus pro veris Israelitis haberi voluerunt. Ita templum Garizim tamquam aemulum templi Hierosolymitani habitum est, et acerrima orta est controversia cum Iudaeis, de loco ubi Deus adorandus esset. Huius controversiae vestigia occurrunt inter Iudaeos et Samaritanos, qui in Aegyptum deportati fuerant a Ptolemaeo Lagi, et ibi suas disceptationes de Hierosolyma et Garizim continuarunt. Imo etiam postquam Iohannes Hircanus, ducentis post annis, templum Garizim evertit, Samaritani pergebant in eodem monte sacrificia offerre in altari ibidem aedificato. Ita discordia duravit usque ad aetatem Christi, cum legimus mulierem Samaritanam miratam fuisse quod Christus Iudaeus aquam ab ea posceret: « *non enim, inquit, contuntur Iudaei Samaritanis* »; statim autem ac animadvertit Christum prophetam esse, veterem quaestionem illi proposuit « Patres nostri, inquit, in monte hoc adoraverunt, et vos dicitis quia Hierosolymis est locus ubi adorare oportet » (Io. IV, 9, 20). Eiusdem discordiae mentio fit etiam in libro Ecclesiastici (L. 27, 28). Post Christi adventum et Iudaeorum dispersionem, Samaritanorum gens extincta non est, sed quamvis ad paucas familias redacta, post tot saecula adhuc perdurat ita ut videatur, iuxta Bossueti animadversionem, a divina Providentia conservata fuisse eo tantum fine ut suffragio suo Pentateuchi antiquitatem et authenticam confirmaret. Nunc temporis Samaritani in nonnullis pagis Palaestinae commorantur, imprimis vero Neapoli (Naplusa), quae est antiqua Sichem, non procul a monte Garizim. Isti Moysi legem se habere gloriantur, circumcisionem, pascha, sabbata et alia festa legalia observant, et matrimonia inter se ineunt ne cum Iudaeis aut Islamitis misceantur. Ab

his codices Pentateuchi eruditi viri impetrarunt, et cum iis commercium epistolare instituerunt Scaliger et recentius Gregorius Episcopus An. 1810 et Silvester De Sacy: postremis hisce annis summus Sacerdos apud Samaritanos erat quidam Scialmah Ben Tabia a quo multa didicit superius laudatus Bargès (Vide op. cit.).

Haec sufficiant de historia Samaritanorum. Hisce itaque praemissis, quaeritur undenam et qua aetate Samaritani Pentateuchum receperint et Moysem eius auctorem venerari inceperint. Hac in re, duae sunt eruditorum opiniones. 1^a Tenet Pentateuchum ad Samaritanos primum allatum fuisse a Manasse sacerdote illo *Iudaeo* qui templum Garizim extruxit; quod si admittatur codex Samaritanus non esset antiquior Alexandro M. 2^a Sententia docet Pentateuchum Samaritanos recepisse a primo illo sacerdote *Israe-lita*, quem vidimus a Rege Assyriorum in Samariam missum fuisse: si hoc admittatur codex Samaritanus septem ante Christum saeculis ad gentem illam delatus fuisset. Praestabit fundamenta utriusque opinionis breviter expendere.

Prima opinio quam prae ceteris Gesenius defendit (1) sequentibus argumentis innitur. 1° Samaritani, ante epocham Alexandri M. nullum certum ac rite ordinatum cultum habuisse videntur; postea vero Legi Mosaicae addicti fuerunt et a profanis ritibus abstinerunt. Ergo ab illa aetate tantummodo Pentateuchum recepisse dicendi sunt. 2° Urgent similitudinem aut potius identitatem, quae apparet inter textum Hebraicum et textum Samaritanum, quae certe non extaret si duo isti textus per multa saecula independentes ad invicem transcripti et propagati fuissent. 3° E contra leves aliquot discrepantiae in quibusdam vocibus manifeste originem habent ex librorum incuria vel incitia, qui textum Hebraicum exscribentes litteris Samaritanis, recentiores Hebraeos characteres similes non distinxerunt ex. gr. *jod* et *vau*, *mem* et *samech*, *tsade* et *ajin*: quod ostendit Pentateuchum Samaritanis innotuisse postquam Hebraei alphabetum immutaverant, scilicet post captivitatem Babylonicam. Omne vero dubium, de recentiori huius codicis origine, removet lectio Deut. XXVII, 4 ubi pro *monte Hebal* legitur *monte Garizim*, quod manifestum signum est textum ipsum descriptum fuisse post aedificationem templi in monte Garizim.

(1) In libro *De Pentateuchi Samaritani indole ac origine*. Et in alio opere: *« Carmina Samaritana ex codicibus Londinensibus et Gothanis »* Lipsiae 1824.

Altera sententia longe graviora argumenta affert, et rationibus contrariae sententiae satisfacere potest; quapropter primae omnino praeferenda est. Et sane 1° minime verosimile est Samaritanos aetate Alexandri, cum tantopere Iudaeis infensi erant, ab eis voluisse Pentateuchum recipere, opus scilicet, quod codicem continet tum religiosum tum politicum, cui omnes sub severissimis poenis se subiicere debent. 2° Samaritani solum Moysi Pentateuchum recipiunt et agnoscunt. Iamvero si sacros libros a Manasse illo sacerdote recepissent, cur non etiam reliquos libros canonis Hebraeorum haberent, qui Manassis aetate omnes iam scripti erant, et in unum volumen collecti sacrum Iudaeorum codicem constituebant? 3° Samaritanorum historia rem confirmat; siquidem diu ante Alexandrum, scilicet aetate Nehemiae et etiam aetate praecedente, ut ex locis citatis apparet, Mosaicae Legi addicti erant, et uti tales haberi volebant, quod argumento est eos Moysi libros legisse; neque enim Lex tam implexa, tam varia, tam minutis et arduis praeceptis ac ritibus onerata, sine scriptis disci vel observari potuisset. Quod nos recta via ducit ad sacerdotem illum Israelitam ab Assarhaddone missum. 4° Quod etiam suadet directe ex huius sacerdotis eiusque missionis historia. Missus est enim ut populum in regionem illam recens illatum doceret « *legitima Dei terrae*, » scilicet rationem cultus quo Deus in terra illa ab Hebraeis antea colebatur, qui fuit cultus a Moyse praescriptus (1). Iam vero licet Scriptura non dicat eum Pentateuchi exemplar secum attulisse, hoc tamen necessario admittendum est; impossibile enim fuisset integrum populum praesertim paganum et veri cultus ignarum tam multiplicem, implexam ac difficilem praeceptorum et caeremoniarum congeriem docere, et quidem ita ut in eius observantia tot saeculis perseveraret; impossibile, inquam, fuisset sine scriptis Legis exemplaribus. Nisi forte cum Bergier alisque dicamus Pentateuchum afferri non debuisse, quia hic apud Samaritanos iam exstaret, scilicet a paucis illis Israelitis conservatus qui in regione

(1) Haec in textu 4. Reg. XVII. 27. 28. ita referuntur « Praecepit autem rex Assyriorum dicens: Ducite illuc unum de sacerdotibus quos inde captivos adduxistis, et vadat et habitet cum eis: et doceat eos legitima Dei terrae. Igitur cum venisset unus de sacerdotibus his qui captivi ducti fuerant de Samaria, habitavit in Bethel, et docebat eos quomodo colerent Dominum. »

relicti fuerant. Quod quidem si verum esset, argumenti vim non imminueret, sed augeret ut per se patet: verum haec hypothesis aliunde inverosimilis videtur, siquidem qui relictii fuerant ex Israelitis infimae plebis homines fuisse videntur, et si apud illos sacerdotes aut alii in Lege periti fuissent, qui scriptam Legem haberent, nulla fuisset necessitas sacerdotem ex Assyria mittendi qui populum doceret.

Rationes pro contraria opinione adductae parvi momenti sunt. Ad 1^{am} enim respondetur falsum esse ante epocham Manassis et Alexandri Samaritanos certum ac rite ordinatum cultum non habuisse; imo contrarium ex factis superius adductis apparet. Ad 2^{am} dicimus imprimis non deesse varietates et discrepantias inter textum Hebraicum et Samaritanum, ut apparet ex sola inspectione harum varietatum, quas Walton collegit in ultimo tomo Polyglottae Londinensis, ex quibus sufficiat commemorare notissimam discrepantiam utriusque textus in aetate Patriarcharum et consequenter in tota V. T. chronologia. Verum quantumvis exaggeretur conformitas textus Samaritani cum Hebraico, haec nunquam demonstrabit alterum ex altero recentiori aetate exscriptum fuisse. Siquidem huiusmodi conformitas satis superque explicaretur ex summa diligentia ac religione, qua Pentateuchus ab utraque gente semper custoditus fuit. 3° Nec quidquam proficiunt adversarii, quum aliquot lectiones Samaritanas afferunt quae ex recentioribus Hebraeorum literis non bene intellectis ortae videntur. Ut enim recte observat Walton in Proleg. XI n. 42, lectiones istae aliter explicari possunt: scilicet vel ex codicum vetustiorum vitio, quod a Samaritanis conservatum fuerit, ab Hebraeis autem, opera praesertim Esdrae, correctum, vel ex eo quod, codicibus non consentientibus, Samaritani unam lectionem, Esdras autem aliam sequutus sit. Idque eo magis verosimile apparet quod aliquando, imo plerumque, varietates istae occurrunt ubi literae diversam omnino figuram habent, nec invicem permutari potuissent. Insuper praeter vocum diversitatem plures occurrunt transpositiones, et integrorum versuum repetitiones, aliaeque huiusmodi, quae omnino ostendunt Codicem Samaritanum ex codicibus Esdrinis minime prodiisse. Denique etiamsi admitteremus lectiones quasdam in textum Samaritanum ex recentioribus Hebraeorum codicibus derivatas fuisse non statim sequeretur quod

adversarii volunt. Quid enim si diceremus Samaritanos, vetustos codices quos habebant, contulisse cum recentioribus quibusdam Babylonici litteris exaratis iuxta Esdrae recensionem, quos fortasse Manasses ille, vel alii transfugae Iudaeorum ad illos detulerant? Haec sane hypothesis ex una parte vim omnem argumento adversariorum detraheret, ex altera vero minime absurda est; si enim repugnat Samaritanos a Iudaeis codicem ipsum Moysi primum suscepisse, facile tamen intelligitur eos textum ipsum quem iam independentem a Iudaeis possidebant cum Iudaeorum exemplaribus conferre voluisse. Quod autem respicit lectionem Deut. XXVII, 4 responderi potest lectionem illam revera esse posteriorem captivitate Babylonica, et ipsa aetate Alexandri, sed hoc minime probare textum integrum esse aetate illa recentiore. Scilicet Samaritani post aedificatum templum in monte Garizim, ad suam opinionem de sede divini cultus contra Iudaeos firmandam, in *antiquis*, quos habebant, codicibus vocem Hebal in Garizim forte immutarunt; ita communiter critici cum Fabricy (Titres primit. de la revel. Tom. 2 pag. 486) Carpzovio (Critica sacra pag. 935) Eichhorn (Introductio V. T. Tom. 1° pag. 215) et aliis plerisque. Non desunt tamen, qui contendunt antiquiorem et genuinam illius loci lectionem esse *Garizim*, et mutationem potius in textu Hebraeorum factam esse. Ita Whiston et Kennicott (Dissert. 2^a super Text. Hebr. Cap. I) quorum tamen sententia improbabilis videtur. Iohannes Bern. De Rossi in Vol. 2° *Variarum Lectionum V. T.* pag. 58, media quodammodo via incedens, lectionem Hebraicam *Hebal* praefert quidem Samaritanae *Garizim*, attamen Samaritanos a fraudis crimine excusat « Optime enim, inquit, interpolatio haec, salva publica fide » nationis, a *privato* aliquo critico sive Samaritano, *sive Israelita* » fieri potuit, qui ex coniectura locum emendarit. Aptius enim » electioni congruit Garizim, mons benedictionis, quam Hebal. »

Omnibus itaque recte perpensis, apparet omnino praeferendam esse sententiam, quae Pentateuchi originem apud Samaritanos non a Manasse sacerdote Iudaeo recentiore, sed ab antiquo illo Israelita sacerdote ab Asarhaddone misso repetit ideoque Samaritanum textum Pentateuchi, et gentis illius persuasionem de Moyse eius auctore septem saeculis aera Christiana antiquiorem esse. Quod quanti momenti sit, cum agatur de gente a Iudaeis semper divisa,

eisque infensa, nemo non videt. Verum licet etiam ad remotiorem epocham ascendere, posito testimonio Samaritanorum. Quaeri enim potest, undenam, et quando sacerdos ille Pentateuchum recepit quem in Samariam ex Assyria detulit? Codex ille unus erat ex iis qui in regno Israel, ad quod sacerdos pertinebat, conservabantur. Iamvero quis unquam sibi persuaserit Israelitas hos codices a Iudaeis recepisse post utriusque regni separationem, cum nemo ignoret quanta inter utrumque regnum divisio, agentibus praesertim impiis regibus Israel, et falsis *excelsorum* sacerdotibus, existeret? Necessario itaque veniendum est ad epocham Roboami, sub cuius regni initio separatio decem tribuum facta est, novem scilicet A. C. saeculis, ita ut Israelitae Pentateuchum habuerint inde ab aetate qua cum Iudaeis unum populum constituebant. Quo posito, iam res ad epocham Salomonis et Davidis deducta est, cumque eorum aetate Pentateuchus confictus nulla veritatis specie affirmari possit, recta ducimur ad aetatem Iudicum, unde ad Moysem brevis ac necessarius est transitus, ut ex dicendis clarius apparebit. Et haec sufficiant de testimonio Samaritanorum.

2° Accedit testimonium *Ethnicorum* — Nemo certe a profanis scriptoribus expectabit continuatam seriem testimoniorum pro Moesaica origine Pentateuchi; hoc enim impossibile apparet, ex eo quod pauci sunt qui in remota aetate apud Ethnicos aliquid scripserint, et ex his pauciores adhuc sint quorum opera vel etiam fragmenta ad nos pervenerint; denique non omnibus profanis scriptoribus oblata est occasio de Moyse eiusque libris loquendi. Verum ex alia parte fallitur omnino Voltairius dum in Dictionario Philos. art. *Moses* consueta sua temeritate pronunciat Moysem toti mundo ignotum fuisse ante epocham Ptolemaei Philadelphi. Sane scriptores alias citati multa afferunt testimonia quorum alia antiquiora sunt Ptolemaeo Philadelpho, alia quamvis recentiora, sunt tamen valde antiqua et ex vetustioribus monumentis certe deprompta: talia sunt testimonia *Manethonis*, *Philochori Atheniensis*, *Eupolemonis*, *Ptolemaei*, *Ephestionis*, *Nicolai Damasceni*, *Hieronymi Aegyptii*, *Artapani*, *Chueremonis*, *Alexandri Polyhistoris*, *Appionis* aliorumque, quorum opera perierunt sed fragmenta quae ad rem nostram faciunt ab Eusebio, Iustino, et Iosepho Flavio recitantur. Ex his nonnulla in praecedenti thesi laudavimus ex. gr. Manetho-

nis, Chaeremonis et Strabonis, quibus nunc addimus, speciminis gratia, alia nonnulla. *Diodorus Siculus* in lib. I. Bibliothecae, tractans de celebrioribus gentium legislatoribus, cum ad Hebraeos devenit ait « Apud Hebraeos, quidam Moyses extitit, qui leges eisdem reliquit, quas a Deo Iao se accepisse dicebat » ubi manifeste alludit ad Moysis libros, ubi lex Hebraeorum continetur, et Deus Iehovah vocatur, quod corrupta pronuntiatione a Diodoro dicitur Iao, nisi forte et hoc recte positum sit, cum Dei nomen tetragrammaton a Iudaeis seorsim nunquam pronuntiatum, in compositione aliorum nominum laudatam pronuntiationem, vel omnino similem habeat. Idem vero auctor apud Photium *Biblioth. cod. 244* refert Moysem ducem fuisse Hebraeorum coloniae ex Aegypto emigrantis, populum in duodecim turmas divisisse, illis vetuisse imprimis simulacrorum cultum, Legemque vivendi a ceteris gentibus diversam dedisse. *Iustinus* historicus in lib. XVI historiam et Legem Pentateuchi summam commemorat, quod testimonium non eius tantum est, sed praecipue *Trogi Pompeii* antiquioris scriptoris, cuius libros ille in compendium redegit. *Anaxagoras* unus ex vetustissimis Graecorum philosophis, teste Theodoret, Moysis libros legerat, quemadmodum apparet etiam ex librorum eius exordio ab Eusebio laudato « Omnia simul erant, deinde Mens superveniens ea in ordinem digessit » (V. Laertium de vit. et mor. Philos. Lib. 2° ad vocem *Anaxagoras*). Idem de *Aristotele* et *Platone* plures sentiunt; quare *Aristobolus* Iudaeus philosophus demonstrandum assumpsit Peripateticam philosophiam magna ex parte ex Moysi scriptis manasse (V. Clem. Alex. Strom. Lib. V). *Ecathaeus Abderita* Aristotelis aequalis librum de Iudaeis scripsisse fertur, in quo Moysem eiusque Legem impense laudabat (Clem. Alex. ibid.): et ut alios omittamus, *Longinus* Rhetor in tractatu de Sublimi Cap. VII librum Moysi citat. « Iudaeorum legislator, inquit, vir minime vulgaris, cum altum de Dei maiestate et potentia conceptum sibi efformasset eum mirifice expressit initio sui codicis hisce verbis: Dixit Deus: fiat lux et facta est lux. » *Tacitus* Histor. lib. V Cap. 4 « Moyses, inquit, quo sibi in posterum gentem firmaret, novos ritus contrariosque caeteris mortalibus indidit. Profana illic omnia, quae apud nos sacra: rursum concessa apud illos, quae nobis incesta. Effigiem animalis, quo monstrante errorem situmque depule-

rant, penetrali sacravere, caeso ariete, velut in contumeliam Hammonis. Bos quoque immolatur, quem Aegyptii Apin colunt. Sue abstinent memoria cladis, quod ipsos scabies quondam turpaverat, cui id animal obnoxium. Longam olim famem crebris adhuc ieiuniis fatentur, et raptarum frugum argumentum, panis Iudaicus nullo fermento detinetur. Septimo die otium placuisse ferunt, quia is finem laborum tulerit, dein blandiente inertia, septimum quoque annum ignaviae datum. » Quo in loco, inter plures errores, et in magna factorum ac temporum confusione, manifestum est Romano historico Moysis legem et scripta ignota non fuisse. Idem apparet ex testimonio Iuvenalis, qui in satyra XIV quae est *de recta liberos educandi ratione* inter alios carpit parentes illos qui Iudaeorum legem et Moysis *volumen* pro vivendi norma habebant:

Quidam sortiti metuentem sabbata patrem
 Nil praeter nubes, et coeli numen adorant,
 Nec distare putant humana carne suillam:
 Romanas autem soliti contemnere leges,
 Iudaicum ediscunt, et servant ac metuunt ius,
 Tradidit *arcano* quodcumque *volumine* Moses;
 Sed pater in causa, cui septima quaeque fuit lux
 Ignava, et partem vitae non attigit ulla.

§. II. Argumenta interna pro Pentateuchi authenticia.

Recolenda hic sunt quae alias diximus de indole ac valore argumentorum internorum in huiusmodi quaestionibus; praecipue vero recolendum est 1° Interna indicia in quibus haec argumenta consistunt non esse seorsim, seu, ut aiunt, *distributive* accipienda, sed *collective*, cum ex eorum numero, unione, et conspiratione argumenti valor exurgat; 2° Eadem indicia non tantam probandi vim habere quantam externa argumenta, ideoque in horum subsidium et confirmationem afferenda esse. Quae quidem duo cum in ceteris libris tum praecipue in Pentateucho expendendo prae oculis habenda sunt. Cum enim quaestio sit de opere tam remotae antiquitatis, in tanta monumentorum profanorum inopia, in tanto cognitionum defectu de rebus ad vetustam illam epocham pertinentibus, impossibile est plenam et numeris omnibus absolutam demonstrationem ex internis indiciis conficere. Ex alia vero parte

multa insunt libris Pentateuchi quae originem eorum produnt, et lectorem praeiudiciis non occupatum ad Moysem recta ducunt. Quoniam vero non omnia haec indicia eiusdem generis sunt, aut eundem valorem habent, ea distribuemus in tres classes, per quas veluti per totidem gradus ad Moysem auctorem perveniemus.

I. Ex internis indiciis apparet Pentateuchum non esse opus plurium auctorum ac plurium aetatum, ita ut paullatim successivis additionibus excreverit et ad praesentem formam redactum fuerit, sed opus esse *unius auctoris*, qui illud quacumque demum ratione composuerit, ac digesserit in ea forma quam nunc praesefert. Indicia ex quibus id eruitur revocari possunt ad *unitatem compositionis*, quae in Pentateucho elucet, quaeque ex rei natura, et ex criticorum consensu arguit unitatem auctoris, qui librum excoGITaverit. Sane, inspectis atque inter se comparatis partibus maioribus Pentateuchi, unitas operis manifestissime constat. Imprimis enim liber Geneseos viam sternit ad sequentes operis partes intelligendas, quae sine illo inexplicabiles forent; sequentes tres libri totam Legis substantiam continent, quod est praecipuum operis obiectum: Deuteronomium denique recapitulationem tum Legis tum historiae continet, et exhortationes ad Legem servandam. Genesis est veluti *introductio* Pentateuchi, Exodus, Leviticus et Numeri veluti *corpus* efficiunt, Deuteronomium est totius operis *conclusio*. Et si rhetorice loqui velimus, in proluxa hac oratione Genesis locum tenet *exordii*, sequentes tres libri *contentionem* exhibent, Deuteronomium *anacephalaeosim* ac *perorationem*. Si vero magis particulatim libros ipsos expendamus quamvis videamus facta ac praecepta non semper accurato ordine exhiberi, animadvertimus tamen tantam existere inter partes historicas et partes didacticas connexionem ut invicem sibi lucem affundant, nec ulla ratione possint seiungi. Unitas ergo compositionis, unitatem auctoris arguit.

II. Ex internis indiciis colligitur unicum illum Pentateuchi auctorem *antiquissimum* esse, et ad prima Iudaicae reipublicae tempora pertinere.

Constat id 1° ex ipsa *lingua* qua utitur. Omnes sane sciunt linguas, quae longo saeculorum spatio vernaculae fuerunt, alias atque alias mutationes decursu temporis subiisse, ita ut quisque linguarum illarum gnarus diversarum aetatum scriptores ex stylo ac lingua

facile discernere possit. Ita ex. gr. qui latine sciunt, numquam auctores saeculi Augustaei Phaedrum, Tullium, Caesarem etc. cum sequioris aevi scriptoribus Apuleio, Sidonio, Capella aliisque confundent; idque a peritis fieri potest etiam in iis casibus ubi recentior scriptor antiquorum loquendi modum imitari conatus fuerit. Haec si ad rem nostram transferantur, apparebit Pentateuchum antiquiorem esse ceteris libris V. T. antiquiorem Prophetis, Regibus, ipsoque Iudicum libro. Imprimis enim *archaismi* passim in Pentateucho occurrunt sive in *vocalibus*, sive in *formis*, quae nusquam vel rarissime in recentioribus scriptis apparent. Ad *vocabula* quod attinet haec pauca exempla sufficiant: vox כֶּשֶׁב (agnus), quae in posterioribus libris scribitur constanter כֶּבֶשׂ, in Pentateucho frequentissima est; pro voce זָכַר (*zachàr*) saepe occurrit vox זָכָר (*zachàr*) puta Deut. XVI, 16, XX, 13 ceteris scriptoribus ignota; item dicas de vocibus אָבִיב (Deut. XVI, 1), שָׁגֵר (Ex. XIII, 12 etc.), יָקוּם et aliis, quae in posterioribus scriptis nunquam leguntur. Ad *formas* vero archaicas referri possunt pronomen foemininum הוּא (*hu*) quod in libris Pentateuchi constanter adhibetur pro usitata forma הִיא (*hi*); item suffixum ה־; pronomen plurale הֵאֵל. אֵל (*el, haël*) pro אֱלֹהִים vel הָאֱלֹהִים (*èlleh, haèlleh*); item terminatio tertiae pers. plur. fut. in וֹן (*un*) quae passim recurrit, frequens usus ה־ localis, pro quo posteriores libri praepositionem אֵל (*el*) adhibere solent: forma נָעַר (*nahar*) in significatione foeminina pro נַעֲרָה (*naharah*) quam grammatica praescribit sed in Pentateucho semel tantum (Deut. XXII, 19) occurrit: 2^a plur. foemin. fut. sine ה־ finali ut תִּמְצֹאן. Possent multa alia exempla afferri, quae ab eruditissimis viris collecta sunt, sed haec pauca sufficiant. Fortasse etiam plura alia huiusmodi extabant in Pentateucho, quae temporum decursu a scribis vel rabbinis emendata sunt, quemadmodum per punctuationem praestare conati sunt (invitis licet regulis Masorethicis) in tribus ex citatis vocabulis, scribentes הוּא (ipsa), נַעֲרָה (puella) et תִּמְצֹאן (ipsae invenient). Praeterea etiam notatu dignum est, in Pentateucho deesse omnino voces Chaldaicas, quae in sequentibus libris incipiunt apparere, et paulatim frequentiores fiunt;

passim vero occurrere vocabula Aegyptiaca, puta nomen Iosephi Gen. XLI, 45 *צִפְנֶת פַּעֲנֵה* quod Hieronymus vertit *salvatorem mundi*, item nomen vestis Aegyptiacae *שַׁעֲטָיִן* Deut. XXII, 41; Lev. XIX, 49 et alia quae vicissim posterioribus scriptoribus inusitata sunt; quod apprime convenit auctori aetate Moysi scribenti, quum Hebraica lingua nullum adhuc a dialectis Orientalibus influxum experta fuerat, Aegyptiacas autem voces ob diuturnam apud illam gentem commorationem necessario familiares habebat.

2° Antiquitas auctoris iterum apparet ex *rebus* quae in Pentateucho commemorantur, quarum mentio et descriptio auctorem in remotissima aetate vixisse evincit. Huc pertinent patriarchales ac simplicissimi hominum mores, quales scimus fuisse primaeva gentium aetate, quorum memoria in antiquissimis profanis scriptoribus Hesiodo, Homero, aliisque celebratur, quique ab auctore Pentateuchi tam graphice simul ac simpliciter et sine ullo sermonis artificio describuntur, ut lector intime persentiat auctorem ipsum eadem illa aetate, iisdemque moribus vixisse; huiusmodi sunt, ex. gr. quae in Pentateucho leguntur de vita pastoralis illustrium etiam virorum, de ratione proles educandae, de conviviis, de sacrificiis, de festis popularibus, de domestica suppellectile, de ratione ineundi ac celebrandi nuptias et alia huiusmodi. Solae historiae Isaaci et Rebeccae (Gen. XXIV), Iacobi et Rachelis (XXVIII, XXIX) et tota Iosephi historia a cap. XXXVII et deinceps, et ipsius Moysi vivendi ac agendi ratio (Ex II, 45, 23, III, 4 etc.) ad exemplum sufficerent. Accedunt quamplurima alia minuta historica, geographica, religiosa, politica, militaria, non solum de gente Hebraeorum, sed etiam de aliis vetustissimis populis Aegyptiis, Phoeniciis, Chananais etc., quae passim et obiter absque studio commemorantur, quin tamen unquam recentiora admisceantur aut ullus anachronismus appareat. Quod quidem auctor recentior in tanta rerum varietate, et post tantas gentium illarum vicissitudines nunquam praestare potuisset.

III. Denique interna indicia ostendunt auctorem hunc antiquissimum *alium non esse quam Moysem*. Omnia enim quae in Pentateucho leguntur, rerum ordo ac dispositio, orationis indoles quemadmodum in Moysem quadrant, ita nemini alteri praesertim simul sumpta conveniunt ut ex sequentibus animadversionibus patebit.

1° Manifestum est auctorem ex una parte Hebraeum esse gente

ac religione, ex altera vero Aegyptium domicilio atque educatione. Hebraeum illum esse evincit tum exquisita Hebraicae linguae notitia, et in ea adhibenda dexteritas, tum praecipue accurata historiae Iudaeorum cognitio et ardentissimus amor, quo gentem illam prosequitur; ut omittamus, Hebraeos, rerum suarum tenacissimos, nunquam hominis extranei leges ac scripta suscepturos fuisse. Est ergo auctor certissime de genere Hebraeorum. At vero non minus clare patet ex lectione Pentateuchi eius auctorem in Aegypto natum atque educatum fuisse. Ita nempe peritum ac familiarem se ostendit in rebus Aegyptiacis, et ita accurate de iis cogitat ac loquitur ut lector dubitare non possit eum hominem Aegyptium fuisse. Et re sane vera omnes paene paginae Pentateuchi aliquid continent, quod ad Aegyptiorum regionem, mores, leges aliaque adiuncta etiam minuta refertur, et haec omnia accuratissime, sed absque ullo conatu pro data occasione commemorantur; quod quidem iam a multis observatum, et magna eruditione declaratum est (1). Nobis pauca exempla sufficiant. Imprimis auctor accurate loquitur de terra Aegypti, ita ut recentiores omnes geographi nihil unquam potuerint de antiquo Aegypti statu ac locorum situ, distantia ac natura stabilire quod non respondeat adamussim iis quae in Pentateucho leguntur. Talia sunt quae de situ, et de feracitate terrae Gessen leguntur Gen. XLVI, 28, 34, XLVII, 1, 4, 6, 11, quibus in locis terra Gessen ad fines Orientales inferioris Aegypti collocatur, eiusque limites et vicinia notantur, eaque dicitur fertilis et agriculturae simul ac pascuis aptissima. Quae omnia apprimè confirmantur ex geographorum et itineratorum relationibus (2). Quae huc illuc obiter interseruntur de praecipuis terrae fructibus, et de ratione ciborum non minus accurata sunt. Huius rei clarissimum exemplum occurrit in murmuratione Hebraeorum in deserto Num. XI, 4, 5: « Quis dabit nobis ad vescendum *carnes*? recordamur *piscium* quos comedebamus in Aegypto *gratis*; in mentem nobis veniunt *cucumeres, pepones, porrique et caepe et allia* » quae

(1) Vide ex Catholicis Smith op. cit. pag. 256 et seq. et 314. et seq. et ex Rationalistis Eichhorn *Introd. in V. T.* edit. 3. §. 442, *nota*, ubi hoc ingenue fatetur, et exemplis confirmat.

(2) Vide inter recentissimos auctores Brugsch: *Geographia veteris Aegypti*, et Hengstenberg: *Aegyptus et Libri Moysis*. (Germanice ambo).

omnia revera in Aegypto abundare et optima esse tradiderunt veteres scriptores. Alterum exemplum esse potest illud Exodi IX, 31, 32 ubi post septimam plagam Moyses Pharaoni promittens se Deum precaturum ait « *Linum* ergo, et *hordeum* laesum est (scilicet praecedente tempestate ac grandine), eo quod hordeum esset virens, et linum iam folliculos germinaret: *triticum* autem et *far* non sunt laesa, quia *serotina erant* » haec enim dixisse legitur Moyses circa finem mensis Februarii quo tempore reapse in Aegypto hordeum iam spicas profert, et linum folliculos, dum triticum et far circa initium Aprilis ad maturitatem adducuntur (1). Nonnullis recentioribus criticis magnum argumentum visum est historia decem plagarum Aegypti Ex. VII–XI, siquidem fere omnium plagarum descriptio cum indole ac climate Aegypti, eiusque moribus maxime convenit (2). Ita locustarum ac ranarum invasio calamitas est non infrequens apud Aegyptios. Conversio aquarum in sanguinem, Pharaonis contumaciae frangendae aptissima erat, nam ex una parte aquarum copia in Aegypto desideratur, et ex alia Nilus unde aqua haurienda erat ab Aegyptiis veluti divinitas adorabatur. Item muscarum plaga (Ex. VIII, 20–31) prout in Pentateucho describitur, plura continet quae notitiam Aegypti supponunt; nam species insecti determinata inducitur **הָעֶרֶב** cum articulo, seu *he* demonstrativo, eiusque importunitas ac molestia hominibus ac brutis illata respondet experientiae ut periti scriptores tradunt (3). Verba Moysi (Ex. VIII, 26), quibus animadvertit sacrificia boum ferri non posse ab Aegyptiis, apprime conveniunt cum iis quae scimus de superstitiosa veneratione illius gentis erga id genus animalium, ita ut etiam poena capitalis aliquando per legem decreta esset contra eorum occisores. – Plura alia in Pentateucho occurrunt, quae ostendunt accuratam, multiplicem, et completam scientiam auctoris de moribus et rebus Aegyptiorum. Tria canistra super caput pistoris Pharaonis (Gen. XL, 16, 17) minus congrue excogitata viderentur nisi aliunde constaret hunc fuisse Aegyptiorum morem quemad-

(1) V. Auctores superius laudatos.

(2) Cum isti auctores observant convenientiam illarum calamitatum cum *climate* Aegypti profecto non negant in iis omnibus miraculum intercessisse, saltem relate ad intensitatem, et ad modum, quo illa omnia in Pharaonem et Aegyptios irruerunt tam brevi temporis spatio, et ad Moysi nutum.

(3) V. Testimonium Sonnini apud Hengstenberg op. cit. p. 113.

modum in pluribus monumentis recenter detectis insculptum apparet, quorum figuras exhibet inter alios Lepsius in suis *Denkmäler*. Gen. XLIII, 32 observat auctor Aegyptiis illicitum fuisse et profanum cum Hebraeis cibum sumere, quod quidem ab historicis confirmatur praesertim ab Herodoto (lib. II, cap. 36, 41) ubi refert cautelas ab Aegyptiis adhibitae ne ex commercio cum extraneis, vel ex contactu rerum quae ab iis adhibitae fuissent, puta cultri, vel vasis cuiuscumque, contaminarentur. Ratio curandi et sepe- liendi cadavera descripta Gen. L ea ipsa est, quam scimus in Aegypto obtinuisse, et quam examen cadaverum Aegyptiorum, quae *mummae* dicuntur, confirmat. Etiam circumstantia de pluribus medicis, qui Iosepho Aegypti Proregi serviebant, respondet adamussim consuetudini Aegyptiorum, iuxta quam singuli medici unam tantum morborum speciem curare sciebant, unde magna medicorum turba in aulis principum, ut refert Herodotus (lib. II, cap. 84). Ut alia omittamus, Lev. XIX, 19, coll. Deut. XXII, 11 occurrit vox שַׁעֲמֹנִי quae vestem peculiarem Aegyptiorum designat: Gen. XLI, 2, 18 legitur vox Aegyptiaca אַחְוִי (*ahhu*) quae significat speciem plantae palustris, ut notavit Hieronymus Comm. in Isaiam XIX, 7. Nomina quoque propria *Pharao*, *Putiphar*, *Aseneth* (Iosephi uxor) nomen ipsi Iosepho datum *Zaphanath Paneahh* et ipsum *Moyse* nomen Aegyptiaca sunt.

2° Auctor Pentateuchi in peregrinatione Hebraeorum partem habuit, et ante ingressum in terram Chanaan scripsit. Sane de Arabiae deserto accuratissime loquitur, singulas stationes minute describit, apposis nominibus, locorum situ, ac distantis; contra vero de terra Chanaan tamquam ex aliorum relatione loquitur, et semper in futuro. Quinimo nonnulla aliquando circa illam disponit ac praecavet, quae postea, mutatis circumstantiis, locum non habuerunt, ut ex. gr. Deut. VII, 22 animadvertit Chanaanicos non statim sed paulatim exterminandos esse *ad Hebraeorum emolumentum*; cum tamen postea reipsa *in poenam* ipsius populi a Deo relictos fuerint (Iud. II, 21, 22, III, 1, 4). Item Deut. XIX, 89 auctor constituit tres urbes refugii caeteris addendas esse quando Israel terra promissa ad extremos usque limites supra (Deut. I, 7) descriptos potitus fuerit; verum urbes istae reipsa nunquam additae sunt, quia ad limites illos extremos occu-

pandos Hebraei nunquam pervenerunt. Quae hucusque diximus in Moysi personam perfecte quadrant, qui et in Aegypto natus et educatus fuit, cum tamen de gente Hebraeorum esset, idemque populum per desertum duxit quadraginta annis, et ante ingressum in terram Chanaan e vivis sublatus est.

3° Character *legislatoris* uni Moysi conveniens apud Hebraeos in auctore Pentateuchi evidens est. Sane ipsa materiae dispositio et delectus legislatorem prodit. Imprimis enim omnia ad legem illustrandam vel inculcandam ordinantur; tota historia Geneseos evidenter scripta est eo consilio ut viam sterneret ad sequentem legem intelligendam, et suscipiendam, ut alias innuimus, idemque dicendum de historia, quae in sequentibus libris narratur; nam ita narrationes praeceptis intermiscuntur ut illae istorum vel occasionem exhibeant, vel sensum declarent. Ipsae vero leges nequaquam ordinate ac systematice proponuntur, puta iuxta naturam rerum, aut obiectorum similitudinem, quemadmodum fit ab illis qui leges ab aliis latas colligunt et in unum corpus iuris digerunt; sed contra auctor noster absque ordine leges profert, prout nempe singulae ferebantur, narrationes quoque, adhortationes, et comminationes passim admiscet, multa pro data occasione iterum atque iterum repetit, aliquando etiam clarius explicat, et non raro leviter immutat. Quae omnia plene demonstrant auctorem non esse collectorem legum, sed ipsum esse legislatorem, qui dum leges ferebat eas etiam scripto mandabat, simulque de earum observantia sollicitus easdem leges vehementius indulcabat, declarabat, repetebat, ut altius in animis populi imprimerentur; et mutatis adiunctis etiam extendebat, vel restringebat, suprema scilicet et independenti auctoritate (1).

4° Examen Deuteronomii novum argumentum suppeditat de auctore Moyse. Stylus enim Deuteronomii ipsum Moysem indicat

(1) Pauca exempla subiicimus. Decalogus quater repetitur, scilicet Ex. XX, et iterum ex parte Lev. XIX, et XXVI; denique fusius et nonnullis declarationibus insertis Deut. V. Lex decimarum occurrit Lev. XXVIII. et iterum brevius Deut. XIV. 22. De primogenitis animalium Lev. XXVI. 26 seq. et iterum pressius Deut. XV. 19. De non edendo sanguine Lev. XVII. 10 seq. Deut. XII. 16 et XV. 23. Lex de reducendo bove vel asino inimici Ex. XXIII. 4. 5. clarius exponitur Deut. XXII. 1-5. De mutuo et pignore Ex. XXII. 25. seq. distinctius occurrit Deut. XXIV. 10-14. De mercede cito solvenda Lev. XIX. 13 et fusius Deut. XXIV. 14. 15. Demum quae de servorum manumissione praeciuntur Ex. XXI. 1-12 simplicius et cum aliqua immutatione recurring Deut. XV. 12-18.

iam in fine peregrinationis constitutum, annis gravem, et morti proximum, populum magna sollicitudine adhortantem ad legem observandam. Sane modus loquendi auctoris in Deuteronomio non parum differt a praecedentibus libris, in eo praesertim quod in Deuteronomio stylus longe gravior et vehementior est, exhortationes prolaxae sunt sollicitudine et affectu prorsus paterno plene, ubique elucet summa animi fortitudo et libertas, nec non confidentia loquentis, utpote qui tot ac tanta pro populo gesserat, ac de eius futura sorte sollicitus erat. Uno verbo Deuteronomium ab eo scriptum apparet qui populum ex Aegypto eduxerat, per quadraginta annos, et in medio descriminum gubernaverat, legem illi dederat, et nunc ultima veluti monita iamiam moriturus et alterius regimini eum relicturus solemniter inculcat. Haec omnia ut in Moysi personam conspirant, ita alteri conveniunt nemini. Quis enim unquam potuisset ita Moysi *characterem* induere, ita in eius *aetatem ac adiuncta* se transferre ut nunquam a vero aberraret et seipsum proderet? Aut quem alium Iudaei Moysi personam simulantem unquam suscepissent? Quomodo illum legislatoriam potestatem usurpantem, acriter redarguentem, poenas irrogantem ferre potuissent, qui aegre admodum et obtorto collo ipsius summi ducis et legislatoris iugum trahere parati erant?

5° Indicia interna quae hactenus prolata sunt vehementissime suadent Moysem esse Pentateuchi auctorem. Audiendus nunc est ipse auctor qui Moysem se aperte vocat, et pro Moyse haberi vult, in quo quidem fidem nunc merebitur; eius enim assertioni totam librorum seriem, eorumque internos characteres suffragari vidimus: ac praeterea ex eadem auctoris assertionem sequitur, eum, in hypothesis quod Moyses non sit, impostorem fore; quo semel admissio, Iudaeorum veneratio erga libros Pentateuchi, non obstantibus gravioribus praeceptis, ingratissimis factorum narrationibus ac severioribus sanctionibus, explicari amplius non posset. Quae rursus confirmantur, 1° ex epocha qua Pentateuchus editus dicitur; siquidem aetate Mosaica Hebraeorum gens nequaquam rudis ac infans extitit, quemadmodum dicendum est de obscuris gentium originibus ex. gr. Aegyptiorum, vel Graecorum, de quibus veteres eorum scriptores ac poetae loquuntur; verum e contra gens Iudaica ex Aegypto egrediens iam numerosam et bene constitutam societatem efforma-

bat, suas traditiones suamque historiam clare ac indubitanter compertam habebat, verbo cum plena sui conscientia sub duce Moyse ex Aegypto emersit. Ex quibus omnibus apparet impossibile fuisse ut Hebraei errarent circa Pentateuchi auctorem eumque a nescio quo recentiore conscriptum sub Moysi nomine pro eiusdem celeberrimi legislatoris opere susciperent. 2° Accedit solemnitas qua Pentateuchus ab auctore dicitur editus (Deut. XXXI, 24, seq.) scilicet eum volumen complevisse, sacerdotibus ac levitis consignasse, et in Arca foederis custodiri iussisse; quae cum in traditione conservari, et usu ipso innotescere necessario deberent omnem fraudis suspicionem magis magisque remonent.

Quibus praemissis auctorem de se ipso testantem audiamus. Primo quidem absolute et generatim scribit (Deut. XXXI, 9): « *Scripsit itaque Moyses legem hanc*, et tradidit eam sacerdotibus filiis Levi etc. » ubi pronomen illud demonstrativum refertur ad integrum Pentateuchum ad cuius finem haec verba leguntur tanquam subscriptio auctoris ut ex. gr. ad finem praecipuarum sectionum operis Thucydides legitur: *Thucydides conscripsit*, Θουκυδίδης συνέγραψε. Iterum vv. 24, 25 seq. conclusio voluminis eiusque sollemnis traditio commemoratur hisce verbis: « Postquam ergo *scripsit Moyses verba legis huius in volumine atque complevit*, praecepit Levitis, qui portabant arcam foederis Domini dicens: Tollite *librum istum*, et ponite eum in latere arcae foederis Domini Dei vestri, ut sit ibi contra te in testimonium. » Sunt qui putant haec verba ad solum Deuteronomium referri, verum etiamsi hoc admittatur argumenti vis non tollitur: siquidem Deuteronomium supponit praecedentes libros ab eodem auctore conscriptos, ad eos enim passim appellat, leges in iis contentas repetit, ac declarat, denique, illis demptis, intelligi non posset.

Verum praeterea non desunt loca etiam in libris praecedentibus ubi Moyses eos scripsisse dicitur. Ex. XVII, 14 legitur: « Dixit autem Dominus ad Moysem: *scribe hoc ob monumentum in libro* (scilicet fugam et caedem Amalec) et trade auribus Iosue etc. » ubi iam occurrit mentio *de libro* a Moyse scripto, praesertim cum vox Hebraica habeat articulum demonstrativum בְּסֵפֶר scilicet *in eo libro*. Huic autem libro sic incepto perrexit Moyses alia addere. Sic Ex. XXIV, 4, 7: « *Scripsit autem Moyses universos sermones*

Domini... assumensque volumen foederis legit audiente populo etc.» Iterum Ex. XXXIV, 27: «Dixitque Dominus ad Moysem: *scribe tibi verba haec* quibus et tecum et cum Israel pepigi foedus;» et Num. XXXIII, 1, 2, scriptae dicuntur a Moyse in eodem volumine septuaginta duae mansiones populi in deserto. «Hae sunt, inquit, mansiones filiorum Israel, qui egressi sunt de Aegypto per turmas suas in manu Moysi et Aaron, *quas descripsit Moyses* iuxta castrorum loca, quae Domini iussione mutabant.» Ex quibus apparet per totum temporis spatium quo Hebraei in Arabia peregrinati sunt Moysem in hoc libro continuando ac perficiendo incubuisse, donec sub finem peregrinationis volumine completo, illud Levitis tradidit, ut supra vidimus, in arca foederis custodiendum, addito etiam praecepto de eius lectione singulis septenniis repetenda «praecepitque eis dicens: post septem annos, anno remissionis, in solemnitate tabernaculorum, convenientibus cunctis ex Israel..... *leges verba legis huius* coram omni Israel audientibus eis etc.» (Deut. XXXI, 10, 11). Frustra hic adversarii nonnulli animadvertunt 1° de quibusdam tantum partibus dici, quod a Moyse scriptae fuerint. 2° Cum Moyses iubetur a Deo scribere, non dici eum revera scripsisse. Haec nullius momenti sunt. Ad 1^m enim responsio in promptu est: imprimis testimonia citata ex cap. XXXI Deut. revera generalia sunt et integrum volumen sive directe, sive indirecte respiciunt. Deinde nulla erat necessitas omnibus libri partibus apponere Moysi nomen, neque ex eius omissione quidquam concludi potest, quemadmodum ex. gr. ex eo quod Thucydides in nonnullis sectionibus suae historiae Peloponnesiacae usitatam subscriptionem omittat, nemini in mentem veniet eas partes diverso auctori tribuere. Ad 2^m vero notamus omissionem illam in nostra sententia facile explicari, et argumentum contra adversarios retorqueri posse; ideo enim non dicitur Moysem praecepto scribendi obtemperasse quia ipse Moyses est libri auctor, ac proinde ipso facto ostendit praeceptum illud a se impletum fuisse. Simile exemplum habemus in Apocalypsi ubi Ioannes praecipitur *scribere in libro et mittere septem Ecclesiis* (Apoc. I, 11), postea vero non narrat se scripsisse quia liber Apocalypsis ad illas Ecclesias missus ipso facto demonstrabat eum divino praecepto paruisse.

§. III. Solvuntur obiectiones.

Obiectiones quae magno numero a rationalistis proferuntur contra authenticam Pentateuchi claritatis causa ad quasdam classes revocabimus. Et primo quidem notandum est, adversarios fere unice *internas* difficultates obiicere, nihil enim in traditione occurrit quod contra nos afferri possit. Proferunt tamen nonnulla, quae aliquo modo *externarum* obiectionum locum tenent, de quibus statim breviter dicemus, postea vero de internis.

I. Obiectiones externae.

1° Obiicit Voltairius in *Dictionario-Philosophico*, articulo *Moy-ses*, impossibile esse ut Pentateuchus a Moyse scriptus fuerit, Moy-ses enim neque linguam Hebraicam callebat, neque scribendi artem noverat, neque aptam materiam ad integrum Pentateuchum exarandum invenire potuit. 1) Linguam Hebraicam non callebat: natus enim in Aegypto et in aula Pharaonis educatus Aegyptiaca lingua loqui debuit, neque a suis potuit linguam illam discere; Hebraei enim, cum iam tria ferme saecula in Aegypto commorati fuissent, procul dubio patrium sermonem obliti fuerant. 2) Scripturam nesciebat, siquidem scriptura alphabetica remotissima illa aetate nondum inventa fuerat, et Aegyptii eo tempore ad summum sola scriptura hieroglyphica utebantur, quae nec apta erat ad voces Hebraicas, et ad volumen tam ingens exarandum, nec a plebe Iudaeorum legi potuisset. 3) Denique apta scriptioni materia deerat. Tunc enim solis lapidibus solebant characteres insculpi; verum si integer Pentateuchus in lapidibus hieroglyphice insculptus fuisset immensus lapidum acervus necessarius fuisset huc illuc per desertum asportandus. Ita leviter ac ridicule more suo adversarius.

Resp. ad 1um Potuit Moyses imprimis patriam linguam addiscere in ipsa aula Pharaonis. Constat enim eum in prima infantia a propria matre Hebraea fuisse educatum, ac insuper dubitandum non est nobiles Aegyptios linguam Hebraicam calluisse; cum Hebraeis enim frequens eis erat commercium, ac isti longo iam tempore in Aegypto degebant. Verum deinde Moyses ad adultam aetatem cum pervenisset ad suos contribules pertransiit, et paulo post in terram Madian migravit, ubi eadem vigeat lingua, quae apud Hebraeos,

vel illi omnino affinis. Quod autem ipsi Hebraei suam linguam obliti essent gratis ab adversario affirmatur, imo incredibile omnino est, si consideretur, ex una parte, tenacitas Hebraeorum in suis usibus ac traditionibus servandis, ex alia vero parte Hebraeos sese non admiscuisse Aegyptiis, sed separatim populum constituisse, in extrema parte orientali Aegypti, quae terra Gessen dicebatur (Gen. XXXVII, 6, 26 seq.): patriam ergo linguam oblivisci nec voluerunt nec potuerunt. Similia exempla etiam nunc occurrunt: ita Baschi in extrema Hispania et sub Hispanico regimine viventes, vetustam suam linguam obliti non sunt; ita Melitenses sub Italico vel Anglico gubernio patriam linguam semper conservarunt, et coloniae Gallicae in Americam septentrionalem deductae post duo et amplius saecula Gallice adhuc loquuntur.

Ad 2um dicimus inscitiam suam prodere Voltairium in iis quae asserit de origine artis scribendi ac de hieroglyphica scriptura. Et imprimis etiamsi scribendi ars ignota fuisset nonne potuisset illam ipse Moyses excogitare, aut a Deo accipere, quemadmodum nonnulli ex antiquis patribus, et vetusti quidam profani scriptores (ut Eupolemus et Artapanus) existimarunt? Verum hoc supponere necessarium non est; potest enim facile ostendi alphabeticam scripturam iam tum Hebraeis notam fuisse, scilicet a progenitoribus suis et Patriarchis acceptam, ut notat Augustinus lib. XIX de civitate Dei cap. 39, inquit: « Non itaque credendum est Hebraeos literas a Lege coepisse, quae data est per Moysem, sed potius per illam successionem Patrum (Patriarcharum) memoratam linguam cum suis literis custoditam. » Et re sane vera Hebraei ex familia Abrahami, Isaaci et Iacobi originem habebant, quae diu in terra Chanaan vixerat et exinde in Aegyptum migraverat. Iam vero multa sunt quae suadent, in terra Chanaan, aetate Patriarcharum, scribendi artem notam fuisse. Imprimis enim haec necessaria videtur ad commercium et culturam populorum, puta ad contractus firmandos, ad factorum memoriam conservandam etc.: aliunde autem scimus Chananaeos et imprimis Tyrios et Sidonios magnam civilis culturae perfectionem iam illa aetate attigisse. Inter urbes Chananaeorum quas Hebraei diruerunt una erat quae nomen gerebat *Cariath-Sepher* quod nomen significat *civitas librorum*, ubi forte gentis illius bibliotheca extabat.

Verum profana etiam historia nobis suffragatur. Est enim constans veterum traditio literas a Cadmo ex Phoenicia in Graeciam delatas fuisse, unde canebat Lucanus Pharsal. lib. I, vers. 320 seq.

Phoenices primum, famae si creditur, ausi
Mansuram rudibus vocem signare figuris:
Nondum flumineas Memphis contexere biblos
Noverat: at saxis tantum volucresque, feraeque,
Sculptaque servabant magicas animalia linguas.

Porro adventus Cadmi in Graeciam, iuxta chronologiam vulgo receptam, incidit in annum mundi circiter 2480, quae est ipsa Moysi aetas, et amplius triginta annis praecedit egressum Hebraeorum ex Aegypto. Iam vero si tunc Phoenices literas in Graeciam attulerunt credendum est eos iamdiu artem scribendi calluisse, et cum eis etiam Chananaeos, qui eandem regionem occupabant, et eadem lingua loquebantur, proindeque etiam Abraham eiusque posteris, qui in medio Chananaeorum vivebant, et quidem inter potentes ac nobiles viros numerabantur. Confirmatur hoc ex similitudine quae intercedit inter characteres Phoenicios adhuc in monumentis superstites, et vetustas Hebraeorum literas, quae ex. gr. in nummis Hebraicis leguntur. Est enim idem fere alphabetum. (Vide alphabeta comparata in principio Grammaticae Gesenii). Hisce adde in historia Patriarcharum non raro mentionem occurrere de scriptione ut ex. gr. Gen. XXIII, ubi de libello emptionis fit sermo, et Num. XXI, 4 ubi commemoratur antiquior *liber Bellorum Domini*; et etiam Iob Moyse antiquior scripturam commemorat ubi ait (cap. XIX): « Quis mihi det ut *scribantur in libro* sermones mei, etc.» Denique observari potest voces סֵפֶר *sepher* (liber) כְּתָב *cathav* (scripsit) et דֵּיּוֹ *deio* (atramentum) in omnibus linguis semiticis inveniri, quod ostendit eas ab illa aetate remotissima descendere cum nondum Semitarum sermo in varias dialectos abierat, ac proinde iam tum scribendi artem notam fuisse.

Haec quidem ostendunt, alphabeticam scripturam Moysi praesto fuisse, neque omnino necessarium fuisse ad hieroglyphicos characteres confugere. Quamquam omittendum non sit, hunc etiam scribendi modum absolute loquendo sufficere potuisse; falsum enim

est quod adversarius supponit, eos tantum characteres apud Aegyptios in usu fuisse, quos vetustis quibusdam illius regionis monumentis insculptos videmus, quique in integris animalium aliarumque rerum figuris consistunt. Sane ex recentiorum studiis post Champollion et Rosellini apparuit triplicem scripturam adhibitam fuisse ab Aegyptiis, 1° quidem illam superius memoratam, quae lapidibus ac publicis monumentis incidi solebat. Verum cum haec nimis spatii requireret neque omnes scirent figuras illas apte delineare, hinc 2° simplicior quaedam forma inventa est in qua summae tantum lineae ad figuras exprimendas pingebantur; qui scribendi modus cum a sacerdotibus praecipue adhiberetur scriptura *hieratica* dicta est. 3° Denique pro usibus privatis, cum etiam illa altera forma incommoda videretur, alius modus inventus est in quo veterum characterum formae vix adumbrantur, quae scriptura, ut ita dicam, *cursiva*, quoniam universo populo communis erat, appellatur *demotica*. Huius, et praecedentis scripturae exempla plurima occurrunt in papyris ex Aegypto asportatis, et in variis Europae bibliothecis custoditis, quarum quaedam ad aetatem Moysi pertinent, nonnullae etiam ad epocham longe antiquiorem, de quibus agunt Lepsius in op. cit. et Brugsch in sua historia Aegypti. Potuisset igitur Moyses, in defectu propriae scripturae, breviores istos Aegyptiacos characteres usurpare. Nec multum valet quod adversarii obiciunt de difficultate exprimendi voces Hebraicas characteribus Aegyptiacis. Scimus enim non raro iisdem characteribus voces extraneas expressas fuisse, ut ex inscriptionibus Aegyptiacis recentioribus apparet, lingua autem Hebraica non caret aliqua affinitate cum Aegyptiaca. Verum haec ad abundantiam dicta sint, cum ex dictis constet, Moysen proprio alphabeto Hebraico uti potuisse, et revera usum esse.

Resp. Ad 3um Nihil absurdius ab adversario dici potuisse, quam solos lapides Moysi aetate fuisse ad scribendum adhibitos. Quamvis enim ad publica monumenta inscriptiones lapideae praecipue adhiberentur, ut etiam nunc fit, quae pro maiori soliditate caeteris melius conservatae sunt, non est tamen existimandum nullam aliam materiam commodiorem in usu fuisse. Historia tradit materiam ad scribendum aptam ex triplici naturae regno usque ab immemorabili aetate depromptam fuisse: et sane

I. Ex regno *vegetali* adhiberi solebant

1° *Folia* arborum et plantarum, de quibus loquitur Virgilius Aen. VI narrans adventum Aeneae ad antrum Sibyllae. 2° *Cortex* arborum quarundam, qui *biblos* a Graecis, et *liber* a latinis dicebatur, unde *librorum* nomen. 3° *Pannus xilinus*, ex lignorum fibris praeparatus, qui in Aegyptiorum mummiis etiam Moyse antiquioribus reperitur. 4° *Tabellae* subtiles ex ligno, quae a Graecis Πίπλινες a Latinis *pugillaria* vocabantur, de quibus legitur Ezechiel. XXXVII, 16, Luc. I, 63, et apud profanos passim. Solebant autem ad commodiorem usum, praesertim in Occidente, hasce tabellas cera linire, ut characteres semel incisi possent facile, inverso stylo, obliterari, et alii iis substitui. 5° Et praecipue *papyrus* et charta *papyracea* ex diversis arundinibus papyri confecta, cuius usum iam ante bellum Troianum (XII saeculo A. C.) exstitisse testatur Plinius hist. nat. lib. XIV, 22 seq. Inter papyros Aegyptiacas in Europa asservatas plures creduntur antiquiores epocha Moisaica ut sunt ex. gr. Papyri Berolinenses I, II, III, IV, quae ab hodiernis criticis saltem ad XIII dynastiam pertinere creduntur, quae Moyse antiquior est: nam exitus Hebraeorum ex Aegypto iuxta communiorem sententiam et certiores synchronismos historiae antiquae collocandus videtur sub finem XIX dynastiae.

II. Ex regno *animali* adhibitae sunt ab antiquis

1° *Pelles* animalium, quae initio quidem simpliciter exsiccatae vel utcumque praeparatae, postea sub Eumene, vel, ut alii volunt, sub Attalo Rege Pergami diligentius concinnari coeperunt, unde *Pergamenae* dictae; dicuntur etiam *membrae* tum a Graecis tum a Latinis. De his loquitur Paulus 2 Tim. IV, 13, et ex profanis Martialis, ubi de historia Titi Livii sic scripta loquitur:

Pellibus exiguis arctatur Livius ingens,
Quem mea vix totum bibliotheca capit.

2° *Intestina* animalium. Refert Sozomenus in incendio Bibliothecae Constantinopolitanae per Leonem Isauricum, inter alia volumina, periisse poemata Homeri ingenti serpentis intestino, 120 pedum longitudinis, aureis characteribus inscripta.

III. Ex regno *minerali* in usu erant

1° *Laminae* metallicae praesertim plumbeae, quae valde sub-

tiles, et flexibiles duci possunt, de quibus Iob Moyse antiquior aiebat cap. XIX: « Quis mihi det ut scribantur sermones mei? quis mihi det ut exarentur in libro *stylo ferreo et plumbi lamina* etc.» 2° *Tabulae aeneae* pro publicis monumentis, de quibus in 1 Mac. VIII, 22, et apud profanos passim. 3° *Laterculi*, qui literis impressis igne concoquebantur quorum magna copia in Assyria inventa est, imprimis in ruinis urbis Ninive, unde ab Anglis asportati sunt, et in Musaeo Britannico servantur. 4° Denique *lapides* etiam pro publicis monumentis passim et apud omnes adhibiti sunt. Ad rationem scribendi quod attinet, pro solidiori quidem materia stylo metallico utebantur, in linteis vero, pellibus, charta etc. litteras pingebant vel pennicillo, vel calamo fisso, quo etiam nunc Orientales pro pennis utuntur.

Potuit itaque Moyses aliqua ex hisce levioribus materiis uti ad scribendum Pentateuchum.

Obiiciunt 2° nonnulli factum quod sub Iosia rege accidisse legitur 4 Reg. XXII, XXIII, et 2 Paral. XXXIV, ex quo dicunt colligi Pentateuchum ante illam aetatem non extitisse. Siquidem in cit. locis narratur Helciam, summum Pontificem a rege missum ut aurum et argentum colligeret ad mercedem solvendam operariis, qui templi aedificia sub praecedentibus regibus neglecta expurgabant et restaurabant, Helciam, inquam, librum legis Moysi reperisse. Is itaque repertum volumen ad regem detulit, et coram eo legendum curavit, quo facto rex ingenti stupore ac terrore percussus « *scidit vestimenta sua* » et exclamavit: « *non audierunt patres nostri verba libri huius, ut facerent omne quod scriptum est nobis,* » ideoque Helciam cum aliis prudentibus viris misit ut Dominum ea de re consulerent, acceptoque responso ab Holda prophetide, sacerdotes, prophetas, ac populum convocavit in templum, ac librum coram universo coetu legit, omnesque Domino promiserunt se in posterum legem observaturos. Ex hac historia argumentum adversarii desumunt contra authenticam Pentateuchi. Si enim, inquirunt, Pentateuchus a Moyse scriptus fuisset, aetate Iosiae omnibus notus esse debuisset, proindeque stupor ille regis, admiratio populi, alique miri effectus superius narrati explicari non possent.

Resp. obiectionem fundamento prorsus carere. Ac imprimis contra ipsos adversarios retorqueri posset argumentum. Si enim Penta-

teuchus ante Iosiam non exstabat, neque unquam de illo Hebraei audiverant, quomodo factum est ut rex, et populus, sacerdotes, levitae, ac prophetae statim illum tamquam Moysi opus absque ullo examine reciperent, verbis in eo perlectis crederent, ac tanta solemnitate promitterent se eius praecepta servaturos? Est igitur procul dubio narrata historia aliter explicanda. Haec vero explicatio difficilis non est, in tuto posita Mosaica origine Pentateuchi. Sciendum itaque est sub duobus praecedentibus regibus Manasse et Amon Mosaicum cultum ac legis studium valde neglectum fuisse, ac populum licet non ignoraret libros a Moyse scriptos, de iis tamen legendis ac practice sequendis parum cogitasse. Facile itaque intelligitur quomodo solemnibus horum librorum lectione, ex antiquo codice in templo reperto, Hebraei ipsi tantopere commoti fuerint, praesertim si eorum sententia admittatur, qui dicunt codicem illum ab Helcia inventum fuisse ipsum autographum Moysi, eius scilicet manu descriptum et sacerdotibus traditum, iuxta arcam foederis custodiendum. Quod quidem narrationis adiuncta vehementer suadent. Nam et codex autographus Moysi reipsa in templo custoditus erat, et facile fieri potuit ut sub impio Amone eiusque patre deperditus fuerit, in summa scilicet rerum sacrarum confusione, quae per id temporis obtinuit, postea vero piis curis Iosiae, cum templum ipsum et res ad divinum cultum pertinentes ad pristinum decorem revocarentur, venerandum illud monumentum in lucem redierit, cuius aspectu fieri non potuit, quin omnium animi vehementer afficerentur. Favet quoque textus Hebraicus ubi legitur fuisse repper-
tum « librum legis Domini *per manum Moysi* » hebraice בִּיַד־מֹשֶׁה (2° Paral. XXXIV, 44).

II. Obiectiones internae.

Adversarii, ut super innuimus, potissimum ex internis Pentateuchi notis eius authenticam impugnant. Obiectiones huiusmodi apud recentiores praesertim rationalistas, imprimis Ewald et Colenso, infinitae paene sunt, quas patienter collectas et in classes distributas videre est apud Smith op. cit. in tota Parte II. Nos praecipuas solvemus scilicet A. eas quae ostendere videntur *aetatem* Pentateuchi esse recentiorem Moyse, B. eas quibus ostendere conantur *auctoris personam et characterem* cum Moyse non convenire.

A. Argumenta contra aetatem *Mosaicam* Pentateuchi.

1° Obiiciunt *chronologicas* quasdam notas. a) Gen. XII, 6 legitur post narratum adventum Abraham in Chanaan: « Chanaanæus autem *tunc erat* in terra. » Quae verba repetuntur c. XIII, 7. Ergo, inferunt adversarii, quando auctor scribebat Chanaanæi non erant amplius in terra. Constat autem eos post mortem Moysi expulsos e sua terra fuisse; ergo liber post Moysem scriptus est.

b) Simile argumentum desumunt ex Gen. XXXVI, 15-43 ubi de regibus et ducibus Idumaeorum sermo est. Imprimis enim dicunt nimium esse numerum principum qui ibidem commemorantur, si includendi sint spatio temporis quod intercessit inter Esau, gentis illius stipitem, et Moysem. Deinde unus ex dictis regibus, nempe *Hadad*, probatur vixisse aetate Salomonis (3 Reg. XI, 14 seqq.). Tandem v. 31 cum auctor numerare incipit reges Idumaeorum ait: « Reges autem qui regnaverunt in terra Edom *antequam haberent regem filii Israel* fuerunt hi: Bela filius Beor etc. » unde concludunt adversarii librum fuisse scriptum aetate regum Israel, secus illa comparatio cum regibus Israel non intelligeretur.

c) Ex. XVI, 35 legitur « filii autem Israel comederunt man *quadraginta annis donec venirent in terram habitabilem*: hoc cibo aliti sunt *usquequo tangerent fines terrae Chanaan*. » Iamvero, inquit Davidson, Moyses e vita excessit antequam cessaret manna et antequam Hebraei ingrederentur Chanaan. Igitur ea verba recentius scripta sunt.

d) Obiiciunt etiam formulam « *usque in praesentem diem* » quae frequenter recurrit ex. gr. Deut. III, 14 ubi de nomine pagorum Iair est sermo « vocavitque ex nomine suo Basan Havoth Iair, idest villas Iair, *usque in praesentem diem* » haec formula longum temporis spatium intercessisse denotat inter factum illud et epocham scriptoris.

Resp. breviter huic classi difficultatum. Et primo quidem possemus nodum secare concedendo adversariis haec omnia revera a Moyse scripta non esse, sed postea declarationis causa ab alio sacro scriptore addita fuisse, puta a Iosue Moysi comite ac interprete, vel ab Esdra qui sacros Libros collegit ac recensuit. Sane id affirmare liceret salva Pentateuchi authenticia et integritate. Breviores enim istae notae non afficiunt substantiam sermonis, sed cum tan-

tummodo declarant; aliunde autem Iosue et Esdras non minus a Deo inspirati, et sacrorum librorum auctores fuerunt quam ipse Moyses. Sunt etiam qui cum Philone lib. III de vita Moysi, Iosepho Flavio lib. VI antiq. cap. ult. et aliis Iudaeorum doctoribus haec omnia explicant ex spiritu prophetico ipsius Moysi, qui ea licet futura praescivit. Verum necessarium non est ad has responsiones confugere; possunt enim aliunde obiecta loca explicari quamvis supponantur ab ipso Moyse historice conscripta. Itaque

a) ad locum Gen. XII, 6; XIII, 7, resp. primo etiamsi verba accipiantur, prout adversarii faciunt, cum relatione ad tempus *subsequens*, quo Chananaei non erant amplius in terra, posset tamen satis intelligi quomodo Moyses haec scribere potuerit. Moyses enim certus erat de proxime futura Chananaeorum expulsionem, quae a Deo solemniter promissa fuerat, immo ex parte iam compleri coeperat ante eius mortem in regione trans-Iordanica. Verum alia etiam responsio afferri posset, scilicet particulam *tunc* non ad tempus *subsequens* sed potius ad *praecedens* referri, ita ut non significet Chananaeos *adhuc* fuisse in terra, qui *postea* ibi esse cessarunt, sed *iam tunc* (aetate Abraham) ibi fuisse, qui *antea* non fuerant. Nec deest in hac hypothesis ratio huius animadversionis. Siquidem Chananaei non erant originarii illius terrae habitatores, sed aliae gentes regionem illam occupaverant, ut etiam ab Herodoto et Strabone traditum est (Herodotus lib. I, cap. 7. Strabo lib. XVI), scilicet illae tribus semi-barbarae quae in ipso Pentateucho aliquando memorantur sub nominibus Rephaim, Enakim, Zanzummim etc., qui postea a Chananaeis expulsi fuerunt magna saltem ex parte, quemadmodum postea et ipsi Chananaei ab Hebraeis exterminati sunt. Erat igitur opportunum Moysi ut Hebraeos lectores moneret Chananaeos illos qui tunc Palestinam occupabant, et contra quos pugnandum erat, *iam* ibidem fuisse cum Abraham eorum pater illuc immigravit.

b) Paulo difficilior est quaestio de Gen. XXXVI, 45-43; possunt tamen omnia componi. Et ad primam difficultatem quod attinet de nimio principum numero observamus apud Idumaeos simul cum monarchica dignitate, quae electiva erat, fuisse etiam aristocratiam quamdam haereditariam, quae *principibus* quibusdam constituebatur ab Esau recta linea oriundis, qui Gen. XXXVI, 45 seqq. speciali nomine vocantur אֱלֻפִּים (*alluphim*), et a regibus, מְלָכִים (*melachim*) di-

stinguuntur (ib. v. 31). Quapropter non debemus supponere omnes illos principes ac reges unum post alterum successisse ita ut seriem quamdam efficerent, quae certe plurium saeculorum spatium postularet, sed principes ipsos tum regibus tum inter se coevos fuisse. Ad alteram objectionem quae respicit unum ex dictis principibus nomine *Hadad* respondemus valde hallucinari Von-Bohlen qui illum confundit cum Hadad principe Idumaeo qui molestiam Salomoni creasse legitur 3° Reg. XI, 14-22, cum evidens sit duos esse distinctos viros, quorum primus, ille scilicet in Genesi nominatus, rex erat non ita alter; ille privati hominis filius, alter regis filius (3 Reg. XI, 14, 17). Denique ad tertium, in quo potissimum insistit citatus auctor, respondemus potuisse Moysen haec scribere quia certissime sciebat Israelitas aliquando regem habituros, quod etiam expresse praedicit et pro certo assumit in pluribus locis. Verum deinde adversarii demonstrare non possunt vocem מֶלֶךְ (*melech*) pro *rege* proprie dicto ibi accipiendam esse, potest enim vox illa intelligi etiam de *duce* vel *principe*, et tunc ipse Moyses hic designaretur qui revera primus fuit qui regimen et principatum super filios Israel obtinuit. Hinc Philo in vita Moysi *regis* titulum illi frequenter tribuit.

c) Quod pertinet ad locum Ex. XVI, 35 difficultas nulla est. Moyses enim mortuus est sub finem XL annorum, cum iam in conspectu terrae promissae consisterent Hebraei, ac proinde peregrinatio ac necessitas mannae iam cessaverat. Poterat etiam dici eos iam in *terram habitabilem* venisse, et *fines terrae Chanaan tetigisse*: non enim amplius in deserto errabant, sed in campo Moab tentoria fixerant, et magna eorum pars iam terram Basan occupabant trans Iordanem.

d) Denique ad locum Deut. III, 14 dicimus formulam illam: *usque in praesentem diem* non necessario supponere longum temporis spatium inter eventum, et tempus, quo scribitur; sufficit ut aliquot annorum tempus intercesserit, praesertim si de rebus agatur haud magni momenti, quae facile mutari solent, ut sunt locorum nomina, quae ex peculiari circumstantia originem habuerint. Ita ex. gr. ut alibi innuimus, Matthaeus (XXVII, 8) loquens de agro quem sacerdotes emerunt ex pretio a Iuda proditore restituto scribere potuit: « Vocatus est ager ille Haceldama, hoc est ager san-

guinis usque in hodiernum diem » quamvis Matthaeus paucis tantum annis post illum eventum haec scriberet.

2° Obiiciunt *geographicas* difficultates quibus ostendere nituntur recentiorem aetatem Pentateuchi. Itaque afferunt a) verba quibus incipit Deuteronomium: « Haec sunt verba quae locutus est Moyses ad omnem Israel *trans Iordanem* » quae rursum occurrunt v. 5. Observant enim adversarii haec scribi non potuisse nisi ab auctore qui in Chanaan moraretur; respectu enim illius regionis campus Moab, ubi Moyses populum allocutus est, iacet revera *trans Iordanem*; sed Moyses qui ibidem mortuus est, et Iordanem nunquam transmisit scribere debuisset *cis Iordanem*.

b) Similis est obiectio ex locis ubi *plaga* occidentalis exprimitur per vocem יַמָּה (*jammah*) idest *versus mare*, et מִיָּם (*mijam*) *ex mari*, prout scilicet designatur motus ab Oriente in Occidentem, vel viceversa (Gen. XII, 8, XXVIII, 14, Ex. X, 19, XXVI, 22 etc.). Porro, inquiunt Colenso, Davidson et alii, pro Hebraeis ac Moyse in peregrinatione deserti, mare non erat ad occidentem; ideoque *geographica* illa appellatio nonnisi post occupationem Palaestinae, idest post mortem Moysi, adhiberi potuit.

c) Gen. XL, 15, Ioseph in carcere constitutus ita loquens inducitur « Quia furto sublatus sum *de terra Hebraeorum*, et hic innocens in lacum missus sum. » Porro aetate Iosephi, et ipsa aetate Moysi haec scribi non potuissent quia Palaestina nonnisi post Moysi mortem facta est *terra Hebraeorum*.

d) Tandem plura obiiciunt nomina locorum in Pentateucho obvia, quae dicunt esse Moysis aetate recentiora. Talia sunt *Hebron* Gen. XXIII, 2; XXXV, 27, quod nomen originem habuisse dicunt ex Hebron filio Caleb (Ios. XIV, 14, 15). Item *Bethel* Gen. XII, 8; XIII, 3 etc. quod etiam dicunt recentioris originis esse, ex Iud. I, 22–26: antea enim urbs illa vocabatur *Luz*. Addunt nomen *Dan*, ad quam urbem dicitur pervenisse Abraham hostes persequens Gen. XIV, 14, cum tamen constet ex Ios. XIX, 47 et Iud. XVIII, 29 urbem illam antea *Lais* vel *Lesem* vocatam nomen *Dan* recepisse a Danitis, qui ea potiti sunt diu post mortem Moysi.

Resp. Haec omnia minime demonstrant recentiorem originem Pentateuchi. Et quidem a) expressio illa *trans Iordanem* potuit aetate Moysi usurpari: siquidem imprimis vox hebraica עֵבֶר (*hever*)

quae in textu recurrit significationem habet ambiguam, et potest tum citeriorem tum ulteriorem partem designare: per se enim nonnisi *transitum* significat a verbo עָבַר (*havar*) *transiit*: notant autem grammatici eam vocem cum praefixo *mem* generatim *trans* significare, cum praefixo autem *beth* pro *cis* adhiberi. In locis autem obiectis est praefixum *beth*: quod contra adversarios facit. Verum etiamsi vox illa necessario *trans* significaret desperata non esset causa. Potuit enim denominatio illa *trans Iordanem* propria esse illius regionis in lingua Hebraica usque ab ea aetate qua Abraham eiusque posterius in Palestina morabantur, pro quibus reipsa regio illa erat *trans Iordanem*: semel autem recepta illa appellatio in usu populi non amplius mutata est etiam cum populus locum mutavit, ut saepe fieri solet. Ita ex. gr. Gallus quidam nos Italos *ultramontanos* dicere posset ex usu apud eos recepto etiamsi per accidens in Italia moraretur, et Hispanus poeta posset Italiam appellare iuxta usum receptum *Hesperiam* (seu occidentalem) quamvis geographice loquendo ad Orientem Hispaniae iaceat. b) Similis responsio dari potest ad alteram obiectionem desumptam ex voce יַם (*jam*) ad designandam occidentalem plagam adhibita. Nam praeterquamquod appellationes geographicae non tam accuratae fuerunt apud Hebraeos, et mare mediterraneum aliquo modo ad occidentem erat Hebraeorum etiam cum in campestribus Moab consisterent, hoc inquam etiam omisso, potest haec forma loquendi explicari ex inveterato usu sermonis hebraici usque a Patriarcharum aetate. Exemplum non desunt etiam in aliis linguis. c) Ioseph autem potuit appellare regionem unde ablatum fuerat *terram Hebraeorum* cum Hebraei ibidem multiplicari iam coepissent, et potentissimi essent, ut apparet ex. gr. ex historia Abrahami Gen. XIV, ubi ille solus cum suis servis, quinque confoederatos reges profligavit, ac spoliavit, nec non ex Gen. XXIII ubi agitur de emptione speluncae duplicis ad sepulturam Sarae: tunc enim totus populus Hethaeorum plenam facultatem Abrahamo concedere volebat sepeliendi suam uxorem ob magnam erga eum reverentiam, quare et illum alloquuntur «audi nos, Domine; princeps Dei es apud nos,» idest, princeps excelsus et primarius. d) Quod attinet ad nomina *Hebron*, *Bethel*, *Dan* et alia, gratis assumunt adversarii ea post Moysen originem habuisse. Et imprimis de nomine *Hebron*, quod in citatis Geneseos

locis datur urbi alias dictae *Cariath-Arbe*, adversarii probare nequeunt nomen illud originem habuisse ex Hebron filio Caleb. Nam Hebron non nominatur inter filios Caleb 1 Par. II, 42: Hebron enim ille ibidem nominatus cum dicitur « *et filii Maresa patris Hebron* » evidenter filius Caleb esse nequit: imo neque certum est illud esse nomen viri, nam eodem modo nominantur in contextu quaedam regiones ut Ziph, Taphna etc. In libro autem Iosue loc. cit. non dicitur *tunc primum* urbem Cariath-Arbe vocatam fuisse Hebron, sed credendum est illud nomen toti regioni diu proprium fuisse, postea vero primum nomen in desuetudinem abiisse, et alterum vulgo receptum. Idem dicendum de *Bethel* et *Dan*. Ad primum enim quod attinet, nomen illud primo inditum est regioni a Iacob (Gen. XXVIII, 19) post visionem scalae ad coelum pertinentis, et post viginti septem annos ab eodem renovata est et confirmata huiusmodi appellatio (Gen. XXXV, 1-7); cum autem Iacob circa eam regionem diu vixisset cum familia, Hebraeis Iacobi posteris nomen illud familiare evasit, quamvis Chananaei locum appellare pergerent pagano nomine *Luz*. Nec difficultatem faciunt verba Iud. I, 22, 26 ubi dicitur nomen Bethel urbi datum esse ab Hebraeis post occupationem Palestinae; hoc enim ita intelligendum est: quando Hebraei ad urbem illam expugnandam accesserunt eam nomine Luz appellatam invenerunt quia scilicet adhuc a Paganis occupabatur; ea vero capta antiquum et Patriarchale nomen *Bethel* unice et absolute illi imposuerunt. Quod pertinet vero ad nomen *Dan* adversarii nunquam demonstrarunt urbem *Lais* seu *Lesem* nunquam vocatam fuisse Dan antequam tribus Dan illa potiretur, ut refertur Ios. XIX, 47 et Iud. XVIII, 29. Nonnulli difficultatem solvunt distinguentes duas urbes eiusdem nominis alteram quae nominatur in Genesi et Deuteronomio, alteram vero in Iosue et Iudicibus: ita Iahn, et Hävernicks. Alii, ut Ewald, errorem librariorum supponunt, ita ut nomen Dan pro Lais in textum irrepperit. Verum probabilior erit responsio, regionem illam ad extremitatem borealem Palestinae sitam prope Phoeniciam, quamvis vocaretur Lais aut Lesem, nomen etiam Dan a Paganis recepisse ob cultum cuiusdam divinitatis eiusdem vel similis nominis: hinc nomen ipsum *Iordanis* a S. Hieronymo et aliis dicitur compositum ex vocibus *leor* et *Dan*, idest, *flumen Dan*, quae tamen fluminis appellatio antiquior

Moyse est, ut omnes concedunt. Hebraei ergo ex tribu Dan cum urbem illam cepissent, reiecto et oblivioni tradito vulgato nomine Lais, aliud nomen Dan minus usitatum adoptarunt, licet ob diversam rationem, scilicet in memoriam Patriarchae Dan eorum patris.

3° Obiiciunt *archaeologicas* quasdam adnotationes; scilicet a) animadversionem illam quae legitur Deut. III, 11: « Solus quippe Og rex Basan restiterat de stirpe gigantum. Monstratur *lectus ipsius ferreus*, qui est in Rabath filiorum Ammon novem cubitos habens longitudinis et quatuor latitudinis ad mensuram cubiti virilis manus. » Iamvero, observant adversarii, animadversio ista a recentiore scriptore tantum fieri potuit, non autem a Moyse, scribente pro Hebraeis qui gigantem illum viderant et occiderant. Addunt b) quaedam alia in Pentateucho nominata ut ex. gr. *siclum Sanctuarii*, Ex. XXX, 13; XXXVIII, 24, 25, 26, quod videtur supponere epocham qua sanctuarium, seu *templum*, iam existebat: item varia nomina montis *Hermon*: « *Quem*, inquit, *Sidonii Sarion vocant, et Amorrhaei Sanir* » (Deut. III, 9).

Resp. Haec omnia facillime explicari. Et quod pertinet ad lectum Og cur non potuisset Moyses illius dimensiones memoriae causa scripto mandare? Sane Moyses non pro coaevis tantum Hebraeis scribebat, sed et pro posteris, quibus inutile non erat hoc scire, ut inde noscerent quot qualesque hostes Deus in manus eorum dedisset. Deinde etiam si de coaevis sermo sit non est putandum universum populum gigantem illum aut eius lectum vidisse, praesertim cum hic apud Ammonitas servaretur, ut ibidem dicitur. Ad b) respondemus potuisse haec a Moyse commemorari; nam pro *Sanctuario* in hebraico textu est קֹדֶשׁ (*Kodesc*) quod proprie *sanctitatem* significat, quod vocabulum alteri nomini adiunctum rem illam sacram esse denotat. Quapropter *siclus Sanctuarii* idem est ac *siclus sacer*, scilicet sacris usibus destinatus. Si vero *kodesc* omnino pro Sanctuario accipiendum esset, non tamen hoc necessario templum significaret, sed potius *tabernaculum* iam in praecedentibus capitibus descriptum, et paulo post erigendum (Ex. XXV-XXVIII). Poterat autem Moyses determinare speciale pondus pro usibus tabernaculi, quod Hebraei uti normam sequi deberent. Ad alterum vero quod spectat de variis nominibus *Hermon*, satis obvium erat Moysi triplicem eius appellationem, He-

braicam scilicet, Sidoniam, et Amorrhaeam adnotare vel ut aequivocationem vitaret, vel ad futuros lectores de illa varietate admonendos.

4° Addunt etiam difficultatem *philologicam* ex lingua ac stylo Pentateuchi. Sane, inquiunt, Pentateuchus, quod pertinet ad linguam, vix differt a postremis Hebraeorum libris canonicis Malachia, Zacharia, Esdra etc. Impossibile est ergo Pentateuchum quindecim ante Christum saeculis scriptum fuisse. Nam octo ferme saeculorum spatio quot inter epocham illam, et praefatos scriptores intercesserant, lingua hebraica valde immutata fuisset ut experientia linguarum suadet.

Resp. 1° Adversarii exaggerant linguae ac styli identitatem. Quamvis enim substantialiter eadem sit lingua Pentateuchi ac recentiorum librorum, discrimen tamen satis magnum occurrit, tum in verbis tum in verborum formis et compositione ita ut lingua Pentateuchi archaica dicenda sit; quod quidem alias probavimus, et facile posset testimonio ipsorum rationalistarum ex. gr. Ewaldi in philologia hebraica doctissimi confirmari. Ceterum 2° nemo mirari debet non tantam exstare differentiam sermonis inter citatos libros quantam quis forte expectaverit: id enim ex variis causis explicari potest. Et primo quidem ex constantia ac tenacitate linguarum Semiticarum, quam ipsi Rationalistae ultro admittunt, inter ceteros Ernestus Renan in sua *Histoire générale des langues Semitiques* (Paris 1863) pag. 120 seq. Ita ex. gr. lingua Syriaca in operibus S. Ephremi qui saeculo IV scribebat, vix differt a lingua Gregorii Abulpharagii, qui saeculo XIII, seu novem post Ephrem saeculis, floruit. Imo etiam in aliis linguarum familiis aliquando idem observare licet ex. gr. in lingua Graeca: orationes enim Basilii M. aut Chrysostomi non solum eloquentia sed etiam lingua ac stylo cum Demosthenis concionibus comparari possunt, quamvis tot saecula inter earum auctores effluerint. Insuper animadvertimus adversarios linguam considerare quatenus in sacris et classicis Hebraeorum libris scripta invenitur; sed hoc accuratum criterium non est iudicandi de linguae alicuius identitate, vel mutatione. Quis enim ignorat doctos viros in suis scriptis meliori lingua uti quam vulgus, et antiquiorum scriptorum exempla sibi imitanda proponere? Potuit igitur lingua Hebraica multas variationes subire in ore

populi, licet in sacris libris purior existat, et a lingua Pentateuchi non absimilis. Et id quidem valde confirmatur ex eo quod Pentateuchus in manibus Hebraeorum praesertim Sacerdotum ac Prophetarum semper versaretur, ita ut ex assidua eius lectione stylum eius ac linguam familiarem prorsus haberent, eamque proinde de sacris rebus scribentes imitarentur. Hisce addatur Hebraeos cum aliis gentibus commercium vix habuisse, nec magnas internas mutationes sive politicas sive religiosas expertos fuisse usque ad dominationem Graecorum, quae causae solent influxum in linguas populorum exercere, easque sensim sine sensu immutare.

B. Argumenta contra *Mosaicum characterem* auctoris Pentateuchi.

Obiic. 1° Auctorem Pentateuchi semper in tertia persona loqui de Moyse, proindeque seipsum a Moyse distinguere.

Resp. Profani etiam auctores imprimis historici passim solent de se suisque gestis in tertia persona scribere: ita Xenophon in Anabasi, Caesar in Commentariis, Iosephus Flavius in Historiis etc., et ex sacris scriptoribus ita de se loquuntur Matthaeus, Iohannes aliique. Cur igitur non potuit et Moyses idem facere? Quinimo in argumentis et historiis gravioribus tractandis valde opportuna est, et laude digna huiusmodi agendi ratio, ut scilicet lectores in rerum gravitatem animum unice intendant, quin scribentis persona se illis obtrudat.

Obiic. 2° Auctor in pluribus locis Moysem impense laudat ut ex. gr. Ex. XI, 3: «Fuit Moyses vir magnus valde» et Num. XII, 3: «Erat enim Moyses vir mitissimus super omnes homines qui morabantur in terra:» haec autem, inquit adversarii, a modestia Moysi prorsus abhorrerent si ipse libri auctor esset.

Resp. Non semper modestiae leges exigunt ut homo de suis laudibus taceat, immo ea aliquando incidunt tempora cum quis sua merita commemorare et potest et debet, scilicet vel ad propriam defensionem, vel ad sui officii seu iuris assertionem. Iamvero in iis adiunctis versabatur Moyses. Oportebat scilicet propriam dignitatem et auctoritatem omnibus modis vindicare coram populo contumaci, et ad rebellionem proclivi. Accedunt etiam speciales rationes pro locis obiectis. In primo enim loco opportuna est illa animadversio ad explicandum quomodo Aegyptii ab Hebraeis iussu

Moysi exorati tam facile vasa argenti atque auri illis commodaverint. In altero vero loco mansuetudo Moysi commemoratur ut crimen murmurationis ex parte populi nullam excusationem habeat, simulque ut poena Aaroni et Mariae ibidem inflictæ non ulciscendi animo tribuatur sed unice Divinae iustitiæ. Ceterum si suas laudes aliquando Moyses profert, suas quoque culpas, suosque defectus non omittit (Vid. Ex. IV, 10, Num. XX, 2-12, Deut. I, 37 etc.).

Obiic. 3° In capite ultimo Deuteronomii narrari mortem et sepulturam Moysi, quæ certe ab eo scribi non potuerunt.

Resp. Ultro concedimus partem istam Deuteronomii a Moyse scriptam non esse. Vulgo existimant critici narrationem istam a Iosue scriptam constituisse initium libri eiusdem Iosue, qui Pentateucho succedit, et nunc incipit per coniunctivam *et*; editores autem vel collectores sacrorum librorum illam e libro Iosue detractam Deuteronomio adiecissemus tamquam Pentateuchi conclusionem.

THESIS XXV.

Hypothesis, uti vocant, fragmentorum eo sensu intellecta, quod Moyses in Pentateuchi compositione antiquiora quædam documenta verbotenus exscripserit, ac libro præsertim Geneseos inseruerit, quamvis per se cum Pentateuchi authenticæ conciliari possit, critice tamen inspecta reiicienda videtur.

Probata Pentateuchi genuinitate, reliquum est ut pauca dicamus de nova illa hypothesi, quam appellavimus *hypothesim fragmentorum*, quæque, ut superius innuimus, vel prorsus repudianda est, vel tolerari aliquatenus potest pro varia scilicet ratione quæ proponitur ac defenditur.

Itaque breviter dicemus I. de origine, historia, ac diversis modis præfatæ hypothesi. II. Determinato statu quaestionis, iudicium de eius valore feremus, allatis scilicet argumentis, quæ ab eius defensoribus adduci solent, et crisi in eadem instituta.

§. I. Hypothesis origo, historia ac variae formæ.

Primus qui de variis in Pentateucho existentibus fragmentis loquutus est, fuit quidam Astruc medicus Parisiensis in opere: *Conjectures sur les mémoires originaux, dont il paraît que Moïse s'est*

servi pour composer le livre de la Génèse (an. 1753) ubi opinionem suam exposuit, librum Geneseos ex antiquioribus scriptis documentis a Moyse compositum fuisse. Ac primo quidem duo documenta distinxit; deinde alia se invenisse existimavit, et tandem duodecim distincta fragmenta admisit, ex quibus simul conflatis liber Geneseos, ac prima etiam capita Exodi compilata fuerint. Eandem sententiam arripuit Eichhorn in parte II Introd. in V. T., item Ilgen, Brentano, nec non Iahn (*Introd. in libros sacros V. T. Part. II, cap. I*) et Guenée (*Lettres de quelques juifs, etc. Tom. I*) cum aliis nonnullis recentioribus. Eadem sententia rationalistis nostrae aetatis fere omnibus arrisit, ita tamen ut omnem modum excedentes non solum fragmenta aliorum auctorum admiserint extra Genesim in reliquis quatuor libris, sed etiam plura ex iis longe *recentiora* esse Moyse contendant, quae simul composita fuerint et in unum volumen collecta diu post Moysi aetatem. Ita prae ceteris Vater, Corrodi, De Wette, Augusti, Colenso et alii saepius commemorati, qui simul Pentateuchi veracitatem negant. Ex brevi hac historia apparet hypothesim de qua loquimur generatim quidem in eo consistere ut in Pentateucho plura diversorum auctorum fragmenta distinguantur: ingens tamen discrimen adesse inter varias formas, sub quibus haec hypothesis proposita est. Auctores enim primo loco nominati (ex quibus plures catholici sunt) hypothesim illam ita intellexerunt, ut Moysen illorum documentorum *compilatorem* ac proinde *libri auctorem* esse admitterent. Rationalistae vero dum plurium fragmentorum aetatem recentiorem fingunt, hoc ipso integri operis compositionem Moysi denegant, et contra unanimem et constantem traditionem Pentateuchum Moyse recentiorem faciunt.

Ex dictis sequitur secundam hanc formam hypothesis, quae rationalistarum propria est, iam in praecedenti thesi esse refutatam ubi ostendimus integrum Pentateuchum a Moyse prodiisse. Restat itaque ut de hypothesi loquamur iuxta primum sensum, quo ab Astruc, Iahn aliisque nonnullis etiam Catholicis defenditur.

§. II. Examen hypothesis fragmentorum
quatenus ab orthodoxis quibusdam auctoribus proposita est.

Ut rectum de hac quaestione iudicium feratur, imprimis clare definiendus est quaestionis status, tum vero argumenta quae pro laudata sententia afferri solent breviter exponenda, ac postremo de eorum valore disserendum; quae si minus solida apparebunt, ipsa sententia, quamvis alioquin non omnino contraria sacris libris, dimittenda erit.

Primo itaque animadvertimus duobus modis intelligi posse quod citati auctores dicunt, Moysem in Genesi conscribenda antiquioribus documentis usum fuisse. Vel enim quis intelligit Moysem in antiqua illa historia pertexenda praeter traditionem etiam scripta aliqua antiquiora consuluisse, ut scilicet factorum veritatem magis magisque confirmaret, et ipsius traditionis obiecta clarius ac certius dignosceret: vel ita rem intelligit ut dicat Moysem ipsa illa documenta antiquiora prout iacebant accepisse, ac suo operi inseruisse tamquam totidem seiuncta ac independentia fragmenta. Si primo modo hypothesis intelligatur nihil est quod in ea reprehendendum sit. Si enim scribendi ars antiquior est Moyse, ut superius vidimus, credibile est, scriptum aliquod sive Patriarcharum, sive Aegyptiorum aetate Moysei inventum fuisse. Quo posito quis mirabitur Moysem doctissimum aequae ac prudentissimum historiae scriptorem scripta illa consuluisse cum omnes optimae notae historici id facere soleant? Neque factum divinae inspirationis, quam Catholici admittunt in Moyse, impedire debet quominus id credamus: constat enim divinam inspirationem, praesertim in historia scribenda, humanam industriam non excludere, ut exemplo auctoris secundi libri Machabaeorum (2 Mac. II, 20-27; XV, 38-40) et sancti Lucae (Luc. I, 1, 2) potissimum confirmatur. Verum auctores a nobis laudati hic non sistunt, sed altero sensu contendunt documenta antiquiora a Moyse adhibita fuisse, integra scilicet assumpta, et libro Geneseos inserta. Videamus igitur quibus rationum momentis sententiam hanc confirmare satagunt.

Arg. I. Praecipuum ac palmare horum auctorum argumentum, quod ab Astruc primo propositum ab aliis repetitum et exornatum fuit, collocatur in *distinctione nominum Dei* יהוה (*Iehovah*), et אלהים

(*Elohim*). Observant scilicet in quibusdam partibus Geneseos solum primum nomen adhiberi, in aliis vero alterum tantum. Ex hoc concludunt diversam aetatem esse, et diversos auctores illarum partium, quos auctores *Iehovistas* et *Elohistas* appellant. Hinc duae classes fragmentorum quorum alia *Iehovistica* vocant alia *Elohistica*.

Arg. II. Desumitur ex *repetitionibus* quae in Genesi praesertim occurrunt; ita ex. gr. creatio hominis ter saltem legitur; nam narratur Gen. I, 26, 27. et II, 7. et iterum Cap. V. resumitur historia creationis Adam (V. 1. 2.). Item de Patriarchis Seth et Enos IV, 25, 26. et iterum V, 3-6. Pariter de filiis Noe V, 31. et rursum VI, 10. et ita de aliis. Adversarii ex his concludunt Moysem antiqua documenta suo libro inseruisse, et quamvis identidem de iisdem rebus mentionem facerent noluisse ea immutare. Si vero ipse originario historiam scripsisset repetitiones sine dubio vitasset.

Arg. III. Desumitur ex *titulis* et *conclusionibus* quae ante vel post nonnullas narrationes leguntur ex. gr. Gen. II, 4. « Igitur perfecti sunt coeli et terra et omnes ornatus eorum » deinde vero vers. 4. « Ista sunt generationes coeli et terrae quando creata sunt » etc. et Cap. V, vers. 1 legitur titulus « Hic est liber generationis Adam » et VI, 9. « Hae sunt generationes Noe » et X, 1. « Hae sunt generationes filiorum Noe » et alia similia: unde concludunt adversarii partes istas narrationis esse totidem separata et in se completa historica documenta.

Arg. IV. Desumunt ex *omissionibus* et *lacunis* quae in historia Pentateuchi offenduntur: ita ex. gr. totum XVII saeculorum spatium ab hominis creatione usque ad diluvium sex tantum capitibus (Gen. I-VI) comprehenditur, ita ut pauci omnino eventus ex illa aetate referantur; quod etiam observatur aliquando in posterioris aevi narrationibus.

Arg. V. Suppeditat adversariis *styli diversitas* in prima praesertim Geneseos parte: ita narratio creationis mundi sermone conciso, obscuro ac desultorio procedit, historia diluvii prolixior est et elegans; rursum quae sequuntur Cap. IX et X. admodum ieiuna et arida sunt, quae statim excipit copiosior et pulchrior historia Patriarcharum. Generatim autem liber Geneseos in primis XV vel XVI capitibus a stylo posteriorum librorum non parum differt.

Arg. VI. Denique ex eo desumunt quod Moyses sine scriptis

monumentis non potuisset quaedam tam minute describere, quemadmodum in historia Geneseos occurrunt, puta genealogias Patriarcharum ante diluvium, primorum hominum colloquia, et alia huiusmodi.

Haec quidem sunt argumenta quibus praefati auctores sententiam suam tuentur, quae nunc breviter expendemus. Ex eorum expositione apparet laudatam hypothesim in hoc fundamento inniti, quod multa quae in Genesi praesertim occurrunt *aliter explicari nequeant*. Quapropter si possit ostendi illa omnia, etiam sublata hac hypothesi, commode explicari posse, hoc ipso sententia illorum auctorum solido fundamento carebit, ac iure proinde reiicietur. Nobis autem videtur facile demonstrari posse fundamentum illud labile esse, et adversariorum argumentis non probatum. Et primo quidem praeiudicium contra eorundem argumentorum valorem creatur ex dissensu multorum optimae notae criticorum. Si enim argumenta illa tam clara et efficacia essent, ut volunt citati auctores, quomodo factum est ut nemo ex antiquis doctoribus ac interpretibus etiam in philologia peritissimis eorum vim persenserit donec Astruc elapso saeculo mirum hoc inventum in lucem protulit? Nec etiam recentioribus sententia illa generatim placuit. Pauci enim sunt saltem ex Catholicis qui eam expresse defendunt, ita ut miremur lansens in Hermeneutica sacra Cap. III. confidenter asserere *recentiores exaetatas fere omnes hanc opinionem tueri*. Crescit argumentum si paulisper attendamus miram discordiam inter ipsos sententiae de qua loquimur defensores: quod enim uni ex illis validum argumentum videtur alter uti leve ac futile explodit; ubi unus duo distincta fragmenta reperisse sibi videtur alter unum admittendum esse contendit: quorum proinde fragmentorum numerus diversus apud diversos auctores reperitur: Astruc duodecim, Eichhornius duo, Ilgen tria recenset; Iahnus autem loc. cit. affirmat « haec quidem omnia subtiliter excogitata sunt, et quaelibet sententia innititur opinionibus a longe quaesitis et arbitrariis, » et Mich. Nicolas declarat Ewaldi rationes mera esse figmenta, et recentiores criticos modo prorsus arbitrario documenta distinxisse. (Vide *Etudes de critique sur la Bible*, pag. 44-48). Haec tam ingens opinionum dissensio nonne certum indicium est plus ingenii ac subtilitatis in iis inveniri quam veritatis? Sed iam ad singula veniamus.

Argum. I. petebatur ex nominum Dei distinctione: in quibusdam enim narrationibus, inquit, solum *Elohim* adhibetur, in aliis solum *Iehovah*. Levitas huius argumenti tam clare apparet ut mirum omnino sit tantum rumorem a recentioribus quibusdam de eo actum fuisse. Sane imprimis non raro fit ut in una eademque narratione Geneseos utrumque Dei nomen occurrat; ex. gr. Gen. VI, 3, 5, 9, 12, 22 Deus dicitur *Elohim*, sed v. 8 dicitur *Iehovah* cum tamen evidenter una eodemque narratio sit, et unus contextus. Item Gen. VIII, 15 ponitur *Elohim*, sed v. 20, 21 *Iehovah*. Cuius igitur auctoris erunt huiusmodi narrationes *Elohistici* ne, an *Iehovistici*? Sed quod magis hisce doctoribus incommodum accidere debet est v. 16 cap. VII, in quo utrumque nomen occurrit: dicendumne erit alteram partem versiculi ab auctore *Iehovista*, alteram vero ab *Elohista* scriptam esse? Verum, hoc etiam omisso, quid prohibebat Moysen modo uno, modo altero ex praedictis nominibus Deum designare? nonne optimi quique scriptores id facere solent sive ad stylum exornandum, sive quia unum nomen prae altero quibusdam argumentis congruit? Si haec argumentatio valeret etiam vaticinia Isaiae, Ieremiae et aliorum prophetarum, et aliquando unus idemque Psalmus diversis auctoribus tribuenda essent quia in illis nunc *Iehovah* nunc *Elohim* legitur: quin etiam oratio Moysis Deut. IV, quae, fatentibus ipsis rationalistis, unum habet auctorem, eandem tamen varietatem praesefert; si autem in hac oratione potuit Moyses ea libertate uti, cur non etiam potuerit in primis Geneseos capitibus? Denique non desunt auctores qui rationem assignant pro vario illorum nominum usu, ita ut non solum varietatis causa id a Moyse factum fuerit, sed ob diversam ipsorum nominum significationem: cum enim nomen *Elohim* appellativum sit et ideam dominii includat, tunc potissimum adhibendum fuit cum de Deo creatore ac provisorio sermo erat, *Iehovah* autem cum nomen Dei proprium sit, magis congruebat iis locis ubi de Dei natura, vel de ipso Deo bonorum supernaturalium fonte fit mentio. Hinc inter ipsos rationalistas De Wette et Kuenen post maturum examen coacti sunt fateri, distinctionem illam nominum ad probandam fragmentorum diversitatem insufficientem esse.

Ad *Arg. II.* animadvertimus repetitiones illas optime consistere cum unico libri auctore, nec magis valere contra Genesim quam

contra alios libros in quibus pariter inveniuntur. Ita ex. gr. in Deuteronomio, quod tamen ab uno auctore prodiisse certissimum est, eadem praecepta iterum atque iterum inculcantur, et in Actibus Apostolorum, quamvis unum habeant auctorem Lucam, conversio Pauli ter invenitur narrata. Nec desunt rationes ad explicandas quasdam repetitiones ab adversariis obiectas: ita creatio hominis in capite I narrata opportune repetitur, et clarius exponitur in capite II, quia exinde incipit proprie historia generis humani, cuius stipes et caput erat Adam, dum in capite praecedenti eius creatio breviter innuitur tamquam pars et complementum totius operis creationis. Idem dicendum de aliis exemplis repetitionum, quae tamen consulto fiunt a Moyse ut diversarum stirpium genealogiae clariores sint, aut alia simili de causa.

Ad Arg. III. de titulis et conclusionibus quod attinet, nihil impedit quominus horum unus idemque Moyses sit auctor, scilicet ut varias narrationis partes clare inter se distingueret, et transitum ab una ad aliam epocham, seu ab uno ad aliud argumentum indicaret. Iam enim vidimus in prima Geneseos parte paucos tantum eventus et longe inter se dissitos narrari. Quod pertinet speciatim ad initium capitis V, verba illa « *Hic est liber generationis Adam* » non designant distinctum aliquem librum, aut codicem, seu documentum, sed iuxta vim hebraicae vocis סֵפֶר (Sepher) significant: haec est historia seu *narratio* genealogiae Adami.

Ad Arg. IV. Omissiones et lacunas in Genesi reperiri ultro admittimus. Neque aliter esse poterat considerato scopo Moysi in historia Geneseos texenda. Neque enim ei propositum erat integram humani generis historiam referre, sed illos dumtaxat eventus, ex quibus colligi posset ordo mirabilis divinae Providentiae in humani generis redemptione praeparanda, et revelatae Religionis deposito custodiendo. Frustra igitur exinde adversarii sibi fingunt plures auctores et plura fragmenta.

Ad Arg. V. non magis valet diversitas styli quam fatemur existere inter primam Geneseos partem, et historiam Iosephi, ac quatuor reliquos libros, praesertim Deuteronomium. Saepe enim fit ut unus idemque auctor pro vario argumento, pro varia aetate, ac diversis adiunctis in quibus scribit stylo etiam aliquatenus diverso utatur. Quid igitur mirum si idem et Moysi acciderit? Aliter enim

narranda erat primorum hominum historia, cuius pauca vel nulla exstabant monumenta nec tam intimus erat cum Hebraeorum historia nexus, quare breviter ac sobrie proponenda fuit; aliter autem historia recentior, quae ad Hebraeos proprie pertinebat, eventibus gravissimis referta erat, et genti universae ex patrum traditione notissima. Item recolendum est libros suos Moysem scripsisse toto quadraginta annorum spatio inter laeta ac tristia, in medio discriminum, et in continua gravissimorum negotiorum turba. Quis autem mirabitur, eum vel labentibus annis et ingravescente aetate, vel in adiunctis omnino diversis et contrariis constitutum, vel de rebus admodum variis tractantem non semper eundem stylum adhibere potuisse, aut etiam voluisse?

Ad *Arg. VI.* dicimus, id tantum demonstrare Moysi praeter traditionem etiam scripta monumenta praesto fuisse, quod non negamus: minime vero eadem integra ab eo fuisse recepta et Pentateucho inserta. Accedit etiam, quod pertinet ad colloquia, eadem potuisse per traditionem cognosci saltem quoad sensum; neque enim ulla est necessitas supponendi ipsa priscorum hominum verba a Moyse recitari, exceptis iis quae speciale aliquod mysterium, seu vaticinium, aut Dei promissionem continent, quae quidem ob ipsam eorum gravitatem facile potuerunt immutata conservari, et ulterioris certitudinis causa ex scriptis confirmari.

Ex hisce omnibus apparet sententiam de qua loquimur non satis solidis fundamentis inniti, et ad stylum vel formam Pentateuchi explicandam necessariam non esse.

CAPUT III.

DE LIBRORUM V. T. CONSERVATIONE ET INTEGRITATE.

Ordini superius constituto insistentes de V. T. *conservatione et integritate* tractaturi, distinguimus *textum originarium* a *versionibus*; hisce enim duobus modis quemadmodum Novum ita et Vetus Testamentum conservatum est et ad nos usque pervenit. Imprimis autem dicimus quinam sit originarius V. T. textus.

Libri V. T. protocanonici hebraica lingua scripti fuerunt a suis auctoribus, ita tamen ut nonnullae partes chaldaice exaratae sint scilicet 1 Esdrae IV. 8. usque ad VII. 27, et Danielis IV, 4. usque

ad VII. 28. cum vers. 11. Capitis X. Ieremiae. Septem vero libri deuterocanonici non hebraice sed graece habentur, ex quibus tamen secundus *Machabaeorum* et *Sapientia* dumtaxat graece a suis auctoribus scripti fuerunt, alii vero vel hebraice (uti 1. *Machabaeorum*, *Ecclesiasticus* et *Baruch*) vel chaldaice (ut *Iudith* et *Tobias*); istis vero originariis Hebraicis seu Chaldaicis textibus iamdiu deperditis, Graeca horum librorum versio ad instar textus originarii habetur. Ex his sequitur textum originarium V. T. generatim sumptum esse *textum Hebraicum*. De hoc itaque primo agendum erit.

ARTICULUS I.

DE LIBRORUM V. T. CONSERVATIONE ET INTEGRITATE
QUATENUS IN TEXTU HEBRAICO CONTINENTUR.

Antequam ad probandam Testamenti Hebraici integritatem accedamus pauca de ipsius *autographis* et *apographis* praemittenda sunt, quemadmodum pro textu graeco N. T. factum est.

§. I. De Hebraicis V. T. autographis et apographis.

Auctores protocanonicos V. T. hebraica lingua scripsisse certum est, ea scilicet lingua quam a Patriarchis acceptam Hebraeorum gens uti propriam et vernaculam habuit usque ad aetatem quae captivitati Babylonicae successit. Horum librorum *autographa* mature admodum periisse credendum est cum nulla de iis mentio occurrat in sacris literis, si excipiat Pentateuchus Moysi cuius autographum ab ipso Moyse sacerdotibus ac levitis traditum dicitur in tabernaculo custodiendum (Deut. XXXI), ubi diu conservatum est. Attamen subsequencia librorum ipsorum exemplaria, seu *apographa* statim exscribi coeperunt, et magno numero propagata ac disseminata sunt primo quidem intra fines Palaestinae, deinde vero etiam apud alias gentes ubicumque Hebraei vel sponte vel inviti sedem fixerunt. Ad huiusmodi apographa quod attinet, hic nonnulla observabimus de ratione qua eadem exarata fuerunt, deque mutationibus quae in iisdem locum habuerunt, quorum notitia ad nostrae quaestionis intelligentiam utilis erit. Itaque imprimis observandum est *characteres originarios* quibus Hebraei utebantur et quibus agiographi V. T. suos libros exararunt non fuisse illos quos hodie Hebraeos dicimus, quique melius Chaldaici seu Baby-

Ionici dicendi essent, sed rudiores illos qui adhuc in antiquis nummis Hebraeorum leguntur, et a Samaritanis ac Phoeniciis parum differunt. Scilicet primitus videntur derivati characteres Hebraici a Phoenicibus et Chananaeis, inter quos Patriarchae Hebraeorum diu vixerunt, et primae gentis Hebraicae origines agnoscendae sunt. Hanc scribendi rationem in Aegyptum deportarunt, et inde rursus in Palestinam cum Dei ope regione illa potiti sunt, eandemque scripturam retinuerunt usque ad captivitatem Babylonicam. Tunc tandem Hebraei, cum septuaginta annis inter Babylonios vixissent, eorum scripturae, quae faciliior et elegantior erat, assuescere coeperunt. Hinc factum est ut post tempora captivitatis Iudaei novis illis literis in scribendo uterentur, et ipsi sacri codices, curante Esdra, ut videtur, iisdem literis rescripti fuerint, et semper deinceps idem scribendi modus duraverit, qui adhuc in usu est. Veteres autem literarum figurae manserunt apud Samaritanos qui nullam eas immutandi occasionem habuerunt, et apud ipsos Hebraeos in publicis monumentis ac nummis usque ad anteriorem aetatem adhiberi continuarunt, ut ex pluribus nummis identidem inventis apparet, ubi legitur antiquis literis *shekel Israel* aut aliae breves inscriptiones, quarum figuras exhibent Calmet in *Dictionario biblico* et alii. Haec quidem de antiquis Hebraeorum characteribus communis est eruditorum sententia quae in traditione Iudaeorum et in auctoritate Talmudis fundatur, et quam ex antiquis doctoribus sequuntur Origenes et Hieronymus (Prol. Gal.) et ex recentioribus praecipui inter criticos ut Scaliger, Grotius, Walton, Capelli, Io. Morinus, Bellarminus, Rich. Simonius aliique, refragantibus tamen nonnullis cum Buxtorfio iuniore, Relando et Lightfoot. Igitur prima librorum sacrorum exemplaria in forma literarum cum nostris non conveniebant, et haec est prima mutatio in apographa Hebraici textus inducta. Alia mutatio respicit *puncta vocalia*. Notum est viginti duas literas alphabeti hebraici esse omnes consonantes, vocales autem non constituere partem vocabulorum, sed punctis quibusdam vel lineolis supra aut infra vocem appositis exprimi. Porro communis ac vera sententia est huiusmodi signa vocalium antiquis Hebraeis ignota fuisse, quemadmodum etiam accentus, quibus nunc Hebraica scriptura redundat. Quanam fuerit horum signorum origo valde disputatum est: omissa enim eorum

sententia, qui ab ipso Deo puncta illa protoparentibus tradita fuisse contendunt, quod nemo amplius defendit, nonnulli ex rabbinis, quos ex nostris sequuntur Bartolucci et Voisin, punctorum inventionem Moysi tribuunt, quae tamen opinio pariter ab omnibus nunc exploditur; alii plures, ducibus utroque Buxtorfio, vocalia puncta ab Esdra repetunt. Verum caeteris probabilior est Lud. Capelli sententia, quae punctorum et accentuum originem repetit a Masorethis, qui saeculo post Christum VI° Hebraicum textum recensuerunt et traditionalem singularum vocum lectionem fixerunt, de quibus in tertia Parte plura dicemus. Hanc opinionem, quam inter Hebraeos doctus Elias levita defendit, recentiores critici ac philologi fere omnes sequuntur. Et sane multa sunt quae eam vehementer suadent, sed illud imprimis quod nullum punctorum vocalium vestigium, nulla mentio occurrat sive in Talmude Babylo-nico saeculo IV° aerae vulgaris confecto, sive in operibus Patrum priorum quinque saeculorum ac praesertim in scriptis S. Hieronymi, qui e contra pluribus in locis conqueritur de ambiguitate quarundam vocum Hebraicarum ob diversam vocalium appositionem, quae nonnisi ex scientia linguae et ex orali Iudaeorum traditione dignosci possit. Vide Hieronymum Com. in Ier. IX circa vocem דבר (1) item Comm. in Is. IX, 8, et in Hab. III, 5 circa eamdem vocem, et in Is. XXVI, 14 circa vocem זכר (2) et in Is. XXXII de voce אור (3) et alibi. Quod si S. Doctor in epistola ad Evagrium 26 dicit Hebraeos *perraro vocalibus literis uti in medio vocum* id non de hodiernis punctis vocalibus intelligendum est, sed de literis א, ל, ו, quae in vocibus difficilioribus solebant literis interseri ad enunciationis ambiguitatem tollendam, per א indicando sonum *a*, per ל *i* vel *e*, et per ו *o* vel *u*, quia nempe hos vocales sonos ple-

(1) « Verbum Hebraicum, inquit, quod tribus literis scribitur דבר (vocales enim in medio non habent, sed pro consequentia, et legentis arbitrio legunt) si legatur *Dabar* sermonem significat, si *Deber* mortem, si *Dabber* loqueré. »

(2) « Nec nos terrere debet quod Septuaginta *masculum*, et ceteri interpretes *memoriam* transtulerunt, cum iisdem tribus literis זכר utrumque scribatur apud Hebraeos: sed cum memoriale dicitur legitur *zecher*, quando masculinum legitur *zachar*, et hac verbi ambiguitate deceptum arbitrantur Iudaei Saulem, cum pugnavit contra Amalecitas. »

(3) « Ignis et lumen Hebraice iisdem scribuntur literis אור, quod si *ur* legatur *ignem* sonat, si *or* lucem. »

rumque amant: quare istae literae a Rabbinis vocantur *matres lectionis* (אִמּוֹת הַקְּרִיאָה). Haec itaque fuit altera mutatio inducta in exemplaria V. T. ut nempe quae antea sine punctis atque accentibus scribi solerent post saeculum sextum hisce signis ornata apparuerint. Hoc tamen intelligendum est de iis tantum exemplaribus quae privatorum usibus destinabantur, non autem de illis quae publicae lectioni in synagoga inserviebant: haec enim semper absque punctis scripta sunt, et adhuc scribuntur. Quoniam vero de Masorethis mentionem inieci- mus obiter monemus hoc nomine designari doctores Hebraeorum qui opus condiderunt *Masorah* (מְסֹרָה) vocatum. Hoc opus a Rabbinis Tiberiensibus in- ceptum saeculo post Christum VI et paullatim perfectum et au- ctum sequentibus aetatibus usque ad saeculum nonum continet criticam editionem, seu recensionem sacri Textus, in qua non so- lum puncta vocalia et accentus, ut diximus, hebraicis vocibus ap- posita sunt, ad singularum pronuntiationem determinandam, sed etiam variantes lectiones notatae sunt, item omnes voces vocum- que literae numeratae, mutationes etiam levissimae et mere ortho- graphicae religiose observatae et aliae huius generis minutiae. Far- rago ista adnotationum diversis temporibus editarum in unum cor- pus collecta fuit a Rabbi Ben-Hhajim, et *Masora* appellata, idest *traditio*, quia haec omnia ex antiqua traditione accepta erant. Di- viditur in *Masoram magnam*, quae integras observationes refert, et apponitur supra et infra sacrum textum, in *Masoram parvam*, quae tantum compendium observationum per *abbreviaturas* exhi- bet et ad latus textus apparet, denique in *Masoram finalem* quae excerpta Masorae magnae ad finem textus continet. Triplicem hanc Masoram simul exhibent omnes editiones quae dicuntur *Biblia magna Rabbinica*; in quibusdam aliis editionibus, ac in pluribus manuscriptis Masora finalis desideratur; in editionibus denique ma- nualibus non nisi paucae variantes lectiones ad calcem paginarum leguntur, et in fine librorum quaedam adnotationes ex Masora ex- cerptae. Textus iuxta Masoram correctus, et vocalibus signis in- structus appellari solet textus *Masorethicus*, quem repraesentant editiones typographicae quibus nunc utimur. Huius textus exem- plaria inde a saeculo VI mirum in modum multiplicata sunt. Ve- rum cum Masoretharum regulae non semper ab editoribus, vel

amanuensibus recte intellectae aut fideliter servatae fuerint, factum est ut saeculo XI diversarum regionum codices paullisper inter se discreparent. Hinc duo ex celebrioribus Rabbinis illius temporis Ben-Ascer ex Tiberiade, et Ben-Nephtali ex Babylonia summa cura correxerunt sacrum textum, unde duae codicum classes seu familiae originem habuerunt, scilicet *Occidentalis* quae sequitur recensionem Ben-Ascer, et *Orientalis* quae sequitur Ben-Nephtali: differentiae tamen sunt levissimae et plerumque in punctis et accentibus continentur non autem in literis. Sequentibus saeculis aliae quoque recensiones a doctis Iudaeis factae sunt inter quas praecipue laudatur ea quam Norzi saeculo XVIII curavit in opere Mantuae edito a. 1742. sub titulo מִנְחַת־שֵׁי (Minhhath sciai) de quo plura I. B. De Rossi in suo compendio criticae sacrae num. X-XIX. Inventa arte typographica statim typis imprimi coepit textus hebraicus. Tres autem sunt editiones principes ad quarum normam ceterae postea confectae fuerunt. 1^a Scilicet Biblia hebraica Soncini impressa in folio parvo a. 1488; 2^a editio quae habetur in Polyglottis Complutensibus (a. 1502-1517); 3^a editio Bombergiana secunda (Venetiis a. 1523-1528), cui praefuit Rabbi Iacob Ben-Hhajim. Istae editiones ex optimis codicibus manuscriptis adornatae sunt. Verum cum adhuc non pauca menda in textu observarentur plures eruditi viri recentius consilium susceperunt de pluribus codicibus simul conferendis, in quo labore praecipuam laudem meruerunt ex Anglis Kennicott, et ex nostris I. B. De Rossi cuius praeclarum opus: *Variae lectiones V. T.* Parmae 1784-1798 quinque tomis comprehensum apud omnes in admiratione est. Inter recentiores editiones manuales ceteris praestat editio Van der Hooght Amstel. 1705 quae postea in editione stereotypa Lipsiensi curante Hahnio repetita est et in melius adducta a. 1839, et saepe deinceps.

Codices manuscripti textus hebraici quamvis multi in Bibliothecis reperiantur non tantum valorem habent quantum graeci N. T. codices. Sunt enim generatim loquendo recentioris aetatis, nec ullus invenitur saeculo XI antiquior. Eorum indicem copiosissimum exhibet laudatus De Rossi in *Prolegomenis* ad variantes lectiones, et in speciali opere de Mss. codicibus suae bibliothecae.

Postremo mentio facienda est *divisionis sacri textus* a Iudaeis

factae quae diversa omnino est a nostra divisione in capita et versiculos quae a Christianis originem habuit. Scilicet postquam latina Vulgata a Card. Hugone in capita divisa est ad faciliorem usum suae *Concordantiae biblicae*, factum est ut eadem divisio in utrumque textum Graecum scilicet et Hebraicum inducta fuerit. Et simili de causa postquam Robertus Stephanus saeculo XVI ulterius Vulgatam in versiculos divisit etiam textus eadem ratione divisus apparuit: quamquam textus hebraicus vix dici potest hanc alteram divisionem suscepisse, numeri enim versiculorum tantum in margine quarundam editionum notantur non separatis ab invicem versiculis, in aliis vero editionibus tantum singuli quinque versus per literas hebraicas א, ה, י etc. notantur. Verum pro sacris usibus Synagogae alia divisio apud Iudaeos in usu est usque a remotissima aetate. Scilicet tum Pentateuchus tum Prophetiae in tot sectiones dividuntur quot sunt anni hebdomadae ut una sectio ex utraque parte sacri textus singulis sabbatis legatur, primo scilicet sectio Pentateuchi deinde sectio Prophetarum. Sectiones Pentateuchi *pharaschae* (hebraice פְּרָשִׁיּוֹת) vocantur, sectiones vero Prophetarum dicuntur *haptarae* (hebraice הַפְּטָרוֹת). In nostris editionibus hebraicis pharaschae (quae hodiernis capitibus nulla ratione respondent) notantur per literas *Phe* vel *Samech* ter repetitas ita: פפפ, ססס: Et si pharascha longior sit et a diversis legenda subdividitur in minores sectiones quae per simplicem literam *Phe* vel *Samech* notantur. Litera autem *Phe* seu simplex seu ter repetita est initialis vocis פְּתִיחָה (*petuhhah*) seu *aperta*, qua monetur scribe ut post illud signum lineam sequentem a capite incipiat, litera autem *Samech* stat pro voce *sethumah* סְתוּמָה vel *semuchah* סְמוּכָה idest *clausa*, qua monetur librarius ut brevi intervallo relicto eandem lineam continuat.

Hisce breviter praemissis de textus Hebraici historia, nunc de eius integritate agendum est. Quaeritur scilicet utrum in tam longo saeculorum spatio atque inter tot vicissitudines textus hebraicus in eo statu permanserit in quo erat ab initio, an vero corruptus aut interpolatus fuerit? Hac in re duae sunt extremae et oppositae quorundam sententiae. Alii enim ita deprimunt auctoritatem hebraici textus ut eum dicant prorsus corruptum praesertim fraude Hebraeorum; ita ex nostris Melchior Canus in lib. 2° de locis Theo-

logicis cap. XII, Salmeron in prolegomeno IV in Evangelia, et alii pauci ex antiquioribus Theologis, qui forte in hanc sententiam venerunt ob nimium studium tuendi auctoritatem Vulgatae Latinae, quae ab hebraico textu nonnullis in locis aliquantum differt. Alii vero e contra hebraicum textum ita purum atque integrum esse contendunt ut neque leviores mutationes in eum irrepsisse fateri velint. Ita plerique Rabbini et multi ex antiquioribus Protestantibus ea praesertim ducti ratione ut Latinam Vulgatam a Concilio Tridentino adprobatam carpere ac damnare possent, simulque novis condendis versionibus viam aperirent. At veritas in medio consistit, ut scilicet hebraicum textum neque a levioribus quibuscumque defectibus immunem asseramus, neque e contra ita vitiatum ut in sua substantia integer dici nequeat. Haec est sententia quam cum Bellarmino Theologi orthodoxi passim tuentur, quamque ipsi protestantes sanioris mentis ut veriozem admittunt. Sit itaque

THESIS XXVI.

Textus hebraicus V. T. quamvis levioribus mendis, sive ex oscitantia librariorum, sive etiam ex Iudaeorum fraude exortis non careat, substantialiter tamen integer atque incorruptus dicendus est.

Ad rectam theseos intelligentiam recolenda sunt quae alias diximus de notione integritatis, et de vero sensu *substantialis* integritatis librorum. Quibus positis, utramque propositionis partem breviter demonstrabimus.

§. I. Textus Hebraicus leviores errores continet.

Cum dicimus errores in Hebraico textu contineri eos intelligimus qui rerum substantiam non mutant: huiusmodi autem errores in hodierno textu reperiri variis rationibus suadetur.

Ac 1° quidem eorum existentia praesumenda omnino est. Si quidem affirmare textum hebraicum spatio triginta et amplius saeculorum infinitis paene vicibus transcriptum nullos omnino defectus contraxisse, librariorum numquam sive ex negligentia, sive ex involuntario errore literas inter se confudisse, nihil prorsus in scribendo omisisse vel addidisse, hoc inquam affirmare, est

contra ordinarias naturae leges, et adversus quotidianam experientiam, quod, excepto divino miraculo, admittendum non est. Facile autem est causas numerare quae potuerunt textum in levioribus corrumpere. Eas critici revocant praecipue ad sequentia capita. *a) Lapsus memoriae.* Aliquando enim librarii rapide scribentes integram lineam oculis percurrebant quam postea ex memoria scribebant, in quo memoria eos aliquando fefellit ut vel vocem aliquam omitterent vel ei aliam similem substituerent. *b) Error oculorum.* In veloci enim scriptione facile fieri potest ut una litera vel etiam vox cum alia simili confundatur, sive in legendo, sive in exscribendo. Et id quidem facilius in hebraicis vocibus evenire potest cum multae literae parum inter se differant, ut *Beth* et *Caph*, *Ghimel* et *Nun*, *Mem* et *Samech* etc. *c) Error auditus.* Saepe enim fiebat ut plures simul librarii non ex originali sub oculis posito, sed alio dictante scriberent. Tunc ob soni similitudinem fieri potuit ut una vox pro alia audiretur. Ita explicari potest permutatio illa particulae שׁב cum pronomine הׁב quae septies et decies in textu occurrit. *d) Locī paralleli* saepe occasio errandi fuerunt, cum librarius eos memoriter noscens quae ad unum locum pertinebant, alteri simili invitatus affingebat. *e) Notae marginales* aliquando etiam scriptores deceperunt, qui illas pro parte textus accipiebant et textui inserebant. *f) Compendia scriptionis* male intellecta aliquando errori causam praebuerunt, ut unum vocabulum pro alio scriberetur. *g) Omissionum* causa frequentissima sunt loca ομοιοτελευτα, quum scilicet initium vel finis sententiae initio vel fini sequentis sententiae idem vel similis est; tunc enim frequenter accidit ut amanuensis medias voces transiliat et plura vocabula omittat. *h) Denique* deliberata etiam mutatio fieri aliquando potuit, et quidem sive ad textum corrigendum iuxta Masorae regulas, quas non semper aut bene intelligebant aut recte applicabant, vel etiam ex dolo, ut scilicet loci alicuius vim levi aliqua mutatione extenuarent ne Christianis argumentum nimis apertum suppeditaret. Ex hisce itaque aliisque similibus causis in tam longo saeculorum spatio mutationes aliquae levioris momenti sine dubio in textum hebraicum irrepserunt.

2° Probatur ex testimonio ipsorum Iudaeorum qui fatentur in codicibus hebraicis non paucas varietates repertas fuisse. Huc per-

tinent variantes lectiones notatae in codicibus textus quae dicuntur *Keri*, *Chetiv*, item differentiae inter codices occidentales et orientales, quibus addi potest discrepantia quae in pluribus locis observatur in antiquis versionibus ex. gr. Syriaca, Aquilae, Symmachi, Theodotionis et ipsa Latina Vulgata sive invicem comparatis, sive cum hodierno textu, quae discrepantia in pluribus locis explicari non potest nisi ex diversa lectione ipsius textus originarii. Exemplo esse possunt sequentia loca.

In psalmo XVIII legimus iuxta Vulgatam Latinam « In omnem terram exivit *sonus eorum* » ita legit etiam Hieronymus, et ante illum septuaginta interpretes, qui habent $\phi\theta\omicron\gamma\gamma\omicron\varsigma\ \alpha\upsilon\tau\omicron\upsilon\upsilon$, et ipse s. Paulus Rom. X. 18; verum nunc legitur in textu קָנָם (*kavam*) idest *regula* vel *perpendicularium eorum*. Evidens est textum originario habuisse קוֹלָם (*kolam*) *vox* vel *sonus eorum*, deinde vero literam *lamed* excidisse. In Exodo Cap. II. v. 22. legitur in Vulgata et in aliis versionibus: « Alterum vero peperit, quem vocavit *Eliezer* dicens: Deus enim patris mei, adiutor meus, eripuit me de manu Pharaonis » totum hoc incisum in hodierno textu deest. Zachar. IX. 9. Vulgata legit: « ecce Rex tuus veniet tibi iustus, et *salvator*: » ita quoque LXX qui legunt: καὶ σωζῶν αὐτός. Quare evidens est in textu olim fuisse מוֹשִׁיעַ (*mosciah*) *salvans*, seu *salvator*: at nunc legitur נוֹשִׁיעַ (*nosciah*) idest *salvatus* quod vix ullum sensum aptum praefert. Utrum huc referenda sint loca ps. XXII, 18. et Is. IX, 6. alio loco expendemus. Alia exempla exhibent eruditi viri, et imprimis De Rossi in dissertatione praeliminari tom. IV *variarum lectionum*.

Ex hisce concludimus textum hebraicum non paucas mutationes decursu temporis passum fuisse, quarum plures nunquam correctae sunt. Verum, hisce non obstantibus, contendimus eundem textum *substantialiter* integrum et incorruptum dicendum esse:

§. II. Textus hebraicus substantialiter incorruptus est.

Arg. I. extrinsecum desumitur ex testimonio et praxi Ecclesiae. Et imprimis afferri potest Christi Domini et Apostolorum auctoritas ad excludendam corruptionem substantialem textus ante aeram Christianam. Sane Christus et Apostoli qui Hebraeis ac praesertim Legis doctoribus ac sacerdotibus non parcunt cum de eo-

rum criminibus agitur, nunquam certe omisissent eos redarguere de corruptis sacris libris, si id sceleris unquam admisissent; si vero sacri codices etiam casu, vel absque culpa in sua substantia corrupti fuissent, de hoc certe fideles monuissent, vel loca a locis distinxissent. Nunc vero aliter prorsus se gesserunt Christus et Apostoli. Neque enim Phariseos aut Sacerdotes vel Scribas de corrupto contextu accusant, neque ullam unquam mentionem faciunt de quavis textus corruptione, quinimo Hebraeos indiscriminatim ad Scripturas legendas invitant (Io. V. 39. 2. Pet. I. 19 etc.) easque in omnibus veras esse *usque ad unum iota et apicem* (Matth. V. 18. Io. X. 35) proclamant, et Scribis et Phariseis *super cathedram Moysi sedentibus*, idest Scripturas legentibus et explanantibus, in omnibus credendum esse dicunt. Neque dici potest post aetatem Apostolorum sacrum textum fuisse corruptum: hoc enim excludit testimonium Christianae Ecclesiae sequentibus aetatibus. Et sane secundo post Christum saeculo versiones quaedam graecae apparuerunt quae immediate ex hebraico textu V. T. expressae erant, ut versiones Aquilae, Theodotionis, Symmachi, et tres aliae anonymae quae dicuntur V. VI. et VII, ut infra videbimus. Porro huiusmodi versiones ab Ecclesia damnatae non sunt, imo liber Danielis ex versione Theodotionis in sacram liturgiam Ecclesiae Graecae assumptus est, et inde etiam in Latinam versionem Latinamque liturgiam transiit. Sequenti saeculo Origenes antiquam versionem Alexandrinam in suis *hexaplis* recensendam et corrigendam suscepit, adhibito imprimis hebraico textu: eius autem opus Ecclesia magno plausu excepit atque in suum usum convertit. Hoc iam ostendit tribus primis saeculis Ecclesiam hebraicum textum considerasse tamquam normam ad quam versiones Ecclesiarum usibus destinatae vel conficiendae vel corrigendae essent. Idem factum est sequentibus aetatibus. Nam saeculo quarto Hieronymus ex hebraeo fonte sacros libros in latinum convertit, eiusque versio ab Ecclesia tanti facta est, ut semel acceptam numquam dimiserit. Post Hieronymi aetatem aliae quoque versiones tum in Oriente, tum in Occidente ex originario textu adornatae sunt, et ab Ecclesia laudatae ac receptae. Item antiquiores versiones iuxta hebraicam veritatem identidem expurgatae et refictae sunt, quemadmodum de Vulgata Hieronymiana saepe fa-

ctum est, et praecipue saeculo XVI a correctoribus Pontificiis ad parandam editionem Sixtinam et Clementinam. Accedit praxis doctorum ac Theologorum, qui omnibus aetatibus hebraicum textum adhibuerunt ad ipsam versionem vulgatam declarandam, ad dogmata stabilienda, et ad refutandas haereses. Quod quidem tum potissimum fieri solet quum versiones aut obscurae sunt, aut discordes iuxta canonem a Hieronymo et Augustino propositum. « Sicut in N. T. (ait Hieronymus in epist. ad Suniam et Fretelam) si quando apud Latinos quaestio exorta est, et inter exemplaria varietas, recurrimus ad fontem graeci sermonis, quo novum scriptum est Instrumentum; ita in V. T. quando inter Graecos Latinosque varietas est, *ad hebraicam recurrimus veritatem*, ne quidquid de fonte proficiscitur hoc quaeramus in rivulis » quod etiam repetit in Ep. ad Lucinium. « Veterum librorum, inquit, fides de hebraeis voluminibus examinanda est » quod principium ipsis Hieronymi verbis retulit Gratianus in *Decreto Dist. 9, Cap. VI*. Consentit Augustinus De Civ. Dei lib. XV, Cap. 13. « Cum diversum aliquid, inquit, in utrisque codicibus invenitur, quandoquidem ad fidem rerum gestarum utrumque esse non potest verum, ei linguae potius credatur unde est in aliam per interpretes facta translatio. » Accedunt aliorum etiam Patrum testimonia de textus hebraici integritate et fide. Ex quibus Iustinus martyr in oratione ad Graecos ait, divino consilio libros N. T. a Iudaeis servari, *ne gentes a nobis corruptos existimarent*. Origenes Lib. VIII in Isaiam irridet eos qui hebraeos codices a Iudaeis corruptos dicerent, cuius testimonium probat et confirmat Hieronymus Com. in Isaiam VI. 8. « Si quis dixerit, inquit, Hebraeos libros postea a Iudaeis esse falsatos, audiat Origenem quid in octavo volumine explanationum Isaiae huic respondeat quaestiunculae; quod nunquam Dominus et Apostoli, qui caetera crimina arguunt in Scribis et Phariseis, de hoc crimine, quod erat maximum, reticuisent. Sin autem dixerint, post adventum Domini Salvatoris, et praedicationem Apostolorum libros hebraeos fuisse falsatos, cachinnum tenere non potero, ut Salvator et Evangelistae et Apostoli ita testimonia protulerint ut Iudaei postea falsaturi erant. » Eusebius Praepar. Evang. Lib. VIII. cap. 2. Philonis verba laudat dicentis « Mirabile mihi videtur duobus annorum millibus, imo maiori iam tempore transacto, nec

verbum unum in Lege Moysis fuisse immutatum etc. » Augustinus in Psalm. 40. productis verbis Gen. XXV. 23. « *maior serviet minori*, « *Modo, inquit*, impletum est, modo, fratres, nobis serviunt Iudaei; tamquam capsarii nostri facti sunt, studentibus nobis codices portant. » Simile testimonium occurrit apud V. Beda in Psalm. 56. « *Hoc etiam, inquit*, ad opprobrium pertinet Iudaeorum quod capsarii, idest librarii nostri facti sunt, quia portant nobis libros suos, sicut solent servi post dominos: ipsi enim deficiunt portantes, christiani proficiunt legentes. » Iamvero (opportune infert Bellarminus) quid profuisset Iudaeos librariorum nostros facere, si libri quos portant essent corrupti?

Arg. II. internum ac directum depromitur ex collatione codicum, versionum, et allegationum textus, quae apud aliquos scriptores factae inveniuntur. Sane post ingentes eruditorum virorum labores, qui varietates in diversis V. T. instrumentis extantes collegere, manifeste apparuit, textum in successivis epochis levissimas tantum mutationes subiisse. Siquidem, inspecta ingenti illa mole variantum lectionum, quae in opere Kennicotti, vel in quinque tomis I. B. De Rossi collecta est, unusquisque videt easdem varietates parvi omnino momenti esse, plerumque orthographiam potius vocum quam ipsas voces respicere, vel in unius voculae additione seu omissione consistere: ita ut in omnibus sive versionibus antiquis, sive hebraicis codicibus vel manuscriptis vel impressis, et in testimoniis ab antiquis Patribus citatis unus prorsus idemque substantialiter textus Legis, Prophetarum, Historicorum et Moraliū librorum repraesentetur. Sufficiat haec in praesentiarum innuisse.

Arg. III. indirectum deduci potest ex impossibilitate corruptionis substantialis hebraici textus V. T. Sane si percurramus varias epochas eiusdem textus, a librorum scriptione usque ad captivitatem Babylonicam, a captivitate usque ad Christum, a Christi aetate usque ad Masorethas, a Masorethis usque ad nostra tempora videbimus nullam prorsus aetatem adsignari posse, in qua corruptio sacri Textus substantialis sive data opera, sive etiam casu fieri potuerit. Et re sane vera, in prima aetate, viventibus et invigilantibus Prophetis, et Sacerdotibus Levitisque religiose custodientibus sacros codices, non potuit profecto fieri ut saltem

in sua substantia corrumperentur. Recolenda hic sunt quae alias innuimus de solemni voluminis Legis Sacerdotibus et Levitis facta traditione (Deut. XXXI, 26. seq.): tunc enim unico prorsus exemplo factum est ut integra tribus (scilicet Levi) quae ad 50,000 hominum pertingebat speciali custodiae sacrorum codicum esset deputata, quod quidem officium religiose ab illis impletum fuisse constat. Praeterea, mortuo Moysi successit Iosue, et post eum series illa piorum virorum, qui diu post Iosue mortem superstites fuerunt, et sub quibus dicuntur Iudaei fideliter Domino servisse (Ios. XXIV. 31). « Servivitque Israel Domino cunctis diebus Iosue, et seniorum qui longo vixerunt tempore post Iosue, et qui novērunt omnia opera Domini quae fecerat in Israel. » Successerunt Iudices, viri sanctissimi, et ab ipso Deo electi usque ad Samuelem. Is autem agmen ducit Prophetarum qui magno numero post illum a Deo suscitati sunt, quique spiritu Dei pleni ad rerum sacrarum custodiam advigilabant tanto zelo, ut in iis defendendis nec populo, nec principibus, nec Regibus, nec Sacerdotibus parcerent, quique profecto nunquam permisissent sacros codices vitari. Accedit ingens exemplarium numerus quae magna cura sub vigilantia Sacerdotum describenda erant (Deut. XVII. 18. seq.): item publica et privata lectio, qua fiebat ut sacer textus Iudaeis apprime notus esset, proindeque notabilis quaelibet immutatio numquam inobservata manere potuisset. Confirmatur hoc argumentum ex indole sacrorum librorum. Talia enim continebant quae Hebraeis omnino familiaria erant eosque valde interesse debebant. Imprimis enim Sacerdotes, et Levitae, Reges, Iudices ac reliqui Iudaeorum magistratus in hisce libris pervolutandis assidui esse debebant, cum in illis codex civilis simul et religiosus contineretur, forma divini cultus, iudiciorum norma, poenae diversis criminibus infligendae, historia gentis etc. Sed etiam populus non minori assiduitate libros istos legebat: siquidem omnium intererat probe nosse quae in hisce libris de quotidianis etiam et privatis negotiis praescribuntur, uti formas contractuum, leges de matrimonio, de haereditatibus, de possessionibus familiarum, de servis, de variis sacrificiis quibus offerendis saepe adstringebantur: quae omnia quemadmodum ex una parte ita complexa ac minuta erant ut nonnisi ex continuo et familiari librorum usu teneri possent, ita e contra

ipse usus civilis ac religiosus librorum argumentum ac sententias altius mentibus imprimebat. Quod etiam valet de historicis ac prophetis libris tum ob naturalem patriam historiam discendi amorem, et de futuris populi sortibus sollicitudinem, tum etiam ad familiarum origines et genealogias, quarum Iudaei studiosissimi erant, scrutandas. Accedit publica librorum lectio quae singulis sabbatis in synagogis fiebat, non solum Pentateuchi, sed et Prophetarum, quemadmodum ex Hebraeorum traditione et ex variis locis N. T. (Act. XV, 21. Luc. IV, 16, etc.) colligitur; atque insuper singulis septenniis integrum volumen Legis in festo Tabernaculorum coram populo legendum erat ex ipso Moysi praecepto (Deut. XXXI, 10. seq.). Iamvero substantialiter corrumpi libros omnibus notos, et quotidiano usu familiarissimos impossibile est: quaelibet enim mutatio huiusmodi in omnium oculos statim incurreret. Hinc etiam sequitur magnam exemplarium copiam necessario existere debuisse ut tam variis et tam frequentibus omnium usibus satis fieret, ac proinde sacrum textum nunquam ita corrumpi potuisse ut non plura exemplaria incorrupta remanerent, ex quibus caetera emendari possent. Denique omittendum non est argumentum ex dissensionibus, quae toto illo temporis spatio sive sub Iudicum regimine, sive sub Regibus inter tribus ac tribus, familias ac familias, regnum et regnum extiterunt, ex quibus fiebat ut neutra ex dissentientibus partibus aliquid contra sacrum textum moliri aut etiam ex negligentia corruptionem admittere posset quin altera reclamaret.

In secunda epocha corruptionem fieri non potuisse ostenditur tum ex praedictis rationibus, quae pro epocha ista ex aequo militant, tum etiam ex specialibus quibusdam adiunctis. Et primo quidem codicum numerus in hac epocha in immensum excrevit; nec amplius inter fines Palaestinae continebantur, sed ad exterarum gentes delati et in dissitis regionibus disseminati sunt, scilicet ob frequentes Iudaeorum sive voluntarias sive necessarias emigrationes. Iam enim Israelitae 740 ante Christum annis in Assyriam deportati sacros codices illuc attulerant, quod iterum factum est anno 720 cum reliqui Israelitae in captivitatem adducti sunt et per varias Assyriae provincias et Mediae urbes dispersi. Sexcentis autem annis A. C. ipsi Iudaei in Babyloniam abducti sunt, in-

ter quos Daniel cum nobilissimis iuvenibus, et Ezechiel cum 10,000 Iudaeorum, et paulo post integer fere populus cum Sacerdotibus et Levitis qui omnes quamplurima textus exemplaria secum in Chaldaeam ferebant. Circa idem tempus plures Iudaei cum Ieremia e Chaldaeorum manibus effugientes in Aegyptum primum, mox autem in Arabiam quoque Felicem codices asportabant. Crevit codicum numerus in Aegypto et Cyrene postquam Ptolemaeus Lagi biscentum Iudaeorum millia in eas regiones traduxit. Paulo post in Syriam, in Asiam Minorem, in Graeciam ac demum Romam etiam Iudaei penetrantes sacros codices ubique fere terrarum disseminarunt. Porro cum tot essent sacri textus exemplaria in tam dissitis regionibus, in tot diversarum gentium manibus, impossibile omnino fuisset ut omnia corrumperentur ita ut verus originarius textus in aliqua sui parte periret. Accedit *secundo* sacros libros in alias quoque linguas hac aetate conversos fuisse, primum scilicet graece per Alexandrinos interpretes tertio A. C. saeculo, tum etiam circa Christi aetatem chaldaice, et fortasse aliis etiam linguis. Inde factum est ut non solum cresceret codicum numerus, sed et nova series instrumentorum exurgeret quibuscum singula textus loca comparari possent. *Tertio* denique constat Hebraeos ex captivitate reversos in divino cultu observando ac in sacris libris custodiendis diligentiores quam antea fuisse. Apparet hoc non modo ex tota huius epochae historia, sed etiam ex expresso Iosephi et Philonis testimonio, quorum primus in Lib. I. contra Appionem Cap. 8. ait. « Apud nos nequaquam innumerabilis est librorum multitudo dissentientium atque inter se pugnantium, sed duo dumtaxat et viginti libri totius praeteriti temporis historiam completentes, qui merito creduntur divini... Quanta porro veneratione libros nostros prosequamur, re ipsa apparet. Cum enim tot iam saecula effluxerint, nemo adhuc adicere quidquam illis, nec demere, nec commutare ausus fuit; sed omnibus nobis, statim ab ipso nascendi exordio, hoc insitum atque innatum est, Dei ut haec esse praecepta credamus, iisdemque constanter adhaereamus, et eorum causa, si opus fuerit, libentissime mortem perferamus. » Testimonium autem Philonis superius recitavimus ex Eusebio lib. VIII. praepar. Evang. Cap. 8. Consentiant testimonia Christi et Apostolorum, uti superius vidimus. Ex hisce omnibus merito con-

cludimus textum hebraicum ante aeram Christianam substantialiter vitari non potuisse.

Accedimus nunc ad epocham Christianam de qua maior est difficultas, ita ut nonnulli existimaverint Iudaeos post Christum ex odio Christianae Religionis vel ad argumenta Christianis eripienda quaedam loca V. T. corrupisse. Verum id admitti nullo modo potest, scilicet si de *substantiali* corruptione sit sermo. Et primo quidem obstacula omnia quae corruptionem impediabant ante Christum, eadem post Christum non solum non cessarunt, sed magnum potius incrementum habuerunt. Quod imprimis valet de multitudine exemplarium: siquidem praeter originalem textum, et versiones Alexandrinam ac Chaldaicam, plures aliae apud Christianos confectae fuerunt, ex quibus non paucae, ut Syriaca et Vulgata Hieronymiana, immediate ex hebraico textu prodierunt, aliae vero plerumque ad antiquam Alexandrinam versionem exactae sunt, inter quas omnes mirus apparet in substantialibus consensus. Idem dicendum de custodia ac religione qua sacri codices asservati sunt. Antiquae enim Synagogae successit Christi Ecclesia, quae non minori veneratione sacros libros semper prosequuta est, ut ex alias dictis apparet. Nec defuerunt docti viri qui identidem hebraicum textum consulerent et cum antiquioribus codicibus aut versionibus probatissimis conferrent, ut tertio saeculo Origenem fecisse constat, quarto saeculo Hieronymum et deinceps alios. Nec putandum est Hebraeos suos codices neglexisse, cum e contra certum sit post eorum dispersionem eos non modo diligentes, sed et superstitiosos fuisse in sacro textu custodiendo. Iam vidimus quanta cura et quam minute hebraicus textus correctus et contra futuras variationes praemunitus fuerit a Masorethis, nec non a posterioribus doctoribus Ben-Ascher, Ben-Nephtali, Norzi aliisque recentioris aetatis. Verum praeter haec obstacula novum aliud exortum est prorsus insuperabile in mutua aversione quae semper extitit inter Hebraeos et Christianos. Si Hebraei ausi fuissent locum aliquem sacri textus corrumpere Christiani doctores contra illud facinus alte conclamassent, et vicissim Hebraei ad Christianos accusandos semper proclives idem fecissent si quid huiusmodi apud Christianos attentatum fuisset. Denique factum ipsum suppositam Hebraeorum fraudem excludit. Si enim Iudaei Scripturam corrumpere voluissent,

ad quem alium finem id fecissent, nisi ut testimonia quaedam Legis et Prophetarum quae Christiani contra illos afferebant depravarent, et vitiato sensu ipsis Christianis eriperent? Iam vero loca ista omnia in hebraico textu reperiuntur, et quidem ita ut saepe maiorem habeant vim ad confundendos Iudaeos in textu, quam in versionibus. Exemplo esse potest locus psalmi secundi v. 12. ubi Vulgata legit: « *Apprehendite disciplinam* ne quando irascatur Dominus. » Textus autem hebraicus clarius de Christo loquitur « *Osculamini* (idest *reveremini*) *filium*, ne forte irascatur » item Is. LIII, 4. ubi Vulgata legit: « Et nos putavimus eum quasi leprosum et *percutsum a Deo* et humiliatum » textus clarius et efficacius legi potest « *percutsum Deum, et humiliatum*: » ita etiam in celebri Isaiae vaticinio (VII. 14) « Ecce Virgo *concepit et pariet* filium » iuxta hebraicum textum Beatae Mariae virginitas in conceptione et in partu clarius elucet, cum ibi pro futuris praesentia participia ponantur: « Ecce *Virgo praegnans et pariens*. » Huc pertinent etiam loca illa ubi Deus vocatur **אלהים** plurali scilicet nomine, ut ex. gr. in ipso exordio Geneseos (Gen. I, 1), vel ubi verbum plurale Dei nomini coniungitur, ut ex. gr. Is. LIX, 5, Psalm. 149, 2, Eccli. II, 12, XII, 1 etc. quibus ex locis Theologi mysterium pluralitatis personarum in Deo confirmare solent: ita etiam locus Ier. XXIII, 6, ubi legit Vulgata « Et hoc est nomen quod vocabunt eum (Messiam): *Dominus iustus noster*. » Sed multo efficacius textus Hebraicus qui habet nomen tetragrammaton **יהוה**, quod proprie Divinam naturam exprimit, et soli Deo convenit. Plura alia exempla invenies in *Pugione fidei* Raymundi Martini praesertim in editione Voisinii, et brevius in egregio opusculo Io. Bern. De Rossi, cui titulus: *De praecipuis causis et momentis neglectae a nonnullis hebraicarum literarum disciplinae* (Taurini 1769) Cap. VI. Si igitur haec non corruperunt Iudaei, quo iure de aliorum locorum quae eis contraria non sunt corruptione accusari possunt? — Ergo textus substantialiter corruptus non est.

Obiic. 1° Ante Christum sacros codices fuisse corruptos, aut etiam omnino deperditos tribus praesertim temporibus scilicet; primo sub regibus Manasse et Ammon, secundo in captivitate Babylonica, tertio demum in persecutione Antiochi Epiphanis. Primum ostendere conantur ex historia quae legitur 4. Reg. XXII. et 2.

Paral. XXXIV de reperto volumine Legis sub Iosia rege. Ad *secundum* probandum arguunt ex eo quod, durante captivitate Babylo-
nica, divinus cultus ac sacrorum codicum lectio intermissa fuerit;
ac praeterea ex plurium Patrum testimonio, qui dicunt Esdram
post reditum ex captivitate libros Legis ac Prophetarum deperdi-
tos ex memoria restituisse. Ita S: Irenaeus adv. haer. lib. III, Cap. 5.
« Deus, inquit, inspiravit Esdrae Sacerdoti tribus Levi praeteri-
torum prophetarum omnes rememorare sermones, et restituere
populo eam legem quae data esset per Moysen. » Idem affirmat
Eusebius in Chronico ubi de Esdra loquens ait « Affirmatur quoque
divinas Scripturas memoriter condidisse. » Etiam Theodoretus in
Canticum: « Si ergo, inquit, Esdras nulla exemplarium ope, sed
sola Spiritus Sancti gratia adiutus potuit omnium mortalium com-
modis libros Scripturae scribere etc. » Consonant Basilius, Hiero-
nymus et alii. *Tertium* denique confirmant ex iis quae leguntur
1° Mach. I. 59. 60. ubi inter alia facinora a satellitibus Antiochi
Regis contra Iudaeos patrata hoc etiam narratur. « Et libros Legis
Dei combusserunt igni scindentes eos, et apud quemcumque invenie-
bantur libri Testamenti Domini, et quicumque observabat Legem
Domini secundum edictum regis trucidabant eum. » Hinc conclu-
dunt adversarii pluries ante Christum sacros codices violatos ac
etiam destructos fuisse.

Resp. Ad *primam* epocham quod attinet admitti nullo modo
potest aetate Manassis et Ammonis codices *omnes* sacri textus per-
iisse aut substantialiter vitiatos fuisse. Quod enim Manasses aut
eius filius Ammon unquam attentaverint sacros libros perdere impri-
mis nullibi legitur, etiamsi cetera eorum crimina a sacris et profanis
historicis non dissimulentur; sed etiamsi supponamus eos tantum
facinus molitos fuisse, nunquam tamen potuissent omnia exemplaria
destruere vel corrumpere: erant enim paene infinita, omnium ma-
nibus terebantur, innumeri quoque aderant viri sancti, Prophetae,
Sacerdotes, Levitae, qui nunquam permisissent generale omnium
codicum excidium, et plures absque dubio occultassent ne in ma-
nus satellitum pervenirent. Praeterea Manasses postquam in capti-
vitatem ductus est resipuit, et ad regnum suum reversus omni
studio incubuit in malis a se patratibus reparandis: eius autem fi-
lius Ammon duobus tantum annis regnavit. Quomodo vero expli-

candum sit factum Iosiae regis post repertum in templo volumen Legis superius a nobis explicatum est. Hic vero addimus in historia Iosiae multa occurrere quae ostendunt illum libros Moysi cognovisse ac legisse antequam exemplar illud ab Helcia Pontifice in aedificiis templi inveniretur. V. 4 Reg. XXIII. 25, 2 Paral. XXIII. 18, XXIV. 6, XXX. 16, etc. Quoad *secundum* epocham falsum omnino est quod sacri codices omnino perierint in captivitate Babylonica: Patres autem qui hoc affirmare videntur aut aliter explicandi sunt, aut, si id fieri nequeat, dicendum eos deceptos fuisse apocrypho testimonio lib. IV. Esdrae. Dicimus itaque imprimis ex historia constare tempore captivitatis libros Legis ac Prophetarum apud plures saltem Iudaeos extitisse, et religiose custoditos fuisse. Sane etiamsi positiva testimonia non haberemus hoc omnino suaderet pietas plurium sanctissimorum virorum qui in captivitatem abducti sunt, qui sacros libros secum absque dubio detulerunt. Deinde id positive constat tum ex sacra tum ex profana historia. Ita ex. gr. narratur Ieremiam Iudaeis in captivitatem abeuntibus codices sacros tradidisse et commendasse 2° Mac. II, 2. « Et dedit illis (Ieremias) legem ne obliviscerentur praecepta Domini. » Daniel circa finem captivitatis librum Legis commemorat et ad speciales eius partes alludit tamquam universo populo notas (Dan. IX, 11, 13), idemque librum Ieremiae legebat, in quo intellexit numerum annorum captivitatis (Dan. IX, 1, coll. Ier. XXV, 11, XXIX, 10) et ibidem v. 5. verba Baruch I, 17, adducit. Idem apparet ex 1 Esdr. 6. 18. ubi legitur Sacerdotes et Levitas antequam Esdras in Palestinam rediret iam in « *ordinibus suis et in vicibus suis constitutos fuisse super opera Dei in Ierusalem, sicut scriptum est in libro Moysi.* » Et postquam Esdras ad suos venit populus eum rogavit, non ut sacra volumina restitueret, et conderet: sed « *ut afferret librum Legis Moysi, quam praeceperat Deus Israeli* (2° Esdr. VIII. 1). Accedit testimonium Iosephi Flavii, qui in lib. XI antiquit. Cap. I. narrat librum Isaiae prophetae ostensum fuisse Cyro, ubi eiusdem principis nomen a Deo praedictum legebatur, quo facto Cyrus motus est ad Hebraeos captivitatem liberandos. Ex hisce luculenter apparet nequaquam sacros codices deperditos fuisse in captivitate Babylonica, ac proinde falsum esse quod aliqui dicunt Esdram libros omnes memoriter restituere debuisse. Nec quemquam movere debet auctoritas Docto-

rum qui ab adversariis citantur. Imprimis enim maxima eorum pars ita intelligendi sunt ut non dicant Esdram ex integro Scripturas iterum composuisse, sed tantum eas collegisse, a mendis librorum expurgasse, characteres Babylonicos antiquis substituisse, ac denique libros omnes sacros in unum volumen redegisse, additis fortasse brevissimis huc illuc notis declarativis. Haec enim sunt quae ab Esdra praestita fuisse circa sacram Scripturam veteres plerique tradiderunt et multi etiam ex illis qui ab adversariis allegari solent. Ita Hilarius praef. in ps. 8. affirmat Esdram dispersos post captivitatem psalmos in unum collegisse; Theodoretus praef. in Psalmos, mentem suam declarat inquires « mirabilis Esdras coelesti gratia plenus sacros libros descripsit, qui partim per Iudaeorum incuriam, partim vero per impietatem Babyloniorum fuerant depravati. » Irenaeus etiam in obiecto loco ait Deum Esdrae Sacerdoti inspirasse ut libros sacros restitueret quia in captivitate *corrupti* fuerant. Quod tamen non necessario debet, imo neque potest, ex dictis, de substantiali corruptione intelligi. Hieronymus expresse affirmat se ideo Esdram sacrorum codicum *instauratorem* appellasse quia eosdem repurgaverit, in ordinem redegerit et novis characteribus exarandos curaverit. Quoniam vero negari non potest nonnullos ex antiquis Patribus, ut forte Basilius et Iustinus, revera existimasse Esdram ex integro libros V. T. Deo inspirante restituisse, ad horum auctoritatem respondemus eos in hanc opinionem inductos fuisse testimonio IV Esdrae XIV ubi narratur Esdram libros sacros non reperisse quia incensi fuerant « Quoniam lex tua incensa est, propter quod nemo scit quae a te facta sunt » tum Dominum ab Esdra exoratum illi praecepisse ut cum quinque velocibus scribe in campum secederet, quo facto idem Esdras quadraginta dierum spatio Deo inspirante dictasse dicitur libros *ducentos quatuor* ex quibus tamen alios in vulgus edidit ut legerent *digni* et *indigni*, alios autem Dei iussu conservavit ut traderet eos *sapientibus de populo suo* (ib. v. 44-47). Cum liber iste aliquam historicam auctoritatem habere existimaretur, etiamsi nunquam canonicus fuerit, nonnulli ex antiquis Doctoribus putarunt reipsa Esdram integrum V. T. per miraculum denuo composuisse. Verum auctoritas libri illius neque ullius roboris est, neque ad rem facere videtur. Est enim apocryphus liber

immo etiam in multis falsus et canonicis narrationibus contradicens: fabula autem illa superius narrata neque ad rem facit quia non de libris canonicis agit qui tantum 22 ab Hebraeis numerantur, sed de aliis 204 ab Esdra dictatis. Ceterum etiamsi nonnulli existimaverint sacrum textum olim deperditum ab Esdra restitutum fuisse, eorum opinio thesim nostram non everteret: putabant enim Esdram memoria iuvante, et Deo inspirante, libros omnes eo modo dictasse quo ante captivitatem legebantur; ac proinde quidquid aliquando de iis acciderit nunc eos haberemus quemadmodum a suis auctoribus prodierunt, id est integros atque incorruptos, quod nobis sufficeret. Nisi forte cum Richardo Simone quis dixerit Esdram non integros libros sed eorum compendium restituisse: quod tamen absque ullo fundamento citatus auctor commentus est, et docte refutatur prae caeteris a Dupinio in Dissert. prael. I. cap. 2. §. 4. (De hac quaestione legenda est dissertatio 2^a de Esdra praefixa libris Esdrae in *Bible de Vence*.)

In *tertia* denique epocha, nempe Antiochi Epiphanis falso prorsus asseritur sacrum textum adulteratum fuisse. Aliud est enim quod Antiochus sibi proposuisset sacram Iudaeorum Scripturam perdere, aliud est quod res ei e voto successerit. Obstabat enim veneratio Iudaeorum erga sacros libros quos e manibus Antiochi eripuerunt, praesertim Machabaei quos invicte eidem Antiocho eiusque successoribus restitisse novimus. Et re sane vera post narratam persecutionem Antiochi legimus in 1 Mach. III, 48 Machabaeos *libros Legis* coram Deo expandisse divinam opem implorantes, et iterum post plures annos Ionathas Machabaeus ad Spartanos scribens, ut foedus cum iis renovaret, dicit se *habere solatio sanctos libros, qui sunt*, inquit, *in manibus nostris* (1° Mac. XII. 9). Praeterea aetate Antiochi iam facta fuerat versio LXX interpretum, eiusque exemplaria extra Iudaeam ubique diffusa erant, et ipsi hebraici codices in Aegypto aliisque regionibus magno numero reperiebantur, ad quos violandos regum Syriae potestas pertingere non poterat. Frustra igitur adversarii aetatem aliquam ante Christum quaerunt qua hebraica scriptura corrupta fuerit.

Obiic. 2° Saltem post Christum corruptionem textus a Iudaeis factam esse ex odio christianae religionis. Ad hoc ostendendum afferunt testimonia quorundam Patrum qui de hoc crimine Iudaeos

accusant, ut Iustinus in dialogo cum Tryphone Hebraeo, Chrysostomus Hom. 5. in Matth., Eusebius hist. Eccl. IV. 18. et ipse Hieronymus in Cap. V. Michaeae. Addunt, apud Hebraeos circumferri scriptum appellatum *Tikkun Sopherim*, idest *correctiones scribarum*, ubi plura dicuntur a Rabbiniis mutata in sacro textu. Denique afferunt testimonia quorundam Rabbiorum, qui non obscure innuunt Iudaeos tentasse quorundam textuum depravationem, ita ex. gr. R. Samuel scribens ad R. Isaac ait « utinam quando interfecimus Isaiam delevissemus auctoritatem illam: *quis est iste qui venit de Edom tinctis vestibus de Bosra?* »

Resp. Praedictas auctoritates non demonstrare Iudaeos textum corripisse saltem quod ad substantiam pertinet. Imprimis enim superius demonstravimus impossibile fuisse Iudaeis hoc perficere etiamsi animum id tentandi habuissent; quod tamen neque admittendum est. E contra enim apparet, Iudaeos post Christum sacros codices non solum religiose sed et superstitiose semper custodisse ita ut neque patiantur errores levissimos orthographiae saltem in codicibus pro synagogis destinatis. Addi etiam potest, praeter Masorae leges, quae textus integritatem muniunt, et Christianorum vigilantiam qui Iudaeos nunquam permisissent Scripturas corrumpere, addendum, inquam, est inter ipsos Hebraeos duas veluti scholas vel sectas usque a remotissima aetate existere, quarum una dicitur *Rabbanitarum*, qui praeter textum sacrae Scripturae etiam traditiones Rabbiorum magna religione sequuntur, alia vero dicitur *Karaitarum*, qui nihil praeter sacras literas admittere volunt. Inter duas istas scholas magnae controversiae, et quaestiones semper extiterunt, ac proinde impossibile est ut Iudaeorum doctores post Christum in textu V. T. immutando unquam consenserint. Quod pertinet autem in specie ad argumenta adversariorum respondemus ad *primum*, laudatos Patres vel de corruptionibus levioris momenti sermonem habere, vel nullatenus loqui de corruptionibus textus, sed potius de sensu quorundam locorum in quibusdam versionibus graecis ab Hebraeis vel hebraizantibus auctoribus confectis non bene reddito aut dolose depravato. Ita ex. gr. Iustinus in cit. op. n° 72. existimat in ps. 95. a Iudaeis expunctas fuisse voces *a ligno* ex illa sententia: *dicite in gentibus quia Dominus regnavit*. Verum praeterquamquod mutatio illa levioris mo-

menti esset, constat insuper praefata verba ad textum nunquam pertinuisse et potius in graeca versione των LXX redundare, quam ex textu erasa fuisse. Quare Hieronymus ea omisit in psalmorum latina recensione, neque eadem occurrunt in paraphrasibus chaldaicis; neque in ipsis exemplaribus versionis LXX amplius leguntur. Deinde, si totus Iustini locus legatur, apparebit eum non de hebraico textu loqui, sed potius de ipsa versione graeca in cuius exemplaribus existimabat a Iudaeis Hellenistis (e quorum numero erat Tryphon) mutationem illam factam fuisse. Sic enim mentem suam aperit Iustinus in citato dialogo n° 74: « Et quod Iudaei multos et integros locos illarum (Scripturarum) *ex translatione eorum qui cum Ptolemaeo fuere seniorum* (nempe LXX interpretum) abstulerint, in quibus clare hunc ipsum crucifixum Deum et hominem esse, eumque in cruce pendere, et mori praenunciatum esse ostenditur, scire vos volo » et ad hoc probandum adducit exemplum ex citato ps. 95. Idem dicendum est de alio exemplo quod postea adducit ex Is. VII. 14: « Ecce *Virgo* concipiet » ubi Aquilam et Theodotionem accusat quod hebraicam vocem *almah*, quae a LXX recte versa fuerat per vocem Παρθένος, seu *virgo*, verterint per vocem νεῃς, seu *adolescentula*. Ad Eusebium quod attinet is nihil aliud dicit nisi convictum fuisse a Iustino Tryphonem quod quaedam a maioribus suis ex sacra Scriptura ablata fuissent. Quapropter haec intelligenda sunt ad mentem Iustini, scilicet non de textu hebraico sed de graecis eius versionibus. Eadem dicas de Chrysostomo et de Hieronymo; hi enim de interpretibus Iudaeis affirmant, quod in suis interpretationibus de hebraeo in graecum multa perperam reddiderint in odium christianae fidei, et contra LXX interpretum translationem. Si vero Hieronymus Comm. in cap. V Michaeae innuere videtur textum ipsum ibi a Iudaeis corruptum fuisse, id dubitanter insinuat, non vero affirmat. In commentariis vero Isaiae quos posterius scripsit, irridet eos qui putant hebraeos codices a Iudaeis esse falsatos ut alias vidimus. Ceterum si forte aliqui ex antiquis Doctoribus qui contra Iudaeos disputabant, ut Tertullianus, de ipsius textus mutatione Iudaeos accusant, hoc ex eo explicandum est, quod antiqua aetate LXX interpretum translatio in magna veneratione apud omnes haberetur, et a multis etiam crederetur divinitus inspirata: hinc

fiebat aliquando ut cum differentia aliqua observaretur inter versionem illam et textum hebraicum, christiani Doctores facile clamarent Hebraeos textum vitiasse. Quod tamen plerumque verum non erat, cum potius vitium ex parte versionis staret, ubi quaedam minus accurate, ex errore praesertim codicum, legebantur. Vel etiam aliquando fieri potuit, ut alias diximus, ut Iudaei non quidem data opera Scripturas vitiaverint, sed ubi in codicibus duas varias lectiones invenerant, illam selegerint quae minus favebat Christianis, altera relicta quamvis critice probabiliore, et de hoc a quibusdam Christianis Doctoribus accusati sunt, ut notat Walton in Prolegomeno VII ad Polyglotta Anglica. Haec quidem de Patribus. Quod pertinet ad testimonium Talmudistarum in *Tik-kun Sopherim*, non desunt scriptores qui haec inter fabellas Talmudicas amandant, ut ex nostris Sixtus Senensis et Bellarminus, et ex Hebraeis Aben Ezra. Alii vero probabilius istas *correctiones scribarum* admittunt, sed alias non esse contendunt quam correctiones ab Esdra factas in libris sacris colligendis et expurgandis, quae quidem non ad corrumpendum textum, sed potius ad restituendum, non sine Dei adsistentia factae sunt. Denique ad testimonium Rabbi Samuel aliorumque rabbinorum respondemus: etiamsi daretur quorundam Hebraeorum malitiam eousque progressam esse ut desiderarent vel etiam tentarent quaedam Prophetarum vaticinia corrumpere, certum tamen esset *universalem* codicum corruptionem nunquam ab iis fieri potuisse, aut factam esse. Non potuisse quidem fieri apparet ex omnibus rationibus superius adductis, et praesertim ex codicum multitudine qui in manibus etiam Christianorum semper fuerunt; factam non esse praedictam corruptionem apparet ex collatione textus hodierni cum antiquioribus codicibus, versionibus et allegationibus in Patrum operibus factis.

Obiic. 3° Reipsa constare textum in pluribus locis substantialiter esse corruptum. Et hic plura exempla in medium adducunt, praeter ea quae in prima parte thesisi, et in secunda obiectione commemorata sunt. Afferunt itaque praecipue 1° chronologiam Pentateuchi, quam dicunt ex industria a Iudaeis mutatam esse, ne cogerentur admittere Messiam iam venisse. Ita prae ceteris Vossius in *Syntagmate de LXX interpretibus*, et P. Pezronius in defensione *antiquitatis temporum restitutae*. 2° Ps. 13 ubi desunt octo

integri versus in Hebraeis codicibus, scilicet a verbis « Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant etc. » usque ad verba « Non est timor Dei ante oculos eorum. » Quae omnia habentur apud LXX et citantur ab Apostolo (Rom. III). 3° Mich. V, 2. celebre vaticinium de loco nativitatis Messiae corruptum a Iudaeis videtur, ne cum Evangelio Matthaei II, 2. cohaereret. Hic enim Sacerdotes et Scribae ab Herode interrogati, sic verba Prophetarum retulerunt. « Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda: ex te enim exiet dux qui regat populum meum Israel. » Nunc autem textus Hebraicus, quem Vulgata sequitur, ita se habet. « Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Iuda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israel. » 4° In ps. 22. corruptum esse dicunt versum illum « foderunt manus meas et pedes meos » nam in Hebraico textu pro *caru* quod est foderunt, legitur *caari* quod est: *sicut leo* et nullum sensum habet.

Resp. Praeter ea quae superius dicta sunt de aliis levioribus mutationibus, etiam paucae mox indicatae aut nullo modo corruptiones dicendae sunt, aut substantiam locorum non afficiunt. De primo et ultimo loco quae longiorem disputationem requirunt alias dicemus, de primo nempe in capite seq., de altero vero in critica verbali. De duobus reliquis breviter hic respondebimus. Et imprimis quod pertinet ad psalmum 13. dicimus cum S. Hieronymo, qui hanc objectionem solvit in praef. in lib. XVI. in Isaiam, octo illos versus ad psalmum 13. proprie non pertinere, sed ideo in psalmum illum insertos fuisse, quia S. Paulus Rom. III. cum verbis eiusdem psalmi eos contexuit, quamvis ex aliis Scripturae locis deprompti sint, scilicet primus et secundus versus ex ps. 5, tertius ex ps. 139, quartus ex ps. 9, quintus, sextus et septimus ex Isaiarum LIX, octavus ex ps. 35. Neque verum est in versione των LXX hosce versus lectos fuisse, ut ibidem observat Hieronymus, et etiam Origenes innuit Com. in Rom. III. Itaque ex cit. loco Apostoli in versionem latinam Psalmi 13 versus illi immigrarunt; Ecclesia vero eos relinquendos existimavit quia ex una parte sunt vere sacrae Scripturae verba, et ex alia parte non erant turbandi fideles qui iam diu assueti erant eos in praefato psalmo recitare. Ad alterum locum Michaeae V, nonnulli respon-

dent, sacerdotes et scribas subito a Rege interrogatos, cum codices prae manibus non haberent, vaticinium illud memoriter recitasse parum accurate, Matthaeum vero eorum responsionem fideliter retulisse, fortasse etiam eo fine ut eos de negligentia in Scripturis legendis redargueret, ut coniicit Hieronymus, com. in hunc locum. « Arbitror, inquit, Matthaeum volentem arguere Scribarum et Sacerdotum erga divinae Scripturae lectionem negligentiam, sic etiam posuisse ut ab eis dictum est. » Alii vero existimant testimonium illud Michaeae olim sic lectum fuisse in versione LXX ut est in citato loco Evangelii, siquidem eodem prorsus modo recitatur ab antiquis doctoribus, Origene (Lib. I. contra Cels.), Cypriano (Lib. II. Testim. cap. 12), Tertulliano, Eusebio aliisque, qui omnes versionem LXX viralem vel immediate vel mediate sequebantur; postea vero versionem ipsam ad textum originale correctam fuisse dicunt, eo modo quo nunc legitur. Verum necessarium non videtur ad haec confugere, ut scilicet dicamus vel errasse sacerdotes illos, vel testimonium mutationum subiisse. Magis obvium est dicere Sacerdotes et Scribas ab Herode interrogatos *ubi Christus nasceretur?* respondisse testimonio Michaeae, ita ut non verba ipsa Prophetarum, sed sensum potius referrent. Et sane sensus idem prorsus est sive legatur vaticinium iuxta textum Hebraicum et Vulgatam latinam, sive prout iacet apud Matthaeum II, 6. Cum enim textus dicit: « Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Iuda, ex te mihi egredietur etc. » hunc sensum iuxta mentem Prophetarum includit: « Et tu Bethlehem Ephrata, parvula quidem es, extensione territorii, et incolarum numero; at minime parvula celebritate nominis et gloria, quia ex te exiet Messias » seu aliis verbis: quamquam parvula sis, non es tamen parvi momenti, quia ex te orietur Messias; verum hoc ipsum est quod dicitur in testimonio ut apud Matthaeum allegatur. Nec difficultatem ingerit, quod in Evangelio dicatur *Bethlehem terra Iuda*, et in textu hebraico, *Bethlehem Ephrata*; cum enim duo oppida essent in Palestina nomine Bethlehem alterum in Iudaea, alterum vero in Galilaea, ad Bethlehem Salvatoris determinandam, sacerdotes addiderunt « *terra Iuda* », textus autem addit « *Ephrata* » quia Bethlehem Iuda illud etiam nomen gerebat, unde Bethlehemita in Scripturis sumitur aliquando pro Ephrataeo. Quare licet daretur

vaticinium Michaeae a sacerdotibus illis accurate recitatum fuisse quemadmodum in originario textu legebatur, adhuc probata non esset substantialis illius loci corruptio in nostris editionibus; multo magis autem si admittatur, ut supra diximus, locum illum non verbo tenus sed ad sensum ibi allegatum fuisse.

ARTICULUS II.

DE CONSERVATIONE ET INTEGRITATE LIBRORUM V. T. QUATENUS IN VERSIONIBUS CONTINENTUR

Recolenda sunt quae in Sectione I. diximus de notione versionis, et de magno versionum numero. Sunt enim haec communia etiam libris V. T. Non tamen eadem sunt versiones Veteris, ac Novi Foederis, nec idem semper auctor eademque aetas. Oportet itaque seorsim agere de V. T. versionibus ut compleantur ea quae disputata sunt in praecedenti sectione. Ut autem ordini consulamus distinctis paragraphis dicemus: 1° de versionibus Graecis, imprimis de versione των LXX, omnium antiquissima et probatissima; 2° de versionibus Orientalibus proprie dictis; 3° de Occidentalibus versionibus praesertim Itala et Vulgata Latina; 4° de Bibliis Polyglottis.

§. I. De versionibus Graecis V. T. ac praesertim de versione LXX interpretum seu Alexandrina.

Versiones Graecae V. T. quarum memoria extat septem praecipue numerantur scilicet: versio *Alexandrina*, versiones *Aquilae*, *Symmachi*, et *Theodotionis*, et aliae tres anonymae quae V, VI, et VII appellantur. Versiones istae *hexaplares* vocatae sunt, quia in hexaplis Origenis locum habebant, ut postea explicabimus. Inter laudatas versiones eminet

A. Versio Alexandrina, seu LXX interpretum.

Dicemus breviter 1° de eius origine et historia, 2° de vicibus quas subiit et de praesenti eius statu, 3° de eius valore sive intrinseco sive extrinseco. Quae omnia, claritatis gratia, proposita sequenti thesi exponemus.

THESIS XXVII.

Versio Graeca LXX interpretum, quae Alexandrina dicitur, tertio A. C. saeculo in Aegypto confecta, etiam prout in hodiernis editionibus invenitur ab erroribus contra fidem et mores immunitis est, et cum textu originario substantialiter conformis.

Inter omnes sacrae Scripturae versiones antiquissima (1) est versio Graeca quae aliquando dicitur *Alexandrina*, ratione loci in quo confecta fuit, aliquando (praesertim apud antiquos) dicta est versio *LXX interpretum*, vel *septuaginta viralis*, vel brevius $\tau\omega\nu$ LXX, aut omnino Graece $\tau\omega\nu \delta$, ratione auctorum, qui LXXII fuisse dicuntur cuius loco numerus rotundus LXX positus est.

I. Igitur *origo* et *historia* huius versionis tradenda est. Ad originem quod attinet, duo sunt fontes ex quibus historiam versionis Alexandrinae hauserunt veteres, scilicet *libellus* cuiusdam *Aristeae*, qui dicit se fuisse praefectum equitum Ptolemaei Philadelphi, et partem habuisse in legatione Hierosolymam missa ad Iudaeos interpretes impetrandos. Huic libro accedit *oralis traditio*, quam sequuntur Iustinus M. Philo et Epiphanius, ex qua multae circumstantiae, praesertim prodigiosae, historiae illi adiectae sunt. Summa narrationis Aristeae, quam sequuntur Iosephus Flavius (antiq. XII. 2), Eusebius (praep. Evang. lib. VIII. cap. 2-5), Hieronymus et alii passim ad haec revocari potest. Cum Ptolemaeus Philadelphus, rex Aegypti, celebrem bibliothecam Alexandriae collegisset, eidemque Demetrium Phaleraeum doctissimum Graecum, qui sub regno Ptolemaei Lagi illuc confugerat praefecisset, is regi persuasit ut libros Iudaeorum in Graecam linguam transferri curaret, accersitis ad hoc Iudaeis viris utriusque linguae Hebraicae

(1) Nonnulli existimant ante Alexandrum Magnum iam in Aegypto Graecam aliquam versionem Pentateuchi extitisse, ducti testimonio Clementis Alexandrini et Eusebii qui rursum Aristobuli cuiusdam ex aetate Ptolemaeorum scriptoris testimonio innituntur. Ex qua versione dicunt Platonem et Pythagoram aliosque Graecos philosophos multa hausisse. Verum alii communius id negant existimantes Aristobuli librum spurium esse, a quo Clemens et caeteri decepti sunt; philosophos autem non ex Graeca V. T. versione, sed ex commercio cum Hebraeis quaedam didicisse. Illius Huetius media via incedens putat non totam Legem sed quasdam tantum partes ante Alexandrum Graecas factas esse.

et Graecae peritis, ita ut sex ex unaquaque tribu Israel, ad hoc opus eligerentur. Placuit regi consilium, qui honorificam legationem cum splendidis muneribus Hierosolymam misit ad Eleazarum Summum Pontificem, ut sacros codices cum peritis interpretibus ab eo posceret. Legati humanissime ab Eleazaro excepti sunt, ac paulo post in Aegyptum remissi cum sacris libris aureis literis descriptis, et LXXII interpretibus sapientissimis, et Hebraice iuxta ac Graece doctissimis, ex singulis tribubus delectis. Cum isti Alexandriam venissent, magno honore a Ptolemaeo affecti sunt, et septem diebus splendidis excepti conviviis, in quibus rex singulorum sapientiam exploravit, quaestionem aliquam moralem vel politicam eis proponens solvendam, in quibus quaestionibus et responsionibus enarrandis Aristee multus est. Interiectis aliquot exinde diebus, viri illi opus translationis aggressuri deducti sunt a laudato Demetrio in Pharum insulam, quietis et tranquillitatis causa. Eo in loco, collatis studiis, versionem confecerunt spatio dierum LXXII. Completa versione, idem Demetrius eam coram Iudaeorum multitudine perlegit, qui eius fidelitatem unanimi consensu proclamarunt, diris etiam execrationibus in illos pronuntiatis qui auderent quidquam in ea mutare et depravare. Hisce peractis, rex Demetrio mandavit, ut sacri codices Hebraeorum Graeca lingua donati in bibliotheca Alexandrina religiose asservarentur, et interpretes honoribus ac muneribus cumulatos in patriam remisit. Hanc historiam ex Aristee libro refert Iosephus Flavius loc. cit. in compendium tamen redactam, quemadmodum etiam Eusebius in citato libro VIII praep. Evang. et post illos plerique veterum Doctorum. Alii vero historiam paulo diversam narrant innixi praesertim in orali Iudaeorum Hellenistarum traditione. Ita Philo in lib. 2. De Vita Moysi, ubi, nulla facta mentione, sive Aristee sive Demetrii, versionem των LXX ex divina inspiratione factam dicit, ita ut singuli interpretes, seorsim scribentes in iisdem prorsus verbis convenirent; addit praeterea, apud Iudaeos Aegyptios in memoriam factae versionis annuam solemnitatem institutam fuisse. Iustinus M. item ex traditione refert (exhort. ad Graecos n. 13), quemadmodum laudati interpretes in totidem distinctis cellis inclusi fuerunt, ita ut secum communicare non possent, cum autem singulae versiones collatae fuissent, apparuit omnes

unam eandemque verbaliter translationem confecisse. « Non solum, inquit, eadem sententia, sed iisdem etiam verbis usi sunt, ac ne una quidem in vocula a mutuo consensu aberrarunt » unde concludit versionem illam Deo inspirante confectam esse; addit autem, sua aetate cellularum illarum vestigia adhuc extitisse. « Haec vobis, o Graeci, fabula esse non debent, nec fictas vobis historias narramus. Sed qui Alexandriae versati sumus, et vestigia cellularum vidimus in Pharo adhuc extantia, ac rem ex incolis, qui eam a maioribus ut patriae suae propriam acceperant, audivimus haec vobis annuntiamus, quae etiam ex aliis discere potestis, praesertim ex iis qui hac de re historias scripserunt, sapientibus et spectatis viris Philone, Iosepho ac aliis pluribus. » Eandem circumstantiam de separatis cellulis commemorant etiam Irenaeus (adv. haeres. III. 21) Cyrillus Hierosolymitanus (Catech. VI) Chrysostomus (hom. 4. in Genesim) aliique pauci ex Patribus, quibus consentit Talmud Babylonicum. Epiphanius autem 36 tantum cellulas admittit, quibus interpretes bini ac bini inclusi fuerint, adiectis ad eorum ministerium famulis et amanuensibus (Lib. de pond. et mens. n. 9-36). Notandum etiam est, nonnullos ex citatis Doctoribus versionem factam dicere sub *Ptolemaeo Lagi*, non autem sub *Philadelpho*: ita Irenaeus, Clemens Alexandrinus aliique.

Haec sunt quae de origine versionis Alexandrinae ab antiquis tradita sunt. Verum recentiores critici ex his aliqua vel etiam omnia in dubium revocarunt. Ludovicus Vives in notis ad librum XV de Civ. Dei, Leo De Castro prooemio in Isaiam cap. XXXV, Alphonsus Salmeron proleg. VI in Sacr. Script. authenticam libri Aristeae in dubium vocaverant, eundemque prorsus reiecerant Scaliger, Valesius et Richardus Simon. Verum sub finem saeculi XVII Humfredus Hody tanta eruditione laudatum librum impugnavit, eundem a Iudaeo quodam Hellenista confictum esse contendens, ut omnes protestantes et non paucos ex catholicis in eandem sententiam traxerit. Cfr. Humfredus Hody: *Contra historiam Aristeae de LXX interpretibus dissertatio*, Oxonii 1685 quae iterum inserta est celebriori eiusdem auctoris operi: *De Bibliorum textibus originariis* etc. Oxonii 1705 (pag. 1-89). Paulo post eandem opinionem vehementer proposuit ac defendit Ant. Van Dale *Dissert. super Aristeam* Amstel. 1705. Horum argumenta, quamvis gravissima,

omnium consensum non extorserunt, et pro Aristeae libro strenue pugnarunt ex nostris Simon De Magistris in dissertationibus adiectis operi: *Daniel secundum LXX. Romae 1772*, ex Graecis Oiconomos in opere: *De LXX interpretibus libri quatuor* (Graece), et ex Anglis Greenfield: *Apologia pro Septuaginta. Londini 1850*. In tanta opinionum diversitate, quaeri potest quid sentiendum sit de origine et historia laudatae versionis. Cui quaestioni ut respondeamus circumstantias omnes praefatae historiae ad tria capita revocabimus: 1° enim quaedam sunt ab omnibus merito reiecta tamquam fictitia ac fabulosa: 2° alia e contra ab omnibus sanae mentis criticis tamquam certa admissa: 3° denique nonnulla adiuncta plus minus probabilia esse videntur, de quibus potest hinc inde disputari.

Ad 1^{am} classem revocanda sunt ea quae de distinctis cellulis, de prodigioso interpretum consensu, aliisque similibus adiunctis circumferuntur, quae quidem Augustinus (De Doctr. Christ. lib. II, cap. 45) haesitanter commemorat, Hieronymus autem expresse condemnat inquam in praef. in Pentateuchum: «Nescio quis primus auctor septuaginta cellulas Alexandriae mendacio suo extruxerit, quibus divisi eadem scriptitarint; cum Aristeas eiusdem Ptolemaei ὑπερασπιστής, et multo post tempore Iosephus, nihil tale retulerint, sed in una basilica congregatos contulisse scribant, non prophetasse.» Nunc autem ab omnibus circumstantiae illae ut fabulosae habentur. Ad 2^{am} classem, eorum scilicet quae tamquam certa habenda sunt, pertinent tum epocha versionis, tum locus, tum denique fons, seu textus ex quo translatio ipsa derivata est. Quod enim sub Ptolemaeo Philadelpho, 280 circiter A. C. annis, versio Alexandrina prodierit, dubitari nullo modo potest. Hoc enim non solum Aristeas dicit, sed etiam reliqui historici, qui hac de re loquuntur, inter ceteros Aristobolus qui sub Ptolemaeis scribebat, et forte sub ipso Ptolemaeo Philadelpho, ut innuit Clemens Alexandrinus (Strom. V, 4), quique de Graeca versione sacrorum librorum mentionem facit apud Eusebium (Praepar. Evang. VIII, 9; XIII, 12); quibus accedit constans Iudaeorum traditio ad quam Philo, S. Iustinus, S. Irenaeus, Tertullianus alique antiquissimi auctores appellant. Neque obstat testimonium Irenaei (Adv. haer. III, 21), et aliorum quorundam apud Clementem Alexandrinum (Strom. I, 22)

qui versionem factam dicunt sub *Ptolemaeo Lagi*, qui etiam *Soter* dictus est. Omisso enim quod differentia paucorum annorum esset, et quod citati auctores a ceterorum consensu discrepent, hoc, inquam, omisso, utraque sententia simul componi potest. Scimus enim Ptolemaeum Philadelphum ab eius patre Ptolemaeo Lagi in consortium regni vocatum fuisse, et cum eo duobus annis regnasse. Hoc igitur temporis intervallo versio των LXX fieri potuit, quae ita ad utrumque regem pertineret. Confirmat hanc coniecturam Anatolius Alexandrinus affirmans (ap. Eusebium hist. Eccl. VII, 32): « Sacra Hebraeorum volumina a LXX interpretibus translata esse in gratiam *Ptolemaei Philadelphi*, et patris ipsius » si hoc admittatur versio Alexandrina circa annum 285 A. C. prodisset. Alterum quod prorsus certo constat est locus versionis, scilicet *Alexandria Aegypti*, de quo nemo unquam dubitavit, et unde nomen *Alexandrinae* huic versioni factum est. Denique textum unde versio facta est fuisse textum *Hebraicum* in dubium vocari nequit, consentientibus hac de re antiquis scriptoribus et Iudaeis omnibus. Si laudatus Philo dicit (loc. cit.) textum fuisse *Chaldaicum*, recolendum est apud scriptores illius aetatis linguam Hebraicam saepe Chaldaicam appellari, quemadmodum viceversa dialectus Chaldaica vel Syro-Chaldaica quae tunc in Palestina vulgaris erat aliquando Hebraica dicebatur. Vide laudatam dissertationem Sim. De Magistris pag. 333. Quod autem Samaritani dicunt, ex codicibus *Samaritanis* sacri textus versionem confectam fuisse, commentum eorum est contra unanimem historicorum consensum, idque ex eo etiam inverosimile ostenditur, quod Iudaei numquam tam miro consensu Graecam illam versionem suscepissent, si eam ex Samaritanis codicibus profectam scivissent. Restat igitur 3^a classis eorum quae in incertis habenda sunt, et de quibus in utramque partem a recentioribus disputatum est. Sunt autem haec: numerus interpretum, eorum patria, numerus librorum qui ab iis translati fuerint, ac denique utrum versio fuerit inspirata. Ad *numerum* quod attinet vidimus antiquos omnes 72, vel numero rotundo 70 interpretes commemorare. Verum postquam ab Hodio aliisque criticis fides narrationi Aristaeae adempta est, valde dubitari coepit an tanto numero interpretes laudatae versionis adlaboraverint. Plures ex recentioribus hoc negant, contententes a paucis viris opus illud confe-

ctum fuisse; quoniam vero obstare videbatur testimonium veterum et ipsa versionis τῶν LXX appellatio, responderunt versionem dictam esse τῶν LXX non quia a totidem interpretibus prodierit, sed quia a paucioribus exarata in concilio vel synedrio Iudaeorum Alexandrinorum solemniter probata fuerit quod synedrium 72 viris constabat. Si iudicium de hac quaestione ferendum esset, veterum sententiam recentiorum opinioni libenter praeponeremus. Numerus enim ille interpretum non ab Aristeae tantum (qui etiam singulorum nomina recitat) ponitur, sed ab omnibus antiquis scriptoribus qui de versione illa mentionem ingerunt, non exceptis illis qui Aristeam non citant, sed aliunde acceptam historiam versionis tradiderunt. Ex alia vero parte recentiorum opinio superius laudata nullo historico testimonio, sed coniecturis tantum innititur. Imo nec verosimilis videtur, nam versio Alexandrina valde improprie appellata fuisset τῶν LXX, vel LXX interpretum ex eo quod a synedrio Iudaeorum tantum *probata* fuisset. Ad alterum de interpretum *patria* quod spectat, eadem fere dicenda sunt; scilicet recentiores non pauci, reiecto libro Aristeae, ipsam historiae substantiam ut falsam reiiciunt, scilicet negant legationem ullam in Palestinam a Ptolemaeo missam, aut ullos exinde venisse interpretes; sed horum loco existimant inter ipsos Iudaeos Alexandrinos quosdam electos fuisse, qui versionem Graecam conficerent, quae postea a synedrio probata fuerit. Verum huic opinioni obstare videtur veterum omnium consensus; in hoc enim omnes prorsus conveniunt quamvis in aliis multis discrepent. Nec logice sequitur ex eo quod liber Aristeae spurius credatur, totam historiam etiam in sua substantia falsam, aut confictam esse. Quomodo enim historiam tanti momenti auctor iste, qui certe antiquissimus est (cum a Iosepho Flayio laudetur), quomodo, inquam, hanc historiam sine ullo veritatis fundamento confingere potuisset, nemine contradicente, immo consentientibus omnibus sive Iudaeis sive Christianis? Falsum est etiam quod asserit Hodus caeteros scriptores ab Aristeae hausisse. Ut enim superius vidimus, plures ex aliis etiam fontibus illius facti notitiam derivarunt, ut Iustinus, Irenaeus, Clemens Alexandrinus, et ipse Philo Iudaeus, qui et Alexandrinus erat et primo aerae vulgaris saeculo vivebat. Tertium disputationis caput respicit *libros* qui a laudatis interpretibus translati fuerint. Alii enim dicunt solos libros Moysi

translatos fuisse, alii vero omnes sacros libros canonis Hebraeorum. Prima sententia placuit Philoni, Iosepho aliisque posterioribus Iudaeis ita ut vere dixerit Hieronymus in Com. in Ezech. « Aristeus enim, et Iosephus et omnis schola Iudaeorum quinque tantum libros Moysi a LXX translatos asserunt » quibus ipse Hieronymus consentire videtur cum aliis pluribus Ecclesiae Doctoribus. Alia vero sententia a multis defenditur tum antiquis tum recentioribus. Neque deest coniectura ad eam confirmandam; si enim ad regis desiderium explendum et ad utilitatem Iudaeorum Alexandrinorum versio illa Graeca facta est, cur non ceteri quoque libri una cum Pentateucho Graece translati fuissent, cum omnium par esset apud Hebraeos auctoritas, omnium maxima utilitas, ac mira sublimitas? Verum propter antiquorum Iudaeorum testimonium prima sententia forte praeferenda erit, scilicet solos Moysi libros ab interpretibus illis conversos fuisse. Ceterum haec quaestio practice haud magni momenti est. Sive enim dicamus in prima illa translatione praeter Pentateuchum caeteros quoque libros translatos fuisse, sive hoc negemus, certo tamen constat duobus saltem ante Christum saeculis omnes sacros Hebraeorum libros graece lectos fuisse, et una cum libris Moysi extitisse in ea versione quae apud Iudaeos praesertim Alexandrinos in usu erat, et quam Alexandrinam appellamus. Id sane constat imprimis ex Prologo in librum Ecclesiastici, ubi ipsius libri graecus interpretes qui sub Ptolemaeo Evergete scribebat clare innuit universam sacram Scripturam iam tum graece extitisse; loquens enim de difficultate versionis graece conficiendae ait: « Nam deficiunt verba hebraica, quando fuerint translata ad alteram linguam. Non autem solum haec, sed et ipsa *Lex*, et *Prophetae* ceteraque *aliorum librorum*, non parvam habent differentiam quando inter se dicuntur: » idem apparet ex Philone, et ex tota historia Iudaeorum Hellenistarum. Quare concedendum est reliquos libros V. T. si non ab illis primis interpretibus saltem paulo post ab aliis peritis Iudaeis graece versos fuisse, et eodem consensu ab Hebraeis receptos et communi usu probatos. Restat aliquid de quarto controversiae capite dicendum, an scilicet Alexandrina versio *inspirata* fuerit nec ne? Ratio huius quaestionis desumenda est ex modo quo multi ex antiquis Patribus et scriptoribus de hac versione loquuti sunt. Non solum enim Philo Iudaeus, et forte etiam

Iosephus, sed etiam ex Patribus Iustinus, Irenaeus, Clemens Alex., Epiphanius cum multis aliis Graecis versionem LXX aperte dicunt a Deo inspiratam, quibus consentit Augustinus de Civ. Dei XVIII, 43; et ipse Hieronymus, licet aliquando narrationem de separatis cellulis irrideat, alias tamen inspirationem laudatae versionis admittere videtur, ex. gr. praef. in Paralipom. ubi loquens de defectibus in ea versione occurrentibus ait: « nec hoc LXX interpretibus qui *Spiritu Sancto pleni* ea quae vera fuerant transtulerunt, sed scriptorum culpa adscribendum. » Ex hac opinione etiam factum est ut nova a Hieronymo concinnata versio magnam initio oppositionem nacta fuerit, quia scilicet hebraico textui pressius inhaerens multis in locis discrepabat a graeca versione LXX, et ab antiqua Itala, quae ex LXX derivata erat. Vide inter ceteros Augustinum in loc. cit. de Civ. Dei et in Epist. ad Hieronymum scriptis.

Verum haec multorum Patrum sententia tanti ponderis non est ut inspirationem Alexandrinae versionis demonstret. Non enim laudati Patres ex mente Ecclesiae, aut ex certo historico argumento haec asseruerunt, sed plerumque, ut ipsi disertis verbis fatentur, opinionis suae fundamentum in illa narratione de separatis cellulis, et de prodigioso interpretum consensu unice collocabant; cum autem circumstantiae illae admodum incertae sint, silentibus non solum Aristeae sed etiam Iosepho et Aristobulo, immo etiam contradicentibus, manifeste apparet etiam opinionem de inspiratione interpretum nutare. Hinc etiam plures ex citatis Doctoribus haesitantur de hac re loquuntur; ita Augustinus qui in alio loco rem ut incertam ac libere disputandam proponit inquit: « Qui (LXX interpr.) si, *ut fertur, multique non indigni praedicant*, singuli cellis etiam singulis separati cum interpretati essent, nihil in aliquius eorum codice inventum est, quod non iisdem verbis eodemque verborum ordine inveniretur in ceteris, quis huic auctoritati conferre aliquid nedum praeferre audeat? *Si autem contulerunt, ut una omnium communi tractatu iudicioque vox feret* nec sic quidem quempiam unum hominem, qualibet peritia, ad emendandum tot seniorum doctorumque consensum adspirare oportet, aut decet. » Hieronymus autem tantum abest quominus de hac re persuasus fuerit, ut non obstante praefata locutione in Praef. Paral., alibi contrarium prorsus affirmet. Ita in praef. in Pent. alias citata

scribit: « Nescio quis primus auctor LXX cellulas Alexandriae mendacio suo extruxerit, quibus divisi eadem scriptitarint, cum Aristaeas eiusdem Ptolemaei ὁπερ ἀποστολῆς, et multo post tempore Iosephus, nihil tale retulerint, sed *in una basilica congregatos consulisse scribant non prophetasse*. Aliud est enim *vatem*, aliud esse *interpretem*. Ibi spiritus ventura praedicat, hic *eruditio et verborum copia ea quae intelligit transfert*; nisi forte putandus est Tullius Oeconomicum Xenophontis, et Platonis Protagoram, et Demosthenis pro Ctesiphonte orationem afflatus rhetorico spiritu transtulisse. » Hinc etiam in Epist. 57 asserit Septuaginta multa *de suo addidisse*, multa *dimisisse*. Idem dicendum est de S. Hilario in ps. 2 ubi auctoritatem LXX repetit ex eorum antiquitate, et ex orali traditione synagogae, quam possidebant, non autem ex eorum inspiratione: « Non potuerunt, inquit, non probabiles esse arbitri interpretandi, qui certissimi et gravissimi erant auctores docendi. » Longe autem maior pars Doctorum sive Graecorum sive Latinorum de versionis inspiratione omnino silent, vel eam aperte negant; recentiores denique theologi et critici unanimi consensu huiusmodi inspirationem inficiantur.

Hic tamen opportunum est notare, versionem Alexandrinam, quamvis proprie inspirata non sit, non tamen sine speciali Dei providentia et consilio factam esse. Scilicet cum per tot saecula sacri codices, in quibus Redemptoris humani generis adventus, character, et operationes praedicebantur, uni fere Iudaeorum populo noti fuissent, adventante iam epocha Redemptionis, oportebat ut aliis etiam gentibus innotescerent, ut ita ad Evangelii fidem recipiendam disponerentur cum viderent in Evangelio completum quod in antiquis Prophetis aliisque sacris scriptoribus legerant, et ne forte dicerent Christianos oracula prophetarum confinxisse. Porro ad sacram Scripturam omnibus reserandam nullum medium aptius erat quam illam vertere in Graecorum linguam, quae tunc in toto fere orbe intelligebatur. De hoc divinae Sapientiae consilio expresse loquuntur Eusebius Praep. Evang. VIII, 1, Chrysostomus hom. IV in Genesim, et breviter Augustinus Doctr. Christ. lib. II, cap. 15 inquit, versionem illam tribuendam esse divinae dispensationi: « Ut libri, quos gens Iudaica ceteris populis vel religione vel invidia proderi nolebat, credituris per Dominum gentibus, ministra regis Ptolemaei potestate, tanto ante proderentur. »

II. Haec de *origine* versionis των LXX. Nunc pauca de eius *vicissitudinibus* et de statu in quo nunc reperitur.

Vix apparuit versio ista a Iudaeis statim recepta est et in usu tum publico tum privato adhibita; neque intra unius regionis fines mansit, sed in omnes paene regiones, ubi vel Iudaei erant, vel Graeca lingua intelligebatur allata est. Fundata mox Christi ecclesia, Christiani eandem versionem susceperunt ita ut Ecclesia Graeca primis illis temporibus in ipsa versione Alexandrina Scripturas legeret, Ecclesia vero Latina versione uteretur ex eadem Alexandrina derivata. Hinc factum est ut exemplaria ipsius versionis paene innumera existerent, et versio ipsa infinitis paene vicibus in dies describeretur. Ex hoc autem necessario fieri debuit ut non pauci defectus et errores in eam irreperent et exemplaria ab invicem discreparent. Quare identidem apparuit necessitas versionem Alexandrinam recensendi, et corrigendi, praesertim cum Iudaei non cessarent eam accusare ob discrepantias a textu hebraico, et testimonia exinde a Christianis deprompta recipere nollent. Opus istud immensi laboris suscepit saeculo III° Origenes et maxima cum laude perfecit in suis *Tetraplis* et *Hexaplis*, de quibus nunc pauca dicenda sunt.

De Origenis *Tetraplis*, et *Hexaplis*.

Primus Origenis labor in hoc consistebat ut versionem LXX cum tribus aliis versionibus graecis compararet, descriptis iisdem versionibus in quatuor columnis parallelis, scilicet in 1^a *Aquilam* in 2^a *Symmachum* in 3^a *Septuaginta* in 4^a *Theodotionem*. Ita ut uno ictu oculi simul conspici et comparari possent, et una ex altera corrigi vel suppleri. Hoc opus ob quadruplicem columnam dictum est Τετραπλῆς, vel singulari numero Τετραπλοῦν vel etiam Τετρασέλιδον. In hoc primo opere Origenes nullas correctiones proprie fecit, eas iudicio lectoris relinquens, quemadmodum demonstrat Montfauconius in praeliminaribus in Hexapla Origenis Cap. I, n. III. Verum paulo post Origeni visum est ad maiorem legentium utilitatem ipsas correctiones perficere: ad quem finem quatuor praedictis columnis duas alias praemisit, quarum prima continebat hebraicum textum characteribus hebraicis, altera eundem textum characteribus graecis, deinde sequebantur quatuor versiones iuxta ordinem praedictum. In quinta columna, idest LXX inter-

pretum, correctiones apposuit ita tamen ut adhibitis signis quibusdam lectorem moneret quid in vulgatis LXX codicibus legeretur, quid autem ab eo mutatum esset. Scilicet si quid deerat in LXX quod esset in textu hebraico, ea plerumque ex Theodotione vel aliquando ex Aquila et Symmacho supplebat, appposito tamen asterisco (*) ante verba addita, et duobus punctis crassioribus (:) in fine; si quid contra in LXX superfluum erat, ideoque expungendum, illud in principio transversa lineola notabat quae οβελος (obelus) vocatur ita (:), additis similiter in fine duobus punctis, ita ut lector sciret verba illa in textu hebraico deesse. Addidit etiam alia signa quae ipse appellat *lemniscos* et *hypolemniscos*, quorum tamen figura et usus non bene constant. Denique in amplo margine operis plures adnotationes adiecit quae varias lectiones samaritanas, hebraicas, et syriacas, nec non nominum propriorum explicationes continebant, licet nonnulli suspicentur notas istas saltem ex parte ab aliis postea additas fuisse. Hoc alterum opus ob sex columnas dictum est 'Εξασέλιδον, vel 'Εξαπλῶν, et communius 'Εξαπλῶ *Hexapla*. Quoniam vero in nonnullis libris V. T. praeter quatuor memoratas etiam duae aliae versiones et aliquando etiam tres distinctis columnis additae fuerant, hinc quaedam operis Origeniani partes vocatae sunt *Ogdoapla* vel *Enneapla*, integrum tamen opus Hexapla dictum est, et editio LXX in eo correctae dicta est *hexaplaris*. Ad clariorem huius operis intelligentiam addimus specimen Tetraplorum, Hexaplorum et Enneaplorum.

TETRAPLA (Gen. I, 4)

(1)	(2)	(3)	(4)
ΑΚΥΛΑΣ	ΣΥΜΜΑΚΟΣ	ΟΪ Ο΄	ΘΕΟΔΟΤΙΩΝ
Ἐν κεφαλαίῳ ἔκτισεν ὁ Θεὸς σὺν τὸν οὐρανὸν καὶ σὺν τῇ γῇ.	Ἐν ἀρχῇ ἐκτίσεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.	Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.	Ἐν ἀρχῇ ἔκτισεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.

HEXAPLA (Ps. IV, 3, 8)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
Το ΕΒΡΑΙΚΟΝ	ΕΒΡ. ελληνικ. γρ.	ΑΚΤΛΑΣ	ΣΥΜΜΑΚΟΣ	Οί Ο'.	Θεοδοτιαν
בְּנֵי-אִישׁ עַד־ מַח כְּבוֹדִי פְּלָה מַעַת דָּגַגְם וְהִרְרִישׁ רָבוֹן :	Βενη ις αδ με κεβodi. σηλα. Μεεθ δεγαναμ υηριρσαμ ραββου,	Υίοι ανδρός *Εως πότε οί αν- δοξοι μου; Δει. Από καρπου σι- του και οινου ÷ και ελαιου : αυ- των επληθυνθησαν.	Υίοι ανδρος. *Εως πότε η δόξα μου; Διάψαλμα. Απο καρπου σι- του και οινου ÷ και ελαιου : αυ- των κ. τ. λ.	Υιοι ανδρων. Εως ποτε βαρυ- καρδιου; Διαψαλ- μα. (Ε') διαπαν- τος (ζ'), εις τέλος v. 8 Idem.	Υιοι ανδρός Διάψαλμα. Απο καρπου σιτου και οινου ÷ και ελαιου : αυ- των επληθυνθησαν

ENNEAPLA (Habac. II, 4)

(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)
Το ΕΒΡΑΙΚΟΝ.	Το Εβρ. Ελλ. γρ.	Ακυλας	Συμμαχος	Οί Ο'	Θεοδοτιαν	(Ε') (V.)	5' (VI)	Ζ' (VII)
וַיְהִי בְּאַמְנוֹנִתִּי יָחִיָּה	ουσαδix βημουναθw ισιέ	και δίκαιος εν πίστει αυτου ζή- σεται.	ό δε δικά- ιος τῇ εδ- υτούπιστει ζήσει.	ό δε δικά- ιος εκ πι- στεως μου ζησεται.	ό δε δικά- ιος τῇ έαυ- του πιστει ζήσει.	ό δε δικά- ιος τῇ έαυ- του πιστει ζήσει.	ό δε δικά- ος τῇ έαυ- του πιστει ζήσει.	ό δε δικα- ιος τῇ έαυ- του πιστει ζήσει.

Ingens hexaplorum opus 50 voluminibus comprehensum ob ipsam suam molem vel nunquam vel semel tantum et iterum descriptum est. Anno autem 303 Caesaream delatum est atque in bibliotheca Pamphili repositum ubi Hieronymus illud vidit et codices suos hebraicos ad eius normam emendavit. Postea vero in incendio eiusdem bibliothecae per Saracenos una cum aliis pretiosis codicibus periit et nonnisi fragmenta hexaplorum in variis operibus sparsa aetatem tulerunt. Attamen versio LXX prout in hexaplis extabat signis diacriticis munita seorsim descripta fuerat tamquam nova et accuratior eiusdem versionis editio, cuius exemplaria nonnulla antiquissima adhuc supersunt, ex quibus praecipuum locum tenent codex Vaticanus B, Alexandrinus A, et Sinaiticus **Σ** qui praeter textum graecum N. T. continent etiam V. T. iuxta versionem LXX. Notandum tamen est ipsam hexaplam editionem decursu temporis ex incuria librariorum aliquantum vitiatam fuisse; quare sub finem saeculi III vel initio saec. IV iterum recognita et emendata est a doctis viris Hesychio, Luciano, Eusebio et Pamphilo, de quorum editionibus loquitur Hieronymus in Epist. ad Sunniam et Fretellam n. 2 et in Praef. in Paralip. ubi etiam animadvertit editionem LXX ab Hesychio adornatam in Aegypto receptam fuisse, editionem Luciani Martyris in Oriente a Constantino poli usque Antiochiam: « *Mediae autem inter hos provinciae Palaestinos codices legunt, quos ab Origene elaboratos Eusebius et Pamphilus vulgaverunt.* » Ex his tribus recensioibus nostri codices MSS. prodierunt. Post inventam typographiam eadem versio saepius typis impressa est. Scilicet 1^a editio typographica est ea quam Cardinalis Ximenes curavit in polyglottis Complutensibus (Anno 1514-1517) repetita deinceps in polyglottis Antuerpiensibus (1571), et in Parisiensibus (1645) et saepe alias seorsim. 2^a editio est ea quam Aldus Manutius ex multis antiquis codicibus simul collatis curante Andrea Asulano vulgavit Venetiis 1518. Verum has omnes superavit 3^a editio romana quae iussu Sixti V Romae anno 1587 prodit, quae ideo etiam Sixtina dicitur. Haec editio imprimis ex codice Vaticano deprompta est collatis tamen pluribus aliis codicibus mss. et apposis etiam variantibus lectionibus, opera praesertim Petri Morini. Haec editio tum propter intrinsecum eius valorem tum ob auctoritatem Romani Pontificis qui eam speciali constitutione pro-

bavit in magno pretio semper habita est, et saepius recusa ad usum studiosorum. Laudabimus hic praecipue accuratam et oeconomicam eius editionem quae a Jager adornata est Parisiis apud F. Didot 1839, 1 vol. in 8 (vel 2 vol. in 8 cum versione latina Flaminii Nobilii). 4^a Editio a Grabio concinnata est iuxta cod. Alexandr. (Oxonii 1707-20 4 vol. in fol.) ubi iuxta morem Origenis asterisci atque obeli appositum sunt. Codex alexandrinus postea accuratius editus est ab Holmes et Parsons (Oxonii 1798-1810-1827) et eodem tempore ab H. Baber (Londini 1812-1826). 5^{am} editionem iuxta codicem Vaticanum ex aliis tamen codicibus suppletam vulgaverunt Cardinalis Angelus Mai et Carolus Vercellone Romae 1857, 5 vol. in 4). Denique nova splendida editio in *fac simile* Codicis Vaticani prodire coepit Romae a. 1868 ex Typographaeo S. C. de Propaganda Fide sub auspiciis Pii IX P. M. et studio doctissimorum virorum C. Vercellone et I. Cozza. Sextum volumen continens Apparatum Criticum adhuc desideratur (1).

III. De versionis Alexandrinae valore, et auctoritate.

Ut imprimis de *intrinseco* versionis valore dicamus ea non in omnibus libris similis est neque eandem fidelitatem aut elegantiam praesefert. Pentateuchus caeteris libris praestat et ubique textui originario adhaeret, verborumque hebraicorum vim feliciter reddit. Proximum locum tenet liber Proverbiorum, sequuntur libri Iudicum, Ruth, Samuelis et Regum, qui ab uno eodemque auctore vel ab iisdem collatis consiliis translati fuisse videntur. Psalmi et Prophetiae obscurius et imperfectius versi sunt praesertim Isaia. Danielis autem versio tam parum cum textu cohaeret ut eam Ecclesia a remotissima aetate cum versione Theodotionis commutaverit. Ecclesiastis versio textui pressius inhaeret, Iobi vero liberior est. Huiusmodi defectus Hieronymus pluribus in locis suarum praefationum et comment. animadvertit, quos tamen plerumque non

(1) Mentionem meretur editio stereotypa manualis Const. Tischendorfii Lipsiae 1860 2 Vol. in-8 ubi tum Sixtinam editionem tum Maianam sequitur, appositum etiam apparatum critico et prolegomenis.

In omnibus laudatis editionibus liber Danielis non est ex versione LXX sed ex Theodotione, cum usque ab immemorabili haec Danielis versio antiquae illi τωv LXX in multis locis corruptae substituta fuisset in usu Ecclesiae liturgico. Attamen Alexandrina Danielis versio superiori saeculo prodit cum titulo: *Daniel secundum LXX ex tetraptis Origenis ex antiquo codice Chisiano*, opera Sim. De Magistris (Romae 1772).

ipsis LXX interpretibus adscribit, sed potius exemplarium vitio. Accedit in laudata versione quaedam redundare, alia pauca deesse, alia vero turbata et parum textui conformia. Ita ex. gr. in ipso Pentateucho versio LXX uti nunc habetur aetates Patriarcharum longiores facit, quam sint in textu hebraico, et in vulgata latina; rursum nomen *Cainan* inserit inter Arphaxad et Sale, quod in textu desideratur; alium quoque *Cainan* addit filiis Sem (Gen. X, 22), quemadmodum addit Elisa filiis Iapheth (Gen. X, 2). In I Paral. ordo versuum immutatus est, et nonnulli olim omnino deerant, ut etiam Oseae cap. XI, 1 deerant verba illa « *Puer Israel et dilexi eum, et ex Aegypto vocavi filium meum* » uti notavit Hieronymus praesertim comment. in cap. II Matthaei ubi verba illa citantur (1). Hisce tamen non obstantibus versio LXX nequaquam fidei aut bonis moribus adversatur, et ad substantiam quod attinet textum hebraicum fideliter repraesentat, imo plerumque intimam ac nativam hebraicarum sententiarum vim tam bene reddit, ut ad genuinum scripturae sensum penetrandum magno adiumento sit, quemadmodum profecto expectandum erat a doctis viris qui hebraicam linguam perfecte callebant et stante adhuc hebraeorum republica scribebant.

Verum quod magis magisque versionem nostram commendat est Iudaicae et Christianae Ecclesiae testimonium et constans usus, unde etiam *extrinseca* eiusdem versionis auctoritas oritur. Et sane, ut primum de Iudaeis dicamus, versio Alexandrina sub Ptolemaeis confecta statim a Iudaeis Hellenistis suscepta est, et in publica lectione et in privatis conventibus semper adhibita non solum scilicet in provincia Alexandrina, sed et in caeteris provinciis Africae et Asiae ubi Iudaei extabant graece loquentes. Constant haec ex expresso testimonio Philonis Alexandrini lib. II de vita Moysi, ex Prologo Ecclesiastici et ex omnibus aliis monumentis illorum Iudaeorum. Neque putandum est minorem fuisse Hebraeorum Palaestinsium venerationem erga LXX, ut apparet ex Iosepho Flavio et ex agiographis N. T. Ipsi Talmudistae in tract. *Megilloth* versionem hanc laudant, et alibi (tract. *Sota* cap. VII) mentionem faciunt de synagoga hellenistica Caesareae in Palestina constituta ubi haec

(1) Haec tamen in hexaplis Origenis suppleta sunt ex aliis Graecis versionibus, et propterea in nostris editionibus των LXX reperiuntur.

versio perlegebatur. In hac veneratione perseverarunt Hebraei etiam diu post Christi adventum, donec a Christianis lacessiti testimoniis sacrae Scripturae iuxta eandem versionem illam impugnare coeperunt sub praetextu quod loca originalia fideliter non exhiberet, qua etiam de causa novas versiones graecas faciendas curarunt, quas inter praecipue usi sunt Aquilae Iudaei translatione. Huc etiam pertinet quod narratur de turbis excitatis a Iudaeis Palestinensibus contra Alexandrinos propter usum versionis LXX tempore Iustiniani Imperatoris, de quibus loquitur Photius in *Nomocan.* XII, 6 et habetur etiam in *Novellis* Iustiniani (*Novella* 146).

A Iudaeis ad Christianos eadem versio pertransiit, apud quos parem venerationem nacta est. Quinimo dici potest sacram Scripturam V. T. iuxta hanc versionem ecclesiae Christianae traditam esse, cum ea lingua scripta esset quae nec a Iudaeis Evangelio nomen dantibus ignorabatur, et Graecis Latinisque qui praecipuam nascentis Ecclesiae partem efformabant familiaris erat (1). Hinc ipse Christus eiusque Apostoli eadem versione usi sunt, ut saepe animadvertit Hieronymus, et ante illum Irenaeus in loco mox citando, et ex locorum collatione apertum fit. Quare ipsi Apostoli et Evangelistae, excepto Matthaeo, non hebraice sed graece sacros libros conscripserunt, et quidem dialecto prorsus simili versioni Alexandrinae. Exemplo Christi et Apostolorum edocta Ecclesia usque ad V saeculum ea versione usa est vel directe vel indirecte, scilicet directe ubicumque graeca lingua vulgaris erat, indirecte vero per versiones exinde expressas praesertim antiqua latina versione, quae ante Hieronymum in universa Ecclesia Occidentis adhibita est. Porro tanta erat omnium erga eandem versionem veneratio, ut non pauci doctores illam inspiratam haberent, omnes vero summis laudibus illam extollerent neque libenter ferrent alias cudi versiones in eius locum substituendas. Ita Iustinus *Dial. cum Tryphone* Hebraeos increpat ob praelatam Alexandrinae versionem Aquilae translationem: «Sed minime, inquit, mihi probantur magistri vestri, qui septuaginta illos senes apud Ptolemaeum Aegyptiorum regem recte in-

(1) Legendus est de hac re cl. Vincenzi in opere alias laudato: *Sessio IV Conc. Trid. vindicata*, Pars 2^a Prop. III ubi speciatim agit: *De transitu versionis Alexandrinae a Synagoga hebraica in Christi Iesu Ecclesiam, de illius auctoritate* etc.

interpretatos esse assentiri nolunt, sed ipsi interpretari aggrediuntur.» Similia habet Irenaeus adv. haer. III, 21 ubi de Ecclesiarum consensu pro re nostra loquitur: «Quum tanta igitur veritate, et gratia Dei interpretatae sint Scripturae, e quibus praeparavit et reformavit Deus fidem nostram, quae in Filium eius est, et servavit nobis simplices Scripturas in Aegypto in qua adolevit domus Iacob, et Dominus noster servatus est, et haec earum scripturarum interpretatio priusquam Dominus noster descenderet facta sit, et antequam Christiani ostenderentur.... vere impudorati et audaces offenduntur qui nunc volunt aliter interpretationes facere quando et ex ipsis scripturis arguantur a nobis et in fidem adventus filii Dei concludantur.... Etenim Apostoli cum sint his omnibus vetustiores consonant praedictae interpretationi et interpretatio consonat Apostolorum traditioni; Petrus enim, et Iohannes, et Matthaeus, et Paulus ceterique deinceps et horum sectatores prophetica omnia ita annuntiaverunt quemadmodum seniorum interpretatio continet.» Augustinus etiam testatur novam Hieronymi versionem ex hebraeo non statim Ecclesiis placuisse, scilicet ob praevalemtem versionis Italiae auctoritatem quae Alexandrinam repraesentabat. Ita in lib. XVIII de Civ. Dei, cap. 43: «Hanc tamen, inquit, versionem quae LXX est tamquam sola esset sic recepit Ecclesia, eaque utuntur Graeci populi Christiani quorum plerique utrum alia sit aliqua ignorant: ex hac LXX interpretatione etiam in linguam latinam interpretatum est quod Ecclesiae Latinae tenent; quamvis non defuerit temporibus nostris presbyter Hieronymus homo doctissimus et omnium trium linguarum peritus, qui non ex graeco sed ex hebraeo in latinum eloquium easdem scripturas converterit. Sed eius tam literatum laborem quamvis Iudaei fateantur esse veracem, LXX vero interpretes in multis errasse contendunt, tamen Ecclesiae Christi tot hominum auctoritati ab Eleazaro tunc Pontifice ad hoc tantum opus electorum neminem iudicant praeferendum.» Idem in lib. II de Doctr. Christ. cap. 15 ait: «LXX interpretum quod ad V. T. attinet excellit auctoritas» quinimo ipse Hieronymus pluries fatetur suam reverentiam erga illam versionem a qua dicit se non recedere nisi quia eius exemplaria corrupta essent. «Si LXX, inquit, interpretum pura et ut ab iis in graecum versa est editio permaneret superflue me, Chromati episcoporum sanctissime atque do-

etissime, impelleres ut hebraea tibi volumina latino sermone transferrem. » Eadem quoque dicenda sunt de aliis pluribus Ecclesiis quae latina lingua non utebantur, quae pariter versionibus iuxta LXX confectis usae sunt, ut infra videbimus.

Ex hisce apertum fit paene universam Ecclesiam per plura saecula versione Alexandrina usam fuisse, hac versione sacram liturgiam ac divina officia fuisse celebrata, fidei dogmata asserta, et haereses refutatas, ex hac fideles publice et private edoctos.

Ex his quae disputavimus satis constat quid de valore et auctoritate versionis Alexandrinae tenendum sit, scilicet eam tum originario tum etiam in praesenti eius statu authenticam esse, eo scilicet sensu quod ab erroribus contra fidem ac mores immunis sit, et originarium V. T. textum, ad substantiam quod attinet, fideliter repraesentet. Quamvis enim nonnulli putaverint versionem illam ob inductas in codicibus mutationes non amplius fidelem et authenticam esse, id tamen probandum non videtur praecipue ob Ecclesiarum testimonium et nunquam interruptum ipsius versionis usum, nec non ex auctoritate Sixti V Romanam editionem probantis in Bulla die 8 Octobris anno 1586, cuius verba hic proferenda duximus: « Volumus et sancimus ad Dei gloriam et Ecclesiae utilitatem ut Vetus Graecum Testamentum ita recognitum et expolitum ab omnibus recipiatur, ac retineatur, quo potissimum ad Latinae vulgatae editionis et veterum SS. Patrum intelligentiam utantur: prohibentes ne quis de hac nova graeca editione audeat in posterum vel addendo vel demendo quidquam immutare. » Sequenti anno 1587 aliam Bullam edidit Sixtus qua latinam versionem literalem ex graeca editione expressam similiter probavit prohibens « ne quis ei quidquam vel minimum addere, aut detrahere, aut illam ex parte immutare quovis praetextu audeat vel praesumat, nisi specialem ad id a nobis, vel pro tempore existente Rom. Pont. licentiam obtinuerit. »

Contra nostram conclusionem obici potest:

1° Auctoritas quorundam doctorum qui de vitiis vel erroribus versionis LXX conqueruntur. 2° Discrepantia non levis quae in pluribus locis deprehenditur inter eandem versionem et textum hebraicum ac vulgatam latinam, cuius praecipua exempla superius innuimus.

Resp. tamen ad 1um Omnes fere antiqui Doctores qui de mendis versionis LXX conqueruntur ea non ipsis interpretibus adscribunt sed codicum scriptoribus quorum tamen multa per Origenis labores et subsequentium criticorum industriam sublata sunt.

Ad 2um autem iam alias animadvertimus discrepantias hodiernarum editionum a textu hebraico tantas non esse ut easdem editiones substantialiter corruptas efficiant. Notandum insuper est aliquando vitium ex parte textus stare potius quam ex parte versionis. Insuper pluribus in locis evidenter propositum fuit interpretibus non verbum verbo, sed sensum potius reddere, quem ipsi melius quam recentiores et intimius arripere poterant. Ita ex. gr. Is. L, 6 hebraeus legit « *corpus meum dedi percutientibus et genas meas vellentibus* » LXX vero clarius « *dorsum meum dedi ad flagella et genas meas ad alapas* » item Is. LXX, 2 in textu legitur « *expandi manus meas tota die ad populum incredulum* » LXX explicatius reddunt « *ad populum non credentem et contradicentem* » quam lectionem sequitur Apostolus Rom. X. Tertio notandum est aliquando hebraica vocabula duas significationes habere posse quarum unam reddit versio LXX, Vulgata vero Latina aliam, ita ut neque error sit, neque vera discordia, sed tantum obscuritas loci vel ambiguitas. Sic Num. XXI, 1 vox הַנֶּגֶב (*hannegev*) a Hieronymo vertitur: *meridiem* « Rex Chanaanæus qui habitabat ad meridiem » LXX autem vertunt: *in deserto*, quia vox illa utrumque significat. Ita etiam Ier. XXXI, 32 verbum בָּעֲלֵתִי (*Baalti*) non necessario significat: *dominatus sum*, ut habet Hieronymus, sed potest etiam significare: *despexi*, ut habent LXX. Nec facile pronunciandum est contra vocis alicuius interpretationem apud LXX, cum illis plena linguae hebraicae cognitio esset, nobis autem nonnisi imperfecta et ex rabbinorum traditione emendicata. Quarto suspicatur S. Hieronymus (praef. in Is. et praef. hebr. quaest. in Gen. etc.) quaedam consulto a LXX fuisse paulo diverse reddita ac essent in Hebraeo, ne divina mysteria ethnicis et Ptolemaeo regi aperte proderent. Qui vero versionem ipsam inspiratam credebant discrepantias ipsas ab inspiratione repetebant, ita ut aliud voluerit Spiritus Sanctus per LXX interpretes aliud per originarios scriptores manifestare. Ita Augustinus in loco alias citato De civ. Dei XVIII, 43 « si igitur, inquit, ut oportet nihil aliud intuemur in scripturis illis nisi quod

per homines dixerit Dei Spiritus, quidquid est in Hebraeis codicibus et non est apud interpretes LXX noluit ea per istos sed per illos Prophetas Dei Spiritus dicere, sic ostendens utrosque fuisse prophetas. Quidquid vero apud utrosque invenitur per utrosque dicere voluit unus atque idem Spiritus, sed ita ut illi praecederent prophetando, isti sequerentur prophetice illos interpretando.» Ceterum negandum non est aliquas discrepantias reales inter versionem et textum ipsorum interpretum defectui tribuendas esse, quos alias vidimus inspiratos non fuisse, longe plures tamen amanuensium oscitantiae vel audaciae adscribendae sunt (1).

Haec de Alexandrina biblicorum versione.

B. De reliquis graecis versionibus hexaplaribus.

Pauca dicenda supersunt de sex illis versionibus quas in Origeniano opere locum habuisse vidimus quarum est 1^a Versio *Aquilae*. Aquilas iste iuxta Epiphanium, Hieronymum et alios II° Ecclesiae saeculo floruit; patria fuit Synope in Ponto, ac primo quidem gentilis mox Christianus factus est, sed cum astrologicae superstitioni operam daret et ob eam causam anathemate percussus fuisset eam sententiam graviter ferens ad Iudaismum deflexit. Is itaque ut favorem Iudaeis praestaret novam V. T. versionem ex Hebraeo confecit circa annum aerae vulgaris 128: in qua versione ita textui inhaeret ut contra indolem graecae linguae singulas voces hebraicas et verborum compositionem serviliter reddat (2).

Ad meritum huius versionis quod attinet, antiqui Patres modo eam accusant, ac si studiose sensum vaticiniorum male verterit, modo vero impense laudant. Ita S. Hieronymus praef. in Iob. ait: « Aquila et Symmachus et Theodotion iudaizantes haeretici... multa mysteria Salvatoris subdola interpretatione celarunt. » Verum in aliis locis Aquilae versionem laudat et coeteris praefert. Ita in Epist. 35 ad Damasum: « Aquilam, inquit, ut in coeteris et in hoc

(1) De quibusdam discrepantiis in specie redibit sermo in sequenti capite. Interim legi potest de his Hug in dissertatione de versione LXX.

(2) Affirmant nonnulli duas Aquilam versiones fecisse, alteram elegantiores, alteram vero servilem quam dicunt a S. Hieronymo (Com. in Ezech. II) appellatam fuisse *secundam*, et *κατά αριβσαιαν*. Verum probabilius videtur unam tantum fuisse Aquilae versionem quam Hieronymus *secundam* dicat relate ad LXX viralem, quae erat *prima*, eandemque *κατά αριβσαιαν* vocet relate ad sequentes Symmachi et Theodotionis quibus erat accuratior.

maxime loco proprie transtulisse omnis Iudaea conclamat » et ibidem: « Aquila non contentiosius, ut quidam putant, sed studiosius verbum interpretatur ad verbum » et in Epist. ad Marcellam ait: « Aquila verborum Hebraeorum diligentissimus explicator est » quin etiam in comm. in Hab. III absolute pronunciat: « Iudaeus Aquila interpretatus est ut Christianus. » Haec ita concilianda sunt ut dicamus in paucis locis Aquilam male vertisse in gratiam Iudaeorum, quae vitia ab antiquis forte exaggerata sunt ob reverentiam erga versionem LXX a qua ille saepe discedebat, generatim tamen versionem accuratam et fidelem extitisse. Iudaei vero Aquilae versionem coeteris praeferabant, ut testatur Origenes in Epist. ad Africanum, Augustinus de Civ. Dei XV, 23 et Hieronymus passim. Huius versionis hodie tantum fragmenta supersunt inter reliquias hexaplorum (1).

2^a est versio *Symmachi*. Symmachus, testibus Eusebio et Hieronymo, semichristianus seu Ebionita fuit, et, si Epiphanio credamus (de pond. et mens.), antea Samaritanus fuerat, mox Iudaeus, dein Christianus et postremo Ebionita. Is versionem suam confecit sub Severo imperatore (ut contra Petavium ostendit Montfauconius in op. cit. et vulgo a criticis tenetur) ideoque circa finem saeculi II. Versio haec caeteris claritate et elegantia praestabat, et licet servilis non esset ut versio Aquilae, sensum tamen hebraici textus apte et fideliter exprimebat.

3^a est versio *Theodotionis*. Hic natione Ponticus, ut vult Epiphanius in citato libro, vel Ephesinus, ut habet Irenaeus (III, 24), postquam Christianae religioni nomen dedisset in Ebionitarum et Marcionitarum errores lapsus est, ac tandem Iudaeorum proselytus effectus. Versionem suam condidit imperante Commodio postquam ab Hebraeis hebraicam linguam didicisset, idque diu ante finem saeculi II; nam eius versio in libris Irenaei *contra haereses* (an. 176) commemoratur. Ad indolem versionis quod spectat Theodotion LXX interpretum methodum ac stylum presse sequitur, quae causa fuit cur Origenes in hexaplis defectus LXX ex Theodotione plerumque suppleret, ut alias vidimus. Hieronymus hanc versionem aliquando reprehendit ut in cit. praef. in Iob. Ea tamen generatim

(1) Lege de hac versione eruditam dissertationem P. Vercellone quae est VII inter eius *Dissertazioni accademiche di vario argomento* Roma 1864.

inspecta fidelis erat, ita ut Ecclesia librum Danielis inde suscepit. Qua de re licet alias mentionem fecerimus inutile tamen non erit hic Hieronymi testimonium afferre (praeef. in Daniele): « Daniele prophetam, inquit, iuxta LXX interpretes Domini Salvatoris ecclesiae non legunt, utentes Theodotionis editione: et cur hoc acciderit nescio. Sive enim quia sermo Chaldaicus est, et quibusdam proprietatibus a nostro eloquio discrepat, noluerunt LXX interpretes easdem linguae lineas in translatione servare; sive sub nomine eorum ab alio nescio quo non satis Chaldaeam linguam sciente editus est liber: sive aliud quid causae extiterit ignorans. Hoc unum affirmare possum, quod multum a veritate discordet et recto iudicio repudiatus sit. » Quinimo etiam illas partes libri Danielis quae nunc in textu hebraico desunt Ecclesia ex hac versione Theodotionis recepit scilicet in cap. III orationem Azariae, et canticum Trium Puerorum, item caput XIII ubi historia Susannae, et caput XIV ubi historia idoli Bel et draconis a Babyloniis adorati legitur ut videre est in Vulgata latina.

4° Succedunt tres versiones anonymae, quas Origenes V, VI et VII vocavit ex quibus tamen nonnisi pauci versus, et in quibusdam tantum libris in hexaplis descripti erant. Tres istae versiones psalmos et prophetas minores complectebantur, V et VI etiam Pentateuchum et Canticum; V autem et VII praeterea duos libros Regum exhibebant, ut apparet ex fragmentis harum versionum in codice hexaplati Syriaco Parisiis reperto et a Bruns edito. V versio anno 217 reperta fuisse dicitur in quodam dolio Nicopoli, ut ipse Origenes refert apud Hieronymum praeef. in hom. Origenis in Cant.; Epiphanius autem lib. alias citato haec refert ad VI, dum V et VII dicit prope urbem Hierico inventas fuisse. Eusebius autem (hist. Eccl. VI, 16) obscurius de hac re loquitur. Ex hisce versionibus V et VI saepe cum Theodotione conveniunt, VII elegantia et eruditione praestat. De earum auctoribus nihil scimus: VI versionis auctorem fuisse Christianum laudatus Montfauconius et Ackermann coniiciunt ex eo quod in Habac. III legatur in hac versione: *δια Ιησου του Χριστου σου per Iesum Christum tuum.*

Sex istae versiones iam diu deperditae sunt, earumque paucae reliquiae summo labore ac industria a viris doctis collectae sunt, primo scilicet a Petro Morino qui dispersa earum fragmenta quot-

quot reperire potuit laudatae suae editioni versionis Alexandrinae adiecit. Paulo post amplior collectio edita est a Drusio. Haec omnia in unum volumen redegit et plurimum auxit Montfauconius Parisiis 1714. Recentius autem alii critici plura fragmenta invenerunt praesertim in scriptis SS. Patrum ab antiquis non observata, quae in variis editionibus hexaplorum addita sunt. Et haec satis de versionibus graecis.

§. II. De Orientalibus V. T. versionibus.

Orientales versiones aliae ad utrumque Testamentum pertinent ut Syriaca, Armenica etc., aliae vero V. T. tantum complectuntur uti sunt Samaritana versio, et Chaldaicae paraphrases. De hisce postremis statim dicemus, deinde vero pauca de prioribus ad complenda ea quae de iisdem diximus agentes de N. T.

A. Paraphrases Chaldaicae seu *Targumin*.

Plures extant V. T. versiones Chaldaica lingua plus vel minus corrupta quae Chaldaea voce vocantur *Targumin* idest expositiones: a nostris autem *paraphrases* vocari solent, potius quam versiones ob liberiolem et diffusiolem stylium. Ex his XI vel XII numerari solent, idque ex eo ortum videtur, quod, mortua iam hebraica lingua, cum Iudaei Chaldaicae dialecto assuevissent, mos invaluit in synagogis post lectionem hebraici textus aliquam expositionem legendi lingua Chaldaica. Ex his tamen tres tantum vel quatuor mentionem merentur, caeterae enim tam corrupto stylo exaratae sunt, totque erroribus ac fabellis rabbinicis scatent ut a nemine legantur. De illis igitur tantum nonnulla subiicimus. Sunt autem sequentes.

1° Targum *Onkelosi* in Pentateuchum. Est praecipua et optima inter omnes Chaldaicas paraphrases; est etiam coeteris antiquior quamvis de eius aetate praecise non constet. Communior tamen sententia est istum Onkelos circa Christi aetatem floruisse. Antiqua enim Iudaeorum traditio cui nihil certi obiici potest Onkelosum facit coevum Gamalielis, qui in senectute Paulum Apostolum adhuc adolescentem discipulum habuit. Et id etiam ex puritate styli suadet, qua coeteras paraphrases longe superat. Targum Onkelosi solum Pentateuchum continet, cuius textum fideliter reddit, ita ut versio potius quam paraphrasis dici possit. Magnam legentibus af-

fert utilitatem quia obscuriora textus loca clare exponit, substituens ambiguus vel translatis vocabulis propria ac certa, nomina quoque rerum aut personarum obsoleta per recentiora nomina explicans, quaedam etiam hic illic adiiciens ad historiae praesertim clariorem intelligentiam.

2° Targum *Ionathanis Ben-Uziel* prophetae complectitur *prior* et *posteriores* iuxta divisionem canonis Hebraeorum. Si credamus Talmudistis iste Jonathan Onkeloso antiquior est. Verum ex communi opinione Jonathan recentiori aetate vixit, quamvis certe ante compilationem Talmudis babylonici in quo eius paraphrasis passim citatur. Stylus Chaldaicus inferior est stylo Onkelosi; ratio etiam interpretandi multo liberior praesertim in prophetis posterioribus; nec desunt huc illuc insertae fabellae rabbinicae quas tamen De Rossi existimat posteriore manu huic operi adiectas (1).

3° Succedit Targum *pseudo-Ionathanis* in Pentateuchum, quod eo nomine vocari solet, quia olim laudato Ionathani filio Uzielis adscribi solebat. Verum huius auctoris non esse probat non modo stylus multo deterior, et exoticis vocabulis refertus, sed etiam plura commenta et multi errores quae hebraicae linguae ignorantiam vel insignem negligentiam produnt. Praeterea plurium rerum mentio in eo occurrit, quae auctorem saeculi VII vel VIII post Christum manifestant ut ex. gr. Constantinopolis et Turcarum (Gen. X, 2), Longobardorum (Num. XXIII, 24) et alia similia; fortasse non unius auctoris est sed ex pluribus commentariis conflatum saeculo post Christum VIII.

4° Targum *Hierosolymitanum* quaedam tantum fragmenta exhibet quorum plura a paraphrasi pseudo-Ionathanis vix differunt, ita ut nonnulli critici suspicati fuerint duas istas paraphrases nihil aliud esse quam duas diversas eiusdem Targum editiones seu revisiones. Stylus plerumque exhibet Chaldaicam dialectum Hierosolymae usitatam.

5° Aliud quoque extat Targum in quinque Meghilloth (scilicet Ruth, Esther, Threnos, Ecclesiasten et Canticum), cuius auctor incertus et valor paene nullus. Extant quoque duae aliae paraphraes Chaldaicae libri Esther, item Targum in Psalmos et in Proverbia, quod Iosepho coeco a Iudaeis tribui solet babylonico saec. III

[1] G. B. De Rossi: *Introduzione alla s. Scrittura*. Parma 1817 pag. 72.

doctori, item Targum in Paralipomena et alia quaedam. Quae tamen omnia tum ob styli obscuritatem, tum ob errores quibus scatent, denique ob recentem eorum epocham vix mentionem merentur.

Targum Onkelosi et Ionathanis post plures separatas editiones inserta sunt in polyglottis Complutensibus, Gallicis et Anglicis, ubi etiam aliae quaedam paraphrases Chaldaicae pro reliquis libris appositae sunt. Eisdem videre est etiam in bibliis magnis rabbinicis.

B. Versio Pentateuchi *Samaritana*.

Antiquissima extat versio Pentateuchi lingua seu dialecto Samaritana, quae versio, ut alias monuimus, sedulo distinguenda est a codice Samaritano Pentateuchi qui ipsum hebraicum textum continet literis Samaritanis descriptum. Hunc tamen codicem versio Samaritana verbo tenus sequitur, exceptis locis ubi Deus humana specie sistitur; ibi enim angelum Dei loco nominat. Versio ista fortasse ad II Ecclesiae saec. ascendit, cum ab antiquis Patribus etiam III saec. aliquando citata fuerit. Eam exhibent Polyglotta Parisiensis et Anglica. De ea speciatim tractant, Winer: de versionis Pentateuchi Samaritanae indole Lipsiae 1817 et Kohn: de Pentateucho Samaritano. Wratislav. 1865.

Memoratae versiones ad solum V. T. pertinent. Nunc pauca addenda de Orientalibus totius Sacrae Scripturae versionibus de quibus tamen hic loquemur quatenus libros V. T. continent.

C. Versiones *Syriacae*.

Duae potissimum extant apud Syros V. T. versiones, 1^a scilicet immediata ex Hebraeo textu quam *simplicem* seu *Phscito* appellant; 2^a mediata, ex versione graeca των LXX derivata, quam etiam *hexapla*rem appellant vel *figuratam*. De duplici hac versione loquitur Bar-Hebraeus (Abulpharagius dictus), scriptor Syrus doctissimus saeculi XIII in *libro dynastiarum* a Pocockio arabice et latine edito, ubi scribit: « Occidentales Syri duas habent versiones; *simplicem* quae ex hebraico in Syriacum translata est post adventum Christi Domini tempore Addaei Apostoli (scilicet Thaddaei), vel ut alii dicunt tempore Salomonis filii David et Hiram regis Tyrrii; alteram vero *figuratam* (ita Pocockius) secundum LXX e graeco in Syriacum tractatam longo post Incarnationem Salvatoris intervallo. » Ex latina versione huius loci a Pocockio adornata origi-

nem habuit nomen *figurata* quo secunda illa Syriaca versio designari solet. Verum doctissimus Silvester De Saçy Parisiensis Arabicae linguae professor codicibus Abulpharagii diligenter expensis observavit in Arabico auctoris textu appellationem istam non inveniri, sed sensum hunc esse, praeter versionem simplicem apud Syros Occidentales alteram quoque inveniri quae ex graeco LXX interpretum seriori aetate derivata fuerit. Laudatus Abulpharagius fusius eandem traditionem exponit in alio libro cui titulus: *Horreum mysteriorum*, quem textum syriace et latine exhibet Card. Wiseman in suis *Horis Syriacis*, pag. 84-91 (1). Itaque de hac duplici versione pauca dicenda sunt.

1° Versio Syriaca *simplex* seu *Phscito*.

Quemadmodum in N. T., ut alias vidimus, ita etiam in V. T. versio simplex seu Phscito immediata est, nempe ex textu originario deducta. Est autem haec inter omnes Syriacas versiones antiquissima quamvis de eius praecisa aetate, deque eius auctoribus ac patria vix quidquam definiri possit. Multi ex Syris versionem hanc pro V. T. ab aetate Salomonis repetunt, alii ab eversione regni Israel, quae tamen credibilia non sunt. Verosimilior est eorum sententia qui eam a discipulis S. Thaddaei Apostoli repetunt qui Evangelium in Syria praedicaverat. Hoc inter auctores Syros diserte affirmat Iacobus Edessenus scriptor saec. VII apud Wiseman op. cit. pag. 103 ubi ait: « Interpretes illi qui missi sunt ab Ad-daeo Apostolo et Abgaro rege Osrhoeno in Palestinam, quique verterunt libros sacros etc. » Saltem hoc certum est diu ante saec. IV versionem hanc confectam fuisse. Nam S. Ephrem eodem saeculo commentarios in sacros libros scribens versionem *simplicem* usurpat, eamque iam diu Syris notam et ubique diffusam supponit. Ita ex. gr. Com. in Ios. XV, 28 ait: « Pro voce ista *courie* (idest *pagi*) cum nescirent *qui in Syriacum transtulerunt* quid sibi vellet vox hebraica בְּזוּתֵיהָ posuerunt *beziothet* » item in 1 Reg. XXIV, 4 scribit « iuxta hebraicum: *intravit ut tegetet pedes suos*, pro quo *versio nostra* dicit: et ibi dormivit. » Haec et alia profert laudatus Wiseman loc. cit. pag. 116-118.

(1) Eadem brevius repetit quidam Moses Bar-Cepha apud Assemani *Bibliot. Orientali* Tom. 2, pag. 130 ubi ait « Vetust Testamentum Syriace redditum est altera quidem interpretatione ex hebraeo altera vero ex graeco. »

Versionem istam non unum habere auctorem ex veterum Syrorum testimoniis probatur, nec non ex diversitate styli ac indolis interpretationis pro variis libris. Ad meritum versionis quod attinet eadem ut accurata et fidelis laudatur, ac semper magnam in Ecclesia auctoritatem obtinuit. Ea usi sunt primi Syrorum doctores, eamque in sacra liturgia et divinis officiis Ecclesiae Syriacae semper adhibuerunt et adhuc adhibent. Desideranda tamen esset critica eius editio. Interim saepius recusa est tum seorsim tum una cum aliis versionibus in polyglottis. Editio quae est in polyglottis Londinensibus multo accuratior est quam ea quae legitur in polyglottis Parisiensibus, quae ex codice manuscripto imperfecto ac mutilo prodierat cuius lacunas Gabriel Sionita suo Marte supplevit iuxta lectionem Vulgatae Latinae.

2° Versio altera ex LXX virali deducta longe posterior aetate ac merito inferior est. Ex testimonio auctorum quos superius laudavimus apparet, versionem istam anno 617 confectam fuisse a Paulo Telensi episcopo monophysita iuxta editionem LXX hexaplaem. Non desunt tamen critici qui existimant hanc versionem antiquiorem esse et a Paulo Telensi non confectam, sed tantum correctam, et in meliorem statum adductam, quod tamen vix poni potest cum testimoniis syrorum scriptorum qui Paulum huius versionis auctorem satis clare praedicant. Utraque sententia conciliatur si dicamus ante Paulum Telensem iam aliam extitisse versionem Syriacam hexaplaem cuius mentio fieri videtur a S. Ephremo in nonnullis locis commentariorum, quae tamen iamdiu perierit: illam vero quam nunc habemus a Paulo Telensi confectam esse et de ea Abulpharagium aliosque veteres scriptores loqui.

Versio hexaplaris syriaca nondum integra prodit, quamvis manuscripta in variis codicibus Londinensibus Mediolanensibus et Parisiensibus existat. Codex mediolanensis saec. VIII vel IX editus est quoad librum psalmorum, et Danielis cura Bugati (Mediol. 1788-1820) Hieremias et Ezechiel editi sunt a Norberg (Lond. 1787) IV Regum, Isaias, XII proph. min. Iob, Threni, et tres libri Salomonis vulgati sunt a Middeldorp (Berolini 1835). Recentius prodit liber Iudicum et Ruth curante Rordam (Havniae 1861) et Genesis cum Baruch et Threnis opera Ceriani (Mediolani 1861). Generatim loquendo haec versio quamvis satis bona cum simplici tamen ver-

sione comparari non potest, tum quia immediata non est, tum quia longe recentior, denique quod haereticum habeat auctorem.

Et haec quidem de duabus praecipuis versionibus syriacis V. T. Sunt tamen et aliae minoris momenti nempe

3° Versio *Karkaphensis* medio saeculo VI confecta et a Syris Nestorianis qui in montanis degunt usitata, de qua multa erudite disputat laudatus Wiseman.

4° Versio Psalmorum *Abb. Simonis* ex monasterio S. Licinii quae parum nota est. Et aliae nonnullae de quibus legendus est idem Wiseman in *Horis syriacis*.

D. Versiones *Aegyptiacae* vel *Copticae*.

De conversione Aegyptiorum ad Evangelium et de variis dialectis copticis in quas Scriptura translata est aliquid diximus in 4^a sectione. Ad V. T. quod attinet sequentes versiones Copticae innotuerunt. 1° Versio coptica Pentateuchi edita a Wilkins anno 1731 ex tribus mss. 2° Psalterium copticum Romae editum typis Congr. de Propaganda Fide (1744-1749); quae omnia in dialecto memphitica exarata sunt. 3° Prophetae minores (Oxon. 1836) Prophetae maiores (Oxon. 1852) et liber Iob (Lond. 1846) editi ab Henrico Tattam. 4° Psalterium dialecto memphitica impressum Lipsiae 1843 cura Schwartzi. 5° Liber Danielis Pisis 1849 cura Ios. Bardelli dialecto item memphitica. 6° Quaedam fragmenta librorum reliquis duabus dialectis Sahidica et Basmurica ut ex. gr. cap. IX Dan. Sahidice et Memphitice a Muntero Romae editum 1786 et Fragmenta Basmurico-Coptica Vet. et Nov. Testamenti ex museo Borgiano Veliterno a W. F. Engelbreth Hafniae 1816.

Ex hisce apparet adhuc desiderari integram editionem V. T. iuxta versiones copticas. Coeterum laudatae versiones omnes ex graeco τὸν LXX dimanarunt. Generatim loquendo sensum locorum accurate referunt, et ob usum liturgicum quo usque a saec. IV in Ecclesiis coptici ritus adhibitae sunt magnae auctoritatis esse debent.

E. Versio *Aethiopica* seu *Abyssinica*.

Alias diximus Aethiopes seu Abyssinos saec. IV Christi fidem suscepisse, et N. T. Libros in suam linguam convertisse. Jamvero ad eandem aetatem referenda est versio V. T. quam laudat S. Io. Chrysostomus Hom. 2^a in Ioannem. Haec versio, quemadmodum

praecedentes, ex Graeca versione LXX deducta est. Editae sunt quaedam eius partes, ut *Psalterium* et *Canticum* Romae 1513, et aliis in locis seorsim libri *Ruth*, *Ionae*, *Ioelis*, *Sophoniae* et *Malachiae*. In musaeo Britannico asservatur exemplar Mss. versionis Aethiopicae integrae sacrae Scripturae a Bruce ex Oriente allatum, quod adhuc lucem desiderat. Novam totius Scripturae in lingua Aethiopica editionem Lipsiae edendam suscepit Aug. Dillman, anno 1853 seqq.

Aethiopica versio praesertim ob usum liturgicum Ecclesiarum Abyssinae sacrum textum fideliter repraesentare dicenda est.

F. De Versionibus Arabicis.

Quod supra diximus de N. T. etiam de veteri dicendum est, nempe plures existere arabicas versiones partim editas partim ineditas, de quarum aetate, auctoribus, pretio magna obscuritas et confusio adhuc regnat apud criticos. Ex his versionibus aliae ex textu originali derivatae sunt, aliae ex versione LXX, aliae etiam ex Syriaca vel Coptica et ex ipsa Vulgata Latina. Omnes posteriores sunt saec. VII, neque integrum V. T. singulae complectuntur, sed quosdam tantum libros, ita ut integra Scriptura habeatur quidem arabice sed ex diversis interpretibus et versionibus conflata. Primum locum obtinet versio Pentateuchi a Iudaeo Saadia Haggaon in Aegypto confecta saec. X, quae excipit versio Iosue et Regum cum quibusdam Nehemiae capitibus ab ignotis auctoribus exarata. Quae omnes ex hebraeo fonte prodierunt. Alii libri ex versione Syriaca simplici translati sunt nempe Iudices, Ruth, Paral., Iob, et Fragmenta Reg. et Nehem. Reliqui libri sunt ex versione των LXX hexaplari. Arabica versio quae legitur in Polyglottis Parisiensibus et Londinensibus ex variis versionibus conflata est. Quae nam sit versio quae in liturgia Arabica adhibetur difficile est iudicare. Sacra Congregatio de Propaganda Fide correctam editionem vulgavit arabicae versionis integrae Scripturae iuxta optimos codices Mss. opera et curis Sergii Risi, qui codicum lacunas iuxta textus primigenios et Vulgatam latinam supplevit (Romae 1671 3 vol. in fol.).

G. Versio Armeniaca Veteris Testamenti.

Iisdem auctoribus tribuenda est versio Haicana seu Armeniaca V. T. quibus versionem N. T. adscribendam esse diximus, scilicet

S. Mesrobo literarum Armenicarum inventore eiusque sociis initio saec. V. Attamen versio V. T. non eundem valorem habet quem diximus habere versionem N. T. cum haec immediata sit, illa vero mediata ex graeca versione LXX. Editiones tum antiquiores tum recentiores alias laudatae, praesertim critica editio a Mechitaristis venetis adornata an. 1805 utrumque Testamentum complectuntur. Usus liturgicus nunquam interruptus laudatae versionis, nec non doctorum Armenorum curae in illam impensae, eam ab omni substantialis corruptionis suspicione liberant.

H. Versiones *Persicae* V. T.

Lingua Persica non integrum V. T. extat, sed quidam tantum libri, et quidem ex variis versionibus: nempe *Pentateuchus* ex versione Iudaei cuiusdam nomine Iacob Ben-Ioseph ex Tawos in Perside oriundi: *Proverbia* autem, *Ecclesiastes*, et *Canticum* ex versione alterius Iudaei ignoti nominis. Utraque versio immediata est sed vix ad saec. VIII ascendit. Prima versio post antiquam editionem hebraicis literis impressam Constantin. 1546, iterum accuratius reproducta est in Polyglottis Londinensibus Tom. IV literis Persicis. Altera vero versio adhuc in manuscriptis codicibus latet.

§. III. De versionibus V. T. Occidentalibus, imprimis de Itala et de Vulgata Latina.

A. Vulgata Latina V. T.

In praecedenti sectione cap. II, Art. 2, §. I, narravimus historiam antiquae latinae versionis quam *Italā* appellant, eamque diximus utrumque Testamentum complexam fuisse, Vetus quidem ex versione LXX translatum, Novum autem ex graeco textu. Deinde fusius exposuimus quemadmodum N. T. secundum Italā iussu Damiasi Papae a Hieronymo correctum et *graecae fidei redditum* fuerit, et ostendimus illud ipsum esse, quod nunc *Vulgatam Latinā* N. T. appellamus.

Verum aliter res se habuit quod pertinet ad V. T. Antiqua enim Itala versio V. T. maxima ex parte derelicta est, et novae versionis ex hebraeo a Hieronymo confectae locum cessit, et haec est Vulgata Latina qua nunc utimur in V. T. ab antiqua Itala distincta omnino ac diversa. Huius itaque versionis origo et historia breviter nunc exponenda est.

I. Hieronymi labores in emendanda Itala V. T.

Recolenda sunt ea quae diximus de antiquae Italiae statu ante Hieronymum et ipsius Hieronymi aetate, eam scilicet ob innumeras transcriptiones non paucos defectus contraxisse; multis etiam in locis obscuram fuisse, et a textu originario aliquatenus difformem, cum ex alia versione, et quidem non omnino a mendis librariorum libera profecta fuisset. Huic malo ut remedium afferret Hieronymus primo consilium suscepit laudatae Italiae versionis emendandae iuxta LXX interpretes, quod revera pro quibusdam saltem libris perfecit. Primo quidem corrigendo Psalterio latino operam contulit circa an. 384 quam emendationem Romae perfecit, festinanter tamen ut ipse fatetur et adhibita graeca editione LXX quam *κοινὴν* seu *communem* vocabant. Huiusmodi Psalterii latini emendatio vocari solet *Psalterium Romanum*, eo quod Romae et ad Romanae Ecclesiae usum facta fuerit. Hac editione adhuc utitur Clerus Basilicae Vaticanae. Post aliquod tempus S. Doctor iterum insudavit emendando Psalterio cum a Paula et Eustochio monitus fuisset primam emendationem non satis divulgatam et receptam fuisse. Ad hanc alteram emendationem Hieronymus usus est graeca editione hexaplari, quam etiam imitatus est adhibitis iisdem signis quibus illa distincta erat. Altera haec editio *Psalterium Gallicanum* audit et illud ipsum est quod habemus in editione nostra vulgata. Sed de his ipsum Hieronymum loquentem audiamus in praef. in Psalterium, ad Paulam et Eustochium « Psalterium, inquit, Romae dudum positus emendaram: et iuxta LXX interpretes, licet cursim, magna tamen ex parte correxeram. Quod quia rursum videtis, o Paula et Eustochium, scriptorum vitio depravatam plusque antiquum errorem quam novam emendationem valere; me cogitis ut veluti quodam novali, scissum iam arvum exerceam, et obliquis sulcis renascentes spinas eradicem aequum esse dicentes ut quod crebro male pullulat, crebrius succidatur. Unde consueta praefatione commoneo tam vos, quibus forte labor iste desudat, quam eos qui exemplaria istiusmodi habere voluerint, ut quae diligenter emendavi, cum cura et diligentia transcribantur. Notet sibi unusquisque vel iacentem lineam (÷) vel radiantia signa (*) idest obelos vel asteriscos. Et ubicumque viderit virgulam praecedentem, ab ea usque ad duo puncta (:) quae impressimus, sciat in LXX translatio-

ribus plus haberi; ubi autem perspexerit stellae similitudinem, de Hebraeis voluminibus additum noverit aequae usque ad duo puncta, iuxta Theodotionis dumtaxat editionem, qui simplicitate sermonis a LXX interpretibus non discordat. » Utraque Psalterii editio seu recensio in operibus S. Hieronymi habetur praesertim in editione Migne (Patr. Gr. Tom. XXIX col. 119 seqq.). Post haec tertio adlaboravit Hieronymus circa Psalterium, novam scilicet Psalmorum versionem latinam ex hebraeo textu conficiens, quae tamen in usum Ecclesiae deducta non est, ut postea videbimus. Haec de Psalterio.

Alios quoque V. T. libros in antiqua Itala correxit iuxta editionem LXX hexaplarem appositis obelis et asteriscis. Utrum omnes libros sic emendaverit non satis constat. In nonnullis locis suarum epistolarum hoc affirmare videtur acceptis in obvio sensu eius verbis. Ita in epistola 71 quae est ad Lucinium ait « LXX interpretum editionem et te habere non dubito, et ante annos plurimos diligentissime emendatam studiosis tradidi » quae verba certissime non de ipsa graeca editione accipienda sunt quam S. Doctor numquam correxit, sed de antiqua Itala quae ex illa prodierat. Eadem habet in Epist. 106 ad Sunniam et Fretelam. « Ea (editio) quae habetur in hexaplis, et *quam nos vertimus*, ipsa est quae in eruditorum libris incorrupta et immaculata LXX interpretum translatio reservatur » ubi latiori sensu dicit se *vertisse* graecam hexaplarem eo quod ad illius normam latinam versionem refinxit. Non desunt tamen critici qui negant omnes libros V. T. fuisse hac ratione emendatos a Hieronymo. Hoc saltem certum est non omnes fuisse ab eo vulgatos quia Mss. opus magna ex parte amiserat ut ipse fatetur in Epist. 134 ad Augustinum qui ab eo totius V. T. emendatam latinam editionem poposcerat. « Praeceptis tuis, inquit, parere non possumus.... Pleraque enim prioris laboris fraude cuiusdam amisimus. » Vulgavit tamen illos libros in quos duplicem eius praefationem habemus, unam scilicet pro emendatione Italiae, alteram pro nova versione ex hebraeo: sunt autem hi libri: *Iob*, *Paralipomenon*, *Ecclesiastes*, *Proverbia* et *Canticum*. Primus iste Hieronymi labor ante an. 390 absolutus est.

II. Nova Hieronymi versio V. T. ex textu hebraico.

Vix laudatam emendationem perfecerat Hieronymus cum de

nova versione ex hebraico textu conficienda cogitare coepit eo consilio ut « latinae linguae homines in controversia cum Iudaeis doceret quid textus hebraeus edicat, ut si quando adversus Iudaeos Christianis disputatio esset, non haberent Iudaei subterfugendi divitacula, sed suomet potissimum mucrone ferirentur » (Praef. in Psalt. ad Sophronium, et epist. 112 ad Augustinum 20). De hac Hieronymi versione tum ipse Hieronymus loquitur ex. gr. in fine catalogi ubi ait « Vetus (Testamentum) iuxta hebraicum transtuli » tum plures coevi scriptores inter quos Augustinus aiebat « non defuit temporibus nostris presbyter Hieronymus homo doctissimus et omnium trium linguarum peritus qui non ex graeco *sed ex hebraeo in latinum eloquium easdem scripturas converterit.* » Fuit autem primus Hieronymus inter Latinos qui immediate ex originario textu V. T. transtulerit.

Ad tempus translationis quod attinet non omnes consequutive libros, neque eo ordine quo in canone continentur transtulit, sed prout ab amicis rogabatur aut occasio sese offerebat. Initium autem fecit a libris Samuelis et Regum in quos scripsit *prologum* qui *galeatus* dicitur et in universum V. T. praefationem seu introductionem continet. Postea successive vertit Psalterium, sexdecim prophetas, Iob cum libris Salomonis, Paralipomena, Esdram, Esther, et postremo loco Octateuchum, idest quinque libros Moysi, Iosue, Iudices et Ruth. Libri Regum circa an. 390. translati sunt, ut colligitur ex catalogo scripto a S. Doctore an. 392, unde etiam apparet Psalterium et Prophetas vel hoc ipso anno 392 vel paulo ante ab eo conversos fuisse quia ibidem memorantur. Alios libros anno 393 ineunte translati videntur quia in Epistola 49 ad Pamachium hoc anno conscripta affirmat se nuper librum Iobi ex hebraeo latinum fecisse, et alios etiam libros iam absolvisse innuit, quos nondum vulgaverat. Vulgati autem sunt anno 394, ut videtur, Esdras et Nehemias, et paulo post Paralipomena, Esther et Daniel. Anno 398 iam omnes canonis Hebraeorum libros converterat excepto Octateucho ut apparet ex Epist. ad Lucinium hoc anno data ubi scribit « canonem hebraicae veritatis, excepto Octateucho, quem nunc in manibus habeo, pueris tuis et notariis dedi describendum. » Itaque inde ab anno 398 in versione Octateuchi insudavit, ex quibus librum Iosue nonnisi post S. Paulae mortem, idest post annum 404, in lucem protulit.

Si quaeratur an omnes libros Hieronymus latine reddiderit, respondemus 1° certum est omnes libros qui erant in Hebraeorum canone Hieronymum ex hebraeo transtulisse, idest illos quos nunc *protocanonicos* V. T. appellamus. 2° Ex libris deuterocanonici constat *Iudith* et *Tobiam* vertisse. 3° Ceteri quinque deuterocanonici nempe *Sapientia*, *Ecclesiasticus*, *Machabaeorum* 1us et 2us, et *Baruch*, quemadmodum etiam *epistola Ieremiae*, *additamenta Estheris*, et partes *deuterocanonicae Danielis* a Hieronymo translata non sunt. Demonstrantur haec omnia ex ipsius S. Doctoris testimonio, praesertim ex eius praefationibus quas singulis libris a se versis praemittebat, unde haec regula exurgit ut omnes et soli libri ab eo translati dicendi sint in quos eius praefationem habemus. Iamvero in omnes protocanonicos libros eius praefationes extant necnon in *Iudith* et *Tobiam* quae praefationes solent praefigi editionibus Vulgatae Latinae, nonnullae autem extant in reliquos quinque deuterocanonicos. Praeterea tota Hieronymi versio in eius operibus adhuc legitur ubi quinque laudati libri desiderantur. Hos autem ideo omisit Hieronymus quia in hebraico textu, quem in sua versione repraesentare unice volebat, eos non invenit, *Tobiam* autem et *Iudith* ideo vertit quia Chaldaicum horum librorum textum praemanibus habebat, qui postea deperditus est (Praef. in *Iudith* et *Tobiam*). Denique ad partes illas deuterocanonicas quod attinet, quae pariter hebraice non extabant, istas Hieronymus supplevit ex antiqua versione latina, seu ex veteri Itala quae quidem partim ex versione LXX partim ex Theodotione easdem pericopas expresserat. Constant haec ex ipsius S. Doctoris monito quod etiam in nostris editionibus Vulgatae conservatum est (1).

III. Hieronymianae versionis vicissitudines.

Quamvis ad Latinorum commodum Hieronymus ingentem hunc laborem suscepisset, et ad exitum perduxisset, eius tamen versio

(1) Sane in Cap. X *Esther* post v. 3 legitur: « *Quae habentur in hebraeo plena fide expressi. Haec autem quae sequuntur, scripta reperi in editione vulgata* (intellige Italam), *quae Graecorum lingua et scriptis continentur, etc.* » Similia leguntur Cap. XI post v. 1 et XII post v. 6 et XIII post v. 7 et initio Cap. XV et XVI. Item in capite III *Danielis* post v. 90 monet « *hucusque in hebraeo non habetur: et quae posuimus* (iude a v. 23) *de Theodotionis editione translata sunt.* » In fine Cap. XII addit « *hucusque Daniele in hebraeo volumine legimus. Quae sequuntur usque ad finem libri de Theodotionis editione translata sunt.* »

non omnibus placuit, quinimo multos et acerrimos adversarios nacta est etiam inter illos qui eius correctionem N. T. libenter susceperant; ita ex. gr. Augustinus, quamvis de doctrina Hieronymi non dubitaret ita tamen novam eius versionem improbavit ut non permitteret eam in sua dioecesi Hypponensi legi. Caeteris tamen acrius in Hieronymum invectus est Rufinus, contra quem Apologiam pro se scripsit S. Doctor. De hac contradictione alias etiam pluries conqueritur praesertim in suis *Praefationibus*.

Ita ex. gr. in Praef. in Iob. « Cogor, inquit, per singulos Scripturae Divinae libros adversariorum respondere maledictis, qui interpretationem meam reprehensionem LXX interpretum criminantur, etc. » Et in praef. in Esdram et Nehem. ait « utrum difficilius sit facere quod poscitis, an negare nec dum statui, nam neque vobis aliquid imperantibus abnuere sententiae est, et magnitudo oneris impositi ita cervices premit ut ante sub fasce ruendum sit quam levandum. Accedunt ad hoc invidorum studia qui omne quod scribimus reprehendendum putant, et interdum, contra se conscientia repugnante, publice lacerant quod occulte legunt, in tantum ut clamare compellar et dicere: Domine libera animam meam a labiis iniquis, et a lingua dolosa. Tertius annus est quod semper scribitis atque rescribitis ut Esdrae librum et Esther vobis de hebraeo transferam, quasi non habeatis graeca et latina volumina, aut quidquid illud est quod a nobis vertitur non statim ab omnibus conspuendum sit. Frustra autem, ut ait quidam, niti neque aliud fatigando nisi odium quaerere extremae dementiae est » et post nunnulla monita de hac sua versione concludit: « Legant qui volunt, qui nolunt abiiciant. Eventilent apices, literas calumnientur: magis vestra charitate provocabor ad studium quam illorum detractio et odio deterrebor. » Non tamen credendum est omnes aut plerosque novae versionis hostes aemulatione vel odio permotos fuisse. Vera enim et praecipua ratio oppositionis, ipso fatente Hieronymo, erat nimia erga LXX versionem reverentia, quam antiqua Italia sequebatur, et inveteratus usus Scripturam iuxta eandem versionem legendi. Ad primum enim quod attinet hanc rationem urgebat Augustinus in loco alias citato Lib. XVIII De Civ. Dei, et alibi, praesertim in Epist. LXXXII ad Hieronymum ubi ait: « Ideo autem desidero interpretationem tuam de LXX, ut

et tanta latinorum interpretum qui qualescumque hoc ausi sunt, quantum possumus imperitia careamus; et *hi qui me invidere putant utilibus laboribus tuis tandem aliquando, si fieri potest, intelligant propterea me nolle tuam ex hebraeo interpretationem in Ecclesiis legi, ne contra LXX auctoritatem tamquam novum aliquid proferentes, magno scandalo perturbemus plebes Christi*, quarum aures et corda illam interpretationem audire consueverunt, quae etiam ab Apostolis approbata est. » Deinde affert exemplum ex libro Ionae ubi nomen plantae hebraicum *kikaion*, quam antiqua versio reddebat per *cucurbitam*, Hieronymus autem per *hederam*, quamvis fateretur neutrum vocabulum plantae illi accurate respondere, qua de re urget Augustinus « Unde et illud apud Ionam virgultum si in hebraeo nec hedera est nec cucurbita, sed nescio quid aliud quod trunco suo innixum nullis sustentandum adminiculis erigatur, mallet iam in omnibus latinis cucurbitam legi. Non enim frustra hoc puto LXX posuisse, nisi quia et huic simile sciebant. » Quinimo occasione huius vocis scandalum et tumultum plebis in quadam Africae ecclesia excitatum esse idem Augustinus refert in Epist. LXXI ad Hieronymum. Hinc etiam S. Doctor dum Hieronymum laudabat ob N. T. correctionem eum tamen ab incepta versione V. T. ex hebraeo dissuadere conatus est in Epist. LXXII inquit: « Ego sane te mallet graecas potius canonicas nobis interpretari scripturas, quae LXX interpretum perhibentur. Perdurum enim erit, si tua interpretatio (ex hebraeo) per multas ecclesias frequentius coeperit lectitari quod a graecis Ecclesiis latinae dissonabunt. » Rufinus autem vehementer Hieronymum impugnabat ob easdem causas in libris *Invectivarum*, seu *Apologia* contra Hieronymum, illum temeritatis accusans « Quis, (inquit lib. II cap. 32) ex tot et tantis prudentibus et sanctis viris, qui ante te fuerunt, ad istud opus ausus est manum mittere? an ut divinarum Scripturarum libros quos ad plenissimum fidei instrumentum ecclesiis Christi Apostoli tradiderunt, nova nunc et a iudaeis mutuata interpretatione mutares? » Hisce tamen respondebat Hieronymus se antiquam versionem minime reprobare, nec LXX interpretes reprehendere, sed tantum edicere velle quid praecise in textu hebraico legeretur, ubi graeca versio et exinde latina, ob vitium praesertim codicum, a textu discrepat. « Quid igitur?

(inquit in prol. gal.) damnamus veteres? minime: sed post priorum studia, quod possumus in domo Domini laboramus » et in praef. in Isaiam « Hoc, inquit, a fastidiosis lectoribus precor, ut quomodo Graeci post LXX translatores Aquilam, et Symmachum, et Theodotionem legunt vel ob studium doctrinae suae, vel ut LXX magis ex collatione eorum intelligant: sic et isti (latini) saltem unum post priores habere dignentur interpretem. » Ceterum non deerant Episcopi, alique docti et sancti viri, qui meritum novae versionis agnoscerent, eamque, vivente adhuc Hieronymo, omni scrupulo seposito, reciperent. Ita omnes illi ad quos variae *praefationes* directae sunt, quorum suasionem S. Doctor versionem suscepit, et absolvit. Ita et alii plures tum in Africa tum in Asia: quinimo inter Graecos tantum favorem Hieronymi versio nacta est ut eam in graecum transferrent, quod a Sophronio factum existimat Genebrardus Chronol. lib. 2°, de qua interpretatione etiam Hieronymus mentionem facit lib. II Apologiae contra Rufinum scribens « Unde me putabam de Latinis meis bene mereri et nostrorum ad discendum animos concitare, quod etiam *Graeci versum de latino* post tantos interpretes non fastidiunt, inde in culpam vocor. » Numerus fautorum Hieronymiani operis sensim sine sensu augeri coepit post S. Doctoris mortem, re scilicet maturius perpensa, et defervescente animorum aestu, ita ut sub finem VI saeculi et sequente saeculo VII eadem versio ubique sine contradictione legeretur in ecclesiis Occidentis. Patres enim huius aetatis eam in universa ecclesia Occidentis receptam fuisse, non minus ac veterem Italiam testantur. Ita S. Gregorius Magnus in praefatione in libros *Moralium* ait « Ut comprobationis causa exigit nunc novam nunc veterem (latinam versionem) per testimonia assumo: ut quia *Sedes Apostolica* cui, auctore Deo, praesideo *utraque utitur* mei quoque labor studii ex utraque fulciatur. » Eadem testatur S. Isidorus lib. 1° *Officiorum* Cap. XII scribens « De hebraeo in latinum eloquium tantummodo Hieronymus presbyter sacras Scripturas convertit, cuius editione *generaliter omnes ecclesiae usquequaque utuntur* pro eo quod veracior sit in sententiis, et clarior in verbis » quod etiam repetit in lib. 6° *Etymol.* cap. IV, ubi de Hieronymi versione loquens non solum eam receptam dicit, sed etiam antiquae versionis praefarendam « Cuius, inquit, interpretatio me-

rito ceteris antefertur. Nam est et verborum tenacior et perspicuitate sententiae clavior, atque, utpote a Christiano interprete, verior. » Ex quibus apparet iam saeculo VII Hieronymianam versionem ita in Ecclesia receptam fuisse ut etiam Italiae praeponeretur. Ex hoc autem factum est ut vetus interpretatio gradatim derelicta fuerit, et nova ei substituta ita ut post saeculum VII illa in desuetudinem abierit et nova unice in Ecclesia legi coeperit. Non tamen ita vetus Italia exclusa est ut nulla eius pars in usu Ecclesiae permanserit, sed delectus quidam ex consuetudine et tacito Ecclesiae consensu factus est; scilicet maior librorum V. T. pars ex Hieronymi versione recepti sunt, alii vero libri ex veteri Italia retenti et mixta huiusmodi versio *Vulgata latina* dicta est, quae aetate Concilii Tridentini iam *longo saeculorum usu probata erat*, et ab eodem Concilio *authentica* est declarata (Sess. IV).

Ex his quae diximus iam satis apparet

IV. *Vulgata latina* V. T. quid sit, et a quo repetenda. Quamvis autem in genere dictum sit nostram Vulgatam ex duabus versionibus conflata esse, scilicet ex antiqua *Itala* et ex *Hieronymiana*, nunc tamen definiendum est accuratius quinam libri ex Italia, quinam vero ex Hieronymi versione sint. Dicimus itaque 1° libros *protocanonicos* V. T. esse ex Hieronymi versione, *excepto* tamen *Psalterio*. Quamvis enim Hieronymus Psalterium ex hebraeo transtulerit, eius tamen versio in publica Ecclesiae lectione recepta non est ea de causa, ut videtur, quia antiqua versio Psalmorum omnibus fidelibus familiaris erat magis quam ceterorum librorum, quapropter perturbandi non erant ipsi fideles aliam versionem non raro a priori discrepantem inducendo. Itaque consultius visum est antiquam retinere versionem, a Hieronymo tamen correctam, quae psalterium Gallicanum dicebatur. Constant haec apertissime ex comparatione Psalmorum Vulgatae nostrae cum operibus S. Hieronymi (Tom. IX edit. Migne). Nam a Hieronymi versione ex hebraeo facta ubique discrepant, conveniunt autem cum laudata eius emendatione versionis antiquae. 2° Libri *Tobiae* et *Judith* etiam ex Hieronymi versione sunt. 3° Ceteri vero quinque *deuterocanonici* idest *Baruch*, *Sapientia*, *Ecclesiasticus*, *Primus et Secundus Machabeorum*, nec non *Epistola Ieremiae*, et *pericopae deuterocanonicae Danielis et Estheris* ex antiqua Italia ser-

vatae sunt fortasse a Hieronymo recognita, et emendata, de quo tamen multi dubitant. Haec omnia passim a theologis probantur contra nonnullos qui contendunt etiam in libris protocanonicis Vulgatam nostram non esse ipsam Hieronymi versionem, sed vel antiquam Italam, ut vult Sanctes Pagnini (Praef. in suam interpret.), vel mixtionem quamdam ex utraque versione ab incerto auctore factam, ut vult Sixtus Senensis (Biblioth. Sancta Lib. VIII) nec abnuit Walton (proleg. X n. 9). Attamen communis sententia certis argumentis innititur, quae a Bellarmino et aliis ad sequentia capita revocantur. 1° Ex testimonio Isidori, Augustini et aliorum constat solum Hieronymum inter antiquos *latinam* versionem ex hebraico textu confecisse. Atqui versio vulgata in maxima parte V. T. certissime est versio ex hebraeo, ut apparet tum ex stylo, tum praecipue ex locis ubi textus hebraicus a versione LXX discrepat; semper enim vulgata nostra textum sequitur. Ergo est ipsa Hieronymi versio. 2° In commentariis super Prophetas Hieronymus passim duas versiones adducit scilicet antiquam ex LXX, et suam ex hebraeo. Porro haec altera cum Vulgata nostra fere ubique coincidit. 3° Loca illa quae Hieronymus monet se addidisse vel emendasse iuxta textum hebraicum, quia in versione LXX, et consequenter in Itala aut deerant, aut minus recte expressa erant, ea, inquam, omnia ita sunt in nostra Vulgata ut Hieronymus dicit se posuisse. Ita, quod pertinet ad *additiones*, haec praecipue Hieronymus notat in praef. 1^a in Paral. « Scripsi, inquit, nuper librum de optimo genere interpretandi ostendens illa de Evangelio *ex Aegypto vocari filium meum* (Ex Os. XI, 4.) et, *quoniam Nazaraeus vocabitur* (Ex prophetis) et, *Videbunt in quem compunxerunt* (Ex Zachar. XII, 10) et illud Apostoli: *quae oculus non vidit, nec auris audivit nec in cor hominis ascenderunt quae praeparavit Deus diligentibus illum* (Ex Isaia LXIV, 4.) ceteraque his similia in Hebraeorum libris inveniri. Certe Apostoli et Evangelistae LXX interpretes noverant; et unde eis haec quae in LXX interpretibus non habentur?... LXX non habent, apocrypha nescit Ecclesia. Ad Hebraeos igitur revertendum est, unde et Dominus loquitur, et discipuli exempla praesumunt; haec pace veterum loquor, et obtreclatoribus meis tantum respondeo. » Porro haec omnia citatis locis leguntur in Vulgata nostra. Quod autem spectat

ad *emendationes* quorundam locorum a S. Doctore factas ex textu hebraico, ipse in cap. XLIV Geneseos, in libro quaestionum hebraicarum in Genesim, in Com. in Ionam et alibi de hisce emendationibus loquitur. Ita ex. gr. narrat, se in sua nova versione veterem lectionem correxisse Gen. II. 2. ubi antea legebatur « *complevitque* Deus opus suum *die sexto*, » Hieronymus correxit: *die septimo* iuxta textum. Ibidem v. 21 ubi Itala legebat *extasim* ipse posuit *soporem* a Deo scilicet immissum in Adam. Et v. 23 pro verbo *mulier* quod legebatur in Itala posuit *virago* inquires « Haec vocabitur *virago* quoniam de *viro* sumpta est » ut sic etymologicam derivationem servaret quae in textu habetur (אִשָּׁה *vir* אִשָּׁה *mulier*). Item Gen. XXXV. 16. pro voce *hippodromum* se posuisse dicit *verno tempore*: et in celebri loco Ionaë IV, 6 pro antiqua lectione *cucurbita* substituit *hederam*. Iamvero omnes istae lectiones ita habentur in Vulgata nostra. 4° Plurima loca ab antiquis patribus laudantur sub nomine Hieronymi quae integra leguntur in nostra Vulgata. Ita Augustinus lib. IV. de Doctr. Christ. Cap. 7. recitat prolixum locum prophetae Amos Cap. VI v. 1-6 praecise ut est in Vulgata nostra inquires: « sicut ex hebraeo in latinum eloquium, presbytero Hieronymo utriusque linguae perito interpretante, translata sunt » et S. Fulgentius Epist. 3, cap. IV de voce *Virago* quae est in Vulgata Gen. II, 23 ait « Hoc autem a S. Hieronymo secundum hebraicam proprietatem docet expressa translatio. » Item Gregorius M. lib. XX moralium cap. 24. explicans illud Iobi: *mutatus es mihi in crudelem* (Iob. XXX. 21.) observat antiquam versionem diverso modo omnino hunc locum habuisse, sed novam hanc lectionem ex translatione Hieronymi praeferendam esse. Porro Vulgata nostra eandem lectionem retinet. Aliis omissis, Hugo a S. Victore saeculi XII Doctor in lib. De Scripturis Cap. IX ait: « Hieronymi translatio, quia hebraicae veritati concordare magis probata est, ideoque Ecclesia Christi per universam latinitatem praeceteris omnibus translationibus, quas vitiosa interpretatio sive prima de hebraeo in graecum, sive secunda de graeco in latinum facta corruerat, hanc solam legendam, et in auctoritate habendam constituit. » Iam vero post saec. XII mutatam fuisse communem versionem cum alia ignoti auctoris nemo unquam somniatus est. Ergo adhuc habemus in nostra Vulgata Hieronymi versionem.

5° Denique constat Hieronymum singulis libris suae versionis *Praefationes* apposuisse, quod etiam ipse testatur in Epist. 89 ad Augustinum. Iamvero huiusmodi praefationes solebant in antiquis editionibus Vulgatae usque ab immemorabili aetate praefigi cuilibet ex libris sacris; quod etiam nunc fieri solet, quamvis ob mandatum Sixti V et Clementis VIII, qui prohibuerunt ne quid extraneum Vulgatae editioni immisceretur, laudatae praefationes in unum collectae vel in principio, vel ad calcem sacrorum librorum apponantur. Quis autem crediderit solas Hieronymi praefationes in editionibus Sacrae Scripturae retentas fuisse, ipsam vero versionem, de qua ipsae praefationes tractant, esse reiectam? Concludamus igitur maximam partem Vulgatae V. T. esse ipsam Hieronymi versionem ex hebraeo factam, ab antiquis laudatam, et ob intrinsecum eius meritum, superatis omnibus contradictionibus, universaliter receptam.

Hic autem opportune monet Bellarminus in quibusdam locis mutationes aliquas factas esse in versione Hieronymi in successivis Vulgatae recognitionibus et emendationibus, quarum tamen multae ab ipso Hieronymo depromptae sunt, qui saepe saepius in suis Commentariis et Epistolis aliter quaedam loca verti posse, aut vertenda esse monet, quam ipse in sua versione fecerat. Et hoc valet ad solvendam difficultatem quam Walton Prolog. X, n. 9. proponit ex pluribus discrepantiis, quae observantur inter Vulgatam hodiernam et versionem Hieronymi prout in S. Doctoris operibus extat. (Cfr. Bellarminum Lib. 2° De Verbo Dei Cap. IX).

Quod spectat ad quinque libros deuterocanonicos quos Hieronymus non vertit eos ad antiquam Italiam pertinere omnes consentiunt. Haec enim erat communis et vulgata versio in tota Ecclesia Occidentali usque ad sextum vel septimum saeculum, nec ullum vestigium occurrit in Ecclesiastica historia quod ulli alteri versioni latinae locum cesserit nisi Hieronymianae, quae tamen in hisce libris deest. Quibus accedit argumentum desumptum ex citationibus, quae ex hisce libris factae leguntur in operibus latinorum Patrum ante Hieronymum praesertim Cypriani. Haec enim loca respondent passim Vulgatae hodiernae eorundem librorum. Haec de origine et auctoribus Vulgatae Latinae Veteris Testamenti. Ex hisce omnibus facile erit demonstrare sequentem propositionem.

THESIS XXVIII.

*Vulgata latina V. T. sacros Libros Legis,
Prophetarum et Agiographorum integros atque incorruptos continet.*

Non quaerimus hic utrum *Vulgata* nostra a tempore S. Hieronymi vel inde a saeculo VII cum compositio eius seu compilatio facta est incorrupta manserit nec ne. Hoc enim iam praeoccupavimus in citata Sectione I^a ubi historiam eiusdem *Vulgatae* narravimus: quae quidem tum ad Vetus tum ad Novum Testamentum aequè pertinet. Vidimus scilicet hanc versionem identidem recognitam et ad pristinam puritatem revocatam fuisse cura doctissimorum virorum et imprimis Romanorum Pontificum. Quapropter sufficiat hic argumenta proferre quae ostendunt *Vulgatam* ipsam *in sua origine* libros sacros V. T. fideliter repraesentasse. Hoc autem ostenditur

I. Ex dotibus S. Hieronymi qui praecipuus eius auctor est. Sane Hieronymus sive scientiam spectemus sive diligentiam aptissimus erat optimae interpretationi conficiendae. 1° Ad scientiam quod attinet notissimum est S. Doctorem tum latine tum hebraice prae ceteris suae aetatis Ecclesiasticis Scriptoribus doctum fuisse. Ipse in pluribus locis narrat quanta assiduitate, quantisque curis notitiam hebraicae, nec non chaldaicae linguae sibi comparaverit. In Epist. IV ad Rusticum et in praef. in Daniele refert se adhuc iuvenem studium hebraicae linguae suscepisse docente quodam Iudaeo ad fidem converso, eique studio pertinaciter instituisse eo etiam fine ut passionum impetum facilius retunderet. Iterum post viginti annos cum Ierosolymae moraretur magistrum habuit Barabbam quemdam Hebraeum, quem magno pretio conduxit ut ad eum docendum noctibus tamquam alter Nicodemus propter metum Iudaeorum accederet, ut ipse refert in Epist. LXV ad Pammachium et Oceanum. Tertio praeceptorem alium habuit ex schola Tiberiadis doctissimum de quo loquitur in praefatione in Paralipomena. Quarto alium Lyddaeum inter Iudaeorum doctores insignem, de quo in praef. in Iob. Denique praef. in Daniele narrat se alium quemdam magistrum adhibuisse pro lingua chaldaica. Postquam enim dixisset se adhuc iuvenem deterritum fuisse difficultate intelligendi

Danielem chaldaica multa continentem addit « Verum adhortante me quodam hebraeo, et illud mihi crebrius in sua lingua ingeminante: labor omnia vincit improbus, qui mihi videbar sciolus inter Hebraeos coepi rursum discipulus esse chaldaicus. Et, ut verum fatear, usque in praesentem diem magis possum sermonem chaldaicum legere, et intelligere, quam sonare. » Hanc laudem Hieronymo deferunt coaevi scriptores, etiam illi qui novam eius versionem recipere nolebant. Ita Augustinus qui pluribus in locis et praesertim De Civ. Dei lib. XVIII, 43 Hieronymi peritiam et intrinsecum eius versionis meritum ingenue fatetur. Idem facit eius discipulus Prosper cuius est notum Hieronymi elogium in *Carm. De ingratiss* lib. 1 Vers. 61 seqq.

Tunc et Bethlaei praeclari nominis hospes
Hebraeo simul, et Graio, Latioque venustus
Eloquio morum exemplar, mundique magister
Hieronymus libris valde excellentibus hostem
Dissecuit etc. (Intellige Pelagium)

Et haec quidem de linguarum notitia. Si vero eruditionem sacram et profanam spectes quae ad bene vertendum necessaria vel utilis est, eam in Hieronymo omnes suspiciunt. Sufficit Commentarios, Epistolas aliaque eius scripta legere, quae omni eruditionis genere referta sunt. In classica literatura et in antiqua historia doctissimus fuit: topographiam Palaestinae, susceptis itineribus, et adhibitis Iudaeorum doctissimis, familiarem sibi reddidit, ut ipse fatetur in principio Praef. 2 in Paralipomena ad Domnionem et Rogat. Ex assidua sacrorum librorum lectione in hebraico fonte, et in graecis latinisque versionibus omnes eorum partes perspectas habebat, loca parallela memoriter tenebat, singulis libris inhaerentes difficultates non ignorabat. Denique aliorum doctorum laboribus in tantum usus est ut, teste Augustino, omnes paene ecclesiasticos scriptores et interpretes legerit (1). Hinc est quod Ecclesia Hieronymum salutat *Doctorem maximum* in SS. Scripturis interpretandis.

(1) Augustinus Lib. I contra Iovinianum « Hieronymus, inquit, presbyter graeco et latino, insuper et hebraeo eruditus sermone: hic omnes vel paene omnes qui ante illum ex utraque parte Orbis de doctrina ecclesiastica scripserunt legit. »

2° *Diligentiam* autem non mediocrem a Hieronymo adhibitam fuisse in opere perficiendo nemo est qui in dubium revocet. Hoc enim tum ex dictis satis colligitur, tum etiam ex expressa S. Doctoris confessione in variis epistolis constat. Denique ad hoc suadendum, etiam ceteris omissis, sufficeret ipsa Hieronymi sanctitas, et erga SS. Literas veneratio ex una parte, ex alia vero multorum adversariorum contradictio quae eum cautiorem et diligentiores procul dubio efficere debebat. Ex dotibus igitur interpretis ipsius interpretationis meritum ostenditur.

II. Idem probatur ex auctoritate Ecclesiae et consensu Doctorum. Ex dictis enim apparet Hieronymi versionem tanti factam esse ut duobus vix saeculis post eius mortem in toto Occidente recepta fuerit, exclusa, saltem pro maxima parte, veteri translatione, quam constans usus per plura saecula omnibus familiarem effecerat, et veluti consecraverat. Si contradictionem ex parte multorum Doctorum initio nacta est, id argumento non officit, imo potius vim eius auget. Non officit quidem, nam doctores illi non ideo recusabant versionem suscipere, quod eius meritum negarent, sed aliis prorsus et extraneis de causis quas supra numeravimus. Vim autem argumenti auget huiusmodi factum; si enim non obstante auctoritate tot ac tantorum Doctorum, et universali fere praeiudicio Hieronymiana versio ab omnibus tandem recepta est, id aliunde explicari nequit quam ex praecellenti eius merito, quod, pacatis animis, omnium admirationem et adprobationem extorsit. Semel autem recepta Hieronymi versio numquam amplius dimissa est, omnesque latini Patres, Scholastici, Theologi, et universa Ecclesia Occidentalis ea semper usa est, et adhuc utitur. Tot saeculorum usus et consensus ad Vulgatae nostrae fidelitatem et integritatem suadendam maxime valet; quare merito adducitur tamquam praecipuum motivum quo Tridentini PP. ducti sunt ad Vulgatam authenticam declarandam in decreto Sess. IV de quo mox dicemus.

Hisce addere possumus testimonium Heterodoxorum. Sane ut de Hebraeis primum dicamus qui aetate Hieronymi vivebant, eos sanctum Doctorem eiusque versionem probasse et ut *veracem* laudasse testatur Augustinus in loco alias citato (De Civ. Dei XXIII. 43) et idem Hieronymus passim suis adversariis obiicit. Celebriores etiam

ex Rabbiniis sequentium aetatum idem fatentur, ex quibus Rabbi Azarias (lib. III *Meor Enajim*) Hieronymum vocat $\alpha\alpha\tau' \epsilon\zeta\omicron\chi\eta\nu$ *interpretem Christianorum*, R. Kimchi (in ps. 110) eum appellat *interpretem absolute*: Aben-Ezra (in ps. 3) *interpretem incircumcisorum*: R. Ioseph Albo (in lib. *Fundamentorum*) *sapientem translatorem*: Elias levita *doctum Hieronymum*. Ad Protestantes quod attinet, quamvis Lutherus et Calvinus alique veteres reformatores Vulgatam conviciis laceraverint, ob odium scilicet contra Ecclesiam et Concilium Tridentinum, in quo probata fuit, aequiores tamen et doctiores ex protestantibus eam laudarunt, et in magno pretio habuerunt. Ita Drusius (adnot. ad loca difficilia Pentateuchi) Conc. Trid. laudat quod Vulgatam solemniter probaverit: Ludovicus De Dieu (in notis ad Evang.) scribit « Me haud erraturum arbitror si Vulgatae auctorem, quicumque ille sit, hominem doctum, imo doctissimum dixero: » Paulus Fagius Professor Cantabrig. sciolos atque impudentes vocat qui de Vulgata male loquuntur: ipse Theodorus Beza, teste Walton, Vulgatam laudabat: eadem fuit sententia Leibnitii, Hug. Grotii (Praef. adnot. in V. T. et in Voto pro pace Ecclesiae) (1), Casauboni (Not. in Evang. et Actus), Ioannis Boys, et aliorum, quos laudatus Walton nominat et suffragio suo confirmat (Prol. X n. 14). Ex recentioribus autem addere possumus omnes fere criticos et exegetas protestantes, ut Millium, Davidson, Tischendorfium, aliosque qui summis laudibus Vulgatam extollunt.

III. Denique ex collatione Vulgatae nostrae cum originariis textibus, et cum aliis probatis versionibus ostenditur eam fidelem atque optimam esse versionem. De hoc argumento, quemadmodum etiam de solutione obiectionum, quae ex hoc capite allatae sunt contra Vulgatam latinam nonnulla obiter diximus in decursu quaestionis: plura videri possunt apud auctores qui ex professo Vulgatae causam agunt. Ex his consuli possunt Bellarminus, *De Verbo Dei* Lib. 2 cap. XI-XVI, ubi Calvini praesertim et Kemnitii obiectiones diluit, item Mariana *dissert. pro editione Vulgata* et Bianchini (Ioseph) in *Vindiciis Canon. Script.*

Ex hisce concludimus Vulgatam Latinam V. T. integros atque

(1) In altero ex citatis locis scribit Grotius « Tutissima omnium iis qui nec hebraice nec graece didicere est vulgata versio, quae nullum habet malum dogma, sicut tot saeculorum et gentium consensus iudicavit. »

incorruptos eiusdem V. T. libros exhibere quemadmodum alias etiam de N. T. ostendimus.

Haec iam sufficerent de Vulgata latina. Verum cum Tridentinum Concilium speciali decreto hanc versionem probaverit, et *authenticam* declaraverit, eiusque decretum non paucis quaestionibus sive inter Protestantos sive etiam inter Catholicos occasionem dederit, operae pretium erit aliqua de his addere. Vulgatam autem integram hic spectabimus, scilicet utriusque Testamenti, quia ad utrumque laudatum Decretum pertinet. De his igitur sit

THE SIS XXIX.

Vulgata latina Vet. et Novi Testamenti a Conc. Trid. (Sess. IV Decreto de Can. Script.) merito declarata est authentica: eo tamen Decreto Trident. Patres neque usum textuum originalium aut Orientalium versionum ulla ratione interdicere voluerunt, neque absolutam atque indefinitam Vulgatae authenticam asseruerunt, sed respectivam tantum et substantialem, quatenus nempe prae ceteris Latinis versionibus eadem Vulgata ab omnibus contra fidem ac mores erroribus immunis credenda sit, et in omnibus quoad substantiam originariis Scripturae textibus conformis.

Ante omnia proferendum est ipsum Tridentinum Decretum (Sess. IV. Decret. de Canon. Script.) latum die 8 Aprilis 1546, quod ita legitur: « Insuper eadem Sacrosancta Synodus considerans non parum utilitatis accedere posse Ecclesiae Dei, si ex omnibus latinis editionibus quae circumferuntur sacrorum librorum, quanam pro authentica habenda sit innotescat, statuit, et declarat ut *haec ipsa vetus et vulgata editio* quae longo tot saeculorum usu in ipsa Ecclesia probata est, in publicis lectionibus, disputationibus, praedicationibus et expositionibus pro *authentica* habeatur, et ut nemo illam relicere quovis praetextu audeat vel praesumat » deinde interiecto praecepto de ratione interpretandi Scripturam ad coercenda petulantia ingenia, prosequitur de vulgata editione hoc modo « Sed et impressoribus modum in hac parte, ut par est, imponere volens, qui iam sine modo, hoc est putantes sibi

licere quidquid libet, sine licentia superiorum ecclesiasticorum ipsos Sacrae Scripturae libros, et super illis adnotationes et expositiones quorumlibet indifferenter, saepe tacito, saepe etiam ementito praelo, et quod gravius est, sine nomine auctoris imprimunt, alibi etiam impressos libros huiusmodi temere venales habent, discernit et statuit, ut posthac S. Scriptura, potissimum vero *haec ipsa vetus et vulgata editio, quam emendatissime imprimatur*, nullique liceat imprimere, vel imprimi facere quosvis libros de rebus sacris sine nomine auctoris etc. »

Praemisso Conc. decreto tres partes theseos breviter demonstramus scilicet

I. Vulgata Latina iure ac merito authentica declarata est.

Authenticum vocatur documentum seu scriptum quod in iudicio fidem facit, nec repudiari potest; iamvero talem esse Latinam Vulgatam ex dictis consequitur. Si enim, ut demonstratum est, versio haec fideliter Scripturas originarias repraesentat, si longo saeculorum usu ab Ecclesia probata est, iam certe inferendum est versionem ipsam non minus ac textum fidem mereri. Praesertim cum Concilium ipsum Tridentinum providerit in ipso decreto superius laudato ut eadem Vulgata *in posterum quam emendatissime imprimeretur*, et huic voto obsequentes Romani Pontifices accuratissimam et diligentissimam eiusdem recognitionem perfecerint, ut alibi narravimus. De hac igitur parte inutile est plura disserere. Ea vero quae Protestantes oblicere solent, non excepto Walton, alioquin modesto, et aequi iudicii viro (Prolog. X. n. 11), in verborum aequivocatione, et non intellecto quaestionis statu fundantur (1).

Nunc autem plura de vero praefati decreti sensu dicenda sunt: de hoc enim quaestiones nonnullae olim ortae sunt, et non pauci Theologi nimis rigide et praeter Concilii mentem illud interpre-

(1) Laudatus Walton postquam multa in laudem Vulgatae dixisset addit « Vulgatam vero editionem non esse nec dici posse proprie *authenticam*, nec in omnibus infallibilem, vel auctoritatis divinae et supremae, prout a vulgo Ecclesiae Romanae statuitur, multis modis ostendi potest, idque ex ipsis eiusdem Ecclesiae doctoribus. » Deinde plura exempla affert ubi videtur errasse Vulgata, et plura doctorum testimonia. Verum sumit definire sensum vocis *authentica*, et Vulgatae veracitatem ad rerum substantiam coarctare (ut in hac thesi facimus, et nobiscum omnes Theologi Catholici) et omnia statim componuntur.

tantes adversariorum ludibria et recriminationes provocarunt. Itaque alii existimabant per illud decretum damnatum fuisse usum textuum originalium et aliarum versionum, quasi nunquam amplius liceret ad illos fontes recurrere ad Vulgatam ipsam declarandam et sensum Scripturae rectius aliquando percipiendum. Alii etiam eo usque notionem authenticae, et Conciliarem probationem Vulgatae urgebant, ut Vulgatam ipsam ab omni prorsus defectu, vel errore, etiam in minimis rebus, immunem proclamarent. Utrumque falsum esse ostendemus in secunda et tertia theseos parte.

II. Concilium Trid. Vulgatam authenticam declarans, illam textibus originariis, aut versionibus orientalibus absolute non prae-tulit, neque horum omnium usum ulla ratione interdicerere voluit.

Probatur 1° ex decreti verbis. Ibi enim nulla de textibus, aut Orient. versionibus mentio fit, neque Vulgata cum iis comparatur, sed solum cum latinis aliis versionibus: « si, inquit, ex *omnibus latinis editionibus*, quae circumferuntur, quatenus pro authentica habenda sit innotescat etc. » Sciendum enim est saeculo XVI non paucas extitisse latinas versiones, alias a Protestantibus, alias etiam ab Orthodoxis confectas, multas etiam diversas communis et Vulgatae versionis editiones, quae non parum inter se discrepabant, ad quam confusionem tollendam decretum illud PP. Trid. in ipso Concilii exordio proposuerunt.

2° Probatur ex praxi catholicorum doctorum, sive sedente adhuc Conc. Trid. sive deinceps, passim adhibendi in suis scriptis et expositionibus sacris textum Hebraicum et Graecum, et Orientales versiones, ex quibus ipsam Vulgatam declarant aliquando, et perficiunt, aut in levioribus corrigunt. Imo nec defuerunt qui circa idem tempus novas aggredierentur versiones, ut Sanctes Pagnini, cuius versio literalis ex Hebraico textu notissima est, et Fournierius, qui novam Isaiae versionem ex Hebraeo expressit, eamque ipsi Concilio dedicavit. Nemo autem hanc agendi rationem Theologorum unquam reprehendit.

3° Idem ostenditur ex testimoniis illorum qui vel Concilio interfuerunt, vel illius aetate scribebant, et eius mentem certe noverant. Ita Andreas Vega Concilii Trid. Theologus lib. XV De iustific. Cap. 9. « Nec tu, inquit, Calvine, nec quisquam alius propter hanc adprobationem Vulgatae impeditur, quominus, ubi haesitaverit, ad

fontes recurrat, et in medium proferat quidquid habere potuerit quo iuventur et locupletentur Latini. » Similia habet Rugerius Secretarius Apostolicus lib. De Script. Can. Cap. XLIV scribens « Cuius piae aures ferre poterunt hebraicam editionem.... a qua omnes editiones velut a parente et fonte suo fluxerunt, correctiones derivantur, et discrepantiae librariorum culpa exortae saepe sublatae sunt, nunc explosam et damnatam esse? » Similiter Salmeron Proleg. III° in S. S. « Nihil, inquit, de exemplaribus graecis vel hebraicis agebatur (in Conc. Trid.); tantum inter tot editiones latinas, quas nostra saecula parturierant, quatenus ex illis praestaret sermo erat; liberum autem reliquit omnibus qui Scripturas Sacras profundius meditantur, fontes Hebraeos et Graecos, quatenus opus est, consulere, quo nostrum textum vitio librariorum aut temporum iniuria corruptum emendare valeant. » Card. Bellarminus lib. 2° De Verbo Dei Cap. X inter mendacia Calvini numerat praedictam textuum originalium damnationem inquit « Alterum Calvini mendacium hoc est, decrevisse Tridentinos PP. minime esse audiendos eos, qui ex fonte ipso purum liquorem proferunt, et ex certa veritate falsum coarguunt (1). Hoc ideo mendacium voco quod nihil eiusmodi in decreto Concilii legatur: nec enim Patres fontium ullam mentionem fecerunt. Sed solum ex tot latinis versionibus quae circumferuntur unam delegerunt, quam ceteris anteponebant, et, quod Ecclesiae gravitatem et constantiam decebat, antiquam novis, probatam longo usu recentibus et, ut sic loquar, adhuc crudis, denique unam multis inter se dissidentibus praetulerunt. » Denique Card. Pallavicinus in historia Conc. Trid. lib. VI Cap. 17 eodem modo mentem illius decreti exponit scribens: « Si nega forse che nell'interpretazione Volgata non sieno molti passi equivoci, e molti oscuri, i quali ricevan luce dalle bibbie de' primitivi idiomi? Non si vagliono tutto il giorno di questo aiuto i commentatori Cattolici? Nol fecero essi, eziandio immediate dopo il decreto del Concilio, anzi mentre il Concilio durava, il che dimostra che non fu contrario a ciò il sentimento de' Padri Tridentini? » Ita alii etiam Theologi et Scriptores illius aetatis loquuntur.

(1) Calvinus enim in suo *Antidoto Conc. Trid.* ad Sess. IV scribit « Decernunt (PP. Trid.) etiamsi ex fonte ipso purum liquorem proferant, etiamsi ex certa veritate falsum coarguant minime esse audiendos. »

4° Probatur ex ipsa ratione quam vidimus a Rugerio aliisque allatam, nempe quod textus hebraicus et graecus sint fontes, unde versiones prodierunt, correctiones derivantur et discrepantiae codicum identidem sublatae sunt, quod quidem ostendit non solum textum in suo originario statu spectatum non potuisse ullis versionibus postponi, sed neque in eo statu in quo nunc est damnari potuisse, cum multiplex ille per tot saecula usus universalis Ecclesiae eum a substantiali corruptione immunem demonstret et omnium reverentiam eidem conciliet.

III. Vulgata latina non ita authentica declarata est ut omnibus numeris absoluta et ab omni defectu immunis credenda sit.

1° Id probatur ex rei natura: siquidem authenticum scriptum dicitur quod fidem facit: hoc autem ex rerum substantia pendet, non autem ex apicibus, vel numero et qualitate verborum aut aliis huiusmodi. Quapropter ad haec respexisse Patres Tridentinos credendum non est. Accedit ipsa intrinseca difficultas vertendi alicuius auctoris mentem ex una in alteram linguam quae tanta est, ut versionem ab omni defectu immunem, praesertim ubi de linguis extraneis, diversae indolis, et iamdiu demortuis agitur, sperare non liceat.

2° Idem probatur ex doctorum virorum testimoniis, qui aetate Concilii floruerunt, vel ipsi interfuerunt, aut etiam partem in Pontificia Vulgatae correctione habuerunt. Ita *Bellarminus* in cit. lib. cap. XI ait: «Vulgata editio non est unius auctoris, sed quaedam habet ex Hieronymo, quaedam ex Luciano, quaedam ex Theodotione, quaedam ex alio quodam interprete innominato; stultum autem videtur dicere, Theodotionem haereticum non potuisse errare, et etiam Hieronymum nusquam errasse, cum ipse in cap. XIX Isaiae dicat se errasse et Ecclesia correctionem eius suscepit (1). Non igitur auctores illos canonizavit Ecclesia, sed tantum hanc versionem adprobavit, nec ita tamen adprobavit ut asseruerit *nullos in ea librariorum errores reperiri*, sed certos nos reddere voluit, in iis praesertim, quae ad fidem et mores pertinent nulla esse in hac versione interpretum errata.» Quin etiam post Sixtinam et Clementinam correctionem adhuc nonnullas leviores mendas superesse

(1) In hoc loco Hieronymus posuerat verbum *refraenantem* quod postea erratum dicit et pro eo ponendum *lascivientem*.

idem Bellarminus unus ex Pontificiis correctoribus testatur in Epist. ad *Lucam Brugensem*, quam hic refert in suo libello variarum lectionum bibliorum latinorum, ubi legitur: « Qui (Bellarminus) et aliis literis Capuae datis die 6 Dec. 1603, postquam accepisset libellum illum correctionum Romanarum scripsit ad me quod huc apprime facit: De libello ad me misso gratias ago, sed scias velim biblia vulgata non esse a nobis accuratissime castigata; multa enim de industria iustis de causis pertransivimus, quae correctione indigere videbantur. Variarum lectiones, quae in bibliis Lovaniensibus habentur, et in quas tu librum utilissimum scripsisti, mihi videbantur omnino addendae, quippe quae instar bibliothecae mihi esse videntur. Sed non placuit aliis, ut in prima editione apponerentur. » Postea vero addit similia scripsisse *Io. Baptistam Bandinium* praefectum typographiae Vaticanae in literis iussu Illm̃i Card. Baronii ad Moretum datis Romae prid. kal. Augusti an. 1604. Superius laudatus *Vega* De Iustif. lib. XV, cap. 9 similiter scribit de Vulgata: « Synodus non approbavit menda, quae linguarum periti, et in sacris literis mediocriter versati in ea deprehendunt. Approbavit dumtaxat vulgatam editionem repurgatam a mendis, quae vitio scriptorum vel chalcographorum in ea obrepserunt. Nec eam tamquam e coelo delapsam adorari voluit. Interpretem illius, quisquis ille fuit, sciebat non fuisse prophetam, nec nos meruisse hactenus quemquam qui eodem in omnibus spiritu sacras literas a propria et nativa lingua in alienam linguam transfuderit... Atque eatenus voluit eam authenticam habere, ut certum omnibus esset nullo eam defoedatam errore, ex quo perniciosum aliquod dogma in fide et moribus colligi posset, atque ideo adiecit ne quis illam quovis praetextu reiicere auderet. » Deinde vero ad rem confirmandam adducit testimonium *Card. A. S. Cruce* qui Sessioni IV praefuit ut legatus Pontificius, inquit: « Et ne dubites de his (Calvine) verissime possum tibi allegare pro his amplissimum, et observantissimum dominum S. Crucis Cardinalem de pietate, et de literis et studiosis omnibus optime meritum, qui illi sessioni et aliis omnibus praefuit, ac pridie quidem quam illud decretum firmaret, et postea non opinor semel mihi testatus est nihil amplius voluisse patres firmare. » Eadem testantur *Salmeron* in cit. proleg. III, *Card. Palavicini* loc. sup. cit. *Ioachim De Azevedo* lib. pro vulgata Sac.

Bibl. latina editione (Ulyssiponae 1792), *Calmet*: Dissert. in Vulgatum, *Mariana*: Pro editione vulgata cap. 21–23, *Rich. Simon*: Histoire Critique du Vieux Test. cap. XIV, et ceteri recentiores critici ac theologi. Quinimo ipsa praefatio editioni Clementinae praefixa idem fatetur his verbis: « Accipe igitur, christiane lector, eodem Clemente Summo Pont. annuente, ex Vaticana typographia Veterem ac Vulgatam Sacrae Scripturae editionem, quanta fieri potuit diligentia castigatam: quam quidem sicut omnibus numeris absolutam, pro humana imbecillitate, affirmare difficile est, ita ceteris omnibus quae ad hanc usque diem prodierunt emendatiorem purioremque esse minime dubitandum.» Postea vero addit: « In hac tamen pervulgata Lectione, sicut nonnulla consulto mutata, ita etiam alia quae mutanda videbantur, consulto immutata relicta sunt tum quod ita faciendum esse ad offensionem populorum vitandam S. Hieronymus non semel admonuit, tum quod facile fieri posse credendum est, ut maiores nostri, qui ex Hebraeis et Graecis Latina fecerunt copiam meliorum et emendationum librorum habuerint, quam ii, qui post illorum aetatem ad nos pervenerunt etc. »

3° Ex ipso facto ostendi facile posset defectus aliquot et leviores mendas adhuc extare tum adventitias, scilicet ex librariorum et codicum vitio ortas, tum intrinsecas et ipsius interpretis. De his multa habet Lucas Brugensis in laudato libello variar. lect. Adhuc plura exhibet Vercellone in suo opere: *Variae lectiones vulgatae latinae Bibliorum editionis*, quod tamen, morte auctoris interveniente, non ultra tomum secundum et quatuor libros Regum progressum est (1). Quae tamen omnia non solum substantiam rerum non attingunt, sed levissima prorsus sunt, et nullius momenti. Ex

(1) Speciminis gratia notari possunt haec pauca loca: praeter Is. XL, 2 ubi *pro-malitiu eius* legendum esse *militia eius* suspicatur Iansenius Gandavensis, in Evangelio Matthaei XXVII, 9 legitur: *Tunc impletum est quod dictum est per Ieremiam prophetam*, quod certe erratum est, nam illud vaticinium non est Ieremiae sed Zachariae c. XI. Igitur legendum est et vel: *per Zachariam prophetam*, ut habet versio Syriaca Philox. et olim legebatur in codicibus Graecis citatis a Hieronymo et Origene, vel simpliciter: *per prophetam* ut est in Syriaca Simplicii, in Codicibus latini Vercellensi, et Veronensi, et in aliis antiquioribus, ad quos appellat S. Augustinus lib. III de Cons. Evang. c. 7. Alter locus notissimus est ille Io. XXI, 22, 23 ubi legitur: *sic eum volo manere donec venim, quid ad te?* cum manifeste legendum sit: *si eum volo manere*; nam ita veteres Patres legerunt, et textus graecus etiam nunc habet particulam conditionalem *εἰ αὖτε* (si velim).

his igitur patet iuxta mentem Concilii Trid. Latinam Vulgatam non fuisse declaratam absolute perfectam et ab omni defectu immunem.

Obiicies 1° contra 3^m partem thesis testimonium Clementis VIII in Bulla Vulgatae editioni praefixa, ubi praecipit ut exemplaris Vaticani forma semper et ubique « *ne minima quidem particula de textu mutata, addita, vel ab eo detracta*, nisi aliquid occurrat quod typographicae incuriae manifeste adscribendum sit, *inviolabiliter observetur.* » Ergo, inquit, Clementina editio omnibus mendis caret, nec ad meliorem statum adduci potest.

Resp. Clementis VIII dispositionem eo tantum spectare ut privatorum hominum licentiam coerceat, non autem ut quamlibet ulteriorem Vulgatae correctionem a legitima auctoritate fieri posse neget. Siquidem contrarium apparet ex superius citata praefatione eidem editioni affixa, et ex aliis argumentis supra expositis. Hinc opportune monet laudatus Lucas Brugensis fieri posse ut aliae correctiones auctoritate Sanctae Sedis aliquando fiant: « Respondeo, inquit, quod mea mens non sit mutare aliquid aut praeferre, sed quod eas varias lectiones quas in latinis Vulgatae editionis codicibus et tractatoribus inveni, et verosimilitudinem habere videntur in medium proferam, iudicio Suae Sanctitati, iisque quibus illa iterum committere possit, relicto an sint praeferendae, aliisque surrogandae. » Postea vero adducit verba Card. Bellarmini in literis Roma datis die 1^a Novembris an. 1606 scribentis: « Si videro textum ipsum certo in melius alicubi posse mutari significabo id Summo Pontifici, et Cardinalibus deputatis. Sed tu ipse plane vides non facile huiusmodi mutationes in sacro textu esse faciendas; quamvis utilissimum sit ut viri docti tum de variis lectionibus, tum de iudicio peritorum hominum tui similium admoneantur. »

Obiic. 2° verba laudatae praefationis circa finem, ubi legitur: « Porro in hac editione *nihil non canonicum, nihil adscititium, nihil extraneum* apponere visum est. »

Resp. Praefata verba non ad Vulgatae defectus, et mendas pertinent, sed ad apocryphos libros, et ad alia quae antiquis editionibus inserebantur, uti erant praefatiunculae, adnotationes, variantes lectiones, quae omnia in Vaticana illa editione omissa fuerunt. Hoc plane apparet ex sequentibus verbis. ubi quid sint illa *adscititia*, et *non canonica* expresse dicitur. Apparet etiam ex illa formula *visum*

est, quod insinuat etiam aliter fieri potuisse; quare in fine eiusdem praefationis permittitur ut « alio genere characteris in hac ipsa Vaticana editione eiusmodi adiumenta pro studiosorum commoditate, atque utilitate in posterum adiciantur. »

Haec de Vulgata latina eiusque auctoritate.

B. De reliquis Occidentalibus versionibus V. T.

Praeter Latinas aliae quoque extant Occidentales versiones V. T. quae tamen eadem prorsus sunt ac illae N. T. de quibus in Sect. I^a disseruimus, scilicet *Gothica*, *Slavonica*, *Anglosaxonica*. Quod pertinet I^o ad *Gothicam* versionem narrant Ecclesiastici scriptores Ulphilam Gothorum episcopum circa an. 370 versionem Sacrae Scripturae non solum N. T., quod alias vidimus, sed etiam V. T., exceptis fortasse libris Regum, confecisse, et Gothis Moesiam incolentibus tradidisse. Huius tamen versionis V. T. nonnisi pauca fragmenta a doctis viris huc usque detecta sunt, quae videre est in generali editione omnium quae supersunt Gothicae versionis Lipsiae impressa an. 1836 curantibus H. C. De Gobelentz et I. Loebe, et iterum ibidem an. 1857 edente Massman. Extant etiam in Patrologia Latina ed. Migne Tom. XVIII.

II° *Versio Slavonica* sanctis Cyrillo et Methodio saec. IX Bulgarorum et Moravorum Apostolis tribuenda est, ut alias diximus loquentes de N. T. ubi etiam de variis eius editionibus aliquid adnotavimus.

III° Denique *Versio Anglosaxonica* V. T. quemadmodum etiam Novi, saec. VIII ineunte facta dicitur a Ven. Beda, sed postea ab aliis etiam libri sacri translati fuisse dicuntur. Factae videntur hae versiones non ex Textu Hebraico, sed ex antiqua Vulgata Latina. Psalterium Anglosaxonicum ex quatuor antiquis mss. editum est a Iohanne Spellman Londini 1640, et iterum a Beniamino Thorpe an. 1835 ex codd. Parisiensibus. Heptateuchus, idest quinque libri Moysei cum Iosue et Iudicibus, additis etiam libro Iob, fragmento historiae Iudith, et apocrypho Evangelio Nicodemi vulgati sunt Oxonii an. 1699 ab Ed. Thwaites.

De harum versionum valore sufficiant quae alibi diximus loquentes de versionibus N. T.

§. IV. De Bibliis Polyglottis.

Postquam de antiquis versionibus tum V. tum N. T. sermonem absolvimus abs re non erit pauca subiicere de Polyglottis bibliorum editionibus, quarum in studiis biblicis frequens occurrit mentio. *Polyglotta* biblia dicuntur ea, quae originarios S. Scripturae textus una cum pluribus versionibus in variis columnis distincta sub uno conspectu exhibent, ut inter se comparari facile possint. Huiusmodi editiones plures extant; quatuor tamen ex his celeberrimae sunt, quas hic memorabimus.

I^o *Polyglotta Complutensia*. Haec est prima polyglotta editio Sacrae Scripturae, quae Compluti (Alcala) in Hispania prodiit annis 1514–1520, dirigente et pecuniam subministrante celebri Card. Ximenes, cum diplomate Leonis X dato die 22 Mart. 1520. Haec editio complectitur, quoad V. T., *Textum Hebraicum*, cum *Graeca versione LXX*, paraphrasim *Chaldaicam* (Pentateuchi) *Onkelosi*, et *Vulgatam Latinam*: item libros deuterocanonicos *Graece* cum *Latina* versione duplici, altera scilicet interlineari et verbali, altera vero vulgata. Addita sunt lexica diversarum linguarum pro usu versionum. Totum opus sex voluminibus in folio constat. — Haec polyglotta editio ceteris inferior est ob exiguum numerum versionum: verum ob usum criticum in magno pretio habenda: siquidem imprimis Hebraicus Textus ex antiquissimis mss. derivatus est, et accuratissime impressus, quare haec editio inter principes editiones eiusdem textus numeratur. Praeterea versio LXX in pluribus locis emendatior apparet, et Latina Vulgata plures varietates praesefert notatu dignas (1).

II° *Polyglotta Antuerpiensia*, seu *Biblia Regia* Philippi II. Haec altera editio polyglotta consilio et munificentia Philippi II Hispaniarum regis excusa fuit Antuerpiae (Anversa) a celebri typographo Christoforo Plantino, unde etiam aliquando *Polyglotta Plantiniana* dicta est. Haec editio non solum elegantia et splendore Complu-

(1) Laudatus Ximenes magnus studiorum et literarum patronus nullis curis aut impensis pepercit ut opus absolutissimum prodiret. Narrat Alvarus Gomez in opere *Rerum Hispan. scriptores* Tom. III, pag. 44 eundem Card. inter tot praeclara a se gesta de nullo magis gratulari solitum fuisse quam de praefata editione polyglotta. Referunt etiam eius biographi septem hebraica manuscripta ab eo coempta fuisse ingenti pretio 8,800 scutatorum argenteorum.

tensem superat, sed etiam numero versionum, accurata textuum recognitione, et critico apparatu. Prodiit anno 1569–1572 8 vol. in fol. Quatuor priora volumina complectuntur V. T. scilicet *Textum Hebraicum* ex editione Complutensi cum Veneta Bombergi collatum, *Paraphrasim Chaldaicam* non solum Onkelosi in Pentateuchum, sed etiam in reliquos libros iuxta editionem Venetam et plura mss., versionem *Graecam LXX* ex Complutensi editione cum Aldina collata, *Latinam* versionem Hieronymi, *aliam Latinam* ex Graeco, denique *Latinam ex Chaldaico* curante Lamora, et Aria Montano, quorum alter totius editionis curam gessit. Quintum volumen continet N. T. Praeter *Textum Graecum* et *Latinam* versionem adiecta est *Versio Syriaca* cum *Latina* versione Guidonis Fabricii. Volumen sextum iterum exhibet textum Hebraicum cum versione interlineari Sanctis Pagnini ab Aria Montano recognita, et textum Graecum N. T. cum latina versione. Duo postrema volumina continent *Apparatum Sacrum*.

III° *Polyglotta Parisiensia*. Editio haec omnium splendidissima, quamvis impensis privati hominis (Le Jay) suscepta, Parisiis prodiit an. 1629–1645 10 voluminibus in fol. sub hoc titulo: *Biblia Hebraica, Samaritana, Chaldaica, Graeca, Syriaca, Latina, Arabica; quibus textus originales totius Scripturae sacrae, quorum pars in editione Complutensi, deinde in Antuerpiensi regis sumptibus extat, nunc integri ex manuscriptis toto fere orbe quaesitis exemplaribus exhibentur. Lutetiae Parisiorum excudebat Antonius Vitre*. Ex his apparet editionem hanc heptaglottam esse. Pentateuchus Samaritanus, curante Petro Morino, una cum versione Samaritana, et Latina interpretatione eiusdem Morini in hac editione primo apparuerunt. In N. T. additur versio Arabica in praecedentibus Polyglottis omissa. In quatuor postremis volum. exhibentur versio Syriaca V. T. cum Latina interpretatione Gabrielis Sionitae, et Arabica cum Latina translatione Abrahami Ecchellensis. Quamvis editio elegantissima sit, pluribus tamen mendis typographicis offuscatur, ut notat De Rossi (*Introduzione alla S. S. §. 41*). Deest quoque *Apparatus*, qui licet inchoatus fuerit, ut refert B. Lamy (*Appar. Bibl. lib. II, cap. XIII*), nunquam tamen vel absolutus, vel typis mandatus est.

IV° *Polyglotta Londinensia, seu Waltoniana*. Huiusmodi editio omnes antecedentes superavit tum versionum numero, tum textuum

accuratiore impressione, tum denique ordine et dispositione quae ceteris commodior et utilior est, quamvis splendorem et elegantiam Parisiensis editionis non aequet. Prodiit Londini annis 1653-1657 sex volum. in folio. Praeter textus originales, et versiones omnes praecedentis editionis Parisiensis, habet etiam versiones *Aethiopicam*, et *Persicam*. Textus hebraicus castigatissimus est: graeca versio LXX impressa est iuxta editionem Vaticanam Sixti V, et Vulgata Latina iuxta editionem Clementis VIII: omnes autem tum textus tum versiones cum respondentibus latinis translationibus uno simul conspectu exhibentur, non autem distinctis voluminibus ut fit in Polyglottis Parisiensibus. Accedunt doctissima *Prolegomena* in principio primi voluminis, quae etiam pluries separatim edita fuerunt. Horum auctor et totius editionis praecipuus curator fuit Brianus Walton. Denique Edmundus Castelli postea edidit duobus vol. *Lexicon heptaglottum* ad usum eiusdem editionis iuvandum, quo fit ut completum opus octo voluminibus constet.

Quamvis laudatae polyglottae editiones, imprimis Londinensis, valde utiles sint, earumque editores bonorum omnium laudem mereantur, haud tamen credendum est easdem omne tulisse punctum, nec quidquam melius expectari aut tentari posse. Siquidem

1° Plures versiones in polyglottis etiam Waltonianis omissae sunt, quarum tamen usus longe maior esset, quam aliarum, quae ibidem leguntur. Ita ex. gr. versio *Armenica* saltem N. T., versio *Gothica*, et versiones *Copticae* sive critice, sive theologicæ spectatae multo magis merebantur locum in polyglottis quam e. g. versio Persica, versio Arabica Saadiae, et plures Chaldaicae paraphrases, quae multo recentiores sunt, et ab obscuris auctoribus Iudaeis profectae. 2° Longe maior pars versionum quae in polyglottis sistuntur adhuc accuratam criticam recognitionem desiderant. 3° In versionum delectu ratio habenda fuisset Ecclesiastici et liturgici earum usus, qui non theologicæ tantum, sed etiam critice spectatus versionum pretium summopere auget. Hoc tamen factum non est (1).

(1) Rich. Simonius in sua *Critique du V. T.* Lib. III, Ch. 24 proponit novam quamdam editionem polyglottam compendiarium et oeconomicam, in qua scilicet cum textibus originariis non integrae versiones imprimantur, sed in iis tantum locis, ubi a textu et ab invicem discrepant. Aliquid simile suggerit P. Ungarelli in Mss. inedito, de quo loquitur Vercellone in speciali dissertatione de illius scriptis ineditis, quae est XVII inter *Dissertationi Accademiche*. Roma 1864 (Pag. 386 seqq.).

CAPUT IV.

DE LIBRORUM V. T. VERACITATE.

Aggredimur nunc gravissimam quaestionem de historica V. T. veritate ac de fide eius auctoribus debita. Rationalistae vix ullam horum librorum partem intactam relinquunt, eoque maiori impetu hosce libros impugnant quo magis ex una parte ab iis pendet divinae revelationis et christianae religionis demonstratio, et quo maior est ex alia parte eorundem librorum antiquitas, difficilior explicatio, et pauciora profanae historiae monumenta iis coaeva. Ut igitur demonstratio veracitatis V. T. plenior evadat ac firmior, separabimus Pentateuchum a posterioribus libris, et de his primo, tum vero de illo agemus. Sit itaque

ARTICULUS I.

DE HISTORICA VERACITATE LIBRORUM V. T. PENTATEUCHO POSTERIORUM.

Cum libri V. T. non solum generatim ab adversariis impugnari soleant, sed etiam et praecipue in singulis narrationibus quas continent, hic opportunum duximus, ut alias factum est, primum generalibus argumentis demonstrare horum librorum veracitatem et ἀξιόπιστον, tum vero nonnullas partes contra incredulorum cavillationes speciatim defendere. Sit igitur

A. De veracitate librorum V. T. Pentateucho posteriorum *generatim*.

THESIS XXX.

Omnes libri V. T. posteriores Pentateucho fide digni sunt.

Hanc Thesim breviter ostendemus argumentis 1° *internis* et *directis*, 2° *externis* et *confirmativis*.

I. Argumenta *interna* et *directa* desumi possunt sive ex parte Auctorum ipsorum, sive ex parte rerum de quibus scripserunt.

1° Ad Auctores quod attinet, ea quae a nobis dicta sunt in cap. II implicate continent demonstrationem veritatis librorum de quibus agimus. Vel enim hi libri ab auctoribus scripti noscuntur

qui fidem omnem merentur, vel, si auctores ignoti, aut incerti sint, saltem eos coevos fuisse aut coevis documentis usos demonstratum est. Quis audeat ex. gr. falsitatis arguere David, Salomonem, Prophetas, Esdram, Nehemiam aliosque viros sanctissimos et doctissimos, a quibus magna pars nostrorum librorum certissime prodiit? Et ad reliquos quod attinet, non minus certa est eorum fides; siquidem ex dictis constat eos omnes antiquissimos esse, et si forte coevi non sunt rebus quas narrant, tamen constat eos antiquiora monumenta consuluisse et publicos annales, ad quos etiam passim appellant. Ita ex. gr. in IV Reg. XX, 20 de Ezechiae regis gestis auctor scribit: « Reliqua autem sermonum Ezechiae, et omnis fortitudo eius et quomodo fecerit piscinam et aquaeductum et introduxerit aquam in civitatem, nonne haec scripta sunt in libro sermonum dierum Regum Iuda » (1)? Similia habentur in 1 Par. XXI, 29, 30 de gestis David quae dicuntur scripta in libris prophetarum *Samuelis*, *Nathanis*, et *Gad*. Idem facit auctor 2 Par. IX, 29 de rebus gestis Salomonis: « Reliqua autem, inquit, operum Salomonis priorum et novissimorum scripta sunt in verbis Nathan prophetae, et in libris Ahiae Silonitis, in visione quoque Addo videntis contra Ieroboam filium Nabat » et in cap. XII, 15 de gestis Roboam legitur: « Opera vero Roboam prima et novissima scripta sunt in libris Semejae prophetae, et Addo videntis, et diligenter exposita. » In sequenti cap. etiam appellat auctor ad librum Addo prophetae pro gestis Abiae Regis, et in cap. XX, 34 pro gestis Iosaphat adducit auctoritatem Iehu filii Hanani, quem dicit libros de Regibus Israel scripsisse: « Reliqua autem, inquit, gestorum Iosaphat priorum et novissimorum scripta sunt in verbis Iehu filii Hanani, quae digessit in libros Regum Israel. » In libris etiam Iudicum et Iosue adducitur testimonium antiquiorum scriptorum ex. gr. *Libri Iustorum*, ut alias vidimus; Esdras quoque et Nehemias non semel adducunt publica documenta ut ex. gr. catalogum a sacerdotibus confectum Iudaeorum, qui cum Zorobabele ex Babilonia reversi fuerant, nec non servorum et iumentorum quae secum duxerant (1 Esd. II), item exemplar epistolae quam Hebraeorum hostes scripserant ad Artaxerxem regem Persarum, et

(1) Sermones dierum (hebraice דְּבָרֵי הַיָּמִים) est phrasis Hebraica ad significandos *annales*, seu *chronicon*.

huius responsionem (ibid. IV), deinde decretum Cyri (cap. VI) et epistolam Artaxerxis ad Esdram (cap. VII); et in libro Nehemiae, qui est 2 Esdrae, similia documenta publica proferuntur, ut cap. VII, X, XI, XII. Quod etiam fit aliquando in libris Machabaeorum ut ex. gr. 1 Mach. VIII ubi rescriptum Senatus Romani recitatur, et cap. XII ubi referuntur epistolae Ionathan ad Spartanos et horum rescriptum ad Oniam summum sacerdotem. In libro autem 2 non solum similia documenta allegantur, sed integer liber ex grandiori volumine Iasonis depromptus et contractus dicitur (2° Mach. II, 24 seq.). Haec quae diximus vel sola sufficerent ad fidem nostris auctoribus conciliandam. Verum confirmatur validissime argumentum ex concordia et mutuo suffragio quo se laudati auctores invicem confirmant. Ut enim in capite praecedenti diximus, quamvis nostri auctores in diversis epochis floruerint, quamvis in diversis adiunctis scripserint, numquam tamen sibi contradicunt, quinimo invicem sibi lucem affundunt cum eadem facta iterum atque iterum exponunt, circumstantias diversas addunt, praecedentium rationes obiter et absque studio patefaciunt, unde fit ut ex librorum tam diversae aetatis et originis collatione tum historiae continuata series, tum doctrinae systema optime cohaerens, et in omnibus suis partibus apte connexum exurgat. Haec quidem ad *scientiam* nostrorum auctorum probandam maxime pertinent.

2° Auctorum *sinceritatem* aequae demonstrant internae librorum notae, unde apparet auctores ipsos nullo motivo ad scribendum impulsos fuisse praeter veritatem. Non *timor* eos impulit: characterem enim exhibent maxime intrepidum, et ab omni humano respectu immunem, veritates durissimas populo, principibus ac regibus sine fuco et ambagibus annunciant. Non *gloriae amor*: nam nihil de se solliciti Dei nomine semper loquuntur, eius gloriam unice prae oculis habent, honores recusant, opprobria et persecutiones libenter subeunt, et officio suo functi in pristinam obscuritatem redeunt: ita Ieremias, Isaïas, Samuel alique prophetae et sancti viri. Non *privatum commodum*: quid enim illis sperandum erat ab ingrato et pertinaci populo nisi odium, et contemptus? Praesertim cum ea plerumque narrent, vel annuncient quae populo aut viris principibus valde exosa erant, ut eorum crimina, divinae ultionis comminatio, severae obiurgationes, et similia, quae

singulis fere paginis nostrorum librorum occurrunt. Non denique *coecus patriae gloriae amor* eos movebat: si enim hoc motivo impulsu fuissent non adeo in Hebraeorum gentem inveci fuissent, eorum vitia nec tam rigide nec tam frequenter sub oculis lectorum proposuissent, et in historia narranda multa certe vitassent quae Hebraeis ignominiam et contemptum aliarum gentium conciliabant. In libris enim Iudicum, Iosue, Regum, nec non in Prophetis et Psalmis tot res huiusmodi leguntur ut Hebraeorum famae male prorsus per eos libros consultum esse appareat.

3° Res quae in nostris libris occurrunt eius naturae sunt, ut impossibile fuisset nostris auctoribus in iis mentiri etiamsi voluissent. Facta enim narrant publica, quorum tota gens testis fuerat, ad coaevorum testimonium fidenter appellant, publicos annales citant et ad eos lectorem remittunt. Quare impossibile iis fuisset huiusmodi res confingere ita ut a tota natione reciperentur quemadmodum eas receptas semper fuisse historia docet.

II. Argumenta *externa et indirecta*.

Quamvis veracitas nostrorum auctorum per se pateat, non parum tamen roboratur externo aliorum testimonio. Et primo quidem afferri posset ipsorum Hebraeorum traditio, et instituta quae apud illos extitisse ex historia constat. Ita ex. gr. provinciarum Palestinae divisio iuxta varias tribus, earum limites et locorum nomina apprime confirmant ea quae in libris Iosue et Iudicum narrantur. Item festa nationalia, puta, dedicationis templi, festum Phurim, et alia huiusmodi memoriam factorum excitabant quae in libris Regum, Paralipomenon, Esther etc. leguntur. Verum secundo etiam apud alias gentes similia occurrunt. Ita in Graecorum et Romanorum mythologia plura observare est, quae ad nostram historiam evidenter alludunt, et ex ea originem ducunt: talia sunt ex. gr. quae de Hercule fabulantur veteres, quaeque ex gestis Samsonis evidenter deprompta sunt, idem dicas de historia Agamemnonis comparata cum historia Iephte in eodem libro Iudicum, de historia Niobes collata cum historia Iobi, de Sennacherib et Idomenaeo, et aliis similibus. Attamen non ex fabulis tantum sed etiam ex historicis scriptis et monumentis argumentum desumere possumus; qua in re recentes Archaeologiae orientalis progressus magnam historiae sacrae lucem attulerunt. Sufficiat hic unum vel

alterum exemplum citare. In libro 3° Regum XIV, 25 seqq. et 2° Par. XII, 1-8 legimus Roboam filium Salomonis in poenam suorum errorum, Deo volente, incidisse in manus Sesac regis Aegypti eique serviisse. Hoc nullo historiae profanae monumento confirmari poterat donec anno 1828 Champollion in ruinis templi Karnak inter alias imagines regum Aegypti reperit etiam imaginem Sesac (quem Graeci scriptores vocant Sesonchis, et Aegyptii Scenscionk) cum nominibus urbium ab eo devictarum. Porro inter haec leguntur plura nomina urbium Iuda. Postremis hisce annis aliud monumentum inventum est inter ruinas antiquae urbis Dibon trans Iordanem. In hoc lapide satis proluxa inscriptio legitur referens gesta regis Moabitici Mesa, eiusque praelia contra reges Israel Achab, Ochoziam, Ioram, et alia plura quae apprime respondent, et lucem affundunt iis quae narrantur in 4° Reg. III (1). Denique antiqui scriptores multa proferunt testimonia vetustissimorum historicorum Aegyptiorum, Chaldaeorum, Graecorum et Romanorum qui res in nostris libris narratas confirmant quae videri possunt apud Iosephum Flavium in libris contra Apionem, Iustinum Martyrem in exhort. ad Graecos, et praecipue Eusebium in Praep. Evang. lib. IX et X, ubi ex. gr. testimonium adducit *Eupolemi* de Iosue, Samuele, Davide, Salomone, et de Ierosolymae ac templi aedificatione (IX, 30 seqq.), item de Ieremia Propheta (ib. 39) et testimonium *Berosi* de captivitate Iudaeorum sub Nabuchodonosor (ib. 40) et alia. Pro posteriori aetate testimonia profanae historiae abundant. Sive igitur spectentur dotes auctorum, et interni librorum characteres, sive externorum testium ac monumentorum consonantia, et suffragium, concludere oportet laudatos libros V. T. Pentateucho posteriores veraces ac fide dignos esse.

B. Defenduntur *speciatim* quaedam partes librorum V. T. Pentateucho posteriorum.

Ad obiectiones quod attinet opportunum duximus praecipuas quasdam nostrorum librorum partes seorsim expendere, quas religionis revelatae hostes speciatim impugnarunt, et quarum interpretatio difficilior videtur, uti ex. gr. prodigia Iosue, gesta Sam-

(1) Legenda est de hoc monumento erudita dissertatio Cl. Henr. Fabiani cui titulus: *La Stela di Mesa re di Moab*. Roma 1871 quae etiam exterorum scriptorum laudem promeruit.

sonis, votum Iephte et alia huiusmodi. De his igitur distinctis paragraphis tractabimus.

§. I. De transitu Iordanis sub duce Iosue (Ios. III, IV).

In principio libri Iosue narratur post mortem Moysi in regione trans Iordanica Hebraeorum regimen commissum fuisse Iosue filio Nun, qui post missos exploratores in Iericho tandem aliquando populum in terram promissam introduxit, transmisso per prodigium Iordane, ita ut fluminis undae in duas partes divisae fuerint et transitum Hebraeis sicco alveo praeberint. Ipsa auctoris verba imprimis recitanda sunt Ios. III, 14 seqq.: « *Igitur egressus est populus de tabernaculis suis ut transiret Iordanem: et sacerdotes, qui portabant arcam foederis pergebant ante eum. Ingressisque eis Iordanem, et pedibus eorum in parte aquae tinctis (Iordanis autem ripas alvei sui tempore messis impleverat) steterunt aquae descendentes in loco uno, et ad instar montis intumescerent apparebant procul, ab urbe quae vocatur Adom usque ad locum Sarthan: quae autem inferiores erant in mare solitudinis (quod nunc vocatur mortuum) descenderunt, usquequo omnino deficerent. Populus autem incedebat contra Iericho: et sacerdotes qui portabant arcam foederis Domini stabant super siccum humum in medio Iordanis accincti, omnisque populus per arentem alveum transibat. Quibus transgressis, dixit Dominus ad Iosue etc.* » Transmisso Iordane, Iosue in rei memoriam monumentum erigendum curavit: « *Vocavitque Iosue duodecim viros, quos elegerat de filiis Israel, singulos de singulis tribubus, et ait ad eos: ite ante arcam Domini Dei vestri ad Iordanis medium, et portate inde singuli singulos lapides in humeris vestris, iuxta numerum filiorum Israel, ut sit signum inter vos: et quando interrogaverint vos filii vestri cras, dicentes: quid sibi volunt isti lapides? respondebitis eis: defecerunt aquae Iordanis ante arcam foederis Domini, cum transiret eum: idcirco positi sunt lapides isti in monumentum filiorum Israel usque in aeternum.* » Et paulo post additur: « *Alios quoque duodecim lapides posuit Iosue in medio Iordanis alveo, ubi steterunt sacerdotes, qui portabant arcam foederis: et sunt ibi usque in praesentem diem* » (IV, 4-7, 9). Praedictam narrationem multis modis impugnaverunt post Voltaire, recentiores rationalistae, quos proposita sequenti thesi refutabimus.

THESIS XXXI.

*Narratio de transitu Iordanis sub Iosue (Ios. III, IV)
nullam falsitatem continet, et ad naturalem eventum detorqueri
nullatenus potest.*

Iuxta morem proferemus I° adversariorum argumenta, II° rationes speciales, quae facti veritatem, et prodigiosum characterem suadent, III° contraria argumenta diluemus.

I. Argumenta adversariorum.

Nonnulla proferunt adversarii contra ipsam facti substantiam, alia vero contra unam vel alteram circumstantiam ipsius facti. Itaque

Obiic. 1° Prodigium admitti non potest ubi media naturalia ad finem consequendum praesto sunt. Iamvero potuissent Hebraei facile pontem super Iordanem struere, ut in bellis a militibus fieri solet, quod quidem difficile non fuisset tum considerata exercitus Hebraeorum multitudine, virtute, et divitiis, tum etiam attentata alvei Iordanis brevitate. Ita Voltaire cum aliis. Vel etiam potuissent Hebraei vado Iordanem transmeare, cum aliunde constet in pluribus locis flumen illud vado transmitti posse. Ergo prodigium tanquam inutile reiiciendum est, et eius descriptio Hebraeorum exaggerationi et superstitioni debetur.

Obiic. 2° Admissa etiam libri Iosue narratione uti iacet, adhuc prodigium demonstratum non esset, cum naturali alicui phaenomeno factum tribui possit. Ita ex. gr. per terraemotum scindi potuit flumen, ut in ps. 113 innuitur, ubi cum Iordanis divisione connectitur montium concussio « Iordanis conversus est retrorsum, montes exultaverunt ut arietes, et colles sicut agni ovium. » Ita Dereser (*Sacr. Script. translata et declar.* Tom. II, lib. 1, pag. 48).

Obiic. 3° Circumstantia de duodecim lapidibus ex alveo Iordanis sublati (Ios. IV, 4-6), et de aliis duodecim in ipso flumine collocatis ad perpetuam rei memoriam (ib. 9) evidenter fabulosa est. Nam, ad primum quod attinet, in Iordanis alveo nunquam ingentes lapides, sed minutam tantum glaream inveniri constat, alterum autem ex eo absurdum ostenditur quod lapides illi neque videri potuissent, nec diu in loco consistere, sed a rapido fluvii cursu asportati et dispersi fuissent; quare monumentum efficere non poterant.

Obiic. 4° Silentium profanae historiae de facto Iosue, quod tamen ob ipsam prodigii naturam debuisset innotescere omnibus, si vere accidisset.

II. Hisce tamen non obstantibus veritas prodigii, de quo loquimur, in dubium vocari nequit. Agitur enim de historia quam auctor gravissimus distincte et confidenter narrat, et quidem ea ipsa aetate, qua factum accidisse dicitur, vel proxime sequenti: agitur de facto, cuius testes fuerunt omnes Hebraei omnis aetatis, sexus et conditionis, et simul tam extraordinario ac mirabili, ut neque decipi potuissent testes circa eius naturam, neque eius memoria obliterari potuisset. Quare veracitas auctoris illud fuisse narrantis, et ad populi testimonium appellantis omni exceptione maior est. Accedit testimonium aliorum scriptorum, qui Iosue narrationem confirmant. Ita David in ps. 113, 3-5 scissionem undarum Iordanis cum maris rubri divisione comparat inquit: « Mare vidit et fugit, *Iordanis conversus est retrorsum*.... Quid est tibi mare quod fugisti, et tu Iordanis quia conversus es retrorsum? » et utrumque a Dei praesentia et virtute repetit. Idem David non obscure alludit ad utrumque prodigium in ps. 75: « Venite et videte opera Dei... qui convertit mare in aridam, *in flumine pertransibunt pede*. » Etiam Habacuc ad hoc prodigium appellat in cantico (Habac. III, 8): « Suscitans suscitabis arcum tuum, iuramenta tribubus, quae loquutus es. *Fluvios scindes terrae... gurges aquarum transiit*. » Et Michaeas saltem indirecte ad idem prodigium alludit cap. VI, v. 5. Quapropter impossibile est de facti veritate dubitare.

III. Contraria argumenta facile solvi possunt.

Resp. ad 1^m Adversarii negant prodigium eo quod inutile ipsis videatur, cum potuerint Hebraei vel superstructo ponte, vel vado Iordanem transmittere. Expendamus breviter utramque difficultatis partem. Ad pontem quod attinet, imprimis unde sciunt adversarii eius constructionem Hebraeis possibilem fuisse? Ut enim omittamus artem construendi pontes militares ex lignis fortasse tunc temporis ignotam fuisse Hebraeis, cum nulla de his mentio occurrat in tot bellis ab iis gestis usque ad aetatem Machabaeorum (2 Mach. XII, 13), ut, inquam, hoc omittamus, quomodo opportunitas et commoditas Hebraeis fuisset pontem solidiorem ad integri populi transitum tuto praestandum conficiendi, cum peregrini adhuc essent in terra

illa, ab hostilibus populis undique circumdati, et Chananaei ex alia fluminis parte parati essent ad opus impediendum vel demolendum? Accedit, eo tempore Iordanem intumescantibus undis ex alveo prorupisse, et circumstantem regionem inundasse, ut expresse dicitur in facti narratione (III, 15): « Iordanis autem ripas alvei sui tempore messis impleverat, » quod certe aedificationem pontis impendebat (1). Quare hypothesis adversariorum eo ipso excludi posset. Verum praeterea licet potuissent per pontem transiicere Iordanem Hebraei, non tamen inutile fuisset prodigium. Deus enim ob speciales fines, sepositis omnibus naturalibus mediis, miraculum patrare voluit, scilicet 1° ut venerationem populi conciliaret Iosue novo duci, cum is Moysi succederet Hebraeorum legislatori, virtute et prodigiis celeberrimo. Quare insolitum aliquod et stupendum signum necessarium erat ut auctoritas eius in difficillimis adiunctis stabiliretur. Hunc fuisse prodigii finem expresse dicitur in textu: Deus enim proximum Iordanis transitum Iosue praenuncians ait (III, 7): « Hodie incipiam exaltare te coram omni Israel, ut sciant quod sicut cum Moyse fui, ita et tecum sim. » Opportunum quoque erat prodigium ad hostes innumeros, obstinatos, bellicosos perterrefaciendos, ut ita facilius a Iudaeis debellari possent. Haec de prima hypothesis adversariorum. Ad alteram quod attinet plures interpretes negant absolute possibile fuisse Hebraeis flumen vado transire: ita Duclot, Bullet, Ghiringhello, Veith et alii. Et re sane vera Iordanis e regione Iericho, qua parte transmissus est ab Hebraeis, ita profundus ac rapidus est ut transvadari nequeat etiam cum intra alveum continetur: multo minus cum intumescit et exundat ut in casu nostro (2). Verum nonnulli auctores, ut Glaire (*Les Livres Saints vengés* Tom. 2° part. 1, cap. VI), hanc responsionem non admittunt ea de causa quod aliunde constet Iordanem revera

(1) Tempus messis de quo hic est sermo est mensis primus anni Iudaici, seu mensis *Nisan*, qui inchoatur nova luna, quae modo in nostrum Martium modo in Aprilem incidit. Hoc tempore in Palestina hordeum, et paulo post frumentum maturescit; simulque Iordanis diffuere solet, ut testantur non modo Sacri Scriptores sed etiam profani, et recentiores, ut Volney in Opere cui titulus: *Voyages en Egypte et en Syrie* Tom. II, pag. 22 et Mariti in opere: *Viaggi per l'isola di Cipro, e per la Siria e Palestina fatti dal P. anno 1760 fino al 1768* Tom. III, pag. 182 seq.

(2) Iordanis alveus praefato loco ultra septuaginta pedes latitudinis habet: est autem profundus, ac rapidus etiam in ordinario cursu, ut a recentibus etiam testibus asseritur.

vado transmitti posse, idque etiam inundationis tempore. Sane auctores fide digni referunt Arabes alicubi Iordanem transiicere cum pleno alveo fluit: ita ex. gr. Larocque (*Voyages* pag. 66), Egmont (*Travels* Tom. 1, pag. 335), et Burckhardt (*Reisen in Syrien* Vol. 1, pag. 595). Quinimo ipse liber Iosue id fatetur cum cap. II, v. 7 nominat *vadum Iordanis*, quo ducebat via per quam ministri regis Iericho exploratores a Iosue missos persecuti sunt; et in v. 23 eosdem exploratores ad Iosue rediisse narrat *transmisso Iordane*: id etiam colligitur ex 1 Par. XII, 8-15 ubi principes Tribus Gad cum exercitu accurrentes in auxilium David: « *Transierunt Iordanem mense primo quando inundare consuevit.* » Merito tamen responderi potest huiusmodi rationibus: 1° ex eo quod Arabes nunc flumen illud transiicere possunt non sequitur semper id possibile fuisse, praesertim inundationis tempore; citati enim auctores aliique plures fatentur inundationum illarum copiam, et vehementiam saeculorum lapsu multum decrevisse. 2° Ad exempla autem ex sacris libris adducta responderi potest diversum prorsus esse casum de paucis robustis viris, aut de parvo exercitu qui vel vadum tentare, vel etiam conductis navibus flumen transiicere potuerunt, et casum nostrum, de integro scilicet populo, qui saltem ad tricies centena hominum millia pertingebat, cum armis et impedimentis, et infinita mulierum, puerorum, et gregum multitudine. Si primum detur possibile fuisse, alterum impossibile prorsus apparet. Ceterum omnis via praecluditur adversariis ex verbis textus ubi dicitur Sacerdotes et populum *super siccam lunum, et per arentem alveum transiisse*. Ergo non *vado*, idest per aquas, flumen transmiserunt. Haec sufficiant de prima obiectione.

Resp. ad 2um Transitum de quo loquimur nullatenus posse explicari sine divino prodigio. Imprimis enim ea quae modo disputavimus ostendunt Hebraeos nullo modo vel pedibus, vel navigiis, vel extructo ponte Iordanis aquas transmeasse. Ergo aquae ipsae recedere debuerunt, quod prodigium secumfert. Verum dubium omne removet simplex historiae narratio, ubi divinum prodigium clarissime exprimitur. Sane praemittitur facto solemniter Dei promissio exaltandi in Iordanis transiectione Iosue *coram omni Israel* (III, 7) et ipse Iosue rem in antecessum populo solemniter annunciat tamquam insigne Dei prodigium inquit v. 5: « Sanctifica-

mini: cras enim faciet Dominus inter vos *mirabilia* » et rursum v. 10: « In hoc, inquit, scietis quod Dominus Deus vivens in medio vestri est, et disperdet in conspectu vestro Chananaeum, Hethaeum, Hevaeum, et Pherezaeum, Gergesaeum quoque, et Iebusaeum et Amorrhaeum. » Denique idem Iosue monumentum erexit in ipsius transitus memoriam inquit: « Quando interrogaverint filii vestri cras patres suos, et dixerint eis: quid sibi volunt lapides isti? docebitis eos atque dicetis: per arentem alveum transivit Israel Iordanem istum, *siccante Domino Deo vestro aquas eius* in conspectu vestro, donec transiretis, *sicut fecerat prius in mari rubro*, quod siccavit donec transiremus, ut discant omnes terrarum populi fortissimam Domini manum, ut et vos timeatis Dominum Deum vestrum omni tempore » (IV, 1-8, 21-25); quibus addi potest etiam terror quo perculsi dicuntur Amorrhaei et Chananaei audito mirabili Hebraeorum transitu: « *Quod siccasset Dominus fluenta Iordanis* coram filiis Israel donec transirent » (V, 1). Porro quemnam sensum haberent ista si Hebraei aut per vadium transmisissent, ut Arabes facere solent, aut alia naturali ratione transiissent Iordanem? Nullum igitur adversariis effugium relinquitur. Aut prodigium admittant, aut auctorem libri mendacem ostendant; sed adversarii nullam rationem ad hoc ostendendum afferre possunt praeter absurdam et praeiudicatam opinionem quod miracula impossibilia sint. Circa opinionem Dereser in obiectione indicatam sufficit animadvertere imprimis terraemotum illum, quo flumen putat disscissum, et montes a fundamentis concussos fuisse, ad commodum Hebraeis iter praestandum parum opportunum videri. Insuper violenta aquarum divisio vi terraemotus brevi admodum tempore durare potuisset, cum tamen multarum horarum spatium necessarium fuerit ad transitum tam ingentis multitudinis virorum, mulierum, infantium et armentorum. Denique loca ab auctore adducta ex ps. 113 ad rem non faciunt, cum ibi Psaltes poetice ac lyrice multa prodigia simul coniungat quae diversis omnino temporibus acciderunt toto peregrinationis tempore. Si vero auctor terraemotum de quo loquitur ita ad rem accommodatum fuisse dicat, ut praecedenti divinae promissioni accurate responderet, et diu permanentem aquarum scissionem praeberet, absque ullo Hebraeorum incommodo, si, inquam, hoc dicat adversarius, nos hoc ipsum appellabimus prodigium et quaestio de verbis potius quam de re erit.

Resp. ad 3um de lapidibus ex Iordane sublati, aliisque in Galgalis constitutis, nihil absurdi in his reperiri. Imprimis enim quod pertinet ad lapides de quibus in cap. IV, 4-6 futile omnino est quod adversarii dicunt ingentes lapides in alveo Iordanis non existere. Nam potuerunt quidem olim huiusmodi saxa reperiri in illo flumine quamvis nunc non reperiantur, vel etiam potuerunt ex litore ab undis asportari, quas scimus rapidas et vehementes esse praesertim inundationis tempore: quae si non placeant quid prohibet supponere lapides illos sub arena alvei latuisse unde excavati fuerint? Certe fluminum alveus ordinarie loquendo saxosus est quamvis arena vel limo contactus. Nunc de aliis lapidibus de quibus sermo est ib. v. 9. Ibi legitur: « Alios quoque duodecim lapides posuit Iosue in medio Iordanis alveo: ubi steterunt sacerdotes, qui portabant arcam foederis: et sunt ibi usque in praesentem diem. » Nonnulli respondent lapides istos eosdem esse ac illos antea memoratos cum versio Arabica versiculum nonum omittat et Syriaca ita reddat: « Et constituerunt duodecim lapides quos sustulerant de medio Iordanis etc. » etiam Iosephus Flavius eosdem fuisse innuit. Iuxta hanc sententiam unum tantum monumentum admittendum esset a Iosue erectum. Verum ex toto contextu certissime ostenditur alios esse lapides quos ex alveo Iordanis sublato (IV, 5, 8) in monumentum erexit Iosue in Galgalis (ib. 20 seqq.), alios autem quos aliunde asportatos in alveo fluminis reposuit (ib. 9). Sane non solum in Textu et in Vulgata Latina habetur vox *alios* qua a prioribus distinguuntur, sed expresse etiam distinguitur monumenti locus, prioris scilicet *in Iordanis alveo ubi steterunt sacerdotes* (v. 9), alterius autem *in Galgalis* (v. 20), et hoc ex prioribus lapidibus extractum dicitur: « Duodecim quoque lapides quos de Iordanis alveo sumpserant, posuit Iosue in Galgalis etc. » Nec omitendum est incongruum prorsus videri quod Iosue duodecim lapides ex Iordanis alveo usque ad Galgala asportari iusserit, et postea eosdem iterum ad Iordanem reduci et in eius alveo reponi. Stat igitur non unum lapidum acervum, sed duos distinctos commemorari, alterum in fluvii alveo, alterum vero in Galgalis collocatum. Quid autem respondebimus adversariis affirmantibus primum monumentum absurdum esse, cum nec videri posset, nec diu consistere? Dicimus itaque monumentum istud non in ordinario et satis

profundo Iordanis alveo positum fuisse, sed in eius extremitate, seu melius in ripa fluminis, quae tunc aquis obducta erat inundationis causa, ita ut cessante inundatione in arida humo consisteret, nec periculum esset ne ab undis asportaretur quarum vis ibi minima erat. Neque id temere affirmamus, sed ex textu ipso colligimus. Sane lapides isti dicuntur positi in loco *ubi steterunt sacerdotes qui portabant arcam foederis* (IV, 9): porro sacerdotes constituerunt non in alveo fluminis proprie dicto, sed in ripa tunc aquis inundata, ut apparet ex praecedenti cap. III, v. 8 ubi legitur: « Tu autem praecipe sacerdotibus, qui portant arcam foederis et dic eis: cum ingressi fueritis partem aquae Iordanis state in ea » evidens est autem tempore inundationis aquas ingredi debuisse sacerdotes antequam ad alveum proprie dictum pervenirent: et clarius v. 15: « Ingressisque eis Iordanem, et pedibus eorum in parte aquae tinctis (Iordanis autem *ripas alvei sui* tempore messis impleverat) steterunt aquae descendentes in loco uno etc. » ubi parenthesis illa evidenter explicat in qua parte aquarum sacerdotes steterint, scilicet in iis quae ripas tegebant, non autem in iis quae in alveo decurrebant, ac propterea ibi lapides erecti fuerunt iuxta IV, 9. Quod vero hic dicitur *in medio Iordanis alveo* iuxta totum contextum latiori sensu accipiendum est, praesertim cum in textu originali *alveus* non legatur, sed solum *בְּתוֹךְ הַיַּרְדֵּן* *in medio Iordanis*.

Resp. ad 4um De silentio profanae historiae, praeterquamquod veterum scripta magna ex parte perierunt, profani historici etiam antiquissimi nimis distant ab Iosue aetate, ut necessario debuerint de hoc facto mentionem facere, praesertim cum hi plerumque de rebus Hebraeorum vel penitus ignari vel valde incuriosi fuerint. Ceterum si profani scriptores silent, non desunt sacri historici qui factum confirmant, ut supra vidimus.

§. II. De mirabili solis ac lunae statione Ios. X.

Notissima est quaestio de solis ac lunae statione ad nutum Iosue, quam veteres et novi increduli vel fabulis adscribunt, vel poetice et figurate intelligendam esse contendunt. De hac igitur dicemus, recitato prius narrationis textu, eoque breviter declarato. Itaque in libro Iosue Cap. X narratur quinque reges Amorrhaeo-

rum urbem Gabaon obsedissee atque oppugnasse; cum autem Gabaonitae, qui paulo ante ab Hebraeis pacem impetraverant, auxilium Iosue postulassent, is cum exercitu de Galgalis movit ad urbem liberandam, cumque inopinato in Amorrrhaeos irruisset ii statim in fugam versi sunt ac magna eorum multitudo prostrata est tum Hebraeorum gladio, tum lapidum grandine in eos de coelo immissa. Dum haec fierent sequens factum in textu additur. « *Tunc loquutus est Iosue Domino, in die qua tradidit Amorrrhaeum in conspectu filiorum Israel, dixitque coram eis: Sol contra Gabaon ne movearis, et luna contra vallem Aialon. Steteruntque sol et luna donec ulcisceretur se gens de inimicis suis. Nonne scriptum est hoc in libro iustorum? Stetit itaque sol in medio coeli et non festinavit occumbere spatium unius diei. Non fuit antea nec postea tam longa dies, obediens Domino voci hominis, et pugnante pro Israel* » (Ios. X, 12-15). Prima verba, *loquutus est Iosue Domino* ita intelligi possunt: *Iosue oravit*, seu preces fudit ad Dominum, ut chaldaica paraphrasis, et Rabbini explicant, ita ut sensus sit, Iosue tempus sufficiens ad hostes perdendos *a Deo postulasse*, tum vero magna confidentia et certum de orationis effectu elata voce in conspectu filiorum Israel imperasse soli ac lunae. Verba sequentia: *sol ne movearis* in hebraeo textu sonant *sol taceas* hebr. דָּוָם, quod quidem Rabbi Levi Ben-Gerson contendit non significare stationem solis, sed tantum retardationem cursus. Verum id vix admitti potest cum in hebraica lingua silere דָּמָם pro *quiescere* et *a motu cessare* frequenter adhibeatur, et in vers. sequenti luna dicatur proprie *stetisse*: est enim vox hebraica עָמַד quae proprie *consistere* significat. Ceterum parum interest utrum sol omnino stetisse dicatur an cursum retardasse, cum utrumque prodigiosum sit et naturae vires excedat. Ad lunam quod attinet nonnulli putant verba illa, *luna contra vallem Aialon* (ne movearis) esse meram loquutionem poeticam ad usitatum parallelismum servandum inter duo hemistichia. Gabaon autem et Aialon vel sunt duo nomina eiusdem loci ob eundem parallelismum repetita, vel saltem locorum vicinorum: fortasse Gabaon significat montem ut ipsa vox indicat (hebr. גִּבְעוֹן) Aialon autem subiectam vallem arboribus consitam iuxta vim hebraicae vocis אֵילָוֹן. Haec autem loca iuxta narrationis contextum ita constituenda sunt ut Iosue cum imperium

illud in solem exercuit inter Bethoron et Gabaon consisteret habens Bethoron ad Occidentem et Gabaon ad Orientem. Hostes enim per descensum Bethoron fugientes insequutus Occidentem versus, solem alloquutus est qui ex Oriente iam prope Gabaon ascenderat, eique imperavit ne ultra progrediretur ad Occasum. *Liber iustorum* qui in narratione citatur, in hebraico textu vocatur סֵפֶר הַיִּשָּׁר (sepher haiasciar) quod nonnulli malunt vertere *liber canticorum*, et putant fuisse collectionem sacrarum cantionum, quas populus memoriter tenebat, et quibus praecipua quaedam facta ac divina prodigia commemorabantur. Contendit Rosenmüller verba Iosue, v. 12, 13 quae sane poetica sunt, non esse nisi allegationem ex aliquo cantico huius libri. Verum ex serie contextus probabilius videtur ea verba ab historico narrari, et postea librum iustorum allegari ad totius facti confirmationem, cum liber ille non antea sed postea citetur, et quidem generali formula *nonne scriptum est hoc?* quemadmodum fit saepe alias praesertim in libris Regum. Quamvis etiam si daretur vers. 12, 13 esse verba alicuius cantici non ideo cessarent esse vere historici, cum ad finem historiae narrandae contextui inserti sint.

Hisce declaratis sequentem thesim demonstrandam assumimus.

THESES XXXII.

Narratio de solis ac lunae statione ad nutum Iosue, quae in eiusdem libro Cap. X legitur, neque errori, aut ignorantiae auctoris tribuenda est, neque ulla naturali ratione citra divinum prodigium explicari potest.

I. Adversariorum argumenta exponuntur.

Veritas prodigii de quo loquimur diversa ratione a diversis impugnatur; quorum sententiae ad tres revocari posse videntur. Prima sententia est quae veracitatem Scripturae omnino denegat et totam narrationem ad fabulam seu mythum refert. Ita Colenso cum plerisque scholae Tubingensis rationalistis. Altera sententia rem totam explicat ex ignorantia legum physicarum qua factum est ut Hebraei et ipse libri Iosue auctor naturale phaenomenon pro miraculo habuerint. Ita Spinoza, Grotius, Clericus et alii. Tertia denique sententia auctorem libri ab omni mendacio et etiam

ignorantia excusat, contendens totam narrationem non literaliter accipiendam esse, sed figurate et allegorice ita ut imperium illud Iosue nihil aliud sit quam poetica et emphatica expressio desiderii Iosue spatium sufficiens habendi ad hostium caedem complendam. Ita ex Rabbinis Maimonides (in *More Nebuchim* par. II Cap. 35.) qui factum ita explicat: Iosue desiderio flagrabat protrahi diem ut caedem hostium absolvere posset; Deus autem eius desiderio satisfacit tribuens ut una die tot necare posset quot alias vix duplo temporis spatio perficere potuisset. Id autem poetice exprimitur per verba illa *Sol ne movearis* etc. et *Sol stetit* etc. et *obediente Deo voci hominis*. Consentiant huic explicationi alii nonnulli ex Rabbinis quorum sententiam non improbabilem vocat Grotius quamvis concedat etiam miraculum ibi admitti posse (1).

Praestabit horum argumenta vel hypotheses paucis exponere.

Dicunt itaque 1° qui primam et alteram sententiam tuentur: iuxta verum astronomicum systema non ex solis motu circa terram, sed ex terrae rotatione circa proprium axem oriri diem ac noctem. Imperare igitur soli ut *sistat* ad diem protrahendum manifestam falsitatem includit.

2° Addunt ex subita cessatione motus rotatorii telluris innumeras perturbationes legum physicarum produci debuisse: res omnes ex terrae superficie excussae fuissent, maris undae super terram effusae etc.

3° Id confirmant ex silentio profanorum scriptorum qui de tam stupendo prodigio silere non potuissent si unquam vere accidisset; quin etiam Paulus Cap. XI Epist. ad Hebraeos, ubi miracula Veteris Testamenti ex ordine refert, de hoc ne verbum quidem habet (Hebr. XI, 29, 30).

4° Praeterea tantum prodigium omnino superfluum fuisset. Poterant enim Hebraei uno die naturali hostium caedem absolvere, vel etiam sequenti die illam proseguere.

(1) Grotii verba in adnot. in Iosue X haec sunt "Maimonides et Hebraei quos citat Masius, nullum hic miraculum agnoscunt, sed phrasim poeticam, quasi sol expectasset donec occisio hostium perfecta foret.... et iam sequetur, Deum voci hominis se accommodasse, non quidem solem sistendo, sed pugnando, idest pugnantis vires et invictum contra labores animum subministrando, immittendo etiam lapides pro grandine. Haec ita non improbabiler dici possunt, quamquam impossibile Deo non est solis cursum morari, aut etiam post solis occasum speciem eius in nube supra orizontem extante per repercussum ostendere."

5° Varias hypotheses proferunt ad factum naturaliter explicandum: et quidem plerique lucem illam quae Iudaeis illuxit, non ipsum solem fuisse contendunt, sed meteoram quam physici *parelion* vocant, cum scilicet sole iam sub horizontem demerso, eius imago adhuc super horizonte micare cernitur, quae quidem ex radiis a superposita nube vel vapore percussis efformatur. Spinosa autem eandem imaginem repetit a refractione radiorum per grandinem quae tunc de coelo ruebat super hostes Occidentem versus fugientes. Peyrerius autem et Clericus causam phaenomeni non explicant licet hypothesim naturalis cuiusdam meteorae admittant.

6° Tertiae sententiae patroni ad stylum poeticum illius loci confugiunt, quem etiam dicunt ex populari cantico relato in libro iustorum excerptum esse. Quare dicunt figurate haec accipienda esse ne tantam legum physicarum turbationem admittere cogamur.

II. Defenditur veritas prodigii contra adversariorum hypotheses.

Imprimis constituendum est contra tertiam adversariorum classem locum libri Iosue historice accipiendum esse, non autem allegorice et poetice. Id evidenter apparet ex tota narrationis serie. Auctor enim gesta Iosue et Hebraeorum ex ordine describit Cap. X; scilicet primo eorum iter ex Galgalis in Gabaon (v. 9), tum vero fugam Amorrhaeorum, eorumque caedem per viam ascensus Bethoron, et usque Azeca et Maceda (v. 10), deinde grandinem lapidum in eos immissam, qua multo plures periisse dicit quam gladio Hebraeorum (v. 11), mox addit tempus caedis protractum fuisse ob solis stationem (v. 12, 13), et ne forte haec figurate acciperentur addit planis ac simplicissimis verbis « *non fuit antea nec postea tam longa dies* etc. » (v. 14). Post haec narrationem prosequitur referens Iosue, et exercitus eius reditum in castra Galgalae (v. 15), et quinque regum detectionem et occisionem coram universo populo (v. 16 seqq.). Quis non videt in universa hac narratione veram ac simplicem factorum historiam contineri, et circumstantias ita inter se connexas esse ut omnino non possint aliae quidem proprio sensu, aliae autem figurate et allegorice explicari? Si versiculi 12, 13 poeticam locutionem continent id historicam eorum veritatem non excludit; aliud est enim *forma* poetica, qua factum verum et reale exponi et ornari potest,

aliud autem est *figura* seu *allegoria*, quae realem historiam excludit. Primam libenter admittimus, alteram negamus, repugnante scilicet contextu et orationis serie. Sola ratio, qua adversarii allegoriam ibi probare possent haec esset, scilicet proprium verborum sensum absurdum continere. Sed hoc nunquam demonstrabunt; quantumvis enim mirabile ac stupendum sit solis lunaeque cursum sisti, non tamen id Dei potentiae impossibile est, ad cuius nutum astra in suis quaeque orbitis librata sunt, et certis ab eo stabilitis legibus volvuntur. Quapropter concludimus textum Iosue proprie explicandum esse, seu aliquo reali sensu stetitisse solem, scilicet lucem diurnam ultra consuetum temporis spatium productam fuisse, nisi velimus omnibus interpretationis criteriis contradicere. Confirmantur haec ex aliorum agiographorum testimonio, qui de eodem facto ut vere historico mentionem faciunt. Ita Isaias XXVIII, 21 non obscure alludit ad hoc prodigium dum divinam vindictam comminatus ait: « Sicut enim in monte divisionum stabit Dominus: sicut in valle quae est in Gabaon irascetur: ut faciat opus suum etc. » Clarius Habacuc in mentem revocans prodigia in favorem Hebraeorum per Moysen et Iosue a Deo patrata post mirabilem Iordanis transitum addit: « *Sol et luna steterunt in habitaculo suo* in luce sagittarum tuarum, ibunt in splendore fulgorantis hastae tuae. » Dein vero historiam prosequitur de terrore Chananaeorum eorumque exterminio (Hab. III, 9, 11, 12, seq.). Ceteris clarius Siracides Eccli. XLVI, 5-7, ubi laudes Iosue prosequitur, ait: « An non in iracundia eius *impeditus est sol, et una dies facta est quasi duo?* invocavit Altissimum potentem in oppugnando inimicos undique, et audivit illum magnus et sanctus Deus in saxis grandinis virtutis valde fortis. Impetum fecit contra gentem hostilem, et in descensu perdidit contrarios ut cognoscant gentes potentiam eius etc. » Quae testimonia manifeste evincunt traditionem apud Hebraeos extitisse de laudato Iosue prodigio, et locum Ios. X, ad quem alludunt, etiam a sanctissimis et doctissimis Hebraeorum scriptoribus in proprio et obvio sensu acceptum fuisse. Qua igitur fronte adversarii nostri post tot saecula, et nullo solido argumento ducti figuras et allegorias somniantur?

Res igitur eo perducta est ut vel fides negetur sacris scriptoribus, simulque coaevs et oculatis testibus, vel prodigium in facto

de quo loquimur agnoscendum. Ita vero proposita quaestione, impossibile est adversariorum thesim defendere. Siquidem ex una parte fides nostri auctoris in tuto collocata est, eique Hebraeorum traditio et innumeri alii testes immediati et oculati suffragantur, cum de facto agatur quod coram universo populo accidit; ex alia parte adversarii nullum positivum argumentum, nullosque contrarios testes afferunt aut afferre possunt, sed negativas tantum rationes et internas coniecturas. Praecipua vero ratio, quae sub hisce omnibus argumentis latet, quaeque eos praecipue impellit ad huiusmodi historiam impugnandam, est praeiudicata et absurda opinio de miraculorum impossibilitate. Itaque causa Iosue logice inspecta adversariorum hypothese melior est. Verum de adversariorum argumentis iam aliqua in specie dicenda sunt.

III. Solvuntur contraria argumenta.

1° Obiiciebant astronomicum systema de diurno motu telluris, unde diei ac noctis vices oriuntur.

Resp. Praedictum systema ultro a nobis admitti: minime vero exinde sequi, Iosue errasse cum solem stare iussit. Distinguant enim adversarii *realem* ab *apparenti* astrorum motu, et astronomicam formulam a communi et familiari loquutione. Quidquid sit de obiectivo et reali systemate solari, cum oculis nostris sol ab Oriente emergere, ad Meridianum ascendere et ad Occasum occumbere quotidie videatur, huiusmodi relativus et apparens solis cursus nobis mensura temporis est, et de illo in familiari sermone loqui solemus ac si verus esset, nec enim quisquam nunc est quantumvis in astronomia doctus qui in familiari sermone non dicat solem oriri, ascendere, et occumbere. Cur igitur idem facere non potuit Iosue, cuius scopus erat non astronomiam docere, sed populo ostendere infinitam Dei potentiam? Veritas igitur obiectiva in citata narratione haec est, quod spatium diei seu lucis diurnae duplo maius factum est ad nutum Iosue, quod quidem iuxta rerum apparentiam ex eo factum est quod sol *non festinavit occumbere*, sed in *medio coeli stetit* (v. 13).

Verum 2° insistebant adversarii in incredibili legum physicarum perturbatione, quae ex subita remotione vel cessatione motus terrae et lunae produci debuisset. Quibus respondemus: etiamsi admittamus reapse motum terrae cessasse, potuisse tamen a Deo

perturbationem illam impediri quae naturaliter exinde orta fuisset. Quid enim? Nonne Deus mundi et astrorum auctor efficere potuit ut praeconcepta velocitas quae res ex superficie telluris cessante motu excutere debuisset suspenderetur, aut non potuit generalem gravitationis legem ita temperare ut nulla collisio vel alia systematis solaris turbatio inde sequeretur? Verum si cui nimis videatur tot prodigia in uno facto supponere alia quoque responsio dari posset, scilicet neque solem neque terram proprie substituisse, sed per divinam potentiam aliam lucem creatam fuisse quae solis vice fungeretur, vel ipsam solis lucem tamdiu reflexam aut refractam contra Gabaon fuisse praeter physicas et opticas leges, ut diem duplo longiorem efficeret.

Attamen 3° aiebant adversarii si tantum miraculum quacumque ratione explicatum unquam accidisset, aliqua sine dubio de illo extaret mentio apud profanos scriptores. Haec autem nusquam occurrit. Quinimo neque apud Paulum Hebr. XI, ubi de Iosue prodigiis est sermo. — Argumentum hoc, quod aliunde mere negativum est, facile solvitur si attendatur profanos scriptores ex una parte nimis ab Iosue aetate distare, et ex alia pauca profanorum scripta extare quae de epocha tam remota aliquid memorent. Ceterum suspicantur nonnulli quasdam Gentilium fabulas ex corrupta traditione istius facti originem habuisse, ut est illa de nocte duplo maiore effecta ad Iovis delicias protrahendas, et de alia nocte a Minerva protracta ut Ulysses caedem procorum complere posset (apud Homerum Odyss. lib. XXIII v. 242 seqq.), item de virtute Magis concessa cursum astrorum remorandi (apud Lucanum Pharsal. lib. VI.) et alia huiusmodi. Denique in factis expendendis aequum est extraneis et recentioribus scriptoribus antiquiores et domesticos testes anteferre. Vidimus autem Hebraeorum historicos, apud quos prodigium factum dicitur, a Iosue usque ad Siracidem de ipso tamquam certissimo facto testari. Ceterum, ut superius diximus, necessarium non est supponere solis cursum seu terrae rotationem reapse substituisse, sed prodigium de quo loquimur potuit nihil aliud esse quam opticum phaenomenon a divina potentia productum; quo in casu mirum non est si extra Palestinam observatum non fuerit, neque in historia commemoratum.

Quod pertinet in specie ad silentium Pauli in Epistola ad He-

braeos Cap.XI respondemus in eo loco minime propositum fuisse Paulo omnia prodigia recensere, quae Hebraeorum populo acciderunt, sed pauca tantum ad fidem Patrum ostendendam. Hinc de Moyse loquens omittit stupenda prodigia ab eo patrata in Aegypto, nec non alia quae in deserto acciderunt, Iosue autem ne nominat quidem, nec transitum Iordanis commemorat, nec alia eiusdem prodigia, excepta urbis Iericho eversione. Hinc ex eius silentio nihil inferri potest. Nec prodigium de quo loquimur maius erat quam transmissio Iordanis, aut alia Iosue vel Moysi prodigia, saltem si eo modo intelligatur quo supra diximus intelligi posse.

4° Urgebant adversarii prodigium illud inutiliter et sine causa induci. Verum quo iure possunt adversarii post tot saeculorum lapsum, et in tanta historiae illorum temporum ignorantia confidenter pronunciare nullam sufficientem prodigii causam fuisse? Agebatur sane non solum de quinque illis regibus in fugam vertendis, sed de absoluto hostium excidio iuxta expressum Dei mandatum (X, 40-43); agebatur de terrore omnibus Chananaeis incutiendo, et de omni spe illis praecludenda resistendi Iosue et Hebraeorum populo, ad quem finem insignis et completa victoria divino prodigio confirmata valde opportuna videbatur; agebatur denique tum de Iosue auctoritate apud Hebraeos solemnem Dei prodigio stabilienda, tum de Gabaonitarum fide confirmanda qui ad Iosue confugerant, et Hebraeorum auxilium imploraverant (X, 5, 6). Falsum igitur est nullam fuisse utilitatem aut rationem miraculi.

5° Tamen observant adversarii frustra prodigium quaeri ubi res naturaliter explicari potest. Iamvero lucis seu diei productio in facto de quo agimus a naturali aliquo phaenomeno facile repeti potest sive illud fuerit crepusculum consueto diuturnius, sive parellion seu solis iam in Occidente demersi in superposita nube reflectio, ut Grotio placuit, sive solaris lucis refractio per grandinis lapides, ut vult Spinosus, sive fulgurum coruscatio cum lunae splendore coniuncta ut Michaëlis et Iahn coniecerunt, sive aliud quidquam quod diurnae lucis vices quacumque ratione praebere posset. Nulla ergo necessitas miraculum admittendi.

Verum frustra ingenium torquent adversarii ut, sublato prodigio, factum explicant. Auctor enim clare et rotundis verbis 1° affirmat, diem duplo maiorem fuisse; 2° tot Iosue et Hebraeorum gesta narrat hac die peracta, quot duplici diurno tempore vix absolvi

potuerint; 3° satis clare innuit solem occasui proximum non fuisse cum sistere iussus est, contra id quod adversarii supponunt; 4° denique omnibus ad finem perductis, et quinque captivis regibus interfectis, atque coram populo suspensis, tunc tandem *solem occubuisse* narrat (X, 27). Quomodonam haec cum adversariorum hypothesis componi possunt? Numquid universus Hebraeorum exercitus, et ipse illustris eorum dux tam stupidi fuerunt ut crepusculum, vel fulgura, vel lunam cum sole confunderent, aut quid demum fuit ille sol qui dicitur occubuisse sub finem diei huius? Hisce adde parelion et crepusculum iuxta naturae leges ad unam tantum vel alteram horam ut maxime durare posse non autem ad octo vel decem horas ut in casu nostro factum est. Aut ergo fidem negent adversarii historiae Iosue, aut fateantur factum huiusmodi esse ut naturaliter explicari nequeat. Ex quibus patet etiam non immerito posse argumentum contra quosdam adversarios *retorqueri*, qui scilicet dum sacrum scriptorem de legum physicarum ignorantia accusant ipsi in absurda incidunt, et phaenomena naturae ordini repugnancia confingunt.

6° Quod pertinet ad poeticam loquutionem et figuratum verborum sensum iam satis supra dictum est: scilicet etiamsi daretur verba v. 12, 13 integra ex poetico libro excerpta esse, quod tamen diximus probabile non videri, adhuc tamen historicus narrationis sensus salvus maneret, quem series orationis, adiuncta, aliorum scriptorum testimonium, et certa Iudaeorum ac Christianorum traditio prorsus exposcit.

§. III. De voto Iephte (Iudicum XI, 29-40)

In capite XI libri Iudicum difficilis occurrit historia unius ex Iudicibus scilicet Iephte filiam suam unicam Deo sacrificantis. Cum enim Iudex constitutus fuisset ut a servitute Ammonitarum Hebraeos liberaret primum de hoc negotio egit cum Ammonitarum rege, cum autem pacem impetrare non potuisset eos vi et armis adortus est Domino vovens se primum sibi occurrentem post victoriam Deo immolaturum: cum autem, parta victoria, filia eius unica illi occurrisset eam sacrificavit. In qua narratione adversarii Scripturam accusant veluti si humana sacrificia apud Gentiles usitata probaverit. Ita Voltaire in *Lexico philos.* et alii passim. Quid de hac historia sentiendum sit docebit sequens

THESIS XXXIII.

Quamvis Scripturarum veritati aut sanctitati minime obstat sententia eorum, qui tenent, Iephte filiam suam unicam voti causa vere ac proprie Deo immolasse (Iud. XI, 29-40), verosimilius tamen putamus laudatam narrationem non de vera ac cruenta sed de civili seu morali puellae immolatione intelligendam esse.

Antequam ad quaestionis tractationem veniamus quam S. Augustinus magnam et ad diiudicandum difficillimam vocat (in lib. Iud. quaest. 49) integer contextus recitandus est, qui quidem in Vulgata Latina ita se habet: « Factus est ergo super Iephte spiritus Domini, et circuiens Galaad et Manasse, Maspha quoque Galaad, et inde transiens ad filios Ammon, votum vovit Domino, dicens: si tradideris filios Ammon in manus meas; quicumque primus fuerit egressus de foribus domus meae, mihiq[ue] occurrerit revertenti cum pace a filiis Ammon, eum holocaustum offeram Domino. Transivitque Iephte ad filios Ammon ut pugnaret contra eos: quos tradidit Dominus in manus eius. Percussitque ab Aroer usque dum venias in Mennith, viginti civitates, et usque ad Abel, quae est vineis consita, plaga magna nimis; humiliatque sunt filii Ammon a filiis Israel. Revertente autem Iephte in Maspha domum suam, occurrit ei unigenita filia sua cum tympanis et choris: non enim habebat alios liberos. Qua visa, scidit vestimenta sua, et ait: heu me, filia mea, decepisti me, et ipsa decepta es: aperui enim os meum ad Dominum, et aliud facere non potero. Cui illa respondit: Pater mi, si aperuisti os tuum ad Dominum fac mihi quodcumque pollicitus es, concessa tibi ultione atque victoria de hostibus tuis. Dixitque ad patrem: hoc solum mihi praesta quod deprecor: dimitte me ut duobus mensibus circumeam montes, et plangam virginitatem meam cum sodalibus meis. Cui ille respondit: vade. Et dimisit eam duobus mensibus. Cumque abiisset cum sociis, ac sodalibus suis, flebat virginitatem suam in montibus. Expletisque duobus mensibus, reversa est ad patrem suum, et fecit ei sicut roverat, quae ignorabat virum. Exinde mos increbuit in Israel, et consuetudo servata est: ut post anni circulum conveniant in unum filiae Israel, et plangant filiam Iephte Galaaditae diebus quatuor. »

Antequam ad quaestionem pertractandam accedamus, praestabit quaedam animadvertere de literalī narrationis sensu. Et imprimis quod spectat ad verba quibus votum Iephte exprimitur observant nonnulli hebraicum textum sensum paulo latiore habere posse. Ita enim sonat: « Vovit Iephte votum Domino et dixit: si dando dederis filios Ammon in manus meas, et erit: *egrediens quod egredietur* de foribus domus meae obviam mihi.... *erit Domino, aut offeram illum holocaustum.* » Notum est enim literam *Vau* saepe pro disiunctiva poni, et phrasim illam *erit Domino* de quacumque speciali consecratione divino cultui intelligi posse. Itaque Iephte disiunctive vovisset se primum obvium vel immolaturum, si nempe sacrificio aptus esset, vel Domino consecraturum, si nempe sacrificari non posset. Haec de verbis quibus votum exprimitur (v. 34). Etiam verba quibus voti solutio narratur paulo diversa sunt. Vulgata enim habet (v. 39) « reversa est ad patrem suum, et fecit ei (pater) sicut voverat, quae ignorabat virum » sed in Hebraeo est: « fecit ei votum suum quod voverat, et ipsa non cognovit virum » ubi virginitas non tam antecedens quam subsequens votum, et ex ipsa voti solutione dependens designari videtur. Consentit versio τὸν LXX quae habet: καὶ ἐποίησεν ἐν αὐτῇ τὴν εὐχὴν αὐτοῦ, ἣν ἠὕξατο, καὶ αὐτὴ οὐκ ἔγνων ἄνδρα, καὶ ἐγένετο εἰς προσταγμα ἐν Ἰσραήλ.

Hisce declaratis de literalī verborum sensu, dicimus duas esse interpretum de voto Iephte sententias. *Prima sententia* tenet laudatum Iudicem vere ac proprie *cruentam mactationem* primi cuiusque sibi occurrentis vovisse, et voti huius causa filiam suam unicam postea vere mactasse. Haec sententia satis communis apud veteres fuit: eam defendunt Iosephus Flavius (Antiq. V, 9), Targum in Iudices, Pseudo Iustinus (quaest. ad Orthod.), Auctor carminis in Marcionem (lib. III), Epiphanius (haer. 55), Ambrosius (de Offic. III, 12), Hieronymus (in Ier. VII), Theodoretus (in Iud. quaest. 20), Chrysostomus (hom. XIV ad Antioch.), Augustinus, Nazianzenus, Procopius, Sulpicius Severus et alii; ex scholasticis autem et Theologis S. Thomas (2, 2 q. 88, art. 2) cum Thomistis passim, Serarius, Tirinus, Menochius, et praecipue Calmet in disert. de Voto Iephte praefixa libro Iudicum. Ex his autem aliqui omnino damnant votum eiusque auctorem: ita auctor carminis in Marcionem, Ambrosius, Procopius et alii; ex quibus Ambrosius ait:

« Dura promissio, acerbior solutio, quam necesse habuit lugere etiam ipse qui fecit » et S. Thomas illud Hieronymi adducit: « In vovendo fuit stultus, quia discretionem non habuit, et in reddendo impius. » Hi etiam dicunt Deum impedire noluisse occisionem puellae ut patrem pro voto temere suscepto puniret. Alii e contra summis laudibus Iephte, eiusque facinus extollunt, eumque non dubitant ipsi Abrahamo hac in re comparare, qui ob Dei amorem filium suum immolare non haesitabat. Ita Chrysostomus et plerique alii superius laudati. Alii denique media via quodammodo incedentes distinguunt actum in se spectatum ab animo seu intentione agentis, et actum quidem condemnant, animum autem Iephte laudant, aut saltem a culpa eum excusant si legis ignorantia, et militari quodam ardore limites honestatis praetergressus est, dum studeret Deum sibi propitium reddere in praelio, et postea fidem semel datam, non obstante paterno amore, omnino solvere voluit.

Secunda sententia negat in citato loco sermonem esse de reali et cruenta filiae Iephte immolatione et contendit votum illud eiusque solutionem intelligendam esse de *moralis* et *civili* puellae sacrificio quatenus nempe eadem ex patris voto et proprio consensu (qui expresse innuitur v. 36) perpetuae virginitati, et tabernaculi servitiis addicta fuerit. Hanc sententiam tuentur ex Iudaeis David et Ioseph Kimchi, Rabbi Levi Gersonides, R. Maimonides, alique, et ex nostris Lyranus, Pagninus, Malvenda, et recentius Granelli (Lezioni 236-37), Du-Clot, Mariana, Ghiringhello et alii plerique, multi etiam ex protestantibus cum Drusio, Grotio etc. Itaque ut quaestionem rite expendamus ad examen revocabimus fundamenta utriusque sententiae ostendentes 1° iuxta antiquorum opinionem Sacram Scripturam adhuc ab omni labe immunem esse, 2° vero secundam sententiam gravioribus argumentis inniti, et ideo probabiliorem videri.

I. Expenditur prima sententia, de *reali* et *cruenta* filiae Iephte immolatione.

Haec sententia sequentibus argumentis confirmari solet, quae eloquenter proponuntur a Calmeto in citata dissertatione.

1° Obvius verborum sensus est Iephte non rem quamcumque, sed hominem Deo vovisse in holocaustum. Et sane, ad obiectum voti quod attinet, Iephte vovet se Deo immolaturum eum *qui pri-*

mus ex foribus domus suae egressus sibi obviam occurrisset. Porro quid aliud revertenti de praelio occurrere poterat ex eius domo egrediens nisi aliquis ex propinquis vel amicis, praesertim cum sciamus hunc fuisse morem illius temporis ut chori puellarum cum propinquis et amicis obviam irent victoribus ducibus? Num forte expectabat Iephte aliquod brutum animal ex sua domo egressurum, sibi obvia iturum? Quod si etiam cogitare potuisset, sordidum sane, et tanto duce indignum fuisset votum, rem scilicet quamcumque fortasse vilissimam, fortasse etiam immundam et sacrificio ineptam Deo offerendi. Sine dubio igitur hominem Deo vovit. Quod autem hunc se revera immolaturum promiserit patet ex voce ipsa *holocaustum*, hebr. עֹלָה, quod nunquam aliud quam perfectam immolationem in Scriptura designat, illam scilicet, qua victima mactabatur, ac postea igne absumebatur ita ut in sacerdotum usum nulla ex parte cederet. Quod autem in hebraico textu ponatur disiunctio, vel scilicet rem consecrandi (*et erit Domino*), vel immolandi (*offeram illum in holocaustum*) admitti non potest. Duo enim illa non disiunctive, sed conjunctive accipienda sunt cum nulla ratione opponantur, sed unum in altero contineatur sicut species in genere; ita ut sensus sit: « Erit Domino (offeretur), *et quidem in holocaustum* » holocaustum enim erat species maxima et nobilissima oblationis. Patet igitur veram ac propriam hominis mactationem a Iephte votam fuisse (v. 31), et consequenter filiam eius vere ac proprie ab eo immolatam esse, quia *fecit ei sicut voverat* (v. 39).

2° Addunt consensum antiquiorum Hebraeorum et Patrum Ecclesiae, quorum plerique historiam Iephte ita interpretati sunt.

3° Opinionem suam confirmant ex mythologia Graecorum, quae refert fabulam Agamemnonis filiam suam Iphigeniam Dianae immolantis, quae fabula ex historia Iephte originem habuisse videtur, praesertim cum epocha fere conveniat; nam obsidio et destructio Troiae in epocham Iudicum incidit.

Ceterum iuxta horum auctorum sententiam Scripturarum sanctitas salva consisteret. Imprimis enim Scriptura factum illud simpliciter narrat, non autem laudat. Quare totius eventus odium et inhonestas, si ulla esset, in ipsum Iephte refunderetur. Neque contrarium ostendit illud quod legitur in vers. 29: « *Factus est ergo super Iephte spiritus Domini* » hoc enim ad summum demonstrat illum

ex divino impulsu bellum contra Ammonitas suscepisse, et mirabili quadam fortitudine (1) divinitus accepta ad exitum perduxisse, ex eo vero minime sequitur omnia et singula quae tunc a Iephte facta sunt a Dei spiritu repetenda esse. Nec magis valet quod plures obiciunt ex epist. Pauli ad Hebraeos cap. XI ubi Iephte inter sanctos V. T. laudatur v. 32, 33: « *Qui per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repræmissiones* etc. » Siquidem probari non potest Iephte ob suum votum praecise laudari, et non potius ob alia praeclare et sancte ab eo gesta: vel etiam si ad votum alluditur, non ob actum ipsum sed ob pium animum laudari potuit: « Si Iephte obtulit filiam suam virginem Deo (ait Hieronymus in Ier. VII), non sacrificium placet, sed animus offerentis » vel, ut ait Augustinus (quaest. 49. Iud.): « Propter bonam, fidelemque vitam, in qua eum credendum est esse defunctum tale meruit testimonium. » Quod etiam S. Thomas confirmat [cit. loc. addens quia probabile est eum poenituisse de facto iniquo, quod tamen aliquod bonum figurabat. Haec responsio valet etiam pro alio loco qui obici solet Eccli. XLVI, 15, ubi generatim omnes iudices laudantur « *quorum, inquit, non est corruptum cor, qui non aversi sunt a Domino.* » Et haec quidem in hypothesi quod votum Iephte eiusque solutio, saltem obiective inspecta, inhonesta fuerit. Verum multi ex Patribus ipsum actum per se honestum dicunt, quatenus Deus qui est vitae hominum Dominus Iephte permiserit, aut praeceperit suam filiam immolare, tum ad sublimis obedientiae exemplum tam in patre quam in filia ostendendum, tum etiam ad typum exhibendum Christi reparatoris, qui ab Aeterno Patre ob hominum salutem morti traditus est.

Et haec quidem de prima opinione.

II. Exponitur secunda opinio de *civili* seu *moralis* puellae immolatione.

Haec sententia, quam verosimiliorem putamus, sequentibus rationibus innititur.

1° Cruentum hominis sacrificium, et quidem in innocente filia ab ipso patre peractum, facinus est tam insuetum, tam naturae legibus ac pietati contrarium ut in sancto et honesto viro admitti

(1) Chaldaeus paraphrastes ita vertit ea verba: *factus est super Iephte spiritus fortitudinis a Deo.*

non debeat nisi certis et evidentibus argumentis ex historia probetur. Quod in casu nostro eo magis valet quia humana sacrificia severissime Hebraeis vetita fuerant, ut apparet ex libris Moysi Lev. XVIII, 21-25, XX, 2 Deut. XII, 31, XVIII, 10, XXVIII, 5, 8, quibus in locis Deus per Moysen detestatur hoc genus sacrificiorum in Chananaeorum gente, eamque ob causam praecipue eius exterminium decernit, simulque Hebraeis severe inhibet ne tale exemplum unquam imitari audeant. Quapropter si factum Iephte, salva narrationis veritate, et genuina verborum significatione, aliter explicari possit id facere omnino aequum est. Dicimus itaque narrationem de qua loquimur posse commode explicari de incruenta, seu morali filiae Iephte immolatione, nec alterius sententiae argumenta tam valida esse ut contrarium prorsus evincant.

Verba narrationis praesertim ut in textu originario leguntur possunt commode intelligi de civili seu morali sacrificio. Quod pertinet ad verba v. 31 nolumus hic insistere in distinctione superius indicata inter oblationem et holocaustum, veluti si *disiunctive* Iephte promississet alterutrum se facturum, pro varia scilicet conditione rei, quae sibi occurrisset. Probabilius enim videtur, quod Calmet alique contendunt, unum tantum sacrificium in eo voto contineri, idque humanum, non autem indefinite cuiuscumque rei vel animalis. Verum hoc non obstante contendimus ex integro contextu apparere sacrificium illud hominis non cruentum, sed morale, idest oblationem seu perpetuam consecrationem fuisse. Et sane cum patri unigenita filia primo occurrisset, ideoque circa illam votum exequi pararet, haec veniam postulavit ut duobus mensibus permitteretur non quidem *mortem* suam cum sodalibus deffere, sed *virginitatem* (v. 37, 38). Hoc igitur erat quod subire cogebatur vi voti, scilicet perpetuae continentiae addici, quod apud Hebraeos tunc temporis durum et probrosum mulieribus erat. Fecunditas enim in magno pretio habebatur praesertim ob spem aliquam partem seu directe seu indirecte habendi in promissi Messiae generatione, ut apparet ex notis exemplis Sarae, Rachelis, Annae matris Samuelis, Elisabeth etc. Nec difficultatem ingerit quod legitur v. 35, scilicet Iephte, occurrente sibi filia, *vestimenta sua scidis*, et magno dolore percussus fuisse. Hoc enim non necessario secumfert de vera filiae morte quaestionem fuisse. Siquidem in hypothesi etiam nostra patris

dolor optime intelligitur: agebatur enim de unica filia (v. 34), quae in iuventutis flore omni spe prolis privanda erat, quod tum ipsi puellae, tum patri, nobili praesertim et supremam dignitatem in populo habenti gravissimum certe iuxta illius aetatis mores accidere debebat. Speraverat certe infelix pater filiam suam domi mansuram, ut illum pro sua conditione exciperet, nec cogitaverat eam ante ceteras puellas cum tympanis et choris sibi obviam ituram; hinc stupor ac dolor quem in eius occurso expertus est. Denique verba v. 39 quibus voti solutio narratur rem clarius confirmant. Nec enim ulla ibi occurrit mentio de morte, sed potius de virginitatis consecratione voti causa facta sermo est. Quod quidem in Vulgata Latina non obscure innuitur, in Graeca autem, et in textu hebraico apertissime: « Reversa est, inquit, ad patrem suum, et fecit ei sicut noverat, et (ideoque) ipsa non cognovit virum. » En igitur quid voverat pater, et quid voti causa puellae factum est. Id etiam confirmari videtur ex postremis verbis (v. 39, 40) ubi sermo est de more puellarum una quotannis conveniendi, et quatrinduo filiam Iephte celebrandi, vel consolandi. Haec enim videtur esse potestas Hebraei vocabuli לְתַנּוּחַ quod in Vulgata vertitur *ut plangent*. Haec enim postrema significatio *plangendi* nullibi occurrit in verbo תְּנִיחַ bene vero significatio *laudandi*, aut *sermonibus demulcendi* (Iudic. V, 11, Prov. XXXI, 31 etc.). Quare hic locus intelligendus videtur de festivo aliquo puellarum conventu, qui forte paschalibus diebus quotannis haberetur, ad Iephte filiam adhuc viventem et tabernaculi servitiis addictam in Silo celebrandam et consolandam. Praedicto enim tempore *post anni circulum* (מִיָּמִים וּמִיָּמָה) puellae simul convenire poterant, cum omnes familiae *ascenderent ad templum Domini* (1 Reg. I, 7).

Nec obstat, quod aliqui observant, sacras virgines apud Hebraeos non extitisse. Hoc enim falsum est si generatim et absque exceptione affirmetur; constat enim ex Lev. XXVII, 1-8, et ex Num. VI, integrum fuisse Hebraeis seipsos aut suos speciali modo Deo consecrare, quod quidem tum viris tum mulieribus commune erat, et quidem etiam de perpetua consecratione id intelligere datum est, ut apparet exemplis Samsonis, et Samuelis (Iud. XIII, 7, 1 Reg. I, 11) qui in hac ipsa epocha Iudicum speciali modo adhuc pueri, imo necdum nati Deo in perpetuum consecrati sunt. Nec desunt exem-

pla mulierum: sane Ex. XXXVIII, 8 sermo est de mulieribus quae *excubabant ad ostium tabernaculi*, ex quarum speculis labrum aeneum cum basi sua a Moyse conflatum dicitur. De his rursum occurrit mentio 1 Reg. II, 22, ubi de impiis sacerdotibus filiis Heli sermo est: unde etiam apparet eas virginitatem coluisse tum ob ipsam earum conditionem, tum ob horrorem quem in universo populo excitaverat stuprum a citatis Heli filiis ipsis illatum. Etiam in N. T. Luc. II, 37 sermo est de Anna prophetissa filia Phanuel, quae non discedebat de templo *ieiuniis et obsecrationibus serviens nocte ac die*: et in 1 Tim. V, 5 de similis professionis mulieribus sermo est: quae quidem si viduae dicuntur tamen in continentia Deo nunc serviebant, quod ad rem nostram sufficit. Prae caeteris autem huc respicit exemplum B. M. Virginis, quae iuxta antiquam traditionem adhuc infantula Deo oblata fuit, et templi servitiis dicata. Quare similem consecrationem perpetuam filiae Iephte a patre factam censemus. Nec valet quod Calmet hic vehementer opponit, huiusmodi continentiae legem nemini invito imponi posse, nec Deum coactum obsequium accipere. Respondemus enim imprimis difficultatem hanc multo magis valere in sententia ipsius Calmet, qui putat puellam morti devotam fuisse. Deinde vero difficultatem de medio tollit plenus ac perfectus ipsius puellae consensus: «Pater mi, inquit, si aperuisti os tuum ad Dominum, *fac mihi quodcumque pollicitus es*, concessa tibi ultione atque victoria de hostibus tuis » (v. 36).

2° Confirmatur nostra opinio ex incommodis quae occurrunt in opposita sententia. Omissa enim facti improbabilitate ob ipsam eius atrocitatem, et expressam Dei prohibitionem, ut supra vidimus, in hypothesi de cruenta immolatione plura alia incommoda et absurda occurrunt. Et primo quidem si Iephte ex errore vel ignorantia verum humanum sacrificium vovisset verosimile ne est sacerdotes, aliosque sanctos viros et in Lege doctos illum non monuisse de actus impietate, praesertim cum inter votum, eiusque executionem duo integri, menses intercesserint? Praeterea ex Lev. XXVII, 1-8 constat eos qui seipsos per votum Deo obtulerant facultatem habuisse seipsos redimendi pretio ibidem determinato, quod manifestum est etiam de aliis quos quisque Deo vovisset a fortiori intelligi posse. Cum igitur Iephte filiam sibi occurrentem vidisset, eaque de causa dolore correptus fuisset, in

promptu erat medium evadendi a dura illa necessitate; si scilicet pretium triginta siclorum argenteorum, vel etiam decem pro varia puellae aetate solvisset: quod si ponamus Iepthem hoc legale remedium ignorasse, non deerant certe, qui de eo illum monerent, atque ita patrem simul ac filiam a tanto infortunio liberarent. Frustra hic Calmetus appellat ad Lev. XXVII, 28, 29 ubi legitur res vel homines Deo consecratos eo voti genere quod Hebraei **הֶרֶם** *hherem* appellant redimi non potuisse, sed immolandos fuisse (1). Miramur enim quomodo clarissimus auctor sibi persuadere potuerit permissum fuisse Iudaeis seipsos aut alios certae et ineluctabili morti devovere, quo nihil magis sive legi naturae, sive Moysis praescriptis contrarium esse potest. Quare nec unum in tota historia Hebraeorum huiusmodi rei exemplum afferri potest. Verum laudatus auctor duo hic confundit, *votum* scilicet et *anathema*, *neder* **נָדַר**, et *hherem* **הֶרֶם**. Primum cum homines respiceret licitum erat, et redimi poterat, alterum non erat licitum nisi contra reipublicae hostes, aliosque scelestos homines iam a Deo explicito vel implicito exterminio devotos; qua ratione Iudaei aliquando integros Chananaeorum exercitus Deo voverunt, et huius anathematis causa exterminarunt, ut ex. gr. Amalecitas, urbem Iericho, incolas Iabes-Galaad, regem Arad etc. (Ios. VI, 17, Num. XXI, 1-3 etc.). Huiusmodi igitur homines revera occidendi erant voti causa. Verum unusquisque videt Iephte votum huiusmodi non esse, non solum enim licitum ei non fuisset obvium quemcumque, multo minus filiam innocentem anathemati devovere, sed praeterea eius votum in textu vocatur *neder* **נָדַר**, non autem **הֶרֶם** *hherem*, et id quod se facturum spopondit fuit *oblatio* seu *holocaustum Domino* (**עֹלָה**); porro res anathemati devotae non erant Deo offerendae, sed occidendae et exterminandae, nec proprie dici poterat Chananaeos aliosque fuisse Deo *oblato*s, cum ab Hebraeis necati sunt.

3° Argumenta alterius sententiae non magni momenti sunt. Quod enim dicunt primo de obvio verborum sensu ex hucusque

(1) « Omne quod Domino consecratur sive homo fuerit, sive animal, sive ager non vendetur, nec redimi poterit. Quidquid semel fuerit consecratum sanctum sanctorum erit Domino. Et omnis consecratio, quae offertur ab homine *non redimetur, sed morte morietur.* » In toto hoc textu occurrit unice praedicta vox **הֶרֶם** pro consecratio et verbum **הִחְרִים** pro consecrare, offerre.

disputatis facile solvitur. Ex his enim apparet sensum quem illi verbis textus affingunt non ita obvium esse, ut non possit narratio aliter commode explicari. Quod secundo addebant de Hebraeorum et Christianorum consensu quaestionem non dirimit. Imprimis enim Hebraeorum plerique, qui in patria historia testes satis idonei sunt, contrarium tenent, ut supra vidimus. Patres autem et Theologi, praeterquamquod non ita multi sunt, in quaestione mere historica et critica spectandi non sunt ut divinae traditionis testes sed ut privati doctores, quorum opinio potest cum debita reverentia ad examen revocari, et si oportet gravioribus rationibus impugnari. Denique fabula Agamemnonis et Iphigeniae utrum ex nostra historia originem habuerit dubitari potest: sed etiam hoc admissio, posset fabulae origo optime explicari in sententia a nobis proposita; quis enim nescit vera facta quae apud Hebraeos acciderunt a paganis exaggerata fuisse, et multis figmentis admixta? Praesertim cum in fabula Iphigeniae vera puellae mactatio desit; ferunt enim Dianam Deam impii et crudelis sacrificii executionem impedivisse suffecta cerva, quae loco Iphigeniae immolata est, quod contra adversarios facere videtur.

§. IV. De gestis Samsonis Iudic. XIII-XVI.

Samson filius Manue de tribu Dan postremus est ex Iudicibus, de quibus in libro Iudicum fit sermo. Mira eius gesta narrantur in laudato libro ab initio cap. XIII, usque ad finem XVI, ubi diximus proprie seriem historiae desinere, nam quinque postrema capita de quibusdam factis anterioribus tractant ad modum appendicis. Narratur itaque imprimis Samsonis ortus ab angelo praedictus, qui etiam praenunciavit puerum tota vita sua Nazaraeum futurum; tum natus puer specialiter a Deo benedictus dicitur cumque adolescere coepisset « *coepit spiritus Domini esse cum eo in castris Dan inter Saraa, et Esthaal* » (XIII, 24, 25). Adolescens sibi uxorem elegit mulierem Philisthaeam in Thamnatha commorantem, quam cum inviseret occurrit ei leo in itinere, quem Samson necavit « *quasi hœdum in frustra discerpens, nihil omnino habens in manu* » (XIV, 6). In huius cadavere post aliquot dies invenit favum mellis (ib. 8), unde occasionem sumpsit difficile aenigma proponendi sodalibus triginta, qui ei ad solemnitatem nuptiarum dati fuerant promisso eis

praemio triginta vestium mutatoriarum si aenigma solvissent. Cum autem isti per ipsam sponsam aenigmatis solutionem invenissent Samson iterum spiritu Domini correptus « *descendit Ascalonem, et percussit ibi triginta viros, quorum ablatas vestes dedit iis qui problema solverant* » (XVI, 19), et iratus, relicta sponsa, discessit. Dein vero cum ad eam redire vellet, et invenisset eam alteri marito concessam fuisse coepit vehementius Philisthaeorum damnis et exterminio incumbere. Ac primo quidem segetes eorum incendit, immissis in illas trecentis vulpibus cum facibus ad caudas alligatis (XV, 4-6); tum vero fractis funibus, quibus a suis vindictam Philistinorum timentibus constrictus fuerat, mille Philistaeos asini maxilla forte inventa prostravit, et ex eius dente molari scaturientibus aquis sitim restinxit (XV, 12-19). Paulo post a Philisthaeis intra urbem Gaza conclusus: « *Apprehendit ambas portae fores cum postibus suis et sera, impositasque humeris suis portavit ad verticem montis, qui respicit Hebron* » (XVI, 1-3). Verum deinde cum Dalilae cuiusdam amore captus fuisset, Philisthaei eam subornarunt ut causam prodigiosae fortitudinis a Samsone carperet, atque ita eum vincere possent. Samson itaque postquam iterum et tertio mulieri illusisset falsas causas praetexens, tandem importunitate eius devictus veram causam aperuit inquit: « *Ferrum nunquam ascendit super caput meum, quia nazaraeus, idest consecratus Domino, sum de utero matris meae; si rasum fuerit caput meum, recedet a me fortitudo mea et deficiam, eroque sicut caeteri homines* » (XVI, 17). Re cognita, mulier dormienti crines rasisit, quo facto, fortitudine amissa, Samson a Philisthaeis comprehensus et oculis orbatus servili operi mancipatus est. Verum paulo post cum illudendi causa in conventu Satraparum et populi post festivum convivium Samsonem ad se adduci fecissent, ipse invocato Domino et pristina fortitudine subito recepta: « *Apprehendens ambas columnas quibus innitebatur domus, alteramque earum dextera, et alteram laeva tenens ait: moriatur anima mea cum Philisthiim; concussisque fortiter columnis cecidit domus super omnes principes et caeteram multitudinem quae ibi erat: multoque plures interfecit moriens, quam ante vivus occiderat* » (XVI, 29, 30), scilicet tria circiter millia utriusque sexus ut dicitur supra (v. 27).

Haec est summa historiae Samsonis, in qua multa adversarii reprehendunt tamquam absurda, fabulosa, aut Scripturarum sanctitati contraria, de quibus breviter tractabit sequens

THE SIS XXXIV.

*In historia Samsonis falsa aut absurda contineri
rationalistae immerito contendunt.*

Quoniam facta ab adversariis impugnata plura sunt et diversae omnino naturae eadem singillatim expendemus. Itaque

Obiic. I. Iud. XIII, 3-5 Samsonis ortum ab angelo praenuntiatum fuisse, qui etiam praedixit illum *nazaraeum Dei* futurum. Verum, inquiunt adversarii, moralis Samsonis character hisce prorsus non respondet. Primum enim mulieri alienigenae nupsit contra Legem (XIV, 1 seqq.), tum inhumane prorsus contra Philistaeos innocentes se gessit (ib. 19.), inhonesta quoque patravit (XVI, 1), denique mortem sibi conscivit ut seipsum ulcisceretur (XVI). Hisce tamen non obstantibus non solum eius nativitas ab Angelo praedicta dicitur (XIII, 3-5) sed etiam spiritu Dei plenus fuisse affirmatur (XVI, 19), imo a Paulo (Hebr. XI, 32, 33) inter eos numeratur *qui per fidem vicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones*. Haec certe Scripturarum sanctitati repugnarent si vera essent Samsonis gesta.

Resp. Extraordinaria dona quae Samsoni concessa dicuntur, et specialis circa eum providentia, non tam ad personalem eius sanctitatem fovendam vel remunerandam, quam ad populi defensionem et liberationem a iugo Philisthaeorum spectabant. Hinc necesse non est omnium Samsonis gestorum honestatem defendere. Neque offi-
ciunt citata verba XVI, 19: « *Irruit itaque in eum spiritus Domini*, descenditque Ascalonem et percussit ibi triginta viros. » Nam nonnulli animadvertunt necesse non esse in proprio sensu ea verba accipere de Spiritu Sancti praesentia, aut impulsu; sed iuxta usum loquendi Hebraeorum *spiritus* potest accipi pro furore, vel bellica virtute; quod autem additur *Domini* non est nisi Hebraica loquutio qua superlativum exprimi solet quemadmodum frequenter occurrit in V.T. *somnus Dei* pro somno profundo, *montes Dei* pro montibus altissimis, *cedri Dei* pro cedris immensae molis, et similia. Hic igitur spiritus Domini significare potest animum aut furorem maximum, quem-

admodum forte accipiendum est etiam 1 Reg. XI, 6 ubi legitur: « *Et insilivit spiritus Domini in Saul*, cum audisset verba haec, et iratus est furor eius nimis. » Quod pertinet autem ad testimonium Pauli notandum est *fidem* in eo loco, ut et in aliis multis, sumi pro fiducia in Deum, quae certe Samsoni negari non potest: item *iustitia* ex usu biblico pro vero Dei cultu accipi potest, et *promissionum adeptio* de divinae protectionis et assistentiae assequutione plerumque intelligitur. Quare ellogium Pauli in Samsonem quadrat, praesertim cum de multis simul ibi loquatur, qui proinde non omnes eodem modo aut eodem gradu in istius ellogii partem necessario venire debent. Idem quoque dicendum videtur de verbis quae leguntur (Iud. XIV, 4) ubi cum sermo sit de connubio cum muliere philisthaea ineundo observat sacer textus: « Parentes autem eius nesciebant quod res a Domino fieret (hebr. *a Domino hoc*), et quaereret occasionem contra Philisthiim » in stylo enim biblico *a Domino* esse dicitur etiam illud quod Deo disponente fit quamvis actus per se inspectus culpa non vacet. Quapropter si qua est inhonesta Samsonis agendi ratio, haec sanctitati Scripturarum, aut earum veritati non officit: quinimo harum rerum narratio ingenuitatem et candorem scriptoris libri commendat; si enim mentiri voluisset gloriosa potius quam probrosa de tanto viro confingere studuisset. Verum non facile debemus Samsonis actus ut honestati contrarios reprehendere: plura enim ex adiunctis temporum aut ex speciali Dei permissione cohonestari possunt. Ita ex. gr. violenta in Philisthaeos irruptio (XIV, 19) caeteraque damna etiam per fraudem iis illata, mors quoque Samsonis cum Philisthinorum consessu ex eo excusari possunt quod Philisthaei hostes Hebraeorum essent, et Samson specialiter a Deo electus fuerit ut eorum iugum, sub quo multos iam annos gemebant, ab Hebraeis excuteret (XIII, 5). Fortasse etiam coniugium a Samsone initum cum Philisthaea excusari posset: lex enim quae prohibebat cum alienigenis illius regionis inire nuptias, erat lex positiva, a qua facile poterat dispensari ob gravem causam, nempe facilius hostes debellandi (XIV, 4). Mors autem sibimet a Samsone illata non solum suicidii crimen non est, sed magnae potius fortitudinis et patriae charitatis actus. Imprimis enim agentis mens et consilium manifeste erat hostes opprimere, propria autem mors non directe intenta fuit, sed permissa. Deinde negari non potest

specialem Dei licentiam in eo facto interfuisse ut textus (XVI, 28, 29) non obscure indicat cum refert Samsonis ad Deum precationem, et vires statim illi a Deo restitutas. Quare hac de causa virum laudat Augustinus de Civ. Dei lib. I, cap. 21 inquiens: « Hoc fecisse Samsonem, non humaniter deceptum, sed divinitus iussum, nec errantem sed obedientem: nec de eo nobis aliud fas est credere. » Quam sententiam interpretes passim sequuntur.

Obiic. II. In capite XIV plura absurda de Samsone et leone narrari. 1° Dicitur Samson *saevum leonem* sibi occurrentem in frusta discerpisse, cum *nihil omnino haberet in manu*, idest solis manibus, sine armis, quod est omnino incredibile. 2° In mortui leonis cadavere post aliquot dies invenit *examen apum* et *favum mellis* (XIV, 5, 6, 8). Hoc autem impossibile est cum experientia doceat apes a cadaveribus maxime abhorrere, quod etiam Aristoteles lib. IX de historia animalium cap. 40 observat scribens: « Carnem (apis) non tangit, nec obsonium appetit » et Plinius lib. XI, cap. 21 de vespis animadvertit: « Omnes carne vescuntur; contra quam apes quae nullum corpus attingunt. » Notum est etiam ab immunditia, putredine et malo odore apes refugere.

Resp. breviter nihil inverosimile in utroque facto deprehendi. Et ad 1um facile est intelligere, si vires tam extraordinariae Samsoni inerant, potuisse illum etiam leonem discerpere, praesertim si attendamus leones Palaestinae et Syriae multo minoris molis et fortitudinis esse quam Africanos: quibus etiam accedit leonem illum quem Samson occidit adhuc iuvenem fuisse seu leunculum, ut expresse dicitur in textu: *כַּפִּיר אֶרִיּוֹת* *catulus leaenarum*. Hinc non unus Samson sed alii quoque idem vel simile fecisse dicuntur ex. gr. David adhuc adolescens 1 Reg. XVII 34-36. « Pascebat (inquit de se ipso) servus tuus patris sui gregem, et veniebat leo vel ursus, et tollebat arietem de medio gregis; et persequeretur eos, et percutiebam eruebamque de ore eorum, et illi consurgebant adversum me, et apprehendebam mentum eorum, et suffocabam interficiebamque eos » quod etiam commemoratur Eccli XXVII. 3. Simile aliquid legitur de Banaia uno ex fortissimis bellatoribus David regis (2 Reg. XXII, 20). Ad 2um quod attinet nihil incredibilis continet narratio illa de favo mellis in ore leonis extracto. Si enim cadaver illud adhuc carnibus praesertim

putrefactis indutum fuisset concedimus factum incredibile fore. Non ita vero si supponamus solum leonis scheleton relictum fuisse a quo apes refugere non solent. Id autem revera accidisse facile concesserit qui recolat in Palestina ob ingentem numerum carnivororum animalium omnia cadavera brevi admodum tempore carnibus expoliari, quibus additur intensus solis ardor, qui ossa facile exsiccat, ac ita foetorem impedit. Quae quidem ex itineratorum relationibus confirmantur, qui referunt ex. gr. equorum cadavera in ea regione uno vel altero die a canibus, vulturibus, aliisque feris ita vorari ut sola ossa maiora relinquantur arida, et minime male olentia. Quare caput leonis osseum apibus opportunum perfugium exhibebat ad favum extruendum. Quod quidem brevi admodum tempore fieri potuit cum constet quoddam apum genus existere quae bis in mense mellificant, imo cum aliquod examen in arbore consedit octo vel decem horarum spatio parva alvearia in ramis relinquit, ut testatur etiam Plinius Hist. Nat. Lib. XI, c. 18. Simile exemplum in humano capite refert Herodotus Hist. Lib. V, Cap. 114 ubi Onesili tyranni mortem narrans addit « Onesili caput Amathusii, quia ipsos obsederat, amputatum, et Amathuntem delatum supra portas suspenderunt. Illud autem suspensum, cum exsiccatum iam esset, examen apum ingressum favis implevit. » Nec obstat quod dicitur Iud. XIV. 8 *post aliquot dies* reversum Samsonem cadaver leonis et favum vidisse. Imprimis enim pauci etiam dies, puta quindecim vel viginti, ex dictis, sufficiebant; deinde in hebraico textu non est vox *aliquot* sed tantum *post dies* (מִיָּמִים), quod etiam servavit Graeca versio reddens μεθ' ημερας, quod ex usu Hebraico diuturnum etiam tempus, quandoque solidum annum, significat (ut ex. gr. Gen. IV, 3. et in ipso libro Iudicum Cap. XVII. 40): aliunde etiam verosimile est Samsonem post annum reversum esse *ut acciperet uxorem*, tunc enim ad matrimonium celebrandum veniebat (XIV. 8) quod iuxta consuetudinem Hebraeorum post annum a matrimonii promissione fieri solebat, ut expresse dicitur in Thalmude (*Misna Tract. Chetuboth* Cap. V).

Obiic. III. Quod legitur Cap. XV. 45 Samsonem trecentas vulpes cepisse, easque binas iunxisse, facibusque ad caudas alligatis, in segetes Philisthinorum immisisse ut eas incenderet. Quis, inquit, crediderit tantum vulpium numerum inveniri a Samsone, et vivas apprehendi potuisse exiguo praesertim temporis spatio?

Resp. Vulpibus abundare Palestinae regionem notissimum est; quarum tamen variae sunt species ab Hebraeis sub generico nomine שׁוּעָל designatae, inter quas species est etiam illa notissima sub simili appellatione *sciakal*, quae etiam *canes aurei* dicuntur, et haec species in Orientis regionibus maxime abundat ita ut circa vineas, in domorum ruderibus, et in sylvis earum gannitus passim audiantur, et integri earum greges aliquando occurrant: amant enim gregatim incedere canum more, nec ab hominum consortio abhorrent. Haec confirmari possent pluribus testimoniis itineratorum ut ex. gr. Chardin, Morison, Hasselquist, et imprimis celebris Niebuhr qui in *Descriptione Syriae* etc. Tom. I Pag. 231, 232 ita de praedictis animalibus loquitur: « Sciakal est quaedam vulpis, seu canis sylvestris species, quorum ingens copia reperitur in Indiis, Persia, Syria, prope Constantinopolim et alibi.... Sunt autem ita audaces ut etiam domos penetrent, et famulus meus extra portam urbis Bombay commorans, etiam in culina domus eos aliquando inveniebat. » Etiam in sacra Scriptura de multitudine horum animalium fit mentio. Ezechiel XIII, 4, loquens de pseudoprophetis quorum integrae turmae erant in Israel eos *vulpibus deserti* comparat; in Cantico II, 15 sponsus magnum earum numerum indicat illis verbis: « *Capite nobis vulpes parvulas, quae demoliuntur vineas* » et in lib. Iosue XV, 28, et XIX, 3 occurrit regio quaedam nomine שׁוּעָל הַצֵּר seu *atrium vulpium*. Non est igitur incredibile potuisse Samsonem tantam vulpium copiam cito invenire. Nec est magis inverosimile quod eas ceperit et alligaverit. Ut enim supra innuimus, animalia ista satis domestica sunt, et facile capiuntur; nec putandum est omnes vulpes suis manibus cepisse Samsonem, sed procul dubio et servos et amicos adiutores habuit, quamvis ipse dicatur eas cepisse; quod enim quis per alium facit per se ipsum facere videtur. Nihil igitur absurdi in praefata narratione invenitur, neque omnino recurrendum est ad interpretem quorundam explicationem, qui putant vocem hebraicam שׁוּעָל hic non vulpem significare, sed ardentem ramum, vel palearum fasciculum, quod neque ex lexicis probare possunt, et etiam si etymologice defendi posset narrationis tamen contextui minime conveniret. Ceterum stratagema illud non est omnino novum in historia, cum etiam Romani ex vetusta consuetudine solerent vulpes cum facibus

ad caudas alligatis in circo discurrentes exhibere, cuius spectacula originem Ovidius repetit ex quodam adolescente qui in urbe Carseolorum vulpe capta, eaque dimissa cum ardentibus stipulis segetes casu incendit. Narratio Ovidii Fast. Lib. IV. incipit:

Cur igitur missae vinctis ardentia taedis

Terga ferant vulpes, causa docenda mihi est.

Postea causam rei docet, illatumque a vulpe Carseolana damnum describens ait:

Qua fugit incendit vestitos messibus agros:

Damnosis vires ignibus aura dabat etc.

In se etiam spectatum Samsonis consilium valde opportunum fuisse videtur ut eodem tempore et noxiis illis belluis regionem purgaret, et hostibus ingentem damnum inferret. Vulpes etiam, seu canes aureos ad hoc aptissime selegit, quia longas admodum caudas gerunt, et huc illuc oblique discurrere solent, et cum praeterea ignem maxime timeant, naturali quodam instinctu in altas segetes se immittere debebant ut perfugium et latibulum quaerere (1).

Obiic. IV. Incredibiles omnino videri vires Samsonis quibus et novas funes, et septem vincula nervea adhuc humentia quibus ligatus fuerat subito fregisse dicitur (XV. 14, XVI. 7-9), et urbis Gazae portas cum postibus et seris evulsisse (XVI. 3), et ceteris omissis, duas columnas domum fulcientes excussisse et confregisse (XVI. 29. 30). Quod autem rem absurdiorum facit, et figmento similem illud est, quod Cap. XVI legitur, tam insolitas vires in crinibus Samsonis resedissee (v. 17).

Resp. Samsonis vires extraordinarias quidem et mirabiles fuisse, non ita tamen ut historice admitti non possint. Negari enim non potest hoc Dei donum fuisse; quod quidem ad Philisthaeorum exterminium Samsoni concessum fuit, simul tamen adnexum erat voto Nazaraeatus, cuius pars et officium erat ne unquam coma tonderetur; quare hoc voto semel violato, vires statim recessisse dicuntur. Hinc patet responsio tum ad primam obiectionis partem tum ad alte-

(1) Plura de hac re videri possunt apud Calmet Com. in h. l. et Veith *Scriptura contra incredulos vindicata* Part. II, V. T. Sect. 2^a Quaest. IX.

ram de capillis Samsonis. Non enim in capillis vires illius re-
disse dicuntur, ut volunt adversarii, sed comae integritas, utpote
Nazaraeorum officium et externa Nazaraeatus tessera, erat conditio,
sine qua non concedebatur Samsoni donum illud extraordinarium,
proindeque comae abrasio non quidem per se virium subtractio-
nem secum ferebat, sed quatenus erat voti perpetui violatio. Id
evidens fit ex verbis quibus Samson arcanum Dalilae significavit:
« Ferrum, inquit, nunquam ascendit super caput meum, *quia Na-
zaraeus, idest consecratus Deo sum de utero matris meae*: si rasum
fuerit caput meum, recedet a me fortitudo mea, et deficiam, ero-
que sicut ceteri homines. »

Obiic. V. Speciatim quod legitur in Cap. XV. 15-19 ubi nar-
ratur Samsonem asini maxilla forte inventa mille viros interfecisse,
et quod magis mirum est, ex eiusdem maxillae dente aquas ad
sitim Samsonis extinguendam egressas fuisse. Quae certe, inquit,
incredibilia sunt.

Resp. ad 1^m Etiamsi concederemus Samsonem sola asini maxilla
armatum mille Philisthaeos vere ac proprie necasse, difficile esset
adversariis hoc impossibile aut absurdum ostendere consideratis
scilicet insolitis viribus Samsonis et Palestinensium asinorum ma-
gnitudine, unde eorum maxillae satis aptum instrumentum robu-
sto viro praebere possunt ad homines occidendos. Sed praeterea
probari nequit mille Philisthaeos revera occisos fuisse, nam textus
Hebraicus ita reddi potest ut significet eos percussos, profligatos
et in fugam versos fuisse. Scilicet cum Samson, ruptis subito fu-
nibus, quibus a suis constrictus fuerat, et asini mandibula arrepta,
magno impetu irruisset in turmam illam Philisthinorum qui ad il-
lum recipiendum pacifice venerant, et nihil tale expectabant, mi-
rum non est si statim terrore percussi fuerint, ita ut paucis eorum
interfectis, pluribus vulneratis, ceteri fugam arripuerint. Nihil am-
plius ex textu, ubi vox פָּרַק *et percussit* occurrit, certo erui potest.
Ceterum similia facta in aliis quoque historiis occurrunt, uti sunt
illa notissima Horatii Cochlitis, et Aurelii Imperatoris (apud Vopi-
scum in Aurelio Cap. VI) apud Romanos, tercentorum Spartano-
rum ad Thermopylas apud Graecos etc. Ad 2^m quod attinet re-
spondemus fontem illum prodigiose emanasse, in quo certe nulla
reperitur absurditas, cum etiam alias de terra, vel de rupe aquae

scaturierint divina virtute, ut sacrae literae testantur. Hic tamen quaestio moveri potest an aqua illa ex *maxillae dente* educta fuerit, an vero ex aliqua rupe quae esset in loco, cui nomen *maxilla*. Ubi enim Vulgata habet *molarem dentem in maxilla asini* Hebraicus textus legit: *אֶת־הַמִּכְתֵּשׁ אֲשֶׁר בְּלָחִי*, quae verba reddi possunt tamquam propria nomina locorum ex facto illo Samsonis derivata, ita ut sensus sit « aperuit Deus (rupem) *Machtesc*, quae est in *Lechi*, et egressae sunt ex ea aquae. » Sane in eodem loco (v. 17) legimus Samsonem postquam percussisset Philisthaeos rupi vicinae nomen dedisse *רָמַת לָחִי* (*Ramath Lechi*) id est *elevatio maxillae* seu *collis maxillae*, quod nomen proprium illius loci evasit. Cum igitur postea in v. 19 dicatur Deus ex maxilla aquam eduxisse commode intelligi potest de loco seu rupe nomen illud gerente atque ita res minus incredibilis adversariis videri poterit. Confirmatur haec explicatio non solum ex auctoritate Iosephi Flavii qui antiq. L. V. Cap. X hac ratione factum interpretatur, sed etiam Chaldaicae paraphrasis Ionathanis, quae hunc locum ita reddit: « Rupit Deus petram (*כיפא*) quae in Maxilla (idest sita in loco cui nomen maxilla) et exierunt ex ea aquae » quibus accedunt magno numero recentiores interpretes. Confirmatur explicatio ex circumstantia in v. 19 commemorata, quod fons ille perennis fuerit « usque in praesentem diem » idest usque ad tempus quo liber Iudicum scriptus est, quod quidem de fonte ex rupe scaturiente facile intelligitur, non ita vero de aquis ex dente maxillae eductis. Accedit etiam nomen *dentis molaris* (hebr. *מִכְתֵּשׁ*) apte intelligi posse de rupe, nam alias etiam nomine *dentis* ab Hebraeis rupes acutae et praeruptae ob similitudinem vocari solebant ut ex. gr. 1° Reg. VII. 12 et clarius XIV. 4 ubi legitur: « Erant autem.... eminentes petrae ex utraque parte et quasi *in modum dentium* scopuli hinc et inde praerupti, nomen uni Boses et nomen alteri Sené. » Plura vide apud Calmet Com. in hunc locum. Haec videtur valde probabilis explicatio obiecti loci, quin dicamus cum Tirino et Cornelio a Lapide fontem ex terra prosiilisse, sed per dentem maxillae in terram proiectae egressum fuisse, aut etiam primum ex maxilla aquas egressas esse, postea vero, maxilla sublata, ex terra egredi coepisse, quibus videntur miracula multiplicari sine necessitate.

§. V. De factis Tobiae et de Daemone Asmodaeo.

Quamvis de libro Tobiae in secunda parte plura dicturi sumus, praestabit tamen hic praecipuas quasdam difficultates expendere quae adversus historiam in hoc libro narratam afferri solent; quae quidem ad quatuor capita revocari possunt, quae proposita sequenti thesi diluemus.

THESIS XXXV.

Liber Tobiae nihil continet, ex quo ostendi possit eius auctorem vel falsa narrasse, vel allegoriam potius quam veram historiam exponere voluisse.

Ex multis obiectionibus quae contra Tobiae historiam afferri solent praecipuas tantum dissolvendas suscipimus ad quatuor capita eas revocantes: aliae enim respiciunt Archangeli Raphaelis dicta et facta, aliae prodigia quae in itinere Tobiae acciderunt, aliae daemonem de quo mira quaedam in hoc libro narrantur, quarta denique difficultas ex silentio profanorum scriptorum praesertim Iosephi Flavii desumitur. De singulis breviter.

I. Obiectiones ex loquendi et agendi ratione Angeli.

Angelus Raphael qui Tobiam in itinere comitatus est ita se gessit ac loquutus est ut a mendacio excusari non possit. Sane 1° interrogatus a Tobia undenam sit respondet: *ex filiis Israel*; et addit se frequenter *omnia itinera ambulasse*, quae Rages Medorum ducunt, et apud Gabelum mansisse, quem etiam *fratrem suum* (idest propinquum vel contribulem) appellat (Tob. V, 7, 8). — 2° Rogatus de sua familia et nomine aperte respondet: « *Ego sum Azarias Ananiae magni filius.* » 3° Iterum rogatus a Raguele undenam sint ipse et iunior Tobias statim respondet plurali numero: « *Ex tribu Nephtali sumus ex captivitate Ninive.* » Haec quidem, inquit adversarii, mendacia sunt, quae certe Angelo Raphaeli convenire non possunt, atque ideo historice vera esse nequeunt.

II. Obiectiones ex parte eorum quae Tobiae in itinere acciderunt.

Postquam Tobias angelo comitante profectus est quaedam accidisse ei dicuntur, quae sunt prorsus incredibilia, ut illud quod legitur de pisce, qui eum devorare volebat, quique a Tobia appre-

hensus statim ad terram adductus est, et expiravit. Quod autem magis mirum est illud est quod angelus de eo affirmavit « *Cordis eius particulam si super carbones ponas, fumus eius extricat omne genus daemoniorum sive a viro sive a muliere, ita ut ultra non accedat ad eos. Et fel valet ad ungendos oculos, in quibus fuerit albugo, et sanabuntur* » (VI, 4-9), quod postea revera factum esse dicitur (VIII, 2. 3. XI, 13-15). Praeterea contradictionem involvit quod legitur IX, 3 Tobiam angelum ad Gabelum in Rages Medorum misisse, cum tamen ipse Tobias tunc in ea civitate moraretur (VI, 6-11), ubi Sara cum Raguele domicilium habebant.

III. Obiectiones quae respiciunt Daemonem Asmodaeum.

Fabulosa omnino sunt, inquiunt adversarii, quae in hoc libro de daemone narrantur, scilicet eum septem Sarae maritos occidisse prima nuptiarum nocte (III, 8), veluti si zelotypia pro muliere illa moveretur, quod etiam in graeca versione expresse dicitur (VI, 15). Quae quidem de spiritu qualis est daemon intelligi non possunt. Insuper incredibile est quod postea legitur eundem daemonem post incensum a Tobia iecur piscis *apprehensum* fuisse a Raphaelae archangelo, et *religatum in deserto superioris Aegypti* (VIII, 2, 3).

IV. Obiectio ex silentio profanorum scriptorum.

Hisce omnibus, inquiunt, accedit nullam mentionem de factis Tobiae occurrere apud alios historicos. Non solum enim apud scriptores rerum Assyriacarum, ubi haec accidisse dicuntur, sed etiam apud Iosephum Flavium qui res Iudaeorum diligentissime persequitur, altum de hac historia silentium deprehenditur, quod profecto eiusdem historiae falsitatem arguit.

Hae sunt praecipuae obiectiones, quae contra historiam Tobiae afferri solent: quibus ita breviter respondemus.

I. Responsio ad difficultates de Angelo Raphaelae.

Falsum omnino est in verbis et factis Raphaelis mendacium contineri. Angelus enim ille ut beneficium Tobiae praestaret iuxta missionem a Deo acceptam, suam personam variis modis occultare studuit, in quo quidem nullum crimen est. Aliud est enim mentiri, aliud veritatem occultare, etiamsi aliorum error inde sequatur, praesertim si id ad ipsorum bonum et salutem fiat. Quare etiam Christus simili ratione seipsum occultavit quando Mariae Magdalenae apparuit sub specie hortulani, ut non statim ab illa

agnosceretur (Io. XX, 14, 15), et iterum quando duobus discipulis in Emmaus euntibus speciem peregrini obtulit, quae eos prohibuit ne magistrum agnoscerent (Luc. XXIV, 15 seqq.). Accedit quod angeli, cum alterius naturae sint, nec nisi in assumpta aliqua specie a nobis videri possint, quando humano modo cum hominibus conversantur iuxta eandem sensibilem speciem loqui et agere possunt, ac debent, quamvis haec a reali eorum natura maxime differat. Itaque prima Angeli responsio, qua dicit se ex filiis Israel esse, seque omnia itinera Medorum ambulasse affirmat, eo sensu intelligenda est, quod idem Azarias, cuius formam Angelus praeseferebat, haec omnia praestiterit. Si enim Angelo licuit determinatae cuiusdam personae speciem praeseferre, potuit etiam sub hoc respectu eiusdem personae qualitates et gesta sibi tribuere ut seipsum occultaret. Vel etiam praefatae Angeli responsiones possent de ipsa Angeli persona non autem de forma assumpta intelligi, quo in casu oporteret eas in sensu latiore et subiecto accommodate explicare. Scilicet cum dicit se ex filiis Israel esse non ita intelligendum est quod eiusdem naturae ac stirpis fuerit, sed quod deputatus ad filiorum Israel custodiam, et eorum saluti diligenter et ex toto animo invigilans, ad illorum gentem quodammodo pertinebat. Quod autem dicit se vias omnes Medorum calcasse id accipiendum est modo angelicae naturae accommodato scilicet quod praesentiam suam modo huic, modo illi civitati, vel provinciae ubi Hebraei dispersi erant exhibuerit, et ab uno in alterum locum quo variae viae perducebant transierit. Quare in hisce responsionibus nihil aliud occurreret quam levis ambiguitas, seu amphibologia, quam in nonnullis casibus licite adhiberi posse omnes concedunt. Ad alteram responsionem angeli (V, 18) « *Ego sum Azarias Ananiae magni filius* » eadem animadvertenda sunt. Vel enim verba illa ad assumptam speciem sunt referenda et explicari debent: « Ego sum specie tenus, et quod attinet ad humanum consortium », vel de ipso angelo intelligi possunt, sed in sensu improprio et paullisper diverso. Siquidem nomina quibus utitur aliquid significant Angeli naturae et conditioni omnino conveniens: Azarias significat auxilium Domini vel a Domino, Ananias Deus occultus, vel in nubibus habitans, cuius proinde Raphael potuit se dicere filium, cum aliquando Angeli *fili Dei* vocentur in Sacra Scriptura

(Iob XXXVIII, 7). Denique responsio Angeli, qua dixit se et Tobiam ad *Tribum Nephtali* pertinere (VII, 3) una vel altera ex rationibus exponenda est quibus diximus prima angeli verba intelligi posse.

II. Respondetur alteri objectionum classi.

Quod piscis immanis Tobiam invaserit mirum non est, cum id de pluribus piscibus naturalis historiae scriptores affirmant, et experientia doceat. Medicinalis vero vis quae illius piscis visceribus indita fuisse dicitur potuit imprimis naturalis esse, saltem in eo quod pertinet ad oculorum morbos abigendos, quamvis Tobias vim illam ignoraret: vel etiam remedia illa per se efficacia non erant, sed tantum disponebant ad sanitatem quae tandem angelica virtute perficiebatur, ut melius apparebit in sequenti responsione.

Nunc vero dicendum de contradictione quae existere videtur inter IX, 3 et VI, 6 coll. III, 7. Difficultas in eo est quod Tobias cum in domo Raguelis degeret quae erat in Rages civitate Medorum misisse dicitur Angelum ad Gabelum in Rages civitatem Medorum. Huic difficultati diversae ab interpretibus responsiones dari solent.

Prima responsio quam profert Medina (De recta fide Lib. 6. Cap. XIV) nodum praecidit supponens mendum irrepsisse in Vulgatam latinam Tob. III. 7 ubi pro *Rages Medorum* legendum potius sit *Ecbatane Medorum*, ita ut domus Raguelis et Sarae Ecbatanis esset, unde postea in Rages Medorum angelus mitti potuit (XI, 3). Nec deest ratio suspicandi hunc errorem. Nam in graeca versione legitur III, 7 loco Rages Medorum εν Εξβατανοις της Μηδίας, et etiam syriaca versio, et duae hebraicae versiones Munsterii et Fagii habent Ecbatanis, quibus Glaire addit antiquum codicem latinae versionis in collectione Saint-Germain Des Prés. Bellarminus Lib. I De Verbo Dei Cap. XI hanc hypothesim relicit ob nimiam differentiam inter voces Ecbatanis et Rages. Verum frequenter accidit ut notarii unam vocem alteri omnino dissimili substituant, cum scilicet analogia locorum, et memoriae lapsus errorem parere possunt. In casu nostro Rages Medorum toties in libro Tobiae nominata scriptoris animum ita occupare potuit, ut eam scriberet etiam ubi Ecbatanis scribendum fuisset, praesertim cum vox *Medorum* utrobique occurrat.

*Alter*a responsio est eorum, qui nullum errorem in Vulgata editione supponentes animadvertunt nomen *Rages* tum urbem, tum

integram provinciam aetate Tobiae designasse, et in eius libro modo unam, modo alteram significationem praeseferre. Scilicet Gabelus, ad quem Angelus missus est, in urbe Rages morabatur, Raguelis autem et Sarae domus, ubi erat Tobias, non in eadem urbe, sed in eadem provincia, quae item Rages vocabatur, existebat, scilicet, ut aliae versiones speciatim indicant, in Urbe Ecbatanis, quae in eadem provincia Rages continebatur. Nec obstat quod dicitur Tob. III, 7 Sarae domum fuisse in Rages *civitate* Medorum. Siquidem vox *civitas* aliquando etiam de integra provincia usurpatur a Latinis, et in Chaldaica lingua, qua librum Tobiae scriptum fuisse scimus, vox מדינה vel מדינתא (*Medina, Medintha*) tum provinciam tum urbem significat.

Tertia responsio est illorum, qui supponunt duas Rages in regione Medorum fuisse sicut in Palestina duae erant Bethlehem, et in Europa duae sunt Viennae, duo Lugduni, plures Augustae etc. Quare domus Raguelis et domus Gabeli in duabus urbibus diversis extitissent, ita ut ab una ad aliam mitti potuerit Angelus. Sacer Textus (V, 8) hanc hypothesim confirmare videtur cum urbem Gabeli designans aliquid addit ad illam determinandam inquires: « qui moratur in Rages civitate Medorum, *quae posita est in monte Ecbatanis.* »

Quarta responsio quam sequitur Bellarminus, quaeque inter recentiores communior videtur, distinguit urbem Rages proprie dictam ab eius viciniis vel suburbanis, quae latiori quodam sensu eodem nomine appellari possunt, quemadmodum qui in agro Romano moratur, etiam pluribus milliariis procul ab Urbe, Romae esse dicitur. Itaque supponunt domum quidem Raguelis in urbe Rages fuisse, ibique Tobiam Sarae nupsisse, dein vero ad nuptialia festa celebranda totam familiam cum Tobia in suburbanam villam concessisse, quae ita vicina esset ut lato sensu dici posset esse in Rages Medorum, et ita distans ut inde mittendus fuerit Raphael in urbem Rages ad Gabelum conveniendum. Quod etiam videtur confirmari ex eo quod Gabelus ab Angelo nomine Tobiae invitatus statim ad locum ubi sponsi erant se contulit, et ad nuptiale convivium venit tamquam ad vicinum locum, ut textus narrationis indicat (IX, 3-12).

Quinta denique responsio est illa, quam proponit laudatus Glaire,

scilicet familiam Raguelis in urbe Rages primum habitasse, ubi septem Sarae mariti a Daemone occisi sunt, postea vero domicilium mutasse. Quod quidem verosimile videtur tum ob timorem vindictae ex parte propinquorum alicuius ex viris occasione matrimonii interfectis, tum ad dolorem leniendum et tristes reminiscencias obliterandas, tum denique ob speciale Providentiae Divinae consilium. Nec Scriptura huiusmodi hypothesim excludit: quamvis enim Tob. III. dicat Saram in Rages Medorum commorantam fuisse antequam Tobias cum Angelo ad eam venirent, non tamen clare affirmat eam ibidem mansisse usque ad nuptiarum celebrationem. Haec responsio aliquantum violenta videtur consideratis verbis Cap. VI, 6-11 ubi videtur Raguelis familia exhiberi in praefata urbe commorans cum Tobias venit, et Sarae nupsit.

Omnes istae responsiones plus minus probabiles sunt, et contradictionem omnem inter libri narrationes apparentem remouent.

III. Responsio ad tertium obiectionum caput.

Quae narrantur de Asmodaeo daemone mira quidem sunt sed minime absurda. Nihil scilicet absurdi reperitur sive in agendi ratione daemonis erga Saram eiusque viros, sive in modo quo dicitur a Tobia expulsus et ab Angelo religatus.

Ad *primum* quod attinet mirum non est Daemonem hominibus nocere velle, quod semper desiderat et quantum a Deo permittitur etiam perficit, ut ipsa Scriptura et Ecclesiasticae historiae passim testantur. Id autem facilius admitti potest cum hominis culpa intercedit, quam in septem illis viris locum habuisse communiter docent interpretes, imo verba ipsa Archangeli non obscure insinuant Cap. VI, 16, 17 ubi respondens Tobiae, qui timebat Saram accipere in uxorem ob praedictam causam, ait: « Audi me, et ostendam tibi qui sunt, quibus praevalere potest daemonium. Hi namque qui coniugium ita suscipiunt ut Deum a se et a sua mente excludant, et suae libidini ita vacent, sicut equus et mulus quibus non est intellectus, habet potestatem daemonium super eos. » Ex quibus verbis colligitur viros illos ob suam effraenatam libidinem daemonis potestati obnoxios fuisse. Interim vero Deus id permittebat tum ad illorum crimen puniendum, tum etiam ut Saram Tobiae reservaret, cui eam coniungere decreverat, ut expresse idem Angelus testatus est VII, 12 inquit patri puellae: « Noli timere

dare eam isti (Tobiae), quoniam huic timenti Deum debetur coniux filia tua; *propterea alius non potuit habere illam.* » Quare etiam factum est ut Tobias debito modo, cum Dei timore, et post preces ad Saram accedens nihil triste expertus fuerit. Quod autem Tobias dicat Saram a daemone adamatam fuisse, id imprimis in sola graeca versione legitur (Cap. VI, 14 οτι δαιμονιον φιλεῖ αὐτὴν), non autem in Vulgata Latina, quae immediate ex textu Chaldaico a Hieronymo expressa est: quare possemus merito dubitare an verba illa ad originarium textum Tobiae pertineant. Verum, iis etiam admissis, verba sunt Tobiae qui facile potuit ex vulgari opinione illud credere, nec Scriptura eius sententiam probat, nec Angelus eam confirmat, quamvis ab ea corrigenda absterneat, quia necessarium id non erat, nec seipsum prodere volebat. Opinio quae aliquod corporis genus daemonibus tribuebat apud Hebraeos olim invaluisse videtur, quemadmodum etiam apud nonnullos Christianos primorum temporum (1); qua opinione admissa, facile quis sibi persuadere poterat daemones carnali amore affici posse.

Ad *secundum* quod attinet, de modo quo Asmodaeus expulsus et religatus dicitur, paulo difficilior quaestio oritur. Itaque breviter respondemus duas extare interpretum explicationes, quarum 1^a totum factum ex Angeli virtute *immediate* repetit, ita ut fumus ille ex iecore piscis excitatus nihil valuerit ad daemonem fugandum, sed signum tantum fuerit momenti quo daemon ab illo loco discedere cogeatur ab Angelo: quod quidem ex serie narrationis confirmari videtur saltem iuxta Vulgatam latinam VIII, 2.3; ibi enim non dicitur daemonium per fumum eiectum esse sed statim ac Tobias *partem iecoris posuit super carbones vivos* additur: « Tunc Raphael Angelus apprehendit daemonium, et religavit illud etc. » quo videtur innui diaboli eiectionem angelicae virtuti unicetribuendam esse, iuvantibus utique et tamquam causa meritoria concurrentibus piis precibus et eximia virtute coniugum. Si graeca versio videtur fumo tribuere daemonis fugam, dum ait Asmodaeum hausto fumo iecoris fugisse, id posset per metaphoram non incongrue explicari, fuga enim statim post excitatum fumum sequuta est, quamvis ab illo tamquam causa non penderet. Ita multi in-

(1) Vide Porphyrium *De Abstinencia* Lib. II, Origenem lib. III *C. Celsum*, Grotium in Ps. 103 etc.

terpretes cum Tirino. 2^a Opinio contendit, daemonium vere eiectionem fuisse fumo iecoris piscis si non *directe*, saltem *indirecte*, scilicet ex eo quod fumus ille vim haberet sedandi concupiscentiam, quae causa fuerat cur septem alii viri daemonis arbitrio traderentur, et ideo remota causa, vel conditione, daemonis potestatem irritam evasisse. Id sane videtur magis conforme sacro textui, ubi non solum Asmodaei expulsio ad fumum illum facta dicitur VIII. 2, 3, sed etiam clarius in Cap. VI. 8 affirmatur ab Angelo: « *Fumus eius extricat omne genus daemoniorum sive a viro sive a muliere,* » quo certe videtur aliqua vis fumo tribui ad daemones fugandos. Si daemonibus corporea aliqua substantia tribueretur etiam directus in illos fumi influxus facile intelligeretur: verum cum vera et communis sententia sit daemones puros spiritus esse, indirectam tantum fumi in illos actionem cogimur admittere in sensu superius explicato, scilicet quod fumus ille corporis et animi dispositionem daemonis operationi faventem removeret, et contrariam induceret. In hoc vero nihil absurdi aut incredibilis occurrit, etiam secluso miraculo, seu prodigiosa qualitate iecori piscis divinitus concessa. Siquidem medici quoque et naturalis philosophiae tractatores vim istam sedandi libidinem pluribus plantis, radicibus, metallis et odoramentis aliisque naturalibus remediis inesse docent. Ita ex. gr. de salice hoc tradit Plinius (Lib. 24. Cap. IX.) et alibi de Nymphaea, idemque de sulfuris odore insinuat Ovidius lib. I de Remed. • Amoris. Huc etiam pertinere potest quod legimus in Ios. Flavio Antiq. Lib. 8 Cap. II et de Bello Iud. Lib. 7. Cap. XIII, Hebraeis quasdam radices notas fuisse, quae naribus energumenum admotae daemonis vim arcebant, quod remedium Rabbini a Salomone traditum dicunt; ita etiam quod legimus in Plutarcho *Lib. de Fluviiis* scilicet lapillum quemdam fabae speciem praeferentem in Nilo reperiri, qui pariter admotus naribus daemonem a corpore abigebat, quamvis hoc fabulosum videatur: denique in ipsa sacra Scriptura occurrit factum Davidis sonitu citharae expellentis *spiritum malum* a Saule 1° Reg. XVI, 23 « David tollebat citharam et percutiebat manu sua, et refocillabatur Saul, et levius habebat; *recedebat enim ab eo spiritus malus* » scilicet per contrariam dispositionem in Saule inductam, quemadmodum in casu nostro factum dicimus.

Utraque sententia simul coniungi potest si dicatur daemonium indirecte quidem seu dispositive per fumum eiectum fuisse, directe autem et formaliter ab Angelo, cuius virtute coactum fuit discedere, et procul abire.

Hic vero nova difficultas oritur ex modo quo Angelus Raphael dicitur daemonem Asmodaeum abegisse VIII. 3. Dicit enim Textus: « *Tunc Raphael angelus apprehendit daemonium, et religavit illud in deserto superioris Aegypti.* » Quomodo, inquiunt adversarii, potest apprehendi purus spiritus? Quomodo vinculis alligari potest? quomodo denique hic locum habet desertum Aegypti, quasi posset Diabolus loco includi, aut non idem fuerit illum in quamvis aliam regionem ablegare? Respondemus haec omnia metaphoricis locutionibus expressa fuisse a Sacra Scriptura, eaque profecto intelligenda esse modo spiritibus conveniente. Itaque apprehendere daemonium significat superiori virtute illud cogere; illud autem religare est eius naturalem virtutem impedire, ne aliis noceat; denique ad regionem aliquam illud coartare est illi exercitium suae potestatis non permittere extra aliquem determinatum locum. In quibus omnibus nihil est quod spirituali naturae repugnet. Nec desunt similes locutiones in aliis Scripturae locis. Ita in Apocalypsi XX. 2. similia prorsus leguntur. « *Et apprehendit (Angelus) draconem serpentem antiquum, qui est diabolus et Satanas et ligavit eum per annos mille.* » Similia occurrunt in Epist. Iud. v. 6: « *Angelos vero, inquit, qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium in iudicium magni diei vinculis aeternis sub caligine reservavit.* » Vid. etiam 2. Pet. II, 4. Sed cur nam dicitur in deserto superioris Aegypti religatum fuisse diabolus? Resp. fortasse haec verba metaphorice intelligi posse ita ut dictum sit *in deserto Aegypti* ad indicandum in genere locum remotum, et ubi diabolus nocere non possit. Verum etiam si proprie ea verba accipiantur nihil est quod fidem superet; quamvis enim non sint haec curiose inquirenda, facile intelligitur locum illum relegationi Asmodaei convenientissimum fuisse, ut scilicet in incultum et desertum locum abigeretur ubi suam nocendi voluntatem contra homines exercere non posset. Nam desertum superioris Aegypti est regio Thebaidos, quae diu post ob anachoretarum sanctitatem celebris evasit, tunc vero nullos habebat incolas et omnino

invia et horrida erat ut eam describit Hieronymus Comm. in Ezech. XXX. « Ibi, inquit, Nilus innavigabilis est, et cataractarum fragor, et omnia invia, plenaque serpentum, et venenatorum animantium. » Optimus proinde locus in quo diabolus divina virtute coerceretur, qui etiam in Evangelio Matth. XII, 43, Luc. XI. 24 dicitur postquam ab homine exierit ambulare *per loca arida et inaquosa*, nec requiem invenire. Ex Ecclesiastica historia scimus in praefato deserto Thebaidos sanctos Eremitas ex. gr. Pacomium, Antonium, Macharium, aliosque saepe cum daemonibus colluctatos fuisse etiam visibiliter et physice eis apparentibus, et nocere conantibus.

IV. Solutio postremae difficultatis ex silentio historiae profanae.

Ab huiusmodi obiectione breviter nos expediemus. Silentium quorundam auctorum contra positivum aliorum testimonium nihil valere saepe alias observatum est, praesertim cum facta eiusmodi sint ut nulla fuerit aliis auctoribus occasio ea commemorandi. Porro Tobiae historia quantumvis pulchra, et utilitate plena, privati tamen hominis privataeque familiae historia est. Nihil igitur mirum si historiae Assyriacae scriptores, aut Ios. Flavius Hebraeorum historiam narrans dum publicos utriusque gentis eventus et factorum seriem referunt Tobiae facta neglexerint. Accedit, ad Iosephum quod attinet, eum sibi proposuisse sacram Hebraeorum historiam pertexere quae in canonicis eorum libris continetur: iamvero liber Tobiae nec hebraice scriptus erat, nec in Esdrino sacrorum librorum canone recensebatur. Quinimo nonnullas etiam historias in canonem relatas aliquando citatus auctor omisit, ex. gr. historiam Iobi. Assyriorum vero scriptorum libros non amplius habemus, exceptis paucis fragmentis: quare nec probare possunt adversarii neminem ex illis de Tobia scripsisse.

§. VI. De morali doctrina librorum V. T.

Postquam praecipuas difficultates enodavimus, quae contra *historiam* nostrorum librorum afferri solent, operae pretium erit pauca subiicere de iis, quae contra *moralem* eorundem doctrinam obiiiciuntur. Haec quidem libros *morales* et *sapientiales* imprimis respiciunt, praesertim vero Psalmos, Canticum et Ecclesiasten. De iis quae contra Canticum Salomonis afferuntur sufficere possunt quae paucis perstrinximus cum de illo libro loqueremur, ubi osten-

dimus non de impuro aut carnali amore ibi sermonem esse, sed de legitimo, mystico ac spirituali. Hic itaque breviter dicemus de psalmis et de Ecclesiaste. De quibus sit sequens

THESIS XXXVI.

Libri morales V. T. praesertim Psalmi et Ecclesiastes nihil continent, quod rectae rationi aut bonis moribus repugnet.

I. Obiectiones morales contra librum Psalmorum.

Obiiciunt 1° in Psalmis frequenter apparere odium inimicorum, et studium vindictae. Huc pertinent praesertim *imprecationes*, quae passim in eo libro occurrunt, praecipue vero in ps. 108, qui totus imprecationibus teterrimis contextitur adversus David inimicos. Et primo quidem de *malis temporalibus* legitur: « Constitue super eum peccatorem: et diabolus stet a dextris eius..., fiant dies eius pauci.... scrutetur foenerator omnem substantiam eius: et diripiant alieni labores eius.... et dispereat de terra memoria eius etc. (vv. 6. 8. 11. 15). Quinimo non solum temporalia mala inimico considerantur, sed etiam *spiritualia*, quod in nullo casu licet. Huc pertinent illa: « Cum iudicatur exeat condemnatus, et oratio eius fiat in peccatum.... In memoriam redeat iniquitas patrum eius in conspectu Domini.... fiant contra Dominum semper » (7, 14, 15). Denique non solum contra inimicos ipsos sed etiam contra *innocentes* eorum filios et uxores imprecationes diriguntur: quo pertinent verba illa: « Fiant filii eius orphani, et uxor eius vidua. Nutantes transferantur filii eius, et mendicent: et eiiciantur de habitationibus suis.... fiant nati eius in interitum » et similia (9, 10, 13). Haec certe cum virtute et morum sanctitate conciliari non possunt.

Similia occurrunt in aliis psalmis adversus peccatores et inimicos. Ita ex. gr. ps. 9, 18. « Convertantur peccatores in infernum » et in ps. 34, 8. « Fiant tamquam pulvis ante faciem venti, et angelus Domini coarctans eos. Fiat via illorum tenebrae, et lubricum, et angelus Domini persequens eos. » Item ps. 54, 16 « veniat mors super illos, et descendant in infernum viventes » et ps. 36, 9. contra inimicorum filios « Beatus qui tenebit, et allidet parvulos tuos ad petram. »

Obiic. 2° In Psalmis non rectam ideam futurae vitae et immortalitatis animorum proponi. Tale est illud ps. 6, 6 « Quoniam non est in morte qui memor sit tui, in inferno autem (idest in sepulchro) quis confitebitur tibi? » et illud ps. 113, 17, 18 « Non mortui laudabunt te Domine, neque omnes qui descendunt in infernum: sed nos qui vivimus benedicimus Domino » idest post hanc vitam animae iustorum superstites non sunt. Quibus simile est quod legitur in ps. 87, 6, 12 « Sicut vulnerati dormientes in sepulchris, quorum non es memor amplius et ipsi de manu tua repulsi sunt.... Numquid narrabit aliquis in sepulchro misericordiam tuam? numquid cognoscentur in tenebris mirabilia tua? etc. »

Haec sunt quae adversus moralem doctrinam psalmorum obiici solent: quibus breviter respondebimus.

Resp. ad 1^m Imprecationes psalmorum nequaquam pravum ulciscendi animum continent, sed vel iustitiae zelum, vel vaticinium aut simplicem praedictionem modo optativo vel imperativo expressam, vel meram exaggerationem orientali poetico stylo propriam. Et sane illicitae vindictae studium in Regio Psalte admittere non possumus cum mitissimum eius ingenium, et mirabilis prorsus mansuetudo aliunde nota sit. David enim incredibili animi moderatione Saulis persecutionem toleravit, et quin mortem aut mala eidem optaret, eum contra defendit, et ab eo laedendo abstinuit cum in spelunca occasio sese opportuna obtulit illum occidendi (1 Reg. XXI-XXIII, XXIV, 4-10); denique mortuum flevit, et iuvenem qui vitam illi eripuisse gloriabatur severe punivit (2 Reg. I). Tum vero filium Saulis Isboseth a praefectis militum occisum pariter doluit, et occisores morte mulctavit (2 Reg. IV), diligenterque quaesivit aliquem de domo Saul cui misericordiam ostenderet, et cum Miphiboseth Saulis nepotem claudum invenisset ei restituit omnes agros Saulis, eumque ad quotidianae mensae consortium admisit (ib. IX, 1, 13). Eandem mansuetudinem ostendit erga rebellem filium Absalon (2 Reg. XV. XVIII), quinimo etiam Semei atrocissimam iniuriam sibi inferenti pepercit, suisque militibus prohibuit ne eum occiderent (ib. XVI, 5-12). Haec et alia praeclara mansuetudinis exempla in historia David occurrunt: quare ipse confidenter potuit dicere in principio ps. 131: « Memento Domine David, et omnis mansuetudinis eius » (ut est in Vulgata), et in

ps. 7, 5: « Si reddidi retribuētibus mihi mala decidam merito ab inimicis meis inanis. » Post haec liberum non est praefatas Psalmorum imprecationes in malum sensum trahere, sed benigne explicandae sunt. Quod quidem variis modis fieri potest pro varia occasione, et diverso locorum contextu. Sanctus Thomas huic objectioni respondens 2, 2 Quaest. 25, Art. VI, ad 3^m tres modos indicat inquit: « Huiusmodi imprecationes, quae in sacra Scriptura inveniuntur tripliciter possunt intelligi. Uno modo *per modum praenuntiationis* non per modum optationis, ut sit sensus: *convertantur peccatores in infernum*, idest, *convertentur*. Alio modo per modum *optationis*, ut tamen desiderium optantis non referatur ad poenam hominum, sed ad *iustitiam* punientis secundum illud ps. 57: *laetabitur iustus cum viderit vindictam*, quia nec ipse Deus puniens laetatur in perditione impiorum, ut dicitur Sap. I, sed in sua iustitia, quia: *Iustus Dominus et iustitias dilexit* (ps. 10). Tertio ut desiderium referatur ad *remotionem culpae*, non ad ipsam poenam, ut scilicet peccata destruantur, et homines remaneant. » Hucusque Angelicus Doctor.

Ad *primum modum* quod attinet communior haec est Sanctorum Patrum expositio ut ex. gr. Hieronymi, Augustini, Chrysostomi, Eusebii, Theodoretī etc. qui etiam *praedictiones* illas in ps. 108 ad Iudam proditorem speciatim referunt. Quod autem formulae illae imperativae vel optativae ut merae praedictiones haberi possint ex indole grammatices hebraicae oritur, in qua deest tertia persona imperativi ac pro illa tertia futuri adhibetur: quare in hebraico textu omnes praefatae imprecationes per futurum efferruntur, et licet a Vulgata per formam imperativam reddantur, per futurum latinum aequae reddi possunt. Quod etiam in aliis Scripturae locis observatur ex. gr. Is. XIII, 16, Os. XIV, 1 ubi Vulgata Latina optativum habet, sed proprie futurum intelligendum est. Haec quidem expositio si non omnibus obiectis locis, saltem plerisque applicari potest. Ad *secundum modum* quod attinet etiamsi tempus imperativum vel optativum retineatur, adhuc tamen defendi et laudari possent Psalmorum imprecationes, si scilicet poenae impiis desiderari dicantur non ex privatae vindictae amore, sed ex iustitiae zelo, ut nempe ordo violatus reparetur, ut innocentes ab iniqua oppressione liberentur, ut tandem Dei providen-

tia ac sanctitas ab impiorum calumnia vindicetur, qui peccatorum prosperitatem intuentes ipsam Dei providentiam irrident et negant. Huiusmodi affectus ac zelus eo magis in David supponendus est quod ipse rex esset populi electi, simulque propheta ac divinae voluntatis interpres, eiusque persecutores eodem tempore et totius populi, et Dei omnipotentis hostes essent. Quinimo quum ipse Dei nomine et Spiritu Sancto inspirante ea scriberet, ipsius Dei, ut ita dicam, affectus induebat et exprimebat, qui quidem impiorum punitionem non solum temporalem sed etiam aeternam, supposita eorum finali obstinatione, iustissime probat et vult, et cui vindicta maxime convenit iuxta illud Deut. XXXII, 35: « Mea est ultio, et ego retribuam in tempore. » *Tertius* denique *modus* a S. Thoma indicatus, quod nempe desiderium imprecantis non referatur praecise ad poenam infligendam, sed potius *ad culpam removendam* pluribus locis explicandis valere potest. Optat scilicet Sacer Scriptor ut severitate poenarum deterreantur peccatores, et a peccatis cessent, ut eorum exemplo iusti non depraventur, et forte ipsi peccantes ad Dominum revertantur iuxta illud ps. 82, 17: « Imple facies eorum ignominia, et quaerent nomen tuum Domine. »

Hisce addere possumus, quod antea innuimus, stylum Orientalem, praesertim in poësi, multo vehementiorem esse nostro loquendi usu, quare nonnulla hyperbolica esse possunt: qua ratione etiam similes imprecationes in libro Iobi occurrentes (III, 3-15, VI, 8, 9 etc.) explicari posse passim docent interpretes.

Nunc vero ut de ps. 108 pauca in specie dicamus, imprimis omittenda non est quorundam expositio, qui nodum difficultatis secant contententes imprecationes illas vv. 5-19 non esse Davidis contra inimicos suos, sed viceversa inimicorum contra David, quas ipse ex eorum persona recitat, ut postea auxilium Dei contra illos imploret (v. 21, 26-28). Ita multi ex protestantibus imprimis David Michaelis, et nonnulli etiam Catholici ut Marini, Mingarelli, Mattei etc. Contextus psalmi huic expositioni favere videtur. Et sane in ipso Psalmi exordio incipit propheta exponere quid sit de quo doleat, idque dicit esse contumelias et convicia inimicorum « Deus, inquit, laudem meam ne tacueris: quia os peccatoris, et os dolosi super me apertum est » quod melius explicat in sequentibus ver-

sisulis dolens de locutionibus *dolosis* et de *sermonibus odii* (v. 2), de *detractionibus* (v. 3) et de *odio* (v. 4) inimicorum suorum: tum vero in v. 5 incipit ex abrupto in singulari numero « Constitue super eum peccatorem, et diabolus stet a dextris eius » et alias imprecationes addit usque ad v. 19. Quare haec videntur esse ipsa inimicorum maledicta contra eum prolata, de quibus in primis versiculis generatim conquestus fuerat, ita ut ante illa verba « Constitue super eum etc. » subintelligendum sit participium **אֲמָרִים** *dicentes*, quod etiam in aliis psalmis omittitur, et suppleri debet ad mutationem subiecti loquentis intelligendam (1). Rursum completis imprecationibus v. 19 addit « Hoc opus eorum qui detrahunt mihi apud Dominum: et qui loquuntur mala adversus animam meam, » quod videtur referri ad praecedentia inimicorum verba (v. 5-19). Mox in v. 20 divinam opem contra haec implorat « Et tu (tu autem) Domine, fac mecum propter nomen tuum.... libera me etc. » et in sequentibus de conviciis et imprecationibus inimicorum iterum loquitur « Et ego factus sum opprobrium illis (v. 24)... maledicent illi et tu benedices (v. 27)... Induantur qui detrahunt mihi pudore » (v. 28).

Quantumvis speciosa videatur huiusmodi expositio, non audeamus tamen eam admittere, tum quia mysticum et sublimiorem sensum psalmi de medio tolleret, tum propter contrariam fere omnium Patrum interpretationem, tum praesertim propter testimonium S. Petri qui expectantibus Apostolis ac discipulis adventum Spiritus Sancti in coenaculo, proponens alium Apostolum in locum Iudae proditoris sufficiens esse ipsi Iudae applicat verba nostri psalmi (v. 7): *Et episcopatum eius accipiat alter* « Viri fratres inquit, oportet impleri Scripturam, quam praedixit Spiritus Sanctus per os David de Iuda, qui fuit dux eorum, qui comprehenderunt Iesum.... scriptum est enim in libro psalmorum.... fiat commoratio eorum deserta, et non sit qui inhabitet in ea (Ps. 68, 25), et: episcopatum eius accipiat alter (Ps. 108, 7). » Quamvis enim S. Petrus ibi non utatur solemniori illa formula *ut impleretur Scriptura*, aegre tamen potest eius allegatio explicari in sensu *accommodato*, quasi nempe Iudae proditori accommodaverit verba illa (Ps. 108, 7), quae non de Iuda sed de David ab inimicis prolata fuissent.

(1) V. ex. gr. Ps. II, 3, Ps. XXI, 9 etc.

Nec admitti potest mysticus illorum verborum sensus, non enim decet iustum ac sanctum David figuram seu typum dicere impii ac proditoris Iudae. Nec denique verosimile est verba illa inimicorum duplicem habuisse sensum literalem alterum ab inimicis intentum, alterum a Spiritu Sancto intellectum, quemadmodum ex. gr. scimus factum esse in verbis Caiphae contra Christum prolatis (Io. XI, 49, 51). Accedit etiam plura in contextu inveniri quae Davidi nullatenus conveniunt quaeque etiam hostes insano odio excaecati nunquam contra illum proferre potuissent (1).

Quare recedendum non est a communi interpretatione qua omnes imprecationes (ps. 108, 5-19) ipsi David tribuuntur. Explicandae autem sunt uno vel altero ex iis modis quos superius innuimus. Si quaeratur autem quinam sit singularis ille inimicus contra quem praefatae imprecationes diriguntur, alii respondent esse Iudam, ita ut David hic loquatur in persona Christi, cuius typum gerebat, alii dicunt esse Doeg Idumaeum principem familiarium Saulis et Davidis inimicum, alii dicunt esse Achitophel prius amicum, postea proditorem Davidis, et praecipuum rebellis Absalomi fautorem, ita tamen ut verba v. 7 propter Petri testimonium ad Iudam referenda sint. Omnes istae sententiae simul componi possunt si dicamus totum locum v. 5-19 duplicem habere sensum, literalem quidem de David eiusque hostibus, mysticum autem de Christo eiusque persecutoribus, imprimis Iuda proditore. Haec de prima obiectione.

Resp. ad 2^m omnes Psalmos de altera vita tum felici iustorum tum misera impiorum rectissimam ac sublimissimam ideamingere. Talia sunt illa: *Satiabor cum apparuerit gloria tua: Inebriabuntur ab ubertate domus tuae.... In lumine tuo videbimus lumen*, et alia similia. Impossibile est igitur dubitare quin David scriptor et propheta recte senserit de animorum immortalitate, et de altera vita. Oportet itaque alio sensu explicare obiecta verba, quae contrarium aliquid videntur continere. Ad hoc autem intelligendum praemittendum est vocem *infernus*, hebraice *sceol* שְׁאוֹל, non sepulchrum significare (ut quidam volunt praesertim inter protestantes), sed locum, vel receptaculum animarum, quae a corpore separatae ibi adventum Redemptoris expectabant si in Dei

(1) Legi potest de hac re Patrizi in op.: *Cento Salmi tradotti letteralmente dal testo Ebraico, e commentati*. Roma 1875, Pag. 285 seqq.

gratia vitam finissent, vel perpetuo detinebantur inter tormenta si in peccato decessissent, non nisi indirecte aliquando sepulchrum designare (1). Hoc posito Propheta dicit in inferno homines Deum laudaturos non esse, sive quia animae illorum qui aeternis suppliciis addictae sunt Deum non laudant sed blasphemant, sive potius quia omnes mortuorum animae etiam iustorum non ita Deum laudant in inferno quemadmodum *nos qui vivimus* facere possumus et debemus, publica scilicet laude quae aliorum sensibus subiecta est, societatis felicitatem promovet, iustos aedificat, malos ad poenitentiam excitat, quae omnia a solis hominibus in societate viventibus praestari possunt. Animae vero mortuorum ab hominum sensibus remotae interno tantum cultu et a nostro diverso Deum laudare possunt. Id sane et non aliud prophetae verba innunt cum vox *zecher* זֶכֶר quae in ps. 6. 6 occurrit quaeque per voces *memor erit* redditur in Vulgata Latina, non simplicem recordationem vel laudem quamcumque denotat, sed publicam et solemnem laudis et cultus celebrationem (Vid. cit. Lex. Gesenii ad hanc vocem).

Pars II. Obiectiones morales contra librum *Ecclesiastis*.

Paulo graviora sunt quae ex libro *Ecclesiastis* obiici solent. In hoc enim libro falsas doctrinas Epicureismi, fatalismi, aliosque similes errores se invenisse putant multi ex recentioribus incredulis cum Voltairio, quibus praeiverant antiquiores nonnulli haeretici, de quibus loquitur Philastrius in haeresi 133, nec non antiqui nonnulli Iudaeorum doctores de quibus mentio fit in Talmude (Tract. *Sciabbath* Fol. 50) et apud S. Hieronymum (Com. in *Ecclesiast.* XII.). Horum argumenta breviter expendemus.

Obiic. 1° Epicureorum doctrina in libro *Ecclesiastis* aperte docetur. *Imprimis* enim nihil magis commendat quam edere, bibere et laetari, et hanc dicit esse hominis destinationem super terram. Ita ex. gr. postquam deflevit rerum omnium vanitatem, et multiplices huius vitae afflictiones concludit se amplius laborare nolle (II, 20) « *Unde cessavi, renuntiavitque cor meum ultra laborare sub sole* » et paulo post generatim concludit (v. 24) « *Nonne melius est comedere et bibere, et ostendere animae suae bona de*

(1) Vid. Ios. Montaldi in sua Buxtorfiani lexici editione, et Drach in *Lexico manuali Gesenii* ab eo expurgato. Ed. Migne Pag. 595.

laboribus suis? » Et iterum (III, 13): « *Omnis enim homo qui comedit, et bibit, et videt bonum de labore suo hoc donum Dei est* » quae etiam repetit v. 22 et clarius V. 17-19, ubi iterum haec commendat, et addit: « *Et haec est pars illius (hominis).* » Secundo eo usque progreditur in bonorum materialium commendatione ut alteram vitam neget, vel in dubium revocet, et nullam differentiam ponat inter brutorum et hominis destinationem. Sane III.18,19 ait: « *Dixi in corde meo de filiis hominum, ut probaret eos Deus, et ostenderet similes esse bestiis. Idcirco unus interitus est hominum, et iumentorum, et aequa utriusque conditio: sicut moritur homo sic et illa moriuntur... et nihil habet homo iumento amplius* » et paulo post (v. 21): « *Quis novit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, et si spiritus iumentorum descendat deorsum?* » Unde iterum concludit laetandum esse in hac vita, et hanc esse hominis partem. « *Quis enim, inquit, eum adducet ut post se futura cognoscat?* » (v. 22). Haec prorsus similia sunt iis quae in Epicureorum et Scepticorum scriptis leguntur. Tertio tam incertas et vagas notiones habet auctor iste de rebus moralibus ut in plures contradictiones incidat: ita ex. gr. ubique docet laete fruendum rebus huius mundi, et nihil eo melius esse in hac vita, alibi vero hoc etiam vanum esse affirmat (II, 11): nunc ad laetitiam hortatur (VIII, 15; XI, 9) nunc autem illam uti stultam traducit (II. 2) et melius esse ire ad domum luctus quam ad domum convivii (VII. 3-5): sapientiam modo laudibus extollit (X, 1 seqq.) modo vanam et fastidiosam dicit (II. 15. 20); denique cum dixisset incertum esse quo post mortem vadat spiritus hominis (III.21) postea affirmat corpus quidem hominis in terram reversurum, spiritum autem rediturum ad Deum qui dedit illum (XII. 7). Hinc concludunt adversarii librum Ecclesiastis erroribus moralibus et contradictionibus plenum esse.

Responsio ad praecedentes difficultates.

Quae superius obiecta sunt diu exercuerunt ingenia interpretum, qui in diversas abeunt sententias. Universim tamen duae sunt viae ad huiusmodi difficultates solvendas: vel enim I^o negatur principia illa, quae Epicureismum vel scepticismum redolent, a Salomone ex propria sententia prolata esse, vel II° hoc admittitur, et illa omnia benigne et iuxta normam sanae rationis exponuntur.

Operae pretium erit utrumque respondendi modum breviter declarare.

I. Declaratur prima responsio eorum qui negant obiecta loca ex Salomonis sententia prolata esse.

Qui hanc respondendi viam ineunt variis modis librum exponunt. Nonnulli recentiores totum librum Ecclesiastis per modum dialogi scriptum esse putant inter Sadducaeam et Pharisaeam, quorum primus voluptates et temporalia commoda laudat et prosequitur, alter contra vitae austeritatem extollit, nempe iuxta proprium uniuscuiusque sectae ingenium. Verum hoc affirmant ii tantum qui Salomoni librum abiudicant, eumque scriptum existimant post tempora imperii Macedonici, postquam scilicet Sadducaeorum et Pharisaeorum controversiae ortae fuissent. Qui vero communem sententiam sequuntur de Salomone libri huius auctore, nullo respectu habito ad Sadducaeos vel Pharisaeos, duos inducunt loquentes, primum quidem in 1^a parte libri, vanitatem et molestiam praesentis vitae exaggerantem, alterum vero in 2^a parte prioris querelas castigantem et crebro insinuantem non obstantibus malis huius vitae, moderatam laetitiam et tranquillum bonorum temporalium usum laudabilem esse. Hi auctores opinionem suam stabilire conantur, ex eo quod in principio libri querelae de vanitate et molestia rerum humanarum solae occurrant, deinceps vero semper rariores fiunt et circa libri finem prorsus cessant; contra vero monita de hilari vitae usu Cap. IV incipiunt, et paullatim crescunt usque ad finem. Verum, ut scite observat Ackermann *Introd. in libros V. T.* §. 201, huiusmodi libri partitio inter duos loquentes fundamento caret; nam duo illa, scilicet vanitas rerum omnium, et laetus vitae usus, in praecipuis capitibus coniuncta inveniuntur, ut ex. gr. Cap. II, 1–20 coll. 24, 26, III, 10, 11, coll. 12, 13, 22, etc. Denique generalis assertio quod omnia vana sint quemadmodum in libri exordio I, 2 ita in fine XII, 8 reperitur.

Omissis itaque huiusmodi artificiosis et incertis explicationibus, alii auctores, qui primum respondendi modum tenent communiter affirmant librum Ecclesiastis per modum unius orationis a Salomone exaratum esse, in qua tamen polemica oratione impiorum falsas sententias et stultas argumentationes ipsis eorum verbis proponit tamquam obiectiones, quibus paullatim respondet vera prin-

cipia huc illuc opponens, ambiguos sensus declarans, et ita gradatim errores dissipans donec in fine omnes simul perstringat et iugulet magnifica illa conclusione ad quam totus liber tendit: « *Finem loquendi pariter omnes audiamus. Deum time et mandata eius observa: hoc est enim omnis homo: et cuncta quae sunt adducet Deus in iudicium* » (XII, 13, 14).

Huiusmodi responsio praecipue a Graecis Patribus adhibetur, quibus nonnulli etiam Latinorum Doctores atque interpretes accedunt, ut ex. gr. Gregorius Magnus Lib. 4° Cap. VI Dialog. S. Thomas 1. q. 75 a. VI ad 1^m ubi explicans verba Eccl. III. 19 observat ea a Salomone proferri in persona insipientium (1); ita etiam Lyranus, Calmet, Veith et alii. Horum sententia difficultatem funditus evertit. Quae enim primo et secundo loco obiecta sunt, in hac hypothesi, vere damnanda ac reprobanda essent, quemadmodum ab ipso sacro scriptore reprobantur. Quae autem tertio loco obiciebantur de contradictionibus in libro Ecclesiastis occurrentibus facile intelligerentur; contradictiones enim revera existerent, non tamen inter eiusdem auctoris sententias, verum inter impiorum ac stultorum verba, et sacri scriptoris principia.

Fundamenta huius opinionis esse possunt 1° ipsa difficultas recte intelligendi citata loca, quae in suo obvio sensu accepta errores continent. 2° Contextus quorundam locorum id confirmare videtur, ut ex. gr. II. 15–20, III. 18, seq. etc. ubi Salomon videtur quasdam conclusiones falsas ponere non iuxta mentem ac sensum quam tunc habebat, sed iuxta cogitandi rationem quae illum fortasse deceperat cum vanitati plus aequo indulgeret, et a recto tramite aberraret, vel etiam iuxta illud quod stulti in similibus adiunctis constituti cogitare solent. 3° Confirmari videtur haec sententia ex comparatione cum libro Sapientiae ubi ex sententiis et ex persona Salomonis scriptor loquitur. Siquidem in cap. II similes insipientium errores proponuntur ex. gr. v. 2 « *Qui ex nihilo nati sumus, et post hoc erimus tamquam non fuerimus... cinis erit corpus nostrum et spiritus diffundetur tamquam mollis aer* » unde concludunt v. 6 seq. « *Venite ergo et fruamur bonis quae sunt, et utamur creatura tamquam in iuventute celeriter.... coronemus*

(1) Verum in 2, 2 q. 164 a. 1 ad 2^m eadem verba iuxta rectam rationem explicat tamquam verba S. Scripturae.

nos rosis antequam marcescant: nullum pratum sit, quod non pertranseat luxuria nostra... ubique relinquamus signa laetitiae, quoniam haec est pars nostra, et haec est sors » et ita deinceps. Hanc comparisonem urget S. Thomas loc. cit. ut ostendat etiam verba Ecclesiastis obiecta ex persona stultorum posita esse. Unum discrimen est quod in libro Sapientiae id expresse monetur, praemittitur enim initio Cap. II. « *Dixerunt enim (impii) cogitantes apud se non recte,* » et postea sequuntur citata verba; in Ecclesiaste autem non expresse monetur sed lectori intelligendum relinquitur. Nec obstat frequens mutatio personae loquentis, nam haec saepissime occurrit in sacris libris praesertim poeticis, ut est noster, absque ulla admonitione. Weissenbach citatus a Veith (*Scriptura contra incred. propugn.* V. T. pars V. sect. 3, quaest. 3) suspicatur in autographo libri Ecclesiastis verba impiorum diverso characteris genere exarata fuisse, ut possent statim a lectore distingui, sed postea a librariis differentiam illam characterum neglectam fuisse.

II. Exponitur secunda responsio eorum qui obiecta verba sacro Scriptori tribuenda esse docent.

Pluribus Sacrae Scripturae interpretibus prima responsio minime arridet utpote quae fundamento carere videatur, et minime necessaria sit ad difficultatem solvendam. Existimant enim omnia illa loca, quae ex Ecclesiaste obiciuntur verum ac rectum habere sensum a Salomone intentum, iuxta quem explicanda esse dicunt. Ita plerique ex Latinis Patribus et recentioribus interpretibus. Iuxta horum sententiam ita propositae difficultates solvi possunt.

Resp. ad 1^m obiectionem de Epicureismo; distinguendum esse *abusum* rerum temporalium a *legitimo earum usu*. Porro nullus est locus in libro Ecclesiastis ubi aperte doceatur rebus huius vitae sine moderatione et contra rationis dictamen fruendum esse, quinimo moderatus vitae usus, et cum Dei timore coniunctus ubique suadetur. Id enim significant verba illa quae in obiectis locis recurrunt, *donum Dei esse*, quod bonis temporalibus uti liceat, tum etiam et praecipue quod passim inculcat *Deum timendum* esse et *iudicium eius formidandum* (XII, 13.14), *mandata Dei* sedulo observanda (ib.) concupiscentiam fraenandam (XI. 10) sectandam religionem et probitatem et divinae providentiae fidendum (V. passim), immodicam laetitiam fugiendam (VII. 3, 4), ipsas voluptates

vanas esse (XI. 9, 10), denique mortis considerationem tamquam utilem fovendam (VII. 3). Haec profecto cum Epicureorum et incredulorum cogitandi et agendi ratione minime conveniunt. Aliunde vero temperata laetitia, et honestus bonorum temporalium usus condemnari non possunt. Quare potuit sapienter Ecclesiastes ad haec homines hortari, praesertim homines considerans praescindendo ab aeterna vita, de qua tantum in secunda parte verba facit, et relative ad eorum conditionem qui in rerum temporalium acquisitione omne tempus omnesque vires insumunt, et pessumdant: certe enim prudentius sub hoc respectu ac aequius est vitae tranquillitati et laeto bonorum usui indulgere, quam seipsum inanibus curis consumere. Altiores tamen finem clare ostendit in fine libri et praesertim in conclusione superius citata (XII, 13, 14). Nec omitendum est Salomonem sub veteris Legis oeconomia scripsisse, quae non adeo sublimem ac perfectam morum doctrinam praeseferebat ac in Evangelica lege fit, in qua licet non damnentur divitiae ac bona huius vitae, frequentius tamen earum *renuntiatio*, voluntaria *paupertas*, carnis *mortificatio* laudantur et suadentur.

Ad 2^m objectionem quod attinet, scilicet de scepticismo et de negata animae immortalitate, respondent etiam haec explicari posse. Imprimis enim auctor aperte prodit suam sententiam de animorum immortalitate et aeterna vita vel misera vel beata, non solum cum ad sectandam iustitiam et fugienda peccata provocat, sed etiam expresse in cap. XII. 7 inquit: « *Et revertatur pulvis in terram suam, unde erat, et spiritus redeat ad Deum qui dedit illum* » et v. 14 « *Et cuncta quae fiunt adducet Deus in iudicium pro omni errato, sive bonum sive malum illud sit.* » Quare necesse est obiecta verba (III. 18-22) recto sensu explicare, scilicet cum ait: *unum esse interitum hominis et iumentorum, et nihil habere hominem iumento amplius*, intelligendus est non de anima eiusque vita, sed de corpore et de conditione vitae animalis: sub hoc enim respectu vere similes sunt homines brutis, iisdem legibus subiecti, plerumque etiam infirmiores, quemadmodum animadvertit S. Thomas in locis citatis. Quod autem ait Ecclesiastes v. 21 « *quis novit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, et si spiritus iumentorum descendat deorsum?* » potest imprimis aliter legi iuxta textum originalem, qui literaliter ita reddi potest: « *Quis novit spi-*

ritum filiorum hominum, qui (spiritus) ascendit sursum, et spiritum iumentorum, qui descendit deorsum in terram? » quo difficultas non solum evanescit sed contra adversarios retorquetur. Vel etiam accepta lectione Vulgatae verba illa: « *Quis novit* » possunt ita intelligi ut Aucor non neget discrimen inter pecudes et hominem secundum animae dignitatem, sed adiiciendo *quis*, difficultatem rei voluit demonstrare. Haec enim loquendi formula in Scripturis sanctis non de impossibili, sed de difficili plerumque accipitur ut Is. LIII. 8. *Quis enarrabit?* Ps. 14. 1 *quis habitabit?* Ier. XVII. 9 *quis cognoscet?* etc. (Ita Hieronymus in h. l.). Vel etiam intelligi potest de scientia experimentalī, secundum quam nescimus quo pergat humanus spiritus cum corpore separatur.

Ad 3^m denique obiectionem de contradictionibus, respondent has commode componi posse et apparentes tantum esse. Et sane potest quis alios hortari ad laetum rerum temporalium usum, simulque declarare etiam ibi inesse vanitatem: quamvis enim ea bona licite usurpari possint et hominis animum utcumque relaxent, nunquam tamen perfectam homini felicitatem afferunt. Eodem modo potest quis absque ulla contradictione laudare moderatam laetitiam quam quis proprio labore sibi comparavit, eodemque tempore damnare immodicum et effraenatum impiorum gaudium, et docere multo melius esse cum bonis affligi et tristari, quam ridere cum impiis. Ita etiam commendare quis potest veram sapientiam quae praecipue in Dei cognitione et in moribus ad iustitiam componendis consistit, et ex alia parte contemnere ac reprobare mundanam sapientiam quae in divitiis accumulandis, temporalibus negotiis expediendis, et proximorum animis astute circumveniendis occupatur. Ex hisce apparet etiamsi obiecta loca Salomoni ipsi ex propria mente loquenti tribuantur ea tamen recto sensu intelligi posse.

Haec satis sint *de specialibus quaestionibus* circa veracitatem librorum Pentateucho posteriorum. Plures aliae quaestiones videri possunt apud saepius laudatum Veith op. cit. Pars II-VI Veteris Testamenti, et apud Glaire in *libris sanctis vindicatis* Tom. II (1) aliosque probatos auctores.

Nunc ad Pentateuchum veniendum est.

(1) Extat hoc opus etiam Italica lingua redditum cura Compilatorum Bibliothecae Catholicae et Neapoli editum.

ARTICULUS II.

DE VERACITATE PENTATEUCHI, SEU LIBRORUM MOYSI

Demonstrata librorum Pentateucho posteriorum veracitate, iam ad ipsum Pentateuchum seu libros Moysi accedendum est quorum veracitas eo maiori diligentia demonstranda ac vindicanda est quo maior est eorumdem librorum antiquitas, difficultas, et gravitas, et quo vehementius ab religionis hostibus impugnari solent. Contra hos enim libros mirum est quanto impetu ferantur tum veteres tum recentiores increduli ac rationalistae, quorum alii Moysen fraudis ac mendacii accusare audent, quemadmodum impius auctor libri *De tribus impostoribus*, alii vero ex mythico systemate narrationes Mosaicas pro *fabulis* vel *legendis* habendas esse volunt quas auctor ex populari traditione collectas, in defectu verae historiae scripto consignaverit. Iuxta horum systema protoparentum creatio, et dona supernaturalia quibus a Deo instructi fuisse dicuntur, eorumdem lapsus et naturae humanae corruptio inde sequuta, diluvium in orbem immissum in peccatorum poenam, promissio futuri Reparatoris, frequentes Dei apparitiones, mirabilis Dei providentia in familia Abrahami tuenda et revelationis deposito per Hebraeorum gentem custodiendo, et cetera quae praeter ordinarium naturae cursum accidisse referuntur nihil aliud sunt quam naturalia facta plus minusve ex populi phantasia vel superstitione exaggerata et in portenta transformata, vel etiam sunt symbolica et mythica involucra quibus veritates quaedam naturalis religionis adumbrantur. Itaque contendunt ab omnibus hisce figmentis Pentateuchum ope critices liberandum esse, ut vera historia ac doctrina sub illis latitans eruatur. Ita post Eichhorn, de Wette et alii saepius commemorati, inter quos eminent nostra aetate Ewald in sua *Historia populi Israel* (ed. 3^a 1864) et Colenso in saepius citato opere de Pentateucho et Iosue libro (ed. 2^a 1862-65). Contra horum temeritatem et praeconceptos errores constituimus sequentem thesim.

THESIS XXXVII.

*Moses in iis omnibus quae sive in Genesi sive in reliquis
Pentateuchi libris narrat plenissimam historicam
fidem meretur.*

Consueto ordini insistentes argumenta omnia in duplicem classem partimur; et primo exponemus argumenta *interna* et directa, tum vero *externa* et confirmativa.

§. I. Argumenta interna et directa.

Antiquo historiarum scriptori sua fides constat si probari possit
A. eum *scientiam* eorum quae refert habere potuisse ac debuisse,
B. eum res quas certo noverat *sincere* et *iuxta veritatem* scripto mandasse. Quae duo in Moyse demonstrari posse contendimus.

A. Moses historiam quam narrat certo cognoscere potuit ac debuit.

Cum Pentateuchi genuinitas a nobis demonstrata sit, unusquisque videt quaestionem de Moysi scientia vix cadere posse in quatuor posteriores eius libros. Hi enim maximam partem complectuntur legem atque instituta ab ipso Moyse sancita aut promulgata: facta vero historica quae referunt ipsa Moysi gesta sunt, vel ea quae sub eius oculis aut directione evenisse dicuntur. Pauca quae occurrunt in principio Exodi de ipsius Moysi natalibus ac prima infantia facile potuit ipse a parentibus, a Maria sorore, aliisque immediatis testibus ediscere: quae vero in fine Deuteronomii de Moysi morte et funere leguntur alias iam animadvertimus diverso auctori esse tribuenda. Si igitur Pentateuchi genuinitas admittatur auctoris scientia de hisce rebus in dubium vocari nequit. At vero non idem dicendum de primo Pentateuchi libro qui est Genesis; in hoc enim auctor narrat ea quibus ipse interesse non potuit, quaeque longo saeculorum intervallo eius aetatem praecesserant. Quare non inepte quaeritur utrum nam, et unde nam potuerit Moses horum notitiam certam et tutam haurire?

Si nulla alia praesto esset via ad evadendum ex hac difficultate, plana et obvia responsio esset Moysen divina revelatione haec

omnia didicisse. Extraordinariam enim Dei assistentiam ipsi concessam fuisse et nos certissime credimus, et ipsi adversarii admittere coguntur dummodo velint aequo iudicio perpendere Moysis officium et missionem, rerum quas scribit momentum in divinae providentiae oeconomia, demum puram ac sublimem moralem doctrinam ab eo traditam, quae ab humano ingenio, illa praesertim aetate nullatenus repeti potest, ut infra melius declarabimus. Verum nolumus hic contra adversarios divinam revelationem urgere, et contendimus media naturalia minime defuisse auctori Pentateuchi ad factorum geneticorum notitiam certo hauriendam. Haec autem media dicimus fuisse *primo* et praecipue traditionem oralem, *secundo* diversi generis monumenta tunc extantia, quae traditionem confirmabant et illustrabant. De singulis dicamus.

I. De traditione antiqua factorum quae in Genesi narrantur.

Quod Moyses factorum quae ante ipsum evenerant memoriam in traditione conservatam invenerit, in controversiam vocari nequit. Siquidem apud omnes antiquos populos ab immemorabili aetate horum memoriam extitisse ex historia constat, ipsaque factorum gravitas docet ea non potuisse tam facile apud homines in oblivionem abire. Id unum quaeri posset, an haec vetusta traditio apta fuerit ad Moysem docendum? utrum scilicet ea esset fons sincerus veritatis, an potius corruptus et fabellis redundans uti solet fieri in priscis aliarum gentium traditionibus. Verum huiusmodi traditionem quam apud suos invenit Moyses incorruptam fuisse demonstrare possumus ex eiusdem traditionis characteribus et adiunctis.

Sane traditionis veritas eo certior est 1° quo *pauciores* sunt qui seriem eiusdem traditionis constituunt, 2° quo *pauciora* facta complectitur, 3° quo *graviora* ea sunt et notiora, 4° quo magis *immunis* fuit ab influxu imaginationis, passionum et arbitrii eorum per quos transiit. Diximus primo loco quo pauciores sunt illi qui seriem traditionalem constituunt, non vero quo *minus est temporis spatium* quod complectitur: illud enim quod solet traditiones corrumpere non tam est temporis diuturnitas quam numerus generationum, per quas successive transiit, cum unaquaeque soleat aliquid addere vel detrahere acceptae a maioribus traditioni, quare si longum temporis spatium nonnisi paucas generationes comple-

ctatur, illa temporis diuturnitas quantacumque ea sit traditionis puritati nocere non potest. Ceteri canones per se patent. Iamvero haec omnia dicimus convenire traditioni illi primitivae, ex qua Moyses accepit factorum notitiam quae in Genesi narrat.

Et 1° per *paucorum* ora transierat. Siquidem per Mathusalem qui 1000 fere annos vixit, et Noe qui vixit 500 annos ante diluvium, et post diluvium 350, Moyses paene cum Adamo coniungitur quamvis inter Creationem et Moysen viginti quinque saecula intercesserint: hinc Moyses a primis Geneseos factis quinque tantum vel sex generationibus distat, a posterioribus una tantum vel altera. Ut id melius intelligatur recolendum est Mathusalem primis 243 annis vitae suae cum Adamo vixisse, postremis vero 600 cum Noe eius nepote altero humani generis stipite, et parente. Rursum Noe postremis 58 annis vitae suae Abrahamum cognovit, eiusque filius Sem (qui etiam ante diluvium vixerat fere 100 annis) non solum Abrahamum sed etiam Isaac vidit, diuque cum eo convixit, Isaac autem cum Levi vixit qui fuit avus Moysi. Per paucos itaque annulos catena traditionis ad Moysen usque pervenit. Ex qua factorum certissima notitia tradita est. Siquidem Adam cum Seth nepotes docuerunt de creatione deque suis ac filiorum gestis, Noe de diluvio, Abraham de sui vocatione divinisque promissis ei factis, Isaac et Iacob Moysi proximi de coeteris ad historiam Patriarcharum pertinentibus. Quorum memoriam vivam adhuc apud suos Moyses reperit. Fieri enim non potuit quin Hebraei patres suos percontati fuerint de Patriarcharum gestis a quibus sciebant se originem ducere. Quis autem suspicari potest traditionem istam sinceram et incorruptam non fuisse? Ipsa enim diuturna hominum vita et testium oculatorum per plura saecula existentia corruptionem impendebat; praesertim si attendamus sanctissimos illos Patriarchas probe conscios fuisse muneris sibi commissi ut posteris traderent certam factorum illorum notitiam, et vix alia tunc fuisse de quibus parentes filios edocerent, cum hisce factis tota contineretur historia, et exigua admodum esset artium scientiarumque supellex.

Oblicere quis posset haec quae diximus de longaeva Patriarcharum vita non posse hic a nobis ut certa assumi, quin supponamus id quod est in quaestione, nempe Moysis veracitatem, qui

haec in Genesi narrat. At respondemus longaevitatem primorum hominum non a solo Moyse referri sed ab omnibus pæne vetustissimis omnium gentium scriptoribus qui id a traditione acceperant, ut adductis testimoniis probat Ios. Flavius (lib. contra Ap.) et ex eo Eusebius (Praep. Evang. lib. IX, c. 43) et inferius a nobis etiam breviter ostendetur.

2° et 3° Traditio de qua loquimur *pauciora* tantum facta complectebatur eaque *gravissima*, et natura sua omnibus *nota*. Et imprimis *pauciora* et quidem eo *pauciora* quo ad remotiorem aetatem pertinent. Sane liber Geneseos immensum viginti trium saeculorum spatium complectitur: at huius maxima pars, a creatione usque ad dispersionem gentium (XVIII saecula) solis *undecim* capitibus tota comprehenditur, ubi proinde nonnisi summa quaedam facta, creatio, peccatum protoparentum, mors Abelis, diluvium, Babelica confusio, adiectis quibusdam genealogiis, breviter et summatim attinguntur: tum statim fit transitus ad historiam unius familiae, Abrahami scilicet, de qua praecipua quaedam referuntur usque ad mortem Iosephi Patriarchae stylo paulo fusiore, utpote quae ad Moysi aetatem propius accedebant. Haec autem omnia gravissima et summi momenti fuisse, priora quidem universo humano generi, posteriora populo praesertim Hebraeorum res ipsa loquitur, proindeque tanto facilius poterant et ab omnibus disci, et memoria teneri, et incorrupta ad posteros transmitti.

4° Horum factorum traditio *immunis* esse debuit ab influxu phantasiae, arbitrii, passionum eorum per quos propagata est. Sane de fraude vel mendacio nemo suspicabitur; praeis enim illis temporibus patriarchae viri sanctissimi erant veluti duces et magistri hominum, et ad eos pertinebat memoriam horum factorum, quibus divinae providentiae oeconomia continebatur, puram in suis familiaribus conservare. Neque populi passiones, novarum rerum studium, animi volubilitas timenda erat. Ipsa enim morum simplicitas, et innocentia, pastorale vitae genus, extranearum rerum ignorantia et disiunctio a caeteris populis, qui post dispersionem veterem traditionem erroribus miscuerant, corruptioni obstabant. Accedit mos referendi in carmina et cantus res maioris momenti et familiarum genealogias quo fiebat ut haec strictioribus versus et melodiae legibus adstricta a corruptionis periculo remotiora essent.

Praeterea apud Semiticos populos semper consuetudinem vixisse novimus, quae etiam nunc passim servatur, ut frequenter coetus fierent, in quibus narrarentur genealogiae, itemque facta et exempla excellentium virorum, rerumque praecipui eventus quibus posteri docerentur, qua ratione vitam moresque suos componere oporteret. Hisce addendus est character Semitarum proprius, qui constans est, veterum traditionum tenacissimus, et a novitatibus maxime abhorrens. Hinc etiam nunc post immensum saeculorum spatium videmus apud Orientales eosdem mores, easdem vivendi leges, eandem populorum indolem quae in libris Moysis aliisque antiquissimis describuntur; linguae etiam non multum immutatae sunt. Contra ac apud nos evenire solet, penes quos brevi saeculorum intervallo omnia mutantur et commiscuntur, novae societates, novi mores, novaeque linguae pullulant, omniaque perpetuis vicissitudinibus obnoxia sunt (1). Quae omnia demonstrant traditionem veterum factorum puram a primitivis hominibus primisque Abrahami posteris conservatam fuisse. Nec suspicari licet Hebraeos ob inconsideratum patriae gloriae amorem haec exaggerasse. Si enim agatur de factis primitivis quae ante Abrahami vocationem acciderunt, haec non erant Hebraeorum propria, sed universo humano generi communia: si vero agatur de factis Patriarcharum, imprimis historia illa moribus ac vitiis Hebraeorum minime favebat, quos constat ex consortio Aegyptiorum iam tum in idololatriam proclives fuisse; verum praeterea facta illa nimis recentia erant, et cum praesenti Hebraeorum statu nimis connexa ut possent vel oblivione vel fraude adulterari: ipsa enim hebraicae gentis in Aegypto commoratio secumferebat memoriam patriarchae Ioseph, eiusque patris Iacob, et totam eventuum seriem qui utrumque in Aegyptum adduxerant, et domicilium in ea regione stabilire coegerant; haec vero rursus in mentem revocabant Isaaci et Abrahami gesta, promissionesque iis a Deo factas, quibus etiam innixi Hebraei sese Moysi regimini commiserunt, longamque ac laboriosam peregrinationem alacri animo susceperunt. Nec obstat quod diu ante Moysen Hebraei coepissent in idololatriam proclives esse, et frequenter in hoc crimen incidissent: siquidem imprimis traditio, de qua loquimur non tam

(1) Extat in hanc rem erudita Augustini Scholz dissertatio *De fontibus historiae Veteris Testamenti*, ex qua plura excerptimus.

spectanda est prout a vulgo Hebraeorum intelligebatur quam potius ut a sanctis viris, et apud Patriarcharum familias servabatur: deinde Hebraei nunquam idololatriae ac superstitioni penitus, et permanenter addicti fuerunt: denique aliud est cultum divinum ex pravo aliarum gentium exemplo corrumpere, et aliud simplicem memoriam factorum, praesertim tanti momenti, et sub continua Patriarcharum vigilantia et disciplina oblivisci aut depravare. Concludamus igitur Moysen apud suos traditionem invenisse rerum praeteritarum quae certam et tutam earum rerum notitiam illi suppeditabat.

Domesticae traditioni addenda quoque est traditio aliarum gentium quam Moyses consulere potuit ad Hebraeorum traditionem confirmandam. Sane Hebraei e Chaldaea oriundi et in Aegypto longo iam tempore degentes, utriusque populi, Chaldaeorum nempe et Aegyptiorum traditiones ignorare non poterant, unde profecto multa haurire potuerunt cum utriusque populi origines ad tempora diluvio proxima ascenderent, iidemque artibus, scientiis, et omnis generis cultura iam florerent.

II. De antiquis *monumentis* quae Moyses consulere potuit.

Praeter oralem traditionem non est cur negemus monumenta quaedam sive scripta sive non scripta Moysen invenisse, quae traditionem illustrarent et confirmarent. Temporis *antediluviani* monumenta aliqua a Moyse conspici potuisse verosimile omnino videtur. Quid enim? Sexdecim et amplius saeculorum spatio nullum in artibus progressum homines fecerunt? Nihil stabilis et duraturi posteris relinquere conati sunt? Aut diluvii aquae ita omnia deleverunt, ut nullum prorsus humanorum operum vestigium postea appareret? Certe diluvii ipsius vestigia adhuc extabant. Omissis enim signis perturbationis, quae in terrae superficie diluvium reliquerat, quae adhuc observari possunt, et Moysis aetate multo clariora esse debebant, servabantur adhuc reliquiae arcae Noeticae, ut etiam profani scriptores diu post tradiderunt, invisebantur loca ubi eadem constiterat, item extabant ruinae turris Babelicae, quas multis post Moysen saeculis adhuc extitisse scimus. Quod pertinet autem ad alteram historiae Geneseos partem extabant monumenta a Patriarchis erecta, altaria Abrahami, Isaaci, Iacobi, spelunca Abrahami ubi ipse cum Sara sepultus fuerat, statua salis in quam uxor

Loth versa est, quam adhuc post plura saecula extitisse innuit auctor libri Sapientiae (X, 7). Item vastitas et desolatio quae in loco Pentapoleos insederat, circumcisio ab Abrahamo originem ducens, sepulchra duodecim Patriarcharum, quae adhuc IV post Christum saeculo invisibantur teste S. Hieronymo, item loca ubi tentoria fixerant, putei ab eis effossi et alia huiusmodi. Iosephi patriarchae non pauca extare debebant in Aegypto monumenta. Accedunt ipsa locorum et personarum *nomina* eventuum commemorativa, uti sunt mons *Moria* (Dominus videbit), *Bersabaeae* (puteus iuramenti), *Bethel* (Domus Dei), *Horma* (Anathema) etc. item *Noe*, *Abraham* (qui ante Abram dicebatur), *Isaac*, (יִצְחָק ridebit) *Sara* (quae ante Sarai), *Israel* (qui ante Jacob), et alia huiusmodi, quae totidem insignes eventus, quorum causa imposita sunt, commemorabant. Etiam cantica popularia ad quae identidem appellat Moyses monumentorum loco haberi possunt (Gen. IV, 23, 24 etc.). Denique non inepte supponere possumus etiam *scripta* aliqua documenta Moysi praesto fuisse. Siquidem ex alias dictis constat artem scribendi Aegyptiis praesertim et Phoeniciis ante Moysen notam fuisse. Hinc non immerito concludimus scripta aliqua a Moyse inventa fuisse sive apud suos, sive apud Aegyptios de gestis veterum Patriarcharum, aut de primis mundi eventibus, quae in usum suum convertere potuerit. Huc etiam transferri possunt ea quae Astruc, Iahn, aliique disserunt de variis fragmentis in Genesi existentibus. Quamvis enim, ut in Thesi XXV diximus, haec non sint tantopere urgenda, aliqua tamen vis eis deneganda non est ad ostendendum Moysen antiquiora aliquot scripta monumenta sub oculis habuisse dum Genesim scribebat. Praeterea de quibusdam antiquioribus libris ab ipso Moyse et a Iosue mentio fieri videtur, uti sunt *liber bellorum Domini* (Num. XXI, 14) et *liber Iustorum* (Ios. X, 13), quibus forte Patriarcharum gesta, et varia cantica commemorativa continebantur.

Iamvero Moysen rectum horum monumentorum, et antiquae traditionis usum facere potuisse, etiam seclusa divina revelatione, apparet ex eius sapientia ac peritia; haec enim vel ex sola Pentateuchi lectione luculenter apparet: tam elegans est sermo, tam sapiens rerum ordo, tam sublimis doctrina ac legislatio: hinc non solum in Exodi libro affirmatur eum omni scientia Aegyptiorum instructum fuisse, sed etiam profani scriptores, ut Iosephus Flavius,

Diodorus siculus, Artapanus alique testati sunt eum magnam sapientiae famam apud Aegyptiorum sacerdotes obtinuisse. Ex quibus apparet neminem ex vetustis scriptoribus aptiorem Moyse fuisse ad omnia illa subsidia consulenda, expendenda et in suum usum citra erroris periculum convertenda.

B. Moyses mentitus non est, nec mentiri potuit.

Sinceritas Moysi et immunitas a quolibet mendacio vel errore in rebus quae certo noverat enarrandis constat I° ex personali eius characterē, II° ex circumstantiis quae illum falsum dicere non permittebant.

I° Quidem ex personali Moysis characterē. Hic enim talis est, ut impostorum et vafro- rum hominum characteri e diametro opponatur. Apparet id evidentissime ex ipso Pentateucho: libri enim sunt veluti speculum in quo auctoris imago reflectitur, etiam cum ille conatur animum suum dissimulare. Sane proprius impostorum character est: gloriae ac commodis suis studere, populo ac viris principibus blandiri, atque adulari, res occultas ac sine testibus narrare, quarum veritas indagari non possit, verborum artificio res falsas credibiles reddere. Ita sane se gesserunt plus minusve omnes antiqui et recentes impostores, qui falsa persuadere conati sunt, nec aliter omnino se gerere possunt, si velint suae fraudis successum aliquem sperare. Iamvero nihil huiusmodi in Moysi agendi ac loquendi ratione occurrit, imo contrariae prorsus virtutes et agendi ratio.

I° Ambitionis aut vanae gloriae nulla in Moyse apparet umbra. Verum est eum facta sibi gloriosa narrare, verum simul ingenue fatetur se non nisi Dei instrumentum esse, naturalem suam imperitiam aperte fatetur (Ex. III, 11, IV, 10-14), proprias culpas in ipsis illis factis obeundis et poenam inde sequutam non dissimulat (Num. XX, 12, XXVII, 14, Deut. XXXII, 48), fratris Aaron et sororis Mariae lapsum scripto mandat (Num. XII, 1-3, 10-15, XX, 24). Tantum autem abest quominus suis commodis inhiaverit, ut e contra iis omnibus valedixerit, quibus in regia aula fruebatur ut afflictionem cum sua gente divideret, utque longam et periculosam peregrinationem susciperet populi sibi dilecti regimen assumeret, populi inquam, immitis, et pertinacis ingenii, a quo nihil sperandum erat, quique paucis diebus ab exitu de terra Aegypti iam

coepit contra eum rebellare (Ex. XVI). Quando autem actum est de eligendo sibi successore, non cogitavit de suis filiis, aut nepotibus, sed, iis in Levitarum turba-relictis, Iosue hominem alterius tribus (Ephraim) elegit.

2° Ab assentandi studio tam alienus est, ut nunquam timeat, seu populi, seu principum virorum offensionem incurrere, cum id amor iustitiae aut zelus Dei gloriae exposcere videtur: populi vitiis non solum non blanditur, sed ea passim acriter reprehendit, durissima quaeque comminatur, Hebraeisque quamvis renitentibus legem imponit arduam, duraeque eorum cervici convenientissimam.

3° Ea vero facta Moyses narrat, quae non clam, et sine testibus accidisse dicuntur, sed coram universo populo, iis ipsis inspicientibus et audientibus qui libros Pentateuchi lecturi erant, et ad quorum testimonium confidenter appellat. Huiusmodi sunt miracula in Aegypto patrata, transitus maris rubri, solemnis legis promulgatio, mira a Deo patrata in deserto, exempla populi punitiones, praelia et victoriae super Chananaeos, et alia huiusmodi.

4° Modus etiam quo haec narrat simplicem et candidum scriptorem prodit, in rerum quas refert veritate unice confidentem. Nullum sane verborum lenocinium occurrit, nulla praeparatio, nullusque ad lectores persuadendos conatus etiam cum res mirae et paene incredibiles proferuntur, nulla denique exaggeratio aut fanatica loquendi ratio, quae solet impostorum aut illusorum esse propria.

5° Denique pietas in Deum sincera, et constans in populum licet ingratum ac rebellem charitas, summa animi modestia et abnegatio, coeteraeque virtutes in Moysis caractere tam splendide elucet ut omnem ab eo mendacii vel fraudis suspensionem removeant.

II° Verum Moyses nec mentiri potuisset etiam si voluisset. Id enim sive de *historia* sive de *doctrina* et *lege* facile ostenditur.

1° *Historiam* quidem confingere non potuit: nam si sermo sit de quatuor posterioribus libris, in iis facta narrat, quibus universus populus interfuisse dicitur; quod si verum non fuisset nunquam ea potuisset populo persuadere, praesertim cum multa ex iis ingrata essent eidem populo, et in iis Moyses inniteretur ad potestatem suam supremam in eundem exercendam. Ita ex. gr. quis unquam crediderit potuisse Moysen populo persuadere eos mare rubrum sicco vestigio traiecisse, quadraginta annis coelesti

cibo nutritos fuisse, multa eorum millia igne consumptos fuisse in criminum poenam etc. si ipsi nihil tale fecissent, aut vidissent? aut quis crediderit Hebraeos tam stupidos fuisse ut sinerent se de hisce rebus persuaderi cum tanto suo incommodo? Quod enim Hebraei haec omnia firmissime crediderint a nemine unquam in dubium vocatum est.

Si vero loquamur de historia Geneseos neque ista confingi a Moyse poterat: illa enim facta Iudaeis non minus quam Moysi nota erant ex antiqua scilicet traditione et publicis monumentis.

2° Doctrina vero, ita perfecta ac sublimis est, et tam longe superat religiosa systemata quae tunc vigeabant apud Aegyptios, Phoenicios aliosque orientis populos ut impossibile prorsus fuerit Moysi suo ingenio ac industria illam excogitare. Cultus externus in summa rituum varietate ac multiplicitate mirabilis prorsus est. Nam ex una parte vitat omnes absurditates ac turpitudines paganorum rituum, ex alia vero sacrificia, caeremonias et alia exteriora observanda praescribit, quae Iudaeos ab idololatrico cultu imitando retinerent; sunt enim admodum varia, et sensibilia, et omnino eiusmodi ut mira pulchritudine et splendore carnales adhuc animos allicerent, ac percellerent. Sed haec innuisse sufficiat: paulo plura de his dicturi sumus in thesibus sequentibus.

Ex hisce iam concludere licet Moysen et rerum *scientia* imbutum fuisse, et ea quae sciebat *sincere* in scriptis tradidisse.

§. II. Argumenta externa et indirecta.

Quamvis Moysis fides ex eius dotibus satis superque constet, opportunum tamen et utile erit praesertim ad retundendam adversariorum audaciam profanae etiam historiae testimonium addere. Licet enim, ut superius inuimus, magna sit inopia testimoniorum, quae ad nos usque pervenerint ex remotissima illa aetate, de qua Moyses scribit, ea tamen non omnino deficiunt. Possunt autem ad tria capita revocari, scilicet 1° traditiones et religiosa systemata veterum populorum, 2° expressa testimonia vetustissimorum scriptorum, 3° varia monumenta archaeologica. Pauca nunc de singulis.

1° Quod pertinet ad *traditiones* et *mythologias* antiquarum gentium plura de iis copiose disserit Huetius in saepius laudata de-

monstratione Evangelica Prop. IV, alique revelatae religionis defensores. Ut autem ex iis aliquid proferamus imprimis dicimus facta in Genesi narrata ante divisionem gentium in omnium populorum traditionibus et mythologiis reperiri. Et primo quidem narratio Mosaica de mundi et hominis creatione in sua substantia et praecipuis adiunctis recurrit in Aegyptiorum, Indorum et Sinensium cosmogoniis et theogoniis. Sane Mosaicum chaos (Gen. I, 2) quod rerum formationem et ornatum (κοσμος) praecessit occurrit etiam in Graecorum et Romanorum mythologia (Ovid. Metam. lib. I), et in Sinensium religioso systemate, ubi vocatur *Puen-ku*, et *Tay-ku*; in his enim elementorum commixtio et aqua omnia involvens similiter exhibetur. Historia Promethei ex Mosaica narratione de Adamo evidenter deprompta est, quin imo in Indorum mythologia (*Yazur-Veda*) primus homo *Adimo* appellatur. Protoparentum lapsus (Gen. III) recurrit apud omnes paene gentes, Aegyptios, Phoenicios, Persas, Sinenses (Vide Cantù: *Storia Universale* vol. 8°). Huc etiam pertinent fabulae Graecorum de Saturno, Astraea, et Opi, quorum regnum *aetatem auream* constituebat, et historiam de paradiso terrestri in mentem revocat. Fabula *Pandorae* est corruptio historiae Hevae et effectuum primi peccati: serpens humani generis perditor (Gen. III) recurrit in *Pythone* Graecorum, et Aegyptiorum *Typhone*. Historia turris Babelicae, et gigantum (Gen. XI) in fabula *Titanum*, qui bellum contra Iovem moverunt *conati imponere Pelio Ossam*, et Iovis fulgure prostrati ac dispersi sunt, facile recognoscitur. *Vulcani* fabula cum historia Tubalcain comparari potest (Gen. IV, 22) quemadmodum *Deucalion* et *Menes* apud Graecos et Aegyptios cum Noe confunduntur, et diluvium, quod eorum aetate accidisse fertur, cum diluvio Noetico (Gen. VI-IX). Plura alia in veterum traditionibus ad hoc factum diluvii spectant de quibus in speciali thesi agemus. Nomina filiorum Noe eorumque posterorum, e quibus variae gentes ortae dicuntur in Genesi (Cap. X) adhuc in antiquarum gentium nominibus discerni possunt ut *Iaphet* in *Iapeto*, *Sem* in Indorum *Scem* seu *Scerma*, *Cham* (hebr. חם) in Aegyptiorum *Hammon*, *Assur* in Assyriis, *Mitsraim* in *Metsra*, quo nomine Aegyptus adhuc vocatur ab Orientalibus, *Lud* in *Lydiis*, *Iavan* in *Ioniis*, et ita de aliis. Ipsum venerandum Dei nomen a Moyse propositum יהוה *Iehova* facile dignoscitur in *Iao* Sinensium

et in *Iove* Romanorum. Quod autem pertinet ad facta quae in Genesi narrantur post dispersionem gentium, etiam historia Patriarcharum Abrahami, Isaaci, Iacobi, Iosephi et ipsius Moysi non semel recurrit in antiquorum populorum traditione. Praesertim Moysi historia non exiguam praesertit analogiam cum historia Bacchi quem in Aegypto natum fabulantur, ex aquis Nili servatum, et in Arabia educatum, eumque ad Indias subiugandas (Terram Chanaan) cum immensa hominum multitudine profectum fuisse, cornua in fronte gessisse (radii in fronte Moysi), tyrsum gestasse (virga Moysi): ipsum denique nomen *Mysos*, quod Baccho datur in hymnis Orphicis cum Moysi nomine congruit (Confr. Huetium op. cit. Prop. IV, cap. 4° N. III°).

2° *Testimonia* quoque *explicita* profanorum scriptorum afferri possunt ad Mosaicas narrationes confirmandas. Haec quidem magno numero esse nequeunt tum quia scriptores rari erant in tam remota aetate, tum quia temporis iniuria pleraque scriptorum antiquorum opera perierunt, tum denique quia gentiles historici de Hebraeorum gente eiusque historia minime fuerunt solliciti. Hisce tamen non obstantibus testimonia quaedam afferri possunt ad rem nostram maxime opportuna. Haec diligenter collegerunt Iosephus Flavius lib. I contra Apionem, et praecipue Eusebius Praep. Evang. lib. IX, Cap. 4° seqq. (1). Ex his pauca innuamus. Occurrit itaque primo *Sanchoniathon* Berytius vetustissimus Phoeniciarum rerum scriptor, quem Troiano bello antiquiorem esse, et Moyse uno alterove saeculo recentiorum expresse tradit Porphyrius: huius auctoris opus ex phoenicia lingua in graecam transtulit Philo Byblius, unde nonnulla excerpserunt Eusebius in opere citato, in quibus narrationes Mosaicas confirmatas invenimus de cosmogonia, de diluvio, de Patriarcharum et ipsius Moysi gestis. Hunc excipit *Thales* qui circa 35^{am} Olympiadem floruit et Aegyptiorum Chaldaeorumque traditiones didicerat (Ios. lib. I° Con. Ap.). Is itaque plura de Deo et mundo cum Moyse communia habet. De diluvio Mosaico omnes paene vetusti scriptores mentionem faciunt ut Iosephus in lib. I Antiq. Cap. 4. affirmat et probat adductis testimoniis *Berosi Chaldaei*, *Hieronymi Aegyptii*, *Mnaseae* et *Nicolai Damasceni*, quibus

(1) Eadem testimonia cum eruditissimis animadversionibus videri possunt apud Huetium Prop. IV, Cap. 2°.

Eusebius (lib. cit. Cap. 12) addit *Abydenum* Medorum et Assyriorum historiae scriptorem; verum de his alias redibit sermo. De longa priscorum hominum vita plura sunt veterum testimonia, ad quae Iosephus appellat inquiring: « Cuius equidem rei testes habeo, quotquot Graecos inter Barbarosque rerum antiquarum monumenta reliquere. Nam et *Manethon* qui Aegyptiacam, et *Berosus* qui Chaldaicam scripsit historiam, et *Molus* (al. *Mochus*) et *Hestiaeus*, et *Hieronymus Aegyptius*, quique res Phoenicum prosequuti sunt, uno mihi ore omnes suffragantur, imo etiam *Hesiodus*, *Hecataeus*, *Hel-
lanicus*, *Acusilaus*, *Ephorus* item et *Nicolaus* veteres mille annos vixisse tradunt » (Ap. Euseb. lib. cit. Cap. 13). De Turri Babelica et linguarum confusione extat testimonium *Abydeni* (ib. Cap. 14): « Sunt etiam, inquit, qui primos homines e terra natos (Cfr. Gen. II, 7) cum et viribus et corporis mole confiderent (Gen. VI, 1-5) potentiamque superis ipsis maiorem affectarent, immensae altitudinis turrim, ubi nunc sita est Babylon, molitos esse dicunt: quae cum iam propius abesset a coelo, ventos ipsos navata diis opera vastam et immanem eorum in capita substructionem effudisse, cuius ex collapsae ruderibus ea quam Babylonem vocant extiterit. Homines porro, quorum ad id tempus una eademque lingua fuerat multiplicem ac discrepantem ex eo vocem emisisse, ac postmodum Saturnum inter ac Titana bellum esse conflatum » (Gen. XI). De eodem eventu etiam Sibyllae cuiusdam testimonium adducit Iosephus (Antiq. I, 4, 3). De Hebraeorum omnium parente Abrahamo splendidum extat *Berosi* Chaldaei testimonium a Iosepho citatum, qui etiam adducit *Hecataei* auctoritatem, quem dicit integrum volumen de Abrahamo scripsisse. Addit *Nicolaum* Damascenum cuius verba recitat ex quarto eius historiarum libro, ubi Abrahami originem ex Chaldaea, eius in Chananaeam immigrationem, in Aegypto commorationem, et miram posterorum multitudinem commemorat (Ap. Eus. op. cit. Cap. XVI). Accedit testimonium *Alexandri Polyhistoris* qui Iudaeorum historiam scripsit, et de Abrahami gestis multa speciatim narrat ex testimonio antiquioris auctoris *Eupolemi* (ib. Cap. XVII), scilicet Abrahami vocationem, transmigrationem in Palestinam, praelium et victoriam de quinque regibus et liberationem Loth, Melchisedechi benedictionem (Gen. XIV), nec non descensum in Aegyptum cum historia Sarae (Gen. XII, 10, 20). Addit

Eusebius ex eodem Polyhistore testimonium *Artapani* et *Melonis* nec non *Cleodemi* vatis (ib. XVIII–XX). De Iacobo patriarcha eiusque gestis cum fratre Esau, et uxoribus Lia et Rachele, deque duodecim patriarchis eius filiis laudatus Polyhistor multa narrat cum historia Geneseos convenientia, quae recitantur ab Eusebio Cap. XXI. Eadem habent *Theodotus* et *Artapanus*, qui de Patriarcha Ioseph praesertim tractant, apud Ios. Flavium et Eusebium in locis citatis. De gestis denique ipsius Moysi in posterioribus Pentateuchi libris narratis plura occurrunt apud antiquos scriptores *Eupolemus* (Eus. op. cit. Cap. XXVI) et *Artapanum*, qui historiam exitus Hebraeorum sub Moyse et Aaron, prodigia in Aegypto patrata, transitum maris rubri et Aegyptiorum submersionem, mannae pluviam aliaque commemorat in suo de Iudaeis opere (Eus. Cap. XXVII), cui addendi sunt *Ezechielus* poeta tragicus, et *Demetrius* plura de Moyse et Iudaeorum gente narrantes (Eus. ib. XXVIII, XXIX). De Moyse loquuntur etiam *Herodotus* Hist. lib. II, *Diodorus* sculus (lib. I et XXXIV et XXXX apud Photium), item *Strabo* (lib. XVI), *Plinius* (lib. XXX, 1, 2) qui magum eum appellat, *Diogenes Laertius* (lib. I), *Tacitus* (Hist. lib. V), *Plutarchus*, *Iuvenalis* alique recentiores, quorum testimonia afferre supervacaneum esset. Ex hisce apparet rerum quae in Pentateucho narrantur fidem non in unius Moysi testimonio consistere, quamvis illud unum aliunde sufficeret.

3° *Archaeologica* monumenta, et recentiora *scientiarum inventa* etiam Moysi suffragantur. Qua in re notatu dignum est eas disciplinas quae initio, rebus non bene perspectis, difficultates contra Mosaicarum narrationes creare visae sunt, novis accedentibus studiis, novisque inventis, splendidum ad sacram historiam tuendam subsidium praebuisse.

Monumenta proprie dicta, ut inscriptiones praesertim Assyriacae, ad historiam diluvii et Babelicae turris praecipue referuntur: quae duo facta ab Assyriis, et Chaldaeis videntur coniuncta et fere confusa fuisse, ut fit ex. gr. in inscriptione *Borsippae* (1). Sed de his in speciali thesi agemus. Hic tamen omittere non possumus festa et instituta Hebraicae gentis, quae velut totidem perennia monumenta sunt factorum Mosaicorum. Ita *Sabbatum* Mosaicam

(1) Vid. F. Robiou, *Appendice à l'Histoire ancienne des Peuples de l'Orient*, Paris 1864 pag. 3.

creationis historiam commemorat, *Circumcisio* pactum a Deo cum Abrahamo initum, *Pascha* stragem primogenitorum Aegypti et Hebraeorum exitum, *Pentecoste* solemnem legis publicationem, *Sce-nopegia*, seu festum Tabernaculorum, Hebraeorum peregrinationem per desertum et prodigia tunc a Deo patrata, et ita de ceteris. Possent hic etiam quaedam adiungi ex philologia comparata seu scientia linguistica, uti aiunt, ex qua unitas humani generis, et violenta linguae confusio in Babele mirifice confirmantur, item geologorum observationes addi possent, ex quibus tum Creationis ordo a Moyse descriptus tum diluvii universalis veritas apprime confirmantur, verum de his quoque plura dicemus in sequentibus quaestionibus. Interim concludimus veritatem narrationum quae in libris Moysi leguntur non solum ex auctoris dotibus certissime demonstrari, sed aliunde etiam apprime confirmari.

§. III. Solvuntur obiectiones.

A. Obiectiones *generales* contra veracitatem Pentateuchi.

Ea quae ab adversariis contra Pentateuchi veritatem opponuntur fere omnia unam vel alteram narrationem *specialiter* impetunt, de quibus propositum est postea seorsim tractare. Antea vero breviter dicemus de nonnullis *generalibus* difficultatibus: quae quidem ad duas sequentes revocari possunt.

Obiic. 1° Silentium profanae historiae de factis a Moyse narratis.

Resp. adversarios immerito contra Moysen urgere profanorum historicorum silentium. Siquidem, ut alias innuimus, non solum de Hebraeorum gestis, sed et de aliarum gentium nulla extant historicorum testimonia qui circa remotam Pentateuchi epocham scripserint. Historiae Graecorum pater Herodotus decem saeculis post Moysen floruit. Apud Orientales populos si quae historiae scriptae fuerunt paulo post Moysi aetatem, aut penitus interierunt, aut in paucis tantum fragmentis ad nos pervenerunt. Ceterum ex paucis, quae ex antiquis scriptoribus novimus aliqua afferri possunt testimonia quae Moysis historiam confirmant, ut in thesi probatum est; plura quoque variis modis deformati, et fabulis commixta in veterum populorum mythologiis supersunt, ut ibidem diximus. Quod autem non clarius aut frequentius antiqui historici praesertim Graeci de Hebraeorum factis mentionem fecerint ex eo etiam repetit Ios.

Flavius, quod parum cum illa gente commercium habuerint, eiusque instituta contempserint, quod etiam accidisse constat aliis populis licet florentissimis, quorum tamen vix aliquam notitiam Graeci habuisse videntur. Ipsa Iosephi verba recitanda sunt. Incipiens contra Apionem disputare statim sequentem obiectionem diluendam proponit, inquit: « Volo autem paululum prius disputare adversus eos, qui contendunt novellam esse nostram conversationem, eo quod nihil de nobis, ut aiunt illi, dictum sit a conscriptoribus Graecis. » Cui obiectioni respondet: « Nos igitur neque regionem maritimam habitamus, neque mercimoniis gaudemus, neque per hoc alterutris peregrinationibus fatigamur. Sed nostrae civitates procul a mari sitae sunt: regionemque uberrimam possidentes in ea assidue laboramus, incumbentes ad legum custodiam et pietatis traditionem; » addit deinde etiam aliarum gentium ignorantiam apud Graecos deprehendi « Et hoc, inquit, apparet etiam circa Europam contigisse, quando de Romanorum civitate tam longo tempore potestatem adepti, tantaque bella conficiente neque Herodotus, neque Thucydides, nec ullus qui fuit cum istis fecit aliquam mentionem, sed sero tandem et vix ad Graecos potuit eorum venire notitia. De Gallis autem et Hispanis sic ignoravere hi qui putantur diligentissimi scriptores, quorum est Ephorus, ut unam civitatem esse arbitrarentur Hiberos, qui tantam partem occidentalis terrae noscuntur habitare, et mores eorum, qui neque fiunt apud eos, neque dicuntur referunt. Causa vero *ignorantiae* veritatis est quod procul abessent, ut autem *falsa* conscriberent quod vellent videri aliquid amplius quam alii retulisse. Quomodo ergo mirari decet, si neque nostra gens plurimis erat nota, neque ad scribendum de se aliquam dedit occasionem, et ita dissita procul a mari, et talibus institutis vivens? » Denique argumentum ita retorquet: « Pone igitur nos argumento uti velle Graecorum, quod non sit genus eorum antiquum, eo quod nihil in nostris voluminibus de eis sit dictum: nonne omnino deridebunt causas huiusmodi a me prolatas, et testes vicinae regionis adducent antiquitatis suae? » (Ios. Contra Apionem lib. I). Haec de prima obiectione.

Obiic. 2° Argumentum analogiae desumptum ex historia veterum populorum. Aiunt enim, omnium gentium historiam a fabulis incipere; ita Graecorum, et Romanorum, Aegyptiorum et Indorum

annales cum de primitiva illarum gentium, aut mundi origine loquuntur mythologicas narrationes continent, vel unice, vel cum veris factis commixtas: deinde vero cum ad recentiore epocham accedunt fabulae incipiunt evanescere, donec verae historiae omni ex parte locum cedant. Hinc sapienter Varro, quem critici passim sequuntur, omnem historiam in triplex aevum dividit, scilicet *obscurum* (αδηλον) de quo vel nulla vel incerta tantum et vaga extat memoria, *mythicum* (μυθικον), de quo multa quidem sed fabulosa feruntur, denique *historicum* (ιστορικον), in quo vera factorum narratio continetur. Iam vero non est cur populum Hebraicum, eiusque historiam ab hac lege eximamus, quinimo tanto magis hoc de Hebraeorum historia credendum est, quo magis incultos, rudes et superstitiosos eos fuisse constat. Ergo saltem prima historiae Hebraicae epocha, quae in Pentateucho continetur, fabulis adscribenda est. Ita post Voltairium hodierni *scholae mythicae* sectatores.

Resp. Quoniam de mythico systemate scripturis interpretandis adhibito in Hermeneutica fusius dicendum erit, sufficiat nunc praecipua tantum criteria innuere, quibus difficultas resolvi potest. Omissa igitur quaestione de Varronianae divisionis veritate, negamus prorsus analogiam pro Hebraeorum historia valere. Sane Hebraeorum gentem in speciali conditione versatam fuisse in ordine ad veritatem cognoscendam et conservandam, ipsi adversarii negare non possunt. Si nullum aliud argumentum adesset quam puritas ac sanctitas doctrinae quam ipsi profitebantur, et eorum libri complectuntur, hoc unum sufficeret ut eos diverso modo ac ceteras gentes considerare deberemus. Quod quidem historiae quoque veritatem afficit, ob intimum nexum quem historia Hebraeorum habet cum eorum doctrina. His adde immensum discrimen quod apparet inter veterum populorum mythologias, et historiam Pentateuchi. Illae enim fabulas referunt ridiculas, absurdas, divinae perfectioni et humanae naturae repugnantes, moribus hominum et societati perniciosissimas, denique nullo inter se nexu coniunctas; contra Pentateuchus facta refert, etsi prodigiosa, nunquam tamen absurda, quae puram et sublimem Dei ideam ingerunt, homines ad virtutem et vera bona sectanda provocant, ita demum inter se connexa sunt ut praecedentia sequentibus lucem affundant, omnesque historiae partes unam seriem constituent, quae tota turbaretur, et corrueret si quaelibet narratio de medio tolleretur; quod est character veritatis.

Haec sufficiant de generalibus obiectionibus. *Speciales* obiectiones distinctis thesibus expendendae nobis erunt.

B. Quaestiones *speciales* de Pentateucho.

Satis dictum est de *generalibus* obiectionibus adversus Pentateuchi veritatem. Quoniam vero, ut superius innuimus, praecipuae et graviore obiectiones sunt illae quae *speciatim* contra unam vel alteram horum librorum partem afferuntur, operae pretium duximus nonnullas ex istis singillatim expendere. Itaque speciminis gratia tractabimus 1° De Mosaica cosmogonia, deque hominis origine; 2° De diluvio, et arca Noetica (1). Sit itaque

Quaestio I^a De Mosaica Cosmogonia, et humani generis origine.

In primis duobus Geneseos capitibus narrat Moyses primam mundi et hominis originem; horum summa haec est. In principio Deus creavit mundum in statu tamen confuso et chaotico (Gen. I. 1. 2). Tum vero creatio et ordinatio rerum non uno momento sed successive sex diebus perfecta est. *Primo die* creata est lux, et dies a nocte distinctus (ib. 3-5). *Secundo die* creatum est firmamentum et divisae aquae inferiores a superioribus (ib. 6-8). *Tertio die* congregatae sunt aquae inferiores seu terrestres, et formatum est mare, et apparuit arida: mox vero ex terra germinarunt plantae, et arbores iuxta species distinctae (ib. 9-13). *Quarto die* sol, luna, et stellae in firmamento apparuerunt et dierum ac tempestatum successio incepit (ib. 14-19). *Quinto die* reptilia aquatica, et pisces ex aquis pullularunt una cum volucribus, et a Deo benedicti vim ab eo acceperunt speciem suam propagandi (ib. 20-23). *Sexto die* animalia terrestria de terra producta sunt, iumenta scilicet, reptilia (terrestria) et bestiae secundum species suas, postremo autem loco homo ad imaginem et similitudinem Dei creatus (ib. 24-31). Completis operibus sex dierum dicitur Deus *requiescere* die septimo eumque sanctificasse (II. 1-3). Hominis vero productio distinctius in cap. II describitur. Narrat enim Moyses Deum hominem de limo terrae formasse, et inspirasse in faciem eius spiraculum vi-

(1) Constituëramus plures alias huiusmodi quaestiones pertractare, ut ex. gr. *De Chronologia Mosaica*, *De transitu maris rubri*, *De decem plagis Aegypti*, *De Morali doctrina Pentateuchi* etc. Verum ne huius primi voluminis moles plus aequo excreseat cogimur ab iis abstinere.

tae, quo vivens factus est (II, 7), postquam autem illum in paradiso voluptatis collocasset *mulierem ex eius costa produxisse*, eique sociam et uxorem tradidisse (ib. 20-24). Nomen *Adam* quod genericum hominis nomen est, primo viro proprium evasit, mulier autem *Heva* חַוָּה (*vita idest mater viventium*) appellata est (III, 20). Ex duobus istis, Adamo scilicet et Heva tamquam protoparentibus totam humanam speciem propagatam esse auctor enarrat in sequentibus capitibus.

Itaque tota haec historia a recentioribus incredulis variis modis impugnata est, qui contendunt scientias praesertim naturales iuxta recentiores earum progressus omnino demonstrare haec omnia conficta et fabulosa esse. Muneris nostri erit contra istos sequentem thesim demonstrare.

THESES XXXVIII.

Neque ex geologicis observationibus, neque ex historia naturali, vel physica scientia ostendi potest mundi atque hominis originem prout a Moyse (Gen. I et II) narratur absurdam ac fabulosam esse (1).

Ut ordini consulamus distincte tractabimus 1° de mundi origine, seu cosmogonia; 2° vero de hominis creatione.

Pars I. Obiectiones adversus Mosaicam Cosmogoniam.

Ad duo capita revocari possunt quae recentiores quidam geologi ac physici revelationis hostes contra laudatam historiam obiiiciunt: alia enim ipsam eius *substantiam* impetunt, sex scilicet diebus totum mundum creatum et ornatum fuisse, alia vero *ordinem* creationis impugnant. Ad primum quod attinet

Obiic. 1° ex geologia. Recentiores naturae scrutatores ex pluribus observationibus in crusta telluris peractis in hanc conclusio-

(1) In hac et sequenti thesi, ubi de geologicis quaestionibus sermo est, recentissimos aequae ac praestantissimos huius scientiae tractatores sequenti sumus. Praemanibus habuimus imprimis sequentes libros: Sir Charles Lyell *The student's elements of Geology* (Lond. 1871) cum aliis notissimis eiusdem auctoris operibus, G. Molloy: *Geology and revelation* (2a edit. 1873), S. Haughton: *Manual of geology* (Lond. 1866), Ed. Lambert: *Le Déluge Mosaique, l'histoire et la Géologie 2me édition* (Paris 1870), I. B. Pianciani: *Cosmogonia naturale comparata col Genesi* (Roma 1862), A. Stoppani: *Corso di Geologia*, imprimis Vol. 2 *Geologia stratigrafica* (Milano 1873). Plures alios in decursu tractationis laudabimus.

nem venerunt, globum quem habitamus ex successivis incrementis lentissimo processu ad eum statum perductum esse, quem videmus, et quem ipse Moyses describit. Inventum est enim exteriorem telluris partem non ex uniformi et homogenea substantia formatam esse, sed ex variis *stratis* diversae naturae altero alteri superpositis, quorum saltem quatuor series seu classes distinguere possunt quae iam a geologis hisce nominibus appellari consueverunt, scilicet profundissima et antiquissima, quae tamquam basis aliorum habenda sunt vocantur *primaria*; quae proxime succedunt *secundaria*, postea vero *tertiaria*, denique *quaternaria* seu *post-tertiaria*, quae superficiem externam telluris ex recentibus formationibus et humo vegetali constantem sustinent. Iamvero demonstratum est, inquit, ad uniuscuiusque seriei formationem plura annorum millia necessaria fuisse, proindeque admitti nequit mundum uno momento, aut *sex dierum* spatio efformatum esse, ut Moyses narrat.

Obiic. 2° Nec dici posset ad difficultatem eludendam stratorum formationem antecessisse rerum creationem, quae postea sex dierum spatio locum habuerit. Opportune enim hic succurrit *palaeontologia* quae innumera ostendit *fossilia*, idest plantarum et animalium reliquias petrificatas, vel eorum vestigia variis obiectis impressa in intimis terrae visceribus recondita, quae quidem evidenter ostendunt vegetalia atque animalia quae in profundioribus etiam stratis reperiuntur non posteriora sed coeva ipsorum stratorum formationi fuisse. Accedit inter praedicta fossilia etiam in epocha tertiaria plures animalium species repertas esse ut sunt ex. gr. quaedam ex genere *saurianorum*, et illas quas geologi *Palaeotheria*, *Anoplotheria*, *Dinotheria*, *Mustodotes* etc. appellant, quae nunc ignotae prorsus sunt, nec ulla de iis in historia occurrat mentio. Quare dicendum est eas diu ante genus humanum terras habitasse, seu ad epocham, uti nunc vocant, *praehistoricam* (1)

(1) Ad terminorum usum quod attinet tyrones animadvertant nomine *Geologiae* nunc intelligi eam scientiae physicae partem, quae exterioris telluris crustae formationem investigat; eam vero partem quae de *fossilibus* reliquiis plantarum et animalium pertractat vocari *Palaeontologiam*, quae si speciatim tractet de fossilibus *humani* aut de vestigiis humanae industriae in terra repertis vocatur *Archaeologia praehistorica*, vel *Anthropologia praehistorica*; aut uno vocabulo *Palaeoethnologia*. Adiectivum illud *praehistorica*, quo tantopere delectantur recentiores quidam physici, posset simpliciter significare id quod praecessit scriptam historiam, aut hi-

pertinere, contra ac narrat Moyses qui animalia terrestria eodem die cum homine creata fuisse docet.

Ad *ordinem* vero creationis quod attinet plures contradictiones et errores in Genesi inveniri dicunt; scilicet

Obiic. 1° Moyses lucem primo die creatam dicit, solem vero die quarto, veluti si lux diurna sine sole haberi posset.

Obiic. 2° Ante solis et lunae creationem tres dies numerat, et quidem cum suis partibus diurna et nocturna, cum tamen mensura diei eiusque divisio ab apparenti solis cursu circa terram omnino dependeat.

Obiic. 3° Iuxta Moysen plantae, et quidem *virentes* (Gen. I. 12) ante solis creationem ponuntur, quod impossibile est, cum vegetatio, et color viridis plantarum (*chlorophylla*) sine influxu lucis solaris haberi nequeant.

Obiic. 4° Denique plura etiam absurda tradit, ut ex. gr. firmamentum esse aliquid solidum, et super illud aquas agglomeratas inveniri divisas ab aquis inferioribus (Gen. I. 6. 7.); Lunam esse *luminare magnum* (v. 16) cum tamen minimum sit; item volucres ex aqua productos fuisse et alia huiusmodi. Ex quibus omnibus concludunt Moysis cosmogoniam tum in sua substantia consideratam, tum in suo ordine, et in specialibus quibusdam adiunctis absurdam omnino esse.

Utramque obiectionum classem seorsim expendemus.

I. Respondetur ad primam obiectionum classem contra Mosaicam cosmogoniam in sua substantia spectatam.

Ut demonstrari posset vera contradictio inter Mosaicam narrationem et scientiam geologicam oporteret ut ex una parte sensus verborum Moysi certus omnino esset, et ex alia parte certae essent atque inconcussae omnes geologorum conclusiones quae illi opponuntur. Atqui neutrum ex his certum est. Et sane tota difficultas ex temporis a Moyse assignati brevitate desumitur. Iamvero haec

historica monumenta apud unam vel alteram gentem, et in hac significatione *epochis praehistoricis* libenter admittimus: verum plerique intelligunt epocham praehistoricam illam quae praecessit aetatem, qua homo primo a Deo creatus dicitur in Genesi, et hoc in sensu *epocham praehistoricam* relate ad genus humanum, seu, ut aiunt, *hominem praehistoricum* admittere non possumus, relate vero ad mundum ipsum, et ad bruta animalia, etiam in hoc secundo sensu, epocha praehistorica concedi potest iuxta hypothesim de sex epochis cosmicis de qua mox dicemus.

temporis brevitatis minime certa est: siquidem vox illa *dies* hebr. יום qua Moyses utitur Cap. I, varias significationes habere potest, et etiam antequam geologicae observationes institui coepissent aliis atque aliis modis ab interpretibus explicata est. Quare iam saeculo V dicere potuit Augustinus De Civ. Dei I. 7: « Qui dies cuiusmodi sint aut perdifficile nobis aut etiam impossibile est cogitare, quanto magis dicere? » sunt autem potissimum tres interpretum explicationes. Vel enim accipitur *dies* (יום) pro die *naturali* viginti quatuor horarum, ut fit a plerisque antiquioribus, aut accipitur *allegorice* ut facit idem Augustinus (Lib. 2 De Gen. Adv. Manichaeos c. 3) qui contendit sex dierum nomine intelligendos esse successivos gradus cognitionis mundi creati in mente Angelorum, vel denique accipiuntur dies pro tempore *indeterminato*, seu epochis successivis ut plerique recentiorum contendunt. Unusquisque videt quod difficultas in hac ultima explicatione evanescit; siquidem quantumvis temporis spatium geologi requirant sive ad stratorum, sive ad fossilium formationem id totum in hac hypothesi intra sex dies Moisaicos includi potest praedictas epochas indefinite protrahendo. Crescit argumentum ex eo quod ante primum diem aliam indefinitam epocham admittere possumus salva significatione verborum Moysi, imo etiam cohaerenter cum contextu. Moyses enim distinguit creationem *materiae informis*, ab eius *ordinatione* et compositione: illam videtur indicare primis verbis: *In principio creavit Deus coelum et terram: terra autem erat inanis et vacua* etc. ubi hebraice duo vocabula occurrunt quae confusionem et commixtionem significant תָּחִי וְבֹהֵר quae proprius a LXX Interpretibus vertuntur ἄορατος καὶ ἀκατασκευαστος *invisibilis et incomposita*; deinde vero *primo die* lucem creatam esse narrat, *secundo die* divisas aquas et ita deinceps totum mundum (κόσμον) compositum et ornatum fuisse. Porro nescimus quantum temporis spatium intercesserit inter primam *creationem* et rerum *formationem*, quo tempore etiam plura phaenomena geologica locum habere potuerunt. Quare simul coniungentes sex illas indeterminatas epochas cum ista praecedente habebunt geologi temporis quantum desiderant ad suas theorias et conclusiones tuendas. Verum ne forte dicant violentam esse explicationem illam dierum Mosaicorum, hic breviter indicabimus argumenta quae hanc explicationem confirmant, aut saltem ostendunt eam verbis Moysi contrariam non esse.

1° Non solum latinum verbum *dies* (1) et graecum *ἡμερα* saepe pro tempore indeterminato accipitur, sed etiam hebraicum *iom*, et, quod maxime ad rem facit, ab ipso Moyse et in hac ipsa narratione ita usurpatur. Nam Gen. II, 4. narrato opere sex dierum concludit: « Istaе sunt generationes Coeli et Terrae, *in die* quo fecit Dominus coelum, et terram, et omne virgultum agri etc. Ubi *in die* evidenter significat *in tempore*; iam enim dixerat diversis diebus haec producta fuisse.

2° Tres priores dies non poterant esse dies proprie dicti seu naturales quia sol et astra nondum creata erant quae tandem quarto die apparuerunt. Item septimus dies non dicitur vespere habuisse sicut caeteri et accipi videtur indefinite pro toto spatio quod sex dierum opus subsequutum est, quare pulchre ait Augustinus Conf. XIII. 36. « Dies septimus sine vespere est, neque habet occasum. »

3° Confirmant hanc expositionem ex cosmogoniis aliarum gentium ubi mundus dicitur formatus *sex epochis* ut in Zend-avesta persarum, vel *sex mille annorum* spatio ut in Cosmogonia Hetrusca, teste Suida, quibus aliquid simile occurrit apud Aegyptios, et Phoenicios.

4° Denique auctoritas plurimorum et doctissimorum interpretum huic sententiae suffragatur.

Dissimulanda non est obiectio quae oritur ex distinctione quam Moyses inducit in singulis diebus inter *mane* et *vespere*. Ait enim: factum est *vespere* et *mane* dies primus, secundus, tertius etc. » quo videtur indicari dies naturalis cum suis partibus. Verum respondet difficultati Augustinus L. I de Gen. contra Manich. C. XIV, *vespere* et *mane* hic usurpari metaphorice pro initio et fine operis uniuscuiusque diei, quia solent homines mane opera suscipere et vespere ab eis cessare: deinde primi tres dies non poterant habere mane ac vespere in proprio sensu cum sol nondum existeret. Denique nonnulli ad ethymologiam vocum hebraicarum *עֶרֶב* *vespere* et *בֹּקֶר* *mane* confugiunt ut illas alio prorsus sensu explicant, ita ut vox *עֶרֶב*, ex radice *עָרַב*, *commixtionem* seu confusionem significet, et vox *בֹּקֶר*, ex radice *בָּקַר*, accipiatur

(1) Adducit hic Petavius exemplum ex Cicerone qui Lib. II in Verrem inquit « Itaque cum ego *diem* in Siciliam inquirendi *peregrinam* postulavisssem, invenit iste qui sibi in Achaiam *biduo breviorē diē* postulare. »

pro *inquisitione* seu *aperitione* ita ut sensus sit: a tempore quo res adhuc confusae erant usque ad completam uniuscuiusque ordinationem unam diem, idest epocham, transiisse, quo etiam dicunt explicari cur Moyses primum vespere ponat, et postea mane contra naturalem ordinem.

Instant tamen adversarii ex iis quae leguntur II, 2, 3 scilicet Deum die septimo requievisse, eundemque diem sanctificasse, unde lex Sabbati apud Hebraeos ortum habuit, quo ab operibus servilibus abstinendum erat et cultui divino vacandum; sabbatum enim hebr. שַׁבָּת *quietem* significat. Clarissime vero Moyses Ex. XX, 9, 11 de hac Sabbati origine loquitur inquit: « *Sex diebus operaberis et facies omnia opera tua: septimo autem die sabbatum (requies) Domini tui est: non facies omne opus in eo..... Sex enim diebus fecit Dominus coelum et terram, et mare et omnia, quae in eis sunt, et requievit in die septimo: idcirco benedixit Dominus diei sabbati et sanctificavit eum* »; ubi manifestum est, inquit, comparisonem institui inter dies cosmicos, et dies naturales, et inter primam mundi hebdomadam et hebdomadas sequentes. — Responderi tamen potest comparisonem illam non tam institui inter dies et dies, quam inter numerum et numerum dierum ita ut septem primi dies mundi primam hebdomadam reliquarum exemplar constituent, quaecumque tandem fuerit eorum natura et duratio. Nonnulli etiam tertio opponere solent in hac opinione mundum multo antiquiorem fieri quam Moyses dicat. Quibus respondemus quod Moyses chronologiam exhibet *generis humani* incipiens annos numerare ab Adamo, utrum autem *mundus* antiquior homine sit neque affirmat neque negat: hoc igitur interpretibus definiendum relinquitur.

Hisce omnibus perpensis, concludimus opinionem, quae sex dies Mosaicos pro epochis indeterminatis accipit nihil absurdi continere, nec ulla ratione Moysis menti aut verbis repugnare: cum igitur ad geologorum obiectiones solvendas haec ipsa opinio aptiorem et faciliorem viam aperiat nemo nos reprehendat si ea in praesenti quaestione usi fuerimus. Ut enim opportune monet S. Thomas Parte 1^a quaest. 68, art. I *De opere secundae diei* « In huiusmodi quaestionibus duo sunt observanda. Primum quidem ut veritas Scripturae inconcusse teneatur: secundum cum Scriptura divina multi-

pliciter exponi possit, quod nulli expositioni aliquis ita praecise inhaereat, ut si certa ratione constiterit hoc esse falsum quod aliquis sensum Scripturae esse credebat id nihilominus asserere praesumat, ne Scriptura ex hoc ab infidelibus derideatur, et ne his via credendi praecludatur » quod antea monuerat etiam S. Augustinus lib. I. Gen. lit. (1), ad quem appellat S. Thomas. Cum igitur incertus sit sensus verborum Moysi eaque possint ita explicari ut cum geologorum placitis consistent, immerito prorsus haec nobis opponuntur.

Quid vero si etiam alter comparationis terminus incertus sit, scilicet ipsa geologica scientia saltem ex ea parte qua nobis opponi solet? Atqui id ostendi facile potest: quae erit altera responsionis pars, ut superius innuimus. Ne quis vero existimet nos geologicam scientiam omnino despiciere, quod absit, statim distinguimus observationes fundamentales, et principia generalia huius scientiae ab ultimis et particularibus conclusionibus praesertim circa epocham fossilium, et tempus ad stratorum formationem requisitum: prima libenter admittimus, alias autem dicimus plerumque a scientifica certitudine longe abesse. Quod enim exterior et accessibilis telluris crusta ex variis et successivis stratis composita sit, quod haec strata a diversis causis, praecipue vero ab *igneis*, et *vulcanicis* viribus, et ab alluvialibus depositionibus, vel uti aiunt, *sedimentis* formata fuerint, quod plurimae entium organicorum reliquiae in his reperiantur, et quidem cum aliqua distinctione et progressivo ordine, haec, inquam, nemo negare potest nisi in physica scientia omnino hospes ac peregrinus fuerit. Verum cum quaeritur quae aetate hoc vel illud stratum formari inceperit, quantum temporis in eius formatione elapsum fuerit, ad quam epocham hoc vel illud fossile pertineat, in hisce omnibus vix aliquid certi a geologis constitui posse fidenter asserimus, et demonstramus 1° ex confessione geologorum praestantissimorum, 2° ex ipso facto et actuali scien-

(1) In citato loco scribit Augustinus « Et in rebus obscuris si qua inde scripta etiam divina legerimus quae possint salva fide qua imbuimur alias atque alias parere sententias, in nullam earum nos praecipiti affirmatione ita proiciamus, ut si forte diligentius discussa veritas eam recte labefactaverit corrueamus non pro sententia divinarum scripturarum, sed pro nostra ita dimicantes, ut eam velimus scripturarum esse quae nostra est, cum potius eam quae scripturarum est nostram esse velle debeamus. »

tiae statu, 3° denique causas huius incertitudinis breviter indicabimus.

Ad 1um quod attinet, exceptis iis qui malo animo et ex odio religionis haec studia prosequuntur, praestantissimi quique geologi expresse fatentur nihil certi constitui posse circa *absolutam* durationem, vel aetatem stratorum et fossilium. Ex iis Carolus Lyell inter anglicos geologos facile princeps in suo opere *De antiquitate hominis* (1) loquens de variis epochis quas appellant *lapidis*, *aeris* et *ferri* ingenue fatetur: « In praesenti scientiae statu huiusmodi supputationes non possunt considerari nisi ut quaedam *tentamina*, quorum effectus seu conclusiones maiori adhuc observationum et argumentorum pondere confirmari oportet. » Et idem repetit in posteriori opere sup. cit. *The student's elements of geology*. Lond. 1871 praesertim cap. VIII ubi non solum absolutam sed etiam *relativam* formationum aetatem saepe incertam esse fatetur (2). Consentit superius laudatus Haughton in lect. IV sui *Manualis Geologiae* ubi expresse affirmat *absolutam* aetatem in Geologia prorsus ignotam esse, et speculationes ad eam determinandam adhibitas, puta calculos Prof. Thomson de solaris caloris imminutione ab eo citatos, parum aut nihil ad quaestionem declarandam conducere; quod deinde confirmat testimonio illustris Oxoniensis, Professoris Phillips (3). — Ipse Lubbock alioquin in huiusmodi sup-

(1) *The Geological Evidences of the Antiquity of Man with Remarks on Theories of the Origin of Species by Variation* 3rd. Edition, With Illustrations 8vo pag. 394.

(2) Ita ex. gr. pag. 99 scribit: « As to the relative antiquity of the crystalline foundations of the earth's crust, when compared with the fossiliferous and volcanic rocks which they support, I have already stated, that to pronounce an opinion on this matter is as difficult as at once to decide which of the two, whether the foundations or superstructure of an ancient city built on wooden piles, may be the first.... So also in regard to the relative age of the superior and inferior portions of the earth's crust; we cannot hazard even a conjecture on this point, until we know whether, upon an average, the power of water above, or that of heat below is most efficacious in giving new forms to solid matter. »

(3) Haughton's *Manual of geology* 2d edit. 1866 Lect. IV, pag. 79 « Any person, inquit, who has paid even the slightest attention to the science of geology must be aware of the fact, that *the whole of our knowledge* with regard to age in this science is *confined to relative age*, and that with respect to absolute age we have *little, or no real information*; and in this absence of positive knowledge as to the absolute age of rocks, *geologists have some times indulged in the wildest and most extraordinary statements and speculations.* » Et inferius pag. 83

putationes proclivis expresse tamen fatetur eas incertas esse et hypothesis loco habendas, in op. *L'homme avant l'histoire étudié d'après les monuments* etc. edit. Paris 1867 pag. 328; et pag. 2 praemisera: « Nostrae cognitiones geologicae profecto incompletae sunt: in pluribus quaestionibus absque dubio necesse erit sententiam mutare. » Illustris Italus geologus Ant. Stoppani idem saepe inculcat ex. gr. in opere: *Note ad un corso annuale di Geologia* (Milano 1866-67) Part. I, pag. 148 ubi scribit: « Parlandosi dell'aumento delle torbe proporzionato al tempo, non si può più stabilire, come si usò finora, una semplice equazione, ma bisognerà tentare una difficilissima progressione, ammettendo per base che lo sviluppo delle torbe decresce in proporzione del crescere della civilizzazione. » Facile esset alia testimonia addere ex recentissimis geologorum operibus, ne quidquam dicamus de antiquioribus ut Bonald (*Moyse, et les geologues*), Desduits (*L'homme et la Création*), Cuvier (*Discours sur les révolutions du globe*) etc. quae passim citari solent. Sed haec sufficiant.

2° Quod scientiae geologicae cultores fassi sunt ex ipso facto et ex actuali huius scientiae statu luculenter patet. Imprimis enim in re de qua agimus summa apparet doctorum discordia. Nolumus hic urgere incredibilem multitudinem diversorum, et inter se pugnantium systematum, quae usque ad octoginta iam sua aetate numerabat laudatus Cuvier op. cit., et post illum ad longe maiorem numerum pervenerunt. Fatemur enim haec in statu veluti infantiae geologiae originem habuisse, et aequum non esset ea adultae iam et perfectiori scientiae adhuc obliocere. Verum etiam in hodierno scientiae statu doctissimi et praecipui inter geologos minime conveniunt in stratorum et fossilium aetate adsignanda; saepe etiam quod antea confidenter affirmaverant novis institutis studiis retractare coguntur; saepe etiam casu fit ut quod antea antiquissimum putabatur non sine risu recentissimum esse inveniatur.

“ Respecting, therefore, the question of absolute time in geology, you must understand that *we are perfectly and totally ignorant about it*, except so far as such speculations (*as Mr. Thomson's*) can throw light upon it. Indeed, one of the most enlightened of our Geologists, Prof. Phillips of Oxford, recently in the Geological Society of London expressed his own doubts respecting what he calls the “geological calculus” and the enormous drafts upon time which geologists frequently feel themselves compelled to make.”

Quod ut melius intelligatur distinguamus terras seu *rupes*, uti vocant, *igneas*, ab *aqueis* seu *sedimentariis* (1), iterum *aetatem relativam* stratorum vel formationum, ab aetate *absoluta*. Si de igneis formationibus sermo sit earum absoluta epocha incertissima est, cum istae violenter ex interni caloris vi quacumque aetate formari potuerint: nec potest de earum epocha quidquam pronunciari nisi forte relative ad formationes aqueas superpositas vel circumstantes, ex quarum aetate illarum etiam aetas conici possit. Ad istas vero, seu aqueas formationes quod attinet geologorum studia vix relativam earum aetatem definire valent, minime vero absolutam. Diximus vix relativam aetatem definitam esse: quamvis enim nolimus negare divisionem illam inter epochas formationum *primariam*, *secundariam* etc. in genere spectatam veram esse, in specie tamen admodum difficile est determinare in singulis casibus ad quam epocham hoc vel illud stratum referendum sit. Si enim ubique tota series stratorum et omnes formationum classes una super aliam invenirentur tunc nullo negotio antiquiora a recentioribus distingui possent, et singulorum aetas relativa determinari. Verum nemo ignorat hoc non ubique, immo raro omnino occurrere: multo frequentius est alicubi invenire strata ex. gr. primaria sine secundariis, vel tertiariis superpositis, vel viceversa tertiarias formationes absque suppositis secundariis et primariis. Tunc vero error facile irrepere potest ut ad unam epocham referatur, quod ad alteram pertinet (2). Sed omittamus relativam stratorum aetatem, et de absoluta loquamur quae proprie ad rem nostram pertinet. Agitur nempe de aetate qua singulae formationes coeperunt, et de temporis spatium quod ad eas complendas necessarium fuit. In hoc confidenter

(1) Notum est vocem *rupes* (*roccia, roche, rock*) a geologis contra consuetum linguarum morem usurpari pro qualibet massa minerali ad certam aliquam formationem pertinente, sive solidioris ac continuae naturae sit, sive mollioris et discretæ. Rursum istas dividunt ratione originis in *igneas*, et *vulcanicas* quae ab ignis vi productae seu formatae sunt, et in *aqueas* quae ex sedimentis ab aquis sive marinis sive alluvialibus depositis accreverunt. Quibus addunt rupes seu terras *metamorphicas*, quae scilicet cum originis aqueae essent postea ab ignis calore, vel a vulcanicis eruptionibus mutatae vel transformatae sunt.

(2) Criteria ad stratorum classificationem adhibita, uti sunt compositio mineralogica eorundem, natura fossilium quae continent, stratorum directio aliaque huiusmodi non ita certa sunt ut in singulis casibus nullum relinquant dubium, ut ex geologorum facto, et testimonio constat.

asserimus geologos nihil certi constituere posse. Quod primo ex ipsa eorum discordia in re de qua agimus demonstrari potest: ita ex. gr. ut testimonium auctoris non suspecti afferamus notissimus Büchner in opere: *Force et matière*, varias adducit geologorum sententias de spatio temporis ad varias formationes requisito: «Formatio terrae fossiliferae, inquit, iuxta Bischof non minus quam 1,004,017 annos postulavit, sed iuxta Chevandier 671,788: strata tertiaria, quae circa mille pedum profunditatem habent, 350,000 annorum spatio formari debuerunt: denique Volger instituto calculo demonstrat non minus quam 648,000,000 annos necessarios fuisse ad formationem schistorum quae in terra reperiuntur.» Ipse vero hisce calculis minime deterritus intrepide subiungit: «Nec difficile nobis esset alios numeros iis addere» (op.cit.pag.60). Iuxta computationem alterius geologi (Scott-Moore) epocha tertiaria inferior 1,000,000 annis respondet, superior 825,000 annis, periodus *pliocenica* 675,000, *postpliocenica* 350,000, *eocenica glacialis* 280,000, denique periodus *recens* 80,000 (apud Lombroso in op.: *L'uomo bianco e l'uomo di colore*). Facile esset similes calculos ex aliis geologorum tractationibus colligere. Quis non videt geologos ingenio aut imaginationi indulgere cum absolutam stratorum aetatem determinare volunt? Vix enim duo inveniuntur qui in eadem supputatione conveniant, et annorum ac saeculorum numerus ita exorbitans est ut omnem fidem superet. Verum crescit argumentum ex manifestis erroribus in quos praestantissimi etiam geologi saepe inciderunt in stratorum aetate determinanda. En aliquot exempla. Celebres sunt supputationes geologorum circa aetatem deltae Mississipi fluminis in America septentrionali. Considerata enim lege augmenti sedimentorum illius fluminis ipse Lyell eius formationi assignaverat 100,000 annos, et scheleton humanum in eodem delta ad quinque metrorum profunditatem inventum reputatum est a Dowler 75,000 annorum aetatem habere, quamvis prof. Tommasy modestius adsignaret praedicti deltae formationi circiter 12,000 annos. Verum geologi Americani hisce assertionibus minime acquieverunt, et accuratiori ac patienti examine instituto demonstrarunt non posse illius formationis aetatem ultra 4,400 annos extendi (Conf. Humphreys and Abbot. *Report upon the physics and hydraulics of the Mississippi*

river. Philadelphia 1861). Aliquid simile accidit in supputationibus institutis circa delta Nili praesertim ab Horner et Lepsius. Fundamentum calculi suppeditavit statua colossalis prope Memphim reperta quae creditur repraesentare regem Ramses seu Ramessem II; basis statuæ in sedimentis niliacis sepulta erat novem pedes et quatuor pollices: adhuc profundius in solo reperta sunt quaedam testarum fragmenta. Inde statim concludere voluerunt iuxta legem augmenti sedimentorum niliacorum, quae dicunt tres pollices cum dimidio singulis saeculis accrescere, ad praedictam formationem ultra 12,000 annos necessarios fuisse. Ita Leonardus Horner, et alii, quibus tamen contradixerunt Girardin, et Dolomieu aliam incrementi legem constituentes; Figuier autem diverso calculo instituto assignavit eidem formationi annos 16,250, et Bunsen circiter 20,000. Verum nunc plerique geologi huiusmodi calculos irrident, et formationem illam multo recentiore statuunt, praesertim postquam Osborn observavit auctorem Arabem (Abdallatif) saec. XIII praefatam statuam describere tamquam suo tempore ab omni sedimentorum operimento immunem. Idem dici posset de calculis a Morlot institutis super conicam formationem prope lacum Genevensem repertam (*Conum Tinière*) cui citatus auctor circa 10,000 annos assignavit: cum tamen longe minorem antiquitatem eidem adsignent nunc geologi, re melius perpensa. Possent plura alia exempla adduci; sed haec pauca sufficiant.

3° Verum investigandae nunc sunt causae huius incertitudinis, et horum errorum in aetate formationum adsignanda. Quae quidem ad tres revocari posse videntur. *Prima* causa esse potest ipsa difficultas observationum, quae geologicae scientiae basim constituunt. Agitur enim de scrutandis terrae visceribus, quod quidem immensas difficultates secumfert. Neque enim tam frequenter aut in omnibus locis necessariae excavationes fieri possunt, sed plerumque geologi iis tantum contenti esse debent quae ob alios fines effici solent, puta ad metalla vel carbonem fossilem effodiendum, ad vias ferratas extruendas vel alia simili de causa. Quare numerus observationum saepe ad *inductionem* tuto efformandam non sufficit, et pauci sunt qui naturali inclinationi resistere velint conclusiones certas ex insufficienti fundamento deducendi. Ita ex. gr. aliquando ex uno vel altero fossili in aliqua formatione invento statim de illius

aetate iudicium pronunciant non semper attendentes an fossile illud ad recentiorem etiam aetatem referri possit, an casu aliquo factum sit ut in illo strato sepultum fuerit, ad quod proprie non pertineret etc.

Secunda causa, et quidem praecipua, est falsa suppositio, cui plures ex istis auctoribus innituntur, scilicet naturales causas eadem semper lege suos effectus produxisse; quod quidem non solum gratis asseritur, sed plerumque inverosimile, saepe etiam omnino falsum demonstrari potest. Ita, ut de sedimentorum lege loquamur, quae est generalis formationum fossiliferarum causa, incertae prorsus sunt et reiiciendae omnes supputationes quae fiunt ex actuali incremento alluvialium sedimentorum. Quis enim unquam demonstravit flumina ac torrentes eadem lege per omnes mundi aetates sedimenta deposuisse? Imo quis non videat multo maiorem sedimentalis materiae copiam olim asportatam fuisse quam nunc ordinario fiat? Sane omnes admittunt ingentes silvarum tractus frequentiores et copiosiores imbres producere, quemadmodum etiam paludes et stagna eundem habere effectum. Iam vero in primis mundi aetatibus tota continentium terrarum superficies silvis consita erat, arbores quoque nostris grandiores et robustiores ubique occurrebant, paludes in variis Europae et Asiae regionibus abundabant. Quid mirum si ex pluviarum copia alluviones frequentissimae essent, quae ingentem arenae, terrae vegetalis et mixtae materiae vim asportabant, et variis in locis imprimis ad fluminum ostia deponebant? unde fluminum deltae multo rapidius accrevissent dicendi sunt quam nunc fieret ex ordinario fluminum ac torrentum cursu. Accedit communem esse naturalistarum opinionem clima nostrae continentis multo rigidius, et nivibus, glacieque abundantius olim fuisse quam nunc sit: quod inter ceteros ipse Lubbock admittit (1), unde etiam concludit inundationes frequentiores esse debuisse. Alia quoque causa esse potuit mare internum Africae: hodie enim satis unanimiter admittunt physici ac geologi in interiori Africa, ubi nunc est magnum desertum Sahara, olim mare fuisse: quod certe sub ardenti calore aequatoriali copiam ingentem vaporum emittere debuit, unde iterum verno et autumnali tempore magna pluviarum vis producebatur, ac proinde frequentes

(1) V. op. cit. pag. 304.

alluviones et violentae inundationes. Sed ipsum factum consideremus. Plura occurrunt exempla in variis Europae regionibus, ingentium alluvialium terrarum quae intra paucorum saeculorum spatium formatae sunt. Ita in pluribus locis Angliae et Galliae quaedam viae Romanae nunc sepultae inveniuntur sub terris octo, decem aut etiam quindecim pedum profunditate. Paucis abhinc annis vidimus ad ripam sinistram Tiberis hic Romae effossum emporium marmorum, quod certo non incepit sedimentis fluvialibus cooperiri nisi in sequiore imperii Romani aetate, et tamen decem aut duodecim pedum spissitudinem habebat solum marmoribus superductum. In Gallia in loco dicto Saint-Acheul (prope Amiens) inventum est coemeterium aerae christianae: quaedam sepulchra novem pedum profunditate sub solo iacebant. Notum est etiam urbem Adriam quae olim ad mare Adriaticum sita erat nunc octo et decem miliaribus ab eo distare. Ravenna olim maris portus nunc tribus miliaribus ab eo distat, itemque Ostia Tiberina olim etiam celebris Romanorum portus. Ita etiam *dunae* in litore Guasconiae nonnullos pagos, qui in medio aevo adhuc extabant, sepelierunt, et adhuc progrediuntur usque ad septuaginta pedes unoquoque anno. Haec sufficiant ad praedictas supputationes infirmandas utpote quae in falso supposito fundantur.

Tertia denique causa errorum est quod geologi non semper attendunt ad causas violentas, et perturbatrices quae ordinariam formationum processum accelerare, vel utcumque immutare potuerint. Ita ex. gr. violenti terraemotus, quos geologi frequentissimos in primis aetatibus fuisse libenter admittunt, cum terrae crustam variis in locis proscinderent facile potuerunt efficere ut aliqua fossilia ex superioribus stratis in inferiora deciderent ibique sepelirentur. Item terrarum *ascensio* aut *depressio*, quod est phaenomenon ultro a geologis admissum,³ et etiam in recentiori epocha non omnino insuetum (1), saepe vera causa esse potuit cur aliqua strata in hac

(1) Nonnulla exempla *ascensionis* seu *elevationis*, et *depressionis* terrarum in aetate historica et etiam recenti videri possunt apud Lyell: *Principles of geology* Vol. I, pag. 606 seqq. et apud Molloy: Op. cit. c. XV. Ita ex. gr. prope Puteolos (Pozzuoli) die 29 septembris a. 1538 ingens mons ex terra emersit qui adhuc manet sub nomine montis novi (*monte nuovo*). In Mexico in vastissimo campo quem vocabant Malpais die 28 septembris a. 1759 inter tonitrua et vulcanicas eruptiones solum ad ingentem altitudinem elevari coepit ita ut post quinque menses, quibus

vel illa profunditate reperiantur. Denique magna alluvialium formationum causa certo fuit diluvium universale non a Moyse tantum et ab Hebraeis Christianisque admissum, sed ab unanimi omnium populorum consensu: quis autem definire poterit quot in terrae superficie mutationes, quantam sedimentorum copiam extraordinaria illa et violenta causa producere potuit toto duodecim mensium spatio? Haec et alia quae consuetum naturae cursum perturbabant multorum phaenomenorum causa extiterunt, quibus explicandis geologi diuturnas et lentas depositiones, et infinita saeculorum spatia somniantur.

Ceterum haec dicta sint salva reverentia, quae tum scientiae geologicae in se spectatae, tum tot praeclaris eius cultoribus debetur. Non enim ii sumus qui scientiam ipsam damnare velimus, quam maiora in dies incrementa capientem suspicimus, et salutamus, nec hominum quorundam vitium ac praeposteram ratiocinandi methodum ipsi scientiae tribuere volumus, aut paucorum errores omnibus laudatae scientiae cultoribus communes existimare. Ex iis tamen quae dicta sunt satis liquet conclusiones geologicas a quibusdam auctoribus contra Moysis narrationem confidenter obiectas incertas prorsus esse. Ex alia vero parte cum Moysis verba iuxta probabiliorum explicationem superius adductam possint de pluribus indeterminatis epochis intelligi evidenter consequitur veram contradictionem inter Mosaicam cosmogoniam et geologicam scientiam minime demonstrari posse.

Ex his quae disputata sunt patet responsio ad utramque obiectionem initio propositam. Ad 1^{am} enim quod attinet concedendum est exteriorem terrae corticem variis stratis successive accrevisse. Verum de eorum stratorum aetate et formationis duratione nihil certi constitui potest, et etiamsi diutissimum tempus exposcerent in mosaicis epochis sive ante lucis creationem, sive postea satis spatii haberemus ad omnes formationes explicandas.

phaenomenum duravit, pars centralis novae terrae usque ad 1600 pedes supra mare ascenderit, et ita adhuc perseveret. Anno 1831 prope litus meridionale Siciliae circa diem 10 Iulii nova insula apparuit sed post tres circiter menses iterum in mare demersa est. Insula Graeci archipelagi quam vocant *Palaea Kaimeni* ex mari emersit anno 186 ante aeram vulgarem, teste Plinio, et non procul alia parva insula quam vocant *Mikra Kaimeni* multo recentius apparuit, nempe a. 1573. Idem dicendum videtur de aliis quibusdam insulis eiusdem archipelagi, quemadmodum etiam de quibusdam insulis Philippinis, et Canariis. Etiam nunc pars septentrionalis Sveciae et Finlandiae gradatim ascendit, et contra pars Sveciae meridionalis deprimitur.

Quod autem dicebant 2° de fossilibus in diversis stratis repertis optime potest cum Moysis textu componi iuxta datam explicationem: tunc enim revera plantae, animalia inferiora et superiora in diversis *successivis epochis* terram inhabitassent ante hominis creationem. Quamvis illud quod postremo loco dicebant de speciebus animalium deperditis haud ita certum est. Aliud est enim nullam de iis monstris in historia mentionem occurrere, aliud ea vel saltem aliqua ex iis cum homine non extitisse, saltem in prima hominum aetate quae diluvium praecessit, ex qua nullum monumentum historicum superest excepta historia Moysis, quae in genere tantum praecipuas animalium classes enumerat. Sed de his inferius redibit sermo.

Et haec sufficiant de prima obiectionum classe.

II. De ordine creationis in narratione Mosaica.

Antequam respondeamus adversariorum obiectionibus superius recitatis nonnulla de ordine rerum creaturarum dicemus quatenus in Mosaica cosmogonia invenitur, et in fossilibus organicis a geologis observatis occurrit, ex qua comparatione patebit creationis ordini a Moyse descripto generatim considerato non modo non repugnare naturales observationes sed potius apertissime suffragari. Et sane in mosaica cosmogonia huiusmodi ordo reperitur ut entia organica inferiora praecedant, deinde perfectiora sequantur, atque ita per gradus usque ad hominem, qui, ut perfectissimum et nobilissimum est inter entia organica, ita ultimus est tempore et postremo loco apparet tamquam integrae creationis corona. Sane: die tertio creata dicitur herba virens, mox vero arbores iuxta species suas Gen. I, 11, 12. En infima inter entia organica, seu vegetalia primo creata antequam mentio fiat de animalibus. Quinto die incipiunt animalia, non tamen nobiliora sed inferiora, scilicet reptilia aquatica, pisces, cete et volucres Gen. I. 20–23. Denique sexto die perfectiora animalia, seu vivipara et mammalia in scenam prodeunt, iumenta, reptilia (1), et bestiae terrae secundum species suas (ib.v.24).

(1) Intelligenda sunt hic *terrestria* reptilia distincta ab *aquaticis* quae die quinto creata fuerant. Insuper, ut scite observat Bochartus in suo Hierozoico Lib. I, Cap. 9, nomine reptilium terrestrium etiam parva mammifera intelligi debent, puta mures, talpas, mustelas, hericios aliaque similia quae ob pedum exiguitatem magis repere videntur quam incedere. Quod etiam apparet ex Lev. XI, 29, 30 ubi mures, et mustelae et talpae in reptilibus (שָׂרָץ הָאָרֶץ) computantur.

Quibus omnibus creatis, tandem homo producit ad imaginem et similitudinem Dei, ei que dominium super caetera animantia conceditur (ib. v. 26-31).

Iamvero geologi soli factorum seu fossilium observationi innixi independenter omnino a Moysis auctoritate, imo non raro male erga illam affecti, post multas disputationes tandem consenserunt in ordine quodam stabiliendo simili prorsus ordini a Moyse indicato.

Sane considerata varietate fossilium organicorum geologi omnes nunc distinguunt in terrae formatione quatuor indefinitas epochas quarum primam seu antiquissimam appellant *Primariam* seu *Palaeozoicam* quia ibi antiquissimae apparent reliquiae entium organicorum seu vitae organicae; sequentem seu superiorem epocham appellant *Secundariam* seu *Mesozoicam*, in qua apparent paulo recentiores species viventium; sequentem epocham appellant *Tertiariam* sive *Cenozoicam* sive *Neozoicam* (Lyell, Haughton) in qua recentes viventes species continentur; ultimam denique epocham appellant *Quaternariam* seu *Post-tertiariam* (Lyell) seu *Pleistocenicam* (Miller, Dana), quae nobis vicina est et ad quam pertinent superiora telluris strata. Porro in fossilibus, ex quibus praefata epocharum divisio desumpta est, hic ordo agnoscitur. In epocha primaria seu in terris palaeozoicis dominantur vegetalia, et quidem immensae molis et dimensionum gigantarum. Strata carbonifera quae maximam partem terrarum palaeozoicarum constituunt immensam exhibent copiam fossilium vegetaliū qualis in praesenti orbis statu nullibi invenitur; animalia vix apparent in supremis huius epochae stratis carboniferis *Permianis* et *Devonianis* et quidem infimae tantum animalium species ut mollusca, et raro pisces. In epocha secundaria et in terris mesozoicis minuitur quantitas vegetaliū et magna animalium fossilium copia occurrit, non tamen superiorum specierum seu mammalium, sed inferiorum et imprimis reptiliū. Horum numerus tantus est, tanta varietas, tam extraordinaria et monstrosa moles, praesertim saurianorum, ut nonnulli vocaverint hanc epocham reptiliū (1). Nec desunt vestigia volucrum, saltem vestigia earum pedum variis mineralibus massis impressa, ex quibus apparet etiam volucrum species maximae molis tunc fuisse. En igitur secundum stadium vitae animalis a Moyse

(1) Saltem duae huius epochae periodi, quas appellant *triassicam*, et *ooliticam*, ita a nonnullis vocatae sunt.

descriptum cum *reptilia aquatica, et volatilia* primo creata sunt (1). In epocha tertiaria et in formationibus cenozoicis magnus numerus supremæ classis vertebratorum, scilicet plurimæ mammalium species reperiuntur, ita ut in antiquioribus stratis, quæ *eocenica* et *miocenica* appellantur, plura fossilia occurrant quadrupedum giganticorum quorum species deperditæ sunt ex. gr. *Megatherion*, *Myllodon robustus* (Molloy: op. cit. fig. 34, 35 ad pag. 217, 220), *Chiriotherion Anglorum* (ib. fig. 41 ad pag. 275), variae elephantum species hodiernis grandiores etc. Dein vero cessant prædictæ species et crescit numerus recentium specierum in periodo *pliocenica*, tandem in supremis stratis incipiunt reliquiae corporum humanorum aliaque ad homines pertinentia. In quarta tandem epocha seu post-tertiaria copiosa reperiuntur vestigia humana commixta fossilibus specierum adhuc existentium. Quis non videat tertiam hanc epocham geologicam respondere sextæ epochæ Mosaicæ, in qua terrestria animalia superioris ordinis et postremo homines creati sunt? (Gen. I, 24–28). Quapropter, velint nolint adversarii, geologicae observationes confirmant ordinem creationis a Moyse narratum.

Crescit vero argumentum si ex adhuc imperfecta geologica scientia ad physicam et philosophicam disciplinam rem deducamus. Sane nullus ordo creationis magis philosophicus et physicis legibus accommodatior excogitari potest quam ordo cosmogonicus qui a Moyse exhibetur, ita ut vere scribere potuerit clarissimus Cuvier de Moyse eiusque libro « Moyses in omni scientia Aegyptiorum educatus, sed aetatesua longe superior nobis reliquit cosmogoniam, cuius veritas et præcisio mirabilis in dies elucescit. » Et prof. Dana ex protestantibus: « Si Geneseos liber, inquit, authenticus sit, eum divinam originem habere fatendum est: nemo enim ex antiquis absque supernaturali

(1) Observatum est a geologis immensa illa *sauriana*, quæ ad hanc epocham pertinent non amphibia fuisse, vel omnino terrestria, ut nunc sunt species eis plus minus respondentes crocodili, monitores, lacertæ et similia, sed prorsus aquatica: quod deduci potest ex conformatione eorum pedum, seu potius branchiarum, quæ unice ad natandum, non autem ad incedendum seu reptandum idoneæ sunt: præcipua ex hisce monstribus fossilibus quæ nunc amplius non vivunt, appellata sunt a geologis *protosauri*, *plesiosauri*, *ichthyosauri*, *megalosauri*, *iguanodontes*, *laberintodontes* etc. quorum figuras vide apud Lyell op. cit. pag. 339, apud Houghton: *Manual of Geology* ad pag. 272, fig. 35, 36, 38, et ad pag. 274, fig. 39, 40, et apud Molloy op. cit. ad pag. 216, fig. 29, 30, pag. 210 fig. 31, pag. 214, fig. 32.

illustratione potuisset Mosaicam narrationem conscribere » (*Manual of Geology*. Philadelphia 1863 pag. 754). Verum id paulisper declarandum est. Imprimis quod materia informis primo creata fuerit, dein vero separata, composita et rerum varietate paulatim ornata, valde philosophicum est et apprime respondet ordinario modo quo vis creatrix et gubernatrix etiam nunc procedere solet, puta in plantis, in animalibus, et in ipso aliquatenus morali ordine. Sed magis particulatim singula cosmogoniae stadia inspiciamus. Postquam mundus *inanis et vacuus* et undique aquis coopertus ex nihilo creatus fuisset Gen. I, 1, 2, prima omnium creatur lux (ib. 3-5), tum vero separantur aquae ab aquis, et terra ex aquis emergit (ib. 6-10). Haec quidem necessaria omnino erant ad locum parandum vitae vegetalium, quae sine luce, calore, et humiditate progigni nequeunt. His itaque praeparatis, statim terra plantis et arboribus vestitur (ib. 11, 12). Rursum vegetalia animalibus praemittenda erant, utpote quae ad eorum victum et ad spirabilem aerem procreandum necessaria sunt. Post haec autem nihil deerat ad vitam animalem necessarium atque opportunum, ideoque post vegetalia apparent animantia, ea tamen lege ut inferiora et imperfectiora superioribus et nobilioribus praemittantur, quod et ordinis pulchritudini conducebat, simulque ad nobiliorum animalium vitam necessarium erat: tandem homo creatur, qui omnibus animantibus praeesse debebat, et cui illa variis modis inservire ac ministrare oportebat. Quare in Mosaica narratione omnia secundum rerum naturam, physicas leges, et philosophicum rerum conceptum procedunt.

Hisce breviter declaratis, respondebimus specialibus obiectionibus contra ordinem creationis superius recitatis.

Obiiciebant 1° adversarii contradictionem involvere quod Moyses narrat *lucem* primo die creatam fuisse, *solem* vero die quarto, veluti si lux diurna absque sole esse possit.

Resp. variis modis apparentem illam contradictionem removeri posse. Et primo quidem non desunt expositores sacrae Scripturae qui affirmant solem, lunam, et sidera omnia ipso primo die, vel ante primum diem creata fuisse, quod omnino postulare videtur lex gravitationis, ex qua terrae ipsius situs, orbita, et conditio pendet, haec tamen astra plenam lucem suam terrae ostendere non potuisse, sive quia ob immensam distantiam eorum radii ad terram usque nondum

pervenerant, sive potius ob densam caliginem vaporum, et heterogeneas substantias opacas quibus terra involuta erat. Quapropter quarto die sol et astra non proprie creata sunt, sed potius *revelata*, ita ut tunc primum *luminaria* esse ac vocari coeperint (Gen. I, 14-18). Haec expositio satis convenit verbis Moysi praesertim in originario textu. Altera explicatio haec est: iuxta recentiorum physicorum hypothesim lux proprie non est distinctum fluidum ex corpore lucido emissum ut dicitur in theoria *emissionum* seu emanationum, sed potius producitur per tenuissimas *vibrationes* in fluido quodam per totum spatium diffuso (*aetherem* vocant), quae vibrationes a motu corporis lucidi communicantur, et rapidissime in praedicto fluido propagantur. In hac hypothesi creatio solis ad literam intelligi potest facta die quarto, et tamen lux usque a die primo admitti potest, si nempe supponamus undulationes illas quae lucis phaenomenon constituunt primis tribus diebus ab ipso Deo immediate, vel ab alia quacumque causa productas fuisse, ac demum quarto die per solem tunc creatum tamquam per ordinariam causam effici coepisse. Utraque hypothesis probabilis est, et difficultatem solvit.

Verum *instabant* 2° qua demum ratione poterant dies numerari, et *diem* a *nocte* distinguere ante solis creationem, cum horum causam et mensuram ipsum solem esse constet?

Resp. Iuxta primam hypothesim ex duabus mox laudatis difficultas locum non haberet: sol enim tunc vere extitisset, et ex motu rotatorio telluris diurnum et nocturnum tempus distinguere poterat, quamvis in hypothesi diurna lux minus clara, et tantum per caliginem appareret. Verum sive haec hypothesis, sive altera de solis creatione die quarto admittatur, difficultas aequae solvitur semel admissa, quod supra diximus probabilius esse, dies cosmogonicos apud Moysen non esse dies naturales, sed epochas indefinitas, in quibus proinde *mane* et *vespere* distinguuntur non proprio sensu sed metaphorice et per quamdam analogiam cum die naturali, in quo homines solent lucis spatio durante operari, vespere autem quiescere.

Obiiciebant 3° plantas et arbores incongrue dici creatas ante creationem solis, cum aliunde constet lucis solaris influxum ad vegetationem prorsus necessarium esse.

Resp. Imprimis, ut adversarii sibi consent, eos hic supponere debere dies Mosaicos naturales esse, ita enim dicunt Moysis textum

explicari oportere. Iamvero, hoc admissio, plantae et arbores uno tantum die praecessissent solis apparitionem: quare inconueniens nullum aut fere nullum esset: siquidem vegetalia tertio die a Dei virtute immediate, et sine semine creata sequenti die statim coe-
pissent solis influxum experiri ad eorum conservationem, augmen-
tum, et propagationem necessarium. Verum in nostra etiam hypo-
thesi de epochis indefinitis adhuc difficultas removeri potest. Im-
primis enim nescimus praecisam conditionem vegetalium in remo-
tissima illa aetate palaeozoica. Certe non exigua diversitas apparet
inter species fossiles illius aetatis, et vegetalia quae nunc in terra
crescunt. Conditio atmosphaerae multo magis vegetationi favebat,
fortasse ob exorbitantem copiam acidi carbonici, quemadmodum
doctissimi quidam auctores coniiciunt (1), quae etiam explicaret
absentiam superiorum animalium, scilicet ob aerem nondum respi-
rationi idoneum: quare tanta non erat necessitas actionis solaris.
Aliunde vero solares radii non ita absolute requiruntur ad vegeta-
tionem aut ad ipsum viridem colorem plantarum ut sine illis haec
nulla ratione haberi possint, quemadmodum apparet ex plantis quae
in sinu densissimae silvae crescere et virere saepe conspiciuntur:
quod adhuc clarius intelligeretur si superius memorata hypothesis
admittatur de sole tribus primis diebus iam existente, cuius pro-
inde radii aliquem sufficientem influxum in plantas exerere pote-
rant, quamvis aperta et revelata facie sol non appareret. Ceterum
ad colorem quod attinet si Vulgata habet *herbam virentem*, vox
haec in versionibus Samaritana, Chaldaica, et aliis non occurrit. In
textu autem est vox *eseb* (עֶשֶׁב) quae nihil aliud quam *herbam te-
neram* seu *gramen* significat.

Obiiciebant 4° alia quaedam absurda in Moysis narratione inve-
niri ut ex. gr. de firmamento, de luna, de volucrum productione.
Respondemus tamen haec nullo negotio solvi posse. Ad firmamen-
tum enim quod attinet quod hebr. *Rakiah* רָקִיעַ dicitur illud
nequaquam solidum esse innuitur, nec omnino cum antiquorum
sententia de caelis seu sphaeris concentricis solidis confundi debet;
Mosaicum enim firmamentum iuxta communioem expositionem
nihil aliud est quam atmosphaera terram circumambiens, quae ap-

(1) Ita cl. Ampere et Brogniart aliique Academiae Scientiarum Parisiensis
professores in *Compte rendu à l'academie des Sciences* 1842.

pellatur *firmamentum*, et dicitur aquas inferiores ab aquis superioribus dividere, quia revera aër nostrae atmosphaerae suo pondere, suaeque vi expansiva aquas quidem terrestres suis in locis continet et coercet, aquas autem coelestes, idest vapores aqueos et nubes, quae postea in aquam seu pluviam concresecunt, sustentat et firmat ne in terram decendant.

Quod pertinet ad lunam si Moyses illam vocat *luminare magnum*, hoc nonnisi relative accipiendum est; vere enim post solem nullum sidus tam magnum nobis apparet quam luna, nec tantam lucem noctu quantam a luna ab ullo alio astro recipimus. Accedit influxum lunae in phaenomena terrestria magnum esse, aliorum autem siderum nullum aut fere nullum. Haec igitur satis erant ad hoc ut Moyses lunam cum sole coniungeret, et ante stellas nominaret tamquam *duo luminaria magna*, iuxta consuetam hominum cogitandi et loquendi rationem: non enim astronomiam docere, sed divinae providentiae ordinem ad hominum bonum res creatas dirigentis aperire volebat.

Quod pertinet demum ad volucres minime certum est eas ex aqua productas dici Gen. II, 21; non desunt enim qui textum illius loci ita reddant: *Producant aquae reptile animae viventis, et aves volitent super terram*; hoc enim est quod textus iuxta literam sonat. Alii etiam retinentes vulgatam lectionem nomine *aquarum* intelligunt tum aquas inferiores unde pisces procreatos dicunt, tum superiores, idest nubes et vapores per atmosphaeram dispersi, unde volucres enatae fuerint tamquam ex elemento eis maxime convenienti. Verum fatendum est communioem et probabilioem explicationem illius loci eam esse quae piscibus et volueribus eadem ex aquis originem tribuit. Ita enim textus redditur non solum a Vulgata, sed etiam a Chaldaica, Graeca LXX, et Arabica versione, quae in textu post vocem *aves* subintelligunt relativum ita ut legendum sit: *et aves* (quae) *volitent super terram*. Favet etiam v. 21, coll. 24 ubi instituitur oppositio inter pisces et aves ex aqua productas, ac caetera animalia quae ex terra prodierunt. Fatendum est igitur hunc esse probabilioem illius loci sensum. Verum quid inde adversarii deducere possunt? Nihil certe absurdi in hoc reperitur quod sicut terra quadrupedes, ita aquae volucres generaverint, Deo scilicet illas fecundante, ut tamquam secunda

causa in volucrum formationem concurrerent; et id quidem multo verosimilius et simplicius videtur quam adfirmare ut nonnulli faciunt ex aquis tantum ova procreata fuisse ex quibus deinde volucres prodierint.

Haec itaque sufficiant de altera obiectionum classe simulque de prima thesios parte quae respicit cosmogoniam seu mundi materialis creationem.

Pars II. De hominis creatione iuxta Moysem.

Succedit gravissima quaestio de hominis origine prout a Moyse narratur quam recentiores increduli magno philosophiae et scientiarum naturalium apparatu irrident et impugnant. Quaestio haec eo gravior est quo intimius connectitur cum christianae religionis dogmatibus non solum inspirationis et divinitatis Scripturarum, sed etiam peccati originalis, reparationis, et gratiae. Itaque praecipuas obiectiones hic expendemus, quae contra Moysis narrationem a recentioribus afferri solent. Quamvis autem plurima sint et valde diversa quae ab adversariis opponuntur, ea tamen omnino ad duo capita revocari posse videntur. Alia enim respiciunt hominis *aetatem*, quam dicunt multo antiquiorem esse quam a Moyse affirmetur, alia vero *modum* quo Adam a Deo immediate creatus dicitur, a quo postea totum humanum genus prodierit. De utroque capite obiectionum seorsim dicemus (1).

I. Obiectiones contra *aetatem* a Moyse assignatam hominis origini.

Argumenta quibus recentiores nonnulli contendunt demonstrare hominem multo antiquiorem esse quam a Moyse dicatur ad sequentia revocari possunt, quorum alia ex palaeontologia, uti vocant, alia ex historicis monumentis desumuntur. Dicunt itaque

1° In explorandis stratis telluris plura instrumenta ab hominibus fabricata in variis locis reperta sunt ex. gr. cultri, sagittae, et alia huiusmodi, quorum alia ex lapide, alia ex aere vel cupro, alia ex ferro confecta sunt. Haec autem instrumenta non promiscue in

(1) Hic praecipuas tantum obiectiones praesertim recentiores expendemus, et breviter diluemus; fusc enim de his tractare maioris operis molem requireret. Qui vult praedictas quaestiones copiose et solide pertractatas invenire adire potest inter caeteros auctores egregium opusculum Prof. M. Venturoli: *L'Uomo preistorico. Osservazioni critiche. Bologna 1872*. Alios etiam auctores data occasione citabimus.

omnibus stratis reperiuntur, sed in recentioribus vel superioribus instrumenta ferrea, in inferioribus et antiquioribus aenea, denique adhuc profundius occurrunt instrumenta lapidea: unde apparet tres successivas epochas humani generis distinguendas esse, in quarum prima et antiquissima homines lapidibus tantum usi fuerint ad instrumenta et arma conficienda, et haec est *aetas lapidis*, in epocha sequenti aere et cupro uti coeperint, et haec est *aetas aeris* vel aenea, in ultima vero et nobis viciniore ferrum adhibuerint, et haec dici potest *aetas ferri*.

Porro ex his sequitur hominem multo antiquiorem esse quam ex Genesi appareat. Imprimis enim epochae illae necessario durare debuerunt pluribus annorum millibus. Si enim homo olim tam rudis erat, ut nesciret metallis uti ad vitae defensionem et comoda, nonnisi diutissimo tempore hanc veluti infantiam exuere potuit, et usum metallorum facilioris extractionis ediscere, ut demum post aliam longissimam epocham perveniret ad ferri cognitionem et usum, et ad artium scientiarumque notitiam, quae ad recentiore et *historicam* epocham pertinet. Alia vero ratio desumitur ex stratorum aetate in quibus instrumenta illa reperta sunt; ad quorum formationem quamplura annorum millia necessaria fuerunt.

Hinc nonnulli recentiores docti viri *apparitionem hominis* in terra collocant ante 100,000 annos; ita Vogt, Büchner, Wallace; alii etiam ante 200,000, ut inter Italos Canestrini in opere: *Origine dell'uomo*. Milano 1866.

2° Idem confirmari dicunt ex *fossilibus ossibus humanis* in variis locis repertis, ac praesertim in *cavernis ossiferis* quae in Belgio et Gallia detectae sunt, ubi praedicta ossa humana effossa fuerunt una cum ossibus animalium ad species deperditas pertinentium.

3° Afferunt varia habitationis humanae vestigia ad aetates prae-historicas pertinentia. Tales sunt *tumuli* ex terra, vel ex rudi lapidum vel laterum structura confecti ad cadaverum sepulturam, quorum plures mirae antiquitatis in Italia, in Graecia et praesertim in septentrionali Europa inventi sunt. Huc etiam pertinent *habitationes lacustres* (1) in Helvetia praesertim et Dania occurrentes,

(1) Ita appellari solent rustica domicilia in locis aquosis extructa vel super artificiali solo ex terra et lapidibus intra ligneos axes congesta, quae appellant Germanice *packwerkbauten*, vel super paxillos, et asseres aedificata, quae vocant *pfahlbauten*.

quae omnem historicam aetatem praecedunt; ita ut inter eas antiquissimae 10,000 annorum aetatem superent iuxta supputationem laudati Canestrini op. cit. pag. 92. Accedunt ingentes *agglomerationes conchyliorum*, et reliquiarum piscium una cum nonnullis instrumentis ex silice confectis quae pluribus vel paucioribus terrae stratis coopertae ad instar tumulorum vel aggerum prope litus maris observantur praesertim in Dania. Haec enim evidenter ab hominibus originem habent, praesertim cum ibidem magni lapides reperiantur cum vestigiis ignis, quod ostendit eos ad pisces aliosque cibos coquendos adhibitos fuisse. Haec autem humanae habitationis vestigia antiquissima esse reputantur, et iuxta Worsae antiquiora etiam sepulchris superius memoratis; Lubbock (op. cit. p. 198-9) ea vocat *immensae antiquitatis*, Canestrini circa 10,000 annos eis assignat (op. cit.). Quod potissimum desumitur ex eo quod nullum instrumentum aut obiectum metallicum in eis occurrit, et lapides plerumque non expolitos, ut fit in praedictis tumulis, sed rudes plerumque continent: nullum etiam apparet vestigium artis agricolae aut pastoralis, quibus Danos ab immemorabili aetate devotos fuisse constat.

4° In medium afferunt monumenta quaedam astronomica, quae summam hominum antiquitatem confirmant. Constat enim ex Diodoro Siculo Chaldaeos suas observationes astronomicas habuisse quae 472,000 annorum spatium complectebantur. In Aegypto vero sub finem elapsi saeculi (anno 1798) in Gallica expeditione militari plures Zodiaci inventi sunt sed praecipue duo, nempe alter depictus in abside templi urbis *Dendera* (vetus Tentyra), alter in templo urbis *Esne* (vet. Latopolis), in quibus status coeli repraesentabatur, qualis esse debuit ante annos circiter 12,000 iuxta legem *praecessionis aequinoctiorum*, qua nempe tota sphaera coelestis lentissimo motu ex Occidente in Orientem volvitur. Porro si ante 12,000 annos Aegyptii iam astronomica scientia imbuti erant qua possent statum coeli delineare dicendum est eam gentem, et a fortiori homines in genere, multo antiquius extitisse.

5° Denique ad populorum annales, et historias confugiunt, ex quibus dicunt constare eos Adamo Biblico multo vetustiores esse. Ita ex. gr. Aegyptii, teste Herodoto (Histor. l. 2), tot regum dynastias numerabant ut quamplura annorum millia exposcerent, et

Diodorus Siculus Biblioth. l. 1. affirmat Aegyptiorum sacerdotes ab initio sui regni (regno Hori seu Solis) usque ad adventum Alexandri Magni 23,000 circiter annos numerasse. Similia habentur de Chaldaeis, de Indis, et praesertim de Sinensibus, quorum anales prodigiosam omnino antiquitatem genti illi tribuunt.

Haec de obiectionibus adversariorum.

Antequam ad praecedentium difficultatum solutionem veniamus quaedam praemitemus ad quaestionis intelligentiam omnino necessaria. Et primo quidem animadvertimus non esse confundendam epocham seu antiquitatem *mundi* cum epocha seu antiquitate *hominis*. Ex dictis enim in superiori parte apparet valde incertum esse an homo initio mundi creatus fuerit; imo longe probabilius videri hominem post sex illas diuturnas epochas primo a Deo conditum fuisse, ita ut multis fortasse annorum millibus mundo recentior sit. Hic igitur non de mundi, sed de hominis antiquitate agimus. Rursum, ipsa hominis epocha a Moyse assignata haud certo constat. Siquidem in hac re non conveniunt inter se codices Hebraicus, Samaritanus, et Graecus των LXX, ita ut textus Samaritanus brevior, Hebraicus medius, Graecus longior epocham assignet. Ecclesia vero tantum abest quominus hanc litem dirimere voluerit, ut potius varias simul supputationes indifferenter assumere videatur: dum enim in Vulgata Latina a Concilio Tridentino approbata textum Hebraicum sequitur, qui Christi ortum collocat circa annum mundi 4,000, in Martyrologio Romano annos computat iuxta versionem LXX, quae Christi natalem differt ad annum mundi circiter 5,300. Unde sequitur non ita alligari catholicos chronologia textus Hebraici quae mundo plus minus 6,000 annorum antiquitatem tribuit, ut non liceat aliam sequi, et mundi aetatem ad annos circiter 8,000 extendere.

Hisce praemissis ad adversariorum obiectiones accedimus. Et primum in genere animadvertimus eas omnes incertis suppositionibus, gratuitis affirmationibus, et inanibus coniecturis innixas esse, contra vero Moysis narrationem certum ac positivum historicum documentum constituere. Quare, omissa etiam divina inspiratione librorum Moysi, critice inspectum eius testimonium adversariorum opinionibus praevalere debet. Quod autem praedictae opiniones de hominis antiquitate solido fundamento careant tum ex eo constat quod eorum

fautores mirifice inter se dissentiunt, tum ex aliis rationibus quas inferius adducemus. Accedit testimonium Moysi saltem cum ea latitudine acceptum, qua diximus salva fide accipi posse, apprime confirmari ex antiquarum gentium traditionibus et historiis, ut Assyriorum, Aegyptiorum, Sinensium, Graecorum, quae omnes primum fabulis et absurditatibus plenae aliquid certi narrare incipiunt circa aetatem plus minus diluvio Mosaico proximam. Ita in historia Sinensium aetas Iao aquas coercentis et pellentis de terra incidit plus minus in annum 2357 ante aeram vulgarem quae epocha in aetatem diluvii quadrat. Ita etiam in sacris et mysticis Indorum libris ultima globi terrestriis revolutio et catastrophe, post quam alias successuras esse fabulantur, circiter 3000 annis A. C. collocatur. Principium monarchiae assyriacae a Ctesia ponitur circa annum 2160 A. C. et Herodoti historia de rebus Aegypti proprie incipit a Sethos paulo post praedictam epocham, et Cl. Champollion-Figeac expresse affirmat post longum et indefessum studium monumentorum Aegypti nullam certam memoriam se reperisse quae excederet XXIII^{um} saeculum ante aeram vulgarem. De Graecis idem prorsus affirmandum est. Hic gentium consensus apprime confirmat Mosaicam chronologiam, ut recte observat alias laudatus Cuvier: *Discours sur les revolutions du Globe*. Sed haec plenius declarabimus in solutione quintae obiectionis. His addi possunt physica argumenta quae a doctissimis viris Paravey, Buckland, Marcel de Serres, et Cuvier eloquenter exponuntur, quae ex actione fluminum ac torrentum super terrae superficiem, et ad eorum ostia, ex maris influxu super continentem terram, ex zoophytorum, imprimis corallorum, operatione in quibusdam maris sinibus, ex. gr. maris rubri (Paravey), ex modificationibus et decompositionibus terrarum, aliisque similibus deprompta sunt. Ex his enim laudati scriptores deducunt terras habitabiles quae antiquissimarum gentium sedes et incunabula fuerunt non ita antiquas esse posse quemadmodum adversarii contendunt. Verum iam aliqua de singulis obiectionibus dicamus. Itaque

Resp. ad 1^m de tribus aetatibus lapidis, aeris ac ferri. Haec omnia maxime incerta et arbitraria sunt. Ut enim aliquid exinde deduci posset pro supposita humani generis antiquitate viginti, centum, bis centum mille annorum, adversarii duo demonstrare debe-

rent scilicet *primo* usum instrumentorum lapidis simultaneum in omnibus terrae locis per aliquod temporis spatium fuisse, cui postea successerit usus aeris vel cupri, pariter in omnibus locis et eodem temporis intervallo, et ita porro. Si enim diversus apud varias gentes fuit usus in eadem epocha quisque videt iam nullam ex praefatis instrumentis chronologiam mundi deduci posse. *Secundo* determinare deberent quatenus fuerit singularum epocharum duratio, ut ex earum summa totum illud spatium quod praehistoricum appellant definiri possit. Atqui haec duo sunt, quae adversarii nulla unquam ratione demonstrare potuerunt. Et sane ad primum quod attinet non obstante summa illorum auctorum confidentia in factis affirmandis, certum omnino est usum lapidis, ferri et aeris eodem tempore apud diversas gentes extitisse, quia scilicet non idem omnibus fuit culturae civilis initium, incrementum, et gradus, ita ut dum in aliqua gente soli lapides ad arma et domestica instrumenta conficienda ob ignorantiam metallorum adhiberentur, eodem tempore apud alios populos cultiores et in artibus proveciores non solum aeris sed etiam ferri usus vigeret. Dum Graeci ex. gr. vel Romani omnis generis metalla affabre elaborabant, in extrema Europa apud Scythas, in interiori Germania, aliisque regionibus lapideis instrumentis utebantur. Etiam nunc inter indigenas Africae, Australiae, Americae Septentrionalis rustica instrumenta ex lapidibus acutis, ex ossibus animalium vel piscium in usu esse reperiuntur, dum coloni qui ex Europa olim illuc migrarunt, ac florentissimas respublicas vel regna in iisdem continentibus constituerunt omnium artium et scientiarum notitia inclarescunt. Quis non rideret geologum qui aliquo ex praedictis indigenarum instrumentis in terra reperto concluderet illud ante plura annorum millia constructum fuisse? Verum non solum apud diversas gentes, sed in uno eodemque populo usus lapidis, aeris et ferri simultaneus esse potuit ac reipsa fuit, pro vario scilicet culturae gradu, pro varia sociali conditione uniuscuiusque. Quod non ita pridem aperte docuit doctus Wright Secretarius societatis Ethnologicae in Anglia affirmans epocham lapidis nondum definiri potuisse eo quod tum silicea tum metallica instrumenta eodem tempore apud eandem gentem adhibita fuerint, illa quidem a pauperibus haec autem a ditioribus (apud Lubbock op. cit. pag. 63). Apud Hebraeos quamvis ferri

usus iam Moysis et Iosue aetate communis esset, *cultri tamen lapidei*, et *acutissimae petrae* (Ios. V, 2. Ex. IV, 25), ad circumcisionis praesertim ritum inserviebant, quorum proinde instrumentorum multa sub solo reperiri possunt, et reperta sunt, quae ad suppositam lapidis aetatem minime pertinent. Refert Tacitus apud Germanos sui temporis vix ullum fuisse ferri usum in armis conficiendis, et apud Estios plerumque baculos seu fustes praeacutos adhiberi solitos fuisse quemadmodum apud Fennios eodem auctore referente erat « sola in sagittis spes, quas inopia ferri ossibus asperant » (Tacitus, de Moribus German. XL, XLVI). Ipsi epocharum praehistoricarum fautores coacti sunt fateri difficultatem quae ex ista materiae promiscuitate exoritur; inter eos alias laudatus Büchner op. cit. par. 1^a pag. 94-163 haec admittit, et addit alia exempla, ut Aethiopum qui in exercitu Xerxis contra Graecos pugnabant sagittis ex calamo et acuto silice confectis, teste Herodoto, et Atheniensium in quorum tumulis in campo Marathonae effossis inventae sunt promiscuae sagittae ex aere et ex lapide fabrefactae. Possent addi exempla ex antiquis Italiae populis de quibus testantur Micali (*Storia degli antichi popoli d' Italia*. Firenze 1835 Vol. 2° pag. 272. Vol. 3, pag. 189) et Inghirami (*Monete Etrusche* lib. IV, pag. 87, 88) nec non pro superioris Italiae provinciis Marinoni (*Annuario scientifico*, Milano 1869, pag. 350), et pro Etruscis De Rossi (ib. pag. 362). Sufficiant haec pauca exempla ad ostendendum quam incerta sit et fundamento destituta divisio illa in epochas lapidis, aeris et ferri in historia humani generis, cum ista neque apud omnes populos eadem simul extiterint, neque in una eademque gente satis distinguui possint.

Verum praeterea etiamsi demonstretur in aliqua regione usum lapidis ex. gr. quadam aetate generatim loquendo praevaluisse ante metallorum usum, quisnam aetatis illius initium determinare poterit, quisnam demonstrabit quanto temporis spatio eadem duraverit antequam aeri vel ferro locum cederet? Haec omnia incertissima sunt, et ex mera coniectura a quibusdam definiri voluerunt; si quid autem verosimilis in hac re determinatum est, hoc totum intra spatium a Moyse adsignatum pro hominis historia commode continetur. Coacti sunt id fateri etiam doctissimi inter auctores laudatos ut ex. gr. Lubbock, Vogt, Büchner, Lyell quorum sententiam alle-

gans doctissimus Stoppani in cit. *Note* Parte II, pag. 179 scribit: « Il Signor Desor del pari acuto e coscienzioso ne' suoi giudizi dopo tante brillantissime scoperte, dopo tanti studi comparativi sulle antichità di tutta Europa venendo a conchiudere, non trova da aggiungere una sillaba a quanto il Sig. Ferdinando Keller ebbe a ripetermi personalmente parecchi anni sono: in via cronologica, ei mi diceva, nulla si può dire oltre a questo: che ci fu una età del bronzo, la quale precedette all'età del ferro, e che ci fu un'età della pietra che precedette l'età del bronzo. » Nihil scilicet de initio, nihil de duratione uniuscuiusque epochae affirmari potest. Sed praeterea simplex inspectio argumentorum quibus haec a nonnullis determinari volunt manifeste ostendit conclusionum levitatem et infirmitatem. Ut enim epocha instrumentorum determinetur ad stratorum et formationum durationem confugiendum est, quam alias vidimus certo determinari non posse. Ratio autem a priori quam afferunt, scilicet quamplura saecula necessaria fuisse ad ignorantiam superandam et artium cognitionem paullatim acquirendam gratuita est et historice falsa. Gratuita quidem, nam rationis evolutio in homine praesertim urgente necessitate non ita lenta esse solet; historice vero falsa, quia si de homine in genere loquamur eum ab initio sapientia instructum fuisse docet historia non solum Moysis, sed etiam aliarum gentium quae credunt primos homines a Divinitate edoctos fuisse; si vero in specie loquamur de uno vel altero populo, ex historia constat eos ex statu rudi et inculto paucorum saeculorum spatio ad summam perfectionem pervenisse, ut ex. gr. scimus factum esse de Germanis, Britannis, Graecis aliisque Europae populis, idque sive ex commercio cum aliis cultioribus gentibus, sive ex harum immigratione aut dominatione. Denique omittendum non est ipsam instrumentorum existentiam saltem rudiorum quae ad epocham *archaeolithicam* pertinere dicuntur (1) in pluribus casibus dubiam esse. Cum enim imperfecta admodum sit horum ex. gr. cultrorum, vel cuspidum forma, facile fieri potest

(1) Auctores de quibus loquimur animadvertentes instrumenta lapidea in terra defossa aliquando imperfecta et rudiora esse alias vero perfectiora et laevigata, ipsam epocham lapidis in duas periodos dividunt, quarum primam antiquiorem et incultiorem appellant *archaeolithicam*, alteram recentiore vocant *neolithicam*. Si ipsa generalis et fundamentalis epocharum divisio dubia ac incerta est, quid erit de subdivisionibus dicendum?

ut fragmentum aliquod silicis vel alterius lapidis ita a natura conformatum sit, vel ab aliquo naturali agente ex. gr. ab aquarum cursu, et attritu, ut speciem aliquam instrumenti praeseferat. Ita aliquando decepti sunt geologi, rudes lapides in suo naturali statu pro humanis operibus accipientes. Exempla huius deceptionis abundant in scientia *palaeontologica*. Placet aliis notissimis unum addere, cuius hic Romae testes fuimus. Paucis abhinc annis in monte Ianiculo inter strata arenae, glareae et tufi vulcanici (*lapis ruber*) duo obiecta silicea reperta sunt quae statim declarata fuerunt a nonnullis (praecipue a Prof. Ponzi) tamquam instrumenta ab hominibus confecta et ad epocham archaeolithicam pertinentia. Verum iisdem lapidibus diligenter inspectis plures alii nullum vestigium humanae industriae detegere potuerunt ut narrat et confirmat cl. Stephanus De Rossi in scripto misso ad *Conventum praehistoricum* Bononiae coactum an. 1871, et haec videtur esse nunc communis eruditorum opinio. Inter hosce laudatus Stoppani in recenti opere: *Corso di Geologia* Vol. 2° (Milano 1873) Cap. XXXI, n. 1347 ita scribit: « Del resto vidi io pure le celebri selci; se l'uomo soltanto potesse scheggiare la selce mi sarei fatto la questione se quelle selci erano veramente lavorate. Ma quelle selci mi parvero così informi, che di simili se ne possono avere dovunque esista della selce fra un mobile deposito. Pochi giorni prima che io arrivassi a Roma il Sig. Ingegnere Giordano inclinatissimo ad accordare a quelle selci tutto il valore che il Prof. Ponzi aveva loro attribuito, aveva passato delle buone ore a frugare nelle ghiaie del Gianicolo, ma finì col perdere anche quel po' di convinzione che ci aveva portato... Qual meraviglia che fra tanti milioni di schegge se ne trovasse un paio che presentasse qualche somiglianza con alcuni dei più rozzi incunaboli dell'arte umana p. es. con una punta di freccia? » Concludamus igitur conclusiones omnes quorundam geologorum de triplici epocha lapidis, aeris et ferri nimis incertas et arbitrarias esse ut possint Mosaicae historiae iure opponi.

Resp. ad 2um de ossibus humanis praesertim in speluncis ossiferis Galliae et Belgii repertis una cum fossilibus animalium praehistoricorum; respondemus, inquam, nondum demonstratam esse, nec demonstrari posse summam illorum fossilium antiquitatem. Constat enim praedictas agglomerationes plerumque ab aquarum vi

repetendas esse. Quare incertum prorsus est qua aetate eadem fossilia humana asportata ac deposita fuerint in iis locis, et utrum eiusdem aetatis sint ac ossa animalium quibus commixta reperiuntur. Si vero nonnullae ex praedictis cavernis tamquam sepulchra habenda sunt, ut de quibusdam dicendum videtur praesertim in Italia et in America, nemo unquam certo assignare poterit ossium ibidem repertorum epocham. Siquidem ex historia constat usum adhibendi speluncas ad cadaverum sepulturam ad tempora etiam plene historica pertinere, ut ex. gr. patriarcharum aetate apud Hebraeos (Gen. XXXIII), et serius in Italia centrali apud Etruscos (Micali et Inghirami opp. cit.) et in America inter tribus indigenas Peruvianas, et Statuum Foederatorum (Humboldt). Accedit etiam habitationis causa speluncas usurpatas fuisse tempore historico non solum in Oriente, ut Scriptura passim testatur (Iob. XXX, 6. 1 Reg. XXII, XXIV. 1 Mach. II etc.), sed etiam in Italia apud Umbros ante adventum Pelasgorum, et alibi, unde apud Strabonem et Plinium antiqui illi homines *troglydytae* appellantur. Ex his apparet futilitas praedicti argumenti (1).

Resp. ad 3^m de vestigiis *humanae habitationis*. Haec omnia minime demonstrantur tam antiqua esse quam vellent adversarii. Et imprimis quod pertinet ad *tumulos* iam inter doctos convenit eos plerumque ad historicam epocham pertinere, vel saltem ad ignotam epocham praecedentem quae pro peculiari illa regione, in qua reperiuntur, historica non est (ut sunt ex. gr. nonnulli tumuli in Dania, et Scandinavia inventi) sed tamen respondet epochae omnino historicae pro aliis gentibus puta Graecis et Romanis. Historici passim narrant usum diversarum gentium erigendi tumulos ex terra et lapidibus ad cadaverum sepulturam, ut de Hebraeis referunt sacri Scriptores, et de Latinis Virgilius (2), et de Daniae antiquis habitatoribus testati sunt docti viri Copenhagae coadunati in conventu uti aiunt praehistorico (3). In Thessalia, Boeotia, Crimaea aliisque

(1) Plura vide apud laudatum Venturoli op. cit. par. I, §. IV.

(2) Aen. XI v. 849 et seqq. *Fuit ingens monte sub alto - Regis Dercetini terreno ex aggere bustum - Antiqui Laurentis opacae ilice textum.* Qui etiam de Polidori tumulo testatur Lib. III, v. 62.

(3) In laudato doctorum virorum consensu observatum est Danos usque ad aetatem plene historicam continuasse tumulos erigere quos *Dolmen* appellant, imo ipsa aetate qua vivimus Indos Orientales qui 150 leucis procul Calicuta degunt tumulos erigere prorsus similes iis qui in Europa observantur.

Europae Orientalis regionibus ita frequentes occurrunt tumuli, ut universalem eorum usum apud illas gentes demonstrant. Aliquando vero non ad sepulturam cadaverum sed ad alios etiam usus, puta ad factorum memoriam celebrandam praedicti tumuli erecti sunt, ut patet ex nonnullis exemplis quae in Scriptura referuntur ex. gr. de tumulo Iacobi et Labani quem vocarunt *tumulum testis* (Ex. XXXI, 45-47), et de tumulis ad radices montis Sinai post acceptam legem a Moyse constitutis (Ex. XXIV, 4) et de alio in Galgalis a Iosue posito (Ios. IV). Quod etiam apud alios populos tum Europae tum etiam Africae aliquando factum esse nemo dubitat et id quidem in epocha prorsus historica. Sane in quibusdam inventae sunt picturae quaedam et obiecta non solum ex ferro et aere sed etiam ex auro ut ex. gr. in tumulis repertis prope Finisterrae; et in Africa inter plures alios unus inventus est in quo nummus Romanus cum effigie Faustinae depositus erat. Nihil ergo ex tumulis concludi potest.

Quod pertinet ad *habitationes lacustres* earum aetas non minus incerta est. Mos enim habitandi in locis aquosis, et domicilia super aquas solo artificiali vel palationibus innixa construendi ad epocham etiam historicam pertinet. Ita in Russia integra urbs Tcherkarsk super aquas fluminis Don aedificata est; in Indiis Orientalibus et in insulis Oceani meridionalis non solum domus sed integri pagi super fluminum aquas extructi inveniuntur. Nec ullum ab adversariis argumentum allatum est quod demonstret saltem habitationes huiusmodi in Helvetia repertas miram antiquitatem habere ex. gr. 40,000-annorum, ut vult Canestrini op. cit. pag. 92. Unicum enim argumentum quod afferunt desumitur ex instrumentis lapideis, vel aeneis, et ex rudioribus quibusdam fictilibus vasis in iis repertis. Verum determinatio aetatis instrumentorum, ut supra vidimus, arbitraria prorsus est, vasa autem rudioris vel imperfectae structurae non ita antiqua esse possunt cum homines pauperem vitam et rusticam agentes etiam in aetate historica iisdem ob meliorum defectum uti possint et soleant. Idem dicendum de similibus constructionibus in Italia repertis: ut enim eorum originem inveniamus necesse non est multa annorum millia somnari, sed sufficit ad eam aetatem ascendere quae Romae foundationem praecessit, constans enim opinio est in aetate non valde remota magnam Italiae cen-

tralis partem frequentibus stagnis et lacubus coopertam fuisse quorum situs multis in locis adhuc agnoscitur et a recentioribus Italis scriptoribus appellari solent *terremare* aut *marne*. Inter reliquias habitationum in iis locis repertas passim occurrunt instrumenta ex ferro et aere nec non vasa fictilia aliquando satis elegantia. (Vid. Ars. Crespellani: *Marne Modenesi e Monumenti antichi lungo la strada Claudia*. Modena 1870. *Appendice* Modena 1871).

Restat aliquid dicendum de *cumulis conchyliorum* in Dania praesertim occurrentibus qui ab hominibus piscatione vitam sustentantibus efformati creduntur. De his eadem fere dicenda sunt quae de praecedentibus monumentis diximus. Siquidem mirum non est si in epocha non valde antiqua in ea regione uti etiam in Anglia et Gallia multi homines in litore maris vitam degerent et conchyliorum ac piscium esu fere unice victitarent dum alii in iisdem regionibus interiores terras incolentes diversum et paulo cultiorem vivendi modum tenerent. Si in praedictis agglomerationibus metallata desunt et silicea instrumenta occurrunt, si etiam nullum agriculturae vestigium ibidem repertum est id totum hominum illorum conditioni et regionum illarum praesertim Daniae indoli tribuendum est. Nec magis valet quorundam argumentum desumptum ex varia elevatione qua nunc praefati cumuli super maris superficiem conspiciuntur quod dicunt illorum aetatem designare eo quod litus Daniae certa quadam lege gradatim ascendit. Siquidem quisnam demonstrabit hanc terrae ascensionem eadem lege semper factam esse? Nonne potuisset antiquiori aetate ex maiori internae vis intentione celerius ascendere non autem quinque aut septem tantum centimetris quolibet saeculo ut nunc fieri dicitur? Haec tam clara sunt ut plures etiam ex contrariae sententiae doctoribus ex. gr. Lyell horum calculorum incertitudinem ingenue fateantur. Nihil igitur ex variis vestigiis humanae habitationis concludi potest pro mira et fabulosa hominis antiquitate.

Resp. ad 4um desumptum ex astronomicis observationibus et monumentis. Quod pertinet ad Chaldaeorum observationes quas primo loco obiiciebant nemo nunc est qui haec non irrideat quemadmodum olim a Tullio irrisi fuerunt. Imprimis enim valde incertum est praedictas observationes 400,000 annorum spatium complectentes vere apud Chaldaeos extitisse. Quod enim dicitur Cal-

listhenem haec Aristoteli retulisse recentiorum tantum testimonio innitur, veteres autem et praecipue Astronomiae tractatores ut Ptolemaeus, Hyparchus, Aristarchus et ipse Stagiritas in libris de coelo nullam de his mentionem faciunt, quod argumento est recentiorum narrationem fundamento carere.

Nunc pauca subiicienda sunt de celeberrimis *Zodiacis* et *planisphaeriis* in Aegypto repertis, de quibus tantum rumore egerunt initio huius saeculi religionis revelatae osiores. Monumenta haec sunt. Anno 1798 in expeditione gallica in Aegyptum in ruinis templi vetustae urbis Tentyrae (*Denderah*) in abside porticus zodiacus depictus observatus est et in aula superiori planisphaerium, quibus in monumentis cernebatur status sphaerae coelestis ab hodierno valde diversus. Eodem tempore in veteri Latopoli (*Esnè*) duo alii zodiaci reperti sunt alter in maiori, alter in minori eiusdem urbis templo. Haec monumenta, seu eorum schemata, a Gallis in Europam allata magno plausu ab incredulis excepta sunt, qui statim concluserunt ea pluribus annorum millibus, fortasse 15,000 annis ante aeram vulgarem (Vid. *Moniteur* 14 Febr. 1802) confecta fuisse, considerata scilicet lege praecessionis aequinoctiorum (1) unde sequebatur Aegyptiorum gentem adhuc multo antiquiorem esse. Huiusmodi incredulorum declamationibus excitati plures docti viri praedicta monumenta ad examen revocare coeperunt. Statim autem observatum est ante astronomicam monumentorum interpretationem investigandam esse templorum illorum epocham iuxta archaeologica et historica criteria, ut exinde certius zodiacorum aetas determinari posset. Itaque E. Q. Visconti in *notis* ad volumen secundum *Herodoti* edit. Larcher pag. 567 seqq. et Dom. Testa in *Dissertazione sopra i due Zodiaci*

(1) *Praecessio aequinoctiorum*, quae oritur ex lento motu totius sphaerae coelestis ab Occidente in Orientem, ea lege progreditur ut spatio 72 annorum solstitium retrocedat uno tantum gradu in Zodiaco seu Ecliptica. Iamvero in Denderensi Zodiaco, in quo dicebant repraesentari solstitium aestivum (quamvis alii id negarent), idem solstitium respondebat signo *Leonis*, scilicet 60 gradibus circiter procul ab hodierno signo, unde concludebant illum Zodiacum depictum esse ante 4320 annos. Zodiacus autem esnensis solstitium repraesentabat in signo *Virginis* aliis 30 gradibus orientem versus quare alii 2160 anni addendi erant, et ita summa 6480 annorum conficiebatur. Alii vero aliter interpretantes praedictas picturas alios annorum numeros assignabant etiam maiores usque ad 15,000, ut supra dictum est.

novellamente scoperti in Egitto Roma 1802 et paulo post Lalande, Saint-Martin aliique ex historia et archaeologia ostenderunt praefata templa cum depictis zodiaco ad epocham satis recentem pertinere. Nam 1) ex historia constat Aegyptios ante Hyparchum (A. C. 160) adhuc rudes in astronomia fuisse, ita ut veram periodum solarem ignorarent, et praecessionem aequinoctiorum nescirent. 2) In Zodiaco Denderensi conspicitur signum librae; iamvero praefatum signum a Graecis Alexandrinis primo excogitatum est sub Ptolemaeis. 3) Stylus architecturae eiusdem templi Denderensis ad epocham Ptolemaicam pertinet. 4) Graeca inscriptio ibidem reperta est, in qua nomen Caesaris legebatur quod etiam paulo post ex hieroglyphica inscriptione confirmatum est quae in porticu eiusdem templi invenitur: siquidem cl. Champollion, inventa clavi scripturae hieroglyphicae, ibi legit nomen Tiberii (*Lettre à Monsieur Letronne*), et in planisphaerio eiusdem templi legit vocem $\alpha\upsilon\tau\omicron\kappa\rho\alpha\tau\omega\rho$, quo titulo insigniri solet Nero in nummis aegyptiacis (*Lettre à Monsieur Dacier*). Quod pertinet autem ad zodiacos templi Esnensis ex inscriptionibus graecis ibidem repertis demonstratum est a laudato Letronne et a Bankes picturas huius templi, et hieroglyphicam inscriptionem sub Antonino Pio confectas fuisse (1). Denique laudatus Champollion an. 1826 inspecto accuratiori schemate maioris zodiaci Esnensis a Wilkinson et Cooper allato comperit templum maius Esnense sub imperatore Commodus dedicatum fuisse (V. *Bulletin universel* Tom. VI), sculpturas autem eiusdem ad epocham Claudii referendas esse. Quapropter mira horum monumentorum antiquitas ita sensim sine sensu decrevit ut tandem ad epocham Romani imperii pervenerit. Scio equidem plures ex adversariis hisce argumentis non acquievisse. Instabant enim: esto zodiaca illa in epocha romana delineata fuisse: verum status coeli ibidem repraesentatus est non certe ad libitum pictoris verum ex antiquiori aliquo monumento nunc deperdito: proindeque argumentum in suo robore manet. Verum responderi imprimis potest suppositionem gratuitam esse: deinde vero iam inter eruditos constat praedictos zodiacos non iuxta leges astronomicas, sed iuxta arcanas Aegyptiorum superstitiones exaratos esse seu monumenta illa

(1) V. Letronne: *Recherches pour servir à l'histoire de l'Egypte pendant la domination des Grecs et des Romains*. Paris 1823, pag. 456.

astrologica potius esse quam *astronomica*, quod laudatus Letronne ingeniose demonstravit tum ex historia Aegyptiorum quos constat illa aetate astrologiae addictos fuisse, tum ex superstitionis signis inventis in capsâ mummiæ in Aegypto repertæ una cum zodiaco simili prorsus zodiaco Denderensi, ubi etiam graeca inscriptio inventa est, in qua dicitur cadaver illud esse Petemenonis filii Soteris et Cleopatrae; verum in zodiaco signum capricorni a caeterorum serie divulsum super caput defuncti collocatum erat. Ex quibus aliisque observationibus conclusit citatum zodiacum esse monumentum genethliacum et astrologicum, unde etiam sequitur simile monumentum Denderense eiusdem generis esse praesertim cum in eo alia quoque superstitiosa signa detecta fuerint a Visconti et Champollion (1).

Resp. ad 5^m ex veterum populorum annalibus; neminem amplius fidem adhibere fabulosae antiquitati quam Chaldaei, Sinenses, Indi, aliaeque gentes sibi arrogabant.

Ad Chaldaeos quod attinet praeter ea quae superius diximus hic addendum est eorum praesumptionem ab ipsis philosophis atque historicis paganis contemptui habitam fuisse: ex his Tullius in lib. I de Divinatione Cap. 1°: « Condemnemus, ait, etiam Babylonios, condemnemus, inquam, hos aut stultitiae, aut vanitatis, aut impudentiae, qui 470 millia annorum, ut ipsi dicunt, monumentis comprehensa continent, et mentiri iudicemus, nec saeculorum reliquorum iudicium quod de ipsis futurum sit pertimescere. » Praeterea totum antiquitatis Chaldaeorum fundamentum collocatur in alias memoratis astronomicis observationibus, quas dicitur Callisthenes apud Babylonios invenisse et ad Aristotelem misisse. Verum praeterquamquod ipsum factum incertum est, ut superius vidimus, etiamsi admitteretur nobis non obstaret: alii enim auctores qui de praedictis observationibus Chaldaeorum loquuntur eas non ita antiquas asserunt. Plinius lib. VII, Cap. 56 duos affert fide dignos testes *Epigenem*, et *Berosum*: ex quibus alter 720 annos illis observationibus tribuit, alter autem quamvis antiquitati Chaldaeorum

(1) V. Letronne: *Observations Critiques et Archeologiques sur l'objet des representations Zodiacales* (Paris 1824). Eñus Card. Wiseman totum hoc argumentum egregie evolvit in suis: *Conferenze sopra la connessione delle Scienze colla Religione rivelata*. Confer. VIII.

impensius faveat nihilominus fatetur se observationes tantum invenisse 490 annorum : alii vero referunt Callisthenem Alexandrum Magnum sequutum in Babyloniam astronomicas observationes nullas ibi reperisse quae superarent 1903 annos, quibus si addantur 330 anni ab Alexandro Magno usque ad Christum summam habebimus 2233 annorum ante aeram vulgarem: sed haec est epocha omnino historica et iuxta Mosaicam chronologiam incidit in tempora Nimrodi, a quo repetenda sunt initia Babylonici populi ac regni (Gen. X, 8-10). Ex quo patet Chaldaeorum chronologiam qua parte fundamentum in historia habet Moysis chronologiae potius suffragari quam contradicere.

Quod pertinet ad *Indos* iam animadvertimus ex eorum sacris libris aetatem mundi et epocham diluvii prorsus confirmari. Mira autem antiquitas quam illis nonnulli (1) tribuendam docent fabulis adscribenda est, quibus aliunde constat praefatos libros quos *Vedas* appellant refertos esse. Guill. Jones, Wilfort, Heeren alique conati sunt aliquam chronologiam stabilire in historia Indorum, et originem Imperii Indorum collocarunt circa 2,000 annis ante aeram vulgarem, quae epocha incidit in tempora Abrahami. Sed etiam hoc fortasse exaggeratum est cum nullo alio fundamento innitatur praeter fabulosas et poeticas narrationes sacrorum librorum illius gentis. Vide W. Jones: *Chronology of the Hindoos* in: *Asiatic researches* vol. II. Aliud fundamentum cui antiquitatis Indorum fautores innituntur sunt astronomicae tabulae apud Indos repertae quas Bailly quinque aut sex mille annorum antiquitatem habere existimavit. Verum harum tabularum antiquitas demonstrata non est, quemadmodum doctiores astronomi et critici iudicarunt, inter caeteros cl. Delambre in suo opere: *Histoire de l'Astronomie ancienne* (Paris 1817) et circa idem tempus plures docti astronomi in Anglia imprimis Colebrooke et Hunter, qui ex ulterioribus orientalis historiae studiis demonstrarunt laudati Bailly calculos in falso supposito, seu in parum accuratis relationibus fundari. Alii quoque Angli scriptores Indorum astronomica scripta investigantes demonstrarunt paucis tantum ante Christum saeculis Indorum astronomicam scientiam originem habuisse, et remotissimas epochas in tabulis Indo-

(1) Ex his praecipue nominandus est Bailly: *Histoire de l'Astronomie ancienne*. Paris 1775.

rum indicatas non ex observationibus coaevis, ut Bailly contendebat, sed ex retrogradis supputationibus definitas fuisse. Ita prae ceteris Davis (1) et Bentley (2), quibus consentit cl. Laplace (3) quamvis Bailli amicus et admirator. Hisce omnibus perpensis Klapproth ita concludit: « Les tables astronomiques des Hindoos, auxquelles on avait attribué une antiquité prodigieuse, ont été construites dans le VIIème siècle de l'ère vulgaire, et ont été postérieurement reportées par des calculs à une époque antérieure » (4).

Sinensium mira antiquitas prae caeteris extollitur ab adversariis chronologiae Mosaicae. Aiunt enim in traditione et in scriptis illius gentis inveniri quod XXX vel XL annorum millia effluxerint ante foundationem monarchiae *Fo-hi*. Praeterea contendunt antiquissimas solis ac lunae defectiones a Sinensibus observatas fuisse, et in eorum astronomicis tabulis contineri, ex quibus constat eos ante epocham Adami Mosaici iam astrorum scientia inclaruisse. Verum haec omnia ad libitum conficta sunt, aut incertis tantum rumoribus ac fabulis innixa. Nunc enim critici omnes sanae mentis concedunt nihil praeter fabulas in historia Sinensium inveniri ante praedictam aetatem *Fo-hi*, imo melius usque ad aetatem *Yao*, unde proprie vera Sinensium historia incipit. Haec autem aetas etiam iuxta liberiores chronologiam posterior est diluvio Mosaico. Quod autem tota epocha quae praecessit in historia Sinensium incerta ac fabulosa sit recentiores critici deducunt ex ipsa doctiorum Sinensium confessione. Quin imo hi ingenue fatentur nihil certi se habere quod ad antiqua tempora referatur ultra 300 vel 400 annos ante aeram vulgarem. Testatur id prae caeteris Ill^{us} Fouquet Episcopus Eleuteropolitanus qui inter Sinenses 25 annos vixit, eorum literaturam perfecte calluit et doctiorum Sinensium familiaritatem et amicitiam coluit, in erudito opere de *Chronologia Sinensium* Romae 1729. Nec quidquam valet dicere saltem Confucium Sinensium institutorem et philosophum, qui fere DL annis ante Christum floruit, de rebus antiquioribus testatum esse. Nam ipse laudatus Philosophus conqueritur quod pro antiquiori aetate certa monu-

(1) In *Asiatic researches* Vol. II, pag. 228 edit. Calcutta.

(2) In opere cui titulus: *Historical view of the Hindoo Astronomy*. Lond. 1826.

(3) In opere: *Exposition du système du monde* 6me edit. Bruxelles 1827 pag. 427.

(4) In opere: *Mémoires relatifs à l'Asie*. Paris 1824, pag. 397.

menta deficerent. « Libri et sapientes, inquit, qui nunc existunt haud sufficiunt (ad historiam scribendam).... haud, inquam, tales sunt a quibus nostra aetas testimonium satis luculentum petat: alioquin si sufficerent tunc et ego possem ea testificari... nunc autem cum mihi desint tam necessaria praesidia quorsum frustra laborem, et proloquar ea quae posteris non credant? » (1). Accedit ipsos Confucii libros haud ita certos esse saltem in omnibus suis partibus. Narrant enim historici rerum Sinicarum imperatorem Tsin-che-Huang-ti circa 213 annos ante aeram vulgarem omnes libros Confucii et caeteros omnes flammis dedisse exceptis libris de medicina et architectura tractantibus, diu autem post opera literatorum Sinensium Confucii libros ex memoria, et orali traditione restitutos fuisse (2). Ipse autem imperator *Se-ma-tien*, quo auctore haec restituta sunt, ingenue fatetur se haud potuisse anteactae aetatis historiam ultra 800 annos restituere. Ex his quae breviter innuimus concludit doctissimus Card. Gerdil in tota Sinensium annalium serie tres epochas distinguendas esse, 1° epocham quae praecedit imperium *Fo-hi* et plura centena annorum millia complectitur, 2° epocham ipsius *Fo-hi* eiusque successorum usque ad *Yao*, 3° epocham ipsius *Yao* et sequentem. *Prima* epocha, omnibus consentientibus, non exclusis ipsis Sinensibus, fidem nullam meretur. *Alter*a epocha, quae diluvium praecessisse dicitur, pariter fabulosa est. Refertur enim *Fo-hi* caput humanum habuisse, dentes testudinis, et corpus draconis; mox equus alatus ex flumine egressus tabulam dorso alligatam attulit, ex qua sacer liber *Y-king* confectus est. Soror *Fo-hi Niu-va* caput vaccae gerebat, intelligentiam divinam habuit, et ipsa est quae coelum creavit, et hominem ex terra flavi coloris formavit. Successor *Fo-hi Chin-nong* hora tertia postquam natus est loqui coepit, quinto die ambulavit, et tertio anno agriculturam perfecte callebat: postea curru vectus a sex draconibus primus terram mensus est ab Oriente ad Occidentem, quam invenit 900,000 mensuris *Li* constare, seu circiter 90,000 leucis. Plura alia huius generis

(1) Apud Beyer Prof. Petropolitanum in: *Musaeo Sinico*.

(2) Libri sacri Sinensium omnes a Confucio vel scripti vel collecti dicuntur. Generali nomine appellantur *King*, seu libri antonomastice. Dividuntur in tres Classes nempe in libros *canonicos*, *morales*, et *classicos*. Libri canonici sunt quinque 1. *Y-King* (symbola) 2. *Seiu-King* (historia) 3. *See-King* (poësis) 4. *Li-Ki* (Rituale) 6. *Tchun-tsiù* (annales).

absurda referuntur in hac epocha usque ad Yao, qui, ut alias vidimus, repraesentatur diluvio iam finito terris exsiccandis intentus. *Tertia* itaque epocha quae cum Yao incipit veram historiam plus minus continet. Verum haec diluvio posterior est; quamvis enim historici Sinenses non convenient in aetate Yao determinanda, nullus tamen est qui eam 2400 annis A. C. antiquiorem faciat, imo iuxta laudatum Se-ma-tien, qui est primus in catena historicorum Sinensium, imperium Yao incidit in epocham vocationis Abrahami A. C. circiter 2000 (1). Et haec de Annalibus Sinensium.

Quod pertinet ad astronomica eorum monumenta, quibus innixi religionis osiores gentis illius antiquitatem extollere conati sunt nunc inter eruditos constat 1° nullam eclipsim ab eis in tabulas relatam esse antiquiorem anno 185 post diluvium; et id quidem iuxta benigniorem explicationem eorum qui Sinensium antiquitati maxime favent. 2° Confectionem tabularum astronomicarum apud Sinenses non valde antiquam esse posse; nam aliunde constat eos ante adventum Europæorum in astronomia rudes omnino fuisse ita ut astronomicos calculos a Persis, Iudaeis aliisque mutuari cogerentur, et cum Patres Societatis Iesu in eam regionem penetrarunt Evangelii praedicandi causa statim animadverterunt calendarium Sinensium astronomicis erroribus scatere. Litterati homines, accepta a missionariis errorum suorum demonstratione, iis munus commiserunt calendarium reformandi, quod ab eis factum est praesertim a P. Verbiest et P. Ricci, qui exinde ut insignes astronomiae et matheseos magistri apud Sinenses habiti sunt. Quare nihil prorsus ex Sinensium astronomia deduci potest pro eorum antiquitate. Si autem verum est quod iactat Voltaire in annalibus Sinicis, ut supra innuimus, eclipsim ab iis notatam inveniri, quae paulo post diluvium locum habuit, id minime ostendit eos iam tunc in astronomia peritos fuisse. Poterat enim phaenomenon illud ut merum factum observari, et in traditione conservari, ac denique diu post in tabulas referri. Nec omittendum est quod, semel confectis tabulis, ope mathematici calculi potest quis retrocedere ad praeteritas aetates, et praecise determinare epocham, qua eclipses acciderunt usque a mundi exordio absque ulla necessitate experimentalium observatio-

(1) Legi potest de hoc argumento laudatus Gerdil in op.: *Saggio di istruzione Teologica*, Roma 1776, pag. 126 seqq.

num. Quare merito possemus contra adversarios urgere hoc dilemma. Si nenses ante calendarii reformationem vel rudes erant in astronomia, vel valde periti. Si rudes, eorum calculi attendendi non sunt, nec fidem ullam merentur; si valde periti, tabulas conficere potuerunt repraesentantes omnes anteactas epochas, sive reales sive possibles absque ullo observationum adminiculo.

Restat aliquid de *Aegyptiis* dicendum, quorum regnum adversarii contendunt multis annorum millibus A. C. stetisse, quod potissimum deducunt ex plurimis regum Aegyptiorum dynastiis ab Herodoto, Diodoro Siculo, et Manethone numeratis. Manethon praecipue sub Ptolemaeo Philadelpho suae gentis historiam scribens praefatas dynastias in tres ordines dividit, quae si invicem componantur 53,000 annorum summam ut minimum conficiunt. Respondemus tamen haec omnia incerta et fundamento destituta esse. Ipse Herodotus ut incerta tradit ea omnia quae ante epocham Psammetici narrantur scilicet ante 600 annos A. C. ait enim: « Cuicumque haec credibilia videntur is eis utatur. » Diodorus autem expresse tradit Aegyptios in ea aetate quae bellum Troianum praecessit (A. C. 1180) portenta narrationum pro veritate amplexos esse, nec quidquam certi in longa illa serie dynastiarum contineri. Et sane ex paucis fragmentis Manethonis ab Eusebio, Iulio Africano, Syncello aliisque servatis certo constat eum suae gentis antiquitatem extollere conatum esse, et sine discrimine omnia congestisse, quae de antiqua Aegypti historia apud vulgus, vel inter sacerdotes, ad quorum classem ipse pertinebat, circumferebantur, inter quae multa evidenter absurda sunt, ut ex. gr. plura regna Deorum et Semideorum, item mellis effusionem per totum Aegyptum, accessionem olim factam disco lunari et alia similia. Non desunt critici qui conati sunt ex Manethonis fragmentis, aliisque antiquis monumentis chronologiam historiae Aegyptiacae contexere, sed omnes conatus incassum cesserunt. Sperabant eruditi post detectam clavim scripturae hieroglyphicae lucem aliquam huic implicatissimae quaestioni afflaturam, verum spes eos fefellit, quinimo ex novis detectis inscriptionibus quaestio difficilior et prorsus insolubilis evasisse videtur. Difficultatis causa praecipua haec est, quod variae regum series possint esse vel *successivae*, vel etiam *simultaneae*, seu *synchronae*, si scilicet supponamus (quod aliunde ab historia omnino suadetur) Ae-

gyptum olim in varia regna divisum fuisse. Postremo seriam discussionem non meretur quod Diogenes Laertius narrat, apud Aegyptios memoriam 373 eclipsium solarium, et 832 lunarium extitisse. Hoc enim certe gentis illius ambitioni suam antiquitatem extollendi tribuendum est, cum neque Ptolemaeus, neque Hyparchus celeberrimi apud antiquos astronomi ullam de iis mentionem faciant, et nullam referant eclipsim antiquiorem illa in Babylonia anno 721 A. C. observata.

Concludamus igitur verbis S. Augustini fabulosas praedictarum gentium historias et antiquitates ita irridentis: « Ridendi potius, inquit, quam refellendi sunt, qui de spatio temporum tam diversa et huic (Mosaicae) tam exploratae veritati contraria persuadere conantur. Cui enim narranti melius praeterita credemus, quam qui etiam futura praedixerit, quae praesentia iam videmus? » Et haec de obiectionibus ad hominis *antiquitatem* pertinentibus.

II. Obiectiones contra Mosaicam narrationem de hominis origine considerata quoad *modum*.

Aggredimur nunc quaestionem de modo quo protoparentes a Deo creati dicuntur in Genesi, et ab eis tota humana species propagata fuisse narratur (Gen. I, II seqq.). Hanc enim sacrae historiae partem magno impetu adorti sunt recentiores increduli confisi praesertim in naturalibus scientiis physiologia, zoologia comparata, ethnologia ac geologia. Horum itaque obiectiones imprimis proferendae sunt, omissis tamen levioribus nonnullis, quas olim solebant ex ignorantia historiae, geographiae, vel physices opponere, quas tamen nunc ipsi increduli repetere non auderent, ut ex. gr. quod homo ex terra produci debuerit spontanea, uti aiunt, generatione, quod inter homines multi sint diversae omnino naturae a nostra ut homines caudati, gigantes, pigmaei et alia huiusmodi. De his aliqua videri possunt apud P. Perrone in *tractatu De homine* Cap. I. Nos hic praecipuas quasdam difficultates expendemus quas nostra aetate magno eruditionis apparatu proponere solent, et impudenter affirmant prorsus insolubiles esse. Itaque

Obiic. 1° theoriam *Darwinianam* de specierum *transformatione*. Aiunt enim hominem nihil aliud esse quam animal perfectissimum ex classe mammalium, et nihil in eo reperiri nisi gradum quemdam perfectiorem organismi. Iamvero maior vel minor organismi

perfectio ex necessaria specierum transformatione repetenda est. Constat enim tum in plantis tum in animalibus progressum quemdam existere ita ut a rudiori et imperfectiori organismo sensim sine sensu ad perfectiorem perveniant, quod dicunt fieri duplici praesertim de causa. *Primo* scilicet ex *naturali*, uti aiunt, *selectione* (ex anglica phrasi *natural selection*), quatenus scilicet individua perfectiora intra aliquam speciem sese invicem coniungunt, et etiam spontaneo motu incumbunt in organorum quorundam perfectione augenda iuxta variam vitae necessitatem vel commoditatem. *Secundo* id repetunt ex externis adiunctis, puta ex climate, cibo, ex soli indole, et ex externis difficultatibus vel periculis, quae omnia dicunt in specierum mutationem influere. Darwin eiusque asseclae innumeris exemplis hanc legem confirmari dicunt, ut ex. gr. de columbis, quarum nunc saltem 80 species numerantur, forma, colore et mole corporis valde inter se diversae, omnes tamen ab uno typo primitivo seu *columba livia* derivatae. Idem dicendum de cane cuius primitivus typus originem dedit non modo innumeris canum varietatibus, sed etiam vulpibus, lupis, canibus aureis (*Sciucal*) aliisque. Ex hisce concludunt ineptum prorsus et superstitiosum esse hominem imaginari a *Deo immediate formatum*, sed potius credendum esse hominem ex inferioribus animalium speciebus originem trahere. Et reipsa dicunt proxime a specie *simiarum* hominem descendere, in qua plures gradationes conspiciuntur usque ad simias *anthropomorphas*, quales sunt praecipue Orang-outang, Chimpanzè, et Gorilla, quarum forma et organismus parum omnino ab humano corpore differt; vel saltem dicendum erit simiam et hominem duas esse species collaterales a specie aliqua nunc extincta provenientes, quae communis stipes utriusque fuerit. Hinc etiam sequitur falsum esse quod Moyses narrat, et Christiani credunt, omnes homines a duobus primis progenitoribus originem habere, cum praedicta speciei transformatio simultanee in pluribus locis, innumerisque individuis locum habuerit (1).

(1) Theoria transformationis specierum seu *transformismi* Darwiniana dicitur a Carolo Darwin celebri naturalista Anglo. Quamvis enim ante illum praedicta hypothesis a nonnullis ex. gr. La Mark indicata fuisset, citatus tamen auctor tam copiose eam evolvit, et tanto apparatu zoologicae scientiae, ut eius auctor merito habeatur. Opus auctoris: *The origin of species* an. 1859 praedictae doctrinae fundamenta continet, quae in sequentibus editionibus praesertim in 6^a Lond. 1872 plu-

Obiic. 2°. Totam speciem humanam a duobus originem non habuisse, imo nec proprie unam speciem dici posse, probatur etiam a posteriori ex nimia varietate, quae inter homines observatur, qui saltem in tres species dividi debent scilicet *albam* seu Caucasaeam, *nigram* seu Aethiopicam, et *flavam* seu Mongolicam. Inter has enim non solum coloris diversitas intercedit, et quidem non superficialis in epidermide, sed intima, sed etiam diversa capituli forma, et diversus angulus facialis, diversa corporis statura et organizatio, denique diversus quoque gradus intelligentiae.

Obiic. 3°. Accedit linguarum incredibilis varietas, quae ostendit nullam unquam fuisse communem hominum originem: linguae enim diversarum, uti aiunt, familiarum ita inter se differunt non modo vocibus sed et intima structura et grammaticis formis, ut altera ab altera derivare non potuerint.

Obiic. 4°. Ad rei confirmationem accedit Geologia et Palaeontologia, quae plura ostendit *crania* humana fossilia a nostris valde diversa, ita ut recte concluderint docti viri homines praehistoricos in hac parte diversos ab hodiernis hominibus fuisse scilicet microcephalos, dolicocephalos, brachicephalos etc. (1).

Obiic. 5°. Denique non omnes homines ab Adamo et Heva ori-

rimum aucta et copiosius evoluta apparuerunt. Statim vero plures admiratores et assecclas nactus est in Anglia, Germania et Gallia. Notandum tamen est ab initio Darwin theoriam suam non extendisse ad humanam speciem; verum id postea ab eius sectatoribus fieri coepit, quos inter celebriores evaserunt Vogt, Büchner et Huxley. Peregrinae istae merces in Italiam quoque allatae sunt (saepae etiam cum cognatis pantheismi et materialismi erroribus), easque non solum editis libris sed etiam publicis praelectionibus ad Italicae iuventutis perniciem exposuerunt Prof. Moleschott Taurini, Herzen Florentiae, Lombroso Papias et alii in aliis locis, qui tamen strenuos invenerunt adversarios Tomasseo, Calori, Stoppani, aliosque illustres Italos philosophos, quos alias citabimus.

(1) Non defuerunt etiam qui *Theologicis* argumentis similem errorem propugnare conati sunt, ut illi qui *Praeadamitarum* hypothesim defenderunt imprimis Isaac La Peyre (antequam Calvinismus eiraret) in celebri opere cui titulus: *Praeadamitae, seu exercitatio exegetica* in Rom. V, 12 seqq. a. 1655, et illi qui saltem *Coadamitas* admittunt, seu homines eodem tempore cum Adamo creatos a quibus variae gentes originem habuerint sine ulla cum Adamo Mosaico relatione. Verum cum in huiusmodi argumentis praedicti auctores supponant Moysis veracitatem, et tantum conentur eius verba in suam partem trahere, hinc in nostra quaestione ea omittenda duximus. De his legi potest docta *Dissertatio* Fr. Ant. Zaccharia *Aversus Praeadam. systema* praefixa Libro 1 D. Petavii *de Opificio sex dierum* edit. Venet. 1757.

ginem ducere ex eo etiam colligitur quod in ea hypothese impossibile hominibus fuisset in regiones Americae vel in insulas Oceani tanto aquarum tractu ab Oriente seiunctas transmigrare, praesertim si consideretur priscorum hominum ignorantia, et defectus artis navigandi, quae serius innotuit. Ergo dicendum est in variis regionibus homines originem habuisse absque ullo communi stipite. Ex hisce omnibus adversarii concludunt hominem neque immediate a Deo conditum fuisse, neque a duobus protoparentibus Adamo et Heva totum humanum genus propagatum esse ut Moyses narrat in Genesi.

Antequam accedamus ad solutionem obiectionum iuvabit breviter recolere Mosaicam narrationem de hominis origine non solum veracitate Moysis inniti, quam omni exceptione maiorem demonstravimus, sed etiam testimonio aliorum scriptorum tum sacrorum tum profanorum et omnium fere gentium traditionibus. Nam ex sacris scriptoribus auctor Libri Sapientiae de Adamo loquens scribit Cap. X, v. 1: « *Haec (Sapientia) illum qui primus formatus est a Deo, pater orbis terrarum, cum solus esset creatus custodivit* » et Paulus philosophos Athenienses alloquens in Areopago, eisque Deum coeli et terrae creatorem praedicans aiebat: « *Fecitque (Deus) ex uno omne genus hominum inhabitare super universam faciem terrae, definiens statuta tempora et terminos habitationis eorum.* » Profani vero scriptores antiquissimi eandem assignant hominis originem ex traditione acceptam plus minus corruptam ut ex. gr. Abydenus apud Eusebium (Praep. Evang. lib. IX), et Sanchoniaton apud eundem (ibid. lib. I, Cap. 10), quibus consentiunt antiquissimi graeci poetae Orpheus (hymno 1°, 2°, et 5°), Hesiodus (lib. I *Dierum*), itemque Aristophanes (in *Aribus* vers. 667) et ex Latinis Ovidius (Metamorph. lib. I, vers. 76 seqq.). Accedunt veterum populorum mythologiae et traditiones ut ex. gr. Aegyptiorum, Phoenicum, Siniensium, Graecorum, necnon indigenarum Americae et insularum Oceani, apud quos omnes primi homines a Diis producti dicuntur, et quidem plerumque ex limo terrae, et ab iis tota species humana propagata fuisse; productio etiam mulieris ex latere viri apud quasdam gentes traditur, ut ex. gr. apud indigenas novae Zelandae et insularum Tonga (1). Denique historiae omnes et omnia mo-

(1) De hoc argumento legi potest Klaproth: *Tableaux historiques de l'Asie*. Paris 1824, Windischmann in op.: *Die Philosophie im Fortgang der Weltgesch.*

numenta in eo conveniunt quod omnes populi ab Oriente originem duxerint ubi proinde humani generis incunabula agnoscenda sunt, quod etiam ex linguarum comparativo studio confirmari potest, ut melius apparebit ex solutione obiectionis 4^{ae}. Quae cum ita sint iam sapiens quisquam iudicare poterit quid contra testimonia tam certa et tam positivum historiarum et traditionum consensum valere possint gratuita affirmationes, ingeniosa systemata et inanes coniecturae quibus adversarii contra Moysen pugnare audent. Sed iam de singulis dicendum.

Resp. ad 1^m desumptum ex theoria Darwiniana (1). Ut plura quae de hac obiectione dici possunt breviter et clare proponamus haec tria assumimus demonstranda contra praedictum errorem de brutali hominis origine. 1° Quidquid sit de scientifico valore hypotheseos Darwinianae certum omnino est eam ad humanam speciem extendi non posse. 2° Praedicta theoria in se spectata fundamento caret tum si de speciebus plantarum et animalium generatim intelligatur, tum multo magis si humani organismi derivationem a simia vel alio quovis bruto respiciat. 3° Non solum gratuita et inverosimilis sed etiam positive falsa et absurda demonstratur.

Quod pertinet ad 1^m etiamsi admitteremus transformationem specierum in plantis et animalibus inferioribus per progressivam organismi evolutionem et perfectionem, nunquam tamen ex hoc progressu humana species progigni posset. Siquidem falsum omnino est quod in argumento supponitur, et a multis ex adversariorum numero, utpote materialismo infectis, creditur, falsum inquam est hominem a brutis sola organismi constitutione et perfectione dif-

chte. Bonn, 1827 Vol. 1, Part. I, Sect. 1, et Annales de Philosophie Chretienne Paris, 1834 An. V^o N° 43.

(1) Completa huius theoriae refutatio integrum volumen exposceret. Itaque contenti erimus praecipua refutationis capita breviter innuere lectorem remittentes pro ampliori quaestionis tractatione ad doctos viros qui haec uti aiunt ex professo persequuntur. Tales sunt inter alios Meignau: *Le Monde et l'homme primitif selon la Bible*, et ex nostratibus praeter laudatum Venturoli (op. cit. Par. V, §. 6) tres illustres mediei et naturalistae, scilicet I.I. Bianconi in op.: *La theorie Darwinienne et la Creation dite independente* Bologne 1874 (Opus insigne praesertim ob accuratas et profundas anatomicas disquisitiones), Vinc. Diorio in opusculo saepius edito: *L'uomo scimmia*, et Dr. Al. Maschi in op.: *Confutazione delle dottrine trasformistiche di Huxley, Darwin ecc.* Parmae 1874.

Plures etiam articulos de hac quaestione egregie pertractantes invenies in *Civiltà Cattolica* Serie 8, Vol. 4° et 5°.

ferre. Oportet enim adversarios ad elementares philosophiae notiones revocare. Homo definitur: *animal rationale*, et hoc est quod speciem humanam constituit: porro *animal* est genus, *rationalitas* vero constituit *specificam differentiam*, uti aiunt logici. Ergo *species* hominis non differt a speciebus brutorum per aliquam animalis vitae proprietatem, quamquam et in his multum differat, sed per rationem et intelligentiam, qua homo praeditus est, et sub quo respectu ad Dei imaginem et similitudinem factus dicitur. Quapropter theoria transformismi quamvis pro aliis inferioribus entibus admitteretur, nunquam tamen ad hominem extendi posset quin communis sensus, philosophica scientia et humanae naturae dignitas repudietur.

Verum 2° consideremus theoriam istam iuxta experientiam et naturalem philosophiam: et primum *negative*, scilicet expendamus fundamenta quibus innititur. Omnia argumenta a Darwinianis adducta futilia et minus solida philosopho cuique videri debent. *Primum* argumentum desumunt ex gradatione quae apparet inter omnia entia organica quae seriem quamdam non interruptam constituunt ab imperfectioribus plantis usque ad perfectiora animalia ex suprema classe vertebratorum. Factum hoc libenter admittimus et ingenium doctrinaeque zoologicae copiam in eo illustrando exhibitam a Darwinio non negamus. Verum quid inde concludi potest? Duae sunt hypotheses quae factum illud explicare possunt. Una est adversariorum hypothesis, scilicet entia organica alia ab aliis per successivam et lentam evolutionem ac transformationem producta fuisse, altera vero est hypothesis *creationis independentis*, uti nunc vocant, scilicet Deum ipsum immediate voluisse entia organica producere ita ut gradatio quaedam perfectionis inter varias species existeret. Nonne poterat Deus hac ratione plantas et animalia creare, et quo iure hanc hypothesim adversarii excludere possunt? Immo quo iure suam primam hypothesim huic alteri praeferendam docent, cum haec non mera hypothesis sit sed factum historice narratum in antiquissimo omnium libro a tot saeculis summa veneratione custodito (1), et experientia confirmatum? *Secundum* argu-

(1) In Genesi expressa mentio fit de speciebus organicis plantarum et animalium, quae a Deo constitutae dicuntur tamquam typi primitivi, ad quarum propagationem vis generativa singulis data est. Die tertio *protulit terra herbam virentem, et facientem semen iuxta genus suum, lignumque faciens fructum et habens unumquodque sementem secundum speciem suam* (Gen. I, 12). Die quinta pariter

mentum ex eo desumunt quod in omnibus animalibus fundamentalis quidam organismus inveniatur qui plus minus idem in omnibus est, unde concludunt initio rerum unam tantum speciem extitisse, quae postea successivis inductis mutationibus omnem rerum varietatem pepererit. Verum cur potius non admittimus ipsum creatorem ita entia organica produxisse ut ex una parte inter se differrent, ex alia aliquid commune inter se haberent? Nonne magis philosophicum est, et magis divinae sapientiae conforme hoc admittere quam illas indefinitas caecas et quasi fortuitas rerum commixtiones et transformationes somnari? Sed praeterea similitudo illa fundamentalis organismi coniuncta est cum tot tantisque differentiis ut iuxta communem omnium sensum diversae exinde species exurgant. Quod quidem de variis animalium speciebus omnibus notum et familiare est. Hic igitur iuvabit dumtaxat ad examen revocare analogiam et affinitatem quam adversarii tantopere extollunt inter hominis organismum et anthropoides, vel simias anthropomorphas. Aliquam inter eos existere affinitatem nemo inficiari potest, ita ut sub respectu corporis homo ad classem mammalium revocari possit. Verum differentiae gravissimae existunt inter corpus humanum et viciniore illas brutorum species. En praecipuas quae ex mera observatione et ex doctissimorum naturalistarum testimonio innotescunt. Homo bipes et bimanus est, erecto corpore incedit, ad quod officium pedes aptissimi sunt nam horizontali sua directione, et lata planta seu vola sufficientem et commodam basim corpori praestant. Manus ita conformatae sunt ut non modo rebus capiendis sed innumeris usibus aptissimae sint, siquidem digiti ad motum agiles et independentes ad invicem flexibiles sunt. Pollex autem contraria directione ac reliqui digiti movetur, unde motus oppositionis oritur, qui plurimos usus praestat in scriptione, in artibus liberalibus etc. Caput hominis ita constitutum est ut erectam corporis positionem omnino exposcat, vultus animi motus et mentis statum mirifice exprimit, denique organa vocalia et lingua ad articulatos sonos edendos cum omnibus suis infinitis varietatibus idonea sunt. Consideremus nunc

producta sunt animalia aquatica in species suas, et omne volatile secundum genus suum (Ib. 21). Denique die sexto animalia terrestria, iumenta, et reptilia et bestiae terrae pariter creata sunt secundum species suas (Ib. 24), et tandem homo a caeteris distinctus immediate a Deo formatus est mas et foemina ad speciei propagationem (Ib. 27, 28).

superiores simiarum species ex. gr. orangum et gorillam. Imprimis nulla ex his animalibus bipeda aut bimana sunt, sed omnia *quadrumanæ*: quatuor extremitates sunt quidem prehensiles, sed vix ad alium usum aptae sunt, digiti ita inter se dependentes sunt ut simul omnes uniformiter inflectantur et pollex motu oppositionis caret. Hinc sequitur simias erecto corpore naturaliter non incedere, quamvis hoc praestare possint, ut etiam canes aliquando, sed tamen non spontaneæ nec ad longum tempus. Quod quidem oritur tum ex pedum forma, tum ex tota corporis directione quæ ostendit eas naturaliter ad arbores scandendas factas esse. Hinc etiam est quod cervix durissima sit et robustis musculis ac nervis instructa ut caput in varia corporis positione sive horizontali sive obliqua sustentare possit. Vultus simiarum intelligentia et expressione caret, organa vocalia imperfectissima sunt et sonis articulatis edendis prorsus inepta, cerebrum simiarum multo angustius, ac levius est quam hominis in proportionem cum corporis mole: atque hic omittendum non est phaenomenon quod observatur in cranio ac cerebro orangi, scilicet quod cum adhuc iuvenis est eius cranium non multum ab humano differt, sed progrediente aetate magis magisque ab eo recedit; siquidem *suturae* cranii in dies augentur et prominentiores fiunt, ac spissitudo ossium magis in dies crescit ita ut in adultis et senescentibus individuis non sit proportio inter capsam cranii et massam cerebri, contra ac in homine accidit. Non ignoramus quid nonnulli adversariorum respondeant huic difficultati, scilicet hominem a simia non immediate originem ducere, sed inter utramque speciem plures alias intermediarias admittendas esse, aut etiam tum hominem tum simiam ex communi aliquo stipite prodiisse. Verum ubinam sunt ista intermediaria bruta, vel ille stipes communis? Inter species viventes certo non existunt, inter species fossiles nihil huiusmodi repertum est, fatentibus ipsis adversariis Vogt, Büchner Lombroso et aliis. Igitur theoria adversariorum est hypothesis super alia hypothesis et abstracta possibilitate fundata. *Tertium* argumentum et quidem praecipuum Darwiniani desumunt ab experientia ex qua constat saepe species ad meliorem formam et non parum diversam adduci ope *selectionis*, scilicet seligendo optima individua vel quæ aliquam particularem dotem praeseferunt ad speciei propagationem, quæ industria iterum atque iterum repetita in variis

generationibus mirabiles et pulcherrimas parit species sive plantarum sive animalium ut recenti aetate in publicis uti vocant expositionibus agricolis saepe videre est. Iamvero quod humana industria aliquando factum est etiam naturaliter fieri potuit, ut scilicet singularia et extraordinaria individua invicem copulata fuerint, atque ita eorum praerogativae *haereditariae* evaserint in individuis inde procreatis, et inter haec rursus optima et extraordinaria individua inter se vel cum superiori aliqua specie se coniunxerint, impellente praesertim instinctu propriae perfectionis et necessitate novis desideriis et exigentiis satisfaciendi atque ita per naturalem *selectionem* species transformatae et multiplicatae fuerint, quae postea stabiles evaserint per *accommodationem* ut dicunt organorum et conformationis physicae novae vivendi rationi. Haec quidem adversarii. Verum quis non videt quam inverosimilia haec sint et prorsus ad libitum conficta? Si homini aliquando datum est industria ac solerti ingenio meliores efficere aliquas plantarum vel animalium species per selectionem et externa adiuncta, numquam tamen auditum est hac ratione unam speciem in aliam commutatam: provocamus enim omnes peritissimos agricolas aut animalium educatores ut tota sua industria conentur ex. gr. rosam in quercum vel canem in equum transformare. Et si id nunquam fieri potest non obstante hominis ingenio et arte est ne credendum ab ipsis animalibus et veluti fortuito eorum concursu fieri potuisse? Scilicet distinctio facienda est inter *speciem* et *varietatem*. Varietates intra eandem speciem plures existunt, et istae sive naturaliter sive artificialiter multiplicari possunt. Ita passim fieri videmus in hortis circa varias florum et plantarum species, et in animalibus ex. gr. in canibus quorum innumerae sunt varietates. Verum istae omnes unam tantum constituunt speciem seu typum communem quem non licet mutare, aut si id ad breve tempus fiat post unam vel alteram generationem hybrides propagines aut extinguuntur aut ad typum primitivum redeunt. Est igitur merum figmentum experientiae et rationi contrarium supponere omnes animalium species tam diversas ex naturali selectione et accommodatione sensim sine sensu formatas fuisse. Scimus Darwinium eiusque assecclas ad suam hypothesim facilius admittendam confugere ad immensa temporis spatia et ad centena annorum millia quae aetatem nostram praecesserint

ut scilicet sufficiens tempus illis selectionibus et transformationibus suppetat. Verum haec nihil eos iuvant, cum res ipsa ex dictis admitti non possit. Et praeterea nemo non videt quam inverosimile sit individua unius speciei semper expectasse, et sedulo quaesivisse aliud individuum cum certis quibusdam proprietatibus ut illi se coniungerent; et si animalium melioratio quamvis intra eandem speciem opus est tam implicatum et tam difficile etiam humano ingenio, quis unquam sibi persuaserit eandem cum pleno successu et ultra limites específicos naturaliter aut fortuito accidisse? Ex quibus omnibus concludimus adversariorum theoriam non solum ut meram hypothesim habendam esse sed etiam ut hypothesim inverosimilem et omni probabili fundamento destitutam.

3° Non modo gratuita et inverosimilis adversariorum sententia est sed etiam falsa *positive* demonstrari potest. Argumenta quae hoc ostendunt ad tria capita revocabimus scilicet argumentum physiologicum, philosophicum, et historicum. Argumentum *physiologicum* ex animalium propagatione seu fecunditate desumitur. Sane in conceptu speciei non solum *similitudo* sed etiam facultas productiva seu vis seipsam propagandi necessario includitur ita ut animalia etiam inter se valde similia ad diversas species referantur quia non solent per mutuam unionem propagari, et viceversa alia individua quae non parum ad invicem differunt eandem tamen speciem constituunt quia facultatem habent sese multiplicandi per generationem (1). Iamvero constans experientia docet animalia intra eandem speciem quantumvis differant inter se indefinite multiplicari posse ut constat ex. gr. de omnibus canum varietatibus, de columbis, de equis aliisque animalibus domesticis. Verum si species

(1) In hoc omnes summi nominis naturalistae conveniunt. Ita ex. gr. Laur. Tussieu speciem definit *Une succession d'individus entièrement semblables, perpétués au moyen de la génération*; item Buffon: « *une succession constante d'individus semblables qui se reproduisent* » et Blainville « *L'individu répété dans le temps et dans l'espace.* » Et De Filippi in suo opere; *Regno animale* editio 2 Milano 1868 pag. 72 scribit « *Con questo nome (specie) intendono i zoologi tutto quel complesso di individui animali che rimontando verso l'origine delle cose create si arguisce provenire da due comuni genitori, tutta la discendenza dei quali si mantiene mediante il concorso spontaneo dei due sessi generatore di una prole feconda. Questa discendenza si presenta sempre coi caratteri medesimi e talmente simili da un individuo all'altro, che non si potrebbero questi ulteriormente distinguere.* »

cum specie copuletur fecunditas aut statim cessat in prima generatione ut plerumque fit ex. gr. in mulis ex equina et asinina specie progenitis, aut si in raris casibus reproductio continuatur per duas aut tres generationes observatum est sensim sine sensu progeniem ad unam vel alteram ex originariis speciebus redire. Ergo species ita natura constitutae sunt ut invariatae et indelebiles manere debeant. Neque dicant legem reproductionis olim diversam fuisse. Siquidem imprimis nullum adversariis ius est naturales leges ad libitum fingendi contra experientiam: deinde vero omnis aditus cavillationibus praeccluditur per argumentum *historicum*. Dicunt enim anteactis temporibus species mutabiles fuisse. Consulamus igitur historiam praeteriti temporis sive in humanis monumentis consignatam sive in ipsa natura veluti digito Dei scriptam. Iamvero haec adversariorum affirmationem falsitatis arguit. Et sane ubicumque in historia antiqua de plantis et animalibus sermo fit haec describuntur ut omnino similia iis quae hodie sub oculis habemus. Et id quidem observatur non solum in historia animalium Aristotelis, in libris Plinii, sed etiam in multo antiquioribus Indorum, Sinensium, Aegyptiorum et Assyriorum monumentis, in quibus, non obstante artis imperfectione, tamen hodiernae animalium species canes, equi, tauri, volucres etc. primo intuitu dignosci possunt. Aegyptiaca monumenta exhibet alias laudatus Lepsius et ab omnibus videri possunt in hieroglyphicis inscriptionibus quarum multae ad 2000 et amplius annos ante aeram vulgarem ascendunt. Assyriaca monumenta, quae pariter ad remotissimam aetatem pertinent, plura animalium figuras eleganter delineatas exhibent, quae a nostris non differunt (1). Verum licet etiam ad antiquiora tempora retrocedere, scilicet ad epochas geologicas ante omnem historiam et ante ipsam hominis creationem. Fossilia vegetalium et animalium constantem specierum divisionem et stabilitatem ostendunt. Siquidem fossilia quaternaria et tertiaria conchyliorum, animalium domesticorum, etc. eundem typum cum hodierno repraesentant. Verum est plures reperiri species nunc extinctas, sed hoc contra adversarios valet. Imprimis enim ostendit aliquas species cum mutata physica mundi

(1) Nonnulla horum exemplaria exhibet G. Houghton in erudita dissertatione: *On the Mammalia of the Assyrian Sculptures* inserta in: *Transactions of the Society of Biblical Archaeology*. Vol. V, Par. 1. Lond, 1876.

conditione non amplius vivere possent, non quidem sese transformasse in alias species, ut vellent adversarii, sed potius abrupte cessasse: deinde omnes norunt species extinctas grandiores et robustiores fuisse ac species recentes; quod pariter contradicit adversariorum theoriae de continuo organismi progressu. Quare geologia etiam, et epocharum geologicarum antiquitas, in qua transformistae tantopere confidunt, adversus illos retorquetur. Denique argumentum etiam *philosophicum* addi potest, ex mundi ordine, harmonia et pulcritudine desumptum. Haec enim varietatem simul et stabilitatem specierum exposcunt quae quidem in vero systemate de creatione independente splendide apparet non ita vero in perpetua illa rerum omnium fluctuatione et transformatione, ac generali hybridismo.

Antequam adversarios dimittamus inutile non erit animadvertere praecipuos et primi subsellii naturalistas recentioris aetatis transformisticam doctrinam, etiam praecisione facta a principiis religionis ac fidei repudiare: ex his nominare sufficiat Cuvier, Quatrefages, Meignan et Figuier celebratissimos in Gallia naturalis philosophiae cultores; item inter Germanos et Anglos Humboldt, Van Beneden, Owen, Mayer et alios, inter Americanos insignem professorem Agassiz, denique ex nostris laudatos Calori, Bianconi, Stoppani, Delorenzi etc. Nec omittendum est celeberrimam Parisiensem scientiarum academiam non ita pridem recusasse Darwinium inter socios recipere, quia examine instituto in praecipuis eius operibus iudicarunt non veram scientificam demonstrationem in iis reperiri sed continuam hypotheseon seriem positivis experimentis minime confirmatam.

Et haec de prima obiectione. Nunc brevius de caeteris.

Resp. ad 2^m de pluralitate speciei humanae. Species humana unica prorsus dicenda est, et differentiae quae inter homines deprehenduntur constituunt stirpes, seu *varietates permanentes* (*razze*) minime vero *species* diversas, ac proinde diversam originem minime arguere possunt. Sane distinguamus imprimis varietates accidentales, a varietatibus constantibus. De accidentalibus vix aliquid dicendum est: in omnibus enim speciebus animalium et plantarum singularia quaedam individua, et a typo communi plus minus aberrantia observantur; quod factum ex specialibus adiunctis et plerum-

que ex morbosa affectione explicatur; quare idem in humana specie quandoque fieri mirum esse non debet. Id valet de *albinis*, et de *cretinis*, nec non de pigmaeis et gigantibus, quorum integros populos alicubi existere falsum est (1). Hic igitur dumtaxat de varietatibus constantibus dicemus, quas alii tres, *albam*, *nigram*, et *flavam*, alii quinque enumerant addentes scilicet *cupream*, et *fuscam* (2). Negamus itaque istas constituere species proprie dictas, et diversam originem postulare. Sane istorum hominum unam esse speciem evidens fit ex toto systemate osteologico, ex cerebri massa et forma, quae in omnibus plus minus eadem est, ex organis vocalibus et loquendi facultate, denique ex ratione omnibus communi, quae ex usu et educatione perfici potest; physiologice vero id patet ex fecunditate quam individua diversarum stirpium simul unita habent, et quidem indefinite, ut apparet ex innumeris exemplis mixtarum stirpium in Africa, America meridionali etc. Hisce addi potest diversitatem illam stirpium haud bene definitam esse, sed pro variis populis innumeros esse gradus intermedios quibus ab uno ad alium typum sensim sine sensu fit transitus. Quapropter varietates illae non multiplicant speciem, quemadmodum de aliis animantium speciebus superius diximus. Quinimo diversitas inter homines multo minor est quam ea quae observatur ex. gr. inter plures canum varietates, inter equum Neapolitanum et Ungaricum, inter aprum et suum domesticum etc. quos tamen ad unam speciem pertinere nemo dubitat. Verum, inquirunt adversarii, undenam varietas inter homines oriri potuisset si omnes ab Adamo et Heva orti essent? Respondemus ex iisdem prorsus

(1) Vide inter caeteros Laur. Martini: *Elementa Physiologiae* Lib. VI, §. 305. ubi etiam ostendit ex observationibus a se factis cretinismum et albinismum, mutatis adiunctis, ad regularem typum revocari posse.

(2) In hominum varietatibus determinandis non omnes conveniunt: quemadmodum differunt etiam in principiis, unde divisio promenda est. Olim ex solo pellis colore divisio fieri solebat; Camper ex diverso angulo faciali; Blumenbach ex projectione cranii ab alto inspecti; alii ex ipsius cranii generali forma eam desumunt. Nunc verius ex hisce omnibus simul sumptis homines dividuntur et vulgo quinque classes seu stirpes (razze) adsignari solent scilicet 1° *Caucasea* seu *alba* (Europa, Asia Occid., Africa Sept.) 2° *Aethiopica* seu *nigra* (reliqua Africa, insulae Oceani) 3° *Mongolica*, seu *flava* (Asia Orient. Merid. et Septem. Lappon. Finn. Esquim.) et praeterea duae stirpes intermediae, nempe 4° *Americana* seu *cuprea* media inter Caucaseam et Mongolicam (indig. Americ.) et 5° *Malaya* seu *fusca* (Insulae Oceani Ind.)

causis, ex quibus varietas inter animalia exoriri solet, quae tamen sine dubio ab uno communi stipite procedunt. Causae vero istae sunt clima (sub quo nomine comprehendimus tum aeris temperaturam et qualitatem, tum soli elevationem et naturam, tum morbos alicui regioni proprios), item vescendi et vivendi ratio, denique habitudines acquisitae. Ex hisce causis plures immutationes in animalibus fieri videmus, quae temporis decursu permanentes et haereditariae fiunt, salva semper manente unitate specifica. Clarissimum exemplum suppeditant animalia domestica sive inter se, sive cum respondentibus silvestribus comparata. Quod quidem evidentius est in silvestribus animalibus Americae meridionalis scilicet equis, asinis, bobus, suibus, capris et gallinis aliisque volucris, quia historice constat ea originem habere a domesticis animalibus ab Hispanis olim in regiones illas asportatis. Animalia haec duorum vel trium saeculorum spatio ex climatis diversitate, et nova vivendi ratione ab originario typo non parum recesserunt. Equi et asini silvestres a nostris non parum differunt, sues in apros mutati sunt erectis auribus et protractis inferioribus dentibus, caprae elegantiores et velociores evaserunt; vaccae praeter formae immutationem in hoc etiam differunt quod lac ad solam prolem alendam sufficiens habent, qua adulta vel mortua, cessat; canes lupis similes facti sunt (qui videtur esse typus primigenius familiae caninae), et latratu carent, pulli gallinaei ex ovo erumpunt cum tenui lanugine, qua cadente, nudi remanent usque dum pennas acquirunt. Porro omnes istae mutationes et praesertim illae quae capitis formam attingunt minores non sunt illis quae in variis hominum stirpibus observantur (1). Cur igitur similes immutationes in humana specie ab iisdem causis induci non potuissent? Et in specie color niger Africanorum ex climate evidenter ortus est; crescit enim vel minuitur pro varia distantia a linea aequatoriali, et mutatis adiunctis et regione, sensim sine sensu imminuitur. Falsum est enim specialem quamdam membranam in pelle nigritarum inveniri, ut olim credebatur, sed color ille oritur ex materia colorante seu *pigmento* quod pervadit cellulas *reticuli Malpighiani*, quae materia aliquando absorberi potest, et tunc nigredo minuitur vel cessat

(1) Observavit laudatus Blumenbach aprum Americanum differre a porco domestico, a quo originem ducit, plus minus ut homo niger ab Europaeo.

ut dicitur factum esse in pluribus nigris in Guyana degentibus; et viceversa color niger in albis produci potest vel ex morbo, praesertim illo, quem medici ideo *melanosim* appellant (1), vel ex climatis ardore ut ex. gr. observatum est de Lusitanis in variis locis Indiarum Orientalium, et de Iudaeis in Malabar. Ad capillos quod attinet quamvis lanae similes videantur, accuratius tamen inspecti ope microscopii veri crines apparent (Prichard). Cerebrum nigritarum tum forma tum volumine non differt a cerebro aliorum hominum, et etiam cranium non ita ingens discrimen praesefert imo aliquando inter ipsos Europaeos reperiuntur crania prorsus similia craniis nigritarum (2). Differentiae in stirpe Mongolica, et duabus stirpibus intermediis etiam minores sunt. Concludamus igitur nullum esse fundamentum specificae distinctionis inter homines. Quod pertinet ad auctoritatem naturalistarum, qui in obiectione laudati sunt respondemus eos admodum paucos esse, nec inter se consentientes; nonnullos etiam, ut Virey, non loqui de speciebus proprie dictis sed de varietatibus constantibus, quas fatentur a communi stipite, scilicet Noe eiusque filiis, originem ducere. Linneus ex falsis relationibus et imperfectis observationibus deceptus est cum speciem *hominis sapientis*, a specie *hominis troglodytis* distinxit, quem debuisset inter bruta numerare, ut observat eius editor Frid. Gmelin (3), et ipse Linneus postea suam sententiam retractasse fertur. Ceterum nemo amplius inter naturalistas alicuius nominis occurrit qui unitatem speciei humanae non admittat, eamque expresse defendunt, praeter laudatos auctores, Buffon, Humboldt, Cuvier, Flourens, Geoffroy Saint-Hilaire, Quatrefages, Müller, Schoedler, Spallanzani, Ranzani et alii plurimi.

(1) V. C. Stark: *Observationes medicolae de febribus intermittentibus*. Ticini 1791, P. Rayer in *Tractatu theoreico-practico de morbis cutaneis*. Paris 1835, to. III, p. 553, quibus consentiunt Simon, Müller, Ludwig, Henle alique.

(2) Consulenda est doctissima monographia Prof. Tiedemann de cranio et cerebro nigritarum in *Annales de Physiologie et d'anatomie publiés par Laurent* Paris 1839 item articulus: *Sur le cerveau du negre* in *Bibliothèque univers.* Dec. 1857, pag. 455.

(3) Frid. Gmelin in editione 13^a *Systematis Naturae* Linnei 1789 troglodytem inter simias numerat, et in nota addit « Quae de homine troglodyte refert immortalis auctor partim figmentis vitantur, partim ad monstrosam morbosamque hominum progeniem, partim ad simias pertinent » Eadem repetit Blumenbach in *Manuali historiae naturalis* to. I, Sect. IV, Ord. 1°.

Resp. ad 3^m ex craniologia fossili. Pauca crania humana in statu fossili reperta non demonstrant homines primitivos a nobis diversos fuisse. Omisso enim quod saepe nimis praecipites fuerint nostri philosophi in forma, et in antiquitate craniorum definienda (1), longe maior pars exemplorum quae a Büchner, Lombroso, Nicolucci, aliisque proferuntur nullam prorsus difficultatem facessit: siquidem similes varietates vel leves anomaliae omnibus temporibus et in omnibus regionibus inter homines occurrunt. Laudatus Venturoli exemplum adducit cuiusdam Petri L. Bononiae adhuc viventis, cuius capitis forma omnes anomalias ab adversariis obiectas superat (op. cit. pag. 147) et Prof. Hyrtl in exemplum adducit cranium illustris Carniolo, quod apud se habebat, quodque parum absimile a cranio orang-outang esse affirmat; addi potest exemplum celeberrimi poetae Angli Lord Byron, cuius cranium suturas fusas, et massam cerebralem admodum exiguum habebat. Quid igitur mirum si etiam anteactis temporibus homines extiterint plus aequo *dolicocephali* aut *brachicephali*, aut etiam *microcephali* (2) vel alias quascumque anomalias exhibentes? Horum enim phaenomenorum causa esse potuit imprimis morbus aliquis ex. gr. anormalis quaedam synostosis ossium cranii, unde eius forma plus minus a regulari typo recesserit, vel etiam immutationes istae artificiales esse potuerunt: nec enim omittendum est, quod alias innuimus, stultam consuetudinem apud quasdam gentes extitisse cranium infantium per regulares compressiones uno vel altero modo alterandi, quod apud plures Americanas gentes fieri testantur Davis aliique scriptores *craniae Britannicae*, et P. Broca in scripto perfecto coram societate anthropologica Parisiensi die 4 Iunii 1863: quinimo

(1) Ut accidit ex. gr. de craniis inventis in sepulchro urbis Schwan, quorum licet pauca tantum eaque minuta fragmenta inventa fuissent, statim de praecisa eorum forma iudicatum est; itemque de craniis inventis Gorzani in provincia Mutinensi quae antiquissima pronunciata fuerunt a Prof. Nicolucci, et quidem ad antiquos Ligures pertinentia, cum tamen probabilius sit, quod Prof. Coppi ostendit, ea esse crania Christianorum qui in coemeterio Ecclesiae olim ibi existentis sepulti fuerant.

(2) *Microcephali* a medicis appellantur qui caput angustius et cerebrum minus ordinario gerunt; *Dolicocephali* in quorum cranio diametrum longitudinale longe superat transversale; *Brachicephali* autem quorum cranium parum longius quam latum est. Huiusmodi varietas etiam nunc inter homines occurrit ut ex. gr. in Italia in cuius parte meridionali praevalet dolicocephalismus, in septentrionali autem Brachicephalismus. (Vid. Calori, in scripto infer. cit.).

similem consuetudinem etiam in Sardinia et Normannia adhuc vigere testes fide digni referunt. Post haec vix est ut in specie loquamur de duobus craniis Engensi et Neanderthalensi de quibus tam mira scripserunt nostri adversarii. Ad primum enim quod attinet, quamvis illud praehistoricum reputatum fuerit et hominis hebetis et in statu degradationis viventis (Vogt, Canestrini), reipsa tamen neque valde antiquum est, nec quidquam extraordinarii praesefert, ut a doctioribus, non exclusis Lubbock et Huxley adversariis non suspectis, iudicatum est. Alterum vero seu Neanderthalense nonnisi anomaliam quamdam praesefert, quae tamen cum hominis natura et intelligentia conciliari potest. Quamvis enim sit valde dolicocephalum (200 millim. long. 144 transv.) locum tamen praebat satis amplo cerebro (Huxley ait 75 pollices cub.): praeterea ad formam quod attinet Prof. Calori plura exempla protulit Italorum viventium, quorum caput plus minusve eandem formam praesefert, imo in uno ex istis (Neapolitano) eadem proportionibus exacte recurrunt (1). Verum quoque est in eodem cranio observari magnam depressionem verticalem, et arcus superciliorum plus aequo evolutos, sed haec esse potuit peculiaritas, fortasse morbosa, illius individui quemadmodum observarunt Busk, et Davis, qui etiam similem anomaliam ostendit in cranio recenti cuiusdam Angli. Nec defuerunt docti naturalistae qui cranium Neanderthalense compararunt vel cum cranio Hottentoti, vel cum Australensis, vel cum craniis Celtarum aut Danorum, denique Mayer satis festive contendit illud esse cranium militis Cosacchi occisi an. 1814. Haec sufficiant ad omnem vim praedicto argumento detrahendam (2).

Resp. ad 4^m ex linguarum varietate et independentia. Haec obiectio vix amplius proponi solet post recentes progressus *linguisticae*, seu studii comparativi linguarum. Initio enim huiusmodi studium difficultatem peperit ob ingentem linguarum numerum, quae prorsus independentes ad invicem apparebant, ideoque communem hominum originem excludere videbantur. Verum quod in

(1) Calori: *Del tipo Brachicefalico negli Italiani odierni* — Memoria letta all' Accademia dell' Istituto ai 12 Novembre 1868 Bologna.

(2) Huiusmodi animadversiones tam evidentes sunt ut multi, et inter alios ipse Prof. Mentegazza, in saepius memorato *Conventu praehistorico Bononiensi* dubitationes suas de valore argumenti ex cranologia desumpti proposuerint; quo factum est ut haec quaestio ad aliud tempus fuerit remissa.

aliis etiam studiis accidissee vidimus, etiam in hoc factum est, ut scilicet ultiores eius progressus difficultatibus ab ipso olim generatis dissolvendis inservirent. Sane docti philologi animadvertere coeperunt affinitatem inter plures linguas existentem, quas ideo in varias familias distribuerunt. Rursum inter familias et familias similitudo et cognatio apparere coepit, praesertim postquam non solum materiales voces inter se comparatae sunt, ut olim fieri solebat, sed etiam formalis linguarum pars, et intimus veluti organicismus, ut recentiores philologi Iones, Wilson, Burnouf, Bopp, Ewald, et imprimis hodiernae linguisticae coryphaeus Max Müller summa eruditione et accuratissima indagine praestiterunt. Ita sensim sine sensu factum est ut generales quaedam familiae, seu *stirpes* inventae fuerint, ad quas omnes Orbis linguae revocantur (1). Denique inter ipsas generales stirpes, quae paucissimae sunt, similitudo et affinitas detecta est, ut expresse fatentur laudatus Müller alique hodierni philologi, atque ita tandem aliquando factum est ut communis hominum origo ex vestigiis primaevae communis linguae, per philologiam comparatam, non solum praeter, sed aliquando etiam contra philologorum intentionem rursum confirmaretur. Notandum tamen est, quod licet linguae ex una parte communem aliquam originem prodant, quod pro nostro argumento sufficit, ex alia tamen parte tantam varietatem, et tam profundas differentias praeseferunt, ut earum omnium formatio ex solo naturali rerum cursu explicari nequeat. Verum id dum argumentum nostrum in suo robore relinquit, insuper novam confirmationem suppeditat pro veritate alterius narrationis Mosaicae, scilicet de turre Babelica, et linguarum confusione (Gen. XI, 1-9), cum scilicet non novae linguae creatae sunt, sed potius ex una communi lingua per *confusionem* (ib. vv. 7, 9) plures emergerunt, aliquo prioris vestigio relicto, ex quibus linguis *matribus* seu *matricibus* reliquae omnes deinceps formatae sunt (2).

(1) Duae praecipuae sunt 1^a Stirps *Semitica* quae in tres principales ramos dividitur scilicet *Hebraicum*, *Aramaicum*, et *Arabicum*, 2^a Stirps *Indo-Germanica*, quam alii *Indo-Europaeam*, alii *Sanskriticam*, alii *Aryanam* vocant, et complectitur plures linguas Indicas, et fere omnes Europae linguas tum viventes tum mortuas. Plures nunc addunt 3^a Stirpem *Turanicam* ad quam referunt linguam Sinensem, Mongolicam, Siamensem aliasque extremi Orientis, nec non Finnicam, Turcicam etc.

(2) De hoc toto argumento consule Card. Wiseman Op. cit. *Confer. I et II*, et prae ceteris laudatum Müller: *Lectures on the science of language* 5th edit. Lond. 1866 et earundem praelectionum *Seriem secundam* Lond. 1868.

Resp. ad 5^m desumptum ex impossibilitate migrandi in Americam, insulas Oceani etc. Adversarii huiusmodi impossibilitatem ostendere non possunt: imo id possibile fuisse, et etiam revera factum esse facile ostenditur. Et primo quidem si loquamur de primitiva hominum diffusione ante diluvium adversarii nihil habent quod proferant. Quis enim scit quaenam fuerit regionum dispositio ante diluvium, quaenam terrarum et marium distributio? Plures enim existimant haec omnia immutata fuisse per diluvium universale. Frequentes etiam terrarum elevationes et depressiones in prima illa aetate geologi admittunt. Quare multo facilius esse potuit priscis hominibus ex Asia in Americam aliasque mundi partes pervenire sive terrestri itinere, sive tantum brevi maris tractu transmeato. Si vero loquamur de secunda hominum diffusione ex familia Noe, et ex orientali aliqua regione, ubi illa consederat post diluvium, adhuc tamen difficultas solvi potest. Etenim geographis notum est Asiam superiorem ab America angusto tantum freto seiunctam esse, itemque ex Europa Septentrionali in Americam per Islandiam et Groenlandiam facilem esse transitum (1). Quare impossibile non erat hominibus ex Asia vel ex Europa in Americam contendere praesertim cum constet Groenlandiam nunc squallidam et perpetua glacie horridam olim cultiorem et mitioris climatis fuisse, quod ipsa regionis appellatio innuit, idemque de Siberia dici possit. Sed praeterea cur non potuissent homines per Oceanum Pacificum ex Asia in varias eiusdem Oceani insulas, et tandem in Americam Meridionalem migrare cum insulae ibi frequentissimae occurrant, et non multum inter se distent? Ars enim navigandi antiquissima est et, ut videtur, exemplo Arcae Noe statim post diluvium ab hominibus adhibita fuit. Caeterum sive una sive

(1) Ad Asiam quod attinet angustum fretum *Behring* separat Siberiam Orientalem ab ea parte Americae Septentrionalis quae olim dicebatur *America Russica*, nunc autem ad Status Unidos pertinet sub nomine territorii *Alaska*. Paulo inferius etiam patet via ex peninsula *Kamtschatka* eiusdem Siberiae Orientalis in parvam peninsulam *Alaska* praedictae regioni Americanae adnexam: quamvis enim inter duas peninsulas satis amplius maris tractus interiaceat, insulae tamen *Aleutinae* catenam quamdam, ut ita dicam, coniunctionis efformant inter duo extrema. Imo non desunt geographi qui contendunt olim continuum terrae tractum eas constituisse, quo Asia cum America in ea parte connecteretur. (V. Colton's, *General Atlas*. New-York 1868. N. 17.)

altera ratione homines ex Asia in Americam venisse positive ostenditur 1° ex indigenarum Americae physica constitutione, quae multa cum Asiaticis communia habet, 2° ex idiomatum affinitate cum linguis Semiticis, 3° ex traditionibus et ritibus apud Americanos inventis, quorum pars ex Asiaticis gentibus evidenter derivata est, ut ex. gr. circumcisio apud Mexicanos, Sabbatum, annus Iubilaei et alia huiusmodi. 4° Etiam observatum est a Mitchell et aliis canem Siberiae eundem prorsus esse ac canem Americae Septentrionalis. Ex quibus omnibus pronum est concludere primitivos Americanos Asiaticae originis esse (1).

Et haec satis sint de veritate Mosaicae cosmogoniae sive quod pertinet ad mundi materialis, sive quod ad hominis originem.

Quaestio II^a De Diluvio, et Arca Noe.

Post ea quae respiciunt mundi et hominis originem nihil est quod acrius impugnent rationalistae et increduli quam historiam Diluvii prout a Moyse narratur a cap. VI usque ad IX libri Geneseos. Absurdum eis videtur tantam aquarum copiam de coelo ruisse ut totum orbem submergeret; absurdae circumstantiae quae huiusmodi catastrophæ comitatae fuisse dicuntur; prae caeteris vero absurdissimus modus, quo Noe eiusque familia incolumes servati sunt. Ex antiquioribus incredulis Voltairius totam narrationem sugillat et consuetudine sua levitate in ridiculum vertit, ex hodiernis vero rationalistis vix ullus invenitur qui vel facti substantiam vel saltem eius adiuncta ut historice vera admittat. Dicunt enim hunc esse mythum ex populari traditione acceptum quemadmodum similes Graecorum fabulae de diluvio Ogygis, aut Deucalionis. Speciatim nominandus hic est Anglicanus G. Colenso in saepius citato opere *De Pentateucho et libro Iosue*, qui totam historiam diluvii inter fabulas amandat, imo ex eius absurditate dicit se permotum fuisse ad reliquas Pentateuchi narrationes *critice* expendendas. Narrat enim se cum in sua dioecesi (Natal in Africa) versionem libri Geneseos in linguam illius gentis conficiendae incumberet, ita commotum fuisse subita

(1) Legi possunt de hoc argumento ea quae docte scribit Humboldt in suis: *Tableaux de la Nature*, et *Vue des Cordilleres*, et speciale opus *Sam: L. Mitchell* Prof. Neo-Eboracensis ad ostendendam originem Asiaticam Americanorum: item opus Kracheninnikow: *Histoire du Kamtchatka*. Par. II, Cap. 10.

indigenae cuiusdam interrogatione, an ipse revera crederet diluvium eo modo accidisse quo in Genesi narratur, ut, conscientia dictante, concluderet se fidem iis adhibere non posse: dein vero diligentiori *critico examine* instituto ad hanc conclusionem devenisse, non solum Genesim, sed etiam reliquos Pentateuchi libros, nec non librum Iosue, et alios historicos V. T. spurios et erroribus refertos esse (1).

Contra hos omnes Mosaicam diluvii historiam in sequenti thesi propugnabimus.

THE S I S XXXIX.

Perperam contendunt increduli et rationalistae narrationem de universali diluvio, et de mirabili ratione qua pauci homines in arca servati sunt prout in Genesi VI-IX legitur, sive in factorum substantia, sive in suis adiunctis spectatam, absurdam ac fabulosam esse.

Narrationis Mosaicæ summa hæc est. Cum iam a multis sæculis homines terram incolerent, et in incredibilem morum corruptionem delapsi fuissent decrevit Deus mundum aquis submergere, et homines ipsos cum animalibus exterminare: simul vero futurae generis humani, et animalium propagationi prospiciens iustum Noe cum tribus filiis eorumque uxoribus, nec non animalium speciebus servare voluit. Itaque Noe ante centum annos de futura mundi catastrophe præmonetur, simulque ei præcipitur ut amplissimam arcam ex arboribus conficiat ad suae familiae, et animalium perfunctum. Noe iussa exequitur caeteris hominibus fidem eius prædictioni recusantibus. Completo opere, iubetur Noe cum familia et

(1) Vid. op. cit. *The Pentateuch and Book of Iosua critically examined*. Tom. I *Preface* Pag. VII 2 Edit. 1862. Quoniam de hoc opere saepius mentionem fecimus inutile non erit animadvertere in illo magnam rerum confusionem deprehendi, et farraginem minutiarum plerumque ex grammatica et philologia desumptarum, quibus conatur evertere aut in dubium revocare clarissima hebraicae historiae facta praesertim prodigiosa. De scriptorum epocha levissimis coniecturis innixus temere iudicium pronunciat adversus constantem traditionem et antiquissimorum testium auctoritatem. Titulus operis de *Pentateucho* tantum et de *libro Iosue* mentionem facit, verum in operis decursu alios etiam libros V. T. expendit et impugnât; imo difficile negotium est etiam cum *indicis* auxilio reperire ubinam, et qua occasione de *libro Iosue* loquatur.

certis animantium capitibus cum sufficienti cibariorum copia arcam ingredi. Quo facto tanta aquarum copia toto quadraginta dierum spatio in terram immissa est, ut omnes homines et animantia interierint, et centum quinquaginta diebus aquae montium cacumina superaverint, arca interim desuper vecta. Imminutis deinde paulatim aquis, et arca super montes Armeniae subsistente, Noe post corvi et columbae emissionem ex arca cum suis egreditur, oblatoque sacrificio, promissionem a Deo accipit simile flagellum nunquam deinceps in homines immittendum fore, cuius promissionis signum arcus coelestis seu iris futurum sit.

In hac historia duo sunt praecipue ab adversariis impugnata, et a nobis defendenda. 1° Scilicet aquarum diluvium, 2° modus quo homines et animalia servata sunt, per arcam scilicet Noeticam. De utroque facto seorsim claritatis gratia disseremus afferentes primo adversariorum cavillationes, deinde vero facti veritatem defendentes et contrarias rationes solventes.

Pars I. De facto diluvii, eiusque adiunctis.

A. Proponuntur adversariorum obiectiones.

Obiic. 1° *copiam aquarum*, quae in Moysis narratione supponitur, incredibilem esse. Scimus enim pluviam ex terrestrium aquarum evaporatione originem habere, unde sequitur non plus aquae in terram decidere posse quam in ipso terrarum orbe antea continebatur. Unde ergo tanta aquarum copia ut totam terrae superficiem tegetet, et quidem ita ut quindecim cubitis supra vertices altissimorum montium ascenderet (Gen. VII, 19–20)? Si autem dicatur novas aquas *creatas* fuisse, et postea destructas, id non solum quia gratis asseritur, sed etiam utpote antiphilosophicum negaretur.

Obiic. 2° Ipse *finis* diluvii iuxta Moysen, excludit eiusdem diluvii veritatem. Siquidem Moyses narrat Deum immisisse diluvium ut corruptum genus humanum perderet. Iamvero humanum genus tunc temporis in solo Oriente continebatur: cur igitur debuisset totus terrarum orbis submergi?

Obiic. 3° *vestigia diluvii* non in omnibus regionibus inveniri, et quo magis Occidentem versus progredimur eo minus occurrunt, donec in extremo Occidente ex. gr. in America, prorsus desunt. Ubi vero eadem reperta sunt, uti ex. gr. tractus fossilium marinorum (crustacea, pisces etc.) non videntur constituere argumentum ullius

valoris pro facto diluvii. Possunt enim aliunde explicari, puta ex maris lenta translocatione, aut ex terrarum successiva emersione ex sinu maris, quae sunt phaenomena a recentioribus geologis unanimi consensu admissa.

Obiic. 4° *Numerus hominum* qui paulo post suppositum diluvium terram inhabitasse feruntur incredibile omnino reddit universum hominum genus in praedicta catastrophe periisse. Sane uno vel altero saeculo post Mosaicum diluvium florentissimas, et numerosissimas gentes in variis terrae partibus extitisse historia refert ex. gr. Sinenses, Chaldaeos, Assyrios, Aegyptios etc. In solo Aegypto tanta fuit hominum multitudo ut viginti mille urbes iis capiendis vix sufficerent. Ita Freret citans auctoritatem D. Languet pro Aegypto.

Et haec quidem contra ipsam facti substantiam. Ad circumstantias vero quod pertinet

Obiic. 5° *Columba* a Noe dimissa dicitur ad arcam rediisse ferens *virentem ramum oleae* (Gen. VIII, 11). Porro, inquit Voltaire, ubinam columba ramum illum invenire potuit? Etenim in regione Armeniae, ubi tunc arca consederat, oleae non crescunt, teste Tournefort, et etiamsi fuissent tamen nec oleae, nec aliae quaevis arbores sub tanta aquarum mole post integrum annum virescere poterant.

Obiic. 6° *Iris* (Gen. IX, 13 seq.) a Deo creata dicitur ut esset signum divinae promissionis de non iterando diluvio. Atqui Iris etiam ante diluvium apparere debuit cum nihil aliud sit quam naturale et necessarium phaenomenon lucis.

Obiic. 7° Finito diluvio homines et animantia exiisse dicuntur, et ab iis species iterum propagatae fuisse, et per omnes orbis regiones disseminatae. Porro hic multa absurda occurrunt. Primo enim ubinam animantia cibum invenire poterant in terra aquis vastata, et limo et corruptis corporibus cooperta? Si autem belluae invicem se devorarunt actum est de plurium specierum praesertim mansuetarum et cicurum conservatione. Deinde si supponamus omnes illas belluas superstites evasisse, quomodo nam potuerunt ex montibus Armeniae, unde profectae sunt, ad dissitas regiones ultra montes, et maria, et trans Oceanum pervenire, ubi nunc omnis generis animantia reperiuntur?

B. Defenditur veritas historica diluvii Mosaici.

Nonnulli religionis apologistae praecedentibus difficultatibus deterriti affirmarunt Diluvium Mosaicum proprie universale non fuisse, nec verba sacri textus id certo demonstrare. Observant enim phrases illas *superficiem terrae, montes excelsi sub universo coelo*, et alia huiusmodi aliquando in sacris scripturis minus proprie usurpari, seu hyperbolice pro magno terrarum tractu. Disputatum est inter Theologos an possit haec sententia salva fide teneri. Qui hoc affirmant, animadvertunt nullum adhuc solemne Ecclesiae iudicium pronunciatum esse, quo praecipitur fides in absolutam universalitatem diluvii. Verum quidem est opusculum Vossii an. 1686 fuisse a Sacra Congr. Indicis damnatum, in quo defendebatur opinio de partiali et locali diluvio: attamen notandum est quod legitur in vita P. Mabillonii in praef. T. I. Annal. Benedictin. scilicet doctum hunc virum, cum Romae adesset praecedente anno 1685, consultum fuisse a patribus Cardinalibus illius Congregationis de praefata Vossii sententia, quam ipsi damnare parabant, eum vero respondisse, omnibus perpensis, non posse huiusmodi opinionem uti haereticam absolute retineri, et hac de causa damnationem illam suspensam fuisse. Et quamvis anno insequente opus Vossii in Indicem librorum prohibitorum relatum fuerit, certo tamen non constat praecise causa praedictae opinionis de diluvio damnatum fuisse.

Attamen ex alia parte tot et tam gravia argumenta pro diluvii universalitate militant, ut ea ab orthodoxis unanimi fere consensu defendatur. Quapropter ita de hac quaestione statuendum videtur: universalitas diluvii omnino defendenda est nisi certae et evidentes rationes afferantur quae contrarium demonstrant. Quapropter indicabimus imprimis argumenta quae universale diluvium ostendunt, deinde vero expendemus adversariorum difficultates, quas videbimus non ita graves esse ut necessario nos cogant a communi et vera sententia discedere. Itaque praefatae sententiae Vossii obstat 1° Textus narrationis Mosaicae, ubi clarissime indicatur diluvium vere universale fuisse: ita Gen. VI 13, VII 15, 19–23, VIII 9, X 5, etc. quibus consonat S. Petrus in 2^a Epistola III 6 inquam in diluvio *mundum aqua inundatum perisse*. Nec valet quod adversarii dicebant generales istas expressiones aliquando in scriptu-

ris hyperbolice accipiendas esse: etenim quamvis hoc verum sit non sunt tamen istae hyperbolae temere et ad libitum supponendae, sed verba in proprio sensu accipienda sunt nisi contrarium constet sive ex contextu, sive ex rei natura, ut fit in exemplis quae ab adversariis adduci solent. Verum in casu nostro non solum nihil occurrit quod iubeat verborum sensum restringere, sed e contra omnia conspirant in literalem verborum sensum. Sane 2° circumstantiae a Moyse narratae restrictionem illam excludunt. Et imprimis ipsa constructio arcae a Deo praecepta tamquam unicum effugium ab universali excidio ostendit diluvium universam terram occupasse. Si enim pars tantum terrae inundata fuisset et non omnes regiones, sufficiebat ut Noe cum suis in alias terras migraret ut incolumis evaderet. Idem apparet ex fine diluvii qui fuit non tantum homines sed etiam animantia perdere. Ad quem finem non satis fuisset alicuius regionis submersio cum homines, et multo magis animalia, aut saltem volucres, in dissitis etiam regionibus sparsi essent, aut illuc facile aufugere possent. Accedit 3° lex hydrostatica quae in adversariorum hypothese servari non potest. Dicitur enim Gen. VII 20 aquas superasse quindecim cubitis altissimos montes, ibique centum quadraginta diebus mansisse (Ib. v. 24). Si autem aliqua pars terrae ab aquis immunis fuisset aquae illae ob legem aequilibrîi necessario descendere debuissent ad illas occupandas, et absonum esset supponere eas super montes veluti suspensas haesisse. Atque ita adversarii dum conantur supposita absurda vitare, in alia graviora et certiora incurrunt. Accedit 4° consensus sanctorum Patrum et interpretum qui diluvium Mosaicum ad universum orbem pertinuisse tamquam certum supponunt. Quibus addi possunt traditiones populorum, apud quos omnes memoria universalis diluvii servata est, nec non observationes geologicae quae in omnibus terrae partibus vestigia diluvii exhibent. Sed de his paulo post dicemus. Interim concludimus diluvium omnino universale fuisse, et eo admissio, parati sumus adversariorum argumentis respondere.

Antequam vero ad solutionem obiectionum veniamus nonnulla breviter exponemus ad historicam certitudinem diluvii demonstrandam. Omnia argumenta ad duo capita revocabimus scilicet 1° Argumenta historica, 2° Argumenta physica.

1° Argumenta historica revocari possunt ad duas classes. Vel enim desumuntur ex populorum traditionibus, vel ex historicis testimoniis apud antiquos scriptores aut in vetustis monumentis extantibus.

1° Ad traditiones quod pertinet omnes pæne gentes memoriam aliquam universalis diluvii conservasse videntur. Ita apud Sinenses in quorum sacris libris narratur totum orbem aquis submersum fuisse et circa tempus quo Sinensium imperium originem habuit Deus Iao repræsentatur in aquis expellendis et terra exsiccanda occupatus (Vid. Chiu Hing Lib. I. V.). Item apud Indos factum diluvii ita narratur: Dum tota hominum stirps corrupta esset, exceptis septem Richis (sanctis Indorum patriarchis), et Satyavrata principe tunc regnante, Brahma sub forma piscis huic apparuit, et proximum diluvium et omnium animalium exterminium prænunciavit simul iubens ut solidam et ingentem navim construeret, in qua ipse cum septem Richis et plantarum seminibus servarentur. Quod revera factum est, et navis in sublime elata ab aquis diluvii denique super alto vertice montium Hiranam substitit, ubi postea Vishnou superstitibus illis patriarchis apparuit, eosque de religione ac moribus multa docuit (V. G. Iones in Tom. 2° *Asiatical Researches*, et compendium Indici operis *Mahabarata* — *Bagavadam* translatum a N. Pautier in *Revue de Paris* 1832). Apud Aegyptios similem traditionem extitisse apparet ex relatione sacerdotis Saïdici (In Aegypto superiore) facta Soloni apud Platonem in Timaeo §. 22, 23. — Apud Persas simile quid legitur in eorum *Bun-dehesc* ubi narratur totum orbem aquis submersum fuisse et omnia corpora perisse; post quae iterum aquae in suum locum reversae sunt. — Similia occurrunt apud Tibetanos (Vid. laudatum Iones op. cit. T. I.) et apud Tartaros (Ib. et apud Malte-brun, *Précis de Géographie* L. 60). Quin etiam in novo mundo traditiones de diluvio inventae sunt apud indigenos Mexicanos et Peruvianos. Mexicani enim credebant mundum olim aquis vastatum fuisse et homines submersos ob peccata contra Deos commissæ, septem tamen homines incolumes evasisse (Pedro De los Rios apud Humboldt, *Vues des Cordilleres* pag. 114), Peruviani autem eandem memoriam servabant ut testatur Lopez de Gomara Acosta aliique qui de eorum historia scripserunt. Etiam apud indigenas Cubanos, et apud tribus barbaras

Americae septentrionalis vestigia eiusdem traditionis inventa sunt (Herrera Hist. Nat. des Indes L. IX. C. 4, Garcilasso de la Vega Hist. de los Incas P. I C. 1). Graecorum traditio de diluvio Deucalionis et de modo quo Nidimus Licaonis filius ex eo evasit cum uxore Pyrrha omnibus nota est; nec obstat quod apud Graecos plura diluvia commemorari videantur ut Ogygis, Achiloi, Deucalionis, etc. siquidem, ut ipse incredulus Boulanger fatetur, haec non sunt nisi vestigia unius eiusdemque facti cuius memoria in diversis Graeciae provinciis cum aliqua diversitate circumstantiarum conservata est. Verum nullae sunt gentes quarum testimonium magis expressum sit et ad rem nostram accommodatum, quam Chaldaei in quorum regione fortasse familia Noe vivebat, et Armeni in quorum montibus Arca Noe substitisse dicitur (Gen. VIII. 4). Ad Chaldaeos quod attinet praeter scripta testimonia et monumenta de quibus mox dicemus certum est apud eos usque ab immemorabili aetate traditionem de diluvio et arca extitisse, ut apparet ex testimonio Berosi sacerdotis Chaldaei apud Alexandrum Polyhistorem citatum a Georgio Syncello et ex ipsius Berosi fragmentis. Armenorum vero traditio clarissima est. Constat haec imprimis ex testimonio Moysis Chorenensis Armeniacae historiae scriptoris doctissimi qui saeculo V floruit, et tum vetustas suae gentis traditiones diligentissime conquisivit, tum antiquiores scriptores excerpsit, et prae caeteris quemdam Mar Apas Gadina auctorem qui duobus circiter ante Christum saeculis floruerat. Is itaque Gadina aliique a Chorenense citati mentionem faciunt de Armenorum traditione circa diluvium et arcam, quam dicunt in suis montibus consedissee (1). Confirmant hanc Armenorum traditionem Berosus apud Iosephum Flavium Antiq. l. III. 6. qui etiam narrat reliquias arcae Noeticae ab Armenis servatas fuisse, et apud Eusebium Praep. Evang. L. 9 C. XI. « Atque huius navigii (arcae Noe) inquit, etiam num partem aliquam in Armenia circa montem Cordyaeorum servari ferunt, ex qua derasi bituminis aliquid loci eius indigenae ad procurandam maxime, atque averruncandam Numinis iram gestare consueverunt. » Idem confir-

(1) Moysis Chorenensis historia Armeniae purissima *Haicana* seu Armeniaca lingua conscripta doctis Europae nota est ex variis versionibus puta ex Latina quam fratres Whiston Londini vulgarunt, et ex Italica, quam Mechitaristae Veneti, curante et adiuvante Nic. Tomasseo, ediderunt Venetiis 1841.

mat laudatus Iosephus ex testimonio Nicolai Damasceni aientis in Lib. 96 suae historiae: « Est supra Myriadem mons ingens in Armenia, Barin vocant, ad quem plerique cum diluvii tempore confugissent eos periculum effugisse narrant. Praeterea certum quemdam arca vectum ad summum montis verticem appulisse ac lignorum ibi reliquias per diu conservatas fuisse. » Simile testimonium ex Alexandro Polyhistore refert Eusebius in chron. L. 1, C. III, Art. 2, 3 ubi etiam refert verba Abydeni ex eius commentariis de rebus Medorum atque Assyriorum quibus de arca diluvii loquens ait « navis autem in Armenia sistebat, lignoque suo salutarem medelam regionis eius incolis exhibebat. » Etiam post conversionem Armenorum ad Christi fidem quaedam consuetudines inductae sunt quae ad diluvium respicere videntur, ut ex. gr. consuetudo illa Armenorum qua in die Transfigurationis Christi Domini solent ludendi causa unus in alterum aquas effundere, et in quibusdam locis columbas e domibus emittere. Huc pertinet etiam quod legitur apud Faustum Bizantinum Saec. IV scriptorem, persuasum fuisse Armenis Christianis reliquias arcae adhuc in monte Ararat latere, et ipsum S. Iacobum Nisibenum vehementer desiderasse eam conspici, cum autem itinere fatigatus montis verticem conscendere non posset angelico ministerio fragmentum arcae ei allatum fuisse, et magna veneratione non ab ipso tantum sed ab omnibus Armeniae incolis spectatum et conservatum fuisse (Hist. Armeniae L. 4, C. X). Ut caetera omittamus extat testimonium Willebrandi ab Oldenburg in Itinerario Terrae sanctae quod refertur inter scriptores Bizantinos Tom. XXXIII, et scriptum est initio saeculi XIII, ubi carmina quaedam antiquissima referuntur apud Armenos inventa latine reddita: inter haec sequentes versus leguntur:

Corvum perfidiae damnant animalia quaeque
Nuntius inclusis qui noluit esse salutis:
Ore columba suo ramum viridantibus ultro
Detulit ast foliis, superest hormenia (Armenia) testis.

Accedunt secundo ipsa locorum antiquissima nomina quae ad factum diluvii et ad arcam Noë spectant. Ex hisce tria afferemus loca plus minusve a monte Ararat distantia: primus est *Erevan* parva urbs quae unius diei spatio distat ab Ararat: eius nomen

Armenice significat *apparere*, vel id quod *apparuit*, et ferunt hac ratione appellatum fuisse locum quia primus fuit qui ex aquis emersit et a Moyse conspectus est (1). Secundus locus est *Agori* pagus olim situs in declivio orientali montis Ararat, quo loco dicunt Armeni vites a Noe primo plantatas fuisse, quod ipsum nomen quamvis leviter corruptum (quasi *Arguri*) non obscure insinuat teste laudato Luca Ingigian (2). Tertius locus est *Nakgiavan* ab Ararat satis distans, quo in loco universalis Armenorum traditio refert Noe domicilium suum fixisse ex arca egressum. De hoc etiam Iosephus Flavius mentionem facit Antiq. L. 1, C. III, 5 inquit: « Et ipse quoque Noe cum liberis egressus Deoque sacrificans una cum suis epulabatur: hunc autem locum Armeni Apobaterion (Ἀποβατηριον) seu egressorium vocant » quod praefatae voci Armenicae respondet; quamvis alii in lingua Armenica periti dicant eam vocem corruptam esse ex voce *Nakicievan*, quam dicunt significare *primum domicilium*, seu diversorium. Denique ipse mons ubi arca consedissee creditur ab Armenis vocatur *Massisseusar* seu *Mons Arcae*. Et haec de Armenis.

Ex his igitur apparet memoriam alicuius diluvii et paucorum hominum evasionis apud omnes gentes etiam vetustissimas et ab invicem dissitas reperiri, qui consensus philosophice explicari non potest nisi supponatur diluvium huiusmodi revera in mundo accidisse ante gentium dispersionem et populorum origines.

2^a Historica monumenta hoc ipsum confirmant. Sane Ios. Flavius et Eusebius in locis alias citatis plura adducunt testimonia vetustissimorum scriptorum scilicet Berosi, Hieronymi Aegyptii, Mnaseae, Nicolai Damasceni et Abydeni, quorum nonnulla superius recitavimus. Sufficiat hic Berosi narrationem in medium afferre, quae antiquam Chaldaeorum et Assyriorum traditionem confirmat. Is itaque in 2° Libro suae historiae babylonicae (3) ita loquitur: « Kronos (4) in somnis apparuit regi Xisutro die XV men-

(1) Vide Lucam Ingigian: *Descriptio Antiquae Armeniae* editio Venet. 1822 Pag. 455.

(2) *Geographia* T. I, pag. 260 edit. Venet. 1806.

(3) Historia Berosi deperdita est sed plura eius fragmenta occurrunt apud Iosephum Flavium, Eusebium et Georgium Syncellum, ex quibus extracta sunt et simul collecta in opere: *Fragmenta historicorum graecorum* Vol. 2.

(4) *Kronos* erat Deus Chaldaeorum idem fortasse ac *Baal Ilan* et *Zroun Medorum*.

sis Desius, eique annunciavit omnes homines diluvio perituros esse. Ei praecepit ut principium, medium et finem omnium redigeret in scripto, et scriptum absconderet in solis civitate Sippara, simulque navigium construeret quo seipsum suosque e diluvio servaret. Xisutros in navigium contulit cibaria et magnum animalium numerum tam volatilium, quam terrestrium... tum vero aquarum effusio sequuta est: quae cum cessassent Xisutros nonnullas aves emisit, istae vero cum neque cibum invenirent, nec ubi pedem figerent ad navigium reversae sunt. Post aliquot dies Xisutros aves iterum emisit, quae regressae sunt pedibus limo obductis: tertio eas emisit, sed nunquam amplius sunt reversae. Tunc Xisutros intelligens terram aquis liberam esse foramen in navigio fecit, et vidit ipsum navigium super monte consedissee. Egreditur mox Xisutros cum uxore, filia et navis gubernatore, terram adorat, et erecto altari Diis sacrificium offert » (Berosi Fragm. VII). Superfluum est observare narrationem istam in rerum substantia cum Mosaica prorsus convenire.

Archaeologia Assyriaca, quae nostris diebus tam ingentes progressus fecit, plura alia suppeditavit testimonia pro facto diluvii. Postquam enim docti viri clavim invenerunt scripturae quam vocant *cuneiformem*, qua innumerae inscriptiones in Oriente repertae sunt sive lapidibus insculptae, sive laterculis impressae, nonnulla testimonia reperta sunt quae mentionem faciunt de Diluvio. Prima inscriptio huius generis est illa quae appellatur *Borsippae* quae a rege Nabuchodonosor scripta est et quam docti Assyriologi interpretati sunt. In hac inscriptione haec leguntur iuxta versionem Oppert (Vid. *Annales de Philosophie Chretienne* Novembre 1856). « Templum septem luminarium terrae (*planetarum* iuxta Oppert), quod antiquissimam memoriam turris Borsippae (Chaldaice significat *turrim linguarum*) secumfert, a vetusto rege extractum fuit: ex eo tempore quadraginta et duae generationes numerantur: verum nunquam usque ad fastigium pervenit (*turris*). Homines illam dereliquerant *inde a diebus diluvii* confuse et absque ordine verba proferentes. » Ubi aedificatio turris Babelicae, et epocha diluvii simul confunduntur ut etiam alias animadvertimus. Aliae quoque inscriptiones recentius in Assyria inventae sunt praesertim a Georgio Smith, quarum explicatio exhibetur in opusculis quae ab Anglicis vulgantur sub titulo *Records of the past*, in quibus Anglica

lingua exhibentur praecipua scripta in antiquis Assyriorum monumentis detecta (1).

Aliarum etiam gentium monumenta factum diluvii commemorant. Ita in Aegypto prope ruinas Thebarum Belsoni invenit sarcophagum ex alabastro formam navis referens, in quo octo figurae cernebantur, circa quas aderant plures aliae figurae ab undis maris volutae (Vid. *Monthly Magazine*, May 1825). Anno 1696 in agro romano prope Urbem fictile quoddam vas effossum est, in quo praeter alia obiecta plures figurae inventae sunt hominum et animalium, ita ut totum vas arcam repraesentasse dicendum sit: animalia bina et bina tum ad quadrupedum, tum ad volatilium, et reptilium genera pertinebant, humanae vero figurae repraesentabantur tamquam ab alluvione fugientes. Hoc monumentum ad vetustissimam aetatem pertinere iudicavit doctus Ficoroni, et post illum Franc. Blanchini in opere: *La Storia universale provata con monumenti ecc. pag. 178* qui illud minute describit et illustrat. Huc pertinent etiam nummi Apameae in Phrygia reperti, ubi repraesentatur arca super undas vecta cum figura viri et mulieris, et columba ramum olivae ferente; in nonnullis ex his nummis legitur etiam nomen *Noe* ΝΩΕ. De his legi potest Eckhell: *Doctrina nummorum veterum*. Viennae 1793 part. I, to. III, p. 130 seq. et Ciampini: *De duobus emblematis Musaei Cardin. Carpinai*, pag. 244. Et haec de historico argumento sufficiant (2).

II. Vestigia universalis diluvii iamdudum a physicis observata sunt, quorum argumenta hic tantummodo innuamus, pro uberiori explicatione lectorem remittentes ad scientiarum naturalium scriptores (3). Praecipua indicia suppeditant rupes quae *erraticae* vocantur, immensa copia glareae marinae in altissimis etiam locis inventa, reliquiae animalium et vegetalium in iis locis repertae in

(1) Laudatus G. Smith integram seriem inscriptionum detexit et interpretatus est in quibus tota Diluvii historia diffuse et minute narratur. Harum textus originarius characteribus Assyriacis cum literalī versione, et notis videri potest in *Transactions of the Society of biblical Archaeology* Vol. III, part. 2. London 1874. *The eleventh tablet of the Izdubar legends. The Chaldean Account of the Deluge.* pag. 530 seqq.

(2) Plura de hoc argumento dabunt recentiores critici inter quos legi potest Lambert in op.: *Le Deluge Mosaïque, l'histoire et la Géologie*. 2me edit. Paris 1870. Chap. III-V.

(3) Videsis citatum opus Lambert.

quibus species illae non vivunt, item fossilia marina (crustacea, pisces, plantae marinae) in montibus altissimis sepulta. Verum quidem est nonnulla ex hisce explicari posse ex geologicis phaenomenis ascensionis, et emersionis terrarum (1), vel ex localibus inundationibus, attamen facta illa tam frequentia et tam generalia sunt ut in suo complexu considerata praecedentem universalem inundationem omnino exposcant. Quod placet illustris philosophi testimonio confirmare scilicet Cuvier aientis: « Si quod factum ut omnino certum in geologia haberi debet, hoc profecto est, terram nostram ante quinque mille ut minimum annos aquis coopertam fuisse » (*Discours sur les revolutions du Globe*).

C. Respondetur adversariorum obiectionibus.

Obiectio 1^a respiciebat copiam aquarum quam adversarii incredibilem esse dicunt.

Resp. Nullam hic absurditatem inveniri, neque ullam esse necessitatem ad novae aquae creationem confugiendi. Et sane si textus Moysis recte expendatur apparebit generalem inundationem non tantum pluviae adscribi, sed etiam terrestrium aquarum eruptioni. Duas enim hasce causas Moyses clare distinguit Gen. VII, 11: « *Rupti sunt omnes fontes abyssi magnae, et cataractae coeli apertae sunt* » ubi distinguuntur aquae de coelo ruentes, et aquae ex abyssu erumpentes. Porro illa *abyssus magna* (hebraice תְּהוֹם רַבָּה) nihil aliud est in sacra Scriptura quam oceanus, et in genere collectio aquarum terrestrium. Hoc declarato quomodo ostendere possunt adversarii aquas istas tum superiores, tum inferiores simul coniunctas non suffecisse ad totum orbem tegendum? Imo eas sufficientes ad hoc fuisse directe probari potest si recolatur quinam fuerit status primitivus orbis ante lucis creationem. Mundus enim repraesentatur aquis involutus Gen. I, 2: « *Terra autem erat inanis et vacua, et tenebrae erant super faciem abyssi* (immensi Oceani), *et spiritus Dei ferebatur super aquas.* » Tum vero divisae sunt aquae superiores ab aquis inferioribus per firmamentum, manente interim terra aquis cooperta et haec fuit prima divisio (ib. v. 6, 7); denique aquae terrestres congregatae sunt in unum locum, et tunc

(1) Aliquando enim factum est ut ex maris sinu emergerint insulae, et ingentes terrarum tractus secum ferentes conchylia, et algas marinas quae illis adhaeserant: ut vidimus in thesi praecedente.

apparuit *arida* (ib. 9): secunda divisio. Ex quibus constat aquas initio creatas olim suffecisse ad totum mundum obvolvendum ita ut terra nusquam appareret. Cur igitur non potuerunt iterum terram cooperire tempore diluvii Deo sic iubente, et confusionem pristinam usque ad definitum tempus restituente (1)? Et haec quidem per se sufficerent ad difficultatem tollendam. Verum posset ulterius inquiri quatenus fuerit *immediata* huius aquarum commixtionis causa. Quamvis enim solo voluntatis nutu potuerit Deus id efficere, verosimilius tamen videtur eum mediante aliqua naturali causa id praestitisse. Itaque variae sunt in hac re doctorum hominum, et interpretum hypotheses. Nonnulli, ut Whiston, totam rem ex transitu cometae explicarunt, quae ingentem aquei vaporis copiam attraxerit qui in aquas conversi terram inundarunt. Verum haec hypothesis nimis ingeniosa videtur, nec satis cum natura et effectibus cometarum cohaerens. Alii quidem phaenomenon repetunt ex repentina suspensione motus rotatorii telluris, quo factum est ut aquae maris ob praeconceptum motum super terram effusae fuerint, dein vero, statim restituto motu rotationis, in suum alveum redire non potuerint. Bergier idem phaenomenon attribuit subitae inclinationi axis telluris. Duae postremae hypotheses quamvis absurdae non sint nimis tamen gratuita videntur, et prodigia multiplicant sine necessitate. Accedit quod ex tam subita legum naturae suspensione ac revolutione fortasse etiam arca cum hominibus et animantibus disiecta ac perdita fuisset. Quare plures alii existimant ex sola vi ventorum ac terraemotuum terrestres aquas ex suis alveis effusas fuisse, alias quoque ex subterraneis receptaculis magno impetu erupisse super terram, elevato etiam alicubi marium ac fluminum imo fundo eorumque aquis in circumstantes terras fluentibus, quae coniunctae cum copiosis imbribus totius orbis inundationem effecerint. In hac hypothesi nihil absonum aut incredibile inducitur. Aquas enim sub terrae superficie in magna copia collectas existere omnes sciunt, terraemotus prima illa mundi aetate

(1) Notandus est locus s. Petri in 2^a Epist. c. III, v. 5, 6 ubi duo haec simul coniungit, aquas terram ambientes initio mundi, et easdem aquas terram inundantes tempore diluvii « Latet enim eos, inquit, hoc volentes, quod coeli erant prius, et terra, *de aqua, et per aquam consistens* Dei verbo: *per quae, ille tunc mundus inundatus periit.* »

vehementissimos et frequentes fuisse, ita ut telluris crustam saepe disrumperent, omnes geologi admittunt, itemque terrarum ascensiones; ventos denique validissimos tunc locum habuisse ipse narrationis contextus suadere videtur, cum per vehementem ventum dicit aquas diluvii imminui coepisse, et paullatim cessasse (Gen. VIII, 1). Quare in hac hypothese omnes istae causae alioquin verosimiles ex speciali Dei voluntate simul coniunctae et ad maximam intensitatem elevatae diluvii facto explicando sufficerent. (V. Pianciani op. cit. et Calmet Comm. in Gen. VII, 11).

Obiiciebant 2° finem diluvii non requirere generalem totius orbis submersionem, cum homines, ad quos perdendos immissum est, intra fines Orientis continerentur.

Resp. Imprimis finem diluvii non fuisse ut homines tantum destruerentur, sed etiam animalia, ut expresse dicitur Gen. VI, 7, 13, 17 et VII, 21, ubi asseritur non solum homines aquis diluvii perituros esse, sed *omnem carnem in qua spiritus vitae est subter coelum* omniaque animantia, volucres, bestias, reptilia reapse periisse. Ipsa iussio servandi omnium animalium species in arca (VI, 19, 20; VII, 2, 3) praedictum finem evidenter supponit. Iam vero quis unquam crediderit animalia post tot saecula adhuc in solo Oriente fuisse? Non solum enim in variis mundi partibus a Deo creata fuisse videntur, sed etiam postea ex una in aliam regionem facile migrare potuerunt (1).

Verum etiamsi de hominibus tantum sermo sit, unde nam sciunt adversarii homines diluvii tempore in solo Oriente extitisse? Id sane inverosimile videtur cum hominum numerus ingens omnino esset, et probabilius maior quam nunc sit. Ex una enim parte robustiores homines erant et foeminae fecundissimae quemadmodum ex ipsa Genesi apparet, ex alia vero parte vita humana diutissima erat ita ut novis generationibus hominum supervenientibus praecedentes non recederent, quare multae simul generationes, fortasse sex vel septem, terram habitabant. Tantus igitur hominum

(1) Ad homines quod attinet scimus duos tantum immediate a Deo formatos fuisse unde caeteri orti sunt, sed animalia magno numero producta dicuntur et absque loci determinatione Gen. I, 24, 25: *„Producat terra animam viventem in genere suo, iumenta et reptilia et bestias terrae secundam species suas. Factumque est ita.“*

numerus non in sola Asia coarctatus fuisse videtur sed in aliis etiam mundi regionibus diffusus. Confirmantur haec ex fossilibus humanis vetustissimis, et ut adversarii loqui amant *praehistoricis*, quae non tantum in Asia sed etiam in aliis mundi partibus et in ipsa America reperta sunt.

Obiiciebant 3° vestigia diluvii non ubique inveniri et in America prorsus deesse. Respondemus id falsum omnino esse si imprimis de America loquamur: quod enim Voltairius ex ignorantia negabat a doctioribus et melioribus testibus affirmatur et propriis observationibus demonstratur. Ad Americam Septentrionalem quod attinet id inter caeteros testantur auctores historiae Pensylvaniae qui copiose tractant de pluribus conchyliorum fossilium speciebus repertis in montibus Pensylvaniae, Virginiae, Marylandiae et alibi (Vid. *Recherches philosophiques* Tom. 1° pag. 24 seqq. 143 seqq.). Idemque in Canada, praesertim prope Quebec observatum est. Lyell plures species enumerat ibi repertas conchyliorum quae ad Oceanum Septentrionalem pertinent. Idem dicendum est de aliis Americae Borealis provinciis Britannicis, Canada Superiore, Nova Scotia etc. (Vid. Bigsby: *Transactions of the Geol. Soc. of London*. 2nd series Vol. 1° pag. 175). Accedit argumentum ex rupibus *erraticis* commixtis cum arena et glarea quae passim in Statibus Foederatis reperiuntur in terris alluvialibus quaternariis, et praecipue ad ripas lacus Superioris, in Statibus Michigan, New York, Vermont, Massachusetts, Maine, Pensylvaniae, Ohio, Indianae, Illinois, et Iowa. Huiusmodi agglomerationes alluviales super totam planitiem ubique extenduntur, et in lateribus montis Washington ad 1800 metr. ascendunt, et ad 600 metr. circa latera montium *Viridum*. Praeterea ibidem occurrunt plura fossilia animalium quae ad alias regiones pertinere dignoscuntur. Si ad regiones Americae Meridionalis transeamus eadem facta observantur in altissimis montibus Peruvianis, et Chilensibus, ubi plures conchyliorum species recurrunt. Quare falsum omnino est huius catastrophes nulla in continente Americano inveniri vestigia. Si quaedam occurrunt loca ex.gr. insulae quaedam, ubi haec notata non sunt, id repeti potest vel ex defectu observationum, vel ex terrarum illarum novitate. Quae tamen novitas licet in quibusdam casibus admitti possit, scilicet ob soli ascensionem, absurdum tamen esset ex alia parte omnia phae-

nomena superius indicata in regionibus occidentalibus ex eadem causa explicare. Quod autem addebant adversarii de successiva maris transmigratione merum commentum est. Siquidem ex historia constat post epocham diluvii terram habitabilem plus minus eandem semper fuisse, et eosdem marium et Oceani limites, ut apparet ex. gr. ex litoribus, et ex portibus marinis a vetustissimis scriptoribus memoratis, qui nunc in iisdem locis conspiciuntur. Sicubi aliter factum est ex. gr. Ravennae, Foro Iulii etc. id exceptionis loco habendum est, quia, ut dicebamus, generatim maritimae urbes et portus etiam multo antiquiores uti sunt Tyrus, Sidon, Iapha (Ioppe), Corinthus etc. adhuc suum locum tenent. Quapropter concludendum est argumentum ex vestigiis diluvii desumptum sua vi non carere.

Obiiciebant 4° immensam hominum multitudinem quae paulo post diluvium mundum incolebat. Respondemus hanc multitudinem ab adversariis exaggerari, nec ad eam probandam sufficere assertionem cl. Freret et Ab. Lenglet ab eo citati. Quinimo incredibile prorsus est 20,000 urbes paulo post diluvium in Aegypto fuisse cum aliunde constet ante quadringentos post diluvium annos Aegyptiacam gentem fere solum delta Nili habitasse, et etiam cum superior Aegyptus florentissimum constitueret regnum tota Aegyptus, quae satis angusta regio est, vix octo millia urbium et pagorum contineret. Quare id etiam inter commenta amandamus.

Obiiciebant 5° circumstantias de columba ab arca dimissa, et ad eam reversa cum virenti ramo olivae. Respondemus nihil prorsus inverosimile in hoc facto inveniri: falsum est enim quod adversarii obiiciebant in Armenia oleas non crescere. Huius rei testem damus Strabonem qui Cappadox erat, seu Armeniae regioni proximus, ita de Armenia scribentem: «Tota haec regio fructibus et arboribus abundat mansuetis: oleae etiam ferax est» (1). Verum quidem est Tournefortium (2) a Voltairio citatum id negare, sed eum deceptum esse recentiores itineratores et indigenae Armeni testantur. Caeterum etiamsi verum esset hodie in illa regione oleas non reperiri inde concludi non posset eas ante diluvium non extitisse: notum est enim regionum feracitatem decursu saeculorum

(1) Strabonis *Rerum Geographicarum* lib. XVII.

(2) Tournefort: *Voyages*. Lettre 7, To. III, p. 191.

immutari, ut patet ex. gr. ex comparatione facta inter agrum romanum hodiernum cum antiquo, et inter praesentem Palaestinae cum pristino eius statu qui in libris V. T. describitur. At enim, inquiunt, quomodo poterant arbores sub tanta aquarum mole integro anni spatio vivere ita ut subsidentibus aquis possent virentes rami a columba inveniri? Respondemus imprimis aquas imminui coepisse post 150 dies (Gen. VIII, 3), ita ut cum columba sub finem duodecimi mensis emissa est arbores iam aliquod tempus extra aquas saltem in montibus extiterant. Deinde quaedam arborum species etiam sub aquis crescere et virere possunt, et inter caeteras oleae. Sane Plinius Hist. Nat. lib. III, Cap. 25 testatur: « In mari rubro sylvas virere, laurum maxime et *olivam ferentem baccas*. » Haec de columbae historia sufficiant, in qua necessarium non videtur prodigium agnoscere ut placuit S. Ambrosio (Lib. de Arca c. 49): quamvis speciale Dei consilium in eo facto libenter admittamus, ut scilicet Noe de tempore opportuno egrediendi ex arca certior fieret. Haec circumstantia de ramo olivae a columba allato in plurimum gentium traditionibus conservata est, et inde fortasse originem habuit consuetudo apud varios populos existens ut olivae ramus pro pacis symbolo habeatur.

Obiciebant 6° de iride, quae a Deo creata dicitur in signum promissionis non iterandi diluvium (Gen. IX, 13 seq.). Respondent nonnulli iridem revera non fuisse ante diluvium sive quod pluviae nunquam in terram caderent, sive quia alius esset solis ad terram respectus. Verum haec verosimilia non sunt. Concedamus igitur vere iridem apparuisse in coelo ante diluvium, tamquam phaenomenon naturaliter productum a solis radiis per pluviam refractis; verum illud quod antea nihil significabat postea coepit esse signum praedictae divinae promissionis. Possunt enim assumi et aliquando etiam inter homines assumuntur ad rem aliquam significandam etiam ea quae iam existunt et nota sunt. Simile exemplum occurrit Gen. III, 14, ubi in signum detestationis serpenti indicitur: « Superpectus tuum gradieris, et terram comedes omnibus diebus vitae tuae » quamvis hoc serpenti naturale sit, et etiam ante maledictionem fieri debuerit. Huius specialis destinationis iridis vestigium occurrit in poetarum fabulis ubi Iris tamquam Deorum ministra repraesentatur: quinimo apud Homerum expresse dicitur esse signum inter Deos et homines.

Obiiciebant 7° homines et animalia post diluvium nec vivere nec propagari potuisse in omnes mundi partes. Sed frustra omnino: nam ad vitam quod pertinet satis erant ad cibum animalium ea quae in terra reperta sunt, cuius multae partes iam a pluribus mensibus liberae et ab aquis immunes permanserant, ideoque herbas et fructus praebere poterant. Nec quidquam valet quod de cadaveribus addebant adversarii; cum in toto duodecim mensium spatio omnis putrefactio, et omne pestilentiae periculum ex aquarum vi ac perpetuo motu sublatum fuisset. Denique de propagatione specierum earumque diffusionem per varias mundi plagas in praecedenti thesi satis dictum est, ubi vidimus varias fuisse vias quibus poterant homines in remotas etiam regiones Oceani et Americae immigrare. Si autem homines cur non etiam animalia? Ab ipsis enim hominibus poterant asportari, ut saepe postea factum est, et adhuc fit. Vel etiam per se poterant vel natando in insulas pervenire, vel vi tempestatum illuc deferri, vel super ingentes glaciales massas, quas scimus etiam nunc frequentissime a polaribus regionibus avulsas oceano innatare, et non raro ursos viventes secum ferre et ad remotas oras adducere. Sufficiebat autem ut pauca individua eiusdem speciei in aliquam regionem appellerent ut brevi temporis spatio species illa propagaretur, quemadmodum constat exemplo in superiori thesi adducto de animalibus domesticis ex Europa in Americam delatis.

Et haec satis sint de facto diluvii.

Pars II. De Arca Noe eiusque adiunctis.

Proferendae nunc sunt et solvendae difficultates satis speciosae et graves quae arcam Noeticam respiciunt.

A. Proponuntur obiectiones contra historiam Arcae Noeticae.

Obiic. 1° de *aedificatione* arcae. Opus tam ingens ac perfectum non potuisset a rudibus illi hominibus perfici. Crescit difficultas ex eo quod Scriptura innuat Noe solum cum filiis tantum opus absolvisse: caeteri enim homines quin eum adjuvarent potius ut factum irridebant (1^a Pet. III, 20; Matth. XXIV, 38, 39).

Obiic. 2° de *forma* arcae quam dicunt talem describi in textu Moysi ut navigationi prorsus inepta esset, ita ut vel submergi, vel impetu fluctuum quassari debuerit.

Obiic. 3° de *capacitate* arcae. Impossibile enim est, inquiunt,

in arca (cuius dimensiones accurate notantur Gen. VI, 15), omnium animalium species, quae paene infinitae sunt, et quidem ex multis speciebus quatuor et ex aliis pluribus quatuordecim capita, praeter octo homines contineri potuisse (VII, 2), quinimo praeterea etiam escas tum pro animalibus tum pro hominibus in tanta copia ut integro anno sufficerent (VI, 21). Cui ingenti cibariorum cumulo addendas est numerus haud exiguus aliorum animalium, quae inservire debebant cibo belluarum carnivorarum, item magna copia aquae potabilis. Et haec omnia in una arca, seu navi.

Obiic. 4° de *introductione* animalium. Quomodo enim inquit potuisset Noe omnes species animalium sibi comparare, etiam ea quae in Oriente non existebant, etiam ferocia, aut illa immensae molis quae nunc amplius non reperiuntur? Quomodo iis tam facile dominari potuit ut paterentur se in arcam induci ibique veluti in ergastulo tanto tempore detineri?

Obiic. 5° de *vita* animalium et hominum in arca. Quomodo, inquit, vivere poterant animalia et homines in tam angusto spatio inclusa ubi certe aeris et lucis defectus mortem attulisset, praesertim cum dicatur unam tantum parvam fenestram (VI, 16) in arca fuisse? Quomodo poterant octo homines tot animalium curam gerere? Accedit quod quindecim cubitis supra altissimos montes, quo aquae diluvii cum arca ascendisse dicuntur deest prorsus spirabilis aer.

Ex hisce concludunt totam narrationem de Arca Noetica absurdam et fabulosam esse.

B. Expenduntur difficultates superius propositae.

Quae ab adversariis prolata sunt quamvis primo aspectu gravissima videantur possunt tamen rebus bene perpensis dissolvi quemadmodum a Pelletier, Buteo, Pererio aliisque doctis viris tum catholicis tum protestantibus factum est, quorum responsiones et argumenta data occasione citabimus. Itaque

Resp. ad 1^m de *aedificatione* arcae. Homines ante diluvium rudes fuisse in arte aedificandi adversarii gratis affirmant. Unde enim probare possunt priscos homines per tot saecula robustis viribus, et voluptatum vitae desiderio impulsos nullos progressus in artibus fecisse? Profecto diu ante diluvium variarum artium origines narrantur a Moyse (Gen. IV, 20-22) quas deinceps excultas et perfe-

ctas fuisse credendum est. Quamvis omittendum non sit iuxta Moysen totius arcae structuram, dimensiones, ac divisiones ab ipso Deo determinatas fuisse; quare nihil aliud Noe eiusque filiis praestandum fuit quam exemplar illud fideliter sequi. Quod autem secundo loco aiebant totum opus a quatuor illis viris perfici non potuisse in falsa suppositione innititur. Siquidem procul dubio Noe Patriarcha plures adiutores adhibere potuit, qui eius iussibus parebant: nec contrarium ostenditur ex locis citatis (1 Pet. III, 20; Matth. XXIV, 38, 39 etc.); ibi enim de hominibus illius temporis generatim sermo est, non vero de illis qui unam veluti familiam cum Noe eiusque filiis constituebant, eisque subiecti erant: aliunde autem generales illae phrases exceptiones minime excludunt. Denique recolendum est in arcae aedificatione fere centum annos insumptos fuisse; quapropter tempus etiam exiguo artificum numero abunde sufficebat ad opus absolvendum.

Resp. ad 2^m de forma arcae. Verum quidem est dimensiones arcae accurate describi, nec non etiam formam superioris partis et tecti: sed praecisa eius forma praesertim in inferiori parte, quae aquis insistere debebat, minime exprimitur in sacro Textu. Quo igitur iure affirmare possunt adversarii arcam navigando ineptam fuisse? Quid enim si inferior pars recurva fuerit et navigii formam gereret? Praeterea scopus et officium arcae Noeticae non tam fuit navigare, quam super aquas consistere, iisque tantum innatare, quod videmus praestari posse etiam a navigiis absque carina, et aequo planoque fundo instructis (zattere). Denique ad plenioris obiectio-
nis refutationem iuvabit exemplum afferre viri militaris et de nimia credulitate non suspecti scilicet Thévenard, qui institutis calculis ostendit arcam Noeticam aptissimam fuisse officio ad quod constructa fuerat (Vid. *Memoires relatives à la marine* tom. IV, pag. 253, ann. 1800).

Resp. ad 3^m de capacitate arcae. Fatemur hanc esse praecipuam ex adductis difficultatibus, quam tamen solvere parati sumus sequentes praecipue superius laudatos auctores qui hoc argumentum ex-professo uti aiunt pertractant (1).

(1) Praeter Thévenard loc. cit. hanc quaestionem fuse tractarunt Butens Anglus, Wilkins, Natalis Alexander *Historia Eccles. Veteris Testam.* to. I, Dissertat. X: et prae ceteris Io. Le Pelletier: *Dissertation sur l'arche de Noe.* Rouen 1700, quem recentiores fere omnes sequuntur.

Ut responsio clarior ac plenior sit haec tria nobis declaranda sunt 1° quatenus fuerit praecisa capacitas arcae, 2° quatenus rerum quantitas et moles quae in ea inclusa fuerunt, 3° quatenus rerum distributio et utrum omnia suis locis intra arcam contineri potuerint. Quod pertinet 1° ad internam capacitatem ante omnia recitandus est Moysi textus, et mensurae ibidem adsignatae. Itaque Gen. VI, 15, 16. Deus Noe praecipiens arcam aedificare de lignis laevigatis (1), ita mensuras proposuit: « *Et sic facies eam: trecentorum cubitorum erit longitudo arcae, quinquaginta cubitorum latitudo, et triginta cubitorum altitudo illius. Fenestram in arca facies et in cubito consummabis summitatem eius: ostium autem arcae pones ex latere deorsum, coenacula, et tristega facies in ea.* » Unusquisque videt accuratam mensuram arcae pendere ex unitate mensurae quae hic est *cubitus*. Sciendum autem est cubitum eundem non esse apud diversas gentes et proinde investigandum esse de quo cubito hic Moyses loquatur. Cubitus geometricus longissimus est scilicet tres pedes et sex pollices. De hoc cubito Moysem locutum esse putavit Origenes, et si hoc verum esset arca immensae molis fuisset, et difficultas evanesceret. Verum geometricus cubitus videtur aetate Moysi, et multo magis aetate Noe ignotus fuisse. Quare haec explicatio quamvis caeteris commodior communiter relinquitur. Quaerenda igitur est cubiti illius mensura vel in cubito Aegyptiorum, quorum mensuris Hebraei assueti erant cum Moyses scribebat, vel in cubito hebraico sacro, vel in hodierno cubito vulgari. Cubitus Aegyptius 20 pollices habet, cubitus sacer Hebraeorum 24 pollices, denique vulgaris seu ordinarius cubitus 18 pollices. Quod Moyses sacrum cubitum intellexerit inverosimile videtur cum nondum sacros ritus et mensuras ad sanctuarium pertinentes scripto consignasset. Itaque vel de cubito Aegyptiaco, vel de cubito ordinario loquitur. Si de primo dimensiones arcae essent sequentes: longitudo $512 \frac{32}{89}$ pedes (Paris), latitudo $85 \frac{31}{89}$, altitudo $51 \frac{21}{89}$. Si vero de vulgari cubito loquitur habetur longitudo

(1) Pro *lignis laevigatis* textus Hebraicus habet *lignis gopher* גֹּפֶר, quae vox cum in uno hoc loco occurrat variis modis explicata est. Itaque LXX viderunt *quadratis τετραγωνων*, Paraphrastae Chaldaei et alii *lignis cedrinis*, Syrus *flebilibus*, Bochartus vult esse *cupressum*, alii abietem vel pinum. Verosimilius videtur hic indicari in genere arbores resinosas navibus extruendis aptissimas, ut ipse Hieronymus innuit in lib. quaest. Hebraic. in Gen.

497,03, latitudo 82,84, altitudo 49,69. Laudatus Pelletier et alii passim primum illum cubitum accipiunt, ut et nos faciemus; siquidem, ut laudatus auctor, et ante illum Cumberland merito contendunt, cubitus vulgaris Hebraeorum erat ipse cubitus Aegyptius, nostra autem mensura illis ignota erat saltem aetate Moysi. (Quamvis etiamsi assumeretur cubitus vulgaris dimensiones tamen ita magnas esse appareret ut animalibus et victualibus commode capiendis sufficeret). Nunc multiplicentur praedictae dimensiones et ducatur summa pedum cubicorum, quam Pelletier reducit ad 4, 781, 377, (detractis scilicet duobus cubitis ex 300, et ex 50, et 5 cubitis ex 30 pro lignorum spissitudine) quae internam capacitatem arcae repraesentat; et inde apparebit arcam non solum maximis quibusque navigiis capaciorem fuisse, sed iuxta calculum laudati auctoris (op. cit. Cap. I, pag. 40) in ea plus voluminis contineri potuisse quam in 40 navibus onerariis, quae singulae mille marinorum ponderum (tonnellate) capacitatem habeant (1). Sed haec non sufficiunt. Totum spatium internum arcae in tres vel quatuor sectiones dividendum est. Hoc evidens est ex postremis verbis recitatis: *deorsum, coenacula et tristega facies in ea*: hisce enim tria stadia seu tres spatii divisiones infima media et suprema designantur. Notandum est enim vocem *deorsum* hic accipiendam non esse adverbialiter et coniunctim cum sequentibus verbis, sed substantive et absolute pro: *ea quae deorsum sunt*: seu infima loca. Vox *tristega* tertium stadium seu pavementum tertium domorum significat apud graecos. Sed haec multo clariora sunt in originali textu ubi occurrunt voces תחתים *inferiora*, שניים *secundaria* et שלשים *tertiaria*, ubi successivus ordo stadiorum evidenter apparet. Quapropter altitudinem illam 30 cubitorum intelligere debemus divisam per tabulata seu contignationes in tria spatia *inferius, medium et supremum*. Imo Iosephus, Philo alique Iudaeorum scriptores cum pluribus Christianis interpretibus contendunt proprie quatuor successiva spatia admittenda esse, addentes scilicet tribus memoratis *infimum*, inter fundum arcae et primum pavementum, quod spatium carinae vel

(1) Ut sub oculis res ponatur sequentes comparationes institui possunt. Cathedralis Mediolanensis habet long. 418 lat. 312 pedes; Ecclesia S. Pauli Londinensis long. 499 lat. 251. Basilica Vaticana long. 675, lat. (navis mediae) 82.

sentinae loco haberi potest. Rursum huiusmodi spatia in varias sectiones, seu cellas divisa erant ut in v. 24 expresse notatur « *man-siunculas in arca facies.* » Ubi textus habet vocem *kinnim* קנים quae proprie *nidos* significat, quo videtur indicari scopus istarum cellularum, scilicet capiendis animalibus. Denique hisce omnibus tectum superimpositum erat unius cubiti altitudinem habens ib.v.16. Possumus autem supponere mediam regionem 8 cubitos altitudinis habuisse, superiorem autem et inferiorem 7 cubitos singulas, carinam 3, quibus fit summa 25 cubitorum, atque ita remanent 5 cubiti pro fundi, tabulatorum, et tecti spissitudine, ut superius innuimus. Hisce distributis conformiter ad textum narrationis, et ex rei verosimilitudine conveniens locus omnibus in arca servandis assignari potest.

Verum antea 2° de horum *quantitate* dicendum est. Et primum de animalibus. Horum numerus non tam ingens erat ut prima fronte videri posset, nec tantum spatii requirebat ut non posset facile in arca contineri. Sane excludendi imprimis sunt omnes pisces aliaque aquatica animalia quae in aquis diluvii vivere poterant aut quorum saltem ova servari poterant, quae incubatione non indigent ad speciei propagationem. Item ob eandem rationem excludenda sunt animalia amphibia. Et revera de hisce omnibus in textu non fit mentio sed solum de terrestribus et volatilibus: « *Ingredieris, inquit, arcam tu et filii tui, uxor tua et uxores filiorum tuorum tecum. Et ex cunctis animantibus universae carnis bina induces in arcam, ut vivant tecum masculini sexus et foeminini. De volucris iuxta genus suum, et de iumentis in genere suo, et ex omni reptili terrae secundum genus suum: bina de omnibus ingredientur tecum ut possint vivere* » (VI, 19, 20). Praeterea in ipsis terrestribus animalibus et volatilibus, ut alias diximus, sedulo distinguendae sunt *varietates* etiam constantes a *speciebus* proprie dictis, quae solae in arcam inductae sunt, ex quibus postea omnes varietates prodierunt. Iamvero species seu typi primitivi non ita multi sunt. Antiquiores naturalistae numerabant quadrupedum species circiter 150, reptilium circiter 25, quibus si addantur novae species in Australia praesertim et oceani insulis repertae, primitivae species omnium terrestrium animalium non multo plures erunt 200: volucrum species Bateus numerat 130. Addamus alias recentius

inventas; vix ad 200 pertinent. Insecta vero terrestria nominanda non sunt quia minimum occupant spatium, et etiam in minusculis ovis, sive in ligno arcae sive etiam extra arcam latentibus conservari poterant. Et haec quidem de specierum numero. Nunc de individuis et de spatio eis capiendis necessario. Sacer textus haec habet (VII, 2, 3): « *Ex omnibus animantibus mundis tolle septena et septena masculum et foeminam: de animantibus vero immundis duo et duo masculum et foeminam. Sed et de volatilibus coeli septena et septena masculum et foeminam: ut salvetur semen super faciem universae terrae.* » Haec verba a nonnullis ita intelliguntur ut ex mundis animalibus *quatuordecim*, idest septem paria, ex immundis autem *quatuor*, idest duo paria servata fuerint. Ita Origenes lib. IV, Con. Cels. Dionysius Carthusianus, Oleaster, Abenezra, et alii pauci. Alii vero ita intelligunt ea verba ut *septem* tantum capita ex mundis, et *duo* ex immundis animantibus in arca fuerint, quae tamen essent ex utroque sexu, scilicet unum par immundorum, et tria paria mundorum: septimum animal mundum creditur destinatum fuisse sacrificio quod Noe vix egressus ex arca Deo obtulisse dicitur (VIII, 20): « *De cunctis pecoribus et volucribus mundis.* » Ita Iosephus Antiq. I, 3, Chrysostomus, Theodoretus, Hieronymus (C. Iovin. lib. I), Augustinus alique patres et interpretes fere omnes, et haec est verosimilior sententia, ita ut textus dicendus sit significare de cunctis animalibus mundis *septem utriusque sexus*, de immundis *duo item sexus utriusque*. Iterum notandum est longe maiorem partem quadrupedum immundos fuisse apud Hebraeos, exceptis scilicet bove, capra, ove aliisque ruminantibus: volucres fere omnes immundae erant (Lev. XI), reptiles prorsus omnes. Quare paucae admodum species ultra duo individua in arcam inductae sunt. Accedit maiora et ferociora animalia inter immunda computari, ex quibus scilicet duo tantum servata sunt. Ita coarctato animalium numero, notandum etiam est parvam plerumque esse eorum molem. Inter quadrupedes vix sex species sunt equo maiores, paucae pares, reliquae longe minores. Reptiles autem et aves generatim parvae, saepe etiam minimae. Ex hisce omnibus potest quaedam idea efformari de spatio ab animalibus occupato, quod certe maius non fuit eo, quod occupant in zoologicis collectionibus quae in aulis universitatum et academiarum continentur, quibus omnibus arca longe amplior erat.

Nunc de annona in arca collecta. Pro octo hominibus haud multa necessaria erant cum ipsa animalia lac et ova eis praeberent; fructus etiam ac semina ad eorum sustentationem allata haud ita magnum spatium requirebant, praesertim cum probe scirent Noe eiusque familia se ibi ad vitam dumtaxat servandam, non vero ad indulgendum voluptati ac vitae commodis inclusos fuisse. De animalium cibo paulo gravior quaestio exoritur. Ad carnivora animalia quod attinet duae sunt interpretum sententiae. Sunt enim qui existimant ante diluvium nulla fuisse carnivora animalia, scilicet animalia omnia quae nunc carnibus vescuntur olim herbas tantum aut fructus comedisse non secus ac homines; post diluvium vero tum illis tum hominibus carnes in cibum concessas fuisse. Id probare satagunt ex loco Gen. I, 29, 30, ubi Deus hominem paulo ante creatum ita alloquitur: « *Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem semen super terram, et universa ligna, quae habent in semetipsis sementem generis sui, ut sint vobis in escam, et cunctis animalibus terrae, omnique volucris coeli, et universis quae moventur in terra, et in quibus est anima vivens ut habeant ad vescendum.* » Alii vero animadvertentes animalia carnivora suapte natura ita comparata et conformata esse ut ad praedam capiendam et lacerandam facta videantur, contendunt ea semper carnibus pastas fuisse. Nostrum non est hanc quaestionem dirimere, nec id ad nostrae thesıs defensionem necessarium videtur. Siquidem experientia comprobatum est animalia carnivora in carniū defectu etiam aliis cibis, puta pane, vel fructibus, aut radicibus viciitare posse, ut ex. gr. in cane domestico clarissime apparet. Quapropter necessarium non videtur aliorum animalium copiam in arcam inducere in cibum bel-luarum: quamquam si id omnino necessarium esset etiam iis locus inveniri posset. Ostendit enim laudatus Buteus locum ibi fuisse praeter alia omnia etiam 3650 ovibus, quae gregatim vivunt nec multum spatii occupant, ita ut decem ex iis quotidie in cibum carnivororum cederent. Pro caeteris vero animalibus foenum, avena, fructus etc. in tanta copia contineri poterant in arca ut non solum sufficerent sed abundarent. Laudatus enim Pelletier Cap. XXIV accurata supputatione demonstrat 491,784 cubicos pedes cibariorum omnibus animalibus alendis satis fuisse ita ut quotidie 524 cubici pedes consumerentur, arcam vero seu potius mediam regionem

quam ipse horreum vocat plusquam 498,785 cubicos pedes capere potuisse. Ergo ciborum copiae plusquam sufficiens in arca locus aderat. Postremo etiam aquae potabili locus fuit et quidem iuxta eundem auctorem Cap. XXII in infima parte arcae 249,392 pedibus cubicis aquae locum fuisse, quamvis huius quantitatis dimidium, imo etiam quarta pars sufficeret. Et haec de rerum numero et quantitate.

3° Haec omnia ita poterant commode intra arcam distribui. In sentina aqua potabilis continebatur, quae etiam ad navis aequilibrium loco saburrae inservire poterat: ibidem etiam serpentes ac reptiles quae loca humida et obscura amant vivere poterant. Supra primum tabulatum, seu in inferiore regione, quadrupedes in stabulis separatis (Pelletier 36 numerat seu 18 ex utraque parte, satis ampla semita inter duos ordines interiecta): in media regione ciborum copia: denique in suprema regione volucres, et homines cum instrumentis necessariis, apparatu culinae, et aliis huiusmodi. Ex hisce omnibus apparet capacitatem arcae plus quam sufficientem fuisse ad ea omnia continenda quae in ea servata fuisse dicuntur.

Resp. ad 4^m de introductione animalium in arcam. Si consideremus varietatem climatum non semper eandem fuisse, ac proinde nihil nos scire de geographica distributione animalium in prima illa aetate, apparebit absurdum non esse dicere omnes animalium species tunc in Asia fuisse. Si praeterea consideremus Noe centum annos temporis habuisse ad omnia comparanda, et utpote patriarcham sexcentorum annorum plurimos praeter filios, nepotes, abnepotes, et vernas adiutores et collaboratores potuisse adhibere, impossibile non videtur eum pauca individua ex singulis speciebus animalium sibi comparasse, et ferociora caveis inclusa servasse et in arcam induxisse. Si enim nunc a paucis hominibus brevi temporis spatio id fieri videmus ut apparet ex frequentibus animalium praesertim ferocissimorum collectionibus (*serragli, menageries*) cur idipsum a Noe eiusque asseclis praestari non potuisset? Ceterum libenter admittimus in toto hoc facto specialem Dei assistentiam, fortasse etiam prodigium interfuisse: quod quidem Scriptura innuere videtur cum ait « *bina de omnibus (animalibus) ingredientur tecum* » (VI, 20) idest, ut exponit S. Augustinus (De Civ. Dei XV, 27), *ultro venient*, sive tandem id factum fuerit angelorum ministerio, sive

immediata Dei potestate, sive speciali quodam instinctu animalibus indito. Nec huiusmodi Dei interventus superflue inducitur, cum tam gravis et singularis sit huius facti natura, ut videatur esse prorsus *dignus vindice nodus*.

Resp. ad 5^m et ultimum de *vita animalium* in arca. Ex dictis de arcae capacitate et de rerum in ea distributione responsio fere praeoccupata est; ita enim omnibus locus inventus est ut animalia possent ibi si non commode, satis tamen bene vitam agere. Quod pertinet ad aeris circulationem et ad excrementorum expurgationem credendum est necessarias cautelas a Noe adhibitae fuisse in extruenda arca. Absque dubio inter varios cellarum vel cavearum ordines, ut supra innuimus, sufficiens spatium ad transitum tum aeris tum hominum relictum erat: item sentinae vel latrinae in suprema et inferiori regione ad faeces eliciendas aderant ut nunc in navibus fieri solet. Quamvis autem in sacro textu de una tantum fenestra sermo esse videatur, credendum tamen non est unum tantum aditum fuisse luci ac aeri in arcam; sed absque dubio plura in opportunis locis foramina in lateribus arcae lucem et aerem in regionem animalium, atque hominum immittebant, praecipuus vero et maior aditus *fenestra* proprie dicta est: quamvis hebraicus textus hic habeat vocem צֶנֶף *tsoar* quae latiore habet significationem et ideo intelligi potest etiam longa apertura cum brevibus interruptionibus, quae totum arcae latus vel magnam eius partem occuparet. Praeterea ab una ad aliam regionem per scalas et cataractas aditus patebat, qui non solum hominibus necessarius erat ad animalium et totius arcae curam gerendam, sed etiam aeri et luci communicandae opportunus. Ex quibus etiam apparet impossibile non fuisse octo hominibus, praesertim robustioribus et nihil aliud agentibus, horum omnium curam gerere. Quod postremo loco obiciebant de aeris subtilitate adversariorum ignorantiam prodit. Aquae enim diluvii super vertices montium ascendentes atmosphaeram secum sublevabant, quae ideo in illa altitudine ita spirabilis manebat, ut antea in planitie fuerat.

Haec satis sint de historia diluvii et arcae: simulque de specialibus circa Pentateuchum quaestionibus quas speciminis gratia tractandas suscepimus.

FINIS

PRIMAE PARTIS INTRODUCTIONIS CRITICAE.

INDEX

PRAEFATIO AD CLERICOS pag. III

PROLEGOMENA

Introductionis in Sacram Scripturam definitio – Obiectum – Necessitas – Historia 1° aevo antiquo 2° aevo medio 3° aevo recentiore. A. Ex parte catholicorum. B. Ex parte protestantium. – Introductionis divisio – Operis partitio in Introductionem Criticam, et Exegeticam » 4

INTRODUCTIO CRITICA IN SACRAM SCRIPTURAM

Prænotanda. – De S. S. libris generatim – De eorum divisionibus – Introductionis Criticae divisio in tres partes » 11

PARS PRIMA

DE AUCTORITATE HUMANA ET HISTORICA LIBRORUM S. S.

Ordo logicus tractationis diversus a chronologico librorum, et quare – Divisio primae partis in duas sectiones. » 16

SECTIO I.

DE AUCTORITATE HUMANA ET HISTORICA
LIBRORUM NOVI TESTAMENTI.

	<i>Tres quaestiones tractandae, et earum necessitas.</i>	pag. 46
CAPUT I.	<i>De Genuinitate librorum N. T.</i>	» 47
	<i>Genuinitatis notio duplex absoluta, et relativa -</i>	
	<i>Argumentorum duo genera, eorumque valor ab-</i>	
	<i>solutus et relativus</i>	» ib.
ART. I.	<i>De libris Protocanonicis N. T. universim sumptis.</i>	» 49
	THESIS I. - <i>Libri protocanonici N. T. genuini</i>	
	<i>sunt</i>	» ib.
§. I.	<i>Argumenta externa</i>	» ib.
§. II.	<i>Argumenta interna</i>	» 45
§. III.	<i>Obiectionum solutio - 1° Obiectiones generales -</i>	
	<i>2° Obiectiones speciales</i>	» 60
ART. II.	<i>De protocanonicis N. T. libris singillatim sumptis.</i>	» 76
	I. <i>Quatuor Evangelia</i>	» 77
	II. <i>Actus Apostolorum</i>	» 92
	III. <i>Epistolae S. Pauli</i>	» 94
	IV. <i>Epistolae Catholicae</i>	» 115
ART. III.	<i>De genuinitate librorum deutero-canoniconum N. T.</i>	» 117
	THESIS II. - <i>Auctor Epistolae quae ad Hebraeos</i>	
	<i>inscribitur est Paulus Apostolus.</i>	» ib.
§. I.	<i>Rationes dubitandi externae.</i>	» 119
§. II.	<i>Argumenta externa pro Epistola ad Hebraeos, et</i>	
	<i>praecedentium difficultatum solutio.</i>	» 120
§. III.	<i>Rationes dubitandi internae.</i>	» 137
§. IV.	<i>Argumenta interna pro Paulo Epistolae auctore, et</i>	
	<i>contrariorum solutio.</i>	» 139
	THESIS III. - <i>Auctor primae Epistolae Catholicae</i>	
	<i>est S. Iacobus Apostolus minor dictus</i>	» 148
§. I.	<i>Argumenta quae Epistolae Iacobi authenticam gene-</i>	
	<i>ratim ostendunt</i>	» 150
§. II.	<i>Proponitur controversia de tribus Iacobis, et osten-</i>	
	<i>ditur Iacobum fratrem Domini unum eundemque</i>	
	<i>esse cum Iacobo Alphaei seu minore</i>	» 152

§. III.	<i>Quaestione ad duos Iacobos redacta, probatur Iacobum minorem seu Alphaei, non autem Iacobum maiorem seu Zebedaei Epistolae Catholicae auctorem esse.</i>	pag. 159
THESIS IV. - <i>Tertia inter Catholicas Epistolas, quae secunda Petri dicitur, genuina est</i> » 161		
§. I.	<i>Rationes dubitandi externae et internae</i>	» 162
§. II.	<i>Argumenta externa pro genuinitate secundae Petri Epistolae, et contrariorum solutio</i>	» 163
§. III.	<i>Argumenta interna, et difficultatum solutio</i>	» 167
THESIS V. - <i>Secunda et tertia Epistola Iohannis genuinae sunt</i> » 170		
§. I.	<i>Rationes dubitandi de genuinitate 2^{ae} et 3^{ae} Iohannis. »</i>	171
§. II.	<i>Argumenta externa pro genuinitate harum Epistolarum et contrariorum solutio.</i>	» 172
§. III.	<i>Argumenta interna et responsio ad internas difficultates</i>	» 176
THESIS VI. - <i>Epistola Iudae genuina est</i> » 180		
<i>Praenotanda - Epistolae summa et analysis</i> ib.		
§. I.	<i>Rationes dubitandi de authentia Epistolae Iudae. »</i>	181
§. II.	<i>Argumenta pro authentia Epistolae Iudae et contrariorum solutio</i>	» 182
THESIS VII. - <i>Auctor Apocalypsis est Iohannes Apostolus</i> » 186		
<i>Praenotanda de argumento Apocalypsis et de eius sensu</i> : » ib.		
§. I.	<i>Rationes dubitandi de genuinitate Apocalypsis</i>	» 188
§. II.	<i>Argumenta externa pro Iohanne Apocalypsis auctore et obiectionum externarum solutio.</i>	» 191
§. III.	<i>Argumenta interna, et solutio contrariorum.</i>	» 202
CAP. II.	<i>De librorum N. T. conservatione et integritate</i>	» 207
<i>Quaestionis necessitas - Integritatis conceptus - species - gradus - status quaestionis - Tractationis divisio in duos articulos.</i> » ib.		
ART. I.	<i>De librorum N. T. integritate quatenus in textu originario graeco continentur.</i>	» 210
I. <i>Libri N. T. Graece scripti fuerunt - Utrum Mar-</i>		

	<i>cus latine scripserit, ubi de codice Veneto et Pra-</i>	
	<i>gensi - Quid de textu Epistolae ad Hebraeos -</i>	
	<i>Quid de lingua qua Matthaeus Evangelium exa-</i>	
	<i>ravit. - II. De autographis et apographis libro-</i>	
	<i>rum N. T. - Autographa cito interierunt - Apo-</i>	
	<i>grapha manuscripta innumera - Codicum MSS.</i>	
	<i>adhuc extantium divisiones, 1° in unciales et</i>	
	<i>minusculos: horum aetas relativa, et modus quo</i>	
	<i>citantur, 2° in unilingues et bilingues, 3° in sim-</i>	
	<i>plices et rescriptos seu palimpsestos - Innuitur</i>	
	<i>principium familiarum, seu recensio-um - Edi-</i>	
	<i>tiones typographicae Graeci Textus, vel simplices</i>	
	<i>vel criticae.</i>	pag. 210
	THESIS VIII. - <i>Textus Graecus N. T. substantia-</i>	
	<i>liter integer et incorruptus ad nos pervenit. »</i>	218
§. I.	<i>Argumenta indirecta.</i>	ib.
§. II.	<i>Argumenta directa externa et interna.</i>	221
§. III.	<i>Obiectionum solutio.</i>	224
	A. <i>Obiectiones generales.</i>	ib.
	B. <i>Difficultates speciales.</i>	229
	THESIS IX. - <i>Duo priora Matthaei capita genuina</i>	
	<i>sunt.</i>	230
§. I.	<i>Rationes dubitandi.</i>	ib.
§. II.	<i>Argumenta pro pericopae authenticia.</i>	ib.
§. III.	<i>Obiectionum solutio.</i>	231
	THESIS X. - <i>Immerito contendit Tischendorfius</i>	
	<i>postremos duodecim versiculos Evangelii secun-</i>	
	<i>dum Marcum (XVI, 9-20) ad originarium eius-</i>	
	<i>dem Evangelii textum non pertinere.</i>	232
§. I.	<i>Rationes dubitandi de Marci XVI, 9-20.</i>	ib.
§. II.	<i>Argumenta pro authenticia laudatae pericopae.</i>	233
§. III.	<i>Difficultatum solutio.</i>	235
	THESIS XI. - <i>Historia apparitionis Angeli, et san-</i>	
	<i>guinei sudoris Christi in horto orantis Lu-</i>	
	<i>cae XXII, 43, 44 ut genuina textus Evangelici</i>	
	<i>pars habenda est.</i>	239

§. I.	<i>Rationes dubitandi</i>	pag. 239
§. II.	<i>Demonstratur authenticia Luc. XXII, 43, 44 . . . »</i>	240
§. III.	<i>Respondetur ad rationes dubitandi »</i>	241
	THESIS XII. - <i>Perperam Tischendorfius post Erasmus et Grotium pericopam de muliere adultera Iohan. VIII, 1-12 ut adscititiam ac spuriam reiicit. »</i>	246
§. I.	<i>Rationes dubitandi ab adversariis propositae . . . »</i>	ib.
	A. <i>Rationes dubitandi externae</i> - B. <i>Rationes dubitandi internae »</i>	247
§. II.	<i>Demonstratur authenticia Io. VIII, 1-12 argumentis externis, et difficultates solvuntur »</i>	248
§. III.	<i>Argumenta interna et contrariorum solutio . . . »</i>	254
	THESIS XIII. - <i>Caput ultimum seu XXI Evangelii secundum Iohannem eidem sacro scriptori tribuendum est »</i>	257
§. I et II.	<i>Difficultates et argumenta proponuntur »</i>	258
§. III.	<i>Solvuntur rationes adversariorum »</i>	259
ART. II.	<i>De librorum N. T. conservatione et integritate quatenus in Versionibus continentur »</i>	262
	<i>Praenotanda - Versionum multitudo - Divisiones et quidem, 1° in antiquas et recentiores, 2° in mediatas et immediatas, 3° in occidentales et orientales »</i>	ib.
§. I.	<i>De Versionibus N. T. occidentalibus, imprimis de Vulgata Latina. »</i>	263
	A. <i>Vulgata Latina N. T. - eius origo, et vicissitudines ante Hieronymum - correctio, seu recensio Hieronymiana »</i>	ib.
	THESIS XIV. - <i>Vulgata Latina omnes libros N. T. integros atque incorruptos continet »</i>	268
I.	<i>Vulgatae Latinae status cum e Hieronymi calamo prodiit »</i>	ib.
II.	<i>Vulgatae Latinae ab aetate Hieronymi usque ad nostra tempora propagatio - leves corruptiones - recensione variae medio aevo - recensio Pontificia - editio Sixtina et Clementina »</i>	271

	B. <i>Versio Gothica</i>	pag. 276
	C. <i>Versio Anglo-Saxonica</i>	» 277
	D. <i>Versio Slavica</i>	» ib.
§. II.	<i>De Versionibus N. T. Orientalibus</i>	» 278
	A. <i>Versiones Syriacae</i> . 1° <i>Syriaca simplex</i> . 2° <i>Philo- xeniana</i> . 3° <i>Palaestinensis - et de earum valore</i> .»	ib.
	B. <i>Versiones Aegyptiacae, seu Copticae</i>	» 282
	C. <i>Versio Aethiopica, seu Abyssinica</i>	» 283
	D. <i>Versio Armeniaca, et Iberica</i>	» 284
	E. <i>Versiones Persicae</i>	» 285
	F. <i>Versiones Arabicae</i>	» ib.
	<i>Nonnulla de versionibus vernaculis recentioribus</i> .»	286
CAP. III.	<i>De librorum Novi Testamenti veracitate</i>	» 287
	THESIS XV. - <i>Auctores librorum N. T. tum in fa- ctis enarrandis, tum in Christi doctrina refe- renda plenissimam fidem merentur</i>	» ib.
§. I.	<i>Argumenta directa</i>	» 288
	I. <i>Auctores N. T. ea quae scribunt scire poterant, et debebant</i>	» ib.
	II. <i>Sinceritas Auctorum N. T. ostenditur - A. ex parte ipsorum Auctorum - B. ex parte rerum quas scribunt, et quidem, 1° ex historia, 2° ex do- ctrina, 3° ex Christi Domini caractere in N. T. descripto</i>	» 294
§. II.	<i>Argumenta indirecta</i>	» 299
	A. <i>Testimonium eorum qui aetate Apostolica Chri- sto nomen dederunt</i>	» ib.
	B. <i>Testimonium Iudaeorum et Paganorum; ubi de testimonio Iosephi</i>	» 303
§. III.	<i>Solvuntur obiectiones</i>	» 308
	A. <i>Obiectiones generales</i>	» ib.
	B. <i>Quaestiones speciales de libris N. T.</i>	» 314
	THESIS XVI. - <i>S. Lucas cum censum ab Augusto imperatum, et tempore Nativitatis Christi in Iu- daea peractum narrat Luc. II, 1-5, falsitatis aut anachronismi insimulari nequit</i>	» 315
§. I.	<i>Obiectiones Strauss praesertim et Mommsen</i>	» ib.

§. II.	<i>Defensio Lucae et solutio obiectionum, quae derivantur 1° ex silentio profanae historiae, 2° ex circumstantiis, 3° ex epocha Propraeturae Cy-rini.</i>	pag. 316
	THESIS XVII. - <i>Matthaeus et Lucas in narrandis factis ad Christi infantiam pertinentibus sibi invicem non contradicunt</i>	» 323
	<i>Constituto quaestionis statu proponuntur variae hypotheses</i>	» ib.
	<i>Hypothesis I. Purificatio post reditum ex Aegypto.»</i>	325
	<i>Hypothesis II. Purificatio post adventum Magorum et ante fugam</i>	» 326
	<i>Hypothesis III. Purificatio ante adventum Magorum</i>	» 332
	THESIS XVIII. - <i>Obsessiones diabolicae quae in pluribus N. T. locis referuntur ut verae ac reales habendae sunt</i>	» 333
§. I.	<i>Adversariorum obiectiones.</i>	» 334
§. II.	<i>Argumenta pro thesi et contrariorum solutio.</i>	» 336
	THESIS XIX. - <i>Miracula quae in N. T. narrantur nec mythicis figmentis ornata, cum Straus et Renan, dicenda sunt, nec si historice vera sint, ulla ratione possunt iuxta Paulus aliosque, ad eventus mere naturales revocari</i>	» 343
§. I.	<i>Miracula Evangelica a mythicis figmentis immunia sunt</i>	» 344
§. II.	<i>Miracula Evangelica N. T. non possunt ad eventus mere naturales revocari</i>	» 348
	THESIS XX. - <i>Admissa librorum N. T. historica auctoritate, divina Christi et Apostolorum missio ideoque Christianae religionis veritas ac divinitas necessario admittenda est</i>	» 354
§. I.	<i>Christi et Apostolorum miracula divinam eorum missionem ostendunt.</i>	» ib.
§. II.	<i>Idem ostendunt eorum vaticinia eventu confirmata.»</i>	357
§. III.	<i>Speciatim ex Christi Domini resurrectione demonstratur thesis.</i>	» 363
§. IV.	<i>Obiectionum solutio</i>	» 368

SECTIO II.

DE AUCTORITATE HISTORICA
LIBRORUM VETERIS TESTAMENTI.

	Praenotanda. - <i>Quinam et quot sint libri V. T. - Eorum gravitas - Adversarii - Duplex via ad Veteris Testamenti auctoritatem demonstrandam.</i> pag. 377	
CAP. I.	<i>Demonstratur positive, seu via auctoritatis, veritas librorum V. T.</i>	» 380
	THESIS XXI. - <i>Libri sacri V. T. saltem protocanonici veri et authentici demonstrantur ex testimonio Christi et Apostolorum quod in libris N. T. continetur</i>	» ib.
§. I.	<i>Theseos demonstratio.</i>	» ib.
§. II.	<i>Difficultatum solutio.</i>	» 385
CAP. II.	<i>De librorum V. T. genuinitate (demonstratio critica)</i>	» 387
ART. I.	<i>De libris Pentateucho posterioribus universim sumptis.</i>	» 388
	THESIS XXII. - <i>Omnes libri V. T. Pentateucho posteriores genuini sunt</i>	» ib.
§. I.	<i>Argumenta externa</i>	» ib.
§. II.	<i>Argumenta interna</i>	» 390
ART. II.	<i>De libris V. T. Pentateucho posterioribus singillatim sumptis</i>	» 393
	I. <i>Libri V. T. historici</i>	» ib.
	A. <i>Liber Iosue</i>	» 395
	B. <i>Liber Iudicum</i>	» 399
	C. <i>Liber Ruth</i>	» 401
	D. <i>Quatuor libri Regum</i>	» 402
	E. <i>Duo libri Paralipomenon.</i>	» 404
	F. <i>Liber Tobiae</i>	» 405
	G. <i>Liber Iudith</i>	» 407
	H. <i>Duo libri Esdrae</i>	» 412
	I. <i>Liber Esther</i>	» 414
	K. <i>Duo libri Machabaeorum.</i>	» 417
	II. <i>Libri Prophetici V. T.</i>	» 419

<i>Praenotanda de prophetia et de munere propheta-</i>	
<i>rum apud Hebraeos</i>	pag. 419
A. <i>Prophetia Isaiae</i>	» 421
B. <i>Prophetia Ieremiae et Threni</i>	» 424
C. <i>Prophetia Baruch.</i>	» 425
D. <i>Prophetia Ezechielis.</i>	» 426
E. <i>Prophetia Danielis</i>	» 427
F. <i>Oseas.</i>	» 434
G. <i>Ioel.</i>	» ib.
H. <i>Amos.</i>	» 436
I. <i>Abdias.</i>	» ib.
K. <i>Jonas.</i>	» 437
L. <i>Michaeas</i>	» 438
M. <i>Nahum.</i>	» 439
N. <i>Habacuc</i>	» 440
O. <i>Sophonias</i>	» 441
P. <i>Aggaeus.</i>	» 442
Q. <i>Zacharius.</i>	» 443
R. <i>Malachias</i>	» 445
III. <i>Libri Morales V. T.</i>	» 447
A. <i>Liber Iob</i>	» ib.
B. <i>Liber Psalmorum</i>	» 449
C. <i>Liber Proverbiorum.</i>	» 451
D. <i>Liber Ecclesiastis.</i>	» 452
E. <i>Canticum Canticorum.</i>	» 453
F. <i>Liber Sapientiae</i>	» 454
G. <i>Liber Ecclesiastici</i>	» 456
ART. III. <i>De genuinitate Pentateuchi</i>	» 457
<i>Praenotanda. De quinque libris Moysi eorumque</i>	
<i>argumento - Adversarii antiqui et recentiores -</i>	
<i>Tres erroris contrarii formae - Divisio articuli.»</i>	ib.
THESIS XXIII. - <i>Moses Hebraeorum dux et legis-</i>	
<i>lator est persona historica et realis</i>	» 462
<i>Demonstratur, 1° ex testimonio Iudaeorum tum</i>	
<i>scripto, tum tradito, 2° ex profana historia.»</i>	463
THESIS XXIV. - <i>Moses Hebraeorum dux et legis-</i>	
<i>lator Pentateuchi auctor est</i>	» 466

§. I.	<i>Argumenta externa. A. Testimonium Hebraeorum.</i>	
	<i>B. Testimonium profanorum, et quidem 1° Gen- tis Samaritanae, 2° Ethnicorum</i>	pag. 466
§. II.	<i>Argumenta interna ex quibus ostenditur aucto- rem Pentateuchi esse 1° unicum, 2° antiquis- simum et plerumque coevum historiae quam narrat, 3° non alium quam Moysen</i>	» 481
§. III.	<i>Solvuntur obiectiones tum externae tum internae.</i>	» 492
	THESIS XXV. - <i>Hypothesis quam vocant fragmen- torum; eo sensu intellecta, quod Moyses in Pen- tateuchi compositione antiquiora quaedam do- cumenta verbo tenus exscripserit, ac libro prae- sertim Geneseos inseruerit, quamvis per se cum Pentateuchi authenticia conciliari possit, critice tamen inspecta reiicienda videtur</i>	» 508
§. I.	<i>Hypotheseos origo, historia ac variae formae . .</i>	» ib.
§. II.	<i>Hypotheseos crisis et refutatio</i>	» 510
CAP. III.	<i>De librorum V. T. conservatione et integritate</i>	» 515
	<i>Textus originarius V. T. generatim hebraicus - Par- tes Chaldaicae - Libri graece extantes - Capitis divisio</i>	» ib.
ART. I.	<i>De librorum V. T. conservatione et integritate qua- tenus in textu hebraico continentur</i>	» 516
	<i>De hebraicis V. T. autographis et apographis - Mu- tationes accidentales in apographis quod perti- net ad characteres - Puncta vocalia, ubi de Ma- sora - Ad divisionem in parascas et haphtaras - Duae extremae auctorum sententiae</i>	» ib.
	THESIS XXVI. - <i>Textus hebraicus V. T. quamvis levioribus mendis sive ex oscitantia librariorum, sive etiam ex Iudaeorum fraude exortis non careat, substantialiter tamen integer atque in- corruptus dicendus est</i>	» 522
§. I.	<i>Textus hebraicus leviores continet errores . . .</i>	» ib.
§. II.	<i>Textus hebraicus substantialiter incorruptus est</i>	» 524
§. III.	<i>Obiectionum solutio</i>	» 532
ART. II.	<i>De conservatione et integritate V. T. quatenus in versionibus continetur</i>	» 542

- §. I. *De versionibus graecis V. T.* pag. 542
 A. *Versio Alexandrina, seu LXX interpretum.* » ib.
 THESIS XXVII. — *Versio graeca LXX interpretum, quae Alexandrina dicitur, tertio A. G. saeculo in Aegypto confecta, etiam ut in hodiernis editionibus invenitur, ab omni errore contra fidem et mores immunis est, et cum textu originali substantialiter conformis.* » 543
 I. *Versionis Alexandrinae historia.* II. *Vicissitudines et variae recensiones, ubi de tetraplis et hexaplis Origenis et de editione Sixtina.* III. *De versionis valore, et auctoritate.* » ib.
 B. *De reliquis graecis versionibus hexaplaribus.* » 562
 §. II. *De Orientalibus V. T. versionibus.* » 565
 A. *Paraphrases Chaldaicae, seu Targumin.* . . » ib.
 B. *Versio Pentateuchi Samaritana.* » 567
 C. *Versiones Syriacae V. T. praesertim simplex et hexaplaris.* » ib.
 D. *Versiones Aegyptiacae vel Copticae V. T.* . . » 570
 E. *Versiones Aethiopica seu Abyssinica V. T.* . . » ib.
 F. *Versiones Arabicae V. T.* » 571
 G. *Versio Armeniaca V. T.* » ib.
 H. *Versiones Persicae V. T.* » 572
 §. III. *De Occidentalibus V. T. versionibus, imprimis de Itala et Vulgata Latina.* » ib.
 A. *Versio Itala, et Vulgata Latina V. T.* . . . » ib.
 I. *Hieronymi labores in emendanda Itala V. Testamenti.* II. *Nova Hieronymi versio ex textu hebraico.* III. *Hieronymianae versionis vicissitudines.* IV. *Quid sit Vulgata Latina V. T. et unde repetenda.* » ib.
 THESIS XXVIII. — *Vulgata Latina V. T. sacros libros Legis, Prophetarum et Agiographorum integros atque incorruptos continet.* » 584
 I. *Prob. ex dotibus S. Hieronymi.* II. *Ex auctoritate Ecclesiae et consensu Doctorum.* III. *Ex interno examine Vulgatae.* » ib.

<p>THESIS XXIX. — <i>Vulgata Latina Veteris et Novi Testamenti a Concilio Tridentino (Sess. IV, Decr. De Can. Script.) merito declarata est authentica. Eo tamen decreto Trident. Patres neque usum textuum originalium aut Orientalium versionum ulla ratione interdicare voluerunt, neque absolutam atque indefinitam Vulgatae authenticam asseruerunt, sed respectivam tantum, et substantialem, quatenus scilicet prae coeteris latinis versionibus eadem Vulgata ab omnibus contra fidem ac mores erroribus immunis credenda sit, et quoad substantiam originariis Scripturae textibus conformis</i></p>		pag. 588
I.	<i>Vulgata Latina merito declarata est authentica.»</i>	589
II.	<i>Non est praeposita textibus originariis aut versionibus Orientalibus, neque horum usus interdictus.</i>	» 590
III.	<i>Vulgata Latina non est declarata ab omni defectu immunis.</i>	592
B.	<i>De reliquis Occidentalibus versionibus V. T. »</i>	596
§. IV.	<i>De Bibliis polyglottis</i>	» 597
I.	<i>Polyglotta Complutensia seu Hispanica . . . »</i>	ib.
II.	<i>Polyglotta Antuerpiensia seu Biblia Regia . . »</i>	ib.
III.	<i>Polyglotta Parisiensia</i>	» 598
IV.	<i>Polyglotta Londinensia seu Waltoniana . . »</i>	ib.
	<i>Animadversiones in editiones polyglottas Bibliorum »</i>	599
CAP. IV.	<i>De librorum V. T. veracitate</i>	» 600
ART. I.	<i>De historica veracitate librorum V. T. Pentateucho posteriorum</i>	» ib.
A.	<i>De veracitate praefatorum librorum generatim.»</i>	ib.
<p>THESIS XXX. — <i>Omnes libri V. T. Pentateucho posteriores fide digni sunt</i></p>		» ib.
§. I.	<i>Argumenta interna et directa</i>	» ib.
§. II.	<i>Argumenta externa et indirecta</i>	» 603
B.	<i>Quaestiones speciales de libris Pentateucho posterioribus.</i>	» 604
§. I.	<i>De transitu Iordanis sub duce Iosue (Ios. III, IV) »</i>	605

- THESIS XXXI. - *Narratio de transitu Iordanis sub Iosue (Ios. III, IV) nullam falsitatem continet, et ad naturalem eventum detorqueri nullatenus potest.* pag. 606
- I. *Argumenta adversariorum proponuntur* . . . » ib.
- II. *Defenditur veritas prodigii.* » 607
- III. *Solvuntur contraria argumenta* » ib.
- §. II. *De mirabili solis ac lunae statione (Ios. X)* . . » 612
- THESIS XXXII. - *Narratio de solis ac lunae statione ad nutum Iosue, quae in eiusdem libro (Cap. X) legitur, neque errori, aut ignorantiae auctoris tribuenda est, neque ulla naturali ratione citra divinum prodigium explicari potest.* » 614
- I. *Adversariorum argumenta et hypotheses.* . . » ib.
- II. *Defenditur prodigii veritas.* » 616
- III. *Solvuntur contraria argumenta* » 618
- §. III. *De voto Iephthe (Iudic. XI, 29-40).* » 621
- THESIS XXXIII. - *Quamvis Scripturarum veritati aut sanctitati minime obstet sententia eorum, qui tenent Iephthe filiam suam unicam voti causa vere ac proprie Deo immolasse (Iudic. XI, 29-40), verosimilius tamen putamus laudatam narrationem non de vera et cruenta, sed de civili seu morali puellae immolatione intelligendam esse.* » 622
- I. *Expenditur prima sententia de reali et cruenta filiae Iephthe immolatione* » 624
- II. *Exponitur secunda opinio de civili seu morali immolatione puellae* » 626
- §. IV. *De gestis Samsonis (Iudic. XIII-XVI).* » 631
- THESIS XXXIV. - *In historia Samsonis falsa aut absurda contineri rationalistae immerito continent.* » 633
- I. *Solvitur difficultas de morali Samsonis charactere* » ib.
- II. *Solvuntur obiectiones circa leonis occisionem, et favum mellis in eius ore repertum.* . . . » 635

III.	<i>De trecentis vulpibus in segetes Philisthinorum immissis.</i>	pag. 636
IV.	<i>De viribus Samsonis eiusque crinibus</i>	» 638
V.	<i>De asini maxilla et aquarum fonte inde emisso</i>	» 639
§. V.	<i>De factis Tobiae et de Daemone Asmodaeo</i>	» 641
	THESIS XXXV — <i>Liber Tobiae nihil continet, ex quo ostendi possit eius auctorem vel falsa nar- rasse, vel allegoriam potius quam veram histo- riam exponere voluisse</i>	» ib.
I.	<i>Adversariorum obiectiones.</i>	» ib.
II.	<i>Solutio difficultatum de Raphaele Archangelo</i>	» 642
III.	<i>Respondetur ad obiectiones ex parte Tobiae</i>	» 644
IV.	<i>Responsio ad difficultates de Daemone Asmodaeo</i>	» 646
V.	<i>Solvitur obiectio ex silentio historiae profanae</i>	» 650
§. VI.	<i>De morali doctrina librorum V. T.</i>	» ib.
	THESIS XXXVI. — <i>Libri morales V. T. praesertim Psalmi et Ecclesiastes nihil continent, quod rectae rationi aut bonis moribus repugnet.</i>	» 651
PARS I.	<i>Obiectiones contra doctrinam moralem Psalmorum</i>	» ib.
PARS II.	<i>Obiectiones contra doctrinam moralem Ecclesiastis</i>	» 657
ART. II.	<i>De veracitate librorum Moysi, seu Pentateuchi</i>	» 664
	THESIS XXXVII. — <i>Moyses in iis omnibus quae sive in quatuor posterioribus libris sive in Genesi narrat plenissimam historicam fidem meretur</i>	» 665
§. I.	<i>Argumenta interna et directa</i>	» ib.
A.	<i>Moyses ea quae narrat cognoscere potuit ac debuit.</i>	» ib.
I.	<i>Traditio antiqua, eiusque veracitas.</i>	» 666
B.	<i>Moyses mentiri noluit, nec potuit</i>	» 672
I.	<i>Character personalis Moysi. II. Impossibilitas mendacii, 1° ex parte historiae, 2° ex parte do- ctrinae</i>	» ib.
§. II.	<i>Argumenta externa et indirecta</i>	» 674
	<i>1° Traditiones populorum, 2° testimonia, 3° ar- chaeologia</i>	» ib.

§. III.	<i>Solvuntur obiectiones</i>	pag. 679
	A. <i>obiectioes generales contra veracitatem Pentateuchi.</i>	» ib.
	B. <i>Quaestiones speciales de Pentateucho . . .</i>	» 682
QUAESTIO I.	<i>De Mosaica Cosmogonia, et humani generis origine</i>	» ib.
	THESIS XXXVIII. — <i>Neque ex geologicis observationibus, neque ex historia naturali, vel ex physica scientia ostendi potest mundi et hominis originem, ut a Moyse Gen. I, II narratur, absurdam ac fabulosam esse</i>	» 683
	PARS I. — <i>Obiectioes adversus Mosaicam Cosmogoniam</i>	» ib.
	I. <i>Expenditur prima obiectiois classis contra Cosmogoniam in sua substantia spectatam . .</i>	» 685
	II. <i>Expenditur altera difficultatum classis de ordine cosmogoniae Mosaicae</i>	» 698
	PARS II. — <i>De hominis origine iuxta Moysen. . .</i>	» 705
	I. <i>Obiectioes contra aetatem hominis origini assignatam in libro Geneseos, earumque solutio. »</i>	» ib.
	II. <i>Obiectioes contra modum quo hominis origo explicatur a Moyse</i>	» 725
QUAESTIO II.	<i>De Diluvio, et arca Noe.</i>	» 744
	THESIS XXXIX. — <i>Perperam contendunt increduli et rationalistae narrationem de universali Diluvio, et de mirabili ratione qua pauci homines in Arca servati sunt, prout in Genesis Cap. VI–IX legitur, sive in sua substantia sive in suis adiunctis spectatam falsam et absurdam esse. . .</i>	» 745
	PARS I. — <i>De facto Diluvii eiusque adiunctis . .</i>	» 746
	A. <i>Proponuntur adversariorum obiectioes . . .</i>	» ib.
	B. <i>Defenditur veritas historica Diluvii Mosaici. »</i>	» 748
	C. <i>Respondetur adversariorum obiectioibus . .</i>	» 756
	PARS II. — <i>De arca Noe, eiusque adiunctis . .</i>	» 762
	A. <i>Obiectioes adversus historiam de Arca Noe. »</i>	» ib.
	B. <i>Expenduntur obiectioes superius propositae. »</i>	» 763

ERRATA

CORRIGE

Pag. 31 lin. 23 atetate	aetate
Pag. 158 lin. 24 (חַנִּי)	(חַנִּי)
Pag. 197 nota (1) S. Ephrem p. 160	S. Ephrem p. 175
Pag. 225 lin. 35 occidentalibus	accidentalibus
Pag. 421 lin. 11 B. Prophetia Ieremiae	B. Prophetia et Threni Ieremiae
Pag. 437 lin. 28 עֲבֵרִיָּה	עֲבֵרִיָּה
Pag. 465 nota (1) Angelus	Anglus
Pag. 510 lin. ult. יְהוָה	יְהוָה
Pag. 521 lin. 19 <i>haptarae</i>	<i>haphtarae</i>
Pag. 532 ante Obiic. 1° addatur	§. III. Obiectionum solutio
Pag. 651 lin. 7 I. Obiectiones etc.	Pars I. Obiectiones etc.
Pag. 706 nota (1) congesta	congesto
Pag. 717 nota (1) lin. 1 spaherae	sphaerae

Iussu Rmi P. V. M. Gatti M. S. P. A. legi primum volumen operis cui titulus:
- Introductio in Sacram Scripturam auctore Ubaldo Ubaldi. - In eo non so-
 lum nihil inveni quod Ecclesiae dogmatibus christianisque moribus vel minimum
 adversetur, sed, inspecto totius tractationis ordine, perspicuitate doctrinae, multi-
 plici ac solida eruditione, omnino iudicio eius editionem ecclesiasticae iuventutis
 utilitati, incremento Biblicae Scientiae ac Sacr. Script. defensionis praesertim ad-
 versus novas ex recentioribus scientiis petitas cavillationes profuturam.

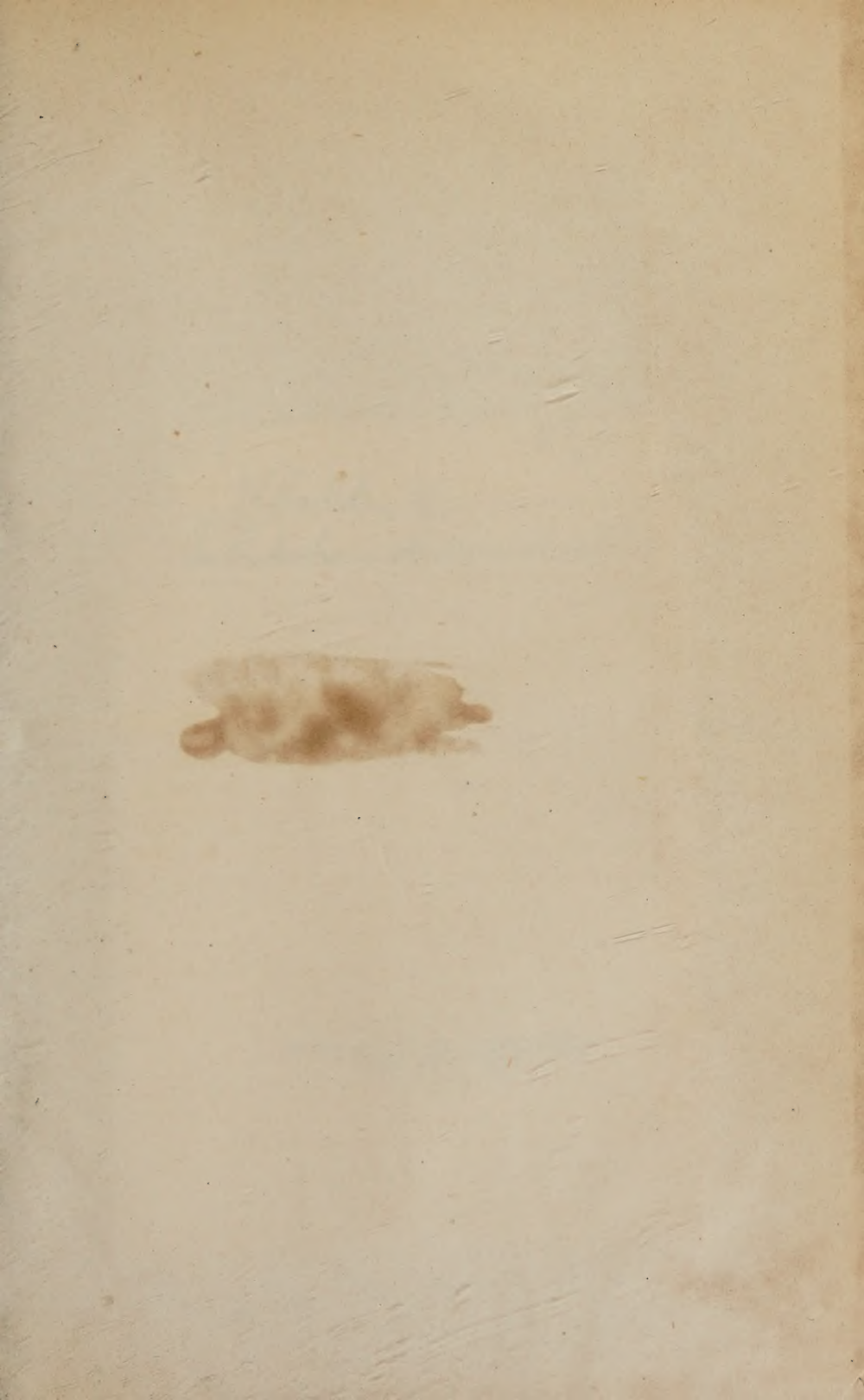
In quorum fidem etc.

Romae die 16 Augusti A. D. 1876.

VINCENTIUS TUZI
Censor Theologus

IMPRIMATUR

P. Fr. Vincentius M. Gatti O. P.
 S. P. A. Magister.

LOS ANGELES

68

220
u.

Ubaldi, U.

68

AUTHOR

Introductio in Sacramentum

TITLE

GRADUATE THEOLOGICAL UNION LIBRARY
BERKELEY, CA 94708

